TEODOR V. PĂCĂȚIAN,

CARTEA DE AUR

VOLUMUL III.

TEODOR V. PĂCĂȚIAN.

CARTEA DE AUR

SAU

LUPTELE POLITICE-NAȚIONALE ALE ROMÂNILOR DE SUB COROANA UNGARĂ.

VOLUMUL III.

SIBIIU.
»TIPOGRAFIA«, IOSIF MARSCHALL.
1905.

Prefață.

Din motive neatîrnătoare de voința mea, volumul de față al »*Cărții de Aur*« s'a tipărit cu întârziere. Nu 'l-am putut da binevoitorului cetitor în anul trecut, cum promisesem, ci abia acuma. Și că peste tot am putut să termin cu tipărirea acestui volum, am să mulțămesc onoratei »*Academii Române*«, care 'mi-a venit în ajutor cu premiul ce 'l-a acordat în sesiunea anului acestuia volumelor apărute din lucrarea mea (1300 lei), cum și mai multor buni Români, dela noi și din regatul român, cari au adunat abonamente pentru opul meu, și pe cari nu-'i înșir cu numele numai de teamă că să vor supăra. Fac însă destăinuirea, că în urma valorosului sprigin ce 'mi-'l-au dat, numărul cumpărătorilor »*Cărții de Aur*« s'a apropiat binișor de *trei sute*, — număr suficient pentru a mi-se acoperi spesele de tipar, — și ast-fel tipărirea celoralalte volume următoare este acum asigurată.

În volumul de față — al *treilea* al »*Cărții de Aur*« — se cuprinde activitatea deputaților români din dieta Ardealului dela 1863/4 ținută în Sibiiu, activitatea deputaților trimiși din partea dietei dela Sibiiu în senatul imperial dela Viena, ultimele lupte date din partea Românilor gr.-ort. din Transilvania și Ungaria pentru reînființarea metropoliei lor, și luptele Românilor ardeleni purtate în dieta din Cluj dela anul 1865.

Cu privire la dieta din Sibiiu trebue să fac comunicarea, că 'mi-a fost cu neputință să reproduc *toate* vorbirile rostite acolo din partea deputaților de naționalitate română, pentru-că

atunci mai scoteam un volum, peste numărul celor contemplate, ci am ales vorbirile mai însemnate, și mai ales cele referitoare la *chestia națională română*, pe cari le dau în întregime, pe când despre celelalte fac numai pomenire, ori le comunic cuprinsul în estras. Cel-ce voește totuși să le cetească în întregime, le poate afla și pe acestea în »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, tipărit în Sibiiu, în anii 1863/4. Cred însă, că și așa e destul de fidelă icoana ce o dau despre ce s'a petrecut în dieta Ardealului, ținută la 1863/4 în Sibiiu.

La vorbele de cârteală ridicate în contra cărții mele n'am să răspund nimica. A răspuns »*Academia Română*«, acest învățat corp românesc, care cu 21 voturi contra 2, va să zică aproape în unanimitate a aflat că lucrarea mea e *vrednică* să fie premiată și a premiat-o. Ear' cărți netrebnice și nefolositoare nu cred că se premiază, nici la noi, nici la alte neamuri. Încolo recunosc pe seama fiecăruia îndreptățirea de a fi mulțămit ori nemulțămit cu aceea ce-'i dau în lucrarea mea, și îndreptățirea de a-'și spune în public părerea în privința aceasta. Convingerea mea însă așa-'mi dictează, că aceea ce am promis *am dat*; ear' mai mult decât am promis, nu e în drept nimeni să ceară. Cel-ce totuși e nemulțămit, își divulgă secretul că are *alte* dureri și *alte* motive de nemulțămire. Ear' când în vorbe necumpătate își toarnă nemulțămirea, uită că nu pe mine, ci *pe sine* să pune în lumină nefavorabilă. Pentru-că știut este, că cel-ce dă cu bâta în baltă, ântâiu pe sine se stropește.

Sibiiu, 29 Iunie 1905.

Teodor V. Păcățian.

Dieta Ardealului.

1863-64.

Convocarea dietei.

In vol. II. al cărții acesteia am espus luptele purtate și stăruințele puse la anul 1861 din partea Românilor ardeleni ca să fie convocată dieta Ardealului, și să fie convocată așa, ca se poată întra și Românii în ea în număr corespunzător forțelor numerice și intelectuale pe cari le aveau în țară, și am arătat și modul cum a fost zădărnicită realisarea acestei juste dorințe a lor.

Intâmplarea a voit însă, ca aceea ce pe lângă toate luptele energice și stăruitoare nu li-s'a putut împlinì Românilor la 1861, să li-se împlinească pe neașteptate doi ani mai târziu, la 1863, când dieta Ardealului a fost de fapt convocată la Sibiiu, fără nici o cerere nouă înaintată Domnitoriului din partea Românilor, și a fost convocată pe base drepte, echitabile și mulțămitoare pentru Români.

Tot în vol. II. am atins și motivul grăbirei cu care s'a făcut convocarea acestei diete. Era acela, ca prin întrarea deputaților ardeleni în senatul imperial dela Viena să se acopere golul pe care-'l făcea acolo lipsa deputaților din Ungaria, Croația și în parte și din Boemia. Iar' deputații senatului imperial aveau să fie *aleși din partea dietei*. De acì deci graba cea mare. Căci convocarea dietei dela Sibiiu s'a făcut cu grăbire. Congresul național român, convocat pe Dumineca Tomei 1863 la Sibiiu, încă nu-'și terminase lucrările și rescriptul împărătesc pentru convocarea dietei Ardealului pe 1 Iulie n. 1863 la Sibiiu era deja subscris și trimis guvernului din Cluj spre esecutare, după ce să publicase întâiu în foaia oficială dela Viena.

1*

Acest rescript, memorabil pentru toate timpurile, era datat din 21 Aprilie 1863 și avea următoarea textuare:

»*Noi, Francisc Iosif I., din grația lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, Lombardiei și Veneției, al Galiției, Lodomeriei și Iliriei, Archiduce al Austriei, Mareprincipe al Transilvaniei, comite al Săcuilor, etc. etc.*

Ilustri, reverenzi, nobili, magnifici, spectabili, de bun gen născuți, onorabili, prudenți și circumspecți, iubiți credincioși ai nostri!

Însuflețit de dorința de-a vedea regulate toate afacerile marelui nostru principat Transilvania prin dieta proprie, spre mulțămirea tuturor popoarelor locuitoare într'însul, iar' determinațiunile din 20 Octomvrie 1860 și 26 Februarie 1861 despre relațiunile de drept de stat ale acestuia cătră întreaga monarchie a le vedea duse la îndeplinire, după intențiunea noastră mai de multe-ori manifestată:

Ne aflăm îndemnați a convoca dieta marelui nostru principat Transilvania ***pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu,*** *și în lipsa altei base legiuite și practicabile a esmite pentru astădată ordinea dietală și de afaceri care urmează.*

Totodată am ordonat, ca dietei acesteia să 'i-se presenteze proiecte de lege asupra următoarelor chestiuni:

1. Despre efectuirea (Durchführung) ***egalei îndreptățiri a națiunei române și a confesiunilor ei.***

2. Despre întrebuințarea ***celor trei limbi usuate în țară*** *în afacerile publice oficiale.*

3. Despre compunerea și regularea dietei.

4. Despre definitiva regulare a modului de a trimite marele nostru principat Transilvania representanți în senatul imperial.

5. Despre modificările necesare în împărțirea politică a țării, pentru mijlocirea unei administrațiuni mai ușoare și mai regulate, chiar și cu privire la justiție.

6. Despre regularea administrațiunii publice.

7. Despre regularea justiției.

8. Despre organisarea judecătoriilor și în special despre crearea unui for judecătoresc de a treia instanță.

9. Despre întregirile şi esplicările necesare cu privire la determinaţiunile din patenta noastră împărătească de la 21 Iunie 1854.

10. Despre întroducerea cărţilor funduare.

11. Despre ridicarea unei bănci ipotecare.

Când îndrumăm prin aceasta pe regescul nostru guvern să publice îndată, cum se cade, ordinea provisorie dietală alăturată, emisă din partea noastră, îl provocăm, ca pentru convocarea dietei şi efectuirea alegerilor deputaţilor la dietă să facă fără amânare pregătirile de lipsă şi să vegheze ca acelea să fie observate cu acurateţă.

Cărora de altcum rămânem neschimbat binevoitor, cu favoarea şi graţia noastră ces. reg., ca principe al ţării. Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, în douăzeci-şi-unu Aprilie anul unamie-optsute-şasezeci-şi-trei, al împărăţiei noastre al cincisprezecelea. ***Francisc Iosif*** *m. p., Francisc conte* ***Nádasdy*** *m. p. La propriul mandat preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice: Francisc de* ***Reichenstein*** *m. p.« *)*

Dintre popoarele Ardealului, Maghiarii şi Săcuii au luat act cu multă supărare despre acest rescript împărătesc. Şi nu fără motiv, pentru-că ei aveau să peardă tot ce au clădit la 1848. Saşii 'l-au primit cu impasibilitate, fiind-că ei n'aveau nici să peardă, nici să câştige. Numai Românii 'l-au primit cu bucurie, pentru-că poporul român din Ardeal, după multe secole acum întâiaşi-dată a fost chemat la colaborare parlamentară, împreună cu celelalte naţiuni, întru clădirea şi asigurarea viitorului propriu şi al patriei comune.

Ştiau Românii ardeleni, că dieta aceasta *pentru ei* a fost convocată, şi din momentul publicării rescriptului împărătesc îşi vedeau visul realisat, dorinţele împlinite şi viitorul pus pe temelii sigure şi durabile. Vedeau realisată recunoaşterea şi inarticularea naţiunei române ca egal îndreptăţită cu celelalte naţiuni conlocuitoare din marele principat al Ardealului, cu drepturi egale şi cu datorinţe egale.

Ştiau însă Românii şi aceea, că singuri nu vor puteà face, ca egala îndreptăţire să fie estinsă în mod durabil şi

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, nr. 16.

asupra lor, în măsura în care ei o doresc și în care li-se compete amăsurat jertfelor aduse de veacuri pentru apărarea patriei și a tronului. Dar' erau siguri, că representanții celoralalte națiuni conlocuitoare nu le vor pune pedeci, ci le vor înlesnì ajungerea la dorința veche. Contau cu siguranță la sprijinul Sașilor, și așteptau să li-se dee ajutorul necesar și din partea Maghiarilor și a Săcuilor, cari dela 1848 încoace se lăudau mereu cu liberalismul și umanitarismul pe care ziceau că-'l vor manifestà în cea mai mare mĕsură față de naționalitățile nemaghiare, în cas că li-se va da de nou puterea avută mai nainte și dreptul de-a guvernà ei țara.

Erau deci în drept Românii se aștepte, atât dela Maghiari și Săcuĭ, cât și dela Sași, probe de iubire frățască, semne, că este voință, ca mult buciumata egalitate și frățietate să fie prefăcută în faptă față de poporul român din Ardeal, pentru a-'l convinge, că nu numai cuvinte plăcute și fermecătoare se rostesc în jurul liberalismului, ci oamenii vreau să fie în realitate drepți acolo unde dreptate să cere.

Chiar mai mult. Așteptau Românii, ca pentru recunoașterea și inarticularea în lege a națiunii și confesiunilor române înșiși Maghiarii să iee inițiativa, cuvenindu-se lor primul cuvânt ca celor mai de mult învestiți cu drepturi politice în Ardeal, ceea-ce ar fi fost dovadă neîndoelnică, că nobila națiune maghiară cu drag ridică pe sora mai tineră pe treapta pe care ea se află, și cu drag împarte cu națiunea română drepturile avute.

În speranța legată de Sași Românii ardeleni nu s'au înșelat, pentru-că Sașii întrați în dieta Ardealului nu s'au opus dorinței lor de a fi recunoscuți de a patra națiune politică a țării. Din contră, au sprijinit toate nisuințele de a-'și asigurà Românii viitorul, și cu prevenire au căutat să li-se împlinească dorințele. S'au înșelat însă în așteptările legate de Maghiari și Săcui, pentru-că representanții acestor două națiuni din Ardeal n'au întrat de loc în dietă, ci s'au pus pe terenul *resistenței pasive,* din motivul, că Transilvania e unită cu Ungaria prin legi sancționate, prin urmare *nu mai poate aveà dietă proprie.* Ast-fel, pe lângă toate simpatiile ce le manifestau în presă față de Români, n'au fost puși Maghiarii și Săcuii în posiția de a puteà da și ei Românilor

sprijinul pe care, dacă întrau în dietă, sigur că nu 'l-ar fi denegat.

Un lucru are să fie bine stabilit, anume, că Românii ardeleni nu se pregăteau să ceară dela dietă privilegii estraordinare, ori cine știe ce sacrificii mari, ci numai aceea după ce de veacuri au însetat: *dreptate*. Cu toate că formau majoritatea absolută a poporațiunii țării, prin urmare din sarcinile și jertfele cerute pentru patrie în bani și sânge ei dădeau mai mult decât toate celelalte națiuni la olaltă, nu-'și frământau capul cu cererea de drepturi mai mari și mai multe decum puteau să aibă celelalte popoare din țară, ci numai o singură dorință aveau: se fie *egali cu ele în toate*. Nu doreau supremație asupra celoralalte națiuni, dar' nu voiau sa rămână nici ei mai mult în jugul supremației altora. *Perfecta egală îndreptățire* erà idealul Românilor din Ardeal în zilele publicării rescriptului împărătesc referitor la convocarea dietei lor, ideal de mult urmărit, iar' acum aproape de a fi realisat.

In jurul acestei egale îndreptățiri părerile însă s'au fost diferențiat. Erau Români, cari așa înțelegeau egala îndreptățire, că precum Sașii își au teritorul lor național, și Săcuii asemenea, iar' Maghiarii stăpânesc comitatele și orașele, să se separeze și pentru Români o parte de țară care se fie *teritor românesc*, proprietate esclusivă a Românilor, cu instituțiuni proprii românești, cu căpetenie proprie națională, numit *voevod*, ori *ban*, ori altcum.

Interpretarea în modul acesta a egalei îndreptățiri n'a aflat însă resunet la cei cu judecată mai calmă dintre fruntașii națiunii române din Ardeal, și părerea acestora a ajuns biruitoare; pentru-că ziceau ei, scopul Românilor nu poate să fie acela de a vătămà ori stirbì drepturile de mai nainte ale națiunilor conlocuitoare, iar' dacă s'ar formà teritor românesc în Ardeal, de fapt ar fi scurtate în drepturile avute toate națiunile neromâne ale Ardealului, pentru-că noul teritor nu s'ar puteà formà altcum decât luându-se dela fie-care câte ceva.

Din frământările politice ale Românilor, avute după convocarea dietei Ardealului, a eșit deci învingătoare ideea, că egala îndreptățire e perfectă dacă ea vine decretată cu

privire la întrebuinţarea *limbei,* în şcoală, justiţie şi administraţie, până la forurile cele mai înalte, chiar şi la guvern, şi asigurată şi garantată remâne ea pe calea aceasta chiar şi fără a dispune Românii de teritor separat naţional.

Astfel, cu idei clare, cu dorinţe bine stabilite, au întrat Românii ardeleni, acum întâiaşi-dată, în lupte electorale, pentru a scoate din urnă pe aceia cari vor aveà se susţină în dietă ideile lor şi să apere acolo interesele, drepturile şi aspiraţiunile poporului român din Ardeal.

Cu aceste idei clare au întrat apoi aleşii poporului în dietă, unde biruitoare 'şi-au scos Românii dorinţele.

Au mers la urnă Românii şi au întrat în dietă cu credinţa în puterile lor proprii şi în sfinţenia causei pe care au apărat-o cu atâta energie şi tenacitate în trecut, şi în firma convingere, că acum viitorul naţiunii române din Transilvania e asigurat pentru toate timpurile şi pentru toate eventualităţile.

Dar'... n'a fost dat să fie aşa!

Legea electorală.

Impreună cu rescriptul împărătesc pentru convocarea dietei Ardealului a fost publicată în foaia oficială dela Viena şi *legea electorală provisorie* pe basa căreia aveau să se facă alegerile pentru dietă.

Erà o lege bine combinată, în care au fost ţinute în vedere toate împrejurările şi toate raporturile locale, şi care a fost luată de basă mai târziu chiar şi din partea dietei la compunerea legii definitive electorale. Legea stabilise censul în 8 fl. pe seama celor îndreptăţiţi se aleagă, şi cu censul acesta, mult mai mare de altcum decât cel din Ungaria, Românii s'au declarat mulţămiţi. Dar' erau nemulţămite naţiunile până acì privilegiate, cari perduseră dreptul electoral isvorît din vechile privilegii, pentru-că de dreptul acesta nu mai ţinuse cont legea electorală provisorie, şi puterea lor residà tocmai în aceste drepturi învechite.

Intregul cuprins al legii electorale era următorul:

Regulament provisoriu

pentru dieta viitoare a marelui principat Transilvania.

§. 1. Dieta aceasta a marelui principat Transilvania va fi compusă: *a)* din 125 deputaţi aleşi pe calea alegerii directe; *b)* dintr'un număr de bărbaţi, nu peste 40, cari prin proprietate şi inteligenţă, prin esperienţă în afacerile publice 'şi-au câştigat merite pentru tron şi stat, şi au escelat pe teren bisericesc, în ştiinţă şi artă, şi cari fără osebire de lege şi naţionalitate vor fi numiţi de către Maiestatea Sa ces. reg. apostolică, preaînalt care vrea se întrebuinţeze dreptul de denumire ce-'i compete în mod neţărmurit pentru dieta de acum a Transilvaniei numai între marginile numărului restrîns de sus, şi vor fi chemaţi să iee parte la dieta aceasta. Deputaţii dietei nu trebue să fie legaţi de nici o instrucţiune, iar' dreptul votării îl eserciează numai în persoană.

§. 2. Pe presidentul şi doi vicepresidenţi pentru dieta viitoare îi numeşte Maiestatea Sa ces. reg. apostolică, dintre şase persoane alese, cu respectarea diferitelor religiuni pentru fie-care din posturile acestea, din partea dietei însaşi, din mijlocul ei, pe calea votării sécrete, cari persoane vor fi propuse Maiestăţii Sale.

§. 3. Până la numirea presidentului şi a ambilor vicepresidenţi are se poarte presidenţia în dietă un membru al regescului guvern provincial, trimis în acest scop din partea regescului guvern al ţării.

§. 4. Fiind-că tabla regească încetează de a mai fi parte întregitoare a dietei acesteia, dieta are a-'şi alege notari din sânul ei.

§. 5. Toţi deputaţii şi membrii dietei vin aleşi şi chemaţi la dietă numai pentru durata acestei diete. Alegerile deputaţilor nu pot fi revocate din partea alegătorilor. In casul, că sub decursul dietei acesteia unii dintre deputaţii aleşi ar părăsi-o, ar murì, ori ar perde îndreptăţirea de a puteà fi aleşi, sau vor fi împedecaţi pe mai mult timp a fi membri ai dietei: este a se ordonà alegere nouă.

§. 6. Dieta vine deschisă, prorogată şi închisă, la mandat special preaînalt, de către plenipotenţiatul comisar regesc pentru dietă, numit din partea Maiestăţii Sale ces. reg. apostolice.

§. 7. Membrii dietei au se depună la întrarea lor în dietă în mânile presidentului vot despre credinţă şi ascultare faţă de M. Sa ces. reg. apostolică, — în loc de jurământ, — promiţând observarea determinaţiunilor ordinei acesteia provisorie de dietă şi conştienţioasa împlinire a obligamentelor lor. Presidentul dietei şi ambii vicepre-

sidenţi depun acest vot în şedinţa publică a dietei, în mânile împuternicitului comisar regesc pentru dietă.

§. 8. Dieta hotăreşte asupra valabilităţii alegerilor de deputaţi, pe basa rapoartelor comisiunilor compuse pentru censurarea actelor de alegere ale singuraticilor deputaţi.

§. 9. De valabilă este a se consideră alegerea în privinţa căreia protocolul de alegere, după determinaţiunile acestui regulament provisoriu, e aflat în bună rânduealä.

§. 10. Şedinţele dietei se convoacă, deschid şi închid prin presidentul dietei.

§. 11. Şedinţele dietei sunt publice. Pentru susţinerea liniştei necesare şi a ordinei la consultări, şi pentru-ca publicul ascultător să se contenească dela ori-ce manifestare de plăcere sau neplăcere, dieta va luà măsuri a căror esecutare va cădeà în sarcina presidentului.

§. 12. În privinţa aceasta se dispune chiar şi acum, că nimeni dintre ascultători nu poate să conturbe consultările în nici într'un chip.

§. 13. Dacă unul sau mai mulţi dintre ascultători conturbă consultările şi prima admoniţiune a presidentului rămâne fără resultat, acesta, provocându-se la determinaţiunea de faţă, poate a doua-oară să-'i scoată afară şi se dispună golirea locului ce 'l-au ocupat.

§. 14. In mod esccepţional se poate ţineà şedinţă secretă, dacă presidentul, ori zece membri o cer aceasta, şi dacă după depărtarea publicului dieta se decidé pentru aceasta.

§. 15. Obiectele singuratice menite să fie pertractate ajung înaintea dietei: *a)* ca propuneri din partea guvernului, făcute prin plenipotenţiatul regesc comisar al dietei; *b)* ca propuneri făcute din partea singuraticilor membri ai dietei. Propunerile proprii ale singuraticilor membri din dietă, dacă nu se refer la vre-o propunere a guvernului, trebue să fie înaintate în scris presidentului, care va hotărî, dacă se pot lua în pertractare în dietă ori nu, şi va determinà ordinea în care au se vină ast-fel de propuneri la pertractare. Dacă presidentul dietei hotăreşte, că propunerea n'are se vină la pertractare, propunătorului îi stă în drept a se adresà împuternicitului regesc comisar dietal.

§. 16. Presidentul dietei stabileşte ordinea în care au se urmeze obiectele destinate spre a fi pertractate. Propoziţiunile guvernului, comunicate dietei, sunt a se luà în pertractare şi a se resolvì înaintea tuturor celoralalte obiecte menite de a fi supuse consultării.

§. 17. Dacă presidentul timp îndelungat şi bătator la ochiu, fără causă basată, ar întrelăsà să pună la ordinea zilei vre-o propunere proprie a unui membru dietal, admisă la pertractare, membrului dietal, care a făcut propunerea, îi stă în voe a se plânge la împuternicitul regesc comisar dietal.

§. 18. Presidentul, vicepresidenţii şi consiliarii reg. guvern trimişi din partea presidentului guvernului au dreptul a se presentà în dietă şi în comisiunile dietei şi a luà în ori-ce timp cuvântul. La votare însa iau parte numai dacă prin alegere sau convocare din partea domnitorului sunt membri ai dietei. Dacă trimiterea de diregători guverniali în scopul de a da informaţiuni şi desluşiri cu ocasiunea pertractărilor se vede a fi necesară şi de dorit, presidentul dietei are a se adresà cătră împuternicitul regesc comisar dietal.

§. 19. Spre a face conclusiune în dietă (a aduce hotărîri) să cere să fie de faţă cel puţin jumătate din numărul întreg al tuturor membrilor cari 'şi-au ocupat deja locul în dietă; şi pentru-ca un conclus să fie valabil, se cere majoritatea absolută a voturilor date din partea celor presenţi. Fiind voturile egale, propunerea din pertractare să consideră respinsă.

§. 20. Votarea se face de regulă prin sculare ori şedere. Dacă pe calea aceasta nu se ajunge la resultat sigur, se face votare nominală. Afară de aceasta se mai face votare nominală, ori votare secretă, prin şedule, când dieta decide în mod special astfel. Alegerile se fac prin şedule (bile). Discusiunile purtate în dietă sunt a se aduce la cunoştinţa preaînaltă pe lângă alăturarea protocoalelor de şedinţe pe calea împuternicitului regesc comisar. Modul publicării pertractărilor dietale îl stabileşte dieta.

§. 21. Dieta n'are voe a întra în pertractări cu nici o representaţiune dietală a vre-unuia dintre celelalte regate şi ţări ale monarchiei, şi nu-'i este ertat nici a emite publicaţiuni.

§. 22. Deputaţiuni nu se admit în adunarea dietei, iar' petiţiuni numai atunci se pot primì, dacă vin predate prin vre-un membru al dietei.

§. 23. In consultările dietei are voe fie-care membru a se folosì de una dintre cele trei limbi îndatinate ale ţării. Proiectele de lege şi representaţiunile hotărîte prin dietă se vor compune în toate cele trei limbi îndatinate ale patriei, se vor subscrie de cătră preşedintele dietei şi un notar, şi se vor subşterne prin împuternicitul regesc comisar dietal M. Sale ces. reg. apostolice.

§. 24. Sub pertractările dietei va fi a se observà alăturata ordine a lucrărilor (regulament de casă).

§. 25. Deputaţiĭ dietali, aleşi prin alegere directă, conform §. 1 *a)*, după proporţionala împărţire, basată atât pe drepturile politice eserciate şi până acuma şi pe numărul locuitorilor, cât şi pe raporturile teritoriale şi ale economiei de stat, vin împărţiţi astfel:

A) Din partea comunelor singuratice trimit deputaţi: 1. *Clujul,* cetate liberă reg. doi. 2. *Murăş-Oşorheiul,* doi. 3—13. *Bălgradul, Gherla, Elisabetopole, Sibiiul, Braşovul, Sighişoara, Mediaşul, Bistriţa, Sebeşul, Orăştia, Reghinul,* câte doi. 14—36. Opidul *Abrud, Vizakna, Hunedoara, Kezdi-Vásárhely, Haţeg, Sepsi-Szt.-György, Odorheiu, Ilefalva, Csik-Szereda, Breţcu, Oláhfalu, Szék, Kolos, Aiud, Turda, Dej, Făgăraş, Gyergyö-Szt.-Miklós, Roşia, Răşinari, Mociu, Deva* şi *Huedin,* câte un deputat.

B) Cercurile de alegere, formate din cuprinsul comitatelor, districtelor şi scaunelor, din cari însă comunele de sub *A)* nu fac parte, au dreptul să aleagă deputaţii astfel: 37. Comitatul *Alba-de-sus,* 2. 38. *Alba-inferioară* 6. 39. *Cetatea-de-baltă* 3. 40. *Turda* 4. 41. Comitatul *Cojocna* 5. 42. *Dobâca* 3. 43. *Solnocul-intern* 4. 44. Comitatul *Hunedoarei* 6. 45. Districtul *Făgăraşului* cu părţile adaose ale domeniului din *Bran* 3. 46. Districtul *Năsăudului* 2. 47. Scaunul *Odorheiului* 3. 48. *Trei-scaune* 3. 39. Comitatul *Ciucului* 3. 50. Scaunul *Murăşului* 2. 51. *Arieşul* 2. 52. Scaunul *Sibiiului* 2. 53. *Sighişoara* 2. 54. Districtul *Braşovului* cu Săcelele, Apaţa, Crisbav şi Noul 3. 55. Scaunul *Mediaşului* 2. 56. Districtul *Bistriţei* 2. 57. Scaunul *Sebeşului* 2. 58. *Cincul-mare* 2. 59. *Cohalmul* 2. 60. Scaunul *Mercurei* 2. 61. *Nocrichiul* 2. 62. Scaunul *Orăştiei* 2. 63. Scaunul filial *Sălişte* şi *Tălmaciu,* împreună cu localităţile mai nainte militarisate: Jina, *Orlat, Veştem* şi *Racoviţa,* la olaltă 2 deputaţĭ.

§. 26. Toate comunele, cari după paragrafii de sus sunt învestite cu drept particular de a-'şi alege deputaţi la dietă, formează fie-care pentru sine câte un cerc electoral, spre a-'şi alege deputat.

§. 27. Pentru alegerea celoralalţi deputaţi să formează în ţeara întreagă, în comitate, districte şi scaune, cercuri electorale, fiind a se alege în fie-care cerc câte un deputat.

§. 28. În scopul de-a fi aleşi deputaţii cari se vin pe comitate. districte şi scaune, se împart jurisdicţiunile singuratice în următoarele cercuri electorale:

I. Comitatul *Alba-de-sus* două cercuri, anume: *a)* Peselnek, Hedig, Paloş şi Heviz, un cerc; *b)* Retca, Keresd, Gezaşia, Burcheş, Apa-rece şi Bulia, împreună cu satele Coluni, Feldioara şi Cherţa, alt cerc electoral.

II. Comitatul *Alba-inferioară* şase cercuri, anume: *a)* Ciumbrud, Benic şi Uioara, un cerc; *b)* Blajul şi Păuca, un cerc; *c)* Aiudul-mare şi Ighiul-ungurese-de-sus un cerc; *d)* Abrud-sat, Bucium şi Cărpiniş, comune aflătoare în plaiurile Tamaşa şi Zlatna, un cerc; *e)* plaiul Zlatna, afară de comunele menţionate mai sus, apoi plaiurile Ighiului-de-jos şi satele plaiului Alba-Iulia, aşezate pe malul drept al Murăşului, un cerc; în fine *f)* partea ceealaltă a plaiului Alba-Iulia, cum şi plaiurile Vinţului-de-jos şi ale Aiuzelului, un cerc electoral.

III. Comitatul *Cetatea-de-baltă* trei cercuri, anume: *a*) Tatarlak, Biia şi Jernot, un cerc; *b)* Teremia, Galfaleu, Cund, afară de satele Cund şi Idiciu, un cerc; *c)* plaiurile Zagor şi Nadaş, împreună cu satele Cund şi Idiciu, un cerc electoral.

IV. Comitatul *Turda* patru cercuri, anume: *a)* plaiurile Veciu şi Gurgiu un cerc; *b)* plaiurile Reghinul-ung., Jara-ungurească, St.-Ioana şi Popăcioaia, un cerc; *c)* plaiurile Bogata-ung., Câmpia şi Arieşul, un cerc electoral.

V. Comitatul *Cojocna* cinci cercuri, anume: *a)* plaiurile Cluj, Feiurd şi Baciu un cerc; *b)* plaiurile Almaşul-mare, Bical şi satele Bőlkény, Bociu, Incel, St.-Craiu de Calata, Sat-Nou de Calata, Calaţel, Valcoiu, Calata-mare, Calaţelul-de-Valcoiu, Zam, Mărgău, Rechiţel din plaiul Huedinului, un cerc; *c)* celelalte comune din plaiul Huedinului şi plaiul Gelăului un cerc; *d)* plaiurile Palatca şi Mociu, cum şi comunele Chibulca, Dêmbu, St.-Georgiu, St.-Petru, Silvaş, Toşon, Visulia din plaiul Armenişului un cerc, şi *e)* celelalte comune din plaiul Armenişului, apoi plaiurile Milaş şi Teaca, un cerc electoral.

VI. Comitatul *Dobâca* trei cercuri, anume: *a)* plaiurile Agriş şi Pânceceu un cerc; *b)* plaiurile Valasut, Iclodul-mare şi Sĕcul, un cerc; *c)* plaiurile Busa, Cheraliş şi Bârgău, un cerc electoral.

VII. Comitatul *Solnocul-intern* patru cercuri, anume: *a*) plaiul Lăpuşul-unguresc şi Câţcău, afară de Uriul-de-jos, Coşeiul-de-sus şi de jos, Guga şi Coplian, un cerc; *b*) plaiurile Reteag şi Peatra, iar' din plaiul Câţcău comunele Uriul-de-jos, Coşeiul-de-sus şi de jos, Guga şi Coplian, un cerc; *c*) plaiurile Betlean, Unguraş şi din plaiul Dejului, Ocna-Dejului, un cerc; *d*) plaiul Dejului, afară de Ocna-Dejului, plaiurile Olpret, Vad, Surduc, un cerc electoral.

VIII. Comitatul *Hunedoara* șase cercuri, anume: *a*) plaiurile Sîlu, Riu-bărbat, Clopotiva, un cerc; *b*) plaiurile Măcești, Totești, Demsuș, Câtid, un cerc; *c*) plaiurile Hesdate, Hunedoara, Pesteșiu, un cerc; *d)* plaiurile Almaș, Geoagiu, Căminea, un cerc; *e*) plaiurile Șoimuș, Ilia, Gurasadului, un cerc; și *f)* plaiurile Deva, Lăpușnic, Jâlâdința, un cerc electoral.

IX. Districtul *Făgăraș* trei cercuri, anume: *a*) plaiurile Veneția, Mândra și comunele Hîrseni, Ilieni, Copăcel, Mărgineni, Rîușor, Sebeș, Berivoiul-mare, Berivoiul-mic, Hurez și Săscior din plaïul Betleanului, un cerc; *b*) celelalte comune din plaiul Betleanului, apoi plaiurile Sâmbăta și Porumbac, un cerc; *c*) comunele din domeniul Branului cu Tohanul-vechiu și cu Țințari, un cerc electoral.

X. Districtul *Năsăud* două cercuri, anume: *a*) plaiurile Rodna-veche, St.-Giorgiu și Borgo-Prund, un cerc; *b*) plaiurile Năsăud, Zagra și Monor, alt cerc electoral.

XI. Scaunul *Odorheiul-săcuiesc* trei cercuri, anume: *a*) plaiurile Bardocz, Oláhfalu, Homorod și Patakfalva, un cerc; *b*) plaiurile Farczád, Parajd și Bőgőz, un cerc; și *c*) plaiurile Keresztur, Eted și Bőződ, un cerc electoral.

XII. Districtul *Trei-scaune* trei cercuri, anume: *a)* Scaunul filial Kezdi, un cerc; *b*) scaunele filiale Sepși și Miklósvár, un cerc; și *c*) scaunul filial Orbai, un cerc electoral.

XIII. Scaunul *Ciuc* trei cercuri, anume: *a)* plaiurile Kászon-Ujfalú, Cs.-Szt.-Márton, Cs.-Szt.-Imre, un cerc; *b)* plaiurile Szépviz și Rákos, un cerc; *c)* plaiurile Gyergyő-Szt.-Miklós și Tőlgyes, un cerc electoral.

XIV. Scaunul *Murășului* două cercuri, anume: *a)* plaiurile din cercul de sus, un cerc; și *b)* plaiurile din cercul de jos, alt cerc.

XV. Scaunul *Arieșului* două cercuri, anume: *a)* plaiul de jos, un cerc; *b)* plaiul de sus, alt cerc electoral.

XVI. Scaunul *Sighișoara* două cercuri, anume: *a*) cercul de jos și cercul de mijloc, fără comunele Daia-săsească, Țelina, un cerc; și *b)* cercul de sus, cu comunele Daia-săsească și Țelina din cercul de mijloc, apoi cu comunele Mosna, Criș, Micloasa, alt cerc electoral.

XVII. Scaunul *Sibiiu* două cercuri, anume: *a)* comunele Cristian, Gurarîu, Șura-mare, Gușterița, Hambac, Șura-mică, Turnișor, Omlaș, Poplaca, Rusciori, Rуși, Slimnic, un cerc; și *b)* comunele Bungard, Vurpăr, Sadu, Brad, Cisnădia, Casholț, Cisnădioara, Mohul, Noul, Roșia, Șelimber, Săcădat, Daia, alt cerc electoral.

XVIII. Districtul *Braşov* trei cercuri, anume: *a)* comunele ţinutului de sus, un cerc; *b)* comunele ţinutului de jos, un cerc; şi *c)* aşa numitele şapte sate, împreună cu Apaţa, Crişbav şi Noul, alt cerc electoral.

XIX. Scaunul *Mediaş* două cercuri, anume: *a*) comunele Ţiapu, Alma-săsască, Agârbiciu, Ibusdorf, Haşag, Frâua, Probştea-mică, Probştea-mare, Copşa, Şeica-mică, Şeica-mare, Moardeş, Rechisdorf, Schal, Vorumloch, un cerc; şi *b*) celelalte comune din scaunul Mediaşului, alt cerc electoral.

XX. Districtul *Bistriţa,* două cercuri, anume: *a)* comunele Aldorf, Bistricioara, Iad, Dumitriţa, Dumitra-mare, Petriş, Pintac, Jâlna, Terpiş, Satu-nou, Vinda, un cerc; şi *b)* celelalte comune din district, alt cerc electoral.

XXI. Scaunul *Sebeşul-săsesc* două cercuri, anume: *a)* comunele Dealu, Câlnic, Răhău, Petru-sat, Loman, un cerc; *b)* celelalte comune din scaunul Sebeşului, alt cerc electoral.

XXII. Scaunul *Cincul-mare* două cercuri, anume: *a)* comunele Schönberg, Merghindeal, Neustadt, Proştea, Rusa, Seligstadt, Agnita, Hundertbücheln, Veseud, Iakobsdorf, Verd, un cerc; şi *b)* celelalte comune din scaun, alt cerc electoral.

XXIII. Scaunul *Mercurea* două cercuri, anume: *a)* comunele Mercurea, Apoldul-mare, Dobârca, Apoldul-mic, Ludoşul-mare, Topârcea, un cerc; şi *b)* celelalte comune din scaunul Mercurei, alt cerc electoral.

XXIV. Scaunul *Nocrich* două cercuri, anume: *a)* comunele Alţina, Holzmengen, Kirchberg, Nocrich, Măgărei, Marpod, un cerc; iar' *b)* celelalte comune din scaunul Nocrich, alt cerc electoral.

XXV. Scaunul *Rupea* (Reps) două cercuri electorale, anume: *a)* comunele Drauş, Homorod, Caţa, Rupea, Cisec, Sommerburg, Dăişoara, Stâna, un cerc; *b)* celelalte comune din scaun, alt cerc electoral.

XXVI. Scaunul *Orăştie* două cercuri, şi anume: *a)* comunele Şibot, Balomiri, Vinerea, Cugir, Romos, Vaidei, un cerc; şi *b)* celelalte comune din scaun, alt cerc electoral.

XXVII. Scaunul filial *Sălişte* şi *Tălmaciu*, cu comunele mai nainte militare: Jina, Orlat, Veştem şi Racoviţa, două cercuri, şi anume: *a)* scaunul Sălişte şi comunele Jina şi Orlat, un cerc; *b)* scaunul Tălmaciu cu comunele Veştem şi Racoviţa, alt cerc electoral.

§. 29. Drept de alegere au, atât în comunele cari trimit representanţi proprii, cât şi în comitate, districte şi scaune: *a)* Toţi locuitorii de gen bărbătesc, cari au împlinit anul 24 al etăţii, administrează singuri şi liberi averea lor, şi nu aparţin clasei servitorimei, încât au răspuns întru adevăr pentru anul administrativ 1861/62 în contribuţiunile directe de stat la olaltă cel puţin 8 fl. val. austr. (opt fiorini val. austr.); *b)* fără considerare la darea plătită: parochii, capelanii, predicatorii, doctorii, chirurgii, advocaţii, inginerii, artiştii academici, profesorii, apotecarii, notarii comunali şi învăţătorii comunali, în cercul de alegere în care îşi au locuinţa stabilă; *c)* dacă în vre-o comună, care după §. 25 lit. *A)* are dreptul a trimite deputaţi proprii la dietă, numărul celor cu drept de alegere nu ajunge la 40, numărul lor să va întregì până la 40 din cei-ce plătesc după ei în comuna aceea darea cea mai mare.

§. 30. Fie-care alegător îşi va esercia dreptul de alegere numai într'un cerc electoral. Se lasă în libera voe a-'şi alege singur cercul în care vrea să esercieze dreptul electoral alegătorul care are drept de alegere în mai multe cercuri.

§. 31. Persoanele morale, între cari să numără şi comunele, vor esercia dreptul de alegere prin aceia, cari după normele legale esistente au dreptul să le represinte în afară.

§. 32. Deputat poate fi ales ori-cine care ori-unde în Transilvania posede drept de alegere după §-ul 29, dacă e trecut de 30 de ani.

§. 33. N'au drept de alegere şi nu pot fi aleşi ofiţerii aflători în serviciu şi părţile militare cu titlu de ofiţeri aflătoare în serviciu; ostaşii dela sergent în jos; părţile militare fără titlu de ofiţeri; amploiaţii militari dacă se află în serviciu şi fac parte din statul unui corp aparţinător trupelor armate. Părţile militare fără titlu de ofiţeri şi amploiaţii militari aflători în serviciu nu pot fi aleşi nici atunci când nu se ţin de vre-un corp al trupelor. Sub condiţiunile de sub §. 32, resp. 29, ofiţerii, părţile militare şi amploiaţii militari, cari au depus şarja cu menţinerea caracterului militar, ori se află trecuţi la pensie definitivă, au drept de alegere şi pot fi aleşi.

§. 34. Dela dreptul de alegere şi de a putea fi alese sunt eschise: *a)* persoanele recunoscute de vinovate pentru vre-o abatere dela lege, isvorîtă din pofta de câştig, ori îndreptată în contra moralităţii publice, cum şi cele eliberate de sub acusă pentru crimă ori delict, sau pentru abatere dela lege, isvorîtă din pofta de câştig,

— numai din insuficienţa dovezilor; *b*) persoanele aflătoare în cercetare pentru vre-una din faptele punibile indicate sub *a*), câtă vreme durează cercetarea; *c*) persoanele a căror avere stă sub concurs, ori stau în proces de învoire, câtă vreme ţine pertractarea, apoi şi după terminarea pertractării, dacă nu vor fi declarate de nevinovate în privinţa aceasta.

§. 35. Pentru esecutarea dispoşiţiunilor acestui regulament provisoriu şi peste tot pentru conducerea şi efectuirea alegerilor se va instituì în fie-care comitat, district şi scaun, câte un comitet central, iar' în fie-care comună, care după §. 25 are dreptul a trimite deputaţi proprii la dietă, câte o comisiune centrală de alegere.

§. 36. Comitetul central se alege în comitate, scàune şi districte, prin adunarea districtuală ori scaunală a acelora; iar' comisiunea centrală din comunele cari au dreptul se trimită deputaţi proprii la dietă, prin representanţa comunală, dar' nu esclusiv din sinul acesteia. In scaunul Tălmaciu şi Sălişte, şi în comunele anexate acestora, se va alege comitetul central prin o adunare compusă, sub presidenţia unui comisar trimis anume spre acest scop din partea regescului guvern, din representanţii tuturor comunelor concernente, trimişi aşa mod, că fie-care comună, care numără 200 şi mai multe de fumuri, trimite câte trei, iar' comunele mai mici, câte doi deputaţi, aleşi din partea representanţei comunale.

§. 37. In comitetul central và presidà şeful municipiului, ori substitutul seŭ, iar' în scaunul Salişte şi Tălmaciu comisarul numit spre acest scop de către reg. guvern. In comisiunile centrale de alegere ale comunelor cu drept de a trimite deputaţi proprii la dietă presidiul îl ţine primarul ori substitutul seu.

§. 38. Comitetele şi comisiunile centrale stau în legătură directă cu guvernul ţerii.

§. 39. Dacă vre-un cerc representativ, îndreptăţit a face alegerea acestor comitete şi comisiuni centrale electorale, va fi împedecat, sau nu va voì se facă alegerea, fie din ori-ce causă, comitetul central electoral se compune prin antistia jurisdicţiunii ori prin antistia comunei.

§. 40. Fie-care comitet central vine compus din de trei-ori atâţi membri câte cercuri electorale se află pe teritorul jurisdicţiunii, şi încă din şase pe deasupra, nenumărând pe presidentul şi notarul ce trebue să 'i-se dee. Comisiunile centrale de alegere vor fi compuse, afară de president şi notar, din 12 membri.

§. 41. Membrii comitetului şi ai comisiunei centrale de alegere vor depune următorul jurământ:

„Eu, N. N. jur că voiu împlinì fără părtinire toate câte sunt dator a le face ca membru ales al comitetului, în privinţa alegerii deputatului (ori deputaţilor) pentru dietă, după regulamentul dat de M. Sa ces. reg. apostolică. Aşa să-'mi ajute Dumnezeu.“

§. 42. Comitetul central se va aduna cel mult la o săptămână după alegerea sa şi: *a*) va determinà locul principal în fie-care cerc electoral; *b*) va îngrijì, dupăce 'i-s'au trimis din partea antistielor jurisdicţionali listele alegătorilor compuse după cercurile electorale şi estrasele făcute din acelea după comune câte în trei esemplare, — ca să se trimită fie-cărei comune lista alegătorilor spre imediată publicare şi espunere la vedere publică; *c*) va numì pentru fie-care cerc de alegere de sub conducerea sa câte un comitet de trei membri pentru rectificarea listelor şi primirea reclamaţiunilor în contra acestora; *d*) va determinà ziua în care se va începe, continuându-se trei zile după olaltă, activitatea acestor comitete, în locul principal stabilit pentru fie-care cerc de alegere.

§. 43. Ziua în care se va începe activitatea acestor comitete de odată în locurile principale din toate cercurile electorale trebue adusă fără întârziere la cunoştinţa generală prin circulare, prin afişarea publicaţiunilor în locuri publice din comune, şi prin alte moduri îndatinate în comună.

§. 44. Comitetul central numit după §. 42 pentru fie-care cerc de alegere va ţineà în locul principal al cercului de alegere, în zilele stabilite după §. 42 litera *d*), şedinţe fără întrerupere. Va esaminà legitimările produse de persoanele cari vor cere trecerea lor ulterioară în lista alegătorilor. Dacă comitetul va aflà, că legitimările produse de acelea persoane cari se anunţă pentru trecerea lor ulterioară în listele alegătorilor cuprind în sine dreptul de alegere după §§-ii 29—34 din acest regulament, — va trece numele alegătorului în ambele liste electorale primite dela comitetul central, pe lângă înşirarea în mod sumar a legitimaţiunilor presente, şi-'i va spune aceasta alegătorului şi cu gura. Persoanele anunţate pentru inducerea ulterioară în lista electorală, pe cari comitetul le respinge cu cererea, purtând listă separată despre ele, sunt a se provocà în mod verbal, ca fără întârziere să înainteze comitetului, cât ţine activitatea acestuia, recurs îndreptat cătră comitetul central în contra respingerii, fiind-că reclamaţiuni înaintate mai târziu nu se vor lua în considerare.

§. 45. Reclamațiuni în contra trecerii în listele electorale a acelora cari n'au drept de alegere sunt a se înaintà asemenea comitetelor acestora sub durata activității lor, în locurile principale din cercurile de alegere, fiind-că reclamațiuni date mai târziu nu vor fi luate în considerație.

§. 46. După trecerea celor trei zile stabilite în §. 42 pentru activitatea comitetelor de rectificare și reclamare, acestea vor subșterne comitetului central: *a*) listele de alegere provăzute cu subscrierile lor; *b*) consemnările făcute despre persoanele cari s'au înștiințat la comitet pentru luarea în listele electorale, dar' au fost respinse; *c*) reclamațiunile date la comitet, atât în contra denegării luării în liste, cât și în contra trecerii în liste a persoanelor cari n'au drept de alegere.

§. 47. Cine nu s'a anunțat la vre-un comitet de rectificare și reclamare pentru luarea sa în listele electorale nu o mai poate cere aceasta la comitetul central.

§. 48. Comisiunile din comunele îndreptățite după §. 25 se trimită deputați proprii la dietă au asemenea se esmită din sânul lor câte un comitet de rectificare și reclamare, compus din trei membri, care va aveà să se țină de dispozițiunile paragrafilor precedenți.

§. 49. Cel mult patru zile după terminarea activității comitetelor de rectificare și reclamare se va întruni comitetul central și: *a*) va supraesaminà trecerile suplinitoare în listele electorale, făcute din partea comitetelor; *b*) va decide definitiv asupra reclamațiunilor făcute la timpul seu; *c*) va stabilì definitiv listele alegătorilor pentru fie-care cere de alegere; *d*) va da bilete de legitimare pe seama tuturor alegătorilor, predându-le pe lângă consemnare duplă, făcută pentru fie-care comună, oficiolatului competent politic, pentru a se îngrijì de înmânare. Una din consemnările acestea se va retrimite cu adeverința de primire din partea respectivilor îndreptățiți comitetului central, iar' ceealaltă, provăzută asemenea cu adeverința de primire, se va păstra bine din partea antistiei comunale respective.

§. 50. Pentru-ca comitetul central se poată aduce hotărîri e de lipsă se fie de față cel puțin șase membri, afară de presidentul. Membrii singuraticelor comitete de rectificare și reclamare nu pot luà parte la desbaterile comitetului central, când acesta are se decidă asupra celor de ei subșternute.

§. 51. Comitetul central va purtà despre toate desbaterile protocol regulat, prin notar ales din sânul seu, în care se vor notà tot-

deauna numele celor presenţi, şi din care un esemplar se va depune în archiv, alt esemplar se va trimite guvernului regesc.

§. 52. Şedinţele comitetului central, cum şi ale comitetului de rectificare şi reclamare, sunt publice.

§. 53. După-ce regescul guvern a pus termin de alegere, presidentul comitetului central, iar' în comunele îndreptăţite a trimite deputaţi proprii la dietă, presidentul comisiunii de alegere, are să publice terminul fără amânare, în modul indicat în §-ul 43, cu publicitate cât se poate mai mare.

§. 54. Comitetul central va numì pentru fie-care cerc de alegere un president şi un notar pentru conducerea alegerii, precum şi substituţi pentru acestia, mai departe câte cinci membri dintre cei cu drept de alegere în acel cerc, cari toţi la olaltă vor formà comisiunea electorală. In modul acesta se vor compune şi comisiunile însărcinate cu conducerea alegerii în comunele cari au dreptul să trimită deputaţi proprii la dietă, din partea comisiunilor centrale de alegere.

§. 55. Biletul de legitimare dat celui cu drept de alegere îl îndreptăţeşte pe acesta a întrà în localul de alegere şi-'i serveşte drept provocare de a se înfăţişà la alegere, fără altă citare, în ziua însemnată pe bilet şi la ora acolo pusă.

§. 56. In ziua publicată pentru ţinerea alegerii, la ora determinată şi în locul principal ales pentru acest scop în fie-care cerc electoral, se va efectuì actul de alegere, fără considerare la numărul alegătorilor presenţi.

§. 57. Presidentul trimis pe temeiul §-lui 54 pentru a conduce alegerea, căruia 'i-se vor predà prin presidentul comitetului central, sau al comisiunii centrale electorale, listele celor cu drept de alegere în cercul respectiv, are să esplice alegătorilor dispoşiţiunile regulamentului acestuia despre calităţile cerute pentru-ca cineva se poată fi ales, a le lămurì procedura la votare, a-'i provocà să-'şi dee voturile după libera lor convingere, fără considerare la interese particulare egoistice, aşa cum le dictează conştienţa proprie că va fi mai salutar pentru binele de obşte.

§. 58. Alegerea prin aclamaţiune nu e admisă, ci numai alegerea prin votare.

§. 59. Presidentul de alegere nu poate fi ales deputat în cercul în care el conduce alegerea.

§. 60. Dacă cineva înainte de începerea votării contestează dreptul de alegere al vre-unei persoane trecute în lista electorală şi ar afirmà, că de la compunerea listelor încoace şi-a perdut calitatea cerută pentru dreptul de alegere, asupra acestui lucru se va decide numai decât, fără a se mai da loc vre-unui recurs.

§. 61. Votarea se începe astfel, că întâiu îşi dau voturile cei îndreptăţiţi la alegere, cari fac parte din comisiunea electorală. După aceea un membru al comisiunii va chemà pe cei cu drept de alegere la votare, în ordinea în care numele lor sunt scrise în listele electorale.

§. 62. Fie-care alegător, chemat la votare, predând biletul de legitimaţiune are se numească în mod esact persoana pe care voeşte să o aleagă deputat la dietă. În comunele, cari după §. 25, lit. *A*), au dreptul să trimită doi deputaţi la dietă, fie-care alegător are să numească două nume.

§. 63. Când s'ar naşte sub decursul votării îndoeli cu privire la identitatea alegătorului, comisiunea de alegere decide îndată, fără să se dee loc vre-unui recurs.

§. 64. Fie-care vot să scrie lângă numele alegătorului în rubricele duplei consemnări de votare, pregătite spre acest scop. Votarea într'o consemnare o va face notarul comisiunii de alegere, în ceealaltă un membru al comisiunii, însă de odată, şi aceasta din urmă va servì de contra-listă, pentru a controlà înscrierile.

§. 65. Votul dat în mod condiţionat, sau legat de mandate date pe seama persoanei care e a se alege, nu are valoare. Despre validitatea ori nevaliditatea voturilor decide îndată comisiunea de alegere, fără a se admite vre-un recurs.

§. 66. Alegerea trebue finită de regulă în cursul zilei destinate pentru alegere. Dacă vor întreveni însă împrejurări, cari împedecă continuarea ori terminarea alegerii, atunci alegerea poate fi amânată ori prelungită pe cea mai deaproape zi ce urmează. Înştiinţarea despre aceasta se va face după datina locală.

§. 67. În ziua de alegere, la patru ore d. a., îndată-ce toţi alegătorii presenţi, cari încă n'au votat, îşi vor fi dat voturile, presidentul comisiunii electorale declară votarea terminată, iar' comisiunea de alegere subscrie consemnarea duplă de votare şi se începe scrutiniul. Resultatul numărării voturilor se va enunţà îndată prin presidentul comisiunii de alegere.

§. 68. Pentru-ca alegerea de deputat să fie validă să cere majoritatea absolută de voturi din cele date. Dacă voturile sunt egale, are să decidă soartea, act săvârşit de presidentul comisiunii.

§. 69. Dacă la votare nu ese nici pentru unul dintre candidaţi majoritatea absolută de voturi, se va face a doua alegere; şi dacă nici din aceasta nu va resultà majoritatea cerută, se va procedà la o alegere restrânsă (balotaj).

§. 70. La alegerea restrânsă alegătorii au a se mărginì pe lângă acele două persoane, cari au avut voturile cele mai multe la alegerea a doua. Fie-care vot dat la alegerea a treia unei persoane care nu cade sub alegerea restrânsă se consideră de nul.

§. 71. După-ce s'a terminat alegerea, să închee protocolul purtat despre actul alegerii, se subscrie de către membrii comisiunii, şi apoi se trimite, pe lângă alăturarea consemnărilor de votare şi a listelor despre adunarea voturilor, comitetului central.

§. 72. Susţinerea ordinei la pertractările comisiunilor rectificătoare şi de reclamare, cum şi la însuşi actul alegerii, e drept şi datorinţă a presidentului comisiunii esmise pentru rectificare, respective pentru alegere, care poate recurge, spre acest scop, în cas de necesitate, şi la întrebuinţarea puterii armate.

§. 73. Comitetul central are să trimită şi să înmâneze fie-cărui deputat ales, la care nu poate fi aplicat vre-un punct de escludere din §§-ii 32, 33 şi 34, câte un certificat de alegere, şi are să trimită guvernului regesc un esemplar din protocolul de votare, luat la alegere, şi din listele despre adunarea voturilor. Acest certificat dă drept alesului se între în dietă, şi întemeiază presumpţiunea validităţii alegerii sale, pănă atunci, pănă când dieta nu declară cum-va alegerea de nevalidă.

§. 74. Guvernul trimite toate actele de alegere dietei, care e chemată a esaminà şi a decide despre validitatea actelor de alegere ale deputaţilor aleşi.

§. 75. Toţi deputaţii aleşi ai dietei primesc câte 5 fl. diurne la zi, pe timpul cât vor fi de faţă la dietă. Nici un deputat ales nu poate refusà diurnele. *)

*

Cum am spus, Maghiarii erau nemulţămiţi. Ei îşi vedeau atacată vechea constituţie. Lege electorală pentru ei nu esistà decât cea dela 1791, votată pe cale constituţională. Atât

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 34 şi 35.

în presă deci, cât și în congregațiuni (consilii județene), 'și-au ridicat cuvântul în contra regulamentului provisoriu dietal, declarând din capul locului de neconstituțională dieta compusă pe basa acestei legi octroate. Încercări de a se opune esecutării legii însă n'au făcut. S'au mulțămit numai cu constatarea faptului, și cu luarea de hotărîri platonice, cum a fost de es. cea primită din partea representanței comitatense din *Turda,* de următorul cuprins:

„Regulamentul provisoriu dietal, nefiind nici după legile și nici după datinile țării compus, iar' guvernul neobservând principiile economiei de stat și ale prudenței politice, constituitul comitet municipal al acestui comitat nu-'l află de constituțional. Dar' pentru astă-dată îl primește și se învoește la alegerea comisiunii centrale.« (Comisiunea centrală aveà se iee măsurile de lipsă pentru efectuirea alegerilor.)

Au fost și astfel de comitate maghiare-săcuești, în cari părerea dominantă erà, că Ardealul unit fiind prin lege sancționată cu Ungaria, dietă ardeleană *nu mai esistă* și nu mai poate fi convocată; dar' și aici în cele din urmă oamenii s'au mulțămit numai cu facerea de declarațiuni în acest înțeles, iar' comisiunile centrale au fost lăsate să iee măsurile de lipsă, ca alegerile pentru dietă să se poată face la timp, amăsurat acestei legi provisorii.

Regulamentul de casă.

Pentru-ca dieta Ardealului să se poată apucà de lucru imediat după întrunire, guvernul a făcut și un *regulament de casă,* publicat de odată cu legea provisorie electorală. Erà compus în modul următor:

Regulament provisor de casă

pentru dieta marelui principat Transilvania.

§. 1. Presidentul, care va fi trimis din partea guvernului reg. pentru purtarea interimală a presidiului dietei, va promite înainte de deschiderea dietei credință și supunere M. Sale ces. reg. apostolice, păzirea regulamentului provisoriu de dietă dat de către M. Sa, și împlinirea conștiențioasă a datorințelor sale, și anume, în mânile împuternicitului comisar reg. de dietă (§. 7 din reg. prov. de dietă) care-'l va presentà apoi membrilor dietei, adunați în sala de ședințe, în ziua și la ora precisată în convocarea regală.

§. 2. Întroducerea presidentului şi a ambilor vicepresidenţi numiţi de cătră M. Sa ces. reg. apostolică în înţelesul regulamentului dietal emis de M. Sa pentru actuala dietă a marelui principat Transilvania, se va face asemenea prin împuternicitul comisar reg. de dietă, după-ce vor fi făcut promisiune, în loc de jurământ, în faţa acestuia, în şedinţa publică a dietei (§. 7 din regulamentul prov. de dietă).

§. 3. După întroducerea presidentului interimal trimis de guvernul reg. vor luà asupra lor agendele de notari cei mai tineri şase dintre membrii de faţă, iar' în casul vre-unei refusări, cei în etate mai aproape următori. După aceasta vor depune membrii dietei, la provocarea presidiului, prescrisa promisiune (§. 7 din reg. prov. de dietă). Membrii întraţi mai târziu în dietă vor face promisiunea la întrarea lor în dietă.

§. 4. După facerea promisiunii urmează deschiderea solemnă a dietei prin împuternicitul comisar reg. de dietă, care va salutà dieta întrunită cu un rescript reg. adresat acesteia în toate trei limbile usuate în ţară.

§. 5. Alegerile deputaţilor dietali vin supuse unei esaminări, efectuite din partea dietei. Spre scopul acesta se vor formà, prin sortare efectuită de cătră presidentul dietei, nouă secţiuni egale. Secţiunea primă va esaminà actele de alegere ale deputaţilor din secţiunea a doua, aceasta ale deputaţilor din secţiunea a treia, şi aşa mai departe, rămânând ca secţiunea a noua se esamineze actele de alegere ale deputaţilor din secţiunea primă.

§. 6. Presidentul dietei va predà secţiunilor actele de alegere primite dela reg. guvern, cum şi protestele ce s'ar fi dat în scris în contra alegerilor.

§. 7. Fie-care secţiune îşi alege president şi referent, prin majoritate absolută de voturi.

§. 8. În fie-care secţiune trebue să fie de faţă la aducerea de hotărîri cel puţin jumătate din numărul membrilor. Hotărîrile să aduc cu majoritatea absolută a voturilor date din partea membrilor presenţi.

§. 9. Dacă alegerea vre-unui membru însuşi din secţiune cade sub esaminare, în şedinţa secţiunii în care va fi tratată causa proprie respectivul nu-'şi poate esercià dreptul de votare.

§. 10. Hotărîre asupra valabilităţii alegerii se aduce din partea dietei, în urma rapoartelor presentate din partea secţiunilor (§. 8

din reg. prov. de dietă). Câtă vreme dieta nu a declarat alegerea atacată prin protest a vre-unui deputat de nevalidă, acesta are scaun şi vot în dietă.

§. 11. Asupra alegerilor dificultate din partea secţiunilor nu se poate aduce hotărîre din partea dietei decât numai după constituirea acesteia.

§. 12. Dieta va fi considerată ca constituită şi presidentul o va declarà constituită după-ce despre alegeri cele nouă secţiuni însărcinate cu esaminarea lor vor face raport dietei şi aceasta le va declarà valide.

§. 13. În casul că alegerea vre-unui deputat vine declarată nevalidă, cum şi în casurile înşirate în §. 5 din reg. prov. de dietă, presidentul dietei face numai decât paşii de lipsă la guvernul reg. pentru efectuirea unei alegeri nouă. Casul împedecării neîntrerupte a deputatului dietal, prevăzut în atinsul §. 5, se va privì şi atunci de esistent, când membrul care întârzie peste opt zile cu intrarea în dietă, ori se depărtează fără concediu, sau trece cu absentarea peste concediu, nu dă ascultare provocării presidentului ca să se presenteze în opt zile, ori să-'şi justifice absenţa, fiind-că altmintrelea va fi considerat ca eşit din dietă.

§. 14. Ce se atinge de membrii dietei, cari după §. 1 lit. *b)* din reg. prov. de dietă sunt membri ai dietei în urma convocării regale, — consemnarea acestora va fi împărtăşită presidentului dietei de către guvernul reg. încă înainte de deschiderea dietei, iar' presidentul va esaminà legitimaţiunile acestor membri, lui presentate. Asupra acestor membri încă se estinde dispoziţiunea cuprinsă în partea a doua a §-lui 13. Când un ast-fel de membru vine privit ca eşit din dietă, presidentul dietei face arătare despre aceasta împuternicitului comisar reg. de dietă.

§. 15. Pentru esaminarea actelor de alegere ale acelor membri dietali, a căror alegere n'a fost esaminată de cele nouă secţiuni, este a se alege din partea dietei şi din sânul ei un comitet permanent, stătător din opt membri (comisiune verificătoare).

§. 16. Ca alegeri a căror validitate nu poate fi trasă la îndoială se vor privì acelea, la cari protocoalele de alegere sunt în ordine.

§. 17. Presidentul cu vicepresidenţii şi cu notarii formează la olaltă biroul dietei.

§. 18. Presidentul deschide şi închide şedinţele, poartă presidiul, veghează ca să fie respectat regulamentul de casă, conduce

desbaterile, acoardă cuvântul, pune întrebările la votare, enunţă resultatul votării, grijeşte pentru ordine în adunare, şi are dreptul să întrerupă ori se închidă şedinţa în cas de turburare, se îndepărteze pe turburătorii de pace de pe galerie, şi în cas de estremă necesitate să dispună golirea acesteia. Dar' şi în casul acesta şedinţa va puteà fi continuată, pănă la eshauriarea ordinei de zi. Presidentul are dreptul a deschide şi împărţì esibitele adresate dietei, şi va fi în afară organul dietei, în toată privinţa. Espediţiunile scripturistice, emise în numele dietei, vin subscrise de president şi un notar, tot aşa şi adresele îndreptate către M. Sa ces. reg. apostolică.

§. 19. In casul şi pentru timpul cât presidentul va fi împedecat, drepturile şi datorinţele sale cad asupra vicepresidentului prim, iar' când ar fi împedecat şi acesta, asupra vicepresidentului al doilea.

§. 20. După-ce dieta s'a constituit în sensul §-lui 12 din acest regulament de casă, alege prin votare cu bile pe cei şase membri cari sunt a se propune prin comisar M. Sale ces. reg. apostolice spre a numì preagraţios dintre ei pe presidentul dietei (§. 2 din reg. prov. de dietă). Tot în acest mod va alege dieta mai departe câte şase membri pentru ambele posturi de vicepresidenţi.

§. 21. După alegerea presidentului şi a ambilor vicepresidenţi, dieta alege prin votare cu bile doisprezece notari şi doisprezece verificători, pentru întreaga durată a dietei, având aceşti din urmă datorinţa se verifice protocoalele stenografice.

§. 22. Notarii au se poarte protocoalele de şedinţe ale dietei, se compună espediţiunile trebuincioase în urma hotărîrilor aduse, dacă cum-va nu e însărcinată vre-o comisiune cu aceasta, se poarte listele de votare, se noteze propunerile membrilor dietei şi se noteze numele celor-ce cer cuvântul, în ordinea în care s'au anunţat la cuvânt.

§. 23. Presidentul dietei e şi presidentul şi conducătorul biroului. Lui îi compete dreptul de a împărţì lucrările şi afacerile între membrii acestuia, el grijeşte de aplicarea traducătorilor necesari, a funcţionarilor de cancelarie şi archiv şi a personalului de serviciu. Copierile necesare şi darea la tipar să face sub inspecţiunea şi conducerea biroului, care are inspecţiunea asupra tuturor localităţilor dietei, asupra personalului întreg, asupra mobilelor de casă şi a altor unelte, şi asupra serviciului de pază. Biroul împarte bilete de întrare pentru galerii, lui au să se adreseze raportorii gazetelor pentru asemnarea de locuri şi de localităţi corespunzătoare ocupaţiunii lor. Espediţiunile biroului le subscrie presidentul şi un notar.

§. 24. Membrii dietei sunt datori să fie de faţă la dietă şi să iee parte la desbaterile şi lucrările ei.

§. 25. Concediu pe opt zile acoardă presidentul, pe timp mai lung dieta; dar' nu pot fi concediaţi de odată decât numai pănă la a opta parte dintre toţi membrii dietei.

§. 26. Fie-care deputat e dator a primì alegerea căzută pe el; dar' din causă bine motivată poate să ceară dispensare, despre ce are dieta să decidă numai decât. Cel-ce face parte deja din două comitete, poate refusà alegerea într'un nou comitet.

§. 27. Dieta se împarte, pentru a puteà mai uşor isprăvì agendele, în opt despărţăminte, şi anume, formează câte un despărţământ:

1. Deputaţii comitatelor Cojocna, Dobâca, Solnocul-intern, Turda şi ai districtului Năsăud.

2. Deputaţii comitatelor Alba-de-jos, Alba-de-sus, Cetatea-de-baltă, Hunedoara, ai districtului Făgăraş şi ai scaunelor filiale Sălişte şi Tălmaciu.

3. Deputaţii cetăţilor şi opidelor Cluj, Alba-Iulia, Gherla, Elisabetopole, Dej, Turda, Aiud, Cojocna, Şic, Abrud, Roşia, Hunedoara, Haţeg, Ocna, Făgăraş, Mociu, Huedin şi Deva.

4. Deputaţii scaunelor Sibiiu, Sighişoara, Mediaş, Sebeş, Cohalm, Cincul-mare, Nocrich, Mercurea, Orăştie, şi ai districtelor Braşov şi Bistriţa.

5. Deputaţii cetăţilor şi ai opidelor Sibiiu, Braşov, Sighişoara, Mediaş, Bistriţa, Sebeş, Orăştie, Reghin şi Răşinari.

6. Deputaţii scaunelor Odorheiu, Trei-scaune, Ciuc, Arieş, apoì ai cetăţilor şi opidelor Murăş-Oşorheiu, Ciuc-Sereda, Oláhfalú, Gyergyő-St.-Miklós, Kezdi-Vásárhely, Breţcu, Ilefalva şi Sepsi-St.-György.

7 şi 8. Membrii chemaţi de către M. Sa ces. reg. apostolică, cari împărţiţi prin sorţi, formează două despărţăminte. Le stă în voie însă a rămâneà şi întruniţi într'un singur despărţământ, în care cas vor trimite în comitetele ce sunt a se formà din despărţăminte de două-ori atâţa membri câţi are se trimită fie-care din celelalte şase despărţăminte.

§. 28. Pentru consultare prealabilă asupra fie-cărui obiect, să vor constituì comitete, ast-fel, că fie-care despărţământ trimite câte un membru în comitet.

§. 29. Dieta poate dispune în anumite casuri, ca comitetul se fie compus din câte doi membri din fie-care despărţământ.

§. 30. Dacă dieta află cu cale, să pot constituì, pentru consultare prealabilă asupra anumitelor soiuri de chestiuni, chiar şi comitete permanente.

§. 31. Ca comitete permanente au însă să fie alese: comisiunea verificătoare, în cas că amăsurat §-lui 15 se va aflà necesară compunerea ei; comitetul pentru verificarea protocoalelor de şedinţă ale dietei (§. 74); comitetul pentru verificarea notelor stenografice (§. 21) şi comisiunea petiţionară.

§. 32. Fie-care despărţământ şi fie-care comitet îşi alege din sânul seu un preşedinte, un substitut de preşedinte, şi unul sau doi notari, comunicând presidentului dietei constituirea făcută. Fie-care comitet alege apoi referent pentru fie-care obiect predat lui pentru prealabilă consultare.

§. 33. Cu privire la tratarea chestiilor în despărţăminte, precum şi în comitete, este a se observà în general, întru-cât să pot adecă aplicà, determinaţiunile acestui regulament de casă. Despărţămintele şi comitetele vor puteà aduce hotărîri dacă sunt de faţă cel puţin jumătate din membrii lor. Hotărîrile le vor aduce cu majoritatea absolută a voturilor. Presidentul poate să esercieze dreptul seu de votare totdeauna.

§. 34. Fie-care membru ales în vre-un comitet e dator se vină regulat la şedinţele acestuia. Dacă un membru lipseşte, fără a-'şi scusà în mod îndestulitor absenţa, dela trei şedinţe, presidentul va mijlocì să se facă alegere nouă.

§. 35. Dacă comitetul va aflà de trebuinţă ori de dorit se învite la unele pertractări pe care-va dintre funcţionarii regimului, pentru-ca să dee informaţiuni şi desluşiri, învitarea are se o facă prin presidentul dietei (§. 18 din reg. prov. de dietă). Asemenea au dreptul comitetele se cheme şi esperţi, pentru a le pune întrebări, ori a-'i provocà să-'şi dee părerea în scris. Presidentul, vice-presidenţii guvernului reg., ori comisarii trimişi de guvern, au dreptul să fie de faţă la pertractările comitetelor (§. 18 din reg. prov. de dietă).

§. 36. Comitetele au voe se învite la şedinţe pe acei membri ai dietei despre cari presupun că au cunoştinţă deosebită asupra obiectului, cari iau apoi parte la desbateri cu vot consultativ. Dacă propunătorul nu e membru ales în comitetul căruia a fost predată propunerea sa spre desbatere prealabilă, are să fie învitat cel puţin odată la şedinţele comitetului, pentru a-'şi face motivarea propunerii; dar' se poate învità şi mai târziu, de câte-ori va aflà comitetul cu

cale. Presidentul şi vicepresidenţii dietei pot fi de faţă la şedinţele comitetelor ori-şi-când, fără a aveà însă drept de votare.

§. 37. După-ce comitetul termină desbaterea prealabilă asupra obiectului ce 'i-s'a încredinţat, presidentul comitetului face raport despre aceasta cătră preşedintele dietei, comunicându-'i hotărîrea luată.

§. 38. Dacă părerea despre capul lucrului depinde de la o întrebăciune precedentă, care poate să fie decisă în deosebite moduri, comitetul poate să facă propunere în dietă pentru deciderea acestei întrebăciuni prealabile, şi a continuà apoi pertractarea numai după-ce s'a decis aceasta.

§. 39. Când în comitet se aduce prin majoritatea voturilor vre-o hotărîre, ori se face propunere cătră dietă, iar' minoritatea de cel puţin trei membri doreşte, ca şi părerea minorităţii să ajungă la cunoştinţa dietei, aceasta are dreptul a-'şi alăturà părerea la raport sau la propunere, şi a-'şi alege un referent, aşa însă, ca prin aceasta să nu sufere întârziere nici predarea nici facerea raportului ori a propunerii. Astfel de propuneri, pentru a puteà ajunge în dietă la votare, au lipsă de sprijinire, întocmai ca alte propuneri.

§. 40. Şedinţele dietei sunt publice. În mod esceptional se poate ţineà şedinţă confidenţială (secretă), dacă cere presidentul, ori zece membri, şi dacă după depărtarea celor-ce nu au drept a luà parte la pertractările dietei dieta se va decide pentru aceasta (§. 11 şi 14 din reg. prov. de dietă).

§. 41. Dieta poate fi deschisă dacă sunt de faţă cel puţin jumătate din membrii cari 'şi-au ocupat scaunele în dietă (§ 19 din reg. prov. de dietă).

§. 42. Obiectele de pertractat se vor presentà dietei: *a*) ca propuneri venite din partea regimului, prin împuternicitul comisar reg. de dietă; *b*) ca propuneri făcute din partea membrilor singuratici ai dietei (§. 15 din reg. prov. de dietă).

§. 43. Propunerile de sine stătătoare ale membrilor singuratici sunt a se predà în scris presidentului dietei, iar' în cas de respingere din partea acestuia, împuternicitului comisar reg. de dietă, ca admiţându-le la pertractare (§. 15 din reg. prov. de dietă), să le supună mai întâiu deliberării unui comitet. Ast-fel de propuneri trebue să fie sprijinite cel puţin de zece membri. Nefiind vre-o propunere sprijinită din destul, se respinge. Dacă o ast-fel de propunere are de scop aducerea unei legi anumite, trebue să fie compusă şi predată în forma unui proiect de lege.

§. 44. Propunerea sprijinită în de-ajuns, tipărindu-se în toate trei limbi ale ţării, se împarte între membrii dietei, şi propunătorul va cere punerea ei la ordinea zilei, pentru a puteà fi adusă la prima cetire, dându-se propunătorului voe să-'i facă motivarea. Ziua în care vine propunerea la cetire o stabileşte presidentul dietei.

§. 45. Ordinea în care sunt a se pertractà obiectele o stabileşte presidentul dietei (§. 15 din reg. prov. de dietă). Ordinea de zi a fie-cărei şedinţe are să fie comunicată membrilor dietei, încât e cu putinţă, la finea şedinţei ultime, la toată întâmplarea însă înainte de a se începe şedinţa.

§. 46. Presidentul dietei deschide şedinţa îndată-ce sunt presenţi membri într'un număr suficient pentru a puteà aduce hotărîri (§. 19 din reg. prov. de dietă).

§. 47. După deschiderea şedinţei presidentul întreabă, dacă cineva cere îndreptarea protocolului, în înţelesul §-lui 74 din regulamentul acesta. Ne cerând nimenea îndreptare, protocolul se consideră de corect dresat. În cas contrar, dieta va decide asupra îndreptărilor cerute. După aceea se vor ànunţà propunerile şi rapoartele admise de president, ori de comisarul reg. pentru a fi pertractate în dietă, punându-se, cu privire la cele dintâiu, dacă va cere trebuinţa, chestia de sprijinire, apoi se vor aduce la cunoştinţa dietei împărtăşirile regimului, ale despărţămintelor şi comitetelor, în urmă celelalte esibite.

§. 48. Propositiunile regimului sosite la dietă se vor pertractà şi decide înaintea tuturor celoralalte obiecte (§. 16 din reg. prov. de dietă). Totuşi şi propositiunile regimului vor fi supuse întâiu pertractării în comitet. Propositiunile regimului nu au lipsă de sprijinire şi nu pot fi respinse fără desbatere prealabilă. Dacă propunerile comitetului asupra astor-fel de propositiuni se vor abate cu totul, ori în unele părţi dela ele, atunci au să vină, după respingerea propunerilor comitetului, în cuprinsul lor original la votare. Regimul poate modificà ori retrage cu totul ori-şi-când propunerile sale.

§. 49. In ziua în care propunerea vine întâia-oară la ordinea zilei, 'i-se dă propunătorului cuvântul, la cererea sa, pentru a-'şi motivà propunerea. După aceea decide dieta fără desbatere, dacă e să se predee propunerea unui comitet deja înfiinţat, sau unui comitet nou, compus din despărţăminte, prin trimiterea câte a unui sau doi membri din fie-care despărţământ. Dacă dieta nu predă propunerea nici unui comitet, e a se privì de respinsă, de cum-va nu e propunere de a regimului.

§. 50. Îndată-ce s'a predat presidentului raportul făcut în urma amintitei decisiuni, acesta dispune să se facă traducerea şi tipărirea raportului în toate trei limbile usuate în ţară, şi să se împartă între membrii dietei, punând obiectul a doua-oară la ordinea zilei, şi anume, acum spre pertractare şi votare în părţile singuratice ale propunerii. Pertractarea să nu se facă înainte de trecerea a 24 ore dela împărţirea raportului. Fiind pus obiectul pentru a doua-oară la ordinea zilei, se vor deschide desbaterile asupra raportului făcut prin referentul comitetului.

§. 51. Când propunerea are mai multe părţi, îi va premerge desbaterii speciale după punctele singuratice (pe articole) totdeauna o desbatere generală. Cu încheierea desbaterii generale se face votarea, dacă nu s'a propus cum-va trecerea la ordinea zilei, ori amânarea discuţiei. Aflându-se în decursul desbaterilor că raportul nu e desăvârşit într'un punct ori altul, dieta poate să-'l înapoieze comitetului spre întregire.

§. 52. După votarea punctelor singuratice din vre-o propunere urmează totdeauna votarea peste întreg (a treia cetire), şi încă de regulă în şedinţa cea mai apropiată, dacă dieta nu decide cum-va alt-cum. La votarea pe întregul (a treia cetire) nu se mai pot face amandamente, şi peste tot nu mai are loc nici o desbatere. Numai în casul, că părţile unei hotărîri, eşită din modificări, nu ar consunà într'olaltă, se poate face propunere pentru delăturarea acestei disonanţe, în urma cărei propuneri dieta poate decide îndată asupra îndreptării cerute.

§. 53. În casuri de urgenţă dieta poate decide, ca procedura să fie scurtată. Decisiune de aceasta natură se face când propunerea a fost indicată ca urgentă încă la anunţarea ei făcută prin president, ori la prima ei cetire. Desbaterea în privinţa aceasta are să se mărginească numai la întrebarea urgenţei. Scurtările ertate în procedură sunt acestea: *a*) 'i-se pune comitetului termin pentru facerea raportului; *b)* se întră după împărţirea raportului îndată în desbatere; *c*) se face abatere dela tipărirea propunerii şi *d*) dela tipărirea raportului comitetului; *e*) se dă propunătorului cuvântul pentru a-'şi motivà propunerea fără a fi pus obiectul la ordinea zilei; *f)* se delătură cu totul consultarea prealabilă. Pentru a se puteà luà hotărîre asupra acestor două scurtări din urmă (sub *e* şi *f)* se cere o majoritate de două terţialităţi din voturile deputaţilor presenţi. Cu propunerea de urgenţă este a se îmbinà indicarea scurtărilor dorite.

§. 54. Se poate face abatere dela regulă mai departe şi la acele propuneri, cari se refer numai la tratarea formală a chestiilor. Acestea nu trebue se fie predate totdeauna în scris, şi pot fi aduse din partea presidentului, după împrejurări şi fără desbatere, îndată la votare şi decidere.

§. 55. Amânarea desbaterii se poate propune şi decide ori-şi-când. Propunerile pentru încheierea desbaterii le va aduce presidentul îndată la votare, fără punerea chestiei de sprijinire. Dacă majoritatea se declară pentru încheierea desbaterii, atunci cei-ce sunt notaţi pentru a vorbì pot să-'şi aleagă câte un orator *pro* şi *contra*, din mijlocul lor, şi altuia nu e permis a mai vorbì decât numai acestora, apoi referentului comitetului, şi dacă nu s'a ţinut consultare prealabilă, şi propunătorului.

§. 56. Cine voeşte să vorbească despre un obiect pus la ordinea zilei, poate să se anunţe spre aceasta în persoană, verbal, în ziua pertractării şi înainte de a se începe şedinţa, la notarul spre acest scop designat din partea presidentului, spunând dacă vrea să vorbească *pro* ori *contra*. Lista celor anunţaţi la vorbire presidentul o va cetì înainte de a se începe pertractarea. Oratorii vor fi ascultaţi în ordinea în care au fost trecuţi pe listă, anume aşa, că un *contra*-vorbitor face începutul, urmându-'i apoi, până se poate, tot câte un *pro*- şi câte un *contra*-vorbitor. Fie-care orator are voe, îndată-ce vine la rând a vorbì, se schimbe locul cu altul, la care mai târziu ar venì rândul, ori a-'şi cedà dreptul altui deputat. Nu e permis însă să cedeze cuvântul unui orator care a mai vorbit de două-ori asupra obiectului aceluia. Cel-ce nu e de faţă când e provocat să vorbească, perde cuvântul.

§. 57. După-ce au vorbit toţi oratorii înscrişi, presidentul va da cuvânt membrilor dietali neînscrişi, în ordinea în care să vor anunţa prin sculare, cu rostirea numelui.

§. 58. Când va voì presidentul să iee cuvântul ca orator, va trebuì să părăsească scaunul presidenţial, pe care-'l va reocupà numai după aducerea hotărîrii asupra obiectului.

§. 59. Referenţii sunt datori a vorbì de la tribună. Lor le este permis a cetì raporturile făcute în scris. De acest drept, afară de ei, se bucură şi acei membri ai comitetelor, cari au să susţină păreri separate, mai departe presidentul, vice-presidenţii guvernului reg. şi trimişii acestuia (§. 18 din reg. prov. de dietă). De la tribună vorbirea se îndreaptă cătră adunare, de la locul unde şede oratorul,

cătră presidiu. Nici un orator nu poate vorbì despre acelaşi obiect mai mult decât de două-ori. Presidentul, vicepresidenţii guvernului reg. şi trimişii acestuia pot vorbì şi de repeţite-ori, însă fără a întrerupe pe alţi oratori (§. 18 din reg. prov. de dietă). Abateri dela obiect vor aveà de urmare chemarea a rămâneà la obiect, făcută din partea presidentului. După repeţita chemare la obiect, presidentul poate detrage oratorului cuvântul. În casul când oratorului 'i-s'a luat cuvântul pentru abatere dela obiect, dieta poate declarà, fără a mai întinde desbaterea, că vreà totuşi să-'l asculte pe orator. O ast-fel de hotărîre se aduce prin votare nominală.

§. 60. Dacă vre-un deputat vatămă în vorbirea sa buna-cuviinţă şi moralul, sau foloseşte espresiune de caracter demn de pedepsire, — presidentul îşi va esprimà desaprobarea prin chemarea la ordine. Presidentul poate întrerupe vorbirea şi poate se detragă oratorului de tot cuvântul.

§. 61. Cel-ce are dreptul a luà parte la desbateri, poate cere ca presidentul se facă chemarea »*la obiect*« sau »*la ordine*«. Presidentul decide, fără drept de apelaţiune la adunare.

§. 62. Când se procede la votare, propunerile de amânare, apoi cele de modificare, să supun întâiu votării, apoi urmează propunerea principală, şi anume, înaintea tuturor celoralalte vine cea mai departe ţintitoare. Darea votului se face prin afirmare ori negare, fără nici o motivare.

§. 63. După terminarea desbaterii presidentul aduce la votare propunerile făcute asupra obiectului din desbatere şi anunţă că în care ordine vreà se pună întrebările la votare. Fie-care membru al dietei poate face propunere pentru îndreptarea cuprinsului şi ordinei întrebărilor enunciate din partea presidentului, precum şi pentru împărţirea unei întrebări în mai multe, care propunere, dacă va fi în de-ajuns sprijinită, va trebuì să fie adusă la votare.

§. 64. Votarea se face de regulă prin sculare şi şedere. Dacă resultatul e dubiu, după părerea presidentului, se va face probă contrară, neaducând nici aceasta resultat sigur, se va procedà la votare nominală. Afară de acest cas, votare nominală ori votare secretă se va face numai în urma unei decisiuni speciale a dietei (§ 20 din reg. prov. de dietă). La votarea cu bile (secretă) se împarte fie-cărui membru din dietă bilet de votare, pe care e tipărit »*da*« şi »*nu*«. Un notar va chemà pe nume votanţii, îi va numerotà, iar'

acestia pun câte un bilet de votare în urnă. Numărul biletelor de votare trebue să consune cu numărul votanţilor, altmintrelea trebue repeţită votarea. Cel-ce nu e present la cetirea numelui seu când se face votare nominală ori secretă, nu-'şi poate da votul nici mai târziu. Dacă voturile date sunt egale, întrebarea trebue considerată ca negativ decisă (§. 19 din reg. prov. de casă).

§. 65. Presidentul enunţă resultatul votării făcute asupra propunerilor principale, secundare şi întregitoare.

§. 66. Proteste din partea unuia sau a mai multor membri dietali în contra hotărîrilor dietei nu sunt admise.

§. 67. Presidentul nu ia parte la votare decât numai când să fac alegeri, pe când membrii guvernului reg. după §. 18 al regulamentului prov. de dietă numai atunci pot luà parte la votare, dacă sunt membri ai dietei.

§. 68. Atât în dietă, cât şi în despărţăminte şi în comitete, să fac toate alegerile prin bilete de votare, şi se vor decide prin majoritatea absolută a voturilor date.

§. 69. Dacă la întâia votare nu iese majoritatea absolută, se va face a doua votare, tot în acest mod. Neresultând nici de astă-dată majoritatea absolută, se va procedà la alegere restrînsă. La aceasta vin ţinuţi în vedere aceia, cari au primit voturile cele mai multe la a doua votare. Când la a doua votare mai mulţi ar avea egale voturi, are se decidă soartea, care dintre ei vine supus alegerii restrînse. Dacă la alegerea restrînsă voturile vor fi asemenea egale, va decide soartea.

§. 70. Fie-care deputat are dreptul se aducă în discuţie un obiect care nu e pus la ordinea zilei, prin întrebări îndreptate presidentului dietei, presidenţilor de despărţăminte, ori de comitete. Desbaterea începută nu poate fi întreruptă prin interpelare nici-odată. Interpelările pe cari ar voi vre-un membru al dietei să le adreseze presidentului guvernului reg. sunt a se predà în scris presidentului dietei, provăzute cu zece subscrieri. Ele vin cetite în şedinţă şi se comunică presidentului guvernului reg. Răspunsul, ori respingerea astor-fel de interpelări, se va trimite presidentului dietei şi prin el se aduce la cunoştinţa dietei.

§. 71. Asupra interpelaţiunii şi asupra răspunsului dat nu e admisă desbaterea.

§. 72. Fie-care membru al dietei are voe a vorbì în ori-care din cele trei limbi ale ţării, fără a se face traducere în celelalte limbi (§. 23 din reg. prov. de dietă). Numai comunicările făcute cătră dietă, propunerile şi întrebările cari vin la votare, sunt a se traduce şi cetì în toate cele trei limbi ale ţării.

§. 73. Notarii poartă protocol despre fie-care şedinţă, în care, pe lângă trecerea cu acurateţă a constatării, că a fost de faţă numărul membrilor de lipsă pentru aducerea de hotărîri, se vor cuprinde toate împărtăşirile presidentului, obiectele puse în desbatere, numele oratorilor, propunerile făcute şi decisiunile luate. Protocolul se va purtà, respective se va traduce în toate cele trei limbi ale ţării.

§. 74. Protocolul subscris de cei trei verificători şi de respectivii notari vine cetit în proxima şedinţă, ori dacă nu se cere cetirea, stă trei zile depus în biroul dietei. Dacă cu ocasiunea cetirii, ori în şedinţa cea mai apropiată după espirarea terminului de trei zile nu cere nimenea îndreptare, în urma întrebării puse din partea presidentului protocolul se priveşte de corect dresat, în cas contrar dieta decide asupra îndreptării cerute. Protocoalele de şedinţe îndreptate să vor copia în cartea de protocoale a dietei, se vor tipărì şi împărţì între membrii dietei. Protocolul unei şedinţe secrete, ţînută în mod escepţional, trebue compus şi cetit încă în decursul aceleia, şi vine asemenea trecut în cartea de protocoale a dietei.

§. 75. Despre pertractările dietei se iau note stenografice în toată estinderea lor, şi verificătorii vor veghea ca notele stenografice să fie esacte.

§. 76. Presidentul dietei va face posibilă întrebuinţarea generală a rapoartelor stenografice. Pertractările făcute în dietă se vor aduce la cunoştinţa preaînaltă prin împuternicitul comisar reg. de dietă, pe lângă alăturarea protocoalelor de şedinţă (§. 21 din regulamentul provisoriu de dietă).

§. 77. Dieta nu are voe a întrà în comunicări cu nici o representaţiune din celelalte regate şi ţări ale monarchiei, nici a emite publicaţiuni. În adunarea dietei, sau în adunările comitetelor, deputaţiuni nu să admit, iar' petiţiuni şi plânsori să primesc numai atunci, dacă sunt predate dietei prin vre-un membru al ei (§. 22 din reg. prov. de dietă). Trimiterea de deputaţiuni la curtea împărătească se va putea face numai după-ce s'a câştigat întâiu aprobarea M. Sale ces. reg. apostolice (§. 22 din reg. prov. de dietă).

§. 78. Presidentul dietei va îndreptà petițiunile cari nu cad în cercul de activitate al biroului la comitetul de petițiuni, care va face despre ele raport cătră dietă.

§. 79. Propunerile referitoare la modificarea acestui regulament se vor face și discută ca și celelalte propuneri.*)

Glasul archiereilor.

Erà învitat poporul român din Ardeal la lupte lui până acì necunoscute, la lupte *electorale*. Se impunea deci tuturor celor chemați, ca să-'l instrueze din vreme, să-'i spună ce are se facă și cum are să se poarte, pentru-ca din luptele date se iese învingător, el și causa sa cea dreaptă. Presa română își făcuse datorința în privința aceasta numai decât după publicarea rescriptului împărătesc prin care se convocase dieta. »*Gazeta Transilvaniei*« de es. scria în numărul 33 dela 1 Maiu v. 1863 următoarele:

...»Dieta e la ușă! Dacă Românii au avut vre-odată lipsă de puteri unite, ca să nu le scape din mână nimica din aceea ce le compete, — apoi acum cere imperativa necesitate, ca să nè folosim dreptul de alegere cu cea mai mare scumpătate și în cea mai bună ordine și armonie, lăsând la o parte ori-ce alte ocupațiuni pe timpul alegerilor, și ferindu-ne ca de foc de amăgiri și promisiuni din partea acelora, cari de fapt nici-odată nu au urmat după-cum au promis din gură. Cu deosebire vor fi răspunzători viitorului și posterității națiunii noastre toți preoții și inteligenții români, cari nu-'și vor țineà de obiect al conștienței a învăță pe popor să-'și întrebuințeze cu toată silința dreptul de alegere în favoarea binelui națiunii sale și al patriei, pentru-că dela dieta aceasta depinde croirea sorții noastre pentru un viitor, pe atât de bun și fericit, pe cât de nimeriți, de mulți, și de **naționali** *vor fi representanții ce-'i vom alege spre a ne representà interesele noastre, ale patriei și ale statului. Politica națiunii noastre a fost condusă până acum de sfatul providenței, înaintea căreia să sacrificăm acuma activitatea și încordările noastre, ca un profum de adorare, plină de devotament. Să ne ferim a atrage mânia ei asupra noastră, desbinându-ne voturile, ci să ne încordăm a le*

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă și literatură*«, anul 1863, numărul 18.

întrunì într'o singură persoană de încredere, căci de acì va depinde tot resultatul ce-'l putem aşteptà din agendele dietei. Ajutându-ne noi, providenţa ne va scutì de asupriri şi pe viitor«.

Şi tot în acest înţeles scria şi »*Telegraful Român*«, a doua foaie română din Ardeal.

Cu mult mai greu în cumpănă decât cuvântul presei a fost însă cuvântul celor doi archierei români, cari, conform obiceiului din trecut, s'au pus şi de astă-dată în fruntea mişcărilor. Împinşi de datorinţa şi de răspunderea grea ce o aveau ca recunoscuţi conducători ai poporului, a adresat fie-care din ei câte un *circular* credincioşilor sei, cu instrucţii amănunţite, referitoare la alegerile pentru dietă.

Aceste acte însemnate sunt următoarele:

*I. Circularul Metropolitului **Alesandru Sterca Şuluţiu**, adresat preoţimei sale în preajma alegerilor pentru dieta Transilvaniei.*

„Onorate în Christos frate!

În anul 1861, ziua 3 Octomvrie, sub numărul 663, cu aceea firmă speranţă, că dieta Transilvaniei, care după preaînaltele dispoşiţiuni erà în prospect de a se ţineà în 4 Noemvrie a anului aceluia, nu am lipsit dela îngrijirea părintească, ce de-apururea am purtat-o şi o purtăm întru inima noastră, pentru a stăruì cu toată ocasiunea efectuirea celor de folos şi de lipsă spre înaintarea binelui comun al prea iubitei noastre naţiuni, prin un circular către clerul şi poporul nostru cel credincios din archidiecesă emis, a-'i da înviaţiune şi instrucţiune, ce ar aveà de urmat cei îndreptăţiţi la alegerea deputaţilor la dietă. Dar' acea dietă din unele cause sontice neputându-se ţineà pe acel timp, ci amânându-se până acuma, Preaînălţata Sa ces. reg. şi apostolică Maiestate prin preaînalt graţiosul seu decret din 21 Aprilie a. c. în care între propoşiţiunile regeşti la locul prim se cuprinde: *efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a religiunilor ei*, iar' la locul al doilea *întrebuinţarea celor trei limbi usitate în ţară în comunicaţiunea publică oficioasă,* cari ambe propoşiţiuni pe naţiunea noastră o ating şi o interesează mai de aproape, s'a îndurat preagraţios a convocà dieta Transilvaniei pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu.

Drept aceea, acest act fiind nu numai cel mai întâiu şi mai momentuos, dar' şi cel mai solid fundament pe care naţiunea noastră are a-'şi întemeià şi a-'şi statornicì egalitatea tuturor drepturilor,

dimpreună cu esistenţa şi fericirea sa politică-naţională, care va se facă epocă nouă în istoria dulcei patrie şi a naţiunii noastre, cugetăm că ziua aceea, când se vor face alegerile deputaţilor la dietă va fi de tot Românul preţuită şi folosită spre acest scop cu toată receruta seriositate şi înţelepciune, pentru-că, după-cum îşi va desfăşurà naţiunea noastră la alegerile deputaţilor pentru dietă activitatea, zelul şi nisuinţa sa naţională, aşa ne va şi consolidà sau ne va ruinà fericirea, esistenţa şi egalitatea naţională pe mai multe veacuri.

De unde dară am aflat prea cu cale a deşteptà toată atenţiunea şi mintea tuturor credincioşilor nostri fii spre ziua cea mare şi memorabilă a alegerii depntaţilor la dietă, şi părinteşte a le aduce aminte, ba a-'i şi obligà la straşnica împlinire a datoriei celei mari şi sfinte, pe care fie-care Român o are, nu numai cătră sine, cătră fiii şi cătră strănepoţii seí, ci şi cătră întreaga sa naţiune, că:

1. In tot comitatul, districtul sau scaunul, poporul român, ca fraţi, *fără deschilinire de confesiune,* având mai înainte bună înţelegere la olaltă cu preoţimea şi inteligenţa sa, fie-care Român, care după preaînalta ordinaţiune regească şi după lege va aveà drept de alegere de deputat la dietă, punând toate ale sale alte trebi şi interese private la o parte (căci acum ori nici-odată este ziua în care să ne părăsim vetrele şi lucrurile noastre private şi se alergăm unde ne chiamă binele de comun al patriei şi al naţiunii), să nu cruţe nici osteneală nici spese, ci cu inimă voioasă pe ziua şi la locul acela, cari vor fi hotărîte spre alegere de deputaţi la dietă, fără preget să alerge, şi acolo tot poporul român din acel comitat, district sau scaun, într'o unanimitate cu preoţimea şi cn inteligenţa sa mireană să-'şi dee votul şi să-'şi aleagă pe deputaţii sei.

2. Pe tot ce e sfânt şi va se promoveze binele de comun al preaiubitei noastre naţiuni şi al patriei vă aducem aminte, ca să aveţi întru toate una şi aceeaşi bună înţelegere, pentru-că cu concordie cresc şi se întăresc toate lucrurile cele mici, pe când prin discordie să risipesc şi lucrurile cele mari şi tari, şi nu cum-va să vă desbinaţi din interese private în privinţa persoanelor pe cari aţi voì să le alegeţi deputaţi la dietă.

3. Aşteaptă cu toată dreptatea întreaga naţiune şi de-odată şi crede, că şi inteligenţa ei, punând la o parte tot interesul ei, şi ţinând înaintea ochilor singur numai binele de comun al naţiunii şi al patriei, se va ferí ca de ciumă de corteşcheduiri, de a formà partide, şi de a trage pe a sa parte alegerea, favoarea şi voturile poporului, din

ce să nasc certe dăunoase, ci va da câmp larg poporului să-'şi aleagă liber deputaţi pe aceia, în cari poporul are mai mare încredere, ţinând brava inteligenţă română între sine numai acea nobilă emulaţiune, ca fie-care să fie gata a cedà voturile sale mai bine altui confrate român inteligent dintre ai noştri, decât să stârnească certe şi partide, pentru-ca să fie doară mai bine el ales decât alt frate al seu. Din partea înaltului regim regesc încă s'au făcut necesarele dispoziţiuni la toate respectivele jurisdicţiuni de administraţiune politică, ca se fie cu luare aminte, pentru-ca nu cum-va alegerile de deputaţi să se stoarcă în favorul cui-va cu sila, ori cu înşelăciune, ci ca acelea să fie libere, adecă, fie-care îndreptăţit să-'şi poată da liber votul seu la alegerea de deputaţi pentru acela care-'l va judecà, după o matură judecată şi după cunoscuta aceluia conduită politică-civilă şi morală mai apt, mai conştienţios şi mai consecvent întru apărarea causei celei drepte a naţiunii noastre şi a patriei, pe basa celor până acì de naţiunea întreagă lucrate, în conferenţele sale naţionale.

Ca scopul acesta preafericit să se poată ajunge şi dobândì spre mulţămirea noastră, întru folosul naţiunii noastre şi al patriei, preoţimea şi inteligenţa română mireană va aveà de a studià regulamentul provisoriu dat de înaltul regim regesc pentru dieta acum de curând ţinândă şi după tenoarea lui a instruà şi pe alegători, făcându-'i atenţi la următoarele puncte din acelaşi, şi anume: la §. 29 unde sub *a) b) c)* se înşiră calităţile cerute pentru alegători; la §. 32 în care se spun calităţile pentru cei-ce pot fi aleşi deputaţi la dietă, şi la §§-ii 33 şi 34, în cari se spune cine nu poate fi alegător, în fine la §§-ii 35, 36, 37, 38, 39 şi 40, în cari să cuprind măsuri ce sunt de luat pentru ducerea în deplinire, sau pentru manipularea, manuducerea şi îndreptarea alegerilor de deputaţi la dietă, cum? şi cu cine şi din cine să se compună comisiunile centrale în comitat, district şi scaun, şi în fie-care cerc de alegere din câţi membri să stee comisiunile, şi cine să le presideze; aşa şi mai încolo, dela §-ul 40 până la fine, §-ul 75, prin cari s'au făcut necesarele dispoziţiuni, ca alegerile să nu afle ceva împedecare, ci se meargă bine în cursul lor liber. Şi după ce tot regulamentul sus indigetat îl va fi studiat, atât preoţimea, cât şi inteligenţa mireană, va aveà să fie cu deosebită luare aminte, ca poporul în tot locul şi cu tot prilejul şi cu toată influenţa sa să-'l conducă, dându-'i sfat şi inviaţiune, ca acela să nu se lase a fi amăgit cu nici un fel de promisiune sau cu daruri, mai cu seamă de cei străini, din cari unii poate să se nevoiască şi

să încerce se seducă pe unii dintre alegătorii români, pentru-ca causa şi binele de comun al întregei naţiuni să se periclitéze, sau, Dumnezeu ferească, să se vândă, căci unul ca acela ar face păcatul cel mai cumplit de uciderea naţiunii sale.

4. Inteligenţa şi poporul român, faţă cu alte naţionalităţi cu cari Românul spre perfecta egalitate a tuturor drepturilor doreşte a încheià pace şi frăţietate eternă, şi pe basa acesteia a se fericì şi pe sine şi comuna noastră patrie, să păzască în vorbe şi în toate faptele buna cuviinţă, tonul şi tactul cel omenos, pacînic şi frăţesc, încunjurând certele şi tot prilejul care ar puteà provocà acele certe, cari şi în dietă încă ar puteà mult împedecà pacînica şi mai grabnica pertractare şi hotărîre a dreptelor postulate ale naţiunii noastre. Să arătăm şi cu acest prilej, ca şi până acuma totdeauna, că Românul e naţiunea cu care conlocuitoarele naţiuni pot pururea trăì în cea mai adâncă pace şi frăţietate, numai dacă vor voì ele şi nu-'şi vor bate capul să se urce la o supremaţie, sau se scurte naţiunea română în cadenţele sale, pe cari le are la toate drepturile şi beneficiile civile şi politice ale patriei comune.

Încredinţându-mă în nobilul caracter al iubitei noastre naţiuni, că cu toţii se vor nevoì din toate puterile, nu numai toate acelea de cari am făcut mai sus pomenire, ci şi altele de cari noi doar' pomenire n'am făcut, însă iubiţii nostri fii români vor afla că sunt bune şi conducătoare la fericirea naţiunii şi a dulcei noastre patrii, cu tot zelul şi scumpătatea vor împlinì:

Mai încolo tuturor preoţilor jurisdicţiunii noastre le ordonăm, că:

5. Toţi preoţii, în toate bisericile, după primirea circularului acestuia să oficieze barem două liturgii, în două Dumineci, adecă în cea maĭ dinainte de ziua hotărîtă pentru alegerile deputaţilor şi în Dumineca înainte de ziua în care ar aveà să se înceapă dieta, cu acea pioasă intenţiune, ca

a) Atotputernicul Dumnezeu se ţină mulţi şi fericiţi ani pe M. Sa preaînduratul nostru Monarch Francisc Iosif I. împreună cu toată familia împărătească şi braţul cel puternic dumnezeesc de sus să umbreze de-asupra lui şi sĕ-'i deie darul şi ajutorul seu cel ceresc, ca toate cele propuse pentru binele şi fericirea tuturor popoarelor şi a întregei monarchii să le poată duce şi la împlinire, şi ca

b) Preaînduratul Dumnezeu să întemeieze pacea a toată lumea, iar' mai vîrtos a dulcei noastre patrie şi a întregei monarchii austriace, se trimită în inimile tuturor naţiunilor dulcei noastre patrii şi să

nutrească şi întărească spiritul păcii şi al frăţietăţii, cum şi al împrumutatei dragoste, se umplă sufletele şi inimile representanţilor tuturor naţionalităţilor cari se vor adunà în dieta cea ţinândă a Transilvaniei de înţelepciune, de frica Domnului, de iubirea deaproapeluí şi a dreptăţii şi a binelui de comun al patriei, ca numai aceea se facă şi se hotărască ce e spre fericirea tuturor conlocuitoarelor naţionalităţi şi spre promovarea binelui comun al dulcei noastre patrie comune, pentru binele deosebi al fie-cărei naţiuni şi concive. Rămânând, *Blaj*, 11/23 Maiu 1863. Al frăţiei tale adict: Metropolitul *Alesandru.*« *)

II. Circularul Episcopului din Sibiiu Andreiu baron de Şaguna, tot în aceeaşi chestie.

„Preacinstiţilor părinţi protopopi, cinstiţilor administratori protopopeşti, cinstitei preoţimi eparchiale şi tuturor iubiţilor nostri creştini, dar şi pace dela Dumnezeu tatăl, şi domnul nostru Iisus Christos!

Dieta ţării, după preaînaltul rescript al M. Sale împăratului şi mareprincipelui nostru s'a rânduit a se convocà pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu.

Dieta ţării ne stă aşa-dară la uşă!

Dieta aceasta din multe privinţe, dar' cu deosebire în privinţa noastră, va fi foarte momentuoasă, căci acum întâia-oară, după trei secole, se chiamă şi naţiunea şi religiunea noastră ortodoxă răsăriteană, prin representanţii ei, la dieta ţării, la care, după prima propoziţiune regească se va tractà despre *efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii noastre române şi a religiunilor ei,* iar' după a doua propoziţiune regească despre *întrebuinţarea oficioasă a celor trei limbi din ţară.*

Aşadară trebue să ne pregătim, ca să alegem din parte-ne bărbaţi harnici şi credincioşi către interesele tronului împărătesc, către patrie şi către naţiunea şi biserica noastră.

Pentru aceea, în consonanţă cu rechisiţiunea înaltului presidiu al guvernului ţerii din 17 luna curentă N-rul 456, aflu cu cale, spre orientarea tuturor, a vă aduce la cunoştinţă §-ul 29 din regulamentul provisoriu de dietă, că adecă drept de alegere, atât în comunele cari trimit representanţi proprii, cât şi în comitate, şi în toate scaunele şi districtele, au:

a) toţi locuitorii de parte bărbătească cari au împlinit anul al 24-lea şi posed într'adevăr pentru anul administrativ 1861/2 în toate contribuţiunile directe de stat la olaltă cel puţin 8 fl. v. a.;

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, numărul 20.

b) fără privire la darea directă ce o au răspuns: parochii, capelanii, predicatorii, doctorii, chirurgii, advocaţii, inginerii, artiştii academici, profesorii, apotecarii, notarii comunali şi învăţătorii comunali, în cercul de alegere în care îşi au locuinţa stabilă;

c) dacă în vre-o comună, care după §-ul 25 are drept se trimită deputaţi proprii la dietă, numărul celor ce au drept de alegere nu ar ajunge cel puţin la 40, atunci se va întregì până la 40 din cei-ce plătesc după ei în comuna aceea darea cea mai mare.

Apoi vă aduc la cunoştinţă şi §-ul 31, prin care se rânduеşte, că persoanele morale, între cari se numără şi comunele, ca atari, vor esercià dreptul lor de alegere prin aceia, cari după normele legale sustătătoare au drept să le represinte în afară.

Mai departe este de ştiut, că deputat poate fi ales fie-cine, care ori-unde în Transilvania are drept de alegere după §-ul 29, dacă e trecut peste 30 de ani.

Din cele pănă acì espuse se vede deci, că legea aceasta provisorie de alegere dă şi creştinilor nostri, ca unor cetăţeni ardeleni, un drept mare şi frumos. Însă ca tot însul, pentru care este menit acest drept folositor, adecă cei-ce au plătit în anul trecut contribuţiune în sumă de 8 fl. v. a. să se poată bucurà de acest drept, este de lipsă, ca fie-care alegător să se poarte la alegere ca om de omenie şi ca creştin cu frica lui Dumnezeu, să se ferească de amăgiri şi seduceri şi să-'şi dee votul pentru un Român cinstit şi cunoscut ca iubitor de naţiunea şi religiunea sa.

Anume, este de lipsă:

1. Ca toţi aceia cari după lege vor fi îndreptăţiţi la alegerea de deputaţi se nu rămână afară, ci să iee negreşit parte la alegere; să nu se lase nime a se abate dela întrebuinţarea dreptului de alegere prin nici un fel de uneltire ori frică, sau şi prin alte ocupaţiuni de ale sale private, economice etc., căci întâmplându-se aceasta, numărul deputaţilor nostri va scădea şi apoi lesne se va puteà întâmplà, ca naţiunea şi biserica noastră să fie reu representată la dietă, de unde iarăşi noi vom aveà pagubă.

2. Ca toţi alegătorii nostri dintr'un cerc de alegere, sau şi dintr'un oraş, să se pună între sine în înţelegere, şi să se învoească cu toţii într'un singur candidat de deputat, care va aveà însuşirile poftite de lege, ca nu cum-va împărţindu-se voturile Românilor între mai mulţi candidaţi, să se aleagă un deputat neromân, cu voturi relativ mai puţine. Dar' şi dealtmintrelea avem destui bărbaţi români

vrednici pentru a fi deputaţi şi aşa alegătorii ar greşì când n'ar alege deputat din naţiunea şi de religiunea lor.

3. Se aibă alegătorii nostri de grije, ca din partea lor să se aleagă pretutindenea numai ast-fel de Români pentru dietă, cari pe lângă însuşirile cerute de lege se aibă tot-odată şi caracter, adecă să fie bărbaţi despre cari să ştie, că au fost totdeauna şi vor rămânea şi în viitor fii credincioşi ai naţiunii noastre şi că în congresele naţionale şi în ziarele româneşti au apărat interesele, atât ale naţiunii, cât şi ale bisericei noastre.

Mai pe urmă, pentru ocolirea ori-cărei greşeli, vă dau încă şi acel sfat, că atât preoţii şi învăţătorii, cât şi creştinii, să se înţeleagă înainte de alegere cu părintele protopop tractual, care va aveà a se înţelege cu inteligenţii nostri, şi precum se va aflà de bine la scaunul protopopesc aşa să se dee voturile, căci făcându-se altmintrelea lesne se poate întâmplà, ca voturile să se nimicească prin neînţelegere, ceea-ce apoi trage după sine desbinare şi stricăciune naţiunii şi bisericii.

Ast-fel se vă purtaţi, iubiţilor, ca să aveţi binecuvântarea cerească. *Sibiiu,* la înălţarea Domnului 1863. *Andreiu baron de Şaguna,* Episcop«. *)

Alegerile.

Îndemnată de presa română şi mai ales de părintescul glas al archiereilor, inteligenţa română din Ardeal s'a ridicat şi de astă-dată la culmea datorinţei şi a misiunei sale. A făcut atent poporul asupra drepturilor şi datorinţelor sale în faţa alegerilor pentru dietă, a purtat de grije ca listele electorale să fie compuse cu esactitatea cea mai mare în ce priveşte trecerea alegătorilor români în ele, a făcut candidările de lipsă în cercurile electorale româneşti cu ţinerea în vedere a susceptibilităţilor confesionale, şi ast-fel, avându-le bine pregătite toate, cu alegători bine organisaţi şi bine disciplinaţi, a întrat în luptele electorale, eşind învingătoare din ele pe întreaga linie.

Notă bună şi vrednică de amintire pentru inteligenţa română din zilele acelea rămâne faptul, că oamenii *nu s'au îmbulzit* se pună mâna pe mandate, ci mulţi dintre candidaţi au repăşit în favorul altora, mai binemeritaţi, făcând ast-fel posibil ca în dietă să între din încrederea poporului

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, numărul 20.

român cei mai de frunte bărbaţi ai sei, cei cu mai bune pregătiri, cari se fie în stare se ţină în parlament lupta şi concurenţa cu colegii lor Saşi şi Maghiari, bine eserciaţi pe terenul acesta nou pentru Români.

Laudă şi admiraţie se cuvine apoi alegătorilor români, cari cu toate că pe vremea lucrului celui mai urgent de câmp au fost chemaţi la urnă, le-au lăsat toate la o parte şi în şiruri bine închegate au mers să-'şi dee votul, rămânând acasă numai cei bolnavi şi neputincioşi, cărora îndepărtarea de acasă le erà imposibilă. Au fost cercuri în cari numai 2—3 alegători români nu 'şi-au putut da votul, iar' ceialalţi toţi s'au presentat la urnă.

Făcutu-s'au încercări de a-'i desbinà pe Români, de a-'i aduce în confusie şi de a-'i abate de la votarea pentru candidatul lor naţional, dar' toate încercările de natura aceasta au rămas neisbutite, pentru-că dragostea de neam a alegătorilor români erà pe atunci mai mare decât cel mai mare favor ce li-se puteà promite din partea contrarilor politici. Mergeau Românii la urnă ca la biserică, fără se privească în dreapta, ori în stânga, ci numai înainte, la steagul naţional.

Românii au pus candidaţi şi în cercuri în cari, amestecaţi fiind cu alte naţionalităţi, nu formau ei majoritatea alegătorilor, numai pentru-ca să se manifesteze şi aicea ca Români. Aşa de es. în Ocna-Sibiiului, 70 alegători români trecuţi în liste, toţi au votat, afară de 2 absenţi, pentru candidatul român, dar' Maghiarii, cu 102 alegători, formând majoritatea, au dat mandat candidatului lor. Aşa la Sebeşul-săsesc, unde iarăşi 70 de alegători au votat pentru candidaţi români, cu toate că ştiau, că 154 de voturi săseşti vor scoate învingători din urnă pe candidaţii Saşilor, cum s'a şi întâmplat. Şi tot aşa şi pe alte locuri, chiar şi unde erau mai puţini alegători români.

Un act de frumoasă recunoştinţă faţă de *Alesandru Papiu Ilarian,* entusiastul luptător naţional dela 1848—49, au săvîrşit cei de pe Câmpie, înţelegându-se se oferă candidatura acestui ilustru bărbat al neamului românesc, care pe atunci se aflà în România, la loc de frunte în viaţa publică. Dar' *Papiu Ilarian* le-a comunicat într'o scrisoare

frumoasă motivele cari îl împedecă se primească candidatura. Interesanta scrisoare, din care aruncă schântei preţioase iubirea de neam şi de patria *avută* a espatriatului bărbat ilustru al trecutului nostru, — acum de mult decedat, — e următoarea:

»*Inteligenţilor Români alegători din Câmpia Transilvaniei. Doriţi compatrioţi şi scumpi amici! Am primit înştiinţarea ce-'mi faceţi prin domnul* **Feldrian** *din Ludoş la 27 Maiu a. c. că într'o conferenţă preliminară ce a-ţi ţinut, v'aţi înţeles a mă alege deputat la adunarea legislativă a Transilvaniei. Inima mea s'a umplut de bucurie, că v'aţi adus aminte cu atâta bunăvoinţă şi încredere de compatriotul şi amicul vostru, a cărui inimă şi cugetare nici-odată n'a putut, nici va puteà, fiţi siguri, să se despartă vre-odată de voi. Şi cu toate acestea, la întrebarea şi propunerea ce-'mi faceţi de a vă representà în adunarea ţării, cu inima sfăşiată de durere mă văd silit a vă răspunde, că de astă-dată, pe lângă toată dorinţa ce a-'şi aveà, mă aflu în neputinţă de a acceptà mandatul cu care voiţi a mă onorà. E mai bine de un an de zile de când adunarea şi guvernul României m'au onorat cu dreptul de cetăţean. Aceasta singură împrejurare, în ochii celor mai mulţi, m'ar pune în imposibilitatea de a vă representà în adunarea Transilvaniei. Voi însă ştiţi, iubiţii mei, că acela, care la 1848 a sacrificat tot ce a avut mai scump pentru libertatea şi independenţa patriei sale, cel-ce a privit de aproape şi cu inima neînfrântă martiriul părintelui seu şi lacrimile şi suferinţele maicei şi ale surorilor sale: acela ori-unde s'ar aflà pe acest pământ, nu va să uite vre-odată în viaţa sa datorinţele ce are cătră patria naşterii sale. Nu luareţi în nume de reu scusarea amicului vostru, şi întruniţi-vă voturile asupra altui Român, demn de voi. Câmpia Transilvaniei, mai mult poate decât alte părţi ale Românimei, a strălucit totdeauna prin număroşi patrioţi, bărbaţi de inimă şi de ştiinţă. Salutare şi frăţie, iubiţi compatrioţi! Bucureşti, 20 Maiu (1 Iunie) 1863.* **A. Papiu Ilarian** *m. p.*« *)

Alegerile au decurs neted şi în cea mai bună ordine pretutindenea, iar' resultatul lor a fost trimiterea în dietă a următorilor deputaţi români naţionalişti: *Aldulian* Ioan, consilier guvernial; *Anghel* (Angyal) George, secretar la

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 45.

curte; *Balaşiu* Ioan; *Balomiri* Ioan, senator; *Balomiri* Simeon; *Bilţiu* Stefan, canonic; *Bohaţiel* Alesandru, prefect în Năsăud; *Bohaţiel* Mihail, jude primar în comitatul Dobâca; *Bologa* Iacob, consilier guvernial; *Bran* Ioan de Leményi, prefect în Făgăraş; *Butean* Vasile, prefect de comitat; *Cipariu* Timoteiu, canonic; *Demian* Petru, subprefect (solgăbirău); *Drăguşian* Codru Ioan, viceprefect al districtului Făgăraş; *Dunca* Paul, consilier guvernial; *Fekete* Ioan (Negruţiu), canonic; *Florian* Ioan, procuror; *Gaetan* Nicolae, consilier la tribunalul penal; *Hania* Ioan, protopop; *Hodoşiu* Iosif Dr., vicecomite în Zarand; *Ladai* August, prefect de comitat; *Lazaru* Alexandru, consilier guvernial; *Măcelariu* Ilie, prefect în Mercurea; *Maior* Ioan, consilier de şcoale; *Manu* Gavriil, jude primar; *Moga* Dimitrie, secretar guvernial; *Murăşan* Ioachim, asesor la tribunal; *Nicola* Mateiu, prim-fişcal; *Orbonaş* Michael, asesor la curtea de apel; *Popu* Petru, vicariu gr.-cat în Haţeg; *Popea* Nicolae, protosinghel; *Popoviciu*-Servian, secretar guvernial; *Popp* Ladislau Vasile, vicepresidentul guvernial; *Pop* Leontin, asesor la tribunal; *Puşcariu* Ioan, prefect de comitat; *Raţiu* Ioan, protopop gr.-or.; Dr. *Raţiu* Ioan, advocat; *Russu* (Orosz) Ioan, asesor de tribunal; *Şaguna* Andreiu, baron, episcop; *Şipotariu* Ioan, asesor la tribunal; *Şuluţiu* St. Dionisie, asesor la tribunal; *Şuluţiu* St. Iosif, jude primar; *Sanciali* (Săncelean) Antoniu, administrator al montanisticei de fier; *Tulbaş* Ioan, concipist la finanţe; *Vajda Ladislau*, asesor la tribunal şi *Vlasa* Ilie, canonic. La olaltă deci 46, cum se vede, în partea cea mai mare a lor funcţionari publici.

Ca *regalişti* apoi au fost chemaţi la dietă din partea domnitorului următorii zece Români: *Bariţiu* George, director de fabrică; *Dobra* Alexandru, episcop gr.-cat. în Lugoj; *Domzsa* George, consil. regesc; *Ioan* Constantin, senator în Braşov; *Manu* Petru, consilier de finanţe; *Muntean* Gavriil, director de gimnasiu în Braşov; *Pop Macedon* Simeon, preposit; *Popasu* Ioan, protopop; *Şuluţiu* Sterca Alexandru, metropolit şi Dr. *Vasiciu* Paul. Mai primise învitare ca al unsprezecelea regalist român şi episcopul gr.-cat. *Alexi* din Gherla, care însă decedase înainte de a se deschide dieta. În preajma deschiderei dietei Românii aveau

așa dară 57 locuri în dietă, deputați și regaliști împreună, Ungurii și Săcuii 54, iar' Sașii 43. Majoritatea relativă o aveau deci Românii și ei formau și partidul — *guvernamental.*

După-ce au trecut Românii ardeleni și peste greutățile luptelor electorale a venit iarăși *presa română* și a precisat punctul de mânecare pe care vor aveà să-'l țină în vedere representanții poporului român din dieta țării. »*Telegraful Român*«, ziar inspirat de episcopul *Șaguna,* scria în numărul 54 următoarele, de-adreptul la adresa celor cu scaun și vot în dieta Ardealului:

„... Regimul a făcut toate câte națiunile ardelene au putut așteptà dela el pe drept. Acum este problema deputaților, ca și ei se facă toate acelea, câte alegătorii lor și regimul așteaptă dela ei pe drept. Ne luăm voe a pune aceasta întrebare, și a răspunde la ea: Ce așteaptă națiunea română dela deputații ei dietali? Fără îndoială așteaptă națiunea noastră dela deputații sei, ca domniile sale *strâns să se țină de petițiunile naționale, începând dela anul 1849 și continuând până la congresul anului acestuia.* Sâmburele acestor petițiuni cuprinde în sine independența patriei și *egala îndreptățire a națiunii noastre,* în înțelesul cel adevărat ardelean. Națiunea numai în acest chip se poate mângăià și asigurà în privința viitorului ei. Ea știe prea bine, că numai atunci se va bucurà de egala îndreptățire ce-'i compete ca unei nații, dacă va aveà teritorii naționale cu municipii naționale (să înțelegeà arondarea comitatelor *după naționalități.* Autorul), precum aceasta o vede și la alte nații, pe basa dreptului de mai nainte. Noi sperăm, că representanții națiunii noastre dela dietă se vor sprijinì și din partea representanților acelor națiuni cari sunt loiale și drepte către națiunea noastră, și numai representanții acelei națiuni vor fi în contra postulatelor noastre drepte, cari nisuesc a se susțineà în suprematie și vreau să ne împărtășască numai de drepturi personale, iar' nu și naționale; însă *cu asta nici-când nu ne vom mulțămì.* Să nu ne temem însă, că vre-o națiune representată în dietă ne va puteà lipsì de dreptele noastre postulate, căci avem dovezi din regulamentele și din alte dispozițiuni ale guvernului, că *regimul împăratului nostru va să ne fie drept,* și așa causa noastră națională este până astăzi cel puțin pe jumătate câștigată. Ceealaltă jumătate se va adauge la dietă, și atunci vom fi mulțămiți în toate“. . .

Intre acestea deschiderea dietei a fost amânată pe 15 Iulie n. din motivul, că alegerile nu s'au putut terminà la

timp în toate cercurile electorale. Iar' în otelul la »*Impăratul Romanilor*« din Sibiiu (zidirea veche care astăzi nu mai esistă), se lucrà cu multă diligenţă la adaptările necesare, pentru-ca dieta acolo să-'şi poată ţineà şedinţele. In sala cea mare, în frunte, erà ridicat tronul, din catifea roşie, cu un baldachin frumos, tot de catifea roşie. In dreapta şi stânga dela tron scaune pentru president, vicepresidenţi, consilieri guverniali, etc. şi tribuna oratorilor. Mai departe, în rând cu acestea, mese pentru secretari, mese pentru ziarişti şi stenografi. Iar' în faţa tronului, tot mai ridicate, ca la amfiteatru, scaunele membrilor dietei, împărţite în *centru, dreapta* şi *stânga*. De trei părţi ale salei galerii pentru 250 persoane. Din sala mare întrări în alte sale laterale, locuri de întrunire pentru comisiuni, etc.

In preseara deschiderii dietei membrii români se aflau aproape toţi în Sibiiu. »*Gazeta Transilvaniei*« (numărul 51) 'i-a salutat cu următoarele frumoase cuvinte:

... „Dumnezeu să vă adune inimile într'un corp moral, solid şi compact, spre binele şi fericirea patriei şi a monarchiei unitare, spre consolidarea dreptului politic al naţiunii române şi spre clădirea edificiului concordiei eterne între naţiuni, pe basa perfectei egale îndreptăţiri politice, întru toate, fără cea mai puţină umbră de supremaţie, sau prefavoare! Aceasta e vergeaua magică ce va fermecà în toate inimile patriotismul şi renaşterea încrederei frăţeşti. Ori-ce alte încercări vor îngenunchià mâne-poimâne cu părere de reu înaintea dreptăţii şi a spiritului timpului, care strigă neîncetat: Concordia, viribus unitis, şi *mulţămire pe seama popoarelor!* Aşa finirăm un ciclu de ani între lupte de apărare, stricătoare de mădua vieţii, cu toţi, care de care în felul seu. Acum jurnalistica cedează antepostul ei, apărat cu conştienţă curată, aleşilor părinţi ai naţiunii. Darul domnului să vă lumineze şi să vă conducă toţi paşii, ca se puteţi dovedì lumii, că naţiunea română e maturà politiceşte, în representanţii ei. Că ea a eşit la înălţimea de desvoltare de pe care priveşte cu dispreţ la ori-ce neghină desbinătoare ce ar puteà face cât de puţină lacună în solidaritatea imperativă. Dumnezeu să vă ajute!“...

Şi acum se întrăm în sala de şedinţă a dietei din Sibiiu, pentru a asistà la frumosul şi solemnul act al deschiderei dietei, urmărind apoi şedinţă de şedinţă activitatea desvoltată din partea membrilor români ai ei.

Deschiderea dietei.

Şedinţa primă.

Zi de Mercuri, 15 Iulie n. Zi caldă de vară. În orele de dimineaţă s'a făcut serviciu dumnezeesc, cu chemarea duhului sfânt, în bisericile româneşti, iar' la orele zece misă mare, celebrată de episcopul *Haynald,* cu număroasă asistenţă, în biserica romano-catolică din Sibiiu, biserica suveranului ţării. A fost de faţă comisarul regesc al dietei, contele de *Crenneville,* însoţit de membrii dietei, mai numai români.

La orele 11 să întrunesc în sala de şedinţe de la »*Impăratul Romanilor*« membrii dietei, şi Saşii ocupă scaunele din *centru,* Românii cele din *stânga,* iar' scaunele din *dreapta,* reservate pentru Maghiari şi Săcui, *rămân goale.* Se ştià că Maghiarii şi Săcuii nu vreau să între în dietă, şi de fapt nici n'au întrat, cu toate că aveau mandate în regulă. Numai trei locuri au fost ocupate în dreapta, de regaliştii conte *Nemes* şi conte *Béldi,* şi de deputatul Gherlei, armeanul *Lászlóffy.*

Membrii dietei îşi ocupă locurile. Pe galerii public ales, în preponderanţă dame. Puţin după orele 11 întră în sală comisarul regesc, contele de *Crenneville,* presidentul guvernului ţării, şi e primit cu sgomotoase strigări de »*Hoch*« şi »*Să trăească*«. Ia loc la masa presidială. În mână ţine sigilat rescriptul împărătesc despre numirea sa de comisar pentru dietă. Îi tae sigilul şi dispune să fie cetit în toate limbile ţării. Erà de următorul cuprins:

„Noi, Francisc Iosif I., din graţia lui Dumnezeu împăratul Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc. mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor.

Măriţi, veneraţi, nobili, ilustri, spectabili, generoşi, onoraţi, prudenţi şi înţelepţi, ai nostri iubiţi credincioşi!

În legătură cu rescriptul nostru regesc din 21 Aprile a. c., prin care am demandat a se convocà dieta iubitului nostru mare principat Transilvania pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu, aducem la cunoştinţa şi ştiinţa iubiţilor nostri credincioşi. că pentru dieta aceasta am denumit comisar al nostru împuternicit regesc dietal pe credinciosul nostru iubit cu sinceritate, consilier intim şi camerar, preşedinte al

guvernului nostru transilvan, locotenent mareşal campestru, conte *Ludovic Folliot de Crenneville*, proprietar al crucei militare pentru merite, cavaler al ordinului prusesc de coroană, comandor al ordinului würtenbergian de coroană pentru merite, mare-cruce al ordinului mare-ducal hessian Filip generosul, mare-cruce al ordinului de casă ducal saxo-weimarian, comandator al ordinului portugez de turnieră şi spadă, comandator al ordinului toscanic de Sf. Iosif, al doilea proprietar al regimentului de husari prinţul Carol de Bavaria numărul 3.

Împărtăşindu-vă iubiţilor credincioşi aceasta, vă provocăm iubiţilor credincioşi de a vă pune cu menţionatul nostru comisar regesc dietal împuternicit în conţelegerea de lipsă şi a-'l sprijinì întru împlinirea problemei sale în toate şi în fie-care cu bucurie şi tărie.

Cărora de altmintrelea vă rămânem cu neschimbata ces. reg. şi suverana noastră milă şi graţie. Dat în cetatea noastră capitală şi residenţială Viena, în 15 Iunie anul 1863, al guvernării noastre al cincisprezecelea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte *Nádasdy* m. p. La preaînalta proprie demandare a Maj. Sale ces. reg. apostolice: *Demetriu Moldovan* m. p." *)

După cetirea rescriptului comisarul regesc comunică dietei, că guvernul Maiestăţii Sale a numit president interimal pentru dietă pe consilierul guvernial *Gustav Groisz*, pe care-'l pofteşte să ocupe locul presidial. Părăseşte apoi sala, între aclamări vii şi sincere.

Scaunul presidial îl ocupă acum presidentul interimal *Gustav Groisz*. E îmbrăcat în costum naţional unguresc de gală şi poartă sabie. Rosteşte, în ungureşte întâiu, apoi în nemţeşte, următoarea vorbire, drept discurs de deschidere:

„Când în urma întroducerii mele prin Escel. Sa împuternicitul comisar regesc de dietă primesc presidiul interimal al dietei, concrezut mie de către regescul guvern în sensul regulamentului provisor de dietă, privind la slăbiciunea puterilor mele şi la mărimea problemelor, o fac aceasta cu îngrijire. Având însă încredere în binevoitoarea indulgenţă a onoratului corp representativ, precum şi convins fiind despre aceea, că onoratul corp mă va sprijinì întru deslegarea grelei probleme cu prudentul seu consiliu, şi că va conlucrà din toate puterile la ajungerea scopului dorit de toţi într'o potrivă, care stă în răspunderea la aşteptările preaînalte ale preagraţiosului nostru

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 51.

principe şi întru înaintarea binelui patriei noastre mult iubite, — din simţ de credinţă neclătită cătră M. Sa ces. reg. şi apostolică şi de iubire învăpăiată cătră iubita noastră patrie cu acel prepus serios îmi încep acest oficiu interimal, ca pe timpul cât îl voiu purtà, neîmpedecând nici cât e mai puţin libera discuţiune a obiectelor ce vor venì la pertractare, în înţelesul şi între marginile regulamentului provisoriu de dietă şi de trebi preaînalt emis să înaintez în sfera mea de activitate adoperarea onoratului corp representativ spre înaintarea binelui comun după a mea putinţă, rugând totodată pe onoratul corp representativ, ca continuând deslegarea acestei mari probleme, din partea sa cu împrumutată răbdare şi înţelegere întru consultările ce se vor ţineà sub presidiul meu interimal se binevoiască a mă onorà cu mult preţuita-'i încredere, poftind din adâncul inimei, ca consultările noastre în conţelegere se aibă *spre mulţămirea tuturor naţiunilor şi confesiunilor din astă patrie o ast-fel de desvoltare, care se îndatorească posteritatea la o mulţămitoare reminiscenţă cătră corpul representativ al generaţiunii presente«.*)

Presidentul îşi esprimă părerea de rău, că neştiind destul de bine româneşte nu-'şi poate rostì vorbirea şi în aceasta limbă, şi roagă pe consilierul guvernial *Ioan Aldulian* se o cetească în traducere românească, ceea-ce se şi face.

Sunt poftiţi apoi cei mai tineri şase membri ai dietei să ocupe loc la masa presidenţială ca secretari. Se duc la masă următorii: Dr. Eugen de Trauschenfels, Franţ de Brennerberg, Franţ Obert, Ioachim *Murăşian,* Ioan *Florian* şi Anton Lászlóffy. Trei Saşi, doi Români, un Maghiar.

Constituirea provisorie fiind terminată, presidentul provoacă pe toţi membrii presenţi ai dietei se facă promisiunea (votul) cerută de regulamentul casei. Să ceteşte formula, şi toţi răspund cu »*promit*«, ori cu »*ich gelobe*«, iar' trei răspund cu »*fogadom*«.

În urmă presidentul numeşte o delegaţiune de şase membri, pusă sub conducerea contelui *Béldi,* pentru a merge la comisarul regesc spre a-'l rugà se stabilească ziua şi ora *deschiderii solemne* a dietei. Până la reîntoarcerea delegaţiunii şedinţa se ridică. După redeschidere dieta primeşte solia adusă de delegaţiune, că în ziua următoare,

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 55 şi »*Ziurul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 4.

16 Iulie, la orele zece, comisarul regesc va face deschiderea solemnă a dietei prin cetirea *mesajului de tron.* Ședința să încheie la orele 12 și jumătate.

După ameazi deputații și regaliștii s'au întrunit în conferențe intime, *după naționalități,* pentru a se organisà. Ungurii și Săcuii încă au ținut conferență în care au luat hotărîre *să nu se presenteze nici la deschiderea solemnă a dietei.* Conferența lor a ținut până târzíu noaptea.

Mesajul de tron.

Ședința II.

Ținută în 16 Iulie n. Deschisă la orele 10. President Gustav *Groisz.* Presenți aproape toți membrii Români și Sași ai dietei. Dintre Maghiari și Săcui iarăși numai trei de față. Să cetește procesul verbal al ședinței trecute în toate limbile și se autentică. Textul german îl cetește *Obert,* cel maghiar *Lászlóffy,* iar' cel românesc *Ioachim Mureșian,* secretari ad-hoc.

Presentându-se în ședința aceasta prepositul *Macedon Pop* ca membru al dietei, 'i-se ia și lui promisiunea din partea presidentului. Întreaga adunare se ridică în picioare sub săvîrșirea actului.

Presidentul roagă acum comisiunea numită în ședința din ziua premergătoare, din care făceau parte și Românii Ioan *Pușcariu* și Paul *Dunca,* se meargă la comisarul regesc dietal pentru a-'l invità la ședință.

La orele zece și jumătate guvernatorul țării, contele de *Crenneville,* însoțit de delegațiunea dietei, își face întrarea în dietă. E primit la ușă de presidentul dietei, de dignitarii țării, bisericești și civili, aflători în dietă. Aclamări vii și lungi răsună în sală la adresa guvernatorului, care urcă tronul, și în calitatea sa de comisar regesc cetește, stând în picioare, subscrierea de pe mesajul de tron, apoi titlul întreg al Maiestății Sale, domnitorul țării, și în urmă acoperindu-'și capul se așază în tron și cetește cu glas înalt textul mesajului de tron, după-cum urmează:

„Noi Francisc Iosif Întâiul, Regele apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei, Lombardiei și Veneției, Galiției, Lodomeriei și Iliriei,

Archiduce al Austriei, Mare-principe al Transilvaniei și comite al Săcuilor, etc.

Dăm de știre și priceput representanților iubitului nostru mare-principat Transilvania, convocați pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu:

Prin abzicerea de tron a atotserenisimului nostru domn unchiu, a M. Sale ces. reg. împăratului și regelui Ferdinand Întâiul, în Ungaria și Boemia cu numele acesta al cincilea, și prin renunțarea la succesiunea tronului din partea serenisimului nostru domn-tată, Alteța Sa ces. reg. Archiducele Francisc Carol, chemați la domnire peste imperiul nostru, în puterea sancțiunii pragmatice, am comunicat tuturor popoarelor imperiului nostru suirea noastră pe tron în 2 Decemvrie 1848.

Prin turburările politice ce s'au ivit pretutindenea la începutul împărăției noastre și prin urmările acelora furăm siliți a întruni în mânile noastre împărătești peste mai mulți ani toată potestatea guvernamentală pentru de a mântuì statul.

Sub timpul acesta s'au lățit și roborat în imperiul nostru elementele instituțiunilor comune organice, prin egalitatea supușilor nostri înaintea legii, prin recunoașterea legală a tuturor religiunilor, prin aplicabilitatea la oficii fără privire la stare și naștere și supunerea tuturor sub comuna și egala datorință de a milità și a purtà contribuțiune, prin delăturarea robotelor și altor greutăți ale pământului și prin desființarea liniei de vamă în monarchia noastră, și s'a confirmat legătura naturală, reală și nedeslegabilă a tuturor țărilor și popoarelor imperiului nostru prin mii de fire nouă a celor mai felurite interese publice și private.

Când ne văzurăm deci în posițiunea — inimii noastre de părinte al țării preaplăcută, — de a pune în viață în locul eserciţiului neţermurit al potestății noastre de domnitor o constituțiune care stabilește participarea supușilor nostri la legislațiune, a trebuit să o recunoaștem de datorința noastră de regent, în interesul casei noastre împărătești și al regatelor și țărilor noastre, a conservà totodată autoritatea și unitatea monarchiei și a da tuturor regatelor și țărilor noastre garanții de stări legale, chiar și neîndoit deţermurite, și de confăptuire armonică.

Spre acest scop am emis diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860, și am decretat de lege fundamentală, statornică și nerevocabilă a statului, ca dreptul legislațiunii să se esercieze de acì înainte în toate părțile imperiului *cu confăptuirea corpurilor representative,* prin constituțiune chemate.

Spre esercitarea acestui drept, în privinţa tuturor obiectelor legislaţiunii, cari privesc drepturile, datorinţele şi interesele tuturor regatelor şi ţărilor comune (mai de-aproape indicate în Art. II. din diploma noastră împărătească), fù destinat senatul nostru imperial; şi considerând, că spre a puteà pune în lucrare acest drept să cere ordine şi formă anumită pentru esercitarea lui, am încuviinţat în privinţa compunerii senatului imperial şi a dreptului de confăptuire la legislaţiune, ce 'i-s'a reservat aceluia prin diploma noastră împărătească din 20 Octomvrie 1860, cu patenta noastră împărătească din 26 Februarie 1861 legea fundamentală despre representaţiunea imperiului, şi am provăzut-o pentru totalitatea regatelor şi ţărilor noastre cu puterea unei legi fundamentale de stat.

Afară de trebile comune ale legislaţiunii indicate în Art. II al diplomei noastre împărăteşti din 20 Octomvrie 1860, despre care vor aveà a consultà şi representanţii marelui nostru principat Transilvania, în comun cu ceialalţi representanţi ai întregei monarchii, se vor decide toate celelalte obiecte ale legislaţiunii, în şi cu dietele respective ale singuraticelor regate şi ţări, şi anume, în marele nostru principat Transilvania în înţelesul constituţiunii sale de mai nainte.

Însă, pe lângă multe altele încă, anume acea parte a constituţiunii avitice a marelui principat Transilvania, care priveşte compunerea dietei, s'a schimbat, în urma ştergerii stării esceptionale şi în urma statoririi egalităţii de datorinţe şi drepturi civile pentru toate clasele locuitorilor ţării, aşa de esenţial, încât o dietă convocată pe basa art. XI. din anul 1790/91, prin care ar fi eschisă cea mai mare parte a poporului dela esercitarea drepturilor politice, în contra intereselor adevărate ale ţării, nu s'ar puteà şi nici că s'ar privì ca o adevărată representaţiune a poporaţiunii întregi din ţară, fără deosebire de naştere, stare, naţionalitate şi religiune, care posede autoritatea neapărat trebuincioasă, ca atât trebile din lăuntru ale Transilvaniei să le deslege spre mulţămirea tuturor naţiunilor în ea locuitoare, cât şi în privinţa relaţiunilor de drept public ale acesteia către întreaga monarchie se aducă la îndeplinire intenţiunea noastră de părinte al ţării, de repeţite-ori pronunţată.

Fiind-că uniunea Transilvaniei cu Ungaria făcută la anul 1848 *nu s'a înfiinţat nici-odată cu deplină putere de lege,* şi de fapt *îndată s'a desfăcut,* am lăsat-o neatinsă încă în decisiunile noastre din 20 Octomvrie 1860 şi am demaudat numai restaurarea representaţiunii.

În lipsa altei temelii legale şi aplicabile a fost datorinţa noastră imperativă de regent de a emite pentru dieta convocată pe 1 Iulie a. c. în libera cetate reg. Sibiiu un *regulament provisoriu de dietă* şi a demandà întreprinderea alegerilor deputaţilor la aceea după dispoziţiunile acestui regulament de dietă.

Cu încredere către intenţiunile noastre apriat respicate de a efectuì formarea dreptului public al imperiului pe basa independenţei, cu grije păstrată, a ţărilor, şi totodată pe basa unităţii cerute de autoritatea necesară a imperiului, şi de a duce acest op, amăsurat principiilor unei politice deschise şi liberale, în toate părţile împărăţiei către o desvoltare de asemenea măsură, şi anume, după drept şi echitate, cu privire la trecutul singuraticelor regate şi ţări, cum şi cu asemenea iubire şi purtare de grijă pentru fie-care din cele multe nobile naţiuni întrunite de secoli sub sceptrul casei noastre şi pătrunse de necesitatea deslegării celor multe şi însemnate întrebări interne ale ţării, cari zac încă nedeslegate şi nu se mai pot amânà fără greaua vătămare a intereselor fie-cărui particular, într'un mod mulţămitor pentru toate clasele ţării, *fără deosebire de naţionalitate şi religiune,* precum şi a esecutarii constituţionale a intenţiunii noastre de repeţite-ori respicate în privinţa posiţiunii de drept public a Transilvaniei către întreaga monarchie, — clasele poporaţiunii de noi chemate spre a participà la alegerea deputaţilor dietali au dat ascultare acestei chemări, şi voi, iubiţilor credincioşi, sprijiniţi pe deplina şi onorifica încredere a concetăţenilor voştri v'aţi înfăţişat ca adevăraţi representanţi ai întregei poporaţiuni din iubitul nostru mare principat Transilvania, totodată cu bărbaţii chemaţi prin încrederea noastră.

Ca pe corpul legislativ al inimii noastre scumpului mare principat Transilvania vă întimpinăm iubiţilor credincioşi cu salutarea noastră de părinte al ţării, regească şi de mare principe.

Mari şi grele sunt problemele cari au lipsă de deslegare. Cu echitate reciprocă însă şi inimă impacabilă, cu conţelegere salutară pentru toate părţile ne va succede prin încredere, dreptate şi vârtute a mijlocì, cu ajutorul Atotputintelui, un viitor frumos şi îmbucurător.

Împuternicitul nostru comisar reg. de dietă vă va predà, iubiţilor credincioşi, în copie autentică, documentul despre abzicerea de tron a atotserenisimului nostru domn unchiu, a M. Sale ces. reg. împăratului şi regelui Ferdinand Întâiul, în Ungaria şi Boemia cu numele acesta al cincilea, şi despre renunţarea serenisimului nostru

domn-tată, Alteţa Sa ces. reg. Archiducele Francisc Carol, şi vă dăm voe a trimite afară de aceasta o deputaţiune la reşedinţa noastră atotpreaînaltă de a vedeà documentul original păstrat în archiva secretă a casei, curţii şi statului.

Apoi vă va presentà iubiţilor credincioşi împuternicitul nostru comisar reg. de dietă diploma noastră împărătească din 20 Octomvrie 1860, emisă în toate trei limbile îndatinate în ţară, şi legea fundamentală din 26 Februarie 1861 despre representaţiunea imperiului, espedată asemenea ca diplomă împărătească, şi vă provocăm iubiţilor credincioşi să le treceţi acelea în legile ţării, în textul autentic şi în toate trei limbile ţării.

Adunând noi dela începutul domnìrii noastre acum întâiaşi-dată representanţii iubitului nostru mare principat Transilvania la dietă, ar corespunde datinei, ca urmând esemplul predecesorilor nostri de glorioasă aducere aminte, pe toţi şi pe fie-care, peste tot şi îndeosebi, în drepturile, legile, privilegiile, imunităţile şi scutirile, cari adecă s'au dat şi conces acestui mare principat al nostru Transilvania de către M. Sa preafericitul împărat Leopold I., fie prin diplomă, fie prin alte determinaţiuni şi confirmări urmate după diploma aceasta, şi s'au întărit şi de către următorii aceluiaşi, predecesorii nostri de glorioasă aducere aminte, în modul cum a făcut pe urmă M. Sa atotserenisimul nostru domn unchiu, Impăratul Ferdinand I., ca rege al Ungariei şi Boemiei cu numele acesta al cincilea, prin o diplomă solemnă, în care a fost receput textul diplomei leopoldine, nu numai să întărim graţios, ci să-'i şi asigurăm, că acelea se vor susţineà nestrămutate, şi că ce e deosebit benigne promis se va şi pune în faptă.

Fiind-că însă fie-care lege materială e supusă după fire pe încet *unor schimbări progresive,* după cerinţele intereselor politice şi naţionale cu timpul schimbătoare ale statelor şi popoarelor, aşa sunt şi în Transilvania, *egala îndreptăţire civilă şi politică a tuturor claselor poporaţiunii, fără deschilinire de naţionalitate şi religiune, de noi de repeţite-ori întărită şi în vigoare pusă,* cum şi datorinţa tuturor comună de-a milità şi purtà dare, ast-fel de fapte preţioase, cari au produs interese adevărate şi îndreptăţite, şi arată de neesecutabile multe dispoziţiuni din amintita diplomă leopoldină şi din determinaţiunile şi întăririle urmate după aceea.

Pe lângă aceasta, considerând, că faţă cu centralisarea puterii statului în toate ţările Europei, cu privire la cele mai înalte probleme tratarea comună a devenit necesitate nedelăturabilă pentru

autoritatea monarchiei, pentru-ca se împăcăm pretensiunile singuraticelor ţări cu acest postulat al necesităţii politice am estins dreptul cel de mare însemnătate al participării la legislaţiune în afacerile comune asupra totalităţii ţărilor şi popoarelor imperiului nostru.

De aceea nu putem observà datina în privinţa diplomei leopoldine, fiind-că esecutarea atâtor determinaţiuni ale aceleia în faptă a devenit a fi peste putinţă şi *nu se poate împăcà cu dreptatea şi cu conştiinţa noastră, a confirmà ceva ce în faptă a devenit a fi peste putinţă.*

Totuşi, din propensiunea de care suntem conduşi către voi, iubiţilor credincioşi, şi către întregul nouă scumpul mare principat Transilvania, voim a recunoaşte apriat şi a vă declarà sărbătoreşte prin aceasta, că după-ce va fi înfiinţată pe calea constituţională, cu confăptuirea voastră, iubiţilor credincioşi, structura din lăuntru de drept public a iubitului nostru mare principat Transilvania şi corelaţiunea lui către întreaga monarchie, în privinţa deţărmuririi definitive a modului *trimiterii deputaţilor Transilvaniei în senatul imperial,* inimei noastre de părinte al ţării îi va fi spre plăcere a emite despre aceasta, când a-'ţi dorì şi cere, o diplomă solemnă, care şi următorii nostri vor aveà să o confirme totdeauna înaintea depunerii omajului.

Spre a ajunge mai curând la aceasta ţintă comună şi înaltă şi spre a uşurà şi grăbì tratarea constituţională a celor multe întrebări însemnate ce zac încă nedeslegate, vom lăsà să vi-se propună, iubiţilor credincioşi, prin împuternicitul nostru comisar reg. de dietă o serie de proiecte de legi, de aceste atingătoare, şi anume, despre:

1. *Efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a religiunilor ei.*

2. *Întrebuinţarea celor trei limbi, usitate în ţară, în comunicaţiunea oficioasă publică.*

3. Compunerea şi ordinea dietei.

4. Regularea definitivă a modului trimiterii deputaţilor din marele principat Transilvania la senatul imperial.

5. Schimbările de lipsă în împărţirea politică a ţării spre mijlocirea mai uşoară a unei administraţiuni ordinate politice şi de justiţie.

6. Regularea administraţiunii politice.

7. Regularea justiţiei.

8. Organisarea tribunalelor de justiţie şi mai ales constituirea curţii judecătoreşti de instanţa a treia.

9. Întregirile şi interpretările de lipsă a unelor determinaţiuni ale patentei noastre împărăteşti din 21 Iunie 1854, despre punerea în faptă a desărcinării pământului.

10. Întroducerea protocoalelor funduare, şi

11. Înfiinţarea unei bănci de ipotecă.

Vă provocăm deci prin aceasta. iubiţilor credincioşi, să pertractaţi despre acelea după prescrisele regulamentului de afaceri emis pentru aceasta dietei şi se subşterneţi, iubiţilor credincioşi, proiectele de lege ce le veţi aduce la cale sancţiunii noastre atotpreaînalte.

Afară de aceasta ne reservăm a lăsà sub cursul pertractărilor dietale să vi-se propună, iubiţilor credincioşi, proiecte de lege corespunzătoare despre alte afaceri însemnate.

Voinţa providenţei pe noi ne-a destinat a conduce soartea iubitului nostru mare principat Transilvania peste cel mai greu al tuturor punctelor de schimbare.

Ast-fel de probleme nu se pot deslegà fără cunoştinţa stării adevărate a lucrului, a necesităţii de o norocoasă deslegare, nu fără încordare şi pacienţă, dar' deslegarea trebue să se întâmple.

Noi zidim pe dreptatea causei, pe judecata voastră cea matură, iubiţilor credincioşi, pe zelul patriotic şi pe acea neînfrânare de sine, care corespunde principiilor toleranţei. Voi, iubiţilor credincioşi, veţi justificà încrederea noastră în faptă. Ajutorul lui Dumnezeu să fie deci cu conlucrarea puterilor noastre întrunite.

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoinţa şi graţia noastră cesaro-regească şi de mare principe nestrămutat aplecaţi. Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, 15 Iunie, anul 1863, al împărăţiei noastre al 15-lea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte *Nádasdy* m. p. În urma mandatului preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice: *Demetriu Moldovan* m. p".*)

Părţile mai însemnate ale mesajului de tron au fost subliniate cu aplause frenetice, iar' la fine vii aclamări au răsunat în sală.

Mesajul de tron a fost rostit în limba germană din partea comisarului. 'L-a cetit apoi în ungureşte presidentul provisor, *Gustav Groisz*, şi în urmă româneşte consilierul guvernial *Ioan Aldulian*. Terminată fiind cetirea lui, comisarul declară dieta Ardealului deschisă, şi părăseşte sala.

---

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, numărul 23.

Presidentul provisor stabileşte acum ordinea de zi pentru şedinţa proximă. În urmă dă cuvântul episcopului

Andreiu baron de Şaguna, pentru a face următoarea declaraţiune:

»*Inaltă casă! Am onoare a însinuà convingerea mea, că adecă, când va fi timpul şi ziua hotărîtă voiu să fac o moţiune pentru un* ***răspuns*** *la înaltul rescript regesc, în formă de* ***adresă.*** *Şi doresc, ca aceasta să se iee la protocol.*«

Şaguna a vorbit româneşte. După el a luat cuvântul consilierul guvernial ***Rannicher Anton*** şi a rostit nemţeşte următoarea vorbire:

„Înaltă dietă! O zi nouă apărù astăzi pentru scumpa noastră patrie, o zi, a cărei lumină va străbate cu putere învingătoare. Căci ori-cât de mari şi de grele sunt problemele ce avem să deslegăm, ele trebuesc să fie deslegate. (Bravo!) Noi toţi, aleşii poporului şi chemaţii coroanei, cari ne întindem aici mâna fräţească patriotică pentru lucrare comună, ţinem deschisă şi caldă aceasta mână patriotică frăţească şi pentru toţi aceia, cari spre cea mai profundă a noastră părere de rău încă n'au venit să ocupe aceste scaune, la cari au fost trimişi prin alegerea poporului. Noi toţi, precum au arătat esprimările de aplause şi aclamaţiunile, noi toţi, zic, ne simţim adânc pătrunşi de gravitatea şi însemnătatea cuvintelor cu cari M. Sa Împăratul, Regele şi Principele ţării s'a îndurat a salutà dieta marelui principat Transilvania. Aceea, domnilor, e o salutare plină de seriositate şi demnitate, resolută, prearesolută întru apărarea drepturilor coroanei, întru *susţinerea autonomiei ţării,* binevoitoare întru sprijinul înaintării binelui poporului, al cărei fundament e *îndreptăţirea egală a tuturor ginţilor, a tuturor limbilor, a tuturor confesiunilor,* şi ne dă razim la conţelegere, la complanare, la împăcarea tuturor drepturilor ce-'şi au rădăcina în istorie cu cerinţele unui timp nou, care condiţionează formaţiuni nouă şi cere formaţiuni nouă. E o salutare, care dacă se va face cunoscută, va aflà şi trebue să afle în ţară răsunet (Să trăească! Hoch!). Unde monarchul nu se fereşte de nici o chestiune, nu învăleşte nici un cuget, ci vorbeşte cu astfel de francheţă, cu astfel de marinimositate, acolo ţara nu poate tăceà, acolo representanţei ţării nu-'i este ertat se tacă.

Dar' determinările regulamentului nostru de afaceri nu iartă se aducem şi se luăm în pertractare un proiect de sine stătător până

nu va face dieta esaminarea alegerilor, ca ast-fel să se poată privì de constituită. De aceea, ne reservăm, ca la timpul seu, în asemenea mod cum motivă onoratul antevorbitor, să ne unim în concordie frumoasă armonică și să decretăm *cu unanimitate* (Hoch! Să trăească!), ca alocuțiunea coroanei să afle și din partea dietei țării o resalutare, pentru-ca deplina încredere a marinimosului Impărat, Domnul nostru, să întimpine cu devoțiune încrederea deplină și întreagă a țării. (Hoch! Să trăească!) *)

Ședința să încheie la orele 12 și jumătate, iar' deputații părăsesc sala în grupuri, sub plăcuta și covârșitoarea impresiune pe care a făcut-o asupra lor mesajul de tron, acest cuvânt cu adevărat părintesc, plin de espresiuni grațioase și de intențiuni nobile, menite a fericì toate popoarele Ardealului, fără deosebire de limbă și confesiune.

Comisarul regesc a dat în ziua aceasta masă mare la care au luat parte toți membrii dietei transilvane.

Ședinta III.

S'a ținut în 17 Iulie n. A fost de scurtă durată. President Gustav *Groisz*. Să cetește, în cele trei limbi ale țării, procesul verbal al ședinței premergătoare și cu mici îndreptări se autentică.

Fac apoi promisiunea (votul) cerută de regulament membrii dietei de nou sosiți: Ioan *Rusu* (Orosz) și G. *Anghel*. Se constată, că cu ei împreună sunt presenți 91 membri dietali. Maghiarii, afară de cei trei, nu s'au presentat nici la ședința aceasta.

Se face în urmă sortarea deputaților în secțiuni (despărțăminte), pentru a face verificările în înțelesul regulamentului. Se formează nouă secțiuni, opt din câte zece membri, una din unsprezece.

Presidentul roagă secțiunile să se constitue și să se apuce numai decât de lucru, iar' când vor fi gata să-'l aviseze pentru-ca să fixeze ziua ținerii ședinței proxime.

Ședința se încheie, și secțiunile trec în salele laterale pentru a se constituì.

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 53 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 6.

http://statuldacia.info

Ședința IV.

Ținută în 23 Iulie n. President Gustav *Groisz.* Să cetește procesul verbal al ședinței din urmă și se autentică. Fac promisiunea cerută de regulament deputații de nou întrați în dietă: Mihail *Bohațiel,* Nicolae *Gaetan,* Daniel Lang, Alesandru *Lazaru* și Ioan *Șipotariu.*

La ordinea zilei: *verificările.* Fie-care secțiune comunică prin raportorul seu resultatul cercetărilor făcute în actele primite spre censurare.

Inceputul îl face Dimitrie *Moga,* ca raportor al secțiunii I. Propune să se declare verificați toți deputații sortați în secțiunea II. În numele acestei secțiuni raportorul Brennerberg propune verificarea deputaților din secțiunea III. și așa mai departe, pănă-ce secțiunea IX. propune verificarea deputaților din secțiunea I.

Raportorul secțiunii III. a fost Rannicher, al secțiunii IV. Dr. Ioan *Rațiu,* al secțiunii V. Gull, al secțiunii VI. Schuler-Libloy, al secțiunii VII. Ioachim *Murășian,* al secțiunii VIII. Nicolae *Popea* și al secțiunii IX. Alesandru *Bohațiel.* Presidenți de secțiuni au fost următorii: I. Contele Béldi; II. episcopul *Dobra;* III. metropolitul *Șuluțiu;* IV. Kirchner; V. episcopul *Șaguna;* VI. canonicul *Cipariu;* VII. superintendentul Dr. Binder; VIII. contele Nemes și IX. baronul Salmen.

Discuție s'a născut numai la raportul secțiunii II., unde s'a aflat, că alegerea lui *Bran de Leményi* s'a făcut cu niște greșeli de formă, iar' alegerea lui Dionisiu *Șuluțiu* a fost dificultată și atacată. Secțiunea cu toate acestea a propus verificarea amândurora. Câțiva Sași s'au declarat contra verificării lui Dionisiu *Șuluțiu* și au cerut ca actele să fie predate comisiunii permanente verificătoare care se va alege, pentru-ca studiindu-le de nou în mod mai amănunțit se vină cu propunere bine motivată în fața dietei.

Românii au fost pentru verificarea neamânată a lui *Șuluțiu,* după-ce alegerea a decurs în ordine și alesul are majoritatea voturilor. Două ore a durat discuția. A fost prima încercare de a-'și măsură puterile, Sașii și Românii. In fine discuția e încheiată.

Presidentul pune chestia la vot, prin ședere și sculare, și după-ce majoritatea se scoală pentru verificare, fiind-că greșelile constatate nu sunt esențiale, se declară verificată alegerea lui Dionisiu *Șuluțiu*. Verificarea lui Bran de Leményi s'a făcut fără discuție.

Terminate fiind verificările, presidentul enunță în toate limbile țării, că adunarea representanților țării, *legislațiunea Ardealului, e legalicește constituită* și e capabilă se aducă hotărîri valide și obligătoare.

Membrii dietei erump în strigări de »*Hoch*« și »*Să trăească*«

Ordinea de zi pentru ședința următoare să stabilește ast-fel: alegerea comisiunii regnicolare de legitimațiune (comisiunea verificătoare), alegerea presidentului, a vicepresidenților și a secretarilor.

Ședința să încheie.

Ședința V.

S'a ținut în 24 Iulie. Fac votul obicînuit regaliștii *Zimmermann*, consilier de curte, și *Filtsch*.

Se procede apoi la alegerea comisiunii verificătoare, prin votare secretă. Adunându-se voturile se constată că au întrunit voturile cele mai multe următorii: *Paul Vasici* 86, *Elie Vlassa* 86, *Ioan Hania* 85 și *Alesandru Bohațiel* 85; apoi Fr. *Haupt* 56, Dr. *Teutsch* 52, Daniel *Lang* 51 și August *Lassel* 48.

Se declară aleși. Va se zică, patru Români și patru Sași. Scrutinători au fost deputații Schwartz și *Bran* de Leményi.

Urmează alegerea presidentului. Dieta are sĕ candideze șase persoane dintre cari Maiestatea Sa va numì pe presidentul dietei. Conform §-lui 2 din regulamentul provisoriu candidarea are se o facă dieta cu considerare nu numai la națiunile țării, ci și cu ținerea în vedere a tuturor confesiunilor. Cum însă Maghiarii și Săcuii nu au întrat în dietă, prin urmare, confesiunea reformată și unitară nu e representată, se ajunge la înțelegerea, că candidarea să se facă numai cu ținerea în vedere a națiunilor, dându-se voturile pentru câte doi bărbați din fie-care naționalitate.

Ședința se ridică pe 15 minute. Se dau apoi voturile și se numeră. Scrutinători sunt *Petru Manu* și Schnell. Fie-care membru al dietei a votat pentru șase candidați. Majoritatea voturilor au întrunit-o următorii: *L. V. Popp* 90 voturi, *Ioan Aldulian* 87 voturi, Conte Béldi 87 voturi, Conrad Schmidt 76 voturi, Gustav Groisz 53 voturi și conte Nemes 52 voturi, după care urmează apoi Zimmermann cu 46 voturi. Fiind-că se luase însă hotărîre, ca din fie-care națiune să fie doi candidați, iar' între cei cu majoritatea voturilor sunt trei Unguri și numai un Sas, se face votare nouă, alegere restrînsă, între contele Nemes și Zimmermann, întrunind acest din urmă majoritatea.

Se cetește și autentică textul german al procesului verbal din ședința trecută și rămâne, ca textul maghiar și cel românesc să se autentice în ședința următoare. Cu aceasta ședința să încheie. Pentru ședința proximă se pune la ordinea zilei alegerea vicepresidenților, a secretarilor și a verificătorilor pentru notele stenografice.

Ședința VI.

Ținută în 25 Iulie. Se începe la orele 10. Presidiul ordinar. Maghiarii absenți și de astă-dată.

Se cetește protocolul ședinței premergătoare și cu mici modificări se autentică.

Deputatul Schuler de Libloy întreabă, dacă din partea presidiului au fost provocați cei absenți să se presenteze în dietă?

Presidentul răspunde că la finea ședinței va face comunicare în privința aceasta.

Deputatul *Butean* și regalistul *Maager* fac votul prescris. Cu ei numărul membrilor activi ai dietei face 101.

Se face alegerea primului vicepresident. (Scrutinători *Eitel* și *Anghel*). Resultatul voturilor date e următorul: Ioan *Aldulian* 86, A. *Lazaru* 77, Conrad Schmidt 74, Contele Nemes 69, Gustav Groisz 54 voturi. Pentru candidatul al șaselea se face alegere nouă, neîntrunind nici unul majoritatea absolută, și iese ales Iacob *Rannicher* cu 57 voturi.

La alegerea vicepresidentului al doilea (scrutinători *Moga* şi Schuler de Libloy) se dau voturile ast-fel: Groisz 71, Kirchner 67, Paul de *Dunca* 62, Iacob *Bologa* 59. Doi candidaţi nu întrunesc majoritatea absolută. Să face alegere nouă şi ies aleşi Contele Nemes cu 78, Gull cu 70 voturi.

Celelalte alegeri se amână pe şedinţa următoare.

Cu privire la membrii absenţi ai dietei presidentul dă următoarele lămuriri.

Episcopul *Alexi* a decedat. Contele Nicolae Bánffy a cerut concediu pe 15 zile. Baronul Gerliczy va fi provocat să se presente. Protopopul *Pop-Moldovan* 'şi-a dat dimisia şi în locul devenit vacant se va face alegere nouă. Contele Haller e ocupat în senatul imperial. *Nicola* a fost admoniat prin presidiu. Br. Constantin Popp e bolnav. Cont. Toldalagi cere concediu pe 6 săptămâni. Br. Reichenstein a promis că se va presentà. În fine regaliştii: Dr. Haynald, episcop, Kriza, Bodola, Ugron, conte Thoroczkai, conte Teleki Samú şi Simon Elek, şi deputaţii: conte Bethlen Gábor, Baron Kemény István, conte Mikes Benő, conte Bethlen János, Ugron Lazar, Daniel Gábor, conte Mikó Imre, conte Kálnoki Dénes, Turi Gergely, conte Mikó Antal, conte Mikó Mihály, Mihály Gergely, Nagy Samú, conte Rhédey István, Béldi Gergely, Gál Miklós, Baron Kemény Ferencz, conte Mikes János, conte Teleki Domonkos senior, Baron Bánffy Albert, Veszely Károly, Baron Kemény Gábor, Simai Gergely, Gajzágo Salamon, conte Bethlen Farkas, Csiki István, Szilvási Miklós, Timár Károly, conte Kálnoki Pál, Baron Bánffy Daniel, conte Bánffy Béla, Berde Mozes, Gál János, Veer Farkas, Sándor Elek, Ebergényi Mozes, Ferenczy György, Bodola János, Zeyk Károly şi Tisza László, — adecă 7 regalişti şi patruzeci deputaţi, — au declarat în scris, că *nu pot intrà în dieta Ardealului,* din motivele pe cari le-au înşirat în memorandul înaintat domnitorului prin guvernul ţării.

Cere cuvântul baronul de Rosenfeld pentru a vorbì la comunicarea aceasta a presidentului. Îşi esprimă adânca părere de rău, că lipsesc din dietă purtătorii atâtor nume alese, dar' totodată şi speranţa, că cei absenţi se vor res-

gândì și în curând vor venì să iee parte la lucrarea comună. Dorește, ca adunarea se treacă esprimarea acestor sentimente în procesul verbal al ședinței, luând act cu părere de reu despre cele comunicate din partea presidentului.

Bran de Leményi ține să constate, că în dietă nu sunt representanți ai națiunilor ori confesiunilor, ci numai representanți de cercuri electorale. Prin urmare, nu admite, că cei absenți ar fi representanții națiunii maghiare, ci numai representanții cercurilor în cari au fost aleși. E și el pentru luarea la cunoștință a comunicării făcute din partea presidentului, însă fără „părere de reu".

Mai iau și alții parte la discuție, dintre Români Ioan *Balomiri*, Nic. *Gaetan* și *Hania*, și în urmă punându-se chestia la vot să aduce hotărîre, că comunicatul presidentului să trece la procesul verbal, fără părere de reu.

Ședința să încheie la orele 2 și jumătate.

Ședința VII.

Ținută în 27 Iulie. Să deschide la orele 10¼. Presenți 96 membri. President Gustav *Groisz*.

Să cetește protocolul ședinței trecute, în toate limbile țării, și cu unele modificări se autentică.

La întrebarea făcută de Conrad Schmidt, presidentul respunde, că concedii peste 8 zile numai dieta e îndreptățită să deie. Rugările de natura aceasta presidentul le va presentà dietei totdeauna.

Presidentul comunică, că din ordinul preaînalt al M. Sale episcopul *Haynald* vine *șters* din lista regaliștilor. (Bravo!)

Să cetește lista regaliștilor, conform unei dorințe esprimate în ședința premergătoare din partea dep. I. *Balomiri*.

Presidiul să împuternicește să comunice la locul preaînalt resultatul alegerii de president și vicepresidenți, făcând dietei raport despre aceasta.

Să procede la alegerea secretarilor. Scrutinători: Schnell, Eitel, *Moga* și Dr. *Vasici*. Totodată se dau voturile și pentru verificătorii notelor stenografice, numindu-se scrutinători: *Sancsali, Constantin Ioan,* Dr. Wächter și Birthler.

http://statuldacia.info

Să decide, ca dieta se aleagă un comitet de 12 pentru verificarea proceselor verbale și se aleagă o comisiune petiționară. Presidentul pune alegerea pe ședința următoare, provocând pe toți membrii dietei se vină cu buletinele de votare gata la ședință.

Scrutinătorii să retrag acum în salele laterale pentru a adunà voturile date pentru secretari și pentru verificătorii notelor stenografice, iar' presidentul dă cuvântul episcopului

Andreiu baron de Șaguna, care urcând tribuna rostește prima vorbire mai însemnată în dieta aceasta, motivându-'și pe larg moțiunea anunțată în ședința II., cu privire la *adresă*. Vorbirea ținută e următoarea:

„Înaltă casă! Inainte cu 11 zile 'mi-am fost luat libertatea a mă însinuà pentru o moțiune de răspuns, în formă de *adresă*, la preaînaltul rescript regesc al M. Sale, ce ni-s'a cetit în ședința dietală din 16 Iulie a. c.

Înalta casă a binevoit a încuviințà însinuațiunea mea. Astăzi e timpul acela, când după ordinea zilei am să fac moțiunea aceasta. Știți, domnilor, că ne stă înainte o problemă măreață, o problemă grandioasă, pentru-că ni-a venit în partea noastră începutul revificării, începutul reînoirii edificiului constituțional al patriei noastre. Eu voiu pe scurt, dar' cu atâta mai complet și lămurit a mă esprimà cu cuvintele marelui bărbat de stat roman Cicero în privința problemei noastre, și zic, că problema noastră este, a revificà, a reînoì și *întinerì* constituțiunea cea avitică a patriei noastre, după cerințele timpului de față. Prin urmare, problema noastră este a edificà „templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo transsilvaniensi concessam uni ordini". Însă poate fi, că cineva va gândì, că cum ne putem noi apucà de repararea, de revificarea constituțiunei celei vechi a patriei noastre, după-ce suntem în mijlocul unei furtuni ce se ivește și s'a ivit de vre-o câțiva ani încoace pe orisontul politic al patriei? Cum putem să ne apucăm de o ast-fel de întreprindere mare, când ne aflăm în mijlocul unor nori înfricoșați ce s'au lățit asupra ceriului politic al patriei? Cum putem să mai gândim la o reparare, la o reînoire a edificiului constituțional al patriei, când constituțiunea veche a patriei se află tocmai într'un ast-fel de pericol, ca și o naie în mijlocul valurilor unui ocean mare?

La întâia privire s'ar vedeà, că într'o asemenea obiecţiune ar fi ceva, aceea adecă, ce s'ar puteà zice că are o fiinţă mare şi tare.

Toţi suntem, domnilor, fiiĭ uneiaşi şi aceleiaşi mame, ai unei patrii. Dacă se află păreri felurite, aceasta încă nu nimiceşte fiinţa adevăruluĭ şi fiinţa posiţiunii noastre celei adevărate. Eu, domnilor, sunt pătruns de aceea, că se urmăm după vocea patriei, după vocea intereselor noastre celor de toate zilele. Se urmăm după vocea împăratului şi marelui nostru principe şi să ne apucăm de lucrare cu devisa: *recta tueri viribus unitis!* şi înainte, domnilor, *înainte,* aceasta să ne fie devisa cea de căpetenie.

Înainte, domnilor, pentru-că lucrând noi cu un patriotism curat general, pentru-că lucrând noi cu o judecată defecată, cu un caracter corect şi nepătat, vom înaintà, şi pe toţi aceia, cari încă se îndoesc a luà parte cu noi împreună la intreprinderea faptei acesteia, — fatale aşa zicând, — mâne-poimâne îi vom vedeà, că împreună cu noi vor lucrà. Una e maica, domnilor, şi toţi suntem fiii aceleia, şi nu e cu putinţă, ca să fie cine-va care ar lucrà în contra voinţei maicei sale.

Ce se atinge de mine, domnilor, mă rog odată pentru totdeauna să nu mă judecaţi, nici după naţionalitatea, nici după religiunea de care mă ţin, ci să mă judecaţi *după patria mea şi patriotismul meu.* Şi îmi voiu da toată silinţa, ca cu tot prilejul, ca un patriot să mă arăt nepătat. De aceea, mulţămesc providenţei cereşti, care a deşteptat în Maiestatea Sa împăratul şi marele nostru principe acele convicţiuni şi acele tendenţe pe cari noi prealămurit le aflăm în rescriptele M. Sale, sărbătoreşte emise, dela 20 Octomvrie 1860 până la 15 Iunie 1863.

Sfânt e, domnilor, de tot sfânt aceea ce zice M. Sa împăratul în manifestul seu din 20 Octomvrie 1860, că adecă, când s'a suit pe tronul protopărinţilor sei n'a aflat pace, n'a aflat ordine bună, nu numai în ţările sale ereditare de dincolo şi de dincoace de Leitha, ci aşa zicând, mai toată Europa a fost turbure. Şi fiind-că după natura stării de atunci, ceea-ce pe scurt se poate esprimà, că adecă am fost într'un resbel intestin, n'a putut Maiestatea Sa maĭ înţelepţeşte să lucre, decât să concentreze toată puterea guvernării în mânile sale, şi fără părtinire de naţiuni şi fără căutare de religiuni, socotindu-ne, precum a avut tot dreptul de a ne socotì, ca pe supuşii sei, a enunţat tocmai când toată puterea a concentrat-o în mânile sale ideea cea măreaţă şi principiul cerut de spiritul secolului, adecă: *principiul egalităţii.*

Sub ast-fel de guvernare centralistică, precum ştiţi toţi, domnilor, s'au desvoltat elementele unor instituţiuni comune organice ce taie, nu numai în viaţa unei clase din societate, ci în toate clasele din cari stă un stat, o ţară şi provinţă. Spiritele cu ajutorul lui D-zeu s'au aşezat, şi M. Sa văzând, că popoarele sale se aşezară cu gândurile şi convingerile lor politice, voi se întroducă o guvernare tignită pentru toţi, pentru mari şi mici, pentru bogaţi şi săraci, va se zică, pentru toţi factorii unui stat. Însă, domnilor, fiind-că lucrurile mânilor omeneşti nu pot fi durabile pentru totdeauna în forma lor, ci esenţa lucrurilor mânilor omeneşti poate remâneà, dar' forma adese-ori trebue să se schimbe, ast-fel vedem că a lucrat şi monarchul şi marele nostru principe în politica, în diplomaţia sa, faţă cu ţările şi provinciile sale, căci în manifestul seu din 20 Octomvrie 1860 promite, că tot în ziua aceea va emite popoarelor sale nişte *legi fundamentale,* pe cari apoi are să se baseze în formă constituţională dreptul ţărilor în mare şi în mic. De aceea, dacă vom luà în consideraţiune diploma M. Sale din 20 Octomvrie 1860, vom aflà într'ânsa, că întâiu, M. Sa se declară înaintea ţărilor şi provinciilor sale, ba înaintea Europei întregi, că va să fie un împărat *constituţional.* Ridică forma monarchică din ţările sale de peste Leitha, le dă constituţiune, ridică pentru ţările sale de dincoace de Leitha guvernarea absolutistică şi le dă îndărăt constituţiunea avitică, cea veche, — dar' apoi şi o altă constituţiune, a treia, o proclamă M. Sa, care constituţiune are să lege în formă adevărată toate provinciile şi ţările sale, pe basa *sancţiunii pragmatice.* Aceasta surprinde pe mai mulţi. Pe mine însă, ca pe un Ardelean, nu mă surprinde; căci în sancţiunea pragmatică, subscrisă pentru Ardeal, stă lămurit, că Ardealul stă în legătură indisolubilă şi inseparabilă faţă cu celelalte provincii şi ţări ale M. Sale. Cum am spus mai nainte, forma inseparabilităţii, legătura aceea ce erà între ţara noastră şi celelalte ţări, s'a ridicat prin constituţiunea dată în 20 Octomvrie 1860, adecă prin diplomă, şi respicată prin punctul al doilea al aceleia, forma se schimbă şi 'i-se dă o formă nouă. În privinţa formei acesteia nouă, convingerea mea, ceea-ce nu e nici o ivire momentană, merge într'acolo, că forma legăturii ce erà până acum între Ardeal şi celelalte provincii şi ţări ale M. Sale a fost imperfectă, pentru-că în fiinţă alt-cum, altmintrelea a fost, de cum sta în formă. Acum însă împăratul, precum însuşi zice în rescriptul din 15 Iunie a. c. are o politică deschisă, liberală. Aceea face ce gân-

deşte, şi ce gândeşte aceea şi face, şi aşa îmbracă legătura aceasta din sancţiunea pragmatică, unde stă, că Ardealul, patria noastră, e într'o legătură indisolubilă şi indivisibilă faţă cu celelalte provincii şi ţări, într'o formă nouă şi o hotăreşte lămurit, dar' iarăşi forma aceasta nouă o basează pe mai multe adevăruri, cari nu se pot trage la îndoeală. Adevăr este împrejurarea aceasta, că starea Europei întregi a luat altă faţă. Vedem, că toate guvernele concentrează puterea lor fisică şi financiară ast-fel, ca să fie în stare a întimpinà ori-ce fel de cas. Când împăratul şi marele nostru principe în felul acesta să descopere cătră noi, atunci noi nu putem spre folosul nostru zice, că convicţiunea aceasta politică nu ar fi folositoare în deobşte pentru noi, pentru dinastie şi pentru celelalte ţări cu cari suntem în legătură indisolubilă şi indivisibilă, ci trebue să cunoaştem, dacă ştim mişcările ce s'au arătat în lume, că este în interesul nostru, şi obştesc şi particular, ca forma aceasta nouă a unui pasaj din sancţiunea pragmatică să se aşeze ast-fel, ca *să avem pace,* căci fără pace nu putem trăi, nu putem face nimic. (Bravo!)

Însă îmi va zice cine-va, că eu prin aceasta vatăm constituţiunea veche a patriei, vreau »*tabula rasa*«, nu vreau să ştiu nimica de dreptul *istoric*. Aceasta ar fi o presupunere cu totul neîntemeiată despre mine, că adecă eu vreau să fac „tabula rasa", că nu vreau să ştiu nimica de dreptul istoric. Nu-'i aşa! Nu mă îndoesc, că D-voastră m'aţi înţeles la începutul cuvântului meu, unde am zis, că problema noastră e, a revificà constituţiunea cea veche, a *reînoì* şi reparà edificiul constituţional al patriei noastre. (Bravo din toate părţile.)

Prin aceasta m'am mântuit de ori-ce obiecţiuni netemeinice în punctul acesta.

Maiestatea Sa dar', în urma diplomei sale din 20 Octomvrie 1860, ne-a restituit constituţiunea veche avitică, însă cu schimbări ce se află în punctul II. din aceasta diplomă. Va se zică, M. Sa ne lasă constituţiunea noastră cea veche, dar' pofteşte să se observe elementele instituţiunilor comune organice ce s'au desvoltat până astăzi şi au venit la valoare, şi pofteşte apoi, ca obiectele acestea să se pertracteze după altă constituţiune generală, care stă în legătură cu forma constituţiunii ţării noastre, în legătură cu celelalte ţări, şi aşa ne cheamă M. Sa la dietă, însă vedem, că nu pe basa unei legi electorale ce s'ar fi adus constituţionalminte, va se zică, n'a luat M. Sa nici o lege electorală din constituţiunea de mai nainte,

de es. art. dietal XI. din anul 1791, ci ne-a actroat o lege nouă electorală. Acì regimul M. Sale, după convingerea mea patriotică, n'a făcut alta, decât a luat de îndreptare şi de punct de mânecare pentru o lege electorală ad-hoc desvoltarea elementelor instituţiunilor comune organice, de 15 ani încoace, până astăzi. Va se zică, regimul M. Sale a fost silit a face o lege electorală pentru dieta aceasta, pentru-ca constituţiunea cea veche să se întroducă iarăşi în viaţă, o lege electorală se aducă, care se mulţămească toată ţeara.

Mai mult despre obiectul acesta nu cutez a vorbì, ca să nu vatăm mărimea cuvintelor M. Sale din rescriptul seu împărătesc.

Ast-fel ne-am adunat, domnilor, ast-fel ne chemăm azi *representanţii ţării Ardealului.* Problema noastră aşadară este, a reînoì, a reparà şi a amplificà ast-fel edificiul constituţional al patriei, ca toate popoarele ardelene se încapă într'ânsul (Bravo !), să fie „templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo transsilvaniensi concesso uni ordini“. (Bravo !).

Cum vom pricepe, domnilor, lucrarea noastră? Am auzit cuvântul împărătesc în rescriptul preaînalt. Toţi suntem convinşi de convingerile cele măreţe pe cari ni le-a vestit M. Sa. Eu gândesc, că împlinesc datoria cea mai sfântă, când îmi iau libertate a propune înaltei case, ca să binevoească a hotărî un răspuns potrivit cuprinsului hârtiei împărăteşti din 15 Iunie 1863 ce ni s'a cetit nouă, ca representanţilor ţării, în 16 Iulie a. c. şi se binevoească totodată a decide, ca răspunsul acesta să se facă în forma unei *adrese.* Aşa dară, domnilor, ast-fel să începem lucrarea noastră. Spre acest sfârşit am onoare a cetì o propoziţiune colectivă din partea doar' a 30 membri ai casei pentru moţiunea mea, şi adecă, propunerea colectivă, ca dieta să binevoească a decide:

1. Să se răspundă la preaînaltul rescript regesc îndreptat către representanţii marelui principat al Transilvaniei din 15 Iunie c. cu o adresă corespunzătoare cuvântului celui plin de însemnătate al coroanei, şi asupra cuprinsului şi formei adresei să consulte deocamdată un comitet, în înţelesul regulamentului de afaceri, iar' resultatul să se aştearnă dietei cât mai curând, într'un concept, spre decisiune finală.

2. Aceasta propunere colectivă să se privească de urgentă, şi pentru aceea să se prescurte, în înţelesul regulamentului de afaceri §. 53, forma pertractării ei, într'un chip, ca:

a) Comitetului să 'i-se pună un restimp cât mai scurt, şi adecă cel mult 7 zile pentru aşternerea conceptului;

b) după trei zile dela împărţirea conceptului de adresă, tipărit în toate trei limbi ale patriei, să se păşască în dietă la pertractarea aceluia;

c) aceasta propunere colectivă să nu se pună în tipar.

Sibiiu, 27 Iulie 1863. (Urmează 30 subscrieri, cu metropolitul *Şuluţiu* în frunte).

În sfârşit am atâta se mai adaog, că în ce priveşte forma şi cuprinsul adresei ce e de compus, — la preaînaltul rescript împărătesc, — acelea-'mi reserv a le face atunci, când obiectul adresei se va pertractà în dietă finalminte". (Bravo!)*)

Mai vorbesc: Metropol. *Şuluţiu,* Ioan *Bran* de Leményi, G. *Anghel,* Ioan *Balomiri,* Ioan *Puşcariu,* dintre Români.

Dieta declară de urgentă propunerea făcută, și decide alegerea unei comisiuni pentru elaborarea proiectului de adresă.

Deputatul *Moga* comunică resultatul voturilor date pentru cei 12 secretari ai dietei. Au primit: Ioan *Florian* 94, Dr. Ioan *Raţiu* 94, Lászlóffy 94, Ioan *Puşcariu* 93, Obert 92, I. *Murăşan* 92, Dr. *Maior* 92, Dr. E. de Trauschenfels 91, De Brennenberg 90, Eitel 87, M. *Bohăţiel* 51, Brandsch 49 voturi.

Se declară aleși. Ședința să încheie la orele 2 și jumătate.

Şedinţa VIII.

Ţinută în 28 Iulie. Să deschide la orele 10. Se autentică protocolul ședinței trecute. Să cetește textul representaţiunei către M. Sa, pentru numirea presidentului şi a vicepresidenţilor dintre candidaţii dietei. E compusă în toate limbile ţării. Se primește și se decide a fi înaintată domnitorului prin comisarul regesc.

Să dau voturile pentru comisiunea ce va aveà se compună *adresa* și pentru comitetul verificător de procese verbale, apoi pentru comisiunea permanentă petiţionară.

Se publică resultatul votării pentru comisiunea însărcinată cu autenticarea notelor stenografice. Sunt aleși: Petru *Popp* cu 78, I. *Codru Drăguşanul* cu 78, Schuler de Libloy cu 77, Schnell cu 77, *Butean* cu 76, *Muntean* cu

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 40—42.

73, Brecht cu 73, *Damian* cu 54, *Moga* cu 53, Lászlóffy cu 51 și E. Schmidt, cu 42 voturi.

Presidentul face comunicare, că a primit dela comisarul regesc două proiecte de lege, unul »*privitor la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române 'și a confesiunilor ei*« și altul »*privitor la întrebuințarea celor trei limbi îndatinate în țară în comunicațiunea publică oficioasă*«, ambele compuse pentru marele principat al Transilvaniei. Aplause în sală.

Se cetesc în toate limbile țării și să decide a se procedà cu ele conform regulamentului.

Dieta decide, ca procesele verbale să se tipărească în trei coloane paralele, în cele trei limbi ale țării, iar' notele stenografice să se iee în limba oratorului.

Se comunică resultatul alegerilor. În comisiunea pentru *adresă* sunt aleși: Metropolitul *Șuluțiu* 91 voturi, episcopul *Șaguna* 91 voturi, G. *Barițiu* 91, *Anghel* 91, Rannicher 91, conte Béldi 91, de Rosenfeld 90, *Aldulian* 90 C. Schmidt 88, conte Nemes 87, Dr. Teutsch 67 și Zimmermann 62 voturi.

În comitetul pentru autenticarea proceselor verbale următorii: Ioan *Popasu* 87, Iosif *Sterca Șuluțiu* 87, I. *Balomiri* 87, *Măcelariu* 87, *Cipariu* 87, *Gaetan* 86, Br. Bedeus 86, Schnell 85, Gull 84, Fr. de Trauschenfels 83, Filtsch 79 și Budacker 72 voturi.

În fine, în comisiunea *petițională* au fost alesi: Iacob *Bologa* cu 88, Nicolae *Popea* cu 87, Alesandru *Bohațiel* cu 87, M. Binder cu 87, Schuler de Libloy cu 86, *Cipariu* cu 86, Br. Friedenfels cu 81, Fabini cu 80, *Lazaru* cu 74, *Bran de Leményi* cu 73, Lászlóffy cu 58 și conte Nemes cu 53 voturi.

Ședința se închee.

Resistența pasivă a Maghiarilor.

Deschidem o parentesă, pentru a cunoaște în mod mai amănunțit atitudinea deputaților și regaliștilor maghiari, cari lucrau după un plan bine stabilit, în perfectă înțelegere cu cei din Ungaria, și mai ales după instrucțiunile primite dela *Tisza Kálmán.*

Conducătorul lor erà episcopul din Alba-Iulia, *Haynald,* care la ordinul M. Sale a fost șters, cum văzurăm, din lista regaliștilor, și în urmă a fost lipsit și de demnitatea de consilier guvernial transilvan.

Membrii maghiari ai dietei transilvane, afară de cei trei cari dela început au luat parte la desbaterile ei, au hotărît să înainteze un memorand M. Sale, în care să espună *motivele* pentru cari nu pot întrà în dieta Ardealului, și au însărcinat pe contele *Mikó* și Baronul *Kemény* cu mergerea la Viena, pentru-ca în persoană să predee memorandul domnitorului. Domnitorul a acordat acestor doi delegați maghiari audiență pe ziua de 31 Iulie, le-a ascultat espunerile, memorandul însă primiseră îndrumare mai nainte să-'l predee cancelarului transilvan, contelui *Nádasdy*. Înainte de a se întreprinde acest pas, pentru a se legitimà în fața dietei, deputații și regaliștii maghiari adresaseră presidentului provisor al dietei transilvane încă la 22 Iulie n. următoarea declarațiune:

„Ilustre domnule consilier și președinte provisor al dietei! Suntem pătrunși profund de înalta însemnătate a chestiunilor a căror deslegare e să se încerce prin dieta convocată. Între acestea merită considerațiune deosebită înainte de toate acelea, cari tratează despre statorirea referințelor împrumutate ale feluritelor naționalități din patrie.

Noi dorim cu sinceritate, ca îndreptățirea egală națională, confesională și individuală a tuturor naționalităților din patria noastră, și între acestea *cu deosebire a Românilor,* să se *proclame* și să se *asigure*. Ca să se facă aceasta cu susținerea conștiențioasă a unității și demnității patriei și pe cale legală, voim cu atâta mai vîrtos, fiind dorința noastră cea mai intimă, ca concordia, ce lipsì atâta timp din inima patriei noastre, să se restaureze, ca voința și puterile tuturor cetățenilor patriei, ori de ce limbă și confesiune s'ar ținea, să se câștige pentru înaintarea binelui comun.

Noi credem, că deslegările cele momentuoase menționate, fără de a se jertfì libertatea constituțională, nu numai că sunt cu putință, ci credem, că păstrarea libertății noastre constituționale e unicul mediu efectiv prin a cărui întrebuințare se poate ajunge la deslegarea menționatelor chestiuni naționale, și ale altor chestiuni prea momentuoase.

Cu basa cea de o mie de ani a constituţiunii noastre s'au streplântat în timpurile mai nouă felurite instituţiuni, drepturi şi legi, a căror modificare, suplinire prin altele nouă, sau suspendare totală, a devenit necesitate. Aceasta n'o crede şi n'o ştie nimenea mai bine decât noi. Dar' tot aşa de tare suntem convinşi, că ar fi încercarea cea mai periculoasă, când cu instituţiunile, drepturile şi legile constituţiunii noastre, ce pretind a fi modificate, s'ar clătì, sau doar' chiar s'ar resturnà totodată temeliile aceleiaşi. Aceste temelii sunt garanţele cele mai neîncunjurabile ale ori-cărui stat liber. Aceste temelii, şi numai acestea sunt apte de a se ridicà pe ele edificiul libertăţii constituţionale, al îndreptăţirii egale naţionale, confesionale şi individuale. Noi numai o astfel de deslegare o privim a fi îndreptăţită, cuvenită şi salutară, iar' la o deslegare contrară, după convicţiunea noastră, nu suntem îndreptăţiţi nici noi, nici alţii. Am păcătuì în contra constituţiunii şi a legilor patriei noastre, când ne-am ocupà locurile într'o dietă care *s'a înfiinţat cu vătămarea esenţială a constituţiunii noastre,* asupra căreia cele mai multe corporaţiuni îndreptăţite la representarea patriei noastre s'au declarat în asemenea sens. Am vătămà şi mai greu libertatea noastră constituţională, când am participà la deslegarea cea opusă diametralminte convicţiunii noastre mai sus motivate a chestiunilor deschise.

Rugăm pe Ilustritatea Voastră cu reverinţă, să binevoiţi a împărtăşì dietei aceasta declaraţiune a noastră, ca causă a lipsirii noastre din dietă, în tot cuprinsul ei, rămânând, Sibiiu, 22 Iulie 1863. (Urmează subscrierile celor 7 regalişti şi 44 deputaţi maghiari, neîntraţi în dietă, în frunte cu episcopul rom.-cat. *Haynald.* *)

Declaraţiunea aceasta a Maghiarilor a fost publicată şi prin gazete, şi ast-fel a dat ansă presei să-'şi spună cuvântul asupra atitudinei observate din partea subscrietorilor ei.

Pe când unele foi maghiare îi luau în apărare şi lăudau curajul şi energia lor, presa vieneză, cu escepţiunea ziarului »*Vaterland*«, care întrase în apele Maghiarilor, nu le aprobà purtarea. Ziarul »*Presse*« spunea, că Maghiarii din Ardeal nu mai lucră conform convingerii lor individuale, după-cum le dictează trebuinţele ţării lor, nu mai procedează după programul moderat pe care 'l-au observat la efectuirea alegerilor pentru dieta transilvană, ci acum ascultă

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 61.

de inspiraţiunile partidei estreme naţionale maghiare, tălmăcite lor prin *Coloman Tisza*. Spunea mai departe numitul ziar, că Maghiarii numai pentru aceea au recurs la arma abstinenţei politice, pentru-că resultatul alegerilor pentru dietă n'a fost favorabil pentru ei, întru-cât adecă nu le-a asigurat majoritatea, ceea-ce e semn despre slăbiciunea lor, şi despre tăria, peste toată aşteptarea, a Românilor. A mai contribuit apoi la luarea acestei hotărîri din partea Maghiarilor şi faptul, că *între Români şi Saşi esistă o solidaritate perfectă*. Aminteşte ca fapt împlinit şi aceea ziarul »*Presse*«, că Maghiarii au luat hotărîrea de a nu întrà în dietă numai după-ce sosise *Tisza Kálmán* la Sibiiu şi luase parte la una din conferenţele lor intime.

În acest înţeles scriau şi alte ziare vieneze, pe când »*Botschafter*« spuneà pe faţă, că partea cea mai însemnată a declaraţiunii colective maghiare este aceea care *lipseşte din ea*. Anume, ipocrisia politică, prin care ei cearcă a acoperì adevăratele motive din cari nu vreau să între în dietă. Ei nu pomenesc de legile dela 1791 şi 1848, ci vorbesc numai de *legile ţării!* De ce? Pentru-că legile acestea îi prostitue ca pe nişte suprematisatori! zicea »*Botschafter*«. Dar' să o ştie, că fără de ei nu piere lumea. Dieta va funcţionà şi fără ei!

Aceasta erà conclusiunea.

E interesant, că s'a ridicat şi o voce maghiară în contra neparticipării regaliştilor şi a deputaţilor maghiari la desbaterile dietei ardelene. Erà vocea contelui *Bethlen Miklós*, care a scris în ziarul »*Sürgöny*«, sub iscălitura proprie, următoarele:

»*Kolozsvári Közlöny*« şi alte foi caută motivul principal al acestei eşiri (din dietă) în partea aceea a rescriptului regesc, care vorbeşte despre diploma leopoldină. Dacă patrioţii maghiari ai Transilvaniei pe timpul când erà baronul *Kemény* cancelar aulic ar fi manifestat atâta alipire faţă de diploma leopoldină, prin urmare faţă de autonomia Transilvaniei, de sigur că lucrurile ar fi îmbrăcat altă faţă decum vedem că au îmbrăcat. Eşirea se pare a aveà altă causă. Să fim sinceri şi să spunem drept, că de ar fi fost în dietă Maghiarii şi Săcuii în majoritate, cu anevoie s'ar fi gândit la eşit. Causa probabilă deci a eşirei e aceea, că *Românii sunt în mare majoritate*

în dieta transilvană, şi aceasta majoritate nu vine a se computà împrejurării, că regimul a numit 40 de regalişti, ci instituţiunii democratice din 1848, adecă censului de 8 fl. şi împrejurării, că numărul Românilor din Transilvania *face un milion.* Acesta e un fapt nestrămutabil, şi pe temeiul lui Românii în dieta transilvană vor fi totdeauna în majoritate relativă. Ce erà mai bine între ast-fel de împrejurări? A eşì, pentru a reîntrà după câţi-va ani, fiind-că totuşi nu ne vom lăpădà pe vecie de drepturile noastre naţionale (nu de dreptul lui Verböczy, ci de dreptul etern al popoarelor), ori a se acomodà după soarte, a se complanà, a negoţià şi *a conservà ce e cu putinţă?«* ...

Judecata aceasta, calmă şi obiectivă, o împărtăşiau şi alţii dintre Maghiari.

Dar' nu numai presa 'şi-a spus cuvântul în chestia neîntrării Maghiarilor în dieta Ardealului, ci şi *Coroana,* care cu datul 30 Iulie a adresat dietei ardelene următorul rescript:

„Noi Francisc Iosif I. din graţia lui Dumnezeu Impărat al Austriei, Rege apostolic al Ungariei, etc. Mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor, etc.

Ilustri, reverenzi, spectabili, magnifici, generoşi, onorabili, înţelepţi, credincioşi ai nostri, de noi sincer iubiţi!

Mai mulţi bărbaţi, cari după determinaţiunile regulamentului provisoriu de dietă ce 'l-am emis pentru dieta iubitului nostru mare principat al Transilvaniei, convocată prin rescriptul nostru regesc din 21 Aprilie a. c. în libera noastră cetate reg. Sibiiu, şi deschisă în 15 Iulie, fuseră aleşi de deputaţi dietali la această dietă, deşi au primit mandatul alegătorilor lor, au dat presidiului dietei, — însă numai în 22 Iulie, — acea declaraţiune, că nu pot luà parte la consultările aceleia.

În urma acestui fapt, după determinaţiunile §§-lor 5 şi 13 ai regulamentului provisoriu de dietă şi de afaceri, emis de către noi, au a se face *alegeri nouă* în mai multe cercuri de alegere, şi presidiul dietei deja constituite, în înţelesul §-lui 13 al regulamentului de trebi s'a şi adresat cătra voi, iubiţilor credincioşi, pentru întreprinderea acestor alegeri nouă.

Şi în acele cercuri de alegere, cari au ales pe aceşti bărbaţi de deputaţi dietali, au luat parte cei-ce fuseră chemaţi a participà la alegere, dând ascultare chemării noastre de părinte al ţării, într'un

număr mare şi cu viositate, arătând şi comprobând prin aceasta în mod nenegabil, că cunosc bine şi simţesc însemnătatea cea mare a momentului şi necesitatea de nedelăturat de a deslega şi a aduce în ordine pe cale constituţională, prin participarea representanţilor ţării la legislaţiune, cele multe afaceri din lăuntru, încă nedeslegate, cari condiţionează şi taie adânc în binele şi reul fie-cărui particular, cum şi a esecutà relaţiunea de drept public a Transilvaniei cătră întreaga monarchie, amăsurat determinaţiunilor din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861.

Chiar şi toate representanţele organisate pe basa provisoriului nostru reg. din 12 Decemvrie 1861 ale acelor jurisdicţiuni, cum şi representanţele acelor comunităţi singulare îndreptăţite prin regulamentul provisoriu de dietă prin noi emis a trimite deputaţi proprii la dietă, cari credeau că din punctul lor de vedere politic. după presupunerea lor, pe drept basat, trebue să se îndoească despre legalitatea dietei acesteia, şi au ridicat în principiu protest de drept în contra aceleia, pe care însă noi am trebuit să-'l declarăm de nul şi neesistent în fie-care cas: cumpănind şi considerând ele cu maturitate interesele politice şi naţionale, cum şi interesele adevărate ale ţării şi postulatele relaţiunilor timpului, şi din credinţă şi supunere omagială corespunzând provocării ces. reg. şi de mare principe, au privit-o de o datorinţă patriotică de supus şi de postulat al necesităţii a luà parte la dieta aceasta, acum şi constituită, a marelui nostru principat Transilvania, şi au ales, cu puţine escepţiuni, comitetele centrale, a căror datorinţă e a efectuì alegerile, şi aşa au confăptuit şi ele din partea lor cu prompteţă la înfiinţarea dietei.

Cu atât mai cu mare părere de reu şi neplăcere am luat dar' spre ştiinţă purtarea negativă, necunoscătoare de interesele adevărate ale ţării din partea mai sus amintiţilor bărbaţi, cu cât încrederea alegătorilor lor, cari au voit să fie prin dânşii representaţi în dieta aceasta, ar fi meritat cu tot dreptul, ca cei aleşi, dacă părerile lor politice şi convingerile lor personale din principiu nu-'i iartă a luà parte la dieta aceasta, să nu fi primit nici decum mandatul ce li-s'a dat, pentru-ca şi pe timpul cel scurt, până se vor întreprinde alegerile nouă, se nu remână alegătorii lor nerepresentaţi în dietă.

Aceasta părere de reu trebue să fie şi mai mare venindu-ne la cunoştinţă, că mai mulţi dintre aceşti bărbaţi erau gata să se supună împlinirii mandatului ce 'l-au luat asupra lor, — ceea-ce voim bucuros a recunoaşte, spre lauda lor, — şi mai ales numai

făcându-li-se aparinţe false, ca-şi-când interesele lor naţionale ar fi espuse unei periclitări, numai prin procedare unanimă delăturabile, se lăsară a fi seduşi la unire cu purtarea aceasta negativă.

Voi, iubiţilor credincioşi, veţi fi făcut în urma provocării presidentului dietei pregătirile de lipsă, pentru-ca să se poată întreprinde cu grăbire alegerile nouă, trebuincioase pentru mai multe cercuri de alegere. Dacă însă nu s'ar fi întâmplat până acum, vă însărcinăm iubiţilor credincioşi, să faceţi pregătirile aceste fără amânare.

Totodată vă demandăm, iubiţilor credincioşi, să faceţi cunoscută alegătorilor chemaţi după regulamentul provisoriu de dietă să iee parte la aceste alegeri recunoştinţa noastră, pentru-că au urmat chemării noastre cu încredere fiiască cătră curăţenia intenţiunilor noastre de părinte al ţării, ţintitoare numai la fericirea tuturor iubiţilor nostri supuşi, şi au făcut alegerile deputaţilor la dieta marelui principat al Transilvaniei de noi convocată, şi să-'i provocaţi, ca să iee parte şi la alegerile nouă, cu atâta mai numeroşi, cu cât prin aceasta numai vor activà şi manifestà de nou dorinţa şi voinţa manifestată prin întreprinderea alegerilor celor dintâiu, de a fi adecă representaţi într'adevăr şi în faptă prin deputaţi de ei înşişi aleşi în dieta aceasta.

Să-'i faceţi atenţi la însemnătatea şi ponderositatea cea mare a afacerilor cari vor venì la pertractare în această dietă, a cărei chemare este, a revărsà lumină şi claritate peste relaţiunile din lăuntru cele încurcate ale ţării, a stabilì ordine în administraţiunea politică şi de justiţie a ţării şi a o simplificà, a *împăciuì naţionalităţile şi religiunile deosebite,* a pregătì şi fondà stări definitive, cari apoi să se desvoalte şi formeze organic, a pertractà şi deslegà întrebările cele multiple, cari condiţionează interesele cele materiale şi prosperitatea comună, în fine a pune în faptă relaţiunea de drept public a ţării catră întreaga monarchie şi a câştigà prin aceasta pentru desvoltarea materială a aceleia sprijinul şi ajutorul atât de trebuincios şi neîncunjurabil al imperiului întreg.

Să le puneţi la inimă mai departe, că cât de tare ating acestea, nu numai prosperitatea întregului, ci şi binele şi reul fie-cărui singular, şi mai cu samă al celor mulţi din clasa aceea a poporului, care e mărginită mai mult şi mai ales la sârguinţa proprie şi la lucrul mânilor sale. Cât de tare zace şi e de dorit mai cu samă numai în interesul lor propriu bine înţeles, ca să fie şi ei representaţi în dietă, şi că chiar şi acei bărbaţi, cărora le-au dat ei încrederea la

întâia alegere, dacă li-se încred încă şi acum, şi 'i-ar alege din nou, nu numai vor trebuì sà recunoască în întreprinderea alegerii nouă dorinţa şi voinţa de nou manifestată a alegătorilor lor de a fi representaţi în dieta aceasta, ci după cum credem a puteà presupune despre dânşii, fiind ei dealtmintrelea oameni de onoare şi cu sentimente patriotice, vor şi corespunde chemării lor din nou, cu atât mai tare, cu cât chiar şi îndreptăţirea alegătorilor înşişi nu-'şi are fundamentul în drepturile formale ce au esistat mai nainte, dar' se făcură prin evenimentele din anii 1848/9 şi relaţiunile faptice după aceea urmate de neesecutabile, ci în regulamentul provisoriu de dietă, pe care 'l-am emis noi, în lipsa altei temelii legale şi aplicabile.

Încă ne place a aşteptà dela loialitatea acelora dintre acesti bărbaţi, cari pe lângă toate că alegătorii lor prin întreprinderea alegerii nouă îşi manifestă repeţit voinţa lor serioasă de a fi representaţi în dieta aceasta prin deputaţii lor proprii, reeşind iar' ei din alegerea cea nouă a deputatului de dietă, din punctul lor de vedere politic totuşi într'adevăr n'ar puteà luà parte la pertractările dietei, cumcă vor declarà îndată a depune mandatul, spre a nu lăsà pe alegătorii lor şi mai departe fără representare la pertractările propăşitoare ale dietei, şi a nu causà intreprinderi de alegeri nouă, cari pentru mulţi dintre alegători sunt legate totdeauna de jertfe şi osteneli adese-ori însemnate.

Afară de aceea vă demandăm, iubiţilor credincioşi, să asiguraţi în numele nostru împărătesc, regesc şi de mare principe, şi ca comite al Săcuilor, poporaţiunea iubitului nostru pământ săcuiesc, în care se încearcă, precum auzim, prin machinaţiuni turburătoare ce să silesc a face suspicioase intenţiunile noastre de părinte al ţării, a trezì temerea, că se vrea periclitarea naţionalităţii ei şi că se va periclità aceea peste tot şi mai ales prin participarea la dieta ce se va ţinea în libera noastră cetate reg. Sibiiu, că nici un cuget nu e mai departe de inima noastră părintească decât acela de a apăsà naţionalitatea ei, ori a permite vre-o periclitare a aceleia, ci din contră, voim a ştì pe *fie-care naţionalitate de asemenea scutită şi îndreptăţită, şi că egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor,* efectuită şi în viaţa practică, *dă garanţa cea mai sigură pentru susţinerea şi desvoltarea salutară a fie-cărei naţionalităţi şi limbi.*

Despre resultatul acestor alegeri nouă aşteptăm relaţiunea voastră preaumilită şi vă însărcinăm totodată, iubiţilor credincioşi, să aduceţi la timpul seu la cunoştinţă publică resultatele acestor alegeri nouă, şi

un conspect comparativ asupra numărului întreg al persoanelor îndreptăţite la alegere, cum şi numărul acelora, cari au luat parte la cele dintâi alegeri, şi al acelora, cari vor fi luat parte la alegerile acestea nouă.

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoinţă şi graţia noastră ces. reg. şi de mare principe nestrămutat aplecaţi. Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, în 30 Iulie anul unamie-optsute-şasezeci-şi-trei, al împărăţiei noastre al cincisprezecelea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte de *Nádasdy* m. p. În urma mandatului preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice: Nicolau conte de *Teleky* m. p." *)

Remâne acum să mai cunoaştem şi cuprinsul memorandului înaintat domnitorului din partea regaliştilor şi deputaţilor maghiari, neîntraţi în dieta Ardealului. A fost un act foarte lung, cuprinsul căruia erà pe scurt următorul:

Suplicanţii protestează întâiu de toate în contra presupunerii, că prin neîntrarea în dieta transilvană ar urmărì scopuri separatistice, ar atacà integritatea imperiului, ori ar voì *să apese vre-o naţiune conlocuitoare.* Espun apoi, cum Maghiarii şi Săcuii, îndată-ce scăpară de jugul turcesc, făcură învoeală cu împăratul Leopold la anul 1691, prin care, precum şi prin articolul dietal din 1791, numărul 6, se puseră sub domnia regilor legitimi ai Ungariei. Că învoeala aceea a asigurat independenţa ţării în toate direcţiunile. Că la anul 1791 s'a adus lege, după care principii ţării îndată la suirea pe tron au se întărească diploma leopoldină. Trecând ereditatea în casa habsburgică dela linia bărbătească la cea femeiască, se făcù o nouă învoeală între ambele părţi, adecă *sancţiunea pragmatică* dela anul 1744, care încă fu primită între legi. Că atât tratatul leopoldin, cât şi sancţiunea pragmatică, sunt *legi fundamentale valide,* sunt contracte legate între principe şi popor, şi întărite prin jurământ, ba încât ating recunoaşterea eredităţii din partea puterilor europene, sunt documente de drept de stat european.

Memorandul trece în urmă la încercările reformatorice ale lui Iosif II., şi citează articolii după cari dreptul de a da, schimbà, şi declarà de autentice legile compete principelui *împreună cu dieta,* şi după cari Transilvania are

---

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 60.

vot la repartisarea recruţilor. Aceasta constituţiune ar fi fost perfecţionată apoi prin legile dela 1848, prin cari au fost eliberaţi jobagii, s'a şters deosebirea de drepturi între nobili şi nenobili, s'a proclamat *îndreptăţirea egală între toate confesiunile şi naţiunile*. Dar' şi uniunea părţilor diferite s'a proclamat în anul 1848, şi s'a sancţionat »*prin principe legal, pe cale legală,* iar' prin aceasta dieta dela 1848 *a satisfăcut unei dorinţe de mult nutrite a principelui şi a naţiunii*«. Subscriitorii memorandului stau deci pe basa legii, pe când unii consilieri ai M. Sale vorbesc de perderea drepturilor avute. Diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861 stau în contrazicere, în multe puncte. Se espun apoi fasele prin cari a trecut Transilvania dela 1860 încoace, până la întrunirea dietei. Cu deosebire se reprobă numărul cel mare de alegători, căci la două milioane de suflete sunt 80.000 alegători, ca nici-unde în altă ţară din monarchie. Cer iertare subscriitorii memorandului, că n'au intrat într'o dietă ai cărei membri nu pot să fie, pentru-că în cuvântul de tron se promite o diplomă nouă, iar' cea leopoldină, pe care se basează constituţiunea ţării, cum şi drepturile de domnitor ale M. Sale, e vorba să se desfiinţeze. Memorandul să încheie apoi ast-fel:

...„Înduraţi-vă M. Voastră a ne convocà pe teren legal şi noi înşine vom proiectà modificările cerute de spiritul timpului în constituţiunea noastră de stat, pe cale constituţională. Vom documentà, că nu suntem inimici, ci *amici conştienţioşi ai unităţii imperiului, în sensul sancţiunii pragmatice.* Vom documentà, că nu luptăm pentru a susţinea prerogative naţionale şi confesionale, *nu pentru supremaţia peste sororile naţiuni, recunoscute* după principiile legilor din 1848 *de egal îndreptăţite cu noi,* nu pentru drepturi şi forme devenite neesecutabile în referinţele sociale de faţă, ci numai pentru susţinerea parţială şi pentru modificarea, iarăşi parţială, dar' pe cale legală, a principiilor constituţiunii noastre, după cerinţele împrejurărilor de faţă şi a principiilor cari să o asigure şi în viitor, şi pentru realisarea şi garantarea acelora, atât pentru naţiunile surori, cât şi pentru noi. Vom documentà, că precum tindem a susţinea constituţiunea noastră avitică, nu numai că nu vom fi spre pedecă desvoltării constituţionalismului în celelalte provincii ale monarchiei în afară de noi, după recerinţele împrejurărilor, stărilor

şi a vieţii lor sociale, ci încă o vom înaintà şi vom arătà, că nu suntem liberali numai cu cuvântul, *recunoscând egala îndreptăţire naţională şi confesională a tuturor naţionalităţilor din patria aceasta, şi între acelea şi a Românilor, ci suntem gata a şi conlucrà la realisarea acestor idei, cu simţemânt sincer frăţesc.*

Se poate, Maiestatea Voastră, ca pentru această lipsire a noastră dela această dietă să fim acusaţi de sentimente nesincere. Dar' cine ar fi mai fericit decât noi, dacă am putea urmà disposiţiunilor regimului M. Voastre? Dar' fiind-că prin întrarea în acea dietă am vătămà cele mai firme columne ale tronului şi statului, adecă legile noastre, aceasta n'o putem face fără de a păcătuì în contra tronului şi a patriei. De alt-cum, când ar venì zilele pericolului, de ce Dumnezeu să vă ferească pe M. Voastră şi iubita noastră patrie, vom documentà, că suntem adevăraţi credincioşi ai tronului şi ai patriei, şi le vom apărà cu aceeaşi însufleţire şi resignaţiune cu care le apărară înaintemergătorii nostri, şi cum ne simţim îndatoraţi a desfăşurà acum de present asemenea însufleţire şi resignaţiune întru apărarea vieţii noastre constituţionale. Remânând dealtmintrelea cu preaumilită şi preadevotată veneraţiune, ai Maiestăţii Tale ces. regeşti apostolice preaplecaţi credincioşi supuşi. Sibiiu, 22 Iulie 1863". (Urmează subscrierile tuturor regaliştilor şi deputaţilor puşi în pasivitate.*)

Desbaterea asupra proiectului de adresă.

Şedinţa IX.

Ţinută în 10 August n. Pausa cea lungă de aproape două săptămâni în activitatea dietei a fost provocată de împrejurarea, că comisiunea aleasă pentru compunerea proiectului de adresă a combinat mult asupra textuării adresei, şi după usul parlamentar, înainte de a se votà adresa, dieta nu puteà întrà în resolvarea altor chestiuni.

Şedinţa s'a deschis la orele 10. Să ceteşte şi autentică procesul verbal al şedinţei din urmă, iar' deputatul *Mateiu Nicola,* ce nou întrat în dietă, face promisiunea obicìnuită. Dieta primeşte apoi propunerea presidentului *Groisz,* ca toate documentele şi actele acestei diete să fie tipărite într'o *carte de documente* (Urkundenbuch). În urmă presidentul

---

*) Din »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 65.

pune la ordinea zilei *proiectul de adresă,* rugând pe cei doi raportori, *Rannicher* și *G. Barițiu,* să-'i facă motivarea și să-'l comunice adunării.

Ambii raportori urcă tribuna. Vorbește întâiu *Iacob Rannicher,* comunicând dietei, că comisiunea a avut în vedere la compunerea adresei mersul ideilor cuprinse în mesajul de tron, și în aceeași ordine a stabilit răspunsul, care nu e un simplu echou, ci e adevărata espresiune a sentimentelor de cari e stăpânită dieta. Cetește proiectul de adresă nemțește și apoi dă cuvântul coreferentului

George Barițiu, care rostește următoarea vorbire:

„Înaltă casă legislativă! Cu pieptul înălțat, cu inima bătândă, mă văd în posițiunea de a cuvântà în sânul unei case legislative, în care părinților și străbunilor mei nu le-a fost iertat a întrà. Cu pieptul înălțat și inima bătândă mă simt îndatorat a cuvântà despre acea parte a preaînaltului cuvânt de tron, care se ocupă cu trecutul acestei țări, cum și despre proiectul de adresă, destinat a se subșterne ca răspuns la acel cuvânt, însă în acea parte, care deșì pentru alții foarte ușoară, pentru mine, mărturisesc, e cea mai grea din tot cuprinsul preaînaltului rescript regesc. Acea parte o numesc eu *terenul istoric,* usitat în această țară, *diploma leopoldină.* O posițiune cu totul estraordinară aceasta, în care mă aflu, ca Român transilvănean, când mă apuc a cuvântà în casa legislativă a acestei țări despre terenul istoric, sau spunând mai curat, *pentru* terenul istoric (Să trăească!), ceea-ce și simt că trebue să se întâmple.

Eu adecă am temeiurile mele pentru-ca să mă tem, că dacă nu s'ar fi dat ocasiune și altor Români să iee parte la lucrările comisiunii de adresă, iar' acum a cuvântà la raportul acesta ce se face în privința proiectului adresei, aceasta parte a chestiunii transilvane ar fi mai remas într'o întunecime, care poate să aibă urmări stricăcioase totului (întregului). S'a aruncat adecă nu numai odată întrebarea: „Cum să poate ca să se mai afle vre-un Român transilvănean, care se mai viseze a apărà principiul numit al terenului istoric și a se folosì de el în partea sa (în favorul seu)?"

Așa este, domnii mei, îndată ce sub numirea de teren istoric ar înțelege cine-va un pământ pe care au crescut și s'au susținut privilegiile asupritoare, ori unul ca acela pe care s'a păstrat sclăvia civilă, politică și religionară, — atunci de teren istoric nu poate fi de loc vorba. Un asemenea teren însă e tras de sub picioare și de-

lăturat prin puternicile cuvinte ale monarchului, cuprinse în noua sa diplomă, totodată însă nimicit de atotputintele spirit al timpului în care ne aflăm.

Alt teren istoric caut eu, pe care-'l şi aflu. iar' acela este *pământul în care zac oasele* (osemintele) *străbunilor noştri, de 1750 ani!*

Mie. ca Român, nu-'mi este iertat a trece acest adevăr cu vederea, în această patrie despre care ştiu prea bine, că seminţii de seminţii, generaţiuni de generaţiuni, acì au trăit şi au suferit împreună cu celelalte popoare conlocuitoare, acì au petrecut vărsându-'şi sângele şi acì voesc să petreacă în veacuri şi în veacuri. (Bravo!)

Acest teren istoric e sfânta mea datorinţă a-'l apărà, şi cred. că şi ori-care alt Român va simţì în sine asemenea datorinţă. Privind deci toate acelea cuvinte ale M. Sale, domnitorului nostru, pe cari am fost atât de norociţi a le cetì în preaînaltul rescript, văd, că acea comisiune, de al cărei membru am fost ales şi eu, a avut tot dreptul ca să primească în unanimitate şi principiul terenului istoric ca punct de plecare la compunerea proiectului de adresă.

Spre a demonstrà aceasta mai deaproape, fie-'mi iertat, ca în loc de a enumărà mai multe argumente, cum să zice, de celea subţiri, să mă folosesc numai de o comparaţiune.

Trei fraţi încheie cu un vecin de bine voitor, însă foarte puternic şi înţelept, un fel de contract spre a fi asiguraţi în contra unor duşmani mult mai tari decât ei toţi. Acel contract însă să încheie *de bunăvoe* şi cu legătura de a se ţineà în putere pe secoli înainte.

Prin reutăţile timpului, cum şi prin orbul destin, un alt frate remâne afară şi lipsit de condiţiunile favoritoare ale acelui contract. Acum însă vine un timp fericit, în care ceialalţi trei fraţi recunosc în adevăr, că acestui frate 'i-s'a făcut mare nedreptate. Recunoscând aceasta, ei recunosc totodată dreptul de ereditate la terenul locuit cu ei împreună, observă însă toţi fraţii, că condiţiunile şi postulatele cari înainte cu 172 ani au fost puse în acel contract nu mai corespund cerinţelor timpului de faţă. Totodată însă acel principe domnitor, care e determinat tare şi vârtos a trăì şi murì pentru fericirea popoarelor sale, declară cu adevărat, că într'o epocă aşa mare pentru noi nu mai poate şi nu vrea a confirmà acel contract în starea şi pe lângă condiţiunile cele vechi, ci provoacă pe toţi fraţii să se învoească în concordie la încheierea unui contract nou, statorit pe temelia cea veche, şi după ce au ratificat între sine totul, să-'l

subştearnă spre sancţiune acelui părinte puternic, ai cărui următori încă îl vor subscrie şi întărì, din secoli în secoli. (Bravo! *Şaguna:* Foarte bine!)

Deci, domnii mei, onorata comisiune elaboratoare de adresă nu s'a genat întru nimica a zice: Stăm pe terenul diplomei leopoldine! Prin aceasta nu s'a putut zice, că primim tot cuprinsul şi toate punctele diplomei leopoldine; nu s'a putut zice din causa, că în timpul de faţă şi monarchul a schimbat împrejurările. Nu s'a putut şi pentru-că partea cea mare a acelor puncte apucase a se schimbà în cursul acestor doi secoli prin buna învoeală a representanţilor acestei ţări, ceea-ce aşi puteà adeverì cu un mare număr de documente autentice. Diploma leopoldină s'a încheiat într'un secol şi timp de tot turburat, în mijlocul unor resboaie cumplite şi barbare. Barbare, zic, pentru-că acelea erau purtate cu barbarii, prin urmare a fost peste putinţă, ca o afacere de atâta importanţă, precum este asigurarea drepturilor unei ţări, să se trateze cu destulă luare aminte şi grijă, din care causă înşişi representanţii de atunci ai ţării au cerut îndată în al doilea an modificarea, şi respective desfiinţarea punctelor I., II. şi IX. din diplomă.

Au venit apoi timpuri ca acelea, unde iarăşi aşa numitele staturi şi ordine, ca corpuri legislative, rugându-se pentru sancţionarea de nou a diplomei leopoldine, lămurit au adaogat, că numai din lipsa timpului se întâmplă, că diploma nu se reformează cu totul, şi că acum deocamdată ea să fie întărită în textul vechiu. Curate sunt cuvintele legii din 1791 art. I. că: „Nos quoque non de futuros postulata nostra publica, juxta seriem punctorum diplomati leupoldini illis, quae post emanationem hujus diplomatis cum statuum consensu intervenerunt, mutationibus conformiter elaboranda, altissimae confirmationi quantocyus substernere et juxta haec renovationem benigni diplomatis leopoldini, eo modo solicitare, ut illud imposterum quoque per successores ex augusta domo principes, toties quoties aute eorum in regem Hungariae coronationem de novo extradetur, deponendoque regio juramento pro futuro Transilvania, ratione conservationis legum suarum municipalium, etc."

Cum-că în 1791 nu s'a putut ocupà corpul legislativ al ţării cu un lucru atât de important, atât de greu, atât de departe tăietor în viitorul ţării noastre, se esplică mai bine din istoria acelor timpuri, percurse pe 23 ani înainte, în care ori-şi-ce alta se puteà face, numai cu lucrurile unei legislaţiuni liniştite şi păciuite nu se puteà cineva ocupà.

Considerând deci aceste temeiuri, pentru cari diploma leopoldină trebue să treacă prin schimbări adânc tăietoare, nu aflu destule cuvinte pentru a mulţămi monarchului, că ne-a dat ocasiunea atât de dorită spre a ne preface şi schimbà după trebuinţa comună a ţării şi după spiritul timpului buna învoeală între noi, pentru-ca aşa să se împlinească toate cuvintele monarchului nostru, care ne spune, câtă trebuinţă avem să trăim unii cu alţii în bună învoeală şi să-ne suferim unii pe alţii, şi ceea-ce mai cutez a adaoge şi eu, de-a învăţà una din cele mai scumpe vârtuţi civile, adecă *cumpătul,* stăpânirea de sine, ori domnia peste sine, sfărmarea ori-căror cugete şi sentimente asupritoare şi egoistice, rumperea, mai în scurt, cu trecutul cel dureros, îmbrăţişarea numai a trecutului aceluia, care a asigurat această moşie sau proprietate pe sama conlocuitorilor ei.

Deci, dacă înalta casă legislativă va binevoì a luà la cercetare mai deaproape proiectul adresei, mă rog din parte-'mi, ca unele momente ca acestea, pentru cari comisiunea a socotit a se pune pe terenul istoric, se binevoească a le luà în băgare de samă. (Bravo!)" *)

Oratorul ceteşte apoi proiectul de adresă în limba românească, iar' notarul dietei, *Lászloffy,* în limba ungurească, şi şedinţa să încheie la orele 12 şi jumătate.

Şedinţa X.

Ţinută în 11 August n. Se deschide la orele 10. Se autentică procesul verbal al şedinţei trecute şi se întră în ordinea de zi: *discuţia asupra adresei.*

Brennerberg ia cuvântul pentru a spune, că aveà intenţiunea să vorbească contra adresei, dar' s'a rĕsgândit şi renunţă la cuvânt; depune însă totodată şi mandatul de deputat. Părăseşte sala.

Zimmermann crede, că dacă *Brennerberg* pentru aceea a renunţat la cuvânt, pentru-că se teme, că în dieta aceasta nu e respectată libertatea cuvântului, dieta ar trebuì să protesteze în contra unei ast-fel de presupuneri. Ar fi fost deci mult mai bine, dacă Brennerberg îşi spunea cu toată sinceritatea părerea, apoi să plece.

Rosenfeld recomandă dietei spre primire proiectul de adresă, aşa cum 'l-a formulat comisiunea. Urmează

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, numărul 62 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 56—57.

Ioan Puşcariu: „Înaltă dietă! Se apropie acum mai o mie de ani, de când Românii din Ardeal, ca naţiune politică, au ţinut la olaltă cu Ungurii cea dintâia dietă pe câmpul Esculeului, unde eî „propria voluntate dexteram dantes dominum sibi alegere Tuhutum". La anul 1291 naţiunea română încă se bucurà de primitivul seu drept de a şedeà în comiţiile patriei, alăturea cu nobilii, Săcuii şi Saşii, şi în această legătură politică a cuvântà faţă în faţă cu principele despre trebile ţării, după-cum aceasta apriat ne atestează Andreiu III., regele Ungariei, când scrie: „Cum nos universis nobilibus, saxonibus, siculis et olahis in partibus transilvaniae apud Albam-Iule (iam) pro reformatione status, eorundem congregationem cum iis fecissemus, ab eisdem nobilibus saxonibus, siculis et olahis diligenter inquiri fecissemus, etc." Dar' dela anul 1437, când în urma unor diferenţe feudale, încercările de pacificare: „inter nobiles ab una parte vero, ab altera inter providos viros per universitatem regnicolarum tam hungarorum, quam valachorum ad infra scripta efectuî deducenda electos", etc. etc. nu numai că nu avură resultatul dorit, dar' mai vârtos provocară după sine acea ligă deplorabilă în contra noastră, care ne-a periclitat esistenţa politică pentru mai mulţi secoli, căci de atunci nu ne-am mai întâlnit pe teren constituţional, şi naţiunea română fu până acuma împedecată în a tratà cu principele ei, ca factor al legislaţiunii.

Nu voiu să analisez tristele cause, de alt-fel istoricului patriotic destul de cunoscute, pentru-ce adecă atâta amar de timp am fost eschişi dela eserciarea unui drept aşa de esenţial? Nu, pentru-că nu vreau să torn nici o picătură de amărâciune în păharul comuniunii patriotice, a iubirii frăţeşti şi a unei durabile împăciuiri, la care ne duce prea bunul nostru părinte. Nu, pentru-că nu vreau să conturb această solemnitate, cu provocare la durerile trecute. Şi după-ce acuma preaînălţatul împărat şi mare principe al Transilvaniei, Francisc Iosif I., ne-a restabilit pe rotagiul vechiului nostru drept de a ne puteà adresà cătră coroană pe cale constituţională, îmi iau numai voe, după 400 de ani, a-'mi deschide gura ca membru al naţiunii române, şi ca representant al ţării a grăì la obiectul zilei, purcezând din învăţătura evangeliei, că: „Daţi ce e a lui Dumnezeu lui Dumnezeu, şi ce e a împăratului daţi împăratului", iar' cu aplicaţiune la posiţiunea noastră de faţă a zice mai încolo: „Daţi împăratului ce e a împăratului, şi patriei ce e a patriei." (Bravo!)

Şi întru adevăr, cu ce cuvinte mai demne decât acestea putem noi întimpinà cuvântul de tron al preabunului nostru principe, cu care el s'a adresat către representanţii acestei ţări, într'un mod graţios, şi cu o melodie armonioasă, căreia asemenea cu anevoe ne mai arată paginile din istoria patriei noastre!

Cu cuvinte evangelice, ale credinţei, dragostei şi ale bunei speranţe, să reîncepem comunicaţiunea acelor oratori moderni, cari cred că e bine a face aceasta, purcezând dela reîncriminarea periodului de doisprezece ani, care de alt-fel a fost o şcoală, deşi prea aspră, dar' plină de esperienţă.

Ce sunt doisprezece ani pe lângă patru secoli de suferinţe? (Bravo!) Am puteà să esclamăm şi noi: „Nu este durere ca durerea mea!“ Dar' eu bucuros trag velul uitării peste acele suferinţe, pentru-că cuvântul de tron al M. Sale cuprinde în sine acel balsam vindecător, care ridică, nu numai boalele celor 12 ani, dar' şi ranele cele învechite de patru secoli. Cuvântul de tron e medicina esculapică, care delătură mai întâiu toate eterogenităţile organismului societăţii, restitue elementele constitutive ale statului în naturalele lor funcţiuni, iar' corpului politic întreg îi înspiră acea putere de viaţă, care susţine sistematica circulaţiune între tot şi estremele sale membre. Pe scurt, cuvântul de tron susţine ce e al principelui pentru principe şi dă patriei ce e al patriei.

Acestea sunt adevăruri, pe cari numai un antagonist le poate trage la îndoeală. Fără de nici un temeiu sunt aşa dară acele învinuiri ce se aud extra muros, cum-că cuvântul de tron ar fi părăsit terenul legal şi ar fi ştirbit drepturile fundamentale ale ţării, prin ştergerea cartei magne a Transilvaniei, cuprinsă în diploma leopoldină, şi prin întroducerea diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861, pe calea octroării.

Acestea imputări, cari 'şi-au cercat întrarea şi în această casă şi de aceea nu se pot ignorà cu totul, trebue să le respingem cu toată demnitatea, înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor (Bravo!), cu atât mai vârtos, că din cuvântul de tron al M. Sale se vede limpede şi curat, că M. Sa numai şi numai de aceea nu vrea şi nu poate preocupà cu asiguratorul din diploma leopoldină în textul primitiv al acesteia, find-că prin ast-fel de pas s'ar obligà prin jurământ să nimicească toate instituţiunile organice pe cari le-a creat progresivitatea timpului, şi toate acelea drepturi politice şi civile, la cari au ajuns în faptă şi acei locuitori ai patriei, cari tocmai prin diploma

leopoldină erau eschişi dela ele. (Bravo!) Cu alte cuvinte şi argumente ad hominem, dacă M. Sa îndată la încunoştiinţarea dietei acesteia despre suirea sa pe tron ar fi întărit cu jurământ diploma leopoldină, aşa cum e, atunci de es. eu, cu o parte din colegii mei, în înţelesul aprobatelor, partea I., titlul 8, care zice, că: „Az oláh natio e hazában a statusok közé nem számláltatik“, ceea-ce prin art. 3 al diplomei leopoldine să ţine în putere, am trebuì din nou să părăsim această casă, şi ce e mai mult, nu îmbrăcaţi şi încălţaţi, cum ne vedeţi, ci să mă iertaţi că trebue să întrebuinţez o espresiune nu prea parlamentară, dar' adevărată şi fundată în lege, ar trebuì să eşim afară pe uşă goi goluţi, cum ne-a lăsat natura, pentru-că tot acelea aprobate scriu în partea 5, ed. 47, că Românul ţăran să nu poarte vestminte vinete, nici nădragi, cisme, cămaşă de giolgiu, şi nici căciulă de 1 fl. Şi într'adevăr, după această lege eu nici n'aşi cutezà să mă duc acasă aşa cum sunt îmbrăcat, pentru-că m'aşi puteà întâlnì cu vre-un aprobatalist, sau compilatalist, care în puterea aprobatelor, partea II. titlul 1 şi 7, m'ar însgărdà şi m'ar da în acţiune fişcală pentru vătămarea constituţiunii, prin folosirea de haine vinete. (Ilaritate!) Apoi dacă s'ar mai puteà câştigà astăzi hainele aprobatale pentru un fiorin, atunci investiţi cu simbolul servitutei am devenì de nou cerşitori pe la uşile dietei, ca la anii 1744, 1791 şi 1842, şi chiar ca şi la anul 1848, iar' „status et ordines transilvani“ ar fi constrânse de a ne mai plătì, la instanţele noastre, după-cum ne-au mai plătit de atâtea-ori, cu art. 4 şi 5 al diplomei leopoldine, şi cu art. 11, 12, 15 şi 31 din anul 1791, după cari în comiţiile, congregaţiunile şi oficiile publice „utemur indigenis transilvanis hungaris nempe siculis et saxonibus“, căci după-cum spune art. 6 din anul 1744 „ne sistema hujus principatus evertatur neve plebs valachorum numerum inter nationes faciat“.

Iată unde ne duce continuitatea unor legi neaplicabile în viaţa practică şi în legislaţiune! Sau dacă toate acestea nu ne-ar plăceà, am fi îndreptăţiţi la legile efemere de uniune din 1848, cari pe lângă toată uniunea cu Ungaria susţin păcatele constituţiunii antimarţiale, deşi sub altă formă, dar' tot cu acel efect. Pentru-că vedem, că după art. II., deputaţii pentru dietă au să se aleagă din comitatele ungureşti, din scaunele săcuieşti şi săseşti, şi nicăiri şi din româneşti!

Apoi, pentru-ca pe lângă acestea toate, nu cum-va să între totuşi din plebea valachorum vre-un deputat român, ni-s'au legat picioarele cu un cens, care trece îndoit peste posesiunea unui ţăran.

În fine finale, dacă totuşi şi totuşi ar apucà cum-va care-va dintr'ânşii a se vîrî în dietă, tot aceea lege 'i-a pus la gură lăcat de limbă, pentru-ca să amuţască pentru totdeauna. (Bravo!)

Iată urmările unei legi, care e eşită din patimă şi precipitare. Şi cine ar crede, că într'adevăr şi astăzi mai sunt oameni cu tendenţe de a scoate pe Român afară din casa legislaţiunii? Şi totuşi, durere, că se mai află! Cel-ce se îndoeşte, să arunce ochii puţin numai la acel memorial care s'a fabricat înainte cu câte-va zile la »*Coroana ungară*«, şi va aflà acolo o văetătură cât să te păzască Dumnezeu, că adecă, pe lângă toate că Românii nu ocupă decât a treia parte a dietei acesteia, legea electorală cea nouă ar fi prea democratică, prea liberală. Şi aceasta o spun tocmai acei bărbaţi, cari vor a face pe toată lumea să creadă, că ei sunt amicii celui mai liberal constituţionalism, acei bărbaţi, cari ţin la uniunea cu Ungaria, unde legea electorală e şi mai democratică!

Deci repet, că numai un spirit de suprematisare nu vrea să înţelegă, pentru-ce M. Sa nu poate asigurà diploma leopoldină înainte de reedificarea constituţiunii patriei. Numai o tendenţă de separatism nu vrea se audă cuvântul de tron care sună: „Vă restituiu constituţiunea avitică, dar' cu privire la cerinţele intereselor politice şi naţionale ale locuitorilor, apoi a corelaţiunii ţării cătră monarchie, introduceţi într'ânsa *schimbările necesare*, pentru-că aşa, finindu-se edificiul nou al patriei, să-'l pot acoperì şi asigurà cu o diplomă solemnă, după datina predecesorilor mei".

De altă parte iarăşi numai un contrar al esistenţei acestei ţări nu vrea se ştie de o legislaţiune transilvană în înţelesul cartei magne leopoldine şi a actelor de stat din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861, unde să zice curat, că toate obiectele de legislaţiune, cari nu sunt reservate pentru dieta imperială, să vor pertractà, *în* şi *prin* dietele provinciale, şi anume, în ţările ce sĕ ţin de coroana ungară în sensul constituţiunilor lor de mai nainte.

Ce se atinge apoi de înseşi obiectele reservate în punctul 3 al diplomei din Octomvrie şi în punctul 2 al patentei din Faur, — ca sĕ tăcem de recunoscuta necesitate a cerinţelor moderne, — însaşi analisa legilor transilvane ne va aduce la convingerea, că prin acele reservaţiuni întru nimica nu s'au ştirbit drepturile fundamentale ale patriei, pentru-că găsim urme, nu numai în legislaţiunea ardeleană, ci chiar şi în praxa continuă, că obiectele comune ale monarchiei întregi totdeauna s'au pertractat şi condus prin organismul central

al imperiului, după-cum nici nu se poate cugetà altmintrelea. Aşa, aflăm între altele, că prin art. III. şi IV. din anul 1744, apoi IX. din 1791, Transilvania e declarată de parte întregitoare a monarchiei austriace „legata nexu indivisibili et inseparabili cum omnibus regnis et provinciis quaod simultaneam dumtaxat possesionem et mutuam defensionem unionis nexu juxta pragmaticam sanctionem“. În conformitatea acestui nex vedem, că trebile financiare ale ţării au stat în subordinaţiune sub ces. reg. cameră aulică universală, miliţia sub ces. reg. consiliu belic, iar' trebile din afară, în sensul art. 8 din diploma leopoldină, sub ministerul casei şi al trebilor din afară în Viena.

Tot ce să mai află risipit ici-colea prin legile patriei în privinţa aceasta, se reduce la nişte determinaţiuni, cari ori n'au dat nici un semn de viaţă, ori se restrâng la nişte dispoşiţiuni interne, despre subrepartire şi esecutare, şi aceasta în cea mai mare parte foarte asupritoare pentru „misera plebs contribuens“. Un budget, o putere armată nu am avut şi nu puteam aveà, mai ales dacă vom considerà, că tocmai din lipsa acestor puteri pentru un stat neapărat trebuincioase ne-am aruncat sub ocrotitoarele aripi ale puternicului vultur austriac. Apoi vedem, că în present nu suntem harnici nici măcar de a ne face un drum de fier fără a ne luà refugiul la puterile unite ale întregului imperiu.

Aşa dară, după-ce diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Faur 1861 dau numai o formă mai precisă nexului, care într'adevăr a esistat între ţară şi monarchia întreagă, este evident, că prin aceste acte nu numai că nu să ştirbeşte fundamentul dreptului public al acestei ţări, dar' după-ce prin acelea în faptă ne facem părtaşi la afacerile comune ale imperiului, tocmai ni-se lărgeşte dreptul de participare la legislaţiune.

În fine, domnilor, îngăduiţi-mă acuma a respinge şi aşa de des, dar' pe nedrept, întrebuinţata inculpare, că am alunecat în valurile nesigure ale octroismului. Acolo, unde în urma desvoltării elementelor de instituţiuni comune organice şi a faptei egalei îndreptăţiri politice, naţionale şi individuale ale locuitorilor, legile vechi nu mai au valoarea şi aplicabilitatea lor, coroana are nu numai dreptul, dar' şi datorinţa în astfel de împrejurări a susţineà pacea şi ordinea prin dispoşiţiuni provisorii, până atunci, până-când acestea se vor înlocuì prin legi aduse pe cale constituţională. Acolo, unde purtătorul coroanei, principele ţării, la dorinţa comună, dând o formă

precisă nouălor constituţiuni şi drepturi, ia iniţiativa de legislaţiune, şi totodată ne provoacă şi pe noi, ca pe al doilea factor al puterii legislative, ca în bună conţelegere să trecem formele necesare în condicele ţării, ca aşa să le poată asigurà după datina veche, — acolo, să mă ierte ori-şi-cine, acolo nu e octroism, ci un adevărat constituţionalism! (Bravo!) Acolo, unde cuvântul de tron care ne deschide terenul legislativ află în inimele supuşilor cel mai armonic echou, acolo e principele cel mai constituţional. Să ne întrunim aşa dară, domnilor, de a răspunde acestui principe constituţional cu o loialitate deamnă de bunăvoinţa părintească, manifestată în cuvântul de tron. Şi fiind-că proiectul de adresă, elaborat de comisiunea dietei, în liniamentele principale cred că corespunde simţirilor noastre, să nu pregetăm a-'l accepta în principiu, îndreptându-'l unde ar mai cere trebuinţa, într'o conţelegere bună, ca să dăm dovezi în lume, că în Transilvania e un principe înţelept şi o naţiune bună. (Bravo!) Alăturându-mă deci din parte-'mi lângă deliniamentele generale ale adresei, îmi reserv dreptul la desbaterea specială, dacă voiu afla de lipsă, să fac şi din parte-'mi amandamentele necesare şi cuviincioase şi aşa-'mi încheiu cuvântul cu devisa ce 'mi-am luat: „Să dăm principelui ce e al principelui, iar' patriei ce e al patriei". (Bravo!)*)

Vorbeşte deputatul *Eitel*, iar' după el deputatul *Budacker*, ambii spriginind proiectul de adresă şi recomandându-'l spre votare, ca basă pentru discuţia specială. Urmează apoi

Ioan Bran de Lemény. Rosteşte următoarea vorbire:

Înaltă dietă! Cu ocasiunea cetirii înaltului rescript regesc din 15 Iunie, numărul 3117, cu care s'a îndurat M. Sa ces. reg. apostolică pentru întâia-oră a salutà pe representanţii marelui principat Transilvania, s'au umplut inimile noastre ale tuturor de o nespusă bucurie, văzând şi auzind, cu câtă cordială iubire vorbeşte M. Sa ces. reg. apostolică cătră credincioşii sei, cătră representanţii marelui principat al Transilvaniei, văzând şi auzind, cu câtă părintească sinceritate descopere M. Sa, că să văzù pus în necesitatea de a concentrà pe un şir de ani puterea administrativă în înaltele sale mâni, şi aceasta în interesul ordinei legale a comunei noastre patrii, văzând şi auzind din acel înalt rescript regesc, cu câtă resoluţiune, cu câtă tărie pofteşte M. Sa ces. reg. apostolică regularea şi consolidarea relaţiunilor interne, spre mulţămirea tuturor popoarelor, asecurând auto-

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863 numărul 63 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 59—62.

nomia şi independenţa marelui principat Transilvania, precum şi posiţiunea Transilvaniei faţă cu marele imperiu austriac, pe basa diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861.

Înaltul rescript regesc în tot cuprinsul seu umplù, zic, inimile noastre, ale representanţilor ţării de o nespusă bucurie, care-'şi făcù resunetul seu într'acolo, că se hotărì cu unanimitate un răspuns, în formă de adresă, către M. Sa ces. reg. apostolică. Eu cred, că aceasta adresă, tocmai aşa de sinceră, tocmai aşa de clară trebue să fie, precum este însuşi conţinutul rescriptului regesc, manifestând adecă cu fiască şi omagială încredere luminat şi clar credinţa politică a acestei diete a Transilvaniei.

Purcezând eu dintru aceasta a mea convingere politică, părtinesc cu toată resoluţiunea principiile pe cari se află basat proiectul de adresă al comisiunii denumite spre acest scop, adecă, diploma leopoldină din 4 Decemvrie 1691, sancţiunea pragmatică, înaltele documente despre abdicarea de tron a M. Sale împăratului Ferdinand şi renunciarea Înălţiei Sale ces. reg. serenisimului domn Francisc Carol, de datul 2 Decemvrie 1848, cum şi diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861. Va să zică, dieta aceasta a marelui principat Transilvania se va silì din toate puterile, conform părinteştilor intenţiuni ale M. Sale ces. reg. apostolice, pe basa acestor legi fundamentale a ordonà, a statorì corelaţiunile interne ale Transilvaniei şi posiţiunea ei faţă cu unitatea monarchiei austriace.

Înaltă dietă! Eu părtinesc aceste principii cu atât mai vârtos, că diploma leopoldină, cum se vede clar din însuşi contestul înaltului rescript regesc, numai de aceea nu s'a putut întărì acum după datina veche de către M. Sa ces. reg. apostolică, pentru-că aceasta diplomă leopoldină, în parte mare prin împrejurările timpului şi principiul ce 'şi-a făcut loc şi a ajuns la valoare în staturile toate civilisate ale Europei, adecă principiul *egalei îndreptăţiri a tuturor popoarelor, naţionalităţilor şi indivizilor,* a devenit imposibilă. Va să zică, aceasta diplomă, ca un contract bilateral, ca un document şi ca o lege fundamentală, prin care scumpa noastră patrie comună, în împrejurările cele mai crâncene, în împrejurările cele mai triste, a devenit şi s'a scăpat de jugul Turcilor, aflându-'şi asilul sub puternicul sceptru al Austriei, diploma leopoldină, zic, ca un atare instrument, în aceea parte în care n'a venit din împrejurările timpului imposibilă stă şi astăzi în toată puterea şi valoarea; iar' despre altă parte a ei, cea mai perfectă credinţă politică a mea este, că patria noastră

comună, marele principat Transilvania, după posiţiunea sa, după puterile sale fisice, morale şi materiale, numai şi numai pe basa diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861, în o mare şi tare Austrie, sub sceptrul glorios al domnitoarei dinastii habsburgico-lotaringice, îşi va puteà aflà şi-'şi va aflà în adevăr pentru toate veacurile esistenţa sa fericită, libera şi continua propăşire cătră prosperitate. Numai într'o mare şi tare Austrie vor puteà elementele diferitelor naţionalităţi şi confesiuni ale Transilvaniei să-'şi afle garanţa egalei îndreptăţiri pentru toate timpurile. Este, zic, o necesitate imperativă, ca cât se poate mai curând să se realiseze aceste legi fundamentale, diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, pentru-că, înaltă dietă, poporul transilvan şi până acum, şi de present, simte urmările grele ale întârziatei realisări a acestor legi fundamentale, deoare-ce după-cum şi preastimatul antevorbitor a adus înainte, poporul transilvan încă şi până astăzi plăteşte darea capului, pe când aceasta în alte provincii de mult a încetat cu totul. Din aceste motive eu încă mă alătur cu totul la principiile pe cari se află pus proiectul de adresă, acum în desbatere. In privinţa specială a conţinutului acestui proiect îmi reserv dreptul de a-'mi da părerea când va fi desbaterea specială a proiectului la ordinea zilei.“ *)

Vorbeşte acum *Lessel, Binder* (deputatul), *Schuler-Libloy* şi *Schmidt,* iar' în urmă urcă tribuna

Episcopul Şaguna, pentru a rostì următoarea cuvântare:

„Înaltă casă! S'ar putea aflà cine-va de acea părere, că noi ne-am apucat de un edificiu, întocmai cum au fost lucrătorii dela turnul Vavilonului (Ilaritate), fiind-că nu suntem pe terenul dreptului de continuitate, şi fiind-că am fi perdut drepturile patriei noastre, ceea-ce se zice nemţeşte: „Rechtsverwirkung“. Ar fi într'adevăr lucru trist, când lucrările noastre ar fi ast-fel, cum au fost ale acelora dela turnul Vavilonului. Eu primesc cu totul de-ale mele principiile acelea, pe cari este basat proiectul adresei la cuvântul de tron, pentru-că, după convingerea mea, nu numai că nu ne-am lăsat de dreptul de continuitate, ci tocmai strâns ne ţinem de dreptul acesta, care ne este nouă tuturor de cel mai mare preţ.

În proiectul de adresă lămurit stă, domnilor, că diploma leopoldină este punctul de mânecare pentru lucrările noastre, căci co-

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863. nr. 64—5 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 64—65.

misiunea nu a socotit împrejurările de faţă în proporţiune cu împrejurările antimarţiale ca o *tabula rasa,* ci împrejurările de astăzi s'a nevoit a le unì, a le împreunà cât se poate cu împrejurările antimarţiale. Şi aceasta n'a putut mai bine să o facă, decât aşa, cum însuşi împăratul ne-a indigitat-o, va să zică, cu unele schimbări, cari însă dreptul de continuitate nici decum nu 'l-au nimicit, ci 'l-au întinerit şi perfecţionat.

Să mărturisim sincer, domnilor, că la alt sbor au ajuns astăzi ştiinţele de stat. Să recunoaştem, domnilor, că convingerile noastre de astăzi de tot altmintrelea bat în pepturile noastre decum au bătut înainte cu 15 ori 16 ani. Să mărturisim, domnilor, că nu suntem noi ca lucrătorii dela turnul Vavilonului, în disarmonie, nici naţională, nici politică. Să mulţămim profesorilor noştrì, cari ne-au adăpat cu luminile ştiinţelor de faţă!

Domnilor! In legătura cea mai strânsă suntem noi cu dreptul de continuitate. Nu este între noi nici un trădător de patrie. Este numai o deosebire de păreri politice. Aceasta însă când nu a fost şi când nu va fi? Eu primesc proiectul de adresă şi pentru aceea, pentru-că nu văd acolo „eine Rechtsverwirkung“, o perdere de drept. Pentru-că nimenea n'a perdut, ci fie-care a câştigat. Pentru-că dacă cine-va perde aceea ce a ţinut în urma unei puteri fisice „per jus potioris“, acel posesor domnilor, care posede „per jus fortioris“ e un posesor plin de frică, pentru-că aceasta nici ziua nici noaptea nu dă posesorului odihnă şi ticneală.

Nu am perdut dreptul nostru constituţional al patriei. Vrem să-'i remânem credincioşi şi vrem cu el să trăim şi cu el să murim! (Bravo, Vivat!). Nime n'a perdut, domnilor, nimic. Fie-care a câştigat, căci pe vremea feudalismului, ar gândì omul, că posesorii cei mari, aristocraţii, au fost în îmbuibarea cea mai mare. Domnilor, îmbuibare şi mulţămire e aceea, că are cineva multă avere? Nu e aşa! Ştim din evangelie, că vine o veste care zice: „Găteşte-te, că eată acì vei murì“. (Ilaritate). Bogăţia aceea, domnilor, n'a fost de ticneală, ci totdeauna cu frică a fost.

Eu pornesc din punct de vedere *moral* şi zic şi vă şi tălmăcesc aceea ce am auzit din gurile unor aristocraţi mari. Şi adecă, aristocraţia, cu cât a fost mai bogată şi a avut iobagi mai mulţi, cu atâta a fost cu frică mai mare şi trebuia să ţină cătane mai multe, căci ştia, că iobagii nu fac servicii feudale din convingere morală. Eu însumi, de abia de 15 ani am venit în Ardeal, şi mă trimite

regimul la posesoriatul cameral din *Bucium.* Domnilor, oficiolatul cameral a adus pe acei iobagi în cea mai mare confusiune, iar lucrul acesta trist a ţinut mai mulţi ani. Şi acuma să mă duc eu ca popă afară la faţa locului şi să fac rând bun pentru prestaţia feudală! (Ilaritate). Fără cătane, fără asistenţă m'am dus. Am vorbit cu oamenii, şi ei cu mine, şi m'am înţeles cu ei. Le-am spus limpede: mergeţi şi faceţi slujbele voastre. Şi ce e mai mult, a fost în mijlocul lor o femeie unguroaică, *Catarina Varga,* care a avut putere mai mare decât tot comitatul Albei-inferioare şi decât tot oficiolatul cameral, care, domnilor, încă se bucura de „jus gladii". (Ilaritate). Nici comitatul, nici oficiul cameral n'a putut prinde pe muierea aceasta!...

Aşa dară, mă rog domnilor, astfel de drepturi şi ast-fel de bogăţie eu nu ştiu să aducă vre-o ticneală cuiva. Astăzi, domnilor, fie-care proprietar, nobil, nenobil, are aşa de sfântă şi neatinsă posesiunea sa, şi aşa de sigur o posede, doar' chiar mai sigur decât atunci când să ziceà, că dreptul să află în deplina sa continuitate.

Precum mai nainte, în zilele feudalismului, aşa şi astăzi, eu nu vorbesc în partea regimului, ci „zur Steuer der Wahrheit", spre mărturisirea adevărului, că din partea popoarelor ardelene, fără deosebire de naţionalitate şi religiune, nu se arată nici un comunism, ci averea fie-căruia e sfântă şi neatinsă; iar' starea fie-căruia atârnă dela Wirthschaft, dela economisare. (Ilaritate). Dacă are cine-va 10.000 fl. venit la an, şi cheltueşte 11.000 fl., şi unul ca acesta apoi ar zice, că 'şi-a perdut dreptul, fiind-că dieta n'a rămas în continuitatea de drept (Ilaritate. Bravo!): atunci eu trebue să observ, că o ast-fel de logică nu pot înţelege.

Precum domnul deputat dela Sas-Sebeş, *Binder,* a insinuat votul seu în privinţa proiectului de adresă, aşa şi eu în toate mă unesc cu domnul deputat Binder, pentru-că în adevăr, aşa este, că continuitatea de drepturi este numai decât în alipirea noastră către domnitor şi către împăratul nostru legitim, iar' al doilea, noi încă voim o Transilvanie independentă, şi al treilea mărturisim că ţara noastră stă cu celelalte ţări şi provincii de sub sceptrul M. Sale „in nexu indivisibili et inseparabili". (Bravo!)

Şi aşa, domnilor, eu din aceasta convingere întru adevăr patriotică stau pe lângă adresă, aşa cum ni-s'a dat înainte, încredinţând pe fie-care, că alt interes şi alt scop nu am, decât acela al continuităţii de drept, a delătura perderea de drept, şi a stabilì şi întărì

o viaţă cuotidiană cu ticneală. Sau să zic mai scurt, precum D-zeu, când a zidit lumea, înainte de toate a făcut lumina, şi precum sfinţii părinţi zic, că pentru aceea ar fi făcut Dumnezeu lumina mai întâiu, pentru-ca să vadă făpturile ce le va zidì, aşa zic şi eu, că trebue să stabilim mai întâiu nişte principii în adresă, cari să ne fie la toate trebile noastre ca lumina, pentru-ca să vedem ce facem, şi să fim siguri, că nouă nu ni-se va întâmpla aceea ce s'a întâmplat lucrătorilor dela turnul Vavilonului. (Bravo!) *)

Dimitrie Moga: „Înaltă casă legislativă! Eu nu am fost pregătit de a vorbì ceva pentru apărarea proiectului de adresă, din acea causă, că cetind cuvântul de tron şi adresa am aflat, că adresa e numai un simplu rĕspuns la cuvântul de tron. Acolo sunt nişte principii aşa de bine desfăşurate, încât acum nu este de trebuinţă a vorbì ceva la adresă, întru apărarea principiilor principale, căci acelea sunt prin însuşi proiectul de adresă, dar' mai cu samă prin mai mulţi vorbitori destul de desluşite, aşa, încât nu am putere, nu mă simţesc în stare a mai adaoge ceva. După-ce însă unul dintre antevorbitori, adecă deputatul Făgăraşului, a adus din legile Transilvaniei nişte triste întâmplări înainte, pe cari le simţesc şi aceia, cari se află afară de murii casei acesteia, vreau să-'mi spun şi eu părerea. Eu, întâmplările acestor legi, cari se poate zice, că sunt triste, nu le scriu altei cause, fără numai geniului şi spiritului timpului de atunci. Nici nu cred că au fost aşa de rele legile acelea, precum arată urmările. Nu, domnilor, uniunea celor trei naţiuni şi legea pentru recepţiunea celor patru religiuni, e drept că nu s'a făcut în contra naţiunii române, dar' urmările ei au fost ast-fel. Monarchul nostru, marele principe al Transilvaniei, zicând vorba aceea preaînaltă *de a se considera toate naţionalităţile,* a complenit cât mai ferbinte dorinţa naţiunii române. Şi întru adevăr, să poate zice, că reutăţile cari s'au născut din legile acelea asupritoare pentru naţiunea română, au trebuit sĕ aibă odată fine. Însă eu nu m'am sculat aici, nici să apăr, nici să hulesc legile veacului trecut, ci după-ce am auzit legile citate de dl deputat al Făgăraşului, *Ioan Puşcariu,* precum şi reflexiunile dlui deputat dela Reghinul-săsesc, *Schuler-Libloy,* că legile acestea nu au ţintat întru toate la apăsarea Românilor, cred, că mă simt îndatorat în causa aceasta a da la

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 64—5 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 69—70.

cunoştinţa lumii acelea-ce nu să pot nega a fi întâmplate în urma legilor acelora.

Legile acelea au avut altă ţintă, însă istoria ne-a dat nişte documente foarte triste despre efectul lor, sau despre aceea-ce s'a întâmplat în urma legilor acelora. Bine ştim, domnilor, că legile uniunii acelor trei naţiuni au fost să cuprindă în sine numai nobili unguri, săcui şi saşi. Adevărat, că au fost şi Români între nobilii unguri, şi aşa aserţiunea dlui deputat Schuler, cum-că Românii n'au fost eschişi din uniune, şi prin uniune din sistema Transilvaniei, măcar că este adevărată, totuşi nu se poate considera altmintrelea decât aşa, că Românii au fost de tot delăturaţi, tocmai prin legea uniunii a celor trei naţiuni şi a recepţiunii celor patru religiuni. Spuneţi-'mi, domnilor, ţinutu-s'au Românii de vre-una din cele patru religiuni recepte, şi spuneţi-'mi, că fost-a cine-va aplicat la diregătoriile cardinale, dacă nu s'a ţinut de una din cele patru religiuni recepte!?

Şi asta a adus şi mai rele urmări, pentru-că Românii cari au dorit sĕ fie aplicaţi, trecând la una din religiunile recepte, au părăsit din timp în timp naţiunea română, şi asta a tras după sine urmarea, că naţiunea română perzându-'şi fiii sei, a perdut posesiunea, a perdut nobilimea, pentru-că cei trecuţi cu religiunea s'au maghiarisat şi partea cea mai mare dintre nobilii români au trecut la Unguri şi s'au făcut Unguri. Durere că s'a întâmplat aşa, însă aceasta e o faptă complinită, care nu să mai poate schimba. Suntem datori deci a da mulţămită împăratului nostru, pentru-că doreşte a statorì pacea şi uniunea, nu între trei naţiuni şi patru religiuni, ci uniunea patriei, uniunea tuturor provinciilor. (Bravo!)

Eu, după-cum am spus, nu am voit să vorbesc la proiectul adresei, ci numai la reflexiunea aceea a domnului deputat *Schuler* de *Libloy*, însa mă simt fericit că am putut vorbì şi în privinţa aceasta ceva, şi aşa dară în fine părtinesc şi eu principiile proiectului de adresă". *)

Vorbeşte deputatul *Trauschenfels* în favorul uniunii Ardealului cu Ungaria, iar' după el ia cuvântul de nou, în chestie personală,

Ioan Puşcariu: „Înaltă casă! Nu m'aş fi însinuat spre a cuvânta a doua-oară astăzi, dacă aş fi ştiut, că stimatul domn de-

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 64—5 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 70—71.

putat al Mociului îmi va cruţa osteneala. M'am văzut adecă provocat prin reflexiunile dlui deputat *Schuler de Libloy,* făcute la cuvântarea mea, şi vreau a-'i face deslușire acolo unde sĕ vede că nu m'a înţeles bine. Adecă domnialui să vede că a înţeles, că legile pe cari le-am citat, le-aşi fi adus înainte numai cu scop de a imputa legislaţiunii trecute. Eu le-am adus însă înainte numai pentru aceea, pentru-ca să arăt, cât de neaplicabile şi ridìcule vin de multe-ori formele abolite ale legilor, şi că pentru-ce M. Sa nu poate acuma a priorì întărì diploma leopoldină. Iar' ce se ţine de acea observare a domnului Schuler, că legile acelea nu pe naţiunea română, ci numai pe poporul cel fără posesiune 'l-ar fi apăsat, observ, că legile acelea într'adevăr, nu numai pe poporul ţăran, dar' şi pe naţiunea română ca atare o au apăsat, şi aceasta n'a stat numai în spiritul timpului de atunci peste tot, ci în special şi acuma şi în spiritul transilvan local, pentru-că între altele multe se zice în aprobate, că: „Az oláh natio a statusok közé e hazában nem számláltatik, etc.“ Mai încolo domnul deputat *Schuler-Libloy,* care ex professo propune istoria dreptului transilvan, trebue să-'şi aducă mai bine aminte ce a scris în »*Siebenbürgische Rechtsgeschichte*«, adecă. că şi Românii au avut posesiunile şi municipalităţile, *chineziatele* lor cele multe. Apoi chiar din actul lui Andreiu III., citat în cuvântarea mea cea primă se vede, că congregaţiunea „nobilium, saxonum, siculorum et olahorum in partibus Transsilvaniae apud Albam-Iuliam pro reformatione status eorundem, etc.“ a avut un obiect de pertractare clar, — regularea unor posesiuni române din ţara Făgăraşului. Apoi aceea, că cum şi pentru-ce 'şi-au perdut Românii posesiunile şi municipalităţile, foarte bine a arătat Escel. Sa domnul metropolit *Şuluţiu* în conferenţa regnicolară, ţinută înainte cu doi ani în Alba-Iulia.

Aşa dară reasumez. Am adus acestea înainte pentru-ca se arăt, unde ne duce cercul viţios al continuităţii de forme în legislaţiune, şi că de aceea, nu de formele legilor, ci de esenţa şi aplicabilitatea lor să ne ţinem, apoi că aici suntem adunaţi ca să tratăm, nu atâta *secundum legem,* cât *de lege*“.*)

Mai vorbeşte baron de *Salmen,* combătând legalitatea uniunii, apoi *Zimmermann,* care ca membru al comisiunii pentru adresă recomandă dietei spre primire proiectul pre-

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 64—5 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 72.

sentat, căci e pus pe temeiul egalei îndreptăţiri, recunoaşte autonomia Transilvaniei, e ţinut în spirit constituţional şi cuprinde în sine necesitatea, ca Austria se remână stat mare.

Nu mai este anunţat nimeni la cuvênt, deci presidentul consultă dieta iar' aceasta *primeşte* proiectul de adresă pentru a fi pus în desbatere pe articole.

Şedinţa să încheie.

Şedinţa XI.

Ţinută în 13 August. S'a deschis la orele zece şi un sfert. Se autentică protocolul şedinţei premergătoare, şi după comunicarea presidentului, că în şedinţa următoare se va face alegerea unui notar în locul lui *Brennerberg*, care 'şi-a depus mandatul, dieta întră în ordinea de zi şi începe discuţia pe articole asupra proiectului de adresă.

La alinea a doua a proiectului de adresă deputatul *Wittstock* face amandament, şi din mai multe părţi să fac propuneri pentru îndreptări stilare, atât cu privire la alinea primă cât şi la a doua a proiectului de adresă, ceea-ce dă ansă lui

George Bariţiu se ţină următoarea vorbire:

„Înaltă casă! 'Mi-ar părea foarte reu, dacă la ocasiunea desbaterii proiectului de adresă, la fie-care alineă m'aşi vedea silit mai adese-ori să fac gramatică şi dicţionar. Eu la traducerea adresei m'am ferit a întrebuinţà termini echivoci (de două înţelesuri), nu m'am ferit însă a întrebuinţà termini sinonimi, luaţi din toată românimea. Şi totuşi, sinonime am ales mai mult de acelea, despre cari am putut presupune, că sunt mai bine cunoscute între Românii din această ţeară. Limba noastră încă este bogată de sinonime, însă limba întreagă, vorbită de toţi Românii. Dar' D-Voastră, domnilor, ştiţi foarte bine, că pănă ieri-alaltăieri Românilor le-a fost strâns oprit a se ocupà cu limba şi literatura lor, aşa precum se cultivă aceea şi în alte ţări. De aceea de es. pe mine cuvintele „căşunat“, „produs“, „tras după sine“, cu cari s'ar traduce nemţescul „herbeigeführt“ nu mă genează întru nimica. Înalta casă binevoească a primì aceea ce-'i mai place şi îi sună mai bine la auz. De-altmintrelea dacă vom străbate mai de-aproape în natura evenimentelor despre cari ne este vorba, atunci voiu fi silit a luà o alineă întreagă din două puncte de vedere, cu aplicare la două părţi şi la

două soiuri de locuitori ai acestei țări, cum și cu începerea dela anii 1848 și 1849. Ceea-ce se poate aplicà din acele timpuri la noi, nu se poate aplicà la ceealaltă parte. Dacă este întrebarea cu privire la noi, că acelea evenimente trebuiau se producă domnia potestății absolute ori nu, firește că eu, și fie-care Român din Ardeal, trebue să susținem că nu au trebuit, pentru-că noi am stat, toți ca unul și unul ca toți, pe lângă causa dinastiei, pe lângă libertatea constituțională și totodată pe lăngă sfănta noastră causă națională, cu dorința unanimă de a scăpà odată din sclăvia politică de mai nainte. Eu însă n'am voit să fiu scrupulos. Năcăjită a fost patria comună, batut-a grindina de plumb peste toți, starea și măsurile esceptionale apăsat-au întocmai peste locuitorii țării întregi. Ci acum, aceea-ce s'a făcut nu să mai poate desface. A trebuit sau nu, destul atâta, că după proverbul românesc, ce a fost verde s'a uscat, ce a fost dulce s'a mâncat. Este prea adevărat, că am suferit greu în trecut; dar' noi să vedem și să tragem din cele trecute bună învětătură, pentru-ca nu cumva să se mai poată reîntoarce relele sub cari am gemut.

Ce se ține de alinea 2, nu mă pot învoì la traducerea lui »*als*« cu »*după-ce*«, pentru-că aceasta ar însemna un trecut. Însă până a nu-'mi descoperì temeiurile pentru-ce am tradus pe »*als*« cu »*atunci, când*«, trebue să premit, că nu 'mi-am dat silința de a traduce textul nemțesc din cuvânt în cuvânt. Eu cu domnul coreferent ne-am învoit, nu numai în principiile primite și statorite prin comisiunea de adresă, ci m'am silit a le îmbrăcà și eu în cuvinte, ceea-ce am și împărtășit în conferența noastră națională, din care s'a cunoscut, cum-că ideile noastre s'au întâlnit cu ale domnului referent. De acì încolo cu atât mai puțin m'am simțit îndatorat a mă ținea strins de textul german la traducere, cu cât, domnilor, știți prea bine, că între limba noastră și cea germană e o diferență foarte mare. Limba germană își are perioadele sale cele lungi, cam ca și limba latină. E o limbă strâns sintetică, pe când din contră, limba noastră e o limbă analitică, și totodată mai netedă, bună-oară ca surorile ei, italiana și francesa, cu cari samănă și în construcțiuni.

Eu conjucțiunea »*als*« nu am voit a traduce cu »*după-ce*«, pentru-că aceasta însemnează »*postquam*«, »*nachdem*«. Pe mine m'au silit tocmai împrejurările din 1848/9 a traduce așa cum am tradus, pentru-că earăși bine știm cu toți, că *cu* evenimentele acelea, iar' nu *după ele* au venit și măsurile estraordinare pentru noi. Ele

au venit dela Pesta până la 18 Octomvrie 1848, în care timp vă aduceţi aminte în ce grijă şi frică ne aflam toţi. În 18 Octomvrie 1848 a eşit cunoscuta proclamaţiune (A comandantului militar *Puchner*. Autorul), prin care am fost provocaţi a ne scula toţi ca unul şi unul ca toţi spre a sta în ajutor coroanei, dinastiei, statului, şi spre a mântuì libertatea constituţională. Însă cu aceasta dintr'odată s'au şi început măsurile estraordinare, escepţionale, absolutistice, cari apoi s'au tot adaogat treptat, dela anii 1848 şi 1849 până târziu încoace, prin urmare, dintr'odată cu evenimentele.

Eată de ce deci traducem »*als*« cu »*atunci, când!*«

Ce se ţine de cuvântul »*debuit*« în loc de trebuit, apoi spun curat, că eu nu am nici un gust pentru *debue* şi *debuit*. Cu aceste esplicaţiuni mă simţiam îndatorat, pentru-ca aşa să se cunoască mai de aproape temeiurile ce s'au observat la traducerea proiectului de adresă, pe care de altmintrelea nu eram îndatorat a o îngriji eu.“ *)

Presidentul: »Aceste trei limbi sunt în construcţie diferite, de aceea traducerea nu trebue sě fie asemenea, ci numai sensul să fie acelaşi“. (Voci: Aşa e. Se primeşte!)

Discuţia înaintează până la alinea 7, făcându-se numai mici observări şi îndreptări stilare. Dintre Români au mai vorbit în şedinţa aceasta: Ioan *Aldulian,* Nic. *Gaetan, Şipotariu,* Nic. *Popea,* Dr. Ioan *Raţiu,* E. *Macelariu* şi Ioan *Balomiri*. Şedinţa să încheie la ora unu.

Şedinţa XII.

Ţinută în 14 August. După autenticarea procesului verbal al şedinţei premergătoare să continuă desbaterea specială asupra proiectului de adresă.

La alinea 8 *Gull* şi alţi membri ai dietei fac amandament, care se primeşte, spriginit fiind şi de Românii Bran de Leményi şi Ioachim Mureşan. La alinea 9 propune Ladislau *Vajda* un amandament, spriginit de Români. Il combate însă *Thiemann*. Ia apoi cuvântul

Ioan Aldulian, şi vorbeşte următoarele:

„Înaltă casă! Alinea 9, care este tocmai obiectul desbaterilor presente, 'mi-se pare a fi cea mai importantă, cu privire la patria noastră. Eu pun pe ea mare însemnătate, pentru-că o privesc de

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863 numărul 64—5 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 80—81.

o punte pe care trece cursul ideilor adresei dela generalitatea intereselor imperiului la cele ale patriei noastre îndeosebi, cari ne ating pe noi mai de aproape.

Înainte însă de a mă declara în privinţa propoşiţiunilor făcute pro şi contra, dintr'o parte, trebue sĕ premit, că eu propunerea domnului Vajda nu o înţeleg în sensul acela în care au combătut-o domnii Conrad Schmidt şi Thiemann. Eu am priceput, că se propune un adaos atingător de basa constituţiunii Transilvaniei şi nimic mai mult. Eu aşa 'l-am priceput, şi cred că bine 'l-am priceput, şi că prin urmare disputele de până acum vin din neînţelegere. D-lui, după-cum am înţeles eu... (Presidentul întrerupe pe vorbitor şi pune pe *Vajda* să-'şi mai cetească odată amandamentul).

Alduliаn (continuând): Mă rog, dacă domnul Vajda a priceput în sensul meu moţiunea sa, atunci eu îl spriginesc. Iar' dacă nu, fac eu moţiune cu totul independentă de a d-sale, care pentru tot casul stă din următoarele:

În alinea 9 declară casa mulţămită pentru chemarea Transilvaniei la participare în legislaţiunea privitoare la imperiul întreg şi pentru restituirea dreptului de legitimaţiune privitoare la causele din lăuntru ale patriei.

Acestea sunt toate bune, însă eu nu mă mulţămesc numai cu atâta. Eu aşi dorì, ca manifestarea momentului de mulţămire să se facă cu deosebită privire şi pentru recâştigarea vieţii politice-naţionale, care a fost şi trebue să fie basa şi sufletul edificiului constituţiunii patriei noastre. Prea bine ştim domnilor, şi cuget că ar fi de prisos a mai cita din legile patriei, pentru-ca să motivez moţiunea mea. Legile aprobatale, diploma leopoldină, precum şi toţi articolii dietali urmaţi sistemei de stat a acestui mare principat au caracter politic-naţional, care s'a susţinut în figura de trei naţiuni politice, neprecurmat până la anul 1848.

După-ce a trecut Transilvania sub blândul sceptru al glorioasei case habsburgice-lotaringice, toţi recunosc, că acì pentru prima-oară s'a ameninţat prin legile de atunci, şi putem zice, s'a delăturat această basă a constituţiunii Transilvaniei. Încât însă priveşte faptul, că în ce chip s'a întâmplat aceasta, eu cuget, ca n'avem să mai esaminăm, pentru-că legile din 1848 despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria sunt declarate, atât din partea M. Sale ces. reg. apostolice, cât şi a înaltei case, ca aduse *cu nedeplină valoare de lege,* prin urmare ca *neesistente.* De unde urmează, că în constituţia Tran-

silvaniei, în caracterul ei fundamental, trebue recunoscută forma, aşa ca şi independenţa Transilvaniei faţă de Ungaria. Mai departe, până atunci, până-când ea, ca fondată în legi positive, nu să va delătura earăşi prin legi positive legalminte, — stă în vigoare! Nici legile, sau mai bine zicând ordinaţiunile acelea foarte elastice, cari 'şi-au luat începutul la anul 1849 şi au durat sub guvernul absolutistic până la 20 Octomvrie 1860, nu să pot privì nici decum ca apte şi ca cuprinzătoare de ast-fel de evenimente, cari să lase a se trage consecinţă logică pentru o dietă constituţională, precum că adecă constituţiunea veche fundamentală a Transilvaniei s'a şters. Eu sub timpul acela privesc legea fundamentală a Transilvaniei din punct de vedere constituţional numai de *suspinsă,* pentru-că în cuvintele M. Sale din diploma dela 20 Octomvrie 1860 curat să zice, că M. Sa află cu cale, având convingerea despre maturitatea popoarelor sale, a *da îndărăt,* respective a *concede* popoarelor sale împărtăşirea la viaţa constituţională, la aducerea de legi. Atât preaînaltul manifest al diplomei, cât şi aceasta însaşi, nu 'şi-a prefipt alt scop, decât regularea referinţelor deosebitelor regate şi ţări faţă cu întregul imperiu, deţermurind competenţa între senatul imperial şi dietele deosebitelor ţări. În dreptul public al ţării asta şi nu mai mult este moţiunea produsă de necesitatea vremurilor. Pentru aceasta însă, în punctul 3 al diplomei să milostiveşte M. Sa a declara, că toate celelalte obiecte ale legislaţiunii au să se trateze prin însăşi dietele provinciale, şi anume, în ţările cari să ţin de coroana Ungariei, după constituţiunea lor cea veche.

Acì vedem limpede, domnilor, basa sistemei Transilvaniei sub timpul absolutismului prin un şir de ani suspinsă şi earăşi reînviată, vedem mai încolo în preaînaltul cuvânt de tron cuvintele prea părinteşti ale M. Sale, cari scusă cu toată conştienţiositatea neputinţa punerii în viaţă a constituţiunii ţării în deplinătatea ei, de unde cred a lua convingere domnilor, că constituţiunea Transilvaniei, în caracterul ei fundamental nu e prin legi constituţionale nici octroată, şi până astăzi nu e ştearsă, prin urmare sustă, şi are să ne fie temelia la reformele ce sunt de făcut în organisarea ţării.

Aceasta din punct de vedere al legii. Mai este însă un moment de neîncunjurat, care ne pune îndatorire a susţineà după putinţa noastră caracterul constituţiunii vechi, şi acesta e, simpatia deosebitelor naţiuni, anume a naţiunii maghiare, secue şi sase, precum şi dorinţa naţiunii române cea ferbinte, care tocmai acum este de a

întra şi ea însaşi în acel edificiu al constituţiunii patriei, de atâţa secoli dorit. Acestei sisteme au de a mulţămi municipiile isvorul vieţii şi al drepturilor constituţionale, cari au garantat independenţa ţării acum mai bine de 500 ani. Aceasta sistemă trebue să fie terenul, fără de care preaînalta propoziţiune regească privitoare la causa naţională şi confesională a naţiunii române este cu neputinţă de a se deslega cu resultat salutar.

Acestea sunt motivele, înaltă casă, din cari eu, din partea mea, în basa legii fundamentale a Transilvaniei pun însemnătate deosebită pentru noi ardelenii, din care aflu cu cale a propune înaltei case, ca susţinând textul din alinea 9 a proiectului de adresă, să se mai adauge o păreche de cuvinte, formulându-se alinea în întreg cuprinsul ei în chipul următor: „Acest act al înţelepciunii împărăteşti, care se arată ca un monument luminător al mărimei sublime de regent, umple şi pe representaţiunea marelui principat al Transilvaniei cu cea mai mulţămitoare bucurie, nu numai pentru aceea, pentru-că e chemată şi Transilvania de a participà şi de a decide împreună cu număroasele popoare surori în consens patriotic la afacerile comune ale statului, ci şi pentru-că marele principat a recâştigat vechiul seu drept la legislaţiunea afacerilor interne ale ţării, în spiritul constituţiunii sale, basată pe caracterul sistemei de stat patriotic-naţional".*)

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită casă! Eu am avut onoarea de a fi în comitetul acela, unde s'a făcut proiectul acesta de adresă, care acuma e obiectul desbaterilor măritei casei acesteia. Am văzut şi am înţeles şi propunerile acelea, cari ţintesc la arătarea bucuriei aceleia, care noi suntem datori cu ardoare M. Sale a arătà şi pentru aceea, pentru-că M. Sa s'a îndurat a ne restutuì constituţiunea cea veche, cu acel înţeles, ca aceea să se lărgească, pentru-ca şi poporul care până acum n'a fost îndreptăţit, se poată întrà între partidele ei; dar' dimpreună să se arete şi bucuria aceea, cum-că M. Sa se îndură pe noi a ne chemà dimpreună cu celelalte credincioase popoare ale Austriei să luăm parte la afacerile aceleia, cari să ţin de obşte, împreună cu toate celelalte provincii ale imperiului.

Eu am auzit aici şi aceea, că pe când ar trebuì să se arete bucurie pentru restituirea constituţiunei patriei noastre, cu deosebi pasul acela, care declarează dimpreună şi bucuria, pentru-că suntem

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 66—7 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 94—95.

chemaţi la senatul imperial, ca acolo să luăm parte dimpreună cu popoarele Austriei, — aceasta să se lase afară.

Noi ştim aceea, că cu toţi am primit diploma din 20 Octomvrie 1860, împreună cu patenta din 26 Februarie 1861. Noi Românii actele acestea le-am primit cu toate consecvenţele cari se află întrânsele încă de mai înainte. Eu mă ţin tare şi vârtos de diploma aceasta şi o socotesc ca un punct din care sĕ mergem noi mai încolo întru afacerile noastre şi constituţiunea noastră. Pentru aceea, toate acelea puncte, în cari diploma aceasta însemnează ceva pentru „Reichsrath“, — le primesc. (Bravo!)

Dimpreună primesc şi acelea prin cari M. Sa cu deosebire restitue constituţiunea patriei noastre. Şi aşa dară, după-ce M. Sa în diploma şi în rescriptul seu a demarcat şi a pus hotar lucrurilor ce sunt de a se pertractà în senatul imperial, şi luând acelea afară, constituţiunea patriei noastre, încât aceea e amăsurată cerinţelor timpului nostru şi basată pe egala îndreptăţire, ne-a restituit, socotesc că noi nu numai pentru-că ne-a restituit constituţiunea patriei noastre, dar' şi pentru aceea trebue se arătăm mulţămită, că s'a îndurat să dee patriei noastre un loc de representaţiune şi în consiliul imperial, ca împreună cu celelalte popoare se poată consultà lucrurile comune ale imperiului. (Bravo!)

Nime dintre noi nu e, domnilor, care să nu dorească o Austrie mărită, o Austrie tare, o Austrie cu putere, care în unele întâmplări, cari s'ar putea întâmplà, pe noi puternic să ne poată sprigini şi apără, pentru-că mărirea imperiului şi gloria împăratului nostru şi marelui principe al Transilvaniei e gloria noastră, gloria supuşilor sei. (Bravo!)

Aşa eu părtinesc adaugerea înainte prevorbitorului meu, şi încât se ţine de constituţiunea patriei mele dară voesc, ca şi pasul acela, care arată, că mulţămită se aduce pentru constituţiunea dată imperiului întreg, încă să se primească. (Bravo!) *)

Vorbesc mai mulţi. Dintre Români Hania, Dim. Moga, Puşcariu, Ioan Balomiri şi Bologa, sprigínind moţiunea lui *Aldulian*. *Thiemann* ia cuvântul în chestie personală şi se roagă să nu fie reu înţeles, pentru-că el n'a avut intenţiunea să suspiţioneze pe Români.

Se primeşte alinea în textuarea făcută de *Aldulian*.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 95.

La alinea 10 vorbește Maager, *Balomiri, Bran de Leményi,* Iosif Schneider, Schuler de Libloy, Baronul Friedenfels, Baronul Salmen, deputatul Binder, în urmă ***Metropolitul Alesandru Sterca Șuluțiu,*** care rostește vorbirea următoare:

„Mărită casă! Eu prețuesc tare și onorez libertatea grăirii în fieşte-care mădular al casei acesteia, pentru-că de aceea am venit aci, ca împrumutând și schimbând ideile și părerile, să efectuim aceea ce e mai folositor și să alegem din toate aceea ce e mai bun pentru patria noastră. În domnul deputat dela Brașov, *Maager,* aceasta libertate încă o onorez, și îi foarte mulțămesc din partea mea, că așa slobod, așa liberal 'și-a descoperit părerea în privința uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Eu, domnilor, când dl deputat al Brașovului zice că uniunea Transilvaniei a venit la îndeplinire, mă restrâng tare și vârtos numai la cuvintele M. Sale, pe cari s'a îndurat a le rosti către adunarea aceasta și cari sună așa: „Fiind-că uniunea Transilvaniei cu Ungaria, decisă în anul 1848, *nu s'a înființat nici-odată cu deplină putere legală,* și de fapt *s'a disolvat,* am lăsat-o neatinsă încă în decisiunile noastre din 20 Octomvrie 1860, etc.“

Maiestatea Sa deci, nu numai că nu recunoaște aceea-ce zice dl deputal al Brașovului că s'a înființat, dar' zice, și încă espres, că *nici-odată nu s'a înființat.* Un edificiu numai atunci se poate socotì perfect, și se poate zice că e gata, când este în toate părțile lui încheiat, după-cum a fost planul. Când zice M. Sa că nici-odată nu s'a înființat uniunea Transilvaniei cu Ungaria în deplină putere legală, cuvintele acestea însemnează, că uniunea Transilvaniei cu Ungaria nici-odată, nici la 1848 n'a stătut legalminte, nici acuma nu stă, pentru-că dacă dintr'o lege lipsește și numai cea mai mică parte, legea aceea nu are putere. O lege numai atunci e legală și cu putere, când se duce în deplinire cu toate formalitățile și în toate părțile ei, și când legea ast-fel îndeplinită să și publică în dietă sau în comune; însă aceasta nu s'a întâmplat cu uniunea Transilvaniei cu Ungaria, și așa dară chiar după cuvintele M. Sale, uniunea aceasta nici-odată cu putere legală nu a mers în deplinire. Nu a mers nici din acea causă, că a fost *silnică* și nu s'a făcut cu voia și cu consensul părții celei mai mari a popoarelor Transilvaniei, — nu zic că numai a Românilor. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria a fost în țara ungurească mai nainte proclamată, și egalitatea drepturilor a

fost pronunţată mai nainte de a se ţinea dietă în Transilvania, tot de către dieta ţării ungureşti. Aşa dară, după-ce egalitatea drepturilor pentru toate popoarele a fost recunoscută de ţara ungurească, trebuia să o recunoaşcă şi dieta Transilvaniei şi să se declare pentru egalitatea drepturilor pentru toate popoarele, pentru-ca să-'şi aibă competentul drept a-'şi da şi ele consensul la acea uniune. Şi aşa şi faţă de naţiunea română avea datoria, ca numai cu învoirea ei să decreteze uniunea. Iar' aceasta nu a făcut-o pentru partea cea mai mare a poporului transilvănean.

Poporul român în adunarea dela Blaj din 1848 'şi-a fost ales deputaţii sei şi 'i-a trimis la dieta Transilvaniei, poftind, ca să-'i primească ca pe fraţi competenţi a lua parte şi ei la consultările pentru binele dulcei noastre patrii. 'Şi-a făcut dieta din 1848 strâns datoria sa? Ba nu; ci a făcut cea mai mare nepolitică pe care a putut-o face ori-ce dietă, căci nu numai că nu 'i-a primit, dar' cu totul 'i-a ignorat, şi fără de ei, cu puterea, a pronunţat uniunea. Pot zice aceea cu adevărat, că drept ţine textul adresei noastre, că înaintea majorităţii poporului din Transilvania este foarte scumpă independenţa şi autonomia acestui mare principat, că uniunea Transilvaniei cu Ungaria nici-odată nu s'a înfiinţat cu deplină putere legală, pentru-că cea mai mare parte a poporului ţării, Românii toţi, partea cea mai mare din nobila naţiune sasă, ba şi din cea maghiară o parte precumpănitoare, cu voia nu 'şi-a dat consensul la uniune. (Bravo!) Aşa dară dieta ardeleană din 1848, după-ce mai nainte în Ungaria s'a pronunţat egala îndreptăţire, avea drept şi pe naţiunea noastră română să o cheme. Dar' acel drept nu-'l avea, ca să o ignoreze, sau să nu primească deputaţii ei. Şi fiind-că aceasta nu s'a făcut, aşa dară M. Sa, care e drept tată tuturor popoarelor sale, şi care vrea fericirea tuturor naţiunilor şi popoarelor sale, nici decum nu a putut să socotească uniunea Transilvaniei cu Ungaria ca înfiinţata, sau să o numească legală. Eu nici-odată nu m'am temut de uniunea Transilvaniei cu Ungaria, dacă să vrea a se face în fiinţă şi cu consensul Românilor. Dar' aceea încă trebue să mărturisesc, că aşi ţinea de cea mai mare dejosire şi batjocură, ca un popor aşa de număros, care a făcut atâtea jertfe pentru patrie, care a vărsat atâta sânge în luptele cele mari şi crâncene cu păgânii şi 'şi-'l-a închegat la olaltă cu sângele celoralalte naţiuni conlocuitoare, spre apărarea patriei, ca totuşi un popor ca acesta să se iee ca o turmă de oi neînţelegătoare din dărăt şi să se mâne la Ungaria, fără voia sa.

Aceasta zic, o socotesc de o degradaţiune, care după părerea mea ar fi fost mai mare decât însăşi moartea. (Bravo! Aclamări entusiastice din toate părţile).

Poate, că preaonoratul domn Maager nu a socotit ce poate urma, ce consecinţe pot venì, dacă s'ar urma principiul D-sale, cum-că *stă uniunea.* Atunci poate că D-sa consecinţele şi corolariile aceleia nu le-a precugetat când a vorbit despre esistenţa uniunii Transilvaniei cu Ungaria, iar' eu trebue să fac atentă mărita casă, că din principiul acesta ar trebui omul să tragă nişte consecinţe prea triste, cari nu ar aduce nici un folos pentru patria noastră.

Dacă stă uniunea Transilvaniei cu Ungaria, după principiul dlui deputat din Braşov, ca legiuită, atunci noi n'avem ce căutà în aceasta casă, ci să ne luăm pălăriile şi să ne ducem în dietă la Pesta. (Bravo!) Atunci naţiunea noastră trebue necondiţionat să se supună la legile acelea, cari ei nu-'i dau libertate, nu-'i dau egalitate de drepturi naţionale, cari îi dau numai o libertate şi egalitate de drepturi individuale.

Eu şi într'alt loc am spus, şi nici acuma nu mă sfiesc a spune, că eu nici-odată libertatea individuală nu o primesc, căci eu libertatea individuală fără libertatea naţională nu o socotesc de dar, ci mai mult de o aruncătură de bucată de pâne, pe care o aruncă cineva la un biet om sărac, pentru-ca mai curând să-'l scoată din casă şi să se scape de el. Pentru-că dacă îmi voiu perde eu aici libertatea individuală, mă pot duce într'alt loc, unde pot să o redobândesc. Dar' dacă o naţiune nu poate avea libertate şi egalitate de drepturi, *ca naţiune,* ea atunci nu are nici patrie. (Bravo, din toate părţile).

În principiul şi supoziţia aceasta, dacă stă uniunea legalminte, încă şi alte consecinţe rele sunt încuibate, cari nu sunt nici de a se pomenì. Eu doresc, ca nici o uniune să nu se mai facă cu puterea, nici cu devisa „*unio vagy halál*", nici în patrie, nici în altă parte a Europei, ca cea dela 1848, pentru-ca să nu aducă consecinţele acelea triste după sine, pe cari le-a adus uniunea făcută cu sila în patria noastră. (Bravo!) Eu prea de multe-ori am auzit zicându-se, că şi naţiunea română a luat parte la decretarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pentru-că acolo a fost şi episcopul gr.-cat., antecesorul meu. Mărturisesc, domnilor, că în biserica mea representez poporul meu ca corp bisericesc. Dar' ca cap al bisericei, fără misiune dela naţiune nu pot zice că sunt representantul politic al naţiunii. (Bravo!) Aşa şi antecesorul meu, care să odihnească cu

pace în Domnul, nu a avut acreditivă dela naţiunea sa, şi aşa n'a putut se o represinte şi nu a putut luà parte în numele naţiunii române la uniunea care s'a făcut. (Bravo!)

Aşa dară, mărită casă, eu mă alipesc de cuvintele M. Sale, şi nu pot recunoaşte nici-odată, că s'ar fi făcut cândva uniunea Transilvaniei cu Ungaria pe cale legală. Primesc la alinea 10 adaosul domnului antevorbitor. (Bravo repeţite)".*)

Celelalte vorbiri rostite din parte românească în şedinţa aceasta au fost scurte şi de mică importanţă. Discuţia a înaintat până la alinea 19, primindu-se toate cu mici schimbări stilare şi aproape fără discuţie. Şedinţa să încheie la órele două şi trei sferturi.

Şedinţa XIII.

Ţinută în 17 August. S'a deschis la orele unsprezece şi jumătate. Să autentică procesul verbal din şedinţa trecută şi să continuă desbaterea asupra adresei. Discuţia o deschide

Dr. Ioan Raţiu, care e de părere, că alineele 20 şi 21 ale proiectului de adresă stau în contrazicere cu unul din conclusele aduse din partea dietei, anume cu acela, în care dieta ia numai simplu la cunoştinţă absentarea unor membri ai dietei dela sesiunea aceasta, fără aşi esprimà pentru acest fapt *părerea de reu*.

Crede deci, că e bine să nu se esprime nici în adresă părerea de reu pentru absentarea representanţilor de naţionalitate maghiară, fiind-că se poate întâmplà, ca până la ajungerea adresei în mânile M. Sale locurile celor absenţi să fie ocupate de alţii, aleşi în locul lor. Propune deci să fie iliminate din adresă alineele 20 şi 21.

Vorbesc la obiect: Conrad Schmidt, Schneider, C. Schnell, M. Schuller, Herbert, pentru esprimarea părerii de reu, iar' în urmă vorbeşte

Gavriil Manu următoarele:

„Domnule preşedinte! Înaltă casă! Eu din parte-'mi aşi fi de părerea, că în alinea 20 să esprime dieta numai atâta: „cu atât mai viu să deşteaptă în noi profunda părere de reu, că vre-o câteva

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 66—7 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 102—103.

cercuri electorale încă nu sunt în dietă representate", şi că toată ceealaltă parte a proiectului să se lase afară. Eu cel puţin nu aşi dorì să se zică mai mult, şi anumit nu aşi zice o părere de reu „pentru deputaţii cari trimişi de popor nu au venit", — pentru-că nu aşi voì, ca prin aceasta să-'i judecăm de minoreni, cari nu ar fi în stare a precugetà că ce lucră, cu atât mai puţin aşi vrea să socotească, că noi îi judecăm de oameni nestatornici şi fără principii politice.

Nu doresc să-'şi esprime dieta acuma părerea de reu nici din punct de vedere al consecinţei, după-ce ea la o altă ocasiune neînfăţoşarea lor în dietă a luat-o simplu la cunoştinţă, neprimind nici atunci proiectul esprimării de părere de reu. În urmă eu socot, că am fi şi incompetenţi a ne arătà o părere de reu din punct de vedere subiectiv, de oare-ce alegătorii înşişi trebue să-'şi cunoască bărbaţii pe cari 'i-au ales representanţi, şi ei înşişi au să-'şi dee judecata asupra lor. Nu aşi declarà nici o părere de reu mai încolo „despre acei bărbaţi, cari chemaţi din încrederea coroanei nu s'au înfăţişat", — ci din contră, 'mi-aşi declarà părerea de reu în acea direcţiune, că înaltul guvern nu s'a îngrijit să propună de acei bărbaţi eminenţi, cari demni de încrederea preabunului nostru domnitor nu vor să abuseze de încrederea preaînaltă, ci vor să iee parte la afacerile dietei. Nu mă învoesc cu espresiunea aceea, cumcă „lipsa mai multor patrioţi cu esperienţă din societatea popoarelor surori să simte cu durere", — pentru-că, domnilor, ştim prea bine cu ce dor înflăcărat a concurs şi acel popor din săcuime şi din oraşe la alegerea deputaţilor sei pentru această dietă, care astăzi, durere, nu se află acì representat, spre a putea luà şi el parte la zidirea sau reînoirea edificiului patriei. Au doară ar fi putut aşteptà această dietă vre-un ajutor, vre-o sprijoană, sau tocmai conlucrarea spre fericirea patriei, dela unii ca aceia, cari aleşi fiind, au abusat de încrederea alegătorilor, iar' cei chemaţi au abusat de încrederea preaînaltă? Toată părerea de reu eu aşi reduce-o şi o aşi concentrà la: „că cercurile alegătoare, în contra voinţei şi dorinţei lor înflăcărate, nu sunt acì representate", şi 'mi-aşi esprimà totodată dorinţa, ca înaltul guvern se facă disposiţiunile cuviincioase, ca poporul se poată liber, fără seducere, să-'şi aleagă bărbaţi de aceia, cărora zăcându-le la inimă soartea poporului şi a patriei, să se înfăţişeze aici în dietă şi să iee parte activă la afacerile ei.

Eu prin aceasta nici aceea nu vreau, ca guvernul se facă prin organele sale vre-o presiune, că pe cine să aleagă? Pentru-că ştim

bine domnilor, că de când a eşit regulamentul provisor pentru aceasta dietă, cel dintâiu în ţara aceasta care e basat pe principiile unei raţiuni sănătoase, din care se vede prea clar intenţiunea cea preaînaltă a M. Sale de a vedea principiul egalei îndreptăţiri naţionale şi individuale realisat, — de atunci acei bărbaţi, cari aleşi şi chemaţi nu s'au înfăţişat în dietă, şi cari cu consoţii lor dimpreună libertatea constituţionala şi egalitatea drepturilor naţionale în inima lor le-ar ţinea numai pentru ei, iar' din gură le-ar bucima în toată lumea, ca să poată seduce pe cei lesne crezători, şi ca aşa să poată şi însaşi realisarea intenţiunilor preaînalte părinteşti ale domnitorului în privinţa egalei îndreptăţiri naţionale împedeca: de atunci, zic, unii ca aceia cu temeritate oarbă şi cu o nesfieală urgisită de către opiniunea publică invinuesc guvernul M. Sale că ar fi conlucrat, ca de către popor să se aleagă numai diregători ca deputaţi, pe cari tot aceiaşi bărbaţi îi descriu şi socotesc ca pe oameni dependenţi şi legaţi, ca aşa guvernul acum înainte de toate să ne poată duce în senatul imperial, şi apoi convingându-se guvernul de neîndependenţa şi de oareşi-care slăbire a caracterului unor deputaţi faţă cu încercările absolutistice-germanice, şi neavând curaj de a apără legile fundamentale pentru independenţa şi autonomia ţării, se prefacă în scurt şi acest principat într'o provincie austriacă.

Domnilor, eu încă sunt oficial, şi în calitatea aceasta totodată deputat al unui popor de 30.000 de suflete, şi vă mărturisesc, că în posiţiunea mea de deputat mă simţesc într'atâta de liber, ca şi vulturul sburător din înălţime, pe care nici-odată nu-'l poate ajunge glonţul vânătorului de pe pământ. Nici nu mă sfieşte calitatea mea de oficial întru afacerile mele de deputat; ba tocmai starea oficiului meu îmi demandă faţă cu intenţiunile M. Sale a face tot pentru poporul pe care-'l represint şi toate pentru fericirea patriei, maica noastră comună, de oare-ce în fruntea principiilor şi instituţiunilor curat liberale stă însuşi M. Sa, marele principe domnitor. (Să trăească! Bravo!)

Domnilor, fără privire la cele acum zise, deşi suntem noi oficiali, putem fi şi trebue să fim deplin liberi şi independenţi, şi posiţiunea noastră cea oficioasă faţă cu poporul, a cărui încredere am primit-o, şi care înaintea noastră cu atâta e mai scumpă, cu cât noi încă suntem eşiţi tocmai din sînul aceluia, strâns ne arată, că ce avem de a face, spre a corespunde totdeuna şi caracterului nostru moral şi politic. Sau se află vre-un bărbat al guvernului, începând

dela cel dintâiu, domnul vicepreşedinte, consilieri şi ceialalţi, cari ar fi primit încrederea poporului însetat de a scăpà de administraţiunea provisorie, de dările ce nu le poate purta, şi altele, — dacă unul ca acela nu ar simţi în sine deplină convingere şi resoluţiune de a se lupta în contra ori-şi-căror încercări absolutistice ce ar puteà să se nască, de cari însă n'avem acum a ne teme? Aceasta eu nu o cred! Despre bărbaţi deci ca aceia, cari pe guvern şi pe oficialii aleşi de deputaţi ast-fel îi învinovăţesc şi îi înegresc, cred că nici într'un cas n'am aveà de a ne esprimà părerea de rău pentru-că nu s'au înfăţişat în aceasta dietă.*)

Ioan Puşcariu e pentru esprimarea părerii de rău, numai pentru-că „vre-o câte-va cercuri de alegere nu sunt representate". *Bedeus* e pentru textul original. *Balomiri* pentru propunerea lui Dr. *Ioan Raţiu, Wittstock,* H. *Schmidt* şi *Rannicher* pentru textul original, care se şi primeşte, cu o mică modificare stilară.

Alineele 21, 22 şi 23 se primesc în textuarea originală, după scurtă discuţie, cu o mică modificare stilară, vorbind dintre Români: Hania, Bran de Lemény şi Puşcariu.

La alinea 24 face amandament deputatul Braşovului *Maager* şi face două amandamente şi Dr. *Ioan Raţiu*. Vorbesc la obiect: Rosenfeld, Zimmermann, Baronul Friedenfels, Dr. *Raţiu,* referentul Rannicher, Eitel, Baron de *Şaguna,* Conrad Schmidt, *Şipotariu* şi în urmă vorbeşte coreferentul

George Bariţiu următoarele:

„Trebue să-'mi descoper, înaltă casă, înainte de toate părerea de rău, că sunt silit a cuvânta într'o materie, despre care mă pregătisem a cuvânta mai târziu în sînul înaltei case.

Cu cea mai deplină convicţiune şi cu adâncă părere de rău mă simţesc silit a declarà, că eu nu cunosc nici un fel de lege mai nouă, prin care constituţiunea Ardealului se fie fost restatorită. Când zic constituţiunea Ardealului, eu o înţeleg toată, întreagă întregulită, precum se vede a o înţelege şi amandamentul ce se făcù, iar' nu numai părţi şi părticele din ea. Întreb şi eu, ca şi domnul regalist *Zimmermann,* în ce stă constituţiunea Ardealului? În diploma leopoldină. Pot eu însă se susţin în cuget curat, că diploma leopoldină

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nr. 68—9 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 109—110.

ar fi restatorită? Ori însă pot să şi doresc, ca diploma leopoldină să fie restatorită în toată întregimea ei? A restaurat-o oare M. Sa domnitorul nostru? Au nu zice curat, că pănă nu ne vom prelucrà şi elaborà constituţiunea, pănà atunci, şi numai atunci se va şi indurà a o sanctiona prin o diplomă, care va fi o magna charta a Transilvaniei? Din contră, cunosc, mă bucur şi sunt îndestulat, că s'au restatorit principiile constituţionale şi că suntem reaşezaţi în dreptul de legislaţiune şi cu aceasta mă mulţămesc pe deplin. (Voci Elég rosz! şi Rău destul!) Am auzit aici străluciţi cuvântători, chiar dintre conaţionalii mei din stânga, cari au enumărat o parte din acelea legi, cari dacă s'ar fi restatorit cu constituţiunea transilvană cea veche, sau adecă, dacă ar fi constituţiunea în valoare, atunci noi Românii nu am putea sta în această sală. Într'aceea îmi va zice cine-va, că constituţiunea Transilvaniei ar fi desvoltată mai pe deplin în legile din 1744 şi 1791. Dacă însă vom luà articolii din 1791 unul câte unul, atunci eu nu m'aşi puteà împăca cu al meu cuget, ca să mai zic, că acea constituţiune este restaurată. Cum voiu puteà eu să zic, că e restaurată o constituţiune, în care se află articol, precum este între alţii mai mulţi şi art. VI. din 1744, din care citez acestea: „Terminos autem graeci ritus unitorum, mentionato Resolutionis regiae paragrapho insertos adde eclesiasticos solum et nobilitari praerogativa gaudentes, quorum conditio ea est, quae reliquorum patriae civium et qui eidem nationi e tribus receptis sisthema hujus Principatus constituentibus, ubi per adeptionem bonorum sedem sibi fixerunt, hoc ipso absque *quartae* nationalitatis erectione ac constitutione anummerati sunt referri, non vero ad plebeos vel filios poparum e plebe a sorte assumptorum extendi posse aut debere, ne sisthema hujus Principatus evertatus, neve plebs Valachorum aliorumque advenarum numerum inter nationes faciat, ac vel ulli trium nationum earumque juribus privilegiis, immunitatibus et praerogativis praejudicio sit, intelligimus". Aceasta este constituţiunea Ardealului (Bravo!) şi aceasta sunt silit a o condamnà.

Nu voesc a ostenì luarea aminte a înaltei case, luând înainte pe larg mai mulţi articoli din anul 1791, din cari partea cea mai mare trebue să-'i curăţim, ceea-ce voeşte şi monarchul. Ne-a deschis monarchul câmpul legislativ: aceasta e totul ce am putut noi cere mai înţelepţeşte, *legislativa!* Apoi vom luà constituţiunea cea veche înainte şi vom vedeà, ce putem ţineà din ea şi ce nu. Adevărurile eterne le vom ţineà şi apără, şi poate că numai le vom

formulà în alţi termini. Iar' aceea ce e în aceeaşi sclăvia şi ruşinea genului omenesc, ruşinea patriei şi ruşinea noastră a tuturora, că am putut suferì acea parte a constituţiunii, că am putut răbdà atâta, — acelea le vom scoate, acelea trebue curăţite, iar' apoi vom face alţi articoli de lege, pe cari monarchul fără nici o îndoeală îi va sancţionà.

Deci, repeţesc, că cu restituirea constituţiunii vechi a Transilvaniei nu mă pot învoì, ci numai cu restatorirea principiilor constituţionale şi a potestăţii legislative, pentru-ca pe temeliile vechi, câte sunt tari, să ne putem face o nouă constituţiune. Aşa dară cer, ca la această alinee, care tocmai să desbate, să se facă o altă propunere, în care să se anumească restituirea drepturilor şi principiilor constituţionale şi a dreptului legislativ. (Bravo!)*)

Majoritatea dietei primeşte amandamentele deputatului *Dr. Ioan Raţiu.* Alineele 25 şi 26 să primesc neschimbate. La alinea 27 să naşte o scurtă discuţie, dar' în urmă să primeşte textul original. Au vorbit dintre Români: Metropolitul *Şuluţiu* şi *Bran de Lemény*i. Alineele 28, 29 şi 30 să primesc fără discuţie. La alinea 31 deputatul *Obert* (Mediaş) face propunere de eliminare, fiind alinea de prisos. *Maager,* deputatul Braşovului, face amandament la alinea aceasta şi cea următoare. Discuţia să întrerupe. Presidentul enunţă resultatul alegerii de notar în locul lui *Brennerberg*. Majoritatea voturilor date a întrunit-o *Wittstock*. Presidentul învită pe toţi membrii dietei să se afle în ziua următoare (18 August) la 9 ore în sala de şedinţe a dietei, pentru a merge în corpore la comisarul regesc de *Crenneville* spre a-'i esprimà sentimentele de omagialitate din incidentul zilei naşterii M. Sale, domnitorului ţării. Şedinţa să încheie.

Şedinţa XIV.

Ţinută în 19 August n. S'a deschis la orele unsprezece şi jumătate. Se continuă discuţia asupra adresei. *Obert* îşi retrage propunerea, *Maager* îşi modifică amendamentul. Mai face propunere *Brandsch*, dar' dieta votează alineele 31 şi 32 în textuarea originală.

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 68—69 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 122.

La alinea 33 face propunere *Wittstock,* ca alinea să fie stilisată altfel, şi-'şi motivează pe larg propunerea. Tot la alinea aceasta face şi

Ioan Popasu propunerea şi motivarea următoare:

„Eu aş cere voe dela înaltul presidiu şi înalta casă legislativă, ca să-'mi fie iertat un adaos la §-ul 33 al adresei, aşa ca după cuvintele: „a unor chestiuni de mare însemnătate" să se pună următoarele: „între cari una din cele mai însemnate este fără îndoeală recunoaşterea constituţionalmente a *egalei îndreptăţiri politice-naţionale a naţiunii române şi confesiunilor ei,* asemenea cu celelalte surori naţiuni şi cu confesiunile lor din acest mare principat, pe care M. Voastră v'aţi îndurat a o pune în fruntea propoziţiunilor regeşti".

Acest adaos al meu, viu a-'l sprigini cu următoarele motive. Maiestatea Sa, adoratul nostru împărat, la facerea legii electorale, menită de a avea valoare numai pentru aceasta dietă, pentru aceea nu s'a ţinut de legiuirile cele vechi, şi anume de art. 11 din anul 1791, ci a luat de basă octroarea, pentru-că a voit să deschidă calea şi naţiunii române la legislaţiune şi la împărtăşirea afacerilor publice ale ţării. A voit să deschidă calea natiunii române, pentru-ca să ia şi ea parte la legislaţiune, fiind-că aceasta naţiune e cea mai număroasă în ţară, fiind-că naţiunea română, în vremea năcazului, domnilor, în tulburările cele mai înviforate ale trecutului, a spriginit cu putere causa cea dreaptă a imperiului austriac, a apărat tronul strălucitei dinastii habsburgice-lotaringice, făcând sacrificiile cele mai mari, jertfind zeci de mii de oameni. Peste aceasta vedem, că însuşi M. Sa, prea bunul nostru monarch, în cuvântul seu de tron face amintire şi despre naţiunea română. Cum se poate deci, domnilor, ca în aceasta adresă să nu se pomenească nici măcar cu un cuvânt naţiunea română, şi să se retacă în ea un eveniment, care are să facă epocă în legislaţiunea şi istoria ţării acesteia?

De aceea, înalt presidiu şi preaonoraţi domni, dacă vrem să remânem credincioşi principiului ce s'a statorit la compunerea acestei adrese, ca ea să fie parafrasă la cuvântul de tron; dacă vrem ca nobila obligaţiune ce am luat asupra noastră în §. 18 al adresei, că adecă în lucrările noastre să fim conduşi de principiul dreptăţii şi purtaţi de spiritul împăciuirii; dacă vrem, zic, ca aceasta obligaţiune să nu rămână cuvinte goale: mă rog să fiu spriginit în amandamentul meu".*)

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 68—69 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 131.

Se deschide discuţie interesantă. *Zimmermann* pledează pentru textul original. *Conrad Schmidt* e pentru propunerea lui I. *Popasu*. Vorbeşte apoi

Episcopul Şaguna: „Eu spriginesc propunerea şi modificaţiunea domnului deputat din Bistriţa, *Wittstock,* şi o fac aceasta pentru-că voesc să remân în legătură logică şi în consecvenţă bună cu cele-ce s'au întâmplat în aceasta casă înaltă. Ori de câte-ori am înălţat glasul meu în aceasta adunare dietală, totdeauna limpede am mărturisit, că eu sunt pentru reţinerea constituţiunii vechi ardelene, cu acelea schimbări, pe cari le cere pe drept punctul 2 din diploma împărătească dela 20 Octomvrie 1860. De aceea, când în şedinţa penultimă a dietei acesteia dl deputat din Turda *Dr. Raţiu* a făcut propunere pentru alterarea alineei 24, aşişderea am spriginit propunerea aceluiaşi domn Dr. Raţiu, pentru-că am văzut într'ânsa învoirea mărturisirii mele politice pentru reţinerea constituţiunii avitice ardelene, cu privire la schimbările adânc tăietoare. Modificarea aceasta a dlui *Dr. Raţiu* s'a şi primit în aceasta casă înaltă cu majoritate de voturi. Eu alinea 24 din adresă, aşa cum s'a primit în urma propunerii deputatului Dr. Raţiu, o găsesc că stă în legătură cu aceasta propunere a dlui deputat Wittstock, făcută la alinea 33, pentru-că şi mult stimatul domn deputat al Bistriţei, *Wittstock,* vrea să dee o espresiune mai lămurită pentru aceeá, că edarea unei asemenea diplome, cum este cea de obşte numită leopoldină, se înţelege, cu schimbări adânc tăietoare, într'adevăr întreaga ţară o va mulţămì şi odihnì, ba încă va nimicì nişte bănueli, nişte combinaţiuni pline de frică şi îngrijire, că cu adevărat constituţiunea veche ardeleană şi printr'ânsa şi independenţa provinciei noastre încă şi pentru lucrurile ei cele din lăuntru s'ar fi îngropat; şi fiind-că nu se află aşa treaba, eu gândesc că trebue să spriginesc propunerea dlui deputat *Wittstock,* pentru-că eu încă sunt pentru reţinerea constituţiunii avitice în înţelesul diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861.

La cuvintele mult stimatului meu amic şi deputat al Sibiiului (Conrad *Schmidt*) îmi iau voe numai atâta a observa, că toate sunt drepte câte a binevoit a pomenì; că adecă *a fost* diplomă leopoldină, dar' totuşi *nu s'au ţinut* totdeauna toate punctele ei. Şi eu recunosc aşa, pentru-că unele împrejurări le-am văzut cu ochii mei. Însă, înaltă casă, dreptatea cea mai mare o aflăm totdeauna în cartea vieţii, care se numeşte *biblie*. Acolo cetim într'un loc, că litera omoară,

ear' spiritul învieazǎ. (Bravo!). Aşa e, domnilor, după slaba mea părere şi cu diploma leopoldină. Unele puncte, va să zică mai multe puncte nu s'au observat, dar' spiritul ei a remas. Şi de aceea, pe lângă toate că unele puncte nu s'au observat, totuşi pentru ţară a fost o sprijoană morală diploma leopoldină. (Aşa e!)

Eu gândesc, domnilor, că toţi în înţelesul acesta vrem să susţinem datina cea veche, ca monarchul şi marele nostru principe la suirea sa pe tron se emită o diplomă, nu după litera, ci după spiritul diplomei leopoldine. Şi fiind-că în propunerea domnului deputat din Bistriţa, *Wittstock*, aflu o idee mai bogată, sau un concept mai bogat, pentru de a ne esprima în adresă în privinţa acestei împrejurări momentuoase, de aceea, fără să zic că adresa sau alinea aceasta nu ar fi nici decum bine formulată, ci fiind-că domnul deputat *Wittstock* a formulat-o mai pe deplin, de aceea-'l spriginesc.

Ce se atinge de propunerea dlui regalist *Popasu*, aş dorì să se primească şi aceea, şi domnii secretari sau referenţi în proiectul de adresă să aibă bunătate aceste două propuneri după aceea a le aduce în legătură logică". *)

Mai vorbesc: Mihail *Binder*, contra propunerii lui Wittstock, *Schuler de Libloy*, care consimte cu toţi oratorii şi primeşte ambele propuneri, *Ioan Puşcariu*, Frid. *Schneider*, pentru propunerea lui Popasu, *Dimitrie Moga*, contra vederilor lui Schneider, în urmă *Rannicher*, care, ca raportor, pledează pentru textul original.

Dieta în fine primeşte propunerea lui *Wittstock*, şi primeşte şi propunerea lui *Popasu*, aceasta din urmă ca alinee nouă.

Celelalte alinee să primesc fără discuţie, şi presidentul enunţă, că desbaterea asupra proiectului de adresă e terminată. A treia cetire a adresei va urmà în şedinţa proximă.

Să cetesc apoi procesele verbale ale celor două şedinţe din urmă, şi *Schuler de Libloy* adresează interpelare în chestia unor deputaţi cari n'au întrat încă în dietă. Presidentul promite că va respunde în curând. Şedinţa să încheie.

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 68—69 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 134.

Ședința XV.

Ținută în 21 August. Să cetește și autentică protocolul ședinței premergătoare.

Doi deputați noi, *Dimitrie Moldovan* și *Constantin Panțiu,* fac votul obicinuit.

Să cetește de nou adresa, nemțește, ungurește și românește, și întreaga dietă o primește. E votată cu unanimitate.

Presidentul propune, ca adresa, provăzută cu subscrierile necesare, să fie predată comisarului regesc pentru a fi înaintată monarchului, iar' cu predarea să fie însărcinată comisiunea care a compus adresa.

Să primește, cu adaosul, ca predarea să se facă pe lângă o comitivă, subscrisă din partea biroului.

Presidentul dă respuns lui Schuler Libloy la interpelarea făcută în ședința premergătoare, și pune la ordinea zilei pentru ședința proximă proiectul de lege despre »*egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei*«. Ședința să încheie.

Ședința XVI.

Ținută în 24 August. Să cetește și autentică protocolul ședinței trecute.

Presidentul dispune să se cetească în toate limbile comitiva cu care va fi predată comisarului regesc adresa, iar' dieta o primește și votează cu mici modificări stilare. Comisiunea vine îndrumată, ca în ziua următoare la orele 11 se facă predarea.

Presidentul comunică, că raportul comisiunii care a censurat proiectul de lege despre *egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei* e împărțit deja între membrii dietei, și că pentru a aveà acestia timp să-'l studieze, ședința proximă se va țineà în 26 August n.

Urmează patru interpelări. Deputatul *Ioachim Murășian* întreabă, pentru-ce *Dr. Hodoșiu* (Iosif), ales deputat în comitatul Alba-inferioară, n'a primit certificat de întrare în dietă?

Presidentul respunde, că din motivul, că n'a plătit contribuțiune pe anul 1862. De aceea, comuna Roșia n'a

avut dreptul să-'l treacă în listele electorale, și pentru acest fapt primăria din Roșia va fi trasă la respundere.

Tot deputatul *Ioachim Murășian* întreabă, că lui *Axente Severu*, ales deputat în comitatul Alba-inferioară, de ce nu 'i-se dă certificat de intrare în dietă?

Presidentul respunde, că după cum are informațiune, din motivul că stă sub cercetare.

Ioan Pușcariu interpelează în chestia neverificării alegerilor din urmă de deputați, iar' presidentul respunde, că comisiunea verificătoare se ocupă cu studiarea actelor și în curând va face dietei dare de seamă despre ultimele alegeri.

În fine *Nicolae Popea* interpelează în chestia cercului electoral *Mociu*, care nu e representat în dietă.

Presidentul respunde, că deputatul ales, *Simeon Pop Moldovan*, a renunțat la mandat, din cause familiare, iar' guvernul a dispus deja să se facă alegere nouă.

Ședința să încheie.

Adresa.

Iată acum cuprinsul adresei, asupra căreia, cum văzurăm, s'a purtat discuție animată și interesantă, în care 'și-au avut și membrii români ai dietei partea lor:

„Cătră Maiestatea Sa ces. reg. apostolică, Francisc Iosif I., preaînălțatul împărat al Austriei, Regele Ungariei, Marele-principe al Transilvaniei, Comitele Săcuilor, etc. etc.

Maiestatea Voastră ces. reg. apostolică!

Preaîndurate Doamne!

De când Maiestatea Voastră preaînaltă, chemat la tron în puterea sancțiunii pragmatice, ați primit regimul imperiului, Transilvania se află acum mai întâiu în de mult așteptata fericită stare de a vedeà pe representanții acestui mare principat readunați într'o dietă.

Aceasta țară, care să află de mult în posesiunea unei constituțiuni consolidate din vechime și afund înrădăcinate pe terenul istoric, a simțit într'un șir de ani cu profundă durere lipsa libertății constituționale pe atunci, când niște evenimente serioase ale timpurilor au adus cu sine domnia potestății absolute a regimului.

Într'aceea pe lângă toată neîndestulirea cu acele împrejurări apăsătoare, totuși nu să poate nega, că sub aparamentul ordinei

restatorite, şi susţinute cu tărie, ajunse la maturitate ca un câştig nepreţuit al unui desvoltament ce propăşeşte cu putere în sfera vieţii omeneşti şi a statului.

Egalitatea tuturor cetăţenilor de stat înaintea legii, garantata recunoaştere legală a tuturor bisericilor şi confesiunilor religioase, îndreptăţirea de aplicare în funcţiuni fără privire la stare şi naştere, supunerea tuturor cetăţenilor de stat la egală datorinţă de a milità şi contribuì, desfiinţarea robotelor, descumpărarea sarcinilor apăsătoare asupra pământului, delăturarea liniei de vamă ce era trasă în lăuntrul monarchiei, sunt fapte neresturnabile de o valoare permanentă, a căror putere deseamnă neîmpacabilul curs în neîncetata propăşire spre consolidarea prosperităţii regatelor şi a ţărilor, şi spre întărirea statului întreg.

Popoarele cele credincioase ale Austriei reveresc ca cea mai binecuvântată faptă a acestui progres marinimoasa determinaţiune a Maiestăţii Voastre, prin care eserciţiul potestăţii absolute de domnitor 'l-aţi schimbat cu o constituţiune ce statoreşte, ca supuşii să iee parte la întocmirea legilor, şi prin aceea, că constituţiunea aceea, complanând suvenirile, intuiţiunile juridice, cum şi pretensiunile de drepturi ale diferitelor popoare, să încearcă a le îmbinà cu imperativa necesitate de a susţineà unitatea şi posiţiunea de stat a monarchiei, dă regatelor şi ţărilor garanţiile unor drepturi statorite lămurit şi neîndoit, şi face totodată ca să le stee şi lor prin putinţă conlucrarea în unanimitate, cea atâta de necesară.

Diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860 este acea lege fundamentală de stat, *constantă şi nerevocabilă,* care regulând referinţele interne ale dreptului de stat al monarchiei, trage liniile demarcaţionale în lăuntrul cărora, pe lângă păzirea cu mare grijă a autonomiei şi independenţei singuraticelor ţări, edificiul coustituţiunii statului e să se încheie cu o representanţă comună, pentru afacerile comune ale imperiului întreg.

Iar' apoi, fiind-că pentru dreptul de participare la legislaţiunea comună a statului să cere neapărat o ordine şi o formă anumită a eserciţiului aceleia, Maiestatea Voastră, spre a compleni mai departe lucrul început la 20 Octomvrie 1860, cu patenta împărătească din 26 Februarie 1861 aţi emis legea fundamentală de stat pentru representanţa imperiului, iar' cu aceasta aţi proclamat popoarelor întregul acest cuprins al legilor fundamentale, ca constituţiune a imperiului, cu acea asigurare serbătorească, cum-că M. Voastră nu

numai voiţi înşi-vă a ţineà şi păstra nestrămutat şi a apăra şi protege această constituţiune cu toată puterea împărătească în contra ori-cărui atac, ci şi că aţi deobligat pe următorii M. Voastre la regim, ca şi acestia să o observe şi să o ţină nestrămutată şi la suirea lor pe tron se o şi asigure în manifestul ce e a se emite în privinţa aceasta.

După cuprinsul şi garanţa acestor legi fundamentale de stat, dreptul de legislaţiune este a se esercia pe viitor numai pe lângă conlucrarea şi învoirea corpurilor representative, convocate în consunet cu constituţiunea, atât în senatul imperial, cât şi în dietele ţărilor, şi anume în marele principat Transilvania în sensul constituţiunii sale de mai nainte.

Acest act al înţelepciunii împărăteşti, care se arată ca un monument luminător al mărimii sublime de regent, împle şi pe representanţa marelui principat Transilvania cu cea mai mulţămitoare bucurie, iar' aceasta nu numai pentru-că Transilvania de acum înainte va fi chemată a lua parte activă şi la pertractarea afacerilor comune ale imperiului, în unire patriotică cu numeroasele popoare surori, ci şi din temeiul acela, pentru-că marele principat Transilvania 'şi-a recâştigat vechiul seu drept la legislaţiune pentru afacerile din lăuntru ale ţării, în spiritul constituţiunii basate pe caracterul sistemei de stat politic-naţional.

Dietei ei îi este foarte scumpă independenţa şi integritatea acestui mare principat, păstrată peste atâţi secoli, ca a unui membru separat şi independent al coroanei ungare; prin urmare, în deplin acord cu declaraţiunea respicată de Maiestatea Voastră, *uniunea Transilvaniei cu regatul Ungariei, decretată la 1848, nu o poate privì ca pe una ce s'ar fi înfiinţat cu deplină tărie legală,* şi aceleia cu atât mai puţin îi poate atribuì valoare de drept, cu cât ea a căzut în faptă numai decât, în urma evenimentelor ce au urmat nemijlocit după aceea.

La restatorirea constituţiunii de mai nainte a ţării în cuprinsul ei întreg s'a opus victorioasa putere a acelei fapte complinite, care prin statorirea principiului *egalei îndreptăţiri pentru toate naţiunile, limbile şi bisericile,* a dat cerinţelor timpului un caracter ce nu se mai poate şterge.

Cu privire la acestea să justifică imperativa trebuinţă de a presupune schimbări afund pătrunzătoare în privinţa statoririi unei modalităţi, după care representanţa ţării să se compună aşa, încât se corespundă într'o măsură conformă la toate interesele locuitorilor.

Deci, M. Voastră preaînaltă, înduplecat numai de o datorinţă imperativă ca regent, în lipsa unui alt temeiu legal şi nestrămutat, şi în neputinţa de a vă reîntoarce la Art. XI din anul 1791 fără abnegarea principiului egalei îndreptăţiri, v'aţi îndurat pentru dieta convocată în libera reg. cetate Sibiiu a emite un regulament nou de alegeri şi de afaceri, cu respicatul caracter al unui *normativ,* care să fie numai provisor şi să aibă valoare numai pentru aceasta dietă.

Poporimea ţării ascultând cu deplină încredere chemarea monarchului seu, totodată însă pătrunsă afund de necesitatea de a se deslegà mai multe întrebări însemnate ce zac încă nedeslegate, şi cari fără o grea vătămare a intereselor fie-cărui cetăţan de stat în parte nu sufer mai multă amânare, a luat parte la alegeri în toate cercurile electorale, fără escepţiune, pe temeiul regulamentului de alegeri ce s'a fost dat, iar' deputaţii trimişi s'au şi înfăţişat în o cumpănitoare majoritate a lor dintru odată cu bărbaţii chemaţi prin preaînalta încredere a M. Voastre, şi se află în parte mare de faţă în adunare.

După-ce credincioşii preaplecaţi membri ai dietei, ca corp legislativ al marelui principat al Transilvaniei, s'au adunat şi au făcut promisiunea prescrisă, au ascultat cu sentimentele celei mai neclătite credinţe de supuşi însufleţitoarele cuvinte ale preaînaltului rescript din 15 Iunie 1863 numărul 3117, cu care M. Voastră sacratisimă v'aţi îndurat a salutà representanţa ţării în limbajul cel mai deschis, scutit de ori-ce înţeles strâmb, şi pentru aceea, deşteptător de încrederea cea mai deplină.

Întru adevăr, problemele câte au trebuinţă de o deslegare inteţitoare sunt mari şi grele.

După-ce însă noi conduşi de principiul dreptăţii şi purtaţi de spiritul împăciuirii ne apucăm de lucru cu voinţă serioasă, suntem şi nutriţi de acea speranţă tare, cum-că întrunindu-ne cu sinceritate puterile întărite prin armonie vom reuşì se îndeplinim cu fericire încă şi cea mai grea lucrare.

Conştienţa ne spune tot ce aşteaptă dela noi patria şi ce aşteaptă imperiul.

Cu atât mai viu se deşteaptă în noi profunda părere de rău, cum-că din câte-va cercuri electorale deputaţii trimişi de către popor nu au venit, cum şi că dintre acei bărbaţi eminenţi, chemaţi prin încrederea Coroanei nu toţi au urmat chemării monarchului lor, pentru-că deşì dieta ţării nu vede în aceasta vre-o pedecă la intre-

prinderea lucrării sale la care este îndatorată, totuşi, când se lucră pentru înaintarea prosperităţii ţării întregi şi a tuturor cetăţenilor sei, cum şi pentru cele mai importante interese de viaţă ale lor, lipsa mai multor patrioţi cu esperienţă din societatea popoarelor surori se simte cu părere de rău.

Noi însă sperăm iarăşi, cum-că sub înrîurinţa lucrătoare în linişte a unei convicţiuni mai bune, care înaintând între toate clasele poporimii îşi sparge drum înainte, alegeri ordinate din nou vor aduce dietei un ajutor bine venit de puteri conlucrătoare încă şi din acele cercuri, cari până acum fără vina lor, ba în contra voinţii lor, încă nu sunt representate.

Cu ocasiunea deschiderii dietei M. Voastră v'aţi îndurat a ne da prin împuternicitul comisar regesc în copie autenticată acel document, care cuprinde abdicarea de tron a Maiestăţii Sale împăratului Ferdinand şi renunţarea Înălţimii Sale ces. reg. a serenisimului domn Francisc Carol din 2 Decemvrie 1848 în Olmütz, cu acel adaos, cum-că e lăsat în voia dietei, ca aceeaşi prin o deputaţiune ce ar fi a se trimite la reşedinţa împărătească să vadă însuşi originalul acelui document.

Dieta încredinţată pe deplin despre autenticitatea acestui document, cu privire la legea fundamentală a sancţiunii pragmatice, primită în 30 Martie 1722, cu cea mai ferbinte mulţămită către neperitoarele merite ale casei austriace pentru scăparea acestei ţări ia şi acest document propus ei spre cunoştinţă, cu cea mai deplină odihnire despre adevărul faptelor autenticate în acela, cum şi despre a lor legalitate.

Noi am mai primit din mânile aceluiaşi comisar regesc deplin împuternicit pentru dietă încă şi diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860, emanată cu solemnitate în toate trei limbile ţării, am primit întru asemenea şi legea fundamentală emanată tot în formă de diplomă împărătească cu data din 26 Februarie 1861, sunătoare pentru representanţa imperiului, iar' apoi îndemnaţi de mulţămită şi recunoştinţă pentru binevoitoarele scopuri îndreptate spre a stabilì o ordine liberală de stat, care se manifestă atât în restaurarea constituţiunii transilvane, cât şi în constituţiunea imperială dată tuturor popoarelor din întreaga monarchie, suntem şi gata de a corespunde preaînaltei provocări venite nouă de către Maiestatea Voastră, adecă a petrece ambele acele diplome în legile patriei, cu acea modalitate, că în aceasta privinţă dieta se facă în adins un articol de lege şi să-'l subştearnă M. Voastre pentru prea graţioasă sancţionare.

Fiind-că legile marelui principat Transilvania în art. II. din anul 1791 cuprind o instrucţiune anumită privitoare la procedura ce trebue să se observe la toate schimbările de tron faţă cu ţara, aşa declaraţiunea făcută de către M. Voastră cu privire la confirmarea diplomei leopoldine este un act de cea mai înaltă însemnătate.

Preaînalta Voastră Maiestate faceţi cunoscut ţării în cuvinte categorice, cumcă în privinţa diplomei leopoldine nu puteţi observà datina veche din causa, că mai multe puncte ale aceleia nici decum nu se mai pot aduce la îndeplinire, cum şi că dreptatea şi conştiinţa monarchului nu poate suferì să mai întărească ceva ce în faptă a devenit a fi peste putinţă.

A vorbì adevărul şi *a ţineà aceea ce ai promis este pentru domnitor şi pentru popoare cea mai înaltă poruncă.* Pentru aceea, credinţa şi convicţiunea pe care M. Voastră o manifestaţi aici ne umple, pe noì şi ţara, cu respect şi reverinţă înaintea acelei mărimi de conştiinţă, căreia moraliceşte nu-'i este cu putinţă a întărì prin cuvinte aceea ce în faptă nu poate ţineà.

Este prea adevărat, cumcă multe puncte din acea diplomă pe care M. Sa fericitul împărat Leopold I. o a dat la luarea principatului Transilvaniei sub protecţiunea domnirii austriace în 4 Decemvrie 1691, fiind în cursul timpurilor preschimbate, 'şi-au perdut toată valoarea şi pentru aceea de mult nici că se mai pot ţineà.

Diploma fusese întregită în mod esenţial încă prin sancţiunea pragmatică, care statoreşte dreptul de moştenire al glorioasei case domnitoare austriace şi indivisibilitatea ţărilor unite sub sceptrul ei într'un stat ce nu se mai poate desface, şi care sancţiune, în puterea art. III. din anul 1744, are şi pentru Transilvania valoarea unei legi fundamentale de stat, — nestrămutabile.

Totuşi, pe lângă toate schimbările prin cari au trecut unele puncte singuratice ale acestei diplome leopoldine, şi prin cari, după legea desvoltamentului organic, la care supus este ori-care stat, a trebuit să treacă neapărat, — fundamentalul caracter al aceleia, ca al unui contract de stat încheiat sărbătoreşte şi fără a se puteà revoca, al cărui cuprins este temelia dreptului constituţional transilvan, — a rămas totdeuna în putere.

Deci ţării îi serveşte spre mare odihnire, când aude conştienţioasa declaraţiune a M. Voastre, cumcă datina în privinţa diplomei leopoldine numai pentru aceea nu se poate observà, pentru-că punerea în lucrare a mai multor puncte din aceea *nici decum nu mai e cu*

putinţă. Cu aceasta însă diploma însaşi în fiinţa sa nu perde nimica din însemnătatea ei, ca temelie a dreptului public.

Tocmai pentru aceea, luând şi noi aceasta împrejurare în însuşi atinsul înţeles, primim cu cel mai viu simţământ de bucurie, cumcă M. Voastră preaînaltă recunoaşteţi totodată pe faţă şi spre dorita odihnire a ţării Vă îndurăţi a declarà sărbătoreşte, cumcă după-ce va fi înfiinţată pe cale constituţională, în conlucrare cu dieta, structura din lăuntru de drept public a marelui principat Transilvania şi corelaţiunea sa cătră întreaga monarchie în privinţa deţărmuririi definitive a modului trimiterii deputaţilor Transilvaniei la senatul imperial, inimei M. Voastre de părinte al ţării îi va fi spre plăcere a emite la dorirea şi rugarea ţării o diplomă solemnă, pe care şi următorii M. Voastre vor aveà de a o confirmà totdeuna înaintea depunerii jurământului omagial.

În realisarea cât de curândă a preaînaltei asigurări ce întimpină dorinţa cea fundată a întregei ţări, representanţii poporului, adunaţi acum, văd un moment esenţial pentru odihna întregei poporaţiuni a Transilvaniei.

Aceasta speranţă înalţă încrederea noastră şi ne adaogă puterile spre a ne începe lucrul ce ne aşteaptă, care, judecând după propositiunile comunicate, să întinde peste un câmp larg al unor chestiuni de mare însemnătate.

Ca una dintre cele mai însemnate întrebări ce M. Voastră v'aţi îndurat a o pune în fruntea propositiunilor regeşti se iveşte recunoaşterea în mod constituţional a *egalei îndreptăţiri politice-naţionale a naţiunii române şi a confesiunilor ei,* asemenea cu celelalte surori naţiuni şi confesiuni ale acestui mare principat Transilvania.

Dieta îşi cunoaşte de o datorinţă sacră a ajunge cât mai curând la resultate corespunzătoare ale consultaţiunilor sale, din causa că poporimea aşteaptă cu nerăbdare până să vadă întemeindu-se constituţiunea ţării după o ordine durabilă, pentru-ca prin aceea să ne stee prin putinţă a delătura atâtea rele apăsătoare, a pune administraţiunea şi justiţia pe temelii, pentru-ca scuturi apărătoare şi asigurătoare de drepturi să fie, cum şi în alte direcţiuni a deschide calea cătră aşezăminte salutare pentru prosperitatea întregului.

Referinţele cătră statul întreg încă aşteaptă cu tot adinsul ca să fie statorite după dorinţă, pentru-ca aşa ţara se simtă în măsură deplină binecuvântările ce vor resulta din strânsa împreunare cu imperiul şi cu representanţa sa comună.

Privind cu deplină încredere la activitatea constituţională a senatului imperial, poporaţiunea Transilvaniei aşteaptă cu ferbinte dorinţă statorirea cea deja încitată a unei proporţiuni mai drepte de contribuţiune, şi regularea datorinţei de a milita, care se respecteze mai bine trebuinţele unei raţionale economíi politice-naţionale.

Înainte de toate însă drumul de fer se simte pentru Transilvania de cea mai mare şi inteţitoare cerinţă.

Noi calculăm aşadară cu cea mai mare încredinţare, că prin mijlocirea constituţională a senatului imperial se va atrage odată în sistema drumurilor de fer şi aceasta ţară, care dela natură e binecuvântată cu tot felul de averi, şi prin posiţiunea şi formaţiunea sa e pentru apărarea monarchiei de cea mai mare însemnătate, şi că aşa, prin fapta aceasta, ce afară de toată îndoiala cu toată validitatea documentează preţul şi veritatea celei mai intime conexiuni cu imperiul întreg, şi patria noastră se va conduce către un viitor mai ferice.

Chemarea destinată M. Voastre de providenţă pentru-ca să conduceţi soartea marelui principat Transilvania peste cel mai greu punct de prefacere ne luminează şi nouă ca un luceafăr întru toată importanţa şi mărimea sa.

Noi simţim, ca şi M. Voastră, cumcă deşì problemele cari ni-s'au pus sunt grele, totuşi acelea trebue să se deslege odată.

Supusa şi credincioasa representanţă a ţării, ajutată de dreptatea causei, simţindu-se insuflată de spiritul cumpătului, de al bunei învoiri şi al toleranţei, întimpină nisuinţa cea sinceră a Maiestăţii Voastre de a îngrijì pentru fericirea şi prosperitatea tuturor popoarelor cu cea mai deplină încredere a sa.

Aşa noi, cu ajutorul lui Dumnezeu vom şi reuşì a duce în capăt sigur şi fericit acest lucru de care ne apucarăm.

Cari rămânem în credinţă neclătită, în devotamentul şi supunerea către augusta casă împărătească, cu cea mai profundă veneraţiune:

Ai Maiestăţii Voastre ces. reg. apostolice prea umiliţi şi totdeuna credincioşi supuşi şi servi, representanţii marelui principat al Transilvaniei, adunaţi în dietă.

Sibiiu, în 21 August 1863. (Urmează subscrierile.)*)

Adresa a fost predată comisarului regesc, spre înaintare domnitorului, în 25 August n. prin comisiunea care a compus-o. Conducător al comisiunii erà contele *Nemes*

---

*) Din *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură“*, anul 1863, numărul 24.

János. În comitiva cu care s'a predat adresa dieta spunea, că „această adresă s'a pertractat pe cale constituţională şi la a treia cetire s'a acceptat cu unanimitate, ca convicţiune a dietei întregi, care prin aceasta 'şi-a depus credeul politic şi 'şi-a arătat direcţiunea care s'a determinat a o observà la resolvirea grelelor sale probleme".

Atât adresa, cât şi comitiva, erau compuse şi au fost predate comisarului regesc în toate limbile ţării: ungureşte, nemţeşte şi româneşte.

Inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei.

Şedinţa XVII.

Ţinută în 26 August. Să deschide la orele zece şi un sfert. Să autentică protocolul şedinţei trecute. Contele *Nemes János,* conducătorul comisiunii însărcinate cu predarea adresei, face raport, că comisarul regesc a luat adresa în primire şi 'şi-a esprimat speranţa, că M. Sa o va primì cu graţie preaînaltă. 'Şi-a esprimat apoi dorinţa de a mai primì multe ast-fel de elaborate mature dela dietă. (Să trăească!)

George Roman, ales deputat în cercul *Mociului,* face votul obicinuit. Să pune apoi la ordinea zilei proiectul de lege pentru esecutarea *egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei.*

Raportorul *Trauschenfels* urcă tribuna şi ceteşte proiectul de lege în limba germană. Ioachim *Murăşian* îl ceteşte în româneşte, iar' *Lászlóffy* în ungureşte. Ia apoi cuvântul raportorul *Trauschenfels* pentru a-'i face următoarea motivare:

„Înaltă casă! Propăşirea genului omenesc pe calea desvoltării sale spirituale şi morale să manifestează de sigur şi prin necontestabilul fenomen, că îngustele diferenţe de caste, că separaţiunile scutite prin privilegii, — aceste eredităţi din secolii trecuţi, cari ţin despărţiţi pe oameni de oameni, pe naţiuni de naţiunile surori, — dinaintea spiritului timpului modern tot mai mult să nimicesc şi per.

Îmi iau voe a semnificà acest fenomen ca un caracter de propăşire generală morală şi intelectuală a genului omenesc, de

oare-ce nu poate fi îndoeală, că acela e numai resultatul acelei conştienţe ce se lăţeşte tot mai departe şi devine tot mai generală, a conştienţei adecă despre demnitatea ce locueşte în om, *ca om,* şi despre îndreptăţirea umană ce resultă de aci.

Conştienţa cea clară a acestei demnităţi şi a îndreptăţirii deduse de aici este însă peste tot cea dintâia şi cea mai de lipsă cerinţă pentru nobilisarea omului, şi a naţiunilor şi popoarelor ce constau din oameni. Numai această conştienţă poate scutì individul şi naţiunile întregi de o direcţiune care degradează şi întinează această nobilitate dăruită de Dumnezeu genului omenesc. Numai această conştienţă dă garanţă sigură pentru ascultarea eternelor legi ale moralei.

Înaltă casă! Problema cu care e să reîncepem activitatea legislatorică în Transilvania a deşteptat în mine, fără de voe, considerările premerse. *Voim să dăm naţiunii române din Transilvania o patrie, în care ea până acuma a fost numai suferită!* Voim *să dăm patrie,* cu drept deplin de indigenat, *ambelor ei confesiuni,* dintre cari una n'a fost recunoscută în autonomia ei, ceealaltă a fost numai suferită. Făcând aşa, *săvârşim numai un act al dreptăţii.*

Au trecut deja 232 de ani de când naţiunea ungară, săcuiască şi sasă din patria noastră convenîră, spre a-'şi garantà prin jurământ solemn cele mai sacre drepturi de oameni şi de naţiuni, adecă libertatea credinţei, susţinerea constituţiunii şi siguritatea proprietăţii. Sunt 232 de ani de când se înfiinţă uniunea între Ungurii, Săcuii şi Saşii din Transilvania, la anul 1630. Înaltă casă! Naţiunea Românilor astăzi încă e eschisă din această legătură frăţească, deşi fiii aceleia au purtat cu sinceritate, au împărţit cu sinceritate, toate greutăţile, toate suferinţele acestei patrii, cu noi, (Bravo!) deşi puţine jughere de pământ cred că sunt în Transilvania pe cari să nu le fi udat ei cu sudoarea, cu sângele cel mai bun al inimei lor. (Bravo!) După părerea mea, e numai un act al dreptăţii, ca acum, după-ce sistema feudală care-'i împedeca până la anul 1848 s'a şters în Transilvania, naţiunea română şi confesiunile ei să se primească în această legătură frăţească. După părerea mea, e numai un act al dreptăţii, dacă naţiunei române, dacă religiunii gr.-ort. îi vom deschide în patria noastră cea mai deplină îndreptăţire egală cu celelalte naţiuni şi religiuni ale Transilvaniei, cari erau încinse cu legătura uniunii patriotice.

Cred că vorbesc tocmai în sensul și spiritul tuturor acelora, cari să țin de națiunile și religiunile foste până aci îndreptățite pe deplin, dacă, dând fraților Români mâna frățească îi voiu încredință în numele acelora, *că-'i bineventăm din inimă în legătura noastră frățească și că ne ținem de cea mai sfântă datorință de a le face de aci încolo dreptate în toată privința,* nu numai pentru de a șterge nedreptatea timpurilor trecute, ci și pentru-că numai prin aceasta vom pune pe basele cele mai sigure concordia cea atât de trebuincioasă patriei noastre, și iubirea frățească între națiuni, iar' prin aceasta înflorirea și fericirea iubitei noastre patrii. (Vivat! Bravo! Să trăească!)*)

Raportorul cetește apoi *propunerea* comisiunii însărcinate cu esaminarea și textuarea finală a proiectului de lege despre efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, care e următoarea:

„La consultarea asupra propositiunii prime regești, adecă a proiectului de lege referitor la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, comitetul (comisiunea) dietei a socotit că procede principiarminte din acel punct de vedere conducător, pe care crede a-'l vedeà esprimat în proiectul de lege, care conține prima propositiune regească.

Ambele proiecte de lege, adecă acel ce servește drept propositiune regească, și acela de către comisiunea dietei propus, purced așa dară din unul și același punct de vedere, și anume, din acela, ca edificiul cel vechiu constituțional, restituit de M. Sa preaînaltă în 20 Octomvrie 1860, al celor trei națiuni ardelene până aci îndreptățite și al celor patru religiuni recunoscute, — fără a se lăsà însă de acuma în schimbări adânc tăietoare și streformări noue a aceluiași, — să se lărgească ast-fel, încât să-și afle într'același acuma și o a patra națiune și încă două confesiuni locul cerut *pentru desvoltarea lor națională și confesională,* în aceeași măsură, precum au avut-o aceasta națiunile și confesiunile până acum îndreptățite.

Așa-dară comitetul (comisiunea) dietei în proiectul compus din partea sa nu propune vre-o schimbare în sistema constituțiunii ardelene de mai nainte, ci numai o estindere a sistemei constituțiunii ardelene, ce se află în vigoare și a esistat și mai nainte. De oare-ce deci punctul de vedere conducător al proiectului de lege, care con-

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 73 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 150—151.

ţine propoşiţiunea primă regească, se uneşte pe deplin în privinţa obiectului acestuia de pertractat cu acela al comisiunii dietei, aşa şi schimbările propuse de cătră comisiunea dietei în proiectul de lege recomandat din partea ei să restrâng esenţialminte numai:

1. la schimbările întru împărţirea materiei observânde şi
2. la schimbarea în stilisare.

Schimbările propuse întru împărţirea materiei crede comisiunea dietei a fi justificate prin aceea, că în proiectul de lege propus din partea sa materia e mai sistematic împărţită, disposiţiunile legii, cari stau în combinaţiune logică şi provin în mod natural una din alta, sunt mai apropiate şi mai strâns legate la olaltă de cum e aceasta în proiectul de lege conţinător de proposiţiunea regească. După-ce adecă în §. 1 al proiectului comisiunii să enunţă în general *recunoaşterea legală a naţiunii române, a religiunii gr.-cat. ca atare şi a bisericii gr.-răsăritene,* — §. 2 enunţă mai întâiu egala îndreptăţire a naţiunii române cu celelalte naţiuni regnicolare ale Transilvaniei, şi totodată asigură pe ceialalţi fii ai patriei, cari nu se ţin de vre-una din cele patru naţiuni ale Transilvaniei acum îndreptăţite, că egala îndreptăţire personală rămâne inviolabilă, iar' §. 3 tratează deosebit despre posiţiunea de egal îndreptăţită a religiunii gr.-catolice ca atare şi a religiunii gr.-ort. faţă cu celelalte religiuni din Ardeal, cari sunt îndreptăţite, şi conţine în construcţia de încheiere disposiţiunea, că neaparţinerea la vre-una din cele şase religiuni acum recunoscute pe nimenea nu-'l eschide dela eserciarea drepturilor politice.

Apoi paragrafii 4, 5, 6 şi 7 stau în conformitate cu proiectul proposiţiunii regeşti, numai cât în §. 6 se mai propune adaogerea, că şi rescriptele regeşti, ordinaţiuni şi alte măsuri administrative, împreună cu legile ţării, cari stau în contrazicere cu determinaţiunile acestea, sunt pentru mai marea precauţiune declarate de şterse.

Schimbările în formularea stilistică numai întru atâta le-a aflat comisiunea de lipsă, întru cât aceasta s'a arătat a fi în interesul înţelesului mai lămurit al textului legii. În titlu, vorba »*efectuirea*« din proiectul de proposiţiune regească s'a şters în proiectul comisiunii, pentru-că espresiunea aceasta ar presupune apriat esistenţa unei legi despre egala îndreptăţire a naţiunii române şi a religiunilor ei, şi ar însemna, ca şi cum ar fi numai de a se aplica aceasta lege în praxă. De oare-ce însă o lege despre egala îndreptăţire naţională a naţiunii române şi a religiunilor ei până acuma n'a esistat, aşa s'a arătat aceasta emitere justificată.

Schimbarea prin care în titlul proiectului de lege s'a propus de către comisiunea dietei în loc de »*şi a confesiunilor ei*« vorbele mai lămurit însemnătoare: »*cum şi a confesiunii gr.-catolice şi a celei gr.-răsăritene*«, se arată justificată prin aceea, că după stilisarea cea dintâiu, titlul se vede a avea un înţeles, ca-şi-cum confesiunea gr.-catolică, ca atare, şi confesiunea gr.-orientală numai întru atâta ar fi egal îndreptăţite, încât acelea stau în legătură cu naţiunea română, pe când după părerea comisiunii dietei egala îndreptăţire a ambelor confesiuni are să se enunţe fără privire la împrejurarea casuală, că acelea primesc prin mulţimea credincioşilor aici în Transilvania şi un colorit naţional.

În §. 1 a aflat comisiunea dietei indicarea vorbelor „întru înţelesul legilor ţării, tocmai ca şi celelalte trei naţiuni recunoscute şi patru religiuni ale Transilvaniei" din acel temeiu de lipsă, pentru-că particula »*asemenea*« în proiectul de propoziţiune regească indică o referinţă, care acolo nu era esprimată, şi aşa cerea o întregire.

Paragraful 2 din proiectul comisiunei să abate cu totul dela §. 2 din proiectul propoziţiunilor regeşti, pentru-că asta aşa o cerea noua împărţire a materiei şi înţelesul legii. Dacă în §. 1 să enunţă legala recunoaştere a naţiunii române, a religiunii gr.-catolice şi a religiunii gr.-orientale, atunci la §. 2 să naşte fireşte întrebarea, că de ce sunt acelea recunoscute?

Paragraful 2 din proiectul comitetului resolvă întrebarea aceasta, zicând că: de *egal îndreptăţite*, şi vrea să se stabilească gradul îndreptăţirii, — de oare-ce espresiunea aceasta e de natură relativă, — prin aceea, că-'i pune de măsură alăturea îndreptăţirea de naţiunea maghiară, secue şi sasă mai nainte câştigată.

Pentru-ca să se ridice grija acelor fii ai patriei, cari nu se ţin de vre-una din aceste patru naţiuni îndreptăţite, ca-şi-când prin aceasta s'ar prejudeca egalei îndreptăţiri personale, garantată cu preaînalta diplomă din 20 Octomvrie 1860, — s'au adaos acì dispoziţiunile §-ului 3 din proiectul regesc.

Paragraful 3 din proiectul comisiunii trece la cele două religiuni recunoscute în mod legal în §-ul 1 şi procede în privinţa acelora după aceleaşi principii, cari s'au observat şi în §-ul de mai nainte în privinţa naţionalităţilor. Iar' paragrafii 4, 5 şi 7 au remas şi în privinţa stilisării neschimbaţi, pe când în §. 6 s'a înşirat numai adaosul mai sus menţionat. *Sibiiu*, 22 August n. 1863. George conte de *Béldi* m. p. Francisc de *Trauschenfels* m. p. referent";*)

*) Din »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 73.

Raportorul recomandă dietei spre primire proiectul de lege al comisiunei și apoi predă locul la tribună coreferentului

Timoteiu Cipariu, care rostește următoarea vorbire:

„Înaltă casă! Trebue să premit mai nainte, că proiectul de lege al comisiunii, așa cum s'a tipărit, cuprinde în sine unele greșeli, parte de stil, parte reale, parte de tipar. Comisiunea dietală 'mi-a încredințat în urmă revisiunea de a doua-oară a proiectului, în textul român, pentru-ca să consune cu cel german. Din aceea causă îmi iau cutezanța mai întâiu a prelege înaltei case acest text în forma care mai aproape corespunde intențiunilor acestei comisiuni. (Cetește textul român al proiectului de lege, apoi continuă:)

Înaltă casă! Când am luat asupra mea însărcinarea de coreferent, cu care m'a onorat respectabila comisiune, compusă în sensul regulamentului acestei înalte case, spre consultare asupra întâiului proiect de lege și spre formularea unei păreri de propus înaltei case spre decisiune; când luaiu asupra mea, zic, această onorabilă însărcinare, numai decât am și simțit greutatea acestei intreprinderi, și 'mi-a părut mult rău, că acel confrate onorabil, care fusese însărcinat cu formarea proiectului eșit sub numele comisiunii dietale ad hoc, nu se află de față ca însuși să apere din cuvânt în cuvânt și să motiveze mai pe larg acest proiect nou de lege, care s'a împărțit înaltei case în toate trei limbi ale țării și care acum a fost cetit.

'Mi-a părut foarte mult rău, pentru-că obiectul e atât de important, pentru-că așteptarea națiunii române atât este de încordată, pentru-că resoluțiunea acestei grele chestiuni cere atâta capacitate, atât sânge rece și atâta circumspecțiune în toate laturile, încât fie-care din noi, și cu atât mai vârtos eu însumi, ne simțim, și caută să ne simțim oare-cum gârboviți sub greumântul acelei mari responsabilități ce zace pe umerii nostri, dacă cum-va din o causă ori alta, din debilitate sau precipitare, ori dintru un neastâmpăr rău calculat am comite vre-o eroare, a cărei consecvență se aibă triste și neplăcute urmări pentru viitorul națiunii române, despre a cărei esistență politică chiar acum se tratează, sau și dacă numai nu am nimerì, ori dorințele națiunii noastre, ori intențiunile cele mai curate ale națiunilor surori, ale acestui mare principat al Transilvaniei.

Nu am lipsă, cred eu, să întemeiez momentul chestiunii presente. O serie lungă de secoli a trecut pe pământul patriei noastre,

în cari această națiune laborioasă, dar' respinsă din toate părțile, ajunsese la soartea cea mai de pe urmă a eloților spartani și a sclavilor Americei celei liberale, căci ea pe acest pământ erà fără patrie, fără nici un drept politic, fără nici o viață națională, fără nici o apărare sau scutință din partea statului pentru care își vărsà sângele în oștiri trimise asupra popoarelor barbare inimice acestei țări, fără de a secerà și gloria vârtuților militare pentru națiunea, care în sudoarea feței sale își nutria număroasele familii, și totdeodată contribuià spre susținerea unei caste privilegiate, care din parte-'și îi închisese toate ușile spre o eluptare din această servitute avilitoare.

Însă, grație spiritului civilisator, grație inimei neînfrânte a națiunii, și grație geniului protector al înaltei case domnitoare, aurora emancipării naționalității române din Transilvania n'a putut să se mai diferească, nici să se mai acopere de norii grei și întunecoși, cari nu sufereau respândirea luminii și libertății pe pământul Transilvaniei. Astăzi acea auroră, ce numai speranțe ne promitea în viitor, ce numai precursor erà al unui soare deplin luminător și al unei zile mărețe pentru națiunea română, astăzi, zic, începe a face loc acelui soare și acelei zile, după cari atâta au suspinat părinții noștri ca să le vada și nu le-au văzut!

Această zi de astăzi va să înceapă o nouă epocă în viața națională a românimii transilvane, o epocă, care, ne place a crede, va fi spre mulțămirea, nu numai a casei suverane, care ne-a luat sub protecțiunea sa, ci și spre mulțămirea tuturor naționalităților, cari dela providență sunt puse în mijlocul nostru, nu spre împărechiarea și asuprirea uneia prin ceialaltă, ci *spre împrumutată ajutorare și conlucrare spre același scop,* care e *înflorirea acestei patrii* binecuvântate dela natură, însă până acum mult remasă înapoi, numai și numai din acea causă, că această frățească conțelegere între naționalitățile patriei a lipsit cu totul, pentru-că fie-care naționalitate credea, că interesele particulare sunt o cărare mai sigură spre a ajunge la acest scop dorit, pentru-că fie-care credeà, că fericirea patriei e identică numai cu bunăstarea uneia ori altei naționalități, și nu stă în bunăstarea fiilor tuturor ai acestui pământ. (Bravo !)

Sperăm însă, sau ce e mai mult, avem convingerea, ca acelea idei triste și funeste, cari reținură atât de îndelungat progresul fericirei acestei patrii scumpe, au făcut și vor face loc acelor idei de civilisațiune, de dreptate, de libertate și de umanitate, cari for-

mează caracterul epocelor mari, glorioase, şi la cari, ca la un scop suprem aleargă întreaga omenime din toate puterile, şi la cari în urmă sperează că va şi ajunge, peste scurt sau peste lung timp, pentru-că acel scop e sfânt, etern, pentru-că el e dorirea inimei omeneşti şi postulatul raţiunii supreme, pentru-că e postulatul, cuvântul şi voia lui Dumnezeu. (Bravo!) Dela acest postulat nimenea cu ştiinţă nu se poate subtrage. Şi sunt convins, că naţiunea română, de acì înainte, intrând şi ocupând locul ce 'i-se cuvine între naţiunile Transilvaniei, cu atât mai puţin se va subtrage, cu cât însaşi a gustat mai mult decât altele amarul epocei trecute, mai mult decât altele a purtat jugul despotismului şi al spiritului de invidie, intoleranţă, ură naţională şi personală, şi putem zice şi al spiritului de neumanitate.

Naţiunea română, împreună cu confesiunile ei, înarticulată prin legea care formează obiectul zilei, va şti respectà cu umanitate, iubire, reverinţă şi frăţietate pe toate naţionalităţile Transilvaniei, înarticulate sau nearticulate, toate confesiunile, recepte, sau încă nerecepte, şi nu va pune din partea sa nici o pedecă liberului eserciţiu al deplinei libertăţi individuale, al convingerilor politice şi religioase, ci va observà cu scumpătate înaltele principii ale umanităţii, cari sunt proclamate şi recunoscute de toate naţiunile civilisate.

Comisiunea consultătoare, al cărei membru avuiu onoarea a fi şi eu, încă a purces tot din aceste principii, şi când cu unanimitate cordială între toţi membrii acestei comisiuni s'a luat învoirea întru recunoaşterea naţiunii române şi a confesiunilor ei pe deplin şi întocmai precum sunt recunoscute încă mai de mult cele până acì aşa numite naţiuni şi confesiuni recepte şi regnicolare ale Transilvaniei, cu toate drepturile naţionale şi individuale, civile şi politice, fără nici o diferinţă de naţiune sau confesiune, totdeodată a ţinut de a sa sfântă datorinţă, cu care e datoare umanităţii şi spiritului public al Europei, precum şi actelor fundamentale ale imperiului, a da espresiune clară şi acelei convingeri, că prin înarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei în sistema regnicolară transilvană, înalta casă nu voeşte nici decum, ca spiritul esclusiv, intolerant şi invidios, care a domnit în sistema veche a Transilvaniei, să mai domnească şi de acì înainte (Bravo!), ci din contră, că înalta casă ştie împăca toate interesele naţiunilor şi ale indivizilor în acel mod, care se corespundă şi dreptelor dorinţe ale naţiunii române, precum şi cerinţelor timpului şi ale spiritului de umanitate. Înalta

casă, care e chemată a delibera şi a decide în merit în aceasta causă atât de momentuoasă, e totodată rugată cu profundă umilinţă, se iee în nume de bine şi aceste puţine descoperiri ce avuiu onoare a le respica din acest loc, ca coreferent al comisiunii ad hoc, recomandând totodată elaboratul aceleiaşi comisiuni spre acceptare din partea înaltei case. (Să trăească! Bravo!)". *)

Presidentul declară deschisă discuţia asupra proiectului de lege despre inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei, dar' din causă că timpul e înaintat, discuţia se va începe în şedinţa proximă.

Urmează o interpelare a lui *Fekete - Negruţiu,* că Blajul de ce nu e trecut în şirul opidelor cari sunt representate în dietă prin deputaţi proprii?, esprimându-'şi şi metropolitul *Şuluţiu* rugarea, ca pentru viitor să se facă Blajului favorul de a-'şi aveà deputatul seu, la ce presidentul respunde, că chestia va fi predată comisiunii de petiţiuni spre studiare.

Se fac apoi unele verificări de deputaţi, şi urmează o nouă interpelare, făcută din partea lui Schuler de Libloy, împreună cu alţi consoţi, cu privire la purtarea necorectă a judelui tractual Apáthi, care pune în temniţă oameni nevinovaţi numai pentru-ca să stoarcă bani dela ei pentru punerea în libertate. Preşedintele promite că va respunde la timpul seu, şi încheie şedinţa.

Şedinţa XVIII.

Ţinută în 28 August n. La ordinea zilei proiectul de lege despre inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei. Primul care ia cuvântul e

Contele Béldi. Vorbeşte ast-fel:

„Domnule president! Înaltă representanţă a ţării! Apreţierea împrumutată (reciprocă), ba dreptatea cere, ca proiectul de lege chestionat să se resoalve ast-fel, ca cei interesaţi să vină pe deplin mulţămiţi şi îndestuliţi. Şi eu, care am fost membru al comisiunii ce elaboră acest proiect, m'am apropiat de această afacere cu toată sinceritatea, pentru-ca sa se întroducă în condicele ţării tot ce ar puteà servì spre mulţămirea lor, şi precum celelalte trei naţiuni ale

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, nrul 74 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 151—153.

ţării, adecă naţiunea Maghiarilor, Săcuilor şi Saşilor, — *să aibă şi Românii deplină libertate politică şi confesională.* E adevărat, că ei de fapt sunt deja în posesiunea acelor drepturi, pe cari până acum le avură numai cele trei naţiuni privilegiate, şi aşa multora li-s'ar puteà păreà de prisos lucru a mai pertractà ceva în privinţa aceasta. Dar' fiind-că naţiunea română pune pond mare pe aceea, ca nu numai drepturile individuale, ci *şi cele naţionale,* atât în privinţa politică, cât şi în afacerile religionare, să şi le ştie proclamate şi trecute în legile ţării, — de aceea cu cea mai mare prevenire mă declar pentru îndestulirea acestor dorinţe ale lor (Éljen. Să trăească!), şi anume, mai cu seamă din motivul acela, că sunt încredinţat pe deplin, că numai în modul acesta se poate sperà şi aşteptà, că naţiunea română, recunoscând loialitatea celoralalte trei naţiuni, va contribuì şi ea din toate puterile, ca constituţiunea avitică, pe care o am recâştigat, — deşì cu unele schimbări esenţiale, — prin diploma din 20 Octomvrie 1860, să se susţină (Să trăească!), şi că toate acele reforme, cari prin schimbarea împrejurărilor timpului să arată a fi neîncunjurabile, să se înfiinţeze prin conlucrarea lor pe cale constituţională, în concordie frăţească, şi aşa credinţa cea neînfrântă către monarchul nostru având-o totdeauna dinaintea ochilor, desvoltarea spirituală şi materială a ţării, de care avem atâta lipsă, să vină înaintată prin conlucrarea lor, câştigându-se îndestulirea ţării noastre. Eu deci sunt pentru proiectul de lege propus, şi adecă, mai cu seamă din acea causă, că *îndreptăţirea egală politică şi religionară a naţiunii române va fi de mare influenţă asupra constituţiunii noastre avitice şi asupra autonomiei ţării noastre.* (Éljen. Să trăească!)*)

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Pe naţiunea noastră română şi pe religiunile ei de mulţi secoli a zăcut anatema politică. Ea a fost escomunicată din concertul celoralalte regnicolare naţiuni şi religiuni, aşa, că naţiunea noastră română de mulţi secoli, aşa zicând de vre-o patru secoli şi jumătate, n'a avut norocire se poată luà parte la legislaţiune, şi de acì fireşte a urmat, că a trebuit să remână îndărăpt şi în civilisaţiune şi în drepturile celelalte politice.

Laudă lui Dumnezeu dăm şi glorificăm pe sacritisima ces. reg. Maiestate, care astăzi, prin propoziţiunea sa primă ce o dă înaintea dietei acum spre pertractare generală, voeşte ca anatema aceasta să

*) Cf. »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 73 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 157.

se şteargă şi de pe naţiunea noastră română şi să înceteze escomunicaţiunea aceea politică din drepturile publice ale naţiunilor Transilvaniei.

Europa, şi doară toată lumea se va mirà, care nu va şti stările împrejur şi istoria naţiunii şi a patriei noastre, cum de pe o naţiune, care înainte de aceasta cu 1758 de ani ca domnitoare s'a aşezat acì în dulcea noastră patrie, printre toate viforele cele grozave şi incursiunile neamurilor celor barbare, cari au răsturnat dulcea noastră patrie cu susul în jos, *provedinţa dumnezeească aşa o a strecurat, apărat şi ţinut, încât şi venirea neamului sau a naţiunii maghiare a aflat-o domnitoare,* s'ar mirà, zic, cum unei naţiuni, care este *cea mai veche dintre toate naţiunile Transilvaniei,* numai astăzi 'i-se deschide uşa legislativei acestei case şi astăzi este să se primească şi ea în sistema naţiunilor regnicolare ale patriei noastre? Şi va zice doară, că naţiunea română poate că nici-odată *n'a avut drepturi,* ci acestea le primeşte astăzi, ca dintr'o mare graţie a celoralalte naţiuni.

Domnilor! Naţiunea noastră încă în săptămânile trecute, când s'a desbătut adresa către M. Sa, a primit provocarea la dreptul istoric, şi nu fără temeiu, pentru-că naţiunea noastră nu fixează epoca dreptului seu istoric numai de atunci, de când patria aceasta, după trista şi nefericita bătălie dela Mohaciu, s'a despărţit de coroana Ungariei, ci naţiunea noastră îşi reduce şi-'şi pune epoca istorică mai nainte, tocmai de atunci, de când au întrat Maghiarii în patria noastră. Istoricul cel anonim al naţiunii maghiare, care cu bună-seamă mai mult a scris în favorul nobilei naţiuni maghiare decât în favorul nostru, al Românilor, zice totuşi, că *Românii dând mâna dreaptă de bună voea lor şi-au ales domnitor pe ducele maghiar Tuhutum,* şi din ziua aceea Tuhutum a stăpânit cu pace în patria noastră.

Aşa dară de acì să vede, că naţiunea noastră n'a fost subjugată cu armele, ci a venit sub stăpânirea principelui maghiar cu păciuire solemnă de stat, şi aşa se poate zice, că naţiunea noastră pe naţiunea maghiară ca pe o soră dulce o a primit cu toate drepturile sale, cari le-a avut ea în patria sa, pentru-că, domnilor, nu e de a se crede aceea, că *Ungurii cu arme ar fi supus pe Români,* pentru-că trebue să presupunem, că trufia unui învingător duce maghiar nici-odată nu s'ar fi dejosit până acolo, ca *să dee mâna cu cei învinşi* şi supuşi cu armele, şi să recunoască alegerea sa de

domnitor peste Transilvania dela nişte sclavi ai sei, subjugaţi prin puterea armelor.

Aşa dară să vede de aci, că Românii au avut drepturi politice şi istorice, şi temeiul drepturilor istorice ale Românilor devine şi isvoreşte tocmai de atunci, de când au întrat Maghiarii în Transilvania, şi dela solemnul pact de stat, încheiat cu ei la Esculeu, dându-'şi mâna dreaptă unii cu alţii, când s'au înfrăţit la olaltă, la bine şi la rău, şi apoi cu unite puteri au apărat patria în contra vijeliilor.

Şi oare ce cas, ce întâmplare s'a putut întâmplà, ca totuşi noi de mai multe veacuri să fim lipsiţi de drepturile noastre politice şi istorice, pe cari le-am avut la olaltă cu fraţii nostri Maghiari? Mulţi poate vor soçotì, că naţiunea română poate de aceea a trebuít să-'şi peardă drepturile, pentru-că ar fi comis vre-o crimă de perdueliune, ori s'ar fi sculat cu arme asupra domnitorului, pentru-ce 'şi-a perdut apoi drepturile sale. Nimenea să nu socotească că aceasta s'ar fi întâmplat. Nenorocirea naţiunii noastre a fost singur numai aceea, că ea *cu suflet şi cu trup s'a alipit tare de biserica orientală şi de ritul oriental* (Aşa e!), într'atâta, încât mai bucuros a suferit ori-ce calamitate, decât să-'şi părăsască naţiunea şi religiunea. Iertaţi-'mi domnilor, ca să nu aduc testimonii din isvoarele istoriei, pentru a-'mi documenta aserţiunea mea; iertaţi-'mi mai bine se trec cu vederea peste acestea, pentru-că amarul timpurilor trecute vreau să-'l acoper cu vecînică uitare, fiind-că ţinta noastră este, să ne înfrăţim adevărat, pentru-că numai cu puteri unite putem să fericim patria noastră. Destul că causa dejosirii şi a perderii drepturilor noastre politice şi istorice nu este alta, fără numai singur numai *fanatismul religios*. A venit deci acolo prin feluri şi feluri de fase şi nenorociri, pe cari eu după posiţiunea mea mai mult trebue să le retac decât să le povestesc. Acolo, zic, a venit soartea naţiunii noastre, că mai pe urmă s'a adus între multe alte prea dejositoare legi şi un articol de lege în aprobate partea I. tit. 8 art. 1 care zice: „Noha az oláh natio sem a statusok közé nem számláltatott, sem vallások a recepta religiok közzűl való", etc. şi în alt articol tit. 9 art. 1 să zice şi mai urît: „Noha az oláh nemzet propter bonum publicum admitáltatott e hazában, mind azon által nem vévén esziben állapotjának alacsony voltát", etc. Şi aceasta aşa apăsătoare şi dejositoare soarte asupra naţiunii noastre n'a venit dintr'alta, fără numai din fanatismul cel religios, care a tras după sine apoi fireşte ura şi

contentul naţional şi religionar. Mulţămită lui Dumnezeu, acum au trecut şi atari amare consecinţe ale trecutului, toate să rămână uitate şi în veci se remână astupate.

Aşa dară într'aceea şi în interstiţiul acesta de atunci până acum au început cele trei naţiuni a se constituì, fără de naţiunea noastră română, sau mai bine, cu toată escluderea acesteia din drepturile politice, s'au prefăcut în staturi şi ordini, s'au făcut pe sine naţiuni regnicolare, au întemeiat uniunea trium nationum şi sistema trium nationum şi quator religionum, din care au eschis cu totul naţiunea română, şi toate beneficiile şi diregătoriile patriei de sus până jos le-au împărţit între sine, după religiunile lor. Aşa Românii despoiaţi şi eschişi, pururea au solicitat şi nu 'şi-au uitat nici-odată de drepturile lor politice, pentru-că dacă stă principiul acela pe care acì în casa aceasta mărită 'l-am auzit, şi pe care lumea civilisată de acum cu toată dreptatea îl adoptează, că adecă „es gibt keine Rechtsverwirkung", va să zică, nici o naţiune nu-'şi poate perde drepturile sale, naţiunea română cu atât mai cu mare dreptate îşi repeţeşte drepturile sale politice istorice, cu cât ea nici o crimă politică n'a făcut, pentru care să se poate zice cu ceva umbră de drept, că 'şi-le-a putut perde. Aşa dară naţiunea noastră pofteşte, ca iarăşi să se repună în drepturile sale antice, asemenea în toate drepturile cu nobila naţiune maghiară. Nu pofteşte naţiunea română nimica nou, ori mai mult decât au celelalte naţiuni surori. Pofta noastră nu este ca *să domnim,* ci ca *să fim fraţi.* Pofta noastră nu e ca să cerem mai mult decât celelalte naţiuni, dar' totuşi acelea toate le cerem de cari se bucură şi celelalte surori naţiuni. De aceea, trebue să ne descoperim dorirea noastră şi să ne spunem pofta inimii noastre, pentru-că tot aceea am cerut şi de patru secoli încoace, până în ziua de astăzi, adecă să fim şi noi între staturi şi ordine, să fim primiţi şi noi între naţiunile regnicolare, ca să întrăm şi noi în uniunea trium nationum, ca să întrăm şi noi cu religiunile noastre în sistema Transilvaniei, sistemă ce a stat din trei naţiuni şi patru religiuni şi a format dreptul public de stat al Transilvaniei, ca această sistemă politică transilvană să stee de acì din patru naţiuni şi şase religiuni.

Noi tare ne alipim cu inima de dreptul acesta. Însă domnilor, când ne alipim cu inima de drepturile acestea, nu voim doară prin aceasta delăturarea egalei îndreptăţiri individuale şi religionare a altora, ori de ce fel de naţionalitate sau confesiune s'ar ţineà.

http://statuldacia.info

Domnilor! M. Sa prin articolul acesta dintâiu, sau prin propoziţiunea sa regească dintâia, a arătat că voeşte aceea, a ne da ce a cerut naţiunea noastră, pentru-că M. Sa, ca cel mai îndurat şi drept monarch sub soare, voeşte să odihnească odată şi naţiunea română cea până acum neodihnită, vrea să aducă dragostea cea frăţască între naţiunile Ardealului, pe care nestrămutat vrea să o întemeeze, vrea ca şi noi să ne facem fraţi cu celelalte surori naţiuni, vrea ca şi noi de toate drepturile acelea, de cari s'au bucurat celelalte naţiuni surori, să ne putem bucura, ca aşa având inima odihnită să ne putem vedeà ca fraţi unde ne vom întâlnì, şi ca cei mai credincioşi amici, pentru-că un amic bun e de multe-ori mai bun decât o frăţie. Aşa dară eu în desbaterea generală asupra propoziţiunii prime regeşti, pe care o primesc în principiu de basă şi care are de scop efectuirea egalei îndreptăţiri a neamului sau a naţiunii noastre române faţă cu celelalte naţiuni, aceste mai sus specificate postulate de drept aşi dorì din parte-'mi, şi socotesc, că acestea sunt şi doririle întregei mele naţiuni, să le primească mărita cameră şi să le susceapă şi în proiectul de lege, şi pe arătatul fundament de drept public al Transilvaniei, care până acuma prin nici o lege nu s'a şters, să îndestulească şi să odihnească pe deplin pe mult până acum nedreptăţita noastră naţiune; iar' când va venì desbaterea specială a acestui obiect, pentru atunci îmi reserv cuvântul". *)

Episcopul baron de Şaguna: „Înaltă casă! Înainte de toate trebue să observ, că 'mi-e locul odaei acesteia prea mic, prea îngust, privind la însemnătatea obiectului zilei. Prea îngustă îmi vine sala aceasta, pentru-că, domnilor, obiectul zilei pătrunde inima, începând dela legitimul nostru monarch şi mare principe, până la cel mai de pe urmă ardelean, astăzi, când se lucră despre inarticularea naţiunii române şi a religiunilor ei (Bravo!). Şi mai odată repet, că 'mi-e sala aceasta un loc foarte îngust, căci astăzi e o zi foarte însemnată, o zi de mare sărbătoare pentru patria noastră. Nu suntem, domnilor, în timpuri de revoluţie, nu suntem, domnilor, învrăşbiţi, nu suntem noi între noi învrăşbiţi, şi nici cu representanţii acelor cercuri cari nu sunt astăzi încă aicea. (Bravo!)

Nu numai noi, cari avem astăzi aici una şi aceeaşi politică în toate, suntem de un cuget şi de o convingere morală pentru sărbătoarea de astăzi, va să zică, pentru inarticularea naţiunii române şi

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 71—72 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 157—159.

a confesiunilor ei, ci toţi aceia, cari din ori-şi-ce privinţe încă nu se află în casa aceasta legislatorică, sunt de o potrivă cu noi, de un cuget în privinţa obiectului zilei. Şi în fruntea simţemintelor noastre amicabile şi patriotice cine stă? *Împăratul nostru cel legiuit şi marele principe!* (Bravo!)

Acestei zile, da, domnilor, acestei zile de astăzi şi sărbătoarei celei mari ardelene de astăzi împărtăşeşte ceriul sfinţire. Să nu ne temem, să nu ne stăpânească nici o frică, că obiectul sărbătoarei de astăzi ar puteà oare-când să fie spre paguba obsteştei noastre patrii, sau vre-unei singuratice naţiuni din patria noastră. (Bravo!)

Unde, domnilor, punctul de mânecare e moral, şi încă un punct de mânecare moral cu libertate, acolo succesul iarăşi trebue să fie, aşa zicând, după socoteală matematică, cel mai sigur, va să zică succesul cel mai bun.

De mult, domnilor, a bătut inima cea nobilă şi îngerească a monarchului pentru egala îndreptăţire a tuturor cetăţenilor sei, şi inima aceasta a monarchului nostru a fost foarte fructiferă, a fost plină de nişte puteri morale electrice, aşa, încât nicăirea în monarchia sa cea mare, prin urmare nici în provincia noastră, nu a remas suflet de om a cărui inimă nu s'ar fi pătruns de puterea electrică a inimei împărăteşti, în ce se ţine de egala îndreptăţire. Când e aşa, domnilor, oare nu am avut eu o cutezare bine socotită, esprimându-mă, că sala aceasta este pentru astăzi mică şi îngustă?

Aşi dorì să vadă fie-care ardelean lucrarea noastră armonică de astăzi, căci nu e lucrare de toate zilele, mă rog. Lucrarea noastră de astăzi este chemată să aducă patriei noastre obsteşti folosuri peste folosuri, morale şi intelectuale.

Aşa dară a sosit timpul, unde şi naţiunea română cu religiunile sale să se socotească întocmai ca şi altă naţiune şi religiune creştină din patrie. Pentru noi, domnilor, cari suntem Români, aducerea legii acesteia este un moment de tot însemnat, şi momentul acesta, numai şi numai pentru noi însemnat, în particular, zace în acea împrejurare, că legea aceasta se aduce »*de nobis*« dar' nu »*sine nobis*«. Momentul acesta nu-'mi iartă a retăceà sublimitatea dreptăţii împărăteşti, căci dacă astăzi acì suntem, când se lucră »*de nobis*« dar' nu »*sine nobis*«, avem să o mulţămim numai şi numai împăratului nostru Francisc Iosif I. (Să trăească!). Şi sunt convins, că nu va fi nici un istoriograf român, care să nu însemneze momentul acesta în analele naţiunii române. (Bravo! Să trăească!)

Nu am încătr'o, domnilor, nici eu, caută să mă esprim, că ce pricină, ce causă a putut fi, că din coroana celor trei naţiuni recepte, şi din coroana celor patru confesiuni recepte, naţiunea a patra română şi confesiunile române au fost lipsite.

Îmi iau voe a întrebà legislaţiunea cea veche cu cuvintele lui Cicero, şi zic: „Aut illum putas esse populum romanum, qui constat ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim offerant magistratibus, ut obsideant senatum, optent quotidie eodem incendia, rapinas"?

Eu gândesc, că toate acestea nu au dat ansă la aceea, ca naţiunea română şi biserica orientală să nu fie receptă, ci „malum est altius quaerendum". Atunci aşa a fost, atunci ast-fel de spirit a domnit, şi rădăcina răului o aflu eu în *feudalism.* Aceasta am spus-o „et purgavi animam meam" pentru-că „de odiosis parum, aut nihil".

Acum voiu trece, domnilor, după logica mea, la alt studiu, şi adecă, la studiul acela, ca să spun convingerea mea, ce concept am eu despre un stat? Eu afirm, că statul trebue să fie organismul instituţiunilor unificate şi uniforme, ast-fel, încât toţi cetăţenii să fie în posiţiune şi în putinţă scutită prin lege spre ajungerea scopurilor lor oneste. Şi întru adevăr, domnilor, eu un stat bine organisat nu-'mi pot altmintrelea să mi-'l închipuesc, decât ca pe un organism al unor instituţiuni unificate şi uniforme. Ast-fel de organism, cu instituţiuni unificate şi uniforme aflu eu tocmai în constituţiunea cea veche ardeleană, dar' numai pentru cele trei naţiuni şi patru confesiuni; iar' faţă cu biserica orientală aflu, că organismul acesta nu a fost cu instituţiuni unificate şi uniforme, pentru-că noi eram eşiţi din bunătatea acelei instituţiuni unificate şi uniforme, cari, cum-că bune au fost, arată starea de astăzi a patriei. Organismul constă din legi, din legi positive. Eu şi în privinţa aceasta voiu cutezà să mă esprim, ce însuşiri caut eu într'o lege, şi-'mi iau refugiul la un jurist şi canonist din veacul al XIII-lea, care aşa a definiat legea: „lex est commune praeceptum, virorum prudentium placitum, delictorum cum voluntariorum correctio, civitatis commune pactum, et divinum inventum". Eu aşa dară aceste însuşiri doresc să le aflu în legea aceea, prin care se va inarticulà posiţiunea de stat politică şi bisericească a naţiunii române. Dar', domnilor, departe să fie de mine cugetul, că eu nu aşi dorì, ca şi legea aceea tocmai acele însuşiri să le aibă, cari au a garantà şi posiţiunea

de stat politică şi eclesiastică a celoralalte naţiuni şi confesiuni din ţară. Eu aşa ştiu, că posiţiunea de stat naţională şi confesională a celor trei naţiuni şi patru confesiuni recepte de până acum a fost garantată prin ast-fel de legi, despre cari se poate spune că sunt „commune praeceptum, virorum prudentium placitum, civitatis commune pactum, divinum inventum", pentru-că s'au putut desvoltà, şi pe teren civil, şi bisericeşte. Aşa dară eu astăzi numai atâta mă rog, ca legile acelea să se estindă şi asupra posiţiunii de stat politice şi bisericeşti a naţiunii române.

Eu gândesc, domnilor, că nu a fost de prisos a amintì aceste împrejurări şi momente, pentru-că mărturisesc şi aceea, că naţiunea română, dorind doreşte şi cu sete aşteaptă inarticularea ei. Acum e problema înaltei case a aduce o lege, care să mulţămească şi odihnească mult cercata naţiune română. (Bravo!) Naţiunea română se va mulţămì şi odihnì, dacă legea aceea ce se va aduce pentru garantarea posiţiunii politice şi confesionale a naţiunii române va fi conformă acelor legi, cari garantează posiţiunea de stat politică şi naţională a celoralalte naţiuni şi confesiuni. A doua, dacă practica legii aceleia care se va aduce pentru posiţiunea de stat politică şi bisericească a naţiunii române corespunde practicei acelor legi, cari garantează recepţiunea naţională şi confesională a celoralalte naţiuni. A treia, dacă legea aceea, care se va aduce acum, ca articol despre egala îndreptăţire a naţiunii române cu celelalte naţiuni şi confesiuni, va fi croită şi compusă în înţelesul ardelean (Bravo!), va se zică, *în înţelesul constituţiunii ardelene.* (Bravo!)

Nu sunt toate rele câte sunt din vechime, domnilor! Sunt multe lucruri, cari tocmai prin vechimea lor capătă putere de viaţă pentru totdeauna, cari nici-când nu se fac bătrâne, ci rămân tot-deauna tinere. Sunt şi ast-fel de lucruri în lume, şi tocmai aflu eu în constituţiunea cea veche ardeleană unele ast-fel de momente, cari nici-când nu vor fi bătrâne, ci rămân totdeauna tinere şi au putere tineră. Ast-fel de momente aflu eu tocmai pentru garanţa naţionalităţilor şi confesiunilor în constituţiunea cea veche. Aceasta e, domnilor, o avere de cel mai mare preţ a patriei noastre, cu care nici un stat din Europa nu se poate lăudà şi fălì. (Bravo!) Când au fost în toată Europa răsboaie confesionale între fraţi şi fraţi, atunci în Ardeal a fost pace şi fraţii deosebitelor confesiuni 'şi-au dat mâna amicabilă unul altuia. (Bravo!) Una numai mă doare, domnilor, că *Românii n'au putut fi părtaşi la vârtutea aceasta a tuturor vâr-*

tuților cetățenești, la o astfel de amiciție patriotică, pentru-ca atunci să fi putut da și ei mâna amicabilă cu ceialalți patrioți. Românii aceasta n'au putut să o facă, căci erau eschiși dela bunătățile patriei și au fost osândiți spre purtarea greutăților. (Bravo!)

Ast-fel înțeleg eu, domnilor, constituțiunea cea veche, și ast-fel de momente nici decum n'am putut lăsà dinaintea ochilor. Și tocmai dacă vrem să fim bărbați moderni de stat, nu trebue să avem alt-fel de principii, ci se reînoim aceste principii din constituțiunea veche. (Așa e.)

Ce se atinge mai aproape de obiectul zilei, eu zic, că proiectul de lege al regimului, cu raportul comisiunii ad hoc, poate servì de obiect al desbaterilor speciale. Dar' pe lângă aceasta espresiune generală a mea, trebue să-'mi rețin oare-care drept, ca cu prilejul desbaterilor speciale să-'mi pot face și eu unele observări. Acuma fiind-că e vorba despre desbaterea *generală* asupra proiectului de lege pentru efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, — atâta numai îmi iau voe a zice, că eu prea mult ași fi dorit, ca în loc de *un* articol de lege se fi căpătat din partea regimului *doi* articoli, pentru-că ori-și-cum va gândì cine-va că eu vorbesc cu un preot sau cu un episcop, ca om practic ași fi dorit, ca un articol să fi fost *despre națiunea română*, și alt articol despre *confesiunea* cutare și cutare (So ist es!), însă aceasta voiu aveà onoare a o desfășura mai pe larg cu prilejul desbaterii speciale".*)

Vorbește *M. Schuller* tot pentru primirea proiectului de lege, iar' după el ia cuvântul

Alesandru Lazaru: „Înaltă casă! Propozițiunea regească, împreună cu operatul comisiunii, și eu o primesc de basă, pentru-că aflu în amândouă, mai cu seamă în operatul comisiunii, acele principii, cari au de a da material, în înțelesul constituțiunii patriei, pentru resolvarea propozițiunii prime, privitoare la egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei. Deosebit aflu în operatul comisiunii, precum și în raportul comisiunii, că comisiunea s'a mișcat peste tot pe terenul *istoric*, nu numai, ci s'a și ținut de acelea păreri de drept, la cari păreri de drept diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861 ne-au îndreptățit. Diploma din 20 Octomvrie reservează, ce e drept, referințele comune de stat cu

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 71—72 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 159—161.

celelalte provincii de sub sceptrul monarchiei consiliului imperial, dar' tot acea diplomă restitue totodată şi constituţiunea patriei, iar' rescriptul regesc, îndreptat către dieta presentă, încă apriat zice, că toate celelalte obiecte nereservate au în dieta patriei în înţelesul constituţiei de mai nainte a se desbate, resolva şi decide. Şi după-ce comisiunea de asta părere de drept s'a ţinut la compunerea operatului seu, de sine urmează, că nu poate nici unul dintre membrii dietei, dimpreună cu mine, să facă alta, decât să încuviinţeze operatul acela în principiu, cu atât mai mult, fiind-că acelea păreri de drept şi în adresa care s'a făcut de înalta casă către M. Sa încă s'au desvoltat.

În adevăr, nici eu, ca ardelean, nu înţeleg egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei altmintrelea, decât în înţelesul constituţiunii ardelene, basată pe sistema de trei naţiuni şi patru confesiuni, pe basa legilor formale positive ale marelui principat Transilvania; şi când este vorba despre o egală îndreptăţire a naţiunii române, nu pot alte drepturi a-'mi închipuì, decât acelea, pe cari după legile patriei le-au folosit naţiunea maghiară, săcuească şi sasă, şi de cari s'au bucurat confesiunile lor, şi că prin urmare, de acum înainte, prin susceperea naţiunii române, are şi naţiunea română să se bucure de drepturile acestea.

Vor fi doară unii ori alţii cari vor zice, că cu aceea, că se susţine sistema politică-naţională şi se estinde şi peste noi, cădem în greşelile trecutului, şi s'ar puteà zice despre noi Românii, că înşine încă comitem greşala aceea pe care mai nainte a comis-o naţiunea maghiară, săcuească şi sasă, s'ar puteà zice, că comitem o greşală în contra stilului modern. Eu la aceste aserţiuni vreau a reflectà, că obiectul zilei e numai egala îndreptăţire a naţiunii române. A doua, că cu aceea, că se suscepe naţiunea română, nu se face nici un prejudiţiu celoralalte popoare mai puţin număroase. Adevărat, că Armenii sunt un popor desvoltat, însă într'un număr cu mult mai mic decât se poată concura la sistema politică-naţională a patriei noastre. Mai încolo este ştiut, că Armenii au fost restrânşi la două oraşe, unde s'au folosit, respective se folosesc de drepturile cetăţeneşti deopotrivă cu Ungurii.

Evreii e adevărat că sunt într'un număr mai însemnat şi sunt mai lăţiţi în ţară, însă socotesc, că ne unim în aceea, că n'a venit timpul să ne gândim, ca să îndreptăţim şi pe Evrei pe terenul politic şi naţional, ca pe celelalte naţiuni.

Apoi mai sunt încă şi Ţiganii, cari până acum încă n'au desvoltat nici o viaţă naţională, aşa, ca cu aceea să se facă vre-un prejudiţiu la celelalte naţiuni. (Ilaritate. Bravo!)

A treia, trebue să însemn, că eu din parte-'mi socotesc, că nu pentru aceea vrem noi să fim susceputi, ca să depărtăm alte naţiuni şi popoare, ci scopul nostru şi tendinţa noastră este, *să ne asigurăm naţionalitatea şi confesiunile noastre,* ca să ne folosim şi noi de drepturile acelea de cari s'au folosit şi se folosesc celelalte naţiuni, şi prin cari s'au pus în stare de 'şi-au putut desvoltà instituţiunile lor comune şi private, ca să putem susţineà şi noi concurenţa greutăţilor patriei noastre, cu măsură proporţionată. Cu un cuvânt, susceperea *e condiţiune de viaţă pentru naţiunea aceasta.*

În urmă am de-a însemnà, că fie-care constituţiune are însuşirile sale bune şi rele, şi după părerea mea constituţiunea aceea e mai bună, care se desvoaltă succesive, şi care se desvoaltă fără a impune silă părerilor de drept înrădăcinate. Pentru pildă, dacă ar avea cine-va să zidească o casă, socotesc, mai întâiu s'ar îngrijì de cele-ce are lipsă mai tare, şi apoi s'ar gândì la lucrurile accidentale, la stilul din afară. Încât aşi aveà a reflectà la unele puncte ale proiectului comisiunii, îmi reserv dreptul de a-'mi da părerea la desbaterea specială. (Bravo!)" *)

Alesandru Bohăţiel: „Înalt corp legislativ! Peste propoşiţiunea primă regească atâta s'a vorbit, şi încă tot pe lângă proiectul regimului, cu modificările făcute prin comisiune, încât aflu de prisos a mă lăsà în trecut, şi aflu de lipsă numai a mă declarà, că eu încă primesc de basă a desbaterii propoşiţiunea regească, cu modificaţiunile făcute prin comisiune, şi o primesc:

1. Pentru-că proiectul regimului prin modificaţiunile făcute prin comisiune corespunde deplin şi cuprinde tocmai acele principii, cari le-a desfăşurat înalta casă în adresa făcută la cuvântul de tron, adecă susţin basa constituţiunii patriei şi susţin *sistema naţională şi confesională.* După-ce înalta casă 'şi-a spus credeul politic în adresă, s'a declarat pe lângă susţinerea constituţiunii patriei, pe lângă independenţa, integritatea şi sistema naţională, — întru cât e cu putinţă aceasta între hotarele diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861, — proiectul regimului cu modificările comisiunii îl aflu apt, ca în acest înţeles să se facă şi

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nr. 71—72 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 162.

inarticularea naţiunii române, să se declare egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei cu celelalte naţiuni şi confesiuni ale patriei.

2. Pentru-că pe temeiul proiectului regimului cu modificaţiunile comisiunii se poate face destul dorinţelor seculare ale naţiunii române, cari au fost totdeauna acelea, ca să se primească în sistema naţională a celoralalte naţiuni şi să se recunoască prin lege egala îndreptăţire a confesiunii gr.-cat. ca atare şi a confesiunii române orientale. (Bravo!)

Naţiunea română nici-odată nu a poftit, nici pe acele timpuri nefericite, când erà eschisă ca naţiune dela drepturile politice şi când confesiunile ei erau tolerate, nici pe atunci, zic, nu a stăruit pentru restaurarea sistemei de stat, ci a stăruit totdeuna pentru susţinerea patriei constituţionale şi pentru-ca ea, în constituţiunea patriei şi în sistema naţională, să se primească ca atare. Şi după proiectul regimului cu reformele făcute prin comisiune se poate ajunge acest scop, pentru-că naţiunea română, *ca naţiune politică,* vrea să fie egal îndreptăţită cu celelalte trei naţiuni surori politice din patrie, şi asemenea vrea, ca confesiunile ei să fie declarate ca asemenea recepte şi egal îndreptăţite.

Naţiunea română nici-odată, şi nici astăzi, după părerea mea, nu s'a îndestulit numai cu egala îndreptăţire personală. (Bravo!) Egala îndreptăţire personală a avut-o şi în trecut. Dacă cetesc cu amănuntul legile patriei, eu nu văd, ca indivizii naţiunii române să nu fi fost şi ei ca şi indivizii celoralalte naţiuni îndreptăţite. Nu au fost însă *ca naţiune.* Pentru-că un nobil român a avut tot acelea drepturi ca şi un nobil maghiar, un cetăţan din pământul regesc a avut aceleaşi drepturi ca şi alt cetăţan din pământul acela, un cetăţan din oraşele şi comitatele Transilvaniei a avut aceleaşi drepturi ca şi ceialalţi cetăţeni. Nu le-au putut însă folosì *ca naţiune,* fără numai contopiţi în celelalte naţionalităţi. Pentru aceea, astăzi nu pot fi mulţămit cu egala îndreptăţire individuală, ci numai *cu îndreptăţirea naţională.* (Bravo!)

3. Aflu de corespunzător proiectul regimului cu reformele făcute prin comisiunea dietală şi pentru aceea, pentru-că declarându-se legalminte egala îndreptăţire a naţiunii române cu celelalte naţiuni regnicolare, iar' confesiunile ei cu celelalte patru confesiuni recepte ale marelui principat Transilvania asemenea egal îndreptăţite, constituţiunea patriei nu numai că nu se cutremură în temeliile ei, ci după convingerea mea încă se şi întăreşte. (Bravo!)

Ce se ţine de întrebarea, că constituţiunea Transilvaniei corespunde spiritului timpului de astăzi, sunt de convingerea, că constituţiunea patriei noastre a fost pentru noi vătămătoare, pentru-că naţiunea noastră a fost eschisă dintr'ânsa, împreună cu confesiunile ei, prin urmare, a fost pentru noi asupritoare.

De alt-cum sunt de convingerea, că atât sistema naţională, cât şi cea confesională, s'a fundat, s'a întemeiat, prin o esperienţă lungă a timpurilor, alt-cum nu s'a putut apără în contra inimicilor străini, şi alt-cum nu s'au putut apără cele trei naţiuni nici în contra celor mai puternici din patrie, fără numai unite la olaltă. Mai încolo, pe atunci, când domnea persecutarea confesională în toată Europa, la noi prin egala îndreptăţire a celor trei naţiuni şi patru confesiuni s'a întemeiat adevărata iubire frăţască între fiii acestei patrii, cari se ţineau de acele trei naţiuni şi patru confesiuni. Şi sunt de părerea, că după-ce se va declara de egal îndreptăţită şi naţiunea română şi confesiunile ei, se va întemeia pentru secoli o iubire cu adevărat frăţască între toţi fiii deosebitelor naţionalităţi ale acestei patrii, şi dându-'şi mânile toţi, pe întrecute vor concurge la apărarea tronului şi la apărarea patriei în contra viforilor de ori-unde provenitori.

Am încă ceva de reflectat la espresiunea şi dorinţa Escel. Sale regalistului George de *Béldi.* Escel. Sa declarându-se că primeşte cu bucurie proiectul prim de lege al regimului, cu modificările făcute din partea comisiunii dietale, sperează, că declarându-se şi naţiunea română şi confesiunile ei de egal îndreptăţite cu celelalte trei naţiuni şi patru confesiuni ale patriei, pe viitor va întinde mâna frăţască naţiunilor surori, cari cu unanimitate şi cu căldură o primiră între ele, spre apărarea patriei comune şi a constituţiunii ei.

După a mea convingere Escel. Sa poate afla destulă garanţă în trecutul naţiunii române, care nici-odată n'a fost cea de pe urmă întru apărarea patriei în contra tuturor inimicilor ei, nici pe acele timpuri, când surorile naţiuni, conspirate în contra naţiunii române, o eschiseră din toate drepturile cetăţeneşti, ci din contră, istoria trecutului arată, că fiii naţiunii române au fost cei dintâi apărători ai patriei şi sub principii naţionali, ceea-ce o dovedesc miile de familii române, cari pentru apărarea patriei au fost nobilitate. Iar' de când a trecut patria noastră sub puternicul scut al casei domnitoare habsburgice şi s'a schimbat sistema apărării patriei, aceea 'şi-a dovedit alipirea sa către tron, iubirea către patrie şi bravura militară prin fiii celor două regimente de graniţă. (Bravo!) Şi aşa cred, că

totdeauna Românii vor fi cei dintâi, atât în alipirea cătră tron, cât şi în apărarea patriei şi a constituţiunii ei. Aşa dar' de nou mă declar, că primesc de basă proiectul regimului, cu modificările făcute din partea comisiunii dietale. (Bravo!)" *)

Ioan Puşcariu: „Înaltă casă! O întrebare de mare importanţă ne stă la ordinea zilei, de mare însemnătate, nu numai pentru naţiunea română, dar' pentru întreaga patrie. Activitatea restituitei legislative a patriei, după o întrecurmare de 15 ani se reîncepe în merit cu o causă, pe care protopărinţii noştri necurmat o solicitau de secoli, dar' în secoli, cari n'au avut puterea morală de a se ridica peste patimile ce-'i caracterisau.

Nu-'i oportun de a scărmăna acì cu deamăruntul acel caracter al timpului trecut, nici causele cele deplorabile, pentru-ce o *lite* politică, cum e substratul obiectului de zi, a trecut printr'un proces aşa de nefericit şi îndelungat, pentru-că astăzi nu decursul, nu forma procesuală cea învechită în păcatele sale, ci spiritul timpului, şi un preadrept principe sunt factorii cei puternici, cari au dat întrebării direcţiune adevărată şi prospest, ba pot zice fără reţinere, deplină siguritate pentru un resultat bun. De aceea, nici n'ar fi cu cuviinţă a vătăma pacienţa onoratei case cu enararea unei triste tragedii prin care a trecut obiectul ce ne stă înainte. Nu! Pentru-că aicea văd o generală aplecare şi o voinţă plină de loialitate de a vedeà odată deslegată aceasta întrebare, aşa, după-cum o cere dreptatea, spiritul timpului şi părinteasca voinţă a M. Sale.

Cu toate acestea, domnilor, cred că importanţa lucrului ne impune datorinţa de a spicuì măcar pe scurt fasele prin cari a trecut aceasta causă seculară până a ajuns în stadiul de faţă, — pentru-că numai după o resumare cât de repede putem să ne justificăm trecutul şi să ne motivăm dorinţele legate de obiectul zilei. Apoi, un călător pe mare, care a scăpat de naufragiu, nu-'şi poate afla mângăerea numai într'aceea că 'şi-a mântuit viaţa, ci mai cu samă într'aceea, că-'şi poate enara fatalităţile prin cari a trecut. Enea a esclamat cu durere: „Infandum regina jubes renovare dolorem", dar' a simţit o deosebită plăcere de a puteà enara reginei Dido în ce chip „trojanas ut opes et lamentabile regnum eruere Danai, queaque ipse miserrima vidi".

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 73—74 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 162—163.

Aşa e şi cu noi. Toată lumea crede, că fiind vorba aici de inarticularea sau efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române, noi numai acuma am picat ca din nori pe acest pământ. Şi totuşi, e departe de a fi aşa, pentru-că e prea cunoscut lucru, că Românul e cel mai vechiu locuitor al acestei ţări. Românii şi după venirea Ungurilor şi a Saşilor încă mult timp au stat în comiţiile ţării, alăturea cu aceste naţiuni. Românii au avut jurisdicţiunile lor politice, cum a fost a ţării Făgăraşului şi a Omlaşului (terra Blachorum) şi chineziatele cele multe din fundul regiu, din săcuime şi comitate. Românii au avut nobili, boeri, libertini, castrenţi, cetăţeni liberi şi alte clase de posesori. Românul a fost cel mai fidel apărător al patriei şi a dat pe cei mai renumiţi eroi în contra semilunii, cum a fost Ioan Huniade, Regele Matia, Getzi, Mailat, etc. Cu un cuvânt, după-cum foarte bine s'a esprimat dl referent *Trauschenfels* în cuvântarea sa: „Fiii acestei naţiuni au purtat toate greutăţile şi suferinţele acestei patrii, frăţeşte, cu celelalte naţiuni, şi nu se află o palmă de loc a acestei ţări pe care nu ar fi udat-o ei cu sudoarea şi cu cel mai curat al lor sânge".

Care a fost deci causa, că naţiunea română ca atare, cam de patru sute ani încoace nu se mai află între naţiunile ce compuneau sistema constituţională a Ardealului? Nu alta, decât, după-cum zice Metropolitul *Şuluţiu,* o zelotipie, mai ântâiu religioasă, apoi naţională, împreunată cu cel mai aspru feudalism al evului trecut. Nu alta, decât alipirea Românului cea neclătită cătră religiunea şi naţionalitatea sa ereditată cu glorie dela protopărinţii sei. Şi dacă Bonfiniu a zis, că Românul „non tantum pro vitae, quantum pro linquae incolumitate certasse videtur", numai adevărul a spus.

Legislaţiunea Ungariei, purceasă din patima feudalismului şi a religiosităţii, mai întâiu a esposesionat naţiunea română în fapt, iar' cea de sub principii naţionali apriat şi prin lege. Nu voiu să citez aci acele nenumărate legi nedrepte, cari dovedesc ce zic, pentru-că nu vreau, ca citatele mele să dea din nou ansă la o rea interpretare a scopului pentru care le amintesc. Dar' totuşi, din privinţa, că chiar în asta casă s'a auzit, că numai clasa supuşilor neposesionaţi a fost eschisă dela beneficiile patriei, iar' nobilii şi civii români s'au bucurat de toate prerogativele celoralalte naţiuni privilegiate, trebue să amintesc, că prin uniunea dela 1437 şi 1630, apoi prin legile aprobatale P. I. tit. 1 art. 3, tit. 8 art. 1, tit. 9 art. 1, Partea III., tit. 53. art. 1, diploma leopoldină III. şi V., apoi art. VI. din 1744

şi II., V., XI, XV., etc., din 1791, nu numai plebeii români, dar' însaşi naţiunea română şi confesiunile ei, ca atari, au fost eschise din sistema constituţională. Aceste legi desecară sistematice puterile Românilor, şi naţiunea lor remase orfană, părăsită, desarmată şi prigonită.

Eată în puţine cuvinte decadenţa noastră!

Aurora speranţei pentru naţiunea română, după-cum bine a zis referentul la obiectul zilei, dl *Cipariu,* se ivì numai atunci, când soarele încălzitor al casei habsburgice se apropià de orizontul patriei noastre. Divul Leopold I. îndată după luarea în posesiune a acestei ţări, prin nedreptatea fiilor ei sfâşiată şi adusă mai la ultima periciune, îşi aruncă ochii părinteşti şi asupra referinţei naţiunii române, dar' spre nenorocirea noastră, acest monarch bun apucase de a jura pe acea diplomă, ce o numim leopoldină, care întărià legile ce eschideau naţiunea şi religiunea română.

Nu se află aşa dară alt espedient pe atunci, decât unirea Românilor cu biserica Romei, ca cel puţin mijlocit să se bucure de beneficiile acestei biserici recepte. O parte mare din Români trecură la unire. Dar' staturile şi ordinile nimiciră şi acest mijloc de mântuinţă, pentru-că aflăm pe episcopul de atuncia al Românilor, *Ioan Klein,* nu numai jăluindu-se în dieta dela 1742, că beneficiile promise prin actul de uniune nu se împlinesc, dar' pentru aceasta temeritate vine chiar şi exilat.

Ce opiniune dădură staturile la aceste gravamine, spre compătimirea, nu atât a noastră, cât a autorilor, să află scris în ziarul dietei de atunci. Mă restring a cita numai conclusul dietal în art. VI. anul 1744, că: „hoc ipso absque quartae nationalitatis erectione, ne sistema hujus principatus evertatur, neve plebs Valachorum numerum inter nationes faceat“.

La anul 1791 ambii episcopi români cerură de-adreptul egala îndreptăţire a Românilor în sensul constituţiunii patriei. Resultatul fu bietul de art. 60, pe care-'l cunoaştem toţi. La anul 1834 şi 1842 se reînoiră acele petiţiuni, însă şi acum fără alt resultat, decât acela pe care-'l vedem în opiniunea dată de cancelarie la 6 Aug. 1834, prin care Românii din nou se îndreptară la condiţiunea pariilor.

În urma mişcărilor dela anul 1848, cancelaria aulică se văzù oare-cum constrânsă la convocarea dietei. Se face propunere, în 29 Aprilie 1848, Nrul 2611, că să se iee în seria „propositionum regiarum implicite quidem, non tamen eatenus mentione ocurente de

aequalitate jurium populi valachici, cum reliquis Transsilvaniae civibus“, — adecă un fel de egalitate extra muros constitutionis patriae. Urmările sunt proaspete în memoria fie-căruia dintre noi, și aci ni-se oprește decursul vechiului nostru proces.

Numai preadreptul nostru principe, preaînălțatul împărat Francisc Iosif I. tăià nodul gordian. El e acel părinte, care ne deschide viața constituțională cu prima propunere de a deslega drept și după dreptate cea mai dreaptă causă a Românilor. Înaltul regim ne-a înlesnit lucrarea prin proiectul de lege privitor la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române, și comisiunea dietală 'și-a dat opiniunea sa cu libertate deamnă de toată stima. Având și eu norocirea de a-'mi da opiniunea la obiectul zilei, îngăduiți-mă a 'mi-o da cu toată francheța.

Eu văd în proiectul de lege al regimului, nu numai o sinceră intențiune de a deslega chestiunea aceasta în spiritul timpului, dar' și o precisitate deamnă de codificarea modernă, încât ar trebuì să mă alătur, nu numai în principii, dar' chiar și în special. Dar' noi suntem ardeleni. Și ce e mai mult, ardeleni, cărora prin diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Faur 1861 ni-s'a restituit constituțiunea avitică, cu tot ce e într'ânsa vitaver și consunător cu egalitatea de drept. Dacă articolului de lege pentru causa română 'i-ar fi premers întâiu revisiunea constituțiunii patriei peste tot, sau dacă ași aveà înaintea mea o *charta magna* sistematică, după codificațiunea modernă, din care ca dintr'o fântână de principii se purced la legea specială despre națiunea română, sau dacă pe lângă proiectul de față ni-s'ar fi pus pe masa casei deodată și proiectele celoralalte zece propoșițiuni, dimpreună cu un proiect de lege despre organismul municipal și comunal, între cari se pot trage o paralelă și se găsesc o consonanță, — atunci într'adevăr că m'ași mulțămì cu stilisarea simplă și modernă a paragrafilor. Dar' tocmai în sensul constituției transilvane trebue să se dee mai întâiu spre decidere causa inarticulării națiunii române, spre a se completà prin aceasta factorul al doilea de legislațiune, și așa astă-dată nu ne rămâne alta, decât a aduce și aceasta lege cât de strâns în legătură consunătoare cu terenul constituțional ce-'l avem până acum, despre o parte, iar' despre alta, a-'i da articolului de lege acel stil de codificare, care a fost usuat în Ardeal, ca și în alte staturi, precum e Anglia, etc. unde constituțiunea țării stă dintr'o legătură continuă de legi, aduse din timp în timp de însași viața locuitorilor.

De acì se esplică motivul, pentru-ce noi voim a deslega prima propoşiţiune despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române într'o formă de inarticulare în sensul transilvan.

Cu respunsul acesta mă văd cu atât mai tare dator, cu cât cred că toată lumea, care nu ne cunoaşte bine împrejurările, ne poate cu tot dreptul întreba, pentru-ce acesti Români ardeleni vreau inarticularea naţiunii române, ca atare, după-ce prin legile fundamentale din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861 e enunţată odată egalitatea înaintea legii, fără privire la clase, naţiuni şi religiuni?

Se luăm un esemplu practic despre politica noastră, pentru-ca să arăt mai clar, pentru-ce noi ne acăţăm cu atâta pertinacitate de aceasta formă.

Iată pentru-ce! Impăratul Iosif II. a fost şters sistema de trei naţiuni privilegiate şi a întrodus la anul 1780 un fel de egală îndreptăţire, cum se putù pe acele vremuri. Aceasta a durat zece ani, şi iată că la restituirea statului constituţional, acea egală îndreptăţire căzù la anul 1790, şi sistema de trei naţiuni şi patru confesiuni privilegiate se restituì în toată vigoarea sa de mai nainte, fără a primì şi pe Români într'ânsa.

La anul 1848 s'a fost întrodus *jogegyenlőség*-ul, adecă egala îndreptăţire, dar' cu condiţiunea nenaturală, că »*minden ember legyen ember és magyar*«. (Ilaritate).

La anul 1850—1860 a venit *Gleichberechtigung*-ul. Dar' cum? Aşa, că de es. la locotenenţa ţării, afară de un translator şi un servitor, nu vedeam suflet de Român, şi de abia vre-o 2—3 Maghiari. Pentru-ce? Pentru-că eram gleichberechtigt, prin urmare, gleichviel, ob Romäne, ob Ungar, oder — Galitianer.

La anul 1861 se întroduseră apoi tustrele acele fericiri moderne, adecă jogegyenlőség-ul dela 1848, cu Gleichberechtigung-ul dela 1850, presărat icĭ-colea şi cu o ţiră de egalitate românească (Ilaritate. Bravo! Aşa e!), ca de prăsilă. Un quodlibet, cu care nu era nimenea mulţămit.

Iată urmarea unei legislaţiuni nenaturale. Legislaţiunea Ardealului e un părău, care 'şi-a săpat o gârlă afundă, ce rupe gaturile cele fără fundament de câte-ori vine un potop peste ele. Eu nu mă îndoesc de bunăvoinţa şi sinceritatea bărbaţilor ce stau astăzi în fruntea regimului, pentru-că avem prea multe esemple şi probe de iubirea de dreptate şi de voinţa cea bună de a fericì aceasta ţară.

Dar' de unde ştiu eu, că după un period de ani cum vor mai esplica alţi bărbaţi ai regimului un Gleichberechtigung prea elastic şi neîngrădit prin gard cu proptele şi streşină, după obiceiul ardeleanului celui scrupulos în legislaţiune?

Noi vrem aşa-dară a ne îngrădì ardeleneşte, cu streşină şi proptele, adecă: de pe o parte cu inarticularea naţională, de alta cu egala îndreptăţire, pentru-ca, ori-cum s'ar schimbà cu timpul forma constituţiunii noastre, să avem teren solid.

Se poate, că îndată a doua zi după sancţionarea inarticulării noastre în sensul sistemei de până acuma noi înşine să venim la convingerea despre necesitatea schimbării formei de constituţiune, de es. ca în locul ei să întroducem o constituţiune curat municipală, dar' cu caracter naţional şi fundată pe dreptul limbei, pe acel pergament viu al nostru, pe care nici timpul, nici cele mai sistematice prigoniri legislative nu ni-'l-au putut răpì. Să poate, zic, că noi înşine vom devenì la altă sistemă de constituţiune, şi inarticularea după forma cea veche de patru naţiuni recepte să devină pentru toate naţionalităţile superfluă. Dar' atunci cel puţin am esecutat testamentul pe care ni-'l-au lăsat protopărinţii noştri, şi noi vom aveà acea satisfacţiune, pe care a avut-o acea amoreză din romanul lui Eugen Sue, care având capriciul de a se face princesă, prin a sa constanţă a ajuns acolo, că înainte cu vre-o câte-va minute de moarte s'a cununat cu un principe şi a murit cu coroana pe cap.

Dar' noi vom aveà o satisfacţiune şi mai onorifică, că noi, cari suntem nu numai Români, ci şi patrioţi, am ţinut continuitatea dreptului public transilvan, cu toate că aceea ne-a fost până acum destul de vitregă. Un fiu bun nu-'şi deneagă mama nici atuncia, când a văzut cum cât-va timp fraţii sei au fost mai mult favorisaţi de dînsa. Asta e şi dorinţa cea părintească a tatălui nostru, a preabunului principe, după-cum se vede, atât din legile fundamentale, cât şi din proiectul ce ne stă înainte.

De aceea declar, că eu proiectul regimului îl aflu apt de a se deschide asupra lui desbaterea specială, şi îmi reţin dreptul de a-'l modifica în cele speciale după cerinţele legislaţiunii noastre ardeleneşti". *)

Demetriu Moga: „....De s'ar fi întâmplat ziua aceasta înainte de 1848, trebue să mărturisesc, că n'aşi fi avut atâta bucurie

*) Cf. »*Telegraful Român*«, anul 1863, nrul 74—75 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 163—166.

ca astăzi, pentru-că atunci ar fi venit după sistema transilvană numai unele caste în considerațiune. Domnilor! Devisa grațiosului nostru împărat și mare principe este una dintre cele mai strălucite, este una pe care antecesorii sei nu au ajuns-o, n'ar fi putut-o ajunge. De s'ar fi întâmplat inarticularea națiunii române și a confesiunilor ei mai înainte de 1848, nu ar fi fost devisa aceasta așa de glorioasă pe cum e pe ziua de astăzi. În ziua de astăzi se primește în constituțiunea patriei, în sistema națională a Transilvaniei, nu numai o singură castă a nobilimei din națiunea română, ci se primește *întreg poporul român!* Pentru aceea, înaltul nostru monarch a împlinit dorințele, nu ale unei caste, ci ale patriei întregi, nu numai ale Românilor, ci ale tuturor fiilor patriei, cari nu s'au ținut de acelea caste.

De basă pentru constituirile noastre primesc deci și eu proiectul de lege al regimului, cu modificările comisiunii ad hoc, cu cea mai mare bucurie și-'mi reserv dreptul de a-'mi face la desbaterea specială observările cuvenite".*)

Deputatul *Gull* (al Sighișoarei) e pentru inarticularea națiunii române și a ambelor ei confesiuni, dar' ar dorì să se facă aceasta prin două articole separate. Urmează

*Ioan Bran de Lemény*i. Rostește următoarea vorbire:

„Înaltă dietă! Deșì în adevăr din mai multe părți s'au atins unele puncte neplăcute, prin cari națiunea română devenì în starea aceea, încât se făcù necesară desbaterea generală a obiectului ce să află astăzi la ordinea zilei, adecă declararea și recunoașterea națiunii române și a confesiunilor ei de egal îndreptățite în înțelesul constituțiunii marelui principat al Transilvaniei, între țermurii prefipți prin legile fundamentale pentru tot cuprinsul imperiului austriac, adecă diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861, — totuși îmi iau licență și eu pe scurt a atinge coarda aceasta, și aceasta cu atât mai vârtos, ca să fac din destul convingerii mele, ca să arăt, că națiunea română încă poate cu mândrie să se provoace la *dreptul istoric,* și ca să dau dovadă din altă parte despre aceea, că cu ocasiunea desbaterii adresei cu drept am luat de basă constituțiunea marelui principat al Transilvaniei, basată pe sistema națională, se înțelege de sine, că încât aceasta stă în armonie cu legile fundamentale pentru toată monarchia austriacă, prealăudatele diplome din 20 Octomvrie 1860 și 26 Februarie 1861.

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 73—74 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 166.

Înaltă dietă! După-ce naţiunea română, care dela anul 105 încoace mai mulţi secoli neîntrerupt mai mult a fost singură domnitoare în aceste locuri, şi apoi după pacea ce de buna sa voe a făcut-o la 889 cu Maghiarii, dându-'şi unii cu alţii mâna şi alegându-'şi de duce pe Tuhutum, a avut toate drepturile sale politice şi a luat parte la puterea legislativă asemenea şi împreună cu Maghiarii, Săcuii şi mai târziu cu Saşii; după-ce, zic, naţiunea română, cea mai veche în patria aceasta, prin împrejurările fatale ale timpurilor de atunci, şi mai clar prin uniunea celor trei naţiuni, încheiată în 17 Septemvrie 1437, şi în mod mai solemn repeţită în 6 Febr. 1438 în adunarea generală din Turda, şi înoită iarăşi în anul 1459, fu scoasă din drepturile politice, fu eschisă dela puterea legislativă, se aduseră apoi cele mai neumane, ca să nu zic cele mai barbare legi în contra ei, cari legi, ca unele ce în adevăr nu fac nici o onoare, nici legislaţiunii de atunci, nici acelora în contra cărora s'au adus, le trec cu tăcerea, nevoind nici decum a innourà ceriul senin al zilei de astăzi.

Înaltă dietă! Legile într'un stat sunt cel mai înalt criteriu al educaţiunii, civilisaţiunii politice şi moralităţii naţionale, şi precum acestea cu timpul înaintează, aşa este şi reformarea şi modificarea legilor după spiritul timpului o necesitate imperativă, o condiţiune sine qua non pentru bunăstarea, înflorirea, ba chiar şi pentru esistenţa statului.

Înaltă dietă! Lipsirea naţiunii române de drepturile politice şi eschiderea ei din legislaţiune urmà din partea celoralalte trei naţiuni cu scop, ca să se îngrădească pe sine, ca să-'şi garanteze sieşi esistenţa fericită şi folosirea tuturor drepturilor politice numai pe seama lor. Prin aceasta deveni naţiunea română la cea mai de jos stare, deveni fără patrie, deveni străină şi numai suferită în patria sa, în vechiul seu pământ strămoşesc, pe care 'l-a apărat totdeauna cu sângele seu în contra tuturor invasiunilor, şi deveni naţiunea română despoiată de toate drepturile publice-politice, şi aceasta fără nici o vină şi fără nici o crimă, aşa, că fără a fi fost când-va naţiunea română şi patria ei învinsă şi cuprinsă cu sabia, deveni condamnată numai de a purtà sarcinile publice şi eschisă dela toate beneficiile ţării. De aceea se întâmplă, că mulţi fii ai naţiunii române, renegându-'şi naşterea, limba, ba adese-ori şi religiunea părintească, se dederă de Maghiari, precum dovedesc aceasta mai multe familii de origine curat românească, cari astăzi figurează ca maghiare. Toate

acestea, înaltă dietă, sunt efluxul legislaţiunii celor trei naţiuni unite. Naţiunea română a suferit în adevăr amar peste 400 ani. Însă se vedem, oare încât 'şi-au ajuns acele trei naţiuni unite scopul ce 'l-au avut prin aceasta uniune a lor, garantisarea adecă a fericirei lor şi esclusiva folosire a drepturilor politice? În privinţa aceasta nu vreau să ostenesc pacienţa şi atenţiunea înaltei case, înşirând multe date anumite, ci numai pe scurt şi în genere voiu să mă provoc la evenimentele cele înfiorătoare, la rescoalele cele crâncene ale ţăranilor în contra asupritorilor lor, la incursiunile cele nenumărate străine, cari pustiau şi devastau ţara cu foc şi cu sabie, lipsiau pe fraţii Secui de libertăţile şi drepturile lor, şi cu zece mii de prinşi îi duceau în ţări străine. Ocupau cetăţile fraţilor Saşi şi le nimiceau privilegiile. Mă provoc numai în genere la aceste evenimente, cari toate s'au întâmplat, dela anul 1433 până la anul 1690.

De acì se vede, înaltă dietă, că prin uniunea acelor trei naţiuni se făcù în adevăr naţiunii române mare nedreptate, mare stricăciune, însă scopul lor, garanţa lor politică, nu s'a ajuns în acest period. Numai după-ce trecù Transilvania sub blândul şi puternicul sceptru al Austriei, în puterea diplomei leopoldine, prin care, durere, naţiunea română remase iarăşi afară dintre staturile ţării, numai acum se bucurară cele trei naţiuni în plină măsură de folosirea tuturor drepturilor politice, absorbând toate beneficiile ţării, cu totala eschidere a naţiunii române. Însă, înaltă dietă, sub casa domnitoare a Austriei totodată resărì şi naţiunii române o rază de bucurie, o rază de speranţă, văzând simţul de dreptate al împăratului către toate popoarele acestei patrii. Aşa a început şi naţiunea română a petiţionà la staturile ţării şi la curte, ţinând într'aceea cu sfinţenie la neclătita sa credinţă şi alipire către legitimul seu domnitor şi împlinindu-'şi cu toată acurateţa datorinţele către scumpa patrie, zic, către *scumpa* patrie, pentru-că Românul pe lângă toate celea-ce s'a dispus şi enunţat din partea legislativei, el totuşi pe basa convingerii sale interne, că nici-odată ţara dela dînsul nimica nu a fost ocupat cu sabia, a privit Transilvania de *vatra şi ţara sa,* şi a apărat-o totdeauna şi la toate împrejurările în contra tuturor inimicilor, cu toată energia şi cu sângele seu.

Aceasta, înaltă casă, a sa neclătită credinţă şi alipire către legitimul seu domnitor, împlinirea datorinţelor sale către patria sa scumpă, aceasta în adevăr a adus naţiunea română în acea fericită posiţiune şi stare de astăzi, că din iubirea de dreptate a preabunului

nostru monarch şi mare principe, şi spre marea mulţămire şi bucurie a naţiunii române, cu deplină conţelegere cu celelalte naţiuni surori, vede la ordinea zilei, domnilor, proiectul de lege pentru recunoaşterea şi declararea egalităţii de drepturi a naţiunii române şi a confesiunilor ei. Aceasta este, înaltă dietă, mijlocul cel adevărat prin care se îngrădesc popoarele, prin care îşi garantează fericita stare şi pacînica folosire a drepturilor politice pentru diferitele naţiuni ale unui stat, dreptatea şi egalitatea, atât la purtarea greutăţilor publice, cât şi la folosirea beneficiilor ţării, acesta este mijlocul cel mai adevărat şi mai sigur de a statorì în comuna noastră patrie pace şi linişte şi a asigura acesteiaşi şi tuturor popoarelor ei un viitor fericit, pentru-că prin aceasta se delătură şi se depărtează nedreptatea cea groasă, se sfarmă păretele cel din mijloc al vrajbei, ce despărţà între clasele privilegiate şi între misera plebs contribuens, ce producea în aceasta nemulţămire şi boldul natural către libertate şi dreptate, iar' în clasele privilegiate frică, temere şi neîncredere. Se delătureazä toate acestea, şi în locul lor vine dreptatea ce mulţămeşte şi odihneşte pe toţi, vine dragoste şi simpatie intre popoare, şi acestea cu puteri unite, dându-'şi mâna unii cu alţii ca fraţii, vor înainta fericirea comunei patrii, ca însaşi fericirea lor proprie.

Înaltă dietă! La ordinea zileĭ este declararea şi recunoaşterea naţiunii române şi a confesiunilor ei de egal îndreptăţite cu celelalte trei naţiuni şi patru confesiuni, în înţelesul constituţiunii avitice a Transilvaniei, precum s'a promis conform legilor fundamentale din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februaie 1861. Acest obiect, înaltă dietă, este de o importanţă, de o însemnătate foarte mare, nu numai pentru viitorul naţiunii române, ci şi pentru al celoralalte naţiuni conlocuitoare în Transilvania, ba chiar şi pentru întreaga monarchie a Austriei, ca un întreg, ca o individualitate politică. În privinţa aceasta eu aflu, că operatul sau raportul comisiunii dietale la proiectul de lege al regimului este cualificat, este apt de a ne servì de basă la desbaterea specială, pentru-că aflu a fi acest raport al comisiunii dietale basat tot pe acelea principii, pe cari se află basat proiectul de lege al regimului. Aflu că are tot acel scop, adecă recunoaşterea naţiunii române şi a confesiunilor ei de egal îndreptăţite cu celelalte trei naţiuni şi patru confesiuni, cari au făcut sistema Transilvaniei. Aflu mai încolo, precum bine s'a declarat în privinţa aceasta şi stimatul meu amic *Ales. Bohaţiel,* aflu că acest proiect al regimului, cu modificaţiunile făcute de comisiunea dietală, co-

respunde în principiu şi dorinţei şi aşteptării naţiunii române şi a confesiunilor ei, de oare-ce naţiunea română nici mai mult, nici mai puţin nu doreşte, decât, ca naţiunea română şi confesiunile ei să se declare şi recunoască prin lege deplin şi egal îndreptăţite cu celelalte naţiuni şi confesiuni, în înţelesul constituţiunii transilvane.

Acestea sunt, înaltă dietă, părerile mele în principiu, şi eu din parte-'mi aşi propune, ca să trecem la desbaterea specială, când apoi îmi voiu da şi eu părerile mele. (Bravo!)" *)

Nicolae Gaetan: „Înalt presidiu şi înaltă dietă! Domnii antevorbitori au adus destule motive pentru spriginirea proiectului de lege privitor la egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei. Eu deci pe scurt îmi iau libertate a mă declara tot pe lângă acest proiect regesc, aşa, cum s'a întregit prin comisiunea dietală, din causa, că numai inarticulându-se naţiunea română *ca naţiune politică,* care se constitue marele principat al Transilvaniei împreună cu celelalte naţiuni surori, şi numai prin recunoaşterea confesiunilor naţiunii române, cred că se poate ajunge marele scop al omenimii, de a înainta civilisaţiunea şi în partea aceasta, pentru-că numai atunci se garantează naţiunii române reputaţiunea din partea celoralalte naţiuni ce se cuvine fiinţelor raţionale, reputaţiunea de onoare, cu care este dotată de providenţa cerească şi care e plantată în inima sa. Acest simţ de onoare şi de a se preţuì pe sine, d-lor, face fundamentul lucrărilor omeneşti, şi e fântâna tuturor vârtuţilor cetăţeneşti şi militare. Aceasta vârtute, zic, numaĭ prin inarticularea naţiunii române se poate asigura.

Părtinesc proiectul şi din motivul acela, că prin M. Sa ni-s'au garantat asemenea instituţiuni, cari corespund intenţiunilor noastre de drept. Noi Românii din Transilvania am fost eschişi dela afacerile municipale şi dela representaţiunea ţării, adevărat; însă totuşi ca născuţi şi crescuţi în Transilvania ne-am însuşit asemenea intenţiuni. Se potrivesc deci şi cu convingerea noastră politică acelea instituţiuni liberale, cari au avut vatra lor în Transilvania.

Părtinesc proiectul regimului cu modificările comisiunii, pentru-că sistema naţională e mai dreaptă, mai liberală decât representanţa claselor, şi-'l părtinesc aşa, ca nu numai naţiunea română să fie egal îndreptăţită şi confesiunile ei să fie deplin independente faţă cu statul, după instituţiunile lor canonice, ci şi faţă cu celelalte confesiuni să

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 168—169.

fie deplin coordinate, aşa, ca între confesiunile din Transilvania să nu fie nici una privilegiată" *).

Ioan Balomiri, care se înscrisese se vorbească în contra proiectului de lege, renunţă la cuvânt pentru şedinţa aceasta. Renunţă la cuvânt şi *Nicolae Popea,* după-ce oratorii ceialalţi au vorbit în sensul său. Baronul *Bedeus* asemenea renunţă la cuvânt. Şedinţa să ridică.

Şedinţa XIX.

Ţinută în 29 August n. Se autentică protocolul şedinţei premergătoare şi se ia promisiunea obicĭnuită dela vicecancelarul Baron de *Reichenstein,* întrat de nou în dietă. Se continuă apoi discuţia asupra proiectului de lege despre inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei. Presidentul dă cuvântul lui

Ioan Balomiri: „Domnule preşedinte! Fiind-că eu în şedinţa de ieri m'am insinuat ca vorbitor în contra propunerii comisiunii dietale, vreau să-'mi dau şi părerea. Între vorbitorii de ieri de naţionalitate română, încât din vorbirile lor am putut pricepe, am aflat, că toţi au spriginit părerea comitetului dietal despre propoziţiunea care e în desbatere, şi aşa s'ar păreà, că eu aşi fi contrar tocmai cu acei conaţionali ai mei, cari au vorbit ieri. Dar' nu e aşa! Eu cred, şi am mângăerea, că pentru aceasta puţină diferinţă pe care o aflu eu între mine şi d-lor, nu suntem contrari în sentimente şi în scop. Acel simţ patriotic şi naţional şi acel scop comun îl am eu, pe care îl au şi d-lor. Diferinţă puţină poate forma între noi numai calea la scopul nostru comun. De când sună vorba despre inarticularea naţiunii române, ca naţiune politică, s'a făcut părerea, că tema aceasta aşa ar fi de uşoară, ca o jucărie. Însă când ne apucarăm de ea să o deslegăm, aflarăm o greutate mare, şi greutatea aceasta a temei de deslegat zace în însaşi propoziţiunea regească, adecă în formularea propoziţiunii regeşti.

Să privim numai propoziţiunea regească. Ea vorbeşte despre „Gleichberechtigung", egală îndreptăţire. Când zice cine-va „gleich", egal, să presupune mai mult decât *un* obiect: două, trei, sau mai multe. Aşa dară şi acì, când se zice „Gleichberechtigung", egalitate, trebue să presupun pe lângă naţiunea română încă pe cine-va, dar'

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 73—74 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 169—170.

în propoziţiunea regească nu se află vre-un obiect pe care să-'l facem egal cu naţiunea română.

Acum acì după părerea mea ar fi două modalităţi. O modalitate ar fi egalitatea politică a naţiunii române după sistema veche a constituţiunii Transilvaniei cu celelalte trei naţiuni ale Transilvaniei, cari după constituţiunea veche au fost înzestrate cu drepturi politice. Altă modalitate este o egalitate *universală,* adecă o egalitate a tuturor naţionalităţilor şi locuitorilor indigeni ai Transilvaniei.

Se vedem acum care din aceste două modalităţi ar fi practică, sau ar aveà preferinţă una înaintea celeialalte?

Dacă privesc proiectul de lege al regimului, aflu că regimul înţelege egalitatea tuturor naţionalităţilor Transilvaniei, ce vine de acolo, că în §. 1 vorbeşte despre Români şi despre confesiunile lor singur, iar' în §. 2 stă: „eserciţiul drepturilor politice e independent de ori-şi-ce confesiune“, şi în §. 3: „toate naţionalităţile marelui principat al Transilvaniei sunt pe deplin egal îndreptăţite“.

Nimenea nu poate deci şi nimenui nu-'i este permis a pretinde ori a-'şi vindicà vre-o prerogativă sau preferinţă sub titlul de naţionalitate. Aceasta, după părerea mea, însemnează egalitate universală politică a tuturor naţionalităţilor şi locuitorilor indigeni ai Transilvaniei.

Dacă privesc la proiectul comisiunii dietale, încă pot zice, că e mai atât ca şi celalalt, căci proiectul dietal, fără privire la motivele lui, cari nu se potrivesc cu proiectul, încă declară naţiunea română şi confesiunile ei de egal îndreptăţite cu celelalte naţiuni şi confesiuni, însă zice mai încolo: „întru aceea de sine se înţelege, că egala îndreptăţire personală, ce e garantată, a tuturor fiilor patriei, fără diferinţă de naţionalitate şi confesiune, remâne nevătămată“. Şi apoi în privinţa confesiunilor zice: „întru aceea nu se poate şi nici e permis, ca cine-va din titlul vre-uneia din cele şase confesiuni recunoscute se fie eschis dela eserciţiul ori-căruia din drepturile politice“.

Aceasta însemnează atâta, că ori-cine dintre transilvăneni are dreptul de a esercia drepturi politice, fără deosebire de confesiune. Aşa dară nu numai cele şase confesiuni, dar' şi Evreii, chiar după proiectul de lege al comisiunii. Comisiunea îşi basează proiectul pe constituţiunea veche a Transilvaniei, adecă pe sistema de trei naţiuni politice şi patru confesiuni. Se zice, că M. Sa în diploma din 20 Octomvrie 1860 a restituit celor trei naţiuni ardelene până acum îndreptăţite şi celor patru religiuni recunoscute constituţiunea

cea veche, adecă edificiul cel vechiu constituţional, iar' acum acest edificiu numai se lărgeşte, va să zică, se pune pe terenul istoric şi recunoaşte continuitatea vechei constituţiuni.

Eu încă mă socotesc a fi pe terenul istoric şi a sta pe constituţiunea veche, dar' nu cunosc să fie restituită constituţiunea veche întreagă, ci eu zic, că edificiul cel vechiu constituţional nu e restituit, ci numai materialul din el e restituit şi ne este dat spre dispoziţiune.

Poate că aceia cari se pun pe terenul istoric, după-cum zic în motivele proiectului, se razimă pe diploma din 20 Octomvrie 1860. Eu pe aceea nu pot răzimà restituirea constituţiunii celei vechi, căci eu în diploma din 20 Octomvrie aflu numai restituită autonomia legislativă a Transilvaniei, iar' între autonomia legislativă şi între constituţiunea întreagă e mare deosebirea. Şi aşa eu nu cunosc, că constituţiunea veche ar fi restituită aşa, încât se primim noi sistema de trei naţiuni şi patru confesiuni; căci dacă ar fi aceea toată restituită, şi dacă vrem să fim consecvenţi, atunci trebue să zicem, că diploma leopoldină toată e restituită. Aprobatele şi compilatele, articolii dietali, articolii provisionali, toţi sunt restituiţi, şi că toate legile acelea, cari până acum pe cale constituţională nu sunt şterse, — sunt valide. Prin urmare, fiind-că după constituţiunea veche Românii nu au drept politic, limba română şi cea germană n'au dreptul să fie eserciate în dieta aceasta, — aşa dară noi Românii şi limbile acestea în dieta aceasta nu au loc, şi aşa am puteà zice, că chiar M. Sa nu s'a ţinut de constituţiune. Dar' aceasta nu o putem zice, pentru-că eu diploma din 20 Octomvrie 1860 nu o pot pricepe aşa, că în ea să află sistema cea veche a Transilvaniei de tot restituită, ci în ea aflu numai autonomia legislativă faţă cu celelalte provincii ale Austriei, cari până acum n'au avut constituţiune ca Ardealul, restituită, şi aşa eu nu sunt de părerea comisiunii, că s'ar fi restituit constituţiunea veche şi sistema de trei naţiuni şi patru confesiuni, precum şi comisiunea a lucrat proiectul, ci eu zic, că autonomia legislativă e restituită, şi toţi locuitorii indigeni ai Transilvaniei fac o naţiune politică constătătoare din trei naţionalităţi, adecă, din naţionalitatea maghiară cu cea săcuiasca, din naţionalitatea română, şi din naţionalitatea sasă (germană), pentru-că eu deosebire între acestea fac numai la limbă, fiind-că în limbă zace naţionalitatea, puterea şi caracteristica naţionalităţii, — dar' nefiind acum aceasta la ordinea zilei, despre limbă nu pot vorbì. După proiectul chiar al comisiunii dietale, unde se zice, că „egala îndreptăţire personală

remâne nevătămată, fără diferinţa de naţionalitate şi confesiune“, cum zic, după proiectul acesta nu aflu diferinţă mare, că deşi aceste trei naţiuni şi patru confesiuni sunt politiceşte recunoscute, iar' celelalte nu, totuşi dreptul acesta politic se estinde şi peste ceialalţi fii ai patriei, prin urmare numai numele dreptului politic e unguresc, săcuiesc şi săsesc, dar' folosirea dreptului e universală, şi tuturor fiilor patriei conceasă.

De aceea, eu mare deosebire între proiectul comisiunii şi între al regimului nu aflu, şi numai motivele pe cari 'şi-a răzimat comisiunea proiectul nu le aflu corespunzătoare şi potrivite. Eu văd, că comisiunea a voit se zică alt-ceva decât aceea ce a zis, căci dacă ar fi voit comisiunea se remână numai pe lângă trei naţiuni şi patru confesiuni, nu ar fi trebuit se zică, că dreptul politic e independent de ori-ce naţiune şi confesiune, şi nu ar fi trebuit se zică, că din titlul vre-uneia dintre cele şase confesiuni recunoscute nu poate să fie eschis cineva dela eserciarea ori-căruia dintre drepturile politice. Dacă ar fi vrut, ar fi trebuit să şteargă pe aceste naţiuni cu totul, însă nu le-a şters, şi cu aceasta eu sunt învoit, numai cum zic, motivele nu se potrivesc la proiectul comisiunii dietale. Şi pentru aceea, ce se ţine de proiectul acesta, îmi reţin dreptul de a-'mi face observările mele la desbaterea specială, acum numai atâta am vrut se arăt, că motivele comisiunii nu se potrivesc cu proiectul ei.“ *)

Urmează baronul *Bedeus,* care e pentru proiectul de lege presentat dietei, şi apoi *Rannicher,* care în o vorbire mai lungă şi temeinică pledează în favorul naţiunii române din Ardeal, dar' crede, că sunt de lipsă *două* proiecte de lege, unul pentru naţiunea română, şi altul pentru confesiunile ei, şi de fapt presentează, ca venite din iniţiativa proprie, două proiecte de lege în acest înţeles. În urmă ia cuvântul

George Domşia (Domzsa): „Înaltă casă legislativă! Fiind sub pertractare proiectul de lege despre egala îndreptăţire constituţională a naţiunii române, îmi iau libertate a aduce vre-o câteva cuvinte înainte despre constituţiunea Transilvaniei.

Fundamentul constituţiunii Transilvaniei este „sistema unionis trium nationum et quatuor religionum“. Sistema aceasta s'a fabricat prin facţiunile episcopului rom.-cat. din Transilvania *Lépes Lorand,*

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 73—76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 171—172.

şi s'a spriginit prin fratele seu, care erà atunci voevod al Transilvaniei, anume *Lépes György*. Prin sistema aceasta s'a despoiat naţiunea română de toate drepturile naţionale pe cari le-a avut mai nainte. Cum-că a avut naţiunea română din Transilvania drepturi politice-naţionale, şi înainte de întrarea Maghiarilor, şi după întrarea Maghiarilor în Transilvania, este faptă dovedită prin mai multe acte istorice şi diplomatice. Ar fi prea mult a le aduce toate acelea înainte. Pentru aceea mă provoc numai la una, adecă numai la o faptă istorică, care s'a întâmplat tocmai atunci când au întrat Maghiarii în Transilvania. Mă provoc domnilor la istoria anonimului Belae regis notarius, despre întrarea Maghiarilor în Transilvania, unde se zice în cap. 27 că: „Habitatores terrae propria voluntate dextram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum".

O naţiune care are drept a purtà răsboiu, o naţiune care are drept a da dreapta şi a se împăcà cu inimicul seu, o naţiune care are dreptul de a-'şi alege duce sau principe, — naţiunea aceea trêbue să fie liberă, şi asta a fost naţiunea română, atât la întrarea Maghiarilor în Transilvania, cât şi apoi după aceea. Pentru aceea, prin recunoaşterea egalei îndreptăţiri a naţiunii române nu se face alta, nu se face nici un act nou, numai se restitue naţiunea română în drepturile sale de cari s'a despoiat prin sistema trium nationum et quatuor religionum. Mie, domnilor, sistema aceasta nici-odată nu 'mi-a plăcut, fiind-că după natura ei esclusivă este pentru toţi aceia, cari nu sunt cuprinşi în ea, prejudicioasă şi nedreaptă. Iar' pentru a puteà ocupà naţiunea română un loc legal, pentru-ca se poată fi membru legal al corpului legislativ, nu se poate altmintrelea, fără ca numai pe cale constituţională legală să între şi ea în sistema trium nationum et quatuor religionum in Transilvania, pe calea legislaţiunii constituţionale, căci altmintrelea legea, care s'ar face despre inarticularea naţiunii române, nu ar fi cu putere constituţională. Şi din causa aceasta eu părtinesc principiile acelea, pe cari comisiunea regnicolară, al cărei membru avuiu şi eu onoare a fi, le-a desfăşurat şi stabilit despre egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei în Transilvania. Iar' ca se nu zică cineva, ca se nu zică Europa, că dieta Transilvaniei acum în anul 1863 s'a întors la principiile legislaţiunii din 1437, şi aşa în loc de a păşì înainte cu spiritul timpului s'ar fi întors îndărăt cu mai mult ca cu 400 ani, eu sunt de opiniunea, că principiile egalei îndreptăţiri, prin diploma M. Sale pentru toate popoarele stabilită şi

asigurată, prin corpul acesta legislativ, sau prin dieta Transilvaniei, totdeauna să se țină în vigoare și nevătămate". (Bravo!)*)

Schuler-Libloy e în contra proiectului comisiunii, acceptează însă proiectul guvernului, eventual proiectele lui Rannicher. *Conrad Schmidt* se alătură la părerile lui Rannicher. *Wittstock* nu primește proiectul comisiunii, pentru-că acesta împreună națiunea cu confesiunea, și pentru-că conservă rugina cea veche, și ridicând blăstămul de pe un popor, îl pune pe altul. Urmează:

Constantin Panțiu: „Înaltă casă! După regulele conseciinței trebue să vorbesc în înțelesul credeului politic pe care și l-a dat inalta casă, și care este cuprins în adresa făcută de înalta casă și așternută Maiestății Sale.

Obiectul pertractării de astăzi este raportul comitetului dietal despre proiectul de lege făcut asupra primei propozițiuni regești pentru egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei din țara aceasta Transilvania. Prin urmare, toate obiectele aduse aci înainte cu ocasiunea desbaterii de astăzi, și cari nu se țin strâns de obiectul zilei, nu pot venì la pertractare.

Egala îndreptățire personală pentru toți fiii patriei acesteia, fără deosebire de naționalitate și religiune, este prin legile vechi ale patriei, în legătură cu diploma imperială din 20 Octomvrie 1860, garantată, și așa chestiunea aceasta nu ar aveà acì loc, când e vorba singur despre egala îndreptățire politică națională a națiunei române și a confesiunilor ei cu celelalte națiuni și religiuni recepte, în înțelesul constituțiunei vechi a Ardealului.

Înaltă casă! Din perorațiunile de ieri și de astăzi ale mai multor onorați membri dietali români s'a putut convinge înalta casă, cari sunt dorințele Românilor din patria aceasta față cu proposițiunea regească cea primă. Ele se reduc la atâta, că Românul vrea să-'și vadă odată națiunea sa emancipată, și ca atare vrea să figureze în țara aceasta *ca un corp politic-național coordinat* și întru toate egal îndreptățit cu celelalte trei națiuni regnicolare. Românul, domnilor, astăzi s'a deșteptat, a căutat împrejurul seu și a văzut ce a fost, ce este, și încât va prevedeà și ce va să fie el; astăzi să cunoaște pe sine, cunoaște spiritul timpului de față, cunoaște ce 'i-se cuvine și ce nu 'i-se cuvine în patria sa; nu

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 75—76 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 176.

voeşte nici mai mult, dar' nici mai puţin decât aceea ce 'i-se cuvine. Românul vrea să fie tovarăş drept în patria sa, şi la bine şi la rău.

Astăzi avem dară, înaltă casă, să aducem o lege care să dee espresiune adevărată dorinţei Românilor, care să îndestuleze şi împace pe Români, căci asta este voea împăratului, asta este voea naţiunii române, şi de nu mă înşel, asta este voea şi a celoralalte trei naţiuni regnicolare. Înţelesul şi scopul legii se cunoaşte din motivul ei, şi eu spriginesc proiectul de lege al comitetului dietal asupra propoziţiunei întâia regeşti, încât acelaşi ar aveà tendenţa onestă de a împlinì dorinţele Românului. Motivul însă, sau aşa numitul punct de vedere din care a pornit comitetul dietal la proiectarea legii despre egala îndreptăţire a naţiunei române şi a confesiunilor ei, îmi dă de gândit şi mă face a crede, că comitetul într'adevăr nu ar ţintì acolo unde ţinteşte Românul cu dorinţa sa. Punctul acesta de vedere sună aşa, că edificiul cel mai vechiu constituţional, restituit de M. Sa preaînaltă în 20 Octomvrie 1860 celor trei naţiuni ardelene până acì îndreptăţite, şi celor patru religiuni recunoscute, fără de a se lăsà însă de acum în schimbări adânc tăietoare şi străformări noi a aceluiaşi, să se lărgească ast-fel, încât să-'şi afle întru acelaşi acum şi a patra naţiune, şi încă două confesiuni, locul cerut pentru desvoltarea lor naţională şi confesională, în aceeaşi măsură precum au avut-o aceasta naţiunile şi confesiunile până acum îndreptăţite.

După înţelesul acestui punct de vedere, întrarea naţiunei române în edificiul acel vechiu constituţional este *condiţionată,* şi numai atunci va urmà, dacă acest edificiu se va lărgì. Prin urmare, dacă nu se va lărgì, sau nu se va puteà lărgì, atunci naţiunea noastră română va remâneà afară de acelaşi. Şi eu cutez a afirmà, că acest edificiu *nu se va lărgì,* dar' nici că se poate lărgì, şi apoi urmarea ar fi aceea ce am zis.

Înaltă casă! Îmi iau îndrăsneală a mă desluşì în privinţa aceasta mai bine. Prin numirea edificiului acestuia înţeleg eu în sensul propriu cuprinsul acelor drepturi publice-politice-naţionale, cari fac la olaltă constituţiunea veche a patriei acesteia. Acum, când zicem, după dorinţa Românilor, ca drepturile acestea, pe cari până acuma le-au eserciat trei naţiuni şi patru religiuni, să le esercieze de acì înainte şi a patra naţiune, cu confesiunile ei împreună, aceea chiar să se şi întâmple aşa, nu însemnează că se

lărgesc drepturile acelea, căci o lărgire a drepturilor bate într'acolo cu înţelesul, ca cum am zice noi, că drepturile acestea să fie mai liberale, să crească în sine prin libertăţi mai mari, sau, cu un cuvânt, ca cum am zice, să căpătăm o constituţiune mai liberală, care noi acum nu o cerem, căci noi suntem cu constituţiunea cea veche îndestuliţi. Apoi de vom luà edificiul acesta în înţelesul teritorial, atunci o lărgire a aceluiaşi nici că e cu putinţă, fiind-că edificiul acesta este pus şi aşezat pe teritorul întreg al patriei noastre, 'şi nu are loc de a se mai lărgì în ţara aceasta. Pentru aceea, binevoiască înalta casă la facerea legii asupra primei propositiţiuni regeşti a ţineà înaintea ochilor ca punct de vedere dorinţa manifestată a Românilor." (Bravo!)*)

Lászlóffy e pentru primirea propositiţiunii regeşti, nu primeşte însă proiectul comisiunii. *Zimmermann* nu poate aprobà proiectul comisiunii, ci e pentru propunerea lui Rannicher. Făcând unele observări pişcătoare la adresa dietei acesteia, a provocat un scurt răspuns din partea

Episcopului Şaguna, care urcând tribuna a vorbit următoarele:

„Am auzit astăzi dela un preastimat amic al meu, că el sincer vrea să se descopere în privinţa convingerilor sale despre obiectul zilei. Aşa şi eu, sincer voiu fi, şi las spre judecată altora, încât adecă vorbind cine-va despre politică poate fi şi sincer. (Bravo!)

Înaltă cameră! Eu nu pot reasumà cuvântările ce s'au ţinut astăzi aici, ci mă mărginesc numai asupra unor cuvinte de căpetenie, cum se zice nemţeşte „Schlagwörter". Obiectul zilei este propositiţiunea regească dintâia, despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii romăne şi a confesiunilor ei. Dar' eu totuşi am însemnat acì „Schlagworte" (folosite din partea Saşilor. Autorul.) ca: „Die Organisation des Landes", — „Die Landesautonomie", — „Die Municipalautonomie", — „Die allgemeine Meinung von Europa", — „Die Gesetzgebung von Montenegro" (ilaritate mare), şi pe lângă toate acestea, noch ein Schlagwort: să nu venim „ca lucrători ai Turnului Vavilonului!" Acum eu nu ştiu ce se mai zic la toate acestea. Dar' să încerc pe rând: Die Landesorganisation — gehört nicht zur Tagesordnung. Die Landesautonomie gehört nicht zum Charakter und zur Aufgabe des Tages. Die Municipalautonomie

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 182.

gehört auch nicht zur Tagesordnung. Aber wohl die Meinung von Europa — drăguța! (Ilaritate. Bravo!) Așadară domnilor, să căutăm ce va zice die Meinung von Europa despre spiritul legislațiunii noastre? Va să zică, eu să ferb pentru alții, și eu să nu mănânc! (Bravo!) Eu să caut să mulțămesc, — să luăm treaba serios, — să mulțămesc convicțiunea Europei, dar' că cum voiu mulțămì convicțiunea Ardealului, das ist nicht die Frage des Tages! Și în sfârșit, wir wollen Beispiele nehmen in der siebenbürgischen Gesetzgebung von der montenegrinischen Gesetzgebung! (Cuvintele lui Zimmermann. Autorul.) Eu mă rog de înaltul presidiu, se reducă toate discusiunile la obiectul zilei".*)

Ioan Șipotariu: „Înaltă dietă! Ca unul care am avut onoarea a fi membru al comitetului pentru propozițiunea primă regească, mă simțesc îndatorat a ridicà câte-va cuvinte, a face câte-va reflexiuni în apărarea elaboratului acestuia. Și aceasta o fac, pentru-că am auzit acì astăzi făcându-se mai multe observări în contra elaboratului, aducându-'l într'o posițiune falsă și necorectă față cu diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861.

Înaltă dietă! Pe scurt voiu să zic, că părerea mea individuală despre diploma din 20 Octomvrie 1860 și patenta din 26 Februarie 1861 este, că intențiunea cea înaltă a preabunului nostru monarch e cu mult mai sublimă decât se pot eu interpretà zisele acte într'acolo, încătro s'au interpretat de unii vorbitori de astăzi, că adecă, după ce a emanat acea diplomă, de constituțiunea cea veche a Transilvaniei, ca punct de mânecare, nu ar mai puteà fi vorba.

Înaltă dietă! Eu pun mare însemnătate pe aceea, ca diploma să nu se interpreteze așa, pentru-că valoarea intrinsecă și moralitatea ei pentru viitor, precum și capacitatea de a se înrădăcinà în inima tuturor popoarelor monarchiei și a Transilvaniei, atârnă de acolo, dacă noi vom cunoaște sincera și dreapta intențiune a monarchului, care prin diploma aceea n'a avut intențiunea de a ne luà ce am avut, ci a voit numai a asigurà patriei acesteia mai bine bunurile pe cari le-a avut. (Bravo!)

Înaltă dietă! O asemănare scurtă va delucidà mai bine lucrul. Noi prin diploma aceasta n'am căpătat grădina noastră culeasă de roduri și goală, ci încărcată cu roduri. Maiestatea Sa a zis: voi,

*) Cf. »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 75 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 186.

transilvăneni, aţi avut grădina aceasta plină de roduri politice, şi aceasta o căpătaţi iarăşi aşa. Însă ca să fiţi mai bine părtaşi la participarea rodurilor acestora, iată, în înţelesul acesta, pe care 'l-am esprimat eu în punctul II. din diplomă, se vor pertractà vre-o câte-va puncte de căpetenie în comun cu imperiul, iar' celelalte v'au rămas sigure, pentru-ca să vă bucuraţi de ele.

Aşa pricep eu; şi dacă e vorba acum, ca să se înarticuleze naţiunea română, atunci naţiunea română are a se înarticulà în înţelesul constituţiunei Transilvaniei, pentru-că noi avem constituţiune transilvanică. Voiu să zic, constituţiunea transilvană, care în legea VI. din 1791 cu cuvintele „propriam habentes constitutionem" este apriat esprimată, şi aşa zice şi legea VII din 1791, că puterea legislativă este împărţită „inter principem et status et ordines."

Eu în înţelesul acesta socotesc ca e restituită constituţiunea Transilvaniei. Dar' mă rog, s'a făcut reflexiune, că suntem în contrazicere cu libertatea generală, cu egalitatea generală a tuturor. Înaltă dietă! Eu toate cuvintele numai aşa le primesc, dacă se aplică la o stare positivă. Escelenţa Sa, domnul deputat al Săliştei, baronul de *Şaguna* zice, că nu este consult şi nu este problema zilei de astăzi. Numai să nu ne ferim a zice, că naţiunea română să pune în locul acela, unde a stat până acuma naţiunea maghiară, secuiască şi sasă, după propria constituţiune a Transilvaniei. (Bravo! Să trăiască!)

Mai încolo se face obiecţiunea, că prin aceasta se neîndreptăţesc alţii de alte naţionalităţi şi confesiuni. Înalta dietă! Eu aceasta nu o privesc aşa. Transilvania cu asta numai atâta zice, că este un stat naţional et quidem *patru naţiuni* sunt în proprietatea politică a Transilvaniei, între sine egal îndreptăţite. Fieşte-care ţară îşi are aşa zicând proprietarul ei politic, dar' pentru aceea să nu se plângă acei fii ai patriei cari genetice nu se ţin de acea naţiune, care în ţară e părtaşă la dreptul politic, pentru-că eu, precum nici în dreptul privat nu cunosc comunism, aşa nici în dreptul politic nu-'l cunosc. Dar' precum în dreptul privat comerciul este liber în ţară, aşa şi în politică se lasă mişcare liberă şi la aceia, cari genetice nu se ţin de naţiunea noastră, recunoscută prin legea aceasta. (Bravo!)

Eu sunt de altă părere, pentru-că dacă vom lăsà liber, ca patria să n'aibă un proprietar anumit, atunci vom declarà, că cutare ţară este o ţară comună, şi că din toate părţile lumii pot venì străini, căci au loc într'ânsa. Aceasta nu se poate, nici pe terenul dreptului politic, o egalitate numai aşa, in obstracto. O libertate numai abstractă

socotesc eu că puţin folos ne aduce. Dar' ori-ce drept, şi ori-ce referinţă, numai aplicată la o basă positivă poate să ne aducă folos.

Şi aşa pricepând eu egalitatea, zic, că comisiunea, deşi s'a apropiat şi s'a esplicat mai clar în înţelesul constituţiunei transilvane, nici decum nu a atacat principiile egalităţii celei generale, ci voeşte numai, ca acele idei sublime în Transilvania se domnească după datina şi drepturile Transilvaniei. Cu înarticularea naţiunei române naţiunea română a poftit, pe cât ştiu, ca această espresiune se însemneze realiter ceva, se însemneze că *capătă drepturi*, drepturi politice.

Şi în aceasta privinţă trebue să nu uităm, că M. Sa chiar prin cuvântul »*efectuire*« esprimă încă mai clar, mai trupeşte, mai realiter aceea, că naţiunea română, nu numai „nomine tenus", dar' realiter să se pună în egală îndreptăţire cu celelalte naţiuni de mai înainte. Aşa dară cu totul abstract nu putem rămâneà la articolul acesta, ci ca să ştim din ce ţară suntem, trebue să spunem, că naţiunea română se pune în posiţiunea efectivă, adecă acelea drepturi pe cari le-a dat constituţiunea Transilvaniei naţiunilor regnicolare de până acuma, le capătă naţiunea română prin legea aceasta. Mai încolo a merge, precum foarte bine s'a observat, nu este conces, precum nu e conces comunismul, nici între marginile dreptului privat. Pentru aceea, mă întorc şi zic, să primim diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, cu acea intenţiune dreaptă şi bună pe care ştim că a avut-o şi monarchul nostru atunci, când a emis aceste acte, spre odihnirea tuturor popoarelor în ţară, că adecă prin acestea acte, aceea ce au avut nu li-se ia, ci numai li-se asigură. Din acest temeiu propun, să se primească proiectul regimului, cu modificările comisiunei". (Bravo entusiaste din stânga).*)

Mai vorbeşte raportorul *Trauschenfels*, combatând argumentele aduse contra proiectului de lege al comisiunei, şi apoi desbaterea generală se declară încheiată. Dieta *primeşte* proiectul de lege al comisiunei, ca basă pentru desbaterea pe articole. Şedinţa se încheie la orele două.

Şedinţa XX.

Ţinută în 31 August n. Se declară deschisă discuţia specială asupra proiectului de lege despre inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei. Se ceteşte în toate limbile *titlul* proiectului de lege.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 186—187.

Fabini e pentru acceptarea propunerii lui Rannicher. *Puşcariu* renunţă la cuvânt. De alt-cum e pentru titlul din proiectul guvernului. *Obert* propune, ca în textul german, în locul cuvântului »*romanisch*« să se întrebuinţeze cuvântul »*romänisch*«. *Al. Bohaţiel* e pentru titlul din proiectul guvernului. Ia apoi cuvântul

Timotei Cipariu, pentru a spune următoarele:

„In dupla posiţiune în care mă aflu, ca referent şi ca deputat, îmi iau voe a-'mi face şi eu reflexiunile mele la întâiul proiect de lege. Şi pentru-ca să încep dela început, părerea mea este, că înainte de toate, în legea care să va forma pentru naţiunea română şi confesiunile ei, numai decât să se pună »*articol de lege*«, pentru-că, domnilor, numirea de proiect stă numai până atunci, până-când e în stadiul desbaterilor, iar' după aceea e articol de lege. Aceasta schimbare cu atât mai vârtos o recomand înaltei case, cu cât ea corespunde dorinţei naţiunii române, care de atâtea sute de ani a cerut, ca naţionalitatea ei şi confesiunile ei să se recunoască şi să se inarticuleze printr'un articol de lege ca naţiune receptă a patriei, pentru-că inarticulare nu însemnează alta, decât a scrie ceva într'un articol. Trecând mai încolo, în cele-ce se cuprind în argumentul general al acestui titlu, aflu o diferenţă între proiectul înaltului regim şi într'al comisiunii.

Eu ca membru şi referent al comisiunii mă simţesc îndatorat a da ceva deslușire, pentru-ce în textul comisiunii a remas afară „Durchführung" sau »*efectuirea*« egalei îndreptăţiri, şi de ce comisiunea a primit numai singur titlul: „proiect de lege despre egala îndreptăţire?" Causa 'mi-se pare a fost singur aceea, că numirea de »*efectuire*« mai multor membri ai comisiunii lí-s'a părut a nu fi destul de clară, alta, pentru-că să pare că nu corespunde textului; a socotit deci comisiunea că este de lipsă să se lase afară. Şi eu, atât ca referent, cât şi ca membru al dietei, mă alătur la opiniunea comisiunii, şi de aceea propun, ca sa se lase afară numirea de „Durchführung".

Mai încolo vine, domnilor, atât în proiectul înaltului regim, cât şi într'al comisiunii, numirea „egală îndreptăţire". Acì nu ca referent, ci ca membru al dietei vreau să vorbesc. Egala îndreptăţire, după a mea părere, încă este un termin foarte echivoc. Cel puţin înainte de două zile am auzit în înalta casă o interpretare a acestui cuvânt, care nu corespunde dorinţelor noastre. Am auzit,

cum-că „egala îndreptăţire" acì însemnează atâta, cât egala îndreptăţire, nu numai cu toate naţionalităţile din patrie şi cele cari sunt recepte, dar' cu toate naţionalităţile din lume. (Presidentul îl face atent, că s'a îndepărtat dela obiect. Oratorul continuă). Eu am zis, că egala îndreptăţire, în acel înţeles, în care acì s'a grăit, nu mă mulţămeşte, pentru-că naţiunea română a cerut egala îndreptăţire, nu cu toate naţiunile din lume, ci numai cu acelea, cari în Transilvania au fost recepte după drepturile politice.

Insă după-ce şi aceasta numire poate să aducă ceva îndoială, că nu corespunde noţiunii române, aşa eu aş zice, că acì în loc de acest termin general să se pună unul mai real, şi după părerea mea să se zică aşa: „despre drepturile politice ale naţiunii române şi ale confesiunilor ei", pentru-că Românii, domnilor, tot aceasta au cerut, şi ei numai atunci se pot aflà îndestuliţi, dacă îşi vor vedeà dorinţele lor în mod real împlinite. Dar' de cum-va înalta casă nu va aflà de bună propunerea mea, atunci voiu să se zică: „Articol de lege despre naţiunea română şi a confesiunilor ei în Transilvania".*)

Birthler zice că nimeni nu e contrar inarticulării, dar' vorba e, cum să se facă inarticularea?

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Eu având să mă ţin strâns de ordinea zilei, în scurte cuvinte îmi voiu da părerea, şi mai cu seamă la cuvântarea domnului deputat dela Mediaş, Fabini. Domnia sa zice, că s'ar alăturà cătră proiectul domnului consilier Rannicher, că adecă acì să se despartă proiectul de lege, să fie unul pentru naţiunea română singur, şi altul iar' pentru confesiunile noastre române. Eu cu propunerea aceasta nu pot să fiu nici decât îndestulat. Două afunde rane s'au făcut în inima naţiunei române prin legislaţiunea cea veche, adecă proscripţiunea naţiunei române şi a religiunilor ei, şi fiind-că aceasta atunci s'a întâmplat numai prin o lege, şi în conex la olaltă, totodată s'a pronunţat şi asupra naţiunei române şi asupra confesiunilor ei, precum mărturiseşte art. I. din Aprobate, Cap. I., tit. 8, care aşa zice: „noha az oláh natio sem a statusok közé nem számittatott, sem vallása a recipialt vallások közé való". Aşadară fiind-că *într'o lege* s'au tăiat ranele acestea în inima naţiunei noastre, totdeauna naţiunea noastră aceea a cerut, ca legea aceasta iară în concreto să se şteargă.

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 75—76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 191—192.

M. Sa preabunul nostru împărat a ascultat cererea noastră, şi precum *una* lege a făcut răul, aşa a vrut M. Sa ca *una* lege se facă şi binele, se şteargă şi vindece aceste rane. Aşadară eu mă ţin tare de acest articol de lege al regimului, ca causa naţiunei române şi a religiunilor ei se remână şi să fie la olaltă, în unul şi acelaşi paragraf; şi fiind-că eu cred, că proiectul comisiunei e răzimat pe principiile proiectului regimului, primesc proiectul de lege al regimului, cu emendaţiunea şi clarificătoarea adaugere a proiectului comisiunei, pentru-că socotesc, că e puţină diferenţă într'aceste două proiecte. De aceea am să le şi primesc de basă a desbaterilor".*)

Ioan Şipotariu e pentru titlul din proiectul guvernului. *Rannicher* cere de nou împărţirea proiectului de lege în două, spre a fi inarticulată naţiunea română separat, şi confesiunile ei iarăşi separat. *Ioan Hania* combate pe Obert şi cere folosirea cuvântului *Romanen* în loc de *Romänen*. *Gavriil Manu* acceptează partea primă din vorbirea lui *Cipariu*, nu însă şi partea a doua. M. *Binder* e pentru menţinerea cuvântului »*efectuire*« şi pentru Romanen. *Ioan Balomiri* părtineşte propunerea lui *Cipariu*. Vorbeşte apoi

Episcopul Andreiu baron de Şaguna următoarele:

„Înaltă casă! Este drept aceea ce a arătat din broşura aceea dl deputat al Mediaşului, Obert, şi într'adevăr, arată un adevăr istoric de 15 ani, însă mă rog, adevărul acesta nu poartă în sine nici o autoritate, nici de 15 ani, dar' nici de 15 zile. Eu nici decum nu vin cu mine în contrazicere, când acolo unde stă »*romänisch*« sunt subscris, ear' astăzi votez în contra vorbei »*romänisch*«. Îmi iau libertate domnilor numai cu câte-va cuvinte a atinge un adevăr mai mare decât de 15 ani. Domnilor! Ştim proverbul latin: »gramatici certant inter se et lis sub judice est". Aşa este domnilor şi cu *romänisch* de acolo şi de aci. La anul 1848 au fost mai mulţi gramatici la olaltă, şi nu s'au certat, nu s'au desbinat în privinţa numirei naţiunei noastre în limba sa proprie. Dar' apoi am trecut la limba ungară, am trecut la limba germană, — cum ne vom numì aci? Unii dintre gramaticii nostri e drept că au fost de părere, să numim naţiunea noastră *romänisch*, alţii au fost de părere să se numească *romanisch*. Cari au compus petiţiunea au fost de părerea dintâiu,

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 192.

au acceptat pe *romänisch*. Astăzi însă domnilor vă pot încredinţà şi asigurà, că între literaţii români şi germani doi trei nu s'ar afla cari să nu scrie esclusiv *romanisch*. A doua, eu singur mă esprim pentru titularea legii acesteia, care este a se aduce despre naţiunea română şi confesiunile ei, cu pàrtinirea inscripţiunei regimului, pentru-că, mă rog, văd, că regimul a luat inscripţiunea aceasta din însaşi propositiunea regească. Domnilor! E drept, că dacă un copil se naşte în primejdie, se botează prin cine-va care nu e preot, dar' acela nu e botez perfect. Botez perfect e numai acela, când copilul se botează prin preot.

În propositiunea împărătească eu aflu odihna mea, pentru-că văd, că M. Sa s'a îndurat a asculta rugăciunile cele multe ale Românilor, cari nici mai mult nici mai puţin n'au cerut decât inarticulare, adecă: egala îndreptăţire naţională şi confesională a naţiunei române. Nu e om, care numai încât-va are simţul dreptăţii, să nu recunoască acelea ce s'au întâmplat în aceşti 15 ani de pe urmà, şi să nu zică, că naţiunea română şi confesiunile ei au fost proclamate de egal îndreptăţite de mai multe-ori de pe tronul M. Sale, şi dacă egala aceasta îndreptăţire n'a întrat în viaţa practică în modul precum a întrat egala îndreptăţire a celoralalte trei naţiuni şi patru confesiuni, dintr'aceasta nu urmează, că nu ar fi fost egal îndreptăţită naţiunea română şi confesiunile ei, decât urmează numai atâta, că timpul a fost astfel, încât nu s'a putut pune în lucrare pe deplin aceasta proclamată egală îndreptăţire a naţiunei române şi a confesiunilor ei pentru Ardeal, pentru-că au fost şi alte provincii ale imperiului, unele naţionalităţi şi unele biserici, dacă nu tocmai nerecepte, dar' numai cu un nume de tot bagatel şi negativ, ce se vede din un decret împăratesc, ziua nu mi-o aduc aminte, dar' luna e Decemvrie 1848, unde se zice, că nimenea să nu cuteze în viitor a întrebuinţà numirea „*acatolic*“, ci să se numiască „des helvetischen oder des augsburgischen Bekenntnisses“, pentru-că aceasta este numirea cea positivă. Am fost recunoscuţi, şi bisericeşte şi politiceşte, de 15 ani, şi adevărul istoriei nu se poate nici decât nega. Prin urmare, M. Sa se pune în legătură firească cu dreptul istoric al acestor 15 ani când zice în propositiunea primă: „Efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunei române şi a confesiunilor ei“.

Eu ştiu, domnilor, şi acum am venit la al treilea obiect, că de mult s'a lăţit filosofia speculativă, care apoi duce pe om la nişte tălmăciri, la nişte faceri de deosebiri, de trageri liniale, şi altele mai departe. D-lor!

După-ce vedem în propoziţiunea primă inscripţiunea aceasta: „efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei“, să ne odihnim cu inscripţiunea aceasta şi să ne mulţămim, cu atât mai mult domnilor, că nu strică nimica, şi dacă o am împărţì în două totuşi nu am face mai bine. Întrebarea este: cum ne va ajuta Dumnezeu, ca se facem nişte legi, sau nişte paragrafi organici? Aşa eu nu cutez să mă las în nişte tălmăciri, pentru-că ar puteà cine-va să-'mi facă obiecţiuni, că aşi fi omul filosofiei speculative. Prin urmare eu propun, ca să ne odihnim pe lângă inscripţiunea aceasta foarte firească a proiectului de lege privitor la efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei, cu atât mai mult, pentru-că „confusio idearum“ nu va urmà în paragrafii cari vor aduce inscripţiunea aceasta, pentru aceasta stă bună logica noastră, şi va ştì ce se cuvine pentru o naţiune, va ştì şi va observà aceea ce se cuvine unei biserici“. (Bravo!) *)

C. Schmidt pledează pentru proiectul guvernului, în cas că nu se primeşte propunerea lui Rannicher. *Filtsch* crede, că titlul legii depinde dela primirea ori neprimirea propunerii lui Rannicher. Ia de nou cuvântul Rannicher, şi pentru casul, că propunerea făcută nu 'i-se primeşte, propune alt titlu. Vorbeşte apoi

Nicolae Popea următoarele:

„Înaltă casă! După cum am observat, desbaterea curge asupra trei momente ale titulaturei legii făcânde, şi anumit, întâiu asupra numirei naţiunei române, al doilea asupra efectuirei, şi al treilea asupra momentului aceluia, că adecă să se primească într'una naţiunea şi confesiunile ei?

Mie mi-se pare, că ar fi lucrul foarte clar, în urma convicţiunilor descoperite în privinţa aceasta. In privinţa naţiunei şi confesiunilor ei foarte bine a observat stimatul domn deputat *Cipariu*, că adecă naţiunea română totdeauna s'a plâns, totdeauna a petiţionat, ca să se inarticuleze naţiunea română cu confesiunile ei. Şi cum-că M. Sa a binevoit a ascultà şi a împlinì dorinţa aceasta a naţiunei române, se vede clar şi din propoziţiunea regească şi din proiectul acesta de lege emis de M. Sa, marele nostru principe.

A doua desbatere a fost în privinţa cuvântului „*efectuire*“. Eu încă sunt de părerea se remână cuvântul efectuire-Durchführung,

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 195.

pentru-că mie îmi place domnilor a remâneà totdeauna pe lângă cursul cel firesc al lucrurilor. Apoi tocmai aflu un curs firesc în privinţa obiectului chestionat. Aflu un curs firesc, o deducere firească, domnilor, căci în urma petiţiunilor celor nenumărate ale naţiunei române aşternute în causa aceasta, M. Sa s'a îndurat a ne garantà egala îndreptăţire naţională şi confesională prin deosebite acte maiestatice, în mai multe rânduri, în restimp de 15 ani, aşa, încât nimeni nu poate negà, că naţiunea română dela 1848 încoace n'ar fi fost egal îndreptăţită. Dar' şi mai clar o arată aceasta împrejurarea, că vedem, că şi noi, ca Români avem onoarea a ocupà loc aici în casa aceasta, în dieta ţării. Pentru aceea bine zice M. Sa: „*efectuirea* egalei îndreptăţiri", căci prin efectuirea aceasta se înţelege inarticularea naţiunei române. Bine că de 15 ani noi am fost egal îndreptăţiţi, dar' efectuirea, adecă inarticularea cu consecinţele ei, trebue să se facă acum. Eu prin această efectuire a egalei îndreptăţiri înţeleg, că noi prin aceea primim drepturile politice naţionale şi bisericeşti pe cari le-au avut efectuite celelalte naţiuni şi confesiuni recepte ale patriei. Aşadară în privinţa aceasta putem aduce dovadă chiar şi din fiinţa noastră de faţă în dieta aceasta, unde vedem că se aduc legi, dar' nu mai mult *de nobis sine nobis*, ci *de nobis nobiscum*.

Al treilea moment este acela, care să reduce la numirea cea adevărată a naţiunii noastre, în care privinţă deja destule argumente s'au adus înainte din partea antevorbitorilor mei, totuşi eu cu acelea nu mă aflu îndestulat. Eu voiu să mă duc la genesa lucrului. Ştim, domnilor, că naţiunea română înainte de 1848 să numea din partea Maghiarilor *Oláhok*, din partea Germanilor *Walachen*. Ce au făcut Românii în adunarea generală din Blaj, unde ântâiaşi-dată li-s'a dat ocasiune, ca într'un număr aşa de mare să-'şi descopere dorinţele faţă cu imperiul şi cu celelalte naţiuni din patrie? Au compus o petiţiune, stătătoare din mai multe puncte cuprinzătoare de dorinţele naţiunii, pe care o aşternură împăratului. Eu ştiu prea bine, că între punctele acelea cuprinse acolo a fost un punct anume despre numirea cea adevărată a naţiunii române pentru viitor, ca Românii să se numească cu numele lor cel adevărat, adecă *Romanen*, la care petiţiune a şi urmat resoluţiune favorabilă din partea M. Sale. Aşadară 'mi-ar fi plăcut, ca dl deputat Obert să se fi provocat la petiţiunea aceea din Blaj.

Afară de petiţiunea aceasta a mai aşternut naţiunea română mai multe petiţiuni la tronul M. Sale, şi ea în toate acestea s'a

12

numit pe sine „*română*“, adecă cu numele cel adevărat. Chiar şi în mai multe resoluţiuni, cari au venit dela M. Sa, să află numirea cea adevărată „*Romanen*“. Petiţiunile acestea, şi mai ales în originalele lor, încă 'mi-ar fi plăcut să le fi cetit domnul Obert.

Apoi ce e mai mult, domnilor, ne aducem aminte, că au fost mai nainte două regimente de grăniţeri, cari s'au desfiinţat la anul 1851. Ştim că după adunarea generală din Blaj, M. Sa marele principe s'a îndurat a da numirea cea adevărată şi cuviincioasă regimentelor acestora, adecă „Das erste und zweite *Romanen-Regiment*“. Aceasta este o faptă complinită, o faptă neresturnabilă. Mai este apoi o împrejurare momentuoasă. Încă de atunci, îndată după anul 1848, începură unii a ne numì iarăşi „Walachen“. Cu începutul anului 1850, eu îmi aduc bine aminte, jurnalul din Sibiiu „*Siebenbürger Bote*“ începù şi el a ne numì Walachen, în contra resoluţiunii maiestatice, şi îmi aduc prea bine aminte, că din partea venerabilului ordinariat greco-resăritean de acì s'a dat plânsoare asupra acestei numiri nepotrivite. În urma acestei plânsori a şi venit o resoluţiune, că adecă Românii să se numească *Romanen*, iar' nu Walachen. Numirea de *Romän* şi *Rumän*, s'a născocit numai în anii mai de curând, domnilor.

Aşadară, precum poftesc alte naţiuni să le numim noi cu numele lor cel adevărat, aşa avem tot dreptul şi noi să aşteptăm dela alţii, ca să ne numească şi ei pe noi după numele nostru cel adevărat. În fine, din cele espuse veţi fi văzut, domnilor, că şi eu sunt de părerea, ca să remână titlul legii aşa cum s'a proiectat din partea regimului“.*)

Vasile L. Popp: „Înaltă casă! Îmi iau voe a luà cuvântul în puterea §-ului 18 al regulamentului provisor de dietă. Aceasta aflu cu cale se observez pentru aceea, pentru-că eu n'am fost scris între aceia cari au fost să vorbească. Însă când îmi iau cuvântul în puterea §-ului 18 al legii dietale nu uit, că totodată sunt şi deputat dintr'un cerc alegător al unuia dintre cele mai mari comitate ale Ardealului.

'Mi-am fost propus, înaltă casă, a nu luà cuvântul, pănă-când părerile şi convingerile mele vor aflà espresiune în cuvântările altor membri dietali, şi poate-că înalta casă a şi observat, că de vre-o 4 sau 5 săptămâni, de când s'a deschis dieta, încă n'am luat cuvântul.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 197.

Credincios acestui principiu al meu, nici astăzi n'aşi fi luat cuvântul, pentru-că tot ce aşi fi spus eu, s'a spus din partea înaltei case. Însă văzând că atâta timp se perde numai cu discuţiunea suprascripţiunii (titlului), sper că voiu accelerà încheierea discuţiunii prin cuvintele mele în privinţa suprascrierii proiectului de lege. S'au desfăşurat aici mai multe păreri. S'a adus înainte părerea, ca propoziţiunea despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei să se despartă în două părţi. Alta apoi, să nu se zică „Durchführung“, şi iarăşi alta, să se lase titulatura până la urmă.

Înaltă casă! Eu nu numai pentru-că şed pe banca regimului, ci şi din convingere părtinesc titulatura aşa după-cum sună în proiectul regimului, cu atât mai mult, pentru-că eu nu pot să fiu de părerea aceea, că ar fi vre-o deosebire esenţială între suprascrierea comisiunii şi între a regimului. Un domn antevorbitor a citat multe cu cari vreà să ne convingă, că nu s'ar puteà face tot o lege despre naţiunea română şi confesiunile ei. Eu nu înţeleg aceasta. De ce să nu se poată face? Chiar să nu fie în nici o legătură naţiunea cu religiunile, tot nu poate fi nici o pedecă, ca să se facă numai o lege despre ele. Să iee ori-şi-cine ori-şi-ce carte de legi, oare nu va aflà pe una şi aceeaşi hârtie obiecte eterogene? Apoi eu sub confesiunile aceste două nu înţeleg, că sunt *proprietatea* naţiunii române; însă înţeleg, că sunt acelea confesiuni, cari au susţinut naţiunea română, cari *au făcut, că naţiunea română n'a perit.* (Bravo!) Aceste confesiuni sunt într'o aşa strânsă legătură cu naţiunea română, încât dacă n'ar fi propuse într'o lege, aşi propune-o eu aceasta.

Ce se ţine de „Durchführung“, eu nu înţeleg aceasta aşa, că doară să se aducă o lege în toate detailurile, în toată specialitatea ei, ci înţeleg un „Durchführung“ în principiu, şi aceasta o putem face.

Ce se ţine de propunerea, că titulatura să se lase până la urmă, că adecă să nu se pună până nu vom şti ce va venì în lege: eu aceasta nu o pot părtinì. Eu sunt în clar şi ştiu că ce trebue să vină în lege, şi trebue să presupun, că toţi membrii dietei sunt asemenea în clar în privinţa aceasta. Şi pentru aceea, socotesc, că putem pune suprascripţiunea în fruntea desbaterilor fără a esprimà doară, după-cum a zis domnul deputat al Sibiiului, mai puţin sau mai mult decât ar venì în lege.

Ce se ţine de cuvântul »*articol de lege*«, nu pot să fiu de părerea domnului canonic *Cipariu,* pentru-că acesta, până acum, este numai proiect. Când odată va hotărî dieta despre dânsul şi-'l

va statorì, atunci se va puteà suprascrie »*articol de lege*«, şi când va urmà după aceea sancţionarea, atunci apoi va fi *lege*. Şi aşadară eu sunt pentru suprascrierea din proiectul regimului".*)

Mai vorbesc: *Ioan Aldulian*, care spriginește părerile și propunerea lui Cipariu, și Obert, care dă esplicare pentru ce propune folosirea cuvântului »*Romänen*« în loc de „Romanen", iar' după el ia cuvântul

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Eu încă mă ţin strâns de ordinea zilei şi cred în acel adevăr curat, că toate cuvintele ce sunt în propoşiţiunea întâia sunt obiectul ordinei zilei. Mà restrâng numai la numirea: Romanen, Romänen, Romunen. Domnul deputat Obert a produs, cu adevărat, dintr'o broşură, că noi ne-am numit *Romänen*. Mi-se pare că eu am fost acela, care la Blaj în 1848 mai întâiu am pronunţat aceea de pe tribună, că Românii ţin de batjocură, de infamie şi de o vătămare mare, dacă sunt numiţi „Valachi" sau „Oláhi". Pentru-ce? Pentru-că găsesc în cărţi istorice şi de acelea opiniuni, fireşte, false şi rele, dar' totuşi stau acolo, că „Oláh" şi „Walach" ar însemnà atâta cât serv, slugă, om care este „restrictus ad glebam".

Pentru aceea am voit, ca Românul să se numească cu numele seu propriu, aşa precum se numeşte el însuşi pe sine, pentru-că eu socotesc, că într'un stat civilisat, chiar maniera şì umanitatea cere să încunjurăm numirile acelea cari pot să aducă cea mai mică umbră de vătămare asupra unei persoane, cu atât mai vârtos asupra unei întregi naţiuni. (Bravo!)

Acum socotesc, că scopul cel bun pentru care suntem aici este, să odihnim pe aceia, cari au fost până acuma aşa de tare vătămaţi, să facem din destul cererii naţiunii aceleia, pe care însaşi M. Sa a voit a o odihnì şi a o îndestulì odată. Socotesc, că nu numai umanitatea, dar' şi maniera civilisaţiunii cere, ca să numim o naţiune aşa după-cum e numele ei, iar' nu să-'i dăm nume exotic, pentru-că noi suntem planta cea dintâia transplantată dela Roma şi din Italia în patria aceasta, şi când am venit aici, am venit cu nume de Romani. (Aşa e!)

Dacă ne-au numit pe noi alte neamuri venite mai târziu în ţară „Oláhok" şi „Walachen", nu avem ce face. Precum le-am

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 75—76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 198.

suferit sclăvia, aşa le-am suferit şi numirea aceea. Dar' acum scopul nostru socotesc că este, să odihnim spiritele şi să vindecăm ranele cele vechi. Acum dacă noi poftim să se reducă toate numirile naţiunii noastre la originalitatea dintâia, la numirea cea de demult, socotesc că nu poftim nici o nedreptate, şi că noi cu aceea nu facem nici o strâmbătate, nu facem nici un lucru neplăcut la celelalte surori naţiuni, cu atât mai mult nu, căci socotesc, că şi fiii naţiunii române vor da la fiii celoralalte naţiuni numirile pe cari le vor poftì ele.

Mă rog, înaltă casă, să se bage de seamă, că nu e numai un lucru bagatel dorinţa noastră de a ne numì »*Romanen*«. Eu în privinţa aceasta sunt foarte suspiţios, precum unii prin această numire de »*Romänen*« vreau să ne retragă dela originalitatea cea adevărată de Romani, şi vreau ca să remânem tot *Valachi*, sau cel mult numai Romänen, ca şi pe viitor să se poată acăţă de numirea aceasta, cu scop tendenţios, ca să remână posterităţii în acte publice, că Românii, chiar şi în veacul XIX., nu s'au numit *Romanen*, ci numai tot Valachi, ori Oláhi, ori cel mult Romänen.

Acum, domnilor, eu trebue să mărturisesc, că numai cu numirea naţiunii noastre cea adevărată de „Romani" pot să fiu mulţămit, şi mă rog de mărita cameră, să binevoească a nu luà lucrul superficial, ci să ne facă îndestulirea aceasta, ca nici urmă să nu remână din batjocurile numirilor naţiunii noastre, pentru-că eu vreau să fim fraţi, şi numai aşa putem fi fraţi, dacă vom deferì unii la alţii şi în cele mai mici cereri drepte şi cuvioase, şi vom încunjurà ori-şi-ce numiri vătămătoare ce vatămă delicatul simţ naţional. Dacă de 1758 de ani ne-am numit tot *Romani*, avem dreptate ca şi acum să poftim să binevoească şi alţii a ne numì *Romanen*, căci în numirea aceasta ţinem noi o onoare, o preţuire, şi Gleichberechtigung pe seama naţiunii noastre. Iar' într'o numire altmintrelea aflăm pentru noi un dispreţ şi o vătămare a simţului nostru naţional, la care eu, despre partea mea, faţă cu surorile naţiuni nici-odată nu 'mi-aşi ţineà dreptul de Gleichberechtigung, nici m'aşi folosì de el în numiri de acestea vătămătoare".*)

Mai vorbeşte Zimmermann pentru cuvântul *Romänen*, iar' raportorii renunţă la cuvânt. Presidentul ordonează

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 75—76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 199.

apoi votarea şi dieta primeşte cu mare majoritate titlul din proiectul guvernului. Propunerile făcute cad toate, primindu-se, ca în textul german să fie întrebuinţat cuvântul „Romanen“ şi „romanisch“, nu Romänen şi romänisch. Şedinţa să încheie.

Şedinţa XXI.

Ţinută în 1 Septemvrie n. Se continuă discuţia întreruptă în şedinţa premergătoare.

Ioan Aldulian: „Înaltă casă! Cuvintele preaînalte ale M. Sale, cari compun propoziţiunea regească, sunt tot atâtea părţi constituante ale obiectului zilei. Din ele trebue să purcedem voind a cercetà, dacă proiectul regimului esprimă pe deplin preaînalta tendenţă ori ba. „Gleichberechtigung“, zice preaînalta propoziţiune regească. Va să zică, M. Sa voeşte, ca Românii şi confesiunile lor se capete, ca naţiune, respective ca confesiuni, un drept, *ein Recht,* şi încă un drept care are să fie asemenea aceluia, care compete unor altora. Mai încolo curge din însuşi caracterul propoziţiunei regeşti, că aceeaşi preaînaltă propoziţiune în dieta Transilvaniei are de a se deslegà pe terenul constituţiunei patriei. Alt teren de lege nu se află. Eu, deşi cu deosebită atenţiune şi de repeţite-ori am trecut peste proiectul de lege al regimului, totuşi n'am putut află nici o amintire în el despre constituţiunea patriei, în care singur aflăm sistema politică naţională, nici o amintire despre aceea, că adecă faţă cu cari naţiuni ale Transilvaniei ar aveà naţiunea română să fie asemenea îndreptăţită? Mancităţile acelui proiect se simţesc numai decât, cu deosebire în §-ul 1, în care eu nu aflu esprimată preaînalta tendenţă, după-cum cere caracterul lucrului. Pentru aceea, eu cutez a propune înaltei case o altă formulare, pe care mai târziu îmi voiu luà îndrăsneala a o şi motivà. Paragraful prim din proiectul regimului, pănă la cuvântul »*sind*«, să remână tot aşa. De aci încolo însă a-'şi adaoge în întreg cuprinsul seu proiectul comisiunii. Motivele mele, înaltă casă, sunt următoarele.

Transilvania a avut constituţiunea sa basată pe legi positive. Aceasta o ştim toţi. E de prisos a cità din legi spre a dovedi aserţiunea aceasta. Intrebarea poate să fie numai, oare nu cum-va s'a şters constituţiunea patriei prin diploma din 20 Octomvrie 1860 sau prin constituţiunea imperială din 26 Februarie 1861? Mergând cu atenţiune prin diploma din 20 Octomvrie 1860 nu aflu alte

schimbări în constituţiunea patriei decât recunoaşterea egalei îndreptăţiri a tuturor cetăţenilor înaintea legii (citează nemţeşte): „prin egalitatea sudiţilor nostri înaintea legii, eserciarea liberă a religiunii garantată tuturor, aptitudinea de a purtà diregătorii independent de stare şi naştere", etc.

După aceea, în §. 2 să cuprinde regularea referinţelor competenţei dietei Transilvaniei faţă cu senatul imperial, după care apoi numai decât urmează punctul din diplomă, unde să zice: „Toate celelalte obiecte ale legislaţiunii, cari nu sunt cuprinse în punctele premergătoare, se vor pertractà şi cu dietele competente, şi anume, în regatele şi ţările de sub coroana ungară în sensul constituţiunii lor de mai nainte". De acì să vede curat, că constituţiunea ţării. în *temelia* ei, este Transilvaniei restituită. Pentru-ca să fie mai puţină dubietate despre aceasta, îndrăsnesc a reproduce şi un pasagiu din preaînalta patentă din 26 Faur 1861, unde în punctul 2 se zice: „În privinţa regatelor noastre Ungaria, Croaţia şi Slavonia, precum şi a marelui nostru principat Transilvania, faţă cu restituirea constituţiunii de mai nainte a ţării, în conformitate cu diploma noastră şi în lăuntrul marginilor statorite într'ânsa, am adus dispoziţiunile de lipsă încă prin autograful nostru din 20 Octomvrie 1860". De acì vedem, că M. Sa recunoaşte şi mai clar înţelesul preaînaltei diplome într'acolo, că constituţiunea ţării este restituită cu modificaţiunile din diplomă privitoare la drepturile individuale.

Se vedem ce zice şi autograful împărătesc din 20 Octomvrie 1860, emis către ministrul Rechberg. (Citează pasagiul, apoi continuă): După constituţiunea ţării, dreptul public al Transilvaniei a fost basat pe trei naţiuni îndreptăţite, şi cred că nu e nici o îndoială, că M. Sa, când s'a îndurat a decide ordinea desbaterilor, nu a putut pricepe propoziţiunea aceasta alt-fel, decât că are să se dee naţiunii române un drept egal cu cele trei naţiuni de stat ale Transilvaniei, înţelegându-se de sine, că modificaţiunile făcute prin spiritul timpului şi prin diploma din Octomvrie în privinţa egalei îndreptăţiri individuale, pentru toţi locuitorii ţării, fără deosebire de naţionalitate şi confesiune, remân neatinse. Şi că într'adevăr, sistema dreptului de stat a fost şi este politică naţională, mă provoc în general la constituţiunile aprobatale, şi la deosebitele jurăminte depuse de preaînalţii domnitori ai Austriei, în calitatea de mari principi ai Transilvaniei, pentru păzirea şi apărarea drepturilor şi libertăţilor „trium nationum regnicolarum et quatuor confessionum receptarum".

Stând aceasta ca faptă, trebue să stee şi necesitatea reîntregirii §-ului întâiu din proiectul regimului, ca să se zică cu cine capătă naţiunea română asemenea drepturi, şi ca să se zică pe care teren, în înţelesul căror legi capătă ea dreptul acesta? Aşa dară recomand înaltei case §-ul 1 din proiectul comisiunii".*)

Herberth e pentru textuarea din proiectul guvernului. Urmează vice-pres. guvernial

Vasile L. Popp: „Înaltă casă! Sunt în neplăcuta posiţiune de a vorbì în contra §-ului 1 din proiectul regimului. Dar' mă mângăiu cu aceea, că proiectul regimului se poate aduce în consonanţă cu aceea ce vreau să propun eu. Înainte de toate trebue să premit, că nu cred să fie nici unul dintre medularii acestei case înalte, care sĕ creadă, că dela întrebuinţarea drepturilor politice poate să se eschidă cine-va pentru-că nu se ţine de oare-care naţiune recunoscută, ori religiune receptă. (Bravo!) Tocmai pentru aceea, înaltă casă, pentru-că cum cred eu, şi toţi trebue să concedem, nimenea nu se poate eschide astăzi dela întrebuinţarea drepturilor politice, trebue să concedem şi aceea, că proiectul acesta de lege trebue să se refereze la constituţiunea Ardealului de înainte de 1848.

Dacă pe temeiul diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi al ordinaţiunilor emise de atunci încoace nimenea nu se poate eschide dela drepturile politice, atunci pentru ce ar mai fi de lipsă articolul acesta „Zur Durchführung der Gleichberechtigung der romanischen Nation" etc., dacă nu s'ar referì la constituţiunea Ardealului? Căci, dacă toate naţiunile sunt egal îndreptăţite, atunci şi Românii trebue să fie egal îndreptăţiţi, şi atunci nu am mai aveà lipsă de articolul acesta de lege.

Cum-că acest §. 1 din proiectul regimului nu are nimica alta înainte decât constituţiunea de înainte de 1848, cuget că şi din §-ul acesta şi din celelalte următoare curat se vede, căci ce va se zică »*ebenfalls*« alta, decât că mai sunt acì şi alte naţiuni şi religiuni egal îndreptăţite! Dar' nu numai din §-ul acesta, ci din tot contestul proiectului se vede, că proiectul acesta a avut de scop tocmai în sensul constituţiunii transilvane a face pe Români — „gleichberechtigt".

Precum am zis, nu voiu fi nici-odată pentru aceea, ca cine-va pentru-că nu să ţine de o religiune receptă a Transilvaniei să se

---

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, nrul 78 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 203—204.

eschidă dela eserciarea drepturilor politice. Însă pe lângă acele drepturi, pe cari le pot întrebuințà indivizii, sunt și de acelea, cari se pot întrebuințà numai de către națiune. (Așa e!)

În §-ul 5 al proiectului stă așa: „În marca marelui principat al Transilvaniei se va suscepe o emblemă proprie pentru națiunea română. Dacă nu ar fi înțelesul legii acela, ca națiunea română să fie egal îndreptățită, ca și celelalte, în sensul constituțiunei transilvane, apoi pentru-ce ar trebuì să se mai pună o emblemă nouă și pentru națiunea română? (Așa e!) Dar' nu numai din împrejurarea aceea, că astăzi toți locuitorii Ardealului trebue să se bucure de aceleași drepturi politice de cari se bucură celelalte națiuni în puterea diplomei din 20 Octomvrie 1860, fără și din acea împrejurare, că acest articol de lege trebue să se facă cu privire la constituțiunea transilvană de mai nainte, — am auzit multe păreri. A fost dată părerea, că constituțiunea Ardealului nu s'a restituit nici decât. Am auzit părerea, că constituțiunea s'a restituit întreagă, cum a fost. Și iarăși altă părere, că s'a restituit în câtva. Eu sunt de părerea din urmă, înaltă casă! Eu sunt de părerea, că s'a restituit constituțiunea Ardealului într'atâta, încât nu stă în contrazicere cu diploma din 20 Octomvrie 1860 și cu celelalte legi de stat urmate după dânsa, și în această estensiune o înțeleg eu în §-ul 1 al proiectului. (So ist es. Așa e!)

Cum-că s'a restituit, se vede din rescriptul împărătesc către contele *Rechberg,* unde să vorbește de schimbări afund tăietoare. Dacă nu ar fi restituită constituțiunea cea veche în câtva, atunci nu ași pricepe cum s'ar puteà face schimbări afund tăietoare în constituțiunea cea veche, căci schimbări afund tăietoare se pot face numai într'un lucru care esistă. (Așa e!) Dar' va zice cine-va, că ce lipsă avem de restituirea astor-fel de legi, dacă suntem toți egal îndreptățiți? Eu zic, înaltă casă, că avem mare lipsă. Dacă nu ar aduce pentru noi alt folos, singur aceea, că după-cum știm, după legile Transilvaniei cele vechi a fost țara aceasta împărțită în trei teritorii, cu pământ unguresc, săcuiesc și săsesc, împărțire *care are să înceteze,* — încă e destul. Știm domnilor, că uniunea din 1437 nu s'a făcut în contra națiunii române, ci în contra poporului țăran, de care nu s'au ținut numai Românii, ci și Ungurii și poate și Sașii. Dar' știm și aceea, că lucrurile n'au rămas într'atâta!

Să luăm, domnilor, la mână legile făcute după anul 1437. Să luăm aprobatele și acolo vom aflà, că nu este poporul țăran

care vine proscris, ci se proscrie *naţiunea română.* Aceasta se vede din Partea I., tit. 1, art. 3 şi din Partea I., tit. 8, 9, apoi Partea III., tit. 53, etc., unde peste tot locul se proscrie numai naţiunea română şi confesiunile ei. Numai un paragraf să-'mi arătaţi, domnilor, unde s'a proscris poporul ţăran peste tot!

Acum, naţiunile conlocuitoare din Ardeal au dedus, că fiind în Ardeal numai trei teritorii, Românii, ori unde se află, sunt numai lipituri. Domnilor, nu numai la anul 1437, ci şi la anul 1863 se aud vorbe de acelea, că Ardealul nu e ţară românească, că Românul să meargă în ţara lui de unde a venit. Dar' Românul *are pământul seu în ţara aceasta.* Aici vreà să remână şi va remâneà, şi vreà să se poată numì şi el transilvănean în patria sa, să nu mai fie străin pe pământul seu. (Bravo!) Aşadară, înaltă casă, eu sunt pentru §-ul 1 din proiectul comisiunii. Dar' totodată declar, că §-ul acesta nu stă în contrazicere cu proiectul regimului, pentru-că aceea ce în proiectul regesc a remas afară se înţelege de sine, căci altmintrelea cuvântul „ebenfalls gesetzlich anerkannt“ (asemenea egal îndreptăţită) n'ar aveà nici un înţeles“. (Bravo din toate părţile.)*)

Vorbesc la obiect următorii: *Birthler, Fabini* şi *Rannicher,* iar' în urmă ia cuvântul

George Roman: „Înalt corp legistativ! În locul §-ului 1 din proiectul regimului s'au ţesut şi aşezat prin comisiunea dietală doi paragrafi. În aceştia se zice, că naţiunea romană să fie întocmai îndreptăţită cu celelalte naţiuni recunoscute, adecă cu naţiunea maghiară, săcuie şi sasă. E notoric lucru, că legile cunoşteau ca naţiuni regnicolare numai naţiunea nobililor, a Săcuilor şi a Saşilor. Despre naţiunea maghiară nu esistă nici un articol prin care să fi fost declarată de regnicolară. (So ist es!) Numai în timpurile mai proaspete s'a ivit şi numirea de naţiune maghiară, care apoi s'a vârît în textul unor paragrafi (So ist es!), aşa zicând, per tangentem. Şi că s'a întâmplat aceasta per usum ori per abusum, — e tot atâta. Eu cuget, că fie-cine e pătruns de convingerea, că inclita cameră legislativă voeşte cu cumpăna Minervei în mână să măsoare egala îndreptăţire pentru toţi factorii din cari să compune populaţiunea Transilvaniei. Şi fiind-că în timpul de faţă dreptul istoric joacă o mare rolă, iar' naţiunei maghiare 'i-s'ar puteà face obiecţiune temeinică, că ea nici-odată n'a fost inarticulată,

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 204—205.

ceea-ce ar fi nefavorabil pentru ea, — de aceea, îmi iau voe a propune, că dacă să inarticulează naţiunea română, care prin legile vechi n'a fost recunoscută, să se inarticuleze şi cea maghiară, care earăşi nu se află formal inarticulată, ca atare (Mirare. Sgomot. Să auzim. Hören wir), pentru-ca să poată sta cumpăna dreptăţii oblu.

Între altele mă declar şi eu pentru proiectul de lege al comisiunii dietale, cu acea observaţiune, că tare aşi fi dorit, ca desbaterile despre egala îndreptăţire a naţiunii române să se fi estins şi asupra *limbei*, pentru-că eu sunt de părerea, că aceste două obiecte, adecă naţiunea şi limba, în aşa strânsă legătură stau una cu alta, încât desbaterea restrânsă numai la una ori la alta nu poate fi perfectă, şi numai în acest cas aşi aveà voe de a mai vorbì încă. Dar' presupunând, că cu vorbirea mea în modul acesta aşi fi îndreptat la timpul în care ar venì limba la ordinea zilei, mă reţin până atunci." *)

Timotei Cipariu: „Înaltă cameră! După cuvintele cari până acum s'au zis şi s'au desfăşurat să vede destul de clar înţelesul acestei legi, care astăzi este obiectul zilei, şi mai ales §-ul 1. Cu toate acestea, domnilor, cred că este de mare însemnătate a aduce înainte, că între §-ul acest dintâiu al regimului şi între al comisiunii nu este în esenţă nici o diferinţă.

După a mea părere, guvernul a purces din două puncte de vedere. Cel dintâiu a fost, că după marinimitatea sa a voit, ca prin acest articol de lege să ne mulţămească şi să împlinească acele seculare dorinţe ale naţiunii române, iar' de altă parte a voit totodată ca să se susţină şi principiile umane şi măreţe, cari s'au propus prin diploma din 20 Octomvrie 1860.

De aceste principii s'a ţinut şi comisiunea când a lucrat operatul seu. A purces deci tot din aceste principii. Iar' toată diferinţa, care poate s'ar aflà între §. 1 al comisiunii dietale şi al guvernului, este numai singură aceea, că în §. 1 al proiectului de lege compus din partea guvernului principiul pentru înălţarea naţiunii române la rangul celoralalte naţiuni nu s'a apăsat din destul, şi poate că, din altă parte, principiul celalalt al recunoaşterii egalei îndreptăţiri a celoralalte naţiuni în proiectul comisiunii nu s'a esprimat din destul.

După părerea mea, guvernul în acest paragraf al proiectului de lege, unde se zice: naţiunea română este prin lege recunoscută,

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 77 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 208.

precum şi confesiunile ei, prin cuvântul naţiune a voit sa înţeleagă tocmai aceea ce după legile patriei noastre să înţelege, adecă o naţiune cu oare-cari drepturi politice, legate de ea ca naţiune.

Această numire de naţiune, ce ocură în proiectul de lege al înaltului guvern, după a mea părere e un semn, că însuşi guvernul a voit, ca naţiunea română să se recunoască prin lege, tocmai precum celelalte naţiuni ale patriei mai de înainte sunt prin lege recunoscute. Însă comisiunea nu s'a mulţămit numai cu termini generali, ci a voit să spună mai clar şi să adaoge, că sunt recunoscute prin lege, întocmai ca şi celelalte naţiuni, întru înţelesul constituţiunii Transilvaniei.

De oare-ce, domnilor, eu cred că cuvântul naţiune, în înţelesul constituţiunii Transilvaniei, tocmai aceea însemnează ce este dorirea noastră, aşi fi de părere, ca §. 1 al proiectului regesc să se primească numai cu o mică modificaţiune. Şi aceasta ar sta întru atâta, ca să se lase un cuvânt afară şi să se pună altul în locu-'i. Cuvântul care să se lase afară ar fi cuvântul „*ebenfalls*“, fiind-că este o espresiune nu prea clară dacă să va zice: *întocmai* să recunosc cu celelalte naţiuni. Totodată din altă parte aşi vreà, ca în locul acestui termin să se pună, că naţiunea română să recunoaşte prin lege, împreună cu confesiunile ei, de *recepte*. Acest adaos, sau cuvânt, dă şi mai mare înţeles acestui §., şi este cu atât mai vârtos a să adaoge, cu cât este un termin juridic, adoptat în legile Transilvaniei şi usitat până la 1848, un termin juridic, care cuprinde în sine toată momentuositatea lucrului. Şi ca să trecem peste legile Transilvaniei numite Aprobate şi Compilate, să venim numai singur la diploma leopoldină, unde să zice, numai decât în art. I.: „usus trium receptarum religionem.“ Asemenea să zice, afară de aceea, şi în alţi articoli de lege, precum în art. *Novelares* dela 1791, pe care nu vreau să-'l cetesc din cuvânt în cuvânt, şi anume în art. 5, 15 şi 53, din cari aceasta să cunoaşte mai pe larg.

Însă, domnilor, aşi voì să se adaoge acest cuvânt şi din acea causă, pentru-că naţiunea română, de când a venit la cunoştinţa de sine, totdeauna a pus mare însemnătate şi mare temeiu pe această numire. Ea de câte-ori a petiţionat la M. Sa, sau prin înalta dietă a Transilvaniei, sau prin ministeriul M. Sale, totdeauna s'a rugat, ca nu numai să se facă odată şi ea părtaşă la drepturile politice ale patriei, ci totdeauna s'a rugat şi ca să se primească în numărul celoralalte naţiuni şi religiuni, recunoscute prin lege.

Mi-se pare că tocmai aşa a făcut şi la dieta din 1743—44, ceea-ce să poate cunoaşte din resoluţiunea sau articolul care 'i-s'a dat. Tocmai aşa a petiţionat naţiunea română chiar şi în anul 1791, când ea, între altele, a dat la dietă şi o suplică liberă cătră Maiestate, tipărită în Sibiiu, tot în acel an, în care la pag. 50 aşa să zice (citează latineşte din *Supplex libellus Valachorum* *) apoi continuă): Întru acest înţeles, domnilor, încă şi în timpurile cele mai nouă naţiunea română totdeauna aşa s'a descoperit. Aşa au făcut Românii în adunarea naţională din Blaj, în 15 Maiu 1848, descoperându-şi tocmai în punctul 1 dorinţa naţiunii, şi declarându-se de naţiune de sine stătătoare. În înţelesul acesta au trimis atunci şi o deputaţiune la dieta Transilvaniei, pe care au rugat-o, că despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria să nu se trateze până când şi naţiunea română nu va fi receptă şi recunoscută ca parte constitutivă a Transilvaniei. Chiar şi de acì încoace tot în acel mod s'a declarat naţiunea română, precum: în congresul naţional din Ianuarie 1861, ţinut aici în Sibiiu, despre ce protocolul conferenţelor apriat grăeşte la şedinţa a doua din 14 Ianuarie 1861, zicând că: „şi aşa să se facă cât mai curând representaţiune cătră Maiestate, ca la cea mai de-aproape dietă transilvană să o îndatoreze pe aceasta prin o propoziţiune regească a tratà *despre recipiarea naţiunii române din Transilvania, ca naţiune politică*, în sistema statului transilvan." Această dorinţă a naţiunii române a fost şi este, cred eu, până în ziua de astăzi. Şi chiar şi înaltul guvern al statului tot aceasta a voit, numai cât cuvântul acesta »*recepte*« nu ştiu din ce causă nu s'a pus în paragraf. Însă pentru odihnirea naţiunii române cred eu că ar fi de lipsă să se adaoge. Întru celelalte primesc §-ul dintâiu al proiectului de lege, cu această modificaţiune. Ştiu însă, domnilor, şi sunt convins despre toţi că ştiu, cum-că s'au schimbat împrejurările dela 1848 încoace, şi ştim şi aceea, şi recunoaştem toţi, că spiritul acel esclusiv, care a domnit până atunci în sistema Transilvaniei, mai mult nu poate să domnească.

Pentru aceea socotesc domnilor, că şi dacă se va adaoge acest cuvânt „*recepte*" în paragraf, nu să va face nimănui nici o supărare şi nici o nemulţămire.

Cu toate acestea, cred eu că după formularea acestui proiect de lege e de lipsă, că după-ce în §. 1 s'a zis colectiv despre naţiunea română şi confesiunile ei, — numai decât să se pună alt

---

*) Document publicat în »*Cartea de Aur*«, vol., I., pag. 114.

paragraf nou, care să sune anume şi *numai despre naţiunea română,* precum apoi paragraful 2 al înaltului guvern vorbeşte numai despre confesiunile naţiunii române. După acesti trei paragrafi sunt de părere, că în §. 4 să între o formulare, care să se refereze la celelalte naţionalităţi ale Transilvaniei, sau măcar şi ale întregului imperiu.

Acest paragraf nou, al doilea în serie, după a mea părere ar aveà să cuprindă în sine despre naţiunea română aceea ce stă în titulatura acestui proiect de lege, că adecă naţiunea română este egal îndreptăţită în deplin cu toate celelalte naţiuni recepte ale Transilvaniei, şi aşa să se formuleze în modul următor:

»*Naţiunea română ca receptă sau regnicolară are toate acele drepturi politice pe cari le au celelalte naţiuni recepte ale Transilvaniei*«.

Înaltă cameră! Încă o mică observaţiune. Domnul deputat al Mediaşului a propus înaltei camere, şi respective nouă, cari suntem de confesiunea greco-catolică, ne-a pus întrebarea, dacă suntem tot de o confesiune cu confesiunea rom.-catolică ori ba? Pentru-că altmintrelea domnul deputat nu poate să înţeleagă cuvântul »*als solche*«.

Într'adevăr, la această întrebare nu noi am fi îndatoraţi a răspunde, ci înaltul guvern, care a întrebuinţat cuvântul acesta. 'Mi-se pare însă că acelaşi a şi desfăşurat pe deplin această espresiune atunci, când în §-ul 2 zice despre religiunea gr.-cat. că se aibă o posiţiune *de sine stătătoare.*

Toată lumea ştie, că noi în credinţă suntem una cu biserica romano-catolică. Însă pe lângă unitatea dogmelor este o mare diferinţă în toată constituţiunea *internă* a bisericei noastre. Pentru care causă în privinţa internă nu suntem atârnătorì de biserica romano-catolică, ci *avem hierarchie deosebită,* cu Archiepiscopul sau Metropolitul nostru. Când din contră, dacă ar trebuì să fim şi în viaţa hierarchiei una cu biserica rom.-catolică, atunci nici biserică n'ar trebuì să mai avem. Deci, 'mi-se pare domnilor că din acestea destul de clar să cunoaşte, că confesiunea gr.-cat. trebue să se numească ca atare *de sine stătătoare,* fiind-că chiar şi în afacerile sale hierarchice este independentă de ori-ce altă confesiune".*)

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 103 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 208—210.

Schuler-Libloy e pentru părerile lui Rannicher, și crede și el, că națiunea ar trebuì să fie separată de religiune. Urmează

Gavriil Manu: „Că propunerea să potrivește cu intențiunile înaltului regim, afară de motivele aduse înainte să vede și de acolo, că tocmai în instrucțiunea provisorie, dată spre organisarea comitatelor, încă să pomenește, că la candidarea oficiilor să se pună afară de religiunile recepte și mărturisitorii de religiunea greco-orientală. Dacă înaltul regim pomenește religiunea gr.-cat. ca atare, și cea gr.-ort. încă, poate fi odihnit domnul Fabini, că înaltul guvern cunoaște prea bine actul uniunii bisericei greco-catolice cu biserica romano-catolică.

Regimul prea bine cunoaște, că precum națiunea română, ca atare, trebue să se inarticuleze în legile patriei cu revocarea articolului VI. din 1744, — tocmai așa trebue și religiunea ei să se inarticuleze.

Mai încolo am de a amintì la aceea ce a zis domnul *Roman* când a pomenit despre inarticularea națiunii maghiare. (Nu e la ordinea zilei. Rosz!) . . . . Ceea-ce să ține de îngrijirea domnului *Herberth,* care prin inarticularea națiunei române să teme că alții vor fi eschiși dela drepturile politice, fie sigur și încredințat domnul respectiv, că noi inarticularea aceasta o înțelegem după diploma din 20 Octomvrie 1860 și după patenta din 26 Februarie 1861. Și dacă trebue să trăesc cu esemple, apoi și astăzi în comitate sunt Unguri și Români în atare înțelegere, și nu-'și fac nimica din aceea dacă într'un an a fost jude comunal și un Iudeu. Și dacă ar venì ori-și-cine, și din America ori din India, el va puteà întrebuințà drepturi politice aici în Transilvania, dacă se va acomodà după legile patriei și prin indigenare se va face fiu al ei. Iar' că inarticularea națiunii române altora cu atât mai puțin deroagă, și cu atât mai vârtos are aceea să se întâmple, trebue să aduc înainte aceea ce a adus domnul *Roman,* adecă, că națiunea română în starea sa cea nobilă și mai nainte a avut și a deprins (folosit) asemenea drepturi politice, precum și națiunea maghiară prin fiii sei de stare nobilă; iar' națiunea română, ca atare, singur din fanatismul religios pe la mijlocul secolului XVI. a fost eschisă dela aceste drepturi, dar' pe la anul 1540 au întrebuințat încă Românii toate drepturile politice sub numele lor propriu național, precum arată articolul VI. al dietei din Turda, în care nobilii să deosebesc: nobilis ipse Valachus, et nobilis ipse Ungarus, etc.

Aşadară, când zicem noi că se recunoaşte naţiunea română, pe mine mă odihneşte aceasta din destul, chiar şi dacă nu vom pune cuvântul *„receptă.“* Pe mine mă odihneşte, pentru-că ştiu, că în istoria şi în viaţa naţiunii nu este prescripţiune, şi prin inarticularea recunoaşterii drepturilor politice ale naţiunii române înţeleg eu aceea, că ea vine pusă în starea ei cea ocupată şi mai nainte, în egala îndreptăţire politică, în rând cu nobilii maghiari. Iar' cum-că nobilimea română, ca o parte a naţiunii nobililor, a luat parte la drepturile politice, şi cum-că nobilii români au esistat în tot timpul într'un număr foarte însemnat, spre dovedirea acestui lucru să iau un asemenea esemplu din comitatul meu, unde sunt 500 de familii nobile, dintre cari 400 să ţin de naţiunea română şi nu mai mult decât 100 de nobila naţiune maghiară. Aşa la alegerea deputîlor s'a aflat un număr de 4.400 nobili îndreptăţiţi la alegere după legile patriei, fără privire la censul de 8 fl. v. a. şi dintre acestia au fost 721 Unguri, ceialalţi toţi Români, locuitori în aşa numita „terra nobilium,“ de oare-ce numirea de pământ unguresc e o usurpare nefundată în legile vechi, datate dela 1744 încoace.

Din acestea ne putem convinge pe deplin, că dacă regimul în proiectul seu să esprimă, că naţiunea română, împreună cu confesiunile ei, sunt legalminte asemenea recunoscute, prin aceasta vreà să se înţeleagă, că asemenea celoralalte trei naţiuni şi patru religiuni recepte, în înţelesul sistemei politice-naţionale a Transilvaniei, prin urmare, că şi inarticularea naţiunii române numai în modul acesta şi numai asemenea celor trei naţiuni şi patru religiuni, cari aici au esistat, se poate şi trebue să se întâmple“.*)

Ioan Balomiri: „Domnule preşedinte! Eu în principiu părtinesc propunerea comitetului, cu modificaţiunile făcute de domnul *Aldulian,* dar' nu în forma stilistică, ca să fiu consecvent. Pentru-că, precum m'am declarat deja, aşa şi acum zic, că constituţiunea veche a Transilvaniei întreagă în forma sa nu e restituită, şi nici nu o doresc, remânând consecvent convingerei mele, căci atunci trebue să zic, că dieta aceasta e ilegală şi afacerile ei nu au validitate legală. Însă prin aceea că zic, că constituţiunea veche întreagă în forma sa nu e restituită, nu zic că constituţiunea veche a Transilvaniei nu ar fi restituită. Eu din contră zic, că este şi e basată pe

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 75—76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 211—212.

diploma din 20 Octomvrie, unde M. Sa s'a provocat la constituţiunea veche, fără de a fi zis, că constituţiunea veche *toată* e restituită.

Eu modificarea aceasta în proiect nu o aflu a fi contrară diplomei din 20 Octomvrie 1860. Dar' o aflu spre deslușire şi susţinerea autonomiei Transilvaniei încă de lipsă. Căci precum am priceput eu din vorbele domnului deputat din scaunul Sebeşului, *Herberth,* d-sa să declară ca transilvănean de cetăţan austriac. Eu încă sunt cetăţan austriac, dar' pe lângă aceasta sunt şi cetăţan ardelenesc (Bravo!). Şi în însuşirea aceasta de cetăţan ardelenesc mă deosebesc de alţi cetăţeni din alte provincii austriace. Daca aşi fi numai cetăţan austriac, atunci autonomia ţării noastre, precum şi dieta aceasta, nu ar fi de lipsă. (Aşa e, din stânga.) Însă pentru susţinerea autonomiei noastre legislative aflu de lipsă pomenirea aceasta „a legilor ţării" sau „siebenbürgische Verfassung," fără de a înţelege toată constituţiunea în forma sa.

Dieta aceasta, după însuşirea sa, nu are de a face cu alte popoare din alte provincii austriace, ci are de a-'şi estinde activitatea sa numai la marginile patriei noastre. Numai în privinţa trebilor imperiale comune, cari se vor pertractà în senatul imperial, are să trimită deputaţii sei. Pentru aceea, eu în principiu părtinesc proiectul comitetului dietal, cu amandamentul domnului Aldulian. Însă în stilistică aflu o contrazicere, pe care nici-decum nu o pot trece cu vederea.

Dacă ceteşte cine-va §. 1., trebue să zică, că recunoaşterea naţiunei române şi a confesiunilor ei e cuprinsă şi basată tocmai în constituţiunea cea veche. Aceea nu este; şi pentru aceea voiu să dau paragrafului acestuia înţelesul adevărat, zicând, că ea *acum* să primeşte în constituţiunea veche, în care până acum nu a fost primită, şi pentru aceea aflu de lipsă a se face următoarea stilisare în §-ul acesta:

„Die romanische Nation, als politisch berechtigte Nation, die griechisch-katolische Religion als solche und die griechisch-orientalische Religion werden gleich den übrigen, im Sinne der siebenbürgischen Verfassung anerkannten drei Nationen und vier Religionen Siebenbürgens gesetzlich anerkannt."

Căci atunci nu se poate zice, că naţiunea română se află recunoscută în constituţiunea veche, fără numai aceea, că cele trei naţiuni şi patru confesiuni sunt recunoscute în constituţiunea aceasta.

Propunerea mea ar sunà românește în următorul chip:

»*Națiunea română, ca națiune politică îndreptățită, religiunea greco-catolică, ca atare, și religiunea greco-răsăriteană să recunosc tocmai ca și celelalte trei națiuni și patru religiuni, cari în înțelesul vechei constituțiuni au fost recunoscute*«.

Mai încolo am încă două observări. Una este aceea, că cuvântul *națiune* are două înțelesuri. Un înțeles este *genetic*, altul *politic*. În înțelesul genetic a fost națiunea română recunoscută și în constituțiunea veche, în Approbatae constitut. din 1653, part. I., titlul 8, art. 1., unde se zice: *az oláh natio*. Și tot în Approbatae, Part. I., titlul IX., art. 1. să vorbește asemenea despre: *az oláh nemzet*. Acum însă nu e vorba de înțelesul genetic, ci de înțelesul politic. Aflu așadară de lipsă, ca să depărtăm toată dubietatea, adăogând ca ce-va caracteristic, „*națiunea română ca națiune politică*“.

Mai încolo, eu nu zic că *sunt recunoscute* „națiunea română, religiunea greco-catolică ca atare, și religiunea greco-răsăriteană“, ci că *să recunosc* (werden anerkannt), pentru-că „*sunt*“ presupune că este deja recunoaștere, ceea-ce e contrazicere. De aceea, să se zică *să recunosc* (werden anerkannt), pentru-că espresiunea aceasta este mai potrivită.

Mai încolo părtinesc propunerea făcută din partea domnului canonic *Cipariu*, ca cuvântul „ebenfalls“ să rămână afară.“ (Bine. Bravo!) *)

Nicolae Gaetan: Înalt presidiu! Înaltă casă! Eu încă sunt de părerea domnului deputat *Aldulian*, și nu aflu nici o deosebire între spiritul proiectului de lege al regimului și între al comisiunii dietale, pentru-că în proiectele acestea să chiamă poporul român transilvănean națiune română, și pentru-că să declară prin proiectul regimului de asemenea recunoscută, iar' în proiectul comisiunii dietale cu espresiunea „*întocmai*“, „*ebenfalls*“, numai să esplică, punându-se înaintea cuvântului „*ebenfalls*“ incisa națiunilor și a confesiunilor până acum recepte.

Este însă vorba, că ce drepturi au mai rămas reservate, — după restituirea constituțiunii transilvane prin diploma din 20 Octomvrie 1860, — celoralalte națiuni, și ce drepturi câștigă națiunea română prin inarticularea ei?

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 214.

Această întrebare, domnilor, este foarte grea, şi la început, după părerea mea, nici nu să poate resolvà. Şi eu cred, că şi regimul din acest motiv a formulat acest paragraf foarte superficial, şi a amânat resolvarea drepturilor naţionale pe când se vor fi resolvat celelalte propoziţiuni regeşti. Din parte-'mi aşi fi dorit, ca regimul să fi primit cel puţin principiul după care era să se statorească drepturile naţiunii române faţă cu celelalte naţiuni în contestul acestui proiect de lege, şi fiind-că regimul n'a făcut aceasta, îmi reţin dreptul de a face în privinţa aceasta la locul cuvenit un adaos.

În §-ul 1 din proiectul comisiunii dietale se află cuvintele „im Sinne der sieb. Verfassung." Eu încă ţin, că prin diploma din 20 Octomvrie 1860 s'a restituit constituţiunea transilvană, încât priveşte dreptul public al Transilvaniei, aşa zicând, dreptul material, cu acea restrângere, că unele obiecte s'au relegat la consiliul imperial. Ba ce e mai mult, ştiu, că în diploma din 20 Octomvrie s'au primit şi unele principii, pentru esemplu: principiul *egalei îndreptăţiri* al liberului *esercitiu religionar*, etc., cari au prins şi la noi în ţară rădăcini adânci, şi cari nu se mai pot delătură. Nu s'a restituit însă constituţiunea Transilvaniei şi *în formă*, pentru-că chiar dieta presentă e convocată după un ordin provisoriu. Din această causă aflu deci espresiunea „im Sinne der sieb. Verfassung" de dubie, şi socotesc, că dacă am substituì acì cuvintele „im Sinne der siebenbürgischen, innerhalb des Diploms vom 20. Oktober 1860 wiederhergestellten Verfassung" am delăturà ori-ce dubietate. Mă declar deci pentru această schimbare. Nu mă învoesc însă ca acì să se citeze şi patenta din 26 Februarie 1861 (Conrad *Schmidt:* Das Patent nicht?) . . . Patenta *nu!* Noi am primit, cu adevărat, diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, însă eu nu aflu cu cale, ca patenta din 26 Februarie 1861 să se citeze acì, pentru-că cu această patentă s'a publicat în celelalte provincii şi *principiul de clase*. Pentru Transilvania însă ea n'a întrodus acest principiu, ci s'a statorit numai numărul deputaţilor cari au să fie trimişi la consiliul imperial.

Modul după care este să se trimită, se va desbate şi decide prin dietă. La propoziţiunea primă regească, provocarea la citata patentă n'ar fi deci la locul seu, pentru-că ar puteà da înţelesul, că prin aceea s'a primit şi principiul claselor de interese în Transilvania. Din parte-'mi mărturisesc însă, că nu primesc acest principiu, cu înlăturarea *principiului naţional,* din motivul, că între

aceste clase nu s'a statorit cheia după care să se decidă proporțiunea între clase în care să fie representate, și pentru-că *interesul național e mai înalt peste toate interesele de clasă.* Lesne zice comitele Conrad *Schmidt*, că desvoltarea și siguranța națională își va află garanța sa în municipii și în folosirea limbei. Pe mine nu mă mulțămește aceasta, pentru-că constituind municipiul pe basa de clase, după o cheie arbitrară, și făcând dependentă usuarea limbei în afacerile publice dela decisiunea comitetului municipal, nu aflu pentru națiunea română nici o garanță, ba din contră, aflu, că într'un comitat cât de românesc, nici desvoltarea națională, nici folosirea limbei în afaceri publice nu are loc, și așa ne vom pomenì, domnilor, cum suntem și cu instrucțiunea provisorie astăzi în comitate.

Așadară eu sunt de părerea, că deocamdată să se primească numai provocarea la diploma din 20 Octomvrie 1860 în contestul §-lui 1 din proiectul prelucrat de comisiunea dietală." *)

Schuller M. e mulțămit cu textuarea din proiectul guvernului. După el vorbește

Ioan Pușcariu: „Înalt presidiu! Prea onorată casă! Domnul deputat Herberth a zis, că se alătură la stilisarea §-lui 1 din proiectul de lege al regimului și crede că cuvântul „*ebenfalls*" este îndestulitor, pentru-că prin aceasta nu se înțelege alt-ceva decât „ebenfalls mit den übrigen recipiirten Nationen und Religionen Siebenbürgens," și cum-că cuvântul *ebenfalls* ar fi mai potrivit și pentru altă causă, adecă pentru-ca să nu dăm oareși-care prepus, că voim să eschidem pe celelalte naționalități.

Domnilor! Și eu mă alătur lângă proiectul regimului, și când eu sau altul propune o modificare în înțelesul principiului pe care e basat proiectul regimului, nici-decum nu să poate zice că am fi în contra regimului. Deci dacă dl Herberth zice, că prin cuvântul acela „ebenfalls" să înțelege „egal îndreptățită" cu celelalte trei națiuni și patru religiuni recepte, apoi nu văd pentru-ce amandamentul dlui *Aldulian* să nu se primească.

Acest amandament nu are alt scop, decât o mai clară esplicare, tocmai cum zice dl Herberth, și nu este în contrazicere cu proiectul de lege al regimului, ci el numai ne odihnește mai bine, și aceasta cu atât mai vârtos, cu cât cuvântul „ebenfalls"

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, numărul 77—78 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 215—216.

'mi-se pare prea elastic şi prea relativ. Cuvântul „ebenfalls“ poate să estindă egala îndreptăţire a naţiunii române numai în măsură generală cu celelalte naţiuni cari sunt în patrie şi cu acelea cari vor mai venì. Nu însă şi în cercul celor trei naţiuni şi patru religiuni recepte, ce încă nu s'au şters prin nici o lege.

Domnilor, dacă este de lipsă să mergem numai în rând cu celelalte, atunci ce înţeles are prima propoziţiune regească? Nu cred că acela, că Românii nu sunt vrednici nici a venì în rândul egalei îndreptăţiri generale, în rândul cu Ţâganii şi străinii, ci lor, pentru-ca să ajungă această treaptă, le mai trebue un Extra-Wurst.

Asta ne doare, domnilor. Ne doare amar. Ne doare, că în momentul, când după atâţa amar de ani ajungând la uşa egalei îndreptăţiri, a dreptei noastre dorinţe, trebue să auzim asta satiră. Ne doare, că causa română în şedinţa din urmă ajunsese obiectul satirei şi al sarcasmului. (Aşa e.) Nu e de lipsă inarticularea naţiunii române? Nu e de lipsă, pentru-că e garantată egala îndreptăţire generală? Apoi mă rog, să păşim la exarticularea celoralalte. (Aşa e. Bravo!)

Şi dacă din constituţiunea ardeleană, după cum a zis un deputat din centru, nu mai stă nici o structură constituţională, ci numai materială, din care să edificăm casa cea nouă comună tuturor, — apoi pentru ce mai stau cele trei castele (trei naţiuni) din evul mediu de cari a memorat comitele Saşilor, deputatul Conrad *Schmidt?* Pentru ce nu le dărâmă jos? Poftim! Noi suntem cei dintâi gata a ne suì pe coperişele lor, ca să aruncăm ţâglele şi cărămizile până în fundament, ca să nu mai rămână piatră pe piatră şi ca pe urmele lor să edificăm noul edificiu constituţional.

Dar', domnilor, comitele Schmidt va zice iarăşi, că acele castele vor mai rămâneà numai până atunci, până vom fi gata cu noul edificiu. Dar' noi până atunci să stăm sub cerul liber? Să ne bată ploaia şi vântul? Zăpada şi viforul? E asta egalitate frăţească? Dar' va zice domnul regalist *Zimmermann*, că prin castelul al patrulea vătămăm pe celelalte naţiuni ce mai esistă ca nearticulate şi ne arătăm mai neliberali decât Montenegrinii!

Dar' domnilor, oare aceste învinuiri cad mai greu pe noi, cari vrem să ne edificăm o casă provisorie, care să ne fie de acoperemânt până la finirea edificiului comun, decât pe D-voastră, cei-ce şi de acì înainte vreaţi să mai staţi în castelele cele cu şanţuri tari şi cu punţi trecătoare?

Ce veţi zice la acestea, domnilor, cari cu această obiecţiune aţi încercat numai a ne compromite înaintea opiniunii publice, pentru-ca să o abateţi dela scopurile ce le nutriţi? Ei, să cităm aicea şi noi ce-va, nu din legile Montenegrinilor, nici din coranul cu care au Montenegrinii a face, ci din înseşi actele D-voastre, ca să vedem dacă suntem demni de a fi condamnaţi în opiniunea publică, după cum au cercat unii vorbitori din centru? Să cetesc un pasaj, două, din representaţiunea universităţii naţionale săseşti, cu privire la esecutarea practică a egalei îndreptăţiri naţionale în Ardeal, pe basa diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861. Aci, în punct 7 stă curat: „Die Gesammtheit der romänischen Bevölkerung ist als *ständische* Nation förmlich anzuerkennen, und hat als solche mit den übrigen ständischen Nationen des Landes gleiche Rechte.“ Iar' mai încolo se zice: „Die Verwirklichung des die Anerkennung der romänischen Nation bedingenden Grundsatzes zieht nothwendig eine tiefgreifende Aenderung des bisherigen Systems des öffent. Staatsrechtes in Siebenbürgen, insoferne dasselbe auf den Bestand von drei Nationen und vier recipiirten Religionen begründet war, nach sich. Denn es handelt sich hiebei nicht blos um die staatsbürgerliche Stellung der Romänen als Einzelpersonen, sondern vielmehr darum, in welcher Weise und in welcher Ausdehnung die romänische Nationalität um ihres politischen Daseins froh zu werden auf dem Gebiethe des staatlichen Lebens zur Geltung gelangen soll. Da kann es dann wohl keinem Zweifel unterliegen, das die romänische Nation in derselben Weise zur Geltung zu bringen sei, wie dies bezüglich der übrigen ständischen Nationen durch die Verfassung des Landes geschieht“.

Acum vă întreb, spuneţi-'mi ce să pricepem noi din acestea şi din cuvântările cu cari ne-aţi atacat Sâmbată şi astăzi? Nu v'aţi rugat înşişi D-voastră de M. Sa să înroleze naţiunea română între cele trei naţiuni recepte ce compun sistema constituţiunii ardelene? Pentru-ce ne combateţi acum? Am cerut noi mai mult de cum aţi cerut D-voastră? Am zis noi unde-va, că prin inarticularea noastră vrem să eschidem vre-o naţionalitate? Să mai află vre-o naţionalitate în patrie care doreşte inarticularea? Să poftească! Noi suntem gata a o inarticulà şi pe aceea, pentru-că nu atât inarticularea, cât *puterea de viaţă a unei naţiuni întemeiază dreptul.* (Bravo!)

Apoi, ce se atinge de egalitatea indivizilor înaintea legii, am zis noi că nu o voim? Ba n'am zis, pentru-că o voim! De aceea,

nu pricep, unde vrea să iase dl deputat Budacker. Am zis noi unde-va că nu voim revisiunea constituţiunii patriei? Ba n'am zis, pentru-că eu însu'mi am esprimat într'o cuvântare, că singuri vom ajunge la recunoaşterea necesităţii de a reformà constituţiunea, şi adecă pe basă municipală, cu caracter naţional, întemeiat pe limbă.

Aşadar' domnilor, după-ce M. Sa prin actele de stat din 20 Octomvrie şi 26 Februarie şi prin rescriptul din 15 Iunie a. c., şi apoi însuşi proiectul de lege de faţă voeşte să se inarticuleze naţiunea română, socotesc, că nu facem nimenui nici o scădere, ci împlinim dorinţa M. Sale, aşteptarea noastră şi împăcarea întregei noastre patrii. În urmă, fiind-că amandamentul propus de dl *Aldulian* nu contrazice proiectului regimului, mă alătur la propunerea dlui Aldulian".*)

Dr. Ioan Raţiu: „Înaltă casă! Eu încă pàrtinesc propunerea domnului deputat *Aldulian.* Nu pot însă să nu fac vre-o câteva observări la unii dintre domnii vorbitori din centru, şi mai nainte domnului *Herberth.* D-lui zice, că propunerea domnului Aldulian stă în contrazicere cu principiile statorite în diploma din 20 Octomvrie 1860. Eu nu aflu aceasta, domnilor. Diploma din 20 Octomvrie 1860 statoreşte obiectele ce se ţin de senatul imperial, iar' toate celelalte obiecte, afară de acelea cari sunt specificate în punctul 3 din diplomă, zice că se ţin de legislaţiunea Transilvaniei.

Eu aşa cred, că dacă cuvintele din punctul 4 al diplomei au vre-o însemnătate, despre ce eu nu mă îndoesc, atunci de sine se înţelege, că constituţiunea patriei, cu restrângerea mai sus însemnată, e redată, în care însă sunt de a se face modificări adânc tăetoare, zic, că aceste modificări sunt de a se face în constituţiunea patriei. Aceasta apríat se vede din preaînaltul bilet de mână îndreptat cătră baronul Kemény în 21 Decemvrie 1860, unde se zice (citează pasajul în nemţeşte), şi se adauge, că dreptul fundamental de stat al Transilvaniei trebue să se aducă în conglăsuire cu pretensiunea celoralalte naţiuni, până acì neîndreptăţite.

Aşadară acì nu poate fi vorba de toate naţionalităţile din monarchie, ci numai de cetăţenii din Transilvania. E drept, că ridicarea stării esceptionale a nobilimei, precum şi desfiinţarea robotelor, etc. despre cari se face menţionare şi în diplomă, au valoare

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, nrul 77—78 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 216—218.

şi pentru Transilvania. Dar' de aici nu urmează, că drepturile ce le au transilvănenii, ca atari, le ar aveà şi Nemţii din Ober- şi Niederösterreich. Dreptul de stat al patriei, la care m'am provocat, să statoreşte prin legea fundamentală a Transilvaniei, adecă prin diploma leopoldină din 1691 şi prin legile acelea, cari au urmat pe basa acestei diplome. Ştersu-s'a acea diplomă leopoldină prin vre-o lege a patriei? Eu zic că nu s'a şters, ci pe lângă reservarea obiectelor specificate în punctul 3 din diploma din 20 Octomvrie 1860 pentru senatul imperial, trebue să se modifice prin egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei.

Punctul 5 al acelei diplome ne spune, că la diregătorii au să se aplice numai fiii patriei. Tot acolo în punctul 7 şi 8, şi în articolii de lege din 1791 stă, că administrarea patriei va fi în mânile patrioţilor, şi că dieta are dreptul de alegere pentru oficiile cardinale. Aceste legi încă nu s'au şters. Ele se vor modificà prin egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei, precum şi prin ridicarea stării escepţionale a nobilimei.

Dar' să mergem mai departe, să vedem, cum s'a efectuit dispoziţiunea diplomei din 20 Octomvrie? Aflăm, că în urma preaînaltei decisiuni din 24 Martie 1861 toate diregătoriile, cari erau în ţară, s'au desfiinţat, toţi diregătorii, în contra legilor fundamentale, în 15 Aprilie s'au îndepărtat şi în locul lor au fost aplicaţi fiii patriei. În urma biletului de mână din 21 Decemvrie 1860 s'a organisat guvernul reg. trans. după formele constituţiunii vechi, s'au organisat toate comitatele, şi în special legiuitul grof al naţiunii săseşti, baronul *Salmen,* a căpătat instrucţiunea ca să organiseze fundul regiu, care destul de rău să numeşte şi »*Sachsenland*«. Această organisare s'a făcut după toate formele constituţiunii vechi, îngrădindu-se, aşa zicând, cu toate privilegiile de mai nainte. Dacă s'a pus ast-fel în lucrare diploma din 20 Octomvrie 1860, de acì se vede, că legile fundamentale nu sunt şterse şi delăturate. Aceasta au înţeles-o ast-fel şi aceia cari atunci au stat la cârmă, şi aşa o vedem în praxă şi astăzi.

Domnul *Schuler-Libloy* zice, că noi apărăm aceea ce de sute de ani am combătut. Aceasta nu este adevărat. Noi nu am zis nici-odată, că dispoziţiunile sau legile despre drepturile reservate celor trei naţiuni şi patru confesiuni sunt rele, ci am combătut sistema pentru aceea, pentru-că n'am fost şi noi în ea, şi pentru-că nu ne-am putut bucurà de drepturile politice, statorite prin legile

fundamentale. Sau nu au cerut Românii totdeauna inarticularea naţiunii şi a confesiunilor lor? Când cerem noi inarticularea nu cerem alta, decât ca drepturile naţiunilor privilegiate să se estindă în două direcţiuni, adecă asupra naţiunii române, ca atare, şi după-ce s'au şters privilegiile nobililor, după-ce a încetat iobăgia, şi prin aceasta cea mai mare parte a locuitorilor au ajuns cetăţeni liberi, să se estindă şi asupra acestora, cari mai nainte strâns luat, parte nu au fost de loc îndreptăţiţi, parte nu s'au folosit de acele drepturi politice de cari s'au bucurat conaţionalii lor.

Până când dară legile acelea fundamentale nu sunt şterse, până atunci nimeni nu poate să ne facă imputare, că noi pe nedrept vrem să ne împărtăşim de drepturile cuprinse în legile acelea. Dacă acelea legi nu corespund spiritului timpului, să le reformăm, domnilor! Aci e vorba, domnilor, ca în principiu să hotărîm acele drepturi cari ne compet nouă, şi cari nu pot să fie altele, decât acelea, cari fără deosebire de stare compet celoralalte naţiuni până acum privilegiate.

La propunerea domnului *Rannicher* numai una am să observez. Noi aşa cred că suntem de o părere. Eu în special apăr cu totul părerea D-sale, că adecă să ne provocăm şi la diploma din 20 Octomvrie 1860. Şi aşi fi de părere ca aceasta să între în proiect. Dar' 'mi-se pare că nu e de lipsă. Noi nu trebue să ne contrazicem la acelea ce am zis mai deună-zi în adresă. Acolo am zis, că vom face din destul provocării M. Sale de a petrece diploma în legile patriei prin aceea, că pentru diploma din 20 Octomvrie 1860 vom face un articol special de lege. (Aşa e!)

Până atunci, până când noi n'am inarticulat diploma din 20 Octomvrie 1860, nici nu putem să ne provocăm la ea. Eu, dlor, sunt de acea părere pe care a desfăşurat-o şi Escel. Sa dl vicepreşedinte *Popp*, că constituţiunea Transilvaniei numai în înţelesul diplomei din 20 Octomvrie 1860, după legile patriei noastre trebue inarticulată, şi aşadară până nu s'a inarticulat nu pot să primesc părerea domnului Rannicher.

Ce se ţine de observările dlui *Balomiri*, că dacă noi am consideră dieta aceasta după legile de mai nainte de 1848, ar trebui să zicem, că ni-s'a restituit constituţiunea, — trebue să-'i spun, că eu nu pot să primesc şi să judec un act numai dintr'o parte, ci acela trebue judecat din toate părţile. Constituţiunea veche s'a restituit în înţelesul diplomei din 20 Octomvrie 1860, dar' în acea

zi a recunoscut M. Sa, că în constituţiunea patriei trebue să se facă schimbări afund tăetoare. Ştim că M. Sa a poruncit să se adune o comisiune în Belgrad, din toate naţionalităţile, care se facă propunere pentru compunerea unei diete transilvane. A trebuit deci ca o parte a legislaţiunii să iee iniţiativa prin octroarea unei legi provisorii pentru constituirea dietei, prin urmare, constituţiunea are să se modifice aşa, încât se poată întră şi aceia în legislaţiunea patriei cari pănă acum n'au fost îndreptăţiţi. Propoziţiunile regeşti 2, 3, 5, 6, 7, 8 şi 9, au de scop se facă în constituţiunea patriei tot schimbări afund tăetoare, şi aşadar' nu putem zice, că dieta aceasta n'ar fi legală.

Aprobatele, compilatele şi toate legile despre cari vorbeşte dl *Balomiri* nu sunt moarte, ci sunt numai, cum am zice, în agonia morţii. Legislaţiunea ţării încă nu 'şi-a dat sentenţa de moarte asupra lor, ele sunt numai în cea mai mare parte în contra spiritului timpului, pentru aceea s'au înlocuit cu alte legi provisorii, dar' după lege moarte încă nu sunt.

Ast-fel înţeleg eu, domnilor, diploma din 20 Octomvrie 1860 faţă cu constituţiunea patriei noastre, că adecă, când e vorba de o desvoltare naţională şi de vre-un drept naţional al Transilvaniei, să nu-'mi stee cine-va cu diploma în contră. Pentru-că trebue să mărturisesc, domnilor, că nici-odată n'a făcut cine-va serviciu mai rău unei cause drepte ca acei domni din centru, cari interpretează diploma din 20 Octomvrie 1860 aşa ca dl *Herberth*. Ştim, domnilor, că mai bine ca jumătate din monarchie n'a întrat în senatul imperial, poate şi din causa, ca să îngrădească consecvenţele diplomei, adecă acele consecvenţe numai, pe cari le trag unii domni vorbitori din diplomă. Din aceste motive părtinesc propunerea dlui *Aldulian*".*)

Vorbeşte *Zimermann* în chestie personală, respunzând lui Puşcariu, apoi *Aldulian*, care respunde lui *Rannicher*, şi în urmă cere cuvântul:

Vasile L. Popp: „N'aşi abusà de pacienţa înaltei case, dacă n'aşi fi dator cu vre-o câteva reflexiuni. Domnul antevorbitor, deputatul Sibiiului, a avut bunătatea a face observaţiunea, că-'i pare rău că astăzi nu a auzit din partea acestei bănci o sprijinire aşa de călduroasă a proiectului regimului cum s'a sprijinit ieri suprascripţiunea proiectului.

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, numărul 77 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 218—219.

Am spus încă ieri, că eu sunt într'o stare cam neplăcută, pentru-că sunt totodată și deputat al unui cerc electoral. Dacă vine în colisiune chemarea mea de deputat cu chemarea de a representà ragimul, — spre care însă trebue să reflectez, că specială poruncă nu am, — atunci, domnilor, cred că veți fi de o părere cu mine, că eu trebue să aleg aceea ce mai puțin vine cu sine în colisiune. (Așa e!) Eu 'mi-am fost luat voia a reflectà, că între proiectul comisiunii și între proiectul regimului nu este nici o contrazicere. Am zis, onorată casă, că nu-'i vine nimenui în minte să eschidă pe cine-va dela drepturile politice. Dar' am zis și aceea, că nu înțeleg ce este „Gleichberechtigung" dacă egala îndreptățire nu se va referì la constituțiunea veche a Ardealului. Eu am fost conștiu, că nu am lucrat în contrazicere cu nime, ca bărbat al regimului. (Așa e!)

Aceasta la observațiunea dlui Rannicher. A doua, sunt provocat a face reflexiune, încât au fost citate din vorbirea mea din congresul național niște cuvinte din cari ar fi să se arate, că eu am vorbit atunci într'un fel, și acum vorbesc într'altul.

Eu neg aceasta. Eu nu știu ce e scris pe hârtia de pe care a cetit dl *Rannicher* nemțește, pentru-că eu atunci n'am vorbit nemțește, ci românește. Dar' știu bine ce am vorbit și atunci. Eu n'am zis atunci că n'am avut constituțiune și autonomie până la anul 1848, ci am zis, că nu am avut constituțiune și autonomie la 1860. Așadară nu mă simțesc a fi în contrazicere cu principiile pe cari le-am desfășurat în congresul național«. (Bravo!)*)

În urmă mai vorbește referentul *Trauschenfels,* făcând constatarea, că deosebire esențială nu este între textul §-lui 1 din proiectul guvernului și din al comisiunii, iar' presidentul consultă dieta, care se pronunță *pentru textul comisiunii*. Ședința să ridică.

Ședința XXII.

Ținută în 2 Septemvrie. Se autentică protocolul ședinței trecute. Se cetește apoi, în toate limbile, §-ul 2 din proiectul de lege al comisiunii. Cere cuvântul

Episcopul Șaguna: „Înaltă casă! Doresc a aduce în armonie firească §. 1 și 3 din propozițiunea regimului cu §. 3 din

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 77—78 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 222.

propoziţiunea comisiunii dietale ad hoc, şi totodată două schimbări de tot stilistice vreau să fac la obiectul pertractării de astăzi. Am basă legală în urma căreia îmi iau îndrăsneala a face asemenea schimbări în articolul de lege al regimului. Basa aceasta e în acel mod fundată, pe care-'l aflăm în alte multe legi de mai nainte ale patriei.

Este ştiut, domnilor, că mai multe urme se află în condica legilor de până acuma ardelene despre biserici, de unde urmează presupunerea aceasta logică, că doară o lege n'a fost de ajuns pentru a asigurà esistenţa unei sau altei biserici. Eu voiu esprimà în cuvântarea mea totdeauna biserica mea, dar' nici-odată confesiunea şi religiunea. Domnilor! Numai decât pe faţa primă a aprobatelor aflăm o lege despre bisericile recepte. După aceea, îmi vine a zice, că nefiind armonie între representanţii bisericilor recepte, sau mai bine zicând, ne aflându-'şi odihna bisericile recepte dela unul ori dela altul, li-s'a dat prilej să aducă alte legi, mai nouă. Dar' nici acestea, cum 'mi-se pare, n'au fost îndestulitoare. Pentru-că în înfiinţarea diplomei leopoldine iarăşi vedem hotărîri apriate despre asigurarea stării legale a acelor patru religiuni recepte.

Ar gândì omul, că în urma atâtor legi politice bisericile au fost mulţămite şi îndestulite. Îmi vine a zice, că încă n'au fost, precum arată aceasta mai mulţi articoli de lege ai dietei din 1791 apriat, că iarăşi s'a făcut un articol deosebit, adecă articolul 54 pentru fundaţiuni.

Aceste patru religiuni recepte, cu toate că în art. 53 din 1791 se zice despre independenţa acestor patru biserici ce-va, totuşi, în aceeaşi dietă, prin artcl. 55, 56 şi 57 vin de nou tratate şi se aduc nişte hotărîri şi pentru odihna bisericilor acestei patrii, anume, cum poate confesiunea să zidească biserici, mai încolo, că preotul din fie-care biserică poate pe bolnavul care să ţine de biserica sa, ori unde s'ar aflà, să-'l cerceteze şi ritualminte să-'l mângăie şi îngroape. De unde-'mi vine a crede, că deşi au fost doară patru religiuni recepte, una sau alta a fost totuşi împedecată oare-câtva întru eserciţiunile cardinale cari condiţionează autonomia unei biserici creştine. Că a trebuit să fi fost ce-va nemulţămire între creştinii acestor patru biserici să vede în urmă şi din representaţiunea dietală din 1848, căci acolo status et ordines amar se plâng, că nici legile asigurătoare de independenţa bisericilor creştine nu se observă şi că acestea mai că nu au odihnă.

După aceea a sosit dreptul cel mai nou, şi adecă, M. Sa să îndură a emite sau a proclamà o constituţiune octroată din 4 Martie 1849. Acolo încă lămurit stă, că M. Sa recunoaşte autonomia bisericilor creştine, — şi lasă bisericilor creştine autonomia aceasta, pentru-ca să se poată bucurà de o viaţă bisericească ce purcede din instituţiunile bisericilor creştine, pentru-că numai o biserică creştină poate să fie, căci o evangelie avem toţi domnilor, — celelalte să ţin de forma cea din afară, fiind-că formele acestea dau bisericei de care mă ţin eu o natură, un caracter, altei biserici iarăşi alt caracter pentru viaţa sa din lăuntru, adecă una e altmintrelea organisată, şi iarăşi alta are alt mod de organisare, pe care şi 'l-a făcut. Pentru aceea însă, domnilor, toţi suntem creştini şi organismul bisericii noastre nu face nici un prejudiţiu bisericei catolice, nici ori-cărei altei biserici. Nu, domnilor, dacă voim adevărul, prea frumos putem trăì la olaltă.

Nu vreau comunism material, nu vreau comunism în politică, nu vreau comunism nici în viaţa bisericească! Conştienţa şi vocea conştienţioasă, aşa, ca creştin, este mai sfântă decât o proprietate materială, pentru-că proprietatea materială o stăpânesc numai de azi pe mâne, fiind-că sunt muritor. Dar' cu convingerea care purcede dela inimă, din raţiune, cu acea convingere mă pun eu şi în mormânt.

Maiestatea Sa a ridicat hârtia din 4 Martie 1849, şi precum eu cel puţin cunosc împrejurările timpului de atunci, nu a putut altmintrelea se facă M. Sa. Aşadar' a slobozit o patentă împărătească la 31 Decemvrie 1851, în care fie-care austriac sau ardelean poate vedeà mărimea şi sublimitatea convingerilor M. Sale. N'a fost intenţiunea monarchului pentru un despotism. Nu! Mai pe sus au fost convingerile lui, şi întocmai aflu iar' mai multe şiruri din patenta aceea împărătească cari şi astăzi ne-au mângăiat. Acolo stă: „jede gesetzlich anerkannte Kirche in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, so in Besitz und Genuss ihrer Anstalten, Stiftungen und Fonde erhalten und schützen zu wollen“, — şi cuvintele acestea foarte însemnate ale M. Sale le pun eu în legătură firească cu acele multe legi în articolii din condica noastră transilvană, în privinţa bisericilor recepte până atunci şi nerecepte.

Nu a fost nici la noi atunci, dar' să dee Dumnezeu să fie în viitor, o mulţămire obştească pentru toţi. Cuvintele acestea numai ca o dovadă legală pentru cutezarea mea în privinţa unor schimbări

în proiectul de lege §. 3 din operatul comisiunii ad hoc şi în privinţa amplificării cuprinsului §-lui 2 din proiectul de lege al regimului le aduc. Pentru-că, domnilor, deşì mărturisesc, că al doilea §. din proiectul de lege al regimului este bine formulat, dar' numai în generalitatea absolută, şi de nu aşi ştì eu întâmplările din legile cele mai de nainte ardelene, şi de nu aşi ştì eu cuvintele cele sfinte ale împăratului, atunci aşi puteà gândì, că omul poate fi mulţămit cu ast-fel de stilisare generală abstractă. Dar' fiind-că comisiunea dietală, cum văd, încă s'a pus în legătură cu articolii cei mulţi şi cu cuvintele acestea ale M. Sale, de aceea aşi dorì, se binevoească înalta casă în proiectul comitetului §-ul 3 a-'l primì cu nişte modificaţiuni, nu esenţiale, ci mai mult stilare. Şi adecă în proiectul de lege al comisiunii este: (ceteşte textul original şi apoi textuarea propusă din partea sa, în nemţeşte, continuând astfel) . . . . Apelez la simţul de dreptate al acestei case, şi zic, că oare poate să fie un suflet între membrii acestei înalte case, care să nu vadă, că noi, greco-orientalii, şi fraţii noştri greco-catolici, arătăm o resignaţiune prea mare, când nici mai mult nici mai puţin nu dorim, nici dela Dumnezeu, nici dela împăratul, nici dela corpul acesta prea stimabil de legislaţiune, decât numai o lege, un articol?

Înaltă casă! Wenn wir so bescheiden sind, — atunci zic că merităm, ca unicul acesta articol să fie stilisat pe deplin, şi rugarea aceasta o recunosc şi recomand înaltei case. (Presidentul îl face atent că la §. 2 n'a vorbit.) Igen köszönöm! Ce să atinge, mă rog, de apendicele §-lui 2 din proiectul de lege al guvernului, unde se zice: „eserciarea drepturilor politice, independent de ori-ce confesiune“, şi ceea-ce se atinge de proiectul de lege al comisiunii dietale ad hoc, şi în sfârşit de aceea că „es darf und kann indessen Niemand aus dem Titel einer der sechs Religionsbekenntnisse von der Ausübung irgend welcher politischen Rechte ausgeschlossen werden“, convingerea mea individuală e aceea, că adaosul acesta nu se ţine de obiectul zilei“.*) (Aşa e!)

Herberth e pentru propoziţiunea regimului, nu vrea însă să accepteze espresiunea „Landessöhne“, ci cere să se zică „Staatsbürger“. Urmează

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită casă! Acì la ordinea zilei stă înainte §-ul 2 al proiectului regimului, împreunat cu §-ul 3 al

---

*) Cf. »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 77 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilve*«, pagina 225—227.

comitetului, unde mai întâiu de toate stă aceasta: religiunea gr.-catolică, *ca atare,* „als solche“. Eu, înainte de toate, fiind-că cuvântul acesta „als solche“ a adus înainte ce-va gândire, ce-va îndoeală la oare-câţiva membri ai măritei case acesteia, vreau să detailez mai pe scurt, că pentru-ce stă cuvântul acesta acì, „als solche“, — de oare-ce mulţi capătă sminteală pentru aceea, pentru-că în art. VI. din 1744 limpede să spune, că şi religiunea gr.-catolică sau unită e catolică, şi aşa la mai mulţi s'a dat prilej mai de-aproape a presupune, că doară religiunea noastră gr.-catolică e în toate, dela cele mai mari principii dogmatice până la cele mai mici instituţiuni rituale, asemenea cu religiunea romano-catolică, şi aşadar' nici nu ar mai fi doar' de lipsă să se mai inarticuleze „als solche“.

Mărită casă! Să mă iertaţi că trebue să încep dela creştinătatea cea de demult istoria acestui cuvânt „als solche“. Biserica lui Christos a fost cu adevărat la început toată catolică. Dar' nu mult după aceea cetim în istorie despre biserica catolică-*occidentală* sau latină, şi biserica catolică-*orientală* sau grecească. Acestea deşì au fost la început una şi unite întru aceeaşi credinţă şi într'un cap, totuşi au avut deosebite instituţiuni şi rituri, cari nu le-au putut împedecà să nu poată formà biserica lui Christos, basată pe confederaţiune în unitatea credinţei, şi unită în capul ei cel sfânt al apostolului Petru.

Aşadară aceasta a fost unirea cea dintru început, şi aceasta este până astăzi între biserica noastră catolică de ritul oriental şi între cea catolică de ritul latin. *Numai unire de credinţă.* Dar' ritul, obiceiurile celelalte, au fost deschilinite din cea mai adâncă vechime, aşa, încât de loc la începutul veacului IV. în conciliul ecumenic I. dela Nicheea, în canonul 3 vedem, că se dă autonomie deschilinită bisericei orientale. Autonomia aceasta totuşi nu a stricat nici-decât unirea credinţei; şi deşì autonomia „als solche“ a fost alta în biserica orientală şi alta în biserica occidentală, totuşi această unire a credinţei, între aceste două biserici, o păstrăm şi noi până în zilele noastre.

Românii deci, după-ce la 1700 au primit sfânta unire cu biserica latină, nu 'şi-au perdut autonomia, pentru-că biserica a remas statornică în toate instituţiunile sale, adecă „als solche“, şi nu s'a unit în altele, decât numai în credinţa aceea în care a fost şi mai nainte biserica antică orientală unită cu cea latină, în cele patru puncte prea bine cunoscute măritei case. (Pesidentul îl face

atent se remână la obiect. Oratorul continuă): Acum deci e întrebarea, pentru-ce stă „als solche“? Eu zic că trebue să stee, întâiaşi-dată pentru aceea, pentru-că hierarchia a fost şi este deschilinită. Biserica greco-catolică îşi are archiepiscopul seu şi episcopii sei sufragani, în dulcea noastră patrie Transilvania. Acum, după canoane, într'o provincie doi archiepiscopi nu pot esistà. Şi aşa, dacă ar fi biserica noastră una întru toate cu cea latină, aşa, încât între biserica noastră greco-catolică şi cea romano-catolică să nu fie nici o deschilinire, atunci ar trebuì ca şi episcopul romano-catolic din Transilvania să fie supus archiepiscopului greco-catolic. Însă aceea nu e aşa!

Aşadară se vede că suntem despărţiţi, ceea ce şi biserica latină a recunoscut, care n'a voit se amestece hierarchia unei biserici cu a alteia, pentru-că deşì suntem în credinţă uniţi, suntem despărţiţi în hierarchie şi în altele mai multe.

A doua, ritul, limba, călindarul, prasnicele deosebite de biserica latină, toate arată, că biserica noastră greco-catolică „als solche“ trebue să esiste deschilinit de cea romano-catolică.

A treia, celibatul, o dogmă, aşa zicând, care face mare deosebire între biserica greco-catolică, unde celibatul nu e întrodus, şi între biserica romano-catolică, unde e întrodus. Aceea ce pe noi spiritualiter ne uneşte cu biserica Romei, este deci singură credinţa.

Acestea sunt pricinile cele mai de căpetenie pentru cari politiceşte doreşte biserica noastră gr.-catolică „als solche“ se remână deschilinită de cea romano-catolică. Sunt şi alte mai multe ponderoase cause politice cari poftesc deschilinirea bisericei noastre de cea latină în Transilvania, pe cari însă le trec cu tăcerea. Şi aceasta e causa pentru care cuvântul acesta „*ca atare*“ (als solche) s'a pus şi în proiectul de lege. În celelalte mă alătur şi eu la proiectul Escel. Sale baron de Şaguna“.*)

B. L. Popp: „Înaltă casă! Precum ieri şi alaltăieri am fost în posiţie neplăcută, pentru-că nu am putut sprijinì proiectul regimului în toate părţile sale, aşa şi astăzi mă aflu în neplăcută posiţiune, pentru-că trebue să spriginesc §-ul 2 din proiectul regimului, neplăcută numai întru atâta, că mă tem, că nu voiu întimpinà doririle înaltei case.

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerii 77—78 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 227—228.

Ori de ce lucru se apucă omul, trebue să-'şi propună şi scopul care vrea să-'l ajungă. Când s'a apucat înalta casă de compunerea legii acesteia, cred că 'şi-a propus şi scopul pe care vrea să-'l ajungă.

După părerea mea, scopul acestei legi este de a pune naţiunea română şi confesiunile ei întru acea stare în care să află celelalte trei naţiuni recunoscute şi patru confesiuni recepte.

Nu cred că este problema legii acesteia a face şi a deduce drepturi nouă pentru naţiunea română şi bisericile ei, gr.-catolică şi gr.-orientală, ci numai de a *estinde* drepturile pe cari le au cele trei naţiuni îndreptăţite şi patru confesiuni recepte ale Transilvaniei şi asupra naţiunii române şi asupra confesiunilor ei.

Dacă ar fi scopul nostru să facem legi nouă pentru bisericile Transilvaniei, atunci cred că cu tot dreptul ar puteà eşì şi celelalte naţiuni şi confesiuni înainte, pentru-că nu cred că acestea să aibă astfel de drepturi şi de libertăţi, încât să nu le mai trebuiască nimica.

Eu cred, că scopul nostru de a pune şi pe Români, cu religiunile lor, într'o posiţiune egală cu celelalte naţiuni, e pe deplin ajuns prin §-ul 2 din proiectul regimului. Am avut onoare în zilele trecute a-'mi da părerea, că cuvântul din suprascripţiunea proiectului acestuia: „Durchführung“, nu se înţelege aşa, că se deduc şi statoresc drepturi ce compet naţiunii române şi confesiunilor ei în specialitate, ci se statoresc numai în principiu.

În principiu, cuget eu, că cu vorbele proiectului regimului este statorit destul.

Eu înţeleg §-ul acesta aşa, că religiunii gr.-catolice şi religiunii gr.-orientale 'i-se garantează prin legea aceasta posiţiunea autonomă pe care o au celelalte biserici în sensul legilor patriei. Nu stă, domnilor, paragraful acesta, singur de sine acì, pentru-că atunci aşi zice şi eu că nu este destul. Dar' §-ul acesta e în legătură cu toate legile ce se află în condica legilor Transilvaniei, cu legile cari sună numai în favorul celoralalte religiuni recepte, şi cari au de acì încolo a se estinde şi asupra religiunii gr.-cat. şi gr.-ort.

Dacă stă aceasta atunci cred că nu mai e de lipsă nici un adaos, după cum a propus Escel. Sa dl deputat al Săliştei, baron *Şaguna,* căci aceasta, precum 'mi-se pare, ca specialitate e prea puţin, iar' ca generalitate e prea mult.

Pentru aceea, eu primesc §-ul 2 din proiectul regimului în toată estinderea sa, şi numai o observaţiune aflu a face la alinea a doua. Eu o primesc şi aceasta, însă cred, că nu este pusă la locul

seu, căci pre-cum nici în §-ul prim nu s'a adaos nimica despre cei cari nu se ţin de cele trei naţiuni recunoscute, aşa să nu se adaoge nici aici nimica despre cei-ce se ţin de cele patru religiuni recunoscute, ci mai amăsurat ar fi, ca în ambele privinţe să se facă un §. deosebit, unde să se zică, că nici naţionalitatea, nici religiunea nu eschide pe nimeni dela drepturile politice. Adecă, să se trateze alinea a doua din §. 2 al proiectului regimului cu alinea a doua din §. 3 al aceluiaşi proiect. Şi-'mi reţin dreptul, că dacă un astfel de amandament nu se va face din nici o parte, să pot face eu o propunere, ca, din partea a doua a §-lui 2, şi din partea din urmă a §-lui 3, să se facă un paragraf deosebit".*)

George Bariţiu: Domnule preşedinte! Înaltă casă legislativă! Omnia jam fient, fieri quae posse negabam. Aşi fi crezut ori-ce alta în cursul vieţii mele că 'mi-se va întâmpla; aceea însă ce s'a întâmplat în aceste zile din urmă în această casă, n'aşi fi crezut nici-odată. Am avut adecă ocasiune de a vedeà, cum acea parte din locuitorii marelui principat al Transilvaniei, acea naţiune, care pentru nenorocita sa posiţiune a fost silită totdeauna a încercà să scape, cum zicem, la larg, prin urmare a se eliberà pe sine şi patria de servitute, cum tocmai acea naţiune şi confesiunile ei cad în prepus de neliberale, de părtinitoare ale întunerecului.

Într'aceea eu mă simţesc îndatorat, domnii mei, a preîntâmpina un asemenea prejudiţiu, s'au dacă voiţi, *faimă* neîntemeiată. Părerea mea stă cu atât mai vârtos, pentru-că nu numai am fost membru al comisiunii dietale de 14, care întreprinsese, nu atâta a schimbà proiectul regimului în principii, cât mai vârtos a-'l amplificà, pentru-ca să devină mai clar, şi tot-odată pentru-că 'mi-s'a nimerit soartea, de care însă nu-'mi gratulez, de a elaborà eu însumi, după alte 9, cari 'mi s'au dat la mână, cel din urmă proiect. Iar' apoi, fiind-că la ordinea zilei e pus §. 2 din proiectul regimului şi respective al 3-lea din al comisiunii, care vine în legăminte cu al doilea al regimului, — voiu rămânea pe lângă discusiunea acestora. Într'aceea, pentru-ca să fiu mai bine înţeles, în aceea ce priveşte sus atinsa învinuire aruncată şi asupra proiectului comisiunii, îmi iau voie a premite următoarea informaţiune.

Cei 14 membri, între cari erau 7 inşi din stânga şi 7 din dreapta, au ţinut asupra celor 7 §-i din proiectul primit 7 şedinţe

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 79—80 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 228—229.

lungi şi ostenitoare. În acest timp s'au compus din mai multe părţi proiecte feliurite. În cele din urmă, membrii din centru (Saşii), între cari era şi Escel. Sa dl conte *G. Béldi,* ca preşedinte al comisiunii, dând la mânile noastre toate acele proiecte, ne încredinţase elaborarea unui proiect nou, aşa după cum vom aflà că e mai odihnitor pentru naţiunea română şi confesiunile aceleiaşi, observând tot-odată, că de acest articol de lege are să ne pese mai mult numai nouă. Se adaoseră totuşi şi din partea centrului de repeţite-ori observaţiunile, că: *a*) nu cum-va legea cea nouă de inarticulare se aibă putere retroactivă, încât cu aceea în mână Românii mai curând ori mai târziu se înceapă a face pretensiuni la proprietăţile naţionale, bisericeşti, şcolare, etc. ale altor naţiuni, şi anume, la ale Saşilor, iar' *b)* ceea-ce mie unuia 'mi-a venit cu totul neaşteptat, că dacă numai se poate, şi aşa numita chestiune de competenţă se fie încă regulată din capul locului, încât după inarticularea Românilor să nu se facă celoralalte naţiuni nedreptate cu ocasiunea împărţirii diregătoriilor cardinale ale acestei ţeri.

Lângă aceste două împrejurări se mai luă în consideranţă şi o a treia, prea delicată, şi pe cât cred eu, tuturor neplăcută, adecă absenţa representanţilor din mai multe cercuri electorale, cari din întâmplare representează tot-odată pe naţiunea maghiară şi secuiască.

Aceste împrejurări, precum şi datorinţa ce o aveam către însaşi naţiunea noastră, întru înţelesul jurământului nostru naţional, depus în anul 1848 şi repeţit la anul 1861, de a asigurà odată drepturile noastre în această patrie, ne-a costat o luptă înfricoşată în decursul lucrărilor noastre, cari trebuiau să iasă aşa, încât şi pe noi să ne asigurăm din toate părţile, şi nici drepturile altora să nu fie vătămate. Aşa, pentru-ca să păşim ceva mai sigur, am ocupat şi noi terenul istoric şi sistema politică naţională. Resultatul acestei consideraţiuni şi ostenele este proiectul comisiunii, aşa precum î-'l vedem înaintea noastră.

Iată însă, că tocmai despre acest proiect s'a şi zis, că este egoistic, intolerant, iar' aceasta au susţinut-o tocmai unii membri din centru. Se poate, că în acel proiect s'a strecurat şi egoismul. Eu însă susţin, că acel egoism se poate împutà numai constituţiunei vechi transilvane, şi anume, sistemei politice naţionale, care faţă cu noi a fost într'adevăr egoistică şi nesuferitoare. Deci, dacă se crede, că amplificând noi proiectul regimului am primit sau am lăsat a se trece şi ceva egoistic în acel operat, apoi să se ştie, că aceasta.

s'a făcut mai mult în favorul celor trei naţiuni şi cu respectarea constituţiunii celei vechi, — nimic mai mult. Eu din parte-'mi, pentru persoana şi după convingerile mele, a-'şi fi odihnit şi m'aşi simţì asigurat şi numai cu cuprinsul proiectului primitiv al guvernului, pentru-că eu trăesc în acea credinţă tare, că aceea ce s'a întâmplat nu se va mai puteà întâmpla în veci, *ca naţiunea mea să apună,* căci ea nu mai poate murì, decât numai într'un singur cas, când ea însa-şi *ar comite sinucidere* asupra sa. Iar' din alte cause din afară ea va apune, precum sună cântecul, atunci, când „va face plopul pere şi va da ştejariul mere". Într'aceea noi, domnilor, nu suntem aici pentru-ca să ne împărtăşim numai convicţiunile individuale, ci suntem datori a mai ascultà încă şi alte păreri. Să întrebăm şi gloatele de afară, popoarele acestei ţeri, să luăm aminte până la ce măsură poporul este presupuitor (suspicios), cum el cumpăneşte tot cuvântul şi toată silaba ce răsună s'au se ceteşte din această sală.

Trebue să mai treacă, domnilor, pentru naţiunea română încă o generaţiune întreagă pentru-ca să dispară din pieptul ei această tristă neîncredere seculară, instinctivă, tradiţională, pentru-ca să se simtă asigurată prin articolul de lege.

S'au citat în altă şedinţă de către unii membri din constituţiunea veche a Transilvaniei articoli de lege privitori la asigurarea libertăţii religionare în această ţară, cu acel adaos, că acele legi ar face punctul cel mai strălucit în această constituţiune. Ci acest fel de strălucire încă este numai relativă, ca altele mai multe. Este adevărat, că naţiunile regnicolare s'au străduit a-'şi asigurà din timp în timp libertatea religiei şi a bisericilor prin legi. Dacă însă vom deschide istoria patriei vom aflà pe mai multe pagini ale ei, că acea libertate a fost adese-ori călcată şi chiar sugrumată, iar' aceasta o demostră anume esemplul catolicismului, care în secolul al 17-lea a fost foarte apăsat, iar' apoi tocmai şi după eşirea diplomei leopoldine se poate adeverì cu mai multe legi ale dietelor dela 1691 şi 1692, ţinute în Făgăraş şi în Sibiiu, din cari să vede câtă zelotipie şi chiar ură domnea între oamenii de diferite confesiuni.

Acest fel de zelotipie sau temere a unei confesiuni de ceealaltă esistă până în ziua de astăzi în patria noastră, şi va încetà numai atunci, când vom ajunge să ne spunem unul altuia verde în ochi, pentru-ca să ştim care cum are de a face. Esistă frica bisericei gr.-catolice de cea romano-catolică. Esistă acum din nou a celora-

lalte biserici de cele românești, ca nu cum-va, făcându-se o lege retroactivă, cu ajutorul aceleia să fie atacate în averile lor. Acest adevăr 'l-aşi puteà constata, dacă s'ar cere, încă şi cu alte esemple. Deci din aceste cause încă se făcù amplificarea paragrafilor respectivi din proiectul regimului, pentru-ca să se delătureze neîncrederea reciprocă şi să se câştige oareşi-care odihnă sufletească când naţiunile şi confesiunile s'ar vedeà oareşi-cum îngrădite şi asigurate în înţelesul constituţiunilor.

Într'-aceea s'a mai zis, că comisiunea prea a întrat în specialităţi. Eu neg că ar fi specialităţi în operatul comisiunii. Se alăture ori cine patenta sau legea generală dată de M. Sa in Aprilie 1861 în favorul confesiunilor protestante din ţerile de sus, iar' acuma §. 1 şi 2 din aceleaşi, cu cari cât de puţin în idei, dacă nu şi în espresiuni, consunà şi §. 2 al comisiunii noastre. Acestea sunt temeiuri morale, cari mă înduplecă a primì proiectul regimului aşa cum se vede modificat de comisiune.

Încât pentru temeiurile ce ar fi să aduc din punct de vedere al confesiunilor românești, apoi acì trebue sà premit mai nainte de toate, că nici-decum nu e acum întâia oară, că Românii în Ardeal au încercat a-'şi asigurà libertatea conştiinţei şi drepturile bisericei lor, însă în cele mai multe casuri fără doritul resultat. Nu voiu a mă îndepărtà prea îndărăt în istoria patriei noastre, ci voiu începe numai dela un timp încoace, după reformaţiune, dela oarecare epocă a aşa numiţilor principi patriotici. Clerul şi biserica românească din Ardeal câştigase prin metropolitul Ioan de Prislop oare-care privilegiu sau carte de scutire, dela Sigismund Bathori, în Iunie 1595. După ce însă acest principe s'a retras de pe scenă, privilegiul dat de el liberalminte încă a rămas fără valoare. Aşa clerul românesc după suferinţe foarte multe şi neauzit de grele a mai răuşit a câştigà abia în 9 Iunie 1609 dela Gavriil Bathori un alt privilegiu, însă numai cu spese mari. După moartea lui Bathori, urmaşul acestuia, Gavriil Bethlen, numai în 25 Iunie 1614 s'a înduplecat a reînoì cărţile de scutire ale clerului românesc. George Rákoczi I. le-a înoit pe acelea în 9 Aprilie 1638, la rugămintea metropolitului Genadie, iar' George Rákoczi II. în 29 Ianuarie 1653, la rugarea lui Simeon Ştefan, metropolitul din Alba-Iulia.

De acì încolo mai ales timpurile lui Michail Apafi de dureroasă suvenire încă ne sunt cunoscute. Privilegiile date numai de

o parte a potestăţii legislative, adecă numai de către domnitorul ţerii, nu erau respectate mai întru nimic de către dieta ţerii, care adese-ori decretà articoli de lege tocmai în contra aceluia.

În timpul diplomei leopoldine curtea Vienei încă 'şi-a pus destul silinţa pentru-ca să ajute clerul românesc, 'i-se opunea însă din resputeri, nu numai dieta, ci şi tocmai guvernul Ardealului, pe când mai pe urmă clerului românesc 'i-se puse condiţiunea, că dacă voieşte să se bucure de drepturi, are să se alăture lângă oare-care dintre confesiunile recepte. În cele din urmă eşì o diplomă împărătească cu datul 16 Februarie 1699 în favorul clerului, care să unise cu clerul rom.-catolic. Însă cine a voit să ştie ceva de această diploma? Celelalte naţiuni n'au voit a o recunoaşte. Lupta a durat mereu sub Iosif I., Carol VI., şi Maria Teresia, iar' episcopul Klein a trebuit să moară din această causă în exil, la Roma.

Întâmplările din anul 1790 şi 1791, când cu *Suplex libellus Valachorum*, sunt iarăşi cunoscute la toţi, precum şi acea întâmplare din anul 1834, când episcopul Ioan Leményi fu înfruntat din causa petiţiunii substernute la dietă în favorul clerului şi al naţiunii.

Deci, după atâtea desamăgiri Românul se teme acum, că dacă 'l-a muşcat şerpele, poate să-'l muşte şi râma. De aceea, eu rog, spre odihnirea şi liniştirea deplină a poporului, şi respective a confesiunilor sale, cât şi a celoralalte confesiuni din ţară, să binevoiască înalta casă a primì §. 2 aşa cum îl vedem modificat de către comisiunea dietală, însă cu adaosele propuse de către deputatul Seliştei (*Şaguna*), şi apoi la timpul seu a întrevenì şi la înaltul regim al M. Sale, spre a câştigà sancţionarea întocmai".*)

Dimitrie Moga părtineşte propunerea lui Şaguna, care stă în conglăsuire cu instituţiunile Transilvaniei pe cari le au celelalte religiuni recepte.

Iacob Rannicher propune o nouă formulare a paragrafului, insistând ca la locul prim să fie numită religiunea gr.-ort. ca mai veche.

Episcopul *Şaguna* îşi retrage propunerea şi primeşte propunerea lui *Rannicher*, cu unele modificări, pe cari acesta le acceptează.

Mai vorbesc apoi la obiect următorii:

---

*) Cf. »*Telegraful Roman*«, anul 1863, nrul 78 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 229—230.

Macedon Pop (după o întroducere mai lungă): „Domnilor! Dacă vom zice noi, că biserica are putere de a-'şi administrà trebile sale şcolare, atunci să naşte întrebarea, cari şcoale se ţin de biserică? Fiind-că acum nu toate se ţin de biserică, şi în unele din ele biserica are înriurinţă numai cu propunerea religiunii. Eu sunt de acea convingere, că chiar şi în acea întâmplare, când ar zice statul: regulaţi-vă trebile şcolare cum voiţi voi! eu nu m'aşi învoi, osebit în privinţa celor din afară, fiind-că biserica, cu arma evangeliei, în acestea foarte puţin poate isprăvì fără ajutorul puterii civile. De aceea vedem, că numai acelea şcoale sunt în floare şi în o stare mai bună, la a căror înfiinţare şi susţinere lucră biserica cu statul mână în mână şi în armonie. Iar' dela cari statul îşi trage ajutorul şi nu voieşte a şti ceva de ele, acelea sunt numai cu numele şi pe hârtie.

Asemenea dacă vom zice, că să-'şi administreze fondurile sale, vine minteni întrebarea, că cine să ducă controla? Eu încă a-'şi dorì ca să le administreze biserica, dar' nu singură, ci sau sub controla statului, sau a sinodului, la care, pentru delăturarea a ori ce fel de suspiciune, să iee parte şi mireni.

Eu sincer mărturisesc, că dacă a-'şi avea un capital, 'l-aşi lăsà pentru scopuri pioase şi administrarea o a-'şi concrede bisericei, însă sub stricta controlă a statului ori a sinodului, precum am spus. Ce se atinge de apendicele §-lui acestuia, mă alătur la propunerea Escel. Sale domnului vicepreşedinte *Popp,* întru toate".*)

Ioan Popasu: . . . . „Umilita mea părere este ca să se zică în acest paragraf, că biserica are să fie liberă în a-'şi regulà şi administrà afacerile ei din lăuntru, în înţelesul instituţiunii proprii bisericeşti de mai nainte.

Domnilor! Aceste biserici se bucură de principiul constituţional. Acest principiu în biserica noastră este statorit în tot înţelesul seu, de aceea în biserica noastră sunt sinoade parochiale, sinoade protopopeşti, sinoade episcopeşti şi sinoade metropolitane. Acestea îşi aleg din sânul lor câte un corp moral, aşa zicând, să representă prin parochie comuna, prin protopopiat parochiile, prin consistoriul episcopesc protopopiatele, apoi vine consistoriul episcopesc cu episcopul în frunte şi consistoriul metropolitan cu metropolitul în frunte. Aceste

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numerul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 234.

comitete sau »*Ausschuss*«-uri sunt chemate a duce la deplinire hotărârile sau canoanele statorite de sinoade.

La aceste sinoade, înaltă cameră legislativă, iau parte atât mireni cât şi preoţi, şi să fie zis spre lauda şi onoarea nemuritoare a capului bisericei mele de astăzi, prin influinţarea Escel. Sale s'a făcut la anul 1860 o lege electorală pentru sinodul episcopal, unde se zice: „membri născuţi în biserica orientală sunt toţi inteligenţii".

După această lege electorală, cutare oraş are să aleagă atâţa şi atâţa membri mireni, şi mai departe are să fie membru născut, ca preot, unul mai inteligent dintre preoţi, aşa că în sinodul episcopesc al bisericei gr.-orientale vin mai două părţi din mireni şi o parte din preoţi. Şi aşadară, stimaţi fii şi fraţi ai acestei biserici, fiţi odihniţi, că ea nu vrea să treacă înainte şi să suprematiseze pe mireni. Cum-că nu s'a putut mişcà din aceste granițe, nu e vina preoţimei, ci a timpurilor funeste, şi a cătuşelor cari ne-au strâns. Acestea sunt însă aproape de a se sfărâmà şi delăturà . . . . ."
Primeşte amandamentul lui Rannicher.*)

Nic. Gaetan sprijineşte propunerea lui Rannicher.

Fekete-Negruţiu: „. . . . Eu în proiectul comisiunii şi în al dlui Rannicher nu văd nici o specialitate, fără văd numai esplicat paragraful din proiectul de lege al regimului mai clar, mai luminat şi mai respicat. De aceea sunt de părerea şi eu, ca să se primească propunerea dlui Rannicher, însă a-'şi poftì să se pună, că biserica şi fondurile au să se administreze după instituţiunile canonice, pentru-că ori-ce s'ar pune acì în paragraf, nu întăreşte şi asigură aşa autonomia bisericei noastre ca instituţiunile canonice. Pentru-că eu vad, domnilor, că am fost dela unire încoace scurtaţi şi scoşi de pe terenul instituţiunilor noastre canonice.

Biserica noastră, dimpreună cu credincioşii ei fii, multe greutăţi au avut de a suferì. Noi numai în patru puncturi ne-am unit cu biserica Romei, cu acea reservă, ca să ne rămână pravila şi celelalte instituţiuni ale bisericii nevătămate. Aşa în sinodul din 1737 de es. clerul nostru a protestat, că afară de cele patru puncte nici o schimbare sau inovaţiune străină sà nu 'i-se obtrudă în disciplina bisericei orientale, ci să-'i se lase pravila şi instituţiunile cele dinainte de unire. Pentru aceea ne îngrijim noi aşa tare de apărarea autonomiei noastre, fiind-că suntem de un timp încoace cu totul

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 81—82.

apăsaţi în privinţa aceasta, ni-s'a vătămat disciplina bisericei în feliuri şi feliuri de moduri, cum vedem de es. şi din concordatul dela 1856. Ce greutăţi ni-a pus acela cu întroducerea legilor matrimoniale! (Bravo).

Noi dară voim, ca de acì înainte să nu ne mai pună fără voia noastră legi ca acestea. Şi de oare-ce libertatea religiunii este garantată prin legile fundamentale de stat ale M. Sale, poftim, ca şi bisericei noastre să 'i-se dee dreptul ce 'i-se cuvine, după care poate ţineà sinoade în tot anul. Eu dară din parte-'mi mă alătur la proièctul domnului Rannicher, dar' poftesc să se pună acolo apriat, că biserica noastră are să se administreze după instituţiunile canonice".*)

Metropolitul Şuluţiu: .... „Eu m'aşi rugà să se lase rândul numirii acestor două biserici (gr.-cat. şi gr.-ort). aşa cum este pus de M. Sa în proiectul de lege. (*Şaguna:* Bine, bine! Să se lase!) Numai la aceea vreau să reflectez, că domnul Rannicher, când 'şi-a motivat schimbarea ordinei numirilor acestor două religiuni şi a zis, că biserica gr.-orientală este mai veche decât cea gr.-catolică, a căutat numai în istoria cea mai de aproape şi mai de dincoacea. dar' nu şi în istoria cea veche, despre începutul bisericei. Apoi eu nici tras cu cârligul nu vreau să mă las la astfel de dispută odioasă pentru ântâietatea numirilor, căci dacă avem „Gleichberechtigung", ori-care se va numì întâiu, tot-atâta e". (Aşa e. So ist es).**)

Nicolae Popea e pentru propunerea lui Rannicher, cu modificările episcopului Şaguna. Şi după-ce mai pledează tot pentru propunerea lui Rannicher încă şi *Zimmermann,* şi apoi referentul *Trauschenfels,* — dieta cu majoritate de voturi primeşte propunerea lui Rannicher. Şedinţa să încheie.

Şedinţa XXIII.

Ţinută în 3 Septemvrie. Se continuă discuţia asupra proiectului de lege despre inarticularea Românilor. Se ceteşte în toate limbile partea a doua din §. 2 al proiectului guvernului, şi partea primă din §. 3, compus de comisiunea dietală.

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863 numărul 81—82.

**) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 81—82.

Deputatul *Obert* e pentru proiectul comisiunii, de-şi destul de clar nu se esprimă nici comisiunea. Propune deci o textuare nouă, care însă nu întâmpină sprijinirea cerută.

Vicepresidentul guvernial *B. L. Popp* propune un amandament. *Brantsch* e pentru partea primă a propunerii lui *Obert,* partea a doua însă nu i-o primeşte.

Ia apoi cuvântul

Ioan Şipotariu: „Înaltă dietă! La ordinea zilei e a doua parte din §-ul 2 din proiectul regimului, în legătură cu §. 3 tot din acel proiect. Paragrafii aceştia se ţin de chestiunea inarticulării şi efectuirii egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei din marele principat Transilvania. Aceasta ne este prima proposiţiune regească.

Din ce puncte să plecăm noi la resolvarea chestiunii acesteia, atât în general, cât şi în special, s'a atins în această înaltă casă adese-ori de către mai mulţi vorbitori străluciţi, şi pot mai se zic, că în majoritatea cea mai preponderantă sunt cari au zis, că noi alt teren nu avem, decât constituţiunea marelui principat Transilvania. Dar' chiar să nu le fi zis acestea nimenea, eu îmi iau libertatea a mă provocà la acea autoritate care este supremă, la înaltul rescript care zice, că chestiunile acelea, cari nu sunt reservate în punctul 2 al diplomei din 20 Octomvrie 1860 lămurit pentru legislaţiunea imperială, acele chestiuni să se resolveze în înţelesul constituţiunii de mai nainte, — cum se zice în textul nemţesc: „im Sinne seiner früheren Verfassung“, — a marelui principat Transilvania.

În înţelesul acesta deci putem numai să vorbim. Acest teren trebue să-'l avem înaintea ochilor, dacă voim să corespundem intenţiunilor M. Sale.

Acestea premiţând, iau a mână proiectul care s'a dat din partea regimului, şi trebue să mărturisesc, că proiectul acesta, după cum este formulat, eu nu-'l aflu în consonanţă cu terenul acestui punct pe care M. Sa ni-'la propus întru resolvarea chestiunilor interne, şi deşi nu aşi puteà zice, că proiectul regimului, anume în alinea ultimă a paragrafilor 2 şi 3, ar zice espres că e în contra terenului, — totuşi espresiunea aceea folosită, trebue să mărturisesc, 'mi-a dat o ingrijire foarte mare, că noi nu suntem pe terenul

propus de M. Sa. Pentru-că, constituţia Transilvaniei de mai nainte ce a fost, toţi, înaltă dietă, o ştiu mai bine decât mine.

În înţelesul constituţiunei transilvane îmi iau libertate a zice ceea-ce se zice în §-ul 2: „Die Ausübung politischer Rechte ist unabhängig von jedem Religionsbekenntnisse“. Ce însemnează atunci constituţiunea Transilvaniei? Aceasta o spune §-ul 2. Dar' ce însemnează §-ul 1 pe care înalta casă 'l-a primit cu „im Sinne der früheren siebenbürgischen Verfassung“, şi ce însemnează declaraţiunea noastră solemnă din adresa către prea înaltul cuvânt de tron, unde mulţămim M. Sale pentru-că ni-a restituit constituţiunea Transilvaniei pentru chestiunile cele din lăuntru, şi unde se zice: „ausser jenen Angelegenheiten“ cari sunt reservate în punctul al doilea pentru senatul imperial? Ce însemnează, când am zis noi toţi în adresă, că diploma leopoldină *şi acuma îşi are validitatea:* „die Grundlage des siebenbürgischen Staatsrechtes, diese Grundlage bleibt aufrecht?“

Toate acestea ce vor însemna, dacă un transilvănean într'o lege specială numai pentru inarticularea unei naţiuni va pune aceste două rânduri din §. 2 al proiectului regimului, cari cu o lovitură distrug tot edificiul constituţiunii patriei noastre?

Înaltă dietă! Ştiu, că opiniunea publică şi lumea caută la noi. Astăzi voim să întrăm şi noi între barierile constituţiunii, şi lumea e curioasă, că noi ce simţ avem către alţii? Cât suntem de liberali către alţii? Însă o ştim şi aceea, că acela care nu are nimic, totdeauna ridică cuvânt asupra aceluia care are. Aşa e şi proprietarul faţă cu proletarul, care e numit totdeauna din partea acestui din urmă conservativ şi sgârcit.

Acela care vrea să-'şi păzască patrimoniul, să-'l îngrădească, va fi defaimat şi asuprit din partea celoralalţi, şi nu va căpăta numele de liberal. Dar' toate acestea nu mă confundă, pentru-că este vorba de a rămâneà pe lângă terenul indigetat de M. Sa, şi vreau să ţin terenul pe care vrem să ne facem calea legislativă.

Dar' să nu cugete cine-va, că principiile acestea peste tot eu le-aşi negà. Nu, domnilor. Eu vorbesc numai relativ la posiţiunea problemei noastre de astăzi. Nu este acum tema despre egalitatea tuturor drepturilor politice în general, nu este tema despre egalitatea tuturor naţiunilor, ci numai singur despre inarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei, în sensul constituţiunii ardelene. Pentru aceea, fără să fie de lipsă a combate, ce în general eu n'aşi îndrăsnì,

a combate ideile acestea generale nu aflu la loc, pentru-că nu stau în legatură cu obiectul nostru. Eu aşi îndrăsnì, înaltă dietă, a mă restrânge mai tare lângă obiectul zilei şi a zice, că îndreptăţirea politică peste tot nu se ţine de cuprinsul articolului acestuia, că nu este problema acì de a reforma constituţiunea şi de a face constituţiune, ci avem problema de a face un singur articol pentru naţiunea română. Pentru aceea aşi dorì, ca aceste două rânduri, atât din proiectul guvernului, cât şi din proiectul comisiunii, să remână afară. Al comisiunii e adecă modificat într'atâta, că zice: „es versteht sich indessen von selbst, dass die verbürgte persönliche Gleichberechtigung aller Landessöhne, ohne Unterschied der Nationalität, unangetastet bleibt". Fără a fi în contra punctului acestuia, aşi dorì să remână afară. Sunt pentru aceea, căci nu este în legătură cu articolul de asupra.

Dar' articolul 3 din proposiţiunea regească vorbeşte în adevăr despre o egală îndreptăţire. Însă egala îndreptăţire aceasta eu nu o pot înţelege. Cu cine, şi cui se cuvine? Căci în înţelesul constituţiunii transilvane trebue să ştiu eu apriat şi să spun care este naţiune politică, şi dacă se îndreptăţeşte egal trebue să ştiu, cu ce naţiune se îndreptăţeşte egal? Pentru aceea, proiectul comisiunii e lucrat în aceasta privinţă mai constituţionalminte, căci în el sunt numite acele naţiuni. E lucrat, zic, mai constituţionalminte, numai cât, după a mea părere, ar fi trebuit, ca aceea ce se zice în al 2-lea §. al comisiunii, să se zică iarăşi mai potrivit terenului pe care ne aflăm, terenul constituţiunii transilvane, să se zică adecă drepturile politice cari se află pe terenul constituţiunii transilvane, — pentru-că în §. 1, pe care înalta casă a binevoit a-'l primì, să vorbeşte de recunoaşterea naţiunii române şi a confesiunilor ei. Aceasta aşa a făcut şi comisiunea, numai recunoaşterea a pus-o în §. 1 şi a lăsat pentru §. 2 îndreptăţirea. Mă rog, aceasta pofteşte proposiţiunea regimului, pentru-că zice nu numai „Gleichberechtigung", ci şi măsură 'i-a pus.

Aceasta întrebare vreau eu să o resolvez în sensul constituţiunii transilvane, şi în acest înţeles 'mi-am luat vòia a formulà şi eu o propunere, care să vină în locul alineeĭ a doua din §. 2 al proiectului regimului. Aceasta ar suna aşa: (Ceteşte în nemţeşte propunerea, apoi continuă):

Aceasta, înaltă dietă, eu îmi iau îndrăsneala a propune pentru aceea, pentru-ca de o parte să remânem strâns pe terenul acela pe

care adese-ori ne-am declarat că suntem, şi care teren M. Sa ni-'l-a arătat în preaînaltul rescript, de altă parte să nu preocupăm, să nu luăm obiecte de acelea în legea aceasta, cari vor venì la timpul seu în desbatere, şi trebue să se desbată totdeauna cu privire la constituţiunea Transilvaniei, constituţiunea privită earăşi în stadiul acela, când corpul legislativ se ocupă cu legea.

„Politische Gleichberechtigung", înaltă casă, va veni, aşa am eu convicţiunea mea, în această dietă la ordinea zilei, şi atunci anume espres voiu vorbì şi voiu căuta, că nu numai această idee sublimă, dar' câte alte idei a produs ştiinţa, geniul şi umanitatea, şi cari nu s'au pus formulate în legea positivă, voiu căuta, zic, să le facem loc în constituţiunea patriei, şi dacă vom vedeà, că constituţiunea transilvană are capacitatea de a primì astfel de idei sublime, atunci le vom da locul cel cuvenit, după cum s'a esprimat mai adese-ori de către mulţi străluciţi vorbitori în această dietă. Problema noastră este de a verificà, de a reînoì şi de a reparà constituţiunea Transilvaniei. Ba M. Sa încă s'a esprimat, că constituţiunea Transilvaniei trebue să sufere reforme adânc tăetoare. Când va fi vorba despre acestea, atunci să vor tratà toate acelea obiecte pe cari le cere spiritul timpului, geniul şi liberalismul dela noi. Însă acum, cum putem noi aştepta, ca într'un singur articol de lege să se deslege aceste chestiuni toate?

Eu, înaltă dietă, ţin de sigură o oare-care lege, când aceea să face strâns pe terenul dreptului de stat pe care să mişcă corpul legislativ. Dacă corpul legislativ voieşte ca legea să fie practică, atunci trebue să ţină terenul sub picioare, că de nu, face o lege care în praxă nu are valoare.

Pentru aceea, mă rog de înalta casă să primească această propoşiţiune a mea, observând şi aceea, că în §. 3 pentru aceea am îndrăsnit a pomenì şi despre confesiuni, pentru-că s'a zis despre naţiuni şi religiuni, în §. 1 şi al 2-lea, că să se recunoască acolo în genere, şi aşa acum trebue să fie în special vorba despre naţiuni şi religiuni şi despre îndreptăţirea acestora".*)

Eitel e pentru propunerea lui *B. L. Popp*. Vicepresidentul *Popp* roagă casa să nu primească propunerea lui Şipotariu. *Lászlóffy* e pentru propunerea lui B. L. Popp.

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 243—245.

Gavriil Manu: „Înaltă casă! Cu durere văd oareşi-care neînţelegere, cum-că domnul deputat al Dobâcei ar fi înţeles, că noi despre acelea naţionalilăţi să nu ne îngrijim într'atâta, încât acelea să nu poată prinde drepturi politice.

Eu aduc singur numai un esemplu de sub sistema trecută. Dar' oare Românii, cari au fost de o naţiune tolerată declaraţi, nu au avut drepturi politice ca nobili, fiind de religiunea gr.-catolică, în inţelesul articl. VI. din 1744? Eu nu cred că domnul Şipotariu să fi avut în cuget prin propunerea sa altceva decât aceea, că ori-care fiu al patriei, ţinându-se de cele patru naţiuni şi şase confesiuni, să poată întrebuinţà tot acelea drepturi politice ca celelalte naţiuni şi confesiuni. Eu din parte-'mi singur în înţelesul acesta pot să pricep propunerea domnului Şipotariu, şi nici nu cred că să fi avut alt înţeles. De aceea, eu văd mai mult o neînţelegere în espresiune, şi din neînţelegerea aceasta văd o îngrijire. Tocmai aşa ne zace la inimă de a vedeà îndestuliţi pe toţi fiii patriei, precum doream şi noi de a ne vedeà luaţi în sistema patriei, ca să gustăm acele drepturi politice pe cari le gustă fiii celor trei naţiuni recepte de până acuma. Şi aceasta cu atât mai vârtos, de oare-ce în propunerea dlui Şipotariu stă aşa: „Die Gleichheit aller Landesbewohner vor dem Gesetze und die freie Religionsübung bleibt aufrecht".

Domnul *Eitel* a făcut o asemănare foarte fundată de neînţelegere, zicându-ne, că ce se va întâmplà cu Saşii nostri cari şed în comitate şi au fost iobagi, dacă Românii vreau să se inarticuleze în sistema de mai nainte? Prin urmare, eu văd că dl Eitel a înţeles, că aceia au tot iobagi să remână. Dar' dl Şipotariu a zis în propunerea sa: „Ohne Rücksicht auf Stand und Geburt".

Apoi, domnilor, ar fi poate şi o satiră a presupune, că oare-cuiva îi mai poate venì în minte, că libertatea personală şi egala îndreptăţire să se mai împărţască după caste, acolo unde se spune: „Die Gleichheit aller Landesbewohner vor dem Gesetze und die freie Religionsübung bleibt aufrecht". 'Mi-se pare că acì se aduce aminte în propunere de toţi locuitorii Transilvaniei, şi aducându-se aminte nu pot socotì, cum ar puteà fi o îngrijire aşa de mare, că doară oare-care-va ar fi eschis însuşi dela drepturile politice, pentru-că după-cum am zis, precum Românii, fiii naţiunii celei tolerate, însă provăzuţi cu drepturi privilegiate, ca nobili au întrebuinţat drepturi politice, — eu tocmai aceea înţeleg despre ori-care fiu al patriei care e aşezat acì, ca dânsul asemenea să deprindă

drepturi politice ca şi fii naţiunilor îndreptăţite şi ai confesiunilor lor recepte. În înţelesul acesta primesc şi eu propunerea domnului Şipotariu".*)

George Bariţiu: „Domnule preşedinte! După câte proiecte noue mai auziiu eu cetindu-se în cursul desbaterilor de astăzi în rostimp de vre-o două ore, la §. 3, mai că erà să mă las de dreptul meu de a cuvântà la ordinea mea. Pentru-că mărturisesc, că mie unuia 'mi e peste putinţă a nu venì în confusiune, când pe lângă cele două proiecte tipărite mai eşiră pe deasupra dintr'odată alte trei, însă netraduse şi neîmpărţite mai de timpuriu între membrii casei. Deci, mă rog domnule preşedinte, că dacă cum-va s'ar întâmplà, ca în decursul cuvântării mele să mă şi abat cevaşi, poate şi fără voea mea, dela ordinea zilei, pentru astă-dată să nu 'mi-se iee în nume de rău, pentru-că de altă parte mă nutreşte oareşi-care speranţă de a unì cum-va diferitoarele păreri ce se iviră, nu numai între centru (Saşi) şi stânga (Români), ci de astă-dată tocmai şi în sânul stângei.

Domnii mei, ertaţi-'mi să pronunţ aici un cuvânt, precum 'mi-s'ar părea, la mulţi neplăcut. Patru năluce sau iasme negre şi fioroase, sau, ca să mă esprim cu un termin şi mai aspru, patru demonì înspăimântători planează c'am de ani douăzeci pe deasupra acestei patrii nefericite. Patru demoni aleargă, sboară, cutrieră prin ţara noastră, dintr'un capăt pană în celalalt, insuflă neîncetată grijă şi neodihnă în inimile şi sufletele locuitorilor. Şi cum să chiamă oare acele năluci, acei demoni fioroşi? Eu îi numesc pe aceia aşa: pangermanismul, maghiarismul, panslavismul şi dacoromanismul. (Bravo).

Mă rog, ca nimeni din acest corp legislativ să nu iee asupra-'şi ca şi cum prin aceea ce am zis aşi presupune tot-odată, că şi în această casă s'ar aflà cine-va care să se sparie de asemenea năluce. Voiesc numai a constatà, că asemenea frică şi spaimă domneşte afară în patrie între mai multe clase de locuitori. În fie-care dintre cele trei naţiuni genetice ale patriei s'a lăţit şi înrădăcinat de mai mulţi ani torturătoriul prepus şi necontenita temere de zi şi noapte, că mai curând sau mai târziu ne vom înghiţì unii pe alţii. Dureroasele, stricăcioasele şi chiar funestele urmări ce provin din această stare a lucrurilor, sunt învederate. Între Români şi Unguri s'a lăţit îngrijorarea, că poporul german, din cele 40 milioane suflete din

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, numărul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 246—247.

cari constă, mai curând sau mai târziu va trimite în jos peste patria noastră roiuri cumplite, adecă unul sau două milioane de coloniști, spre a ne împinge afară din patria noastră și a ne lăsa fugari pe pământ. Alții earăși, din contră, așteaptă îngrijați acel timp, în care dacoromanismul se va repezì încoace (cu vre-o 15 mii bajonete în contra a 500 de mii), pentru-ca să ocupe Ardealul și să scoată de aici pe Unguri și pe Sași. În același timp însă iată cum maghiarismul retras cu adevărat la o parte, totuși în lăuntrul seu colcăind de pofta răsbunării, pândește cu multă nerăbdare după acel moment favorabil, când să se poată aruncà cu toată furia, mai întâiu asupra Sașilor, spre a le da dintr'odată la toți lovitura din urmă, iar' apoi asupra Românilor, pentru-ca să-'i sfarme pe toți, sau să-'i sugrume unul câte unul.

Pentru Dumnezeu, domnilor, oare să nu avem noi curagiul bărbătesc, pentru-ca înarmați cu un patriotism curat să întâmpinăm și îndepărtăm dintre noi neşte demonì ca aceștia? Nu, domnii mei, noi ca corp legislativ nu ne vom spăria de asemenea iasme, nici nu ne va trece prin minte ca să oprim întrarea și locuirea unor sau altor oameni streini în patria noastră, numai de frică ca să nu ne scoată pe noi. Nicî cu muri chinezești nu ne vom încunjura, pentru-că în cele din urmă acei muri tot nu vor fi atât de tari, ca cine-va să nu fie în stare de a sparge printre ei, dacă nu altmintrelea, tocmai și cu bajonetele. Ci în loc de acestea, și după ce dieta primì constituțiunea transilvană de a sa, să se iee amână legea despre indigenat, să se aplice în diferitele casuri ce ar obvenì, sau dacă nici cu art. V. din anul 1791, sunător despre indigenat, nu ne simțim destul de apărați în contra copleșirii roiurilor de popoară streine, apoi pentru aceea este potestatea legislativă în mâna noastră, ca și în această privință să propunem spre sancționare o altă lege, și mai bine asigurătoare, aplicată la starea noastră de față și destoinică de a împrăștia temerile și presupunerile din țară, însă earăși așa, ca nu cum-va să atragem asupra noastră osânda opiniunii publice europene, pentru-că în momentele în cari noi întrăm sub acoperemântul constituțiunii, suntem atât de nesuferitori, încât nici pe popoarele cele mai mărunte conlocuitoare împreună cu noi de mai mult timp nu le lăsăm să între și ele după noi.

Am auzit domnilor în una din ședințele trecute, cum un membru al acestei case, care să declară pe sine a se trage din naționalitatea armenească, cuvântà asupra intoleranței ce s'a ivit din stânga casei, cu multă durere și amărăciune.

Mai departe nu poate fi aici vorba, de a ne da pământul patriei în proprietatea altor popoare străine, cari să ne copleşească cu milioanele, ci întrebarea este cu totul alta. Unul sau zece Francezi, unul sau zece Englezi, sau fie şi cetăţeni din America, vin în Ardeal ca negustori sau industriaşi, şi se supun acì la toate legile ţerii şi poartă greutăţile alăturea cu noi, iar' după câţi-va ani cer a se indigenà şi ei. Într'aceea fiind-că aceiaşi străini din întâmplare sunt mândri pe naţionalitatea lor genetică de Francezi sau Englezi, — prin indigenare nu vor a se lapădà de aceea. Va întreb: le vom puteà denegà drepturile politice, dacă ei de altmintrelea duc o viaţă nepătată şi se supun la toate legile şi greutaţile ţerii? Se poate oare, ca până la această măsură să tragem murii chinezeşti împrejur de noi, numai pentru-ca să nu poată întra Nemţii în ţara noastră? (Bravo).

Deci eu încă primesc alinea regimului, aşa precum o a complinit domnul vicepreşedinte guvernial. Dar' apoi doresc totodată, ca să se precurme disputa, şi să nu se amestece în pertractarea proiectului de inarticulare a naţiunii române şi a confesiunilor ei încă şi alte cinci ori şase propositiuni regeşti, cari nici-decum nu-'şi au locul lor aici, precum am văzut că le amestecară totuşi, atât unii membri din stânga, cât şi alţii din centru, prin ce s'a adus atâta confusiune în desbateri.

Mai departe apoi recunosc eu încă şi aceea ce a zis dl Şipotariu, deputat din comitatul Dobâcei, cum-că scopul acestei legi este numai recunoaşterea şi inarticularea naţiunii române, ca naţiune întru tot egal îndreptăţită cu celelalte trei, de unde ar urmà, că nu este nici o logică să mai amestecăm aici primirea dintr'odată în lăuntrul constituţiunii încă şi a altor popoare mai mici la număr decât noi, cari să află cu locuinţa în această ţară. Eu însă susţin, că dacă vom lua lucrul după o logică atât de strânsă, atunci nu trebue amestecată nici causa confesiunilor cu a naţionalităţii, pentru-că acestea sunt două lucruri esenţialminte diferitoare unul de altul. După-ce însă această dietă apucă a se ţineà cu toate braţele de constituţiunea Transilvaniei cea veche, apoi să ne provocăm şi în această privinţă la constituţiune, în care mai toţi articolii de lege confundă confesiunile religioase cu naţionalităţile într'una, prin urmare, nu este nici o logică în ei, ceea-ce aşi puteà adeverì cu mai multe citate, mai vârtos din timpurile dinaintea diplomei leopoldine, cum şi cu însaşi acea diplomă şi cu altele câte au mai urmat după dânsa.

Deci, dacă în proiectul regimului nu se vede vre-o logică strânsă, luată în susatinsul înţeles, apoi împrejurarea aceasta eu

mi-o esplic aşa, că regimul, proiectând acest articol de lege, încă avù înaintea ochilor acel amestec de idei pe care l-a aflat în aşa numitul drept istoric, sau în constituţiunea vechiă. Apoi din respect şi cruţare cătră aceeaşi trecù şi în proiectul seu sub acelaşi titlu naţionalitatea cu confesiunile la un loc, ear' pe lângă aceea să mai îngrijì încă şi de alte popoare conlocuitoare, pentru-ca să nu rămână lipsite de drepturile ţerii.

Dar' deşì nu aflăm multă logică, adevărul să-'l căutăm, pentru-că acesta să poate auzì şi dela copii, încât să ne pocnească urechile. Adevărul este, că noi trebue să fim drepţi cătră toţi locuitorii acestei ţeri, îndată ce aceia se vor supune la purtarea tuturor sarcinilor publice şi comunale. Cu aceasta noi nu ne periclităm întru nimic, nici naţiunea, nici patria noastră. Precum cerem noi odihnire şi asigurare a drepturilor noastre, întocmai trebue să fim şi noi drepţi şi generoşi cătră alţii, pentru-ca totodată să-'i îndatorăm spre mulţămită cătră noi.

Cu această ocasiune nu mĕ pot contenì de a nu trage luarea aminte asupra legii de indigenat ce să află în putere în ţerile româneşti. După legea aceea ori-ce străin, care va locuì zece ani necurmat în ţară, va fi supus legilor şi va aveà purtări cuviincioase, — aşternând la cameră petiţiune pentru indigenat, acelaşi i-se şi acoardă. Ear' dacă cumva un străin s'a căsătorit cu o pământeană, atunci condiţiunea anilor se reduce numai la şapte. Ear' legea din anul 1860 poate că vă este cunoscută la toţi. In puterea aceleia ori-cine va comproba cu carte de botez şi cu adeverinţă scoasă dela respectivele magistrate, că el e născut Român de naţiune, apoi fie fost născut în imperiul austriac, sau în cel rusesc sau turcesc, tot-atâta, substernând pe acele temeiuri petiţiunea de indigenat, eo ipso ajunge a fi naturalisat, sau fiiu al patriei româneşti.

Eată însă că eu nu cer dela această casă atâta liberalitate câtă vedem cu privire la străini în ţerile româneşti. Cer însă, ca încai să ne ţinem de legile acestei ţeri sunătoare despre indigenat şi să ne odihnim spiritele. Deci încă odată mă declar pe lângă alinea regimului, aşa cum fu modificată de dl vicepreşedinte".*) (Bravo.)

Conrad Schmidt sprijineşte propunerea lui Obert, fiind că e mai precisă. Îi face însă o mică întregire. Combate pro-

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 247—248.

punerea lui Şipotariu, şi pe toţi cari nu ţin diploma şi patenta de legi fundamentale. In cas că propunerea lui Obert cade, e pentru propunerea lui *B. L. Popp. Obert* primeşte întregirea făcută de Conrad Schmidt. Urmează

Ioan Aldulian: „Inaltă casă! Inainte de a declara opiniunea mea în privinţa obiectului desbaterii, să-mi iertaţi a face o împărtăşire despre observaţiunea ce am făcut'o acì, decând avem onoare a fi la olaltă. Eu am crezut întru adevăr, că pe domnii din centru şi stânga îi deosebesc, pe unii de alţii, numai scaunele, şi aceasta din cazualitate. Acum însă mă văd în bănuiala, că suntem despărţiţi unii de alţii şi în cugete. Se pare că ne mişcăm pe doue terene, unul altuia contrar, de pe cari cu greu ne vom puteà întâlnì în cugete. Ne mişcăm, zic, pe doue terene, pentru-că pe când în stânga se ţin cu toate puterile de constituţiunea Transilvaniei, restituită prin M. Sa cu diploma din Octomvrie 1860, şi pe când domnii din stânga (Românii) se silesc a construì, a efectuì reformele cerute de spiritul timpului pe basa aceasta, mi-se pare că în centru, Saşii, merg în direcţiune tocmai contrară, în direcţiunea de a distruge. (Aşa e!) Bănuiala aceasta mi-se întăreşte prin deosebite opiniuni dela vre-o câţi-va domni din partea centrului, de unde am înţeles cu surprindere, că dorinţa d-lor ar fi, că dela Adria până la Lotrioara (pe la Turnul Roşu) se fie un stat în lăuntrul seu fără urmă de graniţă, de regat sau ţară, de constituţiuni proprii, pe când din partea stângă se silesc, ori-ce lege specială privitoare la lăuntrul Transilvaniei a o deslega pe terenul constituţiunii ţerii. Nisuinţa centrului se pare a merge într'acolo, ca să se ocolească din toate puterile până şi memorarea despre constituţiunea Transilvaniei. Eu cred, domnilor, că dacă se va adeverì bănuiala aceasta a mea, nu voiu avea norocirea acea ferbinte dorită de a ne înţelege unii cu alţii. Mă mângăiu însă cu aceea, că bănueala mea încă nu e convingere, şi că paremi-se, acum ca şi mai înainte, a trebuit să între earăşi careva neînţelegeri la mijloc. Altmintrelea nu-mi pot tâlcuì desbaterile aceste ferbinţi pentru-că nu pot a nu presupune, că noi toţi, constituţiunea patriei nu o putem pricepe altmintrelea, decât numai în înţelesul diplomei din 20 Octomvrie 1860.

Eu din suflet preţuesc principiile acelea sublime, după cari omul are a se privì numai din partea umanităţii şi de a nu întreba pe nimeni de naţionalitate, sau confesiune. Tema noastră însă de present nu este aceasta. Tema ne este propoziţiunea primă regească,

o lege abstractă, şi ştim toţi, domnilor, că ca corp legislativ al unei ţări ce are constituţiunea sa proprie, tema aceasta nu o putem deslega pe alt teren decât numai pe al acestei constituţiuni; de acì trebue să luăm firul legislaţiunii, şi aceasta cu atât mai vârtos, cu cât numai constituţiunea patriei cunoaşte viaţa politică naţională în sensul problemei noastre.

Acesta este singurul teren legal şi apt de a face posibilă buna înţelegere între noi şi de a nu conturba întru nimica egala îndreptăţire individuală a nimănuia din locuitorii ţerii. Este singurul teren pe care se poate efectuì cu demnitate preaînalta tendenţă din propoziţiunea primă regească.

Eu nu pot sprigini nici §-ul regimului, nici al comisiunii ad-hoc, nici amandamentul domnului deputat Obert, dar' nici al d-lui vicepresident *Popp,* pentru-că le aflu, parte defectuoase, parte văd în ele cu totul ignorată constituţiunea patriei, apoi nu se face în ele nici o pomenire despre drepturi politice naţionale.

Pentru aceea, în presupunerea, că toţi suntem pătrunşi de necesitatea unei lucrări armonice, cutez din parte-'mi a face o moţiune mijlocitoare, pe care o recomand spre primire, şi pe care am formulat-o astfel (o ceteşte nemţeşte).

Motivarea o voiu face pe scurt în privinţa aceasta. Eu ţin firul ideilor în chipul acesta: În Transilvania cunosc patru persoane morale, adecă patru naţiuni politice, cari au ea atari ast-fel de drepturi politice în înţelesul constituţiunii patriei, încât prin ele drepturile individuale nu sufer nici o restrângere. Aceste patru naţiuni trebue să fie trecute în paragraf cu numirea lor proprie, pentru-ca să se ştie cari sunt acelea, pentru-că în Transilvania avem naţionalităţi mai multe de patru.

Acestea sunt momente, cari după opiniunea mea nu se pot lăsà neamintite în §-ul respectiv, şi aşi cuteza a crede, că formularea făcută de mine ar corespunde chestiunii zilei şi ar odihnì tot-odată pe toţi locuitorii ţării în privinţa drepturilor cetăţeneşti şi politice individuale. Propunerea mea sună româneşte aşa:

„Cele patru naţiuni, după lege recunoscute, adecă, naţiunea maghiară, săcuie, sasă şi română, sunt una faţă cu alta pe deplin egal îndreptăţite şi se folosesc ca atari în înţelesul constituţiunii patriei de asemenea drepturi politice. Liberul exerciţiu al religiunii, precum şi egalitatea de drept cetăţenesc şi politic, pentru toţi locuitorii patriei,

fără deosebire de naţionalitate şi confesiune, nu sufere prin aceasta nici o restrângere".*)

Schuler-Libloy e pentru propunerea lui Aldulian. *Schneider* propune contopirea amandamentelor presentate.

Ioan Hania: „Înaltă casă! Numai felul decurgerii desbaterilor de astăzi din aceasta înaltă casă m'a făcut să-'mi iau şi eu libertatea de a-'mi descoperì convingerile în privinţa obiectului zilei, cu deosebire împrejurarea aceea, care am vĕzut că se naşte în inimile unora şi a altora, împrejurarea aceea, ca şi cum stângă, ca şi cum deputaţii de naţionalitate română ar fi aceia, cari îşi închid inimile lor de către tot ce e libertate faţă cu alţii, cari nu sunt Români.

Eu îmi descoper, înaltă casă, convingerea mea, şi cred că nu este numai a mea, dar' mă încumăt a zice, că este convingerea fie-căruia dintre noi, cari suntem în stânga, cumcă, domnilor, când ar fi să se facă o lege, prin care naţiunea mea să se ridice nu ştiu la ce stare, şi aşi vedea, cumcă prin aceea lege tot-odată ori-cine care poartă chipul şi asămănarea lui Dumnezeu se eschide, eu mai bucuros aşi fi şi aşi zice, că *nu-'mi trebue ast-fel de lege*, pentru-că mai bucuros aşi fi eu, care am suferit şi m'am uitat ca Lazar şi nu m'am putut bucura de fărimăturile ce cădeau de pe masa bogatului, mai bucuros sunt eu împreună a pătimi cu cel neîndreptăţit, decât a fi causa neîndreptăţirii lui. (Bravo!)

Vreau dară domnilor numai a abate şi a desrădăcina părerea aceasta din inima fie-căruia, şi aceasta cu atât mai vârtos, că abia am început a simţì şi noi, şi ast-fel şi eu, că ce este a aveà drepturi, ce este a fi liber, şi aceasta domnilor nu din privinţa aceea, că doară m'ar fi dăscălit cineva, şi aşa m'ar fi adus la ast-fel de convingere. Nu; convingerea mea şi a fie-cărui Român m'a adus la aceea ce zice scriptura: *Ce ţie nu-'ţi place, altuia nu face!*

Mergând apoi la obiectul zilei, îmi iau libertate, şi iarăşi privind la deosebitele propuneri ce s'au făcut, a mĕ alătura lângă aceea, care mai pe urmă s'a făcut din partea domnului deputat *Aldulian*. Întru toate însă pentru păstrarea rândului celui bun şi lărgirea proiectului de lege, aşi mai trece încă ceva într'însul. În §-ul 1 s'a lucrat despre îndreptăţirea naţiunei române cu aceleaşi drepturi pe cari le-au avut celelalte naţiuni mai nainte, ear' în §-ul 2 s'a definiat starea bisericilor greco-răsăritene şi greco-catolice, ca atari. Cred

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, numărul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 249—250.

dară că este o urmare preafirească, când în §. 3. s'ar arăta mai clar drepturile politice de cari are sě se bucure, atât naţiunea română ca atare, cât şi confesiunile ei. Şi aşadară convingerea mea ar fi, ca în proiectul domnului Aldulian, pe lângă cele patru naţiuni recunoscute să se zică şi „cele şase religiuni recepte". Numai atât a-'şi poftì să se mai adaoge, în celelalte mă unesc şi sunt cu totul de părerea şi convingerea domnului Aldulian, şi tocmai din privinţa aceea nu pot spriginì proiectul propus de deputatul Sibiiului, domnul Conrad Schmidt, cu adaosul care are referinţă la paragraful următor.

Mai nainte de a încheia cuvântarea mea aceasta scurtă, îmi iau libertate a face vre-o câteva observaţiuni în privinţa celor-ce le-am auzit astăzi dela unii domni din centru. Dela domnul Eitel am auzit de National-Justiz, National-Verwaltung, National-Gesetzgebung, etc. şi a fost în contra lor. Eu într'adevăr încă sunt în contra la astfel de instituţiuni, şi mă mir numai de aceea, că chiar domnialui este din mijlocul acelor Gesetzgebung-uri, cari sunt specifice naţionale. (Ilaritate. Bravo! din stânga.)

Să mă ierte înalta casă că vreau să amintesc pe scurt şi ceva la cele zise de domnul Schneider, şi adecă acolo unde a pomenit de Landestöchter. Eu cred că domnialui este tocmai în starea aceea ca să ajute uneia dintre Landestöchter la drepturile cuvenite.

In fine, ce se ţine de Zeitungsschreiber, trebue să mărturisesc, că sunt de aceia, cari „auf eigenem Grund und Boden" scriu cât le place, şi cari fiind şi deputaţi în cameră, unde lesne şi-ar putea face observările lor, află mai cu cale a pune pe unul ori pe altul dintre deputaţi în Pranger, şi de a-'l trimite în lumea largă".*) (Ilaritate. Bravo.)

Rannicher ar voì o mijlocire între propunerile lui B. L. Popp şi Aldulian. De altcum e pentru propunerea lui Popp. *Binder Michail* tot aşa. *M. Schuller* şi *Anghel* renunţă la cuvânt. *Şipotariu* îşi apără propunerea. *Obert* îşi retrage propunerea şi primeşte pe a lui B. L. Popp. *Zimmermann* se declară pentru propunerea lui Aldulian, ca mai precisă decât a lui Popp. *Gull* asemenea e pentru propunerea lui Aldulian. Tot aşa şi *Nicolae Popea,* care însě ar dorì să fie pomenite şi religiunile. Mai vorbeşte *H. Schmidt* pentru propunerea lui Aldulian şi *Mihail Bohăţiel* pentru propunerea lui Şipotariu, ear' în urmă

*) Cf. »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*" pag. 252—253.

dieta, respingând toate celelalte propuneri și amandamente, primește propunerea lui *Aldulian.*

Ședința se încheie.

Ședința XXIV.

Ținută în 4 Septemvrie. La ordinea zilei §. 4 al cunoscutului proiect de lege. *Ioan Balomiri* propune o textuare nouă a paragrafului. *M. Binder* combate pe Balomiri și cere ștergerea acestui paragraf. Vorbește apoi

Ioan Pușcariu: „Inaltă casă! Eu ieri și alaltăeri nu am vorbit nimica, pentru-că văzând aplecarea înaltei case de a face unele modificațiuni, am socotit, că la atâta preponderanță cuvântul meu puțin folos va avea. Dar' astăzi văd, că un § al regimului, așa de nevinovat precum este acesta, tocmai din partea acelor domni se combate, cari eri și alaltăieri se arătau așa de liberali. Trebue să mă cuprindă minune, când dl deputat Binder zice, că §-ul acesta ar fi întunecos. Se poate, că după conceptul și cuprinderea d-sale e întunecos; dar' după cuprinderea mea e foarte limpede.

Domnilor! Cum poate să se înțeleagă egala îndreptățire a Românilor, și chiar după-cum am hotărît eri, a tuturor indivizilor de ori-ce naționalitate, când știm, că dela numirea deosebitelor teritorii, până acum una sau altă națiune și-a arogat drepturi foarte însemnate și drepturi chiar din numirea aceasta națională?

Dl dep. Binder zice: „er passt nicht in die Regierungsvorlage.“ (paragraful). Eu zic însă: „er passt sehr gut.“ Pentru-că, domnilor, cum s'ar puteà efeptui egala îndreptățire, câud în universitatea săsască am auzit, că atunci când ar mai fi numai un Sas pe teritorul săsesc, acesta și atunci ar fi proprietate săsească? Domnilor! Dacă ne-am pus pe terenul constituțional, pe un teren așa de liberal și corăspunzător spiritului timpului present, atunci a combate acest paragraf însemnează a fi retograd. Deci, domnilor, ca să nu obosesc atențiunea înaltei case cu motivări și mai departe, îmi iau libertate a propune din partea mea, ca înalta casă să binevoiască a primì acest paragraf după-cum se află în proiectul regimului, din cuvânt în cuvânt“.*)

Wittstock e în contra §-lui 4, și cere se fie șters.

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 83—84 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 262.

Episcopul Şaguna: „Proverbul obştesc zice: când e pocalul plin se varsă. Prin urmare, avem obiceiu în vieaţa practică a zice, că inima când e plină de simţiri şi mintea plină de cugetări, omul vorbeşte mult, fiind-că mult simte şi mult gândeşte.

Precum ori-cine îşi are principiile sale în vieaţa sa după cari să se poarte, aşa am şi eu principiile mele. În urma principiilor mele, cari îmi servesc de îndreptări în faptele mele, este şi aceasta însurirea mea, că tocmai atunci vorbesc mai puţin când inima simţeşte mai mult şi când mintea mea cugetă mai mult. Deşì la obiectul zilei simte mintea mea multe impresiuni, ca ocupată cu multe feluri de cugetări, totuşi îmi concentrez, atât simţirile cele multe, cât şi cugetările aceste multe într'una, şi adecă în aceea, că eu §-ul din proiectul de lege al regimului îl aflu la locul seu, îl aflu destul de bine precisat, şi-'l aflu plin de înţeles, ear' nu fără înţeles. Dacă §-ul acesta este lămurit, dar' nu întunecos, învăţătură foarte mare nu se cere pentru a-'l înţelege. Noi, domnilor, toţi suntem ardeleni. Pentru un legislator englez, pentru un legislator francez, să poate că s'ar părea acest paragraf de neînţeles, dar' pentru noi ardelenii nu ştiu cum s'ar puteà cât-va arăta de întunecos, de vreme ce se zice în el: „Die verschiedenen Benennungen einzelner Landestheile begründen und gewähren keine politische Rechte für die einzelnen Nationalitäten?"

Domnilor! Am avut libertatea a spune, că noi suntem toţi ardeleni, şi ca ardeleni trebue să înţelegem cuvintele acestea, pentru-că şi regimul nostru este ardelean şi cu bună seamă a avut basă, nu numai legală, ci şi morală, când s'a hotărît la precisarea acestui paragraf. Pentru-că, domnilor, cui dintre noi nu i-ar fi cunoscut adevărul acesta: „Die verschiedenen Benennungen der einzelnen Landestheile". . . . Acì s'a numit terenul unguresc, măcar că nu a fost teren unguresc, ci a fost terenul nobililor maghiari şi români, dincolo se zice terenul săcuesc, şi nu e drept, pentru-că acesta era terenul nobililor sau al donatarilor săcui, fiind-că poporul săcuesc ţăran n'a avut teren, ci a avut numai de a purta greutăţile. Cine nu ştie domnilor, că partea a treia a ţării se numeşte »*Sachsenland*«, teren săsesc, ceea-ce e drept, pentru-că aşa a fost şi este şi astăzi, fără deosebire „des Standes und der Geburt". Acì e domnilor partea cea legală a §-lui acestuia din partea regimului. Dar' am zis, că are şi o parte morală, şi aceasta o aflu eu acolo unde zice: „begründen und gewähren keine politische Rechte". Mai nainte au dat

deci aceste numiri oare-cari bunătăţi, oare-cari prerogative. Aceasta este aşa, şi partea morală e, când vrea guvernul ca prin lege să se spună acum, că după-ce egala îndreptăţire este dată „ohne Unterschied des Standes und der Geburt", să nu se mai facă sminteală ori scandelă (Umstoss) din numirile acestea de mai nainte, şi vrea să se zică prin lege, că numirile acestea nu dau nici unei naţionalităţi privilegii astăzi, ci pe baza egalei îndreptăţiri fie-care ardelean are să se ocupe cu lucrurile sale, pentru a-'şi ajunge scopul onest, — numai onest, — şi aici, domnilor, de abusare nu poate fi vorba!

Eu aşadară cred, domnilor, că §-ul acesta este precisat, e clar şi plin de înţeles. Dar' ca să arăt întru-cât preţuesc eu §-ul acesta din proiectul de lege al regimului, trebue în faţă să spun, că într'adevĕr de tot clar precitat şi de perfect nu-'l aflu, pentru-că caracterul împrejurărilor acelora cari zac în §-ul acesta, caracterul care se înţelege în §-ul acesta nu e din destul desvoltat. De aceea numai două cuvinte aşi dorì să se mai pună şi un cuvânt să se lase afară, şi adecă eu fac acest amandament: „die verschiedenen" să rămână afară, şi să se pună „die annoch bestehenden Nationalbenennungen".

Mi-am luat libertatea, domnilor, a face acest amandament, pentru-că tare sunt convins, că amandamentul meu este în cea mai strânsă legătură cu lucrarea noastră din acest articol de lege".*).

Dimitrie Moga: „Înaltă casă! Dacă vom lua la întrebare lucrurile cari s'au întâmplat în zilele trecute şi le vom confronta cu cele-ce văd că se întâmplă astăzi, — mă cuprinde mirare. In zilele trecute din centru s'a atacat stânga, că n'ar fi destul de liberală, pentru-că a voit a se ţinea strâns de legile patriei şi sistema patriei, prin care 4 naţiuni şi 6 religiuni ar fi recepte, cu toate că domnii aceia au fost în mare greşeală, când cugetând, că pentru nobili stau legile municipale, prin cari ori-cine se poate încetăţenì, totuşi s'a adus din partea centrului înainte, că noi dorim a ne face de rîs înaintea opiniunii publice, înaintea Europei, căci prin aceasta lege s'ar pune stavilă la cultura şi propăşirea ţării într'atâta, încât capitalişti străini nu ar venì, după cum a zis un domn, în ţeara Făgăraşului, sĕ facă mori şi fabrici.

Eu sunt convins, că stânga n'a cugetat la specialiştii aceia, ci a cugetat la tristele acele întâmplări, pe cari le-am văzut în

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 83—84 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 263—264.

aceşti 12 ani din urmă, când patrioţii au fost în cea mai mare parte eschişi dela drepturile ce le-au competat. Însă aceasta nu se ţine de obiectul zilei de astăzi, ci de obiectul zilei se ţine, că §. 4 să se ţină aşa cum este, ori să se modifice?

Eu sunt de părere, că punctul acela are de a rămânea, şi încă cu acele adaogeri, pe cari le-a dat Escel. Sa episcopul *Şaguna.* Aşi fi dorit încă mai mult, aşi fi dorit ca, după-ce mărita casă a determinat egala îndreptăţire a diferitelor naţiuni din patrie, să se facă o propunere, că numirile acestea naţionale, cari esclud egala îndreptăţire a celoralalte naţiuni, să se şteargă toate . . ." (Constată apoi, că ştergându-se §-ul acesta s'ar întregì numai privilegiile cele de sute de ani. Şi apoi, naţiunii române, ca egal îndreptăţite, încă i-s'ar cădeà un teritoriu) . . .*)

George Bariţiu: „Domnule preşedinte! După cele-ce am auzit din centru şi stânga, aşi puteà să mă contenesc dela vorbire, şi să mă alătur de-a dreptul la § 4 aşa, cum l-'a formulat înaltul regim şi cum l-'a modificat deputatul Săliştei. Dar' fiind-că am auzit şi eu din centru vorbindu-se despre drepturi vechi, cari cu aşa mare înlesnire, într'un timp aşa scurt nu s'ar puteà delăturà fără o strânsă şi deaproape cercetare, — la aceasta, înaltă casă, simţesc datorinţa de a vorbì şi a răspunde. Eu tocmai din contră, zic şi susţin tare, că acele drepturi, acele privilegii vechi s'au supus la cea mai strânsă cercetare, atât de către respectiva naţiune, cât şi de către înaltul regim. Şi ce e mai mult, s'au supus şi de către noi, acestia cari ocupăm stânga, sine ira et studio.

Cu toate acestea, fiind-că îmi sunt urâte cugetările reservate şi ascunse, ori-când se lucră pentru conţelegere între cetăţeni, eu spun verde şi curat, că aşa numitul »*Sachsenland*«, mai ales de trei ani încoace a făcut mult sânge rău, şi a causat mari neplăceri în mijlocul, în sânul naţiunii noastre. Aceasta o spun în auzul ţerii, şi socotesc că cu toţi mă vor ţineà de cuvânt.

Eu din parte'mi, pentru-ca să-mi câştig o convingere a mea individuală, pot zice că încă am perdut zile şi nopţi meditând asupra acestei chestiuni, pentru-ca aşa să mă odichnesc şi să văd curat, dacă au conaţionalii mei drept, sau că au conlocuitorii noştri, bărbaţii conducători ai naţiunii săseşti drept? Şi eată astăzi, după atâtea cugetări ostenitoare, trebue să mărturisesc, că când e în cea

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 83—84.

mai de pe urmă, mă văd silit a întoarce cuvântul unui domn deputat din centru care a zis, că §-ul acesta e fără înțeles „ist heute sinnlos“ şi se susţin, că numirea acestui pământ, spre esemplu de „Sachsenland“, ist heute sinnlos. (Bravo din stânga).

Deci eu tocmai cugetând la privilegiile vechi, câte vor fi sunând asupra cutărui ţinut sau pământ din Ardeal, nu mai am nimica în contră, numească-l care cum îi place, pentru-că după-ce privilegiile au căzut, numirea în sine numai are nici o valoare prejudecătoare. Precum între altele mai multe să obvine numirea de »*Peatra Craiului*«, fără ca aceea să fie proprietatea privată a craiului, sau »*Culmea lui Bucur*«, care nu e a lui Bucur, ci a aceluia care o are ca proprietate, întocmai este şi cu numirea de *Sachsenland*, ori cu ori-care alta. Deci ţin-o d-lor sănătoşi dacă le place, numai totuşi să o facă aceasta într'un înţeles, încât acea numire nu cum-va să ajungă de rîs în opiniunea publică europeană.

Domnilor! Privilegiile unui pământ din Ardeal ce înţeles pot avea, după-ce odată s'a proclamat şi chiar statorit egalitatea de drepturi civile şi politice? După-ce în ţara noastră s'a delăturat două nevoi mari din aşa numitul pământ unguresc, adecă: *aviticitatea* şi *iobăgia?*

Prin căderea aviticităţii ni-s'a dat tuturor ocasiune minunată de a cumpăra în oare-care parte a ţerii proprietăţi private, numai parale să fie. Ear' apoi prin desfiinţarea iobăgiei, în a cărei putere fostii iobagi nu puteau să-'şi câştige nicăiri proprietate de pământ, cum şi prin desfiinţarea acelor ordinaţiuni şi decrete mai vechi, după cari iobagiului nu-'i era ertat nici ca servitor măcar a venì acì, pe pământul regesc, pentru-că îl duceau earăşi îndărăt, astăzi în comitate să bucură şi acel mare număr de foşti iobagi din toate trei naţiunile de dreptul care să zice: „jus emendi et vendendi“.

Între aceste împrejurări şi după atâtea fapte complinite să presupunem pe un moment casul acela, că în cetăţile şi preste tot în comunele mai avute săseşti s'ar afla vre-o 50 sau 60 mii de Saşi, cari ar voì a cumpăra proprietăţi, moşii, dela locuitorii din comitate, şi anume dela Unguri. Rogu-vă, cine 'i-ar mai puteà astăzi împedeca în o asemenea voinţă liberă a lor?

Nimenea! Şi earăşi, să luăm casul, că să află tot atâţa inşi locuitori din comitate, Români sau Unguri, cărora urându-li-se de ocupaţiunea lor ca economi, le vine plăcerea de a-'şi cumpăra case şi moşii pe la cetăţile şi oraşele săseşti. Îi veţi puteà oprì? Eu

cred că nici decum, pentru-că, dacă nici pe viitor nu va fi iertată o asemenea migrațiune dintr'un ținut al țării în celalalt, apoi atunci unde mai poate fi vorba la noi de libertate? Sau, pentru-că cineva s'a născut în comitatul Turdei, să nu poată concurge nici de aci înainte pentru un post în Sibiiu? Să fie oare condamnat fie-care a ocupa vre-o diregătorie numai în comuna, în orașul ori satul în care s'a născut? Frumoasă libertate ar fi aceasta!

Mai încolo, au nu v'ați bucurat domnilor cu deosebire toți aceia, cari suntem mai înălțați peste acele privilegii serăcuțe cari au omorit industria Ardealului, nu ne-am bucurat oare toți la eșirea legii pentru meserii? (O voce: E provisorie! Barițiu: Wird aber nicht immer provisorisch sein! O voce: Das wünschen wir auch.)

Barițiu (continuă): Așa mai nainte Românului nu îi era ertat să învețe meserii, și chiar astăzi el încă tot nu s'a dat spre industrie, ci stă încă mai peste tot pe lângă agricultura sa, pentru-că poate fi că mai are două-trei holde de pământ ce-'i prisosesc, încât să poată da din ele și copiilor sei. Va venì însă un timp în care din tinerimea românească încă se va arunca o parte asupra comerciului și a industriei, ear' dacă unii tineri ca aceia ar vení să se așeze la Sibiiu, sau în alte orașe, îi va puteà oprí cineva? Socotesc iarăși că nu!

Deci dacă vom cunoaște numai din punct de vedere al dreptului privat drepturile patrioților nostri, mă rog ce înțeles mai au după aceasta numirile Ungarland, Seklerland și Sachsenland??

Dar' îmi va opune cineva la toate acestea: așa-dară cum ne vom asigura esistența naționalității noastre genetice, pentru-ca să nu ne înghițim unii pe alții? Domnilor, cu totul alții sunt factorii aceia cari asigură o naționalitate, ear' nu ca să mă condamn eu a locuì tot numai într'o parte a țării acesteia. Naționalitatea nu stă numai într'aceea, ca să-'mi număr arborii genealogiei, ca și unii granzi spanioli, cari își deduc originea lor de înainte de Christos, ear' acum sunt decăzuți cu totul, într'o totală sărăcie morală și materială. Dacă nu vom aveà noi putere de vieață „vis vitalis" în noi înșine, dacă limba noastră nu va câștiga o sferă largă și intinsă de activitate, cum și toate recerutele mijloace de cultivare și înavuțire a ei, dacă noi ne vom da lenei și trândăviei, dacă unii ori alții nu vom îngrijì pentru buna educațiune a tinerimei noastre, cu păstrarea strânsă a moralei celei mai curate, dacă nu va fi între noi înșine o solidaritate, dacă nu vom fi conduși de o umanitate mai înaltă, mai pe

scurt, dacă nu vom ştì păstra demnitatea noastră naţională, atunci viitorul naţiunii noastre nu este asigurat. Putem noi sĕ scoatem la lume ori-ce documente, că cutare pământ se numeşte „terra saxonum, siculorum, valachorum, etc." că nu plăteşte nimica.

Într'aceea, după-ce tocmai acum, în zilele, în momentele acestea este aproape de a se trece în lege şi inarticularea naţiunii noastre, după-ce stăm să întrăm şi noi în staul, în lăuntrul barierilor constituţiunii, apoi trebue sĕ o spun, că toată disputa care a decurs aici despre numirea diferitelor părţi ale ţării după naţionalitate a fost de prisos şi e preocupătoare de alte proiecte de lege cari ne mai aşteaptă, — ca noua împărţire a ţării, reorganisarea, şi altele. Pentru-că dacă cine-va ne stă acuma înainte cu drepturile vechi, şi cu pergamentele, noi ne vom provoca la dreptul cel nou, câştigat prin lege şi prin faptele complinite, prin urmare vom întreba, oare noi unde, pe care pământ sĕ stăm, dacă suntem naţiune recunoscută? Trebue să stăm şi noi unde-va pe pământ, pentru-că în aer nu putem sta.

Deci, fiind-că eu în §-ul acesta, după-cum e acelaşi formulat de regim, nu văd mai mult decât scopul de a ne preodihnì pe noi, pe d-voastră şi pe toate celelalte naţiuni, până la definitiva organisaţiune a acestei ţeri, mă odihnesc pe lângă acest paragraf, cu modificaţiunea ce s'a făcut într'însul".*)

Ioan Bran de Leményi: „Înaltă dietă! Eu cred că şi aceì domni antevorbitori, cari s'au declarat că doară §-ul acesta al patrulea din proiectul regimului nu ar fi tocmai clar, ci ar fi oareşicâtva întunecat, ba după-cum a zis unul, *fără înţeles,* numai de aceea au zis aceasta, că poate au luat paragraful acesta stătător din două rânduleţe numai singur de sine, deşì în casul acesta ar fi trebuit să zică, că nu pricep dară ce voeşte regimul, sau ce tendenţă are regimul cu paragraful acesta, căci aceea nu stă, nu e adevărat, că paragraful în sine nu ar avea înţelegere, ar fi întunecat, pentru-că §-ul în sine după toate regulele stilistice şi gramaticale este întreg şi are înţelesul seu clar. Dară zic, că toată aceasta pretensivă obscuritate a acestui paragraf vine de acolo, că acei antevorbitori, cari nu vor a înţelege acest paragraf, au lăsat din băgare de seamă acei trei paragrafi de mai nainte, adecă, că naţiunea română se declară pe deplin egal îndreptăţită cu celelalte naţiuni. Dacă luăm nexul

*). Cf. »*Gazeta Trans.*" 1863, numărul 83—84 şi „*Ziarul stenografic al dietei transilvane*" pag. 264—266.

acestui paragraf în băgare de seamă, în combinaţiune cu precedenţii trei paragrafi, apoi trebue să mărturisim, că acest paragraf al regimului nu numai are pe deplin înţelesul seu, ci tot-odată este absolută necesitate ca să stee acì unde stă, pentru-că este efluxul cel mai natural şi necesar al paragrafilor precedenţi.

Este de comun cunoscut, domnilor, că în Transilvania au fost trei teritorii naţionale, şi acì, în §-ul 4 din proiectul regimului nu este vorba de alte numiri, spre exemplu de comitatul Dobâcei, de comitatul Clujului, de districtul Făgăraşului, districtul Bistriţei, etc. Nu, domnilor, acì este vorba numai de diferitele numiri după naţionalităţi, adecă, comitatele ungureşti, scaunele şi districtele săseşti, şi scaunele săcueşti. Acestea au fost, domnilor, în faptă. Cu ce drept, sau nedrept, nu voiu să mă slobod acì la o demonstraţiune îndelungată. Ating numai pe scurt în privinţa comitatelor unde, după-cum a reflectat domnul deputat al Săliştei, Escelenţa Sa baronul de *Şaguna,* erau nobili maghiari, şi mai mare parte români. De acì ar puteà omul să încheie, că cu totul pe nedrept se numesc comitatele acestea comitate ungureşti. Însă ştim prea bine, că în comitate erau proprietari numai nobili, şi massa poporului nu avea proprietate după legile antimarţiale, apoi nobilii de naţiunea română nu se recunoşteau de Români, ci treceau ca membri ai naţiunii politice maghiare (magyar nemes ember), de aceea zic, că poate nu cu totul fără dreptate s'au numit comitatele »*comitate ungureşti*«. Tot aceasta corelaţiune, tot aceasta întâmplare stă şi în privinţa scaunelor săcueşti, pentru-că acolo iarăşi numai Săcui erau, în puterea „primae ocupationis", sau a donaţiunilor ce le-au primit mai târziu dela domnitorii ţerii. Ei singuri erau în proprietatea pământului.

Altmintrelea stă însă lucrul acesta în fundul regiu. Acì pot să zic, că cu totul fără dreptate s'au numit scaunele şi districtele *săseşti,* de oare-ce chiar şi după înţelesul privilegiului andreian, în cuvintele „universus populus unus sit populus", apoi în unul unde se zice „natura fundi regii non patitur diversitatem jurium", în fundul regiu toţi acei locuitori unguri, români şi săcui, cari aveau posesiunea lor, casă şi pământ, şi ori-ce alte realităţi, acestia erau întocmai deplin, ca ori-şi-care Sas, întocmai deplin proprietari ai realităţilor lor, — cu nedreptul s'a numit aşa-dară fundul regiu pământ săsesc. Insă astăzi, unde în comitate prin ştergerea jobăgiei, delăturarea aviticităţii, s'au făcut precum nobilii, aşa şi toţi fostii jobagi asemenea cetăţeni liberi şi deplini proprietari liberi şi deplini proprietari pe pământul

lor, asemenea şi în scaunele săcueşti, şi prin urmare acum au încetat toate diferinţele, tare cred, că acì nu este nicì unul dintre acei ferbinţi apărători ai prerogativelor săseşti de mai nainte, care astăzi se mai zică, se mai pretindă, că fundul regiu, scaunele şi districtele săseşti, sunt pământ săsesc, vatră săsească. Astăzi, nici unul nu cred că va mai întărì şi afirma, că mai esistă ori-care diferenţă între proprietari români, maghiari, săcui şi saşi în fundul regiu, şi că Românul care-'şi stăpâneşte pământul nu este tocmai cu aşa drept de proprietate ca şi Sasul, şi cum-că nu este pămêntul ce-'l stăpâneşte Românul în fundul regiu tocmai aşa pământ românesc, precum este acela ce-'l stăpâneşte Sasul pământ săsesc. Aceasta în special, iar' în general nomenclatura va fi după majoritate, a potiori fit dominatio.

Deci ar urma şi numai de acì, că acele numiri naţionale ale diferitelor parţi ale Transilvaniei nu mai pot să esiste, dar' mai cu seamă după § 1, 2 şi 3 din articolul acesta de lege, prin care s'au declarat solemnel din partea corpului legislativ deplin egal îndreptăţite în Transilvania patru naţiuni, astăzi zic, nu poate nici-de-cum să mai esiste după părerea mea nici o numire naţională a oare-cărei părţi a Transilvaniei, s'au după-cum un antevorbitor a pomenit despre privilegiile seculare, pretinzând că vrea un drept politic din aceste numiri naţionale să mai existe.

Domnilor! Din acelea ce am zis în urmă, că adecă acum, după-ce naţiunea română s'a declarat de egal îndreptăţită în Transilvania, ar fi, ca acelea părţi ale Transilvaniei, unde Românii sunt în majoritate, să se numească româneşti. Însă de oare-ce aceasta nu este azi la ordinea zilei, aşa regimul a făcut foarte bine şi foarte înţelepţeşte zicând: „diferitele numiri ale unor părţi ale ţării nu întemeiază şi nu dau drept politic pentru oare-care naţionalitate".

Eu din parte-'mi spriginesc §-ul regimului, cu modificaţiunea, sau adaosul făcut de deputatul din Sălişte, Escel. Sa baronul Andreiu de *Şaguna*. Privitor la efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunei române şi în privinţa teritoriilor naţionale îmi reţin dreptul pe atunci, când va fi a cincea propositiune regească despre împărţirea teritoriilor la ordinea zilei".*)

Ioan Balomiri: „Eu tocmai din părerile declarate mă aflu întărit în părerea mea. Încât am priceput eu paragraful acesta, zic cum-că e dubiu, şi se poate aplica după proverbul de mine citat: ibis redibis, — căci precum în proverbul acela, şi aci atârnă înţelesul dela

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 266.

comă. Aşa-dară eu aşi dorì, ca propunerea mea să se primească, de unde nu, atunci mai întâiu mă alătur la propunereá deputatului Sălişţei, şi dacă cum-va şi aceasta propunere ar cădeà, atunci aşi rămânea totuşi pe lângă paragraful acesta, pentru-că deşì mie mi-se pare că înţelesul lui ar fi cam îndoios, totuşi după-cum zice Românul, rău cu rău, dar' mai rău fără rău.

Domnul deputat Schuler de Libloy *zice*, că noi prin acest paragraf ne desarticulăm. Eu desarticularea aceasta o aflu în conclusul de eri făcut despre desarticularea naţiunilor Transilvaniei. Acì e vorba de drepturi naţionale, de drepturi politice. Drept naţional politic a asistat şi până acuma. Eu în fundul regiu am fost în serviciu, unde au fost şi alţi Români, şi acesta încă e un drept politic. Insă acì nu e vorba de drept politic, ci de drept naţional. Din asta causă, eu numai ceva aşi adaoge la propunerea d-lui deputat al Sălişţei, baron de *Şaguna,* adecă să se pună „politisch-nationale Rechte".*).

Conrad Schmidt crede că paragraful e de prisos. Dacă însă e să rămână, atunci în loc de naţionalităţi să se zică »*locuitori*«.

Servian-Popoviciu: „Inalt presidiu! Inaltă casă! Preastimabilul deputat Wittstock a observat foarte bine, că nu numirea dă vre-un drept, ci titlul de posesiune. Titlurile în comitate, sau cum se zice, în teritoriile ungureşti, nu au avut atâta însemnătate, pentru-că municipiile acelea mare parte au căzut; dar' au o însemnătate mare în aşa numitul pământ săsesc. Cum-că de titlul de posesiune sunt legate şi unele prerogative pe teritoriul săsesc ne este cunoscut, şi acestea sunt basate pe însuşi privilegiul andreian. Acest privilegiu stă încă şi astăzi, deşì toate celelalte privilegii ale ţerii s'au resturnat la sunetul spiritului timpului de faţă. Noi nu mai trăim în timpurile privilegiilor.

Atât acum, cât şi în zilele trecute, s'a hotărât o lege, care nu se potriveşte cu privilegiile. Şi oare, domnilor, cum am puteà esplica noi conclusul de eri cu o stare escepţională a privilegiului andreian? Cum ar mai puteà susta acest privilegiu, când însaşi legea fundamentală, diploma leopoldină s'a strămutat?

Fiind-că aşa dară după înţelesul de comun legat, fie-care privilegiu nu dă alt-ceva decât o prerogativă, fără numai pentru egala îndreptăţire, — aşa-dară, domnilor, eu aşi propune, ca în § 4 să se pună în

---

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 83—84 şi »*Ziariul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 268.

loc de „politische Rechte“ cuvintele „politisch nationale Rechte“ ear’ celalalt cuprins al proiectului se rămână. Mai încolo aşi propune, ca în loc de Nationalitäten să se pună *Nationen*, şi aşa paragraful ar aveà să sune în modul urmatoriu: „Die verschiedenen Benennungen einzelner Landestheile begründen und gewähren keine politisch-nationale Vorrechte für die einzelnen Nationen“.*)

Alesandru Bohăţiel: „Inclit corp legislativ şi representativ! Precum am înţeles eu pe toţi antevorbitorii mei, într’un punct suntem toţi înţeleşi, adecă în egalitatea naţională a acelor patru naţiuni recepte din patrie. Este însă o deosebire întră noi, că o parte află prejudecătoare deosebitele numiri ale patriei pentru unele naţionalităţi.

Mai mulţi dintre domnii vorbitori ai centrului s’au esprimat într’acolo, că deosebitele numiri ale patriei nici decât nu voesc a le înţelege într’acolo, ca cum ar voì să le susţină spre prejudiciul celoralalte naţiuni. S’au declarat, că nu numai în municipiile naţionale se pot esercia drepturi naţionale. In privinţa aceasta consimt şi eu cu domnii antevorbitori. Este însă o diferinţă întră opiniunea mea şi a domnielor lor. Aceea adecă, că astăzi, susţinându-se deosebirile numai ale patriei, şi lăsându-se §-ul acesta afară, atunci nu ar mai aveà nici o însemnătate egala îndreptăţire naţională. Pentru aceea eu sunt de părere, că până când nu să va face împărţirea nouă a patriei, cu municìpii după naţionalităţi, — paragraful acesta are loc acì. Mai încolo sunt de părere, că până când nu să va face o împărţire nouă, cum şi după aceea, fie-care naţiune să-’şi poată esercia drepturile naţionale ori în ce parte a ţerii. Prin urmare eu vreau, ca drepturile naţionale politice să le pot esercia în scaunul Sibiiului ca Sasul, şi tot aşa Sasul în comitatul Clujului şi în districtul Năsăudului. Pentru aceea eu sunt de părere, că §-ul acesta să rămână pe lângă modificaţiunea făcută de Escel. Sa şi colega meu deputatul Săliştei, dar’ totuşi înca cu adaogerea, ca să se zică în următoriul mod: „numirile diferite ale părţilor ţerii nu întemeiază şi nu susţin drepturi politice esclusive nici pentru o naţiune faţă cu celelalte naţiuni recunoscute şi nu pot prejudeca egalei îndreptăţiri individuale“. Aceasta cu atât mai tare a-şi cugeta că e bine, fiind-că şi domnii Schuler-Libloy şi comitele naţiunii săseşi s’au declarat, că dânşii nu voesc a apăsa nici o naţionalitate în pământul

*) Cf. „*Gaz. Trans.*“ 1863 Nr. 83—84. şi *Ziariul stenografic al dietei transilvane«* pag. 269—270.

regesc, prin urmare eu sunt convins, că se va învoi şi centrul la o asemenea modificaţiune“.*)

Episcopul Şaguna: „Inaltă casă! Cu privire la acelea ce s'au adus din partea mai multor stimaţi oratori în favorul şi în contra articolului sau paragrafului de lege, sunt silit unele a observa, mai cu seamă pentru aceea, pentru-că mi-am fost luat libertatea de a propune o modificaţiune la §-ul propus de către inaltul regim. Eu cu cât mai mult gândesc despre cuprinsul §-ului acestuia, cu atât mai tare aflu, că regimul este în consecvenţă şi în strânsă logică în privinţa §-ului acestuia faţă cu ceialalţi de mai nainte, — pentru-că, domnilor, regimul ştie, dar' şi noi ştim bine, cum a fost organismul ţerii noastre.

Organismul ţerii noastre şi al legislaţiunii a fost compus din trei factori cardinali: din confesiuni recepte, naţionalităţi recepte, şi din teritoriile naţionale. Mi-se pare că la dieta din an. 1846, — când s'a deschis în Cluj am fost ca spectator şi eu, — poate că greşesc, dar' mi-se pare că ar fi fost trei inscripţiuni: deputati comitatuum, deputati sedium saxonicalium, deputati sedium siculicalium et deputati locorum taxalium.

Dar' domnilor, acum regimul în adevăr s'a pus pe terenul culturei europene, precum se vede din contestul §-ului acestuia. Vrea să aducă pe acesti trei factori la o cumpănă care se corespundă egalei îndreptăţiri, fără ca regimul să facă „*tabula rasa*“. Şi pentru ce domnilor? Eu, fireşte, nu ştiu tainele regimului, dar' presupun, că regimul prin proiectul acesta de lege n'a voit să facă tabula rasa, şi adevărul îl aflu într'aceea, că regimul proiectul acesta de lege de tot generalminte, de tot în nişte precisiuni generale, într'o stilisare generală ni-l propune, fără să se lase în părţile practice ale proiectului. Şi precum domnilor mai 'nainte au fost acestia trei factori cari ne-au eschis pe noi Românii şi confesiunea noastră de legea gr. orientală dela drepturile politice, şi adecă, ideea naţionalităţilor recepte, ideea religiunilor recepte şi ideea teritoriilor naţionale, aşa prea fireşte şi înţelepţeşte a lucrat regimul, când în §-ul prim propune generalminte egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei, în §-ul 2 egala îndreptăţire a bisericilor de cari se ţin Românii cu celelalte confesiuni din ţară, asemenea generalmente, şi în §-ul 3 vine regimul earăşi la o idee generală şi zice: aşa dară voi,

*) Cf. „*Gaz. Trans.*“ 1863, num. 83—84 şi „*Ziariul stenografic al dietei transilvane*“ pag. 270.

naţiunea română, veţi fi egal îndreptăţiţi cu celelalte naţiuni. Ear' aci vine factorul din urmă, al constituţiunii vechi, va să zică teritoriul naţional. Totuşi, să nu vă temeţi Românilor, pentru-că earăşi prin lege să hotăreşte, şi se zice earăşi generalminte, că din punct de vedere al numirilor teritoriale nu se face naţiunii nici o nedreptate şi nici o vătămare.

Domnilor! Teren mai legal nu şi-a putut lua regimul decât acela pe care l'a luat în §-ul acesta, şi mă rog domnilor să rămânem pe lângă ideea generală, pentru-că dacă ne depărtăm de aceasta, venim pe un teren lunecos, venim, domnilor, într'un chaos. Pentru-ce? Pentru-că lumina zilei de astăzi dă lumină numai acestui obiect general, dar' nu dă altor părţi speciale.

Tocmai aşa e cu legislaţiunea noastră, precum e acel cetăţean, care vrea să zidească casă şi aduce numai materialul trebuincios la un loc, dar' încă nu zideşte. Aşa şi noi, domnilor, avem lipsă mai nainte de a aşeza nişte principii generali, apoi dacă va ajuta Dumnezeu să venim la nişte legi organice, atunci lesne vom puteà aplica legile acelea generale şi la specialitate".*)

Vorbesc următorii: *Schnell,* Ioan *Balomiri* şi *Rannicher*, ear' în urmă ia cuvântul

Ioan Şipotariu: „Inaltă dietă! Pe scurt trebue să vorbesc şi eu la obiectul acesta, după-ce astăzi, mulţămită lui Dumnezeu, după logica pe care o am eu în dejudecarea trebilor ardelene, mai bine pricep cuvântările domnilor din centru decât altă-dată.

Mă mir, că ce s'a întâmplat astăzi stă mai aproape de logica mea, că adecă problema noastră nu este logica destructivă ci logica de a conserva aceea ce avem.

Aştăzi am auzit temerea de centralizaţiune, şi temerea aceasta şi-a aflat espresiune într'acolo, dacă se vor şterge drepturile cari per fictionem juris ar putea fi legate cu teritoriul. Eri a fost vorba, înaltă casă, de drepturi politice după naţionalităţi şi confesiuni, astăzi este vorba de drepturi politice după teritorii. Eri nu eram, cel puţin centrul nu era cu atâta scrupulositate, de a susţineà acele drepturi pe cari constituţiunea Transilvaniei le asigură naţionalităţilor şi confesiunilor.

Era o idee într'adevăr grandioasă a fi cosmopoliţi, a fi liberali. Astăzi însă vine vorba de teritorii, şi astăzi se adevereşte vorba, că

*) Cf. »*Gazeta Trans*«. anul 1863, nrul 83—84 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 270—271.

omul tot zice „beati possidentes", şi aceia, cari astăzi au numirea de teritorii, aceia astăzi deduc din secoli, că numirea aceasta nu se poate trage afară numai cu o trăsătură de peană.

Aşa, înaltă dietă, eu şi eri şi astăzi am vorbit, nu ca Român, ci ca patriot ardelean. Eri ca patriot ardelean am zis, că naţiunile ardelene şi confesiunile ardelene, în înţelesul constituţiunii patriei au să-şi conserve acele drepturi politice, cari aşa zicând le-au rămas ca patrimoniu, şi la cari, după intenţiunea preabunului nostru împărat are naţiunea română şi confesiunile ei norocire de aci încolo de a se împărtăşi.

Aceasta intenţiune m'a povăţuit şi pe mine când mă feream de tot, cu toate că opiniunea publică striga asupra mea, să fiu cosmopolit, să fiu ultraliberal. Mai bine vreau să fiu econom şi se ţin ce mi-a rămas dela strămoşi, pentru-ca se rămână şi pentru nepoţi.

De centralisaţiune se tem domnii din centru, şi este prea adevărat, că centralisaţiunea omoară sufletul, omoară trupul sub ori-ce formă de regim, sub parlament sau sub absolutism, şi centralisaţiunea nici nu este principiu german (so ist es!), care pune atâta pond pe libertatea individuală. Din contră, voeşte şi centrul a se asigura în contra acesteia. Este adevărat, are de a da la toate referinţele îndreptăţirea lor în stat, ca cu atât mai puţin să se poată compune centralisarea. Eri doriam să se ţină rădăcina aceasta tare în naţiune şi confesiune, ear' astăzi doresc să se ţină şi în pământ. Nu'mi trebue mie nici o constituţiune cu „tabula rasa", fără drepturi politice. Nici un pământ fără drepturi, cum aşi zice »*gol*«. Un pământ adus la sclăvie nu'mi trebue, ca să se împlinească aceea „că persoana cu drepturi nobilitează pământul şi pământul nobilitează persoana".

Din acest punct de plecare socotesc, că uşor poate cunoaşte înalta dietă, care este părerea mea la obiectul zilei. Aceea, ca să nu ştergem ce avem, ci să conservăm numai după înţelesul §-lui 1. Asemenea să se împărtăşească naţiunea română şi confesiunile ei. Nu voiu să se şteargă absolut ori-ce drept ar fi legat de pământ, până nu vom ajunge la propoziţiunea 5., ci voesc numai, ca acel pământ să nu fie numai esclusiv al unei naţiuni, pe conta celoralalte. Pentru aceea, eu, consecvent cu logica mea, părtinesc acest punct, precum 'l-a propus Escelenţa Sa episcopul Şaguna, deputatul Săliştei, dar' iarăşi la »*Recht*« în acel înţeles, ca să se pună »*Vorrecht*«.*)

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 83—84. şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*" pag. 272.

Zimmermann e de părerea, că paragraful ori se primeşte în textuarea propusă din partea guvernului, ori apoi trebue şters de tot.

B. L. Popp: Înaltă casă! Nu voiu să ostenesc înalta casă cu vorbe multe, numai la obiecţiunea cea mai de frunte vreau să-'mi fac reflexiunile mele. S'a zis dintru o parte a înaltei case, că §-ul acesta nu ar avea înţeles. S'a reflectat din altă parte a casei, că are înţeles, şi numai pentru aceia n'ar avea înţeles, cari nu sunt ardeleni! Eu încă zic, înaltă casă, că §-ul acesta numai pentru aceia poate fi fără înţeles, cari nu ştiu împrejurările şi nu sunt cunoscuţi cu trebile ţerii noastre. E drept aceea, domnilor, că numirile teritoriilor nu dau drepturi. Dar' îmi veţi concede domnilor şi aceea, că în patria noastră tocmai din numirea unor sau altor părţi ale ţării noastre, nu zic că pe drept sau pe nedrept, s'au pretins, s'au usurpat, ba se pretind şi astăzi drepturi. Aşa-dară socotesc, că paragraful acesta are numai acel înţeles, că în pământul săsesc, unguresc şi săcuesc, să aibă şi alţii, şi anume, şi Românii drept de acì încolo. Să nu se mai zică, că Românul în Sachsenland e Sas, în Magyarföld e Ungur, etc. Şi de aceea mă rog de înalta casă ca să primească paragraful acesta".*)

Mai ia cuvântul referentul *Trauschenfels*, care primeşte propunerea episcopului *Şaguna*, însă fără cuvântul »*încă*«. Se începe apoi votarea asupra diferitelor propuneri, cari toate cad şi dieta votează cu majoritate de voturi textul propus din partea guvernului, fără nici o schimbare.

Paragraful 5 din proiectul guvernului se primeşte neschimbat şi fără discuţie.

Continuarea desbaterilor se amână pe şedinţa proximă şi şedinţa se încheie.

Şedinţa XXV.

Ţinută în 6 Septemvrie. Se ceteşte în toate limbile paragraful 6 din proiectul de lege, pus la ordinea zilei. Sună astfel: „Toate legile ţerii, cari stau în contrazicere cu determinaţiunile acestea, sunt desfiinţate şi fără putere de lege".

Ioan Balomiri părtineşte propunerea comisiunii, cu adaosul, să se mai zică şi „statutele municipale şi punctele

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863 numărul 83—84.

regulative“, — pentru-că şi în acelea se află câte ceva ce nu se mai potriveşte cu egala îndreptăţire.

Schuler-Libloy e numai pentru invaliditarea legilor regnicolare, pentru-că patentele, rescriptele şi ordinaţiunile şi de alt-cum sunt scoase din putere.

Conrad Schmidt e pentru proiectul guvernului şi constată, că ordinaţiunile de sine înţeles că nu mai au valoare.

Metropolitul Şuluţiu ar dorì, ca pe lângă „Landesgesetze und Rescripte“, să se mai pună şi cuvintele „Privilegien und Patente“ pentru-ca naţiunea română şi confesiunile ei să fie pe deplin liniştite.

Ioan Balomiri răspunde lui Schuler-Libloy, că tocmai universitatea săsească şi-a basat hotărîrile totdeauna pe statute şi pe punctele regulative.

Gavriil Manu părtineşte propunerea metropolitului Şuluţiu, pentru-că e convins, că prin rescripte, patente şi privilegii e vătămată constituţiunea, şi pentru-că, dacă e vorba să se facă legi noue, trebue revisuită diploma leopoldină, care e basa edificiului constituţional în Ardeal.

Ioan Hania: . . . „Primesc toate argumentele aduse înainte de stimabilul colegă şi antevorbitor, de ale mele. Adaog numai aceea încă, ce a afirmat dl deputat Schuler-Libloy, că adecă, prin „Landesgesetze“ se înţeleg toate legile şi ori-ce măsuri ce ar sta în contrazicere cu egala îndreptăţire, pentru-că dacă este aşa, eu cred, că d-lui încă e de convingerea aceea, că toate, fie acelea ori-ce măsuri vor fi, dacă se împotrivesc egalităţii de drept, vrea ca să fie abrogate. Pentru aceea, eu nu văd nici o causă pentru-ce aceasta să nu se spună şi mai specificat. Mă întorc însă la aceea-ce a menţionat dl deputat Schuler-Libloy, şi anume, la punctul acela, unde a zis: statutele municipale săseşti acum de zece ani sunt fără valoare. Ştiu şi eu, că cu întroducerea condicei civile austriace statutele municipale săseşti au încetat a mai aveà valoare. Dar' apoi cu atâta mai mult trebue să mă cuprindă mirarea, când văd, că în faptă nu este aşa. Dreptul statutar, după întroducerea condicei civile austriace e şters, — şi totuşi eu am dovadă la mâna, că acest drept, sub altă mantauă, e reîntrodus chiar acum în *Grossau* (Cristian), cu 19 Iulie 1863, sub numĕrul 155, în o comună, care stă nemijlocit sub controla organelor politice municipale şi naţionale. (Ceteşte în nemţeşte actul, prin care sub pedeapsă de 5 fl. se opreşte

ori-ce vânzare de pământ la străini (la nesași), pentru-ca să nu treacă moșia din mânile Sașilor la cetățeni de altă naționalitate, și apoi continuă): Eu acì, înaltă casă, nu văd alta, decât întroducerea dreptului mai de aproape. Și apoi, mă rog, am dovadă, că prin »*fremde*« acì se înțeleg chiar locuitorii români din aceea comună. Eu știu, că un Român de acolo a cumpărat o moșie dela un Sas cu bani gata, dar' după aceea a fost citat înaintea diregătoriei și a fost provocat să-'și primească banii îndărăt și să lase moșia altuia. Eu acestea le-am spus numai ca esemplu, cum se păzesc legile de mai nainte și astăzi, și nu pot a nu poftì pe cei competenți, ca asemenea nelegiuiri să nu mai sufere.

Și după-cum am spus, eu primesc argumentele prea stimatului meu antevorbitor de-ale mele, și de aceea mă alătur întru toate la propunerea Esc. Sale metropolitului *Șuluțiu*".*)

Baronul Salmen ar dorì, ca paragraful acesta să fie șters de tot, iar' dacă nu se poate, atunci e pentru proiectul guvernului.

Schuler-Libloy răspunde în chestie personală lui Ioan Balomiri și lui Ioan Hania.

Dimitrie Moga: „. . . . . Dacă legile patriei noastre toate ar fi așa, încât națiunea română și religiunile ei nu ar fi avut lipsă de o schimbare a acelora și de legile cari se fac acum, atunci zic, că noi nu am fi avut lipsă de a șterge privilegii, patente, rescripte și ordinațiuni, și toate câte stau în contrazicere cu legile de astăzi. După-ce însă nu odată s'a întâmplat, că guvernul, din respecte nouă necunoste, a dat ordinațiuni și de acelea, cari cu legile positive au stat în contrazicere, — este de lipsă acum să facem pomenire în punctul acesta, că dacă zicem, că legile cari stau în contrazicere cu articolul acesta trebuesc să fie șterse, se înțelege de sine, că trebue sterse și toate privilegiile, patentele, rescriptele, ordinațiunile, statutele municipale, cu o vorbă toate acele instituțiuni, cari stau în contrazicerea cea mai mică cu legea pe care o facem astăzi". E pentru propunerea metr. Șuluțiu.**)

Conrad Schmidt răspunde lui Hania și Balomiri și declară că primește proiectul guvernului.

---

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863, numărul 83—84 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 280—281.

**) Cf. »*Gazeta Trans.*«, anul 1863, numărul 85—86 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 282.

Schnell crede că statutele n'au să fie amintite în paragraf, pentru-că în viitor şi de alt-cum statutele trebue să fie aduse în consonanţă cu legile mai noue. *M. Binder* ar dorì, ca rescriptele şi ordinaţiunile contrare legilor ţerii să fie cassate prin lege şi să nu rămână încredinţat lucrul acesta judecătoriilor.

Zimmermann părtineşte paragraful aşa cum 'l-a presentat guvernul, pentru-că se basează pe art. VIII. din anul 1791. Patentele şi rescriptele să nu se pomenească, pentru-că sunt venite dela coroană. Modificarea metrop. *Şuluţiu* nu o poate accepta. Urmează

L. V. Popp: „Înaltă casă! Nu de frica gazetei germane ce ese în Viena sub numele »*Presse*«, care şi-a luat plăcerea de a combate pe acei bărbaţi ai statului, cari sunt tot-odată şi membri ai acestei diete, pentru-că nu ar apăra proiectul regimului, şi nici din respect către aceia, cari doară din mijlocul acestei diete au aflat de bine a informa fals şi a ataca pe bărbaţii acestia, pentru-că nu apără proiectul regimului, nu, ci numai din convingerea mea vorbesc astăzi *pentru* proiectul regimului.

Eu, înaltă casă, trebue să vorbesc din punct de vedere juridic şi constituţional. După părerea mea § 6 ar fi cu totul de prisos, dupa-cum foarte bine a observat domnul baron Salmen. Şi eu m'aşi mulţămì cu § 7, dupa care legea aceasta are să între în activitate făra amânare, pentru-că dacă legea pe care o facem acuma întru adevăr se va pune în lucrare, apoi de sine se înţelege că ori-ce fel de legi, privilegii, etc. cari stau în contra, nu mai pot aveà valoare. Este apoi o axiomă juridică care are putere în toată lumea civilisată, cumcă „lex posterior derogat priori“. Prin urmare, nu poate fi nici un jurist care se creadă, că după-ce va întra legea aceasta în activitate să mai aibă putere legi ori privilegii, etc. de mai nainte, cari stau în contra acestei legi.

Din punct de vedere constituţional, pe lângă lege nu pot sta ordinaţiuni, patente, etc. cari nu au asemenea valoare ca legea. Nici n'ar fi deci a se mai îngrijì de ele. Trebue însă să mărturisesc, că prin aceea, că la § 6 vrea cineva să se mai adaoge şi privilegii, ordinaţiuni, patente, rescripte şi ori-ce alte măsuri administrative, nu cred eu nici o luare de posiţie în contra proiectului regimului, şi ast-fel nu aflu nici în propunerea Escel. Sale d-lui metropolit nici o oposiţiune în contra proiectului guvernului, şi fără frică, tocmai

dacă a-'şi representa numai regimul, dela care însă după-cum am mai spus şi în zilele trecute, nu am nici un mandat special, m'aşi puteà alătura la amandamentul Escel. Sale metropolitului, neputând presupune, că regimul ar voì a mai susţineà privilegii, ordinaţiuni, statute, etc. contrare legii ce se aduce acuma.

Eu, înaltă casă, de altmintrelea oposiţiune în contra proiectului regimului despre egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei peste tot nu am văzut în aceasta casă. Am văzut modificări şi schimbări stilistice, dar' oposiţiune *nu*. Numai o oposiţiune am văzut, care s'a făcut eri dintr'o parte a casei, căreia îi place să facă lumea a crede, că ea singură sprigineşte regimul, adecă pentru ştergerea de tot a §-lui 4 din proiectul regimului.

De aceea deci, dacă spre mulţămirea şi odihnirea casei este de lipsă să se clarifice §-ul acesta, atunci poate să se facă fără nici o oposiţiune regimului, ear' dacă asta are a se face, să se facă aşa, ca să fie legea clară, adecă să se spargă toate privilegiile, patentele şi toate alte ordinaţiuni, întru atâta, întru-cât stau în contra legii".*)

Rannicher e pentru proiectul comisiunii, fiind-că proiectul guvernului nu-'l mulţămeşte.

Metropolitul Şuluţiu (răspunde ântâiu pe scurt lui Zimmermann şi apoi continuă astfel): „M. Sa, ne putem lăuda, că cu deosebită graţie a compătimit şi părtinit totdeauna confesiunea noastră unită. Multe bunătăţi ne-a dăruit, şi a demandat între altele, ca să se doteze clerul unit, să se dee preoţimei porţiune canonică unde numai se poate. Aceasta a fost voia M. Sale dela divul Leopold începând, până în zilele de acum. Şi totuşi, în contra intenţiunii acestor înduraţi şi marinimoşi împăraţi şi monarchi s'a stors, şi aşa zicând, înşelat la anul 1816 un decret, în care s'a pus aceea, că acolo unde un romano-catolic esistă odată ca paroch dotat, acolo să nu se dee „ex nexu unionis" la parochi gr.-catolici porţiune canonică. Ce a fost mai stricăcios pentru biserica mea decât un decret ca acesta, care a luat subsistenţa parochului meu şi 'i-a nimicit existenţa, căci ori-cine ştie, că dacă parochul nu va aveà ce mânca, trebue să-'şi părăsească şi turma, şi dacă nu va avea turma pe păstorul seu, trebue să se risipească!

Aceasta cred că a fost în contra voii şi intenţiunii M. Sale, şi în contra şi a regimului. Şi totuşi s'a întâmplat! Dela anul 1850

*) Cf. *»Gazeta Transilvaniei«*, 1863, numărul 85—86 şi *»Ziarul stenografic al dietei transilvane«*, pag. 285.

încoace, iarăşi din prea înalta graţie a M. Sale, s'a întrodus de facto egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei. Dela anul 1856 încoace eu am fost silit tocmai pentru parochul meu din Sibiiu să cer porţiune canonică, sau dotaţiune din casa alodială. Şi ce s'a întâmplat? După „Gleichberechtigung aller Nationen und Confessionen" ni-se dă dela magistrat, provocându-se la un rescript cunoscut, aceea resoluţiune, că nu se cuvine parochului meu porţiune canonică, sau dotaţiune, pentru-că în loc, în Sibiiu, este dotat parochul romano-catolic.

Aşa-dară, domnilor, fapta aceasta arată, că eu am fundament pentru ce vreau ca şi decretele, etc. cari prejudecă confesiunii mele să se pună afară din vigoarea legii, după-ce esistă ordinaţiuni administrative, cari în contra intenţiunii M. Sale fac confesiunii mele stricăciune. Şi aşa-dară domnilor, eu ca o siguritate în contra abusurilor vreau să rămână specificarea mea, şi rămân strâns pe lângă amandamentul meu. Mă rog ca să se primească".*)

Mihail Bohăţiel: „. . . Toţi acei domni vorbitori cari au spriginit proiectul regimului, 'l-au spriginit pe basa constituţiunii transilvane, pe basa legilor transilvane. Însă fiind că toate acele legi ale Transilvaniei, câte sunt, au fost basate pe caste, pe privilegii şi nobilime, aşa-dară §-ul acesta e în contrazicere cu proiectul regimului şi al comisiunii, va să zică, legile acestea toate stau cu paragraful acesta în contrazicere, prin urmare nici o lege nu ar mai exista în înţelesul §-lui 3, pentru-că ori într'o privinţă ori într'alta stau în contrazicere. Pentru aceea, eu nu pot sprigini nici al regimului, nici al Escel. Sale metropolitului Şuluţiu, ci primesc al Escel. Sale d-lui vicepreşedinte guvernial, pentru-că nu stă în contrazicere. (Presidentul îl face atent, că vicepresidentul guvernial a vorbit pentru proiectul guvernului, fără modificare. Oratorul continuă): Aşa-dară eu părtinesc propunerea Escel. Sale metropolitului, cu aceea distincţiune, că adecă: „toate legile ţerii, toate ordinaţiunile, patente şi rescripte şi ori-ce măsuri administrative, încât ele stau în contrazicere cu determinaţiunile acestei legi, sunt desfiinţate". Nu voesc deci să le desfiinţez necondiţionat, cu atât mai vêrtos, că tocmai din vorbirile acelora cari au stat pe basa constituţiunii vechi şi au zis, că numai legile acelea constituţionale pot să aibă valoare într'o ţeară constituţională, unde a fost vorba despre statute s'au provocat la dreptul civil şi la

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 85—86 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 286—287.

legile penale. Pentru aceea eu vreau, ca toate legile acelea să între specificate tocmai în legea aceasta".*)

Mai vorbesc: *Zimmermann, Gull*, și raportorul *Trauschenfels*, care pledează pentru proiectul comisiunii. În urmă presidentul declară discuția încheiată, și consultă dieta, care primește cu majoritate de voturi propunerea metropolitului *Suluțiu*. Celelalte propuneri cad toate.

Paragraful 7 al proiectului de lege, care sună astfel: „Puterea obligătoare a legii acesteia întră în activitate fără amânare", se primește neschimbat și fără discuție.

Ședința se ridică pe un sfert de cias pentru a să formula de nou proiectul de lege, conform hotărîrilor luate din partea dietei. După redeschidere întregul proiect de lege să cetește de nou, și după-ce episcopul *Dr. Dobra* și deputatul *Ioachim Murășian* fac niște observări stilare, sĕ alege o comisiune de trei (*Șaguna, Rannicher, Lászloffy*), pentru-ca să îndrepte greșelile stilare, ear' a treia cetire să amână pe ședința următoare. Ședința să încheie.

Ședința XXVI.

Ținută în 7 Septemvrie. A fost de scurtă durată. Să cetește și să autentică protocolul ședinței premergătoare. Fac promisiunea cuvenită regalistii de naționalitate maghiară, episcopul *Fogarassy* și decanul *Eranosz*, carì s'au presentat la dietă, ocupând loc în dreapta, întră aclamațiunile întregei case, și deputatul *Klein*, ales în Bistrița, în locul demisionatului *Lang*.

Se cetește acum primul articol de lege din anul 1863, votat din partea dietei ardelene, și adecă în limba română, germană și maghiară. Se cetește apoi în toate aceste trei limbi representațiunea către Monarch pentru preaînalta sancționare a acestui proiect de lege, și în urmă comitiva cu care representațiunea și proiectul de lege să va preda comisarului regesc, pentru înaintare la locul preaînalt.

Se primesc toate și presidentul enunță votarea lor, ca *hotărîre validă, adusă din partea dietei.* Cu privire la modul predării acestor însemnate acte de stat se ia hotă-

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 85—86 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 287.

rârea, ca comisiunea care a lucrat proiectul de lege să fie încredințată și cu mergerea la comisariul regesc pentru a i-l preda.

In restul ședinței se mai isprăvesc următoarele:

Comisiunea permanentă verificătoare prin raportorul *Hania* propune verificarea deputaților Constantin *Panțiu*, ales în cercul III. al Brașovului, Dimitrie *Moldovan*, ales în cercul V. al Albei-inferioare, Baron *Reichenstein*, ales în cercul II al Sibiiului și *George Roman*, ales în Mociu.

Se declară verificați toți patru.

Metropolitul *Șuluțiu* interpelează în chestia deputatului *Axente Severu*, ales în cercul VI. al Albei-inferioare, ear' presidentul respunde, că guvernul a cerut actele dela comisiunea centrală, și astfel numai după sosirea actelor va putea să dee deslușirile cerute.

La propunerea baronului *Bedeus* se decide alegerea unui membru nou în comisiunea verificătoare, în locul deputatului demisionat *Lang*, și presidentul pune alegerea pe ședința următoare. Ședința se încheie la oarele 11.

*

Eată acum articolul de lege (Art. I.) al dietei ardelene din 1863, adus cu privire la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, așa cum a fost votat în a treia cetire din partea dietei:

Articol de lege

despre efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei.

§ 1. Națiunea română, religiunea gr. catolică, ca atare, și religiunea gr. orientală, se recunosc prin lege, întru înțelesul constituțiunii transilvane, întocmai ca și celelalte 3 națiuni și 4 confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

§ 2. Biserica gr. catolică, ca atare, și biserica gr. orientală au tot acea posițiune de drept de sine stătătoare în stat, și tot acea libertate de a se organisa în afacerile lor interne, pe cari le ocupau celelalte biserici ale țerii, recunoscute prin lege și recepte după dreptul de stat, adecă biserica romano-catolică, biserica de religiunea evangelico-

elvetică, biserica de religiunea evangelico-augsburgică şi biserica unitarie, pe basa legilor ţerii, cari garantează pe deplin libertatea religiunii şi a conştiinţii. Pe lângă rezervarea dreptului de suprainspecţiune al Coroanei, determinat prin legile marelui principat Transilvania, ce îi compete a-l eşercia în înţelesul constituţiunii, sunt aşa dar' toate aceste biserici îndreptăţite a'şi regula, administra şi conduce toate afacerile lor eclesiastice, precum şi fundaţiunile, fondurile şi institutele lor, întru înţelesul aşezămintelor lor canonice, independent de ori-şi care influenţă a vreunei alte biserici.

§ 3. Naţiunile recunoscute prin lege, şi adecă, naţiunea Magiarilor, Săcuilor, Saşilor şi a Românilor, faţă una cu alta sunt pe deplin egal îndreptăţite şi ca atari se folosesc în sensul constituţiunii transilvane de asemenea drepturi politice. Liberul eserciţiu religionar, cum şi egalitatea de drept cetăţenesc şi politic a tuturor locuitorilor ţerii, nu sufere prin aceasta nici o restrângere.

§ 4. Numirile diferite ale părţilor ţerii nu întemeiază şi nu dau pe seama naţionalităţilor singuratice nici un fel de drepturi politice.

§ 5. In marca marelui principat al Transilvaniei să va suscepe o emblemă proprie pentru naţiunea română.

§ 6. Toate legile ţerii, privilegii, patente, rescripte, ordinaţiuni şi alte măsuri administrative, cari stau în contrazicere cu determinaţiunile legii acesteia, sunt desfiinţate şi fără putere de lege.

§. 7. Puterea obligătoare a legii acesteia întră în activitate fără amânare.

*

Acest articol de lege a fost înaintat domnitorului în 7 Septemvrie 1863, însoţit de representaţiunea în care dieta se ruga, ca M. Sa să binevoiască „din preaînaltă îndurare a 'l sancţiona, şi prin aceasta a îmbucura, atât pe acest preacredincios corp representativ, cât şi mai ales pe *naţiunea română din Ardeal*«.

Anticipez aci cele întâmplate ceva mai târziu.

Incuviinţarea preaînaltă a urmat în 17 Septemvrie, prin următoriul rescript împărătesc:

»Noi, Francisc Iosif întâiul, din grația lui Dumnezeu impărat al Austriei, etc. mare principe al Transilvaniei și comite al Săcuilor, etc.

Dăm de știre și priceput representanților iubitului nostru mare principat Transilvania pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu convocați:

Articolul de lege privitor la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a religiunilor ei, care ni-l'ați subșternut iubiților credincioși prin împuternicitul nostru comisar reg. de dietă pe lângă representațiunea voastră din 7 Septemvrie a. c., ce se atinge de principiile într'acela pronunțate, îl încuviințăm, și numai în privința formulării lui am aflat de trebuință a face unele strămutări.

Cu atâta mai tare vă provocăm dară să subșterneți sancțiunii noastre preaînalte acì alăturatul articol de lege, în modul îndatinat, pe lângă observarea §-lui 23 din regulamentul provisor de dietă, cât se poate de curând, cu cât strămutările de noi făcute nu ating esența lucrului, ci eschid numai unele interpretări cu cari nici voi nu consimțiți.

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoința și grația noastră ces. reg. și de mare principe nestrămutaver aplecați. Dat în ***Ischl,*** *în 17 Septemvrie, anul una mie optsuteșasezeci și trei, al împărățirii noastre al cincisprezecelea.* ***Francisc Iosif*** *m. p. Conte Francisc de* ***Nádasdy*** *m. p. In urma mandatului preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice, Conte Nicolau de* ***Teleky*** *m. p.«.*

În 28 Septembre 1863 cancelaria aulică transilvană a retrimis dietei acest prim articol de lege, cu esprimarea dorinței, să fie modificat astfel:

La § 2. în loc de stat, să se pună în șirul al treilea *»în Ardeal«*, ear' încheierea paragrafului să sune astfel: „și conduce toate afacerile lor eclesiastice, intru înțelesul așezemintelor lor canonice și bisericești, precum și afacerile lor școlastice, fundațiunile, fondurile și institutele lor, independent de ori-și-care influență a vre-unei alte biserici“.

La § 6. să se zică: „toate legile țerii, cari stau în contrazicere cu determinațiunile legii acesteia, sunt desfiin-

ţate şi fără putere de lege.“ Subscris: Conte Francisc de *Nádasdy* şi conte Nicolau de *Teleky*.

Dieta în urma acestei provocări a adresat Coroanei la 7 Octomvrie 1863 o nouă representaţiune, de următoriul cuprins:

»Sacratisimă ces. reg. şi apostolică Maiestate! Preaîndurate Doamne!

Representanţii cei mai credincioşi şi ascultători ai marelui principat Transilvania, adunaţi în dietă, după inviaţiunea regulamentului provisor de trebi, supunând unei noue pertractări articolul I. de lege, privitor la efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei, care s'a trimis în jos cu preaînaltul rescript datat din Ischl, 17 Septemvrie 1863, şi s'a restituit dietei prin împuternicitul comisar regesc de dietă al M. Voastre, şi-au dat învoirea lor necondiţionată la toate acelea modificări pe cari M. Voastră v'aţi îndurat preagraţios a le indigeta în formularea aceluia.

Tot-odată se observează prea umilit, că verbul numeric **»négy«** *care se cuprinde la începutul §-lui 3 în textul maghiar al articolului de lege, şi care verb a fost rămas afară prin greşeală din textul german şi român, s'a primit şi în aceste doue texte din urmă, pentru-ca uniformitatea, conturbată prin aceea, să se recâştige.*

Prea umilit subscrisul corp representativ grăbeşte deci a subşterne M. Voastre ces. reg. şi apostolice în alăturare numitul articol de lege, în formularea sa cea nouă, pe care v'aţi îndurat M. Voastră preagraţios a o presemna, rugându-vă cu reverinţa cea mai adâncă omagială, ca Majestatea Voastră să vă înduraţi preagaţios a-'l accepta, întări, şi sancţiona.

Pe lângă cari cu credinţă neclătită, încredere, alipire şi cu cea mai adâncă supunere rămânem: Ai M. Voastră ces. reg. apostolice cei mai credincioşi supuşi şi servi, representanţii marelui principat Transilvania, adunaţi în dietă. Sibiiu, 7 Octomvrie 1863«.) (Urmează subscrierile.)*

*) Din *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură“*, anul 1863, numerii 24, 26, 27.

Şedinţa XXVII.

Ţinută în 12 Septemvrie. A fost o şedinţă festivă, fiind-că în ea au fost cetite doue rescripte împărăteşti: unul referitor la numirea presidentului şi a vice-presidenţilor pentru dietă, şi altul drept răspuns la adresa dietei, înaintată monarchului.

In vederea acestor doue evenimente presidentul *Groisz* s'a presentat în haine de gală, şi a fost primit cu aclamări generale.

Se ceteşte şi autentică întâiu protocolul şedinţei premergătoare, ear' în urmă episcopul *Şaguna* raportează, că comisiunea încredinţată cu elaborarea proiectului de lege despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei s'a presentat la comisariul regesc, care a avut bunăvoinţa a lua în primire legea votată, cum şi representaţiunea şi comitiva, promiţând cu afabilitate, că va împlinì rugarea dietei şi va înainta monarchului spre sancţionare *primul articol de lege* al dietei actuale ardelene.

Raportul se ia spre ştire şi presidentul cu o potrivită suită iase întru întimpinarea comisarului regesc, a cărui venire la dietă i-se semnalase. Comisariul intră în sală între aclamări sgomotoase. Comunică dietei, că M. Sa s'a îndurat preagraţios a numì president pentru dieta actuală pe *Groisz*, vicepresident prim pe *Ioan Aldulian*, şi vicepresident II pe *Kirchner*.

Rescriptul regesc referitor la aceasta numire să ceteşte în toate limbile. E de cuprinsul următor:

»*Noi, Francisc Iosif întâiul, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc. dăm de ştire şi priceput representanţilor iubitului nostru mare principat Transilvania, pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu convocaţi:*

Pe temeiul alegerii făcute de voi, iubiţilor credincioşi, în înţelesul §-lui 2 al regulamentului provisoriu de dietă pentru marele principat al Transilvaniei şi a propunerii voastre în aceasta privinţă, care ni-s'a subşternut cu representaţiunea din 21 August a. c. prin împuternicitul nostru comisar reg. de dietă, numim president al dietei Transilvaniei pe consilierul reg. guvern transilvănean **Gustav Groisz**, *care fu chemat de noi a lua parte la dietă, iar' vicepresidenţi ai acestei diete pe deputaţii aleşi*

şi consilierii reg. nostru guvern transilvănean ***Ioan Aldulian*** *şi* ***Frideric Kirchner.***

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoinţa şi graţia noastră ces. reg. şi de principe nestrămutaver aplecaţi.

Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, în 5 Sept. anul 1863, al împărăţirii noastre al cinsprezecelea. ***Francisc Iosif*** *m. p. F. conte* ***Nádasdy*** *m. p. In urma mandatului preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice:* ***Eugen*** *baron* ***Friedenfels***«.*)

Presidentul şi vicepresidenţii pun apoi jurământul obligat în faţa comisariului regesc, care după terminarea actului părăseşte sala între cele mai sgomotoase aclamări.

Presidentul şi vicepresidenţii îşi ocupă acum locurile. Presidentul rosteşte o vorbire de inaugurare, în limba maghiară, mulţămind dietei pentru încredere şi pentru ajutoriul de care l'a făcut părtaş şi până acuma. Termină cu: „Éljen a császár, éljen a haza!“

Vorbeşte apoi vicepresidentul

Ioan Aldulian următoarele (româneşte): „Inaltă casă! Indurându-se M. Sa ces. reg. apostolică, în urma prea umilitei representaţiuni a înaltei case, a denumì pe presidentul provisoriu, pe preastimatul nostru domn *Gustav Groisz* de president definitiv, şi completând preagraţios presidiul dietal prin denumirea de doi vicepresidenţi, si anume, a unuia în puţin însemnătoarea mea persoană, şi a celuialalt în persoana preastimată a domnului colega deputat *Friedrich Kirchner,* mă grăbesc a prinde ocasiunea presentă pentru-ca să mulţămesc înaltei case în numele presidiului dietal pentru încrederea ce aţi binevoit a ne manifestà cu ocasiunea alegerilor de preşedinte (să traiască!). Tot-odată mărturisesc din adâncul sufletului, că mie, ca şi colegilor mei, nimica nu ne va puteà causa mai mare bucurie şi mulţămire, decât dacă ne va succede a ne puteà susţineà demni de încrederea înaltei case şi pentru viitoriu. Dee Dumnezeu, preastimaţilor domni, ca cu încredere împrumutată şi credincioşi devisei preabunului nostru împărat şi domn »*viribus unitis*« se putem conlucra cu efect la înaintarea prosperităţii acestei patrii prea scumpe, spre consolidarea imperiului şi spre mărirea preaînaltului tron, cari luate la olaltă, trebue să fie fără îndoială una

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, numărul 25.

şi aceeaşi nedespărţită ţintă a nisuinţelor noastre, una şi aceeaşi nedespărţită icoană a dorinţei noastre. Pentru aceea, închein cu obicinuita esclamaţiune care ne însufleţeşte pe toţi întru asemenea: să trăiască împăratul şi marele principe, să trăiască patria!"
(Trăiască, Hoch, Éljen!) *)

Vorbeşte apoi şi al doilea vicepresident, *Friedrich Kirchner*, în limba germană, cam în acelaşi înţeles, mulţămind M. Sale pentru graţia preaînaltă, iar' dietei pentru încrederea cu care 'l-a distins.

Se ceteşte acum hârtia comisarului regesc prin care acesta trimite dietei rescriptul împărătesc din 5 Septemvrie 1863, iar' în urmă se ceteşte însuşi rescriptul preaînalt venit drept răspuns la adresa dietei, trimisă domnitorului. Presidentul G. *Groisz* ceteşte rescriptul în ungureşte, vicepresidentul *Kirchner* în nemţeşte, iar' vicepresidentul *Aldulian* în româneşte. Rescriptul e primit din toate părţile cu vii aclamări, cu puternice strigări de: să trăiască, hoch, éljen. Cuprinsul rescriptului, în textul românesc e următorul:

„Noi, Francisc Iosif ântâiul, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege al Ungariei, Boemiei, Lombardiei şi Veneţiei, Lodomeriei şi Iliriei, archiduce al Austriei, mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor, etc.

Dăm de ştire şi priceput representanţilor iubitului nostru mare principat Transilvania, pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu convocaţi:

Inima noastră părintească o ûmple de bucurie şi mulţămire adresa din 21 August a. c. care a-'ţi îndreptat-o către noi, iubiţilor credincioşi, ca representanţi ai marelui nostru principat Transilvania, adunaţi la dietă, din causa rescriptului nostru reg. din 15 Iunie a. c. emis pentru deschiderea dietei.

Cu încredere v'am întimpinat, şi cu încredere deplină ne-aţi răspuns, iubiţilor credincioşi.

Privind la interesele proprii ale iubitului nostru mare principat Transilvania, privind nu mai puţin la dinastia noastră şi la interesele totalităţii monarchiei, aţi recunoscut scopositatea, înţelepciunea şi necesitatea politică a acelor principii de stat, pe cari noi le-am proclamat din îndemn propriu de constituţiune a imperiului nostru.

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 79—80.

Şi precum primiseră în anul 1722 representanţii de atunci ai principatului Transilvania cu credinţă, fără pregetare, apriat şi de bună voe, cu declaraţiune unanimă sancţiunea pragmatică, stabilită de precedesorul nostru de glorioasă aducere aminte, Carol al VI-lea, pricepând ei prea bine ce securitate şi foloase aduce cu sine pentru întreaga ţeară şi cetăţenii ei împreunarea ţerilor ereditare cu provinciile de sub dinastia noastră, şi au întocmit despre aceea documentele legale solemne, — aşa aflarăţi şi voi, iubiţilor credincioşi, conduşi de judecata înţeleaptă şi simţ patriotic, tocmai în aceleaşi principii de stat ale noastre garanţia cea mai sigură de care are trebuinţă, nu numai autoritatea imperiului, ci şi independenţa, păstrată prin aceste principii de stat, cu grijă, pe seama iubitului nostru mare principat Transilvania.

Voi cunoscurăţi, iubiţilor credincioşi, că iubitul nostru mare principat Transilvania poate ajunge la un viitor mai frumos şi mai prosperitor pe calea începută a unei de sine administraţii politice şi judecătoreşti, cum şi cu cercul legislaţiunii sale şi basa de acì câştigată de a puteà susta ca o ţeară de sine stătătoare, mai încolo prin egala îndreptăţire şi binecuvântata desvoltare a tuturor naţionalităţilor locuitoare în ea. Şi cu loialitate adevărată aţi declarat, iubiţilor credincioşi, că amăsurat provocării noastre sunteţi gata a trece în legile ţerii, în textul autentic al celor trei limbi ale ţării, diploma noastră împărătească din 20 Octomvrie 1860 şi legea fundamentală despre representaţiunea imperiului din 26 Februarie 1861, espedată asemenea ca diplomă împărătească, şi a subşterne despre aceasta sancţiunii noastre preaînalte un articol de lege, pe care-'l va proiecta dieta.

Cu plăcere curată vedem în aceasta prompteţă o înoită dovadă de credinţă şi alipire neclintită către Maiestatea Noastră, cum şi către tradiţiunile acelui trecut, în care strămoşii voştri au recunoscut cu mulţămită şi au mărturisit pe faţă de ce preţ mare e legătura nedisolvabilă prin sancţiunea pragmatică înfiinţată a Transilvaniei către celelalte regate şi ţeri ale întregei monarchii.

Aşteptăm deci proiectul de lege al dietei, care ni 'l-aţi promis despre înarticularea acestor documente solemne în legile ţerii.

Cele-ce ne aflarăm îndemnaţi a vi-le face cunoscute în rescriptul nostru regesc din 15 Iunie a. c. în privinţa diplomei leopoldine şi a propensităţii noastre de a emite o diplomă nouă solemnă, au aflat în voi, iubiţilor credincioşi, resunet recunoscător, şi ne simţim prea

plăcut îndestuliţi, că şi voi, iubiţilor credincioşi, cugetaţi asemenea despre însemnătatea de drept public a acestei diplome, pentru totdeauna memorabilă.

Pentru-că voim a înfiinţa, împreună cu voi, pe calea constituţională, în locul acelor determinaţiuni ale diplomei leopoldine, cari de fapt au devenit a fi fără putinţă, structura din lăuntru de drept public a iubitului nostru mare principat Transilvania şi corelaţiunea lui către întreaga monarchie, în privinţa deţărmuririi definitive a modului în care să se trimită deputaţii Transilvaniei la senatul imperial, iar' diploma, a cărei emitere v'am promis-o, iubiţilor credincioşi, pentru casul când o aţi cere, are să fie, după cugetul nostru părintesc, numai espresiunea solemnă a acelora ce le vom fi înfiinţat la olaltă.

In pertractările de până acum ale dietei aţi arătat, iubiţilor credincioşi, că cunoaşteţi bine starea lucrului, necesitatea şi foloasele unei deslegări norocoase, că aţi pătruns însemnătatea şi ponderositatea propoziţiunilor de legi pe cari le-am dat să vi-se împărtăşească. Aţi dovedit judecată matură, cunoştinţe şi esperienţe largi, zel patriotic şi o predomnire de sine, fără de care nici o pertractare mai aşezată despre întrebările cele mai însemnate ale imperiului şi ale ţerii şi nici înaintarea intereselor materiale nu e cu putinţă.

Continuaţi deci, iubiţilor credincioşi, lucrarea la opul cel greu cu aceaşi încredere deplină către sinceritatea intenţiunilor părinteşti, de bine voitoare, ale legitimului vostru principe, de cari fusărăţi pătrunşi şi însufleţiţi şi până acuma, în seriorisitate deamnă şi loialitatea voastră comprobată, ca să-'l puteţi fini cât mai curând.

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoinţa şi graţia noastră ces. reg. şi de principe nestrămutaver aplecaţi.

Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, în 5 Septemvrie anul una mie opt sute şase zeci şi trei, al împărăţirii noastre al cincisprezecelea. *Francisc Iosif* m. p., Fr. conte de *Nádasdy* m. p. În urma mandatului preaînalt al M. Sale ces. reg. apostolice: *Eugen* baron *Friedenfels* m. p."*)

Se face linişte şi la tribună apare

Episcopul baron de Şaguna, pentru a rostì următoarea vorbire:

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, numărul 25.

„Înaltă casă! Sunt pătruns de aceea credință politică, că nu interes de partide ne-a adunat pe noi aici. Problema noastră e mai nobilă, mai înaltă, decât ca la deslegarea ei să ne poată stăpânì pe noi niște interese particulare sau individuale. Noi suntem adunați aici, în dieta aceasta, pentru-ca edificiul constituțiunei patriei noastre să 'l reedificăm, să-'l reînoim, să-'l amplificăm după cerințele presentului, după sborul civilisațiunii, căci cu toți suntem încredințați, că urmând unor asemeni convingeri patriotice, problema cea grea dar' nobilă ce ne-a căzut in parte-ne, o vom deslega spre mulțămirea patriei întregi.

Vă aduceți aminte prea bine, preastimaților domni, că în adresa ce am așternut Majestății Sale ca răspuns la preagrațiosul său rescript din 15 Iunie a. c, am depus în punctațiuni generale dar' sincere credința noastră politică, am primit principiile cele cultivătoare ale presentului, am primit principiile bine socotite pe cari Maiestatea Sa s'a îndurat a ni-le împărtăși în diplomele sale din 20 Octombre 1860 și în cea din 26 Februarie 1861.

In privința acestor două diplome așișderea lămurit și corect s'a descoperit înalta casă în alineele 6, 7 și 8 ale adresei, unde a zis (cetește în nemțește alineele, apoi continuă românește):

Precum în privința tuturor punctelor din adresă s'a îndurat Maiestatea Sa într'un limbaj mai mult decât părintesc a ne răspunde, dar' cu deosebire la pasajul acesta din adresa noastră, sub alinea 6, 7 și 8, manifestează Maiestatea Sa o îndestulire de tot mare. Dar' tot-odată, înțelegând promisiunea noastră, înțelegând credința noastră politică, să descopere într'acolo, că Maiestatea Sa așteaptă dela noi, ca aceea ce am zis în adresă să și efectuim. Va se zică, am zis în adresă, sub alinea 23, că (cetește alinea aceasta din adresă și în urmă continuă):

Natura obiectului acestuia poate fi, că ar cere dela mine o disertațiune mai pe larg. Dar' eu zic cu Cicero, că „argumenta causarum non tam numerare quam expendere soleo“, și mă rețin dela tot felul de argumentări, căci sunt convins, că pe cât înaintea mea, pe atât și înaintea întregei acestei case înalte, obiectul zilei este preacunoscut.

De aceea, îmi iau voie numai a lua cuvântul și a propune înaltei case, ca să binevoiască a hotărî primirea acestor două diplome împărătești în condica legilor ardelene, care se va face. (Bravo, din toate părțile). A doua, pentru elaborarea unei asemenea legi

a activa o comisiune dietală. După părerea mea doară s'ar putea încrede elaborarea unei asemenea legi comisiunei celei de adresă. (Aşa e! Bravo!) Tot-odată aşi recomanda comişiunei, ca fără amânare să se apuce de elaborarea proiectului de lege necesar întru acest sfârşit".*) (Bravo. Să trăiască!)

Dupăce în numele Saşilor deputatul *M. Binder* sprijineşte cu căldură propunerea episcopului *Şaguna,* presidentul enunţă, că propunerea e primită cu totalitatea voturilor, minus doue maghiare, ale episcopului *Fogarassy* şi decanului *Eránosz,* cari au fost pentru respingerea propunerei.

Şedinţa se încheie la oarele 12 şi jumătate, punându-se la ordinea zilei pentru şedinţa următoare a doua propositiune regească: proiectul de lege *despre intrebuinţarea limbilor patriei* în afaceri oficioase.

Dreptul limbilor ţerii.

Şedinţa XXVIII.

Ţinută în 14 Septemvrie. Se ceteşte şi autentică protocolul şedinţei din urmă. In afacerea judelui cercual Apáthy, care a tratat rău pe un militar concediat, mort în urma acestei tratări, se cetesc actele de justificare ale numitului judecător, care cere darea în judecată a „calumniatorilor". Casa trece la ordinea zilei.

Se deschide desbaterea generală asupra propositiunii a doua regeşti, despre *întrebuinţarea celor trei limbi ale ţerii* în raporturile vieţii publice oficioase. Raportor *Schuler-Libloy.*

Raportorul urcă tribuna şi spune, că în sinul comisiunii nu s'a ivit divergenţă de păreri, ci în unanimitate s'a acceptat principiul egalei îndreptăţiri a celor trei limbi: maghiară, germană şi română, a căror întrebuinţare comisiunea a pus'o pe basa ideilor moderne de stat. Aceste trei limbi vor fi în viitor tot-atâtea suflete dătătoare de viaţă ale Transilvaniei, ear' prin cultura acestor trei limbi, cei buni ai naţiunilor acestora devin de trei ori binefăcătorii

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 79—80 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 298—299.

patriei. Comisiunea s'a ţinut strâns de proiectul guvernului în ce priveşte fondul, şi numai în formă l'a schimbat. Ceteşte proiectul şi raportul comisiunii.

Presidentul comunică dietei, că după-ce comisiunea are proiect propriu de lege, pentru apărarea proiectului regimului numeşte pe *Rannicher* representant al vederilor guvernului. Rannicher îşi ocupă locul pe banca reservată pentru representanţii guvernului.

Deputatul *Obert* nu aprobă proiectul comisiunei, din punct de vedere al clarităţii. De altcum e pentru egala îndreptăţire a limbilor.

V. L. Popp: Inaltă casă! Este cam cu greu a zice ceva lucru nou, a zice ceva lucru interesant în întrebarea care este astăzi la ordinea zilei, după ce de doi oratori aşa de escelenţi, precum a fost domnul referent al comitetului, şi domnul antevorbitor Obert, toate acelea ce s'ar putea zice despre momentuositatea şi însemnătatea articolului acestuia de lege s'au cam adus înainte, şi mie nu-mi mai rămâne decât a adaoge, că de este o causă, de este un lucru care a făcut neînţelegeri, certe şi frecări între naţiunile surori conlocuitoare, acesta este obiectul de astăzi.

De mare însemnătate a fost articolul prim de lege despre egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei, dar' eu zic, că de mai mare însemnătate este articolul de lege care este astăzi pe tapet, pentru-că *naţiunea fără limbă e moartă.* Prin limbă se manifestează viaţa unei naţiuni. Cu bucurie dar' trebue să salutăm, înaltă casă, proiectul regimului, care stă înaintea noastră. Rar să va fi fost întâmplat vre-odată ca regimul să iase înaintea unei diete cu un proiect aşa de liberal, şi către toate trei limbile într'o formă de drept, ca acesta.

Nu este astăzi nici locul, nici timpul de a ne slobozì în singuraticele dispoziţiuni sau specialităţi ale acestui proiect; va venì timpul pentru acestea la desbaterea specială. Mă restrâng numai a atinge pe scurt acele principii pe cari le văd eu depuse în proiectul regimului. Şi adecă, întâiu, înfruntea proiectului stă esprimată »*egala îndreptăţire a celor trei limbi din patrie*«, a limbei maghiare, germane şi române.

Inaltă casă! Eu mai că aşi puteà zice, că afară de paragraful acesta nu este de lipsă să se mai facă alţi paragrafi. S'a zis din partea dlui referent, că proiectul regimului este o instrucţiune,

şi comitetul s'a silit a-i da o altă formă, mai acomodată unei legi. Eu zic, că dacă este o instrucţiune proiectul regimului, atunci este şi proiectul comitetului o instrucţiune. Însă trebue să zic, că nu sunt instrucţiuni, nici proiectul regimului, nici proiectul comitetului, ci amândouă nu sunt alta decât numai o deducere din §-ul ce stă în fruntea proiectului regimului.

Al doilea lucru depus în proiectul regimului este, că fie-cărui transilvănean îi este iertat a se folosì la ori-ce dìregătorie din ţară de limba sa. Un principiu mai liberal, înaltă casă, nu cred că se poate pune. Asemenea se zice, că la fie-care suplică, cerere, instanţă, fie-care cetăţean are să capete răspuns în limba sa, respective în limba pe care a întrebuinţat'o el.

Nu cred că s'ar puteà face obiecţiune nici în contra acestui principiu.

Al treilea principiu îl aflu eu acolo, că se dă putere municipiilor de a-'şi stabili ele limba lor oficioasă în care să corespondeze, atât cu diregătoriile coordinate, cât şi cu cele supra- ori subordonate.

De multe-ori s'a adus aici autonomia municipală înainte. Inaltă casă! Dacă este vorba de autonomia municipală, socotesc că cel mai mare drept al municipiilor este de a'şi stabili limba. Să aduce înainte că municipiile nu sunt regulate cum se cade. Insă nu trebue să ne abatem dela principii pentru un lucru care este trecător şi care cât de curând va venì înaintea dietei pe tapet, ca să se reguleze după dreptate.

Al patrulea principiu îl aflu în proiectul regimului, că diregătoriile mai înalte, — pentru cari, nefiind ele municipale, autonome, are coroana, are împăratul de a stabilì limba oficioasă, — sunt îndatorate, nu numai la oficiile supuse, dar' şi la toate municipiile, comunele şi alte diregătorii, precum şi la singuratici, a da resoluţiuni şi decisiuni în limba municipiului, a comunei, sau a altei diregătorii, ori singuratic.

Mai este un moment care încă s'ar puteà numì un principiu, şi acesta este în §-ul care zice, că legea aceasta are numai decât a întra în vigoare. Şi acesta este un principiu foarte liberal, care este pus acì ca să mulţămească pe aceia, cari până acum nu s'au putut folosì de drepturile limbei. Aceasta lege se distinge foarte mult şi diferează tare de legile din 1847, cari pun termin până când are să înveţe fie-care limba oficioasă. Aici nu este lipsă a pune termin, pentru-că aici nu este vorba de a întroduce limbi

necunoscute ca oficioase, de a impune cuiva o limbă care de acuma ar trebuì să o înveţe, ci este vorba de a da fie-căruia drept de a se folosì de limba sa, de a concede întrebuinţarea limbilor pe cari le ştiu toţi, căci trebue să ştim toţi măcar una sau două din limbile patriei". (E pentru proiectul regimului, reservându-'şi reflexiunile pentru desbaterea specială).*)

Episcopul Fogarassy polemisează cu referentul, care se provocase la vremurile asupritoare din trecut, apoi constată, că proiectul regimului e într'adevăr liberal, căci guvernul a dat fie-căruia drepturile sale, reservându-'şi partea cea mai grea : *esecutarea.* Recunoscut fiind odată principiul îndreptăţirii egale, dieta e datoare să-'l şi efectuiască, de aceea, sprigineşte proiectul guvernului şi roagă dieta să fie cu cruţare faţă de aceia cari nu sunt presenţi (Unguri şi Săcui). Urmează :

George Roman: „. . . . . Astăzi este ziua învierii *şi* a limbii române, pentru-că de astăzi încolo va trăì în comunicaţiunile publice oficioase. O zi, pe care naţiunea română întocmai aşa o va sărba, în toate veacurile, cu cea mai mare pietate, cum sărbează toată lumea creştină serbătorile învierii sufletelor geniului omenesc, pe cari le-a scos salvatorul lumii dela moarte, aducându-le la vieaţă, înainte de aceasta cu 1863 de ani.

Nu se poate nega, ziua aceasta de înviere a sosit. Şi de-ar da Dumnezeu să reînvie limba românească în toate afacerile, pentru-ca alt-fel, naţiunii române, a cărei legătură ce esistă între ea şi limbă foarte potrivit se aseamănă cu legătura ce esistă între trup şi suflet, zic, naţiunii române tocmai aşa nu-'i va folosì dacă nu va fi limba ei egal îndreptăţită, de sus până jos, de s'ar înarticola ea ca regnicolară măcar şi de zece-ori, precum nu foloseşte omului trupul de-ar dobândì lumea toată şi-'şi va pierde sufletul.

De aceea, pe mine nu mă îndestulesc paragrafii 5, 6 şi 10 din proiectul comisiunii dietale, făcut pentru folosirea limbilor, despre cari îmi voiu lua libertate a face observaţiuni la desbaterea specială.

Se zice, că limba e amară, apoi se zice că limba e dulce. Şi eu zic, că este o amărăciune dintre cele mai mari când nu-'ţi este permis a folosì limba maternă în comunicaţiunea publică oficioasă, căci aceasta amărăciune o am gustat şi eu.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 304—305.

Din contră, folosirea limbei materne este una din cele mai mari dulceţi, ceea-ce o simţim cu toţii astăzi, pentru-că din preaînalta graţie a M. Sale împăratului şi mare principe al Transilvaniei în aceasta cameră strălucită şi limba română şi germană sunt ca şi cea maghiară folosite, pe când cele două erau până acuma eschise din sânul corpului legislativ.

Inaltă dietă! Eu ţin limba naţională de cel mai preţios odor şi de cel mai mare tesaur al fie-cărei naţiuni, şi cuget că nu fără temeiu. Aceasta aşa se consideră de către toate popoarele trecutului, cari au stat totdeauna gata a sacrifica toate pentru conservarea limbii. Şi şi Maghiarii, Germanii şi Românii, tot aşa de preţioasă au ţinut şi ţin limba, ceea-ce apare şi de acolo, că la poporul maghiar esistă tradiţiunea, că şi atunci, când a zidit Dumnezeu pe cel dintâiu om şi 'i-a dat suflet, 'i-a zis în limba ungurească: »*adám*«, (am dat) şi de aceea s'ar fi chemat Adam. Deşì cam mitologic, dar' arată cât de tare îşi iubeşte limba, un lucru laudabil. (Presidentul îl face atent să rămână la obiect). Dar' e întrebarea, cum îşi iubesc limba Românii? Martoră ne este istoria, căci ea ne spune, că mai mult se luptau pentru limbă decât pentru vieaţă.

Germanii? Pe Saşi şi eu îi ţin de Germani. Germanii? Apoi să mă provoc la marele *Herder* care a zis între altele, că omul care nu-'şi iubeşte limba nu merită a fi privit de om!

Din cele premise se poate vedeà, că ce ponderositate mare pun eu pe egala îndreptăţire a limbei, încât şi fericirea patriei o ţin condiţiouată de ea.

Mare lucru este limba, domnilor! Sunt pătruns de convingerea, că şi înalta dietă priveşte obiectul limbei de unul din cele mai importante, şi sunt măgulit de speranţa, că înalta dietă va codifica un articol în aceasta privinţă, atât de clar şi de drept, încât nelăsâudu-se în el nici o uşiţă prin care s'ar puteà vîrî discordie şi frecături mistuitoare între naţiuni, să poată contribuì la dorita bună conţelegere a patrioţilor şi confăptuì la fericirea patriei".*)

Conrad Schmidt constată, că basa adevărată pe care poate să se pună dieta în chestia de faţă are să fie numai una: *îndreptăţirea egală pentru toate limbile.*

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 85—86 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 308—309.

Ioan Puşcariu: Înaltă casă! Însemnătatea obiectului ce stă la ordinea zilei s'a desfăşurat din partea mai multor antevorbitori într'atâta, încât dacă a-'şi începe şi eu de acolo, aşi face o repetiţiune care numai ar ostăni atenţiunea înaltei case. Eu trec dară de-odată a-'mi da opiniunea de-adreptul la obiectul zilei şi zic, că mă alătur cu totul pe lângă proiectul regimului, iar' proiectul comitetului dietal îl delătur total, pentru-că proiectul regimului, atât în formă, cât şi în materie, are preferinţă.

De formă, domnilor! Eu aflu în proiectul regimului o precisiune şi claritate cu mult mai mare decât în proiectul comisiunii dietale, iar' operatul comisiunii mi-se pare mai întunecos; şi comisiunea, când a tras doi sau trei paragrafi la un loc, n'a aflat piatra sapienţiei.

Ce se atinge de material, voiu să aduc numai vre-o câteva esemple ca să vedem că proiectul regimului este cu mult mai drept, mai liberal. De esemplu, în proiectul comisiunii s'a lăsat afară obligamentul oficiilor de a da la părţi traduceri autentice din sentinţe, care părere se vede a o părtinì şi domnul comite săsesc, *Conrad Schmidt*, din acel punct de vedere, că d-sale e mai plăcută o sentinţă bună în o limbă străină, decât o sentenţă rea în limba proprie.

Aceasta ar fi, domnilor, dacă sentinţa ar fi tot-deauna dreaptă. Dar' noi am căpătat de multe-ori sentinţe cari au fost în limbă străină, şi totuşi n'au fost drepte. Ştim, domnilor, că omul sărac să mulţămeşte dacă-'i dai sentinţa în limba lui. Bună, rea, cum e. Din contră, el ar trebuì să mai plătească ca să-'i esplice cineva ce a căpătat.

A doua, acì într'un loc în proiectul regimului se zice, că inculpatul poate să-'şi aleagă şi altă limbă, pe care să o priceapă, ceea-ce comisiunea a lăsat afară. *(Rosenfeld:* Das is speziell!) Ia, das ist speziell. Ich bringe es jedoch nur beispielsweise, als Beweggrund in der Hauptdebatte zu Gunsten der Regierungsvorlage. (S'auzim!)

Aşa-dară proiectul regimului este aici mai liberal, mai drept. Pentru-că, domnilor, dacă un inculpat stă între gendarmi şi-'l întreabă judecătorul că ce limbă alege pentru pertractare, făcându-se numai un semn cu sprâncenele bietul inculpat ştie, că va căpăta în loc de unul, doi sau trei ani dacă nu-'şi va alege limba de care se ţine judecătorul. (Ilaritate.)

Aşi mai avea şi alte asemenea comparaţiuni de a face în favorul proiectului regimului, dar' le las pentru desbaterea specială. Şi aşa, domnilor, eu mă alătur cu totul la proiectul regimului, cu totala înlăturare a elaboratului comisiunii" (Bravo).*)

Birthler se bucură, că regimul a venit să facă dreptate tuturor limbilor din ţeară, şi primeşte proiectul comisiunii, fiind-că e mai bine precisat.

Stefan Bilţiu: „Înaltă casă legislativă! Eu salut cu bucurie şi cu îndestulire obiectul dietei pus la desbatere, adecă proiectul de lege pentru întrebuinţarea celor trei limbi ale ţerii în comunicaţiunea oficioasă publică. Îl salut, zic, cu bucurie, pentru-că eu privesc limba de vieaţa şi sufletul fie-cărei naţiuni. Naţiunea fără de întrebuinţarea limbei sale proprii e moartă. Istoria ne dă dovadă despre unele naţiuni a căror esistenţă în realitate astăzi a încetat, dar' nu pentru aceea că doară n'ar aveà rămăşiţe în depărtaţii lor strănepoţi, ci pentru aceea, pentru-că limba lor nu mai este, nu mai esistă.

Noi, fiii naţiunilor ardelene, cred că toţi dorim şi voim să perenăm esistenţa mamelor noastre naţiuni. Cu toţi dorim a întemeia între ele o concordie solidă şi statornică. Aşa-dară scopul nostru este şi trebue să fie, ca să respectăm limba fie-cărei naţiuni, căci amalgamisarea, s'au mai bine zis, proba de amalgamisare a unei naţiuni în alta, ar fi pe cât de periculoasă, pe atât de grea, ba pot zice că ar fi tocmai cu neputinţă.

Eu din parte-'mi zic, că nu voesc să cad în păcatul egoismului mai mult ori mai puţin esercitat aproape până acuma cu eschiderea unei sau altei limbi surori a ţării din comerciul oficios, nici prin restrângerea celoralalte limbi ale patriei voesc să câştig siguranţa limbei mele, sau ceva suprematisare. Nu o voeşte aceasta nici M. Sa când dă esercițiul liber al limbilor ţerii în comunicaţiunea publică oficioasă, ci prin propoziţiunea a doua regească tocmai voeşte M. Sa să se edice prin lege precisă şi clară egalitatea şi modul întrebuinţării limbilor patriei în comunicaţiunea oficioasă publică, dacă şi legislaţiunea de azi va căuta spre onoare a deslega tema aceasta, nu întru atâta de grea, dacă se va percurge după firul dreptăţii, decât frumoasă, dacă se va desfăşură după principiul naţionalităţilor, adoptat în Europa.

Din *»Ziarul stenografic al dietei transilvane«*, pag. 310—311.

Eu nu osândesc legislaţiunile trecute, că nu au luat în privinţă în chestiunea limbei acest principiu, pe atunci încă nedesvoltat. Însă cutez a zice, că legislaţiunea de astăzi şi-ar perde mult din mărirea ei, nedând deslegare deplină temei înainte stătătoare după acest principiu, sau de cum-va ar lăsa, ca tema aceasta să rămână încă şi pe viitor întru o parte sau într'alta măr de ceartă. Însă mulţămită înaltului regim, că în proiectul seu de lege firul conducător al obiectului acestuia 'l-a făcut aşa de neted, aşa de precis, aşa de clar, încât noi nu avem astăzi alta de a face, decât numai modificaţiunile cele de lipsă, după cerinţa împrejurărilor cari nouă ne sunt mai bine cunoscute.

Acest proiect de lege al regimului este cu luare aminte la corporaţiunile morale, la oficii şi la persoanele singuratice, întru atâta, încât după a mea părere nimica n'a rămas afară din reflexiunile înaltului regim în proiectul acesta. Deşi sunt dară a se face unele modificaţiuni în proiectul regimului, în specialitate, după părerea mea în genere şi peste tot, din partea mea proiectul de lege al regimului, care este obiectul desbaterii zilei de astăzi, îl părtinesc". (Strigări: Schluss! Schluss!)*)

Iacob Bologa: (După o scurtă întroducere continuă ast-fel): „Nu aşi vorbì nici acuma, aşi tăceà, pentru-că tocmai aşa de tare-'mi zace la inimă curânda întărire a legii luate acum sub pertractare, precum îmi zace întărirea legii celei dintâia, despre înarticularea naţiunii române şi a confesiunilor ei, şi despre egala îndreptăţire a celoralalte popoare din ţeară. Aşi tăceà, zic, dacă nu m'aşi vedè îndemnat şi silit la vorbire de unele împrejurări de afară.

Am cetit, că cu cât mai tare ne apropiem de desbaterea obiectului zilei de astăzi, întru adevăr prea momentuos, cu atât mai mare întristare cuprinde o parte a lumii din afară care tremură de frică, că pe basa proiectului înaltului regim s'ar puteà aduce o lege care ar jignì egala îndreptăţire a celor trei limbi din patrie.

Am cetit, cum-că din §-ul 15 al proiectului înaltului regim, precum şi din §-ul 17 se deduc unele consecvenţe, cari dacă ar sta, dacă ar fi aşa, într'adevăr ar fi apte de a insufla fie-cărui patriot grijă şi temere.

Pentru-ca să se delăture o ast-fel de grijă şi temere, prin esprimarea înaltei case, cum-că e nefundată, şi pentru-ca să între în

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 312.

locul ei odihna fie-cărui patriot, îmi iau voe a ostenì atenţiunea înaltei case cu vre-o câteva observaţiuni la proiectul dat de înaltul regim, cu privinţă la usuarea limbilor din patrie în comunicaţiunea publică politică.

Eu, domnilor, nu am nicì o temere, ci sunt cu mult mai convins pe deplin, că acelea consecvenţe cari se fac pe temeiul paragrafilor 15 şi 17 din proiectul regimului şi pe cari le cetiiu în zilele acestea în o foaie publică, sunt lipsite de tot fundamentul şi sunt numai eflux al fricei celei prea mari. Am cetit adecă, că dându-se pe temeiul paragrafilor citaţi unei limbi din patrie prerogative, va venì lucrul acolo, ca comunele să fie toate silite a scrie numai în aceea limbă privilegiată, iar' diregătoriile să fie toate datoare a răspunde iarăşi în limba aceea.

Aceasta nu stă, domnilor! Pentru-că văd în fruntea proiectului esprimată egala îndreptăţire a celor trei limbi din patrie, văd mai departe, că din principiul acesta cardinal se deduc ast-fel de consecvenţe şi se statoresc ast-fel de regule, cari trebue să îndestuleze pe ori-ce patriot binesimţitor, asigurându-'i usuarea limbei în toate afacerile publice politice şi în toate privinţele. Se dă adecă drept indivizilor, comunelor, municipiilor, se dă drept diregătoriilor bisericeşti, se dă drept ori-cărei corporaţiuni a-'şi alege şi întrebuinţa limba sa, după-cum înţeleg eu proiectul, dela judele satului până la Maiestatea Sa.

Aşa înţeleg eu proiectul regimului. De altă-parte se îndatorează toate diregătoriile, de sus până jos, să respecteze legea aceasta şi să corespundă cu persoane, comunităţi, municipii şi corporaţiuni, în limba lor proprie.

Drept aceea trebue să mă declar într'acolo, că temerea acelora cari scriu şi zic, că doară pe temeiul proiectului des amintit s'ar periclita usuarea limbei proprii, după părerea mea nu este nici-decum fundată, de oare-ce proiectul acesta cuprinde în sine, după părerea mea, ast-fel de principii, cari, trebue să mărturisesc, sunt destoinice, pricepându-se aşa cum trebue să fie pricepute, a distruge prin ele înşile tot temeiul din care s'ar puteà scoate vre-o îngrijire, asigurând pe ori-care fiiu al patriei despre întrebuinţarea limbei sale.

Eu deci mă declar faţă cu aceia, cari şi-au esprimat frica atinsă, pentru proiectul regimului, din motivele înşirate până acì.

Nu mă pot declara însă pentru proiectul ad hoc, din motivele acelea pe cari le-a adus înainte dl *Obert,* precum şi alţi membri ai acestei case.

După acestea'mi iau voie a face unele reflexiuni la vorbirea ilustrităţii sale episcopului *Fogarassy.* Ce se ţine de înţelesul întregei vorbiri, acesta a fost atins de către dl comite al naţiunii săseşti (C. Schmidt), şi aşa eu mă ţărmuresc numai pe lângă acea provocare a ilustrăţii sale, ca să fie înalta casă în privinţa limbei naţiunii care nu este aici representată din destul cu cea mai mare cruţare.

Eu, domnilor, răspund ilustrităţii sale tocmai cu proiectul regimului. Inaltul regim a avut acea cruţare cu limba maghiară, pe care numai a putut'o aveà. A decretat egala îndreptăţire a celor trei limbi din patrie şi a zis, că limba maghiară să fie deplin egal îndreptăţită cu celelalte. O altă cruţare a limbei acesteia cred că nu este de lipsă, dacă e, cum trebue să fie, de a să întroduce egala îndreptăţire a limbilor patriei.

Mai departe îmi iau voie a reflectà domnului comes, care zice, că nu ar fi lipsă de specialisarea din proiectul regimului. Eu, dacă mă uit la trecut şi văd, că în ţara aceasta, la 1847, şi de atunci încoace, a devenit una şi alta limbă predomnitoare, tocmai aflu de lipsă specialisarea, ca fie-care să se ştie întocmì. Nu mă îndestuleşte §-ul 1, pentru-că acesta ar da ansă la câte şi mai câte dispute şi neînţelegeri.

Deci dară, declarându-me pentru proiectul regimului, propun tot-odată, ca înalta casă să primească aceea ce se află în acest proiect, că atât privaţii, indivizii, cât şi comunele, municipiile şi ori-care corporaţiune, au tocmai pe temeiul acestui proiect de a-şi câştiga neţărmurita întrebuinţare a limbei lor proprii, dela judele satului până la Maiestatea Sa, şi că toate diregătoriile vor trebuì să întrebuinţeze limba indivizilor, a comunelor, municipiilor şi a corporaţiunilor în corespondenţă cu acestea.

Văzând că aceasta a mea fundată părere află în înalta casă deplină sprijinire, cred că se va risipì ca fumul ori-ce frică de neîndreptăţire în chestiunea limbei, şi nu-mi rămâne alta decât să rog înalta casă, ca să grăbim a trece la desbaterea specială a proiectului regimului, cu care ocasiune îmi voiu lua şi eu libertatea a face, aflând de lipsă, potrivite amandamente, în una ori în altă parte." *)

George Bariţiu: „Inalt presidiu! Timpul este prea înaintat, deci nu mai vreau să ostănesc luarea aminte a înaltei case prin împărtăşirea mea la desbaterea generală ce decurge asupra proiectului

*) Cf »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 81—82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 312 313.

de lege privitor la limbile ţerii, ci mă îndestulez, întâiu a mă declara pentru principiul cel de frunte cuprins în § 1. din proiectul regimului, al doilea, primesc formularea aşa cum a venit dela înaltul regim. Dar' al treilea, îmi păstrez dreptul de a vorbì la desbaterea specială şi a arăta, că alţi doi trei paragrafi nu sunt destul de lămuriţi pentru-ca să nu mai lase nici o îndoială pe viitor. Mai departe îmi iau voie a reflecta pe scurt la o tesă a preasfinţiei sale domnului episcop *Fogarassy*, a cărui cuvântare eu de altmintrelea o am ascultat cu mare luare aminte şi totodată cu plăcere. Preasfinţia sa adecă s'a provocat la dreptul istoric cu privire la limba sa naţională. Prea frumos. Mie încă'mi place a mă provoca la dreptul istoric. Totuşi o fac aceasta cu oare-şi-cari escepţiuni. Ori-când adecă un drept istoric ar învălui şi câte un nedrept istoric ce m'ar apăsa, sunt dator a mă ferì de el. De altmintrelea eu ca Român m'aşi puteà provoca cu privire la limbă la un alt drept istoric, mai vechiu decât cel din anul 1847, şi chiar şi decât cel din anul 1791 (art. XXXI), adecă *la dreptul limbei latine întrebuinţată din vechime în ţara noastră.* Ci eu, de astă-dată, şi anume cu privire la limbă, nu voiu recurge la dreptul istoric, ci 'mi voiu susţineà un alt drept de a'mi vorbì şi scrie limba mea maternă, mai tare decât ori-care drept istoric, despre care s'a zis: Le droit c'est le droit, le bieu c'est le bieu; il n'y faut autre definition", — şi: „le droit est le souverain du monde".

Sunt, domnilor, drepturi de ale naţiunilor, ca şi de ale persoanelor, cari precum le-a descris prea bine *Guizot* în istoria civilisaţiunei, sunt »*în veci trăitoare, neprescriptibile, asupra cărora nu poate încăpea nici un fel de târguială, din care nu are nimeni drept a lăsa nici cât un fir de mac, drepturi cari pot fi călcate, scâlciate, întunecate, cari însă tot drepturi remân*«. Un asemenea drept este şi acela de a mă folosì de limba mea totdeauna, în tot timpul şi la toate împrejurările. Acesta e dreptul pe care mă razim eu, pe care 'l-a primit şi regimul, iar' anume, în casul de faţă 'l-a primit din simţ de datorinţă pentru un popor, care de secoli a fost asuprit. Într'aceea lucrându-se acì despre întroducerea celor trei limbi ale ţerii în afacerile publice oficiale, eu recunosc, că regimul încă ar fi mai putut avea un singur scrupul, care deşi nu cred să fie nutrit în aceasta casă, ştiu însă că acelaşi e nutrit în o parte a publicului, la care nu mă sfiesc a renumĕra şi pe o parte din amploiaţi.

Acest scrupul stă în aceea, că mulţi cred, cum-că cea mai mare greutate ce se va simţì la punerea în lucrare a acestei legi se va trage mai vârtos dela limba românească, atât pentru-că aceeaşi se adaoge ca atare, ca a treia limbă lângă alte două, cât şi pentru-că aceasta până acum n'ar fi de ajuns înavuţită şi cultivată. Ci dacă se crede, că greutatea va venì dela întroducerea încă a unei limbi în afacerile ţĕrii, apoi atunci eu susţin, cum-că noi şi înainte de anul 1848 am avut în Transilvania tot câte trei limbi îndatinate, adecă latina, maghiara, în cele mai multe trebi ale ţerii, precum şi germana, care pe unde o voia, pe pământul acesta. Dar' eu susţin şi mai mult, că adecă a fost un timp unde erau 4 limbi, adecă sub Iosif II., şi maşina statului n'a suferit nimica în timpul acela. Din aceste timpuri, precum cred eu, mulţi dintre membrii acestei case vor fi având buletinele, cari şi atunci eşau în trei limbi, ungureşte, nemţeşte şi româneşte, iar' actele de stat de importanţă mai mare se dedeau dela curte în limba latină. Deci, dacă Elveţia în trei limbi ale sale, Belgia în două, Galiţia, Silezia, ş. a. în câte trei limbi nu sufer greutăţi, iar' mai anumit cele două ţeri numite mai întâiu se administrează şi guvernează prea bine, apoi trebue să aflăm şi noi, ardelenii vre-un mijloc, ca nici la noi să nu sufere maşina statului. Eu într'aceea mijlocul cel mai bun îl văd în a ne învăţa limba şi literatura, unii pe a altora, pentru-ca să ne putem folosì de ea în vieaţa practică, fiind-că vieţuim unii cu alţii în aceeaşi ţeară.

Dar' să ne reîntoarcem şi la presupunerea, că limba românească nu ar fi în de ajuns cultivată şi înavuţită şi să cercetăm lucrul mai de-aproape.

Domnilor! Aceasta limbă, a cărei literatură merge îndărăt până la anul 1572, mai vârtos până la anul 1582, aceasta limbă, în care se află traduse de repeţite-ori toate număroasele cărţi rituale ale bisericei orientale, o parte mare a literaturei bisericeşti, încă şi clasice, dintre secolul al IV-lea şi al VIII-lea, aceasta limbă, care pe lângă toată apăsarea şi persecutarea suferită, atât aici, cât şi dincolo, din cause mai cu seamă religioase, totuşi îşi are literatura sa, cum se zice mireneşte mai bine, ca de ani 80, eară în aceasta şi vre-o opt dicţionare, dintre cari unul aşa numit quadrilinquic, — o limbă ca aceasta nu se mai poate presupune că ar fi necultivată şi că o ţeară nu s'ar putè administra cu aceeaşi.

Într'aceea eu în aceasta privinţă mă provoc şi la timpurile de mai dincoace, între cari anume, dela anul 1848 până la 1861. Cât

a ţinut regimul absolut, s'au tradus tot-odată şi în limba română toate legile, toate ordinaţiunile şi ori-ce acte publice tipărite în buletinele imperiului şi ale ţerii. În acelaşi timp s'a mai tradus şi tipărit încă şi codicele civil şi codicele penal de legi, iar' mai curând şi codicele comercial. Iar' acela care ştie ce înseamnă a traduce în o limbă oare-care tocmai şi codice de legi, nu va mai aveà cuvânt de a se plânge asupra sărăciei limbei noastre, mai ales dacă n'a învăţat-o nici-odată.

Peste acestea eu nu pot retăcea nici aceea împrejurare, că tot aceasta limba românească este limba în care se administrează şi guvernează, atât din vechime, cât şi din nou, de 40 ani încoace, două ţeri vecine! Mai însemnăm, că până acum se publicară în limba românească vre-o 20 de foi publice sau ziare (jurnale), atât politice, cât şi literare, beletristice, ba şi unul judecătoresc (Gerichtszeitung), prin urmare noi avem material destul de bogat, sunt mijloace destule pentru ori-cine care vrea să înveţe această limbă, numai să le întrebuinţeze. De aceea, eu nu văd nici o dificultate în introducerea acestei limbi, prin urmare, cu atâta mai vârtos primesc şi eu principiile de frunte din proiectul regimului şi-'mi reserv numai dreptul de a vorbì la desbaterea specială".*)

Negruţiu: „Înaltă casă legislativă! Obiectul desbaterii zilei de astăzi e unul din cele mai momentuoase cari sunt puse pe masa înaltei diete spre a se resolva. Pentru aceea, ca acest obiect să se resolveze spre mulţămirea şi îndestulirea tuturor naţionalităţilor din patrie, se pofteşte, ca aceia cari suntem chemaţi acì a resolvi acest obiect, să fim sinceri şi drepţi, să nu poftim, ca una sau alta naţiune să se restrângă şi să se împedece prin ceealaltă întru folosirea dreptului limbei.

Vă asigur, domnilor, că Românii nici-odată nu au vrut, nici vor poftì să restrângă pe cineva în dreptul ce-'i compete la întrebuinţarea şi folosirea limbei. Noi voim, ca fraţii maghiari şi saşi să-'şi poată întrebuinţa limba lor în toate ramurile de administraţiune, atât politică, cât şi judiciară, de sus până jos, adecă dela tronul M. Sale până la comună, dar' apoi ca şi fraţii saşi şi maghiari să ne lase pe noi a ne folosì de limba noastră română, dela comună până la tron, şi dela tron până la comună. Aceasta a fi şi intenţiunea înaltului regim se vede cu adevărat din înseşi principiile aceluiaşi înalt regim, cuprinse în proiectul seu, din care se vede că

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*“ pag. 313—314.

voieşte, ca nici o naţiune din Transilvania să nu fie restrânsă dela egala folosire a limbei, pentru-că tocmai în §. 1 zice: „Cele trei limbi în ţeară, adecă limba ungară, germană şi română, sunt egal îndreptăţite în comunicaţiunea publică oficioasă". Eu cuget, că toţi ceialalţi paragrafi trebue să fie o efluenţă firească a paragrafului acestuia, cu care eu sunt mulţămit. Insă eu văd în contextul paragrafilor următori doue principii, cari, vă mărturisesc, că nu mă mulţămesc. Şi adecă, un principiu în §§-ii 10, 11 şi 12. (Voci: Aceasta se ţine de specialitate!) Alt principiu îl aflu în §-ul 17. (Voci: Se ţine de specialitate!) Aşa-dară, restrângându-mă la cele generale, în principiu primesc acest proiect al regimului ca basă a desbaterilor asupra egalei îndreptăţiri a acestor trei limbi ale patriei, şi mă rog de înalta casă, ca în resolvarea acestei probleme să fim, precum am zis mai sus, drepţi şi sinceri unii cătră alţii, şi nici unul să nu poftim mai mult decât altul, nici unul dintre noi, cari suntem de diferite naţionalităţi, să nu nisuiască a-'şi reserva pentru limba sa naţională vre-un drept esclusiv în unul sau alt ram de administraţiune, pentru-că atunci pacea cea dorită nici-odată nu se va puteà întemeia între noi şi naţionalităţile patriei, ci numai se va da şi de acì înainte ansă la diferinţe şi la certe". (Bravo!)*)

Schnell primeşte proiectul regimului, deşì nu-'l mulţămeşte. Dar' nu-'l mulţămeşte nici al comisiunei.

Ioan Şipotariu îşi esprimă părerea de rău, că cuvintele episcopului Fogarassy, nefiind înţelese de unii membri ai dietei, n'au putut fi apreciate după-cum ar fi meritat. Cere ca legea de faţă să fie adusă în legătură cu art. de lege 31 din 1791 şi cu art. 1 din 1847, pentru-că legile acestea nu se pot delătura, nici ignora cu desăvârşire. În urmă declară, că primeşte proiectul regimului, şi va vorbì mai pe larg la desbaterea specială.

Schuler-Libloy are cuvântul din urmă ca raportor, dar' renunţă la cuvânt şi la proiectul comisiunei, pentru a nu strica frumoasa armonie ce domneşte între membrii dietei. În urmare, presidentul enunţă, că proiectul de lege al regimului *e primit* ca basă pentru desbaterea specială.

In locul lui Lang e ales în comisiunea verificătoare deputatul Klein, cu majoritate de voturi.

Şedinţa se încheie.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 314—315.

Şedinţa XXIX.

Ţinută în 16 Septemvrie. Deputatul *Nicolae Popea* interpelează în chestia tipărirei şi a împărţirii între deputaţi a tuturor actelor dietale, iar' presidentul răspunde că va face paşii de lipsă în privinţa aceasta. După aceea pune la ordinea zilei desbaterea specială asupra proiectului de lege despre întrebuinţarea limbilor ţerii.

La *titlu* vorbeşte *Dimitrie Moga* şi propune, ca în loc de „limbi îndatinate în ţară" să se pună »*limbile ţerii*«.

Vorbesc mai mulţi, unii acceptând, alţii combătând propunerea lui Moga, care la votarea efectuită se primeşte şi titlul proiectului de lege se modifică în acel înţeles.

Paragraful 1 se primeşte cu o mică schimbare propusă de *Gavriil Manu*. Paragraful 2 se primeşte neschimbat. La paragraf 3 se naşte discuţie lungă.

Trauschenfels propune modificarea §-lui ast-fel, ca limbă protocolară să fie limba oficioasă a diregătoriei, iar' nu limba maternă a părţilor.

Alexandru Lazaru: „Înaltă casă! Eu sunt cu §-ul 3 din proiectul regimului în principiu mulţămit, pentru-că văd, că după §-ul acesta se dă individului libertate deplină de a se folosì de una din cele trei limbi ale patriei, care-'i stă în voe. Văd, că dă individului drept afară de limba sa maternă a se folosì de ori-care altă limbă. Insă chiar pentru-că acì e vorba de un drept, — ca al individului, — nu mai este de lipsă să se hotărască înaintea diregătoriei că în care limbă voeşte să se iee la protocol fasiunea sa.

Eu socotesc adecă, că dacă mă declar eu înaintea unei diregătorii în limba mea maternă, totdeauna trebue să se iee descoperirea la protocol în aceea limbă în care m'am declarat eu, căci sunt de aceea convingere, că numai atunci va puteà avea un amploiat material sigur la o hotărâre clară, dacă va lua vorbele aşa la protocol după-cum le-am spus eu, şi aşa le va subşterne şi la scaunul judecătoresc, şi nu se va face numai traducător al cuvintelor mele.

Şi pentru aceea, sunt de aceea părere, că din §-ul 3, acolo unde se zice că: „anume în limba aceea pe care o va numì partea", să se lase cuvintele acestea afară şi să se zică aşa: „Cererile verbale ale părţilor, cum şi fasiunile lor, mai încolo fasiunile martorilor şi pricepătorilor de lucru, se vor lua la protocol într'una din cele trei

limbi, în care partea şi-a descoperit lucrul, în care martorul ori pricepătorul de lucru şi-a dat fasiunea sau părerea".

Tot-odată am de a însemna, că greutăţi negreşit vom aveà cu limbile, până vom fi în stare să facem cerinţelor din destul. Însă aceste greutăţi mai curând se vor delătura, dacă se va pune necesitatea ca amploiaţii *să înveţe limbile patriei,* decât dacă se va lăsa fieşte-care în voia sa. (Aşa e!) Mai vârtos să băgăm de seamă la aceea, că nu numai drepturile părţilor stau înaintea noastră, ci şi interesul statului.

Să luăm lucrurile penale, înaltă casă! De câte-ori se întâmplă că o persoană dă o fasiune înaintea scaunului, şi neluându-se fasiunea sa în limba aceea la protocol în care omul a vorbit, ci într'altă limbă, pe care omul nu o vorbeşte, — judecătorul se foloseşte de vorbele din fasiunea tradusă, atât a inculpatului, cât şi a martorilor, şi în urmă aduce o judecată falsă, care nici cu fasiunea inculpatului, nici cu a martorilor nu se potriveşte. O judecată, care priveşte, nu numai la avere, ci de multe-ori la cele mai sfinte drepturi personale, la vieaţa însaşi. Eu deci rog înalta casă se primească propunerea mea, pe care o dau aci în scris".*)

Ioan Balomiri primeşte propunerea lui Lazaru.

Gavriil Manu (părtineşte propunerea lui Lazaru, şi se miră că se fac propuneri pentru restrângerea libertăţilor, lucru ce ar împedeca realisarea voiei şi a intenţiunii domnitorului, terminând astfel): „Domnilor, noi nu facem lege pentru *beamteri* şi pentru comoditatea lor, ci pentru popor. Şi cu atâta mai puţin mă pot învoì cu propunerea d-lui Trauschenfels, de oare-ce ne sunt cunoscute tristele urmări ale aceleia din timpurile de mai nainte, şi ştim, că mii şi mii de cause drepte şi procese interesante s'au perdut, numai pentru aceea, pentru-că cererile, sau fasiunile părţilor, s'au luat în limbi straine, şi nu în limba vorbitorului". E de părerea deci să se spună în lege, că diregătorul *e indatorat* să iee cererile şi fasiunile părţilor în aceiaşi limbă, în care au fost făcute.

Dimitrie Moga e pentru propunerea lui Lazaru, pe care o află că stă în consonanţă cu proiectul regimului. Răspunde lui Trauschenfels, că precum Românii au învăţat limba germană, *înveţe şi alţii româneşte.* În procese pe fasiuni se pune greutatea cea mai mare, dar' acestea

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863 Nr. 85—86. şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 326.

numai atunci sunt de preţ, când sunt autentice; iar' autentice sunt atunci, dacă se iau în limba în care se fac. Prin aceasta se poate că un proces vine întârziat; dar' mai bine întârziat, decât rău terminat. În fine amploiatul învețe limbile ţerii în care vrea să trăiască.

Conrad Schmidt concede, că funcţionarul e pentru popor, nu poporul pentru funcţionar. Dar' să nu 'i-se restrângă prea tare nici acestuia libertatea. Primeşte §-ul cu modificarea lui Trauschenfels.

Ioan Aldulian combate ambele propuneri, a lui Trauschenfels şi a lui Lazaru, fiind-că în ambele casuri e ameninţată libertatea alegerii. Recomandă deci primirea neschimbată a §-lui.

Episcopul Şaguna: „Înaltă casă! Jurisdicţiunea mea bisericească se întinde asupra tuturor părţilor patriei noastre, prin urmare am o parte a jurisdicţiunii mele şi în Treiscaune. S'a întâmplat în anii trecuţi, că un creştin din ai bisericei mele a venit la mine, în causa sa divorţială, şi a început să vorbească cu mine ungureşte. Eu i-am spus că limba noastră este cea românească, şi că el încă e Român, şi să vorbească româneşte. Bietul om nu a avut încotro, a început a vorbi româneşte, dar' tot într'una i-se acăţa limba într'atâta, încât a început în urmă a asuda. Văzând eu aceasta 'l-am lăsat un minut sau doue să vorbească româneşte, până am văzut că omul s'a năcăjit destul, atunci 'i-am conces să vorbească în limba maghiară, ştiind că ungureşte vorbeşte mai bine decât româneşte.

Aceasta, înaltă casă, ca o faptă adevărată am adus-o înainte, ca se documentez, că în §-ul acesta al 3-lea al regimului eu aflu, nu numai un principiu liberal, scos din împrejurările cele mai naturale ale patriei noastre, ca să nu zic ale cerinţelor imperative ale presentului, ci văd tot-odată şi un principiu de tot practic, ca cum doară în Bankgasse la Viena s'ar fi întâmplat aceea-ce s'a întâmplat între mine şi creştinul meu din Treiscaune.

Acum, înaltă casă, noi avem Români în Treiscaune, şi se zice, că care are a depune vre-o rugare verbală, poate să-'şi aleagă una din acele trei limbi ale ţării. Eu cuget, că acesta este un principiu de tot raţional, şi cuget că este cu deosebire mai raţional decât principiul contrar, adus înainte din altă parte. De aceea deci, Românii din Treiscaune se duc la judecătorie şi-'şi pot alege o limbă

care le place lor mai bine, şi pot face cererile lor în aceiaşi limbă, în care pot depune şi fasiunile lor şi celelalte. De-ar şti Europa cât de liberal am tratat eu cu creştinul meu din Treiscaune, ar zice că eu sunt un om foarte liberal. (O voce: Cu tot dreptul!)

Inaltă casă! Eu pun altă întrebare. Ce va zice Europa dacă va auzì, că în urma unei legi ardelene, şi încă a celei mai proaspete, ar merge un om la jurisdicţiunea politică, sau la judecată, şi ar aduce înainte o cerere verbală, sau ar depune o fasiune, şi amploiatul n'ar şti şi n'ar înţelege limba aceluia? Cu bună seamă ar zice Europa, că nu e liberală, nici modernă legea aceea în urma căreia pot fi în Ardeal amploiaţi cari nu ştiu limba poporului.

Foarte bine s'a spus din partea mai multor vorbitori, că amploiatul se pune în oficiu pentru înaintarea interesului public şi al poporului, dar' nu pentru interesul seu personal. Amploiatul, fie juridic, fie politic, după părerea mea, domnilor, gândesc că problema lui cea dintâia şi cea mai sfântă este, *a lumina şi a învăţa poporul.* Dar' cum va puteà el să înveţe poporul, dacă nu pricepe limba poporului? Eu nu înţeleg aceasta aşa, ca fie-care amploiat trebue să ştie aceste trei limbi, împreună cu literatura lor, decât numai în mod practic şi în interesul lipsei cotidiane.

Prea puţini amploiaţi au fost şi sunt în ţeara aceasta, cari să nu ştie doue limbi. Secuiul va şti ceva româneşte, Românul, ori unde va veni, ştie ceva ungureşte, sau în altă parte a ţerii şi ceva nemţeşte, ear' amploiaţii germani încă ştiu ceva ungureşte sau ceva româneşte.

Sunt lucruri, domnilor, nu e îndoială, cari să pot amăna, dar' sunt unele cari s'au copt şi nu se mai pot amâna. În şirul acestor lucruri, cari nu se pot amâna, pun eu şi chestiunea limbei, factorul principal al unei legislaţiuni constituţionale. Împăratul a cunoscut însemnătatea cea mare şi înteţitoare de a se decide chestiunea limbilor patriei noastre. Nu poate fi un suflet, domnilor, care deslegarea cea norocoasă a acestei chestiuni foarte ponderoase nu o ar dori, cu atâta mai mult, că suntem angajaţi din partea regimului M. Sale.

Eu sunt foarte patruns, că regimul a trebuit să facă multe şi mari studii despre obiectul acesta, şi văd că dela A) până la Z) bine a studiat obiectul, de aceea a concentrat convingerile sale pe basa constituţiunei moderne şi fericitoare de întreaga patrie. Eu rog înalta casă, ca să îmbrăţişăm principiul acesta sănătos şi foarte

bine nimerit al regimului din proiectul acesta de lege. Eu părtinesc §-ul 3 al regimului, pentru-că îl aflu în legătură naturală cu al 2-lea, earăşi al regimului. În § 2, precum am văzut, să zice, că „părţilor le stă în voie a întrebuinţa în toate esibitele, de ori-şi-ce soiu, cum şi în toate pertractările oficioase, ori-şi-care din cele trei limbi ale ţerii". În §-ul 3 urmează un eflux foarte natural, unde despre cererea verbală, despre fasiuni şi pricepători de lucru e vorba, că fie-care din cele trei limbi se poate întrebuinţa, şi aşa trebue să se iee la protocol cererea sau fasiunea. Întru adevăr, §-ul acesta este cu mare desteritate compus, pentru-că dacă aduce cineva cererea sa cu graiul viu înaintea amploiatului seu şi amploiatul începe să scrie tot în limba aceea, dacă şi nu va adnota toate cuvintele, dar' esenţa lucrului o va adnota şi o va nimeri genuin.

Mă rog, să luăm acum ceealaltă parte. Vine un ţeran la un amploiat român si vorbeşte nemţeşte. Bine, eu să fiu acela, eu ştiu nemţeşte, şi'l voiu întreba: „wünschen Sie dies oder jenes?" şi el îmi va răspunde cu *ja*. Dar' eu nu vreau să ştiu nimica de limba germană, pentru-că eu sunt Român, şi voi scrie româneşte aceea-ce a vorbit el nemţeşte. Când va fi gata omul acela cu cererea sa verbală, sau cu fasiunea sa, eu îi voiu ceti fasiunea ori cererea lui româneşte şi'l voiu întreba, că scris'am bine? Dacă are frică mare de mine, va zice »*gut ist es*«.

Mai mulţi dintre noi am avut întâlniri amicabile, am vorbit despre acest obiect de mai multe-ori, şi tot-deauna am recunoscut, că pe lângă toate greutăţile ce întâmpină deslegarea chestiunii limbilor ţerii, ea se poate deslega bine, numai să fie voie şi intenţiune bună. Recunosc şi eu, domnilor, şi mărturisesc, că egala îndreptăţire a limbei e un lucru foarte greu pentru efectuirea ei numai decât, dar' apoi vom şi erta unii altora greşelile şi nu le vom tălmăci numai de cât spre rău, căci este voie bună între noi, despre ce nu mă îndoesc. Invăţ eu ca Român şi nemţeşte şi ungureşte? Inveţe şi altul româneşte! Apoi, domnilor, noi să nu cruţăm lumea noastră cea tineră, care vrea să fie prea comodă!

Dacă cineva e Neamţ, se ştie numai nemţeşte, ear' celelalte limbi nu? Domnilor! Cine vrea să fie amploiat, să se şi califice. Noi cari suntem acum cu părul sur, cu greu vom mai învăţa; şi de aceea trebue să avem răbdare unii cătră alţii. Dar' apoi pentru aceea pe cei mai tineri trebue să-'i disciplinăm serios, ca să înveţe

limbile patriei dacă vreau să fie amploiaţi, pentru-ca aşa să corăspundă cerinţei şi chemării lor.

Vine un Ungur la un amploiat român, sau viceversa. Cere geniul timpului şi interesul oficiului, ca amploiatul român se întimpine frumos pe ţeranul ungur, şi viceversa. Pentru-că, domnilor, a încetat feudalismul, când era deosebire între om şi om. Astăzi e deosebire numai între *pungile* oamenilor! De aceea, mă rog domnilor, să ne unim în convingerile noastre patriotice şi se primim unanim principiul regimului din §-ul acesta. Şi eu numai o mică schimbare îmi iau voie a propune, şi adecă, cătră finea §-lui acestuia, în loc de „limba pe care o va numi partea" aşi zice: „în care martorul sau pricepătorul de lucru şi-a dat cererea sau fasiunea".

Această propunere s'a făcut şi mai nainte de cătră deputatul Tălmaciului, dl *Lazaru,* însă după părerea mea nu aşa clar după cum am stilisat'o eu. (Presidentul: tocmai aşa!) Dacă e aşa propunerea dlui deputat al Tălmaciului, atunci eu îmi retrag moţiunea mea şi mă alătur la aceea a amicului meu, deputat al Tălmaciului".*)

Rannicher spune, că cel mai sfânt lucru al unui popor este *limba.* Acest bun trebue să i-se păstreze cu toată scumpătatea. Sunt triste esperienţele din trecut, făcute pe terenul acesta, dar' îndreptarea se face prin actualul proiect de lege, care este esemplu şi tip de libertate. Recomandă dietei primirea neschimbată a §-lui din proiectul regimului.

Trauschenfels răspunde celor-ce s'au ocupat cu părererile sale, accentuând, că amploiatul chiar folosind limba poporului, compune actele într'o limbă cultă, literară, pe care poporul de rând nu o înţelege, mai ales că e plină de termini juridici străini. Recomandă încă o dată spre primire propunerea sa.

V. L. Popp: „Inaltă casă! Trebue să mărturisesc, că nu mi-am adus aminte, că din partea acestei înalte case se va ridica cuvânt în contra principiului depus în §-ul 3 din proiectul de lege al regimului. Nu mi-am adus aminte, domnilor, pentru-că după părerea mea, §-ul 3 nu este fundat numai pe egala îndreptăţire, ci, — ce doară nu s'ar puteà spune despre ceialalţi paragrafi ai acestui

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863, numărul 85—86 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 328—330.

proiect, — este neapărat de lipsă pentru asigurarea, nu numai a averii, ci şi a vieţii fieşte-căruia.

Un legislator, înaltă casă, nu poate aveà înaintea ochilor pe amploiatul, ori neştiinţa acestuia, ci asigurarea vieţii şi a averii. Domnilor, nu este puţin lucru acesta, nu este tot atâta, când vine o partidă într'un proces civil ori criminal, nu este indiferent, că în care limbă să i-se iee la protocol aceea ce va da înainte. Dacă amploiatul nu ştie limba partidei ori a martorului, atunci nu cred să fie în stare nici să-'i scrie la protocol plânsoarea, fasiuuea, etc. aşa cum le-a predat omul. Ştim, domnilor, că de multe-ori atârnă mult numai dela un cuvâut. Un cuvânt de multe-ori hotăreşte. Amploiaţii trebue să stie limba partidei sau a martorului, şi dacă nu o ştie şi nu poate să asculte partida în limba ei, atunci acela nu poate să fie diregător.

S'a zis din partea domnului deputat *Trauschenfels,* că prin §-ul 3 se jertfeşte meritul pentru formă. Dar' eu aflu din contră, că tocmai prin propunerea domniei sale se jertfeşte meritul pentru formă. Meritul, domuilor, nu este limba amploiaţilor, nu este comoditatea lor, ci meritul este materialul acela, care se ia la protocol, şi protocolul apoi pe care se întemeiază hotărârile tuturor instanţelor. Aceasta şi numai aceasta poate servì de material şi basă a decisiunilor, aceasta trebue se dee securitate deplină, că conţine spusele sau fasiunile proprii ale respectivului, cari sunt materialul decisiunilor, şi dacă materialul acesta nu este drept, atunci toate câte se vor funda pe acesta vor fi nedrepte.

Inaltă casă! Eu încă sunt judecător, de mai bine de 14 ani. Am fost atât la instanţa primă, cât şi la a doua şi a treia. Şi cu durere trebue să mărturisesc, că mi-au venit înainte şi procese de acelea, unde s'a zis tocmai despre protocoale, că: „eu n'am zis aşa, cum s'a scris la protocol. Domnul judecător nu m'a priceput şi a luat îu scris aceea ce eu nici decât n'am zis, s'au tocmai contrarul dela ceea-ce am zis“. Ştiu şi cazuri, în cari lucrul a venit la atâta, încât omul cu martorii sei s'a dus la notariul public şi şi-a luat act autentic despre aceea ce au zis martorii înaintea judecătorului, unde a arătat, că martorii n'au zis aşa după cum a scris judecătorul. Dar' ce s'a făcut? Partidei nu i-s'a putut ajuta nimica, şi procesul a rămas perdut, pentru-că protocolul judecătorului a fost luat după forma lui, ca pe deplin legal. Tocmai de aceea, ar fi de lipsă, ca atunci, când stă o partidă, ori martor

înaintea judecătorului, acesta să-i știe limba deplin de bine, să scrie la protocol vorbirea sau fasiunea în limba vorbitorului și nu în altă limbă. Nu mă voiu duce mai departe, ci mă provoc numai la înalta casă. Au nu am făcut noi aici în loc esperiența, că ce greu și nesigură e traducerea dintr'o limbă într'alta? Cu cât mai greu e deci, când cu grabă la luarea protocoalelor trebue să traduci dintr'o limbă într'alta! Așa-dară, înaltă casă, eu sunt cu totul în contra propunerii domnului Trauschenfels și aflu destulă garanță în proiectul regimului".*)

Gaetan pledează pentru propunerea lui Lazaru, combinată cu a lui Șaguna. *Lazaru* răspunde lui Rannicher și Trauschenfels. *Rannicher* recomandă de nou paragraful regimului. *Conrad Schmidt* combate pe Lazaru. E pentru propunerea lui Trauschenfels, ear' căzând cumva aceasta, pentru proiectul regimului. Episcopul *Fogarassy* e de o părere cu C. Schmidt. *Gull* e pentru propunerea lui Trauschenfels, în cas de neprimire pentru proiectul regimului. *V. L. Popp* răspunde lui C. Schmidt și lui Rannicher și combate de nou propunerea lui Trauschenfels. *Eitel* se declară pentru propunerea lui Trauschenfels.

Schuler-Libloy are cuvântul din urmă. Recomandă spre primire paragraful în textuarea făcută din partea reregimului. Se face votarea și propunerea lui Lazaru cade, ear' paragraful să primește în textuarea cuprinsă în proiectul guvernului. Ședința se încheie.

Ședința XXX.

Ținută în 18 Septemvrie. Se cetește și autentică protocolul ședinței premergătoare. După unele propuneri făcute de Obert, Wittstock, și *Ioan Rusu,* adresează *Budacker* și alți zece consoți (întră ei singurul Român *Joachim Mureșan*), interpelațiune în chestia budgetului anului viitor și a socotelilor de stat de pe anii doi trecuți. Presidentul promite, că va înainta interpelațiunea la guvern și răspunsul ce va sosì îl va comunica dietei.

Se întră în ordinea de zi. Paragraful 4 din proiectul de lege despre limbi se primește cu o mică modificare.

---

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, 1863, numărul 85—86. și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*" pag. 331—332.

La §-ul 5 propune *Trauschenfels,* că atunci, când părţile au advocat, răspunsurile să se dee în limba competentului oficiu sau municipiu. *Schnell* propune, ca răspunsurile să se dee totdeuna în limba jurisdicţiunii, municipiului sau a comunei. *Conrad Schmidt* ar conşimţì cu Schnell, dar' propunerea acestuia nu se mai poate primì, după ce e primit §-ul 3, cu care ar sta în contrazicere. *Ioan Puşcariu* polemisează cu Trauschenfels şi cu Schnell şi propune acceptarea paragrafului aşa cum e formulat din partea guvernului. *Iacob Bologa* e asemenea pentru paragraful regimului, care e numai o consecinţă naturală a paragrafilor deja primiţi. Răspunde şi el lui Trauschenfels şi Schnell. *Moga* părtineşte paragraful regimului şi propune încheierea discuţiei. *Conrad Schmidt* consimte cu propunerea lui Schnell, dar' după ce se teme că va cădea, să alătură la propunerea lui *Trauschenfels*.

Ioan Bran de Leményi: „Inaltă casă! La ordinea zilei este desbaterea specială despre § 5 din proiectul regimului. Acest paragraf din proiectul de lege al regimului este numai rodul, fructul celor defipte în §-ul 2 şi 3. Din acest paragraf se vede, că părţilor li-se dă dreptul de a căpăta resoluţiunile tot în acea limbă în care a fost făcută petiţiunea sau cererea lor în scris, sau luată la protocol. Paragraful acesta aşa sună în proiectul regimului: „Esibitele părţilor, ori cererile lor date la protocol, trebue resolvate în aceeaşi limbă în care a fost făcută petiţiunea sau cererea luată la protocol". Din paragrafii precedenţi se vede, că părţile îşi pot da toate esibitele, atât în scris, cât şi prin graiu viu, în ori-care limbă din cele trei limbi ale patriei. Paragraful 5 zice, că oficiilor, diregătoriilor, le este impusă datoria de a decide lucrul earăşi în limba aceea, în care s'a luat causa la protocol.

Mă mir, şi într'adevăr nu pricep, că din ce punct de vedere purced domnii Trauschenfels şi Schnell în propunerile lor, afirmând, că asemenea manipulaţiune, — adecă dacă s'ar resolvì petiţiunile, esibitele, etc. amăsurat §-lui 5, în limba petiţiunei, esibitului, etc. — ei nu o pricep, căci în adevăr, nu este nici o raţiune suficientă, dacă numai nu au aceşti domni proponenţi alt-ceva cuget ascuns la spate, şi adecă, ca judecătoriile, magistratele, preste tot să fie compuse din indivizi numai de o limbă, şi cu deosebire întră Saşi şi Români, cum au fost şi sunt şi astăzi, constătătoare numai din

Saşi. Căci, domnilor, dacă la judecătoria cetăţii sau districtului Braşovului ar venì un Sas şi'şi va da cererea la protocol în limba nemţască prin graiu viu, îngreunează aceasta serviciul oficiului când el earăşi va căpăta resoluţiunea sa în limba germană? Nici de cum! De ce? Pentru-că judecătorul cetăţii şi al districtului Braşovului este Sas, şi poate şi actuarul, secretarul magistratual încă va fi Sas. Aceasta nu îngreunează nici-de-cum. Dar' dacă partida care vine la judecătorie şi vrea să-şi dee plângerea sa înainte va fi română sau maghiară, si va cere ca să se iee cererea la protocol în limba română sau maghiară, şi amăsurat §-lui 5 din proiectul de lege al regimului ar trebui să capete resoluţiunea earăşi în limba română sau maghiară, aceasta îngreunează! Aşa se vede că cugetă domnul deputat Schnell. Dar' de ce? Pentru-că la judecătoria din Braşov este şî judecătorul şi secretarul — Sas!

Acum noi, dieta ţării, representanţii poporului Transilvaniei, corpul legislativ, să ne silim a restrânge şi a sugruma legea liberală şi salutară, §-ul 5 din proiectul regimului, spre îndaunarea şi dauna poporului de trei limbi, a sucì, a întoarce paragraful acesta în favorul judecătorilor şi judecătoriilor unei limbi? Asta să nu fie! Noi, pătrunşi de spiritul timpului, al libertăţii şi egalităţii, avem să ne silim a face legi pentru tot poporul Transilvaniei, şi apoi la timpul său să întocmim personalele la diregătorii aşa, ca să corăspundă legii, fiind la acelea toate trei limbile ţerii representate, căci altmintrelea atâta ar însemna, ca şi când cineva, care vrea se facă o casă, întâiu ar face uşile şi ferestrile, şi apoi şi-ar întocmì casa.

Dar' mai încolo, mă rog, cum s'ar putea pótrivì aceasta propunere a domnului Schnell cu egala îndreptăţire a limbilor ţerii, care vrea, ca părţilor, ori-şi-cum, ori şi în ce limbă şi-au dat esibitele lor, plângerile lor la protocol prin graiu viu, totuşi să li-se dee resoluţiunea în oficioasa limbă a municipiului. Dacă la judecătoria din Braşov limba germană ar fi limba oficioasă, cum s'ar împlinì egala îndreptăţire a limbilor, dacă Românii şi Maghiarii ar căpăta resoluţiunile în limba germană, iar' Saşii în limba lor maternă? Şi iarăşi asemenea, unde ar fi limbă oficioasă limba română sau maghiară?

Am auzit din partea domnului deputat şi comite al naţiunii săseşti, Conrad Schmidt, provocându-se în privinţa aceasta la reciprocitate. Eu mulţămesc de o asemenea reciprocitate, ca adecă minoritatea română şi maghiară în municipiul german să fie apăsată,

să fie călcată, şi asemenea minoritatea germană in municipiul român. Nu! Libertatea şi egalitatea individuală se rămână sfântă! Aceasta reciprocitate ar fi cât se poate de periculoasă şi ar aduce după sine cea mai mare nemulţămire în popor. Dar' să luăm lucrul din partea practică. Înaltă casă! În districtul Făgăraşului sunt Maghiari şi Saşi în oraş, dar' şi într'un sat, Şercaia. Limba oficioasă a districtului Făgăraş este dela 1861 încoace, dela hotărîrea representanţei districtuale, esclusiv cea română. Însă când vine un Sas la judecătorie, se ia plângerea lui în limba germană, asemenea şi resoluţiunile le capătă, şi tot aşa şi în privinţa Maghiarilor. Acum, dacă vom face noi o lege, ca minoritatea să cadă jertfă majorităţii, atunci s'ar mulţămi foarte frumos, că venind Sasul sau Maghiarul la diregătoria sa să nu se mai primească, să nu i-se conceadă mai mult aşi da esibitele şi plângerile sale în limba sa maternă, sau să nu-'şi mai capete, să nu 'i-se mai dee resoluţiunile, hotărîrile, etc. în limba sa maternă, ci în limba oficioasă, în limba română, pe care el nu poate să o priceapă şi nu ştie în ce mod s'a hotărît cererea sa.

Să nu ne provocăm, domnilor, numai la un municipiu, la districtul Braşovului şi la al Făgăraşului, ci să aruncăm ochii peste toată Transilvania, se considerăm, că vor rămânea în municipii naţionale minorităţi foarte însemnate şi număroase de altă naţionalitate şi limbă, cari nici-de-cum nu se pot despoia de dreptul individual. Nu se poate concede prin lege, ca acestea să cadă jertfă majorităţii! Aceasta ar produce în ţeară cea mai mare nemulţămire! Am face un pas retograd chiar în contra ordinaţiunii pe care Escel. Sa ministrul de justiţie, acum cancelar aulic, dl conte de Nádasdy, a emis-o încă sub timpul absolutistic. Apoi, după-cum am zis, aceasta este cu totul în contra egalităţii limbei. Dacă capătă Germanii în municipiul german, pentru-ce să nu capete şi Românii şi Maghiarii viceversa, şi după principiul egalităţii limbei este o necesitate imperativă, ca fie-care să-'şi capete resoluţiunea sa în limba sa maternă, sau în care 'şi-a ales-o?

Aceasta în privinţa propunerii domnului deputat Schnell. Mai moderată decât propunerea aceasta este propunerea sau moţiunea domnului Trauschenfels, care lasă tot paragraful în cuprinsul seu, şi vrea numai să mai aplice la finea §-ului următorul amandament, adecă: „Fie-care partidă însă, care se represintă prin alt plenipotenţiat, va căpăta resoluţiunea în limba oficioasă a tribunalului respectiv". Aceasta, domnilor, este întâiu cu totul de prisos şi nu are nici un

înţeles, pro primo, pentru-că dacă se duce advocatul la judecătorie, atârnă dela dânsul în ce limbă vrea să-'şi dee cererea părţii nainte. Să zicem că merge la diregătoria din Braşov, unde îşi dă plângerea nemţeşte şi capătă şi resoluţiunea nemţeşte.

Dar' ce-ar fi, când ar fi advocatul Român şi s'ar duce la Braşov, unde s'ar da plângerea în limba română? Acum, după propunerea domnului Trauschenfels ar trebuì iară să se dee advocatului român hotărîrea sau decisiunea în limba germană! Acì iarăsi vin la egalitatea limbei, dacă advocatul german şi părţile sale îşi dă acusa în limba maternă şi primeşte decisiunile în limba sa maternă, iar' advocatul român şi partidele române să primească decisiunile în limba oficiului, în limba germană.

Toate sunt nedrepte, pentru-că egalitatea limbei în privinţa individuală ar trebue să fie pradă, jertă municipiilor şi diregătoriilor.

Dar', domnilor, cu ocasiunea aceasta nu pot să nu-'mi esprim mirarea, cum se mai pot propune ast-fel de restricţiuni în privinţa libertăţii individuale, şi tocmai din aceea parte a înaltei case, din care mai deună-zi se auzeau glasuri zicând: „Gleiches Recht für Alle", dela Adria până la Lotrioara. (Bravo! Ilaritate.) Deci eu din motivele acestea aduse înainte sunt în contra ambelor propuneri ale domnilor deputaţi Trauschenfels şi Schnell, şi mă declar cu totul pe lângă paragrafii din proiectul de lege al regimului, pentru-că e drept, e liberal, şi e numai un eflux al §§-ilor de mai nainte, primiţi de înalta casă şi ridicaţi la valoare de conclus".*)

Schnell recomandă celor din stânga (Românilor) să fie mai moderaţi în pretensiuni, luând considerare că două naţionalităţi lipsesc din dietă. Amploiaţii n'au vreme să înveţe limbi, pentru-că au să înveţe legi. Şi apoi limba română abia de 15 ani se cultivă mai cu seriositate, şi n'are cărţile necesare din cari ar puteà scoate amploiaţii terminii technici şi juridici. *Trauschenfels* polemisează cu *Moga,* şi nu află raţiune în aceea, că advocatul să fie silit să scrie în toate trei limbi ale ţerii. *Binder Mihail* crede, că nu e bine să se vorbească despre aceea, că partida nu înţelege resoluţiunea dată ei în altă limbă, pentru-că partida nu înţelege nici resoluţiunea dată în limba ei. Să nu fim ultra-liberali, pentru-că ultra-liberalismul e frate cu reacţiunea.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 345—347.

E pentru propunerea lui Schnell, iar' dacă aceasta cade, pentru a lui Trauschenfels.

Ioan Hania: „Inaltă casă! Când am cetit §-ul 6 din proiectul de lege al regimului, aşa am fost pătruns de înţelesul şi cuprinsul dânsului, încât nici-de-cum nu am crezut că la acela şi pentru acela voiu fi silit a face ceva reflexiuni şi eu. Eu am fost de aceea convingere cuprins, că înalta casă, văzând adevărul şi strânsa legătură între paragraful 1, unde s'a esprimat egala îndreptăţire a tuturor limbilor trei din patria noastră, în genere, şi apoi § 2 şi 3, am fost, zic, de convingere, că §-ul 5 fără nici o desbatere se va primì cu unanimitate din partea înaltei case întregi, întocmai ca şi §-ul 4. Văd însă, cum-că precum alaltăieri în privinţa §-lui 3, aşa şi astăzi în privinţa §-lui acestuia, se născură şi s'au născut desbateri lungi, tot numai din privinţa aceea, că sunt greutăţi la mijloc, greutăţi ca acelea, că dacă înalta casă va primì şi vota articolul acesta de lege, şi anume §-ul 5, după proiectul regimului, va fi o lege aceasta nepracticabilă şi fără putere de viaţă.

Sunt, domnilor, greutăţi, recunosc că sunt greutăţi, însă recunosc şi ştiu totodată şi aceea, că greutăţile acestea nu sunt de natura aceea, încât legea aceasta dreaptă şi liberală a înaltului regim să nu aibă tocmai fructele dorite şi resultatele acelea, pe cari le aşteptăm toţi de la ea. Sunt greutăţi. Da, dar' unde şì cari sunt greutăţile acelea? Eu cred, că greutăţile le află domnii înainte vorbitori din centru, şi eu cu d-lor, faţă cu amploiaţii de acuma şi cu privire la limba română. Pentru-ce? Pentru-că mult onoraţii domni, în timpurile trecute şi până în ziua de astăzi, mai mult s'au îngrijit de limba italiană, franceză şi de alte limbi, decât să înveţe limba acelui popor, cu care ei sunt în comerciu cotidian, a poporului aceluia, căruia în partea cea mai mare au avut să-i facă judecată, şi pe care au avut a'l administra. Până acuma ei s'au îndestulat şi au crezut că ştiu limba română dacă au putut vorbi cu servitoarea şi servitorul lor. Şi acuma nu mă mir dacă acei domni, văzând că limba română este cu totul alt-ceva, vin la părere, că tot ce nu ştiu dânşii din limba română este franţuzesc, italienesc, sau doară chiar sanscritic, şi mai ştie Dumnezeu ce? (Bravo!)

Da, domnilor, aceia cari voind nevoind au trebuit să se facă cunoscuţi cu limba română încă din mica copilărie, din casele părinteşti, puţin preţ au pus pe limba aceasta, care în adevăr este şi a fost limba patriei noastre, încât astăzi, când are a i-se deschide şi

ei uşile cancelariilor şi tribunalelor, ocupate de acei domni, află într'ânsa greutate.

Eu am cunoscut în timpii nu de mult trecuţi bărbaţi străini, şi cu deosebire cunosc astăzi pe un bărbat, care când nu de mult a venit din străinătate în patria noastră şi în mijlocul nostru, nici o idee n'a avut de această limbă. Şi bărbatul acesta aşa a ştiut învăţa limba română, încât mai că aşi puteà zice, că nici un transilvănean neromân şi cu deosebire nici unul dintre fraţii Saşi astăzi nu poate concurge cu el în punctul acesta.

Se află greutăţi mari şi cu privire la municipii, precum a plăcut dlui deputat al Sibiiului a zice. Da, cred şi conced. Insă numai atunci, când municipiile ar cuprinde în sine numai una sau altă naţionalitate. Dar' eu ştiu că, luând afară Săcuimea, şi şi aceasta nu întreagă, toate celelalte municipii din ţeară sunt foarte mestecate, locuite partea cea mai mare de majoritate română. Din care privinţă domnilor am zis, zic şi voiu zice, că dacă soartea aşa tare ne-a îngrădit pe unii cu alţii, încât trebue să fim şi să trăim unii cu alţii, să căutăm a nu ne amărî unul altuia viaţa, ci să ne-o îndulcim. Şi aceasta o vom face dacă vom fi drepţi unii către alţii, dacă vom fi mai drepţi ca până acuma, căci până acuma de limba română nime nu s'a îngrijit să o înveţe, şi s'a purtat grijă foarte mare, ca la diregătoriile municipale să nu încapă picior de Român.

La specialităţi nu vreau să mă las (Presidentul îl întrerupe). Greutăţile acestea toate se vor delătura, dacă ne vom silì să învăţăm limbile patriei. Şi nu trebue să le învăţăm toate trei, căci în multe locuri ajung două. Şi oare aşa greutate mare este pentru un transilvănean neromân să înveţe limba română, când domnul deputat Schnell a mărturisit, că în timpul acesta scurt, de când ţine dieta, s'a deprins foarte bine în limba română? Cu cât mai vârtos o va învăţa deci cineva, dacă va face studiu din ea. Şi aceasta se cere dela fie-care amploiat transilvan.

Au binevoit domnii antevorbitori a pomenì de „zufällige Majorität“. Eu am auzit pe dl deputat Schnell, pe care mult îl stimez, vorbind în zilele de curând trecute despre „loialitate, liberalitate şi dreptate“, şi foarte trebue să mă mir astăzi, auzind că vorbeşte despre „zufällige Majorität“. Se poate, că pe domnul Schnell să-'l supere, că poporul acela, care numără peste un milion, este representat în această mărită casă cu 4—5 membrii mai mult decât

poporul ce numără 170 până la 200 mii de suflete? Este aceasta la domnialui „zufällige Majorität“? (Bravo!)

Ce se ţine de acei domni deputaţi, cari încă nu 'şi-au ocupat locurile în aceasta casă, noi ne-am esprimat părerea noastră de rău, şi 'mi-o esprim şi eu astăzi. Cred însă, că legea aceasta măsură dreptatea de-opotrivă în dreapta şi în stânga, şi aşa şi pentru aceia ea va fi dreaptă. Eu aşi fi voit, într'adevăr, ca şi d-lor să iee parte aici la desbaterile noastre, ce poate peste scurt se va şi întâmpla.

Aceste observaţiuni mi-am luat voie a le face, de unde urmează, că nici-de-cum nu mă pot alătura, nici la părerea domnului Trauschenfels, nici la a domnului deputat Schnell, ci cu privire la §-ul 5 din proiectul de lege al regimului, mă alătur cu totul pe lângă dânsul“. (Bravo!)*)

Gull e în contra ori-cărei contopiri silite între popoarele transilvane. Recunoaşte, că §-ul 5 e o consecinţă naturală a §-ului 2 şi 3, dar' din oportunitate e pentru modificarea lui, în sensul propus de Schnell, eventual în cel propus de Trauschenfels.

Ioan Florian: „Înaltă casă! Proiectul de lege pentru limbi se împarte, cum văd, cam în trei părţi. Partea primă vorbeşte despre drepturile personale, sau ale indivizilor, pe cari le vor avea dânşii în privinţa limbii, şi despre datorinţele diregătorilor, tot în aceasta privinţă. Propunerile ce le-au făcut domnii deputaţi Schnell şi Trauschenfels însă îngrijesc numai pentru partea din urmă, iar' pentru ceealaltă parte nici-de-cum. Propunerea d-lui Schnell îngrijeşte, ca la fie-care diregătorie din Transilvania să domnească numai o limbă, şi amploiatul să ştie numai limba aceea şi alta nu. Aceasta intenţiune s'a arătat şi din desbaterea paragrafilor de mai nainte, precum şi din proiectul d-lui Trauschenfels din şedinţa trecută. Acum domniile lor îşi dau toată silinţa, ca la fie-care municipiu să se lucre numai într'o limbă, şi ca amploiaţii numai limba aceasta să o ştie perfect. Apoi aşi voi să ştiu, că ce argumente va avea dl Schnell la §-ul 15, atât pentru Săcuime, cât şi pentru municipiile din ceealaltă parte a Transilvaniei, ungurească şi românească? Doresc să văd, cu ce motive va impune d-lui municipiilor maghiare, săcue şi române limba germană, acolo unde negreşit nu va fi germană limba oficioasă, şi în §-ul 15 se prescrie limpede numai limba germană pentru toate municipiile din ţeară?

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 349—350.

Pentru aceea dară eu zic, că dacă noi nu vom avea tot-odată înaintea ochilor şi aceea, că la fie-care diregătorie, ba ca ori-care amploiat, să cunoască cel puţin două, iar' după dorinţa mea, chiar toate trei limbi ale ţerii, — apoi va fi tare greu a corespunde cerinţelor poporului şi ale legii acesteia, care poartă în frunte inscripţiunea egalităţii celor trei limbi ale ţării.

Cu aceasta ocasiune am a răspunde d-lui deputat Schnell, că d-lui nu cunoaşte bine împrejurările din Transilvania, şi aceea-ce s'a întâmplat în anii din urmă ai sistemei căzute în toată Transilvania în privinţa limbei, sau de şi cunoaşte, se vede a le fi dat toate până acuma uitării. Dar' eu, ca să-'i demonstrez, nu mă duc mai departe ci mă restrâng pe lângă Braşov, unde d-lui e senator.

Tribunalul din Braşov a fost aşa organisat, că acolo erau foarte puţini amploiaţi români şi unguri. Însă, după-ce a eşit ordinaţiunea ministrului de justiţie, în anul 1860, care cuprindea tocmai aceea-ce prescrie acum partea primă a proiectului de lege de sub pertractare, la prima vedere a aceleia toţi amploiaţii, cari până atunci nu voiau a şti, că afară de germană, mai are patria noastră şi alte limbi de ţeară, au tresărit din creştet până în tălpi, şi un timp au resonat şi remonstrat, că aceasta e absurditate, ca amploiatul să scrie şi lucre şi în alte limbi neapte.

În urmă însă, neaflând auz nicăirea, şi observându-li-se, că numai aşa vor mai trage salare pe contul Transilvaniei, dacă vor corespunde ordinaţiunii numite, ce-au făcut Nemţii mei? Au căutat gramatici, formulare pe întrecute, şi aşa la tribunalul Braşovului, fireşte, cu puteri împrumutate, s'a observat ordinaţiunea cu toată acurateţa. Şi eu pot să zic, că de atunci încoace, cât a sustat tribunalul, nu s'a mai întâmplat nici un abus faţă cu aceea ordinaţiune, dată în privinţa limbei. Caute d-lui în actele archivului din Braşov de pe timpul acela, şi va găsì procese de punţi grele, unele întregi în limba românească, altele întregi în limba ungurească, şi altele iarăşi scrise în toate trei limbile.

Ministrul justiţiei a emis în anul 1860 ordinaţiunea în privinţa limbelor patriei fără a se teme că nu se va putea esecuta. Şi noi acum, când numai fiii patriei sunt în oficii, să ne mai îndoim? Să credem, că poporul îşi va alege amploiaţi de aceia, cari să vorbească cu el numai prin tălmacii d-lui Schnell? Dacă se va respecta egalitatea limbilor la ocuparea posturilor, apoi pedeca limbei este delăturată. Acestea toate arată, că nu avem causă de a ne spăria aşa

tare de egalitatea limbilor. După-cum văd eu însă că au decurs desbaterile asupra paragrafilor de până acuma, mi-se pare, ca-şi-cum ar fi întrat în desbateri şi cause naţionale. Eu însă aceasta nu o voesc, şi zic, că dacă noi acolo, unde voim a defige limba pentru indivizi, vom urmărì şi tendinţe naţionale, apoi va fi tristă starea justiţiei pe care o vom avea.

Se zice maí încolo, că va fi reciprocitate. Eu reciprocitate vreau să aplic numai acolo, unde e vorba de municipii, corporaţiuni şi persoane morale, însă la părţile private nici-de-cum, pentru-că dacă eu cu un proces în limba străină îmí voiu perde toată averea, atunci în toată vieaţa mea nu voiu mai venì la stare să mai port proces, ca prin reciprocitate să mi-se facă egalitate în privinţa limbei.

A adus dl Schnell înainte o sumă de »*wechsele*«, sau poliţe, şi a demonstrat, câtă pagubă ar fi, dacă nu s'ar resolva numai decât, ceea-ce, fiind ele în limba română, nu s'ar putea întâmpla. Aceea însă nu o spune, că magistratele, ca judecătorií colegiale, unde sunt de a se incusa poliţele, nu primesc incuse nesubscrise de advocaţi. Şi apoi dl de Trauschenfels propune, că în care limbă să se resolveze incusele advocaţilor, din cari toate eu nu văd alta, decât o nisuinţă, ca fie-care municipiu să aibă o limbă oficioasă, şi apoi tot ce va eşì de acolo să ese numai în limba aceea.

Mai încolo zice dl Schnell, că translatorii nu ar putea traduce bine, şi că prin aceasta s'ar face greutăţi însemnate şi pagubă părţilor. Eu, domnilor, socotesc, că dacă şi de acì înainte e să se aplice translatorii, apoi ar fi o tristă stare pentru patrie. Dacă ar fi aşa, apoi nu pot decât să compătimesc înainte, atât patria, cât şi pe fiii ei. Dar' pentru Dumnezeu, unde s'a mai auzit ca într'un stat constituţional, o jurisdicţiune, un municipiu, să-'şi aleagă amploiaţi de aceia, cari cu poporul din mijlocul căruia sunt se poată vorbì numai prin tălmaci?! Atare idee nici-de-cum nu ne promite şi nu ne asigură o egalitate naţională la organisarea şi ocuparea posturilor în municipii. Insă în §-ul 3 stă, că fie-cărei partide îi este liber să întrebuinţeze limba care o vrea, şi poate să prescrie amploiatului, că în care limbă să iee protocolul. Acum, dacă va întrebuinţa judecătorul translatori la aducerea decisiunii, apoi cum va ştì lua protocolul fără translator? Şi apoi, cam ştim ce fel de translatori s'au întrebuinţat şi mai nainte. Adecă, s'a chemat un servitor, care nu pricepe nici limba partidei, nici limba judecătorului cum se cade, şi aşa neînţelegând ce spune partida, informează fals pe judecător,

de unde au urmat cele mai mari asupriri și nedreptăți. Pentru aceea, eu zic, că va fi trist dacă și pe viitor vom mai întrebuința translatori.

Ce se ține de causele criminale ale dlui Schnell, pentru acelea îngrijește procedura penală, și la § 7 îmi voiu face reflexiunile mele de va fi de lipsă. Eu din partemi dar' nu pot primì proiectul d-lui Schnell, ci sunt în contra lui. Ce se ține de propunerea dlui de Trauschenfels, dacă l'am înțeles bine, mi-se pare că d-sa nu a zis numai advocați, „Rechtsfreund", ci a zis și „Bevollmächtigter" și „Vertreter". Acum, mă rog domnilor, să luăm lucrul practic. Astăzi am eu un proces la judecătorie. Eu însă fiind împedecat prin boală ori prin alt-ceva, trimit pe fiiul meu, sau pe tatăl meu la judecată. Acum, după proiectul dlui de Trauschenfels ar trebuì, ca resoluțiunea să mi-se estradee în limba municipiului, pentru-că eu mi-am dat incusa prin *Vertreter* sau *Bevollmächtigter.* Eu dară întreb, că face-se prin aceasta din destul partidei, corespunde aceasta dreptății, egalității și intențiunii monarchului, esprimată în §-ul 5, prin care vrea a face ușurare poporului? Celelalte pe cari le-am avut de observat le-a observat dl deputat *Hania.* Pentru aceea, mă declar și eu în contra propunerii dlui de Trauschenfels, și primesc § 5 din proiectul regimului în toată estensiunea sa".*)

George Barițiu (susține, că paragraful acesta e destul de liberal, întocmai ca și întreg proiectul de lege. Ideile conducătoare la crearea acestei legi au fost două: 1. să nu se facă chestie națională deschisă pe tema acestui proiect; 2. să se lase intactă libertatea națiunilor de a împăca chestia națională. Crede, că regimul a presupus, că va urma în curând organisarea și împărțirea țerii *după naționalități,* și pentru aceasta eventualitate e făcută legea de față. Continuă apoi astfel:) „ . . . Dar' regimul a trebuit să mai fie fost convins și de necesitatea de a se restatorì în sistema municipală sistema cea veche, însă reformată și investită cu libera alegere a funcționarilor în respectivele municipii și comune. Indată ce vom presupune această necesitate a reorganisării municipiilor și comunelor — ce eu trebue să presupun, — chestiunea limbei să înlesnește nespus de mult. Soartea noastră și în privința aceasta e dată în mâna noastră, ceea-ce însă se adeverește și din cuprinsul propozițiunilor regești, cari își așteaptă deslegarea lor. Indată ce noi ne

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 87 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 350—352.

vom împărţi şi organisa districtele, comitatele, sau ce ştiu eu cum le chiamă, scaunele, cu privire la cei doi factori pe cari i-am memorat, îndată ce ne vom alege amploiaţi cu libertatea recerută, pentru susţinerea sistemei municipale, apoi se înţelege prea bine, că grija noastră va fi să aşezăm amploiaţi de aceia, cari să corespundă aşteptării, dorinţei si cerinţelor poporului din patrie, ear' apoi celelalte se vor face oareşi-cum de sine, prin praxa de toate zilele.

Eu earăşi cred mai departe, că regimul a presupus la popoarele Transilvaniei atâta simţ de 'dreptate şi de reciprocitate, încât ori pe unde locuim amestecaţi, să ne purtăm cu cruţare unii cătră alţii. Regimul nu a putut să nu presupună asemenea sentimente la noi, îndată ce bărbaţii de stat vor ţineà charta etnografică a Transilvaniei dinaintea ochilor.

Considerând bine cele premise aici, apoi o mulţime de greutăţi, de frici, de prepusuri, nedreptăţiri, asupreli, precum şi frica de germanisare, de ungurisare, de românisare: vor cădeà toate de sine şi prin aceste măsuri, cari trebue să se iee neapărat prin potestatea legislativă şi prin regim. Tot-odată ni-se va lăsa cu totul în voia şi în mâna noastră de a ne naţionalisa pe noi înşine şi pe respectivele teritorii sau districte pe cari le locuim, sau dacă vom uita noi de noi, dacă nu vom aveà putere de viaţă în noi înşine, după cum am mai atins încă si la altă ocasiune, — de a ne desnaţionalisa.

Intreb, domnii mei, a putut regimul să proceadă din principii mai liberale decât ca să ne dee soartea noastră în mâna noastră cu ocasiunea întroducerei celor trei limbi în Transilvania? Eu susţin că nici-de-cum!

In cele din urmă eu sunt prea încredinţat, că mintea cea firească şi sănătoasă a poporului, viaţa practică, va deslega toate greutăţile pentru cari noi ne facem prea mare scrupulositate". (Asigură apoi pe cei necredincioşi, că în Secuime de es. Românul nu va merge la judecătorul de Săcuiu cu petiţie scrisă româneşte, nici nu'şi va lua advocat pe unul care nu ştie ungureşte, şi tot aşa va face şi Secuiul în ţinuturi de altă limbă, şi termină astfel): „De aceea, eu nu fac nici o greutate din toate câte am auzit în această privinţă. Viaţa practică şi mintea sănătoasă a poporului le va deslega acestea mai curând decât noi aici, prin urmare eu, care am primit principiul cel de frunte cuprins în § 1 al proiectului regimului, primesc şi §-ul 5 din proiectul aceluiaşi, şi rog totodată pe domnii propunători ai celor două amandamente, ca să binevoiască a lua

numitul paragraf la un esamen și mai strâns, pentru-ca să se convingă, că același, ori-cum, e mai liberal decât amandamentele domniilor lor".*)

Discuția se încheie. Presidentul face reasumarea și consultă dieta, care respinge propunerile făcute și primește paragraful în textuarea din proiectul guvernului.

Urmează § 6. *Herberth* cere ștergerea părții a doua din paragraf. *Bologa* sprijinește §-ul in textuarea originală, cu folosirea cuvântului »*și*«, în textul nemțesc »*auch*«, care se află în textul maghiar. *Binder* cere, ca decisiunile judecătorești să fie date în limba oficioasă a judecătoriei, ear' părților să li-se dee traduceri în limba lor. *Ioan Balomiri* rectifică unele afirmări greșite ale lui Schnell, dar' e întrerupt de president și renunță la cuvânt. *Lassel* sprijinește propunerea lui Herberth. Urmează.

Alexandru Bohațiel: „Înalt corp representativ! Din parte-'mi spriginesc proiectul ocârmuirei, cu modificațiunea propusă de dl dep. Bologa. Ce se ține de lăsarea afară a pasagiului al doilea din paragraful acesta, nu consimțesc, nici nu pot sprigini motivele cari s'au adus de domnul deputat al Sas-Sebeșului spre convingere, că ar trebui să se lase afară pasagiul acela. S'a adus din partea vorbitorilor cari au apărat propunerea domnului deputat din Sebeș, între altele înainte majoritatea și reciprocitatea și s'a zis, că de cum-va se va primi proiectul regimului, ar trebui mulți amploiați și ar trebui o sută de translatori, cu plată de o sută mii fiorini. Cred că din toate argumentele, acest argument 'l-au socotit a fi mai puternic. Adecă au tras în partea lor pe ministrul de finanțe, pentru-că acela e cel mai puternic. Eu, înaltă casă, sunt de convingerea, că acei bărbați de stat, cari au lucrat acest proiect, nici decât nu au știut, că cine va forma majoritatea în casa aceasta. Prin urmare, nu 'l-au lucrat nici pentru majoritatea maghiară, nici pentru cea săsească, nici pentru cea românească, fără acei bărbați au cunoscut pe deplin jurstările de astăzi ale patriei noastre, dar' și trecutul patriei noastre. Aceia au știut din trecutul patriei, că frecările confesionale din aceasta patrie numai atunci au încetat, când s'au dețermurit pe deplin prin legile patriei toate relațiunile confesionale. După frecările confesionale au venit frecările naționale, și apoi în urmă cele limbistice.

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863 numărul 87.

Asemenea a voit înalta ocârmuire, ca prin un proiect de lege, drept şi acomodat cerinţelor noastre, se pună capăt şi frecărilor naţionale.

Cred, că nu mai puţin au fost cunoscute împrejurările noastre acelor bărbaţi de stat, când au compus proiectul acesta de lege, şi mai cu seamă cei dântâi 9 paragrafi. În cei dintâi 9 paragrafi s'au asigurat drepturile limbei fie-căruia. Am auzit dela unii domni, că întrebuinţându-se în toate afacerile judecătoreşti, într'un municipiu o limbă, într'altul alta, se face destul reciprocităţii chiar şi fără respectarea limbei fie-căruia. Eu nu sunt nici-de-cum îndestulit cu aceea, că dacă apasă amploiatul sas pe Românul ţeran, apoi şi amploiatul român poate apăsa pe al seu, s'au după-cum zice Ungurul: „Ha te vered az én zsidómat, én is verem a te zsidódat". Mai încolo însă sunt convins despre aceea, că bărbaţii de stat, cari au compus proiectul de lege, au cunoscut şi starea geografică şi etnografică a patriei noastre, au ştiut împărţeala, cum este astăzi şi cum se poate face pe viitor. După a mea pricepere e cu neputinţă, ca pe viitor să nu vină naţionalităţile mestecate. Şi pentru aceea, să nu se sparie nici un Român că va venì între Saşi sau între Unguri, dar' nici Ungurii sau Saşii că vor cădeà în mânile Românilor, ci ori-unde ar venì fieşte-care, să-'i fie respectată naţionalitatea şi limba. Mai încolo sunt convins, că acei bărbaţi de stat cari au compus proiectul regimului, au cunoscut şi vieaţa practică a oficiilor din patrie, şi eu sunt de convingere, că prin articolul acesta nici cu zece măcar nu va trebuì să fie înmulţiţi amploiaţii, şi că ministerul de finanţe nu va trebuì să dee cu nimic mai mult ca până acum.

La judecătoria din districtul Năsăudului de es. unde nu sunt nici zece Maghiari, sunt mai atâtea procese, în cari sunt amestecaţi locuitorii maghiari şi germani cu Românii, câte sunt, în cari sunt mestecaţi Români cu Români, pentru-că stau în comunicaţiune unii cu alţii, şi la toţi li-se dau decisiunile în limba lor. Trebue numai bunăvoinţă, şi toate se pot. O parte ştie limba ungurească, altă parte ştie limba germană, şi alta cea română, şi toţi pot îndestulì cerinţele fie-căruia. Aşa de es. în districtul Braşovului să fie şi 2, 3 cari ştiu limba română, şi vre-o doi, trei cari ştiu limba ungurească, şi lesne se poate mulţămi poporul. Mai încolo cred, că e pe praxa vieţii întemeiat acest proiect de lege, pentru-că eu am cunoscut sub sistema trecută persoane în Cluj, cari, când au venit la Cluj nu au ştiut nici o limbă afară de cea nemţească şi cea polăcească, şi au

învăţat limba ungurească, care e cea mai grea, şi apoi şi cea românească. Şi nici nu cred, că se află acum doi amploiaţi patrioţi, cari să nu ştie măcar două limbi. Şi cel-ce ştie vorbì româneşte, în 2, 3 săptămâni învaţă şi a scrie. Voie trebue numai, şi atunci toate greutăţile se pot delătura. Pentru aceea, nu pot părtinì propunerea domnului deputat din Sebeş, ci părtinesc propunerea d-lui deputat din Nocrich, *Bologa*«.*)

Ioan Aldulian face propunere mijlocitoare. *Puşcariu* e pentru §-ul regimului, iar' în urmă presidentul declară discuţia încheiată, şi punând propunerile la vot dieta primeşte propunerea lui *Ioan Aldulian*.

Şedinţa se ridică.

Şedinţa XXXI.

Ţinută în 19 Septemvrie. Se continuă discuţia în chestia limbilor. La §-ul 7 propune *Filtsch* o textuare nouă. *Brecht* asemenea. Vorbeşte apoi

Iacob Bologa: „Înaltă casă! Eu mai nainte de toate trebue să mă declar pentru cuprinsul întreg al §-lui 7 din proiectul de lege al regimului, fără nici o schimbare. N'ar fi de lipsă să spriginesc eu paragraful acesta, pentru-că se sprigineşte pe sine însuşi. Este vorba în §-ul 7 de pertractarea finală verbală, în urma căreia are să se decidă de multe-ori asupra vieţii omeneşti, asupra onoarei, asupra libertăţii personale. Cât e de necesar, ca aceia, cari stau în punctul acela unde îşi pot pierde vieaţa, onoarea şi libertatea personală, ca aceia, zic, să priceapă ce se lucră şi vorbeşte asupra lor, cred, că nu e lipsă se mai demonstrez, căci o cunoaşte aceasta tot insul, care cât de cât e cunoscut cu lucrările şi urmările provenitoare la şi după pertractarea finală verbală. Cred, că prinde loc mărturisirea generală, că se arată necesitatea imperativă, ca aceia să cunoască şi să priceapă limba în care se lucră despre drepturile lor cele mai esenţiale.

Am zis dară, că n'ar fi de lipsă să spriginesc eu §-ul acesta, pentru-că se sprigineşte el însuşi pe sine. De oare-ce însă văd, că s'au făcut nişte amandamente prin cari ar venì strâmtorat §-ul acesta, strâmtorându-se prin acelea dreptul cel mai necesar, facultatea de a pricepe omul toate acelea cari se aduc înainte în contra sa, pentru-ca să se poată apăra în contra lor, să-'mi fie iertat a-'mi face observa-

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« anul 1863, numărul 88 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 359—360.

țiunile mele asupra amandamentelor acestora, și anume, asupra amandamentului făcut din partea domnului regalist Filtsch. Dacă bine am înțeles pe domnul regalist, propunerea d-sale merge într'acolo, că dacă acusatul nu ar vrea să se pertracteze despre soartea sa în limba sa maternă, atunci să se pertracteze în limba municipală, în limba judecătoriei înaintea căreia stă el.

Domnilor! Cu ast-fel de amandamente eu nici-odată nu mă pot învoì, pentru-că din praxă am văzut urmări foarte triste la pertractările finale verbale unde nu s'a întrebuințat limba pe care o cunoaște acusatul. Domnilor, prin esemplu voiu delucida lucrul într'atâta, încât nu voiu avea lipsă a perde multă vreme spre demonstrarea daunelor provenite din aceea, că nu se lucră în limba acusatului la pertractarea finală verbală. Eu încă eram la instanța primă la o judecătorie unde se lucra la o pertractare finală despre soartea unui om. Omul acesta și-a luat un apărător, care vorbea o limbă acusatului necunoscută. Procurorul de stat earăși vorbea o limbă pe care acusatul nu o pricepea. Procurorul de stat, ridicând acusă asupra acestui om, demonstră, după aplicarea legii și după datorința sa într'o limbă, precum spuseiu, necunoscută acusatului, că acesta ar fi vinovat. Apărătorul omului pledează earăși în limba aceea, pe care nu o știa acusatul, și zicea, că procurorul de stat a adus atâtea dovezi convingătoare în contra acusatului, incât el nu mai poate face nici o escepțiune, și mărturisește că acusatul este vinovat, și'l recomandă milei judecătoriei, cerând să'l pedepsească cât se poate mai ușor.

Bietul om necunoscând și nepricepând acestea, s'a mulțămit, socotind că apărătorul seu l'a apărat așa după cum s'a înțeles el cu dânsul. Domnii judecători se retrag ca după obiceiu în altă sală și află că omul nu se poate declara vinovat. Publică sentența, că se liberează din defectul probelor. Să fi văzut, domnilor, cu ce bucurie și îndestulare se repezi omul acesta la apărătorul seu și'i mulțămi, că l'a apărat tocmai așa cum i-a spus el. (Ilaritate.)

Eu zic, domnilor, și cred, că dacă ar fi priceput omul acesta limba în care s'a pertractat lucrul, nu numai că n'ar fi aflat causă ca să mulțămească, dar' ar fi imputat apărătorului seu și i-ar fi zis, că de un asemenea apărător n'ar fi avut lipsă, și că el singur s'ar fi apărat cu mult mai bine dacă cunoștea limba în care a fost acusat.

Se vede dară neapărata trebuință, ca omul care stă înaintea judecătorului criminal să cunoască limba în care se judecă despre

soartea şi viitorul seu. Dacă am primi amandamentul des numitului domn regalist, atunci s'ar putea repeţi aceea-ce am zis, spre nespusa daună a acelora, despre a căror viaţă, onoare şi libertate personală să tratează" . . . (Nu primeste nici-unul din amandamentele făcute, ci să declară pentru paragraful regimului.)*)

Trauschenfels propune, să se primească la §-ul 7 adaosul, că apărătorul are dreptul a se folosì de ori-care din cele trei limbi ale ţerii. Propunerea o face însă numai în casul dacă nu s'ar primì propunerea lui *Brecht*, cu care e de acord.

Ioan Bran de Leményi: „Inaltă dietă! Deşi în adevăr rezimat pe libertatea şi dreptatea acestui paragraf 7 din proiectul de lege al regimului, n'am socotit a fi de lipsă a mă mai pregăti, ca astăzi ear' să iau cuvântul întru apărarea acestei măsuri atât de drepte şi liberale, după-ce cu durere văd, că şi în contra acestui paragraf earăşi s'au adus din partea unor stimaţi domni ai centrului propuneri cât se poate de restrângătoare, cât se poate de nedrepte, mă văd provocat a lua cuvântul spre apărarea şi a acestui paragraf, în interesul libertăţii personale, în interesul omenimei, amăsurat tendenţei celei drepte şi salutare a înaltului regim.

Nu pricep, înaltă casă, din ce punct de vedere pot să purceadă aceşti propunători cari vor earăşi se jertfească limba inculpatului limbei oficioase a diregătoriei. Poate că aceşti domni privesc lucrul mai aproape în districtele şi scaunele aşa numite până acuma săseşti, poate că privesc, că apărător totdeauna va fi dl Trauschenfels, şi judecătoria totdeauna constătătoare numai din indivizi de naţionalitatea şi limba saxo-germană. Dar' nu va fi aşa totdeauna, dacă va vrea Dumnezeu, pentru-că patria noastră să va îmbrăca cu alt vestmânt, Transilvania va lua altă faţă, de oare-ce naţiunea română, care mai nainte se privia numai de tolerată, acum din graţia M. Sale în urma celei prime propoziţiuni regeşti s'a declarat de egal îndreptăţită. (Bravo!) Unde va fi, domnilor, acusat de limba română, se vor da şi la pertractarea finală senatori români, asemenea şi apărători! Unde va fi acusatul maghiar, se vor da senatori şi apărători de limba maghiară, căci precum va fi poporaţiunea de diferite naţionalităţi şi limbi, aşa vor trebui să fie şi diregătoriile compuse, pe basa principiului egalităţii naţionale şi al celor trei limbi ale patriei.

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 366—367.

Oare, domnilor, lnând treaba aşa, nu va apăra mai bine apărătorul român pe acusatul român? Oare nu va apăra mai bine apărătorul maghiar pe acusatul seu, în limba maghiară? Unde sunt atunci greutăţile? Nici o greutate, domnilor, numai voie bună să fie. Să fim pătrunşi de principiul egalităţii naţionale şi se lăsăm fie-căruia dreptul seu şi libertatea sa individuală. Dar' ce ar urma din propunerea domnului regalist Filtsch, care zice: „dacă acuzatul n'are voie a se lua pertractarea finală în limba sa maternă, atunci să se pertracteze şi să se espedeze sentenţa în limba municipiului"? Să luăm un cas special şi să vedem ce anomalie se poate întâmpla. Se luăm Braşovul. În Braşov comite delict un Român din Háromszék, şi se pune în stare de acusaţiune, vine înaintea judecătoriei, are să se ţină cu dânsul pertractare finală. Acusatul român însă foarte puţin ştie româneşte, dar' e perfect deplin în limba maghiară. Inculpatul va zice: Onorată judecătorie, mă rog să nu se iee protocolul în limba mea românească, pentru-că nu o cunosc destul de pe deplin. Atunci ar fi faptă complinită, după părerea dlui regalist Filtsch, că se va lua în limba germană, şi atunci ar puteà să întrebe judecătoria pe bietul acusat, ai făcut tu aceasta, în limba germană: „Haben Sie dieses Verbrechen begangen?" Ar puteà să facă din destul determinaţiunilor legii penale, dacă bietul Român nu înţelege nimica din limbă? S'ar face sentenţa şi într'adevĕr ar fi turnul Vavilonului, pentru-că dânsul în limba germană n'ar putea da nici un răspuns.

De aci, înaltă casă, se vede lămurit, că restrângerile cari vin din partea centrului în contra cuprinsului celui drept şi liberal al §-lui 7 din proiectul de lege al regimului îngreunează cursul, ba în adevĕr, fac manipulaţiunea pertractării finale verbale imposibilă.

Ceea-ce se atinge de reflexiunea dlui Trauschenfels la acel cas special ce l-a adus înainte dl deputat al Nocrichului, *Bologa,* că adecă un cas special nu poate să servească de cinosură la facerea unei legi, aşa este. Însă aci nu e vorba de un cas special, ci e vorba în general, peste tot despre cele multe pedeci şi anomalii periculoase ce s'ar întimpina şi ar venì de acolo, dacă pertractarea finală verbală, care e basa sentenţei, să duce cu acusaţul, şi se dă sentenţa, dela care atârnă onoarea, libertatea, ba poate şi viaţa acusatului, dacă s'ar duce, zic, aceasta într'o limbă pe care acusatul nu o pricepe, nu o înţelege, nu-şi poate da mântuinţa, nu poate răspunde

la acusările sau fasiunile unuia sau ale altuia". (Cere să se primească din cuvânt în cuvânt §-ul regimului).*)

Schnell se alătură la propunerea lui *Trauschenfels*.

Ioachim Mureşian: „Onorat presidiu! După atâtea espuneri câte s'au făcut pentru acest paragraf din partea mai multor onoraţi vorbitori, ar fi de prisos ca omul spre apărarea lui să mai zică vre-un cuvânt, pentru-că acesta e luat singur din natura omului. Aceia cari au compus §-ul acesta, de bună seamă au fost pătrunşi în acel moment de principiile cari iau limba ca o proprietate înăscută şi nedespărţită de om, iar' folosirea ei de un drept, de care şi dacă ar vrea omul să se lapede, nu se poate. Şi pentru aceea, e şi foarte uşor a apăra §-ul acesta, pentru-că consună cu toate principiile cele mai înalte ale timpului. Cu toate acestea, eu nici decât nu condamn, nici observaţiunea dlui deputat *Brecht,* nici a dlui *Trauschenfels* şi a dlui regalist *Filtsch,* pentru-că eu văd şi judec lucrul şi din punctul de plecare al domniilor lor, şi din referinţele d-lor lor cu aceia pe cari îi represiută, şi aşa pot zice, că toţi oamenii în posiţia domniilor lor trebue să vorbească tot aşa. Insumi fiind în posiţia domniilor lor şi având ceva de perdut la ce m'am fost dedat, aşi vorbi tot aşa, pentru-că zace în natura omului a apăra aceea ce are şi e în pericol de a perde. Dar' totuşi, nu voiu să aprob propunerile domniilor lor, pentru-că sunt contrare spiritului general şi principiilor celor înalte moderne. Nu voiu să le apăr, ba nici nu le scuz propunerile, pentru-că n'am uitat, că mai alaltăeri din o parte a onoratei case a acesteia, unul din centru, din care d-lor, propunătorii, fac parte, o a stigmatisat de neliberală. Eu însă nu fac asemenea, ci îi las să apere §-ul aşa precum le vine domniilor lor bine. Ear' apoi, când va venì timpul se representez şi eu poporul acela care m'a trimis aci, cer şi eu ca să-mi conceadă a vorbì din alt punct de vedere tocmai aşa, precum vorbesc d-lor astăzi. Cum-că nu părtinesc părerea d-lor lor, poate să vadă ori-cine din aceea-ce am vorbit, poate să vadă, că cu tot sufletul mă alătur lângă părerea dlui *Bologa* şi a dlui *Bran,* şi cu ei pe lângă §-ul 7 din proiectul de lege al regimului.

Ce se atinge de părerea dlui deputat Trauschenfels, ca să se lase inculpatului pentru apărare limba care vrea el, ori apărătorul seu, aceasta stă în §-ul 7, unde se zice: „totuşi are inculpatul voie

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 368—369.

liberă de aşi alege pentru aceasta alta din cele trei limbi ale ţerii, pe care însă el trebue să o priceapă". El pentru sine poate să-şi aleagă fie-care limbă, dar' el de dreptul seu poate renunţa la apărare şi se poate înţelege cu apărătorul, ca să-şi aleagă o limbă care vrea şi care i-se pare mai folositoare pentru apărarea sa. Intru aceasta nu e restrâns el, pentru-că numai dacă ar fi aceasta o lege proibitivă, care te-ar opri de-adreptul dela întrebuinţarea altei limbi, atunci ar fi aşa cum zic domniile lor. Dar' aceasta e o lege permisivă, care numai dă un drept, însă la dreptul acela, precum am zis, totdeuna poate renunţa inculpatul în favoarea apărării sale. De aceea mă alătur cu totul lângă §-ul 7, precum este în proiectul regimului".*)

Brecht primeşte partea primă din propunerea lui *Bologa*, partea a doua însă o ţine de prisos. *Ioan Puşcariu* apără paragraful din proiectul regimului. *Filtsch* îşi retrage propunerea. *Binder* recomandă spre primire propunerea lui Trauschenfels. *Rannicher* apără paragraful regimului. *Schuler-Libloy* e pentru propunerea lui Trauschenfels, iar' acesta îşi recomandă de nou propunerea spre primire. Urmează

Nicolae Gaetan: „Înalt presidiu! Înaltă dietă! Eu înţeleg §. 7 din proiectul de lege al regimului ce stă la ordinea zilei în legătură cu paragrafii precedenţi, în legătură cu procedura penală, aşa, că ori-ce judecător, care ar avea de a face cu un inchisit s'au mărturie, trebue să înţeleagă şi să ştie limba inchisitului, a martorului şi a pricepătorului de lucru, ca să poată aduna acel material, din care are să se facă sentinţa, căci ne-având judecătorul cunoştinţa limbei acestor persoane, materialul adunat nu poate servì scopului, adecă esecutării dreptăţii, ci adese-ori nedreptăţii. Când e vorba dară, domnilor, de a esecuta dreptatea asupra vieţii, onoarei, libertăţii şi averii cetăţenilor, să nu căutăm dificultăţi în aplicarea limbilor ţerii în favoarea judecătorilor. Nu, domnilor! Să recunoaştem aceea-ce esistă de regulă în Transilvania, adecă, că oficialii publici cunosc cele trei limbi ale ţerii, şi de mai e ceva de recomandat din partea Românilor fraţilor oficiali maghiari şi saşi e numai, ca să se familiariseze cu »*u*« şi »*i*« scurt dela finea vorbelor române.

Ce ne mai provocăm la împrejurarea, că esistă ţigani, evrei, şi alte neamuri în ţeară, când ştim că unii ţigani s'au românisat, ori s'au ungurisat, ba chiar şi săsit? Aşa e, domnilor! Eu am

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 369.

cunoscut în Berghiu un ţigan săsit. Am cunoscut francezi şi italieni ungurisaţi sau românisaţi în Transilvania. De ce să mai face dară atâta vorbă? Ori vrem noi să facem legi spre a regula sau mărginì amorul şi predilecţiunea? Oare nu ar fi mai bine, când am lăsa aceste sentimente în proprietatea acelor individualităţi de cari se ţin şi a nu mai înfiera pe cetăţeni cu numiri lor neplăcute?

Am fost, domnilor, pentru modificarea §-lui 3 în înţelesul apărat din stânga, nu pentru-că voiam a mărgini libertatea cetăţenilor de a nu se folosì de ori-care din cele trei limbi ale ţerii, ci pentru-că în modificarea aceea aflam garanţă pentru aceasta libertate şi voiam a înlătura ori-ce influenţă a oficialilor publici în aceasta direcţiune. Şi nu fără cuvânt, domnilor. Să ne aducem aminte de acele cazuri, când un inchisit, sau şi martor, îşi schimbă fasiunea depusă înaintea judelului inchisitor la pertractarea finală verbală, care fasiune însă s'a scris în altă limbă, nu în limba pe care o vorbeşte inchisitul sau martorul. Să ne aducem aminte, zic, în câte turburări vine judeeătorul cu conştienţa sa. Se naşte în el îndată întrebarea, oare judele inchisitor cunoscut-a de ajuns limba pe care o vorbeşte martorul sau inchisitul? Şi fiind-că n'are despre aceasta înaintea sa nici o dovadă, nu ştie să creadă actului scris în limba judecătorului, iar' nu a părţii, san să creadă fatentului? Alt-fel stă lucrul când s'au scris toate în limba fatentului, pentru-că din protocol, care e un document public, se vede apriat, că judecătorul inchisitor a cunoscut limba fatentului şi acesta cu tot cuvântul se adstrânge a mărturisì de nou adevărul.

Aducând dară §. 3 în legătură cu §. 7 din acest proiect, îl înţeleg, că fie-care martor are drept a vorbì la pertractarea finală în veri-care din cele trei limbi ale ţerii. De cum-va însă inchisitul nu pricepe limba martorului, judecătorul e dator a spune acusatului cuprinsul fasiunei martorului în aceea limbă pe care o pricepe sau vorbeşte acusatul. Pentru acel cas, când acusatul n'ar pricepe nici una din cele trei limbi ale ţerii, e prevăzut în procedura criminală, şi tocmai pentru aceasta nu aflu de lipsă a cere învoirea ministrului de finanţe spre a încuviinţa acoperirea speselor ce se fac de translatori, după-cum voia dl Herberth. Atât procurorul, cât şi apărătorul încă trebue să ştie limba în care se ţine pertractarea, pentru-că ei sunt datori a-'şi motiva alegaţiunile pe temeiul resultatului eşit din pertractarea finală. Nu e dar' nici o pedecă, nici în publicarea, nici în edarea sentinţei în limba în care s'a ţinut pertractarea finală.

Aducând §-ul 7 în combinaţiune cu paragraful precedent din acest proiect de lege, tot în limba maternă a inchisitului (ori aceea pe care şi-a ales-o dânsul şi pe care el o pricepe) trebue să se facă şi decisiunea despre urzirea inchisiţiunei speciale, şi şi conclusul de acusă. Sub cuviutele „limba maternă a inculpatului" înţeleg veri-care din cele trei limbi ale ţerii, cu care însă trăieşte inculpatul de regulă, fără nici o privire la originea acusatului. Eu declar dară propunerile domnilor din centru de specialităţi, parte prevăzute în lege, parte netrebuincioase, şi primesc acest paragraf aşa după-cum se află stilisat". *)

Schneider vorbeşte pentru propunerea lui Trauschenfels. *Rannicher* lămureşte unele idei rău esprimate şi rău interpretate. *Ioan Balomiri* constată, că numai în privinţă stilistică a făcut observare.

Ioan Şipotariu: „Înaltă dietă! S'a vorbit asupra §-lui acestuia cu specialisare îndestul. Eu din parte-'mi nu voesc să abusez cu prea preţuita pacienţă a înaltei case. Mă voiu mărginì a mă ţinea strâns, pe cât se poate, de înţelesul §-lui acestuia, şi zic, că eu, în dejudecarea §-lui acestuia, precum peste tot, caut la aceea, ca disposiţiunea ce se cuprinde într'ânsul să aibă valoare obiectivă şi să corespundă raţiunei legii la care voeşte legislatorul să ajungă prin tr'ânsa. Mie puţin îmi pasă apoi, dacă lumea va zice, că legea este liberală ori iliberală, naţïonală ori mai puţin naţională.

Luându-'mi acest punct de plecare, cu bucurie trebue să mărturisesc, că din tot proiectul regimului nici un paragraf nu aflu aşa de amăsurat, aşa de potrivit raţiunei legii, ca paragraful acesta, care este la ordinea zilei. Eu adecă aşa cuget, că acì este interesul acusatului la mijloc, pentru-că se lucră de capul, persoana şi libertatea sa, şi alt interes nu poate să fie la mijloc, afară dacă vom lua statul care-'l acusă, care însă trebue să fie în posiţiune de a se înţelege de către acusat.

Raţiunea paragrafului acestuia e, că trebue pertractarea să se facă într'o limbă pe care acusatul să o înţeleagă, precum şi toate espresiunile cari decid aşa cu grabă asupra sorţii lui, şi că la întâmplare să se poată îngriji despre apărarea cuviincioasă. Pentru dânsul a făcut regimul paragraful acesta în acest chip, chiar şi cu acea adaogere, la părere restrictivă, dar' foarte salutară, care zice,

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 372.

că şi dacă acusatul îşi alege o altă limbă decât a lui maternă, să o facă aceasta numai aşa cum corespunde raţiunei legii, adecă dânsul să înţeleagă limba pe care şi-a ales-o. Ast-fel de restricţiuni sună înaintea mea, înaltă dietă, foarte liberal, pentru-că se restrânge libertatea numai acolo, unde cu aceea s'ar face abus şi s'ar lucra în contra raţiunei legii. Aud din partea aceea a centrului de unde la alte ocasiuni tot partea liberală a proiectului se căuta, că acuma ies cu restricţiuni la lumină. Insă ce restricţiuni? De ce natură sunt ele? Cu totul sunt diferite de restricţiunea aceasta salutară pe care o face regimul. Restricţiunile acestea din centru fac cu neputinţă acusatului înţelegerea pertractării finale şi-'i restrâng şi voia liberă de-odată şi cu mult mai tare.

Inaltă dietă! Dacă aşi voì a mă slobozi în detalii, în specialisare, atunci din cas în cas aşi putè să arăt, că în cutare cas este salutară restricţiunea, iar' în alt cas nu este de lipsă, pentru-ca omului să i-se facă frâul mai liber. Aşi putè să arăt, că nimica nu este absolut bun, precum nu este nici ceva absolut rău, fără toate sunt numaĭ relativ bune sau rele. Dară încheiu şi zic de nou, că salut cu bucurie §-ul acesta al 7-lea, precum 'l-a formulat regimul, şi adaog iarăşi aceea, că mă mir de restricţiunile acelor domni, cari la § 3 şi 6 să provocau la principiile liberale, unde după părerea mea tot aceasta raţiune a legii trebuia să decidă.

Când îmi aduc aminte de propunerea d-lui *Filtsch (Presidentul: Şi-a retras-o!)* .... ear' propunerea lui Trauschenfels pledează pentru advocaţi, şi a d-lui deputat Brecht pledează pentru oficiu, în privinţa cărora am declarat şi declar, că acì numai interesul inculpatului trebue să decidă. În sfârşit pentru casul special pe care 'l-a adus d-nul consilier *Bologa* înainte, am numai atâta a reflecta, că d-sale, după-cum am priceput, nu i-a fost intenţiunea de-a da judecată despre sistema regimului de mai nainte, ci a voit numai a arăta în detaliu inconvenienţa din imprejurarea aceea, când pertractarea finală şi sentenţa nu s'ar face în limba inculpatului". (Primeşte paragraful regimului.)*)

Gull şi *Schuler-Libloy* primesc propunerea lui *Brecht*. *Rannicher* se miră cum de părtinitorii propunerii lui Brecht şi Trauschenfels dau esplicare greşită §-lui guvernului, care conţine aceea ce cer şi ei. *Bologa* răspunde lui Binder,

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 373—374.

ear' presidentul încheind discuţia ordonează votarea. Majoritatea primeşte textul original al paragrafului.

Paragrafii doi următori, 8 şi 9, se primesc neschimbaţi şi fără discuţie. La §-ul 10 ia cuvântul:

Ioan Balomiri: „Mă rog, domnule preşedinte, eu la §-ul acesta vreau să fac două schimbări; şi adecă, una e aceea, ca cuvântul »*innere*« (interne) să rămână afară, pentru-că văd aci, că limba oficioasă pentru celelalte treburi interne s'ar restrânge şi reserva pe seama altora. A doua schimbare este, ca în loc de »*representanţa comunei*« să se zică numai »*comuna*«, pentru-că unde este comună regulată, acolo se înţelege de sine că representanţa este comuna, însă unde nu este comună regulată, şi nu este representanţă comunală, acolo se pot face şi abusuri".*)

Binder M. întreabă, nu cumva Românii doresc votul universal?! *Rannicher* esplică ce înţelege guvernul sub representanţa comunală.

Ioachim Murăşian: „Onorat presidiu! O mică reflexiune vreau să fac la observaţiunea domnului Binder, care vrea să ne atribue nouă, celor-ce am părtinit prin sculare propunerea d-nului *Balomiri*, ca şi cum noi am vrea sufragiul universal. (Presidentul: Te rog să rămâi la obiect!) Dar' eu vorbesc la paragraf! Eu zic, că atunci, când s'a dat a doua propositiune regească guvernului sau regimului spre pertractare şi elaborare, tot-odată 'i-se va fi dat şi firul după care să lucre în acest obiect. Cred însă, că regimul, când a făcut §-ul 10, s'a abătut singur dela acel principiu şi acea directivă care i-s'a dat prin propositiunea regească, ce eu o privesc ca temă, nu ca elaborat, pentru-că eu proiectul regimului îl ţin numai ca o prelucrare a temei indicate, pe care i-a predat'o M. Sa. Cum-că singur M. Sa pricepe §-ul 10 ca şi noi, voiu documenta cu biletul de mână din 21 Decemvrie 1860, îndreptat către baronul *Kemény*. Acolo se zice într'un punct: (ceteşte pasajul nemţeşte, apoi continuă): Acestea sunt chiar vorbele M. Sale, dintr'un bilet de mână unde e numai singur subscris, fără contrasignatura ministrului. Şi eu cred, că cine a făcut proiectul şi §-ul acesta, ar fi procedat mai conform intenţiunilor domnitoriului, dacă l'ar fi compus după cum îl statoreşte biletul de mână al M. Sale.

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863, numărul 88 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 377.

Din aceste cause eu aşi puteà simplu părtini propunerea dlui *Balomiri,* ca se câştigăm din timp. Insă totuşi, dândumi-se ocasiune vreau să ating în vorbe cât de puţine şi meritul obiectului. După cum stau trebile în Ardeal astăzi, §-ul 10, rămânând aşa cum e în proiect, nici-de-cum nu s'ar puteà executa, ci ar trebui să i-se amâne esecutarea până atunci, până când comunităţile cele mai multe ale Ardealului ar aveà representanţa lor legală, după o lege comunală, pentru-că până astăzi, representanţă, bună, rea, cum e, au numai comunele din fundul regesc. Comunele din comitate şi unele scaune şi districte nu au altă representanţă decât representanţa avută din veacul veacului, la care nu-i mai ştie nime începutul, adecă: judele şi vrę-o 5—6 juraţi, cu bătrânii satului, fac toată biata representanţă". (Nu e aşa! *Presidentul* întrerupe. Oratorul continuă):

„Aceea însă nu o poate nega nimeni, că totdeauna înaintea oficiilor au fost numite representanţe legale ale comunelor. Şi prin urmare, până să va face o lege comunală, până atunci, precum îşi aleg comunele representanţele, adecă pe juzi şi juraţi, pot alege comunele chiar şi representanţa, aşa cel puţin mijlocit, ca se determine însaşi limba comunală. Părtinesc deci întru toate propunerile domnului *Balomiri*«. *)

Conrad Schmidt apără textul guvernului.

George Bariţiu: .... „Indată ce ar vrea cineva se esplice representanţa satului din §-ul 10 aşa, ca sub aceea să înţeleagă numai diregătoria comunei, eu l'aşi respinge cu toate puterile mele. Averea cea mai scumpă, clenodiul unei naţiuni, adecă limba, să concrede prin acest paragraf la libera alegere şi decidere a representanţei comunelor, prin urmare, să concrede esistenţa celor trei naţiuni ale ţerii acestora. Eu ast-fel de clenodiu scump nici-odată nu voĭu fi aplecat a'l concrede numai la vre-o 6—7 oameni din comună. Dar' din altă parte susţin cu deadinsul, că în Ardeal au avut toate comunele, ear' nu numai cele înţelese în punctele regulative săseşti, representanţa lor, care a stat din toţi fruntaşii comunei, din aşa numiţii »*bătrâni*«, după cum zic Nemţii, din »*Altschaft*«, sau mai bine zis, din alegătorii comunei, cari adecă aleg pe diregătorii, şi cari la toate casurile estraordinare ce vin asupra comunei, se adună prin judele satului. Deci, dacă înalta casă înţelege representanţa

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863, numărul 88 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 377.

ast-fel, atunci rămân și eu pe lângă acest cuvânt din §-ul 10, ear' dacă nu, atunci doresc să se modifice §-ul așa: „In comunele cetățenești și sătești defige limba oficială și a afacerilor interne în treburi comunale corpul alegătorilor comunei". Așa doresc eu să se modifice §-ul acesta, încât dacă înalta casă, sub representanță va înțelege pe diregători. Ear' dacă sub representanță va înțelege pe alegătorii comunei, atunci mă mulțămesc cu §-ul regimului".*)

Bologa e pentru paragraful din proiectul regimului. *Dimitrie Moga* propune altă textuare, pentru-că face deosebire între comunele urbane (cetățenești) și cele rurale (sătești). *Gaetan* propune o mică schimbare de text, și deneagă dietei dreptul de a puteà face, prin hotăririle ei, restrângeri în libera folosire a limbei din partea națiunilor inarticulate. *Rannicher* desaproabă toate amandamentele aduse, cari dacă s'ar primi, ar pune legea în contrast cu celelalte legi și n'ar putea fi sancționată. *Ioan Pușcariu* combate propunerea lui *Balomiri* și recomandă spre primire paragraful guvernului. Se lapădă de votul universal. *Nicolae Popea* propune altă formulare a paragrafului. Mai vorbesc *Ioan Bran de Leményi* și *Conrad Schmidt*, ambii pentru proiectul guvernului, și apoi încheindu-se discuția, presidentul ordonează votarea, în firul căreia cade propunerea lui Gaetan (ceialalți și le-au retras înainte de votare) și sè primește textul original din proiectul regimului. Ședința se încheie.

Ședința XXXII.

Ținută în 21 Septemvrie. Se cetește și autentică protocolul ședinței din urmă, apoi se continuă discuția asupra proiectului de lege despre folosirea limbilor țerii. Se cetește textul §-lui 11, la care ia cuvântul

Metropolitul Șuluțiu: „Mărită cameră! Când cetesc și socotesc adânc la paragraful acesta, care vorbește despre limba municipiilor, trebue să mă umplă o îngrijire, ca nu cumva tocmai în usul limbei, care este dreptul cel adevărat, cel original și cel mai scump al tuturor, nu numai al națiunilor, ci și al indivizilor, să se facă ceva nedreptate.

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863 numărul 88, și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 378.

Domnilor! Limba pentru fie-care individ şi pentru fie-care naţiune e un drept, care nu se poate dela nime tăgădui, nu se poate înstrăina, e un drept indisputabil, pentru-că fie-care după dreptul acesta dumnezeesc are de a pofti, ca atunci, când are ceva treabă în lucrurile cele politice, cari se ţin de averea, onoarea şi libertatea lui, să fie înţeles, cu atât mai vârtos să fie înţeles de acel amploiat, de acel municipiu, pe care el îl susţine, din punga sa. Pentru aceea, după convingerea mea, poporul municipiului, fără a eschide minoritatea, ar avea drept a pretinde, ca limba majorităţii să fie limba municipiului, pentru-că are drept să poftească dela municipiu şi dela diregătoriile sale, să fie şi el înţeles şi să se poată înţelege cu ele. Ei, dar' eu ştiu prea bine, că dela mulţi şi din foarte multe părţi se pun pedeci, se fac obiecţiuni, că votul universal nu se poate da. Eu despre partea mea, în privinţa limbei aşi socotì, că fie-care popor, după dreptul omenesc şi dumnezeesc, ar *trebuì* să aibă votul universal. Dar' totuşi, pentru-ca eu să nu scandalisez pe aceia, cari sunt de părere, că nu se cade să se dee vot universal, căci aceasta ar aduce o confusiune mare cu sine, aşi socotì, că dreptul în municipiu să se restrângă după o regulă obicinuită, care e şi practică, şi aceasta după părerea mea ar fi aceea, ca dreptul de a determina limba municipiului să fie al corporaţiunii aceleia municipale, care are dreptul a alege deputaţi la dietă. Şi pentru aceea, eu m'aşi îndestulì, dacă §-ul 11 s'ar formula aşa: „În municipii defige limba pentru afacerile municipale corpul alegătorilor de deputaţi dietali".

Socotesc, că atunci când pretind să se primească amandamentul acesta al meu, nu se face nici o nedreptate şi nici o strâmbătate, nici deoparte, pentru nici una din toate naţionalităţile, şi aşa atunci poate fi fie-care naţionalitate mulţămită cu aceea. Şi apoi socotesc, că aceia, cari au drept să-'şi aleagă deputaţi pentru facerea legilor la dietă, îşi vor esercita numai dreptul lor când vor defige ei şi limba municipiului lor. Pentru aceea mă rog să se primească amandamentul acesta".*)

Ioan Balomiri: „Domnule preşedinte! Pe lângă aceea, că spriginesc propunea Escel. Sale domnului metropolit din motivele aduse, îmi iau îndrăsneala a mai face o modificare, nu principială, ci numai formală, stilistică. Aci se spune, cum-că „în municipii".

*) Cf »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 88 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 385.

Eu socotesc, că sub cuvântul *municipiu* se înțeleg: scaunele, comitatele și districtele. Însă după legea municipală, pe care acuma încă nu o știu, poate că vor suferì municipiile o schimbare, se vor face municipii mai marí sau mai mici, și precum dreptul individual al fie-cărei persoane sau comune, așa să fie și dreptul municipiilor celor mai mici păstrat pe lângă municipiile cele mai mari. De es. în fundul regiu municipiul cel mai mare este universitatea săsească, și cele mai mici sunt scaunele. Dacă nu vom hotărî noi o lege acì, atunci municipiul cel mare va hotărî limba și pentru cel mic. Pentru aceea, eu îmi iau îndrăsneala a propune ca să se zică: „În municipiile comitatense, scaunale și districtuale, defige limba, etc.“ *)

Metropolitul *Șuluțiu* e învoit cu întregirea în acest înțeles. *Gull* apără universitatea națiunei săsești. Nu poate aproba propunerea metropului Șuluțiu, ci e pentru paragraful din proiectul guvernului. *Episcopul Fogarassy* nu poftește să fie scurtat dreptul nimănui, și nici egala îndreptățire a cuiva, dar' din motìvul, că din dieta aceasta lipsește națiunea maghiară și cea săcuiască, ar dorì să nu se primească propuneri cari vatămă drepturile acestor două națiuni. *Conrad Schmidt* e în contra propunerii lui *Șuluțiu* și *Balomiri,* fiind-că în ele vede atac îndreptat în contra municipiilor săsești. Nu vrea să se dușmănească cu nimeni. Rămâne pe lângă paragraful regimului. *Lászlóffy* vorbește asemenea în contra propunerei metropolitului *Șuluțiu*, și tot așa și *M. Binder,* care o numește atac asupra constituțiunii Ardealului. Ia cuvântul

Elie Vlassa: „. . . . Dela 1791 principatul nostru avu parte de trei representanțe municipale, una ca alta, una decât alta mai rău demarcată, și nici una corespunzătoare scopului.

In toate statele lumii civilisate și organisate după principii moderne de stat nu văd să se mai afle vre-o representanță asemenea representanței organisate după instrucțiunea lui *Kemény.* O spun din capul locului, că și eu sunt pentru representanță și o doresc din tot sufletul. (Presidentul îl face atent, că organisarea actuală a municipiilor a făcut-o actualul guvern, nu cel din trecut al lui Kemény. Oratorul continuă): Așa e; dar' de oare-ce e vorba, că representanța aceasta însași va decide limba municipiului, socotesc

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, 1863, numărul 88, și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 385—386.

că nu va fi de prisos, măcar unele trăsuri a aduce din ea, pentru-ca să se vadă neajunsurile ei. . . .

Representanţa chestionată, luată după factorii de cari, şi după proporţiunea în care a fost condusă, n'a corespuns nici conceptului dreptului de representaţiune a poporului, căci cine a mai văzut, ca o minoritate representată în o disproporţiune atât de bătătoare la ochi să se urce la majoritate absolută? Apoi, trăind cu dreptul măestrit, sau mai bine, abusând de posiţiunea sa, se joace festa regimului cu multe ocasiuni, şi să iee în bătae de joc pretensiunile cele mai juste şi mai moderate ale majorităţii, figurând apoi ca representanţă municipală, chemată să represinte şi să sprigineascĕ ori-ce interese, numai cele adevărate ale regimului şi ale municipiului nici-decum?

Las apoi, că din indolenţă faţă de tot ce n'a fost omogen cu principiile şi interesele sale şi din dispreţul cu care s'a purtat către cei-ce îşi formau pretensiuni de drept la afacerile municipale a subsăpat ori-ce manifestaţiune de simţ naţional, a negles învăţământul şcolar, din negrijă, sau ce mai ştiu eu, a desăcat cutiile comunelor, peste tot a lăsat în mânile sorţii acele instituţiuni, cari fură scoase la vieaţă şi fură spriginite chiar sub absolutism.

Mai este o împrejurare pe care nu o pot retăcea. A opăcit chiar progresul reformelor, hotărît de a se întroduce de regim, după părinteştile intenţiuni ale M. Sale, căci punându-se pe terenul dreptului de continuitate, luat în înţelesul cel mai strâns al cuvântului, într'o pasivitate de plumb, măsurile cele mai salutare ale regimului, pe cuvântul că ele jignesc în drepturile constituţiunii patriei, sau că nu se ţin de competenţa representanţei, respingându-le dela sine, ori le-a delăturat cu totul, ori punându-le pedeci peste pedeci, nu le-a lăsat să ajungă la iarbă verde.

Dacă din cele trecute îmi va fi iertat a trage o consecinţă pentru viitor, cutez a întări, că representanţa de astăzi nici pe viitor nu va putea afla calculul Minervei, şi aşa în posiţiunea sa va decide per majora. Cu aceasta apoi ce am câştigat? In comitate şi scaunele săcuieşti limba municipiului va fi limba maghiară, tot care a fost, în cele săseşti asemenea, şi limba românească va rămânea iarăşi extra muros, lăsată ca vai de ea, usque ad bene placitum.

Egala îndreptăţire, ast-fel aplicată, e numai chimeră. Astăzi nu se mai poate suferi, ca vre-o naţionalitate, deşi în minoritate,

să se majoriseze prin alta, cu atât mai puţin să cadă jertfă alteia, căci aceea ce a zis Bonfiniu despre noi Românii, că „non tam pro vitae“, etc. se poate spune despre toate naţiunile Austriei, per excelentiam ale Transilvaniei.

A recunoaşte influenţa şi urmările stricăcioase ale unei măsuri administrative, sau ale unei ordinaţiuni guvernamentale, şi a le trece în condica legii cu prejudiţiu, e lucru greşit. Injuria şi dauna altuia e cea mai mare asuprire şi nedreptate, şi a o trece cu dauna sa proprie, e aceea-ce a zis sfântul Augustin: aliis prodesse sibi obesse. Şi aşa eu mă alătur cu totul la propunerea Escel. Sale domnului metropolit *Şuluţiu*«.*)

Rannicher susţine, că chiar dacă s'ar primì propunerea metropolitului *Şuluţiu*, n'ar fi sancţionată din partea M. Sale.

Ioan Rusu: ... „În paragraful regimului se zice, că limba oficioasă a municipiului au să o hotărască representanţii municipiilor respective. Eu trebue să mărturisesc, înaltă casă, că eu paragraful acesta din proiect nu-'l aflu mulţămitor, pentru-că representanţa de astăzi a Transilvaniei, după părerea mea, nu e dreaptă, şi nu putem să ştim, că pe viitor ce fel de representanţă va fi, fiind-că în §-ul următor se zice, că legea aceasta are valoare numai până va ţinea activitatea acestei representanţe“. (Oratorul nu e mulţămit nici cu principiul din paragraful regimului şi continuă ast-fel): „Eu, înaltă casă, din causele pe cari le-au adus mai mulţi domni înainte, nu pot părtinì nici proiectul Escel. Sale domnului metropolit, pentru-că precum aflu eu, pe viitor aceea naţiune, care va fi mai bine representată în municipiu, va majorisa pe celelalte, şi de aceea îmi iau libertate a face şi eu o propunere, care sună aşa:

„În municipiu defige limba pentru afacerile municipale representanţa respectivului municipiu, cu respectarea limbilor domnitoare în acelaşi municipiu“. (Oratorul motivează pe scurt şi încheie): Pentru-ce să nu fie limbile municipiului mai multe? De aceea recomand înaltei case proiectul meu“. (Presidentul nu e în curat cu espresiunea: *domnitoare*, ear' oratorul răspunde): „Mă rog, să se pună deci în loc de „domnitoare“, »*usitate*«, ca să se delăture ori-ce presupuneri false“.**)

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 89 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 389—390.

**) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 89.

Metropolitul Șuluțiu: „Mărită casă! Mă voiu restrânge numai la îngrijirea ilustrităţii sale, a domnului episcop şi regalist, preaveneratului meu vechiu amic *Fogarassy*. Măria sa are mare îngrijire, că în propoziţiunea mea s'ar cuprinde o restrângere a fraţilor maghiari în comitate, şi spre apărarea causei fraţilor sei maghiari se provoacă ilustritatea sa la dreptul istoric, din care totuşi socoteşte, că ar trebuì să se respecteze dreptul limbei maghiare mai mult în comitate. Eu asigur pe ilustritatea sa despre aceea, că nici cât de puţin nu mi-a stat în cuget, ca drepturile limbei maghiare să le restrâng. Dar' precum vreau, ca neviolabilă să rămână limba maghiară pe seama naţiunii maghiare, aşa de altă parte datorinţa cea sfântă a mea este, ca asemenea să apăr egala îndreptăţire şi a limbei naţiunii mele, faţă cu a celoralalte conlocuitoare naţiuni. Pentru aceea deci, eu socotesc, că atunci, când eu în propunerea mea vreau a asigura egalitatea drepturilor limbei naţiunii, nu se face nedreptate nici la o soră naţionalitate din Transilvauia. Şi dacă totusi ilustritatea sa, atunci când am zis, că hotărârea limbei municipale să o facă corpul acela care are drept de a alege deputaţi în dietă, s'a temut cumva că se vor vătăma drepturile limbei naţiunei maghiare, şi îngrijirea sa şi-a concentrat'o numai singur pentru fraţii sei din comitate, eu m'aşi ruga, să binevoiască a socoti, că în Transilvania nu sunt numai comitate, ci mai sunt încă şi scaunele secuieşti, în cari preponderanţa poporului şi a locuitorilor este de aceea originalitate şi de aceeaşi limbă cu naţiunea maghiară, care locueşte în comitate.

Eu nu mă tem şi nu mă îngrijesc, că va păţi naţionalitatea mea ceva scurtare în drepturile limbei în scaunele săcueşti, căci prea natural mi-se vede aceea, că dreptul limbei municipiilor secueşti se cuvine majorităţii poporaţiunii, ori de ce naţionalitate se fie aceea. Şi aşa dară aceea, dacă în municipiile din comitate, unde absoluta majoritate va fi a elementului român, ear' limba afacerilor va fi română, să nu o socotească de restrângere pentru limba sa, de o nedreptăţire a limbei maghiare, căci de nu dobândeşte mult în privinţa aceasta naţiunea maghiară în comitate, ilustritatea sa se poate mângăia, că cu atât mai mult dobândeşte în scaunele secueşti, unde limba afacerilor va fi cu bună seamă cea maghiară şi nu cea română, pentru-că majoritatea absolută va fi aici earăşi cea maghiară, fiind-că aşa merge una cu alta. Şi aşa, dacă nici Românii nu se vor puteà jelui că li-se face nedreptate în scaunele săcueşti, dacă

şi aici limba municipiului va fi cea maghiară, aleasă de corporaţiunea aceea, care are dreptul de a alege deputaţi la dietă, socotesc, că fraţii maghiari nici în comitate, unde va fi în preponderanţă elementul român, dacă s'ar întroduce în municipiile comitatelor limba română ca limbă de afaceri, nu ar aveà causă de a se jeluì, că se face nedreptate naţiunii maghiare.

Ce se ţine de provocarea la drepturile istorice, eu sunt acela care cinstesc drepturile istorice. Dar' vreau să reflectez preavenerabilului si ilustrisimului domn şi prietin vechiu *Fogarassy*, că eu epoca drepturilor istorice nu o pun numai de atunci, de când Transilvania s'a rupt de către coroana Ungariei şi s'a făcut provincie deschilinită de celelalte, ci mă duc până acolo, decând naţiunea maghiară a întrat în Transilvania. Naţiunea maghiară când a întrat în Transilvania nu a supus naţiunea română cu puterea armelor, ci la *Eşculeu* şi-a dat frăţeste măna şi „propria voluntate dextram dantes", cum zice anonimul istoric maghiar, şi-a ales naţiunea română sieşi duce pe ducele Maghiarilor, pe *Tuhutum*. Aci dară sub *pacta conventa* e dreptul istoric al Românilor, căci Românii au primit în societatea drepturilor lor politice pe naţiunea maghiară, cu care au împărţit asemenea toate binefacerile şi bunătăţile patriei lor.

Acum dară, când după avutul nostru drept istoric pretindem şi noi egalitate de drepturi faţă cu conlocuitoarele naţiuni, şi poftim să ne împărtăşim şi noi, precum din alte beneficii ale patriei, aşa şi din dreptul limbei, n'ar trebuì să ne uităm numai la dreptul istoric, ci şi la aceea, că fie-care naţionalitate ce fel de greutăţi ale patriei şi în ce măsură poartă? Şi atunci, acea naţiune care se va afla a suporta din greutăţile patriei o parte mai mare decât alta, aceea nici decât nu se va puteà ruşina dacă va poftì, ca şi din beneficiile patriei să fie împărtăşită cu o părticică mai bunişoară, întru atâta, încât supoartă şi din greutăţi o parte mai mare decât altă naţiune. Aceasta ar fi numai o dreptate, ca în măsura în care să împărtăşeşte cineva la greutăţi, să se împărtăşască şi din bunătăţi.

Aşa dară socotesc, că în propoziţiunea mea nici o nedreptate nu se cuprinde, pentru nici o naţionalitate din Transilvania, şi nici în gândul meu n'a fost să restrâng drepturile celoralalte naţionalităţi.

Ce se ţine de aceea ce a reflectat ilustritatea sa domnul comes săsesc, *Conrad Schmidt*, că încă nu ar fi cu cale, ca să aleagă corpul acela al municipiului limba municipală care are drept să

aleagă deputaţi la dietă, pentru-că legea aceasta electorală e provisorie, trebue să declar numai atâta, că eu n'am înţeles legea electorală cea provisorie de acuma, ci am înţeles legea aceea electorală pe care o va face dieta, ca să rămână statornică şi de aci înainte. Din aceste motive deci eu rămân pe lângă propunerea mea".*)

Macedon Pop (constată, că dl deputat al Sibiiului a avut toată dreptatea când a zis, că metropolitul *Şuluţiu* numai din îngrijire pentru viitoriul limbeĭ române a făcut propunerea sa, şi continuă): „Aşa este; şi eu sunt de aceasta convingere, că Escel. Sa metropolitul numai din îngrijirea cea mare pentru limba poporului seu în municipii a făcut'o aceasta. Ingrijire mare, zic, pentru-că să ne uităm, cum sunt astăzi compuse municipiile sau comitetele comitatense în comitate? Afară poate de districtul Năsăudului şi Făgăraşului, cea maĭ mare parte sunt de altă naţionalitate. Românii de şi sunt în majoritate în comitate, se află în comitete numai doar' a treia parte, luând afară comitatul Dobâcei, unde sunt în asemenea proporţiune.

Din causa că eu am temere, că şi pe viitor tot cam aşa vor fi compuse, fiind-că lumea e sucită şi rătăcită, şi oamenii întortochiază lucrurile, sunt de părerea, că alegătorii de deputaţi dietali să aleagă limba municipiilor, fiind-că acestia poartă în proporţiune cele mai mari greutăţi. Ar avea deci şi drept să aleagă, căci cine poartă greutăţi trebue să se bucure şi de binefaceri şi drepturi.

De cum-va paragraful acesta din proiectul regimului s'ar întărì ca lege, vom vedè limba română mai din toate municipiile scoase afară, şi vom perde şi ce am câştigat în unele comitate prin neobosita strădanie şi zel al unor bravi inteligenţi români, carĭ au adus lucrul până acolo, că limba română e egal îndreptăţită cu cea maghiară. Din aceste cause spriginesc şi eu propunerea Escel. Sale metropolitului, în toată estinderea".**)

Iacob Bologa (e în contra propunerii metropolitului *Şuluţiu,* din motivele pe cari le-a înşirat cu ocasiunea desbaterii asupra §-lui 10, şi se declară pentru textul paragrafului din proiectul guvernului, continuând ast-fel): „Eu adecă cred, că representanţa în comitat, scaun şi district, va sta din cei mai vrednici bărbaţi ai

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 89, şi »*Ziarul sten. al dietei trans.*« pag. 391—392.

**) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 89, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 392.

comitatului, districtului şi scaunului, va sta din acei bărbaţi, cătră cari are întreg comitatul, districtul sau scaunul încredere deplină.

Mi-se va zice, că nu stă aşa, că ar fi păgubitoare neamului românesc representanţa de astăzi. O cred, ba trista esperienţă mi-a dat şi dovezi despre aceasta. Însă nu va fi tot aşa „non si male nunc et olim sic erit“. Eu am credinţa cea mai tare în înaltul regim, că cu aceea libertate cu care ne dă un ast-fel de proiect de lege, tocmai cu aceea libertate şi fără de întârziere ne va da şi ocasiune, ca să desbatem o *lege municipală*. Şi apoi, domnilor, atât din centru cât şi din stânga, precum şi din partea acelora ce nu sunt representaţi aici, prin jurnale să zice necurmat, să fim unii cătră alţii drepţi. Chiar pentru aceea vom lucra deci aşa, încât să fim drepţi unii cătră alţii, şi fiind drepţi vom trebuì să facem ast-fel de legi, comunale şi municipale, cari să îndestulească atât pe Români, cât şi pe Unguri şi pe Saşi, şi aşa va aduce legea aceasta, sau §-ul 11, cele mai bune fructe. Eu cred, că timpul nu e departe, şi cât de curând vom gusta din fructele acestea“.*)

Ioan Puşcariu: „Înalt presidiu! Preaonorată casă! Escel. Sa domnul metropolit şi regalist a purcés la moţiunea sa, după-cum se vede, din temerea, că stând legea municipală provisorie din comitate, stând punctele regulative în fundul regesc, paragraful acesta al 11-lea aplicat la împărţirea de până acuma, şi şi pe lângă legile municipale ce esistă acuma, nu va avea nici un resultat favoritor pentru Români. Şi întru adevăr, temerea sa este mult fundată. Dar' domnilor, dacă Escel. Sa a mers prea departe când a pus în locul legilor acestora neperfecte o cinosură cu totul eterogenă şi nepracticabilă, apoi a mers prea departe şi stimatul coleg, domnul deputat Gull, precum şi ilustritatea sa Fogarassy a mers şi mai departe, pentru-că ei cred, că Privilegium Andreianum şi magyar vidékek au să rămână în vecii vecilor aşa după-cum le am apucat.

Domnilor! Noi ne aflăm aci pe terenul legislaţiunii şi tratăm, nu secundum legem, ci *de lege*, şi de aceea sperăm, că legea pentru limbă nu o facem pentru împărţirea cea veche şi pentru statutele municipale cele absolute. Noi avem, domnilor, a face acì o lege pentru limbă în consonanţă cu acelea legi cu cari are să vie de aci înainte, în urma egalei îndreptăţiri a naţiunii române cu celelalte naţiuni ale patriei.

---

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« anul 1863, numărul 89, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 393.

Aşa-dară, domnilor, după-ce e necesitate absolută de a se face o lege comunală, o lege municipală în Transilvania, care să fie validă pentru toată ţeara, ear' nu numai pentru fundul regesc, sau pentru comitate, scaune şi districte şi scaunele săcueşti, — să facem o lege pentru împărţirea ţerii în jurisdicţiunì sau municipii noue după cerinţele topografice şi etnografice, şi a bunei şi înlesnitei administraţiuni politice şi juridice, peste tot o lege, care să înlesnească şi întrebuinţarea limbilor patriei. Aşa noi trebue să ne mulţămim cu §-ul de lege al regimului după-cum este formulat, şi să nu prejudecăm viitoarei legislaţiuni în privinţa nouei împărţiri a ţerii şi a unei legi comunale şi municipale pentru toată Transilvania.

Dar' nu mă pot unì nici cu propunerea d-lui *Balomiri*, ca să se pună acì numai: „comitate, scaune şi districte". Temerea d-lui Balomiri se vede că a eşit de acolo, că universitatea săsască va hotărî limba oficială cea germană şi de es. pentru scaunul Mercurea.

Domnilor, noi nu facem acì lege pentru scaunul Mercurea, nici pentru universitatea săsească (Bravo!), nici pentru fundul regesc, ci facem o lege care să fie pentru toată ţeara, o lege care se va aplica, după-ce se va împărţì Transilvania, şi va avea fructe mai bune pentru noi, când va întra o lege comunală şi municipală în vieaţă, după principiile moderne şi ale egalei îndreptăţiri a naţiunei române cu celelalte naţiuni.

Nu mă pot mulţămì nici cu propunerea d-lui *Rusu,* pentru-că dânsul vrea, ca toate municiipile să aibă toate trei limbile de oficioase. Eu doresc, ca fie-care municipiu să aibă numai o limbă în afacerile interne, pentru-că în trei limbi nu se poate manipula. Indivizii şi aşa vor avea dreptul lor, ear' în municipiu trebue să fie numai o limbă cu prerogative peste celelalte, pentru-că trei limbi oficioase a unuia şi aceluiaşi municipiu în asemenea măsură nu mi-le pot închipuì de practicabile. Aceasta o vorbesc din praxă. Aşa-dară mă alătur la §-ul 11 al regimului, pentru-că legea aceasta este basată pe libertatea individuală, libertatea comunală, libertatea municipală şi pe libertatea ţării întregi. Pentru aceea, nu mă pot lăsa mai departe, ca să dictez municipiului legile de acì. (Aşa e.) Apoi municipiul se represintă prin representanţa sa, ca şi comuna, şi vom griji, ca representanţa municipală să fie dreaptă şi atunci şi limba noastră va fi drept aplicată. (Bravo!) Ce se ţine de reflexiunile d-lui *Rannicher*, apărătorul regimului, îmi iau libertatea a-'mi da părerea într'acolo, că d-sa are să apere numai proiectul regimului,

cu motive şi argumente alese, dar' nu cu declaraţiuni positive, că nu se va putea înainta spre întărire. (Bravo!)" *)

Ioan Balomiri (după o întroducere polemică, continuă ast-fel): „Într'un municipiu sunt mai multe drepturi, cari nu pot fi tot într'o formă representate. Poate fi representată posesiunea, poate fi representată inteligenţa, dar' naţionalitatea nu, — şi atunci s'ar face la celelalte interese o nedreptate. Eu socotesc şi cred, că dieta e competentă şi are drept a aduce o cheie pentru municipii, cu respect la interese. Cheia aceasta, în privinţa limbei, nu o aflu mai dreaptă şi mai potrivită decât în numărul genetic al locuitorilor. Pentru aceea, se apropie propunerea Escel. Sale de principiul acesta. Mai încolo zice domnul *Gull*, că interesele trebue să fie representate. Eu încă zic, că tocmai pentru-că trebue să fie representate, şi pentru-că prin representanţă nu vor fi toate representate, trebue să dăm cheia, ca să fie într'un municipiu toate representate. Dintre interesele acestea e cel mai ponderos spiritul timpului cel de present domnitor, nu numai în Transilvania, sau Austria, ci în toată Europa.

Aşa-dară, fiind-că naţionalitatea e limba, fără limbă nu e naţionalitate, socotesc, că la §-ul acesta şi în proiectul acesta de lege, cel mai ponderos este interesul naţionalităţii şi nu alt interes. Mai încolo zice domnul deputat *Gull*, că Românii ar avea de a mulţămi dreptul acesta fraţilor germani. Dacă ar avea plenipotenţă dela ei, i-aşi răspunde şi i-aşi aduce înainte faptele de mulţămită, dar' fiind-că n'are însărcinare dela fraţii germani, nu aflu cu cale acum ca să-'i răspund".**)

Ioan Bran de Leményi: „Înaltă dietă! La §-ul 11 din proiectul de lege al regimului, care tratează despre limba internă a municipiilor, s'a început astăzi o desbatere foarte serioasă din amândoue părţile. Eu am ascultat cu atenţiune părerile, atât din o parte cât şi din ceealaltă, şi mi-se pare, că aceasta nemulţămire cu textul, cu cuprinsul §-lui 11, şi prin urmare propunerile spre modificarea aceluia din partea Escel. Sale metropolitul şi regalistul Şterca Şuluţiu şi a domnilor conaţionali ai mei, nu vin de acolo, că doară nu ar fi competent, n'ar fi logic, n'ar fi drept, ca representanţa municipiului să hotărască limba oficioasă a municipiului. Nu, ci de acolo, că

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 393—394.

**) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863 nr. 89 şi »*Ziarul sten. al dietei trans.*« pagina 394.

representanţele municipiilor de present, după instrucţiunea provisorie, sunt aşa compuse, încât într'adevăr ne insuflă nouă Românilor mare îngrijire, că în cele mai multe municipii representanţele municipiilor în majoritate maghiară ori sasă, vor putea hotărî limba minorităţii din municipiu, maghiară sau sasă, de limbă oficioasă, spre neîndreptăţirea, spre dauna şi prejudecarea limbei majorităţii române. (Aşa e!)

Înaltă dietă! Dacă ar fi acuma vorba de constituirea representanţelor, atunci în adevăr aşi voi mai pe larg să mă slobod în meritul lucrului, să aduc date neimpugnabile, nu numai din numărul sufletelor, ci chiar şi din posesiune, contribuţiune, recrutare, etc. şi să arăt nedreapta şi neproporţionata constituire a representanţelor presente. Însă ştim că acuma nu este vorba despre acest obiect, ci este numai vorba, că cine să decidă limba oficioasă internă a unui municipiu, representanţa respectivului municipiu, precum stă în §-ul 11, sau după propunerea Escel. Sale, a domnului metropolit şi regalist Şuluţiu, complexul acelor locuitori din municipiu, cari au drept a concura la alegerea deputaţilor dietali?

Înaltă dietă! Dacă vom lua lucrul practic, vom afla, că nu este nimic mai consecvent şi mai logic, decât ca representanţa unui municipiu să hotărască limba municipiului, pentru-că representanţa şi municipiul este tot o persoană, representanţa este efluxul municipiului, representanţa este organul municipiului, şi prin §-ul 11 din proiectul regimului, domnilor, să recunoaşte numai în principiu competenţa representanţei municipiului de a hotărî limba oficioasă a municipiului.

Principiul acesta, precum am zis mai sus, nu este combătut din nici o parte. Principiul acesta stă, şi dacă o representanţă ori alta nu este compusă după dreptate, după proporţiunea poporului şi măsura greutăţilor politice, etc. ear' prin deciderea limbei oficioase face nedreptate uneia sau alteia limbi a respectivei naţionalităţi, cea dintâiu îşi va avea locul seu când va fi la ordinea zilei facerea unei legi comunale, ear' cea din urmă priveşte la sfera puterii esecutive. Nu văd nici o legătură logică, nici o raţiune suficientă să combatem principiul din §-ul 11 din proiectul regimului, să combatem competenţa representanţei municipale de a decide limba oficioasă a municipiului, pentru-că representanţa este astăzi rău compusă. Mă rog, domnilor, nu se poate cu o tăetură răsturna copacul. Nu se poate face cu un paragraf tot aceea, şi naţiunea română,

care s'a declarat de egal îndreptăţită cu celelalte naţiuni ale patriei, să fie în faptă şi după lege deplin egal îndreptăţită. Nu, ci trebue să aşteptăm ordinea şi timpul.

Mai eri-alaltăieri am trecut peste propoşiţiunea primă a M. Sale şi acum suntem la a doua propoşiţiune. Aci am venit la limba oficioasă în comunele săteşti, cetăţeneşti şi orăşeneşti. Aceasta s'a hotărît. Acum am ajuns la deciderea limbei oficioase în municipii. Inaltul regim în §-ul 11 zice, că limba oficioasă a municipiului o decide representanţa respectivului municipiu. Inaltă dietă! Prin ce paragraf ar fi putut regimul să declare mai mult, mai clar şi mai liber tendinţele sale cele părinteşti pentru susţinerea autonomiei municipiilor şi a patriei noastre, decât prin paragraful acesta, prin care lasă, ca municipiul prin representanţa sa legală să-'şi hotărască limba oficioasă?

Domnilor! Azi ne aflăm la proiectul de lege pentru egala îndreptăţire a limbilor, mâne-poimâne vom păşi la împărţirea ţerii, vom avea apoi, sau din partea noastră, sau din partea regimului, un proiect pentru o lege comunală, atunci va fi la ordinea zilei dreapta arondare a municipiilor, atunci se vor putea statorì principii pentru constituirea representanţelor municipale.

Domnilor! Escelenţa Sa părintele metropolit, după-ce i-s'a reflectat, că legea electorală este numai provisorisimă, ad hoc, este numai pentru dieta aceasta, şi aşa, după-ce lege să se dejudece dreptul locuitorilor din municipii de a concura la alegerile deputaţilor dietali a căror conflus să decidă apoi limba oficioasă, s'a declarat Escelenţa Sa, că după legea electorală care se va face. Dacă zicem, domnilor, conflusul alegătorilor dietali, după legea electorală care se va face, de ce să nu zicem, ca înaltul regim, *representanţa?* Să înţelege de sine, după legea comunală care se va face (Bravo!). Noi nu ne asigurăm nici cu o iotă mai mult prin aceea decât prin aceasta. Apoi într'aceea, adecă până la facerea unei legi electorale sau comunale, în tot casul chiar şi după Escel. Sa domnul metropolit şi regalist Şuluţiu, decid representanţele esistente limba oficioasă.

Aşa dară, domnilor, cred că nu este nici o causă, nici o raţiune suficientă de a arăta neîncredere, temere şi a provoca între noi amărăciune. Facerea unei legi electorale, la propoşiţiunea a treia a M. Sale, precum şi facerea unei legi comunale, ne stă înainte. Prin aceste legi organice, precum a amintit deputatul Sibiiului, dl Conrad Schmidt, se vor regula şi representanţele municipale.

Aşa este, dela noi depinde, înaltă dietă, a realisa principiul egalităţii naţionale, şi aceasta o vom face consecvent, trecând prin toate propoziţiunile regimului.

Inaltă dietă! Eu în paragraful 11 al regimului nu văd decât numai recunoaşterea şi susţinerea autonomiei municipiilor, care este basa autonomiei patriei, nu văd nici o umbră de pericol pentru limba românească. Şi earăşi, în propunerea Escel. Sale Şuluţiu nu aflu nici cu o iotă mai multă siguranţă în privinţa aceasta, decât în proiectul regimului. De aceea, mă alătur cu totul lângă §-ul 11 din proiectul de lege al regimului". (Bravo!) *)

Să cere încheierea discuţiei şi se aleg doi oratori. Din partea stângei vorbeşte *G. Bariţiu* şi propune următoarea modificare pentru §-ul din întrebare: „In municipii (comitate, scaune si districte) defige limba oficială în afacerile municipale ale municipiului representanţa respectivului municipiu, care trebue să fie aşezată constituţionalmente". La votarea ordonată din partea presidentului cad toate propunerile şi se primeşte neschimbat paragraful regimului.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa XXXIII.

Ţinută în 19 Septemvrie. Inainte de întrarea în ordinea de zi interpelează *Wittstock* cu alţi opt Saşi şi cu Românul *G. Manu* în chestia fondului de vre-o 30 mii florini, format din taxele incurse pentru certificatele de arme (Waffenpass), şi întreabă, dacă esistă acest fond, şi dacă actele se află la guvern şi vor fi comunicate dietei? Presidentul răspunde, că va cere informaţiunile de lipsă dela guvernul ţerii.

Se întră în ordinea de zi. La §-ul 12 vorbeşte *Obert*, care se miră cum de guvernul a putut să treacă în proiectul seu de lege un paragraf atât de hiperliberal, *Gavriil Manu*, care combate pe Obert şi constată, că §-ul 12 e efluxul natural al celor cuprinse în paragrafii 10 şi 11, *M. Schuller*, care cere ştergerea paragrafului ca fiind de prisos, *Iacob Bologa*, care combate argumentele lui Obert, în urmă *Fabini*, care combate paragraful. Urmează

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 398—399.

Ioan Bran de Leményi: „Inaltă dietă! Paragraful 12 din proiectul de lege, după cum văd, încă a provocat o desbatere serioasă, preste toată precugetarea şi speranţa mea. Domnul deputat Obert declară mai întâiu paragraful acesta atât de periculos, încât ar fi în stare să restoarne împărăţii şi se susţină un foc nestâns în comune şi municipii pentru totdeuna, şi propune, ca din punctul de vedere al periculosităţii să se lase cu totul afară. Domnilor! Eu paragraful acesta, care dispune, că limba oficioasă a unei comune sau municipiu, hotărâtă prin representanţa respectivă, amăsurat §-lor 10 şi 11, va avea valoare numai cât va ţinea respectiva representanţă, ear' înfiinţându-se altă representanţă nouă, aceasta va puteà din nou a decide şi a hotărî limba oficioasă, — nu'l aflu nici decum nici într'o privinţă periculos. Aflu însă din contră, tocmai propunerea dlui deputat Obert foarte periculoasă, pentru-că lipsind paragraful acesta, limba oficioasă ce s'ar hotărî odată prin representanţă, ar avea să fie şi să rămână în permanenţă pentru respectiva comună sau municipiu, şi de aici atârnă prin urmare nemulţămirea, sau nedreptatea ce poate s'ar face majorităţii poporului aceleiaşi comune sau municipiu, şi de aici s'ar naşte cele mai neplăcute frecări, invidii, duşmănii, şi poate şi alte răsbunări şi neîncetate plângeri şi gravamine. Aceasta în adevăr ar susţineà apoi focul şi ura între naţionalităţile uneia şi aceleiaşi comune sau municipiu pentru totdeuna. Spiritul paragrafului este împăciuitor, spiritul paragrafului este acela, care mulţămeste diferitele naţionalităţi, chiar şi la întâmplare, când întâiaoară nu s'ar fi îndestulit toţi şi nu ar fi fost mulţămiţi cu deciderea limbei oficioase.

Domnilor, să cercetăm şi să vedem ce s'a întâmplat Sâmbată la desbaterea §-lui 10, şi earăşi eri la desbaterea §-lui 11 din proiectul regimului, în privinţa limbei oficioase în comune şi municipii. A fost o desbatere serioasă, a fost o neîncredere, o temere, arătată dintr'o parte şi dintr'alta. Şi ce a servit de mijloc împăciuitor în desbaterea aceasta? Numai în adevăr acea idee, acea mângăiere, care din partea noastră am văzut-o în §-ul 12, că adecă deşi ar hotărî odată representanţa limba oficioasă într'o comună sau municipiu spre nemulţămirea, spre prejudecarea majorităţii poporului, fiind totuşi aceasta numai pe un timp, rămâne speranţa şi mângăierea, că după 3—4 ani cu învoirea representanţei li-se va face dreptate, se va lua în consideraţiune limba majorităţii, şi cu aceasta se odihnesc şi se mulţămesc.

Dar' domnilor, însuşi comitele săsesc a fost acela, care a adus foarte bune motive spre împăciuirea ideilor la §§-ii 10 şi 11 când a zis, că recunoaşte însuşi, că representanţa constătătoare astăzi în aşa numitele scaune săseşti şi cetăţi nu corespunde stării de astăzi a constituţiunii Transilvaniei, de oare-ce acum s'a declarat şi naţiunea română de egal îndreptăţită, şi de aceea însaşi universitatea săsască a elaborat un proiect pentru reformarea acestor representanţe. Domnilor! Cum s'ar puteà acum impreuna propunerea dlui deputat Obert cu declaraţiunea dlui comite săsesc Conrad Schmidt? Nici decum, căci dl Obert propune, ca §-ul 12 din proiectul regimului se rămână cu totul afară, prin urmare, pretinde, ca representanţa presentă se decidă limba oficioasă pentru eternitate.

Inaltă dietă! Să luăm lucrul practic. Se va face acest proiect de lege, după care, şi anume §§-ii 10 şi 11, are să hotărască representanţa comunei şi a municipiului limba oficioasă. Se va aşterne M. Sale spre sancţionare, se va pune amăsurat §-lui din urmă îndată în lucrare. Representanţa de azi va alege limba oficioasă, se înţelege de sine, că în scaunele aşa numite săseşti, cu puţine esceptiuni, preste tot pe cea germană, căci representanţele sunt aşa compuse, încât nu corespund egalităţii naţionale, pentru-că sunt de pe timpurile acelea, când naţiunea română era eschisă dela întrebuinţarea drepturilor politice, deşi nu de jure, dar' totuşi de facto. Şi atunci, după propunerea dlui Obert, când aceasta limbă ar fi hotărâtă, decisă pentru eternitate, ar fi absolut cu neputinţă a se pune în lucrare principiul hotărât în §-ul 15 al acestui articol de lege, principiul egalităţii celor trei limbi ale ţerii.

Inaltă dietă! Să luăm §-ul 12 în combinaţiune cu §-ul 10 şi 11 şi să nu purcedem din punct de vedere fals, că adecă nu ştim ce a vrut regimul cu aceasta, că nu are acì loc, că în §-ul acesta zace nu ştiu ce periculositate, ca în calul de lemn al Troiei, ci se luăm acest paragraf în combinaţiune cu §§-ii 10 şi 11, şi ne vom convinge, că regimul tocmai de aceea a pus paragraful acesta acì, ca să mulţămească toate naţionalităţile Transilvaniei, ca să susţină posibilă realisarea egalităţii naţionale, ca să susţină posibilă realisarea unei legi comunale care se va face, şi să împăciuească toată ţara". (E pentru votarea paragrafului din proiectul regimului, aşa cum e compus, din cuvânt în cuvânt). *)

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 405—406.

Rannicher răspunde lui Obert și cere votarea paragrafului. N'are nimica în contra paragrafului regimului, dar' ar dorì să se spună, că la schimbarea limbei oficioase se cere o majoritate de două treimi. Se aleg doi oratori, cari să spună cuvântul din urmă asupra acestui paragraf: *Conrad Schmidt* și *Alesandru Bohațiel.* Cel dintâiu pledează pentru ștergerea paragrafului. Urmează

Alesandru Bohațiel: „Inaltă casă! Din partea domnilor acelora, cari au poftit să se șteargă §-ul 12 din articolul al doilea, s'au adus înainte deosebite trei motive mai însemnate.

Întâiu, că dacă ar rămâneà acì §-ul 12, atunci acest articol al doilea de lege ar fi hiperliberal, din altă parte că ar fi neliberal, și totodată, că atunci §-ul 12 ar face o nemulțămire. Eu din parte'mi nu'l aflu hiperliberal, pentru-că asigură asemenea drepturi pentru representanța viitoare a comunelor și a municipiilor de cari se folosește representanța de astăzi, ci din contră, când ar puteà face representanța de astăzi alegerea limbei pentru toți vecii, după principiile domniilor lor, tocmai atunci ar fi hiperliberal, pentru representanța de astăzi, și neliberal, pentru representanța viitoare.

Asemenea să poate răspunde și acelor domni, cari au zis, că rămânând acest articol cu §-ul 12, nu ar fi destul de liberal, pentru-că dacă am da drept representanței de acum să facă lege pentru toți vecii, legislațiunea ar fi prea liberală către representanța de astăzi, ear' către representanța viitoare neliberală.

S'a zis din partea unor domni, că §-ul acesta 12 ar face nemulțămire în țară, putându-se adecă din când în când schimba limba oficioasă a municipiilor. Eu sunt de convingere contrară. Cum stau astăzi municipiile, sau cum să vor forma pe viitor, unde e în majoritate precumpănitoare o națiune, se înțelege de sine, că limba pe care o va defige representanța de astăzi aceea va rămânea și pentru representanța viitoare. Și așa dară aceasta nu aduce nici o nemulțămire. Ear' unde sunt comunele și municipiile mestecate, încă nu va aduce nemulțămire, pentru-că se întâmplă două casuri: sau să va zice, că pe cât va ţineà viața representanței de acum, 5, 6 sau 10 ani, să ne învoim toți și să primim cutare limbă de oficioasă, fie aceasta română, germană sau maghiară, ear' după eșirea acestei representanțe va fi ceealaltă limbă, sau apoi nu se va puteà face înțelegere. In ambele casuri rămâne speranța pentru acea naționalitate, a cărei limbă a remas acum afară, că pe viitor, schim-

bându-se representanţa, se va schimba şi limba oficioasă. Ar fi însă o mai mare nemulţămire, când s'ar alege o limbă nestrămutată.

Insă eu zic mai încolo, că domnii aceia, cari poftesc ca să se şteargă §-ul 12, lucră în contra principiului legislaţiunii, pentru-că după principiul legislaţiunii, adoptat în lumea civilisată întreagă, rămâne tot-deauna dreptul pe seama corpului legislativ, ca legea pe care o află astăzi, după împrejurările de faţă, bună şi dreaptă, mâne sau poimâne, ori după-ce vor trece 10, sau 12 ani, să o iee de nou la desbatere şi se o modifice după lipsă. Şi aşa dară, când s'ar da comunelor şi municipiilor un drept ca acesta, care e contra principiului legislaţiunii, adecă, să-şi poată alege acum limba în mod nestrămutat pentru toţi secolii, prin aceea s'ar vătăma principiul legislaţiunii, s'ar vătăma drepturile representanţelor viitoare comunale şi municipale, şi tocmai prin aceea s'ar causa nemulţămiri, astupându-se calea, ca nici să nu se mai poată vindeca o nedreptate făcută acum.

Aşa dară eu sunt de părere, ca se rămână paragraful acesta al 12-lea din proiectul de lege al regimului aşa cum se află acolo formulat". (Bravo!)*)

Mai vorbeşte raportorul *Schuler-Libloy* pentru proiectul guvernului, în urmă se face votarea şi propunerea lui *Obert* cade, primindu-se paragraful original. Urmează §-ul 13. Se ceteşte în toate limbile. Ia cuvântul

Constantin Panţiu, care se declară pentru §-ul 13 din proiectul regimului, însă cu ceva adaos. In §-ul acesta se zice, că împărtăşirile, ordinaţiunile, mandatele şi altele de acestea, au să se emită la comune, municipii, corporaţiuni eclesiastice, sau de altă natură, în limba lor proprie de afaceri; dar' despre acele ordinaţiuni şi mandate, cari se vor îndrepta către judecătoriile şi oficiile comunale şi municipale, că în ce limbă să se emită, despre aceasta paragraful tace şi nu determină nimica. Pentru aceea propune ca paragraful să sune ast-fel:

„Împărtăşiri, ordinaţiuni şi mandate de ori-ce natură, şi altele de acestea, cari sunt îndreptate către comune, municipii, oficiile şi judecătoriile acestora, către corporaţiunile eclesiastice, ori de alt-fel, se vor emite în aceea din cele trei limbi ale ţării, care e limba de afaceri în treburile lor comunale ori municipale, şi pe care o întrebuinţează corporaţiunea eclesiastică", etc. Va să zică, după cu-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 408—409.

vântul municipii, să se mai adaoge şi „oficiile şi judecătoriile acelora".

Dr. Ioan Raţiu crede, că §-ul ar fi mai clar prin acceptarea adaosului propus de *Panţiu*. Ori apoi să se primească atunci § 7 din proiectul comisiunii, care esprimă tot aceea ce se cuprinde în paragraful de faţă, dar' mai lămurit. *Budacker* face propunere stilară pentru textul german. *Schuler-Libloy* încă recomandă, ca şi deputatul Dr. *Raţiu*, paragraful 7 din proiectul comisiunii în locul paragrafului din discuţie, şi dieta decide în acest înţeles.

La § 14 face propunere *Dr. Ioan Raţiu*, ca textul paragrafului să se modifice ast-fel: „În comunicaţiunea reciprocă vor întrebuinţa comunele şi municipiile la olaltă între sine şi cu diregătoriile mai înalte limba lor proprie de afaceri", fiind-că pe calea aceasta comunele primesc dreptul de a se folosì, ele şi municipiile, de limba proprie şi în comunicarea cu diregătoriile mai înalte. *Gull* face propunere stilară pentru textul german. *Constantin Panţiu* crede, că şi în acest paragraf ar trebuì să fie amintite, nu numai comunele şi municipiile, ci şi judecătoriile şi oficiile acestora, ca la §-ul 13. Sprigineşte propunerea lui *Dr. Raţiu,* şi face şi el însuşi următoarea propunere: „În comunicaţiunea între sine, şi cu oficiile şi judecătoriile mai înalte, vor întrebuinţa comunele şi municipiile, precum şi judecătoriile şi oficiile acestora, limba lor proprie de afaceri". *Iacob Bologa* constată, că aceea-ce vrea *Panţiu* e pus în §-ul 16. Dacă s'ar primì propunerea lui *Panţiu,* paragraful 16 ar devenì de prisos. E pentru propunerea lui Dr. *Raţiu*. *Constantin Panţiu* răspunde lui *Bologa,* că în §-ul 16 nu e pomenită limba de comunicare, ci numai limba internă a judecătoriilor şi oficiilor municipale (Voci: Aşa e!). Prin urmare, propunerea sa nu e de prisos, pentru-că nu se poate basa nimeni pe un lucru care încă nu esistă. Cine ştie, dieta ce va face cu paragraful 16? *Rannicher* are o propunere stilară pentru textul german. *Ioan Aldulian* sprigineşte propunerea lui *Panţiu*, însă în stilisarea următoare: „Comunele şi municipiile, precum şi oficiile şi judecătoriile acelora, în comunicaţiunea reciprocă, precum şi cu oficiile mai înalte, se folosesc de limba lor pro-

prie de afaceri". *Episcopul Şaguna* primeşte propunerea lui *Aldulian*, cu o mică modificare stilară. *Mihail Bohaţiel* sprigineşte propunerea lui *Panţiu*. *Ioan Aldulian* primeşte modificarea făcută de episcopul *Şaguna*. *Metropolitul Şuluţiu* încă e pentru modificarea cerută de *Şaguna*, şi în urmă terminată fiind discuţia asupra paragrafului, dieta primeşte propunerea lui *Aldulian*, şi decide ca paragraful să fie modificat în acest înţeles.

Se ceteşte paragraful 15 în toate limbile, şi *H. Schmidt* îi satiriseazǎ cuprinsul. Ia după el cuvântul

Leontin Pop: „Înaltă casă! Maiestatea Sa preabunul nostru domnitor în diploma sa din 20 Octomvrie 1860 a binevoit a deţermuri obiectele cari voeşte să fie susţinute consultărilor senatului imperial, ear' celelalte, şi anumit, cari în §-ul 2 al diplomei nu sunt pomenite, le-a lăsat corporaţiunilor legislative ale ţerilor, şi respective ale acelora, cari se ţin de coroana Ungariei, ca să le hotărască amăsurat constituţiunilor de mai nainte. Un asemenea drept, de a-şi deţărmurì limba sa oficioasă, s'a lăsat şi acestui înalt corp legislativ. Privind la §-ul 15, şi respective la partea a doua a acestui paragraf, unde adecă se zice, că: „municipiile în tot chipul au de a se folosì în comunicaţiunea cu oficiile ces. reg. militare de limba germană", o aflu în contrazicere cu voia M. Sale, esprimată în diploma din 20 Octomvrie 1860.

Nu aflu aceasta a fi consunător nici cu decisiunea paragrafilor 10, 11 şi 14 ai acestui proiect de lege, căci înalta dietă în acei paragrafi nu şi-a luat libertate de a restrânge drepturile municipiilor şi a hotărî, atât limba municipală, cât şi comunală, ceea-ce §-ul 15 din proiectul regimului, în împrejurarea de faţă, o face. Nu aflu cuprinsul acestui paragraf legitimat nici în constituţiunea noastră de mai nainte, unde adecă dieta să fi hotărît vre-odată în comune sau municipii limba germană ori alta de limbă oficioasă.

Deci eu, înaltă casă, din motivele mai sus pomenite, după-ce în §-ul 14 pe destul aflu îngrijit despre limba comunicaţiunii, sunt aplicat a declara, că §-ul 15 e superflu, şi mă rog, ca acest paragraf, care e în contra decisiunilor înaltei diete de până acuma, să se lase cu totul afară, şi aceasta cu atât mai vârtos, cu cât, după decisiunile de până acuma ale înaltei diete, toţi fiii patriei sunt îndatoraţi să înveţe limbile patriei. Şi aşa ofiţerii regimentelor din patrie, cu cari avem mai mult de a face, încă trebue să fie înda-

torați a ști limbile patriei. Recomand deci de nou înaltei case ștergerea §-lui 15".*)

Dr. Ioan Rațiu: „Înaltă casă! Eu încă părtinesc propunerea domnului deputat *Leontin Pop*, ca §-ul 15 să rămână afară, din causă, că §-ul acesta stă cu totul în contrazicere cu § 1 al acestui proiect de lege, unde se zice, că toate trei limbi ale țerii sunt pe deplin egal îndreptățite în comunicațiunea publică oficioasă. Dar' §-ul acesta mi-se pare mie a fi în contrazicere chiar și cu legile fundamentale ale patriei noastre, și în special cu art. 31 din 1791, care conține, că numai singur cu suprema prefectură militară a patriei să întrețină diregătoriile corespondența în limba latină, și nu în limba respectivelor comune și municipii.

Din acest punct de vedere aflu eu, că stă în contrazicere §-ul acesta chiar cu legile fundamentale, cari până astăzi încă nu s'au șters. Dar' acest paragraf, după părerea mea, după-ce s'a restituit constituțiunea veche a patriei, nu se poate efectuì, pentru-că se zice în menționatul paragraf, că limba diregătoriilor comunale să fie în comunicațiunea cu diregătoriile militare, *după putință*, cea germană. Intreb deci pe preaonorații domni deputați cari se află acì de față, oare le este comunelor cu putință a folosì în corespondența cu diregătoriile militare limba germană? Eu așa cred, că nu va fi nici un deputat acì care să zică, că știe din praxă (înțeleg comunele din comitate și din scaunele săcuești, nu din scaunele săsești), că aceste comune din comitate, districte, sau scaune săcuești, ar fi în stare să corespondeze în limba germană.

Așa-dară, dacă știm a priorì că ceva nu e cu putință, pentru-ce să o punem aceasta în lege? Aceea eu nu cred, că regimul ar voì, ca aceea-ce e cu neputință, să se facă să fie cu putință, pentru-că atunci când s'ar face aceasta, ar trebuì să ne întoarcem earăși la starea de înainte de 1860, la starea de sub absolutism, pe care cred că nu o voește nimeni.

Ceea ce am spus despre comune, aceea stă în mare parte și despre municipii. Să căutăm mai încolo și la praxa chiar dela 1860 încoace, și ne vom convinge, că toate municipiile, cari trebue de facto să stee în oare-care corespondență cu diregătoriile militare, s'au folosit în corespondența aceasta de limba municipiului. Și acelea așa cred, că prin aceasta s'au folosit numai de drepturile lor. Și

---

*) Cf. »*Gaz. Trans*«. 1863, numărul 91—92 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 416.

fiind-că membrii acelor diregătorii militare, despre cari e vorba, sunt *fii* patriei, cari pricep limbile patriei, cred că nu li-se face nici o greutate. Și pentru aceea, și până astăzi corespondența comitatelor cu diregătoriile militare se duce în limba municipală. Eu nu vreau prin aceasta să zic, că ar fi de lipsă, ca cu suprema prefectură militară se corespondeze dicasteriile patriei în altă limbă decât în cea nemțească. Vreau însă să ating, că municipiile nu stau în corespondență cu „suprema armorum prefectura", ci numai guvernul va folosì, în corespondență cu „suprema prefectura", în loc de limba latină, limba germană.

Dacă înalta casă va primì §-ul 15, că adecă comunele și municipiile în comunicațiunea oficioasă cu diregătoriile militare, cele dintâiu după putință, ear' municipiile în tot chipul, să corespundă în limba germană, eu cred, că o atare lege ar fi îngreunătoare pentru toată țeara, pentru-că în comítate, deși se află ici colo locuitori de toate trei naționalitățile, comitatele sunt locuite totuși în cea mai mare parte de Români și Unguri, și scaunele săcuești mai numai singur de Unguri. Așadară, dacă noi poftim dela municipii, ca acestea să corespondeze cu diregătoriile militare în limba germană, atunci ar trebui, ca atâți translatori să plătească țeara, câte diregătorii se află în comitate, districte și scaune săcuiești.

Eu deci din aceste motive părtinesc cu totul propunerea domnului *Leontin Pop*, și fiind-că i-am primit propunerea, de sine se înțelege, că nu pot primì propunerea domnului deputat *H. Schmidt*, care vrea să mai adaoge la §-ul 15 încă un cuvânt și jumătate. Nu pot primì aceasta singur din o causă, fiind-că în tot proiectul regimului nu văd nici o literă despre diregătoriile financiare, semn' că dispoșițiunile legii presente au valoare și în privința acestora, ear' când legea aceasta nu s'ar referi și la diregătoriile financiare, atunci pentru acestea vom trebui să facem altă lege specială, și nu o putem face aceasta numai așa, per tangentem, cu un cuvânt și jumătate". *)

Ioan Rusu: „Inaltă casă! Din partea d-lui *H. Schmidt* s'a adus un proiect înainte, prin care d-sa a socotit că va face înaltei case o bucurie deosebită. Eu trebue să mărturisesc, că mie nici o bucurie nu mi-a făcut, și pentru aceea nici nu pot primì propunerea sa. S'a zis aci de către unii domni, că miliția e miliție

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nr. 91—92 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 416—417.

imperială, şi eu nu vreau să neg, că miliţia transilvană nu s'ar ţinea de miliţia imperială. Dar' trebue să mărturisesc, că miliţia transilvană e şi *naţională* întru câtva. (Ho, ho! în centru.) Pentru aceasta, eu nu aflu causă destulă, pentru care comunele, după putinţă, şi municipiile în tot chipul ar trebui să corespondeze în limba germană cu diregătoriile militare. Nu mă pot apoi învoi din causă, că după-ce în §-ii 10 şi 11 s'a hotărît, că în comune şi municipii limba oficioasă o va decide representanţa comunei şi a municipiului, în §§-ii acestia se decide numai o limbă pentru comună şi municipiu. Aşa-dară representanţa comunei şi a municipiului va decide numai o limbă, pe când după propunerea regimului, în §-ul 15, şi după propunerea d-lui Schmidt, representanţele vor trebuì să decidă in toate comunele câte două limbi, adecă în fie-care comună şi municipiu va trebuì să se usiteze, afară de limba română sau maghiară, şi cea germană.

Tocmai eu am fost acela, care mai de unăzi am propus, ca limba oficioasă în municipii să se decidă prin representanţă, însă cu respect la limbile usitate în municipii, dar' mi-s'a zis, că aceasta nu se poate primì. Dacă nu s'a putut primì atunci, apoi acum trebue să fim consecvenţi şi să hotărîm, că în comune şi municipii are să fie numai o limbă oficioasă.

Ce se atinge de moţiunea domnului *H. Schmidt*, cum-că în §-ul 15 să se mai pună şi aceea, că şi în comunicaţiunea cu diregătoriile financiare au să se folosească comunele şi municipiile de limba germană, eu încă sunt de părere, că aceasta nu se ţine aci, după-ce în proiectul acesta nicăiri nu este vorba de aşa ceva. (Întreruperi din mai multe părţi. Presidentul roagă, ca oratorul să nu fie conturbat. *Rusu* continuă): După-cum am zis, eu cred şi sunt convins, că aceasta nu se ţine acì. Mai încolo sunt în contra §-lui din proiectul regimului din acel motiv, pentru-că, cum am spus, stă în contrazicere cu §§-ii 10 şi 11. Mai încolo s'a zis în §-ul 14, că în comunicaţiunea reciprocă vor întrebuinţa comunele şi oficiile limba lor proprie de afaceri. In §-ul acesta se poate zice deci, că comunele şi municipiile vor coresponda şi cu oficiile militare în limba comunelor şi a municipiilor. Aşa-dară mă alătur şi eu pe lângă propunerea domnului *Leontin Pop*, şi sunt de părere, să se lase §-ul 15 cu totul afară“.*)

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nrul 91—92 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 417.

Trauschenfels arată, că unitatea administraţiunii militare şi financiare cere, ca o singură limbă oficială să aibă ambele aceste administraţiuni. Cuvântul »*după putinţă*« ar dori să fie şters, pentru-că poate fi rău interpretat. E pentru propunerea lui *H. Schmidt*, că anume, nu numai cu diregătoriile militare, ci şi cu cele financiare, corespondarea să se facă în limba germană. *Eitel* încă sprigineşte propunerea deputatului H. Schmidt. *Episcopul Fogarassy* constată, că în secuime nu se află nimeni care să ştie nemţeşte. Face următoarea propunere: „In comunicaţiunea cu oficiile ces. reg. militare, se vor folosi comunele de limba lor proprie, ear' municipiile şi diregătoriile acestora, încât e cu putinţă, de limba germană“.

George Bariţiu: „În cuvântarea mea pe care am avut onoare a o rosti cu ocasiunea desbaterii generale decurse asupra acestui proiect de lege am spus înainte, că se află în acelaşi un paragraf, care privit mai de aproape stă în contrazicere cu principiul respicat şi primit în §. 1. adecă cu egala îndreptăţire a celor trei limbi ale ţerii. Am adaos tot-odată, că cu aceea ocasiune, după împrejurări, mă voiu simţi îndatorat a lua de nou cuvântul. Intre acestea eată că ajunserăm la §-ul 15, la care tocmai cugetasem eu, în susatinsul înţeles. Acest paragraf este după a mea opiniune cel mai delicat dintre toţi câţi au obvenit până acum în decursul acestei diete, precum şi în mai multe privinţe e afund tăietor în vieaţa popoarelor acestei ţeri. Deci tocmai pentru aceasta, dacă a fost când-va de trebuinţă în decursul desbaterilor dietale ca să se provoace cineva la trecutul ţerii, apoi eu aceea trebuinţă o simţesc în aceste momente mai mult ca altă-dată. Totuşi, mai nainte de a mă ocupa cu trecutul aplicat la obiectul de faţă, să cuvine să premit aici descoperirea unei convingeri, pe care de altmintrelea cred că nimeni nu o va trage la îndoială.

Eu cunosc în tot cuprinsul monarchiei o singură armată şi în fruntea acesteia un singur beliduce suprem, adecă pe Monarchul. Ear' beliducelui suprem îi recunosc dreptul de a întroduce şi impune la armată, în interesul unităţii de comandă şi administraţiune militară, *o singură limbă*. De unde apoi urmează de sine, că autorităţile militare ale armatei au dreptul de a se pune în raport cu alte autorităţi din ţeară în limba armatei. Statorind numai atâta ca principiu, şi ţinând tot-odată şi §-ul 15 în mână, trebue să măr-

turisim, că cu privire la principiul statorit în §. 1 egalitatea de drept a celoralalte limbi ale ţerii sufere greu. Deci trebue să cercăm altă formulare, prin care şi armatei să-'i fie recunoscut dreptul ei, însă nici limbile noastre naţionale să nu fie nedreptăţite". (Oratorul constată, că deşi armata are dreptul de a se folosì de o singură limbă de comandă şi administraţiune, ar fi numai echitabil din partea ei, dacă respectând limbile naţionalităţilor din cari e compusă, n'ar pretinde, ea în totdeuna şi toţi să stee cu ea în corespondenţă esclusiv numai in limba ei, şi continuă ast-fel): „După acestea aruncând ochii peste acei 170 şi relative aproape 190 de ani de când diferite părţi ale acestei armate se află staţionate în mai multe ţinuturi ale ţerii noastre, eu aflu, că aceea a ştiut să fie întru adevăr echitabilă, că adecă suprema comandă nici-odată nu a cerut dela Ungaro-Săcui şi Români aceea-ce ea a ştiut prea bine că nu se poate împlinì, adecă, ca aceste popoare să corespondeze cu autorităţile ces. reg. militare numai în limba armatei.

Intră anii 1791 şi 1792, pe când adecă dieta transilvană pretindeà, ca tot feliul de comunicaţiune oficioasă să decurgă numai în limba ungurească, au decurs în acest lucru mai multe corespondenţe. Suprema comandă nu a voit nici-de-cum a primì pentru sine limba ungurească, s'a învoit însă a comunica cu guvernul ţerii şi cu alte autorităţi în limba latină, precum aceasta se vede curat din articolul 51 dela 1791. (Citează un pasaj şi continuă): Mai departe apoi nu s'a întins nici beliducele suprem şi nici dieta ţerii. Pentru-ce nu? Pentru-că atâta a fost de ajuns, cu atât mai vârtos, că autorităţile militare subordonate comandei generale din Transilvania veneau prea puţin în comunicaţiune oficioasă cu locuitorii ţerii, ear' întru-cât veniau, anume în secolul acesta, ştiau să se poarte cu cruţare către ei, prin urmare nu au pretins nici dela municipalităţi, şi cu atât mai puţin dela comune, ca acestea să fie datoare a coresponda cu ele în limba armatei, nici chiar de atunci, de când prin o învoială urmată pe cale administrativă, în locul limbei latine s'a întrodus limba germană ca limbă de comunicaţiune între guvernul ţerii şi comanda militară. Nu s'a făcut asemenea pretensiune nici din acea causă, că comanda supremă ştia foarte bine, că dintră Români şi Unguri, locuitori în diferitele ţeri, să află în tot timpul cel mai puţin câte 50—60 mii indivizi înrolaţi în armată, prin urmare că nici-odată nu pot lipsi din garnisoane întremijlocitorii, sau tălmacii, ori-cum le mai zicem, dragomanii, cari să fie în stare

a întreţineà cu poporul comunicaţiunea cu graiu viu, în casuri de trebuinţă.

Eată deci, că nici-de-cum nu e de trebuinţă a provoca încă şi comunele, ca acelea să înveţe nemţeşte! Un domn deputat din centru a zis în decursul acestor desbateri, cam în glumă, cam în adins, că doară nu ne mai temem de germanisare. Eu însĕ răspund în adins, că în momentul în care s'ar înfiinţa o lege, fie şi numai pe jumătate obligătoare, că în comune, de es. în comunele săteşti, al căror număr ese la doue mii, se ştie oamenii nemţeşte, fiorile de germanisare s'ar ivì din nou preste ţara întreagă. Eată deci, că şi cu aceasta ocasiune suntem sinceri, vă descoperim curat aceea ce ştim şi cunoastem".

(Oratorul face apoi propunerea următoare: »*In comunicaţiunea cu oficiile ces. reg. militare, comunele să vor folosi de limba lor proprie, ear' municipiile, după putinţă, de limba germană*«, şi roagă, ca paragraful să fie votat în textuarea aceasta. În urmă răspunde lui *H. Schmidt,* ast-fel):

„Recunosc, că în administraţiunea financiară se cere unitate. Dar' oare în administraţiunea politică şi a dreptăţii nu se cere unitate? Şi oare până unde voieşte cineva să fie întrodusă unitatea? Nu cumva până acolo, încât se o putem numì *centralisaţiune,* întru înţelesul cel mai strict de mai nainte? În acest cas să fim încai sinceri şi să o spunem curat, că în scopul cel mai din urmă tot este centralisaţiunea cea mai strânsă. Numai apoi mă rog să-şi iee ori-cine seama, că s'ar juca cu simpatiile popoarelor.

Intr'aceea eu voiesc a cerceta aceasta chestiune din o lature şi mai practică. Organele, diregătoriile financiare de toată treapta sunt acelea, cari vin şi stau în atingere de toate zilele cu toate clasele locuitorilor, până la cea mai de pe urmă văduvă, din cel mai de pe urmă sătuleţ. Eu aceasta împrejurare nu voiu să o judec aici din punct de vedere al germanisării, ci o apuc din cel de toate zilele, al aşa numitelor secaturi, prin cari să produce în popor atâta înstreinare. Noi ştim toţi, că bucuros plătesc oamenii în toată Europa, în toată lumea, prin urmare şi în Ardeal, feliuritele contribuţiuni, directe şi indirecte, pe cari au a le administra tot diregătoriile financiare. Acum te mai apucă şi în loc de a cere şi scoate dările dela Români în limba românească, dela Ungaro-Secui în limba maghiară, precum s'a întâmplat aceasta totdeuna, şi anume, de 170 ani încoace: cere şi scoate, fie prin graiu, fie în scris, tot numai

nemţeşte! Deci pună ori-cine în cumpănă necesitatea de a centralisa administraţiunea finanţelor de o parte, ear' de altă parte necesitatea de a petrece bine şi în armonie cu poporul, şi se va convinge, că aceasta din urmă cumpăneste neasămănat mai greu.

Dar' să mai stăm un minut pe lângă analisa terminului: „Unitate în finanţe“. Ştim noi foarte bine, că după-ce Ardealul primeşte şi patenta din 26 Februarie 1861, prin aceasta abzice totodată de vechiul seu drept de a vota însuşi în dietă suma contribuţiunii care este a se plăti la stat. Cu atât însă nu s'a înţeles, ca se perdem totodată şi dreptul de a reparta, scoate şi administra mai departe dările ţării dela popor, — noi înşine, prin fiii acestei patrii, cari au să ocupe diregătoriile respective financiare. Ci eu cred aşa, că în casul cel mai rău pentru noi, aceasta chestiune rămâne deschisă, care însă, dacă va voì ceriul, să va decide cu totul în favoarea acestei ţeri, cu care interesul unităţii monarchiei să poate prea bine îmbina. Voind a încheia, îmi repeţesc rugarea, ca înalta casă să binevoiască a primì §-ul 15 aşa cum l-am formulat eu“.*)

Rannicher zice, că după-ce armata e personificarea sancţiunii pragmatice, limba militară a fost şi trebue să fie limba germană, şi nici o dietă nu se poate atinge de ea. De ce să nu aibă miliţia dreptul pe care'l au partidele şi tribunalul de es. de a puteà coresponda în limba proprie?

Metropolitul Şuluţiu (se declară pentru propunerea lui *Bariţiu,* continuând ast-fel): „Primesc, ca comunele să corespondeze cu oficiile ces. reg. militare numai în limba lor, din causa, domnilor, că tocmai în Blaj s'a întâmplat casul trist, că comuna Blaj, care a fost constrânsă a coresponda în limba germană, din aceasta causă a fost constrânsă şi la aceea, ca cu plată mare, dela patru până la cinci sute fl. pe an, să-'şi tocmească un notariu de limba germană. Acesta a fost aşa de necredincios, încât s'a făcut în comună mai mare şi decât judele, şi cu câte minciuni toate într'atâta s'a fost însinuat la graţia *Bezirkamtului* local, încât a făcut tot ce a vrut el în comună. A strâns bani, cari s'au repartisat pentru lipsa comunităţii, mai puţin, dacă voiu zice, 400 fl., şi apoi a fugit cu ei, şi a păgubit comunitatea. Pentru aceea ar fi mare daună pentru comunităţi, şi mai cu seamă pentru cele române si maghiare, apoi pentru cele din secuime, dacă s'ar sili, ca ele să corespondeze cu

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« anul 1863, numărul 91—92, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 419—420.

oficiile ces. reg. militare în limba germană, pentru-că prin aceea ar fi silite ca cu bani scumpi să-şi tocmească notari germani. Şi ce s'a întâmplat la Blaj să poate întâmpla încă şi pe o sută de locuri, ca aceia să fie necredincioşi spre marea daună a poporului. Pentru aceea aşi dori, ca pentru uşurătatea comunităţilor comunale, să nu fie constrânse a corespunde în altă limbă, decât în limba lor proprie, în tot chipul, ear' municipiile, din causele pe cari le-a adus înainte, atât dl *Bariţiu,* cât şi dl Rannicher, după putinţă se corespondeze şi în limba germană, pentru-că la municipii mai lesne se pot găsi bărbaţi, indivizi şi oficiali, de aceia, cari ştiu şi limba germană, ear' în comune de aceşti indivizi foarte cu anevoe, ori nici-odată nu să pot afla, mai cu seamă în cele româneşti, sau în cele din ţara săcuească".*)

Se cere închiderea discuţiei. Mai are cuvântul *Ioan Aldulian* şi *M. Binder,* dintre oratorii cari s'au fost anunţat la cuvânt. Vorbeşte

Ioan Aldulian: „Îmi dau onoare a ridica cuvânt în privinţa paragrafului acestuia, după părerea mea cam delicat, în calitate de representant al poporului. Insă înainte de a atinge propunerile mele ad-hoc, voiu să reflectez la moţiunea d-lui H. Schmidt, care adaoge încă „k. k. Finanzbehörden" la §-ul acesta, că adecă comunele şi municipiile să poarte comerciul şi cu acestea în limba germană, din acel motiv, că de altmintrelea unitatea în administraţiunea financiară ar fi periclitată. Acesta este singurul motiv de căpetenie al d-sale. Ce priveşte motivul acesta, deşi recunosc necesitatea unităţii afirmate, cred că unitatea în administraţiunea financiară nu se poate pricepe altmintrelea raţionalmente, decât în folosul uneia şi a aceleaşi limbi *în sinul ei propriu.* Va să zică, limba germană, dacă se zice a fi cea oficioasă, are să se restrângă numai la organele sale proprii de una şi aceiaşi calitate, adecă cu sine şi între sine înseşi. Prin urmare, din motivul unităţii financiare nu se poate pretinde, ca organele comunale şi municipale încă să se folosească de limba germană faţă de ele. Altmintrelea s'a resfrânt motivul acesta din partea stângei atât de fundamental, încât aflu de prisos a mă ocupa cu el mai pe larg. Însă atâta totuşi trebue să adaog, că eu foarte aşi fi dorit, şi doresc încă, — căci ar sta în interesul unei politice mai înalte a regimului, — ca să se demande organelor

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863, numărul 91—92 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 421.

financiare aflătoare în patrie să se folosească şi ele de limba comunelor, municipiilor, în afacerile oficioase cu acestea, a conversa în graiu şi prin scrisoare cu toţi locuitorii patriei în limba respectivilor, pentru-că eu cred, că în modul acesta cu mult mai sigur s'ar câştiga simpatia popoarelor ţinătoare de coroana Ungariei pentru regim, cu mult mai sigur s'ar înţelege cu bieţii contribuenţi în realisarea dărilor directe şi indirecte, a timbrelor şi a altor taxe, şi cred în fine şi aceea, că şi procedura lor ar deveni cu mult mai simplificată în comerciu cu organele comunale, municipale, şi cu locuitorii individuali, prin usuarea unei limbi, pe care o pricep acesti din urmă, aceia, pentru cari sunt aşezate acele organe. Pentru aceea eu aflu în moţiunea domnului H. Schmidt, privească-se aceea din ori-ce parte, un ce foarte nenimerit. Prin urmare, nu numai că nu o pot sprigini, ci din contră, aşi mai adaoge bucuros din parte-'mi, dacă m'aşi afla în locul competent, un amandament, că oficiile financiare *încă să scrie şi să vorbească în limba poporului.* (Bravo!) Prin aceasta nu numai că am câştigat inimile poporului pentru înaltul regim, dar' socotesc că tocmai în chipul acesta, după-cum am zis, am simplificat şi procedura financiară, pentru-că ştim, domnilor, că merg 3 până în 4 *Zahlungs-Auftrag*-uri către contribuenţi, fără ca cei mai mulţi să ştie ce se cuprinde în ele (Bravo!). Sunt, cu adevărat, ast-fel de patrioţi, cari nici în una din limbile patriei nu pot ceti, dar' totuşi când s'ar espeda ast-fel de mandate în limba respectivilor, atunci dacă nu ei înşişi, apoi s'ar afla al doilea, treilea, ori al zecelea vecin, sau alt-cineva în sat, care să ştie spune ce stă acolo, (Metropolitul *Şuluţiu:* Se duce la popa!) care de sigur i-ar ceti-o şi aşa ar evita esecuţiunile cele costisitoare şi supărăcioase.

Ce se ţine de corespondenţa oficioasă cu organele militare, aşi voi să facem o mijlocire oare-care, ca să nu iasă o majoritate pro sau contra, care ar puteà exagera, sau o parte, sau alta. Eu întrebarea aceasta o iau din două puncte de vedere: quid juris et quid practicabile. Eu între organele militare şi civile nu aflu altă referinţă decât aceea a coordinaţiunii. De aici urmează, ca consecvenţă logică, dreptul de a se servi în comerciul reciproc fie-care de limba sa oficioasă.

Până aici de quid juris. Ce se atinge de quid practicabile, cred a fi de lipsă, ca bine să ne înţelegem, să nu dispunem ceva ce în praxă nu ar duce la scop, ce ar conturba armonia între or-

gane, şi aşi zice, ca oficiile municipale se ducă corespondenţa în limba proprie de afaceri cu toate acelea organe ces. reg. militare, cari sunt permanente în ţară, precum sunt organele dela ces. reg. gendarmerie şi dela comandele întregitoare de regimentele ţerii, pentru-că acestea având necontenit a face cu fiii patriei şi fiind ele institute mai mult ale patriei decât aparţinătoare la statul activ al ordinelor ces. regeşti, nu putem presupune despre ele că n'ar cunoaşte limbile patriei. Ear' ce priveşte comerciul cu celelalte ordine ces. reg. militare, aşi fi de părerea, că ar fi cu neputinţă ca acelea să se poarte în alta decât în limba germană. Neînţelegerea ar fi în casul contrar apriori de prevăzut. Apoi traducerile făcute de translatori, nu's originalul însuşi.

Mai încolo aşi dori, ca comunele să rămână cu totul afară din paragraf, ca unele cari nu pot veni cu organele ces. reg. militare în corespondenţă oficioasă deadreptul. Ele, sau mai bine zicând membrii lor, pot să aibă afaceri numai de natură privată cu pomenitele organe, cari afaceri, în privinţa limbei, nu se ţin de tema paragrafului acestuia. Eu nici moţiunea domnului regalist *Bariţiu* nu o pot sprigini, pentru-că partea ântâia, care vorbeşte despre comune, duce la inpracticabilitate, ear' partea de încheiere impune municipiilor datorinţa de a purta comerciul cu toate organele ces. regeşti militare în limba germană, — adaosul nu eschide obligamentul.

Eu cred domnilor, că cu mult mai bun serviciu facem regimului descoperind dorinţa ţerii, sfătuindu-'l spre primirea şi sprigінirea unor legi mai corespunzetoare aşteptărilor popoarelor ţerii, prin cari i-ar succede a face, ca popularitatea să-'i prindă rădăcină în inimile popoarelor, decât dacă am sprigini orbeşte ceea-ce se cuprinde în proiectele de lege. (Bravo!) Pentru aceea, eu fac din parte-'mi o moţiune mijlocitoare, după care paragraful întreg ar avè să sune aşa: *Organele municipale vor purta comerciul cu organele ces. reg. de gendarmerie, cari se află in ţară, cum şi cu comandele militare cercuale întregitoare de regimentele patriei, în limba proprie, ear' cu celelalte organe ces. reg. milităreşti, în limba germană*«.*)

Rannicher spune, că gendarmeria e parte întregitoare a armatei, nu se poate separa şi deosebi de miliţie. *M.*

---

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863 nr. 91—92, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 421—422.

Binder apără paragraful regimului, combătând părerile contrare. Referentul *Schuler-Libloy* asemenea respinge, în favorul paragrafului guvernului, toate propunerile făcute. Dieta însă cu majoritate de voturi primeşte propunerea lui *G. Bariţiu* şi schimbă paragraful în acel înţeles.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa XXXIV.

Ţinută în 24 Septemvrie. Se ceteşte în toate limbile §. 16 din cunoscutul proiect de lege. Ia cuvântul

Ioan Şipotariu: „Înaltă casă! Paragraful 16 din proiectul regimului este acela, care sfârşeşte cu municipiile. Despre limba municipiilor adecă a fost vorba dela §. 11 până la §. 16 inclusive. Paragraful acesta în partea ântâia consecvent vorbeşte curat despre limba municipiului, ca limbă oficioasă internă, şi zice să fie aceea, care este şi a municipiului respectiv. Dar' în partea a doua a acestui paragraf se află o clausulă, o reservare foarte generală, aşa de generală, încât nici aceea nu se poate cunoaşte, care se mai ţine aceea de sfera municipiului, ori prescrie aceasta şi peste municipii?

Partea aceasta a doua, după a mea părere, nu este în armonie, în consonanţă cu spiritul legii acesteia, şi zic, că aci se iveşte un subiect nou, care încă pretinde îndreptăţire, care însă până acuma nu s'a ivit. Până acuma au fost îndreptăţite persoanele individuale şi morale, municipiile şi corporaţiunile eclesiastice, şi în §-ul 17 vin diregătoriile ţerii. Dar' în clausula aceasta, în adaogerea aceasta la §-ul 16, se ivesc ca pretendenţi de drepturi şi — presidiile.

Presidiile, înaltă dietă, după a mea părere, n'au aceea chemare, ca pentru sine să-'şi revindice vre-un drept singular. Presidiile, cari sunt espres chemate a îngriji, ca o lege, ca un conclus statuit, să se efectueze şi esecute întocmai, acelea după a mea părere n'au de a face pretensiuni, şi nici nu le stă bine, că acelea să fie dispensate, ridicate dela conclusul legii, şi un *ast-fel* de înţeles are adaosul acesta. Se vede că ar fi o liberalitate, pentru-că permite fieşte-căruia în comunicaţiunea oficioasă pe cale presidială a alege după plăcere una din cele trei limbi! Se vede a fi numai liberal. Liberalismul acesta însă nu se pare numai liberalism, ci eu zic că este o *licenţă*, pentru-că, după-ce municipiile în urma §-lui 11 şi-au statorit limba, şi după-ce cu plăcere am şi înţeles în aceasta înaltă

casă adese-ori declaraţiunea, că voim a susţineà dreptul municipiilor, voim să nu detragem nimic din acela, — altcum nu-'l pot numì. După-ce este neîndoios, că presidiul este capul municipiului, ear' capul umblă cu trupul, şi după-ce după a mea părere presidiul sau capul municipiului nici nu poate să aibă înţeles dacă s'ar desface de trup, aşa eu aşi zice, că nu este fundat, nu este raţiune, dar' nici nu se cuvine, ca în cea mai scumpă virtute politică, în observarea legilor, a statutelor municipale, să se facă dispensaţiunea chiar pentru acela, care este anume chemat să efectueze conclusele şi statutele municipale.

Pentru aceea îmi iau voe în locul adaosului din urmă al acestui paragraf a propune înaltei case în următorul chip o stilisare, care să sune aşa: „Asemenea şi presidiile lor au de a se folosi pe calea presidială, în comunicaţiunea oficioasă, de limba municipiilor respective". Cu aceasta, înaltă casă, nu am zis mult, nu am zis decât numai ce de sine trebue să se înţeleagă, şi numai pentru aceea o repeţesc, pentru-că este în proiectul regimului espresiune deosebită pentru comerciul presidiilor, şi aşa-dară am cugetat, că va fi iertat a mă esprima şi despre presidii, dar' aşa, ca drepturile municipale şi siguritatea legii, efectuirea ei, să fie asigurată. Din aceste motive îmi iau voe a ruga înalta casă, să binevoiască a sprigini moţiunea aceasta şi a o ridica la valoare de conclus".*)

Conrad Schmidt ar dorì să i-se esplice, cum înţelege regimul espresiunea »*fie-cui*« din partea a doua a acestui paragraf? *Rannicher* îi dă esplicarea cerută, ear' *C. Schmidt* se declară pentru proiectul guvernului, mulţămit fiind cu esplicarea. *Schuler-Libloy* recomandă în locul §-lui acestuia §-ul 11 din proiectul comisiunii. Polemisează în urmă cu *Şipotariu* *Ioan Aldulian* combate părerile lui Schuler-Libloy, afirmând, că alaltăieri a fost vorba de partea esternă a limbei, ear' acum se tratează despre partea ei internă. *Ioan Şipotariu* răspunde lui Schuler-Libloy, că nu din jalusie naţională şi-a făcut propunerea, ci condus numai de consecvenţa legislatorică. *Obert* e de părerea lui C. Schmidt, şi tot aşa şi Schuler-Libloy Urmând votarea, se primeşte partea primă din

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« 1863 nr. 91—92 şi »*Ziarul sten. al dietei trans.*« pagina 428—429.

proiectul guvernului și partea a doua din proiectul comisiunii.

Se cetește textul paragrafului 17, în toate limbile țerii. *H. Schmidt* părtinește proiectul regimului. *Episcopul Fogarassy* e de părerea, că dacă municipiile pot să-'și aleagă limba, să se dee dreptul acesta și oficiilor mai înalte. Recomandă limba maghiară, fiind-că are îndreptățire istorică. În sensul acesta presentează o nouă formulare a paragrafului.

Codru Drăgușianul (se declară pentru primirea paragrafului în textuarea făcută de regim, motivându-'și votul ast-fel:) „Din conceptul acestui paragraf să vede, că înaltul regim aci face apel ca să-'i dăm în mână dreptul de a determina pe calea ordinațiunilor o limbă oficioasă pentru oficiile și tribunalele regești, pentru corespondența lor între olaltă, cât și cu autoritățile din afară de Transilvania. Va să zică, înaltul regim cere, ca să întroducem o specie de dictatură, și pentru aceea am zis »*deocamdată*«, căci dictatura nu se dă pe vecii vecilor, ci numai pe un timp oare-care, fie și nedeterminat.

Dictatura, domnii mei, bine e cunoscut, că departe de a fi un drept, un bun constituțional, cine va nega că n'ar fi un mediu aplicabil în vieața constituțională, atunci adecă, când obvin ast-fel de încurcături și complicațiuni, cari nu se pot vindeca cu mijloace (medii) ordinare. Apoi eu cred că mi-se va concede, că atunci când erump trei limbi de-odată în țeară, și când trei popoare geloase se ceartă pentru egala îndreptățire, nu atât de mult asupra fie-cărui petec de țeară, cât mai mult asupra fie-cărui petec de hârtie, foarte incurcat: nime nu va nega, zic, că complicațiunea e serioasă și că dictatura e aci indigetată.

Inalta casă, cred eu, că fără a-și deroga atribuțiunilor sale și demnității sale legislative, poate concede o ast-fel de dictatură regimului. În acest cas n'ar fi multe de zis, dar' cu atâta mai mult când înalta casă ar voi să determine însași limba oficioasă pentru dicasteriile și tribunalele regești. Și lucrul acesta îmi voiu lua libertate a-'l desfășura, pe cât mă vor ierta debilele mele puteri“. (Oratorul face comparațiuue între limbile patriei, și recunoaște, că limba maghiară are drepturi positive pentru sine; totuși nu o poate primì de limbă dicasterială, pentru-că știe ce zice lumea românească: nu ne mai trebue suprematisare! Concede și superioritatea culturei

limbei germane, dar nu o poate primì nici pe aceasta, pentru-că ştie că 'i-se va răspunde: suntem sătui de germanisare! ceea-ce trebue să o spună şi oratorul însuşi. Continuă apoi ast-fel): „Acum domnilor venim la limba română, tertio loco egal îndreptăţită. Limba noastră încă are mari preeminenţe şi drepturi de echitate. Limba aceasta e limba vie pentru două părţi din trei a locuitorilor Transilvaniei, şi şi ceialalţi o vorbesc binişor, aşa cum se învaţă pe uliţă şi în târg. Limba română e fiica cea mai asemenea limbei latine, şi după-cum noi Transilvănenii avem gust cam rococo, peste puţin va fi latină pe deplin, aşa cum a domnit în ţeară până la anul 1847.

Limba română, după cum a spus domnul regalist *Bariţiu*, are literatură, şi sacră, şi profană, cu profusiune, e în principatele române de 40 ani întrodusă în oficii, şi nu are nici o împedecare. Oare pentru-ce nu ne-am puteà declara pentru limba română? Pentru-că ne temem, ca nu cum-va stafia, fantasma, ori cum îi zise domnul Bariţiu în zilele trecute, dacoromanismul, să cuprindă cu frică şi cu cutremur naţiunile surori conlocuitoare, pe iubiţii noştri Saşi şi Maghiari.

Insă le las toate acestea la o parte. Eu văd numai un mic inconvenient în limba noastră. Acest inconvenient este, că noi nu suntem în principatele unite române, ci în Transilvania, între fraţii saşi si maghiari, cari nici nu ştiu şi nici nu visează de literatura română, de literatura noastră, şi deocamdată nu ne ştiu limba. Apoi afară de aceasta nici noi Românii, nu zic că tocmai Românii literaţi nu o ar şti, dar' ceialalţi suntem departe de perfecţiune, fiind-că am învăţat carte în şcoale maghiare şi germane.

Aşa-dară noi înşine nu vom cuteza a decreta limba română de limbă dicasterială, sub ast-fel de împrejurări, de şi avem o majoritate, măcar că e, cum se zice, numai *casuală.*

Am auzit din multe părţi, că ar fi bine să decretăm toate cele trei limbi deodată. Aceasta domnilor stă în contrazicere cu principiul enunţat, că adecă tot oficiul trebue să aibă şi poate să aibă numai o limbă internă. Aşa dară toate limbile nu le putem hotărî.

Dar' nici e cu cuviinţă, ca după ce individul şi toate diregătoriile comunale şi municipale îşi vor avea limba lor, — fireşte că dicasteriile vor fi silite să lucre în toate limbile, — apoi nici nu putem pofti un galimatias, un turn babilonic, adecă să se esibeze, indice şi registreze în toate limbile.

Eu deci domnilor sunt de părerea, că §-ul 17 al proiectului să-l primim aşa cum e formulat. numai cu adaosul pe care l-am propus eu. Insă, ca să nu zică cineva că eu n'aşi aveà şi altă idee decât aceea pe care a propus'o înaltul regim în proiectul seu, trebue să descoper încă două căi, cari ne-ar puteà scoate din labirint, cu cari s'ar ajunge scopul fără vătămarea egalei îndreptăţiri a limbilor ţerii.

Una ar fi, să decretăm un turnus pentru fie-care limbă transilvană, adecă din cinci în cinci, sau din trei în trei ani, să vină tot altă limbă la rând ca limbă dicasterială, şi pentru uşurare să incepem cu cele cunoscute, cu maghiara şi germana şi apoi numai în fine să ajungem la româna, când toţi se vor fi eserciat într'însa. A doua ar fi, ca pentru fie-care dicasteriu se decretăm alta din limbile egal îndreptăţite. Dar' încă odată, domnilor, stau pe lângă prima propunere. Să ne supunem la dictatura limbistică, şi să ne scăpăm, acum odată, de perplesitate şi greutate".*)

Servian-Popoviciu: „Inalt presidiu! Eu din parte-'mi nu voiesc nici de-cum a abusa de pacienţa înaltei case prin vorbiri lungi, pe cari momentuositatea obiectului ce stă pe tapet le-ar pretinde cu tot dreptul, nu voesc a abusa, pentru-că sunt convins, că fie-care dintre membrii înaltei case îşi va fi făcut studiile sale asupra chestiunei acesteia, îşi va fi lămurit ideile despre aceea ce ar fi să se statorească în §-ul 17 din proiectul regimului. Aşa-dară voiu fi scurt. Este un principiu nedisputabil, că fie-care locuitor al ţerii este îndreptăţit a se folosì de una din cele trei limbi ale patriei, în afacerile sale private şi publice. Tot acest drept s'a recunoscut şi corporaţiunilor şi municipiilor. Venind rândul la diregătoriile ţerii, eu 'mi descoper convingerea, că tocmai fiind-că diregătoriile acestea sunt ale ţerii, numai ţara are dreptul a defige limba acestor diregătorii. Acest drept, domnilor, l-a eserciat legislaţiunea noastră şi mai nainte, pentru-că ne stau înainte articolii din 1791 şi 1847, şi nici nu e atacat acest drept în actele de stat din Octomvrie 1860 şi Februarie 1861.

Eu, atât ca ablegat al acestei ţeri, cât şi ca amploiat, mă simţesc silit a apăra acest drept al ţerii cu ori-ce preţ. (Bravo!) Nu sunt de acord cu aceia cari zic, că determinarea limbei ar cădeà afară de sfera legislaţiunei ţerii. Nu sunt de părere, că acest drept

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, 1863, nr. 91—92, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 434—435.

ar fi un drept maiestatic. Eu zic, că este un drept al legislaţiunii. Sunt însă oareşi-cari împrejurări, când atât individul, cât şi legislaţiunea este impedecată de a se folosi de dreptul ce'l are, şi sunt împrejurări când nu voeşte a se folosì de dânsul.

Eu aşa cred, domnilor, că noi aci simţim lipsa, ca să hotărîm ceva în privinţa limbei. Să ne folosim de acest drept. Insă atunci ne-am puteà folosì de dreptul acesta, când aceste diregătorii ar fi organisate pe deplin constituţionalminte, când am cunoaşte factorii aceia din cari se vor compune aceste diregătorii pe viitor.

Fiind-că însă noi organisaţiunea aceasta viitoare nu o cunoaştem, prin urmare şi legislaţiunea ţerii cred că se vede împedecată de a hotărî ceva în privinţa limbei. Ne stă înainte proiectul regimului, unde se zice, că limba internă ar fi să se hotărască pe calea ordinaţiunii. Eu salut aceasta idee de foarte bună. O salut cu atât mai vîrtos, pentru-că ne scapă din mai multe neajunsuri, în cari am puteà ajunge, când am hotărî înşine acì limba acum. Eu, domnilor, care am onoarea şi fericirea de a fi fiiul unei naţiuni a acestei patrii, care este mai mult representată în ţară, spre susţinerea demnităţii şi pentru fericirea acestei naţiuni n'aşi fi în stare a propune altă limbă decât cea română. După situaţiunea în care ne aflăm astăzi şi împrejurările cari sunt acì în dietă, poate că am şi reeşì, din causă că din întâmplare facem majoritatea. Eu însă, domnilor, cu acest preţ nici odată n'aşi voi să-'mi impun limba de oficioasă, cu scăzământul drepturilor celoralalte naţiuni. Eu nu vreau să-'mi întrebuinţez dreptul, când ştiu că prin aceasta vatăm dreptul acelor naţiuni, cu cari am de a trăi în pace şi cu cari dela providenţă suntem destinaţi să trăim la olaltă. (Bravo!)

Eu mă ţin strâns, domnilor, de acea axiomă: ce ţie nu-'ţi place altuia nu face! Aşa-dară nu ne rămâne alta, decât să concedem acest drept al nostru, respective al legislaţiunii, înaltului regim, cu atât mai vârtos, pentru-că eu sunt convins, că înaltul regim, fiind mai pe sus de toată parţialitatea şi de toate patimile, va şti să iee ast-fel de măsuri, ca prin acelea nici egalitatea limbilor să nu o vateme, nici să nu se deroage drepturilor oareşi-cărei naţiuni, şi totuşi se înainteze serviciul public.

Insă pe când mă declar cu totul de acord cu proiectul regimului, totodată trebue să amintesc şi acea împrejurare, că eu aici, în acest proiect, de şi după înţelesul meu şi combinaţiunea mea nu văd nici un fel de restrângere, totuşi aşi voi, ca un drept esenţial

http://statuldacia.info

ce-'l are individul (nu numai individul ca atare, ci şi individul ca amploiat), acest drept zic aşi vrea să-l asigur în paragraful acesta.

Domnilor! Atât în paragrafii de mai nainte, precum şi în paragraful al 16-lea, s'a conces acelor amploiaţi cari nu vin în coatingere cu partidele de a se servì în oficiile lor de ori-care din cele trei limbi ale patriei. Acest drept a-şi vrea să-l susţin şi în *acest* paragraf. Vreau să'l susţin, pentru-că însuşi regimul în proiectul seu l-a recunoscut, l'a recunoscut şi în ordinea zilei, când a conces ca să vorbească fie-care în limba sa, şi să facă propuneri în limba care 'i este mai îndemână. In privinţa aceasta aduc şi eu propunere, care nici decum nu vine în nici un atac cu celelalte dispositiuni ale legii, fără socotesc, că stă în armonie totală cu cele ce am hotărât până acuma. (Să auzim!)

După părerea mea ar aveà să sune §-ul 17 aşa: „Determinarea limbilor oficioase interne a autorităţilor şi a curţilor judecătoreşti de ţară, precum şi a acestor autorităţi şi curţi judecătoreşti între olaltă, şi cu oficiile ce se află din afară de marele principat al Transilvaniei, să concede regimului până la organisarea constituţională a acestor oficii. Referade, opiniuni şi voturi separate, cu gura şi în scris, se pot da şi compune în fie-care din cele trei limbi ale ţerii".

Domnilor! Cred că nu va fi de lipsă se arăt tot deodată şi practicabilitatea acestei propuneri. Dintr'un municipiu de es. curat român vine o causă curat română la locurile mai înalte, la curtea apelativă, la guvern, şi să împarte unui referent maghiar, care deşi nu ştie limba română după regulele gramaticei, totuşi pricepe limba. Acela va puteà cu cea mai mare înlesnire se o refereze, să-şi depună opiniunea în scris în limba maghiară. Vine apoi, după ce se va face conclus asupra acelei cause, la espeduire. Aceasta earăşi trebue să se facă în limba românească. Espeduirea se dă personalului de concept, care prelucrându-o, earăşi o va da referentului pentru de a controla şi vedeà, că întru adevăr conglăşueşte cu referada lui cea maghiară. Şi aşa prin aceasta se înlesneste foarte mult administraţiunea, atât a politicei, cât şi a justiţiei în ţară. Şi aşa dară mă rog de înalta casă, ca să binevoiască a primì propunerea mea".*)

Deputatul *Schnell* propune să se zică aşa: „limba internă oficioasă, etc. e limba principelui ţerii, în al cărui nume funcţionează acele diregătorii"; ear' dacă nu s'ar

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 436—437.

primì propunerea aceasta, atunci să se zică aşa: „limba internă, etc. o determină M. Sa, ces. reg. apostolică, pe calea ordinaţiunilor“. *Rannicher* apără paragraful din proiectul regimului. Asemenea şi *Schwartz*, deşì e de credinţa, că paragraful e de prisos, şi putea rămânè cu totul afară. Dacă însă s'a pus, să se primească. *Gavriil Manu* nu înţelege spiritul paragrafului aşa, ca şi cum regimul ar voì să ajungă la drepturi de dictatură. Dacă regimul afla o cale mai potrivită, sigur că nu lua refugiu la calea ordinaţiunilor. Pentru-ca să se restabilească odată pacea şi ordinea, şi scaunele din dreapta să nu mai rămână goale, părtineşte şi recomandă spre primire propunerea lui *Popoviciu*, ca mulţămitoare, atât pentru regim, cât şi pentru naţiunile din ţeară. *Conrad Schmidt* combate propunerea episcopului *Fogarassy* şi a lui *Codru-Drăguşianul*, şi declară, că din propunerea lui *Popoviciu* primeşte partea a doua, ear' din a lui *Eitel* earăşi partea a doua. Să cere încheierea desbaterii, şi se aleg doi oratori: *Ioan Şipotariu* şi *Wittstock*. Vorbeşte

Ioan Şipotariu: Inalt presidiu! Înaltă dietă! La un paragraf de atâta însemnătate, cum este §-ul 17, mi-am ţinut de datorinţă a-'mi descoperì şi eu părerile mele sincere, fără reserve, precum sunt dator către ţeară, către patrie şi către tron. De o însemnătate mare este paragraful acesta. (Presidentul întrerupe, pentru a consulta dieta, dacă sprigineşte ori nu propunea deputatului Eitel. Dă apoi de nou cuvântul deputatului *Şipotariu,* care continuă): Am zis, că este de mare însemnătate paragraful acesta. Nu voiu dovedì aceasta, cum au dovedit din destul toţi prea străluciţii oratori, dar' îmi iau voe numai decât a observa, că la începutul desbaterilor, cu ocasiunea desbaterilor generale pentru acest articol de lege, am făcut reflexiune deosebi la o cuvântare foarte interesantă şi potrivită a unui om de stat adevărat, adecă a Escel. Sale episcopului Fogarassy, unde ne-a arătat o părere foarte fundată, pe care corpul legislativ în legile ce le aduce nu trebue să o peardă din vedere nici-odată. Ne-a îndreptat adecă la istoria legislaţiunii de mai nainte şi a poftit, ca legislaţiunea urmatoare lucrurile sale să şi le pună în legătură cu lucrurile legislaţiunei precedente. Atunci, voiu să zic, eu m'am declarat cu totul pentru ast-fel de punct de plecare şi am zis, că şi cu ocasiunea desbaterii speciale

încă îmi voiu lua îndrăsneala a apăra şi a aduce în aplicare acest principiu legislatoric, pentru-că chiar şi înalta dietă cred că va consimţi cu mine, că noi batăr că suntem persoane deosebiţe acì astăzi, dar' suntem dieta aceea a marelui principat Transilvania, care a esistat şi mai nainte, suntem succesorii dietelor acelora, cari au avut şi întrebuinţat dreptul de legislaţiune în ţeara aceasta, drepturile de mai nainte. Aceasta trebue să o zic în contra observaţiunii d-lui comite săsesc C. Schmidt, trebue să o zic cu atât mai vârtos, că dacă noi nu ne vom privì pe noi de succesorii legislaţiunii şi ai dietelor precedente, atunci noi, domnilor, n'am avea îndreptăţirea de a dispune despre trebile Ardealului şi n'am putè să ne atingem de trebile legislaţiunei şi productele ei de mai nainte, pentru-că noi nu am fi chemati spre aceasta, şi totodată am da o armă nouă în mâna acelora, cari şi astăzi ne dispută dreptul de a ne amesteca cu puterea legislativă în afacerile dietei, şi pe viitor chiar vor stărui a combate conclusele acestei diete. De aceea noi, deşì alte persoane, fireşte, totuşi suntem succesori ai dietelor de mai nainte, şi avem în mâna noastră tot acelaşi material care este productul legislaţiunei vechi, bun, rău, cum 'l-au întocmit predecesorii noştri, şi trebue să-'l revedem şi reformăm, după-cum vom afla astăzi de bine şi de lipsă. Acest punct de plecare luându-'l eu şi astăzi, trebue să mărturisesc, că m'a surprins cu ceva mirare declaraţiunea ilust. sale domnului episcop Fogarassy, când astăzi, în obiectul cuprins în §-ul acesta nu se vede a apăra dreptul legislaţiunii patriotice în aceea măsură în care aşi fi aşteptat după declaraţiunea ilustrităţii sále de mai nainte. (Bravo!) Nu de aceea am eu îngrijire, onoraţi domni şi onorată casă, că la hotărîrea limbei, cutare şi cutare limba din patrie va căpăta preferinţă, nici de aceea, că M. Sa ar putea să dee preferinţă ori-cărei limbi şi să vateme ast-fel pretensiunea uneia şi alteia dintre naţiuni, fundată pe egala îndreptăţire. Nu este aceasta temerea mea, pentru-că din o parte am zis şi zic eară, că voiu se fiu practic în aplicarea egalităţii, voiu totdeauna să îmi iau de măsură şi practicabilitatea, şi nu ideea abstractă a egalităţii, pe care numai relative o părtinesc. De altă parte despre M. Sa nu-'mi este iertat cu logică sănătoasă a presupune, că ar da preferinţă uneia, şi ar vătăma vre-o pretensiune fundată a altei naţiuni, după-ce atâtea dovezi, atâtea probe ne-a dat, şi din zi în zi noue şi mai noue probe ne dă despre prea înalta şi părintească îngrijire şi dreptate, şi mai aproape după ce propositiunea primă şi a doua a dat-o M. Sa chiar pentru naţiunea română şi limba ei.

Aşa dară nu de aceasta decisiune mă tem eu, ori că are să iese o ast-fel de hotărîre dela M. Sa sau dela regim. Dar' alta văd eu ce trebue să se iee în consideraţiune serioasă, şi adecă aceea, că în §-ul acesta, un drept al legislaţiunii transilvane este întrebarea! Şi dacă meditez asupra acelor motive mai cu seamă, cari se aduceau astăzi înainte spre aceea, ca să ne înduplecăm a ne lăpăda de dreptul acesta, atunci trebue să mărturisesc, că inima mea este pătrunsă de cea mai profundă întristare, că adecă diferinţa de limbă ce este între noi, ce este în patria aceasta, diferinţa de naţionalitate şi limbă, ne aduce pe noi să recunoaştem aceea, că nu suntem, că nu vom fi şi nu vom putè fi pe veci în aceea stare, ca să ne putem înţelege unii cu alţii. (Bravo, din stânga şi din centru.)

Aceasta contemplare, ac asta consideraţiune este înaintea ochilor mei de cea mai mare însemnătate, dacă, înaltă casă, dacă noi înşine ne vom da testimoniul acela, că astăzi nu suntem în acel grad al virtuţilor cetăţeneşti, al abnegaţiunii de sine, ca capriţiile, launele, sau chiar şi pretensiunile ideale ale noastre să le ştim conforma cu salus rei publicae. Dacă noi astăzi vom da un testimoniu şi vom zice, că nici speranţă pe viitor nu mai avem, că de boala aceasta o să ne vindecăm, atunci înaltă casă, din punctul acesta plecând, trebue să zic, că noi nu mai suntem capabili nici de o vieaţă constituţională. Noi cele 4 naţiuni şi 6 religiuni recepte nu suntem în stare nici-decum de a ne constitua un drept, ci să ne rugăm de M. Sa, să binevoiască a retrage principiul constituţional, căci este spre ruina noastră şi primejdios pentru noi. (Bravo din toate părţile.) Aceasta este convingerea mea constituţională, şi pentru aceea, înaltă casă, mi-am luat voe, franc, liber a mi-o descoperì, ca să fim cu luare aminte când suntem întâia-oară adunaţi după 15 ani aci în acest corp legislativ. Să fim cu luare aminte, că ţeara întreagă, naţionalităţile toate, ba şi Europa caută la noi. Dacă simţim noi că este greutate a pronunţa dintr'odată limba dicasteriilor din lăuntru, socotesc că să nu zicem totodată şi aceea, că greutatea aceasta este absolută, de neînvins. Dacă nu o putem acuma învinge, să zicem, că timpul o va mai domolì, şi mai târziu se va putè învinge. Pentru aceea, eu nu pot să fiu îndestulit cu formularea din §-ul acesta, cum am zis, mai cu seamă din acel punct de vedere, pentru-că am da un testimoniu foarte slab despre noi, şi cum am zis, ar putea o ast-fel de faptă a noastră a se tâlcuì de străini, cari nu au încă acelea convingeri politice ca noi, în de-

favoarea noastră, spre degradarea corpului acestuia legislativ, şi noi înşine ne-am da un testimonium paupertatis.

Dar' cu formularea care a făcut-o dl deputat *Popoviciu* pot să mă împac, pentru-că de o parte acea formulare a luat în consideraţiune starea actuală a dicasteriilor şi gradul pretensiunilor, în privinţa limbei, a tuturor naţiunilor regnicolare, şi de altă-parte gradul acesta a pretensiunilor limbistice se află încât-va asigurat în formularea onorat domniei sale, corespunzând aşteptărilor fie-cărei naţiuni. Greutatea de a combina aceste pretensiuni încă se micşorează, fiind în propunerea domniei sale consideraţiunea luată earăşi la un mijloc foarte acomodat şi constituţional, adecă la formarea şi organisarea diregătoriilor, despre cari este vorba, pe cale constituţională. Acestea luându-le în consideraţiune, cu bucurie mă alătur la propunerea d-lui deputat Popoviciu, cu bucurie, zic, pentru-cà de o parte principiul legislaţiunei, fără de a detrage, fără de a deroga drepturilor Maiestăţii, principiul constituţional este salvat, şi de altă-parte şi aceea credinţă politică este espresă în numita propunere, că precum municipiile, aşa şi diregătoriile mai înalte, îşi vor căpăta valoarea constituţională, pentru-că eu cred, că nime mai tare nu o doreşte aceasta decât înseşi acele înalte dicasterii, şi prin o ast-fel de restaurare înaintea ţerii s'ar căpăta consfinţirea şi raza aceea, care o dă basa şi starea constituţională.

Mă alătur dară la propunerea d-lui deputat Popoviciu şi părtinesc şi adaosul d-sale, pentru-că-'l aflu mângăetor până atunci, până va venì ziua dorită, când toate să le îmbrăcăm în vestmânt constituţional".*) (Bravo entusiastice).

Wittstock recunoaşte că dreptul de a determina limba pentru dicasterii compete dietei, dar' nefiind dieta acum în stare să deslege aceasta chestiune, şi pentru-ca să nu rămână îndoială în privinţa aceasta, e pentru proiectul regimului, pe care-'l recomandă spre primire. Tot în înţelesul acesta vorbeşte şi *Rannicher*, şi apoi raportorul *Schuler-Libloy*. Presidentul ordonează în urmă votarea, al cărei resultat e, că propunerea lui *Popoviciu* cade, propunerea lui *Schnell* cade, şi se primeşte textul din proiectul regimului.

Şedinţa se încheie la orele 3 d. a.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 443—444.

Şedinţa XXXV.

Ţinută în 25 Septemvrie. Se autentică protocolul şedinţei din urmă şi se întră în ordinea de zi. Se ceteşte în toate limbile §-ul 18 din proiectul de lege despre dreptul limbilor ţerii. *Baronul Bedeus* află, că paragraful acesta loveşte în autonomia bisericilor, de aceea propune să fie şters. *Gull* face declaraţie, că propunerea pentru ştergerea paragrafului nu e a lui Bedeus, ci a comisiunii.

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Când cetesc §-ul 18 al regimului şi judec afund după trista esperienţă pe care am avut'o în privinţa şcoalelor, trebue să mărturisesc, că mă umple o îngrijire, nu fără de cale, pentru paragraful acesta. Acest paragraf cuprinde în sine în privinţa ridicării şcoalelor o generalitate ca aceea, care ar trage după sine consecinţe rele, cari de o parte ar tăia în autonomia bisericilor pentru şcoalele elementare, de altă parte ar puteà aduce şi primejdie de a înapoia eară cultura poporului nostru celui tare rămas înapoi în cultură, prin neîndreptăţirea timpurilor. De aceea socotesc şi mă tem că taie în autonomia bisericească, pentru-că ştim, că şcoalele, mai cu seamă elementare, sunt strâns legate cu biserica, şi totuşi paragraful acesta, care dă voie fie-căruia a ridica şcoale, şi în acelea a defige limba după plac, tocmai de nu ar fi aceea şi a bisericei sau a comunei bisericeşti locale, ar subtrage prin o limbă a învăţământului heterogenă şcoala elementară de sub autonomia şi îngrijirea bisericei, pentru-că dacă cineva s'ar afla, ca pentru pildă, într'o comunitate română se ridice o şcoală elementară şi lui i-s'ar îngădui ca să hotărască el limba învăţământului după plac, prea lesne s'ar puteà întâmpla, ca într'un sat unde de es. numai Români locuesc, limba învăţământului şcoalei aceleia pe care dânsul a ridicat'o să fie tocmai contrară limbei comunităţii aceleia bisericeşti. Şi apoi ce ar urma de aici? De aici ar urma două lucruri, una că pruncii români ar rămâneà cu totul îndărăt în cultura şi ştiinţa pe care am dorì să o propagăm şi să o facem domestică şi în poporul nostru, pentru-că dacă limba învăţământului va fi altă limbă străină în şcoala aceea, dar' nu a pruncilor (se punem că limba germană sau maghiară şi pruncii sunt toţi de limba română), de aici ar urma, că fiind-că poporul sătesc numai în 4 sau 5 ani poate să-şi lase pruncii la şcoală, în aceşti 4 sau 5 ani pruncii n'ar puteà învăţa altceva, decât numai limba învăţământului, şi şi aceasta poate că nu aşa deplin, cât să o poată bine

înțelege, ear' în celelalte învățăminte ar rămâneà cu totul îndărăt, pentru-că la o limbă străină numai ca să o înțeleagă omul trebue cu bună seamă 4—5 ani. Și după-ce un prunc și-ar fi pus osteneala sa în 4—5 ani ca să învețe limba aceea, mai pe urmă ar eșì din scoală și n'ar fi învățat alta fără numai limba învățământului, și și aceea numai așa, încât n'ar puteà zice că o înțelege. Și într'un cas ca acesta s'ar puteà oare da o pagubă, o daună morală și intelectuală mai mare pentru comunitatea română? Acesta este un argument vrednic de cugetat și preaîntemeiat, pentru-că eu nu mă pot împăca cu ideea, ca cineva în școalele elementare se poată după capriț și placul seu hotărî limba învățământului.

Al doilea motiv pentru care eu n'ași dorí să se dee ertăciune sau facultate ca cineva după plac să hotărască limba învățământului în școalele elementare ar fi, pentru-că, dacă limba aceea n'ar fi a comunității aceleia bisericești în a cărei gremiu s'a ridicat școala, apoi eu nu știu ce intențiune ar puteà avea omul acela cu ridicarea școalei sale. Intențiunea la toată întâmplarea nu poate fi bună, și nu poate fi alta, decât că, ori se nu învețe pruncii nimica, ori să se desnaționaliseze. Domnilor, suspițiunea și frica aceasta nu e fără fundament, și e basată pe esperiența tristă a întâmplărilor nu prea de mult trecute; și deși acum s'a mai micșorat frica aceea, totuși se poate prea lesne întâmpla aceea ce s'a mai întâmplat, că un magnat renumit în comunități și sate chiar române, anume cu intențiune de a desnaționalisa a ridicat kisdedovó și școale în cari a așezat dascăli de altă naționalitate, și a hotărât altă limbă de învățământ, nu limba pruncilor, adecă limba maghiară, și nu s'a sfiit de lume a spune și a da pe față în opurile sale, că intențiunea lui a fost, ca prin aceste școale și prin limba lor de învățământ peste puțin *să poată desnaționalisa pe Români și să-i contopească in națiunea maghiară.*

Eată domnilor la ce rău se poate duce, dacă cuiva i-s'ar da volnicie ca limba învățământului în școalele elementare să o poată după plac hotărì el singur. Din motivele acestea ponderoase dară, dacă n'ași aveà nemărginita încredere în părinteasca îngrijire și bunătatea preaînaltă a M. Sale și a regimului M. Sale, așì fi mai propus, ca acest paragraf cu totul să se șteargă. Dar' de-oparte nădăjduesc, că mai târziu prin o lege se va hotărì și aceea, că cine, și unde are drept de a ridica școale, și că limba învățământului în școalele elementare nu poate fi alta, decât limba maternă a pruncilor cari au de a frecuenta acele școale, și de altă parte nădăjduim și

în mila cea de mii şi mii de ori arătată şi îngrijirea părintească esprimată a M. Sale, că M. Sa va îngriji prin regimul seu cel înalt, ca de o parte dreptul autonomiei bisericilor în toată întregitatea sa să se susţină faţă şi cu şcoalele elementare, ear' de altă parte să nu se facă nici o nedreptate la egalitatea drepturilor celor patru naţiuni şi trei limbi regnicolare ale patriei. Intru aceasta bună şi tare nădejde m'am hotărât zic se primesc §-ul acesta 18 diu proiectul regimului în toată estensiunea sa, cu acea adaogere totuşi pusă la finea paragrafului, că: „în gimnasiile de stat să vor propune ca studii obligate toate trei limbi ale ţerii, ear' celelalte institute mai înalte de învăţământ vor fi paritetice". Care amandament, din causele aduse înainte casei, rog ca să fie sprijinit".*)

Timoteiu Cipariu renunţă la cuvânt, declarându-se pentru propunerea metropolitului *Şuluţiu.*

George Bariţiu: „Inaltă casă! Deşi recunosc, că acest § al 18-lea, luat după logica strânsă, nu ar aveà loc sub titula ce o poartă articolul de lege întreg, am totuşi mai multe alte temeiuri cari mă înduplecă, mă silesc, să'l primesc in întreg cuprinsul lui şi totodată cu un mic adaos din o parte a amandamentului preasfinţiei sale, domnului metropolit. Pentru-ca se pot desvolta cu mai bun resultat temeiurile mele, mă văd silit a mă întoarce la legislaţiunea cea veche, privitoare la şcoală, şi aceasta cu atât mai vârtos, cu cât mă simţesc îndatorat a respunde acelui domn deputat din centru, care este pentru totala ştergere a acestui paragraf.

In legislaţiunea veche, privitor la şcoale, nu aflu altă lege decât articolul 55 din 1791, şi în acesta pasagiul următor: (Citează, apoi continuă): Intemeiaţi unii mai vârtos pe articolul acesta de lege, precum şi mai de nou pe cuprinsul art. I. de lege, care a trecut din mânile dietei ardelene în mânile suveranului nostru, cu privire la autonomia asigurată pe seama respectivelor confesiuni în aceste două legi află, că §-ul 18 nu numai că este de prisos, ci întru câtva şi periculos pentru autonomia respectivelor confesiuni. Pentru-că, dacă am înţeles bine pe domnul deputat din centru, apoi acest paragraf ar învălui indirecte un fel de amestec al puterii legislative transilvaniene în trebile autonomiei deosebitelor confesiuni. Eu însă aceasta aserţiune o neg. Eu nici art. 55 din 1791, nici art. I. de lege din 1863, nu'l înţeleg aşa, cum să pare că'l înţelege domnul deputat baron Bedeus. Cu aceea, că respectivii articoli de lege asigură bi-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 451—452.

sericilor autonomia lor, încă nu s'a zis nici-de-cum, că prin aceea acei articoli opresc, sau statul sau pe particulari, sau pe alte societăţi de mireni, în a întemeia scoale de ori-şi-ce categorie. Mă îndoesc tot-odată, dacă se află în toată legislaţiunea Transilvaniei undeva vre-un articol de lege, care se oprească statul ori pe particularii neclerici, adecă mireni, de a întemeia şcoale, şi de-a dispune asupra lor, după cum vor afla ei cu cale. Nu aflu nici un articol de lege, care să zică, că este statul ori particularul în drept de a-şi sacrifica averea pentru o şcoală, fiind însă totodată îndatorat, ca ori-ce şcoală să o pună sub nemijlocita epitropie şi se o dee în absoluta proprietate a vre-unei confesiuni, şi respective biserici.

Mă uit după aceea în toată Europa civilisată, mai cu seamă în ţerile într'adevăr constituţionale, şi văd acolo, că pe lângă asigurarea autonomiei bisericilor, cu privire la şcoalele lor, statul şi particularii încă sunt asiguraţi pe deplin în dreptul lor de a întemeia şcoale. Acesta este un adevăr pe care'l aflu în vieaţa popoarelor pretutindenea, lucrând şi răspândind binecuvântările sale preste toate ţerile Europei, ear' acest adevăr doresc să prindă rădăcini şi în Ardeal, pentru-că dela întemeierea lui aştept eu cel mai bun resultat pentru patria aceasta şi pentru popoarele ei. Indată cum voiu pornì din acest adevăr, trebue cu atât mai vârtos se mă alipesc de §-ul 18, atât pentru-că am înaintea ochilor, nu numai statul, ci şi pe toţi particularii, cât şi pentru-că văd o necesitate de a se înfiinţa institute de acelea în patria noastră, pe cari pe lângă cea mai mare bunăvoinţă a cuiva, a le da sub disposiţiunea şi în proprietatea unei sau altei biserici, ar fi preste putinţă.

Domnilor! Până la anul 1848 a fost, — mă rog să-mi ertaţi espresiunea, — unul din blăstămurile cari au amărât patria noastră încă şi acela, că instrucţiunea tinerimei noastre a fost foarte unilaterală, aşa, încât nici că a ştiut cineva, că poate se mai înveţe alt-ceva, decât numai aşa numitele umanioare. Noi, Ardelenii, până la 1848 mai că nu ştiam nimica de aşa numitele şcoale comerciale, nu ştiam nimica de şcoale agronomice, cari totuşi ar aveà înriurinţă, pe atât de mare asupra poporului ţerilor noastre, pe cât omul trebue să admire folosul lor, ori-când întră în vre-o altă ţară înzestrată cu de acelea.

Mai este încă un fel de şcoale, cari până la anul 1848 se aflau numai ca o umbră în câte-va locuri, adecă aşa numitele şcoale militare, ale regimentelor de frontieră. Nici nu ştiu, dacă institute

strâns filantropice am avut undeva, cari se merite întru adevăr numele acesta, precum este institutul de surdo-muţi, de orbi, etc. Toate acestea, domnilor, noi nu le-am avut, nici nu am ştiut de ele. Acum îmi iau îndresneala a întreba: dacă statul (eu înţeleg sub stat aici potestatea legislativă, împreunată cu protestatea esecutivă), dacă aceste potestăţi, convinse de necesitatea de a întemeia institute de acelea de cari vorbim, s'ar apuca de lucru şi ar şi întemeia ast-fel de institute, ori ele, ori ar recunoaşte acel drept şi la particulari, despre cari îndrăsnesc a mă îndoi, şi dacă de altă-parte noi am recunoaşte, ca necondiţionat, ca principiu absolut, că ori-ce şcoale a patriei noastre trebue să se supună la epitropia bisericească, apoi, mă rog, să vedem cu cine am aveà de a face? Odată cu şase confesiuni! Fie-care din acestea ar pretiude, ca cutare, ori ceealaltă şcoală, să fie de confesiunea ei.

Însă de altă-parte zace în natura astor-fel de institute, ca să nu aibă de a face numai cu ocârmuirea bisericească, ci să aibă de a face numai cu ocârmuirea acelor clase de locuitori, pentru cari mai vârtos sunt întemeiate, sau în alte casuri tocmai cu ocârmuirea aceea ce vine dela regim, dela stat, când adecă şcoalele s'au fundat şi se susţin din vistieria ţerii. Deci, dacă stau acestea, atunci eu simţesc neapărată necesitate, ca legislaţiunea să îngrijească, pentru-ca în asemenea casuri, respectivii particulari, şi chiar regimul se ştie curat, că cine are dreptul de a impune limba esplicativă în cutare institut de învăţământ? O ştiu bine, că aici mi-se va spune, că tocmai aici zace pericolul cu privire la naţiunea noastră, care în timpurile trecute în adevăr a păţit-o, pentru-că dacă mă voiu întoarce numai la un decret (să retac, că pentru noi, în privinţa şcoalelor nu a îngrijit legislaţiunea nici-decât), la decretul din 1820/21, aflu într'însul nişte dispoşiţiuni, cari fireşte, astăzi ni-s'ar părea foarte naive şi copilăreşti. Aceleaşi se cuprind sub numărul guv. 361 din 21 Noemvrie 1821: „Es wird, — würde".

Mai ştiu încă şi alte decrete de mai târziu, dintre anii 1820—1830, cari iarăşi au dispus, ca totuşi să se deschidă ici-colo şi pentru Români câte o şcoală, după-cum ştim, însă acestea din urmă nu au avut a face cu limba nimica. La întâmplările, sau mai bine zis, desbaterile dietelor din anii 1837 şi 1842, pe cât acelea s'au ocupat cu chestiunea limbilor, nu vreau să mă mai provoc, pentru-că le presupun de cunoscute. Vreau să retac şi art. I. de lege din 1847, pentru-că cred că se află în mânile tuturor, însă

acea lege ne-a retăcut pe noi earăşi cu totul. Ceea-ce vreau să scot totuşi de acì este, că dacă noi de temere, ca nu cumva statul să ne impună în şcoalele noastre curat române vre-o altă limbă decât cea română, am delătura acest paragraf, tocmai atunci am lăsa statului şi respective regimului voie deplină, ca tocmai şi în şcoalele cari s'ar întemeia de către particulari să impună ori-ce limbă ar voì el, pentru-că neavând noi vre-o altă lege constituţională positivă, asigurătoare de limba naţională în şcoale, regimului nu 'i-ar sta nimica în contra, ca îndată-ce vre-un institut de învăţământ n'ar fi confesional, să dispună asupra limbei lui. Dar' poate fi, că ni-s'ar opune proiectul de învăţământ din 1849, în care aflăm tocmai şi disposiţiunea cuprinsă în §-ul proiectului ce stă la ordinea zilei, că adecă acela are drept de a defige limba de învăţământ a şcoalei, care are de a îngrijì de susţinerea aceleia. Aci însă eu vreau a întreba, dacă oare nu ne mai place a fi asiguraţi prin o lege adusă pe cale legislativă constituţională? Eu, nu încape nici o îndoială, din întrebarea aceasta îmi aleg alternativa a doua, adecă mai bine voiesc să am o lege positivă, primită de noi înşine, decât să fiu silit a mă provoca pe toată ziua la decrete, regulamente provisorii, ordinaţiuni, etc.

Crezând deci eu, că în patria noastră însaşi potestatea legislativă va îngrijì şi va trebui să îngrijească, ca să se întemeieze şcoale pentru cele mai feliurite ramuri şi vocaţiuni ale omului, şi cari şcoale nu vor avea de a face cu respectivele confesiuni nimic mai mult decât ca fie-care biserică să îngrijească de instrucţiunea religioasă şi morală a tinerimei ce va fi frecventând asemenea şcoale, crezând, zic, aceasta pentru asemenea casuri, încă odată mă declar pentru cuprinsul acestui paragraf." (Vorbeşte despre decretul din 1816, şi despre altele din anii 1820—1830, despre desbaterile dietei din anii 1837 şi 1842 în chestia sulevată, şi apoi continuă): „Primesc însă aceea mică corectură a domnului baron Bedeus, mică, însă în ochii mei destul de însemnătoare, adecă: „welchen die Sorge für die Erhaltung, etc. obliegt." (Cari au de a îngrijì pentru susţinerea lor.)

Aşi primi bucuros şi amandamentul Escel. Sale domnului metropolit, dar' deocamdată mă pot declara numai pentru partea a doua, pentru-că în partea primă nu pot să pricep ce înţelege preasfinţia sa prin terminul „paritetic". Dacă preasfinţia sa înţelege prin cuvântul paritetic un institut comun, plătit din săculeţul ţerii,

atunci pricep; însă în praxă nu văd altă folosire, de o natură pa-riteticǎ a unui asemenea institut, decât că profesorimea s'ar alege, după calificaţiune, din deosebitele naţionalităţi şi confesiuni, prin urmare, că ar fi acolo profesori de Unguri, Români şi Saşi. Dacă însă terminul paritetic se reduce la naţionalităţi şi confesiuni, ca unele ce ar avea să dispună în comun despre un ast-fel de institut public plătit din vistieria statului, atunci eu în ideea mea pricep acest termin paritetic aşa, că toate şcoalele ar trebui să conceadă bisericei administrarea lor. Dar' apoi m'aşi teme de o necurmată frecare, neînvoire, mai pe urmă şi ură cu privire la institutele acelea. Dacă Escel. Sa înţelege aşa, că nu sunt legate de confesiuni religioase asemenea institute fondate din vistieria statului, sau mai bine zis, din a ţerii noastre, atunci mă învoesc şi la partea primă a propunerii preasfinţiei sale, ear' la partea a doua mă învoesc cu deosebire, ca în institutele de stat să fie obligate toate trei limbi ale ţerii, ear' nu să se înveţe numai din graţia ţării sau cutărei direcţiuni. Pentru-că dacă va rămânea aşa, urmarea va fi, că precum astăzi nu ne cunoaştem limbile unii ale altora cum se cade, aşa nu le vom cunoaşte nici de acì încolo, pentru-că a cunoaşte o limbă de pe stradă încă nu înseamnă a o cunoaşte, ci dacă vreai să ştii o limbă, în comunicaţiunile oficioase, apoi trebue să o înveţi în mod ştientific.

Încă odată recapitulez, că primesc §-ul 18, însă cu mica modificaţiune a domnului baron Bedeus. Primesc şi amandamentul Escel. Sale metropolitului, însă numai aşa, ca la cuvântul »*paritetic*« să se pună esplicarea cuvenită“.*)

M. Schuller primeşte paragraful regimului, ear' în privinţa amandamentului metropolitului *Şuluţiu* se declară a nu-'l putea accepta, pentru-că nu vrea, ca tuturor gimnasiilor din patrie să li-se imprime caracterul de »*paritetice*«.

Episcopul Şaguna: „Înaltă casă! Eu sunt pentru ştergerea totală a §-ului acestuia din proiectul de lege al regimului. Obiectul pe care regimul ar vrea să-'l reguleze în §-ul acesta nu e aşa mic, şi nu stă aşa izolat, precum se vede doară la prima privire.

Obiectul acesta îl pun eu în cea mai strânsă legătură cu legile de mai nainte, unde ca o parte întregitoare a independenţei bisericeşti

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« anul 1863, numărul 95—96, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 452—455.

se pomenește pretutindenea de școale, gimnasii și colegii, și mai departe. Numai principiul acesta în legea normată vedem d-lor că a susținut facerea religiunilor din țeară. Corporațiunile bisericești, ca factorii institutelor de educațiune, au grijit în privința limbii de învățământ, care se află în țara aceasta, și au hotărît aceea totdeuna așa, că pe cât au folosit prin aceea învățământului celui strâns luat, pe atâta au și înaintat cultura tinerimii și cea limbistică.

Drept e, domnilor, că noi până astăzi nu avem alte școale în țeara noastră, decât numai școale poporale, școale capitale, gimnasii, colegii, academii și institute pedagogice și de teologie. Dar', domnilor, după părerea mea nici nu am putut avea alte școale, pentru-că școale pot esista numai pentru acelea clase de oameni, cari esistă în societate. Pentru oamenii cari încă nu esistă în societatea de stat, nu să pot forma școale! În patria noastră școalele au fost o parte esențială a bisericilor, ca a unor corporațiuni recunoscute prin lege. Am auzit zicându-se, că în alte țeri și particularii fac feliurite școale de agricultură, școale reale, de pictură, de musică, etc. Că particularii fac și gimnasii și școale mai înalte, etc. Dar' domnilor, nu pe basa unei asemenea legi, precum ne-o propune regimul nostru în §-ul 18. În acelea țeri domnilor, după știința și cunoștința mea, unde particularii întemeiază școale după interesele lor, esistă treaba aceasta regulată prin legi positive, legi pe cari ne-am obicinuit a le numì legi de asociare.

Eu nu cunosc în legislațiunea Transilvaniei cea de până acum nici o lege de asociațiune, și eu gândesc, domnilor, că astăzi să se afle în Ardeal 10—20 de bărbați culți, cari se voiască să întemeieze ori-ce școală și să o facă școală publică, aceasta nu o ar putè face pe basa unei legi constituționale de asociațiune, ci ar trebui să recureze la regim. Regimul ce ar face? Prin organele sale polițiale ar învestiga lucrul, și în sfârșit sub niște condițiuni poliția poate că ar da voie unor particulari spre întemeierea unei asemenea școale.

Însă, domnilor, prin mijlocirea unor școale ridicate sub paza poliției n'am ajunge departe cu cultura noastră. Jalnică este starea acelei propășiri, care se află sub măsuri polițiale, căci acolo nu este libertatea muselor. Nu este destul nici aceea, ca să avem bani, căci cu bani putem să facem școale, dar' de lipsă este să avem și legi positive, asigurătoare de libertatea științelor.

Dacă vrem să lăsăm, ca veri-cine să poată întemeia școale după plac, atunci trebue mai nainte să avem o lege de asociațiune,

pentru-ca aceia cari vreau să întemeieze o şcoală, să nu atârne dela poliţie, ci numai dela legile positive ale statului.

Aşa-dară imputaţiunea este cu totul neîntemeiată, că în Ardeal pentru aceea nu avem şcoale reale, agronomice şi altele, pentru-că înfiinţarea lor ar fi împedecat-o şcoalele confesionale. Ci nu avem până astăzi de acele şcoale, pentru-că nu avem contingent pentru ele, va să zică nu avem tineri, cari ar frecuenta şcoala aceea. Avem aci în Sibiiu un gimnasiu de stat, şi precum se ştie, cu caracter confesional catolic. Acum aud că s'ar înfiinţa o academie de stat de drepturi în oraşul Cluj. Eu nici-decum nu înţeleg aci alta sub gimnasiu de stat, decât un gimnasiu al ţerii, un gimnasiu imperial, sau o academie de drepturi imperială în Cluj. Aşa înţeleg eu. Până-când domnilor, mă rog să mă înţelegeţi bine, vor susta legile patriei noastre aşa precum le vedem în privinţa autonomiilor bisericilor creştine, şi până când în privinţa şcoalelor confesionale nu se va face lege positivă, până atunci zic, că ori-ce şcoale să se întroducă, acelea nu sunt întroduse pe basă legală.

Eu prea mult aşi fi dorit, ca regimul în locul §-lui acestuia, precum este stilisat, se fi adus alt paragraf bine stilisat, care se fi normat şi regulat intenţiunea sa în privinţa şcoalelor de stat, a gimnasiilor de stat, ori a academiilor de stat, pentru-ca ţara, legislaţiunea, să aibă deplină cunoştinţă despre acestea şi să lucre şi despre acestea representaţiunea ţerii spre binele obştesc, pentru-că a greşit regimul, pe lângă intenţiunea sa cea mai bună, cu gimnasiul de stat din Sibiiu, şi cu academia de drepturi de stat din Cluj, fiind-că nu mulţămeşte aşteptările locale ale poporaţiunii, după-ce înfiinţarea lor s'a făcut în mod unilateral.

Că gimnasiul de stat din Sibiiu e cu caracter de confesiune catolică, — n'avem nimic în contră. Dar' trebue să mărturisesc, că statul ar fi trebuit să-şi cunoască datorinţa, şi să pună la gimnasiul acela atâţa catecheţi, de câte religiuni sunt tinerii acolo. (Bravo!) Al doilea, să fi arătat o privire mai serioasă către aşteptările naţionale ardelene. Alta e, domnilor, în gimnasiul pe care cutare confesiune sau corporaţiune bisericească îl întemeiază! Poporaţiunea aceasta, gimnasiul întemeiat cu banii ei îl face mai mult pentru scopul seu, pentru-ca să înainteze moralitatea după principiile religiunii sale, precnm şi ştiinţele cultivătoare pentru credincioşii sei.

Eu nu voiu pretinde, ca cutare corporaţiune confesională să pună în şcoala sa catecheţi de atâtea religiuni de câte religiuni

sunt elevii. Dar' dela gimnasiile de stat pe drept se aşteaptă aceasta, pentru-că toţi suntem în stat, şi toţi suntem fiii unei patrii. Statul nostru este dator a se îngriji de toţi, în asemenea măsură.

Din acestea, domnilor, lămurit se vede, că articolul (§-ul) din proiectul regimului este de tot manc, imperfect, şi ori-cum, vatămă odihna confesională, până atunci, până când legea despre recepţiunea religiunilor creştine nu se va schimba în privinţa şcoalelor, şi până când în locul corporaţiunilor confesionale nu se vor inactiva prin legi dietale alte corporaţiuni, cu drepturi de a înfiinţa şcoale.

Ce se atinge de şcoalele paritetice, ştim cu toţii ce sunt şcoalele paritetice. Noi încă nu avem în ţara noastră asemenea şcoale paritetice, şi gândesc că şcoalele acestea nu se pot întroduce fără o normă legală. Eu nu dau dreptul acesta nici regimului, ca să facă şcoale paritetice, fără legi positive dietale, sancţionate de Maiestatea Sa. Eu, domnilor, nimica nu urăsc aşa, sau de nimica aşa nu mă feresc, ca de un lucru precipitat. Poamele sunt bune, dar' trebue să fie coapte. Un bun esenţial, precum ar fi în ţara noastră şi şcoalele paritetice, nu se poate face cu un paragraf, nu se pot ţipa numai aşa acolo şcoalele paritetice. Nu merge aşa. Dacă vom respecta pacea noastră care ne-a ţinut şi până acuma în frăţietate şi în bună înţelegere, trebue altcum procedat. Dacă ne-am bătut până acuma, ne-am bătut cu pâne. Dar' mă tem, că bătându-ne în viitoriu, nu cumva să ne batem cu pietri.

Aşa-dară, eu rămân credincios pe lângă legea positivă de până acuma a patriei noastre în privinţa şcoalelor, şi nici-de-cum nu mă pot împăca cu §-ul 18 din proiectul regimului, ci doresc ştergerea lui totală din şirul celoralalţi paragrafi, şi mă rog domnilor să se primească propunerea mea".*)

Dr. Paul Vasiciu: „Inaltă casă! Eu cuget că paragraful acesta al optsprezecelea are numai să hotărască, că cine are să defigă limba în şcoalele poporale, medii şi în institutele mai înalte, el deci se refere numai la limba învăţământului în aceste institute literare.

In proiectul de lege al comisiunii dietale referitor la folosirea celor trei limbi ale patriei s'a lăsat paragraful acesta cu totul afară, zicându-se, că el după însuşi cuprinsul seu nu ar avea loc în aceasta, şi că lăsarea lui afară ar corespunde dorinţelor şi aşteptărilor tuturor

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, nr. 95—96 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 455—456.

confesiunilor, cari privesc autonomia în afacerile şcolare de un bun neatingibil, şi că nu se află nici un exemplu în legile patriei, unde legislaţiunea dietală să se fi amestecat cumva în întocmirile interne ale diferitelor confesiuni.

Eu mărturisesc, că având onoare a fi şi eu membru al acelei comisiuni, pentru a doua propoşiţiune regească esmisă, la întâia privire m'am învoit şi eu ca să se lase afară §-ul 18, din temeiul adus înaintea comisiunii, şi mai cu dinadinsul din acel punct de vedere, fiind-că în legile şcolare este îngrijit despre întrebuinţarea limbei în învăţământul public. Dar' mai târziu, făcându-mi socoteala cu mine însumi, am aflat că §-ul acesta e foarte de lipsă. În şcoalele poporale limba învăţământului este cea a elevilor, respective limba acelora cari au făcut şcoalele. Ştim, că în anul 1849 a eşit regulamentul organic pentru gimnasii şi şcoalele reale, şi întrebuinţarea limbilor de învăţământ în gimnasii şi şcoalele reale se defige în §-ul 14 si 9, unde se zice: „Fie-care limbă a ţerii poate fi limba învăţământului în gimnasii, însă ea totuşi trebue să se îndrepte în tot locul după cerinţele poporaţiunii care cu preferinţă se împărtăşeşte la institutul acela, şi de aceea, pot fi, după trebuinţă, două sau şi mai multe limbi în gimnasii". Şi pentru-ca să nu se conturbe principiul acesta a hotărât statul, ca în gimnasiile de stat să se defigă limba după §. 5 al constituţiunii din 4 Martie 1849. Ear' la indivizii privaţi şi la corporaţiuni lasă defigerea limbei la institutele făcute de ele în voia lor, şi aşa s'a întrodus legea aceasta reglementară.

Insă la anul 1854, precum bine a amintit domnul baron Bedeus, a eşit din partea ministeriului de cult şi învăţământ de atunci o înaltă decisiune, cu datul 9 Decemvrie 1854, unde nu numai că se întroduce limba germană ca obligată şi în şcoalele cari nu sunt germane, ci totodată se ordonează, că în limba aceasta au să se propună unele obiecte de învăţământ şi în gimnasiile inferioare, ear' în gimnasiile superioare are să prevaleze limba germană.

Cu aceasta silă morală s'a vătămat dreptul patronatelor autonome cari au înfiinţat şcoale, din ale căror declaraţiuni se vede, că sila aceasta morală nu ar fi bună.

In urma acestor reclamaţiuni făcute, M. Sa s'a îndurat a se abate dela decisiunea din 9 Decemvrie 1854 în privinţa limbei învăţământului în gimnasiile de limbă negermană, şi cu preainalta decisiune din 20 Iulie 1859 a lăsa defigerea limbei în ast-fel de

gimnasii earăşi la dispoziţiunea acelor patronate autonome, cari le susţin şi cari îngrijesc de ele, pentru-ca toate limbile să se cultiveze după putinţă; şi că limba germană să se întroducă numai întru atâta, ca tinerii abiturienţi să se poată servì la maturitate de limba aceasta germană, care se va şi cere dela dânşii, însă despre mijloacele didactice, cum să se înveţe aceasta limbă, au de a se îngriji aceia cari susţin institutele.

De aci se vede deci, că legea organică şcolară poate fi espusă unor schimbări volnice, şi înaltul regim, ca să nu se mai întâmple aşa ceva, a voit să grijască, prin lege, adecă prin §-ul acesta, că cine are se hotărască limba de învăţământ în şcoalele poporale, în şcoalele medii şi în institutele mai înalte?

Eu deci paragraful acesta nu numai că nu'l văd a fi de prisos, ci tocmai de mare însemnătate în proiectul acesta de lege, şi foarte de lipsă, şi de aceea îl sprijinesc, pentru-că pe viitor să nu se mai poată lua dreptul acelor corporaţiuni şi particulari, cari se îngrijesc de aceste institute, de a puteà hotărî limba de învăţământ.

Ce se atinge de îngrijirea arătată în raportul comitetului, că cu legea aceasta s'ar vătăma autonomia confesiunilor, eu după cele arătate zic, că după-ce ea lasă defigerea limbei învăţământului la dispoziţiunea acelor patronate autonome, cari îngrijesc şi susţin institutele, nu numai că nu se atinge autonomia confesională, ci mai vârtos vine spriginită, pentru-că i-se dă tărie prin lege.

Încât pentru îngrijirea Escel. Sale părintelui metropolit, că ar puteà veni străini să facă în mijlocul nostru şcoale de altă limbă, eu socotesc, că îngrijirea aceasta ar fi de prisos, pentru-că filantropia astăzi nu e aşa de mare, ca să vină oameni streini să ne facă şcoale. Dar' venind chiar, eu le-aşi mulţămì când ar face şcoale, ori şi de cari, şi aceasta este şi dorinţa poporului, numai de ar face cine-va! (Popea: Dar' nu de limbă streină!)

Eu mă rog, dacă nu vreau, nu mă duc la şcoală, şi dacă nu-'mi place limba aceea, nu o învăţ. Însă statul, dacă vrea să fie drept către toţi, dacă va face aici o şcoală, va întroduce şi o limbă care va îndestulì poporul. Iar' după-ce acum avem 6 confesiuni şi 4 naţionalităţi, cu trei limbi egal îndreptăţite, nu mă tem a amintí, că statul astăzi nu va mai puteà favorisa mai mult pe una ori altă confesiune şi naţionalitate în contul alteia, nu va puteà impune altă limbă decât pe care o cer factorii întru a căror folosire se fac institutele, şi după-cum am zis mai nainte, la alegerea limbei va

trebuì să se îndrepte în tot locul după recerinţele poporaţiunii care să împărtăşeşte cu preferinţă de aceste institute.

Aşa-dară cred, că acum cu mult mai mult va trebuì să păzească regimul hotărîrea aceasta, şi tocmai aceasta ar fi, care acum ar cere, ca gimnasiul de stat, care e acì în Sibiiu, şi să susţine din mijloacele ţerii, ca în el să se întroducă toate trei limbi ale ţerii, şi într'o privintă are să se facă paritetic. Eu sub cuvântul paritetic înţeleg adecă aceea, că nu se ia privinţă la religiune în propunerea obiectelor. Pe lângă aceea aplicarea catichetilor din deosebitele confesiuni ar face mare mulţămire poporului, precum a adus înainte şi Escel. Sa episcopul baron de Şaguna, cu atât mai mult, că acì, precum vedem, în gimnasiul de stat, sunt două din trei părţi Români.

Aşa cred că va fi şi cu academia de stat din Cluj. Acolo a fost declarată ca limbă de propunere deocamdată limba maghiară singură, dar' câştigând noi puteri de învăţământ, şi fiind mai mulţi elevi de limba noastră, cuget, că statul se va îngrijì, ca nu numai profesorii să fie şi Români, dar' ca şi obiectele să se propună şi în limba română.

Mai încolo să punem că statul va face şi şcoale reale mai înalte, de cari încă nu avem, dar' de cari avem lipsă foarte mare. Şcoale de acestea câte o confesiune nu le poate face singură. Să le facă statul şi ele se vor înţelege la olaltă. Făcându-se aşa, nu va fi după părerea mea nici o împiedecare la defigerea limbei pentru ele.

Aşa-dară eu gândesc, că după-ce paragraful acesta numai atâta zice, că cine are dreptul să stabilească limba, şi că cari au drept să poată delătura pedecile ce stau în contra dreptului său, paragraful acesta este la locul său. Dar' pentru-ca totuşi să nu mai între nici o îngrijire la mijloc, aşi dorì, ca să se pună următoriul adaos la §-ul 18: „De se vor înfiinţa însă acestea de către stat, atunci limba învăţământului pretutindenea are să se îndrepte după recerinţele poporaţiunii care participă cu preferinţă la institut".*)

Gull e pentru ştergerea paragrafului, iar' *Rannicher* pentru votarea lui, în forma şi textuarea originală.

Negruţiu: „Înaltă cameră legislativă! Învăţarea limbilor patriei e o necesitate imperativă pentru fie-care cetăţan al patriei, pentru-că ea e temeiul armoniei, e temeiul bunei înţelegeri a fiilor

*) Cf. »*Gaz. Trans*«. 1863, numărul 95—96 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 456—458.

patriei între sine, dela care singur atârnă fericirea patriei. Pentru aceea, eu aşi dorì, ca limbile patriei să fie studii obligate, nu numai în gimnasiile statului, ci şi în gimnasiile confesionale, din cari adecă se primesc alumnii absolvaţi la academie şi universităţi. Eu încă mă învoiesc deci la §-ul 18 din acest proiect al regimului, însă cu acel adaos ce l-a făcut Escel. Sa părintele metropolit. Dar' totuşi aşi voì, ca la acela să se mai adaoge, că precum în gimnasiile statului, aşa şi în cele confesionale de categoria sus menţionată, toate trei limbi ale ţerii să fie studii obligate.

Această praxă s'a observat şi până acuma pe câte un loc. De es. în gimnasiul din Blaj limba germană a fost obligată, precum şi de acum înainte are să fie. Şi aşa ştim că s'a practicat şi în Cluj. Deci aşi poftì, ca toate trei limbile să fie declarate de studii obligate, în toate gimnasiile, atât de stat, cât şi confesionale.

Mai încolo văd că unii dintre domnii antevorbitori români încă foarte puţin preţ pun pe aceea, ca academiile şi universităţile, cari sunt, sau se vor ridica în patrie, să fie paritetice, va să zică, că în acelea să se pună atât profesori de toate trei limbile ţerii, cât şi studiile să se predee în toate aceste limbi. Eu pe realisarea acestui postulat pun cel mai mare pond, şi pentru aceea aşi dorì, ca spre îndestulirea naţiunii române să se propună studiile de acì înainte în toate gimnasiile, academiile şi universităţile ţerii, în toate trei limbi ale patriei.

Ştiu, domnilor, că de pe la anul 1850 încoace la toate ocasiunile s'au esprimat literaţii şi naţionaliştii noştri într'acolo, că doresc să se ridice o universitate română, şi aceasta numai pentru aceea, pentru-că au văzut, că atât în academia din Sibiiu, cât şi în cea din Cluj, s'au propus studiile numai în câte o limbă, în cea din Sibiiu în limba germană, în cea din Cluj în limba maghiară. Şi dacă şi de acì încolo s'ar eschide limba noastră română din aceste academii, vă mărturisesc, că se va causà naţiunii noastre cea mai dureroasă impresiune.

Acum, acestei doriri de a avea şi noi o academie juridică deosebită şi proprie, s'ar face din destul încâtva dacă s'ar aduce la acest articol de lege aceea decisiune dietală, că de aici înainte, atât la academia din Sibiiu, cât şi la aceea care se va deschide în 1 Noemvrie în Cluj, au să se propună studiile *şi în limba română.*

Eu, cum am spus, pe realisarea acestui postulat pun cel mai mare pond şi cred, că aceasta este dorinţa întregei mele naţiuni,

care ar fi foarte mulţămită dacă 'i-sar împlini dorinţa aceasta a ei, măcar în tipul acesta.

Deci, eu sunt pe lângă proiectul regimului, cu amandamentul Escel. Sale metropolitului. Însă aşi vrea să se pună în acel proiect şi aceea, că şi în gimnasiile confesionale, de unde se primesc alumnii la academiile şi universităţile statului, să fie propuse ca studii obligate toate trei limbi ale ţerii".*)

Conrad Schmidt pledează pentru primirea paragrafului, aşa cum e formulat din partea guvernului. *Obert* e în contra paragrafului din proiectul regimului. *Joan Bran de Lemény*i îl primeşte aşa cum e în proiectul guvernului. Raportorul *Schuler-Libloy* răspunde unora dintre vorbitori şi conclude, că paragraful nu e destul de clar, deci mai bine ar fi să se elimineze cu desăvârşire. *Rannicher* apără de nou paragraful guvernului, pe care presidentul punându-'l la vot, vine primit cu majoritate de voturi, prin urmare cad toate propunerile de eliminare şi întregire. Se ceteşte în urmă o propunere a lui *Lászlóffy*, pentru ştergerea *căpeţelor* din Secuime (un fel de zecieuală pe seama preoţilor de acolo), — subscrisă şi de Români şi Saşi, — care la timpul seu va fi pusă la ordinea zilei, şi cu aceasta şedinţa se încheie.

Şedinţa XXXVI.

Ţinută în 28 Septemvrie. La ordinea zilei paragraful 19 din legea despre întrebuinţarea limbilor. Regalistul *Eránosz* propune, ca toate naţionalităţile ţerii şi corporaţiunile confesionale se poarte protocoalele bisericeşti in limba tribunalelor sau a oficiilor comunale şi municipale. Propunerea nu e spriginită. *Budacker* nu recunoaşte îndreptăţirea dietii de a aduce hotărîri cu privire la purtarea matriculelor, de aceea propune ştergerea paragrafului. *Herberth* sprigineşte paragraful şi cere votarea lui în întregime. Urmează

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Ascultând bine argumentele, şi ale domnului regalist *Eránosz*, şi ale celor preavrednici antivorbitori ai mei, trebue să mărturisesc, că nu mă alătur

*) Cf. »*Gazeta Trans.*« 1863, nr. 95—96, şi »*Ziarul sten. al dietei trans.*« pag. 460—461.

lângă opiniunile până acum descoperite, ci aşi pofti, ca la §-ul 19 partea ântâia să se primească din cuvânt în cuvânt, tocmai cum e în proiectul regimului, adecă: „matriculele eclesiastice se vor purta într'una din cele trei limbi cari sunt declarate în §-ul 1 de egal îndreptăţite", — ear' partea a doua să rămână cu totul afară, după părerea mea. Pentru-ce să se ţină partea întâia la §-ul 19 causa este, că pe deplin corespunde cu egalitatea drepturilor celor 4 naţionalităţi şi 6 confesiuni, pe cari noi aci prin legea făcută le-am statorit, şi corespunzând deplin cu egalitatea drepturilor celor 4 naţiuni şi 6 confesiuni regnicolare, văd cu cale, că partea ântâia să se ţină întru întregitatea sa.

A doua parte aşi voì să se lase pentru aceea afară, pentru-că eu acì, precum şi unii dintre domnii antevorbitori au adus înainte, nu pricep despre ce limbă este vorba, de a cărei întrebuinţare la ducerea matriculelor se aibă cândva bisericele lipsă, ca să se mai înţeleagă şi cu guvernul. Eu socotesc, că despre cele trei limbi ale ţerii nu poate fi întrebare aci, şi e şi superfluu să se mai înţeleagă despre acelea cu guvernul, pentru-că întrebuinţarea acestor trei limbi este conceasă şi prin §-ul 1 şi 2, şi şi prin partea I a §-lui 19. Fără de aceea, eu în Transilvania altă biserică creştină, care şi până acì să fi întrebuinţat în ducerea matriculelor sale altă limbă afară de cele trei limbi ale ţerii, nici nu cunosc, şi aşa socotesc, că cele 6 biserici creştine regnicolare şi de aici înainte se vor ţineà de limba proprie şi nu se vor lăpăda de ea. Prin urmare, socotesc, că nici voie nu le va veni despre aceea, ca pentru întrebuinţarea altei limbi până acum necunoscute şi neusitate întru ducerea matriculelor sale să ceară facultate dela guvern, sau să vrea a face vre-o convenţiune cu guvernul, şi socotesc că fie-care biserică îşi va ţineà limba sa.

Ce a zis domnul deputat *Budacker*, că ar trebuì ca statul pentru sine se ducă alte matricule, opiniunea trebue să o sprigines şi eu. Eu aşi dorì, ca biserica să-'şi ducă matriculele numai pentru sine, şi statul încă să-'şi îngrijească ducerea de matricule pentru sine. Causele pentru cari sprigines aceasta opiniune sunt întâmplările cele triste la clerul meu. Domnilor! Clerul meu aşa e de sărac, încât partea cea mai mare din el, dacă nu va ara pământul cu mânile sale, pământ căpătat dela domni în parte, nu poate trăì!

Aşa-dară, domnilor, de multe-ori se întâmplă, că preotul e afară la lucru, la plugul lui, şi acolo vine cineva şi-'l chiamă iute la

botez. El vine în fugă acasă, obosit de lucru, botează, și se întoarce iarăși la lucrul seu, și în graba aceasta de multe-ori își poate uita să bage pruncul în matricule, deși l-a botezat, și așa mai pe urmă matricula botezaților e cu smintele, căci lipsesc unele nume din ea. Pentru aceasta regimul îl trage la dare de seamă și-'l supune la grele pedepse.

Prin aceasta bietul preot, pe lângă asupritoarea sărăcie, cade și în alt năcaz și mai mare, ba să degradează și onoarea clerului. Dar' eu socotesc, că la una ca aceasta el nici n'ar fi răspunzător guvernului, fără singur numai mai marilor bisericei sale, și nici că s'ar puteà silì și îndatorà, ca el să ducă pe seama statului matriculele, pentru-că clerul nefiind dotat dela stat, are datorința de a duce matriculele numai pentru biserică, nu și pentru stat. Pentru-că, după părerea mea, servicii și obligativități, legate cu grele responsabilități, am puteà pretinde numai dela aceia, cari pentru acest fel de serviciu trag dela noi și nescari potrivite beneficii, iar' a pretinde dela cine-va serviciu împreunat și cu grea responsabilitate, și a nu-'i da apoi si remunerațiune, a-și socotì că e un lucru nu prea drept." (Cere primirea propunerii sale, făcută la începutul vorbirei). *)

Episcopul Fogarassy e pentru paragraful din proiectul guvernului.

Episcopul Șaguna: „Înaltă casă! Am auzit dela mult stimatul amic și deputat al Sas-Sebeșului, domnul Herberth, zicând, că matriculele nu sunt efluxul, nici al testamentului vechiu, nici al testamentului nou, că matriculele nu se bazează pe sfânta scriptură. (Ilaritate). Eu ași fi dorit atunci mai departe să înțeleg dela stimatul domn deputat, să ne fi spus, că oare matriculele sunt în contra sfintei scripturi? Dar' ași fi dorit și aceea să înțeleg, că oare când vre-un stat a poruncit vre-unei biserici, ca biserica să întroducă matriculele spre scopurile statului?

Eu despre genesa matriculelor știu atâta, că ele s'au întrodus în biserica primitivă cristiană dela începutul ei, să înțelege de sine, că nu în forma de astăzi, ci într'o formă, care a corespuns împrejurărilor de atunci ale bisericei cristiane. Și nici nu se puteà altmintrelea gândì, pentru-că de unde ar fi aflat scriitorii bisericei isvoare sigure pentru compunerea biografiilor acelor bărbați vestiți ai bisericei cristiane primitive, cari s'au distins, sau cu învățăturile

*) Cf. »*Gaz Trans.*« 1863, numărul 95—96 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 471—472.

lor, sau cu viaţa lor, sau cu sacrificiile lor pentru binele religiunei celei luminate, pentru lăţirea religiunei cristiane, care dela începutul ei a purtat sământa civilisaţiunei şi culturei de astăzi în sine? Scriitorii aceştia de biografii ale bărbaţilor renumiţi în biserica creştină, cari au compus biografiile acelea în veacul al VI, VII şi VIII-lea, nu au avut alte isvoare decât matriculele comunelor bisericeşti cristiane, precum am atins, nu în forma de astăzi, ci au întrebuinţat nişte însemnări, cum au putut să le facă pe atunci.

De unde urmează, că convingerea mea merge într'acolo, că matriculele sunt cărţi bisericeşti.

Când zic că matriculele sunt cărţi bisericeşti, înţeleg şi aceea, că matriculele sunt proprietatea bisericilor respective. Insă recunosc mai departe şi aceea, că matriculele, deşì sunt proprietate bisericească, totuşi sunt ele şi nişte cărţi bisericeşti cu cari prea bine se poate folosi şi într'adevăr să şi foloseşte statul.

Când biserica vede că cu cărţile sale se foloseşte şi statul, atunci doresc, ca biserica să nu se mândrească pentru aceasta, pentrucă biserica şi statul sunt într'o legătură strânsă, aşa ca şi oricare organism, care are şi părţi fără cari mai poate subsista, dar' are şi unele părţi fără cari nu poate subsista. Aci înţeleg partea aceea a legăturii bisericilor cristiane, care trebue să se susţină în armonie bună cu statul.

In viaţa mea practică am făcut multe esperienţe triste în privinţa matriculelor, pentru-că am aflat, că statul adese-ori, fără să esamineze motivele convingerii sale, merge prea departe în privinţa matriculelor, şi-şi aroagă aşa zicând o dictatură asupra acelora, cu despreţuirea autorităţii bisericeşti. Aşa vedem tocmai în legea Ardealului din 1847, că legislatorii de atunci fără motive raţionale hotărăsc, ca limba matriculelor să fie limba aceea în care preotul ţine învăţăturile cristiane, adecă predici în biserică. Eu nu aflu temeiul mulţămitor din care ar fi putut porni legislatorii dela 1847 din Ardeal, ca să aducă lege, că matriculele au să fie purtate în limba în care preotul ţine învăţăturile creştineşti, adecă predica în biserică.

Ce va se zică, domnilor, „matriculele să se poarte în limba în care vorbeşte preotul în biserică?“ Eu gândesc, că aceasta o poate face (efectui) şi o pricepe şi biserica, fără o ast-fel de lege politică.

Mai cu seamă înţeleg acele biserici, cari n'au avut lipsă de ast-fel de legi, cari au limba poporului în serviciul bisericesc. Alta e de es. în biserica romano-catolică, unde limba serviciului dum-

nezeesc e limba latină. Acolo, precum ştim, mai nainte şi matriculele se purtau în limba latină, şi eu nu ştiu ce periclu se putea naşte pentru stat din matriculele purtate în limba latină, când pe atunci limba latină era şi limba oficioasă!

Pentru biserici a fost de prisos cu totul legea din 1847, pentru-că a fost prea firesc lucru, ca limba întrebuinţată de o biserică în serviciul dumnezeesc să fie limba rânduită şi pentru ducerea matriculelor. De prisos a fost deci legea dela 1847, şi tocmai din privinţa aceasta, domnilor, cutez a afirma, că şi alinea primă din §. 19 al proiectului regimului este de prisos, pentru-că ar fi mare vătămare pentru ori-care biserică sau comună bisericească parochială, care de altmintrelea are libertate după instituţiunile bisericei sale a ţineà serviciul dumnezeesc, dar' fiind-că serviciul dumnezeesc nu'l săvârşeşte în una din cele trei limbi ale ţerii, să nu poată duce preotul matriculele şi în una din celelalte limbi. Aceasta n'ar fi domnilor nici o pagubă pentru stat. Pentru-că eu aşi dori, ca statul să fie atât de practic faţă de biserică, cum e biserica faţă de stat, pentru-că presupunem, că într'o parochie să poartă matriculele într'altă limbă nu în una din aceste trei.

Eu aşa ştiu, că parochiile sau ordinariatele ar face disposiţiuni, ca acel preot, care în altă limbă va duce matriculele sale, la întâmplare de estradare la estractele matriculelor să întrebuinţeze una din aceste trei limbi, să înţelege, cu vidimarea oficioasă, că *s'au tradus* din cutare limbă.

Eu sunt mai departe şi pentru ştergerea alineei a doua din paragraful 19, pentru-că cel puţin mie aşa mi-se pare, ca cum statul ar arăta mai mare îngrijire cătră unii creştini decum s'ar putea presupune că are jurisdicţiunea bisericească respectivă grijă pentru toţi creştinii sei de-o potrivă. Eu gândesc, că o ast-fel de suspiciune nu a meritat nici o biserică din Ardeal, pentru-că fie-care biserică din Ardeal simte datorinţa de a mulţămi pe toţi creştinii sei, fără deosebire de naţionalitate. Pentru-ca să fiu bine înţeles domnilor, mai adaog şi aceea, că dacă regimul va sta cu tărie pe lângă aceea, ca acest articol se rămână în şirul celoralalţi articoli din aceasta lege, atunci, fireşte, după semnele din afară i-s'ar face regimului o vază mare, adecă, că a putut aduce lege şi pentru o carte bisericească. Însă nici când eu n'aşi fi împăcat cu mine când a-şi vedea, că regimul nostru ardelean cu toate puterile sale vrea să susţină paragraful acesta, pe când în alte ţeri nu esistă încă o ast-fel de lege po-

litică. Şi că legislaţiunea Ardealului la ce stadiu a ajuns astăzi, nu e de lipsă să hotăresc eu.

In zilele trecute am auzit dela un prea stimat orator zicând ce politică are naţiunea română şi până la ce grad de perfecţiune a adus naţiunea română politica ei. De aşi fi şi eu aşa de iscusit în politică şi diplomaţie cum e oratorul acela, m'aşi lăsa şi eu mai afund în împrejurările dietei noastre de acum. Dar' nu mă ţin de ast-fel de bărbat de stat, şi aşa încheiu cuvântul meu cu aceea, că sunt pentru ştergerea acestui paragraf întreg". (Bravo!) *)

Fabini apără paragraful regimului, polemisând cu Şaguna, ear' *Conrad Schmidt* pretinde ştergerea paragrafului, pe temeiul principiului cuprins în prima propoziţiune regească. Ia apoi de nou cuvântul episcopul *Şaguna* pentru a răspunde lui Fabini in chestie personală. *Rannicher* combate pe cei-ce vreau ştergerea paragrafului şi apără alinea a doua. Raportorul *Schuler-Libloy* recomandă spre primire paragraful din proiectul guvernului, care vine pus la vot din partea presidentului şi se *primeşte.*

Se ceteşte cuprinsul paragrafului 20. *Budacker* cere să fie şters. *Rannicher* nu-'l apără şi ast-fel se şterge.

Paragraful 21 se primeşte fără discuţie. La §-ul 22 vorbeşte *Filtsch* şi propune o nouă textuare, de înţelesul, ca esecutarea legii să fie amânată. *Birthler* sprigineşte propunerea lui *Filtsch.* Ia cuvântul

Ioan Puşcariu: . . . „Acele naţionalităţi, cari şi până acum s'au bucurat în comerciul public de libera întrebuinţare a limbilor proprii, poate că nu au aşteptat cu atâta dorinţă, precum a aşteptat naţiunea română, ca proiectul acesta de lege să între cât mai curând în vieaţă şi cuvântul să se facă trup. Toată ţeara aşteaptă realisarea lui, dar' cu durere trebue să vedem, că pe când am ajuns la finea acestui proiect de lege, pe când am încheiat toţi paragrafii, se ridică voci din centru, că ducerea în deplinire a acestui proiect de lege să se amâne pe timp nedeterminat.

Aceasta n'am aşteptat, domnilor. N'am aşteptat, pentru-că am cugetat, că întreaga casă va consimţi, că ne vor ajunge atâţa secoli de aşteptare. Nu aşteptam deci să ne mai facă cineva pedeci la împlinirea acestei dorinţe vechi.

---

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, anul 1863, numărul 95—96 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 473—474.

Adevărat, că organismul ţerii, care este a se face pe basa constituţiunii schimbate, încă nu s'a isprăvit, şi de aceea proiectul acesta de lege ici-colea va întâmpina şi greutăţi. Ba ce este mai mult domnilor, ştim, că chiar în mijlocul nostru s'a format opiniunea, că aplicându-se proiectul acesta de lege la împărţirea de acum, la organismul ţerii de mai nainte, şi mai cu seamă la municipiile ce stau în vieaţă, la aplicarea legii de limbă vom avè multe scăderi a căror delăturare totală numai după împărţirea ţării se poate aştepta. Şi de aceea legea aceasta numai atunci se va putea aplica, în toată estensiunea şi validitatea ei!

Cu toate acestea, domnilor, deşi organismul ţerii, după-cum e croit, încă nu e realisat, eu socotesc, că legea aceasta este aplicabilă, ear' aplicabilitatea ei încet-încet se va înlesnì şi mai tare, după-cum va păşì şi organisarea ţării înainte.

Domnul regalist Filtsch a făcut o observaţiune din care se vede, că ar da să pricepem, cum poate noi la sancţionarea acestei legi vom afla dificultăţi din causa §-lui 15, şi că vrea să ne facă să pricepem, că din causa acestui paragraf se va amâna sancţionarea.

Domnilor! Eu gratulez regimului, că §-ul 15 s'a primit aşa după-cum îl ştim, pentru-că noi ne-am obligat moraliceşte, că vom coresponda cu miliţia după putinţă în limba germană, şi dacă se face escepţiune cu comunele, aci se înţeleg comunele ţării. Dar' domnilor, ştim, că comunele ţerane nici n'ar puteà împlinì cerinţa de a coresponda nemţeşte, pentru-că nu ştiu, nu cunosc limba aceasta. Nu pot deci, şi nici nu au lipsă, pentru-că acestea foarte rar vin în posiţiunea de a corespondà cu miliţia, ear' dacă vin, corespondează prin municipii, şi aşa, prin disposiţiunea §-ului 15 şi 16 s'a făcut din destul şi cerinţelor militare şi comunale. De aceea domnilor eu propun, ca îndată după sancţionare acest articol să între în vieaţă şi să aducă fructele dorite“.*)

Eitel crede că e absolut cu neputinţă ca legea aceasta să fie pusă în praxă numai decât, de aceea e pentru propunerea lui Filtsch.

Episcopul Şaguna: „Înaltă casă! In decurgerea desbaterilor speciale asupra acestui proiect de lege am auzit, tocmai din partea centrului, o predilecţiune prea mare pentru principiile liberale,

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863 nr. 95—96, şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 483—484.

şi tocmai din punct de vedere al acestor principii liberale centrul a părtinit aşa zicând toţi paragrafii regimului. Eu la cei mai mulţi am fost oponent. Aci însă votez pe lângă paragraful regimului, căci eu tocmai aci văd un principiu liberal, un principiu care mulţămeşte cerinţele flagrante ale patriei noastre, şi domnilor, ce e mai mult, acest principiu ne aduce pe noi către înfrăţire şi prin aceasta aduce ţării noastre pacea adevărată.

Domnilor! Când era vorba de pildă în §-ul 4, că fie-cine poate întrebuinţa în pertractările publice ori-care din limbile ţerii, atunci nici o voce nu s'a auzit care ar fi cerut, ca paragraful acesta să nu se pună numai decât în lucrare. În §-ul 10, unde se zice, că representanţa comunelor cetăţeneşti şi săteşti are să defigă limba afacerilor, am auzit multă laudă pentru principiul acesta, pe care 'l-a pus aci regimul, fără însă să fi auzit măcar o silabă, că paragraful acesta să nu se pună numai decât în lucrare, decât numai atunci, când vor fi comunităţile opidane şi săteşti organisate. În §-ul 13 stă, că împărtăşiri, ordinaţiuni şi mandate de ori-ce soiu, şi altele de acestea, cari ar fi să se îndrepteze către comune, municipii şi către corporaţiuni eclesiastice şi de alt-fel, trebue în limba respectivă să se facă. Nici în privinţa aceasta n'am auzit nici o voce prin care s'ar fi proiectat nepunerea în lucrare a acestui paragraf.

Acum, eu îmi iau voe a întreba tocmai pe cei din centru, pentru-că în »*Hermannstädter Zeitung*« de mai multe-ori am cetit, că guvernul ţerii către consistorul evangelic scrie tot în limba maghiară. Când a fost vorba de primirea §-lui acestuia, centrul 'l-a primit cu amândouă braţele, ca să nu mai capete consistorul evangelic dela guvern scrieri în limba maghiară. Aşa-dară să mai rămână praxa aceasta? Până-când să aşteptăm? Usque ad Graecas Calendas? (Ilaritate.)

În §-ul 15 a fost vorba, că în ce limbă să scrie comunele şi municipiile către diregătoriile militare. Aşa-dară propunerea d-lui Filtsch amână punerea în lucrare a paragrafului acestuia până la definitiva organisare a comunelor, municipiilor şi judecătoriilor, pentru-că aceasta ar fi o urmare foarte naturală, logică, ca nici paragraful acesta să nu se pună numai decât în lucrare, ci comanda generală tot se rămână nemulţămită cu hârtii ungureşti. Ast-fel de urmare naturală a-şi puteà eu aduce şi din alţi paragrafi, dacă propunerea cea dintâia a d-lui regalist Filtsch, făcută, mi-se pare la §-ul 7,

http://statuldacia.info

ar fi fost după natura ei ast-fel, ca să poată mulţămi aşteptările cele pline de sete, mai cu seamă ale naţiunii române, dar' şi ale confesiunilor cari nu au limba ungurească de oficioasă; şi dacă propunerea aceea dintâia la §-ul 7 a d-lui regalist Filtsch ar fi putut mulţămì şi chestiunea cea mare în privinţa limbei de corespondenţă cu jurisdicţiunile bisericeşti şi militare, atunci numai decât s'ar fi putut primì, dar' aceasta nu s'a întâmplat.

Şi acum, dacă am început lucrul bine şi 'l-am continuat până acì, acum la sfârşit, domnilor, să stricăm tot, oare ce am făcut? Ar fi o slăbiciune din parte-'mi, domnilor, căci multe am esperiat, când aşi socotì, că organisaţiunea din patrie s'ar puteà face şi duce la decisiune definitivă în vre-o 2—3 luni, sau, după-cum zice dl regalist Filtsch, şi mai departe. Eu cuvântul acesta »*mai departe*« îl înţeleg foarte bine, şi adecă aşa, că poate fi, că până la organisaţiunea definitivă se vor cere şi 10 ani.

Aşa-dară, domnilor, de ce să ne fim năcăjit noi cu o lege, care după 10 ani să între în viaţă, când domnilor, după 10 ani, — eu nu sunt profet, însă combinaţiunea mea politică îmi spune, că după 10 ani vor puteà fi de tot alte împrejurări decum sunt cele de astăzi, aşa, încât legea aceasta, dacă o vom lăsà până după 10 ani, nu ne va mai trebuì, dar' dacă vom ţineà legea aceasta cum este, atunci ea va ţineà şi 110 de ani. Pentru aceea, eu sunt pentru ţinerea §-lui acestuia al 22-lea din vorbă în vorbă".*)

Negruţiu: „Înaltă cameră legislativă! Cu cât de mare a inimei dorire a aşteptat naţiunea noastră românească ca să 'i-se împlinească dreptele ei postulate, mai cu seamă în privinţa limbei, nime nu poate spune, fără numai aceia, cari până acuma au fost neîndreptăţiţi în privinţa aceasta. Deci cu bucurie am primit noi proiectul de lege privitor la întrebuinţarea celor trei limbi ale ţării în comunicaţiunea publică-oficioasă, cu bucurie ne-am apucat de desbaterea §§-ilor acestei legi, cu bucurie zic, pentru-că am văzut şi vedem, că în aceşti paragrafi ai proiectului regimului se cuprind cele mai bune instituţiuni în privinţa întrebuinţării limbei, cari instituţiuni sunt productele cele mai nobile ale inimei celei drepte şi părinteşti a sacratisimei sale ces. reg. şi apostolice Maiestăţi, ce s'a îndurat întru fericirea şi prosperarea acesteia. Cu bucurie am desbătut paragrafii până în sfârşit, însă cu atât mai mare ne este mirarea şi ne cuprinde o întristare când vedem, că tocmai paragraful

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 484—485.

acesta din urmă, care esprimă dorirea noastră, ca cât mai curând să se pună legea aceasta în activitate, se atacă din partea domnilor din centru. Se aduce înainte acea causă, că ar fi cu neputinţă, ba încă după zisa domnului deputat Eitel, cu neputinţă absolută, ca proiectul acesta de lege să se pună numai decât în lucrare. Eu zic şi spun d-lui deputat Eitel, că la aceia, cari au inimă curată şi sinceră către noi, fraţii lor, şi întru adevăr, fără ceva reservare voesc a ne împlinì dreptele noastre postulate naţionale, nu este nici o neputinţă, pentru-că eu, ca unul care am fost şi sunt membru într'un comitet din comitate, vă mărturisesc, că aceste instituţiuni, aceste măsuri ce sunt puse în paragrafii acestia, deşì nu de tot, dar' totuşi în parte s'au împlinit. Pentru-că după-cum de comun se ştie, în comitate fiind comitetele compuse din două naţionalităţi, din Maghiari şi Români, de au şi fost certe şi dispute între noi, totuşi acestea au fost escitate mai mult pentru lămurirea ideilor, însă lămurindu-se aceste idei, am fost de ambe părţile unii către alţii cu toată buna-cuviinţă, şi postulatele noastre în privinţa limbei fraţii Maghiari ni le-au încuviinţat. În comitate s'a declarat de limbă oficioasă şi limba noastră, asemenea ca şi cea maghiară. La marcale s'a vorbit româneşte ca şi ungureşte, şi s'au dat resoluţiuni în două limbi. Pot zice, că în aceasta priviuţă fraţii Maghiari au fost foarte liberali, încă dintru început, şi în aceasta privinţă cred, că din partea fraţilor Maghiari nu am simţì nici o greutate, de unde cred, că dacă ar fi acì de faţă, şi dânşii cu toţii ar apăra, ca aceasta lege să între numai decât în vigoare şi în putere.

Deci dară mă rog, să nu vă îngrijiţi cu domnul Eitel de greutăţi cari ar venì din introducerea acestei legi prin comitate, pentru-că în comitate sunt foarte mulţi cari cunosc şi ştiu limba română. Dar' tocmai să stee aceea ce zice domnul Eitel, că sunt mulţi în comitate cari nu ştiu limba română, eu vă asigur, că şi aceştia, văzând că proiectul de lege intră în vigoare, şi văzând postulatele noastre a fi atât de drepte, să vor strădui a le împlinì, şi să vor silì să înveţe limba română, cât mai curând. Eu cred, că şi greutatea care se face din centru, se face numai în privinţa limbei noastre române. Dar' mă rog domnilor, că după-ce aceasta lege, după instituţiunile acestui proiect, s'a încuviinţat până acì de înalta dietă, acuma la sfârşit să nu fiţi aşa scumpi ca să amânaţi efectuirea legii acesteia, cine ştie până-când, pentru-că, cum a zis şi Escelenţa Sa, baronul Şaguna, să poate ca peste 10 ani să vie alte

împrejurări, în cari împrejurări să se straformeze această lege. Fără dacă voiţi a ne împlinì dorirea, lăsaţi ca legea aceasta să între acum în vigoare, pentru-că bine ştiţi proverbul latin: Qui cito dat, bis dat.

Prin aceea, că vă veţi învoì ca să se primească paragraful acesta, dovediţi, că faceţi aceasta din inimă bună către noi, şi că vă este la inimă, ca dorinţele noastre să se împlinească, şi atunci noi încă vom fi cu cea mai mare mulţămită, atât către membrii dietei, cât şi către prea bunul nostru împărat, care a dat ocasiune înaltei diete, ca acì unii către alţii să ne arătăm şi dovedim iubirea de dreptate şi de sinceritate. Aşa-dară poftesc, ca paragraful acesta să rămână cum este acì în proiectul regimului nestrămutat“. *)

Schnell propune textuare nouă. *Lászlóffy* asemenea, pentru casul însă dacă nu se primeşte propunerea lui Filtsch.

Gavriil Manu (nu ţine propunerea lui Filtsch de destul de serioasă, şi combătându-'i argumentele, continuă ast-fel): „Eu din parte-'mi socotesc, că a sosit timpul, când strănepoţii înşişi pot să şteargă păcatele străbunilor, şi dacă a esistat cum-va un blăstăm în sistema veche, acela să înceteze pentru totdeauna. Şi deoare-ce din vechea sistemă, ori şi cât de căutători să fim, trebue să recunoaştem, pentru-că nu putem negà, că oare-cari neplăceri sau semne caracteristice neplăcute lovesc întocmai pe legislatorii de atunci, pentru aceea, noi, strănepoţii lor, astăzi trebue să întindem mâna unul altuia, şi să ne învoim, ca păcatele acestea ale străbunilor să fie pentru totdeauna şi cât mai curând şterse.

Propunerea d-lui Filtsch e de o natură, că poate limba noastră nici-odată, sau peste 10, 20, 50, ori o sută de ani numai să ajungă la cuvenita realisare, pentru-că deşì să poate, că unii socotesc de a puteà dispune şi de viitor, eu unul cred, că viitorul înaintea noastră este închis, şi nu putem zice cu siguritate când va fi timpul în care noi vom puteà dispune după plăcerea noastră despre el, şi când vom puteà organisà ţara în mod definitiv. Şi înaltul regim a ştiut ce greutăţi s'ar ivì la întroducerea acestei legi, dar' eu nu m-'aşi puteà încumetà a presupune despre puterea esecutivă o slăbiciune ca aceea, ca să nu poată delătură în timp cât de scurt ori-ce pedeci, pentru-ca articolul acesta de lege să între în viaţă sau activitate pe calea sa; pentru-că dacă aceia, cari au

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 485.

a se conformà după articolul acesta, vor vrea cu loialitate să împlinească voia M. Sale, de sigur vor și puteà împlinì și face din destul acestui articol de lege.“ (Primește paragraful guvernului).*)

Nicolae Popea (recunoscând că are dreptate deputatul care a accentuat, că proiectul acesta de lege e drept și liberal în principiile sale fundamentale, continuă în chestia esecutării legei în modul următor): „Ce era, domnilor, mai firesc, decât ca principiul acesta liberal al regimului să rămână liberal și drept în toate consecințele sale, va să zică în toți paragrafii. Aceasta însă nu se află, după părerea mea, nici-decum, în cei mai mulți paragrafi, cari deja s'au finit și cari sunt plini de multe inconsecvențe.

Între altele îmi iau voie a atinge numai unii paragrafi din proiectul de lege, și anume §. 10. Ce consecvență este acì cu principiul regimului despre egala îndreptățire? Ori nu este acì esitată limba română din oficiu în comună?

Mai încolo, ce consecvență poate să fie între §-ul 11 cu principiul liberal al regimului? După părerea mea nu este nici o consecvență, căci față cu representanțele comunale și municipale, ast-fel, după-cum vedem astăzi în viață, națiunea română, domnilor, este lipsită de întrebuințarea limbei proprii în oficiile comunale și municipale, și dacă se primeà propunerea d-lui deputat Obert, ca §-ul 12 să se șteargă, urma prea firește, ca esilarea limbei române din oficiile comunale și municipale să se sigileze, să se perpetueze. Și această inconsecvență o au și paragrafii 16 și 17. (Presidentul face atent pe oratorul să rămână la obiect. Acesta continuă): Sunt la obiect, domnule president. Le premiseiu numai acestea, pentru-ca să vin la scop. Și §-ul 17, zic, stă în inconsecvență cu principiul din frunte, căci prin acest paragraf, ca să tac de altele, eu sunt convins, că limba română este esilată din oficiu în toată țara, și așa rămân numai pe lângă paragrafii aceștia, pentru-ca să arăt, că ei în adevăr să află în inconsecvența cea mai mare cu principiul cel liberal din fruntea proiectului de lege. Toate acestea, domnilor, nu le aduc înainte pentru-ca să mă dau pe partea acelor domni, cari doresc a amâna efectuirea acestui proiect de lege, după-cum a zis un deputat „ad graecas calendas“, ci deși-'l aflu în aplicarea sa cu mulți paragrafi în inconsecvență, totuși mă alătur la paragraful chestionat al regimului, și-'l sprijinesc din temeiurile aduse înainte de alți deputați, pentru-că, domnilor, deși eu, ba toți representanții români,

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863 numărul 97.

cu o mică esceptiune, am fost în oposiţiune cu paragrafii numiţi, totuşi eu zic: „rău cu rău, dar' mai rău fără rău." *)

Presidentul ţine să constate, că în dietă nu sunt nici Români, nici Saşi, nici Maghiari, ci numai representanţi de popor. (Aprobări.)

Elie Vlasa respinge propunerea de amânare şi zice, că a primi odată un principiu, a-'l precisà în paragrafi, a-'l trece în condica de legi, şi apoi a pretinde ca esecutarea să'-i fie amânată, pe timp nedeterminat, — e mai mult decât contrazicere. Apără paragraful regimului.

V. L. Popp (accentuează, că reguşala de care sufere nu i-ar permite să iee cuvântul; împrejurările însă îl silesc să o facă aceasta. Vorbeşte deci ast-fel): „Eu, înaltă casă, nu mă mir, că un deputat, sau mai mulţi, cari s'au silit a sterge sau a schimbà paragrafi din rescriptul regimului, un deputat, care nu a pregetat a se provocà la scaunele cele goale, cu privire la aceea că sunt şi alţi fii ai patriei cari nu sunt în stare a-'şi apărà drepturile, cu toate că în respectivul paragraf nu să făceà nimănui nedreptate, mai încolo, că un deputat, care a numit un paragraf hiperliberal pentru-că a fost drept, alţi paragrafi însă 'i-a numit superflui pentru-că vreau să pună capăt suprematisării unei limbi: nu, domnilor, nu mă mir, că ei la §-ul 22, prin care legea aceasta, pentru care atâta ne-am bătut capul şi atâta timp am perdut, are să se pună în lucrare numai decât, mai fac greutăţi, pentru-ca să nu între în viaţă, ci să se mai amâne pe un timp nedeterminat.

Spun într'adevăr, domnilor, că mai bine mi-ar fi plăcut când s'ar fi pus un termin hotărît de un an, doi, trei, decât când vrea a se pune un timp nedeterminat. Foarte fericită trebue să fie Transilvania, când noi am fi în stare să anticipăm o lege. Eu cred, domnilor, că noi atâta lucru avem, atâtea legi şi instituţiuni avem de a face şi întroduce constituţionalminte în patria noastră ca să o vedem odată orânduită bine, încât nu ne rămâne timp de a face legi anticipative pentru un timp mai târziu. (Sehr gut!) Este a anticipà o lege când facem o lege pe care nu avem de cuget a o pune numai decât în lucrare, ci a o amânà pe un timp îndelungat. Motivul de frunte adus în contra paragrafului acestuia 22 este imposibilitatea, că adecă mai ales în scaunele săseşti nu este cu putinţă a aduce în lucrare în toată estensitatea ei legea aceasta. Intreb

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863 numărul 97.

însă eu pe acei domni cari voesc amânarea legii acesteia, că stau ei buni că la terminul pus de domnul regalist Filtsch nu va fi tot imposibilitatea aceasta în ființă?

Eu zic că va fi și atunci, când apoi ear' să va amânà, și așa putem să ajungem casul acela, că nu în 10—20 de ani, ci în secoli să se facă amânarea, atârnând toate dela aceea, că învăța-vor Ungurii și Sașii limba română cum se cade, sau ba? Ear' pentru-ca să nu se mai poată amâna din causa neștiinței limbei, ar trebuì, și eu a-'și fi așteptat dela domnul propunător se mai fi proiectat un paragraf în care să se zică, că peste un an sau trei nu mai pot fi amploiați în jurisdicțiuni cu poporațiune mestecată decât numai aceia, cari cunosc aceste trei limbi. Dacă nu stă acest paragraf, atunci trebue să cred, că în propunerea amintită trebue să fie ascuns și cugetul de a nu se vedeà pusă în lucrare legea despre întrebuințarea celor trei limbi ale țerii. (Așa e!)

Încă cu ocasiunea desbaterii generale am avut onoare a declarà, că unul dintre cei mai salutari paragrafi e paragraful 22, unde se hotărește punerea în lucrare a acestei legi. Pe lângă aceasta rămân și astăzi și zic, că deși nu pe toți, dar' pe cea mai mare parte a locuitorilor Transilvaniei 'i-ar atinge foarte amar, 'i-ar lovì o mare durere, văzând că după atâta așteptare punerea în lucrare a acestei legi are să se mai amâne, Dumnezeu știe până-când, căci bine s'a amintit din partea unui deputat, că viitorul este ascuns, nu este al nostru. Pe lângă toată strădania, pe lângă toată încredințarea în puterile noastre, însu-mi eu cred că nu este nici un membru în aceasta casă, care ar puteà spune cu siguritate, când se va puteà întâmpla se vadă că judecatoriile și toate diregătoriile politice sunt definitiv organisate. Pentru aceea, înaltă casă, sunt cu totul pentru punerea numai decât în lucrare a acestei legi, se înțelege, că nu astăzi sau mâne, ci numai după-ce va fi publicată cum se cade. Pentru-că o lege nu poate să fie obligătoare până nu s'a publicat. Atâta pentru paragraful 22." (Oratorul răspunde apoi lui *Popea,* că n'are cuvânt a critica lucrările dietei, unde a luat și el parte, și îi respinge afirmarea, că înalta casă s'ar fi abătut în decisiunile ei dela principiul egalei îndreptățiri).*)

Budacker să teme, că legea nu va puteà fi respectată nici în părțile ei esecutabile. Propune ca paragrafii 3 și 5 să fie puși în vigoare numai după trei ani. Se cere în-

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 97.

cheierea discuției. Deputatul Dr. *Rațiu* renunță la cuvânt. Regalistul *Filtsch* se esplică. Spune că amânarea nu o cere „ad graecas calendas“, ci numai până la definitiva organisare administrativă și judițiară a țării. Ceialalți cari mai aveau să vorbească renunță toți la cuvânt, și presidentul pune la vot paragraful, acum *al 21-lea,* care *se primește* în textuarea regimului. Pentru ședința următoare se pune la ordinea zilei a treia cetire a proiectului de lege despre întrebuințarea limbilor. Ședința se încheie.

Ședința XXXVII.

Ținută în 29 Septemvrie. Se cetește și autentică protocolul ședinței din urmă. Se cetește apoi titlul, și în urmă paragrafii proiectului (acum articolului) de lege despre întrebuințarea limbilor țării, în toate cele trei limbi ale Ardealului, și cu unele îndreptări stilare se declară primit și in a treia cetire, și anume cu unanimitatea voturilor. Textul românesc al articolului de lege e următorul:

Articol de lege

privitor la întrebuințarea celor trei limbi ale țării în comunicațiunea publică oficioasă.

§ 1. Cele trei limbi ale țării, adecă limba ungară, germană și română sunt egal îndreptățite în comunicațiunea publică oficioasă.

§ 2. Părților le stă în voie a întrebuință în toate esibitele de ori-ce soiu, cum și în toate pertractările oficioase, ori-și-care din cele trei limbi ale țării.

§ 3. Cererile verbale ale părților, cum și fasiunile acelora, mai încolo ale martorilor și pricepătorilor de lucru, se vor luà la protocol într'una din cele trei limbi ale țării, și anume, în aceea pe care o va numì partea, martorul s'au pricepătorul de lucru, care e de ascultat.

§. 4. La pertractările judecătorești, în și afară de cause contraverse, când participă mai multe părți, îi stă în voie fie-căreia părți a întrebuință ori-și-care din cele trei limbi ale țării.

§. 5. Esibitele părților, ori cererile lor, date la protocol, trebue resolvate în aceea-și limbă în care a fost făcută petițiunea sau cererea luată la protocol.

§. 6. În casurile acelea, când participă mai multe părți, se vor espedà decisiunile judecătorești, cum și motivele, în limba aceea

în care a fost compusă petițiunea sau incusa, respective întâiul esibit sau întâia cerere verbală. Celoralalte părți li-se vor espedà, la cererea lor, și traduceri din decisiune, în acea limbă, în care au luat ele parte la pertractare.

§. 7. Pertractarea finală-verbală, publicarea și espedarea sentenței, se va face în aceea din cele trei limbi ale țării, care e limba maternă a acusatului. Totuși are acusatul voie liberă a-'și alege pentru aceasta alta din cele trei limbi ale țării, pe care el însă trebue să o priceapă.

§. 8. Decisiunile oficiilor și judecătoriilor mai înalte se vor espedà asemenea în limba aceea în care trebue date părților aceste decisiuni, după dispositiunile paragrafilor 5, 6 și 7.

§. 9. Fie-cine poate întrebuințà în pertractările publice ori-și-care din cele trei limbi ale țării.

§. 10. În comunele cetățenești și sătești defige limba afacerilor interne în trebi comunale representanța comunei.

§. 11. În municipiu defige limba pentru afacerile municipale representanța respectivului municipiu.

§. 12. Determinațiunile paragrafilor 10 și 11 vor aveà valoare totdeauna numai pe cât va ținėà activitatea representanței municipale ori comunale. După decursul acestei activități se va puteà face o conclusiune nouă în privința defigerii limbei de afaceri a comunei ori a municipiului.

§. 13. Toate împărtășirile, estradările, ordinațiunile, mandatele și alte asemenea, se vor emite de către autoritățile superordinate către aceste municipii, comunități și către oficiile și judecătoriile lor, sau către corporațiunile bisericești, și de alt soiu, în aceea dintre cele trei limbi ale țării, care e limba oficioasă de afaceri interne în trebile lor municipale și comunale, s'au în aceea de care se folosește corporațiunea sau institutul, fie eclesiastic ori de alt soiu.

§. 14. Comunele și municipiile, oficiile și judecătoriile lor, precum și corporațiunile bisericești, ori de alt fel, și judecătoriile eclesiastice, în comunicațiunea reciprocă și cu oficiile lor superioare vor întrebuințà limba lor proprie internă de afaceri.

§. 15. În comunicațiune cu oficiile ces. reg. militare se vor folosì comunele de limba lor proprie, ear' municipiile și oficiile lor, după putință, de limba germană.

§. 16. Limba oficioasă internă a oficiilor municipale şi a judecătoriilor municipale e aceea, care e şi a muncipiului respectiv. În comunicaţiunea presidială de serviciu a tuturor autorităţilor şi oficiilor se concede a se folosì fie-care dintre cele trei limbi ale ţării, fără restrângere.

§. 17. Limba oficioasă internă a celoralalte oficii şi curţi judecătoreşti, cum şi a comunicaţiunii acestor oficii şi curţi judecătoreşti între sine, şi cu oficiile ce se află în afară de marele principat al Transilvaniei, se va determinà pe calea ordinaţiunilor.

§. 18. Limba de învăţământ în şcoalele poporale şi medii, apoi în institutele superioare de învăţământ o defig aceia, cari au de a îngriji pentru susţinerea şcoalelor respective şi a institutelor superioare de învăţământ.

§. 19. Matriculele eclesiastice se vor purta într'una din cele trei limbi, cari sunt declarate în §-ul 1 de egal îndreptăţite. Altmintrelea le stă în voie confesiunilor singulare a determinà spre acest scop, în conţelegere cu regescul guvern, şi altă limbă.

§. 20. Toate legile ţării, cari stau în contrazicere cu aceste determinaţiuni, sunt desfiinţate şi scoase din activitate.

§. 21. Puterea obligativă a acestei legi întră în activitate fără amânare.*)

După enunţarea făcută din partea presidentului, că proiectul de lege, în textuarea aceasta, e votat şi în a treia cetire, — şedinţa se încheie.

Inarticularea diplomei şi a patentei.

Şedinţa XXXVIII.

Ţinută în 30 Septemvrie. Se ceteşte şi autentică protocolul şedinţei premergătoare. Urcă apoi tribuna *Rannicher*, şi în calitate de raportor al comisiunii însărcinate cu elaborarea unui proiect de lege despre inarticularea diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861 rosteşte o vorbire mai lungă, în care face istoricul faselor prin cari a trecut Ardealul dela nefericita bătaie dela *Mohács* pănă în zilele de acum, şi constatând, că în sala istorică în care se află acum dieta Ardealului a fost decretată trecerea Transilvaniei sub sceptrul Austriei,

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1863, numărul 88.

şi că aici s'a primit sancţiunea pragmatică, basa unităţii imperiului austriac, roagă dieta să primească şi proiectul de lege ce 'i-se va presentà acum spre votare, pentru-că el creează o nouă epocă în viaţa publică a Transilvaniei. Ceteşte apoi proiectul de lege, împreună cu diploma şi patenta în limba germană, în urmă *Lászlóffy* le ceteşte toate în limba maghiară, şi *Ioan Puşcariu* în limba română.

Textul românesc al proiectului e următorul:

„Noi, Francisc Iosif Ântâiul, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc. etc. facem prin aceasta de ştire şi cunoscut:

Representanţii iubitului nostru mare principat al Transilvaniei, convocaţi prin rescriptul nostru regesc din 21 Aprilie 1863 pe 1 Iulie al acelui an în libera noastră cetate regească Sibiiu şi adunaţi acolo în dietă ne-au subşternut pe cale constituţională un articol de lege privitor la primirea diplomei noastre împărăteşti din 20 Octomvrie 1860 şi a legii fundamentale din 26 Februarie 1861, estradată asemenea în forma unei diplome împărăteşti, în legile ţării marelui principat al Transilvaniei, pe lângă prea umilita lor rugăminte depusă în representaţiunea lor, pentru-ca să dăm acestui articol preagraţioasa noastră acceptare, confirmare şi sancţionare.

Cuprinsul acestui articol de lege este următorul:

Articol de lege

despre primirea ambelor diplome împărăteşti, din 20 Octomvrie 1860 şi din 26 Februarie 1861, în legile ţării marelui principat al Transilvaniei.

După-ce Sacratisima Sa Maiestate ces. reg. apostolică, prin preagraţiosul rescript din 15 Iunie 1863, diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860 estradată în toate trei limbi ale ţării şi legea fundamentală din 26 Februarie 1861 despre representaţiunea imperiului, estradată asemenea ca diplomă împărătească, le-a împărtăşit dietei şi a provocat-o pe aceea-şi să treacă ambele aceste documente între legile ţării, în textul autentic şi în cele trei limbi ale ţării;

după-ce în urmarea acestora representanţii marelui principat al Transilvaniei, adunaţi în dietă, întru mulţămitoarea recunoaştere a binevoitoarelor şi preagraţioaselor scopuri ale M. Sale îndreptate spre statorirea unei ordini constituţionale de stat, care se manifestă atât în restaurarea constituţiunii transilvane, cât şi în darea (acor-

darea) constituţiunii imperiale pentru toate popoarele şi ţările întregei monarchii, în preaumilita lor adresă din 21 August 1863 îşi descoperiră voinţa de a împlinì provocarea emanată de către M. Sa pentru-ca se treacă ambele diplome în legile ţării în mod ca acela, încât dieta să compună despre aceasta un articol de lege anumit şi să-'l supună M. Sale ces. reg. apostolice spre preagraţioasă sancţionare;

după-ce în fine, Sacratisima Sa Maiestate, prin preagraţiosul rescript din 5 Septemvrie 1863 în aceasta voinţă a binevoit a vedeà cu complăcere sinceră un document învoit al neclătitei credinţe şi alipiri către glorioasa şi augusta casă domnitoare, cum şi către tradiţiunile acelui trecut întru care strămoşii au recunoscut cu mulţămită şi au mărturisit pe faţă deplină valoare a legămintii Transilvaniei statorite prin sancţiunea pragmatică cu celelalte regate şi ţări ale întregei monarchii:

Să decide cu învoire bucuroasă, tare şi nerevocabilă, ca ambele adese memorate diplome împărăteşti, din 20 Octomvrie 1860 şi din 26 Februarie 1861, să se iee şi să se petreacă în legile ţării marelui principat al Transilvaniei, din cuvânt în cuvânt, precum urmează: (A se vedeà textul diplomei în »*Cartea de Aur*«, vol. II. pag. 109, şi textul patentei în acelaşi volum, pag. 270.)

Aceasta prea umilită rugăminte a credincioşilor nostri representanţi ai iubitului nostru mare principat al Transilvaniei, adunaţi în dietă, primindu-o noi cu complăcere, dăm articolului de lege trecut mai sus întru tot cuprinsul lui ces. regească şi domneasca noastră acceptare, confirmare şi sancţionare, ear' pe memoraţii credincioşi representanţi ai acelei ţări îi asigurăm, că acest articol, petrecut prin aceasta în cartea de legi a marelui principat al Transilvaniei, îl vom face să fie observat prin toţi ai nostri credincioşi, întocmai precum noi pe acelaşi în puterea acestui document al nostru de acum îl acceptăm, ratificăm, încuviinţăm şi confirmăm". (Urmează datul).*)

Ia acum cuvântul

Episcopul Şaguna: „Inaltă casă! Cu mai multe prilejuri mi-am descoperit părerea în privinţa acelor două diplome împărăteşti pentru inarticularea cărora comisiunea ad hoc a aşternut înaltei case un proiect de lege. Descoperirile mele făcute în privinţa aceasta sunt cunoscute, nu numai în patria noastră, ci şi mai departe, afară de patrie. Ele au eşit în broşuri şi mai în toate gazetele patriei noastre şi ale monarchiei întregi. Eu şi astăzi

*) Din »*Tel. Român*«, anul 1863 numărul 88.

sunt pătruns de aceea, că convingerile mele cele de până acuma despre cele două diplome împărăteşti îmi fac convingere nouă patriotică şi morală, ca să mă declar şi cu acest prilej, că eu sunt pentru ele şi doresc inarticularea lor, cu aceea, ca aceste măsuri să rămână pentru toţi timpii în vigoarea lor cea genuină. Eu sunt pătruns, că diplomele acestea şi măsurile cele ce sunt depuse în ele sunt urmări naturale ale desvoltării vieţii noastre sociale şi de stat. Eu sunt din suflet pentru efectuirea hotărîrilor acelora pe cari M. Sa împăratul nostru le-a depus în aceste două hârtii ale sale, pentru-că convins sunt şi despre aceea, că numai şi numai pe lângă moralitatea cuprinselor în aceste două diplome putem fi fericiţi, noi şi posteritatea noastră.

Am greşì, domnilor, când drept barometru al afacerilor noastre legislatorice am luà de direcţiune barometrul timpilor de mai nainte. Vedem că firea în tot anul îşi face cursul său prin cele patru părţi ale anului. Într'o parte să reînoeşte, în ceealaltă să desvoaltă, în a treia vine la maturitate, şi în a patra începe a apune. Întocmai aşa este şi cu curgerile lucrurilor politice. Lucrările lumeşti şi omeneşti au un început, au un timp de desvoltare, au un timp de maturitate, şi apoi urmează în sfârşit timpul apunerii. Aceasta, după părerea mea, se poate observà domnilor şi să poate pipăì şi în viaţa popoarelor. De nu ar fi aşa precum zic, atunci nu am aveà feliurimea cugetelor, instituţiunilor, legilor. Atunci am aveà întocmai numai şi numai o carte de legi, precum avem 'o carte a vieţii, sfânta scriptură. Noi suntem, domnilor, la începutul unei vieţi noue politice şi patriotice faţă cu împrejurările de mai nainte. Suntem în stadiul acela, că este să se reînoiască edificiul constituţional cel vechiu al patriei, pentru-că sunt convins, că dacă nu se va reînoì edificiul acela, ci se va lăsà în starea lui de mai nainte, atunci nu se va puteà susţineà.

Oare nu este o moralitate de cel mai mare preţ în diplomele acestea împărăteşti, când tocmai în ele vedem nişte puteri noue sănătoase, cari reînoesc şi ne asigură constituţiunea patriei într'un chip, ca să nu se nimicească?

Ştiu prea bine, domnilor, că vor fi şi de aceia, cari vor aveà nişte bănueli în privinţa cuprinsului acestor două diplome împărăteşti, bănueli ca acelea, că adecă şi mai mult se va cere din constituţiunea patriei de mai nainte, decum este astăzi cuprinsul diplomelor acestora.

Eu nici-decum nu pot să dau mâna cu unii ca aceştia, cari asemenea bănueli au, pentru-că cetind şi earăşi cetind eu diplomele acestea am găsit, că cuprinsul lor este precis, clar, liberal constituţionalminte, aşa încât nu lasă loc la bănueli, şi nu lasă loc pentru nişte tălmăciri stângace.

În sfârşit, domnilor, mărturisesc, că poate aveà şi una şi alta diplomă vre-o imperfecţiune, însă de acì ar fi un lucru greşit a aduce bănueli nefundate, bănueli cari numai suspiţiuni netemeinice ar aveà de basă. Conced, domnilor, că în diplomele acestea se află ceva imperfect. Cum să nu se afle, domnilor, când ştim, că nimic nu e perfect ce a făcut mâna omenească? Eu a-'şi zice din viaţa mea practică, că aceea ce ar fi în diplomele acestea inperfect, prin o viaţă patriotică, morală şi înţeleaptă, lesne se poate face perfect. Dela popoarele de sub sceptrul M. Sale atârnă aceea, ca cuprinsul cel precis, liberal, moral şi constituţional din acele diplome să fie pentru popoarele sale o binecuvântare obştească. Apoi, domnilor, este şi o medicină de a se îngrădì în contra vreunei primejdii constituţionale. Sunt moduri, cum o ţără constituţională să-'şi susţină drepturile constituţionale, şi adecă, prin representanţii sei maturi în ştiinţe şi cunoştinţe politice, prin o cutezare morală a representanţilor sei adunaţĭ în legislaţiune. Nu ştim încă nici o ţară constituţională, unde representanţii poporului nu ar fi interpelat pe unul sau altul dintre ministri, că de ce cutează se facă ordinaţiuni în contra cutărei sau cutărei legi?

Cu bănueli, domnilor, nu isprăveşte nimeni nimica, dar' isprăveşte cu ştiinţa, isprăveşte cu cutezare morală. Pentru aceea zic, că noi avem astăzi şi vom aveà şi pe viitor necesitate a ne îngrădì pentru susţinerea legilor positive constituţionale ale patriei, şi dacă vom vedeà că un ministru, un cancelar aulic, nu se poartă după legile positive, atunci la dietă îl vom interpelà ca să se declare cum înţelege ministrul sau cancelarul aulic cutare şi cutare lege, când dânsul a dat după părerea noastră o ordinaţiune care vatămă legea positivă.

Mă duc mai departe. Ce obiecte vor fi acelea la senatul imperial, la cari vom luà parte şi noi, ca Ardeleni, — le ştim acelea. Vom fi acolo, şi dacă vom vedeà că cancelarul aulic transilvan, sau alt ministru, face măsuri spre vătămarea legilor fundamentale pe cari vrem să le inarticulăm acum, îl vom provocà să ne spună pe ce basă poate să facă unele măsuri sau ordinaţiuni

ca acestea? De unde urmează, că cu bănueli nu isprăveşte nimeni nimic pe terenul politic, dar' isprăveşte cu ştiinţa, isprăveşte cu cutezarea morală.

Aceştia sunt, domnilor, apărătorii unei vieţi constituţionale. Bănuelile sunt nişte arme cari să întorc asupra acelora dela cari provin. Acestea lăsând înainte, mă declar pentru proiectul de lege adus înainte din partea comisiunii ad hoc spre inarticularea acestor două diplome, adaogând numai atâta, că corpul acesta legislativ, deşì tinăr în forma sa, ar arăta şi dovedì o judecată care 'i-ar aduce vază prea mare când proiectul aflător la ordinea zilei 'l-ar primì unanim". (Bravo!)*)

Conrad Schmidt rosteşte o vorbire mai lungă în favorul proiectului de lege, dorind, ca dieta să arate la primirea lui entusiasmul manifestat în casuri analoage, la anii 1722 şi 1744, din partea dietelor de atunci. Urmează

Ioan Puşcariu: „Înaltă casă! Viaţa unui stat, sau a unei ţări, are mare asemănare cu viaţa unui om singular. Vin într'âusa momente înainte, cari decid asupra sorţii, asupra viitorului lor. Aşa este şi cu ţara noastră. In istoria patriei noastre aflăm două feluri de momente decizătoare, momente de acelea, unde ţara nisuia spre o aşa numită independenţă, şi momente de acelea, în cari se străduià a se lipì cât se poate mai tare de casa domnitoare austriacă. De câte-ori ţara noastră venì în posiţiune de a se străduì după oare-care independenţă, de atâtea-ori devenì mai dependentă, în afară de cuceria străinului, în lăuntru de un spirit de suprematisare, de un spirit de egoism, de un spirit de asuprire, cu un cuvânt, vine in dependenţă de continue răsboaie civile. Ear' de când ţara noastră, văzând aceasta a sa tristă soarte, a apucat o cale mai nimerită, calea de a se lipì cătră înalta casă austriacă, de atunci ţara noastră a început a înflorì, a se apropià de fericirea care se cuvine unui stat.

Ast-fel de moment, după-cum am auzit şi dela dl referent Rannicher, a fost în anul 1691, când ţara noastră a scăpat de domnia cutropitoare a semi-lunei şi a întrat sub scutul austriac, şi în anul 1722, când regulându-se succesiunea la tron, s'a mântuit ţara de pretensiunile particularilor la tron, cari au sguduit ţara

*) Cf. »*Teleg. Român*«, anul 1863 numărul 88 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 497—498.

aceasta mai multe sute de ani şi cari au surpat atâtea staturi electorale.

Astăzi, domnilor, am sosit la al treilea moment al deciderii sorţii patriei noastre, care se deseamnă prin inarticularea diplomei împărăteşti dela 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Febr. 1861, în legile patriei. Prin aceasta, domnilor, ni-se deschide poarta la dreptate în patrie, la egala îndreptăţire a tuturor locuitorilor şi la întărirea puterilor materiale şi spirituale, atât ale ţării acesteia, cât şi ale imperiului întreg, cu un cuvânt, domnilor, prin actul acesta devine nu numai statul tare şi mare, dar' şi singularii la acea fericire, care o ţinteşte fie-care om făcut după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, şi fie-care cetăţean care are de a se bucurà de un stat bine organisat.

Ar fi de prisos a mă lăsà în desfăşurarea urmărilor actului de astăzi, ar fi de prisos, domnilor, pentru-că acum starea chestiunei nu este voinţa de inarticulare, pentru-că aceasta este de mult hotărîtă, şi mai de aproape hotărîtă din şedinţa aceea, când Escel. Sa domnul episcop Şaguna a făcut moţiunea, şi ea stă hotărîtă în inima noastră a tuturora, şi acuma, ca totdeauna. Şi dacă domnul comite al naţiunii săseşti a zis, că e de mult hotărîtă în inima naţiunii săseşti, putem să ne provocăm şi noi la actele noastre naţionale, că şi la Români e o dorinţă, care s'a manifestat încă dela 1848, de când am păşit pe terenul public. (Bravo!)

Aşa-dară, domnilor, fiind astăzi status quaestionis numai despre aceea, că voeşte înalta casă a primì forma inarticulării aşa după-cum a elaborat-o comisiunea, eu pe scurt şi din acele temeiuri pe cari domnii antevorbitori ai mei foarte precis le-au adus înainte mă declar pentru aceea, şi doresc din inimă, ca noi cu toţii să ne alăturăm lângă forma elaborată de comisiunea ad hoc (Bravo!) şi să o primim de conclus al casei cu un entusiasm pe care 'l-au arătat protopărinţii noştri la asemenea acte şi pe care 'l-am arătat şi noi, când s'a făcut propunerea pentru inarticularea acestor acte de stat.“ (Bravo!)*)

Plecker vorbeşte în favorul proiectului, ear' după el urmează

Ioan Bran de Leményi: „Înalt presidiu! Înaltă dietă! Am auzit mai de multe-ori până acuma în şedinţele trecute, şi anume, când erà la ordinea zilei inarticularea naţiunei române, şi după aceea, când erà la ordinea zilei declararea egalităţei limbilor ţării,

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 499—500.

am auzit zicându-se, că ne aflăm la pertractările unor momente de mare însemnătate, ba după-cum s'a esprimat unul dintre vorbitori cu ocasiunea aceea, să părea această sală cu mult prea mică, cu mult prea strâmtă pentru mărimea şi însemnătatea acelor obiecte ce se aflau atunci la ordinea zilei.

Domnilor! Cu cât mai de mare însemnătate este obiectul despre care ne consultăm de present, şi cu cât mai presus de toate acele chestiuni este obiectul ce se află acum la ordinea zilei! Dacă s'a zis atunci, că sala aceasta este prea strâmtă, în adevăr trebue să zic astăzi, că este cu mult prea strâmtă, cu mult prea mică după mărimea obiectului ce se află de present la desbatere. Atunci, domnilor, când erà vorba despre inarticularea naţiunei române, se tratà despre soartea unui milion şi jumătate, asemenea când erà vorba despre declararea egalităţii celor trei limbi ale ţării, se tratà despre două-trei milioane. Astăzi însă, domnilor, este vorba despre mai mult decât 30 şi atâtea de milioane, pentru-că este vorba despre primirea în legile ţării ale marelui principat Transilvania a acelor două legi fundamentale, adecă a diplomei împărăteşti din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei sau diplomei din 26 Februarie 1861.

Cu mult mai presus sunt aceste acte, cu mult mai mărețe şi de o însemnătate mai înaltă sunt aceste legi fundamentale, decât celelalte două obiecte mai nainte pomenite, pentru-că acestea sunt basa acelora, acestea sunt şi vor fi pentru toţi secolii garanţa şi fericirea naţiunilor şi limbilor patriei noastre şi a întregei monarchii austriace. Prin aceste două legi fundamentale nu numai că s'a restaurat constituţiunea marelui principat al Transilvaniei, ci s'a îndeplinit şi perfecţionat tocmai în acea parte, în care erà în cea mai mare confusiune, în care erà mai nedreaptă, de oare-ce prin aceste două legi fundamentale s'a dat ocasiune representanţei poporului marelui principat al Transilvaniei a luà parte în consiliul imperial pe o cale constituţională la consultarea şi deciderea celor mai însemnate obiecte, adecă în privinţa finanţelor, în privinţa comunicaţiunei, şi în privinţa miliţiei, sau a întregirei glorioasei armate austriace.

Am zis, domnilor, că constituţiunea Transilvaniei prin acestea două legi fundamentale s'a perfecţionat, s'a îndeplinit tocmai în acea parte în care parte constituţiunea Transilvaniei fusese în timpii trecuţi mai nedreaptă, mai apăsătoare şi mai necorespunzătoare intereselor şi binelui comun al patriei. Domnilor, de s'ar fi ridicat

din partea ori-cărui membru al acestei înalte case vre-un cuvânt, care ori şi din ce privinţă ar fi adus înainte numai o mică părere în contra acestor salutare legi fundamentale, în contra primirei şi iuarticulării acestora în legile patriei noastre, a-şi puteà cu înlesnire a aduce mai pe larg cele mai eclatante motive spre resfrângerea aceleia, asemănând funestul trecut cu fericitoarele principii declarate şi mărturisite tocmai de M. Sa ces. reg. apostolică în cuprinsul acestor două legi fundamentale; însă ştim că toţi mult stimaţii antevorbitori, pătrunşi de acelaşi geniu fericitor al acestor măreţe acte de stat, pătrunşi de aceeaşi convingere ca şi mine însumi, pe întrecute au declarat, au adumbrat din toate părţile cuprinsul acestor două legi fundamentale, ca garanţă a fericirei patriei noastre, ca mijloc de a trece pe cale constituţională peste ţărmurii înguşti ai marelui principat Transilvania, şi a da mâna cu toţi fraţii nostri din întreaga monarchie austriacă, să stee nestrămutată în lăuntru şi în respect în toate părţile din afară. (Bravo!)

S'a zis din partea domnului deputat al Sibiiului şi comite săsesc, că naţiunea săsească a simţit bucurie în inimă când a salutat aceste legi fundamentale şi a cerut în dietă punerea acestora în lucrare. (Aşa e!) A zis la aceasta şi mult stimatul meu amic şi deputat al Făgăraşului, Puşcariu, că şi naţiunea română a dat asemenea declaraţiuni şi a manifestat dorinţele sale tot în interesul acesta, încă de atunci, de când am păşit pe terenul public-politic, dela anul 1848. Adevărat. La aceasta mai adaog numai, că şi mai deaproape naţiunea română, atât în cunoscuta conferenţă dela Belgrad, între ai cărei membri avuiu onoare a mă numărà şi eu, cât şi mai de curând, în congresul naţional din Dumineca Tomei, în 15 Aprilie 1863, s'a declarat unanim, cu un entusiasm adevărat patriotic pentru aceste două legi fundamentale. Tot în acest congres naţional s'a votat din partea naţiunei române cu asemenea entusiasm o adresă de mulţămită M. Sale ces. reg. apostolice, în care naţiunea română s'a declarat pentru legile acestea fundamentale şi a cerut să ni-se dee o dietă pentru Transilvania şi să ni-se dee ocasiune a sprijinì din toate puterile părinteştile tendinţe ale M. Sale pentru fericirea patriei şi regularea corelaţiunilor ei interne şi faţă cu întregul imperiu austriac.

În urma acestora cu cel mai profund simţ de mulţămire şi de reverinţă către M. Sa ces. reg. apostolică zic şi eu cu domnul deputat al Sibiiului şi comite săsesc, că astăzi ne aflăm în acea

mărită posiţiune în dieta Transilvaniei, unde ne stă la ordinea zilei primirea şi inarticularea acestor două legi fundamentale, cari garantează fericirea viitoriului patriei noastre în legile marelui principat Transilvania.

Deci, din aceste motive cuget, că precum propunerea Escelenţiei Sale episcopului baron de Şaguna, deputat al Sălişţei, în 12 Septemvrie pentru inarticularea acestor legi fundamentale cu entusiasm şi unanimitate s'a primit, aşa cred că 'i-se va împliuì şi acea descoperită dorinţă, ca inarticularea acestor legi fundamentale cu entusiasm şi unanimitate să se primească din partea înaltei diete. Eu din parte-mi sunt din suflet mulţămit şi primesc proiectul comitetului ad hoc, ca după formularea propusă în proiect să se primească inarticularea acestor legi fundamentale în legile marelui principat al Transilvaniei." (Bravo!)*)

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită cameră! Din viaţa socială practică ştim aceea, că o casă privată încă numai atunci poate fi fericită, când tatăl familiei aceleia este om drept, când părintele acesta cu asemenea căldură iubeşte şi-'şi îmbrăţişează pe toţi fiii sei şi să îngrijeşte totdeauna de securitatea lor din afară şi din lăuntru.

O patrie încă, după părerea mea, numai atunci poate fi fericită pe deplin, când Dumnezeu din osebita sa bunăvoinţă 'i-a dat un principe drept, temător de Dumnezeu, şi când patria aceea are o constituţiune aşa de întemeiată, încât să fie în stare a o apără şi a-'i da securitatea şi din afară şi din lăuntru.

Durere, domnilor, că dacă numai ceva ne uităm în paginile istoriei patriei noastre, aflăm că până atunci, până-când pronia dumnezeiască n'-a adus patria iubită sub blândul şi prea-dreptul sceptru al Austriei, n'am avut securitate nici în afară nici în lăuntru. Cu câte esemple n'aşi puteà eu dovedì lucrul acesta, — din istoria patriei noastre, — în care mai pe toate foile putem aflà esemple de marile şi desele pericole, când chiar şi sub principii naţionali, erà nu numai averea omului, dar' şi esistenţa şi viaţa omului periclitată.

Poate-că proniei dumnezeeşti 'i-a fost milă de patria noastră pentru atâta răbdare, văzând cum se dărâmă, nu numai prin incursiunile barbarilor, dar' şi prin certele din lăuntru şi prin asupririle şi nedreptăţile cele mari cari se făceau mai cu samă acelei

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 500—501.

naţiuni, care erà mai veche şi mai numeroasă în patriă, şi a trimis acel timp bine-venit, când patria noastră şi naţiunile ei de bună-voie să se supună sub blândul şi dreptul sceptru al Austriei.

De atunci patria noastră a început a resufla mai uşor, de atunci a început patria noastră, nu numai a reînvià ca din morţi, ci a început a şi înflorì în toate părţile şi în toate ramurile ei.

Încă o naţiune mai erà, care erà mai numeroasă în patria noastră, care, deşi în credinţă şi alipire către tron şi în serviciul şi jertfele sale cele mari către patrie nu o întrecea nici una dintre conlocuitoarele naţiuni ale patriei, totuşi erà străină şi nedreptăţită în patria sa, şi care din toate beneficiile cele multe ale domnitorilor din augusta casă austriacă, cari prin o osebită părintească îngrijire le-au vărsat preste toate naţionalităţile patriei, nu s'a putut împărtăşi deplin şi în acea măsură în care ar fi voit aceşti preamarinimoşi şi drepţi domnitori, fiind-că mânile lor le legase egoistica constituţiune a patriei, — şi aceasta a fost naţiunea noastră română.

Însă, domnilor, Dumnezeu, care schimbă timpurile şi poartă în mână şi cârmueşte soartea popoarelor a adus timpul şi pentru aceasta! Şi tocmai pe vremea când naţiunea noastră aveà o mai mare lipsă de îngrijire părintească şi de un ajutor puternic, rânduì Dumnezeu la ocârmuire şi pe tronul Austriei pe Sacratisima Maiestate, pe preabunul şi preaînduratul nostru împărat Francisc Iosif I. Acesta, ca un părinte adevărat, drept şi bun al tuturor naţiunilor, dorind prin administrarea dreptăţii a fericì patria noastră, în tot chipul s'a nevoit, ca între celelalte naţionalităţi îndreptăţite ale patriei să ridice la demnitate de naţiune şi pe naţiunea română, ear' pe fiii ei, ca pe nişte adevăraţi şi patriei şi tronului mult folositori fii şi credincioşi supuşi ai sei, cu asemenea dragoste şi căldură părintească să-'i îmbrăţişeze, şi fiind-că legile cele vechi ale patriei noastre 'i-au stat în contră, ca nici monarchia să nu o poată consolida, nici neîndreptăţitele naţiuni ale împărtăşì de beneficiile constituţiunii să nu poată, — cu oareşi-care înţelepciune dumnezeiască a aflat, că nu poate singur numai pe basa constituţiunii celei vechi a fericì şi pe naţiunea noastră credincioasă şi numeroasă, dacă nu va aduce în viaţă alte legi de stat încă, pe al căror fundament asemenea la toate naţiunile patriei noastre să-'şi arete dreptatea şi să-'şi manifesteze dragostea cea părintească a sa.

Aceste legi fundamentale sunt diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861.

Domnilor! Când adânc cuget la spiritul legilor acestora, aflu înţelepciunea cea mai mare a marelui şi preadreptului monarch şi domnitorului nostru în aceea, că în acestea legi fundamentale M. Sa s'a îngrijit, ca să avem securitate în contra tuturor pericłelor ce ne-ar puteà venì din afară, pentru-ca fiind legate cu legătura vecinică toate provinciile şi ţările de sub sceptrul Austriei spre apărare, şi cu atât mai vârtos întărindu-se monarchia, — să poată da faţă cu toate viforele acelea, cari s'ar întâmpla şi ar veni asupra patriei noastre sau asupra monarchiei. Eu aflu deci garantată odihna viitorului patriei şi al tuturor popoarelor de sub sceptrul Austriei, aflu, zic, garanţa, pacea şi odihna cea din lăuntru a patriei noastre, care statornică numai aşa poate să fie, dacă e basată pe egalitatea drepturilor tuturor naţiunilor, care deodată întemeiază între diversele naţionalităţi şi dragostea comună, cu care diplomele acestea leagă toate naţionalităţile din patria noastră.

Ce e mai frumos, domnilor, decât cu toţi vecinii, cu toţi oamenii a se întâlni ca cu fraţi? Ce e mai fericitor decât în deaproapele seu a nu vedea mai mult pe contrarul seu, asupritorul şi împilătorul seu, ci să vezi pe fratele teu, pe semenul teu! Şi acest beneficiu ni-l'a adus nouă în patrie diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861. A voit deci M. Sa, ca un principe drept şi preaînţelept, ca să şteargă ura şi invidia dintre toate popoarele, să unească inimile popoarelor sale, pentru-că şi patria noastră numai atunci poate fi fericită, ear' monarchia puternică şi în afară, dacă vor fi inimile popoarelor unite la olaltă, dacă va fi pacea ţărilor din lăuntru statorită, pe basa dreptăţii şi a egalităţii drepturilor.

Şi oare cum s'ar fi putut altmintrelea unì inimile popoarelor patriei noastre, decât numai pe o basă şi pe un fundament drept pe care M. Sa l-a pus în aceste doue diplome? Dreptatea singură e aceea, care face din nepreteni preteni, dreptatea e singură aceea, care e în stare a legà o naţiune de altă limbă şi confesiune cu alte naţionalităţi de alte origini şi confesiuni. Fundamentul acesta dară 'l aflăm noi depus în diplomele acestea, fundamentul siguritąţii publice, a monarchiei şi patriei noastre, şi legământul cel de dragoste dat tuturor popoarelor, nu numai în patria noastră, ci în întreaga monarchie.

Spun drept, domnilor, că eu ţin de o mare fericire şi onoare aceea, dacă nu numai naţiunea mea, dar' şi conlocuitoarele naţiuni vor fi representate în consiliul imperial.

De mare fericire ţin pentru aceea, pentru-că patria noastră are lipsuri multe şi doriri mari şi drepte, precum este uşurarea poporului de contribuţiunea care întru atâta măsură se îngreunează pe umerii lui, încât stă se cadă sub povara ei, şi precum este miliţia şi alte lucruri, la cari medicina eficace nicăirea nu o putem găsì, fără numai singur acolo, în consiliul imperial. Lipsă avem deci toate naţionalităţile ca să ne ducem după medicina aceasta salutară, spre uşurarea tuturor popoarelor şi claselor, pe care M. Sa pentru toţi a pregătit-o. (Bravo!)"

(Oratorul ţine de mare onoare să ocupe loc şi representanţii Ardealului în consiliul imperial, din care fac parte membri ai familiei domnitorului, continuă apoi astfel):

. . . „De aceea dară, în primirea şi alipirea sa către aceste două diplome să nu socotească nimenea aceea, că vre-o naţiune în Transilvania poate să ne iee primatul dela naţiunea noastră română, care dela început cu toată inima şi cu tot sufletul seu s'a lipit de diplomele şi documentele acestea însemnate de stat ale Maiestăţii Sale.

Nu, domnilor, eu preţuesc şi ştiu, că toate naţiunile s'au silit să dovedească în toate timpurile alipirea către tronul M. Sale, însă în privinţa aceasta îndrăsnesc fără a vătăma adevărul sau conştiinţa a zice, că pe naţiunea noastră în simţurile acestea ale alipirii către tron şi augusta casă habsburgică nu o poate nici o naţiune din imperiul austriac a o întrece, nici primatul dela naţiunea noastră nu-'l putem lăsa altora. De un mare şi vecinic document al neînfrântei credinţe a naţiunei române şi a alipirii sale nemărginite către tron ştie fie-cine, din anii cei nefericiţi, din anii 1848 şi 1849. Ear' cu câtă căldură a întrebuinţat naţiunea noastră şi cele două diplome, destul de invederat a manifestat naţiunea română şi în congresul naţional mai de curând ţinut în Sibiiu, unde cu unanimitate a primit diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861. Cu acea căldură, domnilor, le îmbrăţişem şi în momentul de faţă, şi nu cred să fie cine-va din partea naţiunei noastre, care cu toată inima să nu vadă bucuros inarticularea diplomei şi a patentei.

Deci dară eu din partea mea încă mă alătur şi sunt mulţămit cu formularea care s'a dat inarticulării acesteia din partea comisiunii, şi primindu-o în tot cuprinsul ei doresc, ca cât mai în grabă

să le și văd aceste amândouă sancționate de Sacratisima Sa Maiestate". (Bravo! Să trăiască!) *)

Zimmermann recomandă asemenea inarticularea acestor acte publice de mare importanță, și în urmă presidentul pune la vot proiectul de lege, după-ce 'i-a cetit de nou începutul și sfârșitul în limba maghiară. Întreaga dietă se scoală în picioare, declarându-se pentru primirea proiectului, între sgomotoase strigări de: „Hoch" și „să trăiască". Au fost presenți 91 membri ai dietei. Presidentul enunță *primirea cu unanimitate* a proiectului de lege și încheie ședința.

Ardealul întră în senatul imperial.

Ședința XXXIX.

Ținută în 1 Octomvrie. Se autentică protocolul ședinței din urmă. Se cetește învitarea comisarului reg. dietal de a luà dieta în pertractare legislatorică propositiunea a treia regească, despre *legea electorală* pentru dieta Ardealului, spre care scop se comunică dietei proiectul regimului, adecă regulamentul provisor, după care s'a compus dieta de față.

Dieta consideră regulamentul ca cetit, și decide alegerea unei comisiuni, care să-'l censureze și se facă dietei raport.

Se cetește apoi comunicatul comisarului regesc dietal, la care e alăturat rescriptul împărătesc din 27 Sept. 1863 despre întărirea în principiu a articolului prim de lege, despre inarticularea națiunii române și a confesiunilor ei, cerându-se unele mici modificări (pe cari le cunoaștem), și apoi subșternerea de nou a articolului, acum în formă de lege.

Presidentul întreabă, dacă voește dieta să se pronunțe *acum* asupra modificărilor propuse din partea cancelariei aulice? După-ce vorbesc la obiect: episcopul *Șaguna*, metropolitul *Șuluțiu*, *Negruțiu*, *Zimmermann*, *Hania*, *Bologa*, *Pușcariu* și alții, se decretează *urgența* obiectului și

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 501—503.

alegerea unei comisiuni care în trei zile să vină cu propunere în fața dietei.

Se cetește in urmă rescriptul împărătesc, venit prin mânile comisarului reg. dietal, în chestia *trimiterii de representanți la senatul imperial dela Viena.* Rescriptul e datat din 27 Septemvrie 1863 și e de următorul cuprins:

„Noi, Francisc Iosif Ântâiul, din grația lui Dumnezeu Împărat al Austriei, Rege apostolic al Ungariei, Regele Boemiei, Galiției și Lodomeriei, etc. Mare principe al Transilvaniei și comite al Săcuilor, etc.

Dăm de știre și priceput representanților iubitului nostru mare principat al Transilvaniei, pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu convocați:

Defigerea modului în care să se facă alegerea deputaților Transilvaniei la senatul imperial am reservat-o prin biletul nostru de mână imp. din 26 Februarie 1861 regulării constituționale, pe calea legislațiunii țării, și trimiterea acestor deputați la senatul imperial am declarat-o, prin rescriptul nostru regesc din 15 Iunie a. c. pentru deschiderea dietei emis, de una din acelea afaceri însemnate, despre cari vom mandà să 'i-se propună dietei proiectele de legi atingătoare.

Fiind-că însă regularea definitivă a acestei afaceri, pe calea legislațiunii țării, cum e de prevăzut, va aveà trebuință de timp mai îndelungat și pertractări mai adânc tăietoare, și după-ce în adresa voastră preaumilită din 21 August a. c. cătră noi îndreptată a-ți declarat, iubiților credincioși, că sunteți gata a luà parte la pertractările senatului imperial în privința acelor obiecte ale legislațiunii, cari în înțelesul articolilor I și II ai diplomei noastre din 20 Octomvrie 1860 și al determinațiunilor respective din legea fundamentală dela 26 Februarie 1861 despre representațiunea imperiului privesc la drepturile, datorințele și interesele comune ale tuturor regatelor și țărilor noastre; după-ce în fine a-'ți intreprins a trece aceste documente în legile țării cu text autentic în toate trei limbile țării și veți fi și esecutat aceasta, cum sperăm, până la sosirea acestui rescript al nostru: vă provocăm prin aceasta, iubiților credincioși, ca și până atunci, până va fi defipt definitiv, cu confăptuirea voastră, pe cale constituțională, modul în care să se facă alegerea deputaților Transilvaniei la senatul imperial, să vă păstrați cuviincios influența care vi-se compete în înțelesul legii fundamen-

tale din 26 Februarie 1861 la senatul imperial acum adunat în pertractarea acelor afaceri, cari voim să fie tratate şi decise în înţelesul articolului I şi II al diplomei din 20 Octomvrie 1860 numai cu convoirea senatului imperial.

Aşteptăm deci cu atât mai tare că veţi corespunde, iubiţilor credincioşi, ca representanţii marelui nostru principat Transilvania, la dietă adunaţi, cât se poate mai curând acestei provocări, cu cât ast-fel de afaceri comune peste puţin trebue să se iee la pertractare şi decidere şi interesele cele mai momentuoase ale iubitului nostru mare principat Transilvania pretind cu urgenţă, ca deputaţii Transilvaniei să fie de faţă în senatul imperial.

Vă recomandăm tot odată iubiţilor credincioşi şi vă provocăm: *să alegeţi pe acei 26 membri ai dietei, cari sunt a se trimite din Transilvania la senatul imperial* în înţelesul §-lui 6 al legii fundamentale despre representaţiunea imperiului, acum odată aşa, ca dintre cele 8 despărţăminte în cari se împarte dieta după §-ul 27 al regulamentului provisor de trebi, spre a uşurà pertractarea afacerilor, despărţământul I şi II să aleagă câte 4, ear' III, IV, V, VI, VII şi VIII câte trei membri din întreaga dietă, prin majoritatea absolută de voturi.

Când însă în vre-un despărţământ de acestea, sau în mai multe, nu ar fi de faţă atâţi membri câţi sunt de lipsă în înţelesul paragrafului 33 din regulamentul provisor de trebi pentru a puteà luà conclus, ori-când un despărţământ ori altul din care-va causă n'ar voì, ori n'ar puteà intreprinde alegerile acestea, atunci membrii pe cari erà să-'i aleagă de alt-cum un ast-fel de despărţământ pentru casa deputaţilor a senatului imperial îi va alege dieta singură dintre toţi membrii dietei, prin majoritatea absolută de voturile acelor membri ai dietei, cari iau parte la aceste alegeri.

Suntem încredinţaţi de altmintrelea, că comitetele compuse în înţelesul §-lui 28 al regulamentului prov. de trebi, şi acele ce se vor mai compune, vor lucrà mai încolo la proiectele de legi cari vi-s'au trimis şi vi-se vor mai trimite, iubiţilor credincioşi, şi pe timpul cât vor fi luând parte la pertractările senatului imperial membrii dietei, pe cari îi veţi trimite în casa deputaţilor a senatului imperial, — pentru-ca adunându-se dieta eară îndată după încheierea şedinţelor senatului imperial, să fie în stare a reîncepe şi continua cu succes activitatea sa constituţională spre deslegarea celor multe afaceri momentuoase, cari au rămas încă nedeslegate.

Pe lângă care vă rămânem cu bunăvoința și grația noastră ces. reg. și de mare principe, nestrămutaver aplecați. Dat în *Ischl*, în 27 Septemvrie, anul unamieoptsuteșasezeci și trei, al împărăției noastre al cincisprezecelea. *Francisc Iosif* m. p., Francisc conte de *Nádasdy* m. p. In urma mandatului preaînalt al Maiestății Sale ces. reg. apostolice, Nicolau conte de *Teleki* m. p.“ *)

Rescriptul e cetit în toate limbile și e primit cu aclamări. Cu toate acestea, erà un curent în dietă contrar rescriptului acestuia, dar' nu voià nimeni să pășească pe față și să iee posiție ostilă trimiterei de deputați la senatul imperial dela Viena. S'a aflat deci cu cale a se face numai propuneri de amânare, când într'o formă, când într'alta, dar' fără succes, căci majoritatea a acceptat vederile celor-ce erau pentru *urgența* obiectului dela ordinea zilei și pentru cea mai grabnică a sa resolvare. Se făcu-se și o ast-fel de propunere, ca dieta să nu desbată acest obiect până nu-'și va termina toate lucrările de natură internă. Primul orator, *Mihail Binder*, propune decretarea urgenței și alegerea unei comisiuni de 12, care în șase zile să vină cu raport motivat în fața dietei. *Obert* e pentru amânarea luărei vre-unei hotărîri, până în ședința următoare. *Lassel* asemenea. Presidentul îi face atenți, că așa ceva nu e prevăzut în regulament. Dă apoi cuvântul lui

Ladislau Vajda (ungurește): „Mărite președinte! Prea onorată casă representativă! N'am fost pregătit la aceea, ca astăzi să pot auzì preagrațiosul rescript al M. Sale prin care ne provoacă la împărtășirea în consiliul imperial. Prin urmare nici la aceea n'am putut fi pregătit, că am să vorbesc astăzi în obiectul acesta. De oare-ce am fost însă de față la cetirea aceasta, îmi țin de datorie a mă declarà.

De câte-ori M. Sa s'a adresat către noi pe calea grațioaselor rescripte, de atâtea ori ne-a vorbit cu o franchețǎ cavalerească, și eu așa cred, că tocmai din această împrejurare putem deduce, că și M. Sa așteaptă dela noi, ca să descoperim înaintea M. Sale curat și cu sinceritate despre tot ce vedem că e bun în interesul și binele patriei.

Maiestatea Sa pe lângă cea mai mare bunăvoință nu poate mijlocì întru toate binele patriei, dacă noi vom neglege cel mai

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă și literatură*«, anul 1863, numărul 27.

mare obligament al nostru către patrie, adecă acela, că aceea ce vedem că e salutar pentru interesul patriei, să şi descoperim Maiestăţii Sale.

Tocmai pentru aceea, îmi ţin şi eu de datorinţă a declară cu sinceritate, că eu din parte-'mi nu mă împărtăşesc la bucuria ce o are dieta asupra rescriptului regesc, întru-cât acest rescript graţios ne provoacă să alegem de loc deputaţi pentru trimiterea la senatul imperial. Pentru-ca să nu fiu rău înţeles eu spun, că nu voesc să atac, nici diploma din Octomvrie, nici patenta din Februarie. Acesta nu poate fi scopul meu, de oare-ce naţiunea română, al cărei fiu sunt şi eu, atât cu ocasiunea congresului, prin jurnale, cât şi prin deputaţi, acì în dietă, s'a declarat, că ea stă pe terenul diplomei din Octomvrie şi a patentei din Februarie, de oare-ce chiar şi M. Sa zice în patenta din 26 Februarie, că cu toată energia şi puterea sa împărătească o va apără în contra a veri-ce atacuri. Deci ar fi lucru de rîs, ca eu să mă opun. Eu ca deputat român numai atunci a-'şi face aceasta, dacă cutare 'mi-ar puteà esplicà, că a nu primì diploma, a nu primì patenta, e un bine absolut. Iar' a primì, e un rău pentru patria mea şi pentru naţiunea mea. Atunci, deşi a-'şi fi numai singur, m'a-şi espune la ori-ce urmări rele şi 'mi-a-şi ţineà de datorinţă a-'mi esplicà cu sinceritate părerea. Însă de oare-ce aceasta nu s'a întâmplat, eu declar de nou, că nu vorbesc, nici în contra diplomei, nici în contra patentei, ci voesc numai a spune, că după părerea mea aceasta e dorinţa părţii celei mai mari a poporaţiunii Transilvaniei, că adecă, M. Sa să se îndestulească cu aceea, ca să ne erte, ca mai nainte să pertractăm causele interne ale patriei noastre, să ne erte ca să aşteptăm sancţionarea preaînaltă a proiectelor acestora de lege şi sosirea diplomei pe care M. Sa s'a îndurat preagraţios a ni-o promite. Dacă acestea se vor întâmplà, atunci bucuros dau votul la acesta, dar' cel puţin până nu vor fi pertractate propoziţiunile regeşti, eu nu voiu votà pentru trimiterea deputaţilor la senatul imperial. (Presidentul îl întrerumpe făcându-'l atent, că nu rescriptul e la ordinea zilei, ci întrebarea, că ce să se facă cu rescriptul? Oratorul continuă:) Mă rog de iertare, numai să pare că nu e în legătură cu chestiunea atinsă de mine. Eu tocmai aceea am voit să proiectez, ca *să se amâne şedinţa aceasta,* pentru-ca să avem timp de a rumegà mai bine obiectul şi să rugăm pe M. Sa cu preaumilinţă, să ne conceadă mai întâiu să pertractăm până în fine propoziţiunile regeşti, şi după-ce

proiectele în privința acestora vor fi așternute M. Sale spre sancționare, după-ce acelea ni-se vor retrimite sancționate, și după-ce vom căpătà și diploma promisă, atunci să binevoiască a ne provocà să alegem deputați pentru senatul imperial".*)

Rannicher e pentru propunerea lui Binder, ear' *Zimmermann* sprigineşte părerea lui *Vajda* și cere și el să se dee termin dietei pentru a puteà atrage în desbatere și pe cei-ce nu-'s acum de față.

La votare se primeşte propunerea lui *Binder*. Se face imediat alegerea comisiunii. Resultatul votării se va comunica în şedința următoare. Se cetește în urmă representațiunea pentru înaintarea proiectului de lege despre inarticularea diplomei și a patentei și comitiva către comisarul regesc, cari primindu-se, ședința se încheie.

Şedința XL.

Ținută în 3 Octomvrie. A fost de scurtă durată. Se cetește și autentică protocolul ședinței premergătoare. Presidiul raportează, că în comisiunea pentru trimiterea de deputați la senatul imperial au fost aleși cu majoritate absolută de voturi următorii: Episcopul Fogarassy, Zimmermann, episcopul *Şaguna,* Conrad Schmidt, Metropolitul *Şuluțiu,* Escel. Sa *V. L. Popp,* vice-presidentul guvernial, Rannicher, Lászlóffy, M. Binder, Baron Reichenstein, va să zică numai zece, eară voturi mai multe dintre ceialalți au primit *Aldulian* și *Moga.*

La propunerea presidentului se decide, ca pentru două locuri în comisiune să se facă votare nouă, având să urmeze scrutiniul numai decât. Se face votarea, și comisiunea pentru scrutiniu se retrage spre a constatà resultatul, ear' până atunci se cetesc în limba română trei proiecte de lege, presentate din partea deputatului Dr. *Ioan Rațiu* și consoții, cu privire la interpretarea și modificarea unor paragrafi din patenta împărătească dela 21 Iunie 1854, în acel înțeles, ca sarcinile poporului *să fie uşurate.*

Se cetesc petițiunile unor comune rurale din comitatul Turdei și din comitatul Clujului pentru a fi incor-

*) Din »*Gazeta Trans.*«, anul 1863, numărul 98—99.

porate la pământul săsesc și a fi supuse jurisdicțiunii săsești.

Comisiunea scrutinătoare face cunoscut, că majoritatea absolută, ca membri ai comisiunii de sus, au întrunit-o din voturile date: *Aldulian* și *Moga*, cari se declară aleși, ear' comisiunea completă.

Presidentul provoacă comisiunea pentru propositiunea a doua regească să se întrunească la ora unu pentru a predà comisarului regesc legea votată spre înaintare la locul preaînalt. În urmă presidentul roagă pe toți membrii dietei să se întrunească în ziua următoare la orele nouă și jumătate în sala de ședințe, pentru a merge în corpore la biserică unde se va oficià serviciu dumnezeesc din incidentul onomasticei preagrațiosului domnitor, — și încheie ședința.

Ședința XLI.

Ținută în 7 Octomvrie. Se autentică protocolul ședinței din urmă. *Trauschenfels,* raportor al comisiunii pentru esaminarea proiectului de lege despre inarticularea națiunei române și a confesiunilor ei, retrimis cu unele modificări din partea cancelariei aulice, propune acceptarea modificărilor. Vorbesc mai mulți la obiect, toți pentru primirea modificărilor. Vorbește apoi

Ioan Bran de Leményi: „Înalt presidiu! Înalt corp legislativ! Am auzit în zilele trecute cu câtă bucurie a umplut inimile noastre, ale representanților marelui principat al Transilvaniei, preaînaltul rescript venit dimpreună cu articolul I de lege privitor la efectuirea egalei îndreptățiri a națiunei române și a confesiunilor ei. Am auzit tot cu ocasiunea aceea glasuri din partea unei eclatante majorități, ba a-și puteà zice, din partea întregei înalte diete, pentru primirea îndată a acelor modificațiuni cu cari a venit îndărăt articolul acesta de lege din partea înaltului regim.

Pentru-ca totuși să se facă din destul regulamentului de trebi al înaltei case, s'a dat acel preaînalt rescript la articolul prim, cu modificățiunea venită de sus, comitetului dietal spre prelucrare și cu scopul ca să-și facă propunerea sa motivată.

Astăzi am auzit cetindu-se acì, în numele comitetului dietal, prin referentul seu, dl deputat Trauschenfels, proiectul de lege formulat, dimpreună și cu motivele de cari s'a aflat condus comitetul dietal

la acest obiect. Eu părtinesc cu totul motivele comitetului dietal, şi pe basa acelora sunt cu totul înţeles şi cu formularea articolului prim de lege, după-cum 'l-a aşezat comitetul dietal Căci eu în şedinţa din zilele trecute, când adecă s'a cetit acest articol de lege dimpreună cu comitiva sa din partea regimului, m'am declarat, că aceste modificaţiuni sunt cu totul neesenţiale, ba încă servesc numai spre o mai perfectă precisiune a respectivilor paragrafi, de oare-ce epitetele şi cuvintele ce dela un loc s'au pus la alt loc în §. 2. „după instituţiunile cele canonice" în adevăr că sunt mai bine aplicate, sunt cu mult mai corespunzătoare acì unde s'au pus, adecă cu privire numai la afacerile bisericeşti, iar' nu ca instituţiunile acestea canonice să se reducă şi la administrarea şcoalelor şi a fundaţiunilor.

Mai încolo, unde s'a zis că bisericile au aceia-şi egală posiţiune în marele principat Transilvania, şi modificaţiunea aceasta din parte-'mi o privesc mai corespunzătoare decât cum se zisese în proiect din partea noastră »*posiţiune în stat*«, pentru-că după-cum foarte bine s'a esprimat şi comitetul dietal, ar trece peste activitatea înaltei diete, dacă cuvântul acesta »*stat*« s'ar reduce poate la întregul imperiu austriac.

Apoi la §-ul 6, unde în proiectul nostru s'a fost zis: privilegii, patente, etc. s'au lăsat toate acestea afară şi s'a zis numai: „toate legile ţării cari stau în contrazicere cu determinaţiunile legii acesteia sunt desfiinţate şi fără putere de lege". În privinţa aceasta iarăşi cred, că prin lăsarea afară a patentelor şi privilegiilor, estensiunea acestui paragraf n'a perdut în esenţă nimica, pentru-că dacă patentele, ordinaţiunile şi privilegiile sunt în contra legilor, apoi în adevăr că de sine să înţelege, că nu mai pot sustà, ci de sine trebue să înceteze.

Pe basa acestor motive eu din parte-'mi a-şi propune, ca înalta dietă să primească întru toate articolul I. de lege pentru efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunei române şi a confesiunilor ei, aşa cum s'a formulat prin şi din partea comitetului dietal, pentru-că aceasta este întocmai conglăsuitor, întocmai de un înţeles cu proiectul I de lege venit din partea înaltului regim. O mică reflexiune a-şi avea înaltă dietă numai acolo. . . . (Presidentul întrerupe. Oratorul termină). Aşa-dară sunt cu totul pe lângă articolul de lege după-cum s'a formulat din partea comitetului dietal. Iar' cu privire la pasagiul din § 3. unde textul maghiar nu corespunde textului german

şi român, sunt de părerea, ca cuvântul »*négy*« se rămână afară şi din textul maghiar, cu atât mai vârtos, că după aceea numai decât totuşi se enumeră acele patru naţiuni".*)

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită casă! Nu e doară de lipsă să ostenesc cu multe cuvinte pe preamărita casă în privinţa articolului acestuia de lege I. despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunei române şi a confesiunilor ei, aşa precum acela a venit dela locurile preaînalte, şi aşa precum prin preafundata comitivă ni-'l-a propus nouă comisiunea dietală spre desbatere. Fără aci numai aceea este de lipsă, ca să erumpem în cea mai adâncă mulţămită omagială cătră M. Sa, şi deplină încredere dând asecurătoarelor cuvinte ale M. Sale din regescul rescript dela 27 Septemvrie a. c. „că strămutările de M. Sa făcute nu ating esenţa lucrului, ci eschid numai unele interpretări cu cari nici noi încă nu consimţim", — să recunoaştem şi să ne odihnim, că M. Sa preaînduratul nostru monarch, nimica ceva esenţial mutând în articolul acesta, s'a îndurat încă mai nainte, anticipative, a dărui sancţiunea articolului acestuia. Zic, nu ne rămâne alta, decât să erumpem în cea mai profundă mulţămită omagială cătră M. Sa şi înaltul seu regim pentru bunătatea şi graţia aceasta, prin care încă mai nainte a asigurat sancţiunea articolului acestuia. Pentru aceea dară eu, în tot cuprinsul acela cum a venit în jos dela M. Sa, şi în acel cuprins cum 'l-a propus comisiunea dietală, primesc articolul acesta cu toată inima şi cu mulţămită. Aci numai, în stilisarea §-lui 2, unde se zice în textul german: „Die evangelische Kirche des helvetischen Bekenntnisses, die evang. Kirche des augsburg. Bekenntnisses", etc. ear' în textul românesc este: „Biserica de religiunea evangelică-helvetică, biserica de religiunea evangelică-augsburgică, şi biserica unitară", etc. eu socotesc, că în textul român, ca să se lovească cu cel german, încă să se pună, în loc de „biserică" — „confesiune".

Singura aceasta observare am la acest articol. În celelalte cu toată omagiala mulţămită cătră M. Sa îl primesc".**)

Zimmermann e pentru primirea art. de lege aşa cum a venit dela guvern.

Dr. Ioan Raţiu: „Mă rog înalt presidiu! Mai nainte de toate se fac oare cari întrebări, pentru-că nu pricep bine para-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 521—522.

**) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, numărul 98—99 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 522.

graful 6, până-ce domnul apărător al propositiunii guvernului nu-'mi va da oare-cari deslușiri, pentru-că cu ocasiunea desbaterii propositiunii I, la §-ul 6, eu încă am votat cu aceia cari au fost de părerea, că prin §-ul acesta sunt, nu numai legile cari stau în contrazicere cu determinațiunile art. I desființate, ci și patentele, privilegiile și ordinațiunile, etc.

Eu așa cred, că privilegiul este o escepțiune dela o lege generală; și că prin urmare privilegiile pot sustà și după desființarea unei legi generale. Și așa eu mă tem, că și după întărirea legii acesteia, privilegiile de mai nainte, ca escepțiuni dela legea generală, vor rămâneà în valoare.

Asemenea stă și cu ordinațiunile și patentele, căci patentele eu cred că nu sunt alta decât o modificare a legii ce esistă, o desființare a legii.

Așa-dară și despre patente se poate zice, că ele pot sustà ca modificațiuni ale legii generale. Dacă însă domnul apărător al proiectului regimului, — pe care însă nu-'l văd pe banca guvernului, — îmi va da deslușirea cerută și mă va asigurà, că nu se va puteà naște nici o îndoială, că sub „legile țării" cari stau în contrazicere cu determinațiunile art. I se înțeleg și toate privilegiile, patentele, rescriptele, ordinațiunile, etc. atunci eu încă mă mulțămesc cu stilisarea din §-ul 6. Iar' la din contră, trebue să-'mi dau părerea în contra §-ului 6, și se propun, ca se rugăm pe M. Sa să sancționeze art. de lege I așa după-cum 'l-a trimis înalta dietă întâiași-dată spre sancționare".*)

Se naște un scurt dialog între vice-presidentul *Aldulian* și *Dr. Rațiu*, pentru a se stabilì, dacă oratorul e *pentru* ori *contra* primirii art. de lege. *Reichenstein* răspunde apoi lui Dr. *Rațiu*, că amintirea patentelor, privilegiilor, etc. e de prisos, de oare-ce art. VIII din anul 1791 le detrage acestora ori-ce valoare de lege. *Rannicher* se esprimă tot în acest înțeles. Ordinațiunile, după dreptul public al Ardealului, au valoare numai atunci, când nu stau în contrazicere cu legile țării. Privilegii acum nu se mai dau. De aceea nu este motiv de temere. E pentru votarea art. de lege cu modificările propuse. Vorbește apoi *Negruțiu*, și propune să fie rugată M. Sa să se îndure a

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, anul 1863, numărul 100 și »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 522—523.

sancţionà cât mai curând acest articol de lege, la tot casul însă înainte de a se desfiinţà dieta. (Bravo!) *Dr. Ioan Raţiu* zice, că dacă înalta casă e mulţămită cu esplicările date, el nu mai e îngrijorat. *Nicolae Popea* cere ca cuvântul »*négy*« din textul maghiar să fie trecut şi în textul german şi în cel român, de unde numai din eroare să vede că a rămas afară. *Ioachim Murăşan* ar dorì, ca dieta să dee esplicare, cum a înţeles art. de lege când 'l-a votat. Dacă nu se dă esplicarea, atunci să rămână legea aşa cum a fost presentată întâiaşi-dată M. Sale spre sancţionare. *Rosenfeld* e pentru primirea art. de lege, şi e mulţămit cu esplicările lui Reichenstein şi Rannicher. *Moga* renunţă la cuvânt. *Metropolitul Şuluţiu* ar dorì, ca în clausula M. Sale să se zică, că „nu numai noi înşine, ci şi *legiuiţii nostri următori*, precum şi supuşii nostri" vom observà acest articol de lege, fiind-că în clausula de acum de legiuiţii următori ai M. Sale nu e vorba. *Negruţiu* insistă, ca M. Sa să fie rugată a sancţionà cât mai curând acest art. de lege, şi cere trecerea acestei rugări în adresă.

Ioachim Murăşan propune, ca dieta să treacă în representaţiunea ce o va înaintà Domnitorului şi următorul pasaj: „Preaîndurata declaraţiune a M. Voastre din înaltul rescript regesc de dato 27 Septemvrie 1863 numărul 4529, că nu e schimbat nimica în esenţa acestui articol de lege, cum s'a subşternut el mai întâiu spre preaînaltă sancţionare, o înţelege preaumilit subscrisa dietă aşa, că privilegiile, patentele, rescriptele, ordinaţiunile enumerate în §-ul 6 al aceluia-şi, şi alte măsuri administrative cari stau în contrazicere cu aceasta lege, sunt privite ca fără de putere şi fără a se indicà mai de aproape".

Articolul de lege se primeşte cu modificările cancelariei aulice, primindu-se şi propunerea, ca cuvântul »*négy*« din textul maghiar să fie trecut şi în textul german cu »*Vier Nationen*« şi în cel român cu »*cele patru naţiuni*«. Alte schimbări nu se fac.

Se ceteşte în toate limbile ţării representaţiunea pe lângă care se va subşterne de nou M. Sale articolul I de lege, şi comitiva adresată comisarului reg. dietal, iar' cu

predarea se însărcinează comisiunea care a fost încredinţată cu studiarea acestui obiect.

Preşedintele presentează petiţiunea unor alegători din cercul I al comitatului Alba-inferioară, în care se plâng, că cercul lor încă nici acum nu e representat în dietă. Se va predà comisiunii petiţionare.

Obert face propunere în scris, ca dieta să facă paşii de lipsă pentru *reducerea anilor de serviciu la miliţie.* Se va pune la ordinea zilei la timpul seu.

Vice-presidentul *Aldulian* comunică, că comisarul dietal a luat în primire articolul II de lege, zicând, că fapta aceasta o priveşte ca nou document despre activitatea dietei, şi promiţând, că îşi va ţineà de cea mai plăcută datorinţă în cel mai scurt timp a subşterne articolul de lege M. Sale spre sancţionare. Aclamări generale.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa XLII.

Ţinută în 8 Octomvrie. Presidentul comunică, că autenticarea protocolului se va face la finea şedinţei. Se dă cetire hârtiei comisarului regesc dietal, prin care acesta trimite dietei un proiect de lege despre modificarea şi întregirea paragrafilor 23, 26 şi 85 din patenta împărătească dela 21 Iunie 1854. Pentru studiarea proiectului de lege se decide compunerea unei comisiuni din câte doi membri numiţi din partea fie-cărei secţiuni.

Se pune la ordinea zilei trimiterea de delegaţi în senatul imperial. Raportorul *M. Binder* face următoarea propunere:

»1. Provocării emise către dietă prin rescriptul preaînalt din 27 Septemvrie 1863 numărul 4530, să se corespundă în modul determinat mai de aproape ast-fel, ca mai întâiu să aleagă fără întârziere deputaţi la senatul imperial despărţămintele 1, 2, 4, 5, 7 şi 8, şi după aceasta apoi să aleagă înalta dietă pentru despărţămintele 3 şi 6. (ale Maghiarilor absenţi).

2. Pentru esecutarea mai curândă va aveà să aleagă:

a) Mai întâiu despărţământul 1 şi în altă sală a localităţilor dietei despărţământul 4.

b) După întreprinderea scrutiniului şi publicarea resultatului prin domnul preşedinte al dietei, vor alege numai decât:

despărțământul 2 și 5, iarăși în sale separate, și resultatul se va publică tot în același mod.

c) După aceasta va alege despărțământul 7 și 8, și după publicarea resultatului va păși

d) dieta la alegerea celor șase deputați la senatul imperial, cari cad pe despărțămintele 3 și 6 și sunt a se alege de către dietă.

3. Resultatul acestei alegeri se va subșterne M. Sale spre cunoștință prin o representațiune în care se va esprimă totodată, ca M. Sa să se îndure preagrațios a dispunesă sosească cât mai curând la dietă al patrulea și al cincilea proiect al regimului«.

Se deschide discuția asupra propunerii. Vorbește întâiu *Obert,* contra propunerii. *Fr. Schneider* e pentru facerea alegerilor, cât mai curând, pentru senatul imperial, iar' *Schnell,* părtinind vederile lui *Obert,* zice, că întâiu dieta ar trebuì să facă o lege, fie și numai provisorie, despre trimiterea de representanți în senatul imperial, și apoi să aleagă. E în contra ori-cărei procedări pripite. Ia în urma lor cuvântul

***Ioan Bran de Lemény*i:** „Inalt presidiu! Inaltă dietă! La ordine se află desbaterea generală despre raportul comitetului dietal privitor la înaltul rescript venıt pentru trimiterea deputaților transilvăneni la consiliul imperial. Eu din parte-'mi, dacă numai o scurtă privire arunc asupra împrejurărilor în cari se află poporul Transilvaniei, fără deosebire de naționalitate și confesiune, tocmai în privința acestor obiecte cari vin a se pertractà în consiliul imperial, adecă, corelațiunile contribuționale și de comunicațiune de drum de fier, apoi într'adevăr nu pot să'-mi acoper durerea, când văd că M. Sa ne provoacă la consiliul imperial, și noi, representanții poporului, *unii,* va să zică, suntem de părere, că se mai amânăm acest obiect încă, să amânăm încă trimiterea deputaților la senatul imperial.

Înaltă dietă! Cu ocasiunea desbaterii generale în privința adresei am adus pe scurt înainte, că poporul din Transilvania și până-acuma, și de presinte simte greutățile, simte urmările grele cari au urmat din amânarea realisării legilor fundamentale, adecă a diplomei din 20 Octomvrie 1860 și a patentei din 26 Februarie 1861. De oare-ce poporul în Transilvania și până în ziua de astăzi plătește darea capului, care în celelalte provincii de mult a încetat,

noi ca representanţi ai poporului din Transilvania, cari în adevăr, din inarticarea naţiunii române de egal îndreptăţită, din inarticularea egalităţii limbilor, din inarticularea înaltelor acte de stat, deşi acestea dau nişte interese sublime, dau nişte interese de o importanţă şi de o însemnătate nespusă, totuşi n'am dat nimica poporului, pentru-că poporul nu primeşte, nu dobândeşte nici un interes material. Înaltă dietă! Poporul Transilvaniei aşteaptă cu mare nedumerire, aşteaptă cu o speranţă, cu o siguritate nemărginită ceva uşurare dela dieta presentă, mai cu seamă în privinţa comunicaţiunii, contribuţiunii şi a recrutării. Înaltul rescript, înalta provocare ce ne-a venit pentru trimiterea deputaţilor transilvăneni la senatul imperial, trebue, înaltă dietă, să ne fie nouă ca o nouă dovadă de îngrijirea cea mai mult decât părintească a M. Sale preabunului nostru împărat şi mare-principe al Transilvaniei. Şi tocmai în interesul Transilvaniei trebue din toate puterile, trebue cu toată voinţa şi cu toată loialitatea să urmăm acestei provocări a M. Sale, şi fără intârziere să trimitem deputaţi din partea Transilvaniei la consiliul imperial, ca acestia luând parte la şedinţele consiliului imperial, acolo unde este locul şi timpul, acolo unde se pertractează aceste obiecte, să aducă la cunoştinţa marilor bărbaţi de stat, a întregei monarchii austriace, împrejurările Transilvaniei, şi pe basa acelora să mijlocească ştergerea dării capului şi o mai bună proporţiune a dării de pământ între Transilvania şi celelalte provincii ale monarchiei austriace. Pentru-că, înaltă dietă, un jugăr de pământ din Transilvania nu poate fi îngreunat tot cu aceia-şi cifră de contribuţiune cu care acesta poate fi îngreunat în alte provincii ale monarchiei austriace.

Nu putem, înaltă dietă, să aşteptăm nici o uşurare pentru poporul din Transilvania dela consiliul imperial, dacă noi nu vom voì, ori mai bine zicând, vom amânà trimiterea deputaţilor nostri la consiliul imperial, pentru-că nefiind representată Transilvania în consiliul imperial, nu se va aflà nime să descurce şi să informeze preaînaltul consiliu imperial despre corelaţiunile Transilvaniei. Deci eu în principiu înaltă dietă mă declar cu totul pentru raportul comisiunii dietale, într'acolo, ca adecă fără întârziere, după modalitatea propusă, să păşească înalta dietă la alegerea deputaţilor pentru consiliul imperial, iar' acestia fără întârziere să meargă în sus.

În aceasta nu văd eu nici o prejudecare a biletului de mână al M. Sale prin care adecă deciderea modalităţii alegerii deputaţilor la consiliul imperial s'a reţinut pentru puterea legislativă a Tran-

silvaniei, respective pentru dieta Transilvaniei şi M. Sa, pentru-că chiar în preaînaltul rescript prin care a venit acuma provocarea aceasta se zice limpede, că de oare-ce desbaterea, deciderea, şi aducerea unei legi în privinţa modalităţii alegerii de deputaţi la consiliul imperial ar poftì un timp mai îndelungat, şi de oare-ce consiliul imperial de present îşi ţine şedinţele sale în Viena, şi de oare-ce are să pertracteze budgetul şi drumul de fier: este de necesar, ca Transilvania să fie representată în consiliul imperial. Din aceste motive purcezând M. Sa, ne provoacă ca ad hoc, adecă pentru acuma, să alegem deputaţi pentru consiliul imperial după modalitatea indicată de M. Sa, lăsându-ne propoziţiunea a patra neatinsă. Eu nu văd prin aceasta procedură nici un pic de prejudecare a acelui drept al Transilvaniei, că adecă la timpul seu să se aducă un articol de lege pentru modalitatea alegerii deputaţilor Transilvaniei la consiliul imperial.

Ce se atinge de unele reflexiuni ale domnului deputat Schnell, când dânsul zice, că este în contra ori-cărei precipitări, eu răspund, că acì nu e vorba de nici o precipitare, pentru-că dacă înalta dietă va primì provocarea M. Sale, şi după modalitatea propusă din partea comisiunii dietale va păşì la alegerea deputaţilor imperiali, aceasta nu pot eu din parte-'mi să o privesc nici de-cum de precipitare.

Dar' cu mult mai puţin poate să stee ceealaltă obiecţionare a domnului deputat Schnell, că doară s'ar aflà o partidă chiar în consiliul imperial, care să impugne legalitatea alegerii deputaţilor Transilvaniei, pentru-că acesta este curat dreptul dietei Transilvaniei. Eu cred, înaltă dietă, că în consiliul imperial înfăţişarea deputaţilor Transilvaniei va fi binevenită. Eu cred, înaltă dietă, că noi, ca representanţi ai poporului, ca locuitori ai Transilvaniei, ca civi austriaci, avem să ţinem de o parte înaintea ochilor interesul poporului, iar' de altă parte consolidarea întregei monarchii austriace.

Înaltă dietă! La obiectul ce ne stă înainte, adecă la trimiterea deputaţilor Transilvaniei la senatul imperial, privesc toate provinciile marei monarchii austriace, priveşte cu deosebire înalta dietă, regatul Ungariei, Croaţia şi Boemia. Pasul acesta al înaltei diete este de mare însemnătate pentru consolidarea şi pentru realisarea ideii unităţii reale a întregei monarchii austriace. Eu zic din parte-'mi, pe basa acestor motive, ca să nu amânăm acest obiect urgent, ci cu inima plină de mulţămită şi loialitate cătră M. Sa să primim raportul comitetului dietal, şi fără întârziere să păşim la alegerea

deputaţilor în consiliul imperial, ca acestia, informând senatul imperial, să poată mijloci uşurarea cuvenită pentru poporul Transilvaniei".*)

Wittstock e în contra trimiterii de delegaţi în senatul imperial. *Schuller* şi după el *Binder,* iar' în urmă episcopul *Fogarassy* părtinesc vederile lui *Obert. Rannicher* constată, că după-ce dieta de atâtea-ori a recunoscut necesitatea trimiterii de delegaţi la senatul imperial, acum nu mai poate fi discutată chestia jertfirii esenţei lucrului pentru formalitatea învechită. Transilvania *are interes* să trimită representanţi în senatul imperial, — şi asta e esenţa lucrului. Desbaterea să întrerupe, pentru a se continuà în şedinţa următoare. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XLIII.

Ţinută în 9 Octomvrie. Să întră în ordinea de zi. Ia cuvântul

Ioan Puşcariu (După o întroducere scurtă): „Domnilor! Deşì desbaterile de eri aveau un caracter foarte serios şi oareşi-cum plin de îngrijire, totuşi avem mângăitoarea satisfacţiune, că voinţa cea tare de-a trimite deputaţi la senatul imperial a fost generală. Şi într'adevăr, domnilor, aceasta, după precedenţele ce le-a avut înalta casă, nici nu să puteà altmintrelea.

Aceasta voinţă noi am manifestat-o, atât cu ocasiunea adresei către M. Sa, cât şi cu alte ocasiuni, ba ce e mai mult, cu ocasiunea inarticulării diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi a patentei din 26 Februarie 1861, voinţa aceasta am prefăcut-o în lege obligătoare pentru toţi. Pentru aceea, la obiectul zilei pot venì numai două obiecte pentru noi în întrebare. Mai întâiu: vrem noi să trimitem deputaţi ai Transilvaniei la senatul imperial şi pănă atunci pănă-când trimiterea aceasta să va regulà prin o lege formală? Adecă, vrem noi să trimitem deputaţi, după-cum s'a esprimat un ilustru deputat, *ad hoc?* A doua, vrem noi să-'i trimitem după modalitatea aflată de comitetul dietal?

În privinţa aceasta trebue să-'mi dau părerea, că întrebarea aceasta este deslegată, pentru-că, când ni-s'a cetit înaltul rescript datat din Ischl 27 Septemvrie 1863, nu numai unanim ne-am

---

*) Cf. »*Gaz. Trans*«. 1863, numărul 100 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*» pag. 536—537.

declarat că vom trimite ad hoc deputaţi la senatul imperial, dar' tot-odată am declarat acest obiect de — *urgent.*

Aşa-dară, domnilor, a mai amânà lucrul prin amandamente, prin preservări în contra formei, este, că noi înşine venim în contrazicere, ceea-ce se apropie de un fel de laşitate. Aşa nu mă pot învoì nici cu părerea lui Wittstock, nici cu a lui Obert, ca noi să facem conclus special asupra unei preservări în contra prejudiţiilor ce ar puteà urmà din conclusul acesta, pentru-că însuşi preaînaltul rescript a avut grijă de această preservare, în cuvintele cari sună aşa: (Citează pasagele, apoi continuă): Acestea, domnilor, sunt cuvinte clare şi precise. Acestea cuprind în sine toată reserva, aceste cuvinte ne pot molcomì domnilor, ne pot odihnì din destul, cu atât mai vârtos, că dl apărător al regimului, Rannicher, foarte bine şi foarte potrivit ne-a arătat, că dieta Transilvaniei în mai multe rânduri a venit în asemenea cas, unde ea a adus şi totodată în conţelegere cu principele a esecutat conclusul fără articol de lege, legat cu barşon (catifea) roşu şi cu pecete de aur. Principiul constituţional prin aceasta nu s'a vătămat nici-odată, şi ar fi de prisos, domnilor, ca ast-fel de conclus să meargă în forma unui articol de lege provăzut cu toate şabloanele lui, pentru-că îndată după ce-'l esecutăm el şi încetează.

Un articol de lege, îmbrăcat în toate formele lui, are înţeles numai pentru casul acela, când are să aibă o valoare continuă şi să dureze timp mai îudelungat. De aceea nu mă pot unì nici cu propunerea domnului episcop Fogarassy, ca înalta casă să hotărască, că trimiterea deputaţilor la senatul imperial ar fi numai ad hoc. Determinaţiunea dietei de-a trimite representanţii săi la senatul imperial nu este numai ad hoc, pentru-că noi am inarticulat înaltele acte, adecă diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, în legile patriei noastre, prin cari Ardealul trimite deputaţi la senatul imperial, nu ad hoc, ci *în continuu.* (Bravo! Sehr gut!) Ad hoc se poate reduce numai modalitatea cu care avem să trimitem deputaţi, acum, de astădată, adecă până atunci până vom încheia o lege formală.

Apoi, domnilor, trebue să considerăm şi aceea, că patenta din 26 Februarie 1861 a prevăzut şi ast-fel de casuri, când dieta nu ar fi în acea posiţiune de a trimite din dietă deputaţii săi la senatul imperial. Atunci zic, e prevăzut şi hotărît, ca să trimită deosebitele părţi ale ţării şi deosebitele cetăţi. Acum să punem casul, că regimului 'i-ar plăceà să cheme din deosebitele părţi ale ţării bărbaţi

în senatul imperial. Întreb: trebue la aceasta un fel de articol de lege, îmbrăcat cu toate formalităţile lui? Nu, domnilor. Şi fiind-că am perdut cu discuţiuni superflue mai 24 de oare, iar' 24 de oare pentru 30 mil. fac secoli întregi, să ne grăbim acum, pentru-că acolo ne aşteaptă imperiul întreg, ne aşteaptă interesul patriei noastre, ne aşteaptă binele locuitorilor şi al mandanţilor noştri. Să mergem domnilor, pentru-că acolo ne aşteaptă deslegarea chestiunii despre întroducerea noului sistem de contribuţiune şi despre o modalitate mai suferibilă de încassare, acolo ne aşteaptă chestiunea drumului de fier şi deslegarea mai multor chestiuni în privinţa obligamentului de a milità, după-cum toate acestea bine le-a desvoltat domnul deputat Schuller. Să ne grăbim, domnilor, pentru-că vedem, că jur împrejurul nostru puterile spirituale merg, trec cu abure şi electru, fără aşteptare, pe când noi perdem atâta timp »*de lana caprina*«. Perdem timpul şi ne purtăm întocmai cum face fata mare, care vrea din toată inima să se mărite, iar' când e să o ducă la biserică ea face tot felul de cârcofele.

Să ne arătăm că suntem bărbaţi, să ne arătăm că noi, legislatorii, dăm dovadă, că aceea ce hotărîm, vrem să şi împlinim. Să nu cădem în proverbul acela, că „cel-ce nu vrea să coacă, cerne toată ziua“, ci mai vârtos să dăm dovadă de proverbul „bis dat, qui cito dat“.

Să-'mi iertaţi acum în puţine cuvinte a-'mi da părerea în general şi asupra elaboratului comitetului dietal. Noi am primit patenta din 26 Februarie 1861 în care apriat e scris în §-ul 7, că dieta prin voturi are să-'şi aleagă deputaţii săi, cu privire la deosebitele despărţăminte. Acum, poate că ar fi fost mai cu conştienţă să observăm şi noi această modalitale. Acì poate că ar aveà loc mirarea d-lui Wittstock, că el nu pricepe, de ce regimul a recomandat tocmai această modalitate.

Eu mă încumet a ghâcì pentru-ce regimul a propus modalitatea aceasta. E cunoscut lucru, că ori-şi-cum va fi organismul dietei ardelene, interesele celor trei naţionalităţi principale vor jucà rolul principal. Prin urmare, echilibrul internaţional se va puteà susţineà numai prin modalitatea recomandată de înaltul guvern“. (Făcut atent din partea presidentului, că aceasta se ţine de discuţia specială, oratorul termină declarându-se pentru imediata trimitere de representanţi la senatul imperial.) *)

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1863, numărul 101 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 547—549.

Conrad Schmidt se declară pentru efectuirea alegerii de representanţi în senatul imperial, ar dorì însă să se pună în representaţiune, că alegerea aceasta nu poate să servească de prejudiţiu pentru viitor. Se cere încheierea discuţiei. Se aleg oratori dintre cei anunţaţi la cuvânt: *Zimmermann* şi *Gaetan*. Se dă întâiu cuvântul lui

Nicolae Gaetan: „Înalt presidiu! Înaltă dietă! Atât din vorbirile deputaţilor Obert şi Wittstock, cari au făcut amandamentul de eri la raportul comisiunii dietale privitor la trimiterea ad hoc de deputaţi în consiliul imperial, cât şi din cuvântările deputaţilor cari au susţinut acel raport ce se află astăzi la ordinea zilei, s'a văzut apriat, că preaînaltul rescript pentru trimiterea de deputaţi ad hoc la consiliul imperial s'a împărtăşit înaltei diete cu o modalitate, care nu e prevăzută în regulamentul provisor de trebi.

Într'adevăr, dacă se ia în dejudecare forma şi cuprinsul acestui preaînalt rescript, se arată la întâia vedere, că el nu e o propunere a regimului spre a se dà o lege măcar provisorie. Nu, căci nu e dat în formă usitată la propuneri, şi mai cu samă, pentru-că determinând totodată modalitatea în care au să se aleagă deputaţii ad hoc la consiliul imperial, — înlătură ori-ce consfătuire din partea representanţei ţării în această privinţă şi îngustează drepturile înaltei diete, provăzute în §-ul 15 al regulamentului de dietă şi în paragrafii 42 şi 48 din regulamentul de trebi, provocând şi însărcinând înalta dietă se trimită deputaţi în consiliul imperial după modalitatea prescrisă.

O asemenea provocare am mai văzut în decursul acestei diete, când cu inarticularea legilor fundamentale de stat din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861. Atunci provocarea aveà loc, pentru-că dându-se monarchiei şi singuraticelor regate şi ţări aceste legi fundamentale din plenitudinea potestăţii maiestatice, aşa zicând, octroindu-se acelea legi fundamentale, obligà pe toţi supuşii M. Sale ces. reg. apostolice şi cad în afară de sfera obiectelor de consultat, prin urmare şi inarticularea acelor legi aveà să se întâmple necondiţionat. In casul present însĕ, provocarea de a trimite ablegaţi la consiliul imperial după modalitatea prescrisă, după părerea mea nu are loc, pentru-că în patenta împărătească din 26 Februarie 1861 nu s'a determinat modalitatea trimiterii deputaţilor la consiliul imperial pentru Transilvania, ba prin art. 4 proposiţiunea aceasta regească s'a reservat pentru afacerile dietale. Luând în dejudecare, că re-

gulamentul provisor de dietă e dat numai pentru dieta presentă, şi că regulamentul definitiv de dietă are să se prelucre la a treia propoşiţiune regească, strict luând lucrul, modalitatea trimiterii de deputaţi la consiliul imperial nici nu se poate pertractà înaintea ordinului dietal, pentru-că cu aceasta ocasiune are să se statorească principiul conducător, dacă naţiunile inarticulate se vor representà după interesele naţionale, sau vor fi representate numai clasele poporului din Transilvania?

Se zice că definitiva modalitate de-a trimite ablegaţi în consiliul imperial se va pertractà la timpul seu, şi că modalitatea prescrisă are valoare numai pentru ad hoc, şi că aceasta e dictată de urgenţa împrejurărilor. Eu trebue să mărturisesc, că aceasta asigurare nu mă îndestuleşte, pentru-că după o esperienţă îndelungată m'am convins, că măsuri provisorii lesne se întroduc în mod definitiv, şi pentru-că eu nu văd atâta urgenţă în împrejurările presente.

Eu încă a-şi dorì, ca sarcinile publice ce apasă pe concetăţenii mei să se uşureze cât se poate mai mult, n'am însă speranţă, că fiind timpul foarte înaintat şi neputându-se schimbà veniturile ţării fără prelucrări şi desbateri antecedente, presenţa ablegaţilor transilvăneni ad hoc în consiliul imperial va puteà mijlocì acelea uşurinţe de sarcini publice ce se aduc de motive pentru trimiterea de deputaţi în consiliul imperial.

Mai am de a observà la ceea-ce s'a zis, că dieta Transilvaniei a mai făcut concluse pe cari mai târziu numai le-a formulat în articoli de lege, atâta, că nu toate esemplele sunt de imitat, pentru-că dacă s'ar puteà toate imità, atunci şi regimul ar aflà pentru sine asemenea esemple de imitat, după cari a întrodus articolii provisionali, ordinile despre falimente, instrucţiunea tabulară, fără a fi pertractat aceste legi în dietă.

In fine mai observ, că domnul Puşcariu e în rătăcire când premiţând că M. Sa are drept a chemà ablegaţi în consiliul imperial şi din ţinuturi, cetăţi şi corporaţiuni, întreabă dacă e de-a se mai aşteptà şi pentru acest cas vre-o lege? Eu zic, că cu publicarea patentei din 26 Februarie 1861 s'a publicat pentru provinciile aşa numite ereditare şi o lege electorală, după care clerul, proprietarii cei mari, cetăţile şi poporul agricol îşi alege representanţii sei, independent o clasă de alta, că pentru acest cas în anumitele provincii, zic, esistă lege şi ablegaţii în consiliul imperial conform cu §-ul 7 al acelei patente să pot convoca şi prin alegeri de ţinuturi,

după clase. Fiind însă în Transilvania stabilirea modalităţii trimiterii ablegaţilor la consiliul imperial supusă pertractărilor constituţionale, interpretarea acestui paragraf, în înţelesul d-lui Puşcariu, nu poate aveà loc. Pe mine nu mă mulţămeşte nici principiul ce s'a pus de basă la modalitatea alegerilor presente, pentru-că întroduce representarea intereselor de clase şi nu de naţiuni, ceea-ce ar fi să se întroducă chiar şi după părerea d-lui Wittstock şi Puşcariu. Deci, conform acestor convingeri, având în vedere prescrisele §-lui 7 al ordinei dietale, şi ale §-lui 3 din regulamentul de trebi, cum şi oportunitatea, aflând oare cari garanţii în amandamentul d-lui Wittstock, mă alătur lângă acest amandament".*)

Zimmermann rosteşte o vorbire mai lungă, pledând pentru trimiterea de representanţi în senatul imperial. *Binder,* referentul comisiunii, recomandă de nou spre primire propunerea făcută din partea sa, care pusă la vot *se primeşte.*

Să întră în discuţia specială. *Fabini* propune, ca alegerea să se facă, nu în ordinea propusă din partea comisiunii, ci în ordine tocmai contrară. *Schuler-Libloy* e de părerea, că nici un despărţământ (secţie) să nu aleagă bărbaţi din sinul propriu, ci din celelalte secţiuni. Mai vorbesc: *Ioan Bran de Leményi, Wittstock, Binder,* şi în urmă se primeşte propunerea lui *Fabini,* cu privire la efectuirea alegerii, încolo propunerea comisiunii se primeşte şi în discuţia specială. Efectuirea alegerii se pune la ordinea zilei pentru şedinţa următoare şi cu aceasta şedinţa se încheie.

Şedinţa XLIV.

Ţinută în 10 Octomvrie. După cetirea şi autenticarea protocolului şedinţei din urmă presidentul pune la ordinea zilei *alegerile pentru senatul imperial.* Întâiu alege dieta şase representanţi, pentru secţiunile 3 şi 6. Membrii dietei sunt provocaţi să-'şi dee buletinele de votare când vor fi chemaţi pe nume.

Brandsch cere să se ţină cont la alegere de egala îndreptăţire a naţionalităţilor. Propune, ca dieta să decidă următoarele: „Dintre cei şase representanţi cari au să fie

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, 1863, numărul 102 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 551—552.

aleşi din partea dietei la senatul imperial, doi să fie de naţionalitatea maghiară, doi de cea sasă şi doi de cea română". Principiul acesta să fie observat la compunerea buletinelor de votare. *Zimmermann* crede, că propunerea va întimpinà greutăţi la esecutare, fiind-că din naţionalitatea maghiară nu sunt de faţă membri în număr suficient. *Presidentul* observă, că nu e corect să se vorbească despre trei naţionalităţi, când după lege ele sunt patru: maghiară, săcuiască, săsască şi română.

Gavriil Manu: „Eu numai aceea am voit să zic, ce a însemnat domnul president, că din punct de vedere principial noi nu putem vorbì despre trei naţionalităţi, ci despre patru naţiuni. Apoi e cunoscut înaltei case, că tocmai din parte armenească s'a dat petiţiune prin care să cereà inarticularea naţiunii armene. Acuma întreb, că domnii armeni, cari sunt acì, la care naţiune vreau să se alăture? La cea maghiară, sau la cea săcuiască, dacă cum-va pe viitor nu mai voesc să trăiască în sânul politic al naţiunii maghiare, care cu căldură 'i-a îmbrăţişat? Ca să putem rămâneà deci consecvenţi în afacerile noastre de până acuma şi credincioşi sistemei politice naţionale, pentru astădată eu nu pot primì propunerea domnului Brandsch." *)

Ioan Aldulian: „Primesc şi din parte-'mi opiniunea desfăşurată de Măria Sa domnul preşedinte, că adecă acì nu mai poate fi vorba de trei naţiuni, de oare-ce după alegerile făcute pentru posturile de presidenţi dietali, atât înalta casă, cât şi M. Sa a recunoscut patru naţiuni. De altmintrelea cheia alegerii pasive propusă de domnul deputat Brandsch e cu totul ştirbă şi nepracticabilă, de oare-ce din sânul membrilor dietali au să se aleagă 26 delegaţi pentru senatul imperial, pe când cheia propusă să refere numai la şase delegaţi. Va să zică, un ce cu totul imperfect. Deci eu sunt de opiniune a nu îngrădì alegerile cu ast-fel de chei, între jurstările de faţă cu totul nepracticabile, ci a le reservà încrederei libere a înaltei case, fără restrângere." *)

Brandsch se esplică şi cere de nou primirea propunerii sale, care însă pusă la vot, rămâne în minoritate şi cade.

Se fac alegerile. Din partea dietei iese ales: presidentul *Groisz* (88 voturi), baronul *Reichenstein* (82), *La-*

*) Din »*Tel. Român*«, anul 1863 numărul 92.

dislau Vasile Popp (81 voturi) *Conrad Schmidt* (73 voturi) *Dimitrie Moldovan* (59 voturi) și *Ioan Aldulian* (48 voturi).

Se fac celelalte alegeri, pe secțiuni. Secțiile regalistilor (7 și 8) au ales cu 19 voturi date pe următorii: Baron *Friedenfels* (15 voturi), Iacob *Rannicher* (15 voturi), *G. Barițiu* (13 voturi), *Eránosz* (19 voturi), *Bologa* (14 voturi), *Lászlóffy* (10 voturi). Secția I, cu 16 voturi, a ales pe Ales. *Bohățiel* (15 voturi), Ioan *Șipotariu* (15 voturi), Paul *Dunca* (15 voturi) și *Negruțiu* (12 voturi). Secția IV, cu 21 voturi pe: *Zimmermann* (17 voturi), *Trauschenfels* (16 voturi) și *M. Schuller* (14 voturi). Secția II, cu 19 voturi pe: Ioan Brau de *Leményi* (14 voturi), Nicolae *Popea* (14 voturi), *Pușcariu* (13 voturi) și *Cipariu* (11 voturi). Secția V, cu 16 voturi pe *Gull* (15 voturi), *M. Binder* (15 voturi) și *Schuler-Libloy* (14 voturi).

Toate alegerile sunt primite cu aclamări.

Presidentul presentează petițiunile comunelor *Siona* și *Manaradea,* cari să roagă să fie incorporate la universitatea săsască. Se vor predà comisiunii petiționare.

Ioan Balomiri propune, că după-ce în urma alegerilor făcute pentru senatul imperial în comisiunea petiționară n'au rămas decât doi membri, locurile goale să se între-gească prin alegere. Presidentul promite a pune chestia la ordinea zilei. Ședința se încheie.

Ședința XLV.

Ținută în 12 Octomvrie. Se cetește și autentică protocolul ședinței premergătoare. Presidentul respunde la propunerea lui *Ioan Balomiri,* făcută în ședința trecută, că e adevărat, că din comisiunea petiționară lipsesc mulți membri; dar' fiind-că petițiuni încă sunt foarte puține, nu crede că ar fi de lipsă să se facă alegere de membri noi. Dieta aproabă părerea presidentului.

Se cetește hârtia comisarului regesc cu care se trimite dietei spre desbatere și votare un proiect de lege despre *înființarea și organisarea unui tribunal suprem* pentru marele principat al Transilvaniei.

Conrad Schmidt propune alegerea unei comisiuni speciale, — câte doi membri din fie-care secţiune, — care se studieze acest important proiect de lege.

Nicolae Gaetan e în contra propunerii lui *Conrad Schmidt* şi cere, ca proiectul să treacă la o comisiune ordinară (nu la una specială), de ex. la cea aleasă pentru causele urbariale. Pusă întrebarea, dacă sprijineşte cine-va părerea lui Gaetan, să scoală numai singur.

După-ce mai vorbeşte *Ioan Bran de Lemény*i pentru propunerea lui *Schmidt*, presidentul o pune la vot şi dieta o primeşte cu unanimitate. Alegerea comisiunii se va face în şedinţa următoare.

Presidentul ar dorì să se iee dispoziţiuni cu privire la proiectele de lege, deja presentate.

Trauschenfels propune tipărirea lor, împărţirea între membrii dietei şi punerea la ordinea zilei la timpul seu. Aşa se decide.

Se ceteşte acum representaţiunea către M. Sa în chestia trimiterii delegaţilor la senatul imperial. Se naşte discuţie pe tema, că representaţiunea e prea lungă şi nu e destul de clară în stil. Nouă intenţie de amânare. Vorbesc la obiect: *Obert*, care propune să se facă stilisare nouă, C. *Schmidt*, metropolitul *Şuluţiu*, pentru primire, *Trauschenfels*, Dr. Ioan *Raţiu*, M. *Binder*, *Moga*, *Bran de Lemény*i, *Aldulian*. În urmă dieta votează representaţiunea în textuarea presentată, făcând la discuţia pe articole mici schimbări stilare. Representaţiunea e următoarea:

»Sacratisimă ces. reg. apostolică Maiestate! Doamne preaîndurate!

Cu preaînaltul autograf din 26 Iunie 1861 Maiestatea Voastră a-'ţi aflat cu cale a dispune, ca modul cum are să se facă în Ardeal alegerea deputaţilor la consiliul imperial să se reguleze în înţelesul constituţiunei, pe calea legislaţiunii dietale.

Însă, fiind-că regularea definitivă a acestei cause, pe calea legislaţiunii ţării, va ţineà, precum se poate prevedeà, mai mult timp şi va face de lipsă nişte pertractări mai străbătătoare, — de aceea M. Voastră prin preaînaltul rescript regesc din 27 Septemvrie a. c. numărul 4530 a-'ţi binevoit a provocà pe representanţii Ardealului, adunaţi în dietă, ca şi până atunci, până se

va statorì pe cale constituțională modul cum să se facă în acest mare principat alegerea de deputați la consiliul imperial, care își ține ședințele acum, sě esercieze influența ce-'i compete dietei Ardealului în înțelesul legii fundamentale de stat din 26 Februarie 1861, la pertractarea acelor trebi, pe cari M. Voastră voiți a le vedeà pertractate în înțelesul articolilor I și II din diploma împărătească din 20 Octomvrie 1860 numai cu convoirea consiliului imperial.

Recunoscând cu mulțămită cugetele binevoitoare ale preaînaltei Voastre Maiestăți ces. reg. apostolice, și fiind convinși, cum-că ni-se va dà ocasiune a regulà în înțelesul constituțiunii, pe calea legislațiunii țării, modul cum să se facă în Ardeal alegerea deputaților la consiliul imperial, noi am corespuns provocării preaînalte și am ales deputați pentru sesiunea de acum a consiliului imperial pe următorii membri ai dietei Ardealului:

1. Ioan Aldulian, 2. George Barițiu, 3. Iacob Bologa, 4. Alex. Bohățiel, 5. Ioan Bran de Lemény, 6. Binder, 7. Timoteiu Cipariu, 8. Paul Dunca, 9. Eránosz, 10. Br. Eug. Friedenfels, 11. Gustav Groisz, 12. Iosif Gull, 13. Lászlóffy, 14. Dimitrie Moldovan, 15. Ioan Negruțiu (Fekete), 16. Lad. V. Popp, 17. Nicolae Popea, 18. Ioan Pușcariu, 19. I. Rannicher, 20. B. Reichenstein, 21. C. Schmiedt, 22. Ioan Șipotariu, 23. M. Schuller, 24. F. Schuler-Libloy, 25. Trauschenfels și 26. Ios. Zimmermann.

Cu aceiași încredere neclintită, care a condus toate consultările, conclusiunile și faptele noastre, am împlinit noi aceste alegeri, însă în aceasta procedură noi nu cunoaștem nici un fel de pedecă de a regula cât de curând definitiv, pe calea legislațiunii constituționale, modul alegerii deputaților Ardealului în senatul imperial.

Ast-fel deci noi, cum ne va sosì, vom luà la pertractare propoșițiunea regimului anunțată în preaînaltul rescript din 15 Iunie 1863 în privința regulării definitive a trimiterii deputaților din Ardeal la consiliul imperial, iar decisiunea noastră o vom subșterne Maiestății Voastre ces. reg. apostolice spre sancțiune cu toată iuțala, pentru-ca în viitor să putem întreprinde alegerea deputaților la consiliul imperial pe temeiul unei legi a țării, provăzută cu preaînalta sancțiune.

În indicatul rescript preaînalt din 27 Septemvrie 1863 numărul 4530 preaînalta Voastră Maiestate ces. reg. apostolică a-'ți binevoit a esprimà, ca comitetele să-'și continue lucrările și în

timpul până-când membrii dietei cei delegaţi vor luà parte la pertractările consiliului imperial, pentru-ca dieta, adunându-se îndată după încheierea sesiunei consiliului imperial, să se afle în posiţiunea de a-'şi şi reîncepe cu succes şi să-'şi continue activitatea constituţională, spre resolvirea trebilor celor multe ce rămaseră suspinse.

Spre a corespunde acestei aşteptări preaînalte, care împlineşte în mod odihnitor şi dorinţele noastre cele mai ferbinţi, am întocmit lucrul aşa, ca până va ţineà amânarea dietei, ceea-ce se va întâmplà cât mai curând, se rămână trei comitete. Unuia dintre ele i-s'a încrezut proiectul despre compunerea şi regularea dietei, iar' celui de-al doilea proiectul de lege care sună despre rescumpărarea prestaţiunilor rescumpărabile, scl. şi în urmă celui de-al treilea i-s'a asemnat proiectul de lege despre întemeerea şi organisarea supremei curţi judecătoreşti pentru Ardeal.

Fiind-că cu a treia propositiune a regimului stă în legătură strânsă propositiunea a patra şi a cincia, şi fiind-că peste tot e de dorit, ca în timpul amânării dietei să se tragă sub pertractare preliminarie şi celelalte propuneri ale regimului, de aceea ne rugăm prea umilit cu cea mai profundă umilinţă ca:

Maiestatea Voastră ces. reg. apostolică să binevoiţi preaîndurat a dispune, ca propositiunile ce tratează despre propunerile regimului, numite în preaînaltul rescript reg. de deschidere din 15 Iunie 1863, să ne ajungă cât mai curând.

Rămânem în credinţă neclătită, devoţiune şi alipire, plină de cea mai profundă reverinţă. Ai M. Voastre ces. reg. apostolice cei mai credincioşi şi ascultători servi şi sudiţi. Representanţii marelui principat Transilvania, adunaţi în dietă. Sibiiu, 12 Octomvrie 1863«. (Urmează subscrierile).)*

Se ceteşte în urmă comitiva cătră comisarul regesc dietal, în care acesta e rugat să înainteze representaţiunea la locul preaînalt, şi se decide, ca aceiaşi comisiune, care a fost însărcinată cu studiarea rescriptului împărătesc, referitor la trimiterea de delegaţi în senatul imperial, să fie încredinţată şi cu predarea representaţiunii şi a comitivei la mânile comisarului regesc.

Urmează un act însemnat. Presidentul dispune să se cetească hârtia comisarului regesc dietal, prin care se aduce

*) Din »*Foaia pentru minte, inimă şi literatură*«, anul 1863, num. 27.

la cunoştinţa membrilor dietei, că prin rescript împărătesc *dieta va fi prorogată cu ziua următoare*, rămânând, ca comisiunile dietei să funcţioneze mai departe şi să pregătească materialul pentru zilele când dieta se va puteà întrunì de nou.

Şedinţa cu aceasta se încheie.

Prorogarea dietei.

Şedinţa XLVI.

Ultima în anul acesta. Ţinută în 13 Octomvrie. Se ceteşte şi autentică protocolul şedinţei ultime. Presidentul comunică apoi, că comisiunile cari vor aveà să lucreze mai departe sunt compuse ast-fel:

1. Comisiunea pentru studiarea propoziţiunii a treia regeşti o formează următorii: Gav. *Manu*, Dim. *Moga, Gaetan, Lazaru, Codru-Drăguşan, Szancsali,* Plecker, Obert, Lassel, Klein, *Petru Manu*, Baron Salmen, Trausch şi *Popasu*.

2. Comisiunea specială pentru studiarea proiectului de lege despre tribunalul suprem stă din următorii: *Vajda*, Dionis. *Şuluţiu*, Dr. *Maior*, *Orbonaş, Codru-Drăguşan, G. Roman,* Trauschenfels, E. Herberth, Laszlóffy, *Bran de Leményi,* Salmen, Trausch, *Petru Manu, Constantin Ioan.*

3. Comisiunea pentru causele urbariale e compusă din următorii: *Florian, Nicola,* Iosif *St. Şuluţiu, Bălaş*, Haupt, *Roman,* Trauschenfels, Thiemann, Schnell, Brecht, *Petru Manu, Domzsa,* Fogarassy şi M. Herbert.

Se ia la cunoştinţă. Cere apoi cuvântul ***Dr. Ioan Raţiu*** pentru a-'şi motivà propunerea făcută în chestia rescumpărării serviciilor jobăgeşti în săcuime. Rosteşte următoarea vorbire:

„Inaltă dietă! Dela întrarea în activitate a tribunalelor urbariale, adecă dela 1858 încoace, s'a format în privinţa naturei locurilor ce se află pe pământul săcuesc o părere, după-cum cred eu, cu totul rătăcită.

Acea părere care s'a silit a ajunge la valoare e, că partea dintâia a patentei urbariale din 1854 numai pentru acelea locuri din săcuime se poate aplicà, cari sunt de a se considera ca părţi ale

acelor bunuri, în cari a fost întrodus „jus regium", iar' toate celelalte locuri din săcuime sunt de natură „siculicae hereditatis", prin urmare presumpţiunea legală nu e pentru posesor, ci pentru natura „siculicae hereditatis". Aşa-dar într'un proces urbarial, care are de obiect un pământ aflător în săcuime, nu e dator domnul pământesc a dovedì natura siculicae hereditatis, care din partea lui se afirmă, iar' din partea contrarului se neagă, ci sarcina acestei dovediri cade asupra posesorului. Apăratorii acestei păreri se provoacă la constituţiunea săcuiască, în înţelesul căreia toţi locuitorii pământului săcuesc au fost oameni liberi, toţi au avut asemenea drepturi şi au luat asemenea parte la administraţiunea publică, toţi au fost nobili, dar' nu nobili în înţelesul sistemei feudale, ci în înţelesul constituţiunii lor naţionale, prin urmare, pe pământul săcuesc nu au putut esistà relaţiuni jobăgeştí.

Eu încă-'s de părere, că pe pământul săcuesc n'au putut esistà relaţiuni jobăgeşti până-când nu s'a conturbat egalitatea originala a locuitorilor de acolo. Până-când adecă împrejurările faptice n'au modificat esenţialminte constituţiunea naţiunii săcueşti, până atunci n'a putut fi vorba de caste. Dar' aceasta n'a durat mult, căci îndată ce egalitatea originală s'a schimbat, parte prin relaţiunile vieţii sociale, parte prin adunarea averilor şi a posesiunilor în mânile unora mai puternici, s'au format unele caste mai nainte necunoscute. Ce e drept, nici una din cele trei caste, cari au esistat (primores, primipili et pixidarii), n'a avut la început nici o prerogativă faţă cu celelalte. Dar' trebuinţele vieţii sociale au adus pe Săcui în atingere, iar' mai vârtos prin desele căsătorii între Săcui şi Unguri, prin câştigarea posesiunilor din partea Săcuilor în comitate, au început a învăţà şi Săcuii şi mai cu seamă primores instituţiunile sistemei feudale, cari erau întroduse în comitate.

Cei mai avuţi dintre Săcui au aflat o mare plăcere în acele instituţiuni, pentru-că foloasele ce le trăgeau nobilii din comitate din ele erau atât de mari, încât nu s'au mai putut reţineà dela întroducerea instituţiunilor feudale, ca prin aceasta să-'şi vadă asigurate şi ei asemenea foloase. Şi aşa vedem, că în scurt timp, după întroducerea jobăgiei în comitate cu încetul s'a întrodus, în contra constituţiunii, şi în săcuime sistema feudală. Aşa pe posesiunile cele mai întinse ale unor Săcui mai puternici s'au aşezat Săcuii cei mai săraci, şi mai târziu şi oameni de alte naţionalităţi, cari în proporţiune cu prestaţiunile lor au căpătat, atât locuri de

case, cât şi locuri arătoare, iar' mai târziu s'a întrodus prestarea robotelor ca şi în comitate.

Cum-că pe pământul săcuesc au esistat jobagi din timpuri nepomenite, se vede apriat din punctul 13 al diplomei leopoldine din anul 1691, care după-ce vorbeşte despre imunităţile Săcuilor peste tot, face escepţiune în privinţa ţăranilor, sau a jobagilor săcueşti, zicând: huc tamen non intellectis rusticis seu jobbagionibus siculis. Se vede mai încolo din Const. Aprob. P. III tit. 76 art. 10 din anul 1597, care sună aşa: Székelységen levő főnemes rendeknek jobágynak földes uraknak manumissiojuk nélkül, hogy armalisok ne adassanak, ha kiknek adatnék vagy adatott volna is invalidáltassanak, etc.

Mai încolo se vede din Aprob. Const. P. III. tit. 76 art. 12 unde se zice: Georgius Rákoczy, dei gratia, etc. noha látjuk azt, mennyi sok bántódási legyenek, kiváltképen a kik erőtlenebek kegyelmetek között, némely nemes rendétől, azonkivül való supplicánsoknak panaszokat mi is elhagyjuk ugy, hogy a mely jobágyokat eddig birtak, övék legyen". Cum-că relaţiunile jobăgeşti şi pe la anul 1819 au esistat în săcuime, să dovedeşte şi prin conscripţiunea urbarială, aşa numită »*Czyrakiană*«, care s'a adus în deplinire şi în săcuime, şi în care robotarii în comunele săcueşti se numesc jobagi, coloni, zileri, supuşi. Asemenea se vede şi din tabelele de dare ale comunelor săcueşti, pănă la anul 1848, în care singularii plătitori de dare asemenea se numesc urbarialişti, coloni, jobagi, zileri. După toate acestea, dieta din anul 1847, care s'a ocupat cu facerea unei legi urbariale, n'a mai putut ignorà în decisiunile sale relaţiunile jobăgeşti din săcuime, şi precum dovedesc protocoalele acelei diete, după o desbatere foarte înfocată de patru zile a hotărît, ca urbariul să se estindă şi asupra pământului săcuesc. Ce e drept, efectuirea acestui urbariu ar fi adus stricăciune nespusă pentru jobăgimea din patrie, şi în special pentru cea din săcuime, pentru-că aceea ce se părea că câştigă ţăranul prin o definiţiune generală, ar fi perdut când s'ar fi efectuit aceea lege neprecisă şi peste tot luată foarte nedreaptă. Dar' acea lege urbarială, care nu s'a efectuit nici-odată, îşi are totuşi meritul seu, fiind-că prin art. 3 §. 4 s'au delăturat cu totul părerile minorităţii dietale, care nu voia să ştie de esistenţa relaţiunilor urbariale pe pământul săcuesc.

Dieta din anul 1848 a făcut un pas cu mult mai favoritor în privinţa jobagilor din săcuime, fiind-că la deciderea causei de sub

întrebare a luat de basă mai mult împrejurările faptei decât decisiunile dietei din 1847, şi prin art. 4 §. 6 a decis, că imunitatea hotărîtă pentru jobagii din comitate e de a se estinde şi asupra colonilor aflători pe siculicae hereditatis, dacă domnii pământeşti nu vor puteà dovedì, că acele locuri sunt curat alodiale sau de natură siculicae hereditatis.

Din acest artícol de lege apriat se vede, că şi pe locurile de natură siculicae hereditatis se pot aflà coloni ca şi în comitate, şi că în cas de ceartă în privinţa naturii unui loc, nu acela care posede acel loc, ci acela care afirmă a aveà o altă natură, adecă domnul pământesc, e dator a-'şi dovedì aserţiunea. Prin urmare, presumţiunea, că toate locurile din săcuime ar fi de natură siculicae hereditatis n'a aflat valoare de lege, şi deşì, cum ziseiu, susatinsul articol de lege a făcut un pas progresiv pentru deslegarea relaţiunilor jobăgeşti, el a rămas în unele privinţe esenţiale foarte defectuos, pentru-că n'a deslegat întrebările: cine e de a se considerà de urbarialist, cari locuri şi sub ce condiţiuni trec sub proprietatea jobagiului şi după cari criterii e de a se cunoaşte natura colonială sau alodială a unui loc?

Acest defect a dat ansă după 1848 la mii şi mii de certe şi procese între fostii jobagi şi între domnii pământeşti, dintre cari cele mai multe, durere, s'au finit mai cu totala ruinare a bieţilor ţărani, pănă la eşirea patentei împărăteşti din 21 Iunie 1854. Aceasta patentă a deslegat şi întrebările pe cari legislaţiunea patriei pănă la anul 1848 n'a cutezat, sau respective n'a vrut a le atinge. Deşì unele şi altele dispoşiţiuni din aceasta patentă au dat ocasiuni la diferite interpretări, de o parte, iar' de altă parte unii paragrafi sunt în contrazicere cu principiul statorit într'ânsa, că soartea ţăranilor să nu devină mai asupritoare *după* 1848 decum a fost *înainte* de 1848, ea încă e de a se considerà ca cea mai perfectă dintre toate dispoşiţiunile cari privesc relaţiunile jobăgeşti.

Eu aşa cred, că interpretarea ce avuiu onoare a o face la §-ul 28 din sus atinsa patentă, nu face nici o silă acelui paragraf, ci se justifică pe deplin prin §-ul 3 al aceleiaşi patente, care aşa sună: „De loc colonical să consideră fie-care loc, care s'a aflat în 1 Ianuarie 1848 în posesiunea fostilor supuşi (Unterthanen), însă domnii pământeşti au drept în trei ani, începând dela inactivarea tribunalelor urbariale, a dovedì înaintea acestora, că un loc ce s'a aflat în 1 Ianuarie 1848 în mânile unui fost supus, e alodial. Tot aşa au

drept şi fostii supuşi în timpul menţionat a dovedì, că un loc aflător şi în 1 Ianuarie 1848 în mânile fostilor domni pământeşti e colonical. Pentru dovedirea aceasta se primeşte însă anul 1819, ast-fel de epocă, încât în afară de famulii convenţionali din §-ul 6, şi afară de casul menţionat în §-ul 20, nu se poate începe proces în contra unei posesiuni ce a esistat în anul 1819, încât priveşte întrebarea, dacă acel loc e colonical sau alodial".

Acest paragraf, luat în combinare cu §-ul 28, care conţine dispoşiţiunile secţiunii acesteia, (adecă ale secţiunii 2 şi ale celei precedente, adecă ale secţiunii 1), află perfectă aplicare şi pe pământul săcuesc, şi trebue să convingă pe ori-şi-cine, că întrebarea, dacă cutare loc pe pământul săcuesc e colonical sau ba, e de a se deslegà după §-ul 3 şi §-ul 5. Căci alt-fel nu văd cum s'ar aplica secţiunea 1 şi la locurile din săcuime. Paragraful 28, în partea primă, cum ziseiu, sună: „Die Bestimmungen", dispoşiţiunile.... Aşa-dară de sine urmează, că natura unui loc din săcuime, dacă e colonical sau alodial, nu se poate judeca după altă lege decât singur după §-ul 3. După § 3 se presupune, că fie-care loc aflător în mânile jobagiului în anul 1848 este a se considerà de colonical, iar' dacă acest loc s'a aflat la anul 1819 tot în mâni jobăgeşti, atunci presumptia legis et de lege e pentru colonicatura lui, iar' contra dovadă nu se mai concede. Dacă un fost jobagiu a ajuns în posesiunea unui loc după anul 1819, se presupune că acel loc e colonical, neputând domnul pământesc dovedì natura siculicae hereditatis. Nu e de lipsă să mai amintesc, că §-ul 3 scuteşte de dovadă pe fie-care posesor al unui loc, impunându-o aceasta aceluia, care afirmă că are un drept mai mare decum e al posesorului.

Ce se ţine de locurile alodiale, pe cari a-şi dorì eu să le rescumpere statul, am de a observà următoarele, şi adecă: Eu susţin, că locurile din paragrafii 18, 19 şi 28 sunt în înţelesul §-lui 3 eo ipso de natură colonicală. Paragraful 18 şi paragrafii 19 şi 28 vorbesc despre trei soiuri de locuri, despre acelea ce s'au dat jobagilor pe lângă robote sau prestaţiuni băneşti pe timp nedeterminat, dar' în casul acesta a trebuit să fie acelea şi la 1819 în posesiunea lor (plătirea contribuţiunii nu se poate luà de cinosură, fiind-că multe locuri de natură alodială s'au scris în conscripţiuni la locuri colonicale şi viceversa), fiind-că, dacă acelea n'au fost dela anul 1819 până la 1848 în mâni jobăgeşti, atunci după paragraful 18 nu se pot rescumpăra;

iar' acelea cari s'au dat unor familii până la espirarea lor sau a sexului bărbătesc, chiar prin aceasta au îmbrăcat natura colonicală. Prin urmare, aceste locuri au să se considere în înțelesul §-lui 3 de locuri colonicale. Rămân locurile din paragrafii 16, 21 și 29. Cele specificate în §-ul 16 sunt de natură diversă. Unele sunt rupte de tot din locurile colonicale. Altele sunt de natură cu totul alodială. Dar' aceste locuri, precum și cele din §§-ii 21 și 29, dacă vom considera casul cel mai rău și vom afirma, că s'ar fi dat posesorilor din anul 1848 după 1819, în privința aceasta încă trebue să observez, că posesorii lor, dacă dela desființarea jobăgimei, și respective dela anul 1853 n'ar fi contribuit pentru rescumpărarea jobagilor, ci pentru rescumpărarea lor proprie, atunci dânșii cel puțin locurile acelea le-ar fi rescumpărat mai de tot. Prin urmare, dreptatea pretinde, că precum acestia au contribuit pentru răscumpărarea jobagilor, să contribue și jobagii pentru rescumpărarea locurilor specificate în paragrafii 16, 18, 19, 21, 28 și 29. Nu numai atâta, dar' și din interesul statului e o necesitate imperativă, ca să contribue pentru dânșii toată țara, ca să prevină prin aceasta un reu, să prevină, zic, proletariatul ce s'ar puteà naște și care ar fi periculos salutei publice.

Ce se ține de al doilea proiect de lege, privitor la interpretarea și în parte modificarea paragrafilor 40 și 45 din patenta dela 21 Iunie 1854, trebue să observ, că în privința aceasta aflăm înainte de 1848 niște măsuri administrative, și adecă punctele regulative din 1769, ziua 12 Noemvrie, prin cari se hotărește, ca pentru vitele zilerilor și a jobagilor să se asigure pășune îndestulitoare. Aceasta dispoziţiune administrativă s'a primit prin dieta țării ca lege în anul 1791, și anume, prin articolul de lege 27. Tot în privința aceasta a decis și dieta din 1847, în §. 1 privitor la beneficiile fostilor jobagi, ca în fie-care comună, pentru vitele jobagilor să se asigneze pășune suficientă, încât concede posițiunea și estiuderea hotarului. Mai încolo se decide, că din aceasta pășune să se rupă o parte anumită pentru vitele de jug ale jobagilor, ear' în comunele unde nu se află locuri de pășune trebue să se rupă din locurile de arat o parte de loc spre scopul acesta, și aceasta fără privire dacă acelea locuri stau numai din locurile jobagilor, sau și din ale domnilor pământești.

Dieta din 1848 decide în privința pășunilor, ca fostii iobagi să nu se conturbe nici decum în folosirea pășunii îndatinate până atunci. Din cele atinse până acì apriat se vede, că fostilor jobagi,

zileri, şi aşa numiţilor curialişti, li-s'a asignat de regulă în fie-care comună câte un loc de păşune. Acest loc de păşune a fost până la 1848 în proporţiune cu numărul vitelor pentru cari s'a făcut asigurarea, dar' nu s'a făcut şi nu s'a putut face în proporţiunea posesiunii uneia ori a altei părţi. Prin urmare, cu ocasiunea segregărilor de păşune, pe cari le regulează patenta urbarială, şi anume §-ul 40, ar fi trebuit să se iee de cinosură foloasele, iar' nu posesiunea, pentru-că păşunile s'au asignat dela început pentru susţinerea vitelor fostilor jobagi, şi aşa eu, §-ul 40 din patentă, nu numai că-'l aflu în contrazicere cu dispoziţiunile legislaţiunii de mai nainte, ci îl aflu totodată şi nedrept, pentru-că în punctul prim, deşì recunoaşte că păşunile sunt de a se împărţi după usul ce a esistat până la 1848, totuşi hotăreşte mai în urmă, că împărţirea se face în proporţiunea posesiunii, aşa că domnul pământesc, dacă are trei părţi din hotar, trebue să capete trei părţi din păşune. Prin urmare, eu aşi crede, că §-ul 40, în înţelesul legislaţiunii de până la 1848, trebue să se modifice ast-fel, că la segregarea păşunelor ce se va întâmplà, să se ţină de cinosură, nu posesiunea unuia ori a altuia, ci foloasele pe cari le-a tras fie-care până la 1848, fiind-că cum ziseiu, păşunea s'a asignat dela început cu referinţă la trebuinţele jobagilor, iar' nu cu referinţă la posesiune, fiind-că ast-fel nu ar avea legea nici o causă raţională pentru sine.

Partea a doua a §-lui 40, în privinţa păşunei pe lângă o taxă sau fără aceasta, încă mi-s'a părut neprecisă, dar' cred că propunerea ce am făcut în privinţa aceasta se justifică în destul prin dispoziţiunile respective ale patentei sus menţionate. Modificarea ce am făcut la §-ul 45 e numai consecvenţă a principiului desvoltat până acì, şi prevede singur acel cas, când păşunea ce s'ar împărţi ar fi atât de mică, încât nu ar ajunge nici pentru susţinerea vitelor ţăranilor. În casul acesta, dacă domnul pamântesc până la 1848 şi în anul acesta nu a întrebuinţat păşunea, să se eschidă cu totul dela participarea la păşune, ceea-ce cu puţine modificaţiuni stă şi în §-ul 45 din patenta urbarială, care eschiderea domnului pământesc o condiţionează şi dela împrejurarea, dacă nici dânsul, nici curialiştii sei n'au posedat locuri intravilane sau estravilane. Însă o asemenea condiţiune, după părerea mea încă e cu totul nedreaptă, fiind-că la împărţirea păşunii concurg şi curialiştii pentru sine, iar' nu pentru fostii lor domni, prin urmare din aceea causă nu pot pretinde fostii domni pământeşti nici o parte.

Ce se ţine de proiectul al treilea, care modifică §-ul 48, în privinţa aceasta am onoare a observà, că încă în anul 1769 se face amintire despre usul de pe atunci şi despre dreptul ţăranilor de a trage foloase din păduri. Aşa punctele regulative din anul acela conţin următoarele: „tartozik a földes ur maga jobágyainak és zselérjeinek tűzi és épületre kivántató fát az olyan helyeken ingyen engedni, a hol köz, vagyis szabad erdők vagynak, ha pedig semmi közerdök nem volnának szabadságot adni, hogy a földes ur különös erdejéből is (hanem ha az mind kevés és drága, mind pedig a maga szükségére is elegendő nem volna) afféle ledőlt és száraz fákat vihessenek magoknak az erdő pásztoroknak hirével és jelenlétükben" etc. . . . „A mely helységekben mind azon által némely erdők régi idökből fogva a falukhóz tartoztanak volna közönségesen és azok által mostanig biroltattak is, azoknak birodalmában a faluk ezután is megtartassanak, fennmaradván ugyan csak e tulajdonság, vagy is a proprietás jussa a jószágok, vagy dominium mellett".

Asemenea şi legea din 1847 în privinţa aceasta hotăreşte, ca fostilor jobagi să li-se conceadă folosirea pădurilor în acea măsură în care s'a folosit şi până atunci, şi se statoreşte, că dacă cum-va s'ar segrega o pădure în care fostii jobagi au avut drept de a trage foloase, ori le-au folosit în comun cu domnii pământeşti, atunci partea de pădure ce se va asignà comunei trebue se corespundă întru toate foloaselor ce le-au tras jobagii până la asignarea din acea pădure, adecă, foloasele ce le-au avut mai nainte din acel cvant să le poată trage şi după asignare.

Legea din 1848 în privinţa aceasta foarte pe scurt susţine dreptul pe care l'au avut jobagii şi decide, ca ei să nu se conturbe din folosirea pădurilor îndatinate, şi din posesiune să nu se poată scoate fără intervenţiunea judecătoriei. Dacă căutăm la împrejurările faptice aflăm, că fostii jobagi au avut cu mult mai mare drept la păduri, decum se hotăreşte prin articolii de lege din anul 1791. Căci: *a)* e lucru invederat, că în patria noastră se află unele păduri îngreunate cu servitute pentru lemne de foc şi de zidit; *b)* se află păduri în cari fostii jobagi au avut dreptul de ghindărit ori păşunat, sau chiar ambele; *c)* se află păduri la cari domnii pământeşti până la 1791 n'au avut nici dreptul de inspecţiune, de unde se vede, că comunele jobăgeşti au avut proprietate esclusivă de păduri. Dovadă pentru aceasta aserţiune sunt metele, conscripţiunile cele vechi, şi în special cele din anul 1819, unde se zice în privinţa

pădurilor din hotarele muntoase, că domnii pământeşti n'au avut nici-odată mai mare drept la folosirea pădurilor decât jobagii, şi că fie-care le-a folosit după plac. Asemenea se vede şi din privilegiul andreian din anul 1224, articolul 8, care vorbeşte despre pădurile Românilor şi ale Bisenilor.

Aşa-dară, chiar şi legislaţiunea transilvană până la 1848 a susţinut status quo în privinţa folosirii pădurilor, pe când §-ul 48 din patenta urbarială stă în contrazicere chiar cu disposiţiunile legilor de înainte de 1848, pentru-că hotăreşte un cuant pentru jobagi din comunele de clasa a treia şi a patra de 11 jugăre, iar' din acest cuant acele comune muntoase, cari au făcut neguţătorie cu plute, etc. nu pot trage foloasele cari le-au avut până la 1848. Şi aşa aceste comune în câţi-va ani ar deveni muritoare de foame.

Din cele zise mai nainte să vede, că acele păduri au fost comune, prin urmare nu se pot considerà de păduri alodiale, ci mai mult de păduri colonicale, din cari însă au tras şi domnii foloase. Prin urmare, cred că în privinţa părţilor muntoase, unde ţăranii au avut drept nemărginit la păduri, nici-decum nu se poate aplicà paragraful 48, şi în privinţa aceasta a remas un defect în lege. Principiul pe care am onoare a-'l esprimà în proiectul meu de lege, nu numai că nu stă în contrazicere cu principiul statorit în patenta urbarială, că adecă, starea şi soartea jobagilor să nu devină mai asupritoare după 1848, ci stă chiar în armonie cu legislaţiunea patriei de mai nainte, pentru-că dela anul 1769 încoace totdeauna s'a hotărît, ca fostii jobagi să fie asiguraţi în folosirea pădurilor şi după segregarea care se face să tragă tot acelea foloase pe cari le-au avut mai nainte.

Paragraful 48 presupune, că din maximul hotărît pot trage foloasele avute şi comunele muntoase. Eu însă trebue să declar, că aceasta presupunere nu e adevărată.

Ce se ţine de §-ul 82, eu cred, că paragraful acesta nu vorbeşte nici-decât despre procesele în privinţa naturii locurilor între domni şi între ţărani, ci paragraful acesta vorbeşte mai mult despre regularea care se face ex offo, pentru-că să zic în paragraful acesta următoarele: „Die Verbesserung von Ausmessungsfehlern, Unrichtigkeiten, etc. etc“. De aci se vede, că paragraful acesta are valoare numai în privinţa regulărilor cari trebue să se facă ex offo, precum sunt: comasaţiunile, păşunile, etc.

În acestė casuri nu e de lipsă restitutio in integrum, pentru-că fie-care, într'un an după regulare, dacă se află vătămat în dreptul seu din greşala care s'a făcut, poate să ceară îndreptarea greşelelor făcute. Dar' în procesele cari curg asupra naturii locurilor colonicale, nu văd nici o causă, pentru-ce nu s'ar puteà da restituţia? Şi fiind-că paragraful acesta nu se poate aplicà la casurile prevăzute în proiectul meu, socotesc, că chiar în înţelesul patentei, restitutio in integrum are loc, pentru-că nu putem presupune despre o legislaţiune, că ar fi voit a priorì să vateme dreptul colonului, care numai din greşala advocatului, sau din alte cause neîncunjurabile vine în posiţiune de nu-'şi poate face apelaţiunea cuvenită în contra judecăţii neplăcute.

Şi aşa rog înalta casă, ca din motivele acestea să binevoiască a primì proiectele de lege şi a le relegà unei comisiuni". (Bravo din stânga.)*)

Presidentul constată, că sunt trei proiecte de lege. Întreabă deci, să fie predate la trei comisiuni deosebite, ori numai uneia? *Conrad Schmidt* e de părere, să se dee numai unei comisiuni, şi anume, celei pentru cause urbariale. *Ioan Bran de Lemény*i sprigineşte propunerea lui Conrad Schmidt. Pusă la vot să primeşte cu unanimitate.

Urmează *Lászlóffy*, care îşi motivează propunerea referitoare la căpeţele din săcuime. La propunerea lui Conrad Schmidt se predă comisiunii pentru desărcinarea pământului.

Presidentul comunică acum dietei, cu glas înalt, că în înţelesul hârtiei comisarului regesc, cetită în şedinţa premergătoare, *dieta se proroagă cu ziua de astăzi, până va fi convocată de nou prin Maiestatea Sa.* (Să trăiască!)

Ia cuvântul *M. Binder* şi constată, că dieta în timp scurt a adus concluse destul de salutare, ceea-ce afară de împrejurările favorabile ale timpului este de a se mulţămì prudenţei şi moderaţiunii presidentului, căruia roagă casa să-'i aducă mulţămiri prin sculare. (Se face, între vii aclamări.) Se aduce apoi mulţămită biroului, stenografilor, etc.

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1863, numărul 98—99 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 582—585.

Obert: „Se însoţim pe deputaţii noştri la senatul imperial cu cele mai bune ale noastre urări. Se le urăm cu deosebire, că acolo să se alăture lângă cei mai calzi apărători ai libertăţii. Să trăiască împăratul! Să trăiască constituţiunea imperiului! Să trăiască patria“! (Să trăiască.)

Hania: „Causa causelor lucrărilor noastre, acela care ne-a dat ocasiune de a ne ạdunà şi consultà, este Maiestatea Sa, preabunul nostru împărat. Deci să-'i urăm viaţă şi sănătate statornică şi îndelungată“. (Să trăiască.)

Rosenfeld îşi aduce aminte de meritele comisarului regesc, *conte de Crenneville*. (Să trăiască!) *Conrad Schmidt* continuà firul celor spuse de Rosenfeld, esprimându-'şi dorinţa de a se trimite deputaţiune la comisarul regesc pentru a-'i esprima sentimentele de mulţămire şi de veneraţiune în numele dietei. Dieta consimte şi la propunerea presidentului se încredinţează lucrul acesta comisiunii care va presentà comisarului representaţiunea în chestia trimiterii representanţilor dietei la senatul imperial.

Se ceteşte şi autentică procesul verbal al şedinţei acesteia, şi presidentul *declară dieta Ardealului de închisă.*

Deputaţii şi regaliştii părăsesc sala, între aclamări vii la adresa presidentului.

Redeschiderea dietei

Ședința XLVII.

Motivul prorogării dietei Ardealului a fost, cum știm, senatul imperial, la ale cărui ședințe și desbateri trebuiau să iee parte și cei 26 representanți ai Ardealului, în absența cărora dieta din Sibiiu nu mai puteà funcționà, pentru-că erà prea știrbită, dată fiind și lipsa Maghiarilor și a Săcuilor din dietă. Despre activitatea senatului imperial se va face amintire la alt loc. Aici însemnăm numai, că sesiunea senatului imperial a fost închisă la 15 Februarie n. 1864, iar' pe *23 Maiu n.* dieta Ardealului a fost chemată de nou la întrunire, pentru a-'și continuà activitatea. Redeschiderea dietei s'a făcut în ziua numită, fără solemnitate specială, fiind-că nu erà vorba de deschiderea unei sesiuni noue dietale, ci de continuarea lucrărilor întrerupte la 13 Octomvrie anul premergător.

Ședința a deschis-o la orele zece presidentul *Gustav Groisz,* care a dispus să fie întâiu cetită hârtia comisarului regesc, conte de *Crenneville,* datată din Viena, 26 Aprilie 1864, de următorul cuprins:

»*Preaonoratului domn Gusztav Groisz, president al dietei transilvane, consilier regesc guvernial. Maiestatea Sa ces. reg. apostolică prin preaînalta decisiune din 22 Aprilie a. c. a binevoit a demandà preagrațios reînceperea pertractărilor dietei transilvane, dela 23 Maiu a. c. înainte. Deci am onoare a te învita pe preaonorat domnia ta, ca să nu pregeți a înștiințà despre aceasta pe membrii dietei marelui principat al Transilvaniei în mod corespunzător,*

pentru-ca lucrările dietei transilvane să se reînceapă în 23 Maiu a. c. Dat în Viena, etc. ***Crenneville*** *m. p.«.*)*

In urmă presidentul salută membrii dietei întruniţi de nou la muncă, cerându-le să lucre cu zelul din trecut pentru a obţineà resultate mulţămitoare şi fericitoare de patrie.

Presidentul ia apoi promisiunea regalistului *Koronka Antal,* preot unitar din Trăscău, a cărui intrare în dietă e viu aclamată.

Cer concediu: Dr. Paul *Binder*, superintendentul Saşilor, contele *Nemes* János, metropolitul *Şuluţiu,* episcopul *Şaguna* şi episcopul *Dobra* din Lugoj. Dieta acordă concediile cerute.

Adresa directorului de poste din Sibiiu, despre unele înlesniri făcute membrilor dietei, se ia cu plăcere la cunoştinţă.

Urmează adresa comisarului regesc prin care acesta arată, că articolul de lege despre întrebuinţarea celor trei limbi ale ţării *a primit confirmarea preaînaltă.* Se ceteşte preaînaltul rescript în toate limbile, iar' dieta îi ascultă cuprinsul în picioare. Rescriptul aveà următorul conţinut:

»Noi, Francisc Iosif I. din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, Boemiei, Galiţiei şi Lodomeriei, rege al Lombardiei, Veneţiei, Stiriei, archiduce al Austriei, mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor etc. Representanţilor iubitului nostru mare principat al Transilvaniei, chemaţi pe 1 Iulie a. c. la Sibiiu, facem ştiut şi cunoscut:

După-ce noi articolul de lege privitor la întrebuinţarea celor trei limbi ale patriei în afacerile oficiale publice, pe care voi, iubiţilor credincioşi, ni-'l-aţi propus nouă cu preaumilita voastră representaţiune din 29 Septemvrie a. c. prin comisarul nostru plenipotenţiat dela dietă, ***îl confirmăm preagraţios în întreg cuprinsul seu,*** *vă provocăm pe voi, iubiţilor credincioşi, ca acest articol de lege, pe lângă observarea §-lui 23 din regulamentul dietal provisor, dat de noi, să-l supuneţi după modul îndatinat preaînaltei noastre sancţionări. Cărora de altmintrelea vă rămânem nestrămutat aplecaţi cu favoarea şi graţia noastră ces. regească şi de domnitor al ţării. Dat în capitala şi reşedinţa noastră Viena, în 21 Noemvrie anul unamieoptsute şasezeci şi*

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, 1864, numărul 38.

trei, al împărăţiei noastre al cincisprezecelea. ***Francisc Iosif*** *m. p.* ***Francisc*** *baron de* ***Reichenstein*** *m. p.*« *)

Deputatul *Obert* a înaintat în scris la presidiu propunerea, ca comisiuni speciale să fie încredinţate să elaboreze fără amânare: 1. un proiect de lege referitor la înfiinţarea de şcoale agronomice; 2. un proiect de lege despre înfiinţarea de şcoale industriale; 3. un proiect de lege despre clădirea drumurilor de ţară, necesare comunicaţiunii şi 4. un proiect de lege despre înfiinţarea de esposiţiuni periodice, agronomice şi industriale. Propunerea e sprijinită şi va fi pusă la timpul seu la ordinea zilei.

Tot deputatul *Obert* interpelează presidiul, dacă are de gând se pună la ordinea zilei propunerea sa din anul trecut, referitoare la micşorarea timpului de serviciu la miliţie? Presidentul promite că va răspunde în una din şedinţele proxime. Şedinţa se încheie la orele 11 a. m.

Şedinţa XLVIII.

Ţinută în 25 Maiu 1864. A fost de durată scurtă. După cetirea şi autenticarea procesului verbal din şedinţa premergătoare, regalistul Dr. *Teutsch* cere cuvântul înainte de a se întră în ordinea de zi pentru a aduce elogii armatei, care a avut succese frumoase, pe uscat şi pe apă, în glorioasele lupte purtate pe pământul Germaniei. Dieta manifestează prin sculare. Sgomotoase »*Hoch*« şi »*să trăiască*« din toate părţile.

Mai mulţi membri ai dietei cer concediu. Se naşte discuţie. Unele se acordă, altele nu.

Cu privire la rescriptul preaînalt din 21 Noemvrie anul trecut, cetit în şedinţa premergătoare, referitor la articolul de lege despre întrebuinţarea limbilor ţării, la propunerea lui *C. Schmidt* dieta decide să se urmeze aşa cum s'a urmat la propositiunea primă regală (inarticularea naţiunii române), adecă, comisiunea respectivă să compună representaţiunea de sancţionare.

Presidentul pune la ordinea zilei pentru şedinţa următoare propositiunea a opta regală, referitoare la organisarea tribunalelor de justiţie, şi mai ales la înfiinţarea curţii

*) Din »*Gaz. Trans.*«, 1864, Nr. 38.

judecătorești, ca for de a treia instanță. Răspunde apoi lui *Obert,* că proiectul de lege pentru reducerea anilor de serviciu la miliție e dat la tipar, se va împărți apoi între membrii dietei și la timpul seu va fi pus la ordinea zilei.

Ioan Pușcariu propune, ca în localitățile dietei să se înființeze o sală de conversație, în care membrii dietei să afle toate ziarele din patrie și cele mai însemnate din străinătate.

Presidentul promite împlinirea dorinței esprimate.

Tot *Ioan Pușcariu* se plânge de scumpetea ce domnește în Sibiiu, și propune să se dee membrilor dietei: 1. cuartire după analogia ofițerilor; ori 2. bani de cuartir 400 fl. la an; 3. despăgubire pentru spesele de călătorie, câte 1 fl. de mil, dela locul alegerii, iar' 4. cu esecutarea să se încredințeze presidiul. E sprijinit numai punctul 2 și 3. Se vor tipări, se vor împărți între membrii dietei, și la timpul seu vor fi puse la ordinea zilei.

Ședința se încheie la orele 12.

Legi sancționate.

Ședința XLIX.

Ținută în 30 Maiu. Se cetește și autentică procesul verbal al ședinței trecute Presidentul comunică apoi, că a primit la mână două rescripte preaînalte, în cari se cuprinde *sancționarea* articolului de lege despre inarticularea națiunii române și a confesiunilor ei, și sancționarea legii despre inarticularea diplomei și a patentei.

Se cetește întâiu rescriptul referitor la articolul de lege despre inarticularea națiunii române. E datat din 26 Octomvrie 1863. Dieta îl ascultă în picioare. Se cetește apoi întregul articol de lege, acum sancționat. În urmă cere cuvântul archimandritul

Ioan Popasu și rostește vorbirea următoare: „Înaltă casă! Dacă națiunea română din instinctul natural a așteptat mântuirea ei din vremile cele deplorabile și funeste ale trecutului numai din mânile glorioșilor și iubitorilor de dreptate împărați ai Austriei; dacă Românul, condus de religiunea lui răsăriteană a privit în domnitorul seu legiuit pe un mandatar al lui Dumnezeu pe pământ, — eu îmi iau voie a zice, că aceasta înclinare a inimei sale a fost

prea justă, prea sănătoasă, pentru-că astăzi vedem acel instinct, vedem acea credinţă a lui prefăcută în faptă, prefăcută în corp. De aceea, eu ca slab organ al scumpei mele naţiuni aduc în numele ei cea mai ferbinte mulţămită M. Sale preagraţiosului şi cavalerescului nostru domnitor Francisc Iosif I. (Să trăiască! Hoch!), pentru-că a scos naţiunea română, cea mai veche aici în ţară, a scos-o zic, din moarte la viaţă, a făcut-o a se renaşte şi a reînvià, şi cu toată curăţenia inimei promit în numele naţiunii mele, acì în faţa înaltei camere, în faţa lui Dumnezeu şi a lumii întregi, că naţiunea aceasta va trăì şi va murì pentru gloriosul domnitor al Austriei, pentru strălucita casă habsburgico-lotaringică (Să trăiască! Hoch!), pentru unitatea imperiului austriac, nedespărţită (Să trăiască! Hoch!). Promit, înaltă cameră, în numele Românilor celor curaţi la inimă, că naţiunea mea va fi credincioasă şi cu alipire neclintită, nu numai când imperiul va fi în fericire şi în pace, ci şi în timpul năcazului (Bravo! Să trăiască!). Românul va stà gata în tot momentul a-'şi vărsà şi cea din urmă picătură de sânge pentru un ast-fel de părinte glorios şi pentru imperiul seu cel fundat pe unitatea şi egalitatea tuturor naţiunilor din care e compus (Să trăiască! Hoch!). Şi în fine promit, că naţiunea mea va ţineà de una din cele mai sfinte datorii ale ei a căutà şi susţineà buna înţelegere şi cordiala înfrăţire între celelalte naţiuni ale patriei". (Bravo! Să trăiască! Hoch!)*)

Mai vorbeşte *Ioan Puşcariu,* care se simte dator a mulţămì în a doua linie guvernului M. Sale şi membrilor neromâni ai dietei, cari au cooperat la crearea acestei legi. Vorbirea sa asemenea e primită cu aclamaţiuni, iar' presidentul enunţă bucuria dietei pentru publicarea legii acum sancţionate.

Nicolae Gaetan ar dorì, ca în hotărîrea ce o ia dieta să fie trecută şi îndrumarea, ca legea să fie publicată, dar' presidentul îi respunde, că disposiţiile referitoare la publicare să cuprind în însuşi preaînaltul rescript.

Dimitrie Moga propune, ca dieta se aducă la cunoştinţa M. Sale pe cale telegrafică sentimentele de mulţămire şi de bucurie. Se primeşte.

*) Cf. »*Teleg. Român*«, anul 1864, numărul 40 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 602.

http://statuldacia.info

Se cetește al doilea rescript, datat din 23 Maiu 1864, prin care se sancționează legea despre inarticularea diplomei din 20 Octomvrie 1860 și a patentei din 26 Februarie 1861. Dieta îl ascultă în picioare.

Ia cuvântul *C. Schmidt* și aruncând o privire scurtă asupra binefacerilor pe cari le-a adus asupra țării diploma și patenta, pe basa cărora deputații Ardealului au întrat deja în senatul imperial, roagă dieta, ca prin sculare să aducă M. Sale mulțămită și întreite aclamări. Se face.

Urmează mai multe cereri pentru concediu, după a căror resolvare se primește abzicerea lui *Eitel* din postul de notar al dietei, urmând a se face alegere nouă în ședința proximă.

Iacob Maager și alți 13 consoți, din motivul că guvernul țării românești a primit concesiune pentru clădirea de trei linii ferate, cari încunjură Transilvania de tot și o lasă eschisă din comunicațiunea cea mare europeană, propun și cer: 1. ca dieta să roage pe înaltul guvern să între în privința aceasta în pertractări cu guvernul românesc; 2. ca una din liniile cari vor trece prin Transilvania să treacă negreșit pe la Brașov; 3. ca la începutul sesiunii senatului imperial guvernul să raporteze despre cele intreprinse în privința aceasta, și 4. propunerea aceasta să se considere de urgentă și să se discute cu posibilă grăbire.

După o discuție mai lungă, la care iau parte Pușcariu și Gaetan dintre Români, să decide, ca propunerea să fie pusă la ordinea zilei în ședința cea mai apropiată. Presidentul comunică, cumcă apărător al guvernului la propozițiunea a opta regală va fi dl consilier guvernial *A. de Papp*, și închide ședința.

Ședința L.

Ținută în 1 Iunie. După autenticarea protocolului ședinței trecute să face alegerea de notar în locul demisionatului *Eitel*, apoi se dă cuvântul regalistului *Maager* pentru a-'și motivà propunerea făcută în ședința premergătoare.

Maager rostește o vorbire mai lungă și cam aspră în ton. La urmă cere: 1. dieta să aleagă un comitet de șapte membri pentru studiarea chestiunii; 2. alegerea co-

misiunii acesteia să se facă în ședința de astăzi; 3. comisiunea să-'și termine lucrările în trei zile și să raporteze dietei; 4. propunerea să se tipărească îndată, să se împartă între membrii dietei și să se pună cât mai curând la ordinea zilei.

După o discuție scurtă, la care iau parte Conrad *Schmidt*, M. *Binder*, *Rannicher*, *Gaetan* și presidentul, se decide, ca comisiunea să fie compusă din 14 membri, să 'i-se dee termin de lucrare opt zile, și alegerea să se facă în ședința următoare.

Se cetește petițiunea lui *Axente Severu*, ales de două-ori deputat la dietă în Alba-inferioară, care însă n'a putut întrà până acuma în dietă, fiind-că nu 'i-s'a dat certificatul cerut de lege, pe motivul că alegerea sa a fost ilegală, ceea-ce nu e adevărat. Se va predà comisiunii petiționare.

Nicolae Popea face întrebare despre alegerea de deputat a lui Dr. *Iosif Hodoșiu*, și presidentul răspunde, că s'a întrodus cercetare, dacă alesul a plătit ori nu dare pe anul 1862 în suma cerută de lege? Când va fi constatat în mod oficial adevărul, va face raport dietei.

Se constată că notar a fost ales *Budacker*. Presidentul enunță că lui *Wittstock* i-a dat un concediu de opt zile. Se întră apoi în ordinea de zi. Presidentul roagă pe raportorul comisiunii pentru esaminarea propositiunii a opta regală, Dr. *Maior*, să facă esposeul lucrărilor comisiunii, dar' fiind vremea înaintată, la propunerea lui *C. Schmidt* ședința se încheie la ora unu.

Tribunalul suprem pentru Ardeal.

Ședința LI.

Ținută în 3 Iunie. Se autentică procesul verbal al ședintei trecute și se cetește petițiunea comunei *Mănerade*, care protestează în contra încorporării sale la scaunul săsesc. Se predă comisiunii petiționare.

Se pune la ordinea zilei proiectul de lege despre înființarea și organisarea unui tribunal suprem pentru marele principat al Transilvaniei. Proiectul de lege e următorul:

Proiect de lege

despre înfiinţarea şi organisarea unui tribunal suprem pentru marele principat al Transilvaniei.

§. 1. Pentru cuprinsul marelui principat al Transilvaniei se înfiinţează un tribunal suprem cu titlul: „Regescul tribunal suprem al Transilvaniei", care îşi va aveà scaunul seu oficial în locul unde va fi scaunul oficial al regescului guvern al Transilvaniei.

§. 2. Acest tribunal va stà dintr'un president, din consilieri câţi vor fi de trebuinţă, şi din personalul care va fi de lipsă pentru ajutorinţă şi manipulaţiune. Denumirea presidentului şi a consilierilor e reservată Maiestăţii Sale.

§. 3. Toate posturile se vor umpleà numai cu transilvăneni.

§. 4. Tribunalul suprem va decide ca forul suprem al treilea şi din urmă în toate causele civile şi în toate trebile urbariale, supuse procedurii judiciare, în cari s'au făcut decisiuni în secunda instanţă, încât prescriptele ce sunt în vigoare permit remedii legale în contra decisiunilor acestora.

§. 5. În cause penale va decide tribunalul suprem ca forul al treilea în toate casurile penale supuse procedurii judiciare cari vor ajunge la dânsul, în conformitate cu prescriptele procesuale din vigoare.

§. 6. Tribunalul suprem va decide afară de aceasta despre propuneri şi cereri de delegaţiune, când în cause penale pentru pertractarea lor, în locul curţii judecătoreşti speciale, după §. 10 lit. a) din procedura penală competentă, are să se delege o curte judiciară provincială, mai încolo despre plânsori în contra delegării altui judeţ în locul celui competent, dispusă din partea instanţei a doua.

§. 7. Despre delegarea altui judeţ în locul unui judeţ transilvan, ori din contră, mai încolo despre controverse de competenţă, când numai unul din judeţele ce sunt în controversitate e transilvan şi respectivele curţi apelative nu se pot unì, ori când se naşte controversă între curtea apelativă din Transilvania şi una dintr'alt loc despre competenţa lor proprie, — va decide tribunalul suprem transilvan, în conţelegere cu forul suprem judiciar al celuialalt judeţ respectiv. Neputându-se unì cele doue tribunale supreme, va decide Maiestatea Sa, făcându-se propunere din partea respectivelor diregătorii aulice de justiţie.

§. 8. Despre conflicte de competenţă între autorităţile judiciare şi politice va decide tribunalul suprem într'un senat mixt, a cărui compunere o determină §-ul 13.

§. 9. Tribunalul suprem va decide despre plânsori de sindicat în contra lucrărilor oficioase ale membrilor sei proprii şi în contra lucrărilor oficioase ale instanţei a doua, ori ale membrilor aceleia, mai încolo despre recurse în contra decisiunilor cari le-a făcut instanţa a doua asupra plânsorilor de sindicat.

§. 10. Fiind poftit tribunalul suprem de cancelarul aulic îşi va da părerea în privinţa emiterii de legi ori a modificării acelora.

§. 11. Tribunalul suprem va fi condus de president şi fiind dânsul absent ori împedecat de substitutul seu spre acest scop denumit.

§. 12. Tribunalul suprem va pertractà şi decide despre toate afacerile cari cad în sfera activităţii sale, de regulă într'un senat de şase judecători şi un president. Pentru senatele plenare, stătătoare din toţi consilierii şi presidentul, sunt reservate următoarele:

a) Toate causele personale şi disciplinare, încât acestea cad în activitatea supremei curţi apelative.

b) Toate opiniunile şi propunerile ce se vor da în privinţa legislativă.

c) Procesele criminale, când are să se decidă pedeapsa de moarte.

d) Revisiunile în contra sentinţelor civile consunătoare, când va fi să se decidă în privinţa admiterii lor.

e) Declaraţiunile de moarte spre scop de recăsătorie.

§. 13. În cas când e de a decide despre un conflict de competenţă între autorităţile politice şi judecătoreşti ale Transilvaniei, cum şi în cause urbariale, vor întrà ca votanţi în locul a trei judecători de ai tribunalului suprem tot atâţa membri ai regescului guvern transilvan.

§. 14. Limba afacerilor tribunalului suprem se va acomodà dispoziţiunilor generale, cari se vor face prin o lege specială despre întrebuinţarea celor trei limbi ale ţării în comunicaţiunea publică oficioasă.

§. 15. Toate espediţiunile tribunalului suprem se vor provedeà cu inscripţiunea: „regescul tribunal suprem al Transilvaniei“ şi se vor subscrie de president ori substitutul seu. Sentinţele vor purtà

inscripţiunea: „În numele Maiestăţii Sale ces. reg. apostolice, mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor", şi afară de subscrierea mai sus numită se vor mai subscrie de către un votant.

§. 16. În sigilul tribunalului suprem va fi săpată pajura ces. reg. dimpreună cu marca Transilvaniei şi cu circumscrierea: „Sigillum regii supremi tribunalis magni principatu Transilvaniae".

§. 17. Sfera de activitate a tribunalului suprem în cause personale şi disciplinare, organisarea lui internă şi regulamentul lucrărilor lui, cum şi relaţiunea lui către cancelaria aulică transilvană se va regulà pe calea ordinaţiunilor.*)

In comisiune s'au format două păreri cu privire la acest proiect de lege, a majorităţii şi a minorităţii. Ambele au fost susţinute în faţa plenului. Raportor al majorităţii erà *Dr. Maior,* iar' al minorităţii Dr. *Trauschenfels.* Cel dintâiu ceteşte raportul majorităţii din comisiune, iar' cel din urmă face o espunere amănunţită despre vederile minorităţii. Constată, că minoritatea numai în două puncte nu e de acord cu majoritatea, dar' crede că şi aceste două puncte sunt la fel cu cele două camere ale inimei, cari amândouă servesc unul şi acelaşi scop: *curăţirea sângelui.*

Discuţia e deschisă. Vorbeşte întâiu baronul *Salmen,* apoi cere cuvântul

Gavriil Manu şi rosteşte vorbirea următoare:

„Înaltă casă! Am auzit proiectul regimului pentru înfiinţarea şi organisarea unui tribunal suprem, am auzit raportul comitetului, atât din partea majorităţii, cât şi din a minorităţii, ba am auzit tocmai acum şi o propunere, care deşì nu vine încă la desbatere, trebue să mărturisesc, că mă face a o luà în atenţiune, cu atâta mai vârtos, de oare-ce văd, că stă în strânsă legătură cu motivarea verbală a domnului referent al minoritaţii.

Vă mărturisesc, că nici-decum nu am fost pregătit în cugetările mele spre aceea, ca să aud propunerea acum amintită, care e tot una cu motivarea verbală a referentului minorităţii. Din aceasta causă sunt silit a luà cu totul altă direcţiune, de oare-ce văd că într'ânsa se află o intenţiune, care mult puţin, dar' indirect vrea a respinge însuşi proiectul regimului. Sunt silit tot-odată a descoperì, că cu 5—6 zile mai nainte m'am fost însemnat ca contra-vorbitor

*) Din »*Gazeta Trans.*«, anul 1864, numărul 36.

pentru desbaterea generală de astăzi în privinţa înfiinţării unui tribunal suprem pentru Transilvania, dar' nu din aceeaşi intenţiune că eu a-şi fi dorit a face oposiţiune regimului, nu din intenţiunea, că doară a-şi fi cugetat, că proiectul regimului să se respingă ori să fie atacat în principiu şi combătut, după-cum văd că ar merge intenţiunea după părerea minorităţii, şi mai mult după a domnului propunător. Nu, domnilor, nu aveam eu aceasta în cuget, ci singur aceea de a cere relegarea desbaterii asupra lui până la organisarea tribunalelor în genere în înţelesul propoziţiunii a opta. Astăzi însă sunt pentru propoziţiunea şi proiectul regimului. Oposiţiuni pot să facă alţii, dar' nu eu, ca representant al unui popor, care însaşi viaţa sa politică de astăzi are de a o mulţămì îndurării celei preaînalte a M. Sale. Oposiţiune pot face aceia, cari nu doresc, ca naia organisării şi a administraţiunii, devenită prin negaţiunea lor pe uscat, să scape iarăşi în apă, spre a-'şi căpăta un curs liber şi natural.

Când eram hotărît de a face propunerea amintită, aveam în cuget numai aceea, ca prin aceasta să se facă destul mai mult intenţiunii M. Sale, descoperite în preaînaltul rescript regesc din 23 Aprilie 1863, de oare-ce ordinea propoziţiunilor a indicat totdeodată şi calea pe care a fost să se înceapă şi să se facă organisaţiunea ţării. Însă din timpul acela de când m'am insinuat eu de contravorbitor, s'a cetit în faţa adunării acesteia actul acela însemnat, care după eşirea diplomei a fost cel mai afund tăetor în organismul ţării, adecă publicarea articolului de lege privitor la egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei asemenea cu celelalte naţiuni şi confesiuni, prin urmare restituirea ei in integrum în drepturile politico-naţionale de mai nainte. Până ce nu s'a publicat actul acesta socoteam, că pentru organisarea unui for suprem ne lipseşte toată basa, şi cu înfiinţarea lui ne-am fi apucat de facerea unui acoperiş de casă fără plan, iar' în urmă am fi fost siliţi de a lăsà acoperişul pe pământ de fundament. Dar' apoi unde am fi eşit cu păreţii şi fundamentul cel adevărat? Ştie bunul Dumnezeu.

E adevărat, că eu nu pot uita pe nici un minut, că M. Sa, de când a emis preagraţios diploma şi decând înaltul regim a făcut paşii pentru organisarea ţării, a păşit necurmat pe basa dreptului natural, pe basa dreptăţii, sapienţei şi a raţiunei sănătoase. Acest pas al regimului m'a întărit şi pe mine în convingerea, că noi suntem

datori sinceritatea regimului a o întimpinà cu sinceritate, şi încrederea regimului a o întimpinà cu încredere. Şi cred, că fie-care membru al înaltei case e prea hotărît, desbrăcându-se de ori-ce presupuneri nefundate, a da mână de ajutor regimului, ca să începem organisarea ţării şi să o săvârşim în interesul comun şi spre mulţămita locuitorilor ţării, fără deosebire de clase, naţionalitate şi religiune, şi spre mulţămirea intereselor totdeodată şi ale înaltului regim.

Pe lângă toată convingerea aceasta socoteam totuşi într'adevăr, că a ne apucà de organisarea forului suprem ar însemnà, ca şi cum noi am fi mai mult o comisiune a unui regim absolut spre a da numai o părere despre aceea-ce ni-s'a dat înainte, de oare-ce nouă acuma nu ne este cunoscut conspectul întreg al organisării tribunalelor peste tot, după-cum 'l-am văzut acela chiar şi la anul 1853/4, iar' după-ce acest conspect ne lipseşte chiar şi astăzi, nu ne rămâne alta, decât să fim totuşi cu o aşteptare sigură, că aceea ce ne lipseşte astăzi va venì şi ni-se va comunicà mâne din partea înaltului regim.

Eu aveam şi alte motive mai ponderoase pentru relegare, pe cari numai pe scurt voesc să le aduc înainte. Ştim adecă înaltă casă, că la instanţele inferioare administraţiunea politică zace în mânile solgăbiraelor, duloilor şi inspectorilor. Ştim şi aceea, că organisaţiunea provisorie a justiţiei a fost legată de două momente neplăcute, adecă de împărţala cea veche a ţării în comitate, districte, scaune şi cercuri inferioare, precum şi de o economisare dictată.

Căci la organisare s'a luat respect la împărţirea jurisdicţiunilor celor mai mici. Aceasta împrejurare încă dovedeşte, că regimul scopul cel bun al organisaţiunii l-a sacrificat numai spre a face destul acelora, cari îşi cearcă fericirea singur pe terenul cel vechiu istoric. Spre a dovedì însă cât de urgent pretinde administraţiunea politică o organisare, să-'mi fie ertat a trăì cu esemple vii.

În comitatul Solnocul-inferior este un cerc politic, al Lăpuşului-unguresc, de 21,000 suflete, pe care-'l conduce un solgăbirău provăzut cu un adjunct şi trag la olaltă cu totul o plată anuală de 850 fl. v. a. Sunt încă şi alte cercuri, precum: al Vadului, Surducului, şi al Olpretului, cari tustrele la olaltă încă numără tot numai atâtea suflete, şi pe acestea le conduc trei juzi cercuali, cari trag o plată de 1500 fl. v. a. la olaltă. Ar trebuì acum dară să credem, că unde sunt trei juzi, administraţiunea curge mai bine

decât unde este numai unul cu un adjunct, şi că poporul împărţit între trei îşi va căpătà mai iute şi mai lesne satisfacţiunea. Nu e însă aşa. Pentru-că deoare-ce după instrucţiunea provisorie juzii procesuali nu au nici cancelarie, nici scriitori, ba nu sunt nici datori să şadă în ţinutul cercului lor, ci pot să locuiască şi afară de cerc, — poate să vină unul sărac cu năcazul seu la solgăbirău de două, trei şi de mai multe-ori, că nu-'l găseşte acasă, pentru-că e dus în vre-o comisiune, iar' acasă n'a remas nimeni la cancelarie. Când din contră, în cercul Lăpuşului, ori-şi-când partidele găsesc barem pe adjunct, şi ele pot fi ascultate şi în nefiinţa acasă a judelui procesual.

Iată că la Lăpuş administraţiunea politică corespunde mai mult intereselor poporului, deşì la acelaşi număr de suflete sunt numai doi diregători, nu trei!

Să privim acum, care e starea poporului, când el în mijlocul verii, zilele cele mai scumpe trebue să şi-le peardă pe drum înzadar, după-ce juzii procesuali nu au locale de cancelarii şi n'au adjuncţi, sau barem câte un diurnist. Aceasta nu este organisaţiune!

Să trecem acum la administraţiunea justiţiei, de es. în comitatul Dobâcei, acel uriaş, care e de 27 miluri pătrate dela răsăritul Transilvaniei până la marginea apusului de lung, şi numai de 1 sau 2 miluri de lat.

Dacă un biet ţăran dela Cuşma are vre-o causă de a o duce înaintea judecătoriei singulare la Bilac, dânsul, bietul ţăran, merge 4—5 miluri şi ajungând la locul justiţiei găseşte numai pe servitorul cancelariei acasă, căci domnul jude, împreună cu scriitorul seu, e îndepărtat în alte margini ale cercului în vre-o comisiune. Ce să facă acum sermanul om alta, decât merge cu causa sa, de es. de perturbare în posesiune, acasă, şi trecând 30 de zile e silit după procedură a-şi cercà dreptatea la Gherla, la sedria colegială, la îndepărtare de 15 miluri pătrate. Aici sosind, e silit îndată cu spese grele a-şi luà un advocat, de oare-ce judecătoria nu e provăzută cu personal de ajuns ca să poată luà causa omului sărac numai decât la protocol, iar' în urmă neavând bani de spese se lapădă de toată causa lui cea dreaptă, numai să nu fie de atâtea drumuri lungi legată.

Causele, cari pe această cale se perd, sunt foarte multe, şi eu cred tare, că sunt doară mai multe decât ar venì peste an la pertractare înaintea forului suprem ce voim a organisà! Acum s'ar

puteà naşte într'adevăr întrebarea: ce mângăere vom face noi comitenţilor nostri înfiinţând tribunalul suprem, când noi nu le putem spune, dacă în sesiunea aceasta se va luà organisarea judecătoriilor inferioare înainte, şi dacă organisarea aceea într'adevăr se va întâmpla?

Ce se ţine de economisarea financiară observată la organisaţiunea provisorie de până acuma, silit sunt a observà, că aceea e numai părută şi aduce pe lângă dauna cea mare în partea poporului o daună mare chiar şi pentru finanţele statului. Să luăm de es. înainte organisarea judecătoriilor orfanale, cari sunt compuse din un număr mai mic sau mai mare de asesori. Cum se plătesc aceştia? Răspunsul: cu 200 fl. v. a. Oare nu este domnilor economisarea aceasta chiar o satiră? Tot cam în proporţiunea aceasta se plătesc şi ceialalţi oficiali dela administraţiunea politică şi dela justiţie, de prin comitate şi districte, cum şi din scaunele secueşti, deşì toţi, în asemănare cu amploiaţii din provinciile austriace încă împlinesc asemenea servicii, şi după aceleaşi legi, ca aceştia, în interesul statului.

Să privim însă în scurt şi la afacerile scaunelor orfanale. Domnilor! Ştim că causele pupilare au atras şi mai nainte atenţiunea regimului, încât şi sub absolutism s'au fost denumit 50 de adjuncţi, numai spre pertractarea causelor orfanale şi de remase (moştenire). Ştim, că şi judecătorii orfanali sunt siliţi a pertractà şi cause de remas, ba după-cum a venit mai târziu o ordinaţiune, ei au de a pertractà nu numai causele orfanale şi de remas ale fostilor coloni, ci tocmai şi causele de remas ale nobililor, în sume de mai multe mii de florini şi realităţi întinse. Se cugetăm acuma cu sânge rece şi să ne întrebăm, cine poate pretinde dela oamenii aceştia, cari poate că siliţi au primit postul de asesori cu salariul de 200 fl. v. a. numai ca sa nu piară de foame, — ca ei să pertracteze şi causele de remas, când nici la cele urgente orfanale încă nu mai pot aveà voie să lucre?

Înaltul regim poate fi sigur, că din causele acestea de remas, spre dauna statului, remân an de an mai multe zeci de mii neincassate din taxele ce 'i-s'ar cuvenì din predarea realităţilor din o mână într'alta. De es. astăzi moare tata şi rămâne muerea şi feciorul. Peste jumătate de an moare muerea şi feciorul, şi după acesta mai urmează alt cas de moarte, şi până vine la pertractare casul morţii dintâiu trece averea prin 4—5 mâni. Dacă în urmă

statul ar vrea să-'şi iee dela fie-care taxa, atunci de sigur din averea petrecută în mâna din urmă taxele ce erau de-a se incassà pe rând nu se vor mai suplinì. Spuneţi-'mi acum, domnilor, şi cu privire la causele orfanale şi de remas, oare organisaţiunea justiţiei inferioare şi în ramul acesta nu se arată de mai urgentă decât a justiţiei superioare, şi în special a forului suprem? După toate motivele însă, cari au, şi ar fi avut a dovedì, deşì numai per tangentem, că organisaţiunea administraţiunei politice şi a justiţiei inferioare e mai de mare urgenţă şi totodată şi de mai mare consecvenţă decât a aceleia din ultima instanţă, şi din motivele acestea eu chiar a-'şi fi şi fost hotărît să fac propunere pentru relegarea acesteia la propoziţiunea regească a opta, vă mărturisesc, că astăzi a-'şi fi venit în tentaţiune a zice, că nu sunt pentru relegare, ci pentru proiectul regimului, mai cu seamă din causa şi motivele verbale ce le-am auzit dela domnul referent al minorităţii, cari merg într'acolo, ca pentru Transilvania să nu se înfiinţeze un for suprem de sine stătător, după-cum aceasta stă în preaînalta diplomă, ci după-cum 'şi-a esprimat dorinţa şi după-cum a propus şi dl baron Salmen, să se împreune cu justiţia supremă a celoralalte provincii austriace.

Eu mărturisesc din parte-'mi, că şi cea mai mică vorbă lăsată în înţelesul acesta trebue să-'mi aducă îngrijire, pentru-că de-o parte această propunere stă în opoziţiune cu proiectul şi cu intenţiunea regimului cu privire la autonomia ţării noastre, iar' de altă parte cu legile fundamentale ale ei, fiind-că, deşì e adevărat, că în ţară să aud glasuri, că sub absolutism justiţia s'a administrat mai bine, căci judecători au fost de ajuns, şi deşì învierea forului suprem şi împreunarea lui cu acela al provinciilor austriace, după o moarte de patru ani ne-ar părea a fi un ideal foarte frumos, totuşi sunt silit a face cu durere acea observaţiune, că mie idealul acesta, cu privire la intenţiunea observată, mi-se pare ca un marquis, ca un lord, sau conte frumos, în a cărui faţă ori-cine s'ar puteà amoresà, dar' când să întoarce cu spatele cătră noi, abia atunci observăm, că frumosul are un Zopf (o chică) de doi coţi de lung, un frac ce bate călcâiele picioarelor, de care toată lumea modernă să spărie. (A înţeles forul apelativ săsesc din Sibiiu. Autorul).

Aşa e domnilor! Atunci a-'şi pricepe dorinţa înfiinţării unui for suprem cu celelalte provincii, când a-'şi fi auzit dându-se espresiune şi acelei dorinţe, pe care ar fi pretins conglăsuirea, consecvenţa şi uniformitatea, de es. că din causa, că spre a puteà

organisà judecătoriile, trebue să regulăm mai întâiu împărţirea ţării, iar' fiind-că aceasta ar costà oare-şi care-va timp, aşa-dară spre a puteà aduce administraţiunea justiţiei mai iute la o stare normală peste tot, în privinţa judecătoriilor inferioare, de prima şi a doua instanţă, să se restitue status quo dela 1860. Dar' a organisà forul suprem după intenţiunea arătată şi justiţia inferioară a o lăsà jertfă intereselor naţionale, cu forma de astăzi aceea nu stă în legătură.

De altmintrelea eu preţuesc motivele d-lui baron aduse în general pentru lipsa înfiinţării unui for suprem şi pentru despărţirea justiţiei de către administraţiunea politică. Eu încă cu bucurie salut momentul acesta, încât pe calea legislaţiunii vedem administraţiunea justiţiei scăpată pentru totdeauna din mânile politicei căreia în timpurile trecute 'i-a căzut, pe lângă toată sfinţenia ei, de jertfă.

Cu privire dară la motivele aduse şi prin domnii referenţi înainte, eu aflu proiectul regimului apt pentru desbaterea specială, şi doresc să se înfiinţeze un tribunal de instanţa a treia, în speranţa sigură, că tribunalele pentru instanţele inferioare încă se vor înfiinţà şi organisà, îndată după organisarea tribunalului suprem." *)

Regalistul *Koronka* îşi reservă dreptul să vorbească în discuţia pe articole. *Dimitrie Mòga* rosteşte o vorbire mai lungă (e publicată în ziarul stenografic al dietei transilvane, la pagina 632—633), constatând necesitatea de a se separà justiţia de către administraţiune. Părtineşte proiectul guvernului şi-'şi reservă dreptul de a propune modificări cu ocasiunea desbaterii speciale. *Ioan Puşcariu* renunţă la cuvânt. *Schuler-Libloy* e pentru proiectul guvernului.

Vorbeşte după el *Elie Vlassa,* asemenea mai pe larg (vorbirea e publicată în ziarul stenografic al dietei transilvane, pagina 636—637), spunând, că încă ar fi dorit să înceapă guvernul de jos în sus cu organisarea justiţiei. E mulţămit însă şi cu procedura guvernului, fiind convins, că acesta a avut în vedere binele şi fericirea patriei. S'ar ţinè fericit dacă 'i-ar succede să combine proiectul guvernului cu al comisiunii. Îşi reservă dreptul a vorbì mai amănunţit în discuţia specială.

---

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1864, numărul 58—60 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 630—632.

Conrad Schmidt vede progres în proiectul guvernului: desfacerea justiției de către administrațiune. Primește proiectul guvernului.

Discuția generală se declară încheiată.

Presidentul comunică resultatul alegerii în chestia căilor ferate. În comisiunea de 14 au fost aleși următorii: Ioan *Aldulian,* Ioan *Hania,* Koronka, Rannicher, Obert, Macedon *Pop,* M. Binder, I. Maager, Alex. *Lazaru*, Dr. Ioan *Rațiu*, Dimitrie *Moga, Ios. St. Șuluțiu*, Lassel și Budacker.

Ședința se încheie.

Ședința LII.

Ținută în 4 Iunie. Se autentică procesul verbal al ședinței trecute și se cetește rugarea deputatului *Nicola* pentru concediu pe 20 zile. Se acordă.

Protestul locuitorilor români din comuna *Țiapu* în contra anexării comunei lor la scaunul săsesc se predă comisiunii petiționare.

Presidentul face comunicarea, că comisiunea pentru căile ferate, constituindu-se, a ales president pe Ioan *Aldulian*, substitut pe *Koronka*, raportor pe *Maager* și notar pe *Budacker*.

Se întră în ordinea de zi: discuția pe articole asupra proiectului de lege despre tribunalul suprem transilvan.

Titlul se primește neschimbat.

La §-ul 1 ia cuvântul Eduard *Herberth* și declară că nu-'l mulțămește, nici proiectul guvernului, nici al comisiunii. Presentă un proiect propriu, care se cetește întreg. Paragraful prim din proiectul lui Herberth e spriginit de Sași. E admis deci la discuție.

Consilierul regesc *Papp* combate proiectul lui Herberth, ca fiind contrar constituției patriei și diplomei din 20 Octomvrie 1860 și având tendența de a rupe Transilvania dela sânul coroanei sfântului Ștefan. Recomandă spre primire proiectul guvernului și promite, că guvernul va presentà în curând un proiect de lege și despre organisarea judecătoriilor inferioare.

Ia acum cuvântul

Metropolitul Şuluţiu şi rosteşte următoarea vorbire:

„Mărită casă! Nici-odată în viaţa mea, pot zice aceea, că atâta foame şi atâta sete după justiţie nu am aflat în popor, ca tocmai acum, pe timpul acesta. Ori pe unde merge omul, dacă se întâlneşte cu un sărac, cu un bogat, peste tot locul aude aceea, că cât de anevoios îşi scoate omul dreptatea, şi ştim şi din ponoslurile domnilor judecători, cari ziua noaptea să ostenesc cu trebile justiţiei, căci aceştia încă se ponosluesc şi se jeluesc, că nu mai pot birui restanţa care a rămas încă din anii trecuţi. Se plâng că le vin mai multe ursorii şi-'i silesc, ca cât s'ar puteà mai în grabă să se iee înainte şi să se isprăvească. Veţi ştì, că fieşi-cine, care are a isprăvì un lucru momentuos, dacă 'i-se cere ca să se isprăvească cât mai în grabă, se isprăveşte rău, după-cum zice proverbul român: „graba strică treaba". De mai multe-ori dreptatea cere, ca judecătorúl să nu se grăbească, ci să 'i-se lase vreme ca să poată căutà în toate rândurile procesului, spre a puteà erua dreptatea. De aceea deci nici-odată şi nimica cu mai mare bucurie nu pot salutà, decât părinteasca şi prea milostiva îngrijire a M. Sale despre organisarea tribunalului suprem, şi încă şi independent şi separat de administraţiunea politică. Cu adevărat, puţini a-şi găsì în patria noastră de aceia, cari ar zice că n'ar fi dorit, ca mai întâiu de toate să se fi început organisarea justiţiei de jos, dela fundament în sus, ca să meargă pe rând, căci socotesc, că dreptatea care şi-a rupt grumazii în forul justiţiei de jos, la instanţa întâia, aceea anevoe se poate îndreptà la tribunalul suprem. Dar' sperând că M. Sa va îngrijì şi de tribunalele cele mai de jos de justiţie, deci dară eu din partea mea cu cea mai adâncă şi profundă veneraţiune primesc şi salut îngrijirea părintească pentru ridicarea unui tribunal suprem, independent, separat de administraţiunea politică, pentru ţara şi patria noastră.

Aceasta a fost de dorit. Acuma văd că pe tapet, ori la întrebarea şi la ordinea zilei avem pus un paragraf, care tratează şi despre locul acela unde ar trebuì să se aşeze tribunalul acesta. În proiectul de lege al înaltului nostru regim vedem că s'a pus, ca să fie scaunul tribunalului suprem de justiţie al Transilvaniei în Viena. În proiectul majorităţii din comisiune vedem, că s'a luat locul să fie în ţara noastră, şi încă acolo unde va locuì şi guvernul ţării. Eu, domnilor, după-cum îmi sunt mie cunoscute trebile oamenilor săraci, şi ca episcop al unei naţiuni sărace, am avut prilegiu mai

în toate zilele a ştì dorinţele poporului celui mai sărac şi mai numeros şi a mă convinge şi a vedeà toate neputinţele şi lipsele lui.. Din cunoştinţa aceasta care o am esperiat pentru trebile justiţiei poporului mai sărac, sunt silit a mă alipì la proiectul majorităţii din comisiune, că adecă tribunalul suprem să fie acì, în ţară, în locul unde se va aflà şi regescul guvern. Causele pentru ce eu a-'şi vrea aceasta, după-cum îmi va ierta şi starea slăbitei mele sănătaţi şi a puterii trupeşti, mă voiu silì cât mai pe scurt a le arătà.

Noi, domnilor, ştim din timpurile de mai nainte de 1848, dar' ştim şi din timpurile acelea de înainte de a venì patria noastră sub prea blândul şi prea milostivul sceptru al casei austriace, că tribunalul acesta de justiţie a fost în patrie, căci şi principele a fost în patrie, şi dela tribunalul acesta suprem atunci totdeauna a fost o apelaţiune la persoana principelui, ca „ad sumum justitiarium".

Ştim, că spre cea mai mare norocire şi fericire a tuturor neamurilor şi popoarelor, cari azi să bucură a fi sub blândul sceptru al casei habsburgice, s'a ţinut până la 1848 tocmai acel obiceiu de reclamare „ad principem tamquam, ad sumum justitiarium", şi apelarea aceasta s'a făcut prin cancelarul transilvan al curţii, ceea-ce nu a fost alta decât numai un vehicul prin care apelaţiunea ce aveà să meargă la M. Sa, ca la „sumum justitiarum", să meargă prin el, care a fost organ mijlocitor şi corespunzător între ţara noastră şi între M. Sa. Dar' prin evenimentele cele triste din anul 1848, pe cari doresc ca Dumnezeu nici-odată să nu le mai aducă asupra patriei noastre, lucrurile s'au schimbat.

Noi deci acum am început în privinţa dreptului de stat o epocă nouă dela eşirea preaînaltei diplome din 20 Octomvrie 1860. Această diplomă, precum şi înalta patentă din 26 Februarie 1861, sunt cele două fundamentale documente de drept public al patriei noastre. Aşa-dară noi toate lucrările noastre, şi în privinţa aşezării tribunalului acestuia, în înţelesul diplomei acesteia trebue să le îndreptăm şi ei trebue să ne acomodăm. Diploma zice: (citează din diplomă, şi apoi continuă):

Aşa-dară eu socotesc, că acì nouă şi patriei noastre ni-s'a dat întru toate cele ce nu se ţin după Art. II al diplomei din 20 Octomvrie 1860 de întreaga monarchie, şi aşa şi în aşezarea tribunalelor justiţiei, autonomia cea veche, pe care am avut-o. Fireşte, după cuprinderea mea, autonomia aceasta eu numai aşa o înţeleg, şi sunt de acea opiuiune, că şi în treaba organisării justiţiei şi a defigerii

locului unde să se aşeze tribunalele, justiţia trebue să se ţină de autonomie, şi aşa-dară aceasta este întâia-şi causă a mea pentru care mă alipesc de proiectul majorităţii din comisiune, şi doresc, după tenoarea diplomei preaînaltului bilet, de mine citată, ca autonomia aceasta întru toate să se ţină nestrămutată şi nevătămată, şi precum şi înainte de 1848 şi totdeauna tribunalele Transilvaniei cele supreme au fost în ţară, aşa şi acum acela, nu în Viena, ci în Transilvania, în locul unde va locuì reg. guvern să remână şi să se ridice, cu atâta mai vârtos, cu cât însăşi M. Sa s'a îndurat prin cuvântul seu de tron din 15 Iunie 1863 la alinea 7 a ne asigurà autonomia aceasta, iar' staturile în adresa lor din anul trecut, alinea 10, au mulţămit M. Sale pentru preaînalta sa hotărîre, pentru susţinerea autonomiei patriei noastre. Eu socotesc, că M. Sa când s'a îndurat a ne restituì şi a ne asigurà autonomia patriei noastre a înţeles şi autonomia locului justiţiei, că de justiţie să ţine şi locul pentru justiţie, şi în aceasta a mea credinţă trebue să mă întărească şi acea împrejurare, că M. Sa în 31 Martie 1861 însuşi la rugarea cancelarului de atunci, baronul Kemény, s'a îndurat a restituì tribunalul suprem şi a-'l recunoaşte în locul şi în corpul regescului guvern transilvan.

Eu socotesc deci, că dacă M. Sa numai la remonstraţiunea cancelarului transilvan a făcut aceasta, fără îndoială cu atâta mai tare, dacă va înţelege doririle credincioaselor sale staturi transilvane, se va îndurà a ne lăsà tribunalul suprem al Transilvaniei în ţară, ba socotesc că şi comisiunea, când s'a hotărît a-'şi da opiniunea, ca acest tribunal suprem să remână în patrie, n'a făcut alta decât a urmat numai voia M. Sale, fiind şi comisiunea convinsă, că M. Sa şi în privinţa locului tribunalului suprem voieşte a dăruì deplină autonomie.

De aceea şi eu doresc şi voiesc, ca cu privire la dreptul autonomiei ţării noastre M. Sa să se îndure şi de astă-dată cu acea preaînaltă graţie a ne mângăià, ca tribunalul suprem să ni-'l lase şi de acì înainte statorniceşte să remână acì în patrie.

A doua causă a doririi mele este, că am auzit punându-se obiecţiunea contrară, că se cade, ca tribunalul suprem să fie acolo unde locueşte principele. Domnilor, şi eu sunt de părerea aceasta. Dar' eu am altă idee despre locuinţa principelui, şi poate că conceptul meu în privinţa aceasta tare se deschilineşte de conceptul multora. Dumnezeu a vrut, spre fericirea multor naţiunì, cum şi

spre fericirea naţiunii române, ca M. Sa să îmbrace dignitatea de suveran pentru mai multe ţări. Eu ştiu, că M. Sa este un suveran independent al Transilvaniei, a cărui reşedinţă mai de mult erà Alba-Julia. Un suveran şi rege independent al Ungariei, a cărui reşedinţă ar fi Buda, împărat al Austriei, a cărui reşedinţă este Viena.

Toate acestea sunt unite într'o înaltă persoană, care însă nu poate în acelaşi timp ocupà ori locuì în toate aceste locuri, ci ca o persoană locueşte numai într'un loc. Dar' pentru aceea nici cu un drept nu se poate zice, că împăratul Austriei, care ca atare locueşte în Viena, nu ar locuì ca principe al Ardealului şi în Ardeal, de oare-ce M. Sa are în Ardeal pe guvernatorul şi guvernul seu, care represintă înalta persoană a marelui principe al Transilvaniei, căruia de aceea 'i-se dau omagiale ascultări, fiind-că în el credem a fi representată înalta persoană a suveranului şi principelui Transilvaniei.

Aşa-dară, dacă supremul tribunal va remânea în Transilvania, nime cu dreptul nu poate zice, că nu e la locul reşedinţei principelui Transilvaniei.

Eu cred, că suveranul nostru, al Transilvaniei, adecă M. Sa, nu poate să fie supusă nici regelui ţării Ungariei, nici împăratului Austriei, până atunci, până-când ţine titlul de suveran şi mare principe al Transilvaniei, şi sub acest nimb Tansilvania trebue să-'şi susţină independenţa şi autonomia. Aşa-dară, deşi M. Sa este suveran al Transilvaniei independente, e şi suveran şi rege al Ungariei independente, şi împărat al Austriei independente, iar' acestea toate în trebile ce se ţin de monarchia întreagă trebue să fie unite, pentru-că noi avem datorinţa, ca cu unitate tare să ne străduim, ca monarchul şi monarchia austriacă, ca mare putere suverană, să fie cea mai strălucită şi puternică în Europa. (Bravo!) Şi cred, că din partea fie-cărui patriot bun din Ardeal nu va lipsì nisuinţa spre aceasta. Dar' în celelalte, ce se ţine de vechile şi autonomile instituţiuni ale ţării, tocmai după diploma din 20 Octomvrie 1860 tare ne ţinem de aceea, că autonomia ţării şi toate celelalte instituţiuni să remână nevătămate şi independente, şi aşa şi tribunalul suprem de justiţie să se organiseze în ţara noastră.

Zic mulţi, că independenţa judecătorilor ar fi doară espusă la influinţare şi patimi naţionale, dacă tribunalul suprem va rămâneà în ţară. Eu, domnilor, neg tare aceasta, căci nu dela loc, ci dela caracterul cel solid condiţionez eu independenţa judecătorului, şi eu

nu numai socotesc, dar' şi cred, că Dumnezeu va ajuta M. Sale să pună de judecători tot bărbaţi solizi, de caracter solid, şi atunci fie supremul tribunal în Ardeal ori în Viena, dacă vor aveà judecătorii caracter solid şi vor fi judecători drepţi, nu mă tem că vor fi influinţaţi de patimi naţionale.

A treia. Trebue să mărturisesc domnilor, că judecătoriile sunt făcute mai mult pentru bietul om sărac, care în toate zilele e espus la presiunea celui mai puternic, şi pentru aceea cred, că intenţiunea înaltului nostru regim acolo ţinteşte, ca prin ridicarea tribunalului suprem de justiţie să se înlesnească cărările prin cari omul sărac să-'şi poată ajunge mai pe uşor şi mai de grabă dreptatea. Domnilor! Partea cea mai mare a patriei noastre, nu putem tăgădui, stă din aceia, cari de curând prin îndurarea M. Sale s'au eliberat şi 'şi-au căpătat dreptul de cetăţeni şi de posesiune. Eu pe oamenii aceştia îi socotesc ca pe nişte orfani săraci rămaşi, pe cari n'are cine să-'i apere. Deşi le-a remas ceva, dar' nefiind în stare ei să se apere în contra deselor impilaţiuni, averile ar trebuì să cadă iarăşi jertfă celor mai puternici şi nesaţiosi, dacă nu-'i vor apărà aceia, cari sunt puşi de justiţie ca tutori asupra lor. Tutorul poporului trebue să fie legea! Aşa-dară la popor este de lipsă o cale mai scurtă şi mai uşoară, care să-'i arete cum are să-şi ajungă dreptatea şi să-'şi caute adevărul fără împedecare. Domnilor, dacă s'ar întâmpla acum, ca să fie judecătoria aceasta afară din patrie, pe când pănă acuma a fost în patrie, atunci ar fi o greutate foarte mare pentru poporul sărac, pentru-că ştim, că pănă a fost judecătoria aceasta în patrie, omul sărac 'şi-a pus în traistă puţină mămăligă şi s'a dus la judecătorie, căutându-'şi de treabă. Ştim, că de multe-ori nici procurator nu 'şi-a putut căpătà, dar' totuşi el s'a folosit, dacă a putut ajunge în persoană la judecătorie, spunând cu gura şi informând pe judecător despre starea causei sale.

Eu deci socotesc, că dorinţa de obşte a poporului e aceea împreunată cu a mea, ca judecătoria supremă să remână în patria noastră, în locul acela unde va fi guvernul, şi pǎrtinesc paragraful din proiectul comisiunii, sau opiniunea majorităţii din comitet." (Bravo din stânga). *)

Budacker pledează pentru Viena, ca loc mai potrivit pentru tribunalul suprem transilvan.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 646—648.

Nicolae Popea: „Trebue să premit, înaltă casă, că şi eu am fost de părerea acelora, cari socoteau, că ar fi mai bine, ca chestiunea aceasta despre organisarea tribunalului suprem transilvan să se reducă la propoziţiunea capitală de care să ţine, adecă la a opta propoziţiune regească. Aceasta părere o aveam cu atât mai vârtos, cu cât şi eu socoteam şi eram convins, că mai întâiu ar trebuì să se facă împărţirea ţării, şi apoi începându-se organisarea regulată a judecătoriilor de jos, să mergem pe rând până la organisarea supremei curţi judecătoreşti. Însă mărturisesc, că m'am abătut dela părerea aceasta, numai din aceea privinţă, că am toată încrederea în înaltul regim, şi presupun prin urmare, că înalt acelaşi, prin separarea chestiunii de faţă dela propoziţiunea a opta de bună seamă a avut numai o intenţiune foarte bună şi folositoare pentru ţara noastră. Presupun domnilor, că înaltul regim poate a socotit, că prin aceasta procedere mai curând se va puteà efectuì dorinţa comună a ţării întregí pentru un tribunal suprem transilvan. Presupun deci, că înaltul regim, când a dispus separarea chestiunii, a făcut-o aceasta cu privire la prosperarea ţării noastre.

Dar' şi din altă privinţă m'am văzut constrâns să mă abat dela părerea mea avută întâiu, şi adecă din aceea, că am socotit, că păşind noi toţi patrioţii cari ne aflăm acì în conlucrare armonică şi frăţască, mai curând vom ajunge la scopul dorit, mai cu seamă dacă sine ira et studio, după-cum a zis preaonoratul domn deputat Herberth, vom procedà în privinţa aceasta. Eu sunt tare convins, că bunătatea ce va resultà din ast-fel de conlucrare armonică şi frăţască în privinţa concluselor noastre dietale în chestiunea de faţă cu atât mai vârtos se va puteà dobândì, cu cât toţi avem un scop şi toţi avem un principiu în privinţa organisării tribunalului suprem transilvan. Zic, în principiu suntem toţi învoiţi, diferinţele aşadară vor privì mai mult unele momente, unele împrejurări speciale. În ce se ţine însă de esenţa lucrului, cred că suntem învoiţi toţi şi până acuma. Eu însă socotesc domnilor, că dacă vom căutà a ne pune şi a rămâneà pe basa aceea şi vom ţineà posiţiunea aceea a noastră, pe care ne-am pus şi care am ţinut-o deja la începutul pertractărilor noastre dietale, atunci de bună seamă nu ne va fi greu a ne învoì şi în privinţa celoralalte puncte speciale pe cari le cuprinde în sine proiectul regimului.

Basa aceasta, pe care ne-am pus deja, posiţiunea pe care am luat-o deja dela începutul dietei noastre, care este? Cred că spre

desăvârşit ne-o arată punctul III din diploma dela 20 Oct. 1860. Acest punct ne arată, că noi trebue să remânem numai pe lângă constituţiunea cea veche a ţării. Diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, — acestea, după părerea mea, alcătuesc basa şi posiţiunea pe care trebue să stăm totdeauna în organisarea trebilor patriei noastre. Această basă trebue să o privim ca un clenodiu foarte preţuit, pe care trebue să căutăm a-'l păstra în toate lucrările noastre şi dela care să nu ne depărtăm nici decât în privinţa lucrărilor organisătoare ale patriei noastre.

Din acest punct de vedere privind eu proiectul regimului, cu privire la constituţiunea cea veche a ţării, amplificată şi schimbată afund prin diploma de 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861, mărturisesc, că din cea mai deplină convingere a mea trebue să mă alătur lângă §. 1 din proiectul majorităţii comisiunei. Fiind-că din ori-ce punct de vedere se va privì lucrul, tot acolo trebue să vină omul, că noi nu ne putem depărtà dela basa pe care ne-am pus odată şi dela posiţiunea pe care am luat-o până acum, în privinţa lucrărilor noastre de până acum. Pe basa aceasta d-lor trebue să mă declar pentru §. 1 al comisiunii, şi adecă, întâiu, din punct de vedere juridic, măcar şi istoric, după-cum îl menţionează domnul raportor al comisiunii, pentru-că s'a adus înainte din partea mai multor onoraţi membri ai casei şi chiar şi din partea d-lui representant al regimului aceea, că chiar dreptul ţării noastre dovedeşte şi ne constrânge să remânem pe lângă aceea, ca tribunalul suprem să fie în ţară, dar' nu în Viena.

Domnul raportor al minorităţii comisiunii zice, că sub toate perioadele istoriei Transilvaniei tribunalul acesta suprem judecătoresc n'ar fi fost în Transilvania ci airea. Mie mi-se pare tocmai din contră. Eu gândesc, că cu tot dreptul a-'şi puteà întoarce aceea ce zice domnul raportor al minorităţii comisiunii şi a-'şi puteà zice, că dreptul istoric de sub toate perioadele este, că tribunalul suprem trebue să fie în ţară.

Eu nu ştiu alt period în care tribunalul acesta suprem să nu-'l fi avut în ţară, decât numai cei zece ani din absolutism, la ceea-ce se şi provocară mulţi domni din centru; iar' înainte de 1848 şi dela 1860 încoace, pot zice cu toată convingerea şi odihna, că tribunalul acesta suprem a fost la noi în ţară. Fiind-că avem casuri, că în unele cause se aşterneau apelaţiuni şi recursuri la

curte, acelea s'au făcut, după părerea mea, mai mult cătră persoana M. Sale decât cătră curtea judecătorească.

Apoi pe lângă diplomă şi patentă ne putem provocà acì şi la preaînaltul rescript împărătesc din 31 Martie 1861, în urma căruia Transilvania se află în posesiunea tribunalului suprem. Starea faptică este deci pentru aceea, că şi de acì înainte să remână tribunalul acesta tot în ţară. Din privinţa aceasta a dreptului istoric, mărturisesc, că sunt convins de a mă declarà pentru §. 1 al comisiunii. Dar' nu numai din acest punct de vedere, ci şi din altul şi din ori-care punct de vedere, după-cum am menţionat mai întâiu, sunt pentru el. Sunt adecă din punct de vedere politic, din punct de vedere administrativ, din punct de vedere economic, ba chiar şi din privire la opiniunea publică, la dorinţele popoarelor ţării acesteia. Eu socotesc, că din punct de vedere politic este prea invederat, că trebue să remânem pe lângă §. 1 al comisiunii, de oare-ce vedem că în fapt în celelalte ţări ţinătoare de coroana Ungariei tribunalul acesta suprem se află în ţară. Aşa vedem în Ungaria tribunalul septemviral, în Croaţia tribunalul suprem de ţară în Agram.

Dacă noi acum, cari am primit în legile de stat ale Ardealului numai diploma şi patenta, ce vor zice acei locuitori din ţările celelalte ţinătoare de coroana Ungariei, dacă, zic, noi nu vom păşì mai departe, după-cum am păşit în urma diplomei şi a patentei? De bună seamă îşi vor perde încrederea aceea pe care au avut-o, atât în noi, cât poate şi în privinţa regimului. Şi aşa chiar din punct de vedere politic cred că ar fi mai bine să ne declarăm pentru §. 1 al comisiunii.

Asemenea din punct de vedere administrativ-judiciar, pentru-că cine nu vede şi cine nu cunoaşte, că justiţia cu mult mai just şi mai bine se va administrà dacă tribunalul suprem va fi în ţară decât dacă va fi în Viena. Distanţa cea mare între Sibiiu sau Cluj şi Viena trage după sine o perdere de timp, ceea-ce nu va zice nimeni că nu e lucru împedecător pentru justiţie. Adevărat, că în privinţa aceasta ne vor mângăià unii domni cu aceea, că va venì drumul ferat şi pe la noi şi va delăturà pedeca aceasta. Însă în privinţa aceasta socotesc, că de acì nu putem luà nici un argument în contra aceea, ca să nu remână tribunalul suprem în ţară. De oare-ce, las la o parte, că adhuc sub judice lis est, poate să căpătăm drumul ferat mai curând, poate însă şi să se amâne. Şi chiar şi având drum de fer, distanţa între Viena şi Transilvania tot remâne,

şi timpul cât va trebuì de aici până acolo de ce să nu-'l întrebuinţăm în folosul celor ce cer dreptate din partea judecătorului?

Din punct de vedere economic zic, că atât cu privire la lucrul general, cât şi cu privire la trebile speciale, să câştigă mai mult dacă tribunalul suprem va remâneà în ţară, decât dacă se va duce la Viena, pentru-că deşì domnul deputat Herberth a avut bunătatea a ne specificà, şi încă într'o sumă enormă, cheltuelile ce ar trebuì la un tribunal suprem separat, totuşi nu mă pot abate dela convingerea mea, că cheltuelile pentru un tribunal în ţară sunt cu mult mai mici decât în Viena. Sunt mai mici, pentru-că ştim că în Viena sunt toate celea mai scumpe decât în ţara noastră.

Sunt cu privire la popor, care are a se folosì de tribunalul suprem din ţară, pentru-că trebue să mărturisesc, că un om din popor, fie Român, fie Ungur, fie Sas, adese-ori se va vedeà silit să meargă în persoană la locul tribunalului suprem de ţară, ca să-'şi vadă de procesul seu şi de causa sa. Eu socotesc, că mai puţine cheltueli va aveà partida ducându-se măcar din ori-ce margine a ţării la Sibiiu, ori la Cluj, decât din Transilvania la Viena. In fine socotesc a fi cu mult mai bine ca să se aşeze în patria noastră tribunalul suprem chiar şi pentru aceea, pentru-că în chipul acesta s'ar împlinì într'adevăr dorinţa părţii celei mai mari a poporului din Transilvania. In privinţa aceasta a întrebat în şedinţa de eri un preastimat coleg al meu pe domnul raportor al majorităţii comisiunii, că de unde ştie d-sa, că părerea majorităţii poporului din Transilvania s'ar fi declarat ca tribunalul suprem să fie în ţară şi nu în Viena? In cât ştiu eu, şi cred că şi eu am avut ocasiune de a mă convinge despre părerea poporului în privinţa aceasta, nu numai despre părerea Românilor, dar' şi a altor naţionalităţi, cutez a zice, că dorinţa cea mai ferbinte a majorităţii poporului din Transilvania este de a se înfiinţà tribunalul suprem în ţară iar' nu în Viena. Aceasta ne-o documentează şi jurnalele, ba sunt convins că şi onoraţii membri maghiari, cari nu sunt acì, când ar fi acì s'ar declarà pentru Transilvania şi nici decât pentru Viena. (Ungurii: Helyes!) De convingerea aceasta sunt, judecând după toate semnele ce s'au ivit în privinţa aceasta, atât prin jurnalele lor, cât şi prin opiniunea publică descoperită într'alte chipuri. Din toate acestea puncte de vedere, repeţesc, că sunt pentru §-ul prim al proiectului majorităţii. Domnul Budacker a zis, că motivele pe cari le-a adus raportorul minorităţii sunt atât de evidente, încât nu ar aveà să

aducă mai nimic în contra lor. Eu trebue să mărturisesc, că mie nu mi-se par a fi motivele acelea atât de evidente, încât să nu se poată supune nici uneì îndoeli. Ba din contră, toate acele motive sunt ast-fel, încât nu sunt nici tari și nici că au vre-un razim. Pentru-că d-sa aduce un motiv înainte în privința aceasta, ca tribunalul suprem să se așeze în Viena, care nu are nici un temeiu. D-sa zice: „Weil die allgemeine Volksanschauung die letzte, selbst richterliche Entscheidung vom Landesfürsten oder mindestens aus seiner unmittelbaren Nähe erwartet". Motivul acesta nu are temeiu, și nu poate să aibă, mai întâiu pentru aceea, pentru-că poporul își așteaptă dreptul seu dela instanța cea mai înaltă. Deșì în timpurile trecute, ce e drept, și-au așteptat resoluțiunea procesului lor dela grația M. Sale, însă, socotesc, că aceasta tot numai în puterea legilor de atunci, după cari au putut recurge la grația M. Sale. Astăzi însă, când tribunalul suprem are să fie cea din urmă instanță, când dela acest tribunal nu mai poate fi nici un recurs și apelațiune, cred că nu va mai nisuì nici unul din popor ca să-'și caute alinarea durerilor într'alt loc, decât la instanța aceasta, cea din urmă. Din aceasta causă motivul adus de domnul raportor al minorității nu se poate priviì de tare și fundat. Al doilea motiv zice domnialui că este: Weil für den Standort am kais. Hoflager das historische Recht und der faktische Zustand aller Perioden der siebenbürgischen Geschichte bis zur allerhöchsten Entschliessung vom 31. März 1861, mit Ausnahme ganz kurzer Intervale, sprechen". Despre aceasta s'a vorbit destul, atât din partea domnului representant al regimului, cât și din partea Escelenței Sale a părintelui metropolit. S'a dovedit că nu stă, pentru-că în timpurile cele mai de demult guvernul regesc a format instanța a treia și apelațiunile s'au făcut mai cu seamă la Maiestatea Sa!

A treia, aduce domnul raportor al minorității înainte neatârnarea și independența judecătorilor. „Die möglichste Unabhängigkeit der höchsten Richter erscheint nur durch die Verlegung der letzten Instanz ausserhalb des Landes gewahrt". Eu încă sunt de părere, că independența judecătorilor e „conditio sine qua non", pentru-că un judecător, dacă e să facă dreptate, trebue să fie independent și neatârnat de ori-și-ce parte. Eu cred, că sub alte împrejurări chiar și în Viena nu ar puteà remâneà judecătorul scutit de ori-ce influință. Insă, domnilor, pe lângă toate acestea socotesc, că e foarte netemeinic asertul acesta al raportorului minorității, chiar și

din aceea causă, pentru-că acea independenţă să cere, nu numai dela judecătorii tribunalului suprem, ci dela tot judecătorul în genere. Fieşte-care judecător trebue să fie independent în privinţa convingerii sale, dacă vrea să judece drept. Aşa-dară întreb, că nu ar urmà de acì, că adecă tribunalul suprem să se strămute la Viena, naturalminte, ca toate tribunalele să se scoată din ţară? Căci trebue să se întâmple cu toate aceea ce se întâmplă cu unul, pentru-că aceeaşi independenţă să cere dela judecătorul de jos, ca şi dela cel de sus. (Bravo!)

Mai încolo aduce domnul raportor al minorităţii de motiv şi aceea înainte: „und somit ausserhalb der unmittelbaren Einwirkung nationaler Leidenschaft gewahrt erscheint“. Eu socotesc în privinţa aceasta, că după-cum ar aveà loc animosităţi şi patimi naţionale între membrii tribunalului suprem în ţară, tocmai aşa ar avè loc şi afară din ţară. Pentru-că pe basa constituţiunii vechi şi pe basa diplomei socotesc, că la tribunalul acesta numai fii ai patriei pot luà parte. Dacă se află, şi dacă ar aveà loc patimile naţionale între membrii tribunalului suprem, apoi acestea tot aşa se vor putè arătà în Viena, ca şi în ţară. Cum-că nu se va administrà justiţia după-cum se cuvine, aceasta va depinde de acolo, că să se îngrijască la compunerea tribunalului în privinţa aceasta şi să se paraliseze ori-ce patimi prevenitoare din ură naţională, ceea-ce însă nu cred că va fi, căci membrii ce se vor denumì, de bună seamă cu caracterele lor şi iubirea lor de dreptate comprobate nu cred că vor da loc urei naţionale acolo unde sunt chemaţi să facă dreptate.

Din cele espuse până acì, înaltă casă, se poate vedeà, că eu din toate punctele de vedere pe cari 'mi-am luat voe a le enumerà sunt pentru §-ul 1 al majorităţii comisiunii“.*)

Mai vorbeşte consilierul reg. *Papp* pentru proiectul regimului, *Dr. Teutsch* pentru propunerea minorităţii din comisiune şi episcopul *Fogarassy* pentru propunerea majorităţii.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa LIII.

Ţinută în 6 Iunie. Se autentică procesul verbal al şedinţei trecute şi se dă concediu lui *Bariţiu* şi *Demian.*

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 649—651.

Se continuă desbaterea proiectului de lege despre tribunalul suprem.

Vajda (ungureşte) acceptează părerile metropolitului *Şuluţiu* şi ale episcopului *Fogarassy* şi propune, ca paragraful prim al proiectului pe lege din desbatere să fie formulat ast-fel: „Pentru cuprinsul marelui principat Transilvania să înfiinţează un tribunal suprem al Transilvaniei, cu scaunul oficial în locul guvernului regesc transilvan, în Transilvania".

Vorbeşte *M. Schuller* pentru propunerea lui Herberth, în cas de neprimire pentru proiectul guvernului, *Dimitrie Moga* pentru înfiinţarea tribunalului aici, în ţară, *Rannicher* pentru lăsarea în grija domnitorului ca singur să decidă unde se fie aşezat tribunalul suprem, *H. Schmidt* pentru propunerea lui Herberth, *Ioan Balomiri* pentru remânerea tribunalului în ţară, *Schuler-Libloy* pentru propunerea lui Herberth şi *Gull* pentru proiectul regimului. Urmează

Dr. Ioan Raţiu: „Inaltă casă! Atât despre necesitatea organisării unui tribunal suprem judecătoresc, cât şi despre locul unde are să se aşeze acest tribunal, în aceste două şedinţe din urmă s'a vorbit din mai multe puncte de vedere. Ce se ţine de necesitatea acelui tribunal, deşi eu a-şi fi dorit să văd mai întâiu justiţia inferioară organisată, totuşi, după-ce din partea regimului ni-s'a făcut asigurarea, că aceea încă se va propune cât mai curând înaltei diete, aflu că organisarea unui tribunal suprem este foarte de lipsă.

Ce se ţine de locul unde să fie acest tribunal, s'au desvoltat, precum şi domnul antevorbitor foarte bine a observat, trei păreri. Cea dintâia, contopirea tribunalului suprem transilvan în curtea de cassaţie a monarchiei austriace, a doua, aşezarea tribunalului suprem în Viena, şi a treia, aşezarea lui în patrie. Inainte de a-'mi da părerea în acest obiect, vreau să fac unele reflexiuni la propunerea domnului deputat Herberth. Domnul deputat Herberth, după-ce ne descrie în colori foarte vii trista stare a justiţiei noastre până la 1848, după-ce ne arată, că dela 1836 până la 1847 abia s'au decis câte-va procese la cancelaria aulică în Viena, după-ce arată, că numai într'o zi, ca membru al senatului judiciar de instanţa a treia a primit 80 de procese venite ca restanţii dela curtea de cassaţiune din Viena, — după-ce toate acestea le descrie, cum spuseiu,

cu cele mai vii colori, ajunge la conclusiunea, că să mergem cu tribunalul nostru la Viena, ca să aflăm justiţie mai bună!

Ce se ţine de meritul propunerii d-sale, voiu să reflectez ceva, aceea ce până acum, după-cum mi-se pare, nici unul n'a observat. Domnialui propune un senat compus din membri transilvani, cu un president în frunte. Acum întreb domnilor, ce influinţă va aveà presidentul tribunalului întreg şi membrii lui străini asupra acestui senat? Aveà-vor dânşii vot decisiv sau consultativ? Căci dacă vor aveà dânşii vot decisiv, atunci nu mai e de lipsă un senat deosebit, contopindu-se senatul acesta cu totul în tribunalul suprem al monarchiei. Dacă presidentul curţii supreme de cassaţie şi ceialalţi membri vor aveà influinţă asupra acestui senat, atunci de sine urmează, că toate legile patriei sunt nimicite în privinţa aceasta, şi vrând membrii acelei judecătorii să le observe, nu le vor puteà. Ştiu, că membrii curţii supreme, dacă în 12 ani nu au fost în stare să înveţe bine limbile patriei, nici de aici încolo nu le vor învăţà. Prin urmare toate procesele vor trebuì să se refereze în limba germană, şi atunci domnilor, legea pentru egala îndreptăţire a limbilor şi pentru întrebuinţarea lor, pe care am făcut-o în anul trecut, devine de prisos. (Foarte bine. Bravo!) Dacă membrii acelui tribunal vor esercià influinţă asupra acelui senat transilvan, atunci se naşte întrebarea, cine dispune peste acel senat suprem? Răspunsul e, că în unele cause va dispune dieta transilvană, în altele senatul imperial îngust. Aşa-dară senatul imperial, când va fi vorba despre înmulţirea sau micşorarea membrilor tribunalului îşi va da părerea sa. Şi noi.... noi am trecut atunci cu ramul acesta în agendele senatului imperial îngust. (Aşa e!)

Celalalt motiv care s'a adus înainte spre apărarea propunerii domnului Herberth e, ca se scăpăm de simpatii şi antipatii naţionale. Eu încă doresc domnilor, ca justiţia să fie scutită de simpatie şi antipatie. Trebue însă se zic, după-cum foarte bine a zis alaltăeri şi Ilustritatea Sa domnul episcop de Fogarassy, că simpatiile esistă şi remân în om totdeauna. Şi dacă e vorba că numai pentru aceea să se ducă tribunalul suprem din ţară, atunci trebue să mărturisesc, că o parte a locuitorilor ţării acesteia se vor întâlnì cu mai multă simpatie în Viena decât acì în ţară. (Bravo!)

Mai încolo s'a adus de motiv, ca se scăpăm de influinţa poporului asupra tribunalelor de justiţie. Trebue să mărturisesc, că poporul nu a avut nici o influinţă asupra tribunalelor, — după cum

au binevoit a zice unii domni din centru. Dar' dacă vrem ca să scăpăm de iufluința poporului, — domnii din centru ar trebuì să mijlocească transpunerea tribunalului suprem și mai încolo de Viena, pentru-că tribunalul suprem pentru toată monarchia, sau cel puțin pentru Viena, încă va fi influințat de poporul din Viena și de prin jurul Vienei. Prin urmare ar trebuì ca tribunalul din Viena să se transpună în altă țară și tribunalul nostru să se ducă acolo. (Bravo!) Atunci însă tribunalul nostru ar mai fi încă de 700,000 de Germani influințat! (Bravo!)

Din partea domnului deputat M. Schuller s'a afirmat, că locuința tribunalului suprem în Viena să unește cu dorința și părerea poporului din Ardeal peste tot, pentru-că poporul ardelean în instanța cea din urmă totdeuna doréște și poftește remediu și ultima judecată dela persoana M. Sale, sau cel puțin din apropierea înaltului tron. Acestei aserțiuni, ce e drept, deadreptul nu pot să-i contrazic. După părerea mea aceasta credință în popor vine de acolo, că poporul sub sistema trecută și în apăsarea în care s'a aflat sub catena legilor ruginite ale trecutului singur dela M. Sa a mai căpătat câte un ajutor, singur din partea M. Sale i-s'a mai alinat durerea. (Bravo!) Dar' ca noi și astăzi să mai susținem credința aceea în popor, că toate sentințele câte vin, vin dela persoana M. Sale, aceasta cred că ar fi chiar în interesul monarchiei foarte periculos. Să învățăm poporul, că aceea ce vine dela instanța din urmă nu vine dela M. Sa. Să-'l învățăm, că M. Sa a dat dietelor putere de a face legi și a pus judecători de a le esecutà. Să nu identificăm persoana M. Sale cu tribunalul superior, mai cu seamă pentru aceea, pentru-că toți aceia cari perd în ultima instanță un proces ar simțì în inima lor nemulțămire chiar asupra M. Sale. Așa-dară chiar în interesul monarchiei întregi sunt de părere să nu susținem credința aceasta periculoasă și mai departe în popor, fără vreau să știe poporul, că în instanța cea din urmă nu decide M. Sa, ci tribunalul suprem.

Domnul deputat Rannicher, voind a motivà necesitatea de a se așezà tribunalul suprem la Viena, s'a provocat între altele la posesiune, la cetățenime, la știință și la interese. Cu alte cuvinte domnialui nu a voit să zică alta decât: iată, aceasta e voința fiilor națiunii săsești! Dacă dorințele contrarilor, interesele lor și chiar și interesele acelora cari nu sunt representați aici, dar' cari, — pot să-'l asigur, — nu sunt de părerea d-sale, dacă toate aceste interese

nu precumpănesc atâta pe cât cumpănesc interesele domniilor lor, eu nu vreau să judec, ci las să judece alţii. (Bravo)!

A mai vorbit domnul deputat Rannicher şi despre justiţia de înainte de 1848, provocându-se la nişte citate, că procedura s'ar fi numit un labirint şi o stare ticăloasă, prin care vrea să dovedească, că aşa ar rămâneà şi acuma. Trebue să reflectez, că atunci s'a judecat după alte forme şi legi. Şi sunt convins, că dacă s'ar fi judecat şi atunci după legile de astăzi, ar fi stat şi justiţia într'o stare mai bună de cum a stat.

Domnul Rannicher zice mai departe: să împlinim dorinţa M. Sale prin aceea, că lăsăm ca M. Sa să decidă asupra acestui obiect. Eu cred din contră, că noi când vom hotărî ca locul tribunalului suprem să fie în patrie, vom corespunde mai mult voiei M. Sale, esprimată atunci când a ordonat în 31 Martie 1861 ca să se facă un tribunal suprem în Transilvania, căci prin aceasta 'şi-a declarat M. Sa voinţa sa. Acea preaînaltă decisiune împărătească nu s'a adus din voia şi prin influinţa cancelarului de atunci baron *Kemény,* ceea-ce se documentează prin împrejurarea, că nu s'a pus sub baronul Kemény, ci sub cancelarul de astăzi în lucrare. Aşa-dară acea decisiune e o graţie a M. Sale, care a declarat, că voeşte ca tribunalul suprem să fie aicea în ţară. Trebue să o primim deci ca o graţie împărătească, căci altmintrelea ne arătăm nevrednici de graţia preaînaltă a Maiestăţii Sale. (Bravo, din stânga.)

La părerea domnului *Gull,* că pe popor nime nu poate să-'l convingă că dela guvern n'ar fi sau nu s'ar concede recurs la Maiestatea Sa împăratul, nu mai reflectez nimica, de oare-ce am răspuns la această aserţiune mai sus.

Mai încolo, după-ce vedem că alte ţări, mai mici decât Transilvania, după-ce vedem că Croaţia cea mică 'şi-a susţinut dreptul de a-'şi aveà tribunalul suprem în patrie, ar fi un lucru dejositor când Transilvania ar dorì, ca tribunalul ei suprem să se transpună afară din ţară. Dar' eu cred, că chiar interesul monarchiei întregi pretinde ca tribunalul suprem să remână în patrie. Prin transpunerea tribunalului la Viena nu se face alta, decât cu o centralisare mai mult, căci cum-că aceasta e o centralisare, nu va negà nimeni.

Ştim domnilor, unde a dus centralisarea pe Austria după 1849 şi ştim, că acea centralisare a micşorat chiar puterea monarchiei întregi. Ba ştim, că după desfacerea centralisării aceleia dăunoase,

după decentralisare a început monarchia a venì la putere şi la valoare. Şi dacă noi am votà pentru transpunerea tribunalului la Viena, nu am face alta decât am întări pe celelalte naţiuni, străine sistemei de astăzi, în credinţa lor, că prin transpunerea tribunalului nostru la Viena se doreşte centralisarea de care abia au scăpat şi care ţinteşte la nimicirea autonomiei lor. Din aceste cause sunt pentru propunerea comisiunii, ca reşedinţa tribunalului suprem să fie în patrie.“ (Bravo! Bravo!)*)

Mai vorbeşte baronul *Salmen* pentru propunerea lui Herberth, apoi şedinţa se încheie.

Şedinţa LIV.

Ţinută în 7 Iunie. La discuţia asupra proiectului de lege despre tribunalul suprem iau parte următorii: *Schneider* pentru propunerea lui Herberth. *Obert* pentru închiderea discuţiei. *Vlassa* pentru remânerea tribunalului suprem în ţară. *Filtsch* pentru propunerea lui Herberth, eventual pentru proiectul regimului. *Domzsa* pentru lăsarea în grija domnitorului, ca singur să hotărască locul tribunalului suprem. Baronul *Friedenfels* pentru proiectul regimului. *Conrad Schmidt* pentru propunerea minorităţii. *Fabini* pentru Viena, căci se vor naşte foloase mari pentru ţară dacă va fi tribunalul suprem acolo. Episcopul *Fogarassy* pentru înfiinţarea tribunalului suprem în ţară. *Herberth* pentru propunerea proprie. *Rannicher* pentru paragraful din proiectul guvernului. Mai vorbeşte consilierul reg. *Papp* şi *M. Binder*, ambii pentru proiectul guvernului, în urmă şedinţa se încheie.

Şedinţa LV.

Ţinută în 8 Iunie. Se continuă discuţia asupra §-lui prim din proiectul de lege despre tribunalul suprem. Vorbeşte *Dimitrie Moga* pentru propunerea majorităţii din comisiune. *Dr. Teutsch* în chestie personală. *Ioan Balomiri* pentru proiectul guvernului. *Ioan Popasu* pentru a răspunde lui H. Schmidt. Urmează

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*«, 1864, numărul 45—46 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 676—677.

Metropolitul Şuluţiu: „Mărit presidiu şi mărită casă! Eu, adevărat, eri în desbaterile cele asupra propositiunii a opta am auzit acì chiar cu neplăcere nişte espresiuni, nişte reflexiunĭ, cari doară nu s'ar fi ţinut de treaba lucrului acestuia. Eu bucuros le-aşi fi încunjurat, dar' fiind-că se reduc la naţiunea mea, al cărei cap sunt şi eu, trebue să le resping. Am auzit din reflexiunile acestea extravagante tocmai din gura domnului deputat Gull . . . (Presidentul roagă pe orator să se ferească de personalităţi. Şuluţiu continuă): Dar' numai pe scurt vreau să zic, că noi ştim aceea, că în toate statele constituţionale, şi aşa şi în patria noastră, înainte de 1848 a fost acea legiuită praxă, şi am avut acea legiuită constituţiune, că spre facerea legilor am cunoscut doi factori, pe M. Sa şi representanţii poporului, adecă dieta ţării. Praxa aceasta a fost până la 1848. După 1848 s'au schimbat relaţiunile patriei. Dar' la 1860 M. Sa după înăscuta sa bunătate a restituit constituţiunea cea veche a patriei şi obiceiul ei prin diploma din 20 Octomvrie.

Restituindu-se deci aceasta ştim, că după praxa veche regele trimite propositiunile sale la dietă şi dieta le ia în pertractare, din cari pe unele şi înainte de 1848 le-a primit de-adreptul, cum au fost ele trimise, la unele a făcut modificări, după cum ştim că s'a făcut aceasta şi la anul 1774 cu articolul VI, unde M. Sa ar fi vrut într'un chip şi staturile 'l-au modificat într'alt mod, dar' modificat 'l-a primit şi M. Sa, şi cum vedem că s'a întâmplat şi în anul trecut cu legile făcute de noi, când în propositiunile regeşti am făcut modificări şi M. Sa s'a îndurat a le primì, după-cum a amintit şi domnul deputat Moga.

Aşa-dară a se face prin dietă modificări în propositiunile regeşti nu este ceva nou, şi modificările acelea nici-odată nu s'au socotit de o vătămare a voiei M. Sale, ci a luà în pertractare propunerile regimului, a-'şi da votul şi a face modificări e numai un curs legiuit al agendelor dietei, un curs constituţional. Dacă eu acum ca Român am văzut, că pentru poporul patriei ar fi mai bine să fie tribunalul suprem în patrie şi nu în Viena, şi pentru aceasta din mai multe cause fundate 'mi-am dat votul meu pentru rămânerea tribunalului suprem în patrie, dacă zic, cine-va din incidentele acestea ar zice că eu am făcut tocmai în contra voinţei M. Sale, ar fi un lucru prea dureros.

Ne tot spun unii, că voia M. Sale să manifestează în propositiune. Eu sunt de altă părere. Propositiunile regeşti se fac, ade-

vărat, cu voia M. Sale, dar' acolo nu zace antecedenţialmente determinată şi cea mai de pe urmă voie a M. Sale, ci aceasta urmează din resultatul ce ese după-ce s'a desbătut în dietă, s'a ridicat la valoare de lege şi s'a sancţionat de M. Sa. Şi apoi numai în aceasta putem zice că se manifestează adevărata voie a M. Sale.

Aşa noi ne-am arătat numai voia noastră şi ne-am dat votul nostru, pentru-că noi aşa aflăm a fi mai bine pentru patrie şi mai de folos pentru popoarele patriei noastre, iar' nu pentru-ca să ne opunem înaltei voinţe a M. Sale. Dacă nu-'i va plăceà, atunci M. Sa ca un bun părinte iar' îl va trimite la noi spre o desbatere şi mai serioasă. Pentru aceea cine va puteà presupune despre M. Sa că ar luà cu indignaţiune aceea ce noi am făcut după legiuita praxă şi în puterea constituţiunii de M. Sa nouă restituită? Eu nu aflu cuviincios lucru a pomenì şi unde nu trebue şi a obtrude numele şi voia Maiestăţii Sale altora, spre silă morală. Eu socotesc, că ar fi prea îndrăsneţ a presupune despre prealiberalul şi preaconstituţionalul şi totodată preaînduratul nostru monarch, că aceea-ce ne-a dat prin diplomă ar vrea să ne iee prin propoziţiune. Eu socotesc, că M. Sa lucră după constituţiune şi voeşte ca şi noi să lucrăm asemenea. Eu cred, că M. Sale îi facem un lucru plăcut dacă în sensul restituitei noastre constituţiuni îi vom descoperì liber toate momentele din cari aflăm, că pentru patrie şi popoarele noastre ar fi mai de folos ca tribunalul suprem să remână în patrie şi dacă cu fiască confidenţă îi vom arătà şi causele pentru cari voim noi aceasta. Dacă va găsì fundate aceste modificaţiuni, cred că M. Sa după naturala sa bunătate, văzând că folosesc poporului şi patriei, cu bună seamă le va şi primì şi sancţionà, iar' dacă va vedè că sunt spre paguba poporului şi a patriei, atunci nu le va primì, ci le va retrimite spre nouă pertractare, iar' noi ne vom silì a face apoi ce ar fi mai bine. Eu cred, că M. Sa în defigerea locului tribunalului nu se uită atâta la comoditatea regimului, ci socotesc că voeşte, ca prin lege să se promoveze binele de obşte, comoditatea şi uşurătatea popoarelor celor credincioase ale M. Sale. De aceea, foarte tare mă rog şi eu, ca fraţii nostri Saşi să binevoiască din incidentele acestea, fiind-că optăm şi vom votà ca tribunalele Transilvaniei să remână în Transilvania, să nu aducă în suspiţiune loialitatea noastră cea pururea neînfrântă cătră M. Sa.

Eu în afundul inimei mele mă simţesc a fi unul dintre cei mai credincioşi. Şi dacă va fi crimă a votà liber după constituţiune

şi a-'mi descoperì aceea ce aflu după convingerea mea mai de folos pentru patrie, atunci a-'şi fi eu cel dintâiu, ca capul naţiunei mele, care a-'şi venì în suspiţiune de neloialitate. Eu şi acum cred a fi mai de folos se remână tribunalul în patrie, din cáusa comună, nu numai a Românilor, ci şi a Maghiarilor şi a Saşilor mai săraci, căci trebue să ne îngrijim mai mult de cei săraci, cari mai multe şi mai grele pedeci întimpină în căutarea şi dobândirea justiţiei. Eu şi acum zic şi tot din fundamentul acesta doresc din toată inima să remână tribunalul suprem al Transilvaniei acì în patrie. S'a zis şi aceea în aceasta înaltă casă, deşi nu ar fi trebuit doară să se zica, cumcă dacă noi cu un entusiasm sgomotos am primit articolul de lege al inarticulării naţiunei noastre, la care au luat şi confraţii nostri Saşi o parte bună, am fi trebuit să arătăm şi la primirea proposiţiunei a opta mai multă loialitate către Maiestatea Sa. Eu pentru sprijinirea inarticulării naţiunei noastre, fraţilor Saşi totdeauna voiu fi mulţămitor şi-'i voiu ţineà totdeauna ca pe nişte fraţi buni. (Bravo!) Eu nu fac deosebire între Români şi între alţii de altă naţionalitate, ci preţuesc şi stimez în tot omul numai aceea ce pe om face a fi stimat. (Bravo!) Pentru aceea, dau de obşte mulţămită fraţilor acelora cari au fost aşa de buni de au sprijinit inarticularea naţiunei noastre. Insă dacă aceasta ni-s'a adus înainte numai ca impuls şi ca o silă morală, şi ca şi când noi ne-am arătà nemulţămitori şi neloiali, nesprijinind pe fraţii Saşi în proposiţiunea aceasta, că adecă tribunalul Transilvaniei să nu remână în Transilvania, ci să se transpună la Viena şi acolo să se contopească cu cela al Austriei, — aceasta tare m'ar dureà şi mă sileşte să reflectez, că cu adevărat, inarticularea aceasta s'a făcut acum, dar' să ne aducem aminte domnilor, că aceasta ar fi trebuit mai înainte de dieta din 1791 să se facă, şi dacă totuşi nu s'a făcut, cred că puţini vor fi cari punându-şi mâna pe inimă se îndrăsnească a negà, că politiceşte au păcătuit tare străbunii acestor bărbaţi cari acum ne-au ajutat la inarticulare, că atunci, la anul 1791, nu ne-au inarticulat. Şi aşa dară fapta aceasta generoasă şi adevărat frăţască, care s'a făcut acum la 1863, pentru noi nu s'ar puteà luà şi consideră numai de un osebit serviciu făcut numai Românului şi naţiunei române, ci trebue să se considere şi ca o ştergere şi îndreptare a păcatelor strămoşilor prin nepoţii lor, căci a-ţi împlinit datoria lor. Făcând bine aceea ce au făcut ei rău, se poate luà că a-ţi făcut un serviciu moral spre împăcarea cu presentul a memoriei şi spre uşurarea sufletelor moşilor Domnielor-Voastre.

D-voastră aţi făcut, zic, nu singur Românilor datornicul serviciu, dar' a-ţi făcut şi un parastas şi un sărindar cu fapta aceea pentru sufletele părinţilor. Pentru aceea, să lăsăm domnilor imputările acestea. Noi să nu gândim în mod numai egoistic. Românul să nu gândească numai româneşte, Ungurul numai ungureşte şi Sasul numaí săseşte, căci dacă vom face aceasta şi fie-care va trage focul la oala lui, atunci săracă patria noastră e perită. Ci după-ce suntem toţi transilvăneni, să gândim toţi, Români, Unguri şi Saşi numai transilvăneşte şi în discusiunile legilor ce ni-se propun să nu căutăm alta decât interesele comune ale patriei, iar' nu interese străine. Se facem uşurătate şi comoditate poporului celui mai sărac şi mai espus injuriilor, şi prin urmare să fericim patria şi prin patrie toate popoarele". (Bravo entusiastice.)*)

Se cere de nou închiderea discuţiei. Presidentul roagă pe cei-ce vor mai vorbì să se modereze şi să nu fie personali. *Binder* şi *Gull* se esplică, apoi ia cuvântul

Vasile L. Popp. „Nu mi-a-şi luà voe, înaltă casă, pentru a mai ostenì atenţiunea înaltei case cu desbaterile la obiectul ce stă acum de trei zile la ordinea zilei. Nu m'a-şi încercà a mai aduce ceva spre delucidarea acestui obiect, de oare-ce în vre-o trei-patru şedinţe s'au adus atâtea argumente, de o parte şi de alta, s'a luptat cu atâta zel patriotic din ambele părţi, încât ar fi o cutezanţă foarte mare dacă a-şi voì a mai vorbì şi eu ceva nou. Şi tocmai din lupta ce se poartă de patru zile se vede şi se dovedeşte curat, că aici nu domneşte proverbul „sic volo sic jubeo, stat pro ratione voluntas", cum a plăcut d-lui Fabini a afirmà, ci domnesc argumentele, domneşte convingerea. Nu ca se aduc deci argumente nouă înainte am luat cuvântul, ci fiind-că în aceasta înaltă casă s'au ridicat cuvinte în contra corporaţiunii aceleia, — în contra senatului judiciar guvernial, — al cărei membru sunt şi eu, şi căreia i-s'a putut detrage foarte mult.

Îmi va erta înalta casă dacă mă voiu abate dela decisiunea care să vede a fi făcută, că adecă să ne lăsăm de observaţiuni personale, pentru-că mă simţesc dator, mie şi senatului judiciar al guvernului, ca părerile ce şi-le-au făcut unii deputaţi despre senatul judiciar guvernial, în urma atacurilor făcute asupra lui, să le aduc, întru-cât vor fi rătăcite, la calea adevărului.

Multe săgeţi, sau cum 'i-a plăcut d-lui regalist *Dr. Teutsch* a spune, multe puşcături s'au aruncat acì de vre-o câte-va zile asupra

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 702—704.

senatului judiciar dela regescul guvern. Aceste săgeţi ating în mare parte şi persoana mea. Mă veţi erta deci domnilor, dacă în privinţa aceasta nu voiu fi de tot obiectiv, ci voiu fi încât-va şi specific. Până a nu trece la enumerarea acelor atacuri ce s'au făcut în contra senatului judiciar guvernial, să-'mi fie ertat domnilor a vorbì câte-va cuvinte şi despre obiectul zilei însuşi. Eu cu toată răbdarea, ba pot zice că cu mare plăcere am ascultat enumerarea argumentelor aduse din ambele părţi în obiectul acesta. Sper deci, că înalta casă va aveà bunătatea a ascultà şi cuvintele mele despre obiectul acesta cu asemenea răbdare.

Două întrebări sunt, cari au cuprins minţile acestei înalte case de patru zile încoace în privinţa tribunalului suprem judecătoresc, foarte momentuoase. Cea dintâia este, contopirea supremului tribunal ardelenesc cu tribunalul de cassaţiune general austriac, şi a doua, rĕmânerea acestui tribunal în Transilvania, ori transpunerea sa la Viena.

Eu, domnilor, nu sunt nici pentru cea dintâia, nici cu o doua. Eu sunt, vă spun adevĕrat, pentru propositiunea regimului. (Bravo!) Dar' până a nu trece la desfăşurarea argumentului meu, — zic *argumentului* meu, pentru-că eu am numai unul, — fie-'mi ertat a vorbì despre argumentele cari s'au adus pentru contopirea tribunalului nostru cu tribunalul general al Austriei, de dincolo de Leitha. În linia primă s'a adus pentru sprijinirea acestei propuneri *unitatea imperiului* înainte. Domnilor! Eu încă sunt pentru unitatea imperiului, însă sunt pentru acea unitate, care e precisată în diploma dela 20 Octomvrie 1860. Sub unitatea aceea să înţeleg trebile financiare, militare, cu o vorbă, toate causele acelea cari reflectează la imperiul întreg. Prin aceste cause generale este conservată unitatea imperiului. Pentru-ca noi înşine să mergem mai departe, cuget că nu este oportun. Nu sunt în contra acelora cari zic, că unitatea aceasta se va desfăşurà şi mai încolo. Şi sunt şi eu de convingerea, că va venì timpul când unitatea aceea să va desfăşurà şi va trebuì să se desfăşure şi mai încolo. (Bravo!) Însă, cu toate acestea, ca unitatea aceasta tocmai acum, din incidentul ridicării unui tribunal suprem să se aducă în îndeplinire, vă mărturisesc că o aflu mai *non de tempore.*

Se zice domnilor, că prin contopirea tribunalului suprem al Ardealului cu cel general austriac nu se vatămă diploma din 20 Octomvrie 1860, fiind-că acolo nu este vorba despre nici un tribunal, nici transilvan, nici austriac. Aşa e, domnilor. Dar' acolo este

vorba despre un drept cu mult mai frumos, este vorba despre dreptul de legislaţiune al Transilvaniei. (Bravo!) Când ne învoim a unì tribunalul nostru suprem cu cel austriac, am uitat că noi şi dacă unim tribunalul tot ne remâne dreptul legislaţiunii separat de dreptul legislaţiunii reichsrathului îngust, de care ar trebuì apoi să ne lăpădăm. Ĭar' a ne lăpădà de un ast-fel de drept, numai aici, ex incidenti, cuget că nu e în intenţiunea înaltei case. Dacă vrem să facem schimbări, atunci domnilor trebue să le facem dela rădăcină. Când va venì timpul ca să avem numai o legislaţiune, atunci va fi timpul de a vorbì şi de o contopire. Până atunci nu. (Bravo!)

S'a adus înainte, că noi Ardelenii n'avem capacităţi juridice. Trebue să mărturisesc domnilor, că eu încă aflu de adevărată afirmarea aceasta. Capacitate juridică însă este alt-ceva, şi iarăşi alt-ceva este a cunoaşte legile. Eu mă mulţămesc domnilor, dacă noi vom aveà în patrie bărbati destui, cari să cunoască legile după cari au de a judeca, şi bărbaţi de aceştia, trebue să mărturisesc, avem destui. (Bravo!) Eu vă spun drept, că preţuesc mai mult într'un judecător cunoştinţa simplă a legilor, împreunată cu o praxă bună, decât ştiinţe înalte juridice, capacitate mare juridică. Cu cât este cine-va mai versat în ştiinţele juridice, cu atât este mai aplecat a sucì sensul legilor. (Bravo!)

Nu mă învoesc cu aceia cari zic, că se alegem totdeauna aceea ce e mai bun, ci mă îndestulesc şi cu aceea ce e bun. Căci dacă m-aşi ţineà de părerea acelora, atunci a-şi putea zice ceva ce poate la mulţi domni de aici nu le va plăceà. Aşi puteà zice, că un tribunal de apelaţie ar fi mai bun decât două, şi că o limbă oficioasă la toate judecătoriile încă ar fi mai bună decât mai multe. (Bravo!) Cu aceasta însă cred că cei mai mulţi nu s'ar mulţămi.

S'a vorbit domnilor şi de justiţia naţională. Vă spun drept că-'mi va păreà foarte bine, dacă cuvântul acesta se va aduce şi atunci înainte, când va fi vorba despre organisarea judecătoriilor de instanţa primă, şi mai ales de a doua. (Bravo!) Aducându-se însă acum înainte, când e vorba de organisarea tribunalului suprem, trebue să mărturisesc că nu 'l aflu la locul seu, cu atât mai puţin, cu cât mă voiu încercà a vă arătà, că justiţie naţională, la acel senat judiciar al guvernului din care fac eu parte, de doi ani şi jumătate de când s'a format acel senat nu s'a eserciat.

A doua chestiune a fost ducerea senatului judiciar al guvernului la Viena. S'a adus domnilor, atât din stânga cât şi din dreapta,

30*

atâtea argumente pro şi contra, încât trebue să mărturisesc, că eu, dacă mi-s'ar da voie liberă nu aşi puteà să aleg, ci aşi zice să tragem soarte şi pe care propunere va cădeà soartea pe aceea să o primim. S'au adus înainte două feluri de argumente, s'au adus argumente de însemnătate practică şi s'au adus argumente de drept. Ce am spus mai sus despre cumpănirea argumentelor se refere chiar la argumentele de însemnătate practică, pe cari nu voesc să le mai ating acì. Unul însă din aceste argumente nu pot să 'l retac. Acesta este, domnilor, corumperea judecătorilor. S'a adus înainte, că aici în ţară sunt espuşi judecătorii corumperii. Eu trebue să mărturisesc domnilor, că dacă a-şi fi eu convins, că pentru senatul judiciar al guvernului nu s'ar aflà oameni cu caracter solid şi oameni de aceia despre cari pot presupune că nu sunt corumptibili, atunci nu m'a-şi puteà incumetà ca se vreau să şi înfiinţez un ast-fel de tribunal, căruia apoi să încredinţez viaţa şi averea cetăţenilor. Dar' spuneţi-'mi domnilor cari voiţi se duceţi tribunalul suprem din Transilvania pentru-ca să nu fie espuşi judecătorii ispitei de corumpere, — fi-vor ei scăpaţi de tentaţiune în Viena? Dacă e coruptibil un bărbat, corupţiunea aceasta va merge cu el şi la Viena, corumperea se va puteà încercà, precum în ţară, aşa şi în Viena, şi în ori-ce parte a pământului, deşì nu de către ceì săraci, dar' negreşit de către cei cu bani. Dacă vrem să nu fie nici o ispită de corupţiune, atunci trebue ca pe judecătorii nostri să-'i ducem afară de pe pământ.

Aşa-dară eu pe argumentul acesta nu pun nici un temeiu. Cum-că aşa este, că adecă singura ducere a tribunalului suprem la Viena nu va face pe judecătorì mai independenţi decum sunt dacă vor remâneà în ţară, îmi iau voe a întărì şi cu aserţiunea prea-onoratului domn regalist *Salmen*, care a servit mai mulţĭ ani la tribunalul suprem din Viena. Tocmai erĭ d-sa zise, că mulţi dintre ardeleni sub sistema trecută s'au rugat să nu li-se iee procesele înainte într'un senat transilvănean, ci într'un senat curat austriac, ori barem mestecat. Atunci nu putem zice că a fost un senat naţional, cu atât mai puţin român, şi totuşi s'au aflat oameni cari n'au fost mulţămiţi cu senatul transilvan. Casuri de acestea au venit şi vor venì totdeauna înainte, fie că vom face tribunalul suprem acì în ţară, fie că-'l vom face în Viena. (Aşa e! Bravo!)

A zis domnul deputat *M. Schuller* la observarea domnului deputat *Popea,* că: „tribunalele toate ar trebuì scoase din ţară,

atât cele de instanța primă, cât și cele de instanța a doua, dacă am vrea să nu fie justiția națională." Și a zis că nu e de lipsă, ca transpunându-se tribunalul suprem la Viena să se transpună și tribunalele inferioare, pentru-că vârfurile arborilor încă să înalță în sus, spre lumină, pe când rădăcinile remân în pământ. Eu îmi iaŭ îndrăsneala a întrebà însă numai atâta, dacă se poate ca vârfurile arborilor să fie în Viena, iar' rădăcinile în Ardeal? (Ilaritate.)

Așa-dară domnilor, nu argumente practice mă silesc pe mine să fiu pentru propozițiunea guvernului, ci un alt argument. Noi suntem jaluzi, domnilor, pe drepturile țării și ale dietei noastre, trebue deci să știm prețuì și respectà și drepturile coroanei. Dacă vrem ca coroana să respecteze drepturile țării și ale dietei, suntem datori și noi să respectăm drepturile coroanei. (Bravo!)

Nu s'a negat aici din nici o parte până acum, că dreptul de a stabilì locul reședinței tribunalului suprem este dreptul coroanei. Este un drept domnilor, ca și dreptul de a decide în ultima instanță. A fost și este un drept al M. Sale, ca Summus Iustitiarius. Dar' și aceea este drept, că M. Sa s'a lăpădat și 'și-a dat dreptul seu acuma supremului tribunal, și că astăzi dacă ar vrea împăratul ar puteà se facă iarăși întrebuințare de dreptul acesta al seu, fără a vătămà dreptul cuiva. Cu atâta mai vârtos este deci dreptul M. Sale de a pune reședința tribunalului suprem, ca a delegatului seu propriu, acolo unde va voì. Că M. Sa și-ar fi dat și dreptul acesta din mână, n'am aflat nicăiri domnilor.

Acesta este argumentul meu, care mă silește să stau pe lângă §-ul 1 din propozițiunea regimului și care mă obligă să vă fac atenți domnilor să-'l luați bine la socoteală când veți voi să vă dați votul asupra paragrafului acestuia.

Am isprăvit domnilor cu obiectul însuși. Să mă ertați acum să trec la invectivele și aruncăturile acelea, cari deși din puține părți, însă totuși s'au făcut senatului judiciar dela guvern. Cine a auzit vorbirile unora dintre onorații membri ai înaltei case a trebuit să-'și formeze o idee de tot curioasă despre supremul tribunal judecătoresc de astăzi. A trebuit să vină la părerea, că senatul judiciar de astăzi este tot așa precum era de es. sub timpurile guvernului *Bánffy*, despre cari timpuri, după-cum ne-a învățat dl raportor al minorității comisiunii, să zice că: „Non agunt Judicem in consilio et conferentia verum procuratorem. . . sic officialis Siculus temetsi consiliarius, postposita impartialitate Siculos tuetur, vel officialis Saxo

tuetur et agit causam Saxonum, ubi vel maxime judices monstare se oporterent, ibi partium studii effectus declarant". Aşa cuget eu că şi-au putut face o icoană despre senatul judiciar de astăzi aceia, cari au ascultat vorbirile unor membri ai acestei case.

S'a adus înainte din partea unui onorat deputat, că în aşa numitul Sachsenland advocatul acela e numit mai harnic, care poate purtà procesul aşa ca să nu ajungă la a treia instanţă. Eu nu ştiu cum a înţeles acel domn deputat, pe care însă acum nu-'l văd acì, acele vorbe. Trebue însă se observ, că după-ce a dat publicităţii acele vorbe, nu mai atârnă numai dela d-lui că cum au să fie înţelese. Ştiu, că d-lui va înţelege aşa, că dacă vine un proces săsesc dela instanţa primă şi a doua săsască pănă la a treia, la aceasta pe drept, pe nedrept, trebue să se peardă. Dar' să erte dl deputat dacă eu voiu înţelege altmintrelea, adecă, că un proces care s'a hotărît odată la instanţa primă aproape curat săsască şi la a doua chiar de tot săsască, să nu se mai ducă şi la a treia instanţă, care nu e săsască, dar' nici ungurească, ci curat transilvană. (Bravo!) Pentru aceea mi-ar fi părut mai bine, dacă d-lui ar fi lăsat ca ast-fel de ziceri să remână numai în »*Hermannstädter Zeitung*« unde le-am cetit cu vre-o câte-va luni mai nainte şi să nu le mai aducă şi acì înaintea înaltei case. (Bravo!)

Ar fi fost bine când dl deputat *H. Schmidt* ar fi adus esemple înainte prin cari să fi dovedit Persönlichkeit-ul senatului judiciar dela guvern. Domnul deputat Fabini a adus, ce e adevărat, şi un esemplu prin care a voit să arate, nu numai că o parte a poporimei din Transilvania nu are încredere în senatul judiciar dela guvern, dar' şi că senatul judiciar nici nu şi-ar face datoria, ar fi cum s'ar zice în limba d-sale: *parteiisch,* şi a adus înainte causa comunelor din districtul Bistriţei cu a celor din districtul Năsăudului.

Trebue să-'i spun domnului deputat *Fabini,* că causa aceasta nu s'a tratat nici-decât pe cale judiciară. Pănă acuma nu a ajuns nici la instanţa întâia ori a doua, cu atât mai puţin la a treia spre dejudecare. Causa aceasta s'a pertractat pănă acum numai *via politica,* şi aşa dar' acusa domnului deputat *Fabini* pe care o face senatului judiciar guvernial cade asupra înaltei cancelarii aulice, care a hotărît mai de curând causa aceasta, despre care înalt dicasteriu cred că nici dl Fabini, ba nime dintre domnii deputaţi nu va fi de părerea că este naţional, sau că ar face nedreptate ori justiţie naţională, precum mi-se pare că a voit să demustre despre senatul

judiciar guvernial. Am zis că mi-ar fi plăcut, dacă domnul deputat cu advocatul cel bun din Sachsenland ar fi adus vre-o câte-va esemple prin cari să fi documentat, că senatul judiciar dela guvern este parteiisch, este național. Eu cred, că dacă ar ști dl deputat ast-fel de casuri, după iubirea și reverința ce a arătat către acel senat deapururea în jurnalul seu, le-ar fi adus înainte, deși nu în dietă, dar' de sigur în gazeta sa, care se numește »*Herm. Ztg.*« căsătorită sau unită cu »*Sieb. Bote.*« (Ilaritate.)

Cum-că nu este național senatul judiciar al guvernului, sau după-cum a zis »*Herm. Ztg.*« și după ea alte surori de-ale ei atât de dincoace cât și de dincolo de Leitha, că nu este în majoritate românesc, am să vă dovedesc domnilor. Din anul 1862 când s'a format senatul judiciar s'a luat principiul național și confesional de basă, s'au pus Maghiari, s'au pus Români, s'au pus Sași, și s'au respectat și confesiunile, așa că din cei șase judecători ai senatului judiciar din 1862 pănă astăzi unul a fost rom.-cat., unul reformat, unul luteran, unul gr.-cat., unul gr.-oriental și unul unitar. Mă provoc la onorații domni cari au fost înșiși membri ai senatului judiciar, la domnul vicepresident *Herberth,* la dl vicepresident dietal *Kirchner* și la dl când-va antevorbitorul deputaților săsești, consilierul *Schreiber,* cari vor puteà mărturisì că senatul judiciar al guvernului totdeauna s'a compus în aceasta formă.

Mă rog, înalta casă să judece acum, dacă am avut ori avem un senat judiciar *național.* Cum poate să se numească un senat în care șed trei Unguri, doi Români și un Sas senat român, ori maghiar, ori săsesc? Eu cred că aceasta nu o va zice nimenea și cred că acest senat e un tribunal compus după cerința constituțiunii și a legilor transilvane cari astăzi stau încă în vigoare. Dacă despre un ast-fel de tribunal scriu gazetele nemțești că este în majoritate român, apoi eu nu știu cum s'ar puteà compune un ast-fel de senat ca să fie încă și mai puțin românesc și totuși să se păzească legile patriei la compunerea lui?

Ași tăceà dacă nu ași mai aveà vre-o câte-va cuvinte către onoratul domn deputat *Herberth.* Și aceasta, dacă nu pentru alta, barem pentru aceea, ca se afle aceia cari n'au fost acì de față când a vorbit domnialui, că la cine s'a provocat când a zis „Seine Exzellenz" și a arătat cu mâna spre mine, căci eu în »*Herm. Ztg.*« care aduce vorbirea d-lui *Herberth* n'am aflat către cine s'a adresat. Bag seama lui »*Herm. Ztg.*« 'i-a căzut greu că n'a zis și deputatul

Herberth ceva rău despre obiectul iubirei lui »*Herm. Ztg.*« E adevărat ce zice dl vicepresident *Herberth,* că am primit restanţe multe dela Oberstes Urbarialgericht, cât şi dela celalalt Oberstes Gericht. Din aceste restanţe a căpătat şi dl *Herberth,* şi trebue să mărturisesc, că din aceste restanţe şi astăzi mai zac încă pe masă în biroul meu. Causa însă nu este dl *Herberth,* căci după-cum a mărturisit el despre mine, aşa trebue să mărturisesc şi eu, că d-sa şi-a făcut treaba şi datoria cum se cade. Causa e, că procesele despre „siculica haereditas" şi astăzi după şase ani dela organisarea judecătoriilor urbariale încă tot stau nehotărîte la a treia instanţă, pentru-că încă nu s'a putut mijlocì o interpretare validă a §-lui 28 din patenta urbarială. Aceasta e causa restanţelor. Este drept şi aceea ce zice dl *Herberth,* că preşedintele senatului judiciar este de multe-ori silit să iee votanţi şi din aceia cari n'au manipulat legile austriace, după cari decide supremul tribunal. Însă dacă s'a făcut aceasta vre-odată, numai din lipsa consilierilor deprinşi pe deplin în legile austriace, sau numai pentru a observà echilibrul între confesiuni s'a făcut, adecă pentru-ca să nu fie senatul nici prea românesc, nici prea unguresc, dar' nici prea săsesc. Nu pentru-că doară care-va dintre consilierii guverniali ar fi de aceia de ai contelui Bánffy, ci pentru-ca nici suspiţiunea unei Partheilichkeit să nu poată cadeà pe suprema curte judecătorească. Trebue însă să observ acì, că eu, care din încrederea şi graţia M. Sale am fost chemat a conduce senatul judiciar, totdeauna m'am silit să nu se facă nici-odată judecăţi, când nu vor fi judecători practici în legile austriace. Pentru aceea, pot mărturisì cu tot dreptul, că din partea senatului judiciar al guvernului, nedreptate, călcare de lege, ori pericol personal sau de avere nu s'a făcut nimenui. (Bravo!)

În urmă, domnilor, să mă iertaţi dacă voiu îndreptà câte-va cuvinte cătră întreaga înalta casă. Lupta a fost foarte ferbinte. S'a luptat, domnilor, din amândouă părţile cu argumente, dar' nu cu vorbe deşerte. Dacă nu vor fi totuşi toţi membrii acestei diete de o părere, rog înalta casă ca aceasta să nu o atribue altor împrejurări secundare, ci numai convingerii fieşte-căruia. (Bravo!) Vă spun drept, că foarte mi-ar plăceà când înalta casă ar fi într'o părere. Dar' precum nici într'un lucru, aşa nici în obiectul acesta o unanimitate nu se va puteà pretinde. Ori unde însă va eşì, ori în care parte va fi triumful, fie-care parte va puteà să zică: bună luptă am luptat, credinţa am păzit, iar' cursul încă nu 'l-am sfârşit.

Eu din parte-'mi recomand înaltei case paragraful prim al propoziţiunii regimului, aşa după-cum stă acolo". *) (Bravo!)

Mai vorbesc raportorii Dr. *Maior* şi Dr. Trauschenfels, apoi se face votarea, cu următorul resultat: propunerea lui Herberth *cade,* proiectul minorităţii *cade,* proiectul majorităţii comisiunii *se primeşte* cu 47 voturi contra 40. Celelalte propuneri nu se mai pun la vot. Se enunţă ca votat paragraful prim din proiectul majorităţii comisiunii.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa LVI.

Ţinută în 11 Iunie. Se autentică procesul verbal al şedinţei trecute. Presidentul anunţă întrarea în dietă a deputatului *Gábor Imre* din *Breţcu,* care face votul obicinuit. Dieta îl aclamează. Tot presidentul comunică dietei, că a primit dela comisarul regesc dietal trei proiecte de lege spre a le presentà dietei, şi anume: 1. despre modificarea §-lui 75 din regulamentul provisor al dietei, în înţelesul, ca membrii dietei să primească 5 fl. diurne pe zi şi spese de călătorie; 2. despre stabilirea preliminarului fondului transilvan pentru desărcinarea pământului pe anul administrativ 1864, şi 3. despre stabilirea preliminarului fondului de concurenţă al ţării pe periodul financiar dela 1 Noemvrie până la ultima zi a lunii Decemvrie 1864. Se vor predà toate comisiunilor spre censurare şi raportare.

Se ceteşte hârtia guvernului regesc de interes pentru băeşii din Abrud şi Roşia, cărora ministrul de finanţe le pune în vedere o despăgubire de 2% pentru aurul prea ieftin plătit din partea erarului în anii 1854—62, dacă se obligă să folosască suma spre un scop comun şi umanitar. (Chestia fusese ventilată în senatul imperial, în forma unei interpelări). Se decide ca respectivii să fie încunoştiinţaţi despre aceasta.

Deputatul *Florian* cere concediu pe patru săptămâni, care după o discuţie mai lungă 'i-se acoardă.

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, anul 1864, numărul 48—50 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 704—708.

Urmează întrarea în ordinea de zi. Se cetește paragraful 2 din proiectul de lege despre tribunalul suprem transilvan.

Vorbește întâiu *Dimitrie Moga,* care ar fi dorit să remână intact usul de mai nainte, când oficialii cardinali erau aleși din partea dietei, dar' având speranță, că numirile se vor face din partea M. Sale totdeauna cu privire la dorințele poporului și cu ținerea în vedere a diferitelor națiuni și confesiuni, primește paragraful din proiectul guvernului.

Koronka și *Domzsa* fac amandamente, cari puse la vot cad și se primește paragraful din proiectul guvernului.

La paragraful 3 propune *Gavriil Manu* următoarele: „Toate posturile se vor conferì numai transilvănenilor, cu respect la cele patru națiuni transilvane recunoscute și la cele șase religiuni asemenea după dreptul de stat recepte."

Vorbește *Domzsa*, *Moga, Vlassa,* Obert, C. Schmidt, episcopul Fogarassy, Schuler-Libloy, consiliarul Papp și baronul Salmen, apoi iarăși *Gavriil Manu*. Ședința se încheie.

Ședința LVII.

Ținută în 13 Iunie. Se autentică protocolul ședinței trecute. Se dă concediu lui *Orbonaș* și lui *Ladai*. Se continuă desbaterea asupra §-lui 3 din proiectul de lege despre tribunalul suprem. Vorbește

Metropolitul Șuluțiu: „În ședința trecută a fost la ordinea zilei §. 3 din propozițiunea 8 regească pentru ridicarea tribunalului regesc cassativ. Domnul deputat *Manu* și regalistul *Domzsa* au făcut o propozițiune sau un amandament la §-ul 3, după-cum am priceput, cam în această formă: „toate posturile tribunalului acestuia se vor umpleà numai cu indigeni transilvani, cu respect la cele 4 națiuni și 6 confesiuni regnicolare." În contra întregirei paragrafului acestuia al domnului deputat *Manu* au fost mai multe opiniuni contrare și s'a combătut de mai multe persoane, mai vârtos de domnul deputat al Mediașului Obert, care a combătut tocmai cu legea aceea pe care am făcut-o noi acì pentru inarticularea națiunei române, unde la alinea a 2-a să zice, că naționalitatea și religiunea nu dă drept la diregătorii.

Domnilor! Stările împrejur, acelea pentru cari s'a făcut inarticularea naţiunei române, sunt silit a le desvoltà, pentru-că numai aşa putem înţelege sensul cel adevărat al legii despre inarticularea naţiunei române. Noi ştim, domnilor, că cele trei naţiuni, maghiară săcuie şi sasă, înainte de 1848, împreună cu cele 4 confesiuni, s'au numit regnicolare, împărţindu-şi toate diregătoriile după naţionalitate şi confesiune. Singură naţiunea română a fost prin legea din Aprob. Const. partea I. titlul 8 art. 1 proscrisă, şi la beneficiul acesta al patriei n'a luat parte, deşi ea purtà greutăţile publice ale patriei în cea mai mare parte. Aşa-dară nu numai la anul 1791, dar' şi după aceea, atâta a solicitat ca să se primească odată şi naţiunea română între cele trei naţiuni regnicolare şi patru confesiuni recepte, până-ce glasul acesta drept al ei M. Sa preaînduratul nostru monarch s'a îndurat ca un părinte dulce al patriei şi al popoarelor a-'l ascultà şi dorinţa naţiunei noastre a o împlinì. Dorirea naţiunei noastre prin inarticularea ei între cele trei naţiuni regnicolare nici a fost, nici a putut să fie alta, ci numai aceea, că a fost proscrisă prin Aprob. Const. şi Compilate partea I art. 8 şi esclusă dela toate diregătoriile de cari s'au bucurat mai nainte şi cele trei naţiuni şi patru confesiuni. Cu acest scop şi dor s'a făcut deci inarticularea naţiunei române şi a confesiunilor ei, pentru-că altmintrelea nu se poate folosì, nici de naţionalitate, nici de confesiunile ei, ca se ajungă la posturi şi la dreptul de legislaţiune fiii ei, fără numai dacă se va inarticulà şi naţiunea şi confesiunile ei, căci numai aşa se putea împărtăşì şi de dreptul şi de beneficiile judecătoriilor. Aşa dară scopul pentru care a cerut cu atâta dor şi atâta sete naţiunea română şi care 'i-s'a dăruit, inarticularea ei şi a confesiunilor ei, a fost acela, ca să se împărtăşască şi ea de toate beneficiile cari stau din purtarea tuturor diregătoriilor şi din împărtăşirea la legislaţiunea patriei, cari sunt în patria noastră. Acesta a fost motivul, ba cred că şi scopul, pentru care şi M. Sa a vrut şi s'a îndurat să împlinească dorul şi cererea naţiunei noastre pentru inarticularea ei şi a confesiunilor ei. Acuma, domnilor, dacă este aşa lucrul, că Românii şi naţiunea română când au cerut inarticularea naţiunei şi a confesiunilor lor nu au cerut alta şi nu au avut alta de a cere decât ca şi ea să se împărtăşască din toate diregătoriile şi alte beneficii ale patriei, de cari după legile patriei, pe cari diploma din 20 Octomvrie 1860 ni le-a restituit, s'au bucurat şi celelalte trei naţiuni şi patru confesiuni, ne stă apriat înaintea noastră, că înţe-

lesul cuvintelor acelora: „naţionalitatea şi confesiunea nu dă drept la diregătorii" logice şi raţional socotindu-'l, dreptul esclusiv al acelor patru naţiuni şi şase confesiuni regnicolare, după legile patriei la toate diregătoriile patriei numai lor competent, nu 'l-au putut şterge. Şi aşa numai atunci dă legea aceasta drept de diregătorii altora, când în cele patru naţiuni şi şase confesiuni nu s'ar află indivizi apţi şi cualificaţi spre îmbrăcarea posturilor. Însă până se vor află de aceştia, trebue în sensul legilor patriei prin diploma din 20 Octomvrie 1860 nouă restituite şi după sănătoasa minte de sine să se înţeleagă, că diregătoriile patriei nu se pot da la alţii fără numai la fii indigeni ai Transilvaniei, cari se ţin de una din cele patru naţiuni şi şase confesiuni.

Dacă noi, domnilor, vom da alt înţeles la articolul acesta, că naţionalităţile şi confesiunile regnicolare ale Transilvaniei nu au drept la diregătoriile patriei, atunci eu trebue să mărturisesc, că inarticularea naţiunei române n'are nici un înţeles. Ba trebue să zic şi mai mult, că inarticularea fără înţelesul acesta nu poate fi decât numai o satiră amară. Ba să zic şi mai mult, că dacă n'are inarticularea naţiunei noastre acest înţeles pe care l-am dat eu, trebue să mărturisesc şi sunt de acea opiniune, că am făcut o crimă mare politică în contra tuturor naţionalităţilor şi confesiunilor, pe cari le-am desnaţionalisat şi desarticulat, şi că noi am inarticulat toate naţiunile şi confesiunile Europei, căci dacă cuvintele acelea „naţionalitatea şi confesiunea nu dă drept la diregătorii" le vom luà numai după literile seci, alt înţeles nici nu pot să aibă.

Atunci, domnilor, naţiunile patriei noastre, şi mai cu seamă naţiunea română, care şi până acum încă a fost delăturată şi suprematisată, trebue să se umple de frică de moarte că a deschis ea cu votul ei un câmp foarte larg şi că de acì înainte o să vedem, ca şi sub regimul lui Bach, că se pun tot străini în posturile cardinale, căci dacă nu dă naţionalitatea şi confesiunile regnicolare drept la diregătoriile patriei, atunci la diregătoriile patriei are drept tot acela, fie din ori-care parte a lumii şi ori de ce naţionalitate şi confesiune, despre care se presupune că e cualificat. Naţiunea noastră română deci cu atât mai vârtos trebue să se teamă de aceasta, cu cât ea e mai săracă şi mai tare inapoiată în cultură şi în avere prin opresiunile cele nedrepte ale veacurilor trecute, şi aşa şi mai puţini patroni are, cari pe fii ei să-'i poată protege şi înaintà, pentru-că deşì sub regimul lui Bach s'au aplicat şi dintre Români,

aceştia nu s'au aplicat ca Români, ci ca civi austriaci; şi şi ca atari încă totuşi la multe posturi mulţi Români cualificaţi şi fii ai patriei cualificaţi şi din alte naţionalităţi s'au delăturat sub acel pretext, că nu au cualificaţia cerută. Am văzut apoi, că individul care a dobândit postul cerut de fiii patriei a fost mai puţin cualificat decât fiii patriei. Aşa-dară, pentru-ca aceasta să nu se mai întâmple domnilor, adaogerea aceea făcută de domnul deputat Manu şi dl regalist Domzsa, ca o întregire şi a legii pentru inarticularea naţiunei române şi a §-lui 3 din proiectul de lege pentru ridicarea tribunalului suprem al Transilvaniei, că adecă toate posturile să se dee numai la indigeni, indivizi ai patriei, cu respectarea celor patru naţiuni şi şase confesiuni după legi recepte, eu o aflu, nu numai prea de lipsă, dar' şi prea dreaptă.

Dacă vrem ca şi inarticularea naţiunei române să aibă ceva înţeles şi să nu remână vorbă goală, satiră, şi dacă înţelegem bine diploma din 20 Octomvrie 1860, care toate legile patriei noastre le-a restituit fiilor patriei, atunci trebue să mărturisesc, că întregirea §-lui acestuia prin dl deputat Manu şi dl regalist Domzsa la §-ul 3 dela ordinea zilei îşi are legiuitul seu loc, pentru-ca să escludă o ironie şi o esplicare prea păgubitoare pentru naţiunea română a §-lui 1 de lege pentru inarticularea naţiunei române şi a confesiunilor ei. De aceea, eu din toată inima primesc adaogerea la §-ul 3 pentru organisarea tribunalului suprem, făcută de dl deputat Manu şi dl regalist Domzsa.

Mai am încă puţine reflexiuni cătră domnul deputat şi preavrednicul comite al naţiunei săseşti Conrad Schmidt, care a avut bunătatea a zice, că justiţia n'are de-a face cu naţiunile şi confesiunile. Eu zic domnilor că tocmai are, şi încă mult are de a face şi cu naţiunile şi cu confesiunile, din două mari momente şi prea ponderoase cause, pentru aceea, pentru-că eu cred, că acela care e tare şi solid în religiunea sa şi e religios, acela stăpâneşte şi posede un caracter tare şi solid şi ca judecător. Dacă va fi conştienţios şi nu indiferent în religiunea sa, în causa oamenilor săraci încă va fi conştienţios, iar' nu indiferent. Religiunea îi va stà ca o paveză în contra tentaţiunilor. ce pot venì dela cei puternici, ca să nu se abată dela dreptate, şi-'l va face ca diamantul, ca să poată stà nevătămat în contra focului şi a tuturor loviturilor ce s'ar puteà da ca cu o sabie ascuţită de cătră cei ce ar voì să-'l seducă dela adevăr.

Apoi de multe-ori vin conflicte și de posesiune între națiune și națiune, între confesiune și confesiune. Acestea de bună-seamă vor merge spre judecată și la tribunalul suprem. Eu zic deci iară, că acela nu va puteà fi judecător drept și bun, care nu va fi și religios, și ca atare fără îndoială că va priveghià asupra intereselor confesiunei și națiunei sale. Și după-ce acuma domnilor suntem toți oameni și remânem oameni, prea firește urmează, că mie și altuia ne place a apărà dreptul națiunei și confesiunilor noastre, și aceasta nu e numai o plăcere a unui om slab, ci e obligativitate născută în noi. De multe-ori dară s'ar întâmplà, că neavând vre-o confesiune s'au națiune representantul ei în tribunale, n'ar fi cine să o apere, și neștiind altul împrejurările ei, am sparge în gol, adecă am comite, nu din voe, ci din ignoranța stării lucrului, nedreptate, și aceasta pentru aceea, pentru-că lucrurile și împrejurările unei națiuni nime nu le poate ști decât numai fiii uneia și aceleiași națiuni și confesiuni. Pentru aceea, fiind legile patriei, nu numai drepte, ci din causele mai sus spuse și prea de lipsă, ca fie-care națiune și confesiune receptă și regnicolară să-'și aibă în toate tribunalele Transilvaniei representanții ei, mă alipesc de §-ul 3, așa după-cum 'l-au întregit domnii deputat Manu și regalist Domzsa".*)

Filtsch ar dorì, ca numai cualificațiunea să dee îndreptățire la ocuparea de posturi, nu confesiunea și naționalitatea. *Dimitrie Moga* asigură dieta, că Românii nu vreau să eschidă pe nimeni dela posturi, dar' vreau ca nici ei să nu mai fie eschiși. Mai vorbesc la obiect, dintre Români: *Vajda, Gaetan, Negruțiu, Ioan Balomiri* și *Bologa,* toți pentru propunerea lui *Manu,* care e sprijinită și de Ungurii Koronka și Fogarassy. Să cere apoi închiderea discuției. Pusă la vot, propunerea lui Manu *se primește* cu mare majoritate. Ședința se încheie.

Ședința LVIII.

Ținută în 14 Iunie. Se autentică procesul verbal al ședinței trecute. Se cetește rugarea orașului Sighișoara, de a se votà linia ferată ast-fel, ca prin Târnave se treacă la Brașov. Se predă comisiunei. Se întră apoi în ordinea de zi. La §-ul 4 din proiectul de lege despre tribunalul suprem vorbește *Ioan Pușcariu* și propune, ca paragraful să

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 738—739.

fie formulat ast-fel: „Curtea supremă de judecată are să decidă în toate casurile civile și urbariale, delegate procedurii judecătorești, în instanța a treia și cea din urmă, încât îi compete dreptul față cu tribunalul de a doua instanță, după prescriptele sustătătoare".

Brandsch combate propunerea din punctul de vedere al autonomiei Sașilor. *Dr. Teutsch* asemenea. *Domzsa* propune altă stilisare, dar' nu e sprijinit. *Gull* și *Conrad Schmidt* vorbesc în favorul drepturilor Sașilor. *Dimitrie Moga* pentru propunerea lui Pușcariu. Episcopul *Fogarassy* polemisează cu Sașii. Ședința se ridică.

Ședința LIX.

Ținută în 15 Iunie. Se autentică procesul verbal al ședinței trecute și se continuă discuția asupra §-lui 4 din proiectul de lege despre tribunalul suprem. *Ioan Pușcariu* își motivează pe larg propunerea făcută, pe care o recomandă spre primire. *Binder* și *Friedenfels* combat propunerea. *Ioan Balomiri* e pentru propunerea lui Pușcariu. *M. Schuller* recomandă spre primire paragraful din proiectul regimului. Urmează

Iacob Bologa: „Domnule președinte! Obiectul care stă astăzi sub discuțiune atâta s'a desbătut, încât eu, spre bucuria mea, iar' mă aflu în plăcuta posițiune de a puteà asigurà înalta casă, că voiu fi de tot scurt în vorbirea mea. Nu am să vorbesc pentru sau în contra obiectului aflător sub desbatere, ci am de a face puține observațiuni asupra unui termin, care cu mare plăcere s'a întrebuințat în decursul desbaterii de eri de către o parte a înaltei case, și cu destulă neplăcere a fost ascultat de altă parte a ei.

Eu, domnilor, precum m'am declarat mai alaltăeri, dau mâna cu toți aceia, cari condamnă justiția națională, și sunt de tot de acord cu ei, ba a-și vrea ca și umbra de justiție națională să se șteargă. Dar' în decursul desbaterii de eri am auzit din partea mai multor domni vorbitori numindu-se tribunalul superior din Sibiiu: tribunal superior *săsesc*. Ne va arătà protocolul stenografilor, că vorba aceasta *»sächsisch«*, ca epitet al tribunalului superior din Sibiiu s'a repețit de nenumărateori. Domnilor, eu aflu terminul acesta de tot nepotrivit, dacă cum-va nu vrem să dăm tribunalului acestuia o coloare într'adevăr națională. Îl aflu nepotrivit cu sta-

tutul care a dat viaţă şi esistenţă tribunalului acestuia, pentru-că titulatura statutului acestuia sună aşa: „Statut über die Errichtung eines Obergerichtes zu Hermannstadt", iar' nu „eines sächsischen Obergerichtes". Iar' mai încolo se zice în §-ul 1 că: „Zur Ausübung der Rechtspflege in 2. Instanz im Bereiche der sächsischen Stühle nnd Districte in Siebenbürgen wird ein »*ständiges*«, (şi nu ein „sächsisches") Obergericht mit dem Amtssitze in Hermannstadt errichtet". Apoi mai departe se zice în §-ul 8 că: „Bei der Besetzung sämmtlicher Dienststellen ist nebst den mit dem obigen Gesetze vom 3. Mai 1853 vorgezeichneten allgemeinen und besonderen Diensterfordernissen auf die Zuständigkeit zu einer Gemeinde der sächsischen Stühle und Districte, *ohne Unterschid der Nationalität und Religion* Bedacht zu nehmen", etc.

Aşa-dară, la compunerea tribunalului acestuia nu are a se respectà numai naţiunea săsască, sau numai fiii ei, a bună-seamă pentru aceea, pentru-că nu e săsesc.

Asemenea şi în §. 10 să zice: „Die mit dem Bestande und der Amtswirksamkeit dieses Obergerichtes verbundenen Kosten jeder Art trägt der Staatschatz".

Spre dotarea şi susţinerea tribunalului acestuia superior din Sibiiu contribuim deci toţi aceia cari suntem contribuenţi ai statului, nu numai naţiunea săsască, sau numai fiii ei, şi aşa nici că poate să fie tribunalul preatins proprietate săsască.

Atunci când universitatea săsască a făcut statutul acesta, s'a ferit de terminul *sächsisch,* căci dacă 'l-ar fi întrebuinţat ar fi arătat că vrea să facă justiţie naţională. Ferindu-se ea de terminul acesta, aşa cred că a voit să facă justiţie pentru tot ţinutul acela, care de o parte să numeşte fundus regius, iar' de altă parte să zice pământ săsesc. Statutul acesta, care e fundamentul tribunalului des atins, nu rabdă deci nici-decum terminul săsesc, sau *sächsisch.* Adevărat, că mie nu 'mi-a venit la mână preaînalta decisiune a M. Sale întăritoare de acest statut, dar' sunt convins, că nici în aceasta preaînaltă decisiune maiestatică nu va stà terminul acesta »*tribunal apelativ săsesc*«, fără a bună-seamă va stà: »*tribunalul superior în Sibiiu.*«

Dar' vorbeşte în contra întrebuinţării terminului acestuia încă şi fapta universităţii săseşti săvârşită pe temeiul statului preatins. Ştim cu toţii, că universitatea săsască, care prea bine pricepeà, că în pământul acela pe care locuesc Saşi, Români şi Unguri, nu mai

poate face tribunal curat şi esclusiv săsesc, a primit între candidaţii din cari voià să compună tribunalul acesta nu numai Saşi, ci şi membri ai altor naţiuni, votând şi pentru Români, atât la postul de vicepreşedinte, cât şi la unul de consilier. Dacă cu toate acestea nu se află astăzi nici un Român în consiliul tribunalului acestuia, nu urmează ca acela să se numească *săsesc*.

Dar' vorbeşte în contra terminului acestuia însăşi fapta tribunalului din Sibiiu, pentru-că după §. 6 din statutul citat, unde să zice: „Die Ernennung des übrigen Concepts-Manipulations, sowie des Dienerpersonals steht diesem Obergerichte selbst zu", — va să zică, are drept tribunalul numit să numească întreg personalul de el ţiitor. Ce a făcut tribunalul acesta la numirea personalului preatins? Iată ce. A arătat lumii prin faptă, că el nu poate şi nu vrea să fie esclusiv *săsesc*. Asta e fapta, pentru-că domnilor, între cei 20 de amploiaţi ţiitori de tribunal a numit tribunalul, pe lângă 19 Saşi, chiar şi *un* Român de accesist. (Ilaritate). Şi eu cred, că cerând împrejurările, va numì şi *un* Ungur din cei-ce se ţin de teritoriul aflător sub jurisdicţiunea sa, pentru-că dreptatea cere să se împărtăşască şi de bunătăţi aceia cari poartă greutăţile.

Deci eu, domnilor, ştiind că va mai fi vorba de tribunalul superior din Sibiiu în decurgerea desbaterilor asupra propoziţiunii regeşti aflătoare sub discuţiune, rog pe toţi domnii cari au avut plăcerea a întrebuinţà, când vorbiau de tribunalul des numit, cuvântul *»săsesc« »sächsisch«*, pentru ocolirea neplăcerii şi a necuviinţei, să nu-'l mai întrebuinţeze".*)

E. Herberth combate propunerea lui Puşcariu. *Gavriil Manu* o sprijineşte. *Ioan Aldulian* recomandă spre primire şi Saşilor propunerea lui Puşcariu şi cere închiderea discuţiei, care se admite. Cuvântul din urmă îl are *Gull* din partea Saşilor şi Ungurul *Koronka* pentru propunerea lui Puşcariu. Mai vorbeşte apoi *C. Schmidt* în chestie personală, consilierul *Papp* şi raportorii *Dr. Maior* şi *Trauschenfels*, iar' în urmă dieta *primeşte* propunerea lui Puşcariu. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LX.

Ţinută în 16 Iunie. După unele întrebări adresate presidiului din partea lui *Negruţiu, Budacker* şi *Wittstock*

*) Cf. *»Gazeta Trans.«*, anul 1864, numărul 46 şi *»Ziarul stenografic al dietei transilvane«*, pag. 781—782.

se întră în ordinea de zi. Paragraful 5 din proiectul de lege despre tribunalul suprem se primeşte fără discuţie. La §-ul 6 discuţie. Baronul Salmen e pentru ştergerea paragrafului 6 şi 9. *Ioan Puşcariu* propune ca §-ul 6, combinat cu §-ul 9, se sune ast-fel: „Judecătoria supremă decide afară de causele ajunse la ea ca la forul al treilea: 1. asupra tuturor propunerilor, petiţiunilor şi plânsorilor, în cas de delegaţiune; 2. asupra refusării oare-căreia din judecătorii şi a presidenţilor de judecătorii; 3. asupra tuturor certelor de competenţă ale judecătoriilor subordonate şi 4. asupra plânsorilor sindicale, conform cu prescriptele de jurisdicţiune esistente“. Propunerea e spriginită.

Vorbeşte *Herberth* pentru propunerea minorităţii. *C. Schmidt* pentru proiectul regimului, aşa cum 'l-a modificat minoritatea comisiunii. *Ioan Aldulian* pentru propunerea lui *Ioan Puşcariu*. *Gaetan* asemenea. *Dr. Maior* pentru propunerea majorităţii. La votare *să primeşte* propunerea lui *Puşcariu*.

Se ceteşte paragraful 7. *Conrad Schmidt* e pentru proiectul minorităţii, şi prin urmare pentru al guvernului. *Ioan Puşcariu* propune următoarea formulare nouă a paragrafului: „Asupra delegării altei judecătorii transilvane sau viceversa, mai încolo asupra controverselor de competenţă între judecătoriile transilvane şi ale altor ţări, de cum-va judecătoriile apelative competente nu s'ar puteà unì, va fi competentă a decide judecătoria supremă a celeialalte judecătorii respective. Dacă nu se va putea face o unire între aceste judecătorii supreme, atunci la propunerea respectivelor autorităţi aulice de justiţie va decide M. Sa“.

Propunerea e *votată* fără discuţie.

Se ceteşte §-ul 8 şi apoi §-ul 13, fiind-că stau în legătură strânsă. Discuţia se deschide numai pentru §-ul 8. *Conrad Schmidt* recomandă paragraful minorităţii. *Ioan Balomiri* propune ca §-ul să fie formulat ast-fel: „Asupra controverselor de competenţă între judecătorii şi oficiolate politice va decide tribunalul suprem în conţelegere cu autoritatea supremă transilvană“. Propunerea nu e spriginită. *Ioan Balomiri* o formulează deci altcum. Paragraful se sune aşa: „Despre conflicte de competenţă între autorităţile

judiciare și cele politice va decide tribunalul suprem în conțelegere cu cancelaria aulică transilvană“. Propunerea așa formulată e sprigintă. Baronul *Salmen* vorbește contra propunerii. Dieta însă o primește, cu 42 voturi contra 38. Ungurii au votat cu Românii.

Paragraful 9 se șterge, la propunerea lui *Ioan Pușcariu*. La §-ul 10 *Ioan Balomiri* propune textuarea următoare: „În privința causelor legislatorice concede judecătoria supremă la cererea cancelariei aulice reg. transilvane părerea cerută de către aceasta“. *Ioan Aldulian* propune ștergerea paragrafului 10. Vorbesc dintre Români: Pușcariu, Popoviciu, Bran de Leményi, Gaetan și Bologa, și la votare se primește propunerea lui Aldulian. Paragraful 11 se votează în textuarea făcută de majoritatea comisiunei. La §-ul 12 *Ioan Pușcariu* și *Ioan Aldulian* pledează pentru votarea paragrafului în textuarea făcută de guvern. *Plecker* propune ștergerea paragrafului. Dintre Români vorbesc la obiect: Gaetan, Balomiri, Manu, Moga și Maior. La votare se primește propunerea lui *Aldulian*. Paragraful 13 se șterge, la propunerea lui *Moga*. Ședința se încheie.

Ședința LXI.

Ținută în 17 Iunie. Se autentică procesul verbal al ședinței trecute. Presidentul comunică faptul, că a primit dela guvern, prin comisarul regesc, un proiect de lege despre sancționarea și publicarea legilor țării. Se predă comisiunei pentru a treia propozițiune regească. Metropolitul *Șuluțiu* și consoții înaintează în scris următoarea propunere:

„Înțelegând din fântână sigură și având și documente la mână, că comitetul central din Aiud nu voește să dee certificat de alegere deputatului ales *Axente Severu,* cu toate că n'a esistat și nici nu esistă nici o causă de denegare, de oare-ce pe temeiul raportului magistratului din Bălgrad făcut înaltului presidiu guvernial în 20 Maiu 1864 N-rul 175, scaunul judecătoresc cetățan de acolo, prin decisiunea sa din 20 Maiu 1864 N-rul 224 a sistat cercetarea în contra lui și 'l-a absolvat ca neculpabil, ce să adeverește prin resoluțiunea înaltului presidiu guvernial datată din Sibiiu 29 Maiu 1864 N-rul 3257, și considerând atât nedreptatea făcută acestui de-

putat ales de două-ori cu majoritate eclatantă de voturi, cât şi perderea ce o sufere cercul de alegere, nefiind încă representant până acum în dietă, nici în anul de faţă; considerând mai încolo petiţiunile şi interpelările cele multe ce s'au dat şi făcut în privinţa aceasta cătră presidiul înaltei diete, şi în urmă având în vedere, că deşì nu esistă nici o causă spre a-'i puteà denegà certificatul de alegere, cu toate acestea comitetul central nu voeşte nici acum să-'i dee acest certificat, — subscrişii simţindu-se constrânşi în interesul dreptăţii, atât a alegătorilor cât şi a alesului, îşi iau libertatea a face propunere şi a se rugà, ca înalta dietă să binevoiască a decide încă în şedinţa de astăzi, că înaltul presidiu să binevoiască a rechirà pe înaltul presidiu guvernial spre a demandà comitelui suprem din comitatul Albei-inferioare, pentru-ca acesta se trimită în cel mai scurt timp toate actele relative la aceasta causă, ear' aceste acte să se subştearnă înaltei diete spre a puteà decide în mod definitiv asupra lor." *)

Ioan Bran de Leményi propune urgenţa ast-fel: „Causa de alegere a lui Axente Severu să se trateze ca obiect de urgenţă. Propunerea dată în privinţa aceasta să nu se tipărească, să nu se dee spre preconsultare, ci să se decidă încă astăzi asupra ei".

Ioan Aldulian face altă propunere: »*a)* Propunerea în causa lui Axente să nu se tipărească; *b)* să se dee spre pertractare unui comitet de 7 membri, aleşi din partea dietei; *c)* după împărţirea raportului comitetului numai decât să se iee în pertractare". După lungi desbateri se primeşte partea primă din propunerea lui Leményi şi punctul ultim din propunerea lui Aldulian.

Se întră în ordinea de zi. Paragrafii 14, 15 şi 16 din legea despre tribunalul suprem se votează în textuarea din proiectul regimului, primindu-se propunerea metrop. *Şuluţiu,* ca în sigilul supremului tribunal să aibă loc şi emblema naţiunei române. La §-ul 17 *Ioan Balomiri* propune ştergerea cuvintelor: „referinţele tribunalului suprem cătră cancelaria aulică transilvană" şi regularea acestor referinţe prin o lege specială. Vorbesc la obiect: *Friedenfels,* Conrad *Schmidt,* consilierul *Papp, Binder,* Ioan *Aldulian* şi *Gaetan. Balomiri* îşi retrage partea a doua a propunerii, iar' partea primă pusă la vot se primeşte cu 38 vo-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 819.

turi contra 37. Discuţia asupra proiectului de lege despre tribunalul suprem e terminată. Cetirea a treia se va face în şedinţa proximă. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXII.

Ţinută în 23 Iunie. Procesul verbal al şedinţei trecute la propunerea lui *Obert* nu se verifică, pentru-că e prea lung. Se va autenticà altă-dată. Presidentul comunicà scrisoarea comisariului regesc, conte de *Crenneville,* prin care acesta aduce la cunoştinţă, că M. Sa a primit cu mulţămire manifestaţiunile de bucurie esprimate cu ocasiunea când a fost publicată sancţionarea inarticulării naţiunii române. Dieta aduce noue manifestaţiuni M. Sale. Baronul *Salmen* şi *Zimmermann* cer concediu, care se acoardă. *Eránosz* presentă petiţiunea comunei Mártonfalva, care se plânge în contra asupririlor ce le îndură dela opidul Csik-Szereda, la care a fost incorporată pe nedrept. Se predă comisiunii petiţionare.

Deputatul *Schuler-Libloy* şi 14 consoţi adresează interpelaţie guvernului, dacă are de cuget se facă ceva pentru navigabilitatea Mureşului, pentru aducerea unei legi referitoare la poliţia rîurilor şi la ordinea navigaţiunii, şi cu deosebire pentru delăturarea vămilor dela gaturi, prin ce se împedecă mult comunicaţia? Presidentul promite că va cere lămuririle necesare dela presidiul guvernial.

Se întră în ordinea de zi. Se face a treia cetire a proiectului de lege despre înfiinţarea tribunalului suprem transilvan. Se primeşte cu mici modificări stilare. Se ceteşte apoi representaţiunea către M. Sa şi comitiva către comisarul regesc, compuse din partea biroului. Se primesc amândouă.

Urmează cetirea articolului de lege despre folosirea limbilor ţării, cu representaţiunea şi formula de sancţionare, cum este datina a se trimite M. Sale pentru a da sancţionare deplină articolului de lege. Se votează.

Deputatul *Ioan Hania* în numele comisiunii verificătoare propune verificarea deputaţilor de curând întraţi în dietă *Klein* şi *Plecker.*

Se verifică, iar' şedinţa se încheie.

Şedinţa LXIII.

Ţinută în 25 Iunie. După trecerea peste formele cerute se pune la ordinea zilei propunerea lui *Obert* şi consoţii pentru reducerea anilor de serviciu la miliţie.

Obert motivează pe larg propunerea, arătând toate relele născute din serviciul de zece ani şi bunătăţile ce ar resultà din un timp mai scurt petrecut în serviciul activ la miliţie. Baronul *Bedeus* sprigineşte propunerea şi cere, ca guvernul să vină cu un proiect de lege în privinţa aceasta. Se decide după lungi desbateri alegerea unei comisiuni care se studieze propunerea şi se raporteze.

Bran de Leményi motivează propunerea metropolitului *Şuluţiu* şi consoţii privitor la alegerea lui *Axente Severu,* şi după-ce arată că alesul e împedecat pe nedrept a întrà în dietă, propune să se predee causa comisiunii de legitimare (verificătoare), care să o iee imediat în desbatere şi presidiul să o pună numai decât la ordinea zilei. Se primeşte.

Mai multe comune din jurul Bistriţei cer să fie scutite de vama de drum ce o plătesc când trec prin Szeretfalva. Se va predà cererea comisiunii petiţionare. În urmă *Ioan Puşcariu* împreună cu 16 consoţi fac propunere, ca regalele foştilor proprietari să se şteargă şi dreptul de crişmărit să între în posesiunea şi administrarea comunelor, pe lângă o despăgubire plătită în rate. Propunerea se va tipărì, se va împărţì între deputaţi şi la timpul seu va fi pusă la ordinea zilei.

Şedinţa se încheie.

Representaţiune în chestia drumului de fer.

Şedinţa LXIV.

Ţinută în 30 Iunie. După cetirea şi autenticarea procesului verbal al şedinţei trecute se cetesc cererile metropolitului *Şuluţiu* şi a canonicului *Cipariu* pentru concediu. Se acoardă. Se cetesc trei proiecte de lege întrate la presidiu şi anume:

I. Proiect de lege despre schimbările necesare în împărţirea politică a marelui principat Transilvania, spre uşurarea unei administraţiuni şi justiţii regulate. (Acest proiect de lege împărţeà

http://statuldacia.info

Ardealul în nouă municipii: al Dejului, al Clujului, al Albei-Iulie, al Devei, al Sibiiului, al Făgăraşului, al Odorheiului, al Reghinului şi al Năsăudului).

II. Proiect de lege despre organisarea administraţiunii publice (împărţit în 27 paragrafi), şi

III. Proiect de lege despre organisarea judecătoriilor de forul prim (cu 15 paragrafi).

Se vor predà comisiunilor cari remân să fie alese în şedinţa următoare. Urmează la ordinea zilei raportul comisiunii în chestia drumului de fer. Raportor *Maager*. Espune principiile de cari a fost condusă comisiunea la elaborarea representaţiunii către M. Sa pentru a încuviinţà preagraţios clădirea liniei ferate dela Vinţul-de-jos prin Târnave la Braşov, atingând Clujul. Notarii cetesc representaţiunea, asupra căreia se deschide discuţie. Vorbeşte *Obert* cu multă căldură pentru primirea representaţiunii de care crede că M. Sa va ţineà cont, fiind-că însaşi M. Sa a promis în anul 1862 că va ţineà în vedere dorinţele Ardelenilor, esprimate în privinţa aceasta. Urmează

Dr. Ioan Raţiu: „Înaltă dietă! Să-'mi fie ertat şi mie să-'mi dau părerea la acest obiect de atâta însemnătate, care e causa liniei drumului de fer în Transilvania. Mai nainte de toate mă esprim în împrejurările de faţă în cari ne aflăm faţă cu faptele complinite pe lângă preaumilita representaţiune pe care a aşternut-o comisiunea, şi cred că la deciderea fie-cărui drum de fer într'o ţară, mai cu seamă în Transilvania, afară de punctele strategice, sunt înainte de toate trei momente de considerat. Acestea sunt, mai întâiu, ca linia de fer să corespundă recerinţelor comerciului universal, al doilea, ca linia aceasta să corespundă intereselor imperiului, şi al treilea moment este, ca linia aceasta de fer să promoveze interesele patriei şi bunăstarea ei. În privinţa părţii strategice sunt în acea plăcută posiţiune de a mă puteà provocà la o autoritate în privinţa aceasta competentă, adecă la ministeriul de răsboiu, care precum să vede dintr'o notă a ministeriului de comerciu de datul 17 Ianuarie 1863 N-rul 4914, îndreptată către cancelaria reg. aulică transilvană, a declarat linia Oradea-mare—Cluj—Braşov de cea mai mare însemnătate pentru imperiu. În al doilea grad să declară Arad—Braşov, pe când din contră, acel înalt ministeriu linia Arad—

Sibiiu—Turnu-Roşu, din punct de vedere strategic o află cu totul nefolositoare.

Trecând la interesul comerciului universal şi al imperiului întreg, cred că trebue să recunoaştem, că acela pretinde să se asigureze prin cea mai scurtă şi directă cale cătră Marea-neagră, şi după-ce pretinde aceasta cale, alegerea punctului de eşit dintre cele trei puncturi nu ne va face nici o greutate, pentru-că Galaţul, decând 'şi-a finit comisiunea danubiană lucrările sale privitoare la regularea Dunării, 'şi-a câştigat cea mai mare însemnătate. Însemnătatea aceasta e cu atât mai mare, cu cât în Galaţ să susţine comunicaţiunea în trei direcţiuni principale, şi adecă, cătră Rusia meridională, spre răsărit cătră Trapezunt, şi spre meazăzi-răsărit cătră Constantinopol. Însemnătatea Galaţilor e cu atât mai mare, că Odesa este punctul de eşire pentru toate liniile de fer din Rusia. Prin urmare, între Galaţ şi Odesa trebue să se întâlnească comunicaţiunea Europei apusene şi nordice răsăritene. De acì să vede, că interesul comerciului universal pretinde, ca linia de fer eşind din Transilvania pe la Buzău să ajungă la Galaţ, ca pe viitor să se asigure comerciul în direcţiunea mai sus atinsă.

Ce se ţine domnilor de interesul monarchiei întregi, înainte de a respunde la această întrebare voiu respunde numai la o obiecţiune ce se face din unele părţi, cumcă aceea ar fi linia cea mai bună şi aceea ar stà în interesul monarchiei întregi, care ar costà mai puţin. Dar' domnilor, dacă la o întreprindere aşa de măreaţă, precum este tragerea unui drum de fer într'o ţară, ar venì în considerare numai mărimea speselor, atunci cred că se vor aflà şi alte mai scurte linii, cari ar costà şi mai puţin decât cea proiectată. Însă după părerea mea lucrul stă cu totul întors, pentru-că aceea e linia cea mai scumpă, prin care să corespunde mai puţin intereselor monarchiei şi patriei. (Bravo!) Şi fiind-că interesele imperiului în privinţa aceasta sunt identice cu interesele patriei, am să-'mi fac înainte de toate observările în privinţa aceasta. Mai bine de $^{8}/_{10}$ din locuitorii ţării noastre au susţinut şi susţin până în ziua de astăzi, cumcă între toate liniile, linia Oradea-mare—Cluj—Braşov e în stare a corespunde mai mult intereselor ţării, pentru-că aceasta e linia care ridică agricultura, comerciul şi meseriile. Aceasta trece prin cele mai impopulate părţi şi leagă de sine cele mai fructifere ţinuturi ale ţării şi aduce mai mult folos imperiului şi patriei. Însă durere, că dorinţele patriei în privinţa aceasta se văd departe de realisarea

lor, de oare-ce prin începutul lucrărilor pentru linia Arad—Vinţul-de-jos s'a decis odată despre punctul de intrare al drumului de fer. Însă cu cât e mai mare durerea ţării că nu-'şi vede realisată dorinţa în privinţa liniei Oradea—Cluj—Braşov, cu atâta mai vârtos caută să ne esprimăm dorinţa noastră despre continuarea drumului început, dela care depind binefacerile de cari se mai poate bucurà ţara, ori şi pericolul, care ne ameninţă pentru secoli înainte. Pentru-că domnilor, această linie ar legà înainte de toate părţile cele mai fructifere dela Bălgrad şi dela Târnave şi Arieş, părţile cele mai populate, ca Clujul, Mediaşul, Sighişoara, Cohalmul, Braşovul. El trece pe la băile de sare, dintre cari cele dela Turda sunt de o aşa mare însemnătate, încât având o comunicaţiune mai bună, ele pot să aducă un venit pe an de două milioane de florini şi mai bine. Din acele băi să esploatează pe an câte 80.000 măji de sare, şi terenul sau stratul de sare atâta e de mare, încât se poate esploata prea lesne peste an 500.000 măji de sare, care ar puteà aduce erariului un venit aproape de trei milioane de florini val. austriacă. Afară de aceasta mai trece linia aceasta şi pe la băile de sare din Uioara, Cojocna, şi nu departe de cele din Dej, cari asemenea sunt de mare însemnătate pentru venitul ce 'l-ar aduce. În apropierea liniei acesteia se află renumitele băi de aur şi argint, precum şi băi de fer. Această linie împreună oraşele cele mai însemnate în comerciu şi în meserii, precum: Clujul, Turda, Aiudul, Mediaşul, Sighişoara, Cohalmul şi altele, şi trece peste marginea câmpiei, care e grânariul Transilvaniei. Din această causă cred, că singură linia aceasta ar puteà corespunde intereselor ţării. Mai încolo, necesitatea imperativă de a trage drumul de fer în direcţiunea aceasta să vede din trista esperienţă, că chiar în părţile acelea a desecat mai de tot puterea contribuţională. Făcând o asemănare între contribuţiunile de înainte de 1848 şi după 1848, şi privind şi la mijloacele de câştig, ne vom convinge pe deplin despre adevărul lucrului acestuia. Până-când înainte de 1848, în puterea diplomei leopoldine, ţara plăteà în vistieria statului 75.000 fl. în timp de pace şi 400 de mii în timp de răsboiu, şi dela 1759 până pe la anul 1761 de tot 879.000, dela anul 1850 încoace au început a se urcà contribuţiunile directe şi indirecte, încât la anul 1851 suma totală a contribuţiunilor a fost 7,004.385 fl. din care trei milioane şi jumătate au întrat în vistieria statului, iar' la anul 1855 s'a urcat suma dărilor directe şi indirecte la nouă milioane şi jumătate, şi în anul 1860 a trecut

peste 12 milioane. Dela 1862 încoace a trecut această sumă peste 13 milioane. Afară de aceasta mai contribue ţara cu 1,800.000 fl. la fondul urbarial şi la fondul ţării, iar' ce s'a cheltuit pentru ţară a fost cam $3^1/_2$ milioane, şi 4—5 milioane sub absolutism. Subtrăgând din sumele întrate în vistieria statului toate spesele ce cad pe budgetul nostru militar şi financiar, putem zice, că patria noastră a plătit pe tot anul în vistieria statului trei milioane venit curat, iar' de patrusprezece ani încoace a plătit 42 milioane!

Din acestea vedem mai departe, că dările din an în an s'au tot urcat, iar' pentru ridicarea puterii contribuţionale din partea regimului nu s'a făcut nimica. Nu domnilor, şi cutez să zic, că în acel grad în care s'au ridicat contribuţiunile ţării, în acel grad a sărăcit poporul transilvănean, fără deosebire de rang, naţionalitate şi confesiune. Noi ştim domnilor, că ţăranul peste tot a ajuns la acea amară soarte, încât nu mai e în stare a plătì contribuţiunea din venitele sale. Ştim că tocmai când ar trebuì să plătească darea şi când sunt şi bucatele mai eftine, o parte mare a productelor sale o esecvează şi o vinde cu un preţ bagatel esecutorul pentru dările restante. Ştim că ţăranul şi orăşanul care înainte de 1848 erà în stare bună, a sărăcit foarte tare. Numărul vitelor cu cari să purtà economia s'a micşorat şi a ajuns la jumătate cum erà înainte de 1848. Şi oare de unde poate să vină causa aceasta a decăderii? Sigur numai de acolo, că regimul nu s'a îngrijit dela 1850 încoace despre mijloacele cuviincioase cari pot să dee poporului câştig, ci a lucrat în contra prescriselor unei economii bune. În gradul ridicării dărilor ar fi trebuit să dee poporului mijloace de câştig, ca să poată plătì contribuţiunile cele mari. Şi dacă va merge tot aşa, în scurt nu va puteà plătì ţara nici pe jumătate din cât plăteşte astăzi (Bravo!).

În aceasta tristă împrejurare, domnilor, ţara a văzut în linia de fer o scăpare pentru sine şi aşteaptă dela ea un mijloc de câştig, ca să fie în stare a-şi preparà sieşi o soarte mai fericită şi a asigurà imperiului dările, cari au să-'i incurgă dela prosperitatea ţării noastre. (Foarte bine!)

Ce e drept, domnilor, când aceasta înaltă dietă a petrecut diploma din 20 Octomvrie şi patenta din 26 Februarie în legile patriei noastre, totodată s'a lăpădat şi de dreptul acela de a-'şi da votul decisiv în privinţa drumului de fer şi în privinţa comerciului. Însă eu cred, că atunci când ţara a făcut acest sacrificiu în interesul monarchiei prea bucuros, regimul, precum şi senatul imperial va pune

preţ pe motivele basate pe interesul patriei şi monarchiei şi va concede continuarea acelei linii, care aproximative astăzi poate aduce cele mai mari foloase pentru toată ţara. Şi aceasta e linia Vinţ—Alba-Iulia—Cluj—Târnave—Braşov, cu o aripă la Sibiiu. Eu cred înaltă dietă şi sunt de acea firmă speranţă, că linia Vinţul-de-jos—Mercurea—Sibiiu, ca una care ar aveà să treacă numai pe sub stâncile munţilor şi pe sub umbra Carpaţilor, departe şi ascunsă de ţară, ca una de care de es. comitatul Solnocului e numai cu un mil mai aproape decât de Oradea-mare, care este în contra intereselor patriei şi monarchiei, nu se va realisà nici-odată." *) (Bravo!)

H. Schmidt combate pe Maager şi Obert, fiind contra representaţiunii, care are de scop eschiderea Sibiiului din reţeaua liniei ferate. *Budacker* părtineşte representaţiunea comisiunii. *Fr. Schneider* e contra representaţiunii şi pentru respectarea intereselor Sibiiului. *Wittstock* pledează cu multă căldură pentru linia Braşov, cerând ca imperiul să dee Ardealului ce e a Ardealului. Discuţia se întrerumpe. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXV.

Ţinută la 1 Iulie. Se autentică procesul verbal din şedinţa ultimă şi să acoardă concediu lui M. *Schuller* şi *G. Muntean*. Se continuă apoi discuţia asupra representaţiunii în chestia drumului de fer.

Baronul de *Friedenfels* primeşte representaţiunea şi speră că întreaga dietă o va vota, în unanimitate. *Bran de Leményi* e pentru o linie principală Arad-Braşov, cu două linii laterale, la Cluj şi la Sibiiu. Aşa cer adevăratele interese transilvane. *E. Herberth* e nedumerit de pasagiul din representaţiune unde se zice, că Austria să între în tratări cu România în privinţa liniilor ferate. Oratorul crede că Austria, ca mare putere, chiar să n'aibă alte trupe decât cele eroice dela Schleswig-Holstein, nu poate sta de vorbă cu România, care e stat vasal, supus Turciei. E contra representaţiunii. *Rannicher* între aplause şi aclamări sgomotoase provoacă dieta la unire şi propune, ca toţi membrii dietei să se scoale şi în concordie frăţască să primească adresa către M. Sa, fără a mai întrà în discuţia

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 856—858.

specială. *Vajda* arată într'o vorbire mai lungă ungurească preferinţa liniei Oradea-Cluj-Braşov, care atinge cele mai multe ţinuturi ale Ardealului. Numai natural ar fi deci, dacă întreaga dietă s'ar pronunţà pentru linia aceasta. Vede însă şi înţelege dispoziţia dietei, de aceea primeşte proiectul comisiunii, depus în representaţiunea cătră M. Sa, anume, o linie care dela Vinţul-de-jos se ducă pe la Blaj, pe Târnave la Braşov, dar' cu linii laterale la Cluj şi Sibiiu. Să se modifice deci representaţiunea în acest înţeles. *Dr. Ioan Raţiu* răspunde lui *Herberth,* că nu află ceva dejositor în aceea, dacă un stat mare întră în tratări cu un stat mic, fie cât de mic, atunci când aşa cer interesele statului mare.

După o scenă sgomotoasă, care a avut loc între Rannicher şi Maager, mai vorbesc la obiect: Maager, vicepresidentul guvernial *Vas. L. Popp,* M. Binder, Dr. Teutsch, Baronul Friedenfels, Gull şi alţii, iar' dieta *primeşte representaţiunea, în întregul ei cuprins.*

Şedinţa se încheie la orele 3. Iată acum textul representaţiunii:

„Sacratisimă ces. reg. apostolică Maiestate!

Preaîndurate doamne! Dintre toate ţările monarchiei e unica Transilvania, care spre cea mai profundă durere e încă tot lipsită de binefacerile drumului de fer.

Chestiunea de a se cuprinde şi asta ţară în sistema drumurilor de fer ale împărăţiei ce se estind în toate direcţiunile, a fost deci încă de mulţi ani un obiect care a cuprins toate cugetele, grijile şi speranţele locuitorilor Transilvaniei într'un grad tot mai mare, pentru-că într'adevăr numai dela cât mai grabnica resolvare favorabilă a chestiunii drumului de fer să poate aşteptà deschiderea numeroaselor mijloace de ajutor pe seama patriei noastre, cum şi aceea avântare în agricultură, industrie, meserii şi în comerciu, de care are neîncunjurată lipsă aceasta mult neglesă ţară, spre întemeerea prospărităţii sale.

Pentru aceea 'şi-a ţinut dieta acum, când după o întrerupere îndelungată, convocată fiind de M. Voastră pe basa unui regulament nou, iarăşi s'a adunat, de cea mai sfântă a sa datorinţă să ridice numai decât în cea dintâia a ei adresă preaumilită cătră coroană

drumul de fer, ca cea mai mare şi mai inteţitoare cerinţă pentru Transilvania.

— „Noi calculăm aşa-dară, — ast-fel s'au esprimat preaumiliţii şi totdeauna credincioşii representanţi ai acestui mare principat în preaumilita adresă din 21 August 1863, — cu cea mai mare încredinţare, că prin mijlocirea constituţională a senatului imperial se va atrage odată în sistema drumurilor de fer şi această ţară, care dela natură e binecuvântată cu tot felul de averi, care prin posiţiunea şi formaţiunea sa e pentru apărarea monarchiei de cea mai mare însemnătate, şi că aşa, prin fapta aceasta, ce afară de toată îndoiala şi cu toată validitatea documentează preţul şi veritatea celei mai intime conexiuni cu imperiul întreg, şi patria noastră se va conduce spre un viitor mai fericit.“ — — —

Ca o resolvare favorabilă a chestiunii drumului de fer transilvan se poate privì însă numai clădirea acelor linii, cari formează de o parte vâna pentru comunicaţiunea universală, de altă parte deschid prin direcţiunea şi estinderea lor în ţară diferitelor părţi de teritor (ţinuturi) prospect sigur de a luà parte rodnică la binefacerile mijloacelor celor noue de comunicaţiune.

Posiţiunea geografică a Transilvaniei, situaţiunea şi formaţiunea munţilor, care determină cursul văilor, face cu neputinţă ca cu clădirea numai a unei linii de drum să se facă destul cerinţelor comunicaţiunei universale, şi totodată şi subversantelor interese ale ţării.

Aşa-dară din început, de când s'a escat chestiunea drumului de fer, s'au luat în consideraţiune două linii, cari ambele au fost de o potrivă destinate de a mijlocì comunicaţiunea prin ţară în toate direcţiunile principale ale comerciului universal.

O linie care întrând pe valea Murăşului în Transilvania şi împreunându-se la Turnu-roşu cu drumurile principatelor unite, ar deschide comerciul către Asia-mică şi India, pe calea cea mai scurtă, prin Bucureşti, Varna şi Constantinopol. Ceealaltă linie, care ducându-se pe valea Crişului şi trecând de-alungul prin Ardeal, dela meazănoapte-apus către meazăzi-răsărit, ar fi să treacă pela Buzău în principatele unite, şi eşind la portul Dunării, la Galaţ, se asigure comerciului austriac calea cea mai oablă către partea septemtrională-orientală a Mărei-negre, către Rusia meridională şi Persia.

Ambele linii, pentru comerciul universal şi anumit pentru interesele comerciale ale imperiului austriac de o importanţă foarte

mare, sunt, dacă vom luà în privire cerinţele Ardealului, posiţiunea şi referinţele sale, de diversă momentuositate şi importanţă.

Pănă-când linia Arad—Sibiiu—Turnu-roşu, cu un ram de drum la Alba-Iulia, trece prin ţară numai într'o lungime de 27 miluri pe la poalele munţilor din meazăzi-apus, în apropierea fodinelor de aur, cărbuni de piatră şi de fer, şi la toată întâmplarea prin un ţinut foarte productiv şi impopulat, — trece ceealaltă linie dela Oradea-mare—Cluj—Braşov—Buzău, cu ramuri de drum la Alba-Iulia şi Sibiiu, prin Ardeal în cea mai mare estindere, de către meazănoapte-apus către meazazi-răsărit, într'o lungime de 74 miluri.

Pe când linia aceasta din urmă atinge în lungimea estensiunei sale ţinuturile cele mai fertile şi foarte impopulate, ceealaltă aduce în legătură cetăţile cele mai de frunte, precum şi mai toate locurile mai însemnate de industrie. Afară de aceasta, se apropie acea linie în cursul seu asemenea de cele mai însemnate şi avute fodine de minerale, precum şi de deposite însemnate de sare şi se însuşeşte prin direcţiunea sa cu deosebire spre aceea, ca să se poată luà ieftin în comunicaţiunea sa şi productele de câmp şi industrie din ţinuturile mai lăturalnice, încât prin aceeaşi se deschid comunicaţiunii celei mari mai toate văile din ţară, eminente în fertilitate.

Pe drumul acesta, Oradea-mare—Cluj—Valea-Târnavei—Braşov, cu liniile colaterale la Alba-Iulia şi Sibiiu, se împacă cea mai mare parte a tuturor intereselor Transilvaniei, şi pentru aceea promite linia aceasta din respectul intereselor naţionale şi ale poporului în general, cum şi ale industriei, cele mai multe foloase ţării.

Clădirea acestor ambe drumuri principale a fost pentru aceea ţinta dorinţelor ţării. Ce se ţine însă de preferinţa unuia înaintea celuialalt, în privinţa aceasta, dacă se va ţineà cont de interesele generale ale Ardealului, credem că la cea mai mare parte a locuitorilor nu a putut subversà nici o dubietate.

Pentru aceea locuitorii Transilvaniei numai cu cea mai mare mulţămită au putut să întîmpine preaînalta resoluţiune a M. Voastre din 14 Iulie 1862, cu care v'aţi îndurat preagraţios în principiu a permite, ca drumurile de fer dela Oradea-mare şi dela Arad să se continue prin Ardeal către marginile ţării româneşti, atât pe la Braşov, cât şi pe la Sibiiu, şi a-ţi împuternicit pe ministrul de comerciu şi de economia poporală a întrà în negoţieri cu întreprinzători apţi pentru clădirea mai încolo a acestor drumuri.

Şi când apoi M. Voastră mai târziu în preaînaltul rescript din 27 Septemvrie 1863 îndreptat către dietă v'aţi îndurat a indicà întrarea deputaţilor transilvani în consiliul imperial de urgentă şi pentru atragerea Ardealului în sistema drumurilor de fer, a crezut ţara, după-ce au întrat deputaţii ei în consiliul imperial, a se fi apropiat foarte de realisarea dorinţelor sale cele mai ferbinţi.

Speranţa aceasta, durere, a remas deşartă. Cu durere amară a trebuit să vadă ţara, că causa drumului de fer ardelean nu s'a decis în senatul imperial.

Într'aceea v'aţi îndurat M.-Voastră cu preaînalta determinaţiune din 5 Iunie a. c. preagraţios a permite deschiderea unui drum de fer de locomotive către şi prin marele principat Transilvania, dela Arad prin Vinţul-de-jos la Sibiiu, până la marginea ţării, la Turnu-roşu, cu o linie secundară dela Vinţul-de-jos la Alba-Iulia, şi tot-odată v'aţi îndurat a împuternicì pe ministrul de comerciu, ca clădirea drumului de fer în distanţa dela Arad, Vinţul-de-jos, până la Alba-Iulia, numai decât să se înceapă, şi spre scopul acesta să se încheie o învoială pentru prestarea cheltuelilor în mod anticipativ cu institutul de credit, pentru clădirea drumului, care are să se facă sub controla administraţiunii de stat, cu societatea drumurilor de fer dela Tisza.

Prin începerea lucrărilor pentru menţionata linie de drum ferat, Arad—Vinţul-de-jos—Alba-Iulia, cei mai credincioşi representanţi ai marelui principat Transilvania se văd în faţa unui fapt complinit, care în adevăr, acum deodată a decis asupra unuia din ambele puncte de întrare, a unui fapt, care ca unor representanţi ai ţării le impune datoria să conlucre cu incordarea tuturor puterilor la aceea, ca din aceasta faptă ţara se tragă tot posibilul folos, ce însă numai în acel cas s'ar puteà, dacă pentru acest drum de fer, cel dintâiu al Transilvaniei, încât acela poate că pe un timp mai îndelungat are a remâneà unicul în ţară, dacă acestui drum 'i-s'ar defige un ast-fel de punct de eşire, care se facă cu putinţă împărtăşirea cât mai multor ţinuturi ale ţării la binefacerile drumului de fer.

Purcezând din acest respèct, ca dela singurul îndreptar pentru dânşii, preacredincioşi supuşii representanţi ai Transilvaniei, ţermurându-se pe lângă starea unui fapt complinit, — cutează dară sub împrejurările de faţă a indigetà continuarea drumului de fer dela Vinţul-inferior prin lunca Târnavei la Braşov, până la punctul eşirei Buzău, amplectând deodată cetăţile Clujul şi Sibiiul în aceasta linie

principală, a indigetà aceasta direcţiune de acel mod de resolvare, care consideră cât se poate mai mult interesele Transilvaniei, prin deschiderea mai tuturor vàilor sale, şi anume a acelor mai productive, şi totodată deschide şi comerciului austriac liniile principale de comunicaţiune la Galaţ, şi de acì în nord-ost, la Marea-neagră, cu Rusia-meridională şi cu Persia.

În aceasta linie principală sub auspiciile presente se concentrează cele mai momentuoase interese patriotice transilvane. Intrând în ţară drumul de fer în meazăzi-apus, duce pe fertila vale a Mureşului pănă unde să împreună ambele Târnave prin mijlocul ţinutului principal al celor mai preţioase tesaure minerale, cărbuni fosili, fer, sare şi vinuri nobile murăşene, apoi rămurindu-se spre ost şi abătându-se în ţinutul Târnavei, deschide comerciului estern avuţia productelor naturale a două văi din cele mai productive ale Transilvaniei, şi împreună prin atragerea Sibiiului şi Clujului locuri importante prin industrie şi însemnate prin meseriile ce înfloresc într'ânsele. De acì în curs progresiv oferește unei părţi a Săcuimei beneficiile unui mijloc perfecţionat de comunicaţiune, aduce Ţara-Oltului cu giganticele puteri de apă în strânsă legătură cu calea cea mare a comerciului, şi se îndreaptă, după ce a atins Braşovul, — cea dintâia piăţă de negoţ transilvan, — câtră principatele unite române, aceste ţări ale Dunării de jos, pe drumul ce comerciul transilvan de secoli şi-a ales şi pănă astăzi şi-a susţinut pentru comerciul seu.

Braşovul e depositarul principal pentru cea mai mare parte de producte crude importate din şi prin principatele unite dunărene, şi de acì se stăportă acestea departe în ţările de sus ale monarchiei. Parte din aceste producte crude se prelucră prin industrie în această cetate şi împrejurimea ei, apoi prin negustori braşoveni se reesportă pe calea cea mai scurtă, ca manufactură, în principate şi în Bulgaria, unde sunt articole de negoţ foarte căutate în târguri.

Esportul mărfurilor braşovene, ce suie la an la mai multe milioane de fiorini, se susţine de secoli în Braşov şi e isvor de însemnate venite pentru ţara Bârsei, o parte din Săcuime, şi pentru tractele vecine ale Rupei, Sighişoarei şi Mediaşului.

Ca punct transenal încă e Braşovul de importanţă deosebită, căci prin el se mijloceşte comerciul de transit al celor mai multe mărfuri spedate din Viena şi din statele reuniunii de porto germane,

şi mai vârtos atunci când navigaţiunea pe Dunăre e întreruptă din causa ernei.

Motive ponderoase sunt deci acestea din punct de vedere comercial, industrial şi de manufactură, cari cu preferinţă ne fac a dorì, ca linia drumului de fer transilvan să se împreune cu a principatelor unite, în vecinătatea Braşovului.

Aceasta este, Maiestatea Voastră, acea linie de drum de fer pe care a o însemnà după starea lucrului de astăzi ca pe cea mai potrivită ne ţinem de cea dintâia datorinţă a noastră.

Pe când se simt preaumiliţii şi totdeauna credincioşii representanţi ai Ardealului îndemnaţi în cunoştinţa lor de a face aceasta declaraţiune, care le impune lor sinceritatea faţă de coroană, se ţin totodată strâns de speranţa asigurată prin cuvântul împărătesc, precum că intenţiunile adevărat părinteşti ale M. Voastre în treaba clădirei liniilor de drum de fer în Transilvania, aşa precum s'au esprimat acelea clar în preaînalta determinaţiune din 14 Iulie 1862, se vor realisà în faptă cât mai curând, spre binele tuturor ţinuturilor patriei noastre.

De oare-ce la clădirea ori şi căror drumuri de fer ardelene, cari au să între în principatele unite, e neapărat de lipsă convoirea cu guvernul principatelor în privinţa punctelor de împreunare cu drumurile de fer ale acestor principate; de oare-ce mai încolo prin conclusele camerei legislative din Bucureşti, cari după-cum să aude s'ar fi şi întărit din partea guvernului principatelor unite, dreptele dorinţe şi speranţe ale Transilvaniei prin o putincioasă încurajare a acestei ţări să văd a fi periclitate, — se simţesc credincioşii preaumiliţi representanţi ai Ardealului preaîndemnaţi şi obligaţi a se rugà preaumilit,

Să vă înduraţi M. Voastră preagraţios a ordonà:

1. În privinţa punctelor de împreunare a drumurilor de fer austriaco-ardelene cu cele ale principatelor unite să se facă o învoială cu guvernul principatelor încă înainte de ce s'ar începe clădirea drumurilor de fer, pentru principate numai de curând concesionate.

2. Din respectul economiei poporale şi al comerciului Braşovul să se defigă cu preferinţă ca un ast-fel de punct de împreunare, şi să se facă senatului imperial la începutul sesiunii mai de aproape o propoşiţiune nouă în privinţa clădirei drumului de fer în Transilvania, spre aducerea unui conclus pe cale constituţională în înţelesul convoirei esoperate cu guvernul principatelor unite. Cei-ce cu credinţă,

cu deplină încredere de a ne fi graţios ascultată cererea şi cu cea mai profundă veneraţiune remânem. Ai M. Voastre," etc.*)

Şedinţa LXVI.

Ţinută în 2 Iulie. Presidentul pune la ordinea zilei alegerea comisiunilor pentru esaminarea celor trei proiecte de lege presentate dietei în zilele din urmă. *Dr. Teutsch* face propunere să se predee toate unei singure comisiuni, în care fie-care secţiune dietală se aleagă trei membri. *Bran de Leményi* cere, ca comisiunea să o aleagă dieta. De părerea aceasta e şi *presidentul*, din motivul, că secţiunea 3 şi 6 fiind decimată, nu va puteà alege. Metropolitul *Şuluţiu* se alătură la părerea lui *Leményi*. *Ioan Puşcariu* e pentru contopirea propunerilor. Secţiunile cari pot alege, să aleagă, iar' pentru secţiunea 3 şi 6 să aleagă dieta. *Ioan Aldulian* e de o părere cu Puşcariu. *Ioan Balomiri* cere comisiune separată pentru fie-care proiect de lege. *Gaetan* propune alegerea unei comisiuni de 24, din sinul dietei. *Bedeus* şi *C. Schmidt* pledează pentru propunerea lui Teutsch. Mai vorbeşte *Schuler-Libloy* pentru trei comisiuni separate, alese din partea secţiunilor, şi mulţi alţii, în urmă să primeşte propunerea lui *Teutsch*, cu întregirea făcută de *Puşcariu*.

Urmează la ordinea zilei proiectul de lege despre modificarea §-lui 75 din regulamentul provisor al dietei. Raportor *Gavriil Manu*. După o discuţie la care iau parte Românii: Puşcariu, Balomiri, Domzsa şi Gaetan, se votează proiectul, în textuarea făcută de comisiune, ast-fel:

*»Paragraful 75 al regulamentului provisor de dietă se modifică în modul următor: Toţi membrii dietei vor căpătà diurne de 5 fl. v. a. şi anume, pe timpul cât vor fi de faţă la dietă, sau în amânarea dietei, în comitetele durante. Afară de aceea vor mai căpătà toţi membrii dietei o rebonificare a speselor de călătorie, cu 1 fl. v. a. pe fie-care mil al îndepărtării dela domiciliul lor ordinar până la locul dietei. (În original erà »până la **Sibiiu**«, dar' dieta a făcut modificarea aceasta la propunerea lui **Dr. Raţiu**). Nici unui membru dietal nu-'i este permis a*

---

*) Din »*Telegr. Român*«, anul 1864, numărul 51.

refusà aceste diurne şi rebonificări ale speselor de călătorie. Determinaţiunea aceasta modificătoare a §-lui 75 al regulamentului provisor de dietă va păşi în activitate (întră în vigoare) şi pentru sesiunea acum, din 15 Iulie 1863 durătoare a dietei.«

Fiind timpul înaintat şedinţa se încheie.

Lege despre sancţionarea şi publicarea legilor.

Şedinţa LXVII.

Ţinută în 5 Iulie. *Conrad Schmidt* aduce mulţămiri M. Sale pentru ajutorul trimis pe seama celor inundaţi din Transilvania. Aclamări vii în dietă. Presidentul comunică lista celor aleşi din partea secţiunilor în comisiunea pentru esaminarea celor trei proiecte de lege întrate la dietă şi provoacă dieta să aleagă şi ea 6 membri, în locul secţiunei 3 şi 6. Se dau buletinele şi până la numărarea voturilor se pun la ordinea zilei *petiţiunile*. Raportor e *Schuler-Libloy,* care spune, că la comisiune au întrat 13 petiţiuni. Se predau, unele comisiunilor competente, altele guvernului, spre resolvare. Resultatul votării ordonate la începutul şedinţei e următorul: au fost aleşi Gábor, Aldulian, Bologa, Bedeus, Haupt şi Balomiri.

Se votează acum representaţiunea şi comitiva în chestia drumului de fer, apoi se pune la ordinea zilei proiectul de lege *despre sancţionarea şi publicarea articolilor de lege în marele principat Transilvania.* Representant al guvernului e *Jakab Bogdán,* raportor *Klein.* Acest din urmă recomandă proiectul spre primire, cu modificările făcute din partea comisiunii. Discuţia e deschisă. Vorbeşte întâiu episcopul *Fogarassy,* care primeşte proiectul de lege, apoi *M. Binder,* care cere, ca sancţionarea să se facă în sensul legilor nouă. Dieta primeşte proiectul de lege şi trece la discuţia pe articole. La §-ul 2 discuţie animată. Timpul fiind înaintat şedinţa se încheie.

Şedinţa LXVIII.

Ţinută în 7 Iulie. *Ioan Puşcariu* şi consoţii înaintează propunere pentru modificarea paragrafilor 41 şi 49 din patenta urbarială dela 21 Iunie 1854 în privinţa dotării

preoţilor şi a dascălilor din păşunile şi pădurile comunale. Se va tipărì pentru a fi pusă la ordinea zilei. Se dă concediu lui Dimitrie *Moldovan* şi Iacob Maager pe câte şase săptămâni. Se votează după scurte discuţii paragrafii din proiectul de lege despre sancţionarea şi publicarea legilor ţării, iar' a treia cetire se va face în şedinţa proximă. Proiectul de lege votat e următorul:

Proiect de lege

despre sancţionarea şi publicarea articolilor dietali dè lege ai marelui principat Transilvania.

În privinţa sancţionării şi publicării articolilor dietali de lege să determină cu modificarea legilor şi usului de pănă acum:

§. 1. Proiectele de articoli conchise de dietă (proiectele de lege) se vor subşterne Maiestăţii Sale ces. reg. apostolice în cele trei limbi ale ţării spre sancţionare.

§. 2. Sancţionându-se de Maiestatea Sa ces. reg. apostolică, articolului propus în ţinerea proiectată de dietă 'i-se dă prin aceea putere de lege şi va urma îndată şi înştiinţarea dietei despre aceasta.

§. 3. Articolii dietali sancţionaţi se vor tipărì, se vor publicà prin regescul guvern şi se vor intimà fie-cărei comunităţi în câte un esemplar.

§. 4. Timpul dela care incepând articolii dietali sancţionaţi vor întrà în activitate ca legi ale ţării se va defige totdeauna în articol însuşi.

§. 5. Legea aceasta întră în activitate cu ziua în care s'a esecutat (efectuit) publicarea.

Să pune la ordinea zilei raportul comisiunii asupra proiectului de lege pentru modificarea paragrafilor 23, 26 şi 85 din patenta imperială dela 21 Iunie 1854. Raportor *Schnell,* representant al guvernului *Lazaru.* Schnell ceteşte raportul comisiunii. Discuţia se amână pe şedinta următoare. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXIX.

Ţinută în 8 Iulie. După autenticarea procesului verbal al şedinţei trecute se întră în ordinea de zi. La proiectul de lege despre modificarea §§-lor 23, 26 şi 85 din patenta imperială dela 1854 vorbeşte *Conrad Schmidt* şi propune

să fie raportul înapoiat comisiunii, pentru-ca de nou să studieze chestia. *Ioan Puşcariu* sprigineşte propunerea. *Koronka* cere, ca desbaterea asupra acestei chestiuni să se amâne până se va întrunì o dietă în care să fie representaţi în număr potrivit Maghiarii şi Săcuii. *Domzsa* pledează pentru proiectul comisiunii. Urmează

Alexandru Bohaţiel. Combate pe Koronka. Nu-'i primeşte afirmarea, că pământul a format până acum proprietate maghiară. Istoria dovedeşte, că atunci când au venit Maghiarii în Transilvania Românii erau aici, şi poporul maghiar, popor liber, a dat mâna cu el, ca cu un popor liber. De unde deci împrejurarea, că la 1848 a suta parte din poporaţiunea ţării era liberă, pe când 99 de părţi, Maghiari şi Români, erau jobagi şi curialişti? De acolo, că jobăgia s'a făcut cu încetul aşa, că regii donau militarilor credincioşi moşii şi nobilime, împreunată cu diregătorie fără plată, numai cu onorarii, cu zile de lucru, clacă, etc. un jug, care la anul 1848 a ajuns se fie nesuferit. Dar' că moşiile jobagilor au fost proprietatea lor, să vede din învoială dela *Căpâlna,* făcută între nobili şi jobagi, la anul 1432, precum şi din împrejurarea, că asupra colonicaturii a dispus totdeauna statul, iar' nu domnii pământeşti. Restoarnă apoi afirmarea lui *Koronka,* că lipsind din dietă Maghiarii şi Săcuii, foştii proprietari, legile aduse din partea acestei diete nu ar aveà valoare. Dacă dietele de înainte de 1848, în cari jobagii nu erau representaţi, puteau se aducă hotărîri cu privire la jobagi, cu atât mai vârtos poate aduce aceasta, în care sunt representate, nu numai toate naţionalităţile, ci şi toate clasele. Nu are dreptate *Koronka* nici în aceea ce a afirmat despre Săcui. Lucrul stă aşa, că tatăl de es. având moşie mare a aşezat pe o parte din ea pe un fiu, pe altă parte pe alt fiu, aşa, că toţi trei locuiau pe o singură colonicatură. Domnii pământeşti au făcut însă din ei curialişti, pentru a le puteà luà zile de lucru, etc. Spune un cas concret. Un colon a dat altuia loc pe moşia sa. Cel dintâiu aveà să dee 104 zile de lucru domnului de pământ, care a cerut şi dela al doilea tot aşa, şi la despăgubire pentru lucrul celui prim a cerut 600 fl., iar' pe al doilea 'l-a botezat curialist şi 'l-a dat afară din casă şi moşie. Oratorul continuă apoi ast-fel:

„Îmi pare rău, domnilor, că am fost silit a atinge aceasta coardă preadelicată. După-ce însă s'a crezut obligat dl regalist Koronka în interesul naţiunilor maghiare şi săcuie a le intonà toate acestea şi fără nici o cruţare a părţii celei mai mari apăsate tra-

vestind întâmplările, m'am văzut îndatorat şi eu în interesul adevărului a premite aceste puţine reflexiuni, spre a dovedi tocmai în interesul preastimatelor naţiuni maghiare şi săcuie adevărul şi starea lucrurilor". (Trece apoi la obiect, spunând următoarele:)

„Sunt convins, domnilor, din adâncul sufletului, că regulând noi aceasta chestiune ce stă la ordinea zilei, vom vindecà o rană seculară, vom îndreptà o neîndreptăţire seculară, vom eliberà şi acea parte a Săcuilor de sclăvie, ai căror străbuni au sângerat în seria de mai mulţi secoli spre apărarea cuibului: *Terra Siculorum*, şi pentru apărarea patriei vom emancipa o parte mare a fraţilor maghiari, ai căror străbuni au întrat liberi în aceasta patrie a Românilor, cari asemenea au fost liberi şi ai căror străbuni cu străbunii Săcuilor şi ai Maghiarilor de astăzi împreună au apărat neîntrerupt aceasta patrie, şi cari nu au fost nici-odată necredincioşi către aceia, ci toţi numai priu vitregimea timpului s'au făcut mai târziu sclavi în străvechiul lor pământ. Se scutim domnilor rămăşiţele preabravilor Săcui de necesitatea de a-'şi părăsi vechiul cuib şi a luà lumea în cap, ca resplată pentru sângele vărsat prin moşi şi străbuni întru apărarea patriei. Se ştergem, domnilor, şi cea mai mică remăşiţă din nedreptatea timpurilor. Se delăturăm domnilor şi remăşiţa neghinei, care face împărechiare chiar şi între fraţii cari când-va au fost deopotrivă. Sunt convins, domnilor, că prin aceasta mai folositor serviciu vom face şi acelor fraţi cari nu se află aici, decât prin pomenirea de »*aranyos mente*« şi făcând »*hazai vagy házi tolvajok*« (vorbele lui Koronka) pe aceia, cari nu se află de faţă.

Zice în fine dl Koronka, că a regulà astăzi şi a hotărî în aceasta întrebare preadelicată, în nefiinţa de faţă a Maghiarilor şi a Săcuilor, ar semăna mult a »*comunism*«. La aceasta aserţiune am a reflectà, că întrebarea de faţă nu e întrebare naţională, ci e întrebare între clase şi clase. În dieta de faţă representate sunt toate clasele, mai bine decât în ori-care altă dietă. Apoi după ce s'a arătat mai sus genesa zilerilor din Săcuime şi din comitate, de va puteà numì »*comunism*« domnul regalist Koronka desrobirea cu despăgubire a curialiştilor şi a zilerilor din Săcuime şi din comitate, ce termin vom puteà aflà spre numirea acelei fapte, prin care s'au făcut cu forţa zileri Săcuii, Maghiarii şi Românii cei liberi? Asigur pe dl regalist Koronka, că dieta aceasta se va ferì a comite atâta comunism în acest obiect cât a comis şi cea mai liberală dietă de înainte de 1848, neluând afară nici dieta dela 1791, care în articolul

30 numai ex incidenti, cu un period care nici n'a venit la desbatere, nici s'a ţinut de obiectul despre care sună acel articol, voeşte a statorì un principiu până acì încă nicăirea zis, şi încă în favorul aducătorilor acelei legi, nefiind prin nimenea representată acea parte de a cărei piele s'a hotărît". (E de părere, să se iee în desbatere îndată raportul comisiunii, iar' după aceea să se iee în revisiune patenta urbarială întreagă, din punct în punct).*)

Ioan Puşcariu răspunde lui Schnell. *Dr. Raţiu* e pentru propunerea lui Schmidt. *Schnell* recomandă de nou spre primire propunerea comisiunii. *Bran de Leményi* sprigineşte propunerea *Schmidt-Puşcariu*. *Manu* asemenea. La votare se primeşte propunerea lui Conrad Schmidt de a se da proiectul de lege îndărăt comisiunii, cu adaosul făcut de *Dr. Raţiu*, ca în termin de 15 zile comisiunea să vină cu raport nou în faţa dietei.

Urmează motivarea propunerii pentru reducerea serviciului militar. Motivarea o face baronul Bedeus. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXX.

Ţinută în 12 Iulie. Se autentică procesul verbal al şedinţei trecute, apoi presidentul învită dieta să salute pe comisarul regesc dietal, conte de *Crenneville,* sosit în sara premergătoare acasă din călătorie. Se primeşte.

Se ceteşte răspunsul guvernului la două interpelări, anume:

1. La întrebarea lui Budacker şi consoţii, dacă pentru drumurile transilvane se vor şterge vămile, guvernul răspunde, că a primit însărcinare să facă rugare, ca *pentru drumurile transilvane să nu se introducă vămi.*

2. La întrebarea din 18 Septemvrie 1863, dacă guvernul va da socoteală dietei despre fondul ţării pe anii 1862 şi 1863, şi dacă va presentà budgetul anului 1864, cerând aprobare constituţională pentru incassarea dărilor şi făcând dispoziţiuni, ca fondurile şi fundaţiunile cari se află în mânile diregătoriilor neresponsabile dietei să se iee dela acestea, — guvernul răspunde, că *despre toate fondurile ţării să va da socoteală,* precum şi despre scopul şi întrebuinţarea lor, că budgetul anului, pe periodul dela 1 No-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 960—963.

emvrie 1864 *s'a predat deja dietei spre pertractare constituţională,* iar' pe anul 1865 *se va înaintà dietei cât mai curând,* că fondurile şi fundaţiunile sunt manipulate din partea cassei generale ces. reg. transilvane şi controla o poartă esactoratul reg. transilvan, iar' administrarea compete guvernului regesc, nu altui oficiu, care n'ar fi responsabil dietei. Spre ştiinţă.

Şedinţa cu aceasta se încheie, iar' membrii dietei, conduşi de presidentul *Groisz,* merg la guvernatorul ţării, comisarul regesc dietal, conte de *Crenneville,* pentru a-'l saluta de binevenire, după o absentare mai lungă din ţară.

Şedinţa LXXI.

Ţinută în 13 Iulie. Deputatul *Panţiu* capătă concediu pe 5 săptămâni. *Ioachim Murăşan* înaintează petiţiunea comunei *Rodna* de a aveà în dietă deputat propriu. Se predă comisiunii pentru legea electorală. Se ceteşte răspunsul guvernului la o interpelaţie a lui *Wittstock.* Se votează representaţiunea şi comitiva în chestia articolului de lege despre sancţionarea şi publicarea legilor ţării. La propunerea lui *Schnell* comisiunea urbarială să întregeşte cu membri noi. Representaţiunea şi comitiva în chestia articolului de lege despre modificarea regulamentului provisor de dietă (§-ul 75) să votează. Presidentul încheie apoi şedinţa.

Legea electorală transilvană.

Şedinţa LXXII.

Ţinută în 15 Iulie. Procesul verbal al şedinţei trecute să autentică. *Ioan Puşcariu* înaintează o petiţiune din cercul Branului pentru reducerea serviciului militar la 5 ani şi pentru delăturarea abusurilor ce se fac la asentare. *Negruţiu* presentează petiţiunea comunei Şoroştin, pentru a nu fi alăturată la scaunul Mediaşului, ci la Ocna, ori la Blaj.

La ordinea zilei se pune proiectul de lege *despre convocarea, formarea şi activitatea dietei ardelene.* Representant al guvernului e *Iakab Bogdán,* raportor *Dimitrie Moga,* pentru propunerea majorităţii, şi *Obert,* pentru pro-

punerea minorității. *Moga* după o introducere mai lungă constată, că comisiunea a aflat de bine a lucrà proiectul de lege despre convocarea, compunerea și activitatea dietei ardelene *pe basa proiectului guvernului.* Principiile cuprinse în proiectul guvernului sunt următoarele:

1. Guvernul privește situația din punctul de vedere *al tuturor națiunilor conlocuitoare,* și cercurile electorale sunt ast-fel combinate, *ca toate națiunile să poată trimite representanți la dietă în număr corespunzător.*

2. Ține în vedere și drepturile cuprinse în legile de înainte de 1848, încât orașelor cari aveau mai nainte dreptul de a fi representate la dietă prin deputați proprii *li-s'a permis și pentru mai departe eserciarea acestui drept.* Tot așa și în cetățile libere săsești, cari au se trimită câte doi deputați la dietă, Brașovul chiar trei.

3. Menține instituțiunea *regaliștilor* (membri numiți ai dietei), basată pe Art. 11 lit. b) din anul 1791.

4. Conține niște principii drepte, după cari sunt respectate posesiunile cele mari, știința, comerciul, industria și economia rurală.

Raportorul recomandă deci spre primire proiectul de lege presentat dietei din partea majorității comisiunii din care face parte.

Aclamări vii în dietă.

Se cetește proiectul de lege stătător din 77 paragrafi, întâiu în limba română, apoi în cea germană. Ședința se încheie.

Ședința LXXIII.

Ținută în 16 Iulie. Se autentică procesul verbal despre ședința premergătoare. Deputatul *Dr. Ioan Rațiu* presentează petițiunea mai multor comune maghiare și române dela granița Moldovei pentru a fi scutite de taxele de lăzuit.

Presidentul pune la ordinea zilei proiectul de lege despre convocarea, compunerea și activitatea dietei ardelene, după-ce dieta decide, ca petițiunea presentată de Dr. Rațiu se treacă la comisiunea urbarială.

Se cetește și în ungurește proiectul întreg de lege. În urmă se dă cuvântul lui *Obert,* representantul vederilor mi-

norității din comisiune. Acesta spune, că convingerea minorității e, că cea mai bună basă pentru compunerea unui corp legiuitoriu e *representarea intereselor*. Voința poporului prin o ast-fel de representare se manifestă mai bine. În modul acesta e dată cea mai sigură garanță pe terenul legislațiunii, fiind-că se deschide concurența liberă pe seama tuturor intereselor. Minoritatea comisiunii stă deci pe lângă principiul representării de interese, și pe ast-fel de base vrea să fie pusă legea electorală.

Se cetește votul separat al minorității în limba germană, iar' cetirea în limba română și maghiară dieta nu o dorește. În fine la propunerea lui *Ioan Pușcariu* ședința proximă se convoacă pe 18 Iulie și ședința se încheie.

Ședința LXXIV.

Ținută în 18 Iulie. Se continuă discuția asupra proiectului de lege despre convocarea, compunerea și activitatea dietei ardelene. *Gavriil Manu* pledează pentru proiectul majorității. *Conrad Schmidt* cere, ca raportul comisiunii să fie predat comisiunii pentru împărțirea țării, pentru-ca combinând ambele proiecte, al majorității și al minorității, se compună un proiect nou de lege. *Koronka* e pentru întrarea imediată în desbatere. *M. Binder* primește propunerea lui C. Schmidt. Episcopul *Fogarassy* e pentru întrarea în desbatere, pentru-ca țara să fie scoasă din provisoriat. Mai vorbesc: *Ioan Pușcariu* și *Elie Vlassa* pentru proiectul majorității și baronul Friedenfels pentru propunerea lui C. Schmidt. Representantul guvernului *Iakab Bogdán* cere întrarea în desbatere. Ședința se încheie.

Ședința LXXV.

Ținută în 20 Iulie. Regalistul *Koronka* presentează petițiunea comunei Trăscău, pentru a aveà în dietă deputat propriu. Se predă comisiunii. Se continuă desbaterea întreruptă în ședința trecută. *Obert* apără proiectul minorității, *Moga* pe al majorității. La votare cade propunerea lui C. Schmidt și se primește proiectul majorității ca basă pentru desbaterea specială, în care se întră numai decât.

La titlul proiectului de lege vorbește baronul Friedenfels, Dr. Teutsch, *Gaetan, Butean,* M. Binder, episcopul

Fogarassy, Lassel, C. Schmidt, *Ioan Balomiri,* în urmă se primeşte cu mică majoritate titlul din proiectul minorităţii.

La §-ul 1 discuţie animată. Vorbeşte Gull, *Butean,* Obert, Dr. Teutsch, *Moga,* episcopul Fogarassy. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXVI.

Ţinută în 22 Iulie. Continuarea discuţiei asupra §-lui 1. Vorbeşte *Gaetan,* baronul Friedenfels, C. Schmidt şi Fabini. La votare se primeşte §-ul majorităţii, cu o întregire făcută de *Butean.*

La §-ul 2 vorbeşte Obert şi Butean. Se primeşte §-ul majorităţii. La §-ul 3 Filtsch propune să nu se stabilească numărul deputaţilor în 125, dar' la regalişti să se spună că numărul lor nu poate trece peste 40. *Popoviciu* primeşte propunerea. Lassel e pentru ştergerea regaliştilor şi înlocuirea lor cu representanţii proprietăţii mari. Mai vorbeşte *Domzsa,* Koronka, Schuler-Libloy, apoi discuţia să întrerupe. Baronul Friedenfels înaintează o petiţiune a comunei Nocrichiu pentru a remâneà şi pentru mai departe centru politic. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXVII.

Ţinută în 26 Iulie. Se autentică procesul verbal al şedinţei trecute. *Ioan Rusu* interpelează în chestia propunerii lui Dr. Raţiu. Wittstock pentru absentarea din dietă a lui Rosenfeld. *Bran de Leményi* pentru absentarea regaliştilor baron Popp şi George Bariţiu. Se continuă apoi discuţia întreruptă în şedinţa trecută.

Raportorul minorităţii, *Obert*, atacă instituţiunea regaliştilor, ca neconstituţională. Raportorul majorităţii, *Moga,*. primeşte modificările propuse de *Filtsch,* iar' încolo pledează pentru paragraful majorităţii. Episcopul *Fogarassy* cere să se spună în lege, că numărul regaliştilor nu poate trece peste jumătate din numărul deputaţilor aleşi. *Ladai* e pentru paragraful regimului, respective al majorităţii.

Rosteşte acum *Wittstock* o vorbire mai lungă şi bine motivată în contra instituţiunii regaliştilor, care nu esistă în altă ţară numai în Ardeal, ca o rămăşiţă veche.

După el vorbește *Conrad Schmidt* și apără institu-țiunea regaliștilor, așa cum a contemplat-o acum guvernul, anume, din motivul că dieta va fi formată din represen-tanții diferitelor naționalități, între cari vor fi contraste na-ționale. Regaliștii vor avea deci misiunea să micșoreze di-ferințele acestea. E pentru păstrarea neschimbată a părții a doua din §. 3, compus de majoritatea comisiunii.

Ședința se încheie.

Ședința LXXVIII.

Ținută în 27 Iulie. Se autentică procesul verbal din ședința trecută. *Schuler-Libloy* înaintează petițiunea unor comune săcuiești pentru rescumpărarea prestațiunilor urba-riale din fondul țării. Se predă comisiunii pentru afacerile urbariale. *Negruțiu* propune, ca pentru comisiunea urba-rială să se aleagă alt president. Propunerea se respinge. Se discută mai departe asupra §-lui 3 din legea electorală.

Schuler-Libloy vorbește de nou în chestia regaliștilor, apărând proiectul minorității. Mai vorbește *Budacker,* tot în acel înțeles. *Filtsch* își retrage propunerile, afară de cea referitoare la numărul regaliștilor. *Koronka* apără insti-tuțiunea regaliștilor. *Balomiri* combate pe Schuler-Libloy și pe Budacker. *Gull* și *Haupt* pàrtinesc proiectul ma-jorității. *Domzsa* propune, ca numărul regaliștilor să nu treacă peste a treia parte a membrilor dietali. În fine mai vorbește *Gaetan* și

Ioan Pușcariu pentru proiectul majorității, rostind acest din urmă următoarea vorbire:

„Domnule president! La obiectul zilei, și anume la §-ul 3 s'a vorbit din toate părțile destul de lung și de larg, încât mie puțin îmi remâne a mai adaoge. Și dacă s'au vorbit mult și multe, întru adevăr, obiectul acesta o a și meritat, pentru-că paragraful acesta e fundamentul întregei legi ce ne stă înainte, și pertractarea asupra lui e așa zicând o desbatere generală. De aceea, cu toate că avem să desbatem numai în special un paragraf, trebue să ne estindem cu cuvântările noastre și în generalitate. Cu toate acestea, domnilor, eu nu voiu să alunec pentru a discutà despre obiectul acesta per longum et latum, pentru-că despre o parte, cum am zis, s'a discutat destul, iar' de altă parte 'mi-e frică, că slobozindu-mă și eu în

teorie şi consecvenţe practice, colega meu dl *Schuler* mă va chemà iară la esamen (Ilaritate), şi eu am dat odată esamenul tocmai la academia din Sibiiu. Mai încolo 'mi-ar fi frică, că slobozindu-mă într'o discuţiune nemărginită, mă voiu pomenì odată că ne-am acăţat de obiecte cari nu sunt la ordinea zilei, de es. la acte procesuale cari nu ne stau înainte, şi altele, după-cum 'i-s'a întâmplat aceasta domnului deputat Budacker. Eu mă voiu restrânge a recapitulà desbaterea pe scurt cât numai se poate, pentru-că tot meritul discuţiunii să întoarce pe lângă acea întrebare, dacă are să fie o representanţă a poporului, ori o representanţă a intereselor? (Aşa e!)

Eu, domnilor, stimez tendenţa pe care a avut-o minoritatea, stimez şi preţuesc cugetul curat din care proced referinţele ei, însă, după-cum am zis şi la desbaterea generală, operatul minorităţii cel de alt-fel cu mare studiu elaborat nu e operat aşa de norocos, ca să mulţămească cât de puţin aşteptările noastre. Pentru-că dacă minoritatea comisiunii 'şi-a luat alt principiu, care nu se află în proiectul regimului, adecă principiul representării intereselor, atunci ea trebuia să facă o lege perfectă, care să mulţămească toate interesele ţării, pe când noi vedem, că operatul comisiunii în privinţa aceasta este cu totul neperfect. Întâiu, pentru-că nu toate interesele sunt representate; al doilea, pentru-că nu sunt *drept* representate; al treilea, pentru-că nu e proporţiune între clasele representate. Aşa vedem că multe clase au fost representate acì în măsură prea mare şi de repeţite-ori, de es. „Der grosse und kleine Grundbesitz,“ negustorii şi industriaşii ca orăşeni, şi iarăşi orăşenii ca „Handels- und Gewerbekammer.“ Noi vedem că aceste cuvinte vin înainte şi de câte trei ori, pe când noi avem şi alte clase de locuitori în Transilvania, ale căror interese încă nu joacă rolă mică, de es. oierii şi băeşii (minerii). Avem o clasă de oieri care poartă economie de vite foarte însemnată, cari învârtesc milioane şi leagă comerciu între producţiunea din Orient şi fabricele mai din toată Germania de tot importante.

Eu socotesc, că acest interes n'a trebuit să fie ignorat cu totul. Asemenea băieşii, cari milioane scot din fundul pământului, de ce nu sunt aceştia representaţi în operatul minorităţii? Mai încolo am zis, că eu nu găsesc nici o proporţiune între clase. Să-'mi spună mie dl referent al minorităţii, pentru-ce a fixat numărul proprietăţilor mari tocmai cu 22, şi nu 21 ori 23 de deputaţi? Să-'mi spună ce cheie a luat la fixarea numărului deputaţilor ţărăneşti şi orăşeneşti?

Cu anevoie îmi va da o cheie raţionabilă. Aşa-dară nefiind operatul perfect, neavând el o basă statornică a proporţiunii, ori alt caracter lămurit, nici-decât eu nu mă pot alăturà lângă el, ci după-ce din contră, vedem că în principiul ce 'l-a luat regimul în proiectul seu se găsesc toate aceste interese representate pe cari le-a specificat minoritatea, pentru-că acì este representanţa, şi aceasta conţine ori-ce fel de interes, şi dacă la alegere s'ar întâmplà nescari defecte, adecă unele ori alte interese nu ar fi destul de representate, atunci avem instituţiunea regaliştilor, care are să ne scoată din perplesitate şi să aducă un echilibru şi o proporţiune între deosebitele interese de representat: aşa-dară eu, domnilor, găsesc proiectul regimului de foarte bine nimerit şi în composiţiunea sa de tot norocos.

Reflexiunile unui deputat, că proprietarii mari se calcă prin censul de 8 fl. v. a. nu stă, pentru-că resultatul a arătat, că s'au ales în Transilvania după censul de 8 fl. 50 proprietari mari, cari numai de aceea lipsesc de aici, pentru-că nu au voit să între în dietă. Şi aşa nu trebue să avem aşa mare grije de o clasă, care prin legea aceasta destul s'a representat, şi poate mai bine decum vrea minoritatea. Afară de aceea, proprietarii cei mari vor aflà refugiu şi la instituţiunea regaliştilor. Şi aşa eu mă alătur la proiectul regimului, cu schimbările stilistice ce le-a aflat comisiunea dietală de trebuinţă." *)

Desbaterea se va continua în şedinţa proximă. Presidentul încheie şedinţa.

Şedinţa LXXIX.

Ţinută în 28 Iulie. După autenticarea procesului verbal deputatul *Budacker* presentează rugarea comunei *Orheiu* de a nu fi incorporată la *Năsăud,* ci la Sibiiu. Comisiunea petiţionară cere ca rugarea cercului Bran în chestia reducerii serviciului militar să fie predată comisiunii încredinţate cu esaminarea propunerii făcute în privinţa aceasta de Obert şi baron Bedeus. *Ioan Puşcariu* insistă să remână în mânile comisiunii petiţionare, dar' dieta decide să treacă la ceealaltă comisiune.

Se întră în ordinea de zi. Vorbeşte la §-ul 3 din legea electorală *Dr. Teutsch* şi *M. Binder,* amândoi ple-

*) Cf. »*Tel. Român*«, 1864, numărul 64 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 1087.

dând pentru proiectul regimului, aşa cum e textuat din partea majorităţii comisiunii. Representantul guvernului *Iakab Bogdán* combate afirmările lui *Binder* şi *Schuler-Libloy*. *Ioan Balomiri* e contra instituţiunii regaliştilor. *Schnell* e pentru primirea paragrafului majorităţii, lăsându-se afară însă numărul deputaţilor. *Iacob Bologa* răspunde lui Budacker în chestie personală. Budacker spusese între altele, că la judecătoriile transilvane se sprijineşte dreptul preocupaţiunei prime. Oratorul ca judecător se simte atacat în onoare, de aceea cuvintele lui Budacker le declară de vorbe goale şi cu intenţiuni maliţioase rostite şi provoacă pe Budacker să le dovedească. *Presidentul* îşi esprimă părerea de rău pentru ast-fel de vorbe şi roagă vorbitorii se remână între marginile corectităţii în vorbire.

Alesandru Bohaţiel: „Înalt presidiu! Paragraful care e obiectul desbaterii presente e cel mai însemnat din proiectul de lege ce stă astăzi înaintea noastră. Acest paragraf e fundamentul legii întregi. Dela deslegarea lui atârnă mult deslegarea dreptului public al patriei noastre. La acest paragraf s'au făcut două propuneri, una prin comisiunea dietală, alta prin minoritate. În operatul comisiunii dietale să susţine principiul de stat în privinţa compunerii dietei transilvane, sustătător până acum în patria noastră. Adecă după principiul primit de comisiunea dietală are de a stà dieta din regalişti chemaţi de domnitor şi din deputaţii poporului. Când ar fi la ordinea zilei facerea unei legi nouă, când ar fi desvoltat mai pe deplin acest principiu al representării intereselor în operatul minorităţii, atunci şi eu a-'şi primì principiul adoptat de minoritate. După-ce însă chemarea acestei adunări nu este a formà, cum să zice româneşte, din pajişte lege nouă de representanţă, după-ce nu avem date sigure despre interesele din patrie, după-ce avem o lege de representanţă în comitate după interese, şi după-ce vedem că nici acolo, precum nici în operatul minorităţii, nu-'s representate toate interesele în mod egal: aşa în legea ce o avem nu e nici o proporţiune, nu e nici o cheie sigură, pentru aceea, cu atât mai puţin pot părtinì proiectul minorităţii. Eu nu voesc ca legea să se compună pe temeiul acela, căci nici nu aflu timpul a fi potrivit; pentru-că de s'au şi provocat mai mulţi membri ai înaltei case la băncile goale, — la o întrebare secundară, cum a fost de es. haereditas siculica, cu atât mai tare trebue să ne provocăm acum când

e sub pertractare legea fundamentală, pentru-că eu nu voesc ca per incidentem să se hotărască asupra unei legi aşa de delicate. Aşa-dară mă declar pentru propunerea comisiunii şi susţin principiul de regalişti. Nu aşa însă precum au voit unii dintre vorbitori a-'l susţineà, adecă regaliştii să se poată chemà fără de număr deţărmurit, ci eu susţin principiul aşa, după-cum s'a primit de comisiune, adecă un număr hotărît, şi încă numărul de 40, cum se află în proiectul regimului. După-ce însă mai încolo nu se pot ignorà mai mulţi factori cari au figurat de secoli în patria noastră, adecă deosebitele naţionalităţi şi deosebitele confesiuni, după-ce ştim din istoria trecutului, că de câte-ori a apăsat o naţiune pe ceealaltă, totdeauna s'au născut cele mai dureroase frecări între naţionalităţi, şi totdeauna spre dauna binelui public. Spre încunjurarea acestor frecări, văd disposiţii în toate legile patriei, şi însuşi în articolul XI din 1791, în care şi despre deputaţi se zice, ca alegerea să fie cu privire la confesiuni. Aceasta se zicea atunci, când se alegeau din fie-care jurisdicţiune doi deputaţi în mod comulativ. Astăzi însă alegerile se întâmplă după cercuri. Eu doresc, ca acest principiu să fie representat la numirea regaliştilor. Cu aceasta mi-am descoperit părerea despre obiectul ce stă la ordinea zilei.“ *)

Mai vorbesc: *Brecht,* pentru textul majorităţii comisiunii, şi raportorii *Obert* şi *Moga,* în urmă se face votarea. Se primeşte paragraful majorităţii comisiunii, cu ştergerea numărului deputaţilor. Se votează deci şi instituţiunea regaliştilor, care a dat ansă la lungă discuţie.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXX.

Ţinută în 29 Iulie. Se ceteşte o interpelaţie lungă a deputatului *Dr. Ioan Raţiu* şi consoţii în causa comunelor Ilva-mică, Feldru, Varerea şi Rebrişoara din districtul Năsăudului, cari stau în proces cu comunele Iad, Pintic şi Dumitrea din districtul Bistriţei, pentru o parte de hotar cam de 20,000 jughăre.

Se întră în ordinea de zi. La §-ul 4 din legea electorală vorbesc: Mihail *Bohaţiel,* episcopul Fogarassy, C.

*) Cf. »*Teleg. Român.*«, anul 1864, numărul 64 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1098.

Schmidt, *Bran de Leményi,* H. Schmidt, *Dr. Raţiu, G. Manu* şi *Moga,* apoi ia cuvântul

Ioan Aldulian, şi rosteşte următoarea vorbire:

„Înaltă casă! Eu n'am cugetat să se desvoalte o întrebare aşa de principală cu ocasiunea desbaterii asupra §-lui 4, după-cum văd acum. Pentru aceea nu mă pot nici eu reţineà de a nu luà cuvântul la propunerile pro şi contra. Ce priveşte părerea mea, îmi iau voe întâiu a atinge propunerea d-lui deputat *Bran.* Eu sunt de părere, precum prea temeinic s'a observat din partea domnului referent al comisiunii, că corelaţiunea şi posiţiunea dietei noastre faţă cu aceea a senatului imperial este cu totul deosebită. Pe când acolo se află organele centrale ale monarchiei, la noi sunt numai cele parţiale, subordonate. Pe când acolo se pot câştiga ori-ce desluşiri la întrebările făcute de consiliul imperial s'au de comitetele sale, prin presidiul consiliului imperial, aici la noi stăm cu totul altmintrelea. Atunci când s'ar face rechisiţiune imediată, când s'ar cere ceva dela unul ori dela alt dicasteriu ce nu să ţine de jurisdicţiunea legislaţiunii acestei diete, poate-că hârtia dietei nu ar aflà resultatul dorit, poate s'ar pune ad acta, dacă aceea s'ar îndreptà imediat la presidiul reg. guvern, după-cum propunne dl de Leményi, iar' nu la comisarul regesc împuternicit dietal, Acesta din urmă, iar' nu presidiul guvernului regesc, — represintă, domnilor, pe înalta persoană a M. Sale, pe capul ţării, al esecutivei. (Aşa e.) Prin urmare, este singur în posiţiune de a garantà efect rechisiţiunilor dietale. Şi pentru aceea nu pot sprigini propunerea d-sale. Tocmai aşa de puţin pot sprigini şi propunerea făcută din partea domnului Dr. Raţiu, căci eu nu văd nici o deosebire esenţială în ea faţă cu formularea alineei prime din paragraful 4. E de prisos a desbate asupra ei.

Şi în sfârşit nu mă pot alăturà nici la propunerea d-lui deputat Bohaţiel, aşa după cum e ea formulată înaintea presidiului dietal, pentru aceea, pentru-că ea indigetează deschiderea unui drum de a desbrăcà pe membrii regescului guvern de acel drept, de a puteà fi şi ei aleşi de popor, sau chemaţi de M. Sa ca membri ai dietei. Căci după propunerea d-sale, guvernatorul ţării, vicepresidenţii guvernului, cari totdeodată, deşi ar fi chemaţi ca regalişti sau aleşi membri al dietei, nu pentru aceea că sunt vicepresidenţii, respective guvernatorul regesc, nu pot luà parte cu vot decisiv la dietă. Eu cred, că pănă atunci, pănă când noi nu adoptăm principiul acela, de a eschide dela dreptul pasiv al alegerii sau chemării de membri

dietali pe membrii regimului, pentruce însă timpul nici departe nu e sosit, până atunci nu este arătat (consult), nu se pot eschide din alegibilitate funcţionarii înalţi ai regimului. Pentru aceea atare propunere a domnului deputat Bohaţiel Michail nu se poate sprigini.

Este însă în propunerea d-lui deputat M. Bohaţiel simburele unei idei, deşi nu pe deplin desluşite, care merită considerarea şi atenţiunea înaltei diete. Este aceea, înaltă casă, că dieta nu are să stee faţă cu membrii dietali, fie aceia totdeodată şi membrii regimului, sau mai bine zicând, amploiaţi de stat. În dietă obicinuesc a se înfăţişà şi ast-fel de persoane, cari deşi sunt membri ai dietei, totuşi să ivesc totodată şi ca representanţi ai înaltului guvern. Acum este întrebarea, domnilor, cum au de a se privì aceşti bărbaţi în privinţa însuşirii lor de membri dietali, şi deosebi ce priveşte votul decisiv, care compete numai membrilor dietali?

Acì văd eu aruncată de dl M. Bohaţiel o întrebare ponderoasă pentru viaţa constituţională înaintea casei, care trebue să se deslege. Întrebarea aceasta trebue să ni-o deslegăm potrivit spiritului §-lui precedent 3, stabilit în şedinţa de eri. Paragraful precedent 3 zice, că membrii dietei nu pot luà nici o instrucţiune cu sine în dietă, se înţelege din nici o parte. Ei trebue să fie liberi în convingerile lor individuale pe scena corpului legislativ. (Aşa e.) Acum mă rog, domnilor, poate să mă nimerească pe mine, ori pe altul din colegii mei norocirea aceea de esemplu, ca să fiu denumit de înaltul presidiu al guvernului regiu, sau cela al cancelariei aulice de representant al înaltului regim, spre apărarea cutărui sau cutărui proiect de lege, ca unul ce sunt supus lui şi mă aflu în referinţe de subordinaţiune, dândumi-se misiunea specială de a-'l representà în cutare sau cutare proiect al seu faţă cu dieta ţării. Este invederat, domnilor, că în acest cas concurg datorinţe sie-şi contrare. Ce este deci acì de făcut?

De a şi plăcut dlui Conrad Schmidt şi domnului Rannicher a zice, că într'un timp ca cel present, unde ne bucurăm de un regim liberal, de un regim, care să întrece în căutarea ocasiunii de a ne intimpinà cu tendenţe de armonie, ca membru al regimului nu va primì apărarea proiectului regimului atunci, când cuprinsul nu ar corespunde convingerilor sale individuale, eu totuşi nu aflu în aceea garanţă pentru libertatea convingerii, aceea garanţă, care o cere circumspecţiunea corporaţiunii legislative la facerea de legi, dar' nu aflu nici mediul de a aduce §-ul 4 cu §. 3 în armonia dorită.

Noi, înaltă casă, nu facem legile acestea cu acea condiţiune, ca se aibă durată numai pe timpul funcţionării bărbaţilor din fruntea regimului de astăzi, ci şi pe viitor, — pe când un regim neliberal nu se ţine nici-decum de imposibilitate. Conced şi eu, că astăzi avem un regim liberal, căruia trebue să-'i gratulăm, pentru-că ne arată fapte şi resultate grandioase, pe cari le-am esoperat, întâlnindu-ne la olaltă în cea mai perfectă armonie. Dar' pun acel cas posibil, că vom aveà un regim ca acela, faţă cu care poate să avem mai multe lupte şi disarmonii decât între noi înşine, şi pentru atunci ar fi lucru prea şod, ca înalt acelaşi să aibă drept permis de însaşi dietă de a denumì de representanţi ai sei un număr de deputaţi dietali după bună plăcerea sa, şi încă cu dreptul acela, că dacă va venì treaba la votare să iee şi ei parte cu vot decisiv. De esemplu, când representantul regimului opugnă o propunere din partea unui membru al înaltei case, spriginită pe deplin de membrii dietali şi aceea vine spre primire sub votare, oare-cum se înfăţişază lucrul, când şi el ca apărător delegat ad hoc încă ar luà parte la votare?

Aceasta e ce nu aflu corespunzător cu chemarea unui membru dietal, fie acela chemat de M. Sa, ori ales de popor. Nu aflu aci legătura firească, ba şi combate aceasta în principiu §-ul 3 pe care 'l-am stabilit în şedinţa de eri, unde se zice, că membrii dietali nu pot fi legaţi de nici o instrucţiune, pe când noi trebue să fim convinşi, înaltă casă, că un representant al regimului, până-când se află el în referinţele subordinaţiunii la corpul acela al cărui membru este şi dânsul, şi care este denumit faţă cu dieta de a apărà un proiect al regimului, trebue să primească şi instrucţiuni în privinţa aceasta (Aşa e).

Ori-ce presumpţiune contrară în privinţa aceasta, cel puţin la mine nu are loc, nu încape. Nici acea presumpţiune amintită de dl Conrad Schmidt nu stă, că adecă când îi va plăceà înaltului presidiu al cancelariei aulice, ori al guvernului regesc a se adresa către mine ori către alt amploiat de stat spre a primì representarea în care-va proiect de lege, ca noi toţi dearândul să-'l putem espedà cu aceea, că nu putem primì misiunea aceasta, fiind-că proiectul nu ar corespunde convingerilor noastre individuale. În viaţa practică nu prea este arătat a respinge ast-fel de misiune, de-şì nu ar corespunde convingerii respectivilor, căci nu se potriveşte cu referinţele în cari se află subordonaţii către mai marii lor.

Aşa-dară vine acì întrebarea, că cum putem să împreunăm noi sâmburele propunerii d-lui M. Bohaţiel într'o formulaţiune co-

respunzătoare, ca să nu derogăm nici dreptului membrilor înaltului regim de-a puteà fi membri dietali, şi totuşi să se aducă §-ul 4 în armonie cu §-ul 3? Eu a-şi propune, ca §-ul 4 să sune în chipul următor: „Guvernatorul ţării, vicepresidenţii, au dreptul a se înfăţişà în dietă şi în comisiunile dietei şi a luà cuvântul ori-şi-când, iar' la votare numai atuncia iau parte, dacă prin alegere ori chemare regească sunt membri ai dietei." Acum vine un adaos: „Acelaşi drept compete şi membrilor regimului delegaţi în calitatea specială de representanţi ai regimului. La votare însă, chiar şi dacă sunt membri dietali, aceia cât ţine aceasta calitate oficială a lor nu iau parte". (Bravo.)

Eu am împărţit paragraful acesta în două părţi, guvernatorul regesc, vicepresidenţii guvernului regesc, sau ori-şi-care alţi membri ai înaltului regim, dacă sunt deputaţi, pot să iee parte la desbatere şi votare. Dar' acei membri ai înaltului regim, cari vin cu mandat special de a representà, de a apărà un proiect în dietă, deşi ar fi totodată membri dietali, la votare să nu poată luà nici în dietă, nici în comisiunile ei parte. Aceasta mi-se pare a fi un ce firesc pentru ori-şi-cine dacă are voinţă lesne de priceput, de-oarece ei, ca representanţii delegaţi din cas în cas ad hoc trebue se represinte voinţa, convingerea mandantului lor, iar' nu a lor proprie individuală. Iată domnilor disarmonia cea invederată între §. 3, după care membrii dietei nu pot primì instrucţiune din nici o parte, pentru-ca să poată fi liberi, şi între §. 4 din elaboratul comisiunii.

Tocmai aşa se vede că a tălmăcit şi înalta casă paragraful 18 din legea fundamentală a dietei, căci avem cas înaintea noastră în preastimaţii domni Lazaru şi Rannicher, cari au fost aleşi în deosebite comitete şi cari căpătând mandat special de a representà pe înaltul regim, numai decât s'au declarat de către înalta casă ca repăşiţi din comisiuni, alegându-se alţi membri în locul lor.

Eu cuget, că am corespunde problemei amintite de mine în amândouă direcţiunile pomenite dacă s'ar primì propunerea mea, pentru-că prin ea am aduce §. 4 cu §. 3 în armonie şi ne-am asigurà domnilor pe viitor printr'o formulaţiune potrivită, nu atât faţă cu regimul cel bun şi liberal de astăzi, dar' deosebi pentru viitor faţă şi cu vre-un regim neliberal, care încă nu se ţine de categoria imposibilităţilor". *)

---

*) Cf. »*Telegraful Român*«, 1864, numărul 65 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1120—1122.

Nicolae Popea renunţă la cuvânt, primind propunerea lui Aldulian. *M. Binder* e pentru primirea neschimbată a §-lui 4. *Bran de Lemény*i combate pe M. Bohaţiel şi pe Aldulian. *M. Bohaţiel* îşi retrage propunerea în favorul propunerii lui Aldulian. *C. Schmidt* e în contra propunerii lui Aldulian, primeşte însă propunerea lui Dr. Ioan Raţiu. *Dr. Raţiu* acceptează a doua parte a propunerii lui Aldulian, şi în acest înţeles îşi modifică propunerea, recomandându-o spre primire. Mai vorbesc: Aldulian, Schuler-Libloy şi raportorii Obert şi Moga, apoi M. Binder, căruia îi răspunde Aldulian în chestie personală, şi în urmă se face votarea. Alinea primă a paragrafului se primeşte în textuarea făcută de *Dr. Ioan Raţiu*, iar' alinea a doua remâne cum a fost formulată din partea comisiunii.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXXI.

Ţinută în 5 August. Să ceteşte rugarea episcopului *Dobra* pentru acordarea unui nou concediù. Se acoardă. *Iosif Sterca-Şuluţiu,* Dr. Ioan *Raţiu,* Ioan *Florian,* Schnell şi Obert presentează diferite petiţiuni de ale comunelor. Se împart comisiunilor respective.

Se întră apoi în ordinea de zi. La §-ul 5 din legea electorală vorbeşte *Filtsch,* care nu vrea să ştie de cele 4 naţiuni şi 6 confesiuni, ci numai de cualificaţiune. Propune, ca pe presidentul şi vicepresidenţii dietei să-'ĭ numească M. Sa din câte trei candidaţi propuşi de dietă, — fără privire la naţionalitate ori religie. *Ioan Puşcariu* combate propunerea, pentru-că pe calea aceasta s'ar nemulţămì ori una ori alta dintre naţionalităţile şi confesiunile transilvane. *Dr. Teutsch* propune o textuare nouă a paragrafului, în sensul propunerii lui Filtsch. *C. Schmidt* pǎrtineşte propunerea lui Teutsch. *Obert* propune spre primire §-ul minorităţii. Representantul regimului primeşte propunerea lui Dr. Teutsch. Asemenea şi Gavriil *Manu.* Mai vorbeşte raportorul *Moga,* apoi se face votarea, primindu-se propunerea lui Dr. Teutsch.

Se primesc fără schimbare paragrafii: 6, 7, 8 şi 9. Paragraful 10 se lasă în suspens, până 'şi va terminà lu-

crarea comisiunea pentru împărțirea țării. Paragraful 11 se primește fără discuție. Paragrafii 12 și 13 remân în suspens. La §. 14 discuție. *Ioan Balomiri* face propunere, ca în loc de locuitori să se zică »*ardeleni*« ear' în loc de 5 fl. censul să fie urcat la 8 fl. *Ioan Hania* propune să se zică precis: „care plătește în contribuție directă de stat la olaltă cel puțin 8 fl. v. a. computându-se acì și taxa capului". *Obert* propune încheierea ședinței, fiind-că membrii dietei nu au studiat proiectul de lege decât numai până la §-ul 14. Presidentul e contra. Ședința se continuă. *Eitel* consimte cu propunerea lui Hania. *M. Binder* crede, că paragraful poate fi desbătut numai în legătură cu §§-ii 10 și 13. E deci pentru amânarea desbaterii. *Gavriil Manu* cere să se amâne desbaterea numai asupra punctului *c)* din paragraf, fiind-că numai punctul acesta stă în legătură cu §§-ii 10 și 13. *Dr. Ioan Rațiu* sprigineşte propunerea lui Manu. *Conrad Schmidt* e pentru propunerea lui Binder. Urmează

Ioan Aldulian: „Inaltă casă! Să-'mi ertați și mie oare-cari reflexiuni asupra §-lui 14, de vreme ce din mai multe părți s'au făcut propuneri noue în privința formulării lui, și mai cu seamă propunere de amânare. Eu nu a-și vorbì, dacă n'ași vedeà tendința de a face cu neputință desbaterea asupra proiectului întreg ce stă la ordinea zilei. Eu din parte-'mi am salutat propunerea făcută și conclusul urmat pentru amânarea §-lui 10 pentru aceea, pentru-că nu am aflat nici o asemănare între propunerea aceasta și între propunerea eșită din centru, la desbaterea generală asupra acestui proiect, care merge într'acolo, ca să se amâne desbaterea asupra acestei legi până se va face legea pentru împărțirea cea nouă a țării.

Propunerea la §-ul 10 este o propunere de tot nouă și nu stă în nici o legătură cu propunerea ce s'a făcut cu privire la amânarea proiectului întreg. Conclusul care s'a făcut la §-ul 10 zice numai atâta, că asupra §-lui 10 să se desbată după ce se va finì desbaterea asupra §§-ilor celoralalți din această lege, și nu zice să se amâne până după facerea legii despre împărțirea cea nouă a țării. Așadară noi prin conclusul acesta nu numai că nu am perdut nimica, ci din contră, am câștigat aceea, că de cumva ar puteà până atunci înaintà lucrările privitoare la împărțirea țării până acolo, ca să ne

poată da o basă nouă la formarea cercurilor de alegere, să nu ne fie ocasiunea prin noi înşine închisă de a o puteà respectà.

Trec acum la propunerea d-lui deputat Binder, privitoare la amânarea desbaterii asupra §-lui 14. Acì trebue să mărturisesc, că această propunere nu este cu nimica motivată. Paragraful 14 cu §-ul 10 nu are nimic comun, căci §-ul 10 cuprinde în sine numai o parte mechanică, cuprinde formarea cercurilor de alegere şi numirea comunelor cari au drept de a fi representate în dietă. Despre întrebarea, că înlăuntrul cutăror cercuri sau cutăror comune, concetăţenii după ce cheie să aibă a alege deputaţi, nu cuprinde §-ul 10 nimica.

Aceasta este o întrebare principală, care ne vine mai întâiu în §-ul 14. În paragraful 14 avem să arătăm cheia după care cutare sau cutare cerc de alegere, oraş sau comună, are să-'şi aleagă deputaţii sei. Nu mă duc mai departe, fără mă duc deadreptul la punctul *c)* unde află dl deputat Binder, după părerea sa, motive destule, după-cum zice, de a propune amânarea §-lui întreg. Eată ce zice punctul *c)* din §-ul 14: „Sollte in einer zur Entsendung von Landtags-Abgeordneten nach §. 10 *a)* berechtigten Gemeinde die Anzahl der Wahlberechtigten nicht mindestens 40 sein, so werden die Wähler durch die in der Gemeinde zunächst am höchsten Besteuerten bis auf diese Zahl von 40 ergänzt“. Acì mă rog domnilor, lit. *c)* ca şi *b)* şi *a)* priveşte numai dreptul activ, alegerea de deputaţi, priveşte cheia după care au să aleagă ardelenii în cercuri şi comune pe deputaţii lor. Punctul *c)* este cu totul neprejudiţios. Reiese conclusul asupra §-lui 10 prin înalta casă cum va vreà, — prin *c)* este prevăzut numai acel cas posibil, când în oare-care comună sau cerc nu ar fi un număr de 40 bărbaţi cari să aibă drept de alegere, că dacă s'ar întâmplà o ast-fel de posibilitate, să urmeze cei mai de aproape cu contribuţiunea, pănă ce se va împlinì numărul de 40. Aceasta stă în litera *c)*. Prin urmare, eu între paragraful acesta şi între §-ul 10 nu aflu nici un pic de rudenie. Şi aşa-dară a-şi fi de părere, că nefiind nici un pic de nex între §-ul 14 şi 10, se întrăm numai decât în desbaterea specială“.*) (Bravo. Foarte bine!)

Moga părtineşte propunerea lui Aldulian, iar' *Gavriil Manu* îşi retrage propunerea. *C. Schmidt* polemisează cu Aldulian şi-'şi apără propunerea sa. *Binder* asemenea po-

*) Cf. »*Teleg. Român*«, anul 1864, numărul 66 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1148—1149.

lemisează cu Aldulian, care îi răspunde. *Ioan Puşcariu* e de părerea lui Aldulian. *Dr. Teutsch* apără propunerea lui Binder. *Moga* cere încheierea discuţiei. *Gull* cere încheierea şedinţei. Încheierea desbaterii nu se primeşte, însă şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXXII.

Ţinută în 6 August. Se continuă discuţia asupra §-lui 14 din legea electorală. Vorbeşte Gull, Obert, *Ioan Popasu,* episcopul Fogarassy, *Dr. Ioan Raţiu, Ioan Puşcariu, Ioan Balomiri,* C. Schmidt, *Moga*, Schneider, în urmă *Dr. Teutsch,* care propune să fie textuat paragraful cu privire la cens ast-fel:

»*Drept de alegere au, atât în comunele cari trimit representanţi proprii, cât şi în comitate, scaune, districte:*

a) Toţi ardelenii încetăţeniţi, de genul bărbătesc, cari au împlinit anul 24-lea al etăţii, posed libera administrare a averii lor şi nu se ţin de clasa servitorilor, încât au răspuns pentru anul administrativ ce a premers convocării dietei în toate contribuţiunile directe de stat la olaltă cel puţin 8 fl. v. a. computându-se aici şi taxa capului, însă necomputându-se adaosele.

b) Persoanele morale cari au plătit contribuţiunea amintită sub a).

c) Fără privire la darea directă ce o răspund: parochii, capelanii, predicatorii, doctorii, chirurgii, advocaţii, inginerii, artiştii, academicii, profesorii, apotecarii, notarii comunali şi învăţătorii comunali, în cercul de alegere în care-'şi au locuinţa stabilă.

d) Dacă în vre-o comună care după §. 10 lit. a) are drept a trimite deputaţi proprii la dietă numărul celor cu drept de alegere nu va ajunge cel puţin la 40, atunci se va întregì până la 40 din cei-ce răspund după dânşii în comuna aceea darea cea mai mare«.*)

Dieta *primeşte propunerea.*

La §-ul 15 vorbesc: M. Schuller, Obert, episcopul Fogarassy, *Butean, Moga,* Gavriil *Manu,* Gull, apoi discuţia să întrerupe, iar' Dr. Ioan *Raţiu* propune, ca comisiunea

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1163.

pentru causele urbariale să presenteze dietei în opt zile raport despre lucrările sale, justificându-și întârzierea. Ședința se încheie.

Ședința LXXXIII.

Ținută în 8 August. Se înaintează mai multe petițiuni. Pusă la votare, se respinge propunerea lui Dr. Rațiu din ședința trecută. Se intră în ordinea de zi. La §-ul 15 din legea electorală mai vorbește *Vlassa* și Filtsch, și la votare se primește propunerea lui Gull, cu întregirea lui Filtsch, ca paragraful se sune astfel:

„Fie-care îndreptățit poate da votul seu numai în persoană și numai într'un cerc electoral, și anume, de regulă numai într'acela în care-'și are locuința stabilă. Le stă însă în voie liberă alegătorilor cari au drept de alegere în mai multe cercuri a-și esercià dreptul de alegere și afară de cercul în care locuesc. În casul acesta au însă se dee comisiunii respective de alegere un atestat din partea comisiunii de alegere unde locuesc despre aceea, că au declarat în fața ei unde au voie să aleagă. Aceia cu drept de alegere cari nu locuesc în țară, eserciază dreptul de alegere acolo unde sunt născuți ori indigenați".

Paragraful 16 și 17 se votează în textuarea comisiunii. La §-ul 18 discuție. Vorbește Filtsch, Schuler-Libloy, *Moga, Dr. Rațiu,* C. Schmidt, Dr. Teutsch, *Ioan Balomiri,* episcopul Fogarassy, Schneider și *Negruțiu,* în urmă dieta votează §-ul comisiunii.

Nicolae Popea cere, ca propunerea lui Ioan *Pușcariu* din 7 Iulie, referitoare la modificarea §§-lor 41 și 49 din patenta dela 21 Iunie 1854 să fie pusă cât mai curând la ordinea zilei. Presidentul promite și încheie ședința.

Ședința LXXXIV.

Ținută în 9 August. Se continuă discuția asupra legii electorale. Vorbește la §-ul 19 Budacker, Schuler-Libloy, E. Herberth, M. Binder, *Ioan Pușcariu,* H. Schmidt, Obert, G. *Manu* și *Moga,* în urmă se face votarea și se primește paragraful comisiunii, cu unele modificări. Discuția se întrerupe, ședința se încheie.

Şedinţa LXXXV.

Ţinută în 10 August. Presidentul constată, că paragraful votat în şedinţa trecută are înţelesul, că cei condamnaţi întră după un şir de ani de nou în drepturile constituţionale, pe când cei achitaţi în lipsă de dovezi ori din alte motive *nu*. Se decide, ca la a treia cetire a proiectului de lege să se facă îndreptarea cuvenită.

Se întră în ordinea de zi. Paragraful 20 al legii electorale se primeşte. Din §-ul 21 să primeşte o parte, iar' alinea a doua remâne în suspens. Paragraful 22 se votează conform modificării făcute de Brandsch. Paragraful 23 se votează neschimbat. La §-ul 24 discuţie. Vorbesc: Eitel, Jakab Bogdán, Ioan *Rusu,* Bran de *Leményi,* apoi *Aldulian,* care propune următoarea textuare:

„Dacă vre-un corp representativ, îndreptăţit a face alegerea acestor comitete centrale şi comisiuni centrale de alegere, va fi împedecat, sau nu va voì să facă alegerea din care-va causă, atunci să compune comitetul central sau comisiunea centrală electorală de către antistele comitatului, scaunului, districtului, sau de către antistele comunei, cu privire la naţiunile locuitoare în cercul electoral“.

După-ce mai vorbeşte *Butean* şi *Moga,* se primeşte propunerea lui Aldulian. Pragraful 25 se votează în textuarea următoare, propusă de Gull:

„Fie-care comitet central stă din întreit atâţa membri câte cercuri electorale sunt în sfera activităţii sale“.

Se primeşte §-ul 26 neschimbat, §-ul 27 cu un amandament făcut de Binder, §-ul 28 neschimbat. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXXVI.

Ţinută în 12 August. Presidentul comunică dietei, că a primit trei rescripte preaînalte: *a)* despre sancţionarea articolului de lege referitor la tribunalul suprem, *b)* despre sancţionarea articolului de lege privitor la diurnele membrilor dietei şi *c)* despre aprobarea articolului de lege pentru sancţionarea şi publicarea legilor. Maiestatea Sa a dispus, ca reşedinţa tribunalului suprem să fie *Viena,* nu Sibiiul. Rescriptele se predau comisiunilor. Se întră apoi în ordinea de zi. Paragraful 29 din legea electorală se votează.

La §-ul 30 vorbeşte *Ioan Puşcariu,* care propune o întregire, apoi Mihail *Bohaţiel* şi *Negruţiu.* Se votează paragraful comisiunii, cu întregirea făcută de Puşcariu.

Paragrafii 31, 32 şi 33 se votează. La §-ul 34 discuţie. Se primeşte paragraful comisiunii, cu întregirile făcute de Manu şi Leményi. Paragraful 35 se votează fără discuţie.

La §-ul 36 vorbeşte Ioan *Rusu,* Rannicher, *Moga,* M. *Bohaţiel* şi Gull, care propune următoarea textuare:

„Comitetul asupra consultărilor sale la cari trebue să se însemneze numele celor de faţă, poartă prin notarul care asemenea să alege protocol regulat".

Raportorul *Moga* şi Ioan *Puşcariu* constată, că propunerea nu se deosebeşte mai întru nimica de textul original al comisiunii. Dieta primeşte propunerea lui Gull. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXXVII.

Ţinută în 13 August. Se constată, că prea mulţi absentează dela şedinţele dietei, fără concediu. Se înaintează petiţiunea comunei Petka pentru a fi alăturată la Odorheiu. Lui *Ioan Constantin* 'i-se dă concediu nou. Se presentă proiectul de lege despre trimiterea deputaţilor ardeleni la senatul imperial. Se predă unei comisiuni speciale ce se va alege pe secţiuni.

Se întră în ordinea de zi. Se votează §§-ii 37—53 cu mici schimbări. Şedinta se încheie.

Şedinţa LXXXVIII.

Ţinută în 16 August. Se dă concediu lui *Gaetan* pe doue săptămâni. Se continuă discuţia asupra legii electorale. La §-ul 54 nu e discuţie. Se votează în textuarea originală. La §-ul 55 vorbesc: M. Bohaţiel, C. Schmidt, Ioan Balomiri, Lassel, Moga, Puşcariu, Aldulian, Gull, Dr. Teutsch, Ales. Bohaţiel, *Ioan Rusu,* care propune un adaos, Filtsch şi Haupt, care combinând toate propunerile recomandă spre primire următoarea textuare:

„La alegerea restrânsă alegătorii pentru fie-care din deputaţii ce sunt de ales au a se mărgini pe lângă acelea doue persoane, cari la alegerea primă au avut majoritate relativă de voturi. Având

dintre acestea mai multe decât doue voturi egale, decide soartea, după §-ul 53, alinea 2“.

Aldulian constată, că aşa sună şi propunerea lui Rusu. Dieta primeşte propunerea. Paragrafii 56 şi 57 se primesc neschimbaţi, §-ul 58 cu eliminarea unei părţi, la propunerea lui Balomiri, §-ul 59 neschimbat, iar' §-ul 60, după lungă desbatere, în textuarea originală a comisiunii. Şedinţa se încheie.

Şedinţa LXXXIX.

Ţinută în 17 August. După presentarea unor petiţiuni şi comunicarea resultatului alegerilor în comisiunea pentru proiectul de lege privitor la trimiterea de deputaţi în senatul imperial, se întră în ordinea de zi. Se ceteşte §-ul 61 din legea electorală şi se votează cu adaosul propus de Plecker, ca membrii cari lucră în comisiuni se primească diurne.

Paragraful 62 se sterge la propunerea lui *Nicolae Popea*. Paragraful 63 se sterge la propunerea lui Lassel. Paragrafii 64—68 se primesc fără discuţie. La §-ul 69 propune Vajda o întregire şi Binder alta. La votare propunerea lui Vajda cade şi se primeşte a lui Binder. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XC.

Ţinută în 19 August. După presentarea unor petiţiuni se întră în ordinea de zi. Paragraful 70 se primeşte. La §-ul 71 Binder propune, cà recursurile membrilor din dietă să se facă cătră dietă, nu cătră comisarul regesc. Vorbesc la obiect: H. Schmidt, episcopul Fogarassy, M. Binder (de nou), Dr. Raţiu, Puşcariu, Bran de Leményi, Dr. Teutsch, C. Schmidt, Schuler-Libloy şi Moga. Propunerea lui Binder se primeşte.

Înainte de a se trece la desbatere asupra §-lui 72, propune Dr. Teutsch să se introducă la locul acesta în legea electorală §§-ii 27—31 din regulamentul provisor de afaceri, cari sună despre formarea secţiunilor. Vorbeşte Ioan Puşcariu, baron Bedeus, Butean, Moga, Eitel, Dr. Raţiu, Puşcariu, Bran de Leményi şi Schuler-Libloy. Discuţia se întrerupe şi şedinţa se încheie.

Şedinţa XCI.

Ţinută în 23 August. Se acoardă concediu nou episcopului *Şaguna.* Se înaintează mai multe petiţiuni, apoi se întră în ordinea de zi. Se continuă discuţia întreruptă în şedinţa premergătoare. Vorbesc dintre Români: Moga, Balomiri, Ioan Puşcariu, Aldulian, Gavriil Manu, M. Bohaţiel, iar' în urmă se votează un paragraf nou, conform propunerii lui Manu, ca numărul cercurilor electorale să nu se pună în lege, şi a propunerii lui Dr. Teutsch. Se cetesc apoi paragrafii 75 şi 76 din regulamentul de afaceri (despre stenografarea desbaterilor dietei) şi se primesc pentru a fi trecuţi în legea electorală la locul acesta. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XCII.

Ţinută în 26 August. Se continuă discuţia asupra legii electorale. *Ioan Puşcariu* propune întregirea proiectului de lege cu următoarea disposiţiune:

„După deschiderea dietei se vor esamină înainte de toate actele de alegere ale membrilor aleşi ai dietei, spre care scop se vor formà deosebite secţiuni, iar' pentru cei-ce vor întrà mai târziu o comisiune permanentă.“

Propunerea e primită fără discuţie. Se primeşte şi propunerea baronului Bedeus, ca §§-ii 71 şi 72 din regulamentul de afaceri să fie trecuţi în legea electorală, apoi a lui Plecker, să fie trecut în lege §-ul 16 din proiectul minorităţii, că membrii dietei nu pot fi traşi la răspundere pentru aceea ce fac în dietă.

Se fac şi alte propuneri, din partea lui Obert şi Gull, dar' nu se primesc. Se primeşte însă propunerea lui *Rusu,* ca funcţionarului ales deputat să nu 'i-se detragă salarul şi se nu 'i-se denege concediul. Filtsch încă face doue propuneri, una cu privire la cercetarea regulată a şedinţelor dietei din partea membrilor ei, care nu se primeşte, şi alta referitoare la aducerea înaintea dietei şi a părerii minorităţii din comisiune, dacă minoritatea o formează cel puţin trei membri, care se primeşte. Se trece apoi de nou la proiectul comisiunii.

Se ceteşte şi se votează §-ul 72, cu modificarea propusă de Bran de Leményi. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XCIII.

Ţinută în 30 August. Se înaintează mai multe petiţiuni, apoi se intră în ordinea de zi. Se ceteşte §-ul 73 din legea electorală şi se votează cu întregirea propusă de Dr. Teutsch, ca votare nominală să se ordoneze totdeauna când cer *zece* membri ai dietei. Dr. Teutsch propune apoi, ca minoritatea de cel puţin 20 membri să aibă dreptul a anunţă vot separat în dietă şi acesta să fie trecut în procesul verbal. Propunerea, după o discuţie lungă, se primeşte. Paragrafii 74 şi 75 se primesc neschimbaţi, §-ul 76 cu un adaos propus de Nicolae *Popea,* iar' §-ul 77, ultimul, în textuarea propusă de Obert. Remân în suspens §§-ii 10, 12 şi 19, până după discutarea legii despre noua împărţire a ţării.

Discuţia asupra legii electorale *se declară încheiată* şi şedinţa se ridică. *)

Schimbări în patenta urbarială.

Şedinţa XCIV.

Ţinută în 1 Septemvrie. După presentarea mai multor petiţiuni se pune la ordinea zilei articolul de lege despre modificarea §-lui 75 din regulamentul provisoriu al dietei, adecă: despre *acordarea de diurne şi spese de drum pe seama membrilor dietei.* La locul preaînalt s'a făcut schimbare în acest articol de lege, întru-cât diurnele au să fie socotite, nu dela 23 Maiu, ci numai dela 15 Iunie 1864. *Gavriil Manu,* raportorul comisiunii căreia a fost încredinţat acest articol de lege, propune *acceptarea schimbării* făcute. După-ce vorbesc la obiect *M. Bohaţiel* şi *Moga,* se primeşte propunerea comisiunii.

Urmează raportul, că articolul de lege despre *sancţionarea şi publicarea legilor* în marele principat al Ardealului e întărit, fără nici o schimbare. La propunerea raportorului *Klein* dieta ia spre ştire întărirea.

*) Ţin că e de prisos să mai public textul legii electorale votate din partea dietei, după-ce legea n'a ajuns să fie sancţionată, şi după-ce *în esenţă* ea a remas aceeaşi pe basa căreia s'au făcut alegerile pentru dieta din Sibiiu, şi care se află publicată pe paginile 9—22 ale volumului de faţă. *Autorul.*

Se pune acum la ordinea zilei propunerea lui *Ioan Puşcariu* pentru modificarea unor paragrafi din patenta urbarială, referitor la *dotarea preoţilor şi a învăţătorilor* din păşunile şi pădurile comunale.

Ioan Puşcariu îşi motivează propunerea ast-fel:

„Domnule president! Înaltă dietă! Eu nu m'am pregătit să comentez propunerea mea cu o cuvântare deamnă de obiectul ce-'l cuprinde, de o parte, pentru-că n'am sperat, că propunerea mea va venì încă astăzi la ordinea zilei, iar' de altă parte, pentru-că propunerei mele premerg acele motive, cari m'au îndemnat a o face. În sfârşit cred, că obiectul propunerii mele e atât de clar, atât de just, încât mai că nu ar mai aveà lipsă de comentare lungă, de cuvântare ostenicioasă.

Este adecă cunoscut, domnilor, că bisericile şi şcoalele, respective preoţii şi dascălii acelor comune, cari au fost jobăgeşti, au fost mai cu totul lipsiţi de dotaţiuni şi de venituri. Ba din contră, ştim din istorie, că dela Români şi bunurile bisericeşti şi bunurile mănăstirilor în multe părţi s'au confiscat, şi aşa au devenit atât bisericile, cât şi şcoalele române, de tot sărace. După-ce a venit Ardealul sub glorioasa casă austriacă, regimul împărătesc a cunoscut starea cea miserabilă şi lipsele cele mari ce le simţiau bisericile şi şcoalele, cu deosebire ale Românilor, — pentru-că de şcoalele celoralalte naţiuni şi confesiuni erà ori-şi-cum mai bine îngrijit, cu toate că şi la celelalte naţiuni şi confesiuni se află multe şcoale cari nu sunt dotate cum se cade, — şi aşa aflăm urme, că dela împăratul Leopold încoace mai de către toţi domnitorii s'au dat ordinaţiuni, ca preoţii şi şcoalele să se doteze de către comune cu porţiune canonică, din locurile comunale.

A-şi puteà cità mai multe ordinaţiuni de acestea, însă, cum zic, nu am fost pregătit pentru astăzi. Dar' acele ordinaţiuni le voiu comunica spre întrebuinţare comisiunii căreia 'i se va încredinţà aceasta propunere spre preconsultare. Cu deosebire aflăm mai multe ordinaţiuni dela Maria Teresia, date pe cale administrativă, în cari să zice, că bisericile române să se doteze cu câte 20—30 jughăre din posesiunea publică. În multe locuri au avut efect acele ordinaţiuni. În cele mai multe însă nu au avut nici un resultat, căci ştim, că staturile şi ordinele mai totdeauna s'au împotrivit la ducerea în îndeplinire a tuturor ordinaţiunilor eşite afară de calea legislativă. De abia dieta anului 1846/47 a aflat cu cale a hotărî, în articolul 15,

că cu ocasiunea segregării păşunilor şi a pădurilor şi cu ocasiunea regulării urbariale să se rupă pentru fie-care biserică şi şcoală câte o porţiune canonică, care să fie aşa de mare, precum e după calculul de mijloc luată o sesiune jobăgească din respectivul sat. Asemenea şi universitatea săsească din anul 1848 are un conclus, că din posesiunea comunelor să se rupă o parte pentru dotarea bisericilor şi şcoalelor româneşti, din fundul regiu. După 1848, după-ce au întrat evenimentele pe cari le cunoaştem toţi foarte bine, nu s'a mai făcut nimica în privinţa aceasta, până-ce a eşit patenta urbarială din anul 1854. Patenta aceasta a luat foarte multe disposiţiuni din legea urbarială dela anul 1847, mai cu seamă ce priveşte regularea păşunilor, pădurilor, etc. Însă patenta aceasta din anul 1854 a trecut cu totul cu vederea art. al 15-lea din anul 1847. Că din care causă, nu pot pricepe, pentru-că articolii 41 şi 49 ai patentei cuprind cu totul altele decum este hotărît în art. 15 din anul 1847. Poate-că urzitorii patentei au presupus, că de sine se înţelege, ca preoţii şi dascălii să fie dotaţi cel puţin cu câte o sesiune întreagă, ori au cugetat, că §§-ii 41 şi 49 ai patentei urbariale vor griji mai bine decât disposiţiunea art. 15 din anul 1847. Vedem însă, că disposiţiunea §§-lor 41 şi 49 a avut urmări de tot nefavoritoare pentru preoţii şi şcoalele comunale, pentru-că în comitate păşunile publice sunt mici, din acea simplă causă, că foştii domni pământeşti le-au ocupat acelea pentru sine mai toate, aşa, încât pentru comună abia a mai remas puţin loc pe lângă sat, — aşa numitul loc oprit, — într'atâta, încât sub Maria Teresia s'a poruncit prin *bizonyos punctumok,* ca domnii pământeşti să nu ocupe locurile trebuincioase pentru păşunile satului.

După paragraful 41 din patenta urbarială au şi preoţii să capete din păşunea comună atâta parte cât capătă un jobagiu, adecă o părticea de pământ, care şi pentru preoţi să fie atât de mare cât pentru jobagi. Acum eu am văzut însu-'mi casuri, că s'a împărţit sesiunea între membrii comunei, dintre cari fie-care de abia a căpătat câte un jughăr, sau şi mai puţin, prin urmare şi preoţii şi dascălii de abia au căpătat câte un jughăr, două. Eu socotesc, că intenţiunea patentei din 1854 nu a fost, ca preoţii şi dascălii să capete numai câte o jumătate, sau pe unele locuri chiar şi numai câte un pătrar de jughăr. Şi unde s'a făcut deci segregarea, preoţii, cum zic, nu au căpătat mai nimica. Ce e drept, în multe locuri au căpătat, adecă acolo, unde la pertractarea segregării înşişi proprietarii au fost

de faţă, pentru-că proprietarii în comitate sunt de altmintrelea foarte liberali. Dar în cele mai multe locuri proprietarul nu este de faţă la ast-fel de pertractări, ci causa se dă la advocaţi, şi ştim că advocaţii pentru o brazdă de loc sunt în stare să poarte proces zece ani, numai pentru-ca să le meargă spesele procesuale înainte. (Ilaritate.)

Văzând deci că lucrul nu merge bine, s'au făcut mai multe reclamaţiuni din partea ordinariatelor biserioeşti, în urma cărora atât ministerul de justiţie, cât şi cancelaria aulică au dat ordinaţiuni, ca judecătoriile urbariale se aibă de grijă pentru dotarea preoţilor şi dascălilor. Însă judecătoriile urbariale nu s'au ţinut de acele dispoşiţiuni, sau pentru-că nu au voit, sau pentru-că nu au putut.

Din aceste motive, domnilor, mi-am luat îndrăsneala a face o propunere în privinţa modificării §§-lor 41 şi 49 din patenta urbarială, care sună: (ceteşte propunerea).

Din aceasta se poate vedeà înaltă dietă, că eu am ţinut stilisarea paragrafilor din patentă, şi numai acolo am zis să li-se dee preoţilor o porţiune canonică, unde încă nu s'a făcut porţiune cel puţin atât de mare, cât e o sesiune urbarială. Scopul meu principal domnilor a fost, să se facă pentru preoţi şi dascăli dotaţiunea cuviincioasă, din bunurile comunale. Apoi despre modalitatea, că *cum,* las să judece înalta casă, după-cum va aflà mai cu cale. Apoi. dacă voiu aveà onoare, ca comisiunea ce se va alege pentru obiectul acesta să mă cheme la şedinţele sale, îi voiu desfăşurà părerile mele mai pe larg. Socotind deci, că dieta din anul 1864 nu va fi mai puţin liberală decât dieta din anul 1847 şi decât universitatea săsască din anul 1848, îmi iau îndrăsneala a recomandà înaltei case acest proiect al meu şi a propune, ca înalta casă să binevoiască a da propunerea mea unei comisiuni spre anteconsultare, şi adecă aceleia care este aleasă în causa urbarială".*)

Propunerea făcută erà următoarea:

»*Înalta dietă se binevoiască a hotărî modificarea paragrafilor 41 şi 49 din **patenta urbarială,** şi prin urmare paragrafii acestia se sune aşa:*

§. 41. Asemenea şi competenţa de păşune care este a se rupe pentru preoţi, sau popi (de ori-ce confesiune), se va măsurà

---

*) Cf. »*Teleg. Român.*«, anul 1864, numărul 72 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1413—1414.

în proporțiune cu statul posesiunilor. Însă unde posesiunea preoților e mai mică decât face o sesiune mijlocie a unui fost colon din acea comună, sau unde preoții nu vor fi având nici o posesiune, acolo din pășunea publică să se rupă mai întâiu atâta cât e de lipsă a se întregì ori fundà o sesiune preoțască, cel puțin atât de mare cât e o sesiune colonicală mijlocie în acea comună, apoi la aceasta să se mai adaoge și competența proporționată de pășune, observată și la ceialalți coloni.

Dascălilor se va asemna aceeași porțiune. Iar' unde segregarea pășunei s'a efectuit și se vor fi dotat preoții și dascălii în măsura acì prescrisă, acolo se va face o rebonificare suplementară în calea politică, încât se poate fără stricarea planului de regulare.

§. 49. Preoții și dascălii (de ori-ce confesiune) se vor considerà în privința competinței lor întocmai ca fostii coloni. Acolo unde le compete acelora până acum drept de lemnărit și unde se face alegerea parcelelor de pădure, — de cum-va nu esistă altă învoială mai favorabilă, — se va rupe aceeași porțiune (parcelă) pentru fie-care preot și dascăl, ca și pentru un colon, care aveà cantitatea însemnată în §-ul 48. Unde s'a efectuit segregarea pădurii fără a se fi luat respect la dotarea preoților și dascălilor cel puțin în măsura acì determinată, acolo li-se va întregì competența de pădure după principiile acì desvoltate, pe calea politică«.

Negruțiu cere, ca propunerea să fie decretată de urgentă, să nu mai treacă la comisiune, ci să se tipărească, să se împartă între membrii dietei și să se pună la ordinea zilei. *Presidentul* nu o poate considerà ca urgentă, va grijì însă, ca comisiunea să se ocupe cu ea cât mai curând. Dieta decide în acest înțeles. Ședința se încheie.

Ședința XCV.

Ținută în 3 Septemvrie. Se cetesc comitivele cătră comisarul regesc pentru înaintarea spre definitivă sancționare a celor doi articoli de lege primiți în ședința din urmă, și se alege o comisiune de cinci, care se predee comitivele. În comisiune vin aleși următorii: Bran de Leményi, Gavriil Manu, Klein, baron Bedeus și Lászlóffy. La ordinea zilei se pune apoi propozițiunea a *noua* regală, despre modificarea, respective întregirea unor paragrafi (23,

26, şi 85) din patenta imperială, aşa numită *urbarială*, dela 21 Iunie 1854. Comisiunea a compus un proiect de lege, stătător din 24 paragrafi, care se deosebeşte puţin de proiectul regimului, stătător din 23 paragrafi. Proiectul comisiunii e următorul:

Proiect de lege

prin care strămutând şi întregind §§-ii 23, 26 şi 85 ai patentei imperiale din 21 Iunie 1854, numărul 151 din bulet. imper., se fac dispoşiţiunile despre rescumpărarea prestaţiunilor rescumpărabile, cum şi despre plătirea capitalului de rescumpărare şi a creditului anual de cinci procente.

§. 1. Capitalul de rescumpărare pentru prestaţiuni rescumpărabile, calculat în înţelesul disposiţiunilor patentei împărăteşti din 21 Iunie 1854, numărul 151 al bulet. leg. imp., cum şi interesele de cinci procente ale aceluia, au să le plătească, cei-ce sunt obligaţi, în patruzeci de rate de asemenea, şi tot la jumătate de an decursive, dacă nu se va fi făcut, ori nu se va face, din bună voie, altă învoială între persoanele îndreptăţite şi obligate.

Ratele se vor plătì prin obligaţi la acel perceptorat ces. reg. unde îşi plătesc contribuţiunea regească, iar' îndreptăţiţii îşi trag ratele de rescumpărare dela respectivul perceptorat ces. reg. pe lângă chitanţă scutită de timbru.

Şentinţa despre rescumpărare va arătà suma fie-căreia rate, şi cea dintâia rată se va plătì cu o jumătate de an după 1 Ianuarie şi 1 Iulie ce cade mai aproape de ziua în care s'a enunţat sentinţa de rescumpărare.

Suma rescumpărării nici-decum nu va întrece venitul curat capitalisat, calculat după provisoriul contribuţiunii de pământ al obiectului ce să rescumpără.

§. 2. Acele sume restante din capitalul de amortisaţiune, cari sue la un fiorin, nu se vor şterge prin plătiri parţiale, ci se vor depune deodată cu plătirea ratei celei dintâia de către cei obligaţi.

§. 3. Pământul desărcinat e legat pentru ratele calculate şi definitiv stabilite. Aceste rate se vor înregistrà din oficiu în protocoalele funduare, şi despre înregistrarea făcută se va da adeverinţă pe sentinţa lichidatoare.

§. 4. Ratele, al căror termin de plătire s'a împlinit, sunt a se incassà după norma contribuţiunilor regeşti.

§. 5. Producând partea obligată sentința despre rescumpărare și chitanța că a plătit rata din urmă, dreptul de ipotecă pentru asigurarea aceasta, petrecut în protocolul funduar, se va șterge dintr'ânsul, fără taxe și timbru. La cererea părții se vor șterge și singuratice rate solvite.

§. 6. Spre esecutarea acestei rescumpărări se vor așezà, cu modificarea paragrafilor 26 și 85 ai patentei împărătești din 21 Iunie 1854, comisiuni anumite de rescumpărare, sub imediata conducere a direcțiunii fondului de desărcinare a pământului.

§. 7. Pentru fie-care cerc, sau unde se va vedeà că e cu scop, după firea împrejurărilor, pentru mai multe cercuri la olaltă, se va înființà câte o comisiune de rescumpărare. Această comisiune va sta din cinci membri, din cari doi se aleg prin îndreptățiți, doi prin obligați, iar' presidentul să denumește prin direcțiunea fondului de desărcinare a pământului.

§. 8. Alegerea celor doi membri, cari sunt a se trimite în comisiunea de rescumpărare din partea celor obligați, se va face așa, că obligații din fie-care comună vor alege după datina locală câte doi bărbați de încredere, iar' bărbații de încredere ai cercului întreg vor alege, în ființa de fată a judelui cercual, ori a comisarului trimis de antistele jurisdicțiunii, prin majoritatea voturilor, membrii comisiunii de rescumpărare.

§. 9. Cei îndreptățiți vor păși la alegerea membrilor pe cari au să-'i trimită dânșii în comisiunea de rescumpărare în ființa de față a comisarului delegat prin antistele jurisdicțiunii, și așa și-'i vor alege.

§. 10. Atât cei îndreptățiți, cât și cei obligați, vor alege tot în acel mod și câte doi suplinitori, cari obvenind casul suplinirei, cu privință la majoritatea de voturi ce au căpătat, vor întrà în comisiunea de rescumpărare.

§. 11. Despre alegerile făcute se va luà protocolul în trei esemplare, dintre cari unul se va predà membrilor aleși în comisiunea de rescumpărare, al doilea se va subșterne antistelui jurisdicțiunii, iar' al treilea direcțiunii fondului de desărcinarea pământului.

§. 12. Când vre-o parte, adecă cei îndreptățiți ori cei obligați, ar refusà ori omite alegerea membrilor pe cari erà să-'i trimită dânșii la comisiunea de rescumpărare, deși fuseră repețit provocați din partea antistelui jurisdicțiunii, atunci va denumì în locul lor

antistele jurisdicţiunii membri şi suplenţi în comisiunea de rescumpărare.

§. 13. Fiind constituită comisiunea de rescumpărare, are drept de a-'şi defige locul lucrării sale; trebue însă să încunoştiinţeze pe antistele jurisdicţiunii şi pe direcţiunea fondului de desărcinare a pământului despre locul ales şi persoana căreia să se înmâneze esibitele îndreptate către comisiunea de rescumpărare, pentru-ca să se poată aduce la cunoştinţă publică.

§. 14. Comisiunea de rescumpărare se va ţineà la deslegarea problemei sale de determinaţiunile concernente ale patentei imperiale din 21 Iunie 1854 şi de prescriptele acestei legi.

§. 15. În comisiunea de rescumpărare se vor face decisiunile prin majoritatea absolută de voturi. Sunt voturile asemenea, atunci va decide votul presidentului.

§. 16. In casurile de controversă despre natura pământului, ori despre drept, va îndreptà comisiunea de rescumpărare părţile la judecătorie, şi dacă s'ar aflà de lipsă un provisoriat, la diregătoria politică.

§. 17. Rescumpărarea prestaţiunilor rescumpărabile va aveà loc şi atunci, când o vor cere numai unii dintre cei-ce sunt obligaţi unuia şi aceluiaşi îndreptăţit într'o comunitate.

§. 18. Dacă a prestat cel îndreptăţit dările şi celelalte tributuri publice pentru obiectul supus rescumpărării, se va luà în computare ca contraprestaţiune câtăţimea mijlocie a acestora din anii cei trei de pe urmă. Comisiunile de rescumpărare se vor folosì pentru espedarea decisiunilor lor de blanchete tot de o formă, pe cari le va întocmì şi emite direcţiunea fondului de desărcinare a pământului. Un membru al comisiunei va suplinì locul unui actuar, comisiunei de rescumpărare îi stă însă în voie a-'şi luà singură pe lângă sine un anumit actuar.

§. 19. În contra sentinţelor comisiunei de rescumpărare ambele părţi pot recurge la direcţiunea fondului de desărcinare a pământului. Asupra recursului ce are de a se înaintà în cele patru săptămâni numărate din ziua intimării sentinţei, decide direcţiunea fondului de desărcinarea pământului în mod definitiv.

§. 20. Comisiunile de rescumpărare vor trimite antistelui jurisdicţiunii o parie a fie-cărei sentinţe de rescumpărare, care va dispune înregistrarea în protocoalele funduare, apoi o a doua parie se va subşterne direcţiunii fondului de desărcinare a pământului.

§. 21. În casurile de rescumpărare în cari vre-un membru al comisiunei e parte interesată, se va face de către aceasta arătare la direcţiunea fondului de desărcinare a pământului, care va delegà comisiunea ce se află mai aproape pentru ducerea la capăt a astor-fel de pertractări de rescumpărare.

§. 22. Din momentul când sentinţa de rescumpărare a întrat în valoare de lege, sarcina contribuţiunii ce zace pe pământul rescumpărat, care e a se petrece cu numărul topografic de părticele într'un registru regulat, cade asupra obligatului.

§. 23. Prestaţiunile restante mai vechi de trei ani din ziua publicării acestei legi se vor considerà de şterse.

§. 24. Legea aceasta întră în activitate fără amânare.*)

Să ceteşte atât proiectul guvernului, cât şi acesta al comisiunii, în urmă se dă cuvântul raportorului *Schnell*, care face motivarea. Discuţia se declară deschisă. Vorbeşte *Thiemann* şi *Schuler-Libloy*, apoi ia cuvântul

Gavriil Manu: „Înaltă casă! Nu am avut în adevăr de cuget a vorbì la obiectul acesta, care de altmintrelea nici nu se ţine strict de sfera activităţii mele ca amploiat. Nu am avut de cuget, zic, a vorbì, cu atât mai vârtos, deoare-ce mă aflu în mijlocul atâtor străluciţi domni, cari cuprinzându-se cu causele urbariale, ca bărbaţi practici sunt chemaţi a vorbì în privinţa aceasta.

Însă după cele ce am auzit din partea domnilor antevorbitori, şi cu deosebire a domnului comisar al ministerului de finanţe, îmi iau îndrăsneala a face şi eu puţine reflexiuni în obiectul acesta.

Domnilor! Ştim, că patenta urbarială are 87 paragrafi. Aceşti §§-i îi putem privì ca 87 poame dulci, dacă se vor aplicà din partea judecătorilor respectivi aşa după-cum se cuvine. Dar' tot aşa îi putem privì ca tot atâtea poame acre. Prin urmare, se poate, ca oareşi-care-va, când vrea să alerge după poama cea dulce, să găsască poama cea acră. De faţă ne stă întregirea celor trei paragrafi din patenta urbarială spre pertractare, adecă 23, 26 şi 85, cari ating numai o formalitate. Ştim, că secţiunea a doua a patentei are o parte materială şi o parte formală. Partea materială se cuprinde în §§-ii 16, 17, 18, 20 şi 21, şi prin aceştia va să se zică, unde este locul, care este poama cea dulce, pe care o poate cine-va câştigà. Partea formală se cuprinde în paragrafii ce ne stau de faţă spre

*) Din »*Telegr. Român*«, anul 1864, numărul 76.

pertractare. Însă cea mai mare întrebare, care tratează despre suma rescumpărării, încă nu e pomenită, adecă cea din §-ul 24, sau privind la secțiunea primă, §-ul 12.

În cuprinsul §§-lor de sub pertractare se zice în formă: omule! câştigă-'ţi pământ şi dacă-'l vei câştigà, plăteşte-'l în 40 de rate, în 20 de ani. Dar' care este pământul ce are să-'l câştige, şi cu cât poate să-'l câştige, nu e aşa de clar precisat, ca două judecătorii se poată judecà asemenea, deşì pentru amândouă tot aceeaşi lege şi aceeaşi procedură e prescrisă.

Aşa-dară, domnilor, dacă vom căutà la proiectul de faţă, trebue să mărturisim, că acesta ar fi de o liberalitate din cele mai uşoare din care poate să-'l aducă un regim în faţa unui corp legislativ spre pertractare. Acì e precisat, cum să plătească ţăranul preţul pământului, însă nu e precisat cu toată claritatea, ce locuri şi cum să le câştige? Tratarea aceasta formală, dacă vom cugetà ceva mai serios, zic, foarte puţin folos va aduce pentru ţara noastră, şi partea aceea a poporului, care ar trebuì să se folosească de §§-ii aceştia, acum mai că nu se poate folosì.

Dacă căutăm la definiţiunea §-lui 16 în asemănare cu §. 3 vedem, că §. 3 zice despre locurile urbariale curat, că „acele locuri urbariale se vor desdaunà, cari în 1 Ianuarie 1848 s'au aflat în posesiunea fostilor jobagi.“ În §. 15 să zice, că locurile alodiale, cari se află în mânile posesorilor, ... dar' acì nu este zis, *când* să se fi aflat în mânile posesorilor, în 1 Ianuarie 1848, ori în 21 Iunie 1854?

Aşa-dară acì nu să ştie indubitat, că se judece judecătorul după aceea ce a posedat cine-va la 1848, sau a devenit în posesiunea locurilor indicate în §. 16 chiar şi după 1848, în anii 1850, 1851, sau chiar şi 1854? Eu dară proiectul acesta de lege îl pot preţuì numai într'atâta, încât, după-cum au zis şi preastimaţii antevorbitori, sau se vor luà în această lege şi celelalte dispoziţiuni ale secţiunii a doua din patenta urbarială şi se vor esplicà şi precisà aşa, ca fie-care judecător să ştie cum se judece, sau de nu se vor luà acum în acest proiect, atunci să se iee prin o propunere separată a dietei, sau prin o propunere deosebită a vre-unui membru, căci altmintrelea foarte puţin folos vom aveà de legea aceasta.

Cu privire la reflexiunile domnului comisar al ministrului de finanţe, care a zis că a fost tare de lipsă ca se aducă regimul

proiectul acesta la desbatere, deoare-ce mulţi posesori 'şi-au insinuat locurile alodiale de locuri colonicale numai ca să-'şi capete rescumpărare sau desdaunare pentru ele, zic şi eu, că cred aceasta, şi cred şi aceea ce a zis dl antevorbitor Schuler-Libloy, că multe locuri în munţi s'au taxat ca şi locurile de câmp şi s'au plătit cu câte 10 fl. şi mai mult în clasa a treia, pe când poate jughărul de pământ nu s'ar puteà vinde mai sus decât cu 2 fl. Nu voiu a mă slobozì în specialităţi. Însă să mă ierte domnul comisar al ministerului de finanţe, că în asta privinţă, deşì e contrar, nici fiscul nu se deosebeşte de ceialalţi posesori, şi dacă sunt posesori de cari poporul are respect, — se poate zice posesori formidabili, cu cari poporul nu poate să poarte proces din causa sărăciei, — atunci posesorul cel mai formidabil e fiscul. Se căutăm numai în conscripţiunea Cziraky-ană dela 1819 în privinţa locurilor colonicale şi alodiale, sau incvilinale, şi ne vom convinge, că fiscul cea mai mare parte de colonicaturi le apără astăzi ca alodiaturi, şi oare nu pentru aceea, că suma rescumpărării, după §. 24 ar suì cu mult mai sus decât a desdaunării din §. 12? Şi dacă bietul ţăran, fiind în posesiunea colonicaturei, după conscripţia din 1819—1820, tratat ca curialist, porneşte proces, ştim că procuratura financiară cere câte zece termine şi-'şi motivează terminele aşa, încât judecata nu le poate denegà, iar' omul sărac, neavând spese de a susţineà procesul, neavând inviaţiune destulă, cu amânările acestea îndelungate din partea fiscului nu se poate ţineà, nu poate să poarte procesul, şi prin urmare nu poate venì nici la dreptul seu. Aceasta însă nu s'ar întâmplà atunci, când chiar diregătoriile financiare, representând pe fisc, ar purcede fără interes propriu şi cu esemplu bun.

De cum-va mi-se vor face obiecţiuni în privinţa aceasta din vre-o parte (şi poate că mi-se vor face, doară chiar din partea domnului representant al regimului), atunci pot servì chiar şi cu date speciale la timpul seu. Din aceste cause tocmai din partea regimului faţă cu colonii fiscului cred, că încă ar fi bine şi ar trebuì să se iee oare-care revisiune mai înaltă, ca oamenii cari posed locuri colonicale după conscripţiunea din anul 1819 să nu mai fie ei înşişi siliţi a şi-le rescumpărà.

După cele zise mai repeţesc odată, că proiectul acesta foarte puţin ne va ajuta, dacă nu se vor specialisa, esplica şi precisa şi ceialalţi paragrafi din partea a doua a patentei. De altmintrelea trebue se mărturisesc, şi nu pot să retac, că pe lângă toate că

suma desdaunării a suit (după-cum am auzit dela domnii antevorbitori) pănă la 87, ba şi peste 90 de milioane, însă dacă noi ca representanţi ai poporului trebue se dăm ascultare şi vorbelor şi dorinţelor celor din afară, credem că toţi posesorii şi curialiştii ar fi dorit, ca aceşti din urmă să participe şi ei din acele consideraţiuni ale ţării, din cari au participat fostii coloni, căci deşi n'au purtat toate acele greutăţi cari le-au purtat colonii faţă cu ţara, totuşi au purtat tot acele greutăţi faţă cu comuna şi cu posesorii.

Eu nu voiu aci să mă declar în contra principiului, că zilerii ei înşişi să se rescumpere; însă nu pot retăceà, că opiniunea publică pretinde, şi posesorii încă cu mult mai bucuros vreau, ca desdaunarea să se poarte din fondul ţării, precum aceasta ar consunà după părerea mea şi cu egalitatea drepturilor întru gustarea binefacerilor şi purtarea sarcinilor ţării. Eu însă în privinţa aceasta nu vreau se fac oare-care propunere, convins fiind, că aceea nu ar duce la nici un resultat. Mă declar dară în principiu pentru primirea proiectului regimului, în speranţa, că şi partea materială a secţiunii a doua din patentă va veni la desbatere. Mă declar, zic, deşi încă odată o repeţesc, că opiniunea publică în asta privinţă e contra noastră, prin urmare din parte-mi aceasta declaraţiune o fac mai mult din consideraţiuni politice, decât din convingere morală, fiind convins, că nefiind relaţiunile urbariale la timpul seu deslegate, adecă înainte de 1848, rescumpărarea e o urmare necesară a acelor referinţe nefericite, şi-'mi reservez dreptul pentru oare-cari propuneri la desbaterea specială". *)

Vajda află că e mai bun proiectul comisiunii decât al guvernului, fiind-că dispune să se incasseze sumele de rescumpărare prin diregătoriile imperiale. Urmează

Dimitrie Moga: „Înaltă casă! Obiectul care este la pertractare trebue să-'l aseamăn unui bolnav, care a zăcut 15 ani într'o boală şi numai după 15 ani a căpătat dela medic medicina sa. Anul epocal 1848 şi-a întins binefacerile şi peste acei oameni, cari mai nainte cu o mie de ani au zăcut în robie, au zăcut în apăsare. Însă, domnilor, anul acela epocal, binefacerile sale nu le-a putut estinde peste toţi aceia cari ar fi meritat să iee parte la aceste binefaceri.

Dacă patenta din 1854, ori dacă legea de acum ar fi întrat atunci minteni când s'a proclamat libertatea colonilor în lucrare, şi

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1422—1423.

dacă patenta aceea s'ar fi pus în mâni neinteresate, cari ar fi lucrat la eliberarea oamenilor acelora, cari prin 1848 fără deschilinire erau să se elibereze, zic, că acum nu ar fi venit medicina târziu şi fără folos. Atunci dându-se medicina la omul bolnav poate că s'ar fi făcut sănătos; însă peste 15 ani zăcând omul şi dându-i-se medicina în ora morţii, în agonie, zic că este folosul în mâni dubii, şi este numai atunci dat, când doară i-a espirat toată speranţa.

Din acest punct de vedere domnilor, trebue să mă declar pentru propunerea regimului în privinţa rescumpărării prestaţiunilor, cari ne-au venit bine, însă târziu. Eu a-şi fi aşteptat aceasta la 1848, numai decât după-ce s'a restituit pacea în patrie, ca să vină în mâni neinteresate, cari ar fi hotărît lucrul acesta după dreptate şi cuviinţă.

Am să fac domnilor unele însemnări în privinţa acelora, cari s'au adus înainte prin domnii deputaţi Schuler-Libloy şi Thiemann. Domniilelor au ridicat glas în contra sumei care apasă ţara prin rescumpărarea prestaţiunilor şi rescumpărarea pământului. Mare este suma aceasta, domnilor, însă ce s'a făcut nu se mai poate face nefăcut. Poate, domnilor, că s'ar fi putut căpăta altă cheiă pentru rescumpărarea pământului, însă cheia aceasta este pusă odată şi cu anevoie se poate strămuta.

Eu din parte-'mi nu adscriu răul împrejurărilor cărora 'l-a adscris domnul deputat Schuller. Domnul deputat zice, că cheia aceea a făcut-o aristocraţia. Aşa e, domnilor, eu nu neg aceasta, că aristocraţia a luat mare parte, însă trebue să mărturisesc, că şi alţi oameni au luat parte la compunerea cheiei acesteia, cari neaflând cheie mai bună, au acceptat şi aceasta. *(Rosz!)*

Însă, că a crescut aceasta sumă aşa de mare, eu o adscriu stărilor dinprejur ale Transilvaniei. În Ungaria, în ţările ereditare austriace, a fost hotărâtă forma regulării referinţelor urbariale, în Transilvania însă cu totul nedeterminată, batăr că regimul înainte de 1848 totdeauna când a conchemat dieta a pus propositiunea sa în punctul cel dintâiu prin care a voit să se reguleze lucrurile urbarialităţii, şi totuşi întrebarea aceasta a remas pănă la 1848 neresolvată. Aşa se află în mânile colonilor un număr de jughăre mai mare decât în alte ţări. Eu ştiu şi am văzut în Transilvania unde se află în mânile colonului pănă la 80 de jughăre de pământ (Oho! Oho!). Eu ştiu ce am văzut cu ochii! Aşa-dară domnilor numărul acesta mare a ridicat suma rescumpărării pământului la o sumă aşa de mare.

Din acest punct de vedere, batăr că suma aceasta e aşa gigantică, totuşi nu pot se zic că este cu respectul pământului care s'a rescumpărat aşa ca să nu se poată purta. Alta e greşala, domnilor, de s'a urcat suma aceasta aşa tare. Greşala aceasta a eşit de acolo, că pe lângă aceea că pământul s'a plătit, se mai adaogă încă unele prestaţiuni în natură, şi acestea sunt prestaţiunile decimelor cari în Ungaria au avut altă soarte.

Din acest punct de vedere, batăr că suma este atât de enormă, totuşi a-şi fi dorit din parte-mi să nu se facă deschilinire între oamenii eliberaţi şi între aceia cari aveau de-a rescumpără şi ei din mijloacele statului, iar' nu să se rescumpere ei pe sine.

Mai am încă vre-o câte-va cuvinte, înaltă casă, în respectul patentei aceleia, care, după intenţiunea înaltului regim se vede că a ţintit acolo, ca în patria sa să nu se nască proletariat şi să nu se scoată oamenii din case, ca să fie siliţi a sta sub ceriu. Batăr că patenta aceasta a fost cu intenţiunea cea mai bună, totuşi dela anul 1850—1858 s'au întâmplat atâtea esposesionări, ba în urma decretului din 17 Decemvrie 1858 încă şi acum se mai întâmplă. Cu toate că legea aceasta, care vine după 15 ani la valoare, poate tare puţin va folosì acelora pentru cari să aduce, fiind-că aceia sunt în partea cea mai mare esposesionaţi, totuşi pentru cei puţini, cari poate şi-ar mai ajunge dreptul lor a fi rescumpăraţi, zic, ca să vină la dreptul acesta, părtinesc proiectul comisiunii şi-'l aflu de apt spre a se luà la desbatere specială, reţinându-'mi dreptul de a-'mi face propunerile mele cu ocasiunea desbaterilor speciale".*)

Mai vorbeşte *Lazaru,* ca representant al regimului, apoi Koronka şi C. Schmidt, în urmă se încheie desbaterea generală şi proiectul de lege se primeşte în forma cum 'l-a compus comisiunea. Şedinţa se ridică.

Şedinţa XCVI.

Ţinută în 5 Septemvrie. Se înaintează mai multe petiţiuni, apoi se pune la ordinea zilei proiectul de lege votat în şedinţa trecută pentru a fi discutat pe articole. Budacker propune alt titlu. Vorbesc următorii: Koronka, Ioan *Puşcariu,* episcopul Fogarassy, Gull, *Vajda,* C. Schmidt, *G. Manu,* Rannicher, Ioan *Balomiri,* şi *Lazaru,* iar' dieta

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1425—1426.

votează titlul din proiectul comisiunii. Se cetește §-ul 1, alinea primă. *Domzsa* propune modificare. Schuler-Libloy asemenea. Discuția să întrerupe și ședința se încheie.

Ședința XCVII.

Ținută în 7 Septemvrie. La ordinea zilei continuarea discuției asupra alineei prime a §-lui 1. Vorbește *Vlassa, Gaetan,* Thiemann, *Vajda,* apoi

Ioan Aldulian, care constată, că discuția nu a întrat în ogașă bună. Pentru-că ce e la ordinea zilei, proiectul regimului, ori revisuirea patentei peste tot? Crede că proiectul. Misiunea dietei de astădată este numai aceea, de a deslegà întrebarea despre *modalitatea* plătirii capitalelor de rescumpărare, după cheia stabilită prin ceialalți paragrafi ai patentei urbariale, pentru pământurile declarate de rescumpărabile. Continuă apoi ast-fel:

— „Domnul deputat *Gaetan* zice, că trebue delăturată provocarea la patenta urbarială din paragraful 1 al elaboratului comisiunii, din acel motiv, că o lege octroată, adusă sub regim absolutistic, nu se poate recunoaște de basă a unui articol de lege făcut pe cale constituțională, și dieta constituțională nu poate luà despre una ca aceasta notiță.

După părerea mea propunerea aceasta, din motivele date, e o propunere periculoasă, chiar și pentru esistența corpului legislativ present, căci pe când d-sa cugetà a scăpà de vre-o câte-va buchi din §. 1 în privință de tot neînsemnată, tocmai atunci sgudue esistența noastră constituțională din temelie și aruncă neproporționat mai mari daune în altă privință. D-sa trece cu vederea, că fundamentul constituțiunii de astăzi este octroat, că chiar basa pe care stă astăzi parlamentul nostru, ai cărui membri avem noi onoarea a fi, încă este fructul unei legi octroate.

Dacă noi am ignorà tot ce este octroat, nu am recunoaște, — și consecințele părerii domnului deputat *Gaetan* acolo ne-ar duce, — nici dieta presentă, care ar trebuì să dispară, să se disoalve! Să nu uităm, domnilor, că ideia octroării are contrari destul de numeroși, nu e lipsă să le întărim numărul. Și dacă le va succede acelora resturnarea legilor octroate, cred că n'ar fi lucru prea salutar nici pentru domnii aceia, cari au spriginit propunerea aceasta. (Așa e!) Apoi cred, domnilor, că nici n'ar fi cam demn de noi, ca o lege octroată, pe care o aflăm de bună, să o îmbrățișăm cu aplause de

plăcere, după-cum s'a întâmplat mai adese-ori până acuma, iar' despre alta, asemenea octroată, care nu ne e tocmai pe plac, nici chiar notiţă să nu luăm, s'o ignorăm cu totul, pentru aceea, pentru-că este octroată! Ce consecvenţă este aceasta?

Ce este, domnilor, diploma din 20 Octomvrie 1860? Ce este patenta din 26 Februarie 1861, care cu atâta bucurie şi ardoare s'a salutat chiar din partea acelor domni cari astăzi sunt în contra provocării la legi octroate? Nimica alta, domnilor, decât numai proiectul unei voinţe împărăteşti, îmbrăcată în haina octroării, şi acelora avem să ascriem astăzi esistenţa constituţiunii imperiale în general, şi a Transilvaniei în special.

Dar' nu poate stà propunerea d-lui Gaetan nici din alt punct de vedere, nici din punct de vedere curat obiectiv. Căci dacă vom ocolì citarea patentei urbariale, resp. a §§-lor ce sunt de modificat, apoi nu avem nici o basă pe care să punem desbaterile noastre de astăzi. Atunci ar trebuì ca dl deputat Gaetan, lucrând cu conştienţă, se propună respingerea proiectului guvernului, căci până atunci n'am puteà luà la desbatere §§-ii 23, 26 şi 85, până nu s'ar pune pe calea legislaţiunii constituţionale întâiu patenta urbarială în revisiune. Partea a doua a propunerii d-lui Gaetan, unde zice, că capitalul de despăgubire să se plătească, parte prin obligaţi, parte din fondul de desdaunare, nu ştiu cum să o pricep cu participarea fondului de desdaunare. Această propunere e prea scurtă, prea nedesăvârşită, stă numai din vre-o două cuvinte. Aceasta ar trebuì să o propună domnul propunător cel puţin prin o propunere de 8—9 paragrafi, căci altmintrelea e numai o idee atinsă, însă nedesfăşurată. Propunerea domnului deputat Gaetan din nici un punct de vedere nu se poate luà de întemeiată, prin urmare nu se poate luà de conclus din partea înaltei case". (Oratorul trece apoi la propunerea lui Schuler-Libloy pe care o combate ast-fel:)

„Deşì amândouă părţile propunerei domnului Schuler-Libloy sunt o dovadă de bunăvoinţă cătră fostii ţărani, — nu sunt aduse înainte la locul seu. Aşa-dar' din parte-'mi a-şi cugetà, că după-cum propunerea domnului Gaetan, aşa nici aceasta, titulo obiectului zilei de astăzi nu se poate primì drept conclus, şi a-'şi dorì, ca toţi acei domni, cari aflà în proiectul regimului care-va folos pentru fostii ţărani, după-cum eu într'adevăr aflu, să binevoiască a nu face imposibilă devenirea în valoare a unei legi, creată pe temeiul acestui proiect al regimului, prin amandamente şi propuneri eterogene, cari

nu au nici un nex cu proiectul propus de regim. Căci sancţionarea legii ar fi imposibilă când am aruncà cutari şi cutari amandamente, deşì de altmintrelea laudabile şi bune pentru fostii ţărani, deşì dătătoare de dovezi, de îngrijirea părintească pentru ţară şi ţărani, în acest articol de lege, cu ocasiunea presentă, ex incidenti, când nu putem ajuta nimica ţăranilor, ba din contră, numai cât le stricăm, pentru-că împedecăm a venì proiectul înaltului regim la valoare de lege, după care capitalul despăgubirii are să se plătească în 40 de rate, iar' nu în 6, ca de present. Mai încolo mai avem şi folos în el. Căci în §-ul 23 se zice, că numai atunci pot pretinde zilerii rescumpărarea, dacă, sau toţi, sau cea mai mare parte a lor din sat o cer, pe când după proiectul regimului poate pretinde rescumpărarea fie-care zileriu pentru sine singur, pe când va voi.

Acestea, domnilor, sunt foloase, de cari noi pe ţărani 'i-am lipsì prin propunerile făcute din partea mai multor domni, şi li-am ajutà zilerilor, cum zice proverbul nemţesc, *peste şea* (über den Sattel). Acei domni cari au arătat atâta ardoare pentru binele ţăranilor vor aveà ocasiune foarte binevenită, ocasiune foarte bună, ocasiune foarte corespunzătoare, dacă sunt resoluţi o representà spiritul bunei-voinţe către ţărani, a conlucrà, atât în comitetul respectiv, cât şi în dietă, ca proiectele purcese din iniţiativa dietei, prin dl Dr. *Raţiu* şi consoţii, cari tocmai privesc partea materială a patentei urbariale, arături, fânaţe, păduri şi păşune, unde întru adevăr se poate ajutà bieţilor ţărani, pe temeiul dreptăţii, vor aveà zic ocasiune largă de a-şi dovedì sentimentele de iubire, de dreptate, şi de voinţă de a le dà ajutor. Dar' pe calea pe care au apucat astăzi le pot numai strică, căci astăzi le putem numai aşa folosì, dacă primim proiectul regimului neschimbat“.*) (Bravo.)

Vorbeşte *Domzsa,* apoi Schuler-Libloy, în urmă cere cuvântul

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită casă! Eu încă am fost unul din aceia, cari au părtinit amandamentul domnului Gaetan, pentru-că amandamentul acela a avut două părţi. În una s'a zis, că capitalul pentru pământurile rescumpărabile să se plătească, parte din fondul urbarial, parte dela aceia cari sunt datori a se rescumpăra. Aceasta a fost, după-cum am priceput eu, partea cea dintâia a propunerii d-sale. A doua parte a fost, că să se hotărască, că căpitalul acela

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1864 numărul 75.

http://statuldacia.info

pe care curialiştii au să-'l plătească pentru realităţile acelea curiale, pe cari până acuma, pe lângă servicii robotale sau alte datii le-au avut în posesiunea lor, să nu fie mai mare decât însuşi preţul cel adevărat şi după patenta urbarială determinat al realităţilor acelora, cari au a le rescumpăra. În privinţa părţii acesteia a doua mai ales, nu numai ca regalist, dar' însuşi şi ca preot m'am aflat îndemnat a părtinì amandamentul domnului Gaetan, adecă partea aceea care văd că e fundată şi în dreptate evangelică.

Mărită casă! Eu stau cu adevărat în două calităţi acì: stau ca regalist şi dimpreună şi ca domn pământesc, care punga sa de bună seamă nu 'şi-o taie bucuros (Ilaritate). Dar' stau acì faţă şi ca preot, care dator este să propoveduească dreptatea evangelică pe tot locul, în toată lumea şi la toată zidirea. Eu aflu acum, că e porunca domnului şi mântuitorului nostru Iisus Christos, că „ce ţie nu-'ţi place altuia nu face“ şi că „ce voiţi să vi să facă vouă de alţii, faceţi şi voi asemenea altora“. Ori cum zice porunca a zecea: „să nu pofteşti, nici boul, nici asinul deaproapelui tău,“ etc. etc.

Cu mult mai tare deci să nu pofteşti sudoarea cea cruntă a lui. Aceasta mă îndeamnă, ca partea a doua a amandamentului d-lui Gaetan să o părtinesc. Domnilor! Eu ştiu că un biet de om sărac nu a avut unde să locuiască. Aşa-dară s'a rugat de un domn pământesc să-'i dee şi lui o bucată de loc ca să aibă unde să se aşeze şi el cu muerea şi cu copiii lui. Domnul 'i-a dat o bucată de loc din alodiatura sa, care nu face nici măcar o jumătate de jughăr, dar' şi părticica aceasta 'i-a dat-o numai sub condiţiunea grea, ca pe toată săptămâna să-'i facă serviciu sau robotă cu mâna, o zi, adecă pe anul întreg 52 zile. Omul sărac, care nu aveà unde să-'şi plece capul, a fost silit a acceptà şi o condiţiune pentru el atât de grea.

Acum, dacă vom luà preţul lucrului mânilor sale în paralelă cu preţul pământului ce 'i-s'a dat şi pentru care are de a face serviciu robotal pe toată săptămâna o zi, peste tot anul 52 zile, putem zice, că omul acela pe tot anul batăr jumătate din preţul realităţii căpătate plăteşte cu lucrul mânilor sale. Mie aceasta 'mi-se vede tare cu nedrept, şi o socotesc de o pravitate uşuratică, ce nici legile dumnezeeşti, nici cele omeneşti nu o pot suferì, pentru-că tolerarea aceleia ar fi asuprirea săracului, care strigă răsplătire la ceriu, şi pentru aceea părtinesc partea a doua a amandamentului d-lui Gaetan, că adecă preţul de despăgubire, care fie-care curialist are a-'l depune, să

nu treacă nici decât peste preţul cel adevărat al realităţilor acelora, alodiale sau curiale, pentru cari curialistul până acum a făcut servicii robotale, ori a dat alte prestaţiuni sau datii, şi în privinţa aceasta recomand măritei case amandamentul acesta".*)

Ioan Russu înaintează propunere nouă. *C. Schmidt* consimte cu Aldulian. Află de prisos propunerea lui Russu.

Nicolae Gaetan: „Propunerea mea a cuprins în sine trei părţi. În partea primă am poftit să se lase afară citarea patentei urbariale. Aceasta, după cum îmi aduc aminte, o am poftit din acel motiv, că patenta aceasta s'a adus sub regimul absolutistic, şi că o asemenea lege absolutistică nu poate servì de basă unei legi nouă, aduse pe cale constituţională, până-când nu s'a revăzut şi primit mai întâiu aceea. Cu aceasta ocasiune eu nu m'am folosit de espresiunea: *octroat,* şi de cum-va m'am folosit de această espresiune, am făcut-o numai din greşala limbei. Pentru-că după priceperea mea, lege octroată este numai aceea, pe care suveranul o dă din plenitudinea potestăţii sale supuşilor sei, ca se o urmeze necondiţionat, nedând drept supuşilor să o discute ori modifice.

Asemenea legi avem noi numai doue: diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861". (Oratorul constată apoi, că toate legile octroate trebue să fie supuse unei revisiuni din partea dietei constituţionale, şi ast-fel e dator regimul se vină în faţa dietei cu revisiunea întregei patente urbariale. Se leagă de cuvintele „despăgubirea să se facă prin zileri" din proiectul guvernului, şi termină ast-fel:) „Regimul actual vrea, după părerea mea, ca prin acest citat să dee tuturor dispoziţiunilor din patenta urbarială vigoare de lege constituţională. Şi tocmai din acest motiv socotesc eu, că citatul acesta să rămână afară, pentru-ca să nu prejudecăm lucrărilor ulterioare şi propunerii făcute din partea d-lui Dr. Raţiu. Căci, când va venì la ordinea zilei propunerea aceasta, de vom zice acum, că rescumpărarea să se facă numai prin cei îndatoraţi, nu vom mai puteà resolvì aceasta chestiune în combinaţiune cu celelalte disposiţiuni ale dreptului material urbarial. Lăsând însă citatul din acest paragraf afară, dietei îi remâne voie liberă în conclusele ulterioare, de o parte, iar' de alta rescumpărarea se va face în înţelesul disposiţiunilor concernente din patenta urbarială şi până vor trece acestea prin revisiunea dietei". **)

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1455.

**) Din »*Telegraful Român*«, anul 1864, numărul 75.

Mai vorbeşte Ioachim *Murăşan,* Schnell şi *Lazaru,* representantul guvernului, în urmă dieta votează alinea primă din §-ul 1 aşa cum a fost textuată din partea comisiunii. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XCVIII.

Ţinută în 9 Septemvrie. La ordinea zilei alinea a doua din §-ul 1 al legii despre modificarea patentei urbariale. Face propunere de modificare Ladislau *Vajda.* Îl combate *Lazaru,* representantul guvernului. Plecker propune întregire. Vorbeşte *Gaetan,* C. Schmidt, *Aldulian,* Ales. *Bohaţiel,* Ioan *Rusu, Moga,* care asemenea face propunere de modificare, Ioan *Balomiri, Manu* şi Schnell, iar' dieta respinge toate propunerile, chiar şi a comisiunii, şi votează alinea a doua din §-ul prim în textuarea făcută de guvern. Alinea a treia e votată aşa cum a propus-o comisiunea. Alinea a patra, la care vorbeşte Schuler-Libloy, Gaetan, Dr. Teutsch, Wittstock, G. Manu, Lazaru, Eitel, C. Schmidt şi Schnell, se votează asemenea în textul din proiectul comisiunii. Şedinţa se încheie.

Şedinţa XCIX.

Ţinută în 12 Septemvrie. Se dau mai multe petiţiuni. Obert întreabă, dacă propositiunile 10 şi 11 regeşti vor fi presentate în curând dietei spre desbatere? Presidentul răspunde, că se află în lucrare. Maager interpelează în chestia drumului de fer. Se va cere răspuns dela guvern. Se pune apoi la ordinea zilei §-ul 2 din cunoscutul proiect de lege. Se primeşte fără discuţie. Asemenea şi §-ul 3. La §-ul 4 discuţie scurtă. Se primeşte textul din proiectul guvernului. Se votează §-ul 5 al comisiunii, §-ul 6 şi 7 al guvernului. Paragrafii 8—13 se primesc fără discuţie, aşa cum 'i-a propus comisiunea. La §-ul 14 discuţie, dar' se primeşte paragraful comisiunii. Paragrafii 15—18 se votează fără discuţie, conform propunerei comisiunii. Se primeşte §-ul 19 al comisiunii, iar' în locul §-lui 20 se votează §-ul 21 din proiectul regimului. Paragraful 21 şi 22 se votează fără schimbare, aşa cum 'i-a propus comisiunea.

Se pune acum în discuţie un adaos al lui *Vajda.* Vorbeşte C. Schmidt, G. *Manu,* Dr. Teutsch, *G. Bariţiu,*

Wittstock, *Hania,* Zimmermann, Schnell, și fiind timpul înaintat ședința se încheie.

Ședința C.

Ținută în 13 Septemvrie. Obert interpelează în chestia drumului de fer. Se va trimite guvernului ca să dee răspuns. Se cetește de nou adaosul propus de *Vajda,* care însă'și retrage propunerea și recomandă spre primire propunerea lui Gaetan, tot de acel înțeles. Vorbesc mai mulți la obiect, iar' dieta primește propunerea lui Gaetan. La §-ul 23 discuție. Metropolitul *Șuluțiu* propune ștergerea paragrafului. *Moga* propune stilisare nouă. *Negruțiu* propune altă stilisare. *Popoviciu* iarăși alta. *Ioan Balomiri* alta, combinată cu a lui Moga. Moga, Negruțiu și Popoviciu își retrag propunerile, primind pe a lui Balomiri. Dieta încă o votează. Paragraful 24, cel din urmă, se primește neschimbat. Discuția asupra acestui proiect de lege e terminată. Ședința se încheie.

Sedința CI.

Ținută în 15 Septemvrie. *Axente Severu,* deputat nou, întrat în dietă, face votul obligat. Aclamări. Se votează și în a treia cetire proiectul de lege despre desărcinarea prestațiunilor rescumpărabile. Koronka presentează o rugare a comunei Șaroșul-unguresc, pentru a fi incorporată la Murăș-Oșorheiu. Se predă comisiunii.

La ordinea zilei se pune acum proiectul de lege despre alegerea deputaților trimiși în senatul imperial dela Viena.

Raportorul Binder propune votarea proiectului guvernului, pe care și comisiunea l-a lăsat neschimbat. Vorbește Maager, Koronka, Ioan *Pușcariu, Moga,* G. *Barițiu,* în urmă dieta primește proiectul de lege ca basă pentru discuția specială. E următorul:

Proiect de lege

despre modul în care sunt a se alege prin dieta marelui principat Transilvania deputații la senatul imperial.

Modul alegerii celor 26 de membri cari în înțelesul §-lui 6 al legii fundamentale despre representațiunea imperiului, din 26 Februarie 1861, sunt a se trimite în casa deputaților senatului

imperial pentru marele principat al Transilvaniei, se statoreşte în următoarele:

§. 1. Din cele opt despărţăminte (secţiuni) în cari să împarte dicta după §-ul 17 al regulamentului de trebi spre provederea mai uşoară a agendelor sale, va alege despărţământul prim şi al doilea câte 4, despărţământul 3, 4, 5 şi 6 câte trei, iar' al şaptelea şi optulea la olaltă şase membri, din mijlocul tuturor membrilor dietei, prin majoritate absolută de voturi.

§. 2. Când însă într'un despărţământ ori mai multe nu s'ar aflà de faţă atâţa membri câţi sunt necesari în înţelesul §-lui 23 din regulamentul de trebi spre a puteà enunţà conclus, ori-când vre-un despărţământ sau altul n'ar puteà ori n'ar voì se întreprindă aceste alegeri din altă care-va causă, atunci acel număr de membri, care erà să se aleagă altcum prin un atare despărţământ pentru casa deputaţilor senatului imperial, se va alege de însaşi dieta, din mijlocul tuturor membrilor dietei, prin majoritatea absolută a voturilor acelor membri dietali, cari iau parte la aceasta alegere.

§. 3. Legea aceasta întră în activitate din ziua publicării ei.

Se întră în discuţia pe articole. Titlul se votează. La §-ul 1 discuţie, dar' în urmă se primeşte neschimbat paragraful aşa cum a fost propus. Paragraful 2 se votează fără discuţie. Paragraful 3 cu un adaos mic propus de Aldulian. Se votează acum proiectul de lege şi în a treia cetire şi şedinţa se încheie.

Discuţie nouă asupra tribunalului suprem.

Şedinţa CII.

Ţinută în 17 Septemvrie. Se pune la ordinea zilei articolul de lege despre înfiinţarea tribunalului suprem, confirmat din partea Domnitorului cu unele modificări, asupra cărora are acum dieta să se pronunţe. Raportor *Trauschenfels*. Impărtăşeşte, că comisiunea s'a aflat îndemnată *a primì* modificările făcute din partea M. Sale, şi propune şi dietei spre votare articolul de lege modificat. Se deschide desbaterea generală.

Vorbeşte întâiu *Ladis. Vajda,* care se declară pentru primirea modificărilor, afară de cea făcută în primul para-

graf, că tribunalul suprem transilvan să fie în Viena nu în ţară. Propune, ca dieta să facă representaţiune cătră M. Sa, în care înşirând toate motivele să-'l roage a lăsà disposiţia aşa cum a fost luată din partea dietei, anume, ca tribunalul suprem să fie aşezat în ţară, *în Ardeal,* nu în Viena.

Presidentul face observarea, că acum nu are loc o ast-fel de propunere, iar' *Vajda* şi-o reservează pentru desbaterea specială *Regalistul Zimmermann* ventilează ideea, că pentru ministri şi pentru cancelarul aulic transilvan nu esistă for judecătoresc, deşì cuiva trebue să fie şi ei responsabili. Propune deci, ca proiectul de lege să fie dat îndărăt comisiunii pentru a combinà şi stabilì, că întru-cât poate fi supremul tribunal for de judecată şi pentru ministri şi pentru cancelarul aulic, iar' în termin de şase zile se facă raport dietei. *Presidentul* declară, că nici propunerea aceasta nu stă în legătură cu obiectul dela ordinea zilei.

Negruţiu din considerare că M. Sa e regeneratorul naţiunii române, doreşte ca voinţa M. Sale să fie respectată. Roagă deci pe toţi membrii de naţionalitate română ai dietei, se voteze articolul acesta de lege aşa cum a venit dela M. Sa, cu toate modificările făcute. Vorbeşte

Metropolitul Şuluţiu: „Mărită casă! Din protocolul stenografilor socotesc că fie-care va puteà vedeà, că unul dintre aceia, cari în tot chipul ar fi dorit ca tribunalul suprem judecătoresc să remână în Transilvania, am fost şi eu. Argumentele şi causele mele pe cari am socotit că e fundată aceasta dorire a mea, le-am desvoltat atunci pe larg şi acum nu vreau să ostenesc înalta casă cu repeţirea acelora. Atunci înţelegând din cuvântările cari s'au adus în această înaltă casă de cătră unii obiecţiunea aceea, cum-că M. Sa articolul acesta nu 'l-ar întărì, şi cum-că voia M. Sale ar fi, ca tribunalul suprem să-'şi aibă reşedinţa sa în Viena, — am zis, că M. Sa anticipative, în propoziţiunile regimului cari se trimit dietei, deşì acelea se trimit cu voia şi cu ştirea M. Sale, totuşi M. Sa anticipative voia sa nu 'şi-a declarat-o, fără că după ce înalta dietă îşi va trimite operatul seu desbătut înaintea M. Sale spre întărire, atunci, când va venì întărirea definitivă, voia M. Sale se va cunoaşte mai bine din confirmarea acestui articol de lege. Am zis dară, că

atunci vom face aceea ce vom aflà că va fi mai cu cale şi mai bine. Acum articolul acela de lege s'a aşternut M. Sale spre confirmare şi M. Sa s'a îndurat a-'l revedeà, făcând o schimbare în privinţa locului reşedinţei acestui tribunal într'acolo, că 'şi-a declarat voinţa să remână în Viena, lăsând celelalte în loc pe cari le-am adus şi schimbat noi în acel articol de lege, şi pentru-ce noi prea adânc dăm mulţămită M. Sale, că le-a acceptat şi confirmat, trimiţându-ne acest articol de lege, ca să-'i dăm forma cuviincioasă spre a-'i puteà da sancţiunea.

Mărită casă! Eu sunt cuvintelor mele pe cari le-am grăit atuncia şi acum părtinitor. Încât e voea mea, trebue să mărturisesc şi acum, că eu din multe cause momentuoase ale poporului ardelean mai sărac a-şi fi dorit din toată inima, ca tribunalul suprem judecătoresc al Transilvaniei să remână în patria noastră. Însă acum stăm pe alt teren. Ne întâlnim cu articolul de lege confirmat de M. Sa, unde ni-se pomeneşte, că dreptul coroanei e acela, încât M. Sa în puterea acestui drept poate hotărî asupra locului reşedinţei tribunalului suprem. Aşa-dară vedem, cum-că voia M. Sale e aceea, ca tribunalul suprem să-'şi aibă locul seu de reşedinţă în Viena.

Mărită casă! Dacă aceste două, dreptul coroanei şi voia M. Sale nu ar stà înaintea mea, înaintea cărora eu totdeuna şi în toată viaţa mea am plecat şi voiu pleca cu umilinţă capul meu, atunci eu cu bună seamă propositiunea mea cea dintâia o a-şi ţineà şi acum, ca tribunalul suprem să remână aici. Dar' după-ce dreptul coroanei se arată şi să desvăleşte voia M. Sale, socotesc că cuvintelor mele să fiu consecvent după-cum am grăit şi atunci, că dacă va venì dela M. Sa întărit şi M. Sa nu ar lăsà să fie reşedinţa în Transilvania, ci va vrea a o mutà la Viena, atunci noi vom face aceea ce este mai bine. Aşa eu văd, că fapta cea mai bună şi mai loială a noastră va fi aceea, ca noi să plecăm capul în faţa dreptului coroanei şi a voiei M. Sale. Şi aşa eu declar, că articolul acesta de lege, aşa precum a venit confirmat, *să-'l primim,* pentru-că nu este nouă propus ca să-'l desbatem mai departe. Şi aşa-dară declar, că eu primesc întru toată estensiunea sa acest articol confirmat, şi-'mi iau îndrăsneala a recomandà, ca întreagă mărita casă să-'l primească.“ (Bravo.) *)

---

*) Cf. »*Gazeta Transilvaniei*« anul 1864 nr. 74 şi *Ziarul sten. al dietei trans.* pagina 1555.

Vorbesc mai mulţi, pentru primirea propunerii lui *Zimmermann.* Ia cuvântul de nou Zimmermann pentru a-'şi motivà pe larg propunerea. Vorbeşte apoi

Axente Severu: „Mult onorate domnule preşedinte! Onoraţi domni! Nitimur in vetitum semper cupimusque negata, — e un proverb vechiu, care s'a aplicat până acuma mai cu seamă la copii, între cari mi-se pare că se numără şi mulţi dintre noi, (Presidentul îl întrerupe.) N'am înţeles domnule preşedinte!

Presidentul: Am spus, să binevoieşti a vorbì cu moderaţiune şi la obiect! (Aprobări.)

Axente Severu: Mai întâiu mă rog domnilor să nu aşteptaţi dela mine vre-o cuvântare frumoasă, vre-o cuvântare oratorică, de cari s'au ţinut astăzi aici mai multe, pentru-că eu sunt mai mult omul faptelor decât al vorbelor. Apoi iarăşi să mă iertaţi, de cum-va în cuvântarea mea mă voiu scăpà cu vre-un glas mai tare, pentru-că cuvântarea mea e ca un rîuleţ de munte, care la început curge lin, dar' curgând printre stânci şi pedeci şi mărit de elemente, să schimbă într'un torent iute şi grabnic, care strică economiei pe de ò parte, însă de altă parte nu strică industriei, şi aşa-dară stricarea economiei din partea sa e numai în părere.

Trecând la obiectul desbaterii vă rog domnilor, ca să mă iertaţi de cum-va nu voiu ştì eu tocmai aşa de bine ordinea dietală şi alte ordini ale ei precum le ştiţi D-voastră, pentru-că deşi am precetit această ordine din capul locului, deşi am petrecut toate vorbirile şi lucrările D-voastre de până acuma cu cea mai încordată luare aminte, totuşi din depărtarea în care am fost ţinut, chiar şi cu voinţa D-voastre, — nu am putut... (Întreruperi. Presidentul îl roagă se vorbească la obiect.)

. . . Şase idei mari sunt domnilor, cari au bântuit şi vor mai bântuì lumea: libertatea şi despotismul, religiunea şi atheismul, contopirea popoarelor şi a naţiunilor şi independenţa şi susţinerea lor. Eu fără a esplicà ordinea dietală aşa precum văd că o ştie esplicà centrul (în care m'am pus cu cugetul şi anume pentru-că l'-am văzut a fi liberal), numai din punct de vedere al libertăţii pe care a proclamat-'o şi însuşi monarchul nostru de pe tron sunt pentru propunerea d-lui Zimmermann, pe care eu 'l-am respectat de mult, şi pe care astăzi trebue să-'l respectez de tot, şi-'mi pare foarte rău că fraţii mei de un sânge să vede că n'au priceput aceasta propunere. (Intreruperi. Presidentul ameninţă cu detragerea cuvântului.)

Domnule preşedinte! Aceasta nu va fi de lipsă, pentru-că am încheiat. Am primit propunerea d-lui Zimmermann, în tot înţelesul şi întregul cuvântului şi o voiu sprigini la timpul seu.“ *)

Vorbeşte *Obert*, apoi ia cuvântul

George Bariţiu: „N'aşi voi a repeţì nimica din toate câte am auzit cuvântându-se despre nemărginita importanţă a moţiunii aduse înainte de domnul regalist şi consilier Zimmermann, pentru-ca să nu perd mai mult din acest timp scump pe care-'l are înalta casă înaintea sa. Voiu să zic cu aceasta, că eu sunt pătruns, sunt străbătut de importanţa chestiunii acesteia. Dar' tocmai pentru-că sunt întru atâta pătruns de aceasta importanţă, mă văd constrâns a rugà înalta casă, ca dela moţiunea propusă de dl regalist Zimmermann, numai per incidens, să se abată şi să binevoiască a trece la ordinea zilei. Motivele pentru cari rog înalta casă a trece la ordinea zilei le scot din natura lucrului. Despre responsabilitatea de ministri, domnilor, desteptată acì, în dieta Transilvaniei, acum ne-am pomenit a vorbì? Oare nu am ştiut noi mai nainte, că o ast-fel de chestiune o să ne vină pe cap? Mi-se pare că o am ştiut, şi o ştim maí bine după cele întâmplate în anul 1863. Responsabilitatea ministrilor, aplicată şi la cancelarul aulic transilvănian, cum să poate pertractà acum per incidens, şi încă în timp de şase zile, când aceasta chestiune vine în strâns legămînt cu împărătescul minister de stat, cu împărătescul consiliu de stat, cu preaînaltul presidiu al ministerului întreg austriac, şi cu celelalte ministerii, cari încă au de a face cu Transilvania? Tot atâtea chestiuni de natură delicată, chestiuni cari cer, nu 5—6 zile, ci săptămâni şi poate luni, şi cari prin urmare nici într'un chip nu se pot aduce în legământ cu obiectul ce stă înaintea noastră, ci care trebue a să propune (dacă este a se propune) ca moţiunea de sine stătătoare şi să se pertracteze în înţelesul regulamentului casei.

Eu ştiu, că în thesi responsabilitatea de ministri s'a pronunţat în senatul imperial. Dar' numai în thesi! Nu am văzut nici un fel de lege statorită despre responsabilitatea ministrilor, şi încă o lege fundamentală de stat, precum sună propunerea d-lui regalist Zimmermann. Pe cât timp nu avem o lege, fie aceea octroată sau decretată prin respectiva potestate legislativă şi sancţionată de puterea suverană, noi nu putem să facem ca se între într'unul din paragrafii ce ne

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1561 —1562.

stau înainte chestiunea responsabilităţii, sau vre-o vină anumită care ar fi a se judecà după aceasta lege, pentru-că noi încă nu ştim astăzi întrucât împăratul vrea se facă pe ministrii sei responsabili către cutare casă legislativă, şi cu atât mai puţin ştim, dacă suveranul este aplicat a face ministerul seu responsabil tocmai dietei transilvane, cu atât mai vârtos, căci domnilor, nu trebue să trecem cu vederea, că peste 20 de ani s'au disputat vecinii nostri, confraţii nostri din Ungaria, asupra ministerului şi a responsabilităţii ministrilor. Şi pentru-ce? Pentru-că nu au putut aduce aceasta în nici un fel de legământ împăciuitor cu drepturile municipale, de cari s'a bucurat atâţi secoli Ungaria, Transilvania, Croaţia şi Slavonia. Mi-se vor cità legi respective din codicele patriei noastre. Le ştiu şi eu. Însă ştiu şi aceea, că garanţa în contra unei măsuri absolutistice s'a căutat până acuma în constituţiunea municipală, în aşa numita „vis inertiae" a comitatelor, dar' fiind-că acelea drepturi, sau să zic mai bine privilegii, nu să mai pot împăcà nici decum cu spiritul secolului nostru şi cu teoriile cele noue de drept, nu se vor puteà împăcà pe viitor nici la noi, şi vrând-nevrând vom fi siliţi a primì, atât în thesi, cât şi în praxi, responsabilitatea ministrilor. Dar' mai nainte de a o primì aceasta, trebue să ne cumpănim domnilor foarte bine, precum au cumpănit şi fraţii nostri din Ungaria, ca pentru aceea ce dăm dintr'o mână să luăm cu ceealaltă. Cu alte cuvinte, să vedem cum se vor statorì drepturile noastre municipale pentru viitor, şi încă aşa, ca cu o mână să luăm, cu ceealaltă se dăm. Numai atunci naţiunea maghiară din Ungaria s'a pus pe acest teren, s'a rugat de minister (şi se roagă şi astăzi), când a ştiut, că o responsabilitate de ministri va fi garanţă mai bună pentru libertăţile ţării decât instituţiunile şi drepturile ei municipale.

Iată cât de grea stă înaintea noastră această chestiune. Deci cu atât mai vârtos rog înalta casă să nu primească o moţiune ca aceasta propusă de dl regalist Zimmermann, şi încă propusă ca să se dee lege în 6 zile, ci dacă se va aflà cineva care să ne aducă după aceasta pe masa înaltei case o ast-fel de moţiune, şi aceea moţiune va fi formulată ca proiect de lege, atunci să o primim, să o dăm la o comisiune, aceasta să o desbată, şi numai atunci se va vedeà, dacă această casă legislativă a Transilvaniei e în stare, e capabilă, între împrejurări ca acestea, de a o luà în discuţiune ori nu." (Bravo!) *)

Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1563—1564.

Urmează *Schuler-Libloy,* apoi vorbeşte

Ioan Bran de Leményi: „Domnule preşedinte! La propunerea domnului consilier aulic Zimmermann s'a escat o desbatere, mai întâiu formală, că adecă este această propunere în legătură cu obiectul zilei, sau este o propunere de sine stătătoare? A doua întrebare, că vine a se lăsà la întrebare de sprginire sau nu? Eu socotesc, că o propunere de sine stătătoare, amăsurat §-lui 43 din regulamentul de trebi, este de lipsă să fie subscrisă sau spriginită de zece membri. Prin aceea, că înalta casă s'a declarat, că întrebarea aceasta să fie slobozită la întrebarea de sprijinire, şi prin resultatul acestei votări, că adecă propunerea domnului consilier aulic Zimmermann s'a spriginit din partea înaltei case, cred că numai atâta s'a făcut, că propunerea d-lui consilier aulic a aflat spriginirea necesară, că adecă să fie pusă la ordinea zilei. Însă prin aceasta, că propunerea d-sale s'a spriginit de zece membri, nici decum nu văd hotărîtă întrebarea cea esenţială, adecă, că propunerea domnului consilier aulic Zimmermann vine a se privì numai ca moţiune în strânsă legătură cu obiectul dela ordinea zilei, sau vine a se privì ca o propunere de sine stătătoare? Întrebarea aceasta nici-decum nu este resolvată. Întrebarea aceasta este deschisă. Eu din parte-'mi, precum mai nainte, aşa şi acum mă declar, că propunerea d-lui consilier aulic nu stă în nici o legătură cu obiectul de sub ordinea zilei, ci vine a se privì numai ca o propunere de sine stătătoare. Ca o propunere de sine stătătoare, care s'a spriginit din partea a zece membri, amăsurat §-lui 43 din regulamentul de trebi, şi cade în activitatea d-lui preşedinte a-'i defige ordinea zilei şi a o pune la ordinea zilei în una din şedinţele viitoare, şi a-'i da d-lui propunător ocasiune de a-'şi motivà propunerea, apoi propunerea a o traduce în trei limbi, a o da în tipar, a o împărţì între membrii dietei .... (Presidentul întrerupe). Mă rog, domnule preşedinte! Eu am premis aceasta, că după părerea mea individuală, prin aceea că s'a spriginit, a venit propunerea d-lui consilier aulic Zimmermann în stadiul acela în care vine acum dreptul în sfera domnului preşedinte a o pune la ordinea zilei în una din şedinţele viitoare, a o traduce în cele trei limbi, a o da în tipar şi a o împărţi, şi aşa să vină înaintea casei, iar' nu acum, ex incidenti. Prin urmare, eu cred, că acum ar venì, ca această propunere în una din şedinţele viitoare să se pună la ordinea zilei, după ce se va traduce în cele trei limbi, se va tipărì şi împărţì între membrii dietei. Şi eu cred, înaltă casă, că peste o întrebare

aşa de importantă, care invoalvă în sine o lege despre responsabilitatea ministrilor, etc. să nu trecem numai aşa, ex incidenti, ci acum să remânem pe lângă obiectul zilei".*)

Mai vorbeşte *Maager,* pusă apoi la vot propunerea lui Zimmermann — *cade.* Şedinţa se încheie.

Şedinţa CIII.

Ţinută în 21 Septemvrie. Se întră în discuţia specială asupra articolului de lege despre tribunalul suprem transilvan. Se votează titlul neschimbat. La §. 1 *Herberth* face propunere, ca cercul de activitate a curţii de cassaţie din Viena să se estindă şi asupra Transilvaniei. Se naşte discuţie. *Ladislau Vajda* propune menţinerea paragrafului în textuarea în care a fost înaintat M. Sale.

Ioan Puşcariu: „Domnule president! Eu m'am însinuat încă din şedinţa trecută, cu privire la amandamentul d-lui regalist Zimmermann. Mi-a părut foarte bine că acest amandament a căzut. Dar' văd că astăzi vin două amandamente, cu totul de aceeaşi echigenitură cu acela al domnului Zimmermann. Toate aceste amandamente invoalvă în sine posibilitatea, sau a amânà această lege ad calendas graecas, sau a face sancţionarea ei imposibilă. Din ce punct de vedere purced unii ori alţii, nu este locul aici a esaminà. Vreau numai să constat, că ast-fel de amandamente, cari vin sub o formă foarte liberală, foarte constituţională, sunt totodată şi foarte seducătoare, şi cu totul în contra scopului nostru, în contra lucrărilor noastre, şi în contra tendenţei noastre de a merge înainte. Extrema se tangunt. O negativitate generală lesne se poate împreunà cu o negativitate specială, anume la §-ul 1, şi de aceea zic: „Videant consules, nequid detrimenti capiat respublica!"

După acestea premise, domnilor, iertaţi-'mi a venì directe la obiectul zilei. Eu socotesc domnilor, că obiectul zilei nu este de a face noi o lege nouă în privinţa tribunalului suprem, şi a luà paragrafii rând pe rând, începând dela titlu pănă la sfârşit, ca să iese în fine cu totul alt-ceva afară decât ce ne stă la ordinea zilei, ci este întrebarea, că vrem noi să primim legea privitoare la tribunalul suprem întărită de M. Sa aşa după-cum a venit în jos, sau vrem să o lăpădăm cu totul? Dar' nici decum nu poate fi obiectul zilei întrebarea, că remânem pe lângă legea aceasta, sau

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 1565.

facem alta?" (Continuă arătând, cum de vre-o 200 de ani reşedinţa tribunalului suprem a fost totdeauna Viena, şi termină ast-fel): „Să facem şi noi aceasta concesiune coroanei, o concesiune numai părută, căci aceasta este în interesul nostru, şi de aceea socotesc, că toată înalta casă va consimţi cu mine, cumcă noi să ne dăm învoirea la §-ul 1 aşa după-cum 'l-a întărit M. Sa, adecă, ca curtea supremă judecătorească a Transilvaniei să-'şi aibă locuinţa în Viena".*)

Dr. Ioan Raţiu: „Înaltă casă! Ardealul ori Viena? Autonomie, s'au centralisare? În aceste cuvinte să cuprind acele principii mari, cari pot liniştì sau înspăimântà cea mai mare parte a locuitorilor acestei ţări. Principiul autonomiei în lupta sa cu centralisarea până în zilele noastre a remas învingător. Momentana învingere a centralisării, slăbirea puterii imperiului prin acea centralisare, scăderile ce le-a adus pentru întregul imperiu, sunt tot atâtea dovezi domnilor, că Transilvania, care stă din atâtea naţionalităţi, a căror înclinare, a căror temperament şi a căror cultură e divergentă, că Transilvania, zic, domnilor, nu se poate administrà şi guvernà prin centralisare. Primirea unui principiu din acestea doue, care se cuprinde în §-ul 1 al art. de lege ce stă la ordinea zilei, va slăbì ori va păstrà autonomia, în stadiul în care se mai află ea până astăzi. Vorbind domnilor despre strămutarea tribunalului suprem al Transilvaniei la Viena, trebue să arunc mai întâiu o căutătură asupra desbaterii care a decurs aici în 4 Iunie a. c. Se cercetez mai departe argumentele pe cari le-a esprimat de atunci încoace înaltul regim pentru strămutarea tribunalului suprem la Viena şi să cercetez în fine, dacă punctul atât de plăcut de oportunitate ar puteà justificà strămutarea tribunalului din ţară?

Înainte de toate îmi iau voie domnilor, a-'mi da părerea în privinţa argumentelor celor mai noue, şi în privinţa motivelor la cari se provoacă acum regimul, pentru strămutarea tribunalului suprem la Viena. Să vedem oare acestea sunt basate în legile patriei, se vedem oare acestea îşi au temeiul în dreptul de stat transilvan? E drept, domnilor, că până la anul 1848 procesul nobililor din comitate, al cărui substrat treceà peste 3000 fl. se puteà înainta pe calea recursului până la persoana M. Sale, a principelui ţării. E drept, domnilor, că afară de aceste casuri au fost iertate încă şi în alte casuri recursurile la persoana principelui ţării. Dar' urmează de acì, că Transilvania 'şi-a avut când-va curtea sa supremă

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1864, numărul 77.

la Viena? Nici decât. De acì numai atâta urmează, că după legile Transilvaniei *s'a conces* recurs în a patra instanţă. Stersam noi dreptul acesta al coroanei şi al poporului de a se face recurs la persoana principelui? Noi nu 'l-am sters, ci 'l-au sters legile positive austriace, pentru-că acestea au hotărît, că tribunalul suprem are să decidă în a treia şi ultima instanţă. Aceasta s'a hotărît prin legile acelea provisorii până atunci, până-când legislaţiunea ţării va face nişte legi definitive. Dacă legile positive austriace au la noi o valoare provisorie, dacă cursul instituţiunilor după acelea legi e primit la noi numai provisoriu, apoi cum putem noi pe basa unui drept sters chiar prin acelea legi provisorii austriace să strămutăm locuinţa tribunalului suprem din Transilvania la Viena? Când va venì domnilor la desbatere şi decidere în aceasta înaltă casă întrebarea despre norma jurisdicţionară şi despre celelalte legi positive austriace, cred că înalta casă se va aflà îndemnată a primì şi a concede, ca pentru cause de o mai mare momentuositate să se facă recurs şi la persoana M. Sale. Dar' până atunci, strămutându-se tribunalul suprem la Viena, am decide şi principiul despre cursul instanţeler, ceea-ce nu stă la ordinea zilei. Ni-se zice domnilor mai departe din partea înaltului regim, că e un drept al coroanei şi al locuitorilor acestei ţări, ca poporul să apeleze şi să-'şi primească sentinţele sale ultime dela reşedinţa împărătească. E adevărat, domnilor, că acesta a fost un drept, atât al coroanei, cât şi al locuitorilor ţării. Dar' oare la cine s'a referit acea pietate şi reverinţă a locuitorilor ţării către sentinţele venite din Viena? S'au referit oare către cetatea Viena? Nici decât, ci s'au referit către persoana principelui ţării. Dar' la principe astăzi nu se mai poate face recurs, ci recursul cel din urmă se face numai la tribunalul suprem. Pentru aceea, tribunalul suprem nu mai are lipsă să fie în Viena. Sau doară noi vrem să ţinem poporul şi acum în acea rătăcire, că sentinţele ce vin dela tribunalul suprem vin dela însaşi M. Sa? Eu socotesc că n'ar fi consult să mai ţinem poporul şi astăzi în asemenea rătăcire.

Cum-că dreptul de a defige locuinţa tribunalului suprem a fost un drept al legislaţiunii Transilvaniei, aceasta a recunoscut-o chiar şi regimul atunci, când prin proiectul seu de lege ne-a cerut învoirea ca să -'l ducă la Viena. Dar' se vedem, domnilor, mai departe, doar' s'ar puteà justificà cumva strămutarea tribunalului suprem din causă de oportunitate!

După atâtea sacrificii câte a adus patria noastră imperiului, aşa cred că nu va fi consult a smulge din rădăcina de 100 de ani şi cei mai din urmă stâlpi ai autonomiei patriei. Oare n'am fost noi cei dintâi, cari cu iuţală ne mai auzită într'un parlament am inarticulat diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861? Nu am fost noi cei dintâi cari prin aceasta ne-am lăpădat de drepturile noastre cele mai sfinte constituţionale? N'am primit noi sarcina cea mare a dărilor? N'am oferit noi braţele noastre pentru binele şi prosperitatea imperiului întreg? Şi după atâtea sacrificii, şi cea mai din urmă parte a autonomiei noastre se o lăsăm din mână?

Pe când Ungaria îşi are tribunalul seu suprem în patrie, pe când Croaţia îşi vede tribunalul seu suprem în vatra sa străbună, noi să fim cei dintâi cari să ne nimicim autonomia şi se strămutăm tribunalul suprem din patrie? (Bravo!)

Dar' să mă întorc domnilor la argumentele şi motivele cari s'au rostit aci în înalta casă în privinţa aceasta cu ocasiunea desbaterilor din Iunie. S'a zis atunci domnilor, că în patrie nu pot să fie judecătorii independenţi, că în patrie sunt influenţaţi de popor, şi că se află mai multe cause, ca judecătorii să fie parţiali. Ce se ţine domnilor de independenţa judecătorilor şi influinţa poporului asupra lor, nu vreau să mai aduc multe argumente înainte, fiind-că acelea toate s'au adus la desbaterea din Iunie. Când e vorba însă de parţialitatea judecătorilor, vreau să fac numai o mică paralelă între Transilvania şi Viena. Oare unde e mai mare posibilitatea de a influinţă pe judecător, în Viena, unde în una şi aceeaşi casă nu se cunosc oamenii cari mai mulţi ani au locuit într'o curte, ori în Sibiiu, Cluj, Braşov, unde sosirea unui om străin numai de ceva însemnătate, de es. un magnat, negustor, amploiat, în vre-o câte-va ore e cunoscută în întreg oraşul? Eu cred, că dacă ar stà presupunerea, că un judecător poate fi influinţat, ceea-ce însă eu nu conced, atunci posibilitatea influinţării e cu mult mai mare în Viena decât în Transilvania.

Ce se ţine mai departe de mijloacele de cultură, e adevărat domnilor, că Ardealul nu are atâtea institute de cultură ca Viena, în Ardeal nu înfloresc ştiinţele ca în Viena. Ei, dar' de aci urmează domnilor, ca inteligenţa noastră să meargă la Viena? Mai are oare inteligenţa din Viena trebuinţă de concurenţa inteligenţei noastre? Şi dacă vom duce inteligenţa noastră din patrie, apoi când vom

ajunge ca şi la noi să înainteze ştiinţele, când va înaintà musa noastră, când va puteà să-'şi capete şi la noi un palat, dacă noi pe cei mai bravi, pe cei mai practici jurişti îi vom îndepărtà din patrie? Dela cine va învăţà junimea noastră câte o idee nouă practică, dacă cei mai învăţaţi bărbaţi se vor îndepărtà din ţară?

Căutând domnilor la alt punct de vedere, că oare consult şi oportun ar fi a strămutà tribunalul suprem din Transilvania la Viena, în cas când acea strămutare ar fi în contra convingerii părţii celei mai mari a locuitorilor patriei, eu în privinţa aceasta numai atâta zic, că încât am putut noi cunoaşte părerile locuitorilor patriei, încât am putut noi cunoaşte din desbaterile din Iunie părerea majorităţii acestei înalte case, încât am putut noi cunoaşte din organele publice a acelor naţiuni, cari aici în sala aceasta nu sunt representate, părerea lor esprimată în continuu până eri alaltăeri, trebue să recunoaştem şi se mărturisim domnilor, că trei naţiuni, trei corpuri naţionale ale patriei acesteia voesc mai bucuros ca să remână tribunalul suprem aici în patrie decât să se ducă la Viena, şi numai *una* nu vrea! Şi dacă o aşa mare majoritate într'un stat constituţional dela început e atât de contrară unei asemenea legi, atunci domnilor, o asemenea lege înainte de naştere poartă în sine moartea. Sau doară trage cine-va la îndoială aceasta convingere a locuitorilor Transilvaniei? Dacă trage cine-va la îndoială şi crede că aserţiunile mele n'ar fi adevărate, atunci domnilor, în imprejurările de faţă nu remâne alta, decât că înaltul regim ar trebuì să facă apel la popor, să facă alegere nouă la dietă, ca să se convingă despre aceasta". (Polemisează apoi cu *Puşcariu* şi Herberth, combătându-le părerile, şi termină ast-fel): „Dacă astăzi se află mai asigurată justiţia în Viena, în un tribunal separat transilvan, mâne se va aflà mai asigurată într'un tribunal împreunat cu cel austriac, iar' poimâne se va aflà şi mai asigurată dacă şi legile după cari va aveà să judece acest tribunal se vor face în senatul imperial îngust. Şi atunci ce ne-a mai remas din autonomia patriei? Eu zic că nu ne-a remas nimic alta, decât neîncrederea şi nemulţămirea cătră acei bărbaţi, cătră acel regim, care a nimicit de tot autonomia patriei." (Bravo!) *)

Zimmermann vorbeşte pentru proiectul guvernului şi combate propunerea lui *Herberth*. Episcopul *Fogarassy* şi *C. Schmidt* asemenea. *Dimitrie Moga* rosteşte o vorbire

*) Cf. »*Gaz Trans.*« 1864, numărul 76 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1571—1573.

mai lungă, în contra modificării făcute, și cere ca dieta să voteze §-ul 1 așa cum 'l-a fost înaintat Domnitorului spre întărire.

Vasile L. Popp: „Am făcut esperiența domnilor, și poate că cu mine și alți onorați domni din aceasta mărită casă, că unii dintre vorbitori vorbesc pentru-ca să-'și facă cunoscute părerile lor înaltei case, iar' alții să străduesc din toate puterile a convinge despre părerile lor și pe alții. Astăzi am avut ocasiune de a esperia, că deosebi unul dintre domnii vorbitori și-a pus toate puterile ca se convingă și pe alții despre părerile ce le are despre obiectul ce stă la ordinea zilei. Acest domn vorbitor a fost domnul deputat din comitatul Turdei, dl *Dr. Rațiu.* Domnul *Dr. Rațiu* s'a străduit a convinge înalta casă, că binele numai atunci este în țară, dacă vor fi toți de convingerea d-sale, și spre a-'și ajunge scopul a întrebuințat niște mijloace, după părerea mea foarte drastice. D-sa 'și-a început cuvântarea cu vorbele: »*autonomie, centralisare*«. Se poate, că domnului deputat al Turdei i-au fost în memorie vie niște cuvinte ce s'au aruncat în zilele trecute despre o parte a membrilor din dieta aceasta, și folosindu-se de acele cuvinte a cugetat că-'i va succede a produce efect.

Autonomie! Centralisare! Cu autonomia se străduesc domnilor unii a amăgì, cum se amăgesc copíii cu daruri. Cu centralisarea să străduesc unii a sperià, cum sperii copíii cu cíuma. Acest mijloc, să mă ierte dl Rațiu, mi-se pare că 'l-a întrebuințat atunci, când a strigat: *Autonomie! Centralisare!*

Eu cred că nu este nime în această înaltă casă căruia să nu-'i zacă la inimă autonomia. Însă autonomia, dacă ai întreba pe fie-care dintre noi, că cum o înțelege, cred că nu afli doi cari să o înțeleagă tot într'o formă. Apoi domnilor, despre autonomie a vorbì atunci, când este vorba despre organisarea unui tribunal suprem judecătoresc, cred că nu ar fi la loc după cum ar fi atunci când ar fi vorba despre organisarea diregătoriilor politice.

Eu mă restrâng a atinge numai autonomia de înainte de 1848, care a avut o administrare a justiției. Știm cum stà atunci administrarea justiției, atunci când 10 din 11 părți ale locuitorilor țării nu aveau drepturi nici de a puteà pârî. Cred că aceasta autonomie nu o dorește nimeni. Aceasta ce se ține de argumentul cu autonomia, la care numai atâta mai adaog, că eu din parte-'mi nici-decum nu pot să conced, că prin aceea, că curtea supremă judecătorească nu ar

http://statuldacia.info

fi în Ardeal, ci în Viena, s'ar vătămà autonomia Ardealului. Chiar dl Dr. Raţiu a zis, că locul nu face nici o deosebire şi nu are nici o ponderositate şi nici o influinţă asupra autonomiei ţării.

Acesta ar fi darul, cu care s'ar puteà amăgì unii. Vin se vorbesc însă şi despre ciuma cu care dl Dr. Raţiu s'a nevoit a sperià pe unii, ca nu cum-va să ducă curtea supremă la Viena, ci să o lase se remână în Ardeal.

Una a fost, domnilor, îndepărtarea celor mai învăţaţi, celor mai práctisaţi ardeleni, îndepărtarea lor din ţară la Viena! Ar fi trist lucru domnilor, când ar puteà argumentul acesta al d-lui Dr. Raţiu se sperie pe cine-va, ca să nu se învoiască să meargă curtea supremă la Viena. Nu ştiu ce idee are dl Dr. Raţiu, că din câţi membri va stà acea curte? Aceea cred că nu va cugetà, că va stà nici măcar în apropiere din atâţa membri câţi sunt în dietă. Eu întreb pe dl Dr. Raţiu, că dacă sunt aici 100 şi atâţa membri, oare afară nu mai sunt destui bărbaţi cari ştiu tot atâta cât ştiu şi cei de aici? Cu atât mai puţin putem să ne temem de aşa ceva, dacă vor merge 6—7 bărbaţi practici la Viena. Aşa-dară nu ştiu cum poate zice dl Dr. Raţiu, că ţara ar remâneà goală de inteligenţă. Aşa-dar' acest argument al d-lui Dr. Raţiu e numai o spaimă.

Domnul Dr. Raţiu a mers mai încolo şi a vorbit de contopire şi a zis, că supremul tribunal transilvan se va contopi cu cel austriac general, şi contopindu-se curtea noastră supremă cu curtea supremă generală urmează, că legislaţiunea încă ar trebuì să se contopească. Mărturisesc domnilor, că dacă ar fi iertat şi dacă s'ar cuvenì demnităţii noastre ca legislatori să ne temem de ast-fel de lucruri, şi pentru-că ne temem de ast-fel de lucruri să nu facem nici aceea ce aflăm de bun, — atunci am stà rău cu facerea legilor. Dacă ar fi cum zice dl Dr. Raţiu, atunci şi eu a-şi fugì de Viena. Însă, domnilor, eu cuget, că de ast-fel de fantasmă nu trebue să ne speriem, nu ne putem teme că aşa ceva se va puteà întâmplà fără conlucrarea dietei. Dacă avem temere de regim că va face legi fără conlucrarea noastră, atunci în zadar mai şedem aici. Aşa-dară eu nici de ciuma aceasta nu mă tem.

În urmă a zis dl Raţiu, că e voia a trei naţiuni, şi numai una nu voeşte ca tribunalul suprem se remână în ţară. Dacă ar fi zis d-sa, că e voia majorităţii dietei, că e voia acelora cari scriu la jurnalele din Cluj, că e voia acelora cu cari a vorbit d-sa, nu a-şi avea nimic în contră. Dar' dacă zice că e voia celor trei na-

ţiuni, atunci 'mi-aşi luà îndrăsneala a întrebà pe dl Dr. Raţiu, că de unde ştie d-sa, că aceasta e voia celor trei naţiuni, celor trei corpuri naţionale? Nu a-şi fi cugetat mai încolo despre dl Dr. I. Raţiu, pe care de altmintrelea îl cunosc ca om liberal şi iubitor de constituţiune, că dumnealui a aruncat ceva despre care ai puteà cugeta la un fel de *Cabinetsjustiz.* Aceasta nu cred că dl advocat Dr. I. Raţiu a cugetat-o serios. Domnul Dr. Raţiu a zis, că nu e adevărat aceea ce a zis dl Puşcariu, că concrederea administrării justiţiei în a treia instanţă la guvernul reg. din Transilvania este o instituţiune nouă. Cu primejdia de a mi se zice şi mie tot aceea, trebue se zic, că dl Puşcariu are dreptate. Guvernul nici odată nu a hotărît în instanţa din urmă. Dela guvern au fost, după-cum foarte bine a observat dl regalist Zimmermann, nu numai recursuri, cum zice dl Dr. Raţiu, ci şi apelaţiuni înaintate la Maiestate. În urma recursurilor nu s'a hotărît numai asupra recursurilor, cum le înţelegem noi astăzi, unde nu se fac hotărîri în merit, ci în urma recursurilor atunci se făceau şi hotărîri meritorii. Aşa zic, că guvernul regesc nu a fost nici odată aceea ce va să fie acum curtea supremă, sau Obergerichtshof, dela care nicăiri să nu se mai dee nici un recurs, nici o apelaţiune.

Mai am numai de a reflectà ceva d-lui deputat *Moga,* şi a-'l face atent, că d-sa nu a înţeles bine alinea 3 şi 4 din rescriptul împărătesc. D-sa scoate din alinea aceea, că în rescriptul imperial s'ar zice, că dreptul de a defige locuinţa curţii supreme este dreptul coroanei şi al poporului. Aceasta nu stă în alinea aceea, ci în acea alinee stă, că dreptul coroanei şi al poporului este de a-'şi înaintà în casurile prevăzute de lege causele procesuale până înaintea tronului preaînalt. În urmă nu e de lipsă domnilor ca să repeţesc, că eu sunt întru toate pentru primirea §-lui 1 aşa cum a venit dela regim, precum am avut ocasiune încă la desbaterea legii a mă declarà pentru aceea." (Bravo.)*)

Ioan Balomiri se declară pentru propunerea lui Vajda, cerând, ca tribunalul suprem să remână în ţară. Polemisează cu Puşcariu, cu Zimmermann şi cu Herberth. *Elie Vlassa* in o' vorbire mai lungă pledează asemenea pentru primirea propunerii lui Vajda. Urmează

George Bariţiu: „A-şi avea trebuinţă de o memorie vastă, de care însă sunt cu totul lipsit, pentru-ca se ţin minte toate ar-

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1864, numărul 78 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1576—1577.

gumentele aduse pro şi contra asupra legii acesteia, care este confirmată de M. Sa, şi anume, la §. 1 din acest proiect de lege. Iar' aceasta pentru aceea, ca să nu fiu silit a repeţì argumentele cari s'au adus anume de majoritatea cu care proiectul de lege a trecut înainte cu trei luni de zile. A-şi cere deci iertare dela înaltul presidiu, dacă cu toată bunăvoinţa mea a-şi fi silit să repeţesc ceva. Premit mai nainte de toate, că eu sunt omul acela, care în toată viaţa mea am respectat opiniunile şi convingerile altora, deci poftesc şi eu, ca şi alţii să fie încai cu cruţare cătră opiniunea mea. În acest înţeles declar, că respectez şi eu opiniunea domnului deputat de Sassebeş. Cred şi eu, că poate să fie adâncă convingerea d-sale după care doreşte din nou, ca supremul tribunal transilvan să fie cu totul incorporat la curtea supremă a monarchiei, de dincolo de Leitha. Cu toate acestea, tocmai aceasta convingere a d-lui deputat al Sassebeşului mă întăreşte pe mine mai mult în a mă ţineà de opiniunea mea de înainte de trei luni, opusă în diametru opiniunii d-sale, iar' aceasta cu atât mai vârtos, cu cât am luat în mai bună consideraţiune argumentele ce s'au adus pentru contopirea totală cu suprema curte a monarchiei. Pentru-că eu din toate acele argumente nu am putut culege alt-ceva, decât un prea trist testimonium paupertatis, care s'a dat, nu numai generaţiunii de astăzi a locuitorilor Transilvaniei, ci şi generaţiunii viitoare. Dacă domnilor, administraţiunea dreptăţii în marele principat Transilvania nu poate fi altmintrelea asigurată, decât numai scoasă cu totul în altă ţară, atunci eu mă văd silit a plătì cu aceeaşi monetă şi altor popoare şi altor ţări. Întrebarea e, cum poate fi bună administrarea justiţiei în alte ţări austriace, precum şi peste Europa întreagă, pentru-că consecvenţa lucrului mă duce acolo, că ar trebuĭ dară să facem, ca să se strămute şi pe airea corpul de justiţie dintr'o ţară întralta, sau cu alte cuvinte, ar trebuì să ne întoarcem la sistema căzută în anul 1861, şi să ne aducem judecători din alte ţări, iar' cei de aici să se strămute pe airea. Iar' aceasta ar trebuì, nu numai la curtea supremă, dar' peste tot. Pentru-că dacă cine-va nu dă încredere bărbaţilor acelor 9—10 aleşi din numărul acelor două milioane suflete, cu atât mai puţin va da încredere la cei 200—300 de inşi, aleşi din numărul poporului transilvan întreg.

Mă văd silit a mă ocupà mai mult cu moţiunea d-lui deputat al Sassebeşului, din aceea causă, că eu nu ştiu cum s'a luat acea întrebare la spriginire, pecând eu eram de părere, că aceasta ar fi

trebuit să se trateze cu totul independent de aceea. Aşa sunt silit a mă ocupà cu aceea moţiune, cu atât mai vârtos, că dacă aceea din mare nenorocire s'ar primì cu majoritate de voturi, atunci ar trebuì să se delăture cu totul întregul proiect de lege, atunci desbaterea ar fi încheiată.

Eu deci nici-odată nu mă pot învoì cu incorporarea justiţiei la corpul suprem judecătoresc ce este pus peste tot imperiul, din argumentele ce s'au adus acì înainte, cari argumente ar frânge băţul peste tot viitorul nostru.

Tot acele argumente de neîncredere văd indirecte cuprinse şi în chestiunea strămutării scaunului curţii supreme, pentru care mă şi supăr adânc în inima mea, pentru-că precum am mai atins, dacă justiţia este mai sigură aiurea în tribunalul suprem mai înalt, tot aceiaşi logică duce pe apărătorii acelei opiniuni ca să estindă aceasta şi peste celelalte foruri ale justiţiei. Deci pentru-ca să nu ostenesc mai lung luarea aminte a înaltei case, mă declar încă odată în contra moţiunii d-lui deputat *Herberth,* şi pentru formularea §-lui 1 aşa cum acela a fost subşternut M. Sale spre întărire.“ (Bravo!) *)

Zimmermann combate cele spuse de Bariţiu, iar' în urmă ia cuvântul

Nicolae Popea. (Spunând că motive grave 'l-au îndemnat să fie la prima desbatere a acestui articol de lege pentru remânerea în patrie a tribunalului suprem, continuă): „Cu privire la motivele acestea, cari tot acelea sunt şi astăzi cari au fost şi atunci la desbaterea primă, mărturisesc, că convingerea mea nu s'a schimbat nicidecum în privinţa aceasta, şi pentru aceea şi astăzi, ca şi atunci, mă declar, că tribunalul suprem să remână în ţara noastră şi să nu se scoată afară. Am auzit în şedinţa de astăzi vorbiri foarte elocvente din partea altor antevorbitori. La desbaterea întâia îmi luasem voie domnilor a mă estinde şi eu mai departe, a vorbì mai mult, a aduce mai multe motive înainte pentru spriginirea causei pe care o am apărat, iar' astăzi mărturisesc, că nu aflu de lipsă a mă lăsà mai departe, şi aşa ţinându-mă strict de obiectul chestionat, voiu vorbì mai puţin.

Osia în jurul căreia s'au întors astăzi toate părerile, toate vorbirile şi împrejurul căreia să învârteşte toată desbaterea de astăzi, este preaînaltul rescript regesc, şi anume, cuvintele ce să cuprind în

---

*) Cf. »*Gazeta Trans.*«, anul 1864, numărul 80 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1580—1581.

acel preaînalt rescript, că adecă atât coroana cât şi sudiţii au avut drept mai nainte de a înainta procesele pănă la tronul M. Sale şi de acolo a-'şi aşteptà decisiunile finale în procesele lor. Eu mărturisesc, că alt motiv nou ce s'ar fi adus astăzi înainte sub decursul desbaterii acesteia nu cunosc, numai unicul acest motiv, cu toate că nici acesta nu este nou, pentru-că la desbaterea primă s'a desbătut obiectul destul şi în privinţa aceasta. Aşa eu în privinţa aceasta, în consecvenţă cu cele ce am vorbit atunci şi în legătură cu cele ce deja să aduseră înainte de alţi domni antevorbitori, cu deosebire de domnii Dr. Raţiu şi Moga, am de a zice numai atâta, că înainte de 1848 au putut să recurgă sudiţii în privinţa proceselor lor pănă la persoana M. Sale, pentru-că după legile de atunci nu erau trei instanţe ca astăzi, ci erau patru şi cinci, după-cum prea îndestulitor s'a dovedit. Au putut deci să recurgă şi se apeleze la persoana M. Sale, pentru-că ultima instanţă după legile de înainte de 1848 erà întrunită aşa zicând în persoana M. Sale. Astăzi însă, domnilor, relaţiunile s'au schimbat. Astăzi întrevenirà alte relaţiuni, astăzi nu mai sunt patru şi cinci instanţe, ci numai trei, şi ultima instanţă, care înainte erà esclusiv pe lângă M. Sa, astăzi vedem că M. Sa a dat-o din mână, o transpus-o tribunalului suprem de ţară. Aşa-dară condiţiunea, care înainte de 1848 a tras legalminte după sine înaintarea proceselor civile şi criminale pănă la persoana M. Sale, astăzi a încetat cu totul şi cessante conditione, cessat conditionatum. Aşa-dară nu pot pricepe, că de ce să se zică, că şi astăzi tribuualul suprem ar trebuì să se aşeze în Viena, la curtea M. Sale?

Ce se atinge de dreptul esclusiv al coroanei, în privinţa obiectului acestuia şi eu sunt de părerea acelor domni cari au afirmat, că în rescriptul regesc nu se cuprinde nimic despre aceasta, ba tocmai prin preaînaltul rescript regesc se dovedeşte clar, că aşezarea tribunalului suprem este un drept al coroanei şi al ţării. Aceasta se dovedeşte prin preaînaltul rescript, căci M. Sa însaşi ne dă nouă spre desbatere şi decidere obiectul acesta. Cu toate că eu cu privire la citatele domnului referent al comisiunii dietale, cu privire adecă la citatele acelea, pe cari d-sa le-a făcut la desbaterea generală în şedinţa trecută, zicând că ar stà în dreptul M. Sale a determinà reşedinţa guvernului ţării şi reşedinţa tablei regeşti, şi că atât guvernul reg. cât şi tabla regească au avut în urma decisiunii M. Sale reşedinţele lor, când în Cluj, când în Sibiiu, şi iară, când în M.-Vásárhely, când în Mediaş, — cu privire la împrejurarea

aceasta zic, şi eu sunt de părere, că are drept coroana la toată întâmplarea să determineze locul şi al reşedinţei tribunalului suprem, însă nici-decum afară de Transilvania, ci numai în patria noastră. Într'acolo cred că ţintesc şi documentele acelea ce le-a adus înainte în privinţa aceasta domnul referent. Pentru-că nu 'l-am auzit spunându-ne, că M. Sa ar fi strămutat reşedinţa guvernului regesc ori a tablei regeşti afară din ţară. Prin urmare, tot acestea vin a se înţelege şi despre reşedinţa tribunalului suprem din ţară.

Aşa-dară eu mărturisesc, că nu aflu nici un motiv temeinic adus înainte din partea domnilor cari pretind, ca tribunalul suprem de ţară să se aşeze în Viena. Vre-un motiv nou în privinţa aceasta nu am auzit, nici la desbaterea primă, nici la cea de astăzi." (Combate pe cei-ce sunt pentru Viena, şi termină ast-fel): „Domnilor! Când ast-fel de drepturi a dat dieta din mânile sale, şi când ast-fel de concesiuni a făcut ea în interesul coroanei, pentru de a aduce interesele coroanei în armonie cu interesele patriei, — apoi mărturisesc că nu pot pricepe, cum s'ar mai puteà pretinde dela noi, că precum bine a zis domnul Dr. Raţiu, unica părticică de autonomie ce ne-a mai remas, adecă tribunalul suprem încă să-'l dăm din mâna noastră. Dacă s'ar întâmplà aceasta domnilor, apoi nu ştiu cum s'ar mai puteà numì ţara noastră autonomă, pentru-că, ca să mărturisesc adevărul, în privinţa guvernului de astăzi al ţării noastre puţină autonomie ne-a mai remas, aşa, încât dacă-'mi este iertat a mă esprimà aşa, acela a devenit astăzi la starea unui Kreisamt. Mai dăm încă şi tribunalul suprem din mână, atunci eu unul nu voiu mai aflà nici o deosebire între Transilvania autonomă şi între ori-care dintre provinciile de dincolo de Leitha." (E de părere deci, ca dieta să remână pe lângă conclusul din trecut şi se roage în representaţiune pe M. Sa să întărească articolul de lege aşa cum 'l-a votat dieta.)*)

Axente Severu: „Mult onorate domnule preşedinte, onorată casă! Navita de ventis, de tauris narat arator. S'a vorbit onorată casă din partea celor mai străluciţi oratori din tot felul de punct de vedere, s'au întrecut cei mai buni jurişti ai patriei a aduce argumente vechi şi nouă pentru strămutarea tribunalului suprem la Viena şi pentru aşezarea lui în patrie. Ne-a dovedit centrul şi ne-a adus atâtea dovezi frumoase înainte, încât punându-ne noi pe punctul

---

*) Cf. »*Telegraful Român*«, anul 1864, numărul 81 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1582—1583.

seu de vedere, ar trebuì să le subscriem şi noi. Şi s'au străduit autonomiştii, deşì cu mai puţine argumente, dar' cu cărţi bătrâne, şi au dovedit că şi ei au dreptate. (Ilaritate.) Până şi preoţimea, cu crucea în frunte şi cu mâna pe pept s'a luptat ca să dovedească autonomia patriei, aşa încât mie, care nu sunt jurist, nici politician, nici preot, nu 'mi-a remas nimica, decât se vorbesc ceva la obiectul zilei din privinţa economiei noastre rurale, a industriei, comerciului şi negoţului, şi dacă cumva nu voiu ostenì atenţiunea onoratei case, şi ceva despre economia de stat.

Onorată casă! Eu din cei mai tineri şi mai cruzi ani ai mei am fost centralist şi m'am luptat până la picătura de sânge pentru centralisaţiune. Eu am fost copilul acela, onorată casă, care în 1848 am proclamat constituţiunea austriacă de pe tribuna Blajului pentru Ardeal. Eu am fost acela, care şi după căderea acestei constituţiuni am primit slujbă sau oficiu, după limba mai nouă, în regimul centralistic, şi şi acum, ca totdeauna, îmi place centralisaţiunea, dar' nu vreau se vorbesc despre asemenea lucruri, pentru-că s'a vorbit foarte mult şi cu destulă dibăcie. Eu vreau să privesc lucrul numai din punct de vedere al economiei noastre rurale, şi cred domnilor, că vor fi foarte mulţi de acord cu mine cari vor zice, că pentru economia, comerciul şi industria noastră e foarte mult când se varsă în ţară 100—200 mii florini pe an, şi când tot acestea două sute de mii, cari, dacă onorata casă nu ar crede că se varsă la un tribunal ca de care ne este vorba, eu m'a-şi încercà a demonstrà, şi cari, pentru o capitală ca Viena e nimica, o picătură de apă în marea cea mare. (Ilaritate.) Pentru-ce nu înfloreşte economia, industria, artele la noi? Pentru-că n'a stat nici-odată în proporţiune dreaptă datul cu luatul, venitul cu căpătatul, sau dările cu căpătările. Şi dacă în budgetul de astăzi să vede, că monarchia sau statul cheltueşte mai mult decât ia din Ardeal, aceasta, mult onorate domnule preşedinte şi onorată casă vine de acolo, că deşì nu partea întreagă, dar' cea mai mare a averii noastre, precum sunt cupoanele şi interesele obligaţiunilor de stat, nu mai sunt în mânile noastre, nu se mai află în ţară.

Aşa-dară domnilor, dacă vrem să ne înflorească economia, dacă vrem ca şi Ardelenii nostri se înceapă a arà cu pluguri de fer precum ară şi celelalte provincii, fără ca să fie nevoiţi a scărmânà pământul numai cu un pluguţ de lemn, şi dacă voim ca industria noastră să se poată comparà barem cu Greislereiurile din

Viena, atunci cu mâna pe cuget, — fără să disputăm dreptul coroanei, căreia nici-odată noi nu ne-am opus, — avem dovadă destulă, că tribunalul suprem judecătoresc are să-'şi aibă reşedinţa sa în Transilvania.

Dar' domnilor, să privim obiectul acesta şi din punct de vedere al economiei de stat. Eu zic acum de mine că sunt copil, atunci când e vorba de economia statului mă pricep de tot puţin, pentru-că împrejurările şi educaţiunea de care am avut parte nu m'au ajutat să pot face aceste studii după-cum am vrut să le fac, şi poate că în cele din urmă aceea ce voiu zice va fi de rîs la mulţi, dar' ce e de rîs pentru bărbaţi, pentru copii ca mine e foarte serios. Ştim domnilor, că statul nu duce actele pe postă gratis, ci plăteşte ca şi noi, după font şi de mil. Dar' se va zice, că cu transportarea actelor se va face cu o sută sau două cheltuială mai multă. Aceasta ar fi o bagatelă şi nu se poate preţuì acolo, unde se cheltuesc câte o sută, două de milioane. Mai vine şi aceea, că M. Sa după cea mai bună voinţă nu va pune de presidenţi, consilieri actuali, directori şi alţi amploiaţi la tribunalul suprem tot oameni cari vor să înainteze în rang, ci va trebuì să caute şi se pună pe cei mai vrednici. Prin urmare, acestora trebue să le dee despăgubire de mobile şi cheltuială de drum, şi aşa se vor cheltuì cel puţin 20 mii de florini, acum prima-dată, cari socotiţi cu interese de 5 la sută ne dau o mie pe an şi am aveà o economie de 12 sute.

Mai este şi al treilea lucru pentru care trebue să cheltuiască statul. Mai are să vină dela curtea transilvană locală în Viena de două sau de trei ori pe an câte un comisar (dacă voiu fi cunoscând eu bine instituţiunile judecătoreşti), aşa câte un comisar care să cerce şi să visiteze lucrările celoralalte tribunale subordonate in ţară, ce iarăşi merge pe cheltuiala ţării. Acì iară să socotim 300 fl. cheltuială pe an, şi iată că avem 1200 fl. lăpădaţi. (Ilaritate.) Şi în momentul acela în care poate venì timpul, şi nu e departe, în care noi spre întărirea noastră şi a tronuluì să vrem a ne oferì chiar şi diurnele, o mie cinci sute de florini încă-'mi sunt bani!

Mai vine domnilor încă un punct de vedere, sau cum a-şi zice, de desecare a poporului nostru. Acì vin desecările pe cari de ai luà toate narcoticele din toate spiţeriile Ardealului ca să le dai la părţile litigante să le beie, nu poate ca să le liniştească, să le adoarmă, ci ele vrând-nevrând trebue să meargă pas de pas pe urma actelor de la cari aşteaptă câştig sau pagubă. Nu este lege dom-

nilor, care să poată oprì pe părţi să nu o facă aceasta, când au să câştige sau să piardă 1000, zece mii, douăzeci de mii. Eu ştiu, că codul civil opreşte, ca părţile să se poată înţelege cu referenţii. Dar' şi d-voastră ştiţi aceea, că cu referenţii se pot înţelege şi prin advocaţi, prieteni buni şi oameni bine plătiţi. (Ilaritate.)

Se punem domnilor că se duc numai o sută de părţi litigante la Viena pe an. Se scoatem cheltuelile lor încolo şi încoace, şi iată domnilor vom aflà un alt isvor mare, pe care'l stoarcem noi din pungile noastre, ca să-'l băgăm în pungile Englezilor şi Francezilor (Ilaritate), căci la ei sunt drumurile de fer. Ştiu eu prea bine domnilor, că statul a garantat acestora interesele de cinci la sută. Dar' aceea ce a garantat statul întreg, să plătim numai noi Ardelenii? Apoi iară-şi domnilor, vine curios, că pe când M. Sa a dat Croaţilor dicasteriul pe care mai nainte nu l'au avut, nouă să ne iee şi aceea ce am avut??! Tot acelaşi bun Monarch, tot acelaşi ministeriu, tot în acelaşi timp? Domnilor! Nu cum-va meritele noastre să se preţuiască mai puţin decât ale Croaţilor? Ale Croaţilor, cu cari ne-am luptat tot pentru aceeaşi causă? Nu, domnilor, numai republicele au despreţuit meritele, şi pe cei mai bine meritaţi câte odată 'i-au exilat, iar' monarchiile totdeauna le-au preţuit pe acestea şi pe cei meritaţi 'i-au decorat şi remunerat după putinţă.

Eu socotesc, că bărbaţii de stat ai Austriei nu au uitat istoria aşa de mult, şi cred că prin motivarea legii acesteia vreau să ne pună mai mult la probă, vreau să vadă, că până la ce grad de maturitate a ajuns dieta Transilvaniei, pentru-că la părinţii cei buni nu le place totdeauna de copiii cari tot tac şi ascultă, ci mai mult de cei-ce mai resonează câte odată.

Mai este încă şi un alt punct de vedere, care merită un pic de luare aminte din partea noastră. Acesta este, că regimul şi guvernul coroanei M. Sale nu este infalibil. Se punem că acest regim, acest guvern al M. Sale şi coroana are cea mai sinceră şi mai curată bunăvoinţă pentru ţara noastră şi pentru viitorul ei, atunci când vrea să fie tribunalul nostru suprem elocat în Viena. Dar' noi ştim domnilor, că coroana şi guvernul M. Sale au avut intenţiuni bune de multe-ori şi totuşi s'au înşelat. Aşa domnilor, să nu vă supăraţi a ne aduce aminte de starea la care am fost ajuns acuma 16 ani, când M. Sa dăduse toate drepturile unei alte naţiuni mai numeroase, mai strălucite decât noi, Saşii şi Românii, şi pe noi ne-a îndreptat la graţia acesteia, ca pe slugi la stăpâni. Am avut curaj

a face atunci oposiţiune, şi M. Sa totuşi nu a luat-o în nume de rău, nu am căzut în disgraţie. (Ilaritate.)

Astăzi, domnilor, cred că şi M. Sa e plecat a lăsà tribunalul suprem îu patria noastră când va ştì, că meseriaşii nostri au ajuns la starea de cerşit, şi pe lângă toată munca, silinţa şi economia lor sunt siliţi a trece peste Carpaţi mulţi, pe-când bietul plugar, care ori-cum să fie cualificat de puturos şi beţiv, eu 'l-am văzut totdeauna şi-'l văd şi acuma că se scoală în răsăritul soarelui şi lucră până seara, şi totuşi nu poate să-'şi plătească darea. Să nu credeţi domnilor, că aceasta o fac Românii, Saşii şi Ungurii nostri ca demonstraţiune, precum a fost făcut-o aristocraţia ungurească în anii trecuţi. Nu, domnilor; când va fi cucuruzul numai cu 40 cr. ferdela, grâul numai cu ceva mai scump, de abia să-'şi vândă plugarul 100 de ferdele, tot productul seu, până se facă 40 fl. cât are să dee dare. Neplătirea dară nu e demonstraţie, ci numai din lipsa banilor. Pe-când erau amploiaţii centralişti în ţară, să bucurà ţara de o altă soarte. Nu erà orăşel în ţară, cât de mic, în care să nu fi vărsat 5, 10, 20 fl. pe lună. Atunci începuse economia, industria şi comerciul a luà alt sbor, şi doamne sfinte, cum plânge lumea din afară după sistema de atunci, pentru-că erau bani în ţară. (Ilaritate.)

Acestea sunt, onorată casă, motivele, cari m'-au îndemnat pe mine a vorbì la obiectul zilei de astăzi pentru reţinerea tribunalului suprem în ţară, şi de cumva în cuvântarea mea voiu fi vătămat ori supărat pe cine-va, ori voi fi fost prea lung, mă rog de iertare. De altă-dată mă voiu stăpânì şi mai mult. Deoare-ce eu articolul de lege nu pot să-'l primesc aşa cum 'l-a trimis regimul M. Sale, nu voiu putea ajunge ca să-'l primim, cum a zis al doilea domn orator în şedinţa de astăzi, căci e numai concesiune părută. Îmi pare foarte rău de domnul deputat Puşcariu, că vrea se facă regimului concesiuni părute. Domnilor! Dacă e vorba să facem concesiune, să o facem la vedere, nu părută, căci pentru mine cel puţin acesta e un lucru de ruşine. Şi aşa eu zic, să facem guvernului M. Sale numai la vedere şi când vor fi de lipsă şi cele mai mari jertfe şi sacrificii, şi să ne rugăm, ca M. Sa să ne facă nouă concesiune adevărată, ca bănişorii cari să cheltuesc cu privire la acest tribunal suprem să remână la noi în ţară.“ (Bravo! Să trăiască!) *)

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1583—1585.

Vorbeşte *Gull,* iar' după el ia cuvântul deputatul *Popoviciu-Servian:* „Fiind timpul înaintat, domnule preşedinte, eu încă mă voiu mărginì numai strâns la ordinea zilei. Trebue mai nainte de toate să-'mi descoper şi eu convingerea într'acolo, că doresc, ca §-ul 1 din articolul de lege, aşa întărit după-cum a venit de sus în jos, să se retrimită spre sancţionare M. Sale ces. reg. apostolice, însă nu din acele motive cari s'au adus acì înainte, că hotărîrea reşedinţei acestui tribunal de ţară s'ar ţineà de dreptul maiestatic. Nu, pentru-că după părerea mea hotărîrea aceasta nu este nici-decum drept maiestatic, pentru aceea, pentru-că însuşi regimul M. Sale 'l-a făcut obiect de desbatere când ni-'l-a trimis în jos spre desbatere. Nu e şi pentru aceea, pentru-că nu văd argumente aduse nici în preaînaltul rescript imperial cu care s'a trimis acest articol de lege în jos. Poate să fie dreptul M. Sale numai într'atâta întemeiat, încât principele Transilvaniei a avut drept a hotărî asupra recurselor supuşilor sei şi încât şi supuşii au avut drept a-'şi aşterne recursele până la persoana M. Sale.

Însă sunt alte motive domnilor, cari mă îndeamnă a spriginì aşternerea §-lui 1 spre sancţionare, pe cari aşa zicând încă nu le-am auzit acì menţionate de nimenea.

Ştim domnilor, că în fie-care stat de sistemul monarchic, spre aducerea unei legi sunt de lipsă doi factori, adecă representanţa poporului şi representanţa tronului. Între aceşti doi factori de legislaţiune trebue să fie totdeauna oareşi-cum o înţelegere bună, dacă vreau să-'şi ajungă scopul. Dacă înalta casă îşi esprimă dorinţa în acea lege, şi înaltul monarch nu e în contră, atunci de bună seamă vine ca lege în jos.

Însă domnilor, sunt unele împrejurări, unde proiectul de lege trebue schimbat. Ast-fel de schimbare s'a întâmplat şi până acum şi se va întâmplà şi de acì încolo. Deci în casuri mai puţin importante, cred că ar fi greşală când înalta casă ar insistà cu perseveranţă, încât se facă imposibilă legea ce stă sub pertractare. (Oho! Rău!)

Ce cerem noi dela înalta persoană a M. Sale, este îndreptăţită şi M. Sa a cere dela dieta Transilvaniei. Trebue să fie domnilor aceşti doi factori drepţi unul către altul şi să conceadă unul altuia. Şi cred, că pe când noi concedem M. Sale, nu facem alta nimic, fără numai înaintăm binele comun, şi în fine facem posibilă sancţionarea legii acesteia de care avem aşa mare trebuinţă.

Mai departe, domnilor, trebue în scurt să mă esprim şi în contra propunerii ce s'a făcut din partea preaonoratului domn deputat Herberth, cât şi din partea domnului regalist Zimmermann. Eu cred că aceasta propunere nu se ţine nici-decât de ordinea zilei şi de obiectul desbaterii de astăzi. Aceasta s'ar puteà prea bine să se primească în o lege deosebită, însă la legea care e deja întărită de Maiestatea Sa nu se poate primì nici-decum".*)

Ioan Aldulian: „Înaltă casă! Dreptul libertăţii de a vorbì este un drept frumos, însă după-cum ne învaţă esperienţa statelor înzestrate cu viaţă constituţională, întrebuinţat rău aduce daună stricăcioasă, şi numai întrebuinţat cu înţelepciune, cu combinaţiunea cerută de împrejurări, poate să fie folositor. Aceasta am voit a premite, mai cu seamă cu privire la poporul acela, care este astăzi represeutat prin stânga.

Altă premisiune am se fac cu privire la aserţiunea d-lui deputat *Gull,* care a zis, că persoana M. Sale să se lase cu totul afară din discuţiune. Aserţiunea aceasta domnilor, astăzi, în stadiul în care se află constituţiuuea ţării, încă nu stă. În senatul imperial, pe temeiul constituţiunii imperiale — *da.* Noi însă avem norocire a stà în legătură nemijlocită cu principele domnitor. (Aşa e!) Noi am putut să învăţăm şi să esperiem din viaţa dietelor transilvane şi a dietei presente de un an şi ceva, că mai întâiu ne întâlnim cu regimul M. Sale cu ocasiunea desbaterii asupra vre-unui proiect al lui, şi că apoi venim în stadiul al doilea, unde avem a vorbì nemijlocit cu însaşi M. Sa. Cel din urmă cas este stadiul în care ne aflăm noi acuma, este obiectul desbaterilor de astăzi. Eu trebue se mărturisesc, că-'mi pare foarte rău, că mai mulţi dintre noi nu voesc a cunoaşte deosebirea între stadiul acela în care am fost câud am făcut conclus asupra proiectului regimului şi între acela în care suntem acum.

A treia reflexiune vreau să o fac asupra punctului de purcedere luat de dl Dr. Raţiu, Moga, Vlassa şi Popea, care punct de purcedere după părerea mea este greşit. Este greşit a purcede din acel punct de vedere, ca şi cum ar fi acum vorba să transpunem noi tribunalul judecătoresc la Viena sau ba. Nu este aceasta întrebarea domnilor, ca se transpunem tribunalul suprem la Viena sau ba, ci întrebarea e să organisăm, şi cum să organisăm un tribunal suprem peutru Transilvania, care astăzi încă nu esistă? Să ne

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1586—1587.

aducem aminte domnilor, de preaînaltul rescript al M. Sale din 31 Martie 1861 de unde-'şi ia începutul epoca privitoare la întrebarea unui tribunal suprem. Ce zice M. Sa în acel rescript? Acolo zice, că până atunci, până când se va organisà o curte supremă judecătorească pentru Transilvania, împuterniceşte pe regescul guvern a duce agendele acelea în mod provisoriu.

Acì nu este organisat un tribunal suprem, ba nici n'a esistat unul ca atare pentru Transilvania, prin urmare nu putem vorbì acì, că să-'l transpunem noi la Viena sau ba? Din punct de purcedere .constituţional, respective purcezând din legile Transilvaniei aduse pe calea constituţională de legislaţiunea de înainte de 1848, curtea supremă judecătorească ex lege constitutionali e astăzi în Viena! Articolii de lege ai dietelor Transilvaniei, după-cum a desfăşurat lucrul foarte bine domnul regalist Zimmermann, Gull şi alţi membri ai dietei, — sună într'acolo, că judicatură supremă, după legile constituţionale ale Transilvaniei, nu este în Transilvania, ci în Viena, încătro ori-ce recurs e permis la persoana M. Sale, ba şi încă ori-ce proces civil, al cărui substrat represintă un preţ de 3000 galbeni, sau al cărui substrat priveşte ereditatea siculică şi represintă un preţ mai mare, care încă este apelabil la Viena. După legile aduse pe cale absolutistică, urmate până la 1860, curtea supremă judecătorească a Transilvaniei este curtea supremă generală asupra imperiului întreg. Acì noi ne aflăm între aceste doue estreme. Ce este urmarea resistenţei făcute în stadiul stării presente? Este urmarea aceea domnilor, pe care o putem prinde cu mâna, că ori trebue să se respecteze din partea regimului legile Transilvaniei şi iară să se rehabiliteze administrarea justiţiei după articolii dietali urmaţi înainte de 1848, ori să devină în vigoare legile aduse sub regimul absolutistic în privinţa aceasta, ori în fine, să se vadă domnitorul silit a octroà însuşi o curte supremă judecătorească. Întreb eu acum, ori una, ori alta, fi-va oare favoritoare pentru poporul ce se represintă în stânga? Nici-decum! Articolii dietali cari privesc acest obiect nu recunosc alta decât sistema de trei naţiuni şi patru confesiuni, şi aceasta stă din punct de vedere constituţional până atunci, până ce nu se vor schimbà legile acelea iarăşi pe cale constituţională. Ne voind noi aceasta, atunci ar urmà, sau revigorarea legilor aduse cu putere definitivă la anul 1850 şi 1852, urmate pentru organisarea tribunalului suprem, sau înfiinţarea unuia ca atare pe calea octroării, pentru imperiul întreg,

quia quartum non datur cu privire la organisarea tribunalului suprem.

Premiţând acestea, vin acum la obiect în special.

Şi eu am fost domnilor unul dintre aceia, cari au votat atunci când s'a făcut votarea nominală pentru reşedinţa în Transilvania. Spiritul conducător pentru mine, — precum presupun eu, — a fost şi pentru alţii, şi mai mult a fost acela, care obicinueşte a jucà rol principal acolo, unde curge un fel de negoţiaţiune pe calea legislaţiunii între representanţa poporului şi coroană, cu privire la legea ce stă din mai mulţi paragrafi. Eu încă atunci mi-am declarat părerea, — a putut vedeà fie-care, — eu care am avut norocire a conversà despre obiectul acesta, ce convingere am avut eu despre aceea când am zis, că întrebarea unde să fie reşedinţa tribunalului suprem este o întrebare subordonată, iar' nu vitală pentru Transilvania. Întrebarea poate fi vitală numai pentru aceia, cari au să ajungă cu aceasta care-va scopuri politice, ceea-ce însă despre poporul representat prin stânga nu se poate presupune. Întrebare vitală pentru mine a fost numai aceea, că la organisarea tribunalului suprem, în ce priveşte persoanele, nu s'a fost luat nici un fel de respect din partea înaltului regim la sistema politică naţională a Transilvaniei, reînoită numai în anul trecut prin inarticularea şi a naţiunii române. Acolo nu s'a fost dat garanţă, că posturile acestui tribunal suprem au să se dee numai la Transilvăneni, cu respect la patru naţiuni şi şase confesiuni. Aceasta a fost ţinta mea, spre a cărei ajungere am conlucrat mijlocit prin votarea făcută la §. 1 şi care ţintă, mulţămită M. Sale, acum s'a şi ajuns, dovadă §-ul 3 întărit deja de coroană după-cum 'l-am modificat noi înşine, ceea-ce pe naţiunea română mai aproape decât pe ori-care alta din ţară trebue să o mulţămească, şi care §. mai cu seamă noi, naţia română, trebue să-'l ţinem strâns în mână, pentru-că este §-ul cel dintâiu unde a întrat şi naţia română în sistema politică-naţională a Transilvaniei, ca participantă la beneficiile ţării. La nime nu poate să-'i zacă la suflet mai mult păstrarea şi reţinerea acestui articol de lege decât poporului care e representat în stânga, pentru-că opoziţiunea îndreptată într'o direcţiune ca aceea, încât să poată rupe firul negocierii între dietă şi coroană în privinţa obiectului zilei, numai nouă poate să ne fie dăunoasă, căci status quo, care ar remâneà într'un cas ca acela neatins, poate fi ori-cărei altei naţii a Transilvaniei folositor, numai pentru poporul român nu. Oposiţiunea care

se arată în stânga, amenință a face precariă, ba putem zice probabiliter imposibilă sancționarea acestui articol de lege, pentru-că întrebarea este astăzi singură aceea, primim noi articolul acesta de lege sau nu? Tertium non datur. Dacă s'ar hotărî cum-va prin majoritatea dietei neprimirea acestui articol de lege, ceea-ce ar fi foarte de compătimit, urmarea este sigură, este căderea articolului în fântână în întreg cuprinsul seu, și respective căderea §-lui 3 din acest articol de lege, care pentru întâia-oară face schimbare în sistema Transilvaniei politică-națională de trei națiuni și patru confesiuni, cu ocasiunea trebilor din lăuntrul țării.

Să vedem acum foloasele practice, să vedem autonomia țării, adusă înainte drept motiv din partea unor domni din stânga în contra primirii articolului de lege. Despre autonomia țării ar trebuì să tac, căci aceasta e desbătută din toată partea de acei domni, cari au vorbit pentru primirea articolului de lege, și e documentată cu atâtea argumente, încât nu e de lipsă să mai adaog și eu din parte-'mi ceva la aceea. Numai atâta vreau să aduc înainte, că eu nu pricep ce legătură află domnii aceia între autonomia țării și reședința tribunalului suprem judecătoresc. Autonomia țării nu se garantează nici-decum prin locul tribunalului suprem, ci prin puterea legislatorie, eserciată prin dieta proprie, prin separarea agendelor între dietă și puterea esecutivă. De puterea esecutivă se țin agendele tribunalului suprem, fie acela în Viena ori în Transilvania. Nu are întrebarea aceasta nici o influință și nici o ponderositate. Interesele partidelor amintite de dl Axente, depărtarea lor dela tribunalul suprem, cred că pentru bărbați de specialitate sunt motiv care merită cea mai puțină considerare. Tribunalul suprem nu are de a da Tagsatzunguri. Nu are să trateze, să confereze cu partidele, ci are să judece din acte, ținându-se strict de cuprinsul lor. Nu au partidele nici o causă se meargă la Viena, mai cu seamă partidele pentru cari să văd a vorbì unii domni din stânga. Interesul partidelor este, ca judecătoriul suprem să fie cât se poate mai departe de actori și de incți, pentru-că așa poate să fie mai apărat și de influințarea lor, și atunci justiția pe care o doresc partidele este mai asigurată.

S'a mai zis, că un fel de concesiune am puteà se pretindem și noi în privința reședinței tribunalului suprem transilvan, pentru-că ni-am dat din mână dreptul de alegere. Aceasta nu stă, că dreptul de alegere ar fi folositor pentru noi, și că am dat ceva folositor din mână pe seama regimului. Nu stă așa lucrul, domnilor. Dreptul

de alegere pentru amploiaţii de justiţie în secolul al 19-lea pentru Transilvania, precum poate pentru toate popoarele civilisate, zic pentru toate popoarele, cari iubesc o justiţie dreaptă şi independentă, prin care să se garanteze înaintarea binelui public, siguranţa de persoană şi avere, înaintarea creditului public, — este o calamitate, un mallum, o sarcină de care a ne scuturà cu un ceas mai în grabă este datorinţa noastră. Noi voim a asigurà independenţa justiţiei. Justiţia e chemată să stee deasupra ori-cărei partide, fie aceea naţională, confesională, ori alt-fel, după-cum în această unică privinţă prea bine a observat dl deputat Herberth. Ori-ce tribunal, dar' în deosebi cel suprem, ar fi să fie ca preotul sfinţit, manuţinător al sfintei scripturi în administrarea justiţiei.

Cu acestea din parte-'mi încheiând vorbirea şi făcând încă odată atentă pe preaonorata stângă la urmările amintite de mine, cari probabiliter vor urmà din o resistenţă faţă cu preaînaltul rescript împărătesc prin care însaşi M. Sa vorbeşte cu dieta ţerii, — recomand înaltei case primirea acestui articol confirmat de M. Sa, în tot cuprinsul seu". (Bravo! din centru.)*)

Mai vorbeşte *Moga,* răspunzând lui Ioan *Aldulian,* apoi V. L. *Popp* şi raportorul. In urmă desbaterea se declară încheiată, şi dieta cu majoritate de voturi primeşte propunerea comisiunii, declarându-se pentru paragraful modificat.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa CIV.

Ţinută în 23 Septemvrie. Să continuă discuţia asupra legii despre înfiinţarea tribunalului suprem transilvan. *Presidentul* pune întrebarea, dacă cad sub desbatere nouă toţi paragrafii articolului de lege modificat, ori numai paragrafii modificaţi? Vorbesc la obiect *Zimmermann,* episcopul *Fogarassy, Filtsch,* Dr. *Teutsch,* unii pentru o părere, alţii pentru alta, în urmă ia cuvântul *Ioan Puşcariu* şi constată, că legea întreagă nu poate fi supusă discuţiunii parlamentare, ci numai modificările făcute din parte preaînaltă. Rosenfeld propune să se ia în desbatere întregul articol de lege, din paragraf în paragraf. Zimmermann pro-

*) Cf. »*Gaz. Trans.*« 1864, numărul 82 şi »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1587—1588.

pune desfacerea justiției de cătră administrațiune. Budacker cere ca propunerea să fie trecută la comisiunea pentru organisarea justiției inferioare.

Dieta acceptând propunerea lui *Pușcariu*, votează en bloc toți paragrafii legii, fără discuție, și primește propunerea făcută din partea lui Budacker, ca propunerea lui Zimmermann să treacă la comisiunea pentru organisarea justiției inferioare. Articolul de lege se votează apoi și în a treia cetire. Ședința se încheie.

Representațiune în chestia serviciului militar.

Ședința CV.

Ținută în 24 Septemvrie. Thiemann interpelează în chestia unor acte de cari are trebuință comisiunea pentru a opta proposiție regească, ear' Obert în chestia §§-ilor 10, 12 și 13, rămași nediscutați din legea electorală. Se dă concediu pe două săptămâni lui Tim. *Cipariu*. Se presentează mai multe petițiuni, între cari și a comunelor Orlat, Jina, Veștem și Racovița, pentru a li-se da în proprietate munții pe cari îi folosesc mai bine de o sută de ani. Nicolae *Popea* propune alegerea unei comisiuni speciale pentru studiarea acestei afaceri. Românii sunt pentru propunere. Sașii contra. La votare propunerea *cade* și petițiunea trece la comisiunea petiționară.

Urmează raportul comisiunii încredințate cu studiarea propunerei lui Obert referitoare la *reducerea timpului de serviciu în armată*. Comisiunea propune representațiune către M. Sa. Raportorul Obert motivează pe larg propunerea, apoi cetește proiectul de representațiune, care e următoriul, după traducerea română de atunci:

„Maiestate ces. reg. apostolică! Doamne preagrațioase! Cu altisima sancționare a articolului de lege XXI. din anul 1847 privitor la modul asentării și la capitulațiunea recruților, precum și a instrucțiunii respective, totodată subșternută, după o lungă și deșartă așteptare s'a fost delăturat în fine acea nefericită procedură repugnătoare, atât legilor patriotice, cât și cerințelor umanității, după care junii meniți spre întregirea oastei să prindeau cu violență, să

smulgeau din sinul familiilor lor şi să asentau pentru serviciul militar pentru toată viaţa lor.

Prin aceasta s'a făcut cu putinţă întregirea regimentelor transilvane, mult timp amânată, şi se regulà într'un mod care corespondea, atât recerinţelor ţerii, cât şi privinţelor celor lămurite şi pătrunse de respectul demnităţii umane a timpurilor moderne, de-şi nu pe deplin, încai într'o parte foarte însemnătoare.

Conform stării constituţionale de atunci, acel articol de lege rămase anume într'un respect sub gradul recerinţelor sapienţiei de stat sănătoase, lăsând adecă neatinsă posiţiunea privilegiată a nobilimei ce erà deobligată numai la insurecţiune, nu însă şi la serviciul militar stabil, şi declară numai poporaţiunea ignobilă de îndatorată spre împlinirea sarcinei militare.

Numai deslănţuirea cunoscutelor evenimente, cari şi asupra patriei noastre îşi manifestară reacţiunea neinvingibilă, aduse la valoare idea egalităţii tuturor cetăţenilor înaintea legii, şi gloriosului regim al M. Tale îi fù reservată sarcina de a realisà principiul acesta al dreptăţii, prin estinderea obligamentului de serviciu militar asupra tuturor cetăţenilor, fără distincţiune de naştere, de posiţiune în viaţă şi de clase sociale.

Binefacerea care resultă din aceasta marinimoasă determinaţiune a M. Tale, poporaţiunea marelui principat Transilvania o întimpină cu bucurie şi cu gratitudine. In comuna obligativitate spre purtarea armelor din partea tuturor cetăţenilor ea vede o legătură, care uneşte durabil şi strâns diversele regate şi ţări reunite sub putintele sceptru al M. Tale, nu numai între sine, ci şi cu patria cea mare şi comună.

Pe când deci dorinţa de a vedè o parţială modificare a legii pentru întregirea oastei din 18 Septemvrie 1858 se arată şi în mediul credincioasei şi principelui seu spre tot sacrificiul aplecatei poporaţiuni a Transilvaniei, — apoi motivul acestei dorinţe zace numai în antipatia cătră determinaţiuni singuratice, şi nici-decum în aceea, că doară nu ar aprecia principiile cele mari ale acestei legi comune, purcese din basa învariabilă a sancţiunii pragmatice, ce condiţionează unitatea imperiului.

Preacredincioşii supuşi representanţi ai marelui principat Transilvania, adunaţi în dietă, încă în preaumilita lor adresă din 21 August 1863 au accentuat cu cel mai profund respect faptul, că poporaţiunea transilvană cu dor aşteaptă o regulare a obligamentului

militar, ce ar respectà mai bine recerinţele unei economii poporale sănătoase.

După-ce iarăşi suntem adunaţi spre a ne consultà despre binele patriei, simţim boldul, ca de nou să pronunţăm aceasta dorinţă, şi tot-odată preaumilit indigetăm mai apriat acele determinaţiuni ale legii pentru intregirea oastei, cari cu preferinţă să par apăsătoare poporaţiunii acestei ţări.

1. În sensul sus menţionatei instrucţiuni din anul 1847 contingentul de recruţi al diverselor jurisdicţiuni se repartisà pe singuraticele comunităţi, pe când conform prescriptelor legale de acum, la repartiţiunea contingentului de recruţi să ia respect numai la cercurile de completare, la comune însă ca atari nici-decum.

Aceasta e însă cu atâta mai deplorabil, cu cât acea determinaţiune a instrucţiunei din anul 1847 corespunde nu numai prea momentuoasei posiţiuni ce se cuvine comunei în organismul statului, ci tot-odată e şi scutul cel mai sigur în contra orbului joc al întâmplării, după care junii din câte o comună apţi de miliţie să pot asentà toţi într'un an, pecând alta, sau mai multe comunităţi vecine, pot să remână cruţate deplin; apoi formează şi controla cea mai eficace spre a contenì des obvenitoarele înşelăciuni, şi în fine anumit posibilitatea dosirei dela asentare, ce e cu totul facilitată.

2. In virtutea prescriptului din §. 28 al legii pentru completarea oastei, comandanţii cercurilor întregitoare, sau substituţii lor, ca membri ai respectivelor comisiuni, au se iee parte şi la decisiunile asupra dreptului de eliberare, pe când după usanţele legale de mai nainte, persoanele militare activau numai la cercetarea medicală şi la asentare, iar' decisiunea asupra dreptului de eliberare erà atribut neţermurit al oficiilor politice. Aceste din urmă diregătorii a priori întimpină încredere mai mare din partea poporului, pe când în contra indivizilor militari să ridică imputarea, că n'ar fi familiarisaţi cu imprejurările vieţii cetăţeneşti, ce să reduc la titlurile de eliberare, în acel grad, ca să poată enunţa sentinţă dreaptă.

Pe lângă aceasta concurge încă o împrejurare apăsătoare, că adecă modalitatea cea simplă a conscrierii recrutânzilor de mai nainte să streformă într'o procedură complicată, care peste toată măsura înmulţeşte numărul reclamaţiunilor, ce cad cu greu, atât părţilor, cât şi diregătoriilor.

3. Foarte apăsător e mai departe prescriptul despre substituţiunea în serviciul militar, citat în §-ul 23 al legii pentru întregirea oastei,

şi anume, dispoziţiunea cea cu totul nedreaptă, conform căreia are să se depună taxa de eliberare mai nainte de trasul sorţii şi de asentare.

Mărimea taxei de eliberare, pentru cea mai mare parte a locuitorilor ţării de sine enormă, devine cu atâta mai apăsătoare, cu cât prescriptul mult mai blând, cuprins în §-ul 11 al instrucţiunei din 1847, e profund înrădăcinat în noţiunile de drept ale preacredincios supusei poporaţiuni transilvane, căci în sensul acestuia, fie-care recrut asentat poate presentà în locul seu alt individ apt de miliţie, şi în acest mod, adese cu spese puţine putea reduce sarcina militară, repugnătoare poate relaţiunilor personale sau aplecărilor sale, asupra unui individ, care din libera sa determinaţiune era gata a se consacrà acestei chemări.

4. Motivul din care, cu toată lipsa de bani a acestui mare principat, şi acum încă se dau cereri pentru concesiunea depunerei de taxe de eliberare, stă mai ales în aceea, că legea pentru întregirea oastei în dispoziţiunile sale despre titlurile de eliberare nu respectează de ajuns indigenţele unei economii populare sănătoase.

În sensul acestor dispoziţiuni sunt adecă condiţionat scutiţi de sarcina militară, studenţii gimnasiilor superioare şi ai seminarelor, pe când pe alumnii şcoalelor reale superioare, ai institutelor de forestierie şi de agricultură mai înalte, însaşi legea îi eschide dela aceasta favoare.

Aceşti din urmă deci nici de acel prescript al legii pentru întregirea oastei, — mai mult decât aspru, — nu să pot bucurà, după care cei dintâi au drept de scutinţă dela serviciul militar atunci, când pot să documenteze clase eminente din toate obiectele studiului ce li-se propune, pe când în asemenare cu acesta, legea patriotică de mai nainte să mărginea a prescrie numai documentarea clasei progresive bună, cum să recere şi acum în respectul studiului teologic.

Instituţiunea din anul 1847 în paragraful 14 condiţiona scutinţa de miliţie a singurilor fii, fără diferinţă, numai de dovedirea neapăratei lipse spre purtarea economiei rurale, sau a întreprinderei industriale; asemenea da drept de scutinţă tuturor celoralalţi fii ai unui părinte, încât acela avea un fiu în serviciu ostăşesc; din contră, legea pentru întregirea armatei în vigoare, prin dispoziţiunile sale eliberează chiar pe singurii fii numai sub certe condiţiuni, adese absolut irealisabile, şi îndatorează la purtarea armelor pe toţi fiii unui părinte de familie.

Scăderile ce să nasc de aici, în respectul culturei de pământ şi al purtării meseriilor industriale în acest mare principat, considerate din punctul de vedere al bunăstării poporului, precum şi al contribuabilităţii, trebue să le declarăm cu atât mai mari, cu cât la noi din zi în zi mai mult să simte lipsa de mâni active şi apte de lucru. Casurile în cari, prin aplicarea fără nici o cruţare a dispoziţiunilor acestei legi, familii mai nainte avute au ajuns în stare cu totul precarie, nu sunt nici-decum rarităţi, şi e un fapt nedisputabil, că crescenda scăpătare a poporului sătean şi urban transilvan, prin determinaţiunile acestei legi s'au accelerat esenţialmente, şi fără încetare încă se tot potenţează.

5. In oposiţiune tot aşa de apropiată cu recerinţele unei economii populare sănătoase stă în fine durata capitulaţiunei militare, normată de legea întregirei oastei.

In articolul XXI din anul 1847 capitulaţiunea recruţilor erà fixată la opt ani, şi aceasta stipulà clar, că după împlinirea acestor ani, soldaţii toţi au de a să concedia definitiv, iară în sensul §-lui 6 al legii de intregirea oastei vigente, şi după decursul acestei capitulaţiuni destul de lungi să îndatorează respectivii încă la doi ani de reservă.

Acum firea acestei îndatoriri aduce cu sine, că numai esceptionalmente să află de cuviincios fundarea unui asezământ domestic, prin încheierea unei căsătorii legale, şi aşa junilor inrolaţi la oaste numai după zece ani, adecă în etate de 30—31 ani le este cu putinţă a deveni indepedenţi şi a-'şi vedè de casă şi de economia independentă.

Prin aceasta să înstrăinează, nu numai vocaţiunei lor sociale, dar' îşi perd încă şi acea iubire de lucru şi acel spirit de intreprindere, cari de ordinar sunt apanajul deceniului bărbăţiei, imediat următor celui copilăresc, şi de regulă eserciază influenţa cea mai durabilă asupra esistenţei economice a omului. Nu putem lăsà însă neamintit, că perderea aceasta în modul cel mai simţibil loveşte şi pe stat, căci debilitează puterile contribuabile, a căror întărire din respectul stării de tot strâmtorate a finanţelor imperiului e atâta de dorit.

Acestea sunt, Maiestate, acele dispoziţiuni ale legii pentru întregirea oastei, a căror modificare preacredincioşi supuşii representanţi ai marelui principat Transilvania cu dor le aşteaptă, în interesul celei mai mari cruţări posibile a contribuabilităţii şi a crescământului capacităţii de imposiţiune, atâta la ţară, cât şi în cetăţi.

După-ce o reformă a legii pentru întregirea oastei, corespunzătoare acestor aşteptări, după-ce anume reducerea capitulaţiunii ostaşilor la măsura cea mai mică posibilă, nu numai nu invoalvă debilitarea, ci din contră, e aptă a contribuì spre întărirea armatei, căci reducându-să capitulaţiunea, junii cu mai multă bucurie vor alergà sub glorioasele stindarde, decât până acì, spre a-'şi împlinì datoria cătră principe şi patrie, — cutezăm deci preaumilit a subşterne la gradurile sacratisimului tron rugământul nostru:

Maiestatea Ta preagraţios să te înduri a dispune, ca o lege regulătoare a îndatoririi militare, considerând încât să poate recerinţele unei economii populare naţionale, să se prelucre şi să se presenteze înaltului consiliu imperial spre cuvenită pertractare în cale constituţională.

Cu neclătită credinţă şi plini de încredere, că rugarea noastră preagraţios va fi ascultată, sûntem cu cea mai profundă veneraţiune, ai M. Voastre ces. reg. apostolice, etc. Sibiiu 17 Septemvrie 1864" *)

Discuţia e deschisă. Vorbeşte Conrad, M. Schuller, Haupt, Fried. Schneider, Fabini, Gavriil Manu, în urmă dieta votează representaţiunea ca basă pentru discuţia pe articole. Şedinţa să încheie.

Şedinţa CVI.

Ţinută în 27 Septemvrie. Să înaintează unele petiţiuni, presidentul dă unele răspunsuri, G. Manu face propunere pentru ştergerea dării pentru cap şi reducerea dărilor directe, în urmă se întră în ordinea de zi. Titlul şi întroducerea representaţiunii votate în şedinţa premergĕtoare să primeşte. La punctul 1 să naşte discuţie. Vorbeşte Haupt, Eitel, Moga, Dr. Teutsch, Baronul Bedeus, Ioan Balomiri, Gaetan, C. Schmidt, Puşcariu. Discuţia să întrerupe. Şedinţa să încheie.

Şedinţa CVII.

Ţinută în 30 Septemvrie. Sĕ înaintează petiţiuni şi să ceteşte hârtia comisarului regesc despre sancţionarea articolului de lege privitor la sancţionarea şi publicarea în viitor a legilor transilvane.

---

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1864 numărul 83.

Să întră apoi în ordinea de zi. Obert recomandă spre votare punctul prim din representaţiunea cunoscută. Să votează alinea primă a punctului, cu un adaos făcut de Dr. Teutsch, ear' asupra alineei a doua să discută mai departe. Vorbeşte Haupt, Obert, primindu-se alinea, cu adaosul lui Haupt. La punctul 3 din representaţiune Haupt face trei propuneri, dintre cari una se primeşte. Încolo toate punctele din representaţiune se votează en bloc, la propunerea lui Rannicher, împreună cu pasagele de încheiere. Şedinţa să încheie.

Şedinţa CVIII.

Ţinută în 1 Octomvrie. Fogarassy şi Wittstock cer concediu. Să dă. La ordinea zilei se pun §§-ii 10, 12 şi 13 rămaşi nediscutaţi din legea electorală. Vorbeşte Obert, Koronka, Nicolae *Popea,* Ioan *Puşcariu*, *Moga, Bariţiu,* Ioan *Balomiri, Negruţiu,* Zimmermann, *Gaetan,* la §-ul 10, ear' în urmă discuţia să declară încheiată şi şedinţa se ridică.

Şedinţa CIX.

Ţinută în 3 Octomvrie. Sĕ înaintează mai multe petiţiuni. Presidentul învită membrii dietei pe orele 9 şi jumătate din ziua următoare la întrunire în sala de şedinţe, pentru a merge în corpore la comisarul dietal şi apoi la biserică, fiind ziua onomastică a domnitorului.

Interpelează Herberth şi *Moga,* acest din urmă în chestia întârzierii sancţionării articolului de lege despre egala îndreptăţire a limbilor, apoi să continuă discuţia întreruptă în şedinţa trecută. Să aleg oratori generali *Ales. Bohaţiel* şi Plecker. Vorbeşte întâiu.

Ales. Bohaţiel: „Inalt presidiu! Aşi fi foarte scurt în vorbirea mea, pentru-că atâtea s'au adus pe larg în contra §-lui 10, încât eu din parte-mi pe lângă cea mai mare opintire nu aşi puteà, n'aşi mai şti adaoge ceva spre sprijinirea paragrafului aşa precum se află în proiectul comisiunii. In contră încă aşi mai puteà aduce foarte puţin. Insă sunt mai multe declaraţiuni făcute din partea domnului părinte regalist Koronka, cari nu le pot nici decât trece cu tăcerea, ca nu cumva mâne poi-mâne să se folosească cu acelea în contra noastră ca argument, zicându-ne: qui tacet consentire videtur.

Aşa d-sa a adus în vorbire lungă şi ştienţifică într'altele, că noi voim a contopì naţiunea maghiară şi secuie într'una, când e vorba de împărţirea representanţei, deşì acelea doue naţiuni sunt surori gemene. A doua a zis, că după legea presentă nu e destul de bine representată aristocraţia maghiară, care a conlucrat totdeauna mai mult spre apărarea patriei, şi care mai numai singură a apărat patria cu Săcuii, pentru-că Saşii făceau bani, ear' Românii produceau bucate. Zice că aristocraţia într'atâta a conlucrat la apărarea patriei, încât mai nu a mai rămas, precum arată parochiile cele multe deşerte. Mai încolo pofteşte, ca toate oraşele, cari până la 1848 au avut doi representanţi, să-'i aibă şi de acì înainte, însă cari cu atâta consecinţă logică se leagă de trecut, unde e vorba despre Haţeg şi Hunedoara, pe acestea le lasă afară din consecinţă şi lor nu le cere representanţă. Ce se ţine de contopirea pe care o am vreà noi, de aceasta nu e vorbă. Căci noi deşì cunoaştem că sunt surori aceste naţiuni, ştim însă că nu sunt una, fără naţiunea maghiară e după un proverb al Săcuilor fiica naţiunii săcueşti. Aceasta o zice cunoscutul proverb săcuesc, cunoscut în toată Săcuimea, că adecă Săcuii au făcut pe Unguri.

Ce se ţine, că nu e din destul representată aristocraţia maghiară, eu din parte-mi sunt de acea convingere, că aristocraţia maghiară din Transilvania e aşa representată, precum e representată şi ceealaltă parte a naţiunei maghiare, şi în care proporţiune e representată şi naţiunea română, care locueşte prin comitate, dimpreună cu aristocraţia maghiară. Şi eu nu aflu nici o deosebire întră interesele aristocraţiei şi ale poporului, căci la noi se află aristocraţia aleasă de popor prin domeniuri mari foarte puţină, căci ea e contopită între cetăţeni.

Ce se ţine mai încolo, că aristocraţia a apărat patria aceasta, şi cu deosebire aristocraţia maghiară, aceasta nu stă nici decât, pentru-că precum ştim, înainte de a devenì Transilvania sub casa domnitoare a Austriei, se apărà patria mai mult prin banderii, la cari trebuiau comitatele după mulţimea poporaţiunii să contribue, iar' nu după numărul aristocraţiei maghiare. Şi cum-că au luat parte tocmai în aşa măsură Românii ca şi Maghiarii la apărarea patriei arată, că în cele mai multe comitate sunt tot atâtea, ba în unele încă mai multe familii române nobilitate pentru apărarea patriei decât maghiare. Ce se ţine de deşertarea unor ţinuturi de Unguri, eu nu prea cunosc ţinuturi în cari când-va să fi fost Ma-

ghiari şi mai la urmă să se fi colonisat prin Români. Ci din contră, ştiu mai multe ţinuturi româneşti, cari s'au contopit în Maghiari. Aşa în mijlocul Secuilor e un sat astăzi maghiar Oláhfalú, şi opidul Bereczk, cari înainte cu 400 de ani au fost comune curat române. Dar' în districtibus Olahorum din Hunedoara sunt şi mai multe sate maghiare, cari dovedesc, că Românii s'au prăpădit vărsându-'şi sângele întru apărarea patriei. Ce se ţine de parochiile deşerte, eu nu recunosc, că locuitorii acelora ar fi sângerat în apărarea patriei, ci acele parochii deşerte vin încă de sub principii naţionali, de atunci, când mai multe protopopiate române erau supuse de-adreptul superintendentului reformat. Atunci s'au format parochiile acelea, cari cât şi-a căpătat oţiră de eserciţiu mai liber religia română, îndată au rămas deşerte parochiile, făcându-şi Românii biserică de confesiunea lor şi alegându-şi preoţi de limba şi naţionalitatea lor.

Ce se ţine de meritele nobililor unguri în apărarea constituţiei, le dau drept, însă aci s'a împlinit zicala română, că cine împarte parte-'şi face. Pentru aceea, nu a-'şi dori şi nu sunt de aceea convingere, ca aristocraţiei să-'i dăm noi un Extrawurst, precum a zis dl Puşcariu (Ilaritate), fără să fie representată şi aristocraţia între ceialalţi locuitori ai patriei, după proporţiunea ce 'i-se cade. Ce să ţine mai încolo de aplicarea principiilor pe cari le-a zis domnul regalist Koronka, că adecă să se deie încă la o parte din scaunele săcuieşti o representanţă mai mare, eu combinând legea aceasta, adecă disposiţiunea §-lui 10 cu datele statistice, am venit la acea convingere, că scaunele săcuieşti, în proporţiunea numărului, luând deputaţii oraşelor cu deputaţii scaunelor, sunt destul de bine representate, luând afară scaunul Udvarhely, care e mai aşa de rău representat în dietă ca şi districtul Năsăudului, şi pentru aceea sunt de părere, că scaunului Udvarhely 'i-se mai cade şi trebue dat încă un deputat. Mai încolo sunt de convingere, că între oraşe, Turda, luând numărul poporului şi diversele interese, e mai rău representată decât alte cetăţi, şi că dară Turda încă poate veni după Cluj, Sibiiu, Braşov, în numărul Mediaşului, Bistriţei, Sighişoarei, etc. şi Turdei încă 'i-se mai poate da un deputat. Aflù însă domnilor, că între toate jurisdicţiunile districtul Năsăudului e cel mai rău representat, pentru-că acolo nu are nici un oraş representanţă deosebită, aşa, că pe când în districtul vecin al Bistriţei 18.000 de locuitori sûnt representaţi prin patru deputaţi, doi din partea oraşului Bistriţa, doi din district, pe atunci în districtul Năsăudului 50.000 locuitori sunt

representaţi prin doi deputaţi. Aşa, atât din punctul acesta de vedere, cât şi din punct de vedere, că opidul Rodna e un opid din cele mai însemnate în Transilvania, ceea-ce şi de principii naţionali s'a recunoscut şi din care punct de vedere 'l-a fost încorporat regele Mateiu la anul 1472 cu Bistriţa: „ut iisdem juribus Privilegiis et immunitatibus gaudeant cives Rodnenses, quibus cives civitatis Bistriciensis". Drept că Mateiu s'a înşelat în convingerea şi speranţa sa, pentru-că zău, aceia n'au fost prin magistratul Bistriţei asemenea trataţi, fără au fost supuşi aşa, încât dacă nu era un popor cam de munte, venea şi el la stare jobăgească". (Pledează în restul vorbirii pentru trecerea între comunele cu deputaţi proprii a următoarelor comune româneşti: Năsăudul, Rodna, Satulung, Săliştea şi Mercurea.)

Presidentul: „Domnul deputat Alex. Bohaţiel face propunere, ca Satulung, Sălişte, Năsăud, Rodna şi Mercurea să capete câte un deputat propriu".

Alex. Bohaţiel: »Întru atâta, că părtinesc propunerea dlui deputat Balomiri cu privire la Năsăud şi Rodna, a dlui deputat Popea cu privire la Satulung şi Sălişte, a domnului regalist Koronka cu privire la Turda şi Udvarhely, şi numai cu privire la Mercurea fac propunere independentă".*)

Vorbeşte apoi Plecker pentru primirea neschimbată a proiectului guvernului, ear' *Moga*, ca raportor al majorităţii din comisiune, pentru paragraful comisiunei, care *sĕ votează.*

Să primeşte propunerea, ca Blajul să aibă deputat propriu. Paragrafii 12 şi 13 din legea electorală să votează fără discuţie. Asemenea alinea a doua din §-ul 21 şi §-ul 23, rămaşi în suspens. *Bariţiu* propune apoi un paragraf final de următorul cuprins: „Aceasta lege va întra în activitate din ziua în care se va publica în dietă". Propunerea e primită. Înainte de a se face cetirea a treia a acestui articol de lege, să ordonează aranjarea paragrafilor în ordine potrivită. Sedinţa să încheie.

Şedinţa CX.

Ţinută în 6 Octomvrie. Să ceteşte hârtia comisarului dietal referitoare la sancţionarea articolului de lege despre modalitatea trimiterii deputaţilor la senatul imperial. Dieta

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1690—1692.

ascultă vestea în picioare. Sĕ face votare pentru un post de notar, în locul demisionatului Wittstock. Urmează cetirea a treia a legii electorale. Să înaintează până la §-ul 23, făcându-să mici modificări stilare. Şedinţa sĕ încheie.

Şedinţa CXI.

Ţinută în 7 Octomvrie. Contele *Nemeş* cere concediu. Sĕ dă. Presidentul comunică resultatul alegerii din şedinţa trecută. Notar al dietei a fost ales *Conrad*. Să continuă cetirea legii electorale, care în fine să declară votată şi în cetirea a treia. Sĕ ceteşte de nou representaţiunea în chestia reducerii anilor de serviciu la miliţie, care asemenea să votează în a treia cetire. La întrebarea lui *Elie Vlassa*, că de ce nu să dă răspuns la interpelaţia deputatului Dr. *Ioan Raţiu* în chestia comunelor Ilva-mică, Feldru, Nepos şi Rebrişoara din districtul Năsăudului contra comunelor Iad, Pintic şi Mettersdorf, presidentul răspunde că n'a sosit încă răspunsul dela guvern. Nicolae *Popea* înaintează o petiţiune a comunei Vama-Buzăului, în causă urbarială. Ordinea de zi fiind eshauriată, şedinţa să încheie.

Şedinţa CXII.

Ţinută în 11 Octomvrie. Să pune la ordinea zilei alegerea deputaţilor pentru senatul imperial dela Viena. Dieta alege în locul secţiunilor 3 şi 6 (Ungurii şi Săcuii absenţi) pe următorii: *Groisz, V. L. Popp, I. Aldulian, Reichenstein, C. Schmidt* şi *Toth*. Secţiunea 7 şi 8 a ales pe Dr. *Teutsch, Lászloffy*, baron *Friedenfels*, *Filtsch, Bariţiu* şi *Puşcariu*. Secţiunea 1 pe *Moga,* Ales. *Bohaţiel,* G. *Manu* şi *Butean*. Secţiunea 4 pe *Obert, Zimmermann* şi *Trauschenfels*. Secţiunea 2 pe Bran de *Leményi,* Nicolae *Popea*, Ioan *Popasu* şi Dimit. *Moldovan,* ear' secţiunea 5 pe *Schuler-Libloy, Gull* şi *Binder*. Se proclamă aleşi toţi 26.

Să ceteşte hârtia comisarului dietal referitoare la sancţionarea articolului de lege despre modificarea §-lui 75 din regulamentul provisor al dietei. Să ordonează publicarea.

Să ceteşte răspunsul guvernului la interpelarea lui Maager, ear' *Moga* roagă presidiul să pună la ordinea zilei propunerile lui Dr. Raţiu şi consoţii în chestia păşunilor

şi a pădurilor şi în chestia eredităţii săcuieşti. Şedinţa să încheie.

Propuneri, budgete, petiţiuni.

Şedinţa CXIII.

Ţinută în 13 Octomvrie. Se ceteşte representaţiunea către M. Sa şi comitiva către comisarul dietal în chestia sancţionării articolului de lege despre convocarea şi compunerea dietei. (Legea electorală.) Se votează. Petiţiunea comunelor Budila, Nien şi Marcoś, pentru a fi încorporate la Săcele, se predă comisiunii pentru noua împărţire a ţerii. *Maager* face propunere pentru crearea fondului ţerii. Budacker interpelează în chestia fondului pentru desărcinarea pământului.

Se pune la ordinea zilei propunerea lui *Gavriil Manu* pentru modificarea sistemului de dare. Propunătorul cere, ca propunerea să treacă la comisiunea financiară, cu îndrumarea să vină cu proiect de resoluţiune în 4 zile, fiind-că „nu să poate ştì ceasul în care vine telegramă despre amânarea dietei". Se primeşte, însă comisiunei să dă termin de — opt zile.

Obert îşi motivează acum propunerea în chestia şcoalelor agronomice şi industriale. Vorbeşte Rannicher şi propune, ca Obert, care a studiat chestia, să compună un proiect de lege şi să-'l înainteze dietei. Mai vorbesc Rosenfeld, Budacker, Gaetan, Thiemann şi Gull, în urmă se primeşte propunerea lui Rannicher.

Se ceteşte raportul comisiunii financiare despre proiectul de lege referitor la stabilirea budgetului pentru *fondul de concurenţă transilvan* pe periodul financiar dela 1 Noemvrie 1863 până la finea lui Decemvrie 1864, şi apoi separat pe anul 1865.

Raportorul *Schuler-Libloy* face motivarea. Recomandă spre primire întâiu propunerea următoare:

„Înalta dietă se binevoiască: 1. preliminariul pe periodul financiar 1863/4, stătător din 14 luni, a-'l încuviinţà întru tot cuprinsul seu şi proiectul de lege ce stă înainte a-'l acceptà nestrămutat, cu acei trei articoli, şi a-'l subşterne spre aprobarea preaînaltă cu acea declarare, că s'a esaminat tot-odată şi preliminariul

pe anul 1865, la care s'au esprimat dorinţele, aşteptările şi provocările, cu scop de a să realisà încă pe anul 1865; 2. preliminariul pe periodul financiar 1865 al revedè, şi propunerile făcute la rubricile singuratice a le supune decisiunii".

Propunerea se primeşte fără discuţie. În consecenţă se primeşte şi proiectul de lege, în textuarea următoare:

Articol de lege

privitor la stabilirea fondului transilvan de concurenţă al ţării pentru periodul financiar din 1 Noemvrie 1863 până în ultima Decemvrie 1864.

I. Spre a aduce în viitor anul până acum administrativ în consonanţă cu anul solar, să estinde duranţa anului administrativ 1864 pe 14 luni, va se zică, pe periodul dela 1 Noemvrie 1863 până la 31 Decemvrie 1864.

II. Spesele totale ale fondului ţării pentru periodul sus menţionat să aplacidează în suma de 219.411 fl. v. a.

III. Spre acoperirea părţii din suma de 151.031 fl. a speselor totale, care nu se poate acoperì din venitele proprii ale fondului ţării, preliminate cu 68.380 fl. să va escrie şi scoate pe periodul financiar 1864 un arunc de $4^1/_2$ cr. pe fie-care fiorin al dărilor directe împărăteşti, escepţionându-se adaosurile estraordinare.

Dieta întră apoi în desbaterea specială a budgetului pe anul 1865. La titlul 1 al speselor comisiunea financiară propune o reducere de aproape patru mii fiorini (la titlul *esactoratul provincial*). Se primeşte.

Şedinţa se încheie.

Şedinţa CXIV.

Ţinută în 14 Octomvrie. *Conrad* interpelează în chestia neactivităţii comisiunii petiţionare. Se continuă discuţia asupra budgetului pe anul 1865.

Titlul 2 (*»pensiuni«*) se votează cu ţinerea în vedere a unei observări făcute de Rannicher, titlul 3 („spese pentru îngrijirea bolnavilor şi a smintiţilor"), titlul 4 („ajutoare la aşezemintele sanitare"), titlul 5 („încortelarea gendarmeriei") şi titlul 6 („încortelarea miliţiei"), se votează fără discuţie.

La titlul 7 („recrutare“) *George Barițiu* face întrebare, dacă din banii plătiți pentru cei îndatorați se între în armată întră ceva și în fondul țerii? Primește răspuns negativ. Titlul 8 (spese de prejunctură) și titlul 9 (spese pentru transportarea vagabunzilor) se votează fără desbatere. La titlul 10 (clădiri pe uscat și pe apă) discuție. Vorbește Binder, *Moga,* Budacker, Friedenfels, *Barițiu,* metropolitul *Șuluțiu,* Obert, Rosenfeld, *Gaetan* și Schuler-Libloy, iar' dieta votează titlul, cu întregirea propusă de Obert. Se cetește titlul 11 („premii pentru stârpirea fiarelor răpitoare“). Thiemann propune, ca premiile să fie urcate. Ședința se încheie.

Ședința CXV.

Ținută în 17 Octomvrie. Se înaintează mai multe petițiuni, apoi să continuă discuția asupra budgetului pe anul 1865. Titlul 11 se votează, primindu-se propunerea lui Thiemann. Titlul 12 („contribuțiuni“) și titlul 13 („spese diverse“) se votează fără discuție. Suma totală a cheltuelilor (trebuințelor) țerii să stabilește în *175,528 fl. val. aust.* Se votează apoi titlul 1 („venite din realități“) și titlul 2 („interese după capitale active“) dela acoperirea trebuințelor, și în urmă se votează, fără discuție, cu privire la budgetul anului 1865, următoriul

Articol de lege

1. Spesele totale ale fondului de concurență al țării pe anul 1865 să aplacidează în suma de 175.528 fl. v. aust.

2. Spre acoperirea părții în suma de 37.259 fl. a speselor totale, care nu să poate acoperì din venitele proprii ale fondului țării, preliminate cu 138.869 fl., să va escrie și scoate pe anul 1865 arunc de 5 cr. pe fie-care fiorin al contribuțiunei directe împărătești, escepționându-se adaosul estraordinar.

Ședința cu aceasta se încheie.

Ședința CXVI.

Ținută în 19 Octomvrie. Se cetește de nou articolul de lege votat în ședința trecută și se primește și în a treia cetire. Urmează la ordinea zilei *»preliminariul (budgetul)*

pentru fondul de desărcinare a pământului în marele principat Transilvania, pe periodul financiar 1864, adecă dela 1 Noemvrie 1863 până la finea lui Decemvrie 1864, aşa cum s'a stabilit acela în urma consultărilor comisiunii dietale«.

Vorbeşte raportorul Klein, representantul guvernului *Lazaru*, Thiemann, Herberth, M. Schuller, Birthler, Budacker, ear' în urmă

Dimitrie Moga: „Înaltă dietă! Atât din vorbirile prin antevorbitori înainte aduse, cât şi din operatul comisiunei este a să vedeà, că suma aceea care are de a o plătì ţara pentru răscumpărarea urbarialităţilor a crescut la o sumă aşa de mare, încât ţara noastră cea săracă nu e în stare a o purtà mai încolo. S'au adus înainte prin antevorbitorul mai deaproape, domnul deputat Budacker, mai multe mijloace prin cari suma aceasta să teme că s'ar ridica la o sumă atât de mare, încât după 4 fl. v. a. de dare directă va venì un adaos de 1 fl. 50 cr. v. a. Eu mai am domnilor a mai adaoga încă o stare împrejur, care după a mea părere va aveà o influenţă tot atâta de mare la ridicarea adaosului acestuia, precum au acelea pe cari le-a adus dl deputat Budacker înainte. Starea aceasta împrejur este, că atât la judecătoriile de instanţa primă, cât şi la judecătoriile apelative, şi poate şi la judecătoria supremă, să află un număr, a 'şi puteà zice de mai multe mii de procese, cari decizându-se în favorul obligaţilor, va avea ţara să poarte şi spesele acestea. Nu voiu cu acestea să zic, că doară rescumpărarea pământului, care stă astăzi sub proces, nu ar venì a să plătì din mijloacele ţării, ci vreau numai a aduce înainte, că suma de răscumpărare şi prin starea împrejur aceasta să va ridicà. S'a zis, că patenta urbarială, prin care s'a hotărît desdaunarea pământului, a causat în ţara aceasta o greutate nespusă. Socotesc, că după cele aduse înainte de antevorbitori nu este de lipsă să mai adaog şi eu ceva. Totuşi trebue să repeţesc şi eu acea stare împrejur, care a adus ţara la aceasta tristă stare, şi aceasta este, că deoparte pământul s'a preţuit în cele mai multe părţi peste preţul seu, ear' de altă parte, nu preţul datorinţelor pe cari le-au făcut celor îndreptăţiţi colonii s'a luat de dreaptă măsură la răscumpărarea datorinţelor. Acestea au fost acele două stări împrejur, cari după a mea părere au ridicat suma la o sumă atât de mare. Insă domnilor, după-ce atât din partea regimului, cât şi din partea ţării, deşì nu prin representaţiunea ţării, dar' prin măsurile cele primite de guvern înainte de a convoca representaţiunea, în privinţa asigurării sumei

care vine pentru desdaunarea pământului s'au pus acei paşi, cari sunt legali pentru asigurarea sumei acesteia, nu pot să-'mi ridic glasul pentru aceea, ca în măsurile ce s'au luat pentru desdaunarea pământului să se facă ceva schimbări. Aceasta şi de s'a făcut rău, este lucru făcut, şi ca făcut nu se poate considera de nefăcut. Am auzit mai cu seamă din gura unui deputat, care de multe-ori a repeţit că este însărcinat cu controla din partea finanţei la desdaunarea pământului, că trei mijloace află d-sa prin cari s'ar puteà pe viitor încâtva micşorà suma aceasta de desdaunare a pământului. Două din aceste mijloace le-a adus înainte, însă unul 'l-a retăcut. Unul a zis că ar fi revisiunea patentei, altul a zis că ar fi o mai strînsă controlă pentru întrebuinţarea fondului de despăgubire la lucrurile desdaunării. Al treilea mijloc nu 'l-am auzit. (Voci: Nici nu 'l-a spus. Să ni-'l spună. Să auzim.) Dar' ar fi încă un moment, care ar puteà ajutà la greutatea aceasta mare a ţării, care a răsunat din toate gurile cari au vorbit astăzi, şi de ar răsuna din gura întreg poporului transilvănean, tare m'aşi bucura. Însă din parte-'mi, după-ce stările dimprejur stau precum stau, nu socotesc că ar putea fi nici unul din acelea mijloace pe cari le-a adus dl representant al regimului înainte, dar' nici alta ce poate a gândit d-sa. Eu socotesc, că revisiunea patentei, precum şi o mai strânsa controlă a lucrurilor desdaunării, sînt nişte lucruri despre cari visa putem, dar' a le înfiinţa nu mai este cu putinţă.

Aşadară ne rămâne numai mijlocul pe care 'l-a propus comisiunea dietală însărcinată cu prelucrarea proiectului acestuia, mijlocul, ca pe temeiul referinţelor celoralalte provinţii, cari sunt ajutate din mijloacele imperiului, să fie ajutată şi Transilvania, care este încă cu mult mai săracă ca acelea. Din acest punct de vedere îmi iau îndrăsneala a recomanda înaltei case operatul comitetului, cu adaosul pe care 'l-a adus înainte şi dl Budacker, că Transilvania nu e în stare a plătì după un fiorin spre scopul acesta mai mult decât 50 cr. S'a dovedit acì domnilor, atât prin operatul comisiunei, cât şi prin vorbirile până acum în privinţa aceasta ţinute în sala aceasta, că şi acum, când încă mai este ceva unsoare în pământul nostru, cea mai mare parte a poporului nu este în stare a-'şi plătì darea care zace pe el astăzi. Spre dovada stării acesteia împrejur s'au adus înainte esecuţiunile militare, cari din zi în zi se măresc şi cari din zi în zi apasă poporul Transilvaniei, într'o măsură nesuferibilă. Din acest punct de vedere îmi iau îndrăsneala a apăra şi eu operatul

comisiunei". (În restul vorbirii declară oratorul, că deşi nu consimte cu representantul regimului în aceea, ca operatul să se dee îndărăt comisiunei pentru a face îndreptările de cifre, îi aprobă părerea că se află greşeli în operatul comisiunei, dar' crede, că greşelile acestea nu în comisiune, ci în dietă au să fie îndreptate.*)

Mai vorbeşte de nou Thiemann, apoi Friedenfels şi *Lazaru*, în urmă discuţia să întrerupe şi şedinţa să încheie.

Şedinţa CXVII.

Ţinută în 20 Octomvrie. După autenticarea procesului verbal al şedinţei premergătoare şi presentarea unei petiţiuni prin Ioan Puşcariu a comunei Sohodol, de a 'i-se regula hotarul cu comuna vecină Râşnov, să continuă discuţia întreruptă în ultima şedinţă.

Budacker combate propunerea făcută de a să da raportul îndărăt comisiunei spre îndreptare, fiind-că prin aceasta s'ar face numai risipă de timp. Vorbeşte apoi

Ioan Puşcariu: „Domnule preşedinte! Importanţa obiectului care ne stă la ordinea zilei a provocat în şedinţa de eri mai mulţi oratori, ca se esamineze, scarmene şi delucideze obiectul din toate părţile, şi aceasta au făcut-o cu toată dreptatea, pentru-că sarcina cea grozavă care apasă aceasta ţară cu vre-o 80 milioane de fiorini, face pe representaţiunea acestei ţări a să gândì, nu numai asupra causelor celor primare şi secundare ale acestui rău, ci a se gândì cu seriositate şi la mijloacele cari să impedece răul acesta. Multe cause s'au adus înainte din partea mai multor membri ai dietei, cari fac sarcina aceasta spărietoare. Unii au pus vina pe patenta urbarială, alţii pun vina pe instrucţiunea pentru esecutarea desărcinării pământului, adecă a determinaţiunilor cari privesc direcţiunea pentru desărcinarea pământului. Alţii iarăşi vina pe materialul, sau aşa zicând pe mijloacele ajutătoare, cari au servit acestei autorităţi în ţară spre a-'şi duce lucrurile sale în deplinire. Eu domnilor nu vreau să pun vina, nici pe una nici pe alta, şi nici pe a treia, ci cred şi conced bucuros, că toate trei au contribuit la resultatul ce-'l avem. Dar' domnilor, dacă avem se relevăm o causă mai mare dintre toate causele din cari s'a născut sarcina aceasta neproporţionată pentru ţară, eu socotesc că este aceea, că s'au despăgubit îndreptăţiţii la

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pagina 1820—1821.

aceea ce n'au fost îndreptăţiţi şi la ce au fost îndreptăţiţi nu s'au despăgubit.

Domnilor! Dacă vom căutà la obiectul desărcinării vom aflà, că în ţara noastră au fost două categorii de obiecte de acestea, adecă două categorii de jobăgime, jobăgimea colonicală şi jobăgimea alodială. Adecă au fost jobagi şi curialişti. Pământul pe care au fost jobagi a fost proprietatea statului, a coroanei. Coroana a aşezat pe acela ţărani, cari se poarte greutăţile publice şi să facă prestaţiuni domnilor pământeşti, va să zică, *prestaţiunile* au fost proprietatea domnilor pământeşti, iar' nu pământul, şi totuşi vedem, că pământul pe care au fost aşezaţi curialişti a fost proprietatea domnilor pământeşti, iar' munca a fost proprietatea curialiştilor, şi totuşi în loc să se despăgubească pământul, vedem că acì să despăbeşte munca, proprietatea ţăranului. Va se zică, obiectul desărcinării este chiar întors, pentru-că dacă se despăgubeau jobagii după prestaţiuni, despăgubirea era cu mult mai mică, şi curialiştii dacă se despăgubiau numai pentru pământ, atunci iarăşi erà şi rescumpărarea acestora cu mult mai mică, iar' nu, după-cum s'a întâmplat, că s'au despăgubit curialiştii pentru câte o căsuţă cu un petec de pământ cu 400—800 fl. Aci zace răul domnilor, căci nu s'a luat din capul locului respect la basa despăgubirei, ci s'a întors de a îndărătul. Aceasta face domnilor, că capitalul pentru despăgubire s'a suit la 80 milioane în ţara noastră, fără ca să se fi desrobit şi curialiştii. Şi încă de s'ar fi isprăvit cu 80 milioane. Dar' nu s'a isprăvit cu atâta, pentru-că acestea 80 milioane pretind interese de 4 milioane, şi alte 4 milioane pe tot anul pentru amortisarea acestui colos. Aceasta la olaltă face 8 milioane pe an. Când noi nu suntem în stare se plătim 3 milioane, socotesc că cu atât mai puţin vom fi în stare să plătim 8 milioane. Şi în punctul acesta în adevăr că consimt cu dl Herberth, care a zis, că noi bucuros plătim, dar' apoi ce vor face copiii nostri nu ştim, mai vârtos după-ce aceste 80 milioane, până la nepoţi şi strănepoţi încă vor avea nepoţii şi strănepoţii lor.

Acum să vedem şi resultatul acestei gigantice operaţiuni. Va zice cineva că s'a şters jobăgia, că s'a eliberat pământul, că acum toţi sunt cetăţeni liberi cu proprietăţi libere. Toate acestea nu le aflăm aşa după-cum s'a sperat. Pentru-că domnilor, deşi s'a slobozit jobagiul, dându-i-se vre-o câte-va jugăre de pământ, cu aceste jugăre esistenţa lui nu numai nu s'a uşurat, ci s'a făcut încă imposibilă prin multe alte măsuri, pentru-că fostul jobagiu, acum ca cetăţan liber, cu 4—5 jugăre de pământ nu poate să trăiască.

Eu am făcut esperienţa domnilor, că jobagiul, ca să poată purtà greutăţile publice e silit în 3—4 ani să-'şi vândă şi pământul acela puţin ce-'l are la jidovi. Înainte de 1848 era uşor să trăiască cu 4—5 jugăre, càci avea păduri şi păşuni pe mâna lui, puteà ţineà vite şi slugi cu cari îşi lucra şieşi şi domnului pământesc. Astăzi însă vedem că pădurile, păşunile şi regaliile din cari ar trebuì să se susţină comunele sunt mai toate în mânile domnilor pământeşti, iar' pentru foştii coloni să aruncă vre-o câte-va tufe, de cari nu să poate folosì nici pentru trebuinţele de păşune, nici de lemnărit.

Am zis, că s'au şters zilele de lucru. Însă după-ce s'au luat comunităţilor pădurile, vedem că ţăranul trebue să facă la domn câte 10—20 zile pentru-ca să poată căpăta lemnele trebuincioase, vedem că trebue să facă câte 10—20 zile, ca să poată căpăta ceva păşune, ba am văzut, că numai pentru-ca să poată măcinà la moara domnească încă trebue să facă vre-o 5—6 zile de lucru. Mai face apoi 2—3 zile judelui, 2—3 zile solgăbirăului, 2—3 zile notarului, 2—3 zile popiĭ, 2—3 zile dascălului, 2—3 zile păzitorului, mai face 2—3 zile la jidovi, ca să capete bani să-'şi poată plătì darea, face deci zile peste zile, face earăşi opt zile în săptămână. (Ilaritate. Aşa e!)

Aşa-dară vedem domnilor, că în faptă zilele şi jobăgimea nu sunt şterse. Nu s'au făcut îngrijiri, că dacă s'a şters jobăgimea, proprietatea câştigată pentru foştii jobagi să fie durabilă, ca din jobagi să se facă adevăraţi cetăţeni liberi, cari să susţină statul. Am văzut în ţările vecine, că încă s'a şters jobăgimea. Dar' dacă s'a şters, s'a dat tot-de-odată poruncă strânsă, că în 30 de ani nu e slobod ţăranului să-'şi alieneze moşia. La noi însă nu-'l opreşte nimica ca să 'şi-o vândă toată în 3—4 ani, şi e silit să 'şi-o vândă, căci de altmintrelea nu-'şi poate plătì dările. Şi aşa-dară ce am câştigat noi cu cele 80 milioane? Nimic. Atâta, că ţăranul mâne poimâne a rămas fără moşie, a rămas proletar, ori de nou servul foştilor proprietari, şi mâne poi-mâne vom vedeà toate moşiile în mânile jidovilor şi a proprietarilor celor mari, cari vor fi, şi cu cele 80 milioane, şi cu moşiile jobăgeşti. (Bravo.)

Aşi puteà aduce esemple. Nu vreau însă să vă îngreunez cu esemple, fiindcă esempla sunt odiosa, însă cunosc mai multe locuri, unde mai toată moşia, care s'a răscumpărat odată, se află iarăşi în mâna domnului pământesc. Aşa-dară domnilor, vedem că nu numai greutatea de 80 milioane ne apasă pe noi, ci ne apasă şi celelalte consecinţe, urmate din neluarea măsurilor preventive cuvenite,

pentru-ca să facă pe foştii jobagi cetăţeni liberi, să-'i facă apţi de-a plătì, să-'i facă putincioşi de-a se susţinea în proprietatea lor.

Să vedem acum ce mijloace s'au propus, ca sarcina aceasta a desărcinării pământului peste tot să se uşureze şi să se poată plătì? Domnul deputat Thiemann a propus ca mijloace revisiunea patentei, revisiunea instrucţiunilor şi o strênsă controlare la ducerea în deplinire a desărcinării.

Domnilor! Deşì propunerea despre revisiunea patentei la prima vedere s'ar păreà cea mai salutară şi ducătoare la scop, ea însă e foarte seducătoare, căci omul ar gândì, că cine ştie ce bunătăţi ar urmà din o asemenea revisiune. De aceea, revisiunea patentei, cel puţin în punctul despăgubirii, eu nu o aşi recomanda, pentru-că revidându-se patenta în punctul acesta, s'ar face iarăşi numai pe contul oamenilor săraci, pe al foştilor jobagi, căci nu a-'i puteà să faci alta, decât ca jobagiului să-'i dai pământ mai puţin, pentru-ca domnul pământesc încă să capete mai puţină despăgubire. Aceea, ca să se mai micşoreze cheia despăgubirii, astăzi nu mai e cu putinţă, pentru-că s'au dat odată obligaţiunile afară şi a le mai luà îndărăt nu se poate. Revisiunea patentei deci numai e cu putinţă, şi dacă vrem ca totuşi să o revidăm, atunci să o revidăm acolo unde e de lipsă, ca cel puţin capitalul de 80 milioane să se facă productiv, adecă, ca foştilor jobagi să li se măsure foloase cât de mari, ce li-se cuvine din patenta urbarială. Dar' în punctul despăgubirii o revisiune nu a-'şi recomanda.

Revisiunea instrucţiunii poate să se facă, pentru-că e un lucru formal, dar' din revisiunea instrucţiunii iarăşi puţin folos va eşì. Mare ponderositate pun eu pe o controlă mai strânsă. Să se controleze domnilor ce se despăgubeşte. Să nu se despăgubească toate rîturile, cari nu aduc nici un folos, cu câte 20 fl. de jugăr. Aşa-dară a treia propunere a domnului Thiemann, ca să se întroducă o controlă strânsă, o sprijinesc din toate puterile şi o recomand.

Comitetul a mai recomandat eine Reichsunterstützung. Da, domnilor, bine a făcut comitetul, pentru-că noi în adevăr nu suntem în stare a plătì mai mult de 50 cr., decum să plătim $71^1/_2$ cr. Şi capitalul încă tot creşte, căci „datoria e ca rîia“. Mai încolo domnilor, comitetul recomandă se cerem actele pe basa cărora s'a făcut patenta urbarială, pe basa cărora s'a făcut instrucţiunea, şi pe basa cărora s'au făcut toate operaţiunile de despăgubire. Da, domnilor, să le cerem, şi numai atunci se va puteà aduce la capăt întrebarea,

că oare este cu putinţă o revisiune a patentei şi a instrucţiunilor ori nu? Toate acestea şi alte mijloace aduse înainte, atât de comitet, cât şi de mai mulţi stimaţi membri, se unesc însă în punctul acela, că în urmă totuşi să plătim (Bravo!). De aceea domnilor, când ne gândim la mijloacele pentru uşurarea sarcinei acesteia, în linia primă ne gândim la aceea, ca pe locuitorii ardeleni să-'i punem în stare de a puteà plătì. Să facem capitalul acesta de 80 milioane productiv, ca să se poată plătì mâne poi-mâne ţerii îndărăt prin foloasele ce trebue să le aducă locuitorilor ţerii. Şi aceasta se va puteà face numai aşa, dacă foloasele pe cari le dă patenta urbarială foştilor coloni le vom demăsurà în o mărime care face plătirea posibilă. Dacă vom face, ca judecătoriile şi organele administrative la regularea posesiunilor urbariale, la comasaţiune, la segregarea pădurilor şi a păşunilor, să se îngrijească, ca ţeranii să-'şi capete posesiunile cari le dictează patenta. Dacă vom grijì, ca din zileri să nu se facă curialişti, şi din curialişti să nu se facă famuli convenţionali, şi dacă vom face representaţiune către M. Sa. Dar' trebue să recomandăm şi aceea înaltului guvern, ca să aibă de grijă, ca foloasele cari sunt promise prin patenta urbarială fostilor coloni pentru un preţ atât de mare, să se realiseze şi să se ducă în desăvârşire. Eu însă în privinţa aceasta nu fac nici o propunere formală.

Viu acum la propunerea dlui baron Friedenfels, că adecă operatul acesta să se dee comisiunii îndărăt, pe 24 ore, pentru-ca titlul 5 să se iee la revisiune, fiind-că representantul regimului a aflat, că cifrele depuse acolo nu ar fi adevărate, ci acelea să suie cu mult mai sus. Eu, domnilor, socotesc, că chemarea noastră nu e de a statua cifrele pentru despăgubirea fostilor domni pământeşti. Aceasta este treaba direcţiunei pentru desărcinarea pământului. Problema noastră domnilor, este întrebarea, că dăm noi cei $71^1/_2$ cr. ori nu? Pentru-că toate cifrele acestea, aduse parte de regim în proiectul seu, parte de comitet, sunt tot numai aproximative, şi se ascuţesc acolo, că din cifre iese repartiţiunea de $71^1/_2$ cr. după un fiorin. Apoi că ce va face direcţiunea pentru despăgubirea ţerii cu cei $71^1/_2$ cr. e treaba ei. Regimul a cerut $71^1/_2$ cr. şi noi dacă am puteà să-'i dăm toţi, bine, iar' dacă nu, să-'i dăm mai puţin, dar' mai mult socotesc că nu este parlamentar, căci fie-care representanţă a poporului trebue să se adopereze ca să scadă cât poate pretensiunile regimului, dar' nu să le suie (Bravo!). Preliminariul ţerii eu mi-'l închipuesc tocmai aşa, ca preliminariul unei comune. Noi ne-am adunat aici

chiar cum să adună într'un sat bătrânii satului şi nu au bani. Bătrânii satului îşi aleg jude şi îi zic aşa: tu ai să porţi toate cheltuelile satului şi la sfârşitul anului să-'ţi dai socoteala. Judele zice: bine, să-'mi daţi numai bani. Oamenii zic: n'avem bani, dar' să facem aruncătură pe sat. Ei acum să socotesc, cam ce cheltueli pot aveà peste an: la notar 100 fl. la dascăl 100 fl. colea alta sută, etc. să facem deci o aruncătură pentru acoperirea speselor preliminate cu 1000 fl. Şi aşa se socotesc cât se vine pe fie-care membru din comună, ca să iase miia afară. Acum altă întrebare este, că ajungese judele cu miia aceasta ori nu? Dacă judele e econom bun, poate că mai păstrează ceva şi aceasta o depune în lada satului. Insă poate să vină o întâmplare neprevăzută, aşa încât judele nu se ajunge cu miia preliminată şi e silit să mai pună vre-o două sute din pungă sa. La sfârşitul anului, când îşi dă socoteala zice: eată, miia pe care mi-'aţi dat-'o am cheltuit-'o, şi am mai dat încă două sute pentru asta şi asta din punga mea. Daţi-'mi îndărăt aceste 200 fl.

Comuna acum ce face? In preliminariul anului viitor bagă şi cele 200 fl. cu cari îi este datoare judelui. Tocmai aşa stăm şi noi. Regimul cere $71^1/_2$ cr. Noi acestia să-'i dăm, şi dacă nu se va ajunge cu ei, apoi negreşit va venì, ori cu un *Nachtragsbudget*, ori deficitul îl va băga în budgetul anului viitor. Dar' ca noi să dăm mai mult decât cere regimul, socotesc că nu este problema dietei. Noi, domnilor, ne mulţămim cu cifrele cari ni-s'au dat din partea regimului. Ii dăm deci $71^1/_2$ cr. îl rugam însă tot-odată, să mijlocească, ca din aceşti $71^1/_2$ cr. să se arunce pe ţară numai 50 cr. ear' ceialalţi $21^1/_2$ se mijlocească să se plătească din vistieria statului.

Fiind că darea operatului la comisiune îndărăt n'ar aveà altă urmare, decât că noi se dăm regimului mai mult decât cere, ceea-ce, cum am zis, nu este problema noastră, — alăturându-mă lângă operatul comisiunii, îl recomand înaltei case spre primire" (Bravo!)*)

Mai vorbeşte baronul *Friedenfels* şi Gavriil *Manu*, care propune trecerea la desbaterea specială, apoi ia cuvântul

Axente Severu: „Mult onorate dle preşedinte! Onorată casă! Impresiunea ce s'a făcut asupra mea, precum şi asupra tuturor membrilor şi auditorilor acestei case, cetind şi ascultând operatul comisiunei dietale pentru desărcinarea pământului, a fost cu atâta

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1825—1827.

mai dureroasă, cu cât eu am fost şi sunt şi până acuma de altă idee şi de alte principii. Dacă s'ar fi tratat obiectul acesta pe calea sa, adecă pe cale constituţională din capul locului, atunci eu poate că aşi fi propus, ca în loc să plătească ţara proprietarilor de pământ despăgubirea sau desdaunarea pentru serviciile jobăgeşti, să plătească domnii pământeşti oamenilor slujbele pe cari le-au făcut pentru dânşii, pentru-că a cere şi a luà despăgubire pentru serviciile jobăgeşti n'au fost nici odată îndreptăţiţi, precum bine a arătat-o aceasta dl deputat Puşcariu, căci colonicatura a fost proprietate curată a jobagilor, cum a fost aceasta în fundul reg. la Saşi şi la Români. Pentru aceste pământuri colonicale au dat ei contribuţiune statului şi imperiului, au făcut drumuri şi au purtat mai multe poveri şi greutăţi în ţară, şi după drept nu erau datori a mai face şi alte prestaţiuni la domni.

După-ce însă timpul şi locul de a desbate treaba aceasta în chipul acesta a trecut, şi nu mai putem să ne dăm votul în privinţa aceasta, după-ce chiar şi revisiunea, care se vede că ar fi avut oareşi-cari părtinitori în centru, posibil că nu ne-ar duce la nici un resultat, pentru-că noi nu am mai puteà scoate obligaţiunile din mânile acelora cari le au, şi chiar în casul că le-am putea scoate, totuşi n'am puteà să vindem moşiile pentru cari s'au dat, pentru-că acestea în ziua de astăzi să pot afla în a treia mână: eu aşi dorì şi doresc tare, ca suma greutăţii acesteia nespusă să se fixeze şi stabilească pe deplin odată.

După operatul comisiunei dietale sûnt 45 ori 50 de milioane, după socoteala dlui deputat Herberth 75 milioane, după socoteala făcută de dl deputat Budacker 80 milioane, şi după socoteala dlui Thiemann poate că trece şi peste 100 milioane, pentru-că cu cât să eruează mai mult pământ urbarial, cu atâta creşte suma despăgubirii mai mare, şi dacă 30 miluri pătrate s'au aflat odată, şi unele nu s'au mai aflat încă nici până-acum, negreşit că va trece peste 100 milioane. În fine, dorinţa mea cea mai ferbinte ar fi, ca prin o controlă strînsă, prin o revisiune mai esactă, nu a patentei, ci a lucrărilor comisiunilor, cari au fost însărcinate cu ducerea în deplinire a desărcinării, să stabilim odată suma aceasta, apoi după-ce o vom fi stabilit, să ne silim să o plătim. Pentru mine, sau în contra mea să revoluţionează totdeauna ideia de a cere ajutor dela altul şi a cerşì. Nu pricep nici decum, cum a putut comisiunea propune, ca noi să cerşim ajutor dela imperiul întreg. .Eu, domnilor, n'am văzut în etatea mea de 40 ani nici un Sas cerşind în Ardeal, foarte puţini

Români şi Unguri, ci tot numai străini. Aceea ce nu face poporul nostru, ce nu fac comitenţii noştri, să nu facem nici noi. Domnilor! Omul care trăeşte cu speranţa oarbă de vre-un câştig părut, şi care nu să străduește să câştige el însuşi după o maximă propusă şi recunoscută de vechii noştri bătrâni, este om perdut. 'Mi-ar păreà tare rău, când şi noi, Ardelenii, am cădea în rolul acesta. Când noi facem representaţiune cătră regimul M. Sale şi zicem, că nu putem să plătim mai mult decât 50 cr., pe când dl deputat Budacker arată, că trebue să plătim 150 cr., când alţi domni membri ai onoratei case ne arată, că trebue să plătim 75 cr., comisiunea ne arată că trebue să plătim 114 cr., nu pot crede, că regimul M. Sale şi sprijinirea imperiului va fi atât de generoasă şi marinimoasă, încât să plătească două părţi şi noi numai una. Sunt, domnilor, mijloace de a puteà ajutà, numai să vrem. Dar' să vrem cu toată tăria. Poporul nostru să va mai lipsì vre-o câţiva ani de buneţele civilisaţiunei, şi va mai schimba pantalonii earăşi cu cioarecii, şi cismele cu opincile purtate de sute de ani, şi — va plătì. Natura pământului ţării noastre, pe lângă toate disputele tari şi mari, e aşa, că nu produce bucate, dacă nu-'l va bătucì picioarele vitelor, şi mai cu seamă a oilor. Eu aşi putea aduce înainte mai multe esemple, ca să dovedesc aceasta, mă mărginesc însă numai la câmpiile Mediaşului, cari sunt unele din cele mai fertile în ţară şi cari de când nu sunt călcate şi bătucite de picioarele vitelor şi ale oilor nu aduc decât pe jumătate roduri, faţă cum au adus mai nainte. Eu încă am fost tot-deauna pentru o cultură raţională, 'mi-a plăcut şi mie şi îmi place a respectà proprietatea fie-cui, şi a-'i lăsa dreptul să dispună cu ea după-cum află mai bine şi mai raţionabil, însă ce să facem dacă nu să supune natura pământului nostru unei culturi aşa raţionale, pentru-că pământul ţării noastre cere să fie bătucit şi apăsat de picioarele vitelor. Ţăranii noştri români, unguri şi saşi, unul ca şi altul, numai din pământ au trăit şi vor mai trăì, dar' trăesc într'o armonie foarte bună şi frumoasă. Trebue să o constatăm aceasta şi să ne mirăm, că nu trăesc cei învăţaţi asemenea. (Ilaritate.)

Aşa domnilor, ţeranul nostru vrând nevrând, fiind restrâns a trăì numai din pământ, va fi silit a mai ţineà câte o văcuţă şi câte 2—3 oiţe pe lângă casa sa, cum a ţinut şi până acuma, de vre-o miiă-două de ani, numai cât acum s'a hotărât fără voia ţerii a se pune jobăgie peste ţeara întreagă, care mai nainte era numai peste Unguri, Români şi Saşi, cari trăiau în comitate. Acuma suntem

cu toţi jobagi, şi însaşi nobilimea, pentru-că plătim toţi milioanele acelea multe şi grele.

Aşa-dară, după părerea mea ar fi de a să da operatul comisiunii îndărăt, ca să lucreze în chipul acesta şi se nu mai umblăm cu tanda-manda, ci se fixăm cum se plătim, pentru-că în 10—20 de ani mai putem plătì încă. Ear' dacă vor trece 20 de ani şi poporul va creşte şi se va înmulţì, precum vedem că s'a înmulţit de 16 ani încoace, iar' rodurile şi fertilitatea pământului nu se va mai schimba, precum nici nu se poate sperà, atunci de bună seamă nu vom mai puteà plătì. Dacă cum-va nu s'ar primì propunerea mea, să se dee operatul îndărăt la comisiune ca să aducă un proiect, în ce chip să se despăgubească ţara pe sine fără ajutorul imperiului, pentru-că acestuia îi va venì greu a ne ajutà, căci abia se poate ajuta pe sine, la desbaterea specială îmi reţin dreptul a face o propunere formulată în privinţa aceasta. (Ilaritate.)

Aşa domnilor, ca să nu gândiţi că eu vorbesc din petrecere, eată un plan, cum s'ar puteà ajuta ţara pe sine, căci şi dacă va plătì imperiul deocamdată, ţara tot trebue să plătească mai târziu imperiului înapoi, după o vorbă românească: cu o mână dai şi cu una iai. Aşa ne-am puteà ajuta de esemplu, dacă s'ar esarenda păşunile cele mari şi largi, cari chiar în interesul patentei ce ne asupreşte aşa de tare şi de care ne e vorba au a se împărţì între domni şi ţerani, luând unii o parte şi ceialalţi alta, s'ar puteà domnilor, nu-'mi pasă şi dacă se vor supărà jobagii pe mine, s'ar puteà pune zecimă, dar' numai pe jobagi şi proprietari, pentru-că ei trag foloasele cele mai multe. (Oho!) Ba nu oho! domnule! Am libertate de vorbire şi de idei. Inalta casă ascultă cu luare aminte şi cu plăcere. Aşa-dară nu *oho!* (Se auzim!)

Dacă s'ar fi milostivit domnilor dietele de înainte de 1848 şi ar fi întrebat de un mijloc, cum să se elibereze odată poporul de jobăgie, atunci ar fi dat ţeranul jobagiu $^{2}/_{10}$ pe tot anul în 10—20 de ani bucuros pentru eliberarea sa, şi mă rog de ce să nu gândim noi la mijloacele acestea, cari sunt cam grele, dar' totuşi duc la scop şi ne mântuesc. Nu vreau eu să se pună povara aceasta pe ei peste toată viaţa şi pentru totdeauna, ci numai până vom scăpà de năcasul şi apăsarea aceasta. Asemenea s'ar puteà face şi cu regalele. Cum a cinstit regimul regalele pe un timp proprietariului, poate să zică, că acum pe un timp vi-le iau şi le dau în arândă, pentru-ca să plătesc o sută de milioane, suma care e pusă pentru voi pe ţară. Aşa

s'ar puteà întâmplà si cu morile şi pădurile, si eu cred, că cu mijloacele acestea am ajunge mai curând la scop, decât cu representaţiunea, că nu putem plăti mai mult decât 50 cr. la fiorin, şi cerşim ajutoriul imperiului. Pentru aceea, dacă nu se va primì propunerea mea, ca să se dee proiectul acesta eară îndărăt la comitet, î-'mi reţin dreptul de a-'mi face propunerile mele formulate la desbaterea specială".*)

Mai vorbeşte raportorul *Klein* şi representantul guvernului *Lazaru,* ear' în urmă dieta decide trecerea la desbaterea specială.

La spesele ordinare, titlul 1 („direcţiunea fondului pentru desărcinarea pământului") să votează, conform propunerii comisiunii. La titlul 2, („spese pentru comisiunile verificătoare") se naşte discuţie. E. Herberth întreabă, ce lucru au aceste comisiuni verificătoare? Representantul guvernului, *Lazaru,* dă lămuririle necesare, şi în cursul vorbirii face comunicare, că ast-fel de comisiuni sunt 7 în ţară. Herberth propune ştergerea sumei preliminate. Vorbesc la obiect Friedenfels, Rosenfeld, *Puşcariu,* C. Schmidt, Rannicher, *Lazaru,* Mihaiu *Bohaţiel,* în urmă şedinţa să încheie.

Şedinţa CXVIII.

Ţinută în 21 Octomvrie. Petiţia comunei Borgo-Prund de a 'i-se da judecătorie de prima instanţă se predă comisiunei pentru noua împărţire a ţării. Să ceteşte răspunsul guvernului la interpelarea lui Dr. *Ioan Raţiu* în chestia de ceartă între comunele Ilva-mică, Feldra şi celelalte. Guvernul comunică, că cearta e terminată prin resoluţiune preaînaltă. Se mai ceteşte un răspuns la o interpelaţie a lui Klein.

Se continuă discuţia asupra titlului 2 din preliminarul cunoscut. Vorbeşte Ioan *Puşcariu,* Plecker şi C. Schmidt, în urmă se votează suma preliminată, acceptându-se propunerea lui C. Schmidt, ca în viitor numărul acestor comisiuni să se micşoreze.

Titlul 3 („ajutor la spesele de regie ale administraţiunei judiciare") şi titlul 4 („sume de comput la capitaluri") se votează. La titlul 5 („interese pentru cei îndrep-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1827—1829.

tăţiţi“) se naşte discuţie. Gavriil *Manu* cere unele lămuriri cari 'i-se dau, apoi ia cuvântul

Episcopul Şaguna: „Obiectul zilei este: „interese celor îndreptăţiţi“! Departe sunt a atacà dreptul acelora, cărora li-se cuvine despăgubire, prin urmare şi cametele sumei de despăgubire. Ba doresc, ca proprietatea, ca şi cinstea şi onoarea fiecărui cetăţan, să rămână neatacată din nici o parte.

Motivul vorbirii mele este, pe cât moral, pe atât şi patriotic. Imi iau libertatea a ruga atenţiunea înaltei case la un subiect, care încă e îndreptăţit la despăgubirea pământului şi a dijmelor, şi încă subiectul acesta nu-'l iau în deobşte, ci numai pe o parte a patriei noastre, şi adecă pe partea aceea, care s'a numit *fundus regius*. Am înţeles, că fiscul încă are o parte a despăgubirilor din fundul regesc, în unul a treia parte, în altul în două părţi, şi în altul în una parte.

De ne vom aruncà ochii în ori-şi-care parte a patriei noastre, vom aflà urme de munificenţe mari, vrednice de toată lauda, şi cari ar fi meritat încă şi monument. Munificenţele acestea mari au avut două isvoare, unul a fost însaşi legislaţiunea, şi alt isvor au fost principii legali ai acestei ţări. Legislaţiunea s'a îngrijit pentru subsistenţa preoţilor din religiunile recepte, şi înşişi principii ţării acesteia s'au îngrijit pentru o mai bună subsistenţă a preoţilor de religiunile recepte. Dacă vrem să fim drepţi în faţa ţării, trebue se zicem, că pe lângă toate munificenţele legislaţiunei ardelene şi ale principilor ardeleni, sunt unii şi dintre preoţii religiunilor recepte, cari încă nu se pot lăuda cu vre-e dotaţiune îndestulătoare, cu atât mai puţin să poate lăuda preoţimea aceea, în a cărei frunte am norocire să stau eu.

Având eu înaintea ochilor mei îngrijirea loială şi patriotică a legislaţiunei ardelene de mai nainte, având eu înaintea ochilor şi munificenţele principilor nostri ardeleni cătră preoţimea religiunilor recepte de atunci, îmi iau voie a ruga acum înalta casă, să binevoească a decide o rugăminte prea umilită cătră M. Sa, ca M. Sa să se îndure a dăruì pe seama preoţimei de religiunile recepte creştine interesele acelea, cari compet fiscului pentru dijmele ridicate de pe fundul regesc. Aceste interese de despăgubire ale fiscului să se îndure M. Sa a le dăruì preoţimilor, — den Geistlichkeiten, — receptelor religiuni creştine. Prin urmare, propunerea mea o am formulat aşa: „Majestatea Sa să se roage din partea dietei a se

îndurà a dărui pe seama dotaţiunei preoţilor, fără deosebire de religiune creştină, interesele acelei despăgubiri, cari compet fiscului, din fundul regesc". (Bravo, din toate părţile.) *)

Presidentul crede, că propunerea este a se presentà după înţelesul §-lui 43 al regulamentului de casă. Roagă deci pe propunător să o înainteze astfel. *Şaguna:* Szivesen beleegyezem! Rămâne deci să o înainteze în scris. Mai vorbeşte *Puşcariu,* Rosenfeld, *Manu,* Klein, în urmă titlul să votează şi şedinţa să încheie.

Şedinţa CXIX.

Ţinută în 24 Octomvrie. Se comunică preaînaltul rescript referitor la sancţionarea articolului de lege despre infiinţarea tribunalului suprem transilvan. *Gaetan* propune să fie predat comisiunii, pentru a'l asămăna cu originalul, constatându-'i identitatea. *Rosenfeld*, apoi baronul *Salmen* şi Ioan *Puşcariu*, combat propunerea. Acest din urmă propune, ca legea să fie luată cu mulţămită la cunoştinţă. *Gaetan* îşi apără propunerea. I-o apără şi *Axente Severu,* dieta însă nu o primeşte. Ia spre ştire comunicarea făcută, şi esmite o deputaţiune de 5 membri, în frunte cu episcopul *Şaguna,* pentru a preda articolul de lege comisarului reg. spre aşezare în archivele ţerii.

Cere acum cuvântul deputatul *Fabini* pentru a face în numele seu şi al mai multor consoţi următoarea propunere:

„Patria noastră, Ardealul, precum să ştie, acum de trei secoli se bucură de egalitate legală în drepturile confesionale, precum mai că nu mai e în altă ţară a Europei. La început au fost patru, iar' acum în urma actelor legislative ale acestei diete a noastre, în virtutea articolului de lege sancţionat de M. Sa în 26 Octomvrie 1863, sunt şase biserici în ţară, cari sunt recunoscute prin lege şi sunt recipiate prin dreptul de stat, şi cărora, după legile patriei cele asigurătoare de libertatea deplină a credinţei şi a conştienţei, le compete întru toate egalitatea de drepturi.

Una din legile cari garantează egalitatea confesională e articolul novelar 57 din 1791 despre creşterea religioasă a pruncilor născuţi din căsătorie mestecată, pe al cărui temeiu pruncii urmează

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*« pag. 1862—1863.

genul părinţilor, adecă, cei din genul bărbătesc ar fi să se boteze şi să se crească în religiunea tatălui, iar' cei de genul femeesc în religiunea mamei lor, conform cu clausula: „contractibus quibusvis in contrarium nihil valentibus", că adecă ori-ce fel de contracte, ce sunt contra acestui articol, precum sunt reversele cele atât de cunoscute, să nu aibă validitate.

Prin urmare, determinaţiunea acestei legi e foarte clară. Maiestatea Sa împăratul Francisc în sancţionarea articolilor de lege din 1791, datată din Viena 28 Noemvrie 1792, declară apriat, că atât M. Sa însaşi va observà legea aceasta, cât şi pe credincioşii sei îi va face să o urmeze întru toate. Mai încolo, M. Sa împăratul Ferdinand I. aprobând diploma leopoldină din 4 Decemvrie 1691, (care nu cunoaşte nici decât teoria reverselor în casul de căsătorie mestecată) şi anume, sub datul din Viena 14 Faur 1837 a binevoit a mângăia pe marele nostru principat despre aceea, că numai: „juxta praeinsertum Sacrum Diploma Leopoldinum legesque ab inde diaetaliter latas, vel in futurum ferendas", — adecă, cum-că va guverna în conformitate cu diploma leopoldină şi cu legile cari s'au făcut mai târziu şi se vor face şi în viitor prin dietele patriei.

In urmă articolul 57 din 1791 nu s'a şters nici când şi nu s'a schimbat prin nici o lege făcută prin dietă, şi totuşi, ca prin escepţiune, se vatămă în unele casuri singuratice legea aceasta. Mai supărătoriu însă e, că la autorităţile ces. reg. militare violarea acestei legi e regulă, fiind-că comandele trupelor au datină de a da licenţă de căsătorie mestecată la însureţei romano-catolici cu de altă credinţă numai aşa, dacă ei au dat revers, că toţi pruncii de amândouă sexele şi-'i vor creşte în religiunea romano-catolică.

Fiind-că suntem datori a împedeca ast-fel de violări continue ce se fac asupra egalităţii legale în drepturile confesionale ale ţerii noastre, şi spre aceasta sunt convins că dieta are drept, îmi iau voie, sprijinit de consoţi de ai cugetelor mele, a face următoarea propunere:

Inalta dietă să binevoiască a decide, să se roage cu umilinţă M. Sa într'o preaînaltă representaţiune, că Maiestatea Sa, fiind patronul cel mai înalt al libertăţii noastre de credinţă şi constiinţă ce e garantată prin dreptul de stat, precum şi al deplinei egalităţi confesionale esprimată în legile ţerii, se binevoiască a demandà înaltului ministeriu de răsboiu şi prin acesta comandelor ces. reg. de regimente şi celoralalte comande de trupe în a căror competenţă cade

a da licenţă de căsătorie, ca la căsătoriile militare mestecate, din a căror însurăţei chiar şi numai o parte se ţine de ţara Ardealului, să încete de tot şi cu toată rigorositatea de a mai cere dela acestia reversul de a-'şi creşte toţi pruncii în religiunea romano-catolică, revers care e în contra legilor ţerii şi e apăsător de conştienţă. Sibiiu, 24 Octomvrie 1864". *)

Dintre Români au subscris propunerea Ioan *Popasu*, Nicolae *Popea*, Dr. Paul *Vasiciu* şi Ioan *Hania*. Întreaga casă a primit-o însă cu însufleţire şi cu strigări de »*toţi o subscriem*«. Să declară primită.

Se ceteşte representaţiunea cătră domnitor şi comitiva cătră comisarul regesc în chestia întăririi articolului de lege *despre budgetul fondului de concurenţă*. Să votează.

Să continuă discuţia asupra *budgetului fondului de desărcinare*. Titlul 6 („interese pasive cătră erariul statului"), se votează conform propunerii făcute de Dr. *Teutsch*, ear' Titlul 7 („salarii de disponibilitate şi pensiuni") *se şterge*, conform propunerii comisiunii. Şedinţa să încheie.

Şedinţa CXX.

Ţinută în 25 Octomvrie. Să continuă discuţia asupra budgetului fondului de desărcinare.

Suma erogaţiunilor să stabileşte şi votează în suma de 2,866.712 fl. Pentru acoperire comisiunea a scos suma de 2,814.148 fl. cu aruncul de 71½ cr. cu tot, prin urmare, deficit 52.564 fl. Se votează, şi cu aceasta discuţia asupra acestui obiect e terminată.

Se pune la ordinea zilei propunerea independentă a aceleiaşi comisiuni, de următorul cuprins:

»*Înalta dietă să binevoiască a decide, că este a să face o preaumilită representaţiune, în care să se esprime apriat şi determinat aceea, că Transilvania nu e în stare nici-decum a suportà un adaos pentru desărcinarea pământului mai mare ca de 50 cr. după un florin, că Transilvania e silită a cere încă acum ajutorul imperiului pentru asemnarea de anticipaţiuni amăsurate, fără camătă şi fără reservarea răsplătirii, şi că aceasta pretensiune o află de tot îndreptăţită*«.

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1868—69.

Se naşte discuţie. *Rannicher* consimte în principiu cu representaţiunea proiectată din partea comisiunii, dar' ar dorì să fie amânată pentru anul viitor. *Binder* propune, ca comisiunea *ad-hoc* să fie încredinţată cu compunerea şi motivarea representaţiunii, în sensul propunerii aflătoare în discuţie. Mai face o propunere şi *Axente Severu,* care combătută de Dr. Teutsch nu se sprijineşte. A patra propunere e a lui *Budacker,* ca cei 50 cr. să nu fie amintiţi de loc. Propunerea lui Rannicher e sprijinită de Friedenfels şi Thiemann, a comisiunii de Budacker, *Moga* şi baronul Salmen. La votare să primeşte propunerea comisiunii şi a lui Binder.

Urmează a doua propunere, tot a comisiunii, de cuprinsul acesta:

»Înalta dietă să binevoiască a decide, că în representaţiune sunt a să esprima dorinţele îndreptăţite, că 1. regimul va trimite fără întârziere presidiului dietei preliminarul fondului de desărcinare a pământului pe anii 1865 şi 1866, completat cu toate detaiurile şi specialisările, şi totodată 2. va subşterne dietei spre încuviinţare un plan de amortisaţiune spre scopul depurării capitalului. 3. Regimul va subşterne dietei totodată conspecte a) despre ariele de pământ socotite după jugăre, cari s'au despăgubit şi cari mai sunt de a să despăgubì; b) despre esecutarea peste tot a desărcinării pământului în satele dela munte ale ţării, cu indigetarea tuturor împrejurărilor, şi c) va împărtăşì dietei toate protocoalele de consultaţiune şi actele pe a căror basă s'a fost compus patenta despre desărcinarea pământului în Transilvania«.

Discuţia să amână pe şedinţa următoare, ear' şedinţa să încheie.

Şedinţa CXXI.

Ţinută în 26 Octomvrie. Să întră în ordinea de zi, deschizându-se discuţia asupra propunerii cetite în şedinţa ultimă.

Vorbeşte baronul Friedenfels şi *Gaetan*, acest din urmă pe larg, primind admoniare din partea presidentului să nu împedece activitatea dietei, care *numai trei şedinţe mai are să ţină,* apoi C. Schmidt, Mateiu *Nicola, Moga,* şi alţii.

La votare se primește propunerea comisiunii, cu unele modificări.

Urmează a treia propunere a comisiunii, de următoriul cuprins:

»Inalta dietă să binevoiască a mai decide, ca regimul să fie recercat să facă fără întârziere a se rebonifica fondului de desărcinare a pământului anticipațiunea dată din greșală acelor partide, cari n'au avut de a pretinde despăgubire urbarială, în sumă de 103,572 fl. împreună cu cametele«.

Representantul guvernului, *Lazaru,* află propunerea de prisos, fiind-că regimul a făcut și face în privința aceasta aceea ce poate. (Baronul *Salmen:* ba nu strică dacă stă acì!) *Gaetan* propune o altă textuare a propunerei. *Nicola* părtinește propunerea, dar' schimbă unele cuvinte. Baronul *Friedenfels* e pentru propunerea comisiunii. *Codru-Drăgușan* în fine e pentru respingerea propunerii. La votare se primește neschimbată propunerea comisiunii.

În urmă se cetește a patra și cea din urmă propunere a comisiunii. Sună așa:

»Dieta să binevoiască a decide, că spre motivarea pe deplin a dorinței amintite sub A) (prima propunere) prin studiarea esactă a actelor indicate sub B) a) b) și c) (a doua propunere) cum și spre anteconsultarea preliminariului pe anii 1865 și 1866, să se aleagă încă acum un comitet, a cărui convocare prin presidenția țerii se depindă dela sosirea actelor mai sus atinse«.

Budacker primește propunerea, dar' face un adaos. *Thiemann* face adaos la adaosul lui Budacker. *Gaetan* pune mare preț pe propunerea lui Thiemann. Baronul Friedenfels primește propunerea lui Budacker și propune, ca comitetul să fie ales din secțiuni, dând fie-care secțiune doi membri. *Moga* combate propunerea lui Thiemann, nu e însă în contra alegerii comisiunii propuse de Budacker. *Presidentul* respinge o însinuare a lui *Moga,* la adresa unor membri ai dietei. Mai vorbește *Gaetan,* apoi *Axente,* și în urmă la votare se primește propunerea lui Budacker și a lui Friedenfels.

Pe basa concluselor aduse, comisiunea propune acum dietei spre primire următoriul

Articol de lege

privitor la stabilirea preliminariului fondului transilvan pentru desărcinarea pământului pe anul administrativ 1864.

§. 1. Cu scop de a aduce în viitor anul administrativ în consonanţă cu anul solar, şi spre efectuirea trecerei în anul de comptabilitate nou, se stabileşte duranţa anului administrativ 1864 cu 14 luni, va se zică: din 1 Noemvrie 1863 până în 31 Decemvrie 1864.

§. 2. Spesele totale ale fondului pentru desărcinarea pământului se stabilesc pe anul administrativ 1864 în suma de 2,866.712 fl. v. a.

§. 3. Spre acoperirea părţii neacoperite a speselor totale să escrie şi se va scoate pe anul administrativ 1864 pentru fondul desărcinării pământului un arunc de 71$^1/_2$ cr. dela fie-care fiorin al contribuţiunii directe, esceptionându-se adaosul estraordinar.

La propunerea baronului Friedenfels proiectul de lege se votează fără discuţie, în a doua şi în a treia cetire, iar' şedinţa se încheie.

Şedinţa CXXII.

Ţinută în 27 Octomvrie. La ordinea zilei raportul comisiunii *verificătoare.* Raportor *Ioan Hania.* Alegerea lui Gábor Imre, în cercul Breţcului, a lui Toth Samu, în Cojocna, şi a lui Moritz Conrad, în cercul de sus al Braşovului, să verifică. Alegerea lui *Axente Severu* asemenea. Cu privire la alegerea lui Egerbényi Mózes, în Roşia-demunte, atacată prin protest, se propune trecerea causei la guvernul regesc spre cercetare şi decidere. După-ce vorbesc la obiect I. Balomiri, Nic. Gaetan, Moga şi Hania, se primeşte propunerea comisiunii verificătoare.

Presidentul comunică hârtia comisariului regesc, în care dieta e recercată se aleagă o comisiune permanentă financiară, care să lucre câtă vreme dieta va fi prorogată.

Fiind-că dieta a adus în şedinţa trecută hotărâre de a alege o ast-fel de comisiune, — dorinţa comisarului reg. se declară împlinită.

Altă hârtie a comisarului regesc aduce dietei la cunoştinţă, că senatul imperial e convocat pe 12 Noemvrie n. la Viena. Dieta ia spre ştire comunicarea.

Se pune la ordinea zilei raportul comisiunii petiţionare. Raportorul *Schuler-Libloy* spune, că 24 petiţiuni au

întrat la comisiune, pe cari comisiunea le presentă dietei, cu propunere, că ce să se întâmple cu fie-care.

Prima petiţie e a *Românilor din Braşov,* pentru crearea unei legi noue comunale. Comisiunea propune, ca petiţiunea să fie predată guvernului, pentru a luà măsurile de lipsă spre aducerea unei ast-fel de legi, a cărei urgenţă dieta o recunoaşte. Propunerea se primeşte, cu adaosul făcut de *Ioan Popasu,* ca guvernul să ia măsuri grabnice pentru încetarea abusurilor ce se fac în Braşov în urma defectuosităţii administraţiunii.

Petiţiunea locuitorilor din *Dobra,* pentru a li-se da partea cuvenită din fondul de furaj, — la care vorbesc Ioachim *Murăşan, Codru-Drăguşian,* baronul Salmen, Rosenfeld, *Gaetan* şi Schuler-Libloy, — se decide a se predà guvernului spre resolvare.

Celelalte petiţiuni primesc mai mult ori mai puţin resolvarea propusă din partea comisiunii petiţionare, iar' discuţie se naşte la rugarea comunelor grăniţereşti Orlat, Jina, Veştem şi Racoviţa, în chestia munţilor luaţi dela ele pe cale politică-administrativă.

Ioachim Murăşan apără drepturile fostilor grăniţeri şi propune, ca dieta să înainteze representaţiune către M. Sa, în care să se roage domnitoriul ţerii să sisteze ast-fel de esecuţiuni purtate în contra comunelor grăniţereşti. Trimiterea representaţiunii să fie apoi avisată prin telegraf M. Sale, pe calea comisariului regesc. *Rosenfeld* află, că propunerea aceasta e o propunere independentă, care în mod independent ar trebuì să fie tratată.

Murăşan îşi retrage partea a doua din propunere, referitor la avisarea prin telegraf, iar' la obiect mai vorbesc baronul Friedenfels, Schuler-Libloy şi Rosenfeld, — în urmă şedinţa se încheie.

Şedinţa CXXIII.

Ţinută în 28 Octomvrie. Să cetesc două interpelări, una înaintată de zece membri români ai dietei, în chestia alegerii de oficiali în fundul regiu, alta subscrisă de zece membri saşi ai dietei, în chestia scăderii culturii mătăsei în anii 1862 şi 1863. Amândouă se vor trimite presidenţiei

39

guverniale. O petiţiune întrată la presidiu se predă comisiunii petiţionare.

Presidentul anunţă, că în comisiunea financiară permanentă au fost aleşi din partea secţiunilor următorii: *Dunca,* L. V. *Popp,* Dr. *Maior, Gaetan,* Plecker, Budacker, Klein, Brecht, Petru *Manu,* Trausch, Eránosz şi Dr. *Vasici.* Pentru secţiunea 3 şi 6 va aveà se aleagă dieta patru membri. Se face votarea şi majoritatea voturilor o întrunesc următorii: Gábor, Schneider, *Bologa* şi Ioan *Balomiri.*

Se ceteşte representaţiunea în chestia preliminariului fondului de desărcinare, se desbate din punct în punct, şi se predă presidentului, ca prin o comisiune numită din a sa parte să o mai revisuiască odată şi să-'i stabilească textul final până la şedinţa proximă.

Se întră în fine în ordinea de zi: continuarea discuţiei asupra rugării grăniţerilor din Orlat şi celelalte trei comune. Vorbeşte C. Schmidt şi baronul Salmen contra propunerii lui Murăşan. Ia apoi cuvântul

Dimitrie Moga: „Îmi pare tare rău, că obiectul acesta, care după-cum s'a arătat eri, atât în centru, cât şi în stânga a făcut sensaţiune tare mare, a venit aşa târziu la ordinea zilei, încât dacă nu am dorì se descoperim simţirile noastre, precum o cere aceasta momentuositatea obiectului acestuia, ar trebuì se zic, că noi acum nu-'l putem pertractà, şi trebue se mărturisesc, că îmi pare foarte rău, că petiţiunea aceasta, care încă în 12 Septemvrie a. c. s'a predat presidiului dietal, vine numai acum la pertractare, şi vine într'un moment, când am avea cea mai mare lipsă de conţelegere, şi e pe acì că conţelegerea, care a adus cele mai frumoase resultate în decursul acestor două sesiuni, se vină la aceea, ca să se facă neînţelegere.

Eu, domnilor, ca acela, care am îndrăsnit a mă scula eri pentru spriginirea propunerii domnului Murăşan, îmi iau îndrăsneala a ridicà vorba din acel punct de vedere, ca să justific spriginirea aceasta. Domnilor! Este vorba de un obiect despre care să zice, că cu ridicarea graniţei militare s'ar fi luat pe cale politică dela posesori aceea ce li-s'a dat la înfiinţarea graniţei militare. Aceasta s'a întâmplat, domnilor, de îmi aduc bine aminte, cu o sută de ani înainte de asta. Cine a ţinut domnilor munţii acestia în decursul timpului până a stat graniţa militară, ne este bine cunoscut. Aceasta o do-

cumentează posesiunea cea de o sută de ani. Că un loc, care n'a fost în posesiunea pretendenţilor de o sută de ani, să se dee acum pe cale administrativă, pe cale politică, să se dee pe o cale, care nouă, oamenilor constituţionali, ne este necunoscută, aceasta domnilor nu este cu drept. S'a întâmplat predarea aceea pe cale politică, zice domnul baron Salmen, şi aşa dar' tot pe calea aceea trebue să se dee îndărăt. Dar' aceasta nu stă! Este domnilor lucru firesc, este cu putinţă şi se poate cugetà, că luându-se munţii acestia înainte cu 100 de ani dela posesori, să nu li-se fi dat despăgubire acestora, dacă ar fi avut drept?

Ne vine înainte o plânsoare, în care să plâng acei oameni, cari au servit ţării, cari au servit împăratului, au servit lumei o sută de ani cu sângele lor, şi acum este vorba, ca acei oameni să fie despoiaţi de binefacerile pe cari împăratul le-a asigurat pe seama lor înainte cu o sută de ani, după-cum zice şi domnul referent al comisiunii. Aşa-dară, domnilor, lucrul este de mare momentuositate, nu este lucru mic, ca să se despoaie, zic, pe cale politică, căci acesta e un lucru pe care eu nu-'l pot cuprinde şi nu pricep că ar fi după cum trebue să fie. Din acest punct de vedere, domnilor, fiindcă posesiunea actuală este pe lângă aceia, cari au suplicat a să susţineà în posesiunea lor, după-ce aceia zic, că posesiunea aceasta sunt gata a o apăra şi înaintea judecătoriilor cu toate acelea ce le va stà în putinţă, şi că fiscul va fi dator a le da lor documentele trebuincioase pentru apărarea posesiunilor, după-ce, după cele aduse înainte de domnul baron Salmen şi de domnul comite al naţiunii săseşti Conrad Schmidt, şi mie îmi sunt cunoscute vre-o câte-va date, cari taie afund în lucrul acesta, căci şi eu m'am ocupàt, dacă nu chiar acum, dar' mai nainte cu lucrul acesta, este între acte, domnilor, o observaţiune a directoratului fiscal, care zice, că posesiunea pretendenţilor acestora nu este aşa clar dovedită, încât cu convingere judiciară să poţi zice, că ei sunt proprietarii munţilor, cei adevăraţi, — şi eu, cum-că aceasta declaraţiune esistă, şi că am văzut-o cu ochii mei, stau bun: din acest punct de vedere, domnilor, nu ar periclita representaţiunea despre care e vorba drepturile acelora, cari caută să capete munţii acestia. Eu nu vreau să se lase grăniţerilor munţii aceştia de tot neatacaţi, ci vreau numai, ca atât pretendenţilor, cât şi posesorilor să li-se declare calea deschisă, cea în legi prescrisă, şi să aducă o judecătorie sentenţa, că aceşti munţi sunt ai acestora, şi nu ai altora. Aşi dorì însă, că M. Sa şi până-când vor venì

39*

actele pe cari le cere comisiunea ca să facă representaţiune meritorială peste lucru, să se roage prin o representaţiune făcândă acum, că şi până vor venì dietei actele acelea, să binevoiască M. Sa a sistà esecuţiunea comisiunii despre care au binevoit a zice unii dintre antevorbitori, că a dat propunere la regim pentru transpunerea munţilor acelora. Eu socotesc domnilor, că nu vom strica nimănui, dacă ne vom ruga de M. Sa, ca să se împedece pe un timp ridicarea stării aceleia, care a stat de 100 de ani, încă 2, 3, 4 luni, adecă până ne vom adunà laolaltă şi vom câştigà actele trebuincioase şi din acelea vom putea zice cu convingerea deplină rugătorilor cari s'au întors către înalta dietă, ca să facem, după-cum a zis dl baron Rosenfeld eri, o informaţiune »*a principe male informato ad principem melius informandum*«. (În restul vorbirii constată necesitatea unei representaţiuni către M. Sa în acest înţeles şi se declară pentru propunerea lui Murăşan.)*)

Axente Severu: „Înaltă dietă! Dacă am dorit eu vre-odată în viaţa mea ca să mă pot moderà, şi dacă m'am rugat vre-odată la Dumnezeu ca să pună pază gurii mele şi uşă de îngrădire împrejurul buzelor mele, ca să nu abat inima mea spre cuvinte de vicleşug şi să tăgăduesc răspunsurile cele din păcate ca să mă certe dreptul cu milă şi îndurare, eară untul-de-lemn al păcătosului să nu ungă capul meu: apoi de astă-dată domnilor, m'am rugat! Auzi colo! Să vorbeşte ca să se iee pe basa unei resoluţiuni fără datul zilei, fără datul lunei, fără subscrierea vre-unei autorităţi, fie şi numai un birău sătesc, să se iee domnilor 80 de munţi, dar' nu munţi, ci alpi, adecă catene, lanţuri, şire de munţi, din mâna unor posesori, cari dacă nu i'ar fi dobândit cu alt drept, iau dobândit cu sângele lor, care este mai scunrp decât tot aurul şi argintul pământului. Să se iee domnilor pe cale politică, adecă fără nici o cale, fără nici o incvisiţiune, fără nici un jurământ, fără nici un document, fără nici o probă, fără nici o formă, numai pentru-că aşa 'i-a plăcut lui Stan şi lui Bran. Şi aceasta să se facă în secolul al XIX-lea, să se facă atunci, când bine a plăcut lui Dumnezeu şi bunului nostru monarch să ajungă Austria să fie constituţională. Aceasta domnilor să se facă în Austria, ai cărei împăraţi aveau scris pe emblemă simbolul lor de mai nainte: *justitia regnorum fundamentum!*

Dar' să lăsăm acestea, ca să nu-'mi ziceţi, că mă las în polemii. Ertaţi-'mi să vă arăt, ce date am găsit eu despre munţii re-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1966—1967.

vindicaţi. Am domnilor în gazeta aşa numită »*Concordia*« un memorand în causa munţilor acestora, pe care dacă 'mi-ar iertà bunăvoinţa d-voastră 'l-aşi cetì...

Presidentul îl întrerupe, rugându-'l să remână la obiect.

Axente Severu: Bine, domnule preşedinte. Eu am voit în trei cuvinte se arăt, că munţii acestia înainte de a îi revindicà Austria dela Moldova şi Ţara-românească, au fost *res nullius,* ba unii din ei au fost a unor boeri din Ţara-românească, cari au purtat proces îndelungat pentru ei. Eu am voit se arăt, că munţii acestia, pănă a nu se decide procesele la locul său urzite pentru ei, împăratul Iosif 'i-a donat, 'i-a dăruit grăniţerilor români necondiţionat, şi pentru totdeauna, am vrut se zic, că aci nu mai poate fi vorba de luarea lor, nici pe calea politică, nici pe cea judiciară, pentru-că a trecut timpul de recurs, de apelaţiune şi alte forme prin cari ar fi să se caute dreptul pretendenţilor. Dar' se lăsăm domnilor titlul munţilor, şi dacă vrem să zicem, după-cum arată resoluţiunea, sau albul acesta, fiind-că nu are nici o subscriere, să zicem că unsprezece munţi s'ar fi luat pe la 12 Octomvrie 1813, adecă munţii aceia, cari cad mai mult în proprietatea comunelor Brescu, Osdola, Csomordan, a familiei Szentkereszti, etc. Dar' apoi mai rămân 69 de munţi, despre cari la anul 1813 n'a fost nici o vorbă. Acestia au să se iee acum în anul 1864 după o posesiune neîntreruptă de 95 ani. Se punem însă domnilor, că posesiunea de 95 ani, prescripţiunea de 30 ani, şi toate alte forme ale legii nu dau nici un drept, să zicem, că posesorii acestor munţi au fost necurmat infestaţi de pretendenţi cu procese, cu recurse, apelaţiuni, şi n'au posedat în pace acei munţi. Mi-ar plăcè a şti, nu s'ar puteà în alte socoti posesiunea aceasta cel puţin cum socoteşte înalta patentă urb. din 21 Iunie 1854 pământurile colonicale, zicând, că „tot acel pământ, care s'a aflat pănă la anul 1848 în mâna jobagiului, este proprietatea lui“? Ba zice şi mai mult, că pământul alodial, care să va putè dovedì, că la anul 1819 a fost în mânile jobagiului şi pe care de atunci l-a perdut şi scăpat din posesiune prin dreptatea şi nedreptatea legilor şi bunăvoinţa oamenilor, are drept să-'l ceară îndărăt dela domnii pământeşti. Să aibă domnilor sângele ce l-au vărsat grăniţerii pe câmpiile luptelor mai puţin preţ decât sudoarea jobagilor în brazda domnilor? Nu se poate. La jobagi domnilor au rămas păşunile, a rămas dreptul de pădurit, şi grăniţerilor nici atâta să nu le rămână? Se li-se iee şi apa din gură? Dacă a fost ertat preavred-

nicului bărbat, domnului Dr. Teutsch, în una din şedinţele trecute a să îndoi, ba chiar şi apostrofa tendinţa bărbaţilor, cari au sfătuit pe M. Sa în anul 1848, şi cari după părerea mea afară de două lucruri, adecă afară de contopirea naţionalităţilor şi independenţa Ungariei, au fost neşte bărbaţi bravi şi bărbaţi cari au avut bune idei; dacă a fost ertat domnului deputat dela Sebeş a zice, că aceia cari au făcut patenta urbarială, care ne-a înjugat la vre-o 80—90 milioane fiorini şi mai mult, încât nici nepoţii nepoţilor noştri să nu se mai poată plăti de ele; dacă a avut, zic, drept dl deputat al Sebeşului a zice, că aceia cari au făcut şi compus patenta urbarială au voit a face capital politic, politisches Capital: apoi ertaţi-mă şi pe mine dacă voiu zice, că comisiunea, sau bărbaţii cari au sfătuit pe M. Sa la resoluţiunea aceasta fără dat şi subscriere, (arată casei resoluţiunea) n'au fost politici de loc, sau politici foarte slabi, cari în loc de a face capital, fie şi politic, vor a strica capitalul cel adevărat, *pacea, concordia* şi *armonia* ce esistă de fapt între locuitorii munţilor şi vecinii lor. Pentru aceea domnilor, să nu vă supăraţi, dacă vorbesc şi cer, ca să facem o representaţiune, aşa după-cum s'a propus din partea colegului Murăşan.

După acelea ce a arătat domnul regalist Zimmermann în şedinţa de eri în puterea cutărui articol de lege din 1791, 'mi-se pare că avem drept la aceasta, dar' nu numai că avem, zic eu, ci că suntem şi datori, şi am fi datori domnilor, nu numai când au a se luà cei 80 de munţi pe cale politică, ci când ar fi a se luà chiar şi în urma unei sentinţe formale judecătoreşti, pentru-că şi atunci ar fi *summum jus, summa injuria*. Dacă stă aceasta, apoi e chemarea noastră să prevenim pe preabunul nostru monarch de timpuriu, ca să nu lase a se comite o sumă de injurii, nu una. Aduceţi-vă aminte domnilor, ce sgomot, ce sensaţiune a făcut numai propunerea deputatului Murăşan, ca să facem representaţiune privitoare la sistarea predării munţilor la pretendenţi, în acei bărbaţi cu spirit aşezat şi de temperament flegmatic, în prudenţii prudentei naţiuni săseşti, despre cari eu zic, că personalminte nu sunt nici decât interesaţi. Dacă domnilor în oameni nemediat interesaţi, cu totul maturi şi aşezaţi, a putut face o propunere care priveşte numai la o sistare temporară o sensaţiune şi un sgomot aşa de mare, pe care gazeta de aici o numeşte *Sturm*, apoi să ne închipuim ce sensaţiune va face în miile de suflete cărora li-se ia prin aceasta pânişoara din gură, din gura copiilor. Ce? Nu ne ajunge nouă cu un *Nepos* şi

Pintic, vrem să mai facem noi înşine, să mai creăm noi înşine o sută de Vavari, Neposuri faţă cu atâtea Pinticuri şi Eaduri? Să nu fie, să nu poată cere representanţa unei ţări, care cunoaşte lucrul bine, şi poate numai din precipitare s'ar ferì de aşa ceva, prin o prea umilită representaţiune, ca M. Sa să ne ferească de aceasta? Ei bine domnilor, veţi zice să facem representaţiune. Decât baronul Friedenfels ne-a zis, că dacă am cutezà noi a face aceasta representaţiune, ne-am preface într'un convent franţuzesc! (Ilaritate.) Pentru Dumnezeu! Sau că baronul Friedenfels n'a mai auzit şi nu ştie ce a fost conventul, sau că a voit să-'şi bată joc numai de noi. Domnilor! Când ne-am pune şi noi în posiţiunea în care s'a pus odată conventul francez, să nu facem representaţiune, ci să zicem, că noi de facto în puterea noastră de representanţi ai ţării sistăm predarea munţilor la respectivii pretendenţi, pe cari îi hotăreşte hârtia aceasta, şi că noi ne declarăm în permanenţă şi nu eşim de acì până nu va întărì regimul decretul nostru, încă nici atunci nu am fi convent, pentru-că hârtia aceasta nu are cap, dat şi subscriere, şi nu poate să fie respectată de cineva. Ea îndreaptă pe cel-ce şede călare să-'şi caute calul, şi pe acela care 'şi-a perdut calul de o sută de ani vrea să-'l pună călare, ceea-ce nu se poate. Politicii cei buni, sau cel puţin pe cari 'i-am cunoscut eu, tot-deauna au apărat status quo, şi hârtia aceasta fără subscripţiune, fără dat, ea să strice status quo, ea să lase atâţa oameni peritori de foame? Dar' să nu cugete cineva, că mie-'mi pasă sau cred, că va murì cineva de foame, pentru-că eu încă din cea mai crudă a mea etate am auzit, şi m'am convins, că „plures satietas quam fames perditit“, adecă, mai mult pier oamenii de sătuì decât de foame.

Naţiunea săsească domnilor, pe cât am cetit şi auzit eu, când a venit ea aici în Transilvania, a stat din 500.000 de suflete. Starea ei a fost, pe cât îmi este mie cunoscută, totdeauna aşa de bună, încât nu să poate zice, că a flămânzit vre-odată. Nu să poate zice, că n'a avut totdeauna mămăligă în casă şi ceapă pe masă. Şi totuşi, uitaţi-vă, că pe lângă toată aceasta bună stare a scăzut, ajungând la 170.000 de suflete, cu toate sucursele ce a primit din afară cu sutele, prin feciorii de meserii, aşa numiţii Armerreisender, din an în an. Naţiunea nobililor a avut şi mai bună stare decât cea săsască, şi dacă nu s'ar fi făcut Românii Unguri, şi Săcuii earăşi Unguri, pe legea şi Dumnezeul meu că ar fi ştearsă de pe faţa pământului în Transilvania. Prin urmare, domnilor, mie nu-'mi pasă că vor ră-

mânea muritori de foame oamenii aceia, ci îmi pasă de reputaţiunea imperiului constituţional, şi-'mi pasă mai mult de reputaţiunea unui monarch atât de bun, în al cărui nume are să se facă nedreptăţirea aceasta. Unei politici bune, ce e drept, nu are să-'i pese de nimeni, ci numai de trebile şi scopul ei, dar' totdeauna are să-'i pese mai mult de întreg decât de parte. Şi în casul acesta să vede că să negligă întregul, ca să se facă ceva pentru părţi.

Mai întorcându-mă încă odată pe lângă hârtia aceasta, care, dacă n'ar fi timpul aşa scurt, 'mi-aşi lua voe a o frământa şi a o scărmâna din cuvânt în cuvânt, şi a arăta contra-zicerea în care să află ea cu sine în cele-ce ar vrea să dispună, — mă voiu provocà şi o voiu socotì ca un act din timpul lui Traian, care, primind odată mai multe arătări şi acusări asupra creştinilor, a scris lui Liciniu, prefectul Lidiei, — 'mi-se pare, — că „Libelli sine auctore non nostri tempore sunt".

Dacă, domnilor, înainte cu 1700 de ani, cărţile, documentele, hrisoavele nesubscrise de cineva nu au avut nici o autoritate, nici un crezământ, să le dăm noi astăzi? Şi să nu cădem la picioarele M. Sale prin o representaţiune preaumilită, rugându-'l, ca până-ce nu vom ştì, cum şi prin cine s'a făcut, când şi la cine a venit anume resoluţiunea aceasta, să nu se mai conturbe oamenii în pacea lor, să rămână în concordia şi frăţietatea care a asistat până acuma între locuitorii munţilor şi vecinii lor, care e mai mare capital decât munţii ce ar fi a se lua dela o mulţime, pentru-ca să se dee unor privilegiaţi. Cu aceasta nu greşim noi nimica, pentru-că M. Sa are drept să nu ne primească representaţiunea noastră şi se zică: „Eu am planurile mele pe cari nu vreau să vi-le descoper vouă".

Aşa domnilor, aceasta nu ne duce pe noi în compromisiune, şi nici pe M. Sa nu-'l poate supărà de loc. Lucruri de acestea s'au mai întâmplat, şi cât va ţineà viaţa constituţională au să se mai întâmple. Eu zic, că lucrul acesta M. Sa să nu-'l decidă din punct de vedere al politicei mai înalte, ci din punct de vedere al referinţelor noastre. Şi fiind M. Sa născut şi crescut militar, şi având o mare reputaţiune în privinţa aceasta, să-'l decidă cu sabia lui Alesandru şi să zică: Să nu se dee munţii din mânile militarilor mei, până atunci, până când aceia, cari cred că au drept la aceşti munţi, revindicaţi tot prin grăniţeri, nu-'şi vor câştiga acest drept pe cale judecătorească. Părtinesc propunerea colegului Murăşan, şi vreau ca să se facă o representaţiune interimală, după cum a zis domnul

deputat Moga, ca să se sisteze esecutarea privitoare la predarea munţilor revindicaţi". (Bravo!).*)

Discuţia se întrerupe, şedinţa se încheie.

Inchiderea dietei.

Şedinţa CXXIV.

Ultima şedinţă. Ţinută în 29 Octomvrie. Se ceteşte în toate limbile ţerii representaţiunea către M. Sa pentru sancţionarea articolului de lege referitor la afacerile urbariale.

Se ceteşte apoi hârtia comisariului regesc dietal, conte de *Crenneville,* datată din 19 Octomvrie 1864, prin care dieta Transilvaniei *vine prorogată sub durata sesiunii senatului imperial,* convocat pe 12 Noemvrie la Viena. Se pune însă dietei în vedere, că după încheierea sesiunii senatului imperial dieta *îşi va reîncepe activitatea.*

După cetirea hârtiei acesteia *presidentul* mulţămeşte membrilor dietei pentru concursul dat. Se aduc ovaţiuni presidentului. Vorbeşte apoi *Obert,* mulţămind presidentului şi aducând un întreit »*să trăiască*«, domnitoriului, representanţei imperiului şi iubitei patrie Transilvania. (Aclamări sgomotoase). *Fabini* doreşte călătorie bună şi isbândă deputaţilor trimişi în senatul imperial. Vorbeşte apoi

Dimitrie Moga următoarele: „Inaltă casă! În momentul acela, când din graţia M. Sale a monarchului păşim din sala aceasta afară, îmi iau îndrăsneala a ridica încă odată cuvântul. Domnilor! Stăm în ora, în minutul unui timp, când după lucrările noastre de doi ani avem a ne depărta din sala aceasta. Nu vreau a înregistra lucrările peste cari am trecut noi în sala aceasta, nici a aduce înainte resultatele lucrărilor noastre, cari prin graţia M. Sale s'au ridicat la valoare de lege. Acestea sunt cunoscute înaltei diete şi publicului întreg, care a ascultat cu cea mai mare luare aminte lucrările noastre. Imi iau însă îndrăsneala domnilor, după cele ce a adus înainte dl deputat Obert, pentru preaînalta graţie a M. Sale, cu care a binevoit pe noi în decursul alor două sesiuni a ne ţineà acì pe cale constituţională, ca să putem conlucrà laolaltă spre binele comun al patriei constituţionale, spre întărirea tronului şi spre folosul naţiunilor conlocuitoare, aşa zicându-se acestea din partea domnului de-

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1968—1970.

putat Obert, eu îmi iau îndrăsneala a-mi ridica glasul pentru acei bărbaţi, cari au conlucrat la înaintarea lucrărilor noastre din toate puterile. Eu, domnilor, număr pe dl preşedinte al dietei întră cei dintâi, care a ajutat la înaintarea lucrărilor noastre neobosit. Eu din aceste cause poftesc, ca Dumnezeu să-'l ţină la mulţi ani. (Să trăiască! Éljen! Hoch!).

Domnilor! S'au aflat în decursul sesiunilor acestora în sala aceasta opiniuni diverse, însă nici una nu a fost într'acolo ţintită, ca conţelegerea, care este şi trebue să fie întră membrii dietali, să se sfăşie. Din acest punct de vedere îmi iau îndrăsneala a ridica un cuvânt cătră acei domni, cari din toate puterile s'au străduit, ca conţelegerea trebuincioasă pentru înaintarea lucrărilor noastre să se susţină, şi zic: Să trăiască membrii dietali, cari sunt astăzi aici, şi cari au lucrat după puteri pentru binele comun al patriei, pentru întărirea tronului şi folosul naţiunilor conlocuitoare". (Să trăiască! Hoch! Éljen!) *)

Baronul *Salmen* aduce urări comisariului regesc. *Ioan Puşcariu* ceteşte procesul verbal al acestei ultime şedinţe. Se autentică şi şedinţa se încheie la orele 12, iar' membrii dietei pleacă în corpore la comisariul regesc, pentru a'i esprima mulţămită şi reverinţă. Cu aceasta activitatea dietei dela Sibiiu a fost încheiată.

---

*) Din »*Ziarul stenografic al dietei transilvane*«, pag. 1972.

Senatul imperial.

1863-1865.

Deschiderea sesiunii a doua.

Mai avem acum să cunoaștem activitatea Ardelenilor desvoltată în senatul imperial dela Viena. Sesiunea a doua a senatului a fost deschisă în *18 Iulie 1863*, prin mesaj de tron, cetit din partea Archiducelui *Carol Ludovic*, ca locțiitor al Monarchului. Precis la oarele 11 din ziua numită și-au făcut apariția în sala tronului ministrii și cancelarii aulici, urmați de Archiducii al căror șir îl încheia *Carol Ludovic*. Membrii casei de sus se postaseră în dreapta, iar' cei din casa de jos în stânga tronului. Archiducele Carol Ludovic urcă tronul, își acopere capul și cetește următoriul cuvânt de tron:

„Onorați membri ai senatului imperial! Maiestatea Sa împăratul s'a îndurat a mă însărcina pe mine, ca în preaînaltul seu nume se deschid a doua sesiune a senatului imperial și pe membrii acestuia să-'i salut de binevenire.

Împlinesc cu bucurie această însărcinare plină de onoare concrezută mie, și salut pe Archiducii principi ai casei domnitoare împărătești și pe preareverenzii, ilustrii și onorații domni din ambele case ale senatului imperial.

A trecut un restimp scurt de când dietele provinciale își încheiară activitatea lor, ocupându-se mai de aproape cu dorințele și cerințele diferitelor regate și țeri. D-voastră, onorați membrii ai senatului imperial, v'ați adunat a doua-oară pe temeiul constituțiunii, pentru-ca în legătură cu activitatea acelora se deslegați acele probleme mai mari, cari purced din îngrijirea pentru prosperitatea și înaintarea imperiului întreg. Putem privì cu îndestulire la activitatea dietelor provinciale și a senatului imperial, ce se întregesc una pe alta, în mod salutar, urmând una după alta, neturburată. Aceeași

ne representă în o formă plină de viață ideea invescută în legile noastre fundamentale de stat, carea este, ca în receruta unitate a totului să se păstreze o mișcare cât se poate mai liberă și mai independentă a părților.

După-ce prin rescriptul împărătesc din 21 Aprilie a. c. a fost convocată și dieta marelui principat al Transilvaniei, nu să mai află între regatele și țerile împreunate sub sceptrul Austrieí nici una, căreia nu 'i-ar fi deschisă calea spre a lua parte la consultările referitoare la afacerile comune, cari prin diploma din 20 Oct. 1860 și prin patenta din 26 Faur 1861 sunt reservate corpului representativ al imperiului. Se sperăm domnilor, cum-că acelea convicțiuni asupra mijloacelor și căilor către ținta ferbinte dorită de toți, despre cari mai deunăzi ajunse la treptele tronului o manifestațiune leală din depărtatele margini ale imperiului, să vor lăți cu tărie victorioasă tot mai departe și mai departe, și se vor realisà spre fericirea totului (întregului).

Se aruncăm privirea peste referințele statului imperial, și ne vom simți îmbărbătați, pentru-ca să stăruim cu sicuritate pe lângă lucrul început și se întimpinăm viitoriul cu încredere deplină.

Senatul imperial și-a încheiat prima sa sesiune între binecuvântările unei păci neturburate. Aceleași ne fericesc și la începutul sesiunii a doua, iar' dorința și ținta celor mai nepregetătoare osteneli ale regimului Maiestății Sale va fi și de acì înainte, ca să o poată păstra neturburată și pe viitor.

Asigurați și apărați prin instituțiuni liberale, vedem pe toate câmpurile vieții spirituale și materiale desvoltându-se o activitate mai vie, puterile imperiului pornite spre o desvoltare mai bogată, vaza și posițiunea sa ca stat consolidându-se tot mai mult. Să căutăm la starea finanțelor și ni-se arată progresuri îndestulitoare pe cărarea apucată spre a le regula pe deplin. Creditul statului și valuta țării se bucură de o îmbunătățire positivă, ear' administrarea favorabilă a finanțelor anului curgător sufere, ca să nu întrebuințăm acel credit estraordinar de 12 milioane fiorini, care se încuviințase spre acoperirea scăzământului anual ce fusese preliminat. În așezarea budgetului de stat ce vi-se va propune spre cercetare și statorire s'a făcut o schimbare ce corespunde scopului de a fi mai lămurit și de a controla mai acurat, precum și dorințelor descoperite cu ocasiunea desbaterii din anul trecut. Acest budget cuprinde, după-ce s'a recunoscut a corespunde scopului trecerea dela anul de pănă acuma ad-

ministrativ la anul solar, pentru astă-dată un period finanțiar de patrusprezece luni.

La proiectarea budgetului nu s'a trecut cu vederea trebuința unei economii cât se poate mai strânse, cu toate acestea, împrejurarea trecerii din o stare în alta, în care ne aflăm, şi trebuința de a restaura cât se poate mai iute şi mai deplin cumpăna dreaptă în economia statului şi în valuta țării, mai cere încă sacrificii însemnate. Pentru-ca greutățile resultătoare de aici să se uşureze pe viitor, şi pentru-ca să faceți din destul recerințelor economiei raționale şi financiare, ați recunoscut d-voastră încă şi în sesiunea trecută trebuința, ca repartițiunea contribuțiunii directe să fie regulată spre a corespunde la împrejurările schimbate ale timpului. Deci, regimul M. Sale vă va trimite unele proiecte de lege cuprinzătoare de sistema contribuțiunii directe, care vi-se recomandă deliberațiunii luminate şi mature.

Maiestatea Sa ces. reg. doreşte şi aşteaptă, ca proiectele financiare, îndată-ce vor sosì la casa deputaților să fie cercetate şi desbătute în mod pregătitor, din causă, că până la acel timp, când se va putea aduce un conclus, *se aşteaptă împărtăşirea deputaților marelui principat al Transilvaniei la consultațiunile senatului imperial.* Mai multe alte proiecte de lege, pe cari d-voastră le veți luà în deaproape cumpănire, au de scop a inființa reforme recunoscute de neapărat trebuincioase în unele ramuri importante ale vieții de stat, ear' mai vârtos în ramul judecătoresc. Dorința generală, ca reformele acestea să se întroducă cât mai curând, a trebuit să tragă luarea aminte a regimului la reformele consultațiunilor, cărora respectivele proiecte de lege vor fi a să supune.

In cercările favorabile ale altor staturi, făcute cu privire la bunătatea unei proceduri ce se abate dela cea de comun usitată, cu ocasiunea desbaterii unor proiecte mai mari, cum şi în fapta, că în sesiunea trecută, în sânul senatului imperial încă s'a desbătut chestiunea unei asemenea pertractări a afacerilor, regimul M. Sale a văzut provocarea de a aşterne în aceasta sesiune proiectul unei legi regulătoare de aceleaşi.

În propositiunile de natura de a să putea pertractà în acest mod se poate pune înainte de toate proiectul unei nouă proceduri penale, care va trage luarea aminte a d-voastră în grad mai mare. Aceeaşi ținându-se de probatele temelii ale procedurei penale din anul 1850, lasă loc la valoarea deplină a producerii verbale şi a pu-

blicităţii în pertractare, cum şi principiul de acusaţiune reduce decisiunea (hotărîrea) judecătorească earăşi la convicţiunea liberă, scutită de ori-ce regulă de dovedire, şi face ca în acelea ţări, în cari condiţiunile recerute pentru întroducerea curţilor cu juraţi se văd a fi împlinite, să se poată concrede sentenţei acestora toate casurile mai importante. D-voastră veţi afla în acelaşi totodată acea simplificare şi prescurtare a procedurii, care se poate îmbinà cu apărarea libertăţii şi a siguritâţii personale.

In ramura procedurii civile încă se simte tot mai mult trebuinţa de reforme. Desbaterile comisiunii confederaţiunii germane pentru înfiinţarea unei proceduri germane comune, care se află într'o înaintare îmbucurătoare, le înlesneşte pe acestea (reforme) în mod dorit.

După-ce acceptatele reforme nu să pot face fără schimbări corespunzătoare în organismul tribunalelor judecătoreşti, cu cari stă în legătură organisaţiunea nouă a administraţiunii politice, vi-se vor propune proiecte de lege pentru principiile înfiinţărei ei.

Scăderile procedurii de concurs şi de învoieli, simţite pe zi ce merge tot mai tare, au arătat regimului, că este de neapărată trebuinţă ca să se propună la deliberarea şi deciderea d-voastre fără amânare proiectul unei nouă legi de concurs, în care s'a îngrijit peste tot de securitatea de drept şi de aceea, ca procesul se decurgă pe cât să poate mai iute şi mai simplu.

Spre întregirea legii comunale se va propune proiectul unei legi pentru *domicil*, prin care se face totodată din destul respicatei dorinţe a mai multor diete provinciale. Prin legea aceea îşi vor afla deslegarea lor legală mai multe chestiuni, cari taie afund în drepturile particularilor, cum şi în ale comunelor.

Onoraţi membri ai senatului imperial! D-voastră vă veţi apucà de importantele probleme depuse în mânile d-voastre cu acel devotament sacrificător, cu care aţi avut ocasiune a lucrà în sesiunea primă. Graţia şi favoarea Monarchului vă însoţeşte. Popoarele urmăresc paşii d-voastre cu un interes, la care au drept. Dorinţele şi trebuinţele lor d-voastre le manifestaţi. Regimul cu incredere pe faţă vă intimpină. Maiestatea Sa aşteaptă cu siguritate, ca se poată conta pe ajutoriul patriotic al d-voastre. Scutul Celui atotputernic se planeze peste ostenelele d-voastre, pentru-ca acelea să fie şi de acum înainte priincioase prosperităţii puterii şi onoarei împeriului“.*)

---

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 45.

Începându-'şi senatul activitatea, atât camera deputaţilor, cât şi casa seniorilor a ţinut să trimită întâiu de toate *adresă* Monarchului, drept răspuns la mesagiul de tron. Primele şedinţe au fost deci ocupate cu desbaterile asupra proiectelor de adresă. Casa seniorilor, care în adresa primită în şedinţa dela *24 Iunie* 'şi-a arătat credinţa şi omagiul cătră Monarch şi casa domnitoare şi a aplaudat intenţiunile coroanei cuprinse în cuvântul de tron, a promis întreaga sa conlucrare patriotică la realisarea intenţiunilor preaînalte, necesare pentru *unitatea imperiului* şi pentru *unirea tuturor popoarelor monarchiei în senatul imperial.* Şi-a adus aminte apoi şi de *Ardeal*, salutând cu bucurie şi cu mare speranţă *convocarea dietei Ardealului*, ca un pas sigur spre ajungerea acestui scop, căci în modul acesta e deschisă calea pentru toate ţările de sub sceptrul austriac de a luà parte la consultări asupra causelor comune. „Cu voce plină de bucurie salutăm în asemenea înţeles credincioasele popoare, cari din îndepărtatele margini ale orientului imperiului ne întind leala lor mână!“ — să zicea în adresă.

Casa deputaţilor a trecut în adresa ei, asemenea plină de devoţiune faţă de domnitor şi casa domnitoare, încă şi aceea, că *regretă*, că absentează din senat deputaţii unor ţări, *pe cari 'i-ar vedea cu bucurie la olaltă,* — făcând alusiune la Maghiarii cari nu erau de faţă, şi la Cehii cari eşiseră din senatul imperial, după-ce înaintaseră protest în contra modului de compunere a senatului.

Ardelenii în senatul imperial.

In sesiunea primă a senatului imperial Ardealul nu era representat, din motivul că n'avea dietă care să facă alegerea delegaţilor pentru senat. Pentru sesiunea a doua, cum ştim, dieta Ardealului a ales pe cei 26 deputaţi, cari aveau să represinte interesele Ardealului în senatul imperial, şi 'i-a trimis la Viena. În casa de sus a senatului (pentru-că cei 26 deputaţi ardeleni aveau scaun şi vot în casa de jos), au fost apoi chemaţi din partea domnitorului următorii Ardeleni: Metropolitul Alesandru St. *Şuluţiu,* ca membru îndreptăţit pe basa §-lui 4 din legea fundamen-

tală despre compunerea senatului, apoi episcopul Andreiu baron de *Şaguna,* baronul Béldi György, superintendentul Dr. G. P. Binder, baronul Iosif Bruckenthal, episcopul rom.-cat. Fogarassy, contele Nemes János, consilierul intim Rosenfeld şi baronul Zenovie Constantin Popp de Böhmstätten, ca membri pe viaţă, numiţi prin rescript preaînalt datat din 4 Octomvrie n. 1863.

N'au mers Ardelenii la Viena cu instrucţii dela cei de acasă, pentru-că spiritul timpului nu mai permitea, ca representanţii popoarelor, trimişi în parlamente, să-'şi lege mânile prin promisiuni, ori prin condiţiuni. N'au mers de acasă cu vre-un program gata, şi totuşi aveau un program. Totuşi au mers la Viena cu gândul, de a lucra în senatul imperial într'acolo, ca dările atât de apăsătoare pentru poporaţiunea Ardealului să fie mai uşurate prin introducerea de reforme în sistemul de dare, ca anii de serviciu în armată să fie împuţinaţi, şi ca venitele ţării scoase din dările grele ce le plăteşte poporaţiunea Ardealului să fie întrebuinţate earăşi în Ardeal, pentru a rămânea banii în ţară, unde sărăcia era mare, chiar şi din lipsa mijloacelor de comunicaţiune, a căror reclamare energică încă 'şi-au fost pus-o de problemă toţi cari aveau să represinte Ardealul în senatul imperial dela Viena.

Mai aveau apoi Ardelenii un gând, acela de a nu permite ca autonomia Transilvaniei să fie ştirbită, făcându-se vre-o modificare în patenta din 26 Februarie 1861, înarticulată din partea dietei Ardealului şi considerată de lege fundamentală de stat.

Aceste erau punctele de program politic al representanţilor Ardealului în senatul imperial, Români şi Saşi.

Când s'a deschis sesiunea senatului Ardelenii nu erau de faţă, pentru-că dieta Ardealului încă nu să întrunise. De aceea, senatul ţinuse multe şedinţe fără Ardeleni, ocupându-se însă cu obiecte cari n'aveau importanţă, ori prea puţină importanţă pentru Transilvania.

Cercurile conducătoarea politice dela Viena aşteptau cu dor sosirea Ardelenilor şi întrarea lor în senat. Dar' o parte a presei vieneze începuse să-'i zeflemiseze şi să-'i presenteze ca pe nişte oameni, cari n'ar avea loc în senatul

imperial, pentru-că n'au destulă poleială politică. Aşa scria »*Presse*« de es. făcând propunere Ardelenilor, că după-ce ei nu-'şi pot măsura puterile cu ceialalţi membri consumaţi ai senatului, să tacă frumos, şi alăturându-se la aceia din senat, cari posed încrederea publicului, să meargă cu ei şi după ei. Să credea deci, că oamenii noştri n'ar ştì să stee, şĭ n'ar puteà să stee pe picioarele proprii, ci aflându-se în anii minorenităţiĭ politice, au trebuinţă de proptele străine.

Cei 26 deputaţi ardeleni trimişi în *casa de jos* a senatului imperial 'şi-au făcut întrarea în senat în 20 Octomvrie n. 1863. A fost festivă şedinţa ţinută în ziua aceea, la care au ţinut să fie de faţă: Archiducele *Rainer*, toţi miniştrii (afară de contele Wieckenburg) şi contele Nádasdy, cancelarul aulic transilvan. Archiducele *Rainer* luase loc în loja curţii imperiale. Galeriile erau literalminte îndesuite de public, ear' loja diplomaţilor gemea de plină.

Ardelenii, — Saşii şi Românii, — ocupaseră locurile rămase goale în urma îndepărtării Cehilor din senat, şirul al doilea la dreapta presidentului, în apropierea Polonilor. Erau fixaţi din toate părţile, ca oameni noi, cu tip şi fisonomie marcantă şi destul de interesantă, mai ales Românii, cari şi prin esteriorul celor aparţinători la tagma preoţească, — îmbrăcaţi în haine scumpe de mătasă, — stârneau mult interes.

După deschiderea şedinţei presidentul, Dr. *Haszner*, face comunicare, că a primit încunoştiinţare dela ministrul de stat despre efectuirea alegerii celor 26 deputaţi pe cari Ardealul are să-'i trimită în senatul imperial, şi cari *'şi-au făcut astăzĭ întrarea în senat*. Îi salută apoi pe Ardeleni cu următoarea cuvântare:

„Cu sentiment de satisfacţie înaltă şi cu bucurie sinceră păşesc la actul acesta. Numărul celor de o credinţă şi de un cuget cu noi, a căror întrare noi totdeuna o salutăm cu bucurie, să înmulţeşte astăzi cu un şir de bărbaţi eminenţi şi probaţi, despre cari putem sperà, că pe terenul *voinţei* şi al *conlucrării comune* în curând se vor simţì între noi ca a casă, ca amici între amici. Dar' mai mult decât atâta. Noi prin întrarea bărbaţilor din Transilvania aici salutăm învingerea de mare importanţă a cugetului, pe care

înălţatul nostru împărat 'l-a prefăcut în cuvânt şi faptă în constituţiunea imperială. Efectul acestei învingeri e pentru noi deplin şi întreg, pentru-că dreptul întreg pe care constituţiunea îl dă representanţei popoarelor austriace prin aceasta a devenit dreptul acestei înalte case, care acum, în puterea îndreptăţirii proprii, poate să-'l esercieze şi trebue să-'l esercieze.

Din undele părerilor contrare, d-voastre, domnilor noi colegi ai nostri, aţi adus primul ramurel în naia noastră, cu care putem eşi acum din îngustime la deplina măsură a dreptului şi a datorinţelor noastre. În afară s'a raportat, cu adevărat, numai o parte din învingerea pe care noi o pretindem cu necesitate, nu pentru noi, ci *pentru imperiu,* pentru întreg, aşa ca şi pentru părţile întregului. Dar' şi acolo unde învingerea noastră nu ajunge, va lucra faptul puternic al întrării d-voastre aici. Pentru-că aceea-ce eri să părea a fi departe, astăzi e realitate; şi astfel credinţa, care n'a dispărut nici-odată, devine tot mai vie, că aceea ce nu e astăzi, va venì mâne, fiind-că *va trebuì* se vină, căci cunoscuta sentenţă: „Istoria universală nu poate fi forţată" îşi are încheierea pe care nu trebue să o dăm uitării, anume, că: „cu putere iresistibilă *îşi esecută legile sale*«. Şi aşa iresistibilă se va adeverì pentru Austria legea formaţiunii moderne de stat, care va ridica Austria din ruinele secolilor la acea formă de putere, care concede varietate în viaţa părţilor, dar' pretinde pentru sine în ton imperios *unitate nedespărţită.* Aceasta e credinţa noastră, şi în credinţa aceasta aşteptăm cu răbdare ziua de mâne. Dar' cu modestă bucurie primim darul de astăzi, ca dovadă primă despre adevărul credinţei noastre. Dee ceriul, ca aceasta credinţă să vieţuiască neîncetat în această localitate, şi noi să fim fericiţi a puteà în curând saluta cu bucurie şi pe aceia aici, ale căror dovezi de credinţă le aşteptăm, cu bucuria cu care astăzi pe d-voastră domnilor vă bineventăm din inimă". (Aclamări vii şi lungi).*)

Toţi deputaţii ardeleni fac acum promisiunea (votul) în limbile ţerii, adecă fie-care în limba sa maternă, iar' după terminarea acestui act, cere cuvântul *Conrad Schmidt,* comesul săsesc, pentru a răspunde la salutarea presidentului cu următoarea vorbire:

„Domnule president! Inaltă casă! Sentimentul de bucurie cu care au întrat deputaţii din Transilvania în aceasta înaltă casă,

*) Din »*Gaz. Transilvaniei*«, anul 1863 numărul 101.

numai înălţare poate primì prin amicabila cuvântare a dlui president. Transilvania, investită de sute de ani cu constituţiune, în înţelesul căreia dreptul de a aduce legi era împărţit între principe şi representanţa ţării, ceea-ce dovedesc tratatele de supunere, cunoscute sub numirea de diploma leopoldină, încă la anul 1691 a recunoscut, că alipirea strânsă la Austria este singurul liman de mântuire pentru esistenţa sa periclitată atât de des şi atât de tare, prin frecări interne şi invasiuni inimice. Mai târziu, la anul 1722, prin primirea sancţiunei pragmatice şi la anul 1744 prin inmatricularea acestei legi fundamentale de stat s'a pronunţat apriat pentru unitatea imperiului, pentru întregitatea şi indivisibilatea monarchiei. Aceasta se întâmplase pe vremea când principiul constituţional încă nu-'şi câştigase validitate în toate ţările monarchiei. Cu atât mai vârtos deci trebue să se alipească Transilvania de monarchia constituţională, care şi-a ales drept maximă a constituţiunei sale egale îndreptăţire a tuturor popoarelor, egalitatea înaintea legii a tuturor cetăţenilor de stat, şi îndatorirea egală la purtarea sarcinilor statului. Sunt aşa de fericit a mă puteà provocà în privinţa aceasta la fapte, cari dau dovadă apriată şi nedisputabilă despre raporturile dietei Transilvaniei faţă de constituţiunea imperiului. Dieta Transilvaniei, după-cum mărturiseşte adresa aşternută cu umilinţă M. Sale ces. reg. apostolice, s'a folosit cu bucurie de ocasiunea ce-'i s'a oferit de a se declara pentru legile fundamentale din 20 Octomvrie 1860 şi 26 Februarie 1861 (Bravo!). Dieta aceasta numai decât a decretat cu unanimitate de voturi inarticularea ambelor legi fundamentale între legile ţării. (Bravo!) Despre acest fapt înalta casă n'are lipsă să-'i dau altă deslușire şi motivare mai de aproape decât aceea, că în dieta Transilvaniei n'a fost nici o voce în contra trimiterei de deputaţi la înaltul senat imperial, şi că alegerea deputaţilor s'a făcut cu cea mai mare promptitudine. (Bravo!) Deputaţii din Transilvania s'au grăbit a-'şi ocupà locurile în aceasta înaltă casă, pentru-ca se iee parte la desbatere împreună cu ceialalţi membri, ca asupra afacerilor comune ale imperiului se se decidă în mod adevărat constituţional, prin representanţa comună a imperiului. Dar' pentru Transilvania n'a fost de caracter imperativ numai acest punct de vedere. Poporaţiunea Transilvaniei aşteaptă dela representanţa comună a imperiului şi *promovarea intereselor sale materiale.* Contează cu încredere, că Transilvania prin mijlocirea constituţională a representanţei imperiului *va fi trasă în reţeua căilor ferate* austriace, prin ce va fi făcută capabilă se plătească contri-

buțiunea, că se vor face *reforme corespunzătoare în finanțe* și cu privire la *întregirea armatei*, și ast-fel se va ușura soartea celei mai mari și mai sărace părți a Transilvaniei.

Esprimându-'mi conform convingerei părerea aceasta, și având în vedere des amintita adresă a dietei Transilvaniei, cred că pot conta la deplina consimțire a înaltei case, când îndrăsnesc a-'mi esprimà speranța, că înaintarea intereselor materiale ale Transilvaniei va afla representanți călduroși și între ceialalți deputați ai acestei înalte case. (Aprobări.) Eu și colegii mei stăm constanți pe terenul constituțiunei imperiale. Noi credem în puterea de viață a acestei constituțiuni și aceasta am dovedit-o prin întrarea noastră în aceasta înaltă casă. (Bravo!) Ast-fel sper eu cu deplină încredere, că întrarea noastră în casa deputaților înaltului senat imperial va fi cel mai fericit punct de întoarcere, nu numai în istoria patriei noastre mai înguste, ci și în istoria Austriei întregi, cea puternică, plină de glorie și de onoare".*) (Aclamări vii și îndelungate.)

Cu aceasta solemnitatea întrării Ardelenilor în senatul imperial, casa de jos, a fost terminată. În una din ședințele următoare apoi au fost aleși dintre Ardeleni în comisiunea finanțiară: G. *Barițiu,* I. *Aldulian,* G. Groisz și Trauschenfels, în comis. pentru darea de lux baronul Friedenfels și în comis. pentru reformarea sistemului de dare Gull și Ioan *Pușcariu.*

În casa de sus Ardelenii au întrat în 27 Octomvrie, și anume: episcopul *Șaguna,* episcopul Fogarassy, baronul Bruckenthal, baronul Popp și cont. Rosenfeld, va se zică cinci din nouă. Primirea a fost și acì cordială. Presidentul casei de sus a senatului, principele *Auersperg,* rostește o vorbire mai lungă de salutare la adresa Transilvănenilor, constatând că întrarea lor în senatul imperial e reflexul fericitorului fapt, că credința austriacă șade pe tronul celor șapte cetăți (din Ardeal) și ține pază la granițele răsăritene ale imperiului. Unitatea și puterea Austriei — zice presidentul — este devisa patriotismului, manifestat prin întrarea Ardelenilor în senatul imperial. Vede în aceasta lărgirea drepturilor senatului imperial. Cu bucurie salută deci pe membrii cei noi din Transilvania, întrați între membrii acestei familii mari.

*) Din »*Gazeta Trans.*« anul 1863, numărul 101.

Cei cinci membri numiţi fac promisiunea prescrisă, toţi în limba germană, ear' în urmă ia cuvêntul

Episcopul baron de Şaguna şi răspunde la salutul presidentului următoarele:

„Inalt presidiu! La alocuţiunea plină de însemnătate ce binevoi a ni-o adresà înaltul presidiu, nu pot răspunde decât cu inima plină de mulţămire, asigurându-vă, că întrarea noastră în această înaltă casă e resultatul convingerii patriotice, care priveşte forma de guvernare a preagraţiosului nostru domn şi împărat ca impusă de împrejurări, ca fericitoare pentru toate popoarele din Monarchie, precum şi ca *scutitoare a autonomiei singuraticelor ţeri*. Diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861 *trebue se esiste pentru toate timpurile,* pentru-că basa lor e *sancţiunea pragmatică,* şi pentru-că ele au în vedere trebuinţele monarchiei şi *dorinţele tuturor popoarelor*. De aceea, dieta transilvană, convocată pentru 1 Iulie a. c. nu se îndoi, ci înarticulă în condica ţerii diploma şi patenta, şi trimise deputaţi la senatul imperial. (Bravo!) Nici ei, nici noi, nu vom lipsì a corespunde misiunii noastre, după datorinţă". (Aclamări.) *)

În comisiunea finanţiară au fost aleşi şi din partea casei de sus patru ardeleni, şi anume: episcopul *Şaguna,* episcopul Fogarassy, baronul Popp şi baronul Bruckenthal.

Buna primire făcută Ardelenilor în ambele case ale senatului imperial a fost primire oficială, pe când cea neoficială nu era atât de cordială, ba rece de tot. Mai ales faţă de Români se manifesta o mare neîncredere, pentru-că erau consideraţi ca elemente servile, aduse în senat numai pentru-ca să voteze la poruncă. Lumea vieneză nu-'i cunoştea. O masă dată în 25 Octomvrie n. din partea lui *Eder,* abatele mănăstirii benedictinilor din Mölk, (nu departe de Viena) în onoarea Ardelenilor întraţi în senatul imperial, a adus prima apropiere între Ardeleni şi Austriaci, şi din ziua aceea raporturile între ei au devenit mai cordiale şi mai intime. O altă masă, tot în onoarea Ardelenilor, a fost dată chiar în ziua următoare, 26 Octomvrie n. din partea ministrului de stat Schmerling. Au luat parte archiducii Albrecht, Wilhelm, Carol Ludovic şi Carol Ferdinand, apoi nobilimea înaltă vieneză şi representanţii puterilor

*) Din »*Teleg. Român.*«, 1863, numărul 98.

străine. In 28 Octomvrie n. s'a dat apoi un splendid *banchet* în onoarea Ardelenilor, la hotelul Munsch. Au participat 125 persoane, în frunte cu ministrii Schmerling, Degenfeld, Dr. Hein, Lasser, Mecsery, Plener și Burger. ('Și-a scusat absenţa Rechberg și Nádasdy.)

Presidenţia banchetului a purtat-o presidentul casei de sus a senatului imperial, principele Carol *Auersperg*, având la dreapta sa pe ministrul de stat Schmerling. Primul toast 'l-a rostit prinţul *Auersperg* în sănătatea „preagraţiosului nostru împărat și *mare principe al Transilvaniei Francisc Iosif I.*« Al doilea

Ministrul Schmerling, vorbind următoarele: »*Ceea-ce eri ni-se păreà departe, astăzi e realitate. Și viează în noi credinţa tare, că ceea-ce astăzi încă nu e, trebue să vină!* . . . Aceste cuvinte le-a întreţesut presidentul casei deputaţilor în cuvântarea sa de salut, în ziua în care întrară Transilvănenii în senat. Ce a fost *eri!* Acum 15 luni a fost în sala aceasta un număr mare de amici, între cari și bărbaţi din Transilvania. Atunci un deputat din Boemia își esprima speranţa de a-'i vedeà pe acești bărbaţi cât mai curând în senatul imperial din Viena. La câte-va luni după aceea veni la Viena profund veneratul Archiereu pe care-'l vedem în mijlocul nostru, *Șaguna,* pentru a depune la treptele preaînaltului tron o adresă plină de omaj și patriotism. Aceasta a fost *eri.* Și ce e *astăzi?* Representanţii Transilvaniei toţi sunt de aceia, pe cari putem să-'i numărăm între ai nostri, cari *au făcut acte rari de aderenţă și patriotism.* Legile fundamentale de stat să votară cu unanimitate din partea dietei ardelene, alegerile în senatul imperial să făcură iarăși cu unanimitate. Transilvania și-a făcut datorinţa. (Aplause.) E la noi rândul acum, de a ne împlinì datorinţa de mulţămită faţă de Transilvania. (Cu patos.) *Și frumoasa ţară va vedeà în faptă, ce va se zică a ţineà la imperiu!* Dacă vrea Dumnezeu, în timpul cel mai scurt va sosì momentul când calul de abur înaripat *va alerga dela Viena la Sibiiu.* (Aclamări sgomotoase.) Și ce va fi *mâne?* Prevăd că nu mai e departe timpul când întreg imperiul va trimite representanţi la Viena, pentru a participà la bunătăţile constituţiunii. Aceasta este credinţa mea cea mai firmă (aplause), și credinţa aceasta își are rădăcina în două lucruri. Întâiu, în iubirea împăratului nostru, care cuprinde toate popoarele, toate confesiunile, a căror mulţămită încă va însufleţi

pentru a se aduce la îndeplinire intenţiunile împăratului, dătător de constituţiune. Al doilea moment apoi să cuprinde în însemnătatea zilei de astăzi, în cuvintele: Verba docent, exempla trahunt. Bărbaţilor din Transilvania să aducem deci un întreit *să trăiască!«* (Aclamări sgomotoase.)*)

Al treilea toast 'l-a rostit presidentul casei de jos a senatului

Dr. Haszner, vorbind următoarele: „Ţara de dincolo de pădure, — aşa se numia Transilvania pe vremea lui Stefan I. Pădurile stau şi astăzi, şi în dosul lor locuesc mai multe viţe de popoare nobile. Departe de noi, încunjurate de munţi înalti, ele par a fi destinate să ducă o esistenţă mulţămită cu sine înseşi, despărţite de noi. Dar' mai iute decât drumul de fulger al comunicaţiunii leagă — *ideia.* Invitarea noastră a aflat un echo grabnic şi clar. (Aplause.) O idee mare ne-a însufleţit, ideea constituţiunii, şi însufleţirea aceasta a prefăcut Transilvania civilă de dincolo în Transilvania politică de dincoace. Acest eveniment sărbăm astăzi cu bucurie. Insă calea care ducea dela voinţă la faptă era întunecoasă şi grea de umblat. De aceea, e o datorinţă de mulţămită a ne gândì la aceia, cari cu braţ tare au oblit drumul. Şi cine nu să gândeşte astăzi îndată la doi bărbaţi, dintre cari unul stă în cea mai imediată atingere cu tot ce priveşte constituţiunea noastră, (Bravo!) iar' celuialalt 'i-se cuvine meritul şi ansa sărbătorii de astăzi. A spune numele acestor bărbaţi e de prisos. O constatare însă totuşi sunt silit să fac. E lăudată bravura soldatului, şi cu drept cuvânt. Diligenţa a fost numită bravura literatului. Insă este şi o bravură a bărbatului de stat. (Bravo!) Ea e *puterea* care păstrează cu scumpătate ideea odată prinsă, o face să fie neclătită de resistenţa inimicilor, dar' neclătită şi de descuragiarea amicilor, atunci, când schimbându-se soartea zilei, cumpăna se pare a se pleca. E acea resignaţiune la resultatul momentului, care crede în causa sa, şi în fine în triumful cel sigur al causei. Aceasta e o bravură deamnă de toată gloria, şi în sensul acesta aduc eu stegarilor constituţiunii noastre, ministrilor Schmerling şi Nádasdy, un întreit *»se trăiască!«* (Aplause şi vivate)**)

S'a sculat acum Gustav *Groisz,* presidentul dietei transilvane, şi a mulţămit antevorbitorilor pentru toastele rostite,

*) Din *»Tel. Rom.«*, 1863 numărul 98.

**) Din *»Telegr. Român,* anul 1863, numărul 98.

ear' publicului asistent pentru ovaţiunile aduse, şi anume, nu numai în numele Ardelenilor întraţi în senat, ci *în numele întregului Ardeal,* dând esprimare dorinţei generale, că sub scutul împăratului şi marelui principe Francisc Iosif I. constituţiunea să crească şi înflorească. A vorbit apoi *Dreher,* pentru înfrăţirea popoarelor austriace, şi după el Ardelenii M. *Schuller* (pentru glorioasa mamă Austria) şi *Schuler-Libloy* (pentru armata imperială), deschizându-se in urmă şirul toastelor neoficiale.

Imbrăţişaţi astfel şi încurajaţi din toate părţile, au prins Ardelenii curaj, şi deja în şedinţa din 29 Octomvrie au întrat în casa de jos în luptă deschisă parlamentară.

Vorbirile Ardelenilor.

La ordinea zilei să afla raportul comisiunii finanţiare asupra budgetului pentru instrucţiunea publică. Guvernul era pentru instituirea unui consiliu de instrucţiune, pe când comisiunea finanţiară nu-'i încuviinţa cererea, ci făcuse propunere pentru crearea unui ministeriu independent de instrucţiune. Pe lângă alţii au vorbit şi Ardelenii *C. Schmidt* şi *Schuler-Libloy.* Cel dintâiu susţineà, că după diplomă şi patentă instrucţiunea cade în competenţa dietelor provinciale, şi nici ministeriul, nici consiliul de instrucţiune n'are de a face cu institutele *confesionale* de creştere din provinciile imperiului. Obiectul acesta deci nu aparţine senatului imperial, ci senatului îngust. Al doilea, chiar din contră, era de părere că consiliul de instrucţiune e necesar pentru întregul imperiu, şi aducea drept esemplu, că şi guvernul din Transilvania s'a adresat către el, cerându-'i părerea în chestia ridicării unei universităţi în Sibiiu. De altcum e mai bucuros pentru un ministeriu de instrucţie decât pentru un consiliu.

In şedinţa următoare, 30 Octomvrie n., au vorbit apoi 4 Ardeleni, în ordinea următoare:

Gull, care află că e necesar un consiliu de învăţământ pentru imperiul întreg, cel din întrebare însă nu e obligător pentru întregul imperiu, ast-fel nici pentru Ardeal, fiind-că din capul locului a fost instituit numai pentru ţerile representate în senatul îngust. Doreşte deci, ca guvernul

să facă propunere pentru instituirea unui ast-fel de consiliu general de instrucție, care se corespundă intereselor *generale* ale imperiului și să emaneze din o lege care regulează învățământul public în întreaga Austrie.

Ioan Aldulian găsește atât în diplomă cât și în patentă că afacerile cultului și ale instrucțiunii, în țerile cari se țin de coroana ungară cad în competența dietei lor proprii, iar' în celelalte țeri, în competența senatului imperial îngust. Ține, că nu e competentă casa a decide în chestia aceasta. Ce se ține de afirmarea lui Schuler-Libloy făcută în ședința premergătoare, că însuși guvernul transilvan s'a adresat consiliului de instrucțiune pentru sfat, ca consilier guvernial poate se spună, că afirmarea nu corespunde adevărului.

Zimmermann recunoaște competența senatului imperial de a se ocupa cu întrebarea aceasta. Ardealul și Ungaria trebue să primească consiliul de instrucțiune, ca o instituțiune comună, deși în principiu e și el pentru un ministeriu al instrucțiunii publice.

M. Binder consideră consiliul din întrebare numai ca o încercare pentru susținerea unității spirituale. Propune trecerea la ordinea zilei.

Le respunde Ardelenilor *Herbst,* raportorul comisiunii finanțiare, spunându-le, că precum ei scot drepturi din diplomă pe seama dietei Ardealului, așa scoate drepturi din ea și senatul imperial pentru sine, fiind-că tocmai diploma îi dă dreptul de a se ocupa cu chestiile învățământului public din întregul imperiu. Respunde și ministrul de stat *Schmerling* spunând, că activitatea consiliului de instrucțiune din desbatere se estinde fără îndoială și asupra Ardealului, asupra Ungariei, și asupra celoralalte țeri, de aceea discuția asupra acestei chestiuni aparține senatului imperial.

La votare se primește instituțiunea *consiliului de instrucțiune.*

Dintre Ardeleni a mai vorbit ***Ioan Aldulean,*** în ședința din *5 Noemvrie n.* a casei de jos. La ordinea zilei era votarea unui ajutor pentru cei lipsiți din Ungaria, în urma nimicirii cu desăvârșire a recoltei anului, prin seceta cea mare. Guvernul propusese suma de treizeci milioane,

comisiunea finanţiară suma de douăzeci milioane fiorini. *Ioan Aldulian* făcuse apoi o propunere mijlocitoare, să se voteze 25 milioane, şi să se întreprindă lucrări publice în Ungaria, pentru a se da sărăcimei de lucru. La votare s'a primit propunerea comisiunii. Românii ardeleni au votat cu guvernul, Saşii cu comisiunea finanţiară. In şedinţa aceasta a adus ministrul de stat *Schmerling* la cunoştinţa casei, că comesul săsesc *C. Schmidt* e numit vicepresident al casei de jos din senatul imperial.

C. Schmidt consideră aceasta distincţie ca o onoare arătată faţă de deputaţii ardeleni, şi promite a conlucra din toate puterile la consolidarea constituţiunii imperiale.

In şedinţa din *10 Noemvrie* a vorbit deputatul Bucovinei, baron *Petrino,* în chestia drumului de fer la Cernăuţi, pledând pentru necesitatea politică şi economică de a fi clădită linia cât mai în grabă.

In casa de sus şi-a făcut întrarea şi Metropolitul *Şuluţiu,* în şedinţa din *12 Noemvrie,* făcând votul cerut *în limba română,* după textul ce i-l'a cetit episcopul baron de *Şaguna.* In şedinţa aceasta s'a votat şi din partea casei de sus suma de 20 milioane pentru cei lipsiţi din Ungaria.

In şedinţele din 13, 17 şi 19 Noemvrie ale casei de jos a luat apoi pàrte foarte activă ***George Bariţiu*** la discuţiile parlamentare. In 13 Noemvrie era la ordinea zilei budgetul ministrului de finanţe, şi anume titlul din budget »*procuraturile financiare*«. Cerând

Bariţiu cuvêntul, a vorbit la obiect următoarele:

„În raportul comisiunii finanţiare, care stă tocmai la ordinea zilei, cetesc la pag. 59 următoarele: Înmulţirea diurnelor (în Ardeal, la procuratura finanţiară) nu ar fi de a să dificultà. Din contră, înmulţirea dietelor şi a speselor de drum cu 300 fl. v. a. ar fi de a se şterge, din causă că acolo (în Transilvania, la procuratură) dietele şi spesele de drum sunt puse cu trei mii fiorini, când din contră, la procuraturile finanţiare din toate ţările representate în senatul imperial mai ângust, fac cu totul numai 2350 fl.

Eu, în calitatea mea de deputat din Ardeal, nu am avut norocire a luà parte la desbaterile respectivei comisiuni finanţiare la timpul seu, prin urmare nu pot ghîcì, pentru-ce la posiţiunea aceasta nu s'a şters mai mult, ori mai puţin, decât tocmai 300 fl. La tot

casul însă suma de trei mii fl. pentru Ardeal, în comparaţiune cu suma de 2350 fl. pentru toate ţările representate în senatul imperial mai ângust, 'mi-se pare în adevăr prea bătătoare la ochi, pentru-că eu aflu, că suma de trei mii fl., ca spese de călătorie, în mica ţară Trausilvania, este prea de tot mare.

Eu aceste spese înmulţite din rubrica respectivă 'mi-le-aşi puteà esplicà numai aşa, că la diregătoria finanţiară din Transilvania tot mai merg încă mulţi amploiaţi din aşa numitele ţări germano-slavone, sau adecă din ţările senatului imperial mai ângust, şi aşa, prin aceste călătorii în sus şi în jos se pricinuesc spese de drum şi diurne. Dacă esistă acest cas, atunci suma de 300 fl., ca ştearsă nu e prea mare, pentru-că eu la nici un cas nu aşi puteà justificà aceasta sumă.

În tot casul eu, ca Ardelean, doresc ca pentru viitor să se întemeieze şi la noi o şcoală (Pflauzschule) pentru pregătirea de amploiaţi de finanţe. Prin aceasta spesele de natura aceasta s'ar împuţinà de sigur, şi încă în măsură însemnată. O doresc aceasta cu atât mai vârtos, cu cât e cunoscut, că la noi sunt aplicaţi foarte mulţi amploiaţi de finanţe cari nu cunosc cele două limbi ale patriei, româneasca şi ungureasca, prin urmare unii ca acestia dau numai ocasiune spre îngreunare serviciului din partea lor, cum şi la cele mai diferite plânsori din partea locuitorilor. Şi nu numai la plânsori, din causă că urmează intârzieri în oficiu, ci şi la pedepse felurite şi foarte grele, atunci când poporul nu să poate înţelege cu respectivii sei amploiaţi. Eu deocamdată votez pentru ştergerea celor 300 fl. Îmi reserv însă dreptul, ca cu altă ocasiune să aduc temeiuri mai multe înainte, şi precum cred eu, cumpănitoare în favorul moţiunii mele, pe care o făcuiu de astă-dată numai per tangentem.“ *)

A răspuns imediat raportorul *Groholszki,* că întru adevăr Ardelenii n'au fost de faţă la esaminarea budgetului ministrului de finanţe, şi ast-fel comisiunea n'a avut dela cine să iee informaţiuni, ci a primit de bune propunerile guvernului, făcând ici-colea modificări, pe nimerite.

In urma lui a luat cuvântul ministrul *Plener* pentru a da lui *Bariţiu* deslușirile necesare. Spune, că guvernul are multe procese în Ardeal, pentru moşii fiscale. La pertractările ce se ţin nu sunt de ajuns funcţionarii finanţiari

*) Din »*Gazeta Tansilvaniei*«, anul 1863, numărul 110.

din Ardeal, ci trebue să fie trimişi şi din alte părţi, mai ales funcţionari politici şi advocaţi. Diurnele şi spesele de drum ale acestora se cuprind în suma din întrebare.

In şedinţa din *17 Noemvrie* vorbirea lui *Bariţiu* a fost adresată ministrului de poliţie, al cărui budget se afla în discuţie, în chestia *presei* şi a oprelişţei de a se aduce cărţi româneşti din principatele române.

Bariţiu a vorbit următoarele:

„În raportul comisiunii finanţiare ce ne stă înainte văd recerinţa pentru poliţia de stat în Transilvania pe 12 luni cu 32.492 fl., ear' pentru două luni, Noemvrie şi Decemvrie, cu 5387 fl. computată. Nu voesc a mă lăsa în cercetarea întrebării, dacă aşa numita poliţie mai înaltă de stat, luată din punct de vedere curat transilvan constituţional, se poate numì legală sau nu. Aceasta e o întrebare ce pare sigur că se va discutà în dieta Transilvaniei. Eu privesc ca înfiinţat aceea-ce odată e înfiinţat. Rog însă pe înaltul ministru de poliţie, să binevoiască a mă informa despre următoarele: În ce raport stă poliţia de stat din Transilvania cu jurnalistica, şi în ce raport stă ea îndeosebi cu jurnalistica şi peste tot cu productele literare tipărite în limba românească?

Eu cred, că aceste două întrebări trebuia să le pun, cu atât mai vârtos, cu cât cunoscut îmi este, că anume, ce priveşte „Gazeta Transilvaniei“, cea mai veche gazetă din câte ies în limba românească, redacţiunea aceleia nici până în momentul de faţă nu ştie, dacă stă sub legea de presă, ori sub tutoratul poliţiei, şi până la care grad stă sub legea de presă, până la care sub epitropia poliţiei?

Aceasta stare neplăcută are înrîurire foarte neplăcută asupra numitei foi. Şi mi-se pare, că cu alte foi periodice, şi anume, cu cele două ungureşti, cari ies în Cluj, stă lucrul tot asemenea. Cum stă lucrul în privinţa aceasta cu jurnalele cari ies în Sibiiu, nu pot ştì.

'Mi-ar păreà foarte rău dacă aşi fi silit să zic, că aceasta ar fi un fel de stare escepţională în care se află foile periodice din Transilvania, stare escepţională, care nu apasă toate jurnalele periodice, ci numai pe unele.

Ce se ţine de importarea din afară a cărţilor, şi anume, a cărţilor apărute în limba mea maternă, apoi eu ştiu atâta, că în aceasta privinţă decurg pertractări de mai mulţi ani, şi încă, dacă nu mă înşel, iniţiate tocmai de înaltul ministeriu de poliţie. Să lucră adecă

în direcţiunea, ca să se desfiinţeze odată ordinaţiunea aflătoare în fiinţă, cum ştiu eu, încă din zilele împărătesei Maria Teresia, de înţelesul, că cărţi tipărite în limba românească, ilirică (slavă veche) şi evreească, să se poată importà din ţări străine numai după o censurare preventivă, întreprinsă prin organele regimului, în însaşi reşedinţa regimului. În secolul trecut să spunea, că causa acelei măsuri este, că asemenea censurare se face şi cu productele tipografiilor pământene (din ţară), avându-se totodată în vedere şi scopul de a fi respins din ţară aşa numitul proselitism oriental.

Mai târziu, — iar' sub acest »*târziu*« înţeleg timpul până la anul 1848, — au urmat mai adese-ori rugăminţi la locurile mai înalte, pentru-ca ordinaţiunea aceea, în stare să pună pedecă culturei respectivelor naţiuni, să se delăture cu totul. Într'aceea năluca, care pe la noi se numeşte Daco-România, începuse încă pe atunci a se ivì, ear' oamenii au ştiut a să folosì de ea pentru a înspăimântà organele regimului întru-atâta, încât ordinaţiunea aceasta din secolul trecut nu numai nu să desfiinţà, ci dacă nu greşesc, în anii 1851 şi 1852 să înoì şi înăsprì. Într'aceea eu aflaiu în anul acesta, că respectiva oprelişte a fost ridicată în Ianuarie a. c. Auzind aceasta voiam să îmi comand eu însumi o carte din Bucureşti, dar' totuşi mai întâiu am făcut întrebare la diregătoria respectivă de vamă. Acolo însă 'mi-s'a spus, că deregătoriile înţeleg desfiinţarea acelei ordinaţiuni cu totul altcum, aşa anume, că cărţile şi ori-ce lucruri tipărite se pot aduce până la graniţa ţării, nu însă în lăuntrul ţării, ci dela graniţă cărţile au să fie trimise (dela vamă) spre revisiune guvernului din Cluj. Dacă deci productele presei trebue să fie supuse totuşi revisiunii, eu aşi dorì ca revisiunea să nu fie mai aspră şi să nu fie escepţională, ci să se facă întocmai cum se face la alte cărţi, eşite în celelalte limbi ale Europei.

O altă dorinţă a mea apoi, care însă cred că e dorinţa tuturor compatrioţilor mei ar fi, ca acea revisiune să nu să facă la guvernul ţării, ci după-ce, ori-şi-cum, dar' poliţia de stat împărătească esistă de es. şi în Braşov şi în Sibiiu, să se facă acì." *)

Ministrul de poliţie, baronul de *Mecsery*, răspunde imediat următoarele:

„La întrebarea ce 'mi-s'a pus, că întru-cât este regulată posiţia organelor poliţiale din Ardeal faţă cu presa, şi că după cari

*) Din „*Gaz. Trans.*«, 1863, Nr. 111.

maxime de stat procedează poliția de presă, îmi iau voie a declarà, că în Transilvania să află în vigoare încă tot legea de presă de mai nainte, şi că după legea aceea de presă posiţiunea diregătoriilor poliţiale este aceea, că li-se dau esemplare oficioase din tipărituri, ear' manipulaţiunea oficioasă urmează de aici aşa, că lucrările tipărite se pun sub secvestru, să face arătare la tribunal, şi aşa mai departe. Aceasta este, după-cum ştiu eu, posiţia ce o au diregătoriile poliţiale faţă cu presa. Ear' întru-cât într'un cas ori altul s'ar întâmplà alt-ceva, apoi eu cred că ar fi de ajuns dacă aceea ce dl orator crede că după a sa părere nu e legal s'ar aduce la cunoştinţa guvernului ţării, spre a se aduce lucrurile la stare legală. Ce se ţine de revisiunea acelor cărţi tipărite în limba românească, cari se impoartă din ţări străine, apoi încă de mai nainte esistă în înţelesul legii de presă comisiunea de revisiune, care pe cât ştiu eu este aşezată în Cluj. Aceasta comisiune revezătoare de cărţi e datoare a-'şi împlinì lucrările sale oficioase. Dacă aceasta se întâmplă în Cluj, ori în Sibiiu, cu privire la lucru este tot una. Prin urmare, presupunând că nu lipsesc organele recerute, dorinţa ca revisiunea să se facă de es. în loc de Cluj în Sibiiu, se poate împlinì fără nici o greutate din partea guvernului ţării. Eu din partea mea, şi ministerul de poliţie, ca autoritate decizătoare, n'am avut nici o influenţă asupra presei în Transilvania, şi numai atunci, când se lucra pentru menţinerea legii, cancelaria de curte a ţinut cu mine conferenţă; de altcum cancelaria de curte a procedat în afacerea aceasta ca în una ce cade în sfera sa de activitate independentă.“*)

În şedinţa din *19 Noemvrie* a casei de jos

Bariţiu a făcut apoi următoarea propunere de resoluţiune:

»*După-ce desbaterile asupra budgetului anului curent (1863—64) au înaintat până acum destul de departe, ear' anul administrativ încă s'a început (1 Noemvrie): regimul să fie provocat, ca în casul, dacă până la începutul celui mai deaproape an finanţiar propoziţiunile ministeriale referitoare la reformarea sistemului de dare, aşternute casei, n'ar ajunge încă să câştige putere de lege, — în scopul ca darea capului, susţinută până acuma în Transilvania, şi foarte apăsătoare pentru diferitele clase de locuitori, să fie desfiinţată, se presenteze casei cât mai curând un proiect de lege, al cărui scop să fie supunerea unei revisiuni*

*) Din »*Gaz. Trans.*« 1863, numărul 111.

a dării capului ce se mai încassează în Transilvania. Până atunci regimul să fie provocat, ca la încassarea dării în Transilvania să deie termine cuviincioase în casurile în cari nu să manifestă rea voinţă ori nepăsare, ci învederata neputinţă de a puteà plătì darea, fără a se periclità şi sacrificà aerarium vivum.«

Admis la cuvânt pentru a-'şi motivà propunerea

Bariţiu a rostit următoarea cuvântare: „Doresc a vorbì despre darea capului. Înainte de toate îmi pare foarte rău, că noi deputaţii ardeleni am putut venì aşa târziu în senatul imperial. Dacă noi n'am fi avut şi alte cause de a venì încoace, apoi chestiunea reformării sistemului de contribuire ar fi fost o causă principală şi de ajuns. Dar' după-ce noi de astă-dată am intârziat întru atâta, încât dorinţele noastre, sau mai bine zis dorinţele tuturor locuitorilor Ardealului nu le mai putem împărtăşì acestei înalte case după cuviinţă, eu din parte-'mi mă mărginesc pe lângă o moţiune, pe care îmi ţin de datorinţă a o face. E următoarea. (Ceteşte imoţiunea de sus şi continuă): Ertaţi-'mi, domnii mei, să nu-'mi desfăşur mai pe larg temeiurile pe cari aşi aveà să le aduc în favorul acestei moţiuni. Înainte de toate vă spun, că mie-'mi este greu a cuvântà în limba germană, prin urmare neplăcut şi ascultătorilor. Afară de aceasta cred că am făcut din destul, dacă mă voiu provocà deadreptul la cuvintele Escelenţiei Sale domnului ministru de finanţe, şi anume la acelea pe cari Escelenţia Sa le-a rostit în anul 1860 în una din şedinţele senatului imperial înmulţit. În protocolul acelor şedinţe aflù: „Ministrul de finanţe arată, că unele împrejurări apăsătoare asupra Transilvaniei au îndemnat pe ministrul de finanţe să nu amâne acolo regularea sistemului de contribuire până atunci când va fi să între în activitate reforma generală a contribuirii, ci darea capului să o ia mult mai nainte în pertractare“. Eu nu ştiu acum, dacă darea aceasta a capului a fost luată ori nu la pertractare în curs de 10 şi respective de 12 ani, adecă până la 1860. Nu ştiu nici aceea, dacă lucrul s'a întâmplat dela 1860 încoace. Dar' atâta ştiu, şi aceasta o pot spune cu conştiinţa liniştită, că această contribuţiune, aşa precum se află ea în fiinţă în Transilvania, e întru-adevăr apăsătoare. Nu vreau să învinovăţesc prin aceasta pe nimeni, nu vreau să aduc trecutul înaintea tribunalului de judecată al istoriei, şi nici înaintea înaltei case. Ceea-ce s'a întâmplat, nu să mai poate face nefăcut; dar' suntem datori a îngrijì în tot casul pentru viitorul mai apropiat, şi totodată şi pentru cel mai îndepărtat. Ştiu că unii

se vor provoca la suma, relativ mică, ce o dau toate dările, directe şi indirecte, împreună cu aruncurile plătite din partea Transilvaniei, pentru-că 'mi-se va zice, că ţara aceea, cu ale sale două milioane de suflete, plăteşte cu totul numai 13—14 milioane fl. val. austr. în vistieria ţării. Dar' cifrele sunt numai relativ mari, şi tot numai relativ mici. Vă rog, domnii mei, să cumpăniţi bine, că mai nainte de toate în Transilvania nu esistă comerciu nici decum, — adecă trebue să mă corig, — comerciu esistă, însă cel pasiv, care ne scoate sume foarte mari din ţeară, pe când în lăuntru nu ne vine prin nici un punct de ţară nici un câştig. Sumele acelea ies dela noi mai ales încoace, în ţările germano-slavone, anume, pentru manufactură, fabricate, şi pentru alte trebuinţe pe cari le are ţara, şi pe cari aceasta nu e în stare a le scoate şi produce din sânul seu, din causa, că precum în trecut, aşa şi în timpul de faţă, acestei ţări îi lipsesc capitalele. Din această causă s'a întâmplat mai vârtos, că pe când străbunii nostri s'au pus sub apărarea şi scutul casei împărăteşti austriace, au trebuit iarăşi se premeargă negoţieri îndelungate până se putură învoì la plătirea oare-cărei sume anuale, fiind-că să ştia şi se vedea, că bani pot să fie ori-unde aĭ vrea, numai în Transilvania n'ai să-'i cauţi! Din aceasta causă, suma pe care trebuia dintru început să o plătim la stat (anul 1691) se stabilise în 50 mii taleri, şi respective în 400 mii fiorini. Ear' mai târzíu, în anul 1761, suma era urcată la 800—900 mii fl., şi aşa rămase până la anul 1847. De altă parte noi am lăsat statului în curs de 172 ani cu totul alte isvoare de venit, şi încă se ne-o însemnăm bine, fără nici o cerere de socoteală. Acelea sînt: preabogatele saline, cărora asemenea nu mai pot fi altele, apoi venitele vămilor, domeniile fiscale, minele de aur şi de argint, şi alte multe. Venitele acelea toate au curs şi curg până în ora de faţă în vistieria comună a statului. Că ce s'a făcut în cursul timpurilor cu sumele acelea spre binele ţării, nu aparţine deocamdată aici. 'Mi-se pare însă, că chestia va fi ventilată în dieta Ardealului. Mă mărginesc deci la cele zise, şi rog înalta casă să-'mi primească moţiunea." *)

La întrebarea presidentului, dacă propunerea e sprijinită, aproape toţi membrii casei se scoală, în semn că o sprijinesc. Ia acum cuvântul ministrul de finanţe *Plener* pentru a răspunde următoarele:

*) Din »*Gaz. Trans.*« 1863, numărul 109.

„Îmi voiu luà voie să fac oare-cari observaţiuni la cuprinsul celor atinse de cei doi onorabili oratori cari au vorbit înaintea mea. *(Bariţiu* şi *Lohninger,* din Ştiria, care vorbise după *Bariţiu.* Autorul). Cu privire la moţiunea domnului deputat din Transilvania îmi iau voie a-'i spune, că scopul regimului este în adevăr acela, — şi eu cred că e cu dreptul, — ca reforma contribuţiunilor să ajungă a se întroduce în tot cuprinsul monarchiei în proporţiuni drepte şi deodată. Acest scop 'l-a avut regimul şi faţă cu darea capului în Transilvania. Regimul a adus o lege nouă pentru darea de căştig. Înfiinţarea acestei legi noue pentru darea de câstig va aveà de urmare neapărată, că îndată ce ea va fi adusă la îndeplinire, contribuţiunile personale de câştig şi darea capului vor înceta. Nu neg, că contribuţiunile personale transilvane sunt acelea cari apasă mai aspru pe contribuenţi, căci acelea sunt mai mari şi mai neproporţionate decât cele ce se află întroduse în Ungaria. Tocmai însă scopul de a restabilì ordinea dintr'odată a îndemnat regimul se apuce calea pe care o arătaiu mai sus, şi care a avut de ţintă, ca des numitele contribuţiuni să fie cuprinse în reforma generală. Dar' eu sunt gata se dau domnului deputat din Transilvania asigurarea, că la încassarea contribuţiunii personale în Transilvania se va proceda cu toată cruţarea şi în consonanţă cu împrejurările actuale, şi că eu voiu adresa către autorităţile finanţiare transilvane cu privire la încassarea contribuţiunii personale ordinaţiune asemenea aceleia pe care am adresat-o tuturor autorităţilor imperiului cu privire la încassarea contribuţiunilor înmulţite. Iar' ce priveşte însaşi regularea contribuţiunilor, regimul trebue să se ţină de principiul, că aceasta are să se întâmple şi în Transilvania în consonanţă cu generalul operat al reformelor, şi respective cu reforma dării de câştig. Se poate însă, că şi darea de căştig peste întreaga monarchie să fie unul din acele obiecte, cari se vor resolvà până pe la începutul celui mai deaproape period finanţiar. Cu constatarea noului catastru de câştig nici de cum nu să vor cere cercetări atât de întinse şi de lung durătoare cum se întâmplă aceasta de es. la catastrul dărilor pentru moşii, care poate se reclame mai mulţi ani. Catastrul dării de câştig se va stabilì, cum sper eu, în scurt timp din nou, şi aşa regularea contribuţiunilor personale în Transilvania încă va puteà urma peste puţin“. (Ministrul răspunde apoi celuialalt orator, în altă chestie.)*)

*) Din »*Gazeta Trans.*« 1863, numărul 109.

Propunerea lui *Barițiu,* spriginită și de raportorul comisiunii finanțiare, a fost *primită* din partea casei de jos a senatului imperial. Tot în ședința aceasta din 19 Noemvrie au fost aleși opt secretari, dintre Ardeleni M. *Binder* și Nicolae *Popea.*

In ședința din 25 Noemvrie a ajuns la rând, în desbaterea parlamentară, *fondul desdaunărilor urbariale,* despre care deputații ardeleni aveau cam puține cunoștințe. De aceea *Barițiu* a ținut să ceară și în direcția aceasta lămuriri dela guvern, rostind următoarea vorbire:

„Trebue să mărturisesc, că cifrele aflătoare sub titlul acesta mă pun în mirare, și cred totodată, că compatrioții mei din Transilvania vor zice tot asemenea. Așa-dară sermana Transilvanie 'e datoare în vistieria comună a statului cu 2,375.671 fl. și câți-va cruceri, și ce e mai de mirat, țara aceea poartă și interesele acelui capital. Va suna foarte naiv dacă vă voiu spune, că înainte de a venì în senatul imperial credeam despre aceasta tocmai contrariul, sau cu alte cuvinte, că noi știam despre trebile țerii noastre atât de puțin, încât nu am avut ocasiune să cunoaștem nici măcar starea în care se află fondul nostru pentru desărcinarea urbarială. Nu voesc să ostenesc luarea aminte a înaltei case cu deducțiuni lungi, dar' mă aflu constrâns a-'mi descoperì dorința, ca să se trimită la timpul seu socoteală formală cu toate amănuntele la dieta noastră din Transilvania". *)

Ministrul de finanțe *Plener* a răspuns astfel:

„Încât am putut pricepe din împărtășirile domnului antevorbitor, apoi lui 'i-se pare că suma de 2,375.671 fl., fondul de desărcinare urbarială, evident din raport, cu care este însărcinată țara Transilvania, ar fi prea mare, și de natură, ca să deștepte a sa îngrijorare. Ear' mai departe, dânsul poftește o lămurire mai deaproape și încă, dacă 'l-am înțeles bine, prin o informațiune mai acurată și prin împărtășire la dieta Transilvaniei. Cred că dorința domnului antevorbitor nu a mers mai departe. (Barițiu: Nu!) Deci, că suma este mare, se poate ușor esplicà din natura lucrului. Pe cât îmi aduc eu aminte, fondul Transilvaniei pentru desdaunarea urbarială face 35 milioane. Cunoscut este, că nu a fost cu putință a plătì interesele din aruncurile făcute pe dări și din fondul format din ele.

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*« anul 1863 nr. 112.

A trebuit prin urmare ca statul să plătească înainte anticipaţiuni mari proprietarilor, şi a trebuit să continue cu ele. Însă aceste anticipaţiuni făcute din partea statului s'au urcat tocmai la mărimea sumei sus pomenite. Dar' întru-cât domnul deputat nu să poate mulţămì pe deplin cu declaraţiunea aceasta, apoi ministrul de finanţe este gata a da dlui deputat, cum şi dietei transilvane, socoteli şi esplicaţiuni acurate şi detailate. Regimul nici-decum nu e în contra unor împărtăşiri de natura acestora. Din acelea se va vedeà curat, că sus memorata sumă e adevărată".*)

După-ce a mai vorbit şi raportorul comisiunii la obiect, suma cerută să votează.

În şedinţa din *1 Decemvrie n.* fiind vorba de salinele din Ardeal, au vorbit la obiect Ardelenii M. *Schuller* şi Ioan *Puşcariu,* atrăgând amândoi atenţiunea guvernului asupra avuţiei celei mari de sare a Ardealului, care pe lângă altă manipulare ar puteà să aducă mare venit statului şi poporaţiunii, care astăzi trebue să o plătească enorm de scump.

In şedinţa din *3 Decemvrie n.* fiind la ordinea zilei budgetul ministrului de comerciu a rostit

George Bariţiu următoarea vorbire:

„Obiectul despre care mă gândesc a cuvântà în acest moment ca din partea Transilvaniei, judecat bine, are trebuinţă de o deducţiune mult mai lungă şi mai bine întemeiată decât cum aşi fi eu în stare să o fac. După-ce însă eu văd, că înaltul senat imperial cu altă ocasiune a cerut, ca înaltul minister să-'i dee răspuns la mai multe dorinţe, aşteptări şi provocări, întru înţelesul reformei şi al îmbunătăţirii comunicaţiunii noastre comerciale, şi 'i-s'a şi dat, — aşa îmi iau voie să mai adaog şi eu la acelea unele dorinţe şi aşteptări din partea Ardealului. Eu cred aşa, că cuvântând eu aicea în numele compatrioţilor mei şi în al respectivelor clase ale locuitorilor ţării, apăr totodată interesul industriaşilor din provinciile germano-slave. Cunoscut este, că Transilvania a fost şi mai de mult consumătoarea manufacturilor şi a fabricatelor din provinciile austriace germano-slave, nu numai pentru sine, ci şi ca mijlocitoare şi înaintătoare de comerciu în răsărit. Încă din secolul 14 şi 15 esistà o comunicaţiune comercială însemnată între cele mai mari pieţe comerciale din Germania, şi ales din Austria. Braşovul, aşezat între

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1863, numărul 112.

trei ţări, ca o piaţă de descărcare, purta comerciul cu o mână spre apus, mai ales cu Germania, şi cu altă mână cu coloniile italiene, cari până în al 16-lea secol se aflau aşezate între gurile Dunării şi Acherman, sau Cetatea-albă, până în sus la Bender.

Aceeaşi comunicaţiune comercială a mai durat încă şi până în secolul 18. Sub Maria Teresia s'au numărat numai în Braşov 69 firme neguţătoreşti pământene (dintre cari 64 erau româneşti. Autorul), cari întreţineau comunicaţiunea cu răsăritul, cum şi vre-o 30 firme neguţătoreşti venite din răsărit şi aşezate în Transilvania. Tot asemenea era încâtva şi la Sibiiu, oraş care încă purtase comerciu foarte însemnat spre răsărit. Ear' oraşul Bistriţa purta comerciul spre provinciile săseşti, până pe la Crimea şi mai înlăuntru. Din nenorocire, partea cea mai mare a acestui comerciu în timpurile noastre a trebuit să înceteze. Lovituri grele, aşi puteà spune de moarte au fost acelea, cari au nimicit comerciul nostru, lăsând numai rămăşiţe din el. Una din cele mai aspre lovituri a fost ruperea Basarabiei de către Moldova în anul 1812, şi închiderea ce a urmat de aci a părţii aceleia în care productele crude erau mai ieftine, iar' manufacturele şi fabricatele se plăteau mai bine şi mai cu folos se vindeau. La câtva timp după aceea se întroduse o sistemă prohibitivă, întru atâta, că supuşilor austriaci nu le era ertat a merge în Basarabia, şi respective în provinciile ruseşti, fără pasporturi vidimate deadreptul la Petersburg. Prin urmare, comerciul trebuì să devină cu totul sugrumat. Mai târziu, după-ce influenţa rusască s'a consolidat în principatele dela Dunăre, după-ce consulul rusesc s'a făcut *proconsul* în inţelesul antic, şi influenţa consulatelor austriace în ramura diplomaţiei a încetat aproape de tot, atunci sudiţii împăratului nostru văzură, că ne mai putându-se ei bucurà de nici o protecţiune, nu mai sunt în stare să întreţină comunicaţiunea comercială, şi aşa trecură sub protecţiuni străine.

Aceasta s'a întâmplat domnii mei tocmai şi până în momentul de faţă, şi încă se mai întâmplà, că oamenii emigrează deavalma. Eu cu aceasta nu voiesc să invinovăţesc sistema de acum. Acesta e un rău vechiu. Vreau numai a-'l semnala, pentru-ca răul să se poată delăturà. Colonii întregi de sudiţi austriaci să află în Galaţi şi Brăila. Suburbii întregi s'au făcut de ei în Ploieşti, cum şi în Bucureşti. Dacă ei ar fi remas toţi sudiţi austriaci, apoi treacă ducă-se. Dar' s'au subtras dela aceasta în mare parte, şi cu ei au trecut şi mulţime de capitale din Ardeal şi din alte ţări. Acesta

încă este cu un temeiu mai mult, ca noi banii de doizecerì şi galbenii se-'i vedem numai ca noutate, pe când din contră, banii de argint şi de aur, bătuţi în Austria, să văd din greu în ţările vecine şi în Turcia europeană. Mai repet aici, că fără a voi se invinuesc pe cine-va trebue să constat faptul, că compatrioţii nostri în principatele unite, Moldova şi Ţara-românească, precum şi în toată Turcia, nu au protecţia cuvenită. Să zice din partea compatrioţilor nostri, iar' eu în privinţa aceasta mă provoc la rapoartele camerelor noastre comerciale, că consulatele şi viceconsulatele noastre de câţi-va ani sunt obligate a să ocupà mai mult cu politica mai înaltă decât cu protejarea comerciului şi a industriei ţărilor austriace şi a industriaşilor respectivi. Eu aşi dorì, ca acei domni să se ocupe mai puţin cu politica înaltă şi mai mult cu cea reală. (Bravo! Foarte bine!)

Îmi vine cu greu a ostenì luarea aminte a înaltei case. Deci îmi iau voie numai a descoperi unele dorinţe din partea negustorilor transilvani, şi cum cred eu, din partea compatrioţilor mei, şi a rugà înalta casă, ca se privească aceste dorinţe de ale sale, pentru-ca ele în cel mai apropiat viitor să fie împlinite din partea regimului M. Sale.

Prima dorinţă ce aşi avea să descoper ar fi revisiunea tratatului de cartel, încheiat în anul 1838 între regimul M. Sale şi între Moldova şi Ţara-românească, care însă ăst-timp a espirat. Aici sunt silit a observà, că îndată ce a espirat acest tratat să simţi, atât în principatele dela Dunăre, cât şi în piaţele cu porturi de lângă Dunăre, că tratatul e desfiinţat. Nu vorbesc despre aceea, că din nenorocire simpatiile cari erau pănă în anii 1854—55 pentru regimul nostru şi pentru tot ce era austriac, în acei ani, 1854—1855, s'au nimicit de tot, şi încă într'un mod ca acela, pe care eu abia mi-l pot esplicà, şi se va cere foarte mult timp pănă-când simpatiile acelea se vor puteà restaura într'un mod oare-care. Dar' să ne cugetăm domnilor la înfricoşata influenţă a Nordului, cum şi la cea apuseană, deşi mai fină, pentru noi însă cu atât mai periculoasă, care astăzi predomneşte în Bucureşti, Iaşi, sau poate că şi în Constantinopol, ear' pe lângă aceasta la lipsa unui tratat care se fie în stare a ne apărà comerciul de şarlatani, de falimente reutăcioase. Mai departe să ne cugetăm la mulţimea de fugari pe cari nu-'i poţi aduce îndărăt, — şi atunci ne vom face şi din aceasta o idee, cum stă lucrul cu negustorii nostri în ţările vecine, şi cea-ce eu trebue se apas, cu mai bine de 70 stabilimente pe cari le au

numai negustorii din Braşov în principatele dela Dunăre, şi dincolo peste Dunăre, în Bulgaria.

Aud, ce e drept, că reinoirea acestui tratat să pregăteşte, dar' că din partea noastră să fac dificultăţi. Dacă e aceasta adevărat, se va alege mai târziu. Este adecă, domnii mei, acea sistemă nefericită de ermafrodit, care să ţine pănă-acum în privinţa principatelor danubiene. Pe cât ştiu eu, regimul în asemenea lucruri nu voeşte a negoţia cu principatele danubiene, ca cu ţări independente, ci el se adresează de regulă cătră înalta Poartă. Din contră, principatele dunărene, după toate câte s'au întâmplat dela 1856 încoace, nu mai voesc să ştie nimica în asemenea chestiuni de nici o poruncă a Porţii. Intre asemenea imprejurări comerciul şi industria Austriei, ear' mai mult decât toate a Transilvaniei, sufere foarte. Deliberante Roma Saguntum periit.

Întru asemenea trebue să-'mi descoper eu dorinţa, ca acelea tratate de pace cari s'au încheiat cu Turcia pe la capătul secolului trecut, să se supună din punctul de vedere al comunicaţiunii unei revisiuni. La locul prim numesc eu tratatul de pace dela Sistovo. In acesta s'a purtat de grijă oare-cum, nu numai de comunicaţiunea comercială, ci şi de aşa numiţii economi de vite din Transilvania, o clasă de oameni, domnii mei, pe care eu, încât priveşte comerciul şi economia, trebue să o recomand cu tot adinsul luării aminte a înaltei case. Să află 20 pănă la 25 mii oameni, cari poartă în ţările româneşti o insemnată economie de vite. Mii de oi, vite cornute şi altele să pasc pe câmpiile României, Moldaviei şi Bulgariei, după cari, din venitul ce să câştigă dela acele vite să plăteşte contribuţiune şi la Austria. Eată însă că acei oameni tocmai din causa neînvoielilor ce domnesc între regimul nostru, între al Moldova-României şi al Turciei, fură mai cu totul sacrificaţi (daţi în prada sorţii). Urmarea acestui rău fu şi mai este încă, că emigrează pe zi ce merge şi să pun sub protecţiune greşită, sau precum se zice pe acolo, se fac *Raiah*, adecă cetăţeni de stat ai respectivelor ţări. In modul acesta apoi, industriaşilor din Transilvania, meseriaşilor nostri s'a închis încet cu încetul de tot isvorul cel mai bun şi mai sigur ce-'l aveau pănă atunci de a cumpăra producte crude mai ieftine, aşa, că astăzi profesionistul sas din Braşov adese-ori e silit a plăti marfa crudă ce are se o prelucre mai scump decât profesionistul dela Viena, şi aşa este silit de a-'şi vinde şi manufacturile mai scump decât cel din Viena, încât cu toată distanţa cea mare dintre Viena

şi Braşov, industriaşul vienez e în stare se ţină concurenţa cu meseriaşii pământeni din Braşov, Sibiu, Sighişoara, etc.

A treia dorinţă a mea este regularea tribunalelor judecătoreşti consulare, atât în principatele unite danubiene, Moldova şi România, cât şi în Turcia. În momentul acesta însă mă mărginesc numai la principatele dunărene. Îmi aduc aminte, că camera noastră comercială şi industrială din Braşov supusese, pare-mi-se, înainte cu doi ani, înaltului ministeriu de comerciu un memorand lung în care a enumerat relele născute pentru comerciu din acest amestec al judecătoriilor în principate. In privinţa aceasta voesc să dau o icoană într'un esemplu practic, şi cred că de-ocamdată am făcut destul cu aceasta. Se punem casul domnilor, că negustorul *A*) dă faliment în Bucureşti. Nu-'mi pasă dacă e sudit austriac, englez ori olandez. La faliment însă sunt interesaţi sudiţi din toate ţările. *B)* e englez, *C)* francez, *D)* alt străin, *E*) turc, etc. Acum procesul acela de faliment trebue să facă primblare pe la toate tribunalele consulatelor străine, şi nu pot să ştiu, că dintr'odată, ceea-ce însă nu cred, ci trebue să meargă treptat, după zile şi ani, până când creditorii pot pune abía mâna pe banii lor, dacă cumva mai pot pune mâna pe ceva, ceea-ce în cele mai multe casuri nu se întâmplă. Deci tocmai pentru aceasta a propus, atât camera noastră, cât şi altele câte-va, ca consulatele să nu se mai amestece în afacerile judecătoreşti interne ale acelor ţeri, şi anume pe viitor cu atât mai puţin, cu cât în principatele dunărene s'a întrodus codul lui Napoleon, şi eu însumi pot adeverì, că astăzi în casurile în cari cineva are a face numai cu sudiţi moldavo-români îşi ajunge scopul mult mai curând şi mai sigur, decât dacă are a face cu sudiţi şi protejaţi străini. Aceasta o ştiu şi din esperienţa proprie, fiind-că ca om de afaceri am dincolo în Bucureşti un deposit, la care mergând, am a face în fie-care zi cu tot feliul de sudiţi din toate ţerile.

Nevoile cu paspoartele, aşa cum acelea se tot menţin în principate, încă nu le pot trece cu tăcerea. Pe când noi în tot cuprinsul monarchiei austriace ne bucurăm în privinţa paspoartelor de înlesnirile pe cari toţi le cunoaştem, în ţările vecine s'au mai păstrat, atât din partea regimului nostru, cât şi din al celui de acolo, o mulţime de greutăţi. Călătoria dela Braşov la Bucureşti (cu delejanţul) ţineà 22 până la 24 ore. In fie-care orăşel eşti oprit, fără se ai trebuinţă a petrece acolo, numai pentru-ca să ţi-se vidimeze pasportul şi se plăteşti un ban de doizeceri, sau unul şi jumătate.

Să ne gândim acum la miile de oameni săraci, cari sunt siliţi a-'şi aduce pânea de toate zilele din principatele vecine, să ne gândim la locuitorii munteni, cari sunt împrăştiaţi în satele lor, câte 10 până la 18 mii de suflete pe toată marginea Transilvaniei, începând dela Bucovina până la Orşova. Acei munteni, fiind siliţi a merge la târgul vecin odată sau de două-ori pe săptămână, tot de atâtea-ori sunt siliţi să-'şi dee şi paspoartele spre vidimare.

Eu cred, că aceasta ar puteà să încete, tot din acele temeiuri din cari a încetat vidimarea şi în lăuntrul monarchiei. Dacă oamenii se plâng la regimul românesc, acesta aruncă vina mai totdeuna asupra consulatelor şi viceconsulatelor noastre. În privinţa aceasta nu voiesc să-'mi dau opiniunea, pentru-că cred, că înaltul regim va fi făcut şi până acum paşii de lipsă, şi va mai face, ca să ne scăpăm odată de aceste nevoi.

Postele încă trebue să le ating. Ce e drept, acum nu mai este acel timp, când eram siliţi a corespondà din Braşov ori Sibiiu în 16 zile cu Iaşii. Eu însă cred, că tot este prea mult dacă la Braşov numai în 7—8 zile sosesc scrisori dela prietinii nostri comercianţi din Iaşi, pentru-că tot în acel timp le primim din toate părţile şi unghiurile Europei, iar' Iaşii sunt mult mai aproape de noi.

Dela Galaţi trebue să primim scrisorile prin Iaşi şi Bucovina, pe când le-am puteà primì deadreptul în două zile şi jumătate prin pasul Oituz. Dar' şi în ramura aceasta domneşte starea urâcioasă ermafrodită, memorată mai sus. În principatele dunărene regimul nostru îşi are posta sa, regimul pământean pe a sa, şi cel rusesc earăşi pe a sa. Acestea apoi se încurcă unele pe altele şi formează câte un nod gordian, aşa, că nici odată nu ştii cum a-'i puteà să-'ţi asiguri o corespondenţă regulată. Deci îmi iau voie a recomanda înaltului regim aceste împrejurări nepriincioase, pentru-ca să fie îndreptate.

Incât pentru liniile telegrafice, apoi mulţămită lui Dumnezeu, că acum le avem până la Constantinopol. Dar' cu privire la reforma ce s'a întrodus în cuprinsul monarchiei austriace referitor la taxele telegrafice, trebue să-'mi descoper dorinţa, că cum s'a întâmplat cu ceealaltă Europă, să se încheie şi cu principatele dunărene o convenţiune, pentru-ca taxele să nu mai fie aşa de mari cum sunt acelea de până acuma, căci astăzi se plăteşte până la Bucureşti îndoit, dacă nu şi mai mult decât se plăteşte până la Viena, ceea-ce comerciantului îi cade cu durere, mai ales într'un timp în care comerciul peste tot este atât de decăzut.

In urma îmi iau voie a mai amintì starea drumurilor. Pe o mie mile pătrate, cari fac suprafaţa Transilvaniei, după-ce patru districte s'au rupt dela ea şi s'au alăturat la Ungaria, încorporate fiind la Ungaria, avem pe cât ştiu eu drumuri numai pe o lungime de 240 şi ceva mile, ceea-ce este cu atât mai puţin, cu cât e cunoscut, că noi nu avem nici o cale ferată, afară numai dacă vom numì cale ferată de es. ce se vede la câte o salină, în lungime de câţiva stânjeni.

La cuvântul cale ferată ar trebuì să încetez de a mai vorbì, fiind-că aceasta e o chestiune despre care eu trebue să presupun, că înalta casă la timpul seu va binevoi a o lua în consideraţiune, a o favorisa şi înainta. Deci cu privire la calea ferată îmi încheiu vorbirea cu o singură observare.

Domnii mei! Convingerea mea cea mai profundă este, că pe cât timp căile ferate austriace, respective ungare, cari până acum ajung până la Oradea-mare şi până la Buziaş, nu vor ajunge la Marea-neagră, şi respective la Galaţi şi Brăila, până atunci prin comunicaţiunea ce o vedem nu le vor fi asigurate nici interesele de 5% şi nici comerciul Austriei în resărit. Aceste căi ferate trebue să ajungă la Marea-neagră. Numai atunci apoi vom puteà vorbì întru adevăratul înţeles al cuvântului despre un comerciu austriac în Resărit". (Bravo!)*)

Presidentul casei roagă pe *Bariţiu* se-i predee în scris dorinţele esprimate, iară casa decide să fie predate comisiunii finanţiare.

Parte la discuţie au luat Ardelenii în număr mai mare în şedinţele din 7 şi 9 Decemvrie, când s'a desbătut budgetul Ungariei şi al Transilvaniei.

In cea primă a luat cuvântul *George Bariţiu* pentru a face propunere la titlul „cancelaria aulică ungară", ca toate posiţiile din budget să fie votate fără desbatere, fiind-că Ungaria nu are representanţi în senatul imperial, şi fiind-că tot aşa a procedat senatul imperial şi în sesiunea trecută din anul 1862. Spuneà *Bariţiu,* că nu face propunere din motivul, că n'ar cuteza să privească drept în faţa aşa numitei „*chestiuni maghiare*", pentru-că el şi compatrioţii sei sunt dedaţi cu ea şi sperează că în scurtă vreme va şi ajunge să fie resolvată, cu atât mai vârtos, că nu vede alta decât o rancoare între doi fraţi. Dar' pentru-ca resolvarea să fie promovată, poporaţiunea Ungariei cere un

*) Din »*Gazeta Trans.*«, anul 1864, numărul 2—3.

program clar şi precis din partea ministeriului responsabil şi din partea cancelariei de curte. Vrea să ştie, ce vrea guvernul M. Sale? Dacă se va face aceasta, — atunci şi resolvarea se va efectui uşor. Propunerea nu e sprijinită.

La budgetul Transilvaniei vorbeşte *Ioan Puşcariu* în chestia drumurilor, arătându-'şi părerea de rău, că chiar şi din suma preliminată s'au şters 39,461 fl. Spune că Transilvania e ţara cea mai seracă în drumuri, mai seracă decât ori-care altă ţară din Austria, şi de aceea crede că ştergerea e spre dauna ţării.

La titlul „fundaţiuni şi ajutoare pentru cult" vorbeşte canonicul *Negruţiu*, şi arătând lipsa cea mare ce o duc preoţii gr. catolici propune încuviinţarea unei sume de 30,000 fl. ca ajutor pe seama lor, fără a fi eschişi protopopii dela ajutorare, cari încă sunt siliţi, ca şi preoţii, cu lucrul mânilor şi sudoarea feţei să-'şi câştige traiul vieţii.

Propunerea se predă comisiunii.

Nicolae Popea descrie cu asemenea colori triste starea preoţimei gr. ort. şi cere, ca anticipaţia de 25,000 fl. acordată de M. Sa în scopul ajutorării clerului gr. ort. din Transilvania să fie urcată la suma de 60.000 fl.

Se predă asemenea comisiunii.

Mai face apoi canonicul *Negruţiu* propunere pentru urcarea salariilor profesorilor dela şcoala normală din Blaj, şi pentru înfiinţarea unei pedagogii în Blaj. Trec şi propunerile acestea la comisiunea finanţiară.

La titlul „fundaţiuni şi adaosuri pentru scopuri de învăţământ" rosteşte apoi

Nicolae Popea următoarea vorbire:

„Luându-'mi voie a ridicà cuvânt pentru a aduce în aceasta înaltă casă unele imprejurări referitoare la academia de drepturi din Cluj, la ce m'au îndemnat cele spuse în preliminar şi respective în raportul comisiunii, n'o fac aceasta domnilor nici decât pentru-că doar' aşi fi contrar înmulţirii instituţiunilor juridice din ţara noastră, nici pentru-că aşi avea ceva contra academiei de drepturi din Cluj, deja restituită, prin urmare nu pentru-că doară n'aşi consimţi cu intenţiunile înaltului regim în privinţa aceasta. Din contră, trebue se mărturisesc, că recunosc cu laudă, cum înaltul regim şi-a pus silinţa şi a purtat grijă cuvenită, ca aceasta aca-

demie de drepturi din Cluj să fie restituită. Tot ce aşi dorì este, ca intenţiunile binefăcătoare ale înaltului regim se fie generale, ca adecă acelea să se estindă de o potrivă asupra tuturor locuitorilor ţării, asupra tuturor popoarelor din ţară. De aceea deci, tot ce-'mi voiu luà voie a vorbì, nu e îndreptat nici în contra uneia, nici în contra alteia dintre cele două academii de drepturi esistente astăzi în Transilvania, ci se refere la o academie de drepturi care încă nu esistă, care însă ar trebuì să esiste, adecă la înfiinţarea unei a treia academii de drepturi, pentru Românii din Transilvania.

Va fi bătător la ochi domnilor că eu, fiind în patria mea două academii de drepturi şi aflându-se finanţele acum în stare critică, sunt aplecat a pretinde înfiinţarea şi a academiei a treia de drepturi.

Dacă se va luà însă în considerare, că ambele aceste academii de drepturi, una în Sibiiu, alta în Cluj, au caracterul lor special naţional, dacă se va luà în considerare, că una e academie de drepturi germană, alta maghiară, dacă în fine se va luà în considerare, că basa constituţiunii transilvane e sistema naţională şi confesională, atunci cred că dispare şi piere ceea-ce poate fi bătător la ochi.

Am avut onoare a spune, că de present esistă în Transilvania două academii de drepturi, una în Sibiiu, ceealaltă în Cluj, asta din urmă acum de curând restituită. Cât pentru cea primă, pentru cea din Sibiiu, ea paremi-se s'a înfiinţat la anul 1844 din averea naţională a Saşilor. Ea deci a fost dotată de naţiunea săsască, şi-a avut profesorii sei proprii naţionali, limba de propunere a fost cea germană, scurt, academia aceasta de drepturi s'a putut cu tot dreptul numì *germană*.

La anul 1850, dacă nu me înşel, să prefăcù academia aceasta de drepturi în academie de stat, aşa însă, că acum nu să mai dota din fondul naţional, ci din vistieria comună a statului. Fiind-că la aceasta academie şi acuma sunt aşezaţi profesori germani, fiind-că mai departe limba de esplicare e cea germană, nu mai încape nici o îndoială, că aceasta academie trebue privită şi astăzi ca o academie germană.

Asemenea se are lucrul şi cu academia de drepturi din Cluj, restituită acum. Ea esistà încă înainte de 1848 şi numai în anul acesta din urmă încetà. Şi academia aceasta, încât îmi aduc aminte, a fost înfiinţată din fondul religionar al bisericei rom. catolice. (O

voce: Nu!) Cel puţin a fost dotată din acest fond religionar. Limba ei de esplicare, până la 1846 a fost cea latină, căci mai nainte ea a fost limba publică oficioasă în toţi ramii administraţiunii. La anul 1846 însă s'a întrodus limba maghiară. Se poate zice deci cu tot dreptul, că academia de drepturi din Cluj înainte de 1848 a avut caracter naţional unguresc. Acum de curând văzurăm, că aceasta academie de drepturi, sistată la anul 1848, se reînfiinţă, şi anume prin înaltul regim, şi că profesorii ei nu să mai dotează din fondul religionar al bisericei romano-catolice, ci ca şi cei dela academia din Sibiiu, din vistieria comună a statului. Trebue să presupun, că limba de esplicare e cea maghiară. Deschiderea ei a urmat numai în zilele acestea.

Din cele premise se vede deci, că de present esistă în Transilvania două academii de drepturi, că amândouă au caracterul lor naţional, că una, cea din Sibiiu, e academie de drepturi germană, a doua, cea din Cluj, ungurească. Insă domnilor, mai esistă o naţiune, şi încă o naţiune mult mai număroasă decât celelalte două, adecă, decât cea germană şi maghiară laolaltă. Aceasta e naţiunea română, care numără peste un milion de suflete. Şi din motivul acesta, dar' şi din celalalt motiv mult mai ponderos, din motivul adecă, că naţiunea română astăzi nu mai e numai tolerată, ci a căştigat posiţie egală cu celelalte două naţiuni ale ţerii, cred că ar fi numai cu dreptul de a se mai înfiinţa şi a treia academie pentru Românii din Transilvania. De astă-dată nu voiu face propunere formală, ci îmi luaiu numai voie a aduce la cunoştinţa înaltului regim aceste convingeri şi păreri individuale ale mele şi a apela la inima lui cu rugarea, ca se stăruiască, ori a se mai înfiinţa şi o a treia academie de drepturi în Transilvania, ori apoi faţă cu starea cea rea finanţiară în care fără îndoială ne aflăm, a se contrage cele două academii de drepturi cari esistă, adecă cea din Cluj şi cea din Sibiiu, într'o singură academie de drepturi paritetică, şi anume aşa, ca la aşezarea profesorilor la aceasta academie paritetică de drepturi să se iee în considerare cuvenită, atât naţiunile, cât şi confesiunile ţerii, recunoscute prin lege, şi că apoi obiectele de învăţământ să se propună în toate cele trei limbi ale ţerii. Cred domnilor, că în modul acesta să va câştiga o cruţare însemnată şi se va corespunde cerinţelor şi aşteptărilor tuturor naţiunilor şi confesiunilor din ţară, recunoscute prin lege!“ *)

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1863 numărul 112.

In ședința din 9 Decemvrie apoi discuția a fost purtată pe tema autonomiei și a centralisării, luând parte la ea mai mulți Ardeleni. La ordinea zilei era budgetul Croației și al Slavoniei. La titlul „administrarea justiției“ Dr. Taschek propusese ștergerea unei sume de 52,508 fl. Intrebarea era acum următoarea: poate senatul imperial să șteargă sume din budgetul unei țeri autonome, cum sunt toate cele aparținătoare la coroana ungară, când după literile diplomei și ale patentei, în chestii de administrație, justiție și instrucțiune, ele sunt cu desăvârșire independente, în urma dreptului autonom ce-'l au?

A vorbit întâiu *Gustav Groisz*, presidentul dietei ardelene, apărând autonomia Croației și arătând, că organisarea justiției s'a făcut în Croația în mod autonom, iar' suma cerută e neîncunjurat de lipsă acum, căci altcum organisarea făcută vine în parte cassată, prin ce se taie în dreptul autonom al țerii. E contra stergerii sumei numite.

M. Binder, alt Ardelean, e de părere contrară și crede că senatul imperial e îndreptățit se facă ștergerea propusă, precum peste tot se reducă pretensiunile esagerate ale țerilor autonome.

Gustav Groisz respunde antevorbitoriului, esplicându-se în mod mai detailat și pledând de nou pentru respectarea dreptului autonom al țerilor de sub coroana ungară.

Zimmermann (tot Ardelean) se declară pentru ștergerea sumei, susținând că senatul imperial e îndreptățit la aceasta, chiar și din motivul de a împedeca, ca o țară autonomă să ceară mai mult decât celelalte pentru trebuințele ei interne. Ia acum cuvântul

Ioan Aldulian și rostește următoarea vorbire:

„Trebue să-'mi esprim părerea de rău, că earăși vin în neplăcuta posițiune de a mă întoarce la opiniunea pe care am fost așa de liber a o esprima la desbaterea asupra consiliului de instrucțiune. Dar' nu pot ca să nu iau cuvântul spre a dovedi opiniunii publice de dincolo de Leitha, că nu am aceeași opiniune despre autonomia țărilor coroanei ungurești pe care au definiat'o onorații domni colegi ai mei, deputații transilvani Zimmermann și Binder.

După părerea mea basa competenței cercului de activitate al senatului imperial, precum și al dietelor de dincolo de Leitha, este

preaînalta diplomă din Octomvrie. In aceasta diplomă însă organisarea şi administrarea este espres avisată la cercul de activitate al dietelor de ţară. Organisarea justiţiei aşadară stă în strânsă legătură cu budgetul statului.

Ce se înţelege sub organisarea justiţiei?

Eu cred domnii mei, că dacă vrea cineva să organiseze justiţia, apoi nu o poate organisa fără a stabilì totodată şi salariile. Asta este partea cea mai ponderoasă a organisării justiţiei, şi după părerea mea este a se privì drept accidenţă a lucrului principal, adecă a organisaţiunii de justiţie, şi se ţine de cercul de activitate al aceluia care este competent a decide în mod legislatoric despre lucrul principal, adecă despre organisarea justiţiei.

Ceea-ce se atinge de Croaţia, apoi nu încape îndoială, că se numără între ţările cari se ţin de coroana ungară. Croaţiei 'i-s'a restituit vechia constituţiune, după cum s'a demonstrat destul de fondat de către organele regimului. După concepţia mea despre autonomie, în constituţiunea ei nu să poate schimba nimica almintrelea, decât pe calea legislaţiunii croate.

Dieta croată, în legătură cu coroana este chemată a face schimbări în acest organism, şi cu schimbarea organismului neapărat ar fi legată şi schimbarea salarielor, în care cas sigur apoi că s'ar puteà face oare-cari economisări.

Deci eu cuget, că şi de aceea ar fi fost foarte cu scop, ba încă aşi zice că şi prudent, dacă din parte contrară nu s'ar fi dat prilej la desbatere asupra budgetului unei provincii pe care suntem chemaţi a o câştiga pentru constituţiunea imperiului şi care nu este representată aicea, din causa unor eventualităţi la cari nu sunt de vină decât numai unele persoane (Bravo!). Repet, ar fi fost înţelepţeşte şi cu scop, dacă se făcea şi cu acest budget aşa cum s'a făcut în şedinţa din urmă, când s'a desbătut şi stabilit budgetul pentru regatul Ungariei.

Deci eu cuget, că n'ar trebuì să modificăm şi să ştergem din o parte întregitoare a administraţiunii de justiţie, adecă din salare.

Afirmările esprimate de domnul consilier de curte Taschek, — asemenând salariele din Transilvania cu cele din Croaţia, — sunt drepte, şi eu încă sunt un părtinitor al sistemului de economisare. Dar' cuget că lucrul n'ar trebuì să fie pus în lucrare cu sacrificarea principiului pe care se basează autonomia ţărilor. De aceea, nu aici,

ci pe calea legislaţiunii constituţionale a ţărilor respective (Transilvania şi Croaţia) să se facă economisările!

Dar domnul consilier de curte concede singur, că representantul regimului are dreptate când zice, că funcţionarii cari îşi au deja salariele lor nu le pot perde decât dacă posturile lor devin vacante. Chiar de aceea, după părerea mea ar fi o necuviinţă, ba pot spune, nedreptate de a reduce pentru 1864 salariile funcţionarilor aflători în serviciu.

Surogatul propus de dl consilier de curte, ca adecă ţara să acopere din mijloacele ei proprii suma propusă spre ştergere, după părerea mea este nebasat, de oare-ce administraţiunea justiţiei provede servicii de stat, iar' nu servicii în trebi interne de ale ţării. Din aceste temeiuri aşi recomanda înaltei case să primească propunerea comisiunii.

Am să mai revin asupra observărilor domnului consilier de curte Zimmermann, că adecă senatul imperial ar ajunge să fie o cameră de computare. Despre aceasta' trebue să mă îndoesc tare, de oare-ce trebile comune, enumerate în diploma din Octomvrie, obiectele acestea foarte ponderoase, adecă, budgetele ministeriilor de răsboiu, finanţe şi esterne, apoi de comerciu, la toată întâmplarea se ţin de cercul de activitate al înaltului senat imperial. Un atare cerc de activitate însă nu se prea află la camere de comput.

Fireşte că este drept, că unitatea imperiului ar prospera mai mult dacă părerea domnului consilier ar aveà valoare, de oare-ce atunci sub titlul »*finanţe*«, s'ar puteà trage toate trebile provinciale cari ar privì erariul în cercul de activitate al representanţei imperiale, prin urmare şi administraţiunea de justiţie. Însă după sensul documentelor de constituţiune şi cu deosebire al diplomei din Octomvrie aceasta în timpul de faţă se poate face numai cu cea mai evidentă vătămare a principiilor depuse în acelea. Se poate afirma, că acele doue documente de stat nu sunt destul de clare în privinţa competenţei senatului imperial, dar' după părerea mea diploma conţine decisiuni cu totul clare despre autonomia ţerilor de dincolo de Leitha, cărora s'a restituit vechia lor constituţiune, afară de acele părţi cari se ţin de trebile imperiului, prin urmare şi autonomia justiţiei. Dacă din asta causă cercul de activitate al senatului imperial ar fi poate mai neperfect, el totuşi este, deşi stirbit, amăsurat întru toate constituţiunii şi conform sensului diplomei din Oct." *)

*) Din »*Gaz. Trans.*«, 1863, Nr. 115.

Schuler-Libloy se pune pe punctul de vedere al centralistilor, cari dau senatului imperial dreptul să facă stergerea propusă. E deci pentru stergere.

Zimmermann răspunde lui Aldulian, iar' în urmă după-ce mai vorbesc câţi-va la obiect, ştergerea se primeşte, votând pentru ea toţi Saşii din Ardeal, pe când Românii au fost pentru respectarea dreptului autonom al Croaţiei.

In şedinţa din *12 Decemvrie n.* ajunsese la ordinea zilei budgetul ministeriului de rĕsboiu.

George Bariţiu a luat cuvântul pentru a constata vitejia fostelor regimente grăniţereşti. A vorbit următoarele:

„În momentele acestea mă simţesc îndatorat a luà cuvântul spre a salva onoarea fostelor cinci regimente grăniţăreşti din Transilvania. Domnul antevorbitor (*Toman*, după naţionalitate Croat, dar' deputat din Carniolia), a susţinut, că regimentele grăniţăreşti din Transilvania în anii de răsboaie nu s'ar fi luptat pentru supremul beliduce şi pentru patrie cu aceeaşi loialitate cu care s'au luptat cele croate şi slavone. Trebue să contrazic la aceasta peste tot, cu care ocasiune am să mă provoc la istorie, şi încă nu numai la istoria patriei mele în general, ci şi în special la istoria fie-căruia dintre cele cinci regimente transilvane, pas de pas, pagină de pagină.

Regimentele grăniţăreşti transilvane s'au înfiinţat între anii 1762 şi 1763. De atunci încoace, domnii mei, regimentele acelea de şi au fost asigurate, atât la început, cât şi mai târziu, că ele sunt destinate şi chemate numai să apere frontierele înlăuntrul ţării, totuşi au luptat şi au suferit împreună pe toate câmpurile de bătaie din jumătatea Europei alăturea cu regimentele de linie, şi au acoperit cu miile acele câmpuri de bătae în Germania, în Italia, în provinciile turceşti, pe scurt, pretutindenea unde le-a chemat şi comandat supremul lor beliduce. Dintr'un singur regiment românesc au rămas în anul 1809 la un singur punct în una din bătăliile cu Francezii două mii, nu fugari, ci pe loc, pe câmpul de luptă, din causa că au apărat o posiţie de unde au respins pe Francezi, pentru-ca să nu poată încunjura armata noastră, precum în adevăr nici n'au putut. Deci eu nu pot reduce şi înţelege învinuirea domnului antevorbitor decât numai la o singură epocă, la cea din anul 1848. Îmi pare foarte rău, că fiind la ordinea zilei budgetul ministerului de răsboiu, mă văd constrins a vorbì despre acel an fatal, dar' trebue să repet, că onoarea fostelor regimente grăniţăreşti din Transilvania o cere aceasta în mod imperativ.

Evenimentele şi mişcările de atunci din cele cinci regimente se pot din o parte desvinovăţì de ajuns, ear' din alta parte să şi pot justifica. Mă voiu nevoì a aduce acì înainte numai unele din evenimentele principale, şi încă şi acestea numai cu câte un cuvânt caracterisător. Mai întâiu trebue să amintesc o proclamaţiune, în care noi toţi Ardelenii şi cu atât mai vârtos regimentele de graniţă despre cari este vorba am fost îndreptaţi şi comandaţi sub pedepse foarte aspre, sub pedepse cari cad numai asupra crimelor de lese maiestate, — să trecem dela împăratul Ferdinand la regele Ferdinand. Să ne gândim acum la înfricoşata confusiune de idei născută de aici. Să ne mai gândim şi la fatala sancţionare a uniunii, despre care domnul deputat *Giskra* a spus în şedinţa pare-mi-se din 20 Iulie 1862 preaînsemnătoarele cuvinte, că uniunea aceea fusese sancţionată de un domnitor prea bun, însă slab, de unde apoi urmară acele casuri de nenorocire. Deci, dacă dela rege se dă poruncă către regimentele săcueşti ca să iase la bătaie, sau ori-unde, şi dacă acestea nevoind să iase sunt amăgite prin feliuri de măestrii, şi totuşi numai o parte din ele a putut fi scoasă din ţară, atunci, mă rog, să judecaţi dacă aceasta se poate numì lipsă de loialitate, şi dacă se poate aştepta dela un simplu ostaş, ca el să ştie aceea ce se întâmplă în asemenea vremuri estraordinare în regiunile mai înalte?

Ce se ţine de regimentele de naţionalitate română din Transilvania, adecă două regimente de pedestrime şi jumătate regiment de husari, apoi domnilor cunoscut este tuturor, că acelea au luptat, începând dela cei tari, până la semiinvalizi, ba chiar şi invalizi, ori unde i-a comandat beliducele. Ei au sângerat împreună şi alăturea, atât cu regimentele ces. reg. de linie, cât şi cu cele ruseşti, cari pe atunci inundaseră ţara noastră. Dar' se presupunem aceea ce noi nu vom recunoaşte nici-odată, că nici aceste regimente n'ar fi fost atât de loiale ca şi cele croate şi slavone. Ei bine, ele au şi fost pedepsite cu aceea, că au fost desfiinţate, fără a mai căuta dacă au fost loiale sau neloiale. Impresiunea, ruşinea ce a simţit-o atunci poporul, nu se poate nici de-cum descrie. Eu unul mă simţesc prea slab a o face aceasta, anume cu privire la regimentele române, când acelea văzură, că sunt puse tot într'o categorie cu aceia cari au luptat pe atunci în contra casei austriace, şi că oare-cum şi asupra lor cade aceeaşi pedeapsă. Ce e drept, s'a esplicat mai târziu acel eveniment cu totul altmintrelea, că adecă s'ar fi ivit

http://statuldacia.info

motive mai înalte de stat, pentru-ca acelea regimeute să fie desfiinţate, ca instituţiune care nu mai era de trebuinţă. Aceea însă ce s'a văzut mai târziu, că adecă nici n'au fost distinşi încai câţi-va ofiţeri, încă să ştie domnilor!

Voesc să încheiu cu acea observaţiune (întors către deputatul Toman), că noi în privinţa aceasta suntem *quit*. Regimentele noastre au luptat cu loialitate. Dacă s'a întâmplat rătăciri, apoi au şi fost pedepsite aspru. Prin urmare nu era de lipsă, ca acelea se mai fie amintite aici. Ceea-ce am cuvântat, mă simţesc îndatorat a o face spre a corege istoria şi opiniunea publică." *)

Mai vorbeşte dintre Ardeleni *Zimmermann*, apărând şi lăudând vitejia Saşilor, şi apoi *M. Binder*, lăudând şi el entusiasmul săsesc pentru constituţia imperiului austriac şi accentuând, că desfiinţarea graniţei militare a fost lucru cuminte, fiind-că la timpul seu chiar şi dieta staturilor şi ordinilor a reprobat înfiinţarea lor. (Puteà să spună oratorul şi aceea, că chiar Saşii au cerut într'un memorand desfiinţarea neamânată a graniţelor militare din Transilvania, ceea-ce a şi urmat.)

In şedinţa din *18 Decemvrie* au vorbit *Gull* şi *Bariţiu* în chestia puştelor de vânat, accentuând că în Ardeal vânătoarea e necesară, fiind-că numai într'un an au fost puşcaţi 150 urşi şi 300 lupi. In aceeaşi şedinţă a venit la rînd şi propunerea canonicului *Negruţiu* referitoare la dotarea clerului gr. catolic, cum şi propunerea referitoare la urcarea salariilor profesorilor dela şcoala normală din Blaj şi la înfiinţarea unei pedagogii în Blaj, apoi propunerea lui *Nicolae Popea* pentru urcarea ajutorului de stat dat preoţimei gr.-orientale dela 25,000 fl. la 60,000 fl. acceptându-se din partea casei propunerea comisiunii finanţiare, ca *in merit să se decidă asupra propunerilor numai în sesiunea următoare*, după-ce se vor câştiga informaţiunile necesare.

In şedinţa din *30 Ianuarie 1864* a vorbit de nou

Bariţiu, în chestia imprumutului de zece milioane cerut pentru acoperirea speselor avute cu trimiterea trupelor austriace în Schleswig-Holstein. A vorbit următoarele:

„Mă simţesc obligat în conştienţa mea a sprijinì propunerea onoratului meu coleg *Grocholski*, cu atât mai vârtos, că văd în causa

*) Din »*Gaz. Trans.*« 1864, numărul 4.

aceasta o chestiune din domeniul constituţiunei Austriei încă tot deschisă, văd una din acele întrebări ale constituţiunii, cari îşi aşteaptă resolvarea tocmai dela senatul imperial întregit, şi încă în timp scurt, o întrebare asemenea aceleia, care venise înainte cu ocasiunea pertractării budgetului cancelariei de curte ungare şi croate, o întrebare de a cărei fericită resolvare e legată mulţămirea tuturor popoarelor de dincolo de Leitha, sau mai bine zis, a tuturor popoarelor cari astăzi nu să ţin de federaţiunea germană.

Mă aflu silit, cum am făcut'o aceasta la început, înainte cu trei luni, se cer ertare dela înalta casă, pentru-că nu mă aflu destul de puternic în limba germană. Când afirm, că întrebarea aceasta e o întrebare deschisă constituţională, cu aceasta nu voesc să zic, că deslegarea aceleia să se iee înainte acuma, ori în scurt timp după aceasta, nici în decursul acestei sesiuni, ci vreau numai cu aceasta să-'mi esprim intima mea dorinţă, ca în cele din urmă resolvarea totuşi să se facă odată. Ştiu alţii poate mai bine decât mine, că întrebarea aceasta a fost luată de pretext pentru a se pregătì Austriei tocmai în privinţa federaţiunii germane cele mai mari confusiuni. Se ştie, că unele anumite partide întrebuinţează chestia aceasta spre a desbinà legătura Austriei ce o are cu aşa numita confederaţiune naţională din Germania. Precum cred eu, dorinţa mea are tot dreptul ca ast-fel de chestiuni să vină odată puse la ordinea zilei, cu alte cuvinte, ca constituţiunea să se întregească, acea constituţiune la care noi ţinem, cum sunt tare încredinţat, cu deplină convingere şi cu bună conştienţă, însă a cărei împlinire trebue să o dorim încă şi din punctul meu de vedere, cu deplina respectare a constituţiunii noastre, după cum am avut'o noi în Ungaria, Transilvania şi Croaţia, cu respectarea acelor diplome inaugurale, acelor jurăminte omagiale şi sfinte jurămintė ale monarchilor, cari au fost depuse dela anul 1812 până la 1830, cu alte cuvinte, după pacea dela Viena şi dela Linţ, până în timpul cel mai deaproape. Imperaţii romano-germani, ca regi ai Ungariei, ni-au întărit constituţiunile cu diplomele lor inaugurale, şi cu jurămintele lor totodată le-au asigurat aşa fel, încât noi până la resturnările dela 1848 putem se zicem cu deplină credinţă că aveam o constituţiune, care dacă era să se modifice, se puteà face numai în conţelegerea celor două potestăţì legislative. Acum constituţiunile acestea prin cele două acte de stat din anii 1860 şi 1861 earăşi au fost restituite. Totuşi nu s'a spus nicăirea cum să fie acelea restituite, cum să se aducă articol de articol, paragraf de paragraf, în

consonanţă cu cele două legi fundamentale de stat. Aşa dară până atunci sunt silit a mă alătura la propunerea domnului de Grocholski, şi încă cu acel adaos, că în casul dacă propunerea aceasta nu va fi primită din partea înaltei case, mă aflu silit a mă abţineà şi eu dela votare". *)

Pentru propunere a mai vorbit şi *Groisz*, iar' contra ei Schuler-Libloy şi Zimmermann. La votare propunerea (care era de cuprinsul, ca să se stabilească mai târziu cât cade din împrumutul cerut pe ţările singuratice autonome) *cade*, iar' creditul cerut nu să votează întreg, ci numai pe jumătate.

Au mai luat parte Ardelenii şi la discuţia asupra legii luxului, făcând şi unele modificări acceptate, dar vorbiri mai remarcabile nu au rostit.

Inchiderea sesiunei.

In 15 Februarie n. s'a făcut închiderea sesiunei a doua a senatului imperial, prin mesaj de tron, rostit din partea Monarchului. A fost un act solemn, la care a participat Impărăteasa, Archiduci şi Archiduceze, ministrii, dignitarii, corpul diplomatic şi apoi membrii ambelor case ale senatului.

Maiestatea Sa îşi face întrarea în sală cu ceremonialul obicinuit, şi salutat cu entusiaste aclamări urcă tronul, îşi acopere capul şi ceteşte cu voce tare următoarea cuvântare de tron:

„Onoraţi membri ai senatului meu imperial! In momentul important al încheierii sesiunii a doua, în care a-'ţi fost d-voastră întruniţi, simţesc o mare trebuinţă a vă vedeà adunaţi în jurul meu înainte de a vă despărţi.

Archiduci, principi ai casei mele, preareverenzilor, ilustrilor şi onorabililor domni din ambele case ale senatului imperial! Îmi serveşte spre deosebită mulţămire a vedeà în şirurile d-voastre şi pe representanţii chemaţi de mine şi pe cei aleşi ai marelui meu principat Transilvania. Incă nu încetase entusiasta bucurie a festivităţii cu care ţara aceea care stă ca un fort tare la marginile dela apusul imperiului meu îşi serbă unirea sa cu Coroana Austriei făcută înainte cu cinci secole, pe când din marginea orientală, d-voastră domnilor deputaţi ai Transilvaniei, a-'ţi întrat cu încredinţare plină

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1864, numărul 9.

de bucurie pe terenul acelei activități comune, care leagă popoarele mele cu legătură nouă pe zi ce merge tot mai strâns.

Cu adevărată satisfacțiune am salutat aparițiunile acestea în cari am cunoscut espresiunea unei conțelegeri prea salutare cu intențiunile mele și garanțiile unui viitor fericit.

După-ce peste tot starea imperiului, progresele desvoltării sale spirituale și materiale au causat și în perioda sesiunii decurse observațiuni îmbucurătoare, — lipsa cea mare în care căzură unele părți ale regatului Ungaria în urma recoltei sterpe a trebuit să-'mi umplă inima de profundă întristare.

D-voastră, domnilor, aducându-vă aminte de acești prea amărâți, cu consimțire frățască v'ați alăturat cu concursul la încordările regimului meu spre a le întinde ajutor după putință.

Mă mângăie speranța ce ni-s'a făcut a vedeà, că lipselor acelora s'a câștigat o alinare durabilă.

Cu toate că sesiunea închisă de acum nu e prea avută în fapte împlinite ale legislațiunii, totuși ea nu poate să se numească neroditoare.

Unele determinațiuni de legi, cari au resultat din consultările d-voastre și sunt de însemnătate atât pentru organismul intern de stat, cât și pentru esecutarea recunoscutelor principii ale regimului, au și primit sancționarea mea.

Galiția orientală și Bucovina să văd spre mulțămirea mea apropiate de împlinirea dorințelor lor pentru un drum de fer trecător prin țările lor. Propunerile cari țînteau la o asemenea considerațiune a marelui meu principat Ardealul, spre părerea mea de rău n'au aflat resolvarea lor cea sperată. Totuși, e voința mea, și îngrijirea neadormită a regimului meu va fi îndreptată spre aceea, ca linia aceasta de drum de fer, pe care eu o recunosc a fi foarte avantagioasă pentru Transilvania și totodată momentuoasă pentru imperiu, — să fie cât mai curând înființată.

Mai multe alte proiecte ce vi-s'au adus înainte din partea regimului meu, cum și propuneri la cari d-voastră a-'ți luat inițiativa, se supuseră unei desbateri atât de pătrunzătoare, încât atunci când vor fi luate iarăși în pertractare, în sesiunea cea mai deaproape, veți aveà preliminate multe lucruri însemnate.

Intr'un mod foarte eminent v'ați întors activitatea d-voastre spre regularea economiei de stat.

Prin stabilirea budgetului regimului meu în legea finanţiară, votată de ambele case ale senatului imperial, basa constituţională pentru manipularea finanţiară în perioda administrativă curgătoare de patrusprezece luni, e asigurată.

Prin învoirea d-voastre la continuarea urcării contribuţiunii şi a taxelor din anul trecut, apoi la amăsurata folosire a creditului de stat, s'a făcut posibilă acea întregire a acoperirei pe care o pretind recerinţele statului în anul de faţă finanţiar.

Cu toate că opera reformei contribuţiunei directe, propusă d-voastre de către regimul meu, din causa vastităţii şi a importanţei acestui ram al legislaţiunii nu se putu lua în pertractare în sesiunea aceasta de ambele case ale senatului imperial, totuşi împărtăşindu-se aceste proiecte de lege şi desfăşurându-se motivele lor, să mijlocì prin aceasta o familiarisare cu propunerile acestea şi cu sistemul pe care se basează ele, şi prin aceasta s'a înaintat foarte mult priincioasa resolvare a problemei celei pe cât de mare, pe atât de urgentă, a reformei de contribuţiune, pentru sesiunea viitoare.

Evenimente pline de consecvenţe din timpul cel mai recent ne îndreaptă privirea dela raporturile interne ale Austriei la posiţiunea ei în afară.

Insufleţit de dorinţa de a mă consacra cu totul îngrijirii de neturburată desvoltare a prosperării şi înfloririi imperiului meu, nu am lăsat nimica necercat spre a păstra monarchiei într'o epocă de nouă streformare internă dublul bun cel de mare preţ, bunătatea *păcii.*

A zăcut în destinaţiunea Austriei a fi tare în contra ori-cărei atacări posibile, însă în consiliul popoarelor a purtat vorbe iubitoare de pace.

Caracterul amicabil pe care-'l au raporturile regimului meu faţă cu puterile mari europene corespunde, spre mulţămirea mea, pe deplin acestor intenţiuni.

Intr'aceea a erupt o crisă ameninţătoare de mai mulţi ani în raporturile Germaniei cu Danemarca, şi pe lângă toate influenţele reconciliabile ale regimului meu ea a progresat până la evenimente răsboinice.

Ca principe german, conform decisiunilor federaţiunii, am luat parte la măsurile militare cari deveniră neapărat de lipsă pentru punerea la cale a esecuţiunii în Holstein, şi în înţelegere cu regele Prusiei am aflat de lipsă a luà în posesiune ducatul Schleswig ca gagiu pentru împlinirea legătuinţelor pe cari Danemarca le luase

asupra ei faţă cu puterile germane, însă le desconsiderase cu toată cerbicia.

Conducerea cea minunată şi fortitudinea eroică a armatei aliate pentru Schleswig-Holstein (vivate sgomotoase!) a eluptat dreptului şi onoarei Austriei, Prusiei şi a întregei Germanie o satisfacţiune grabnică şi strălucită.

Cu bucurie văd, că conlucrarea mea cu aliatul meu, regele Prusiei, e urmată de succese glorioase, cari nu tămâiază scopuri de ale ambiţiunei şi cucerirei, ci scopul dreptăţii, pe care Europa îl cunoaşte (Aplause).

Mă leagăn în speranţa plină de încredinţare, că aceste resultate vor asigura acestor ţări vătămate în drepturile lor, — resultate eluptate în alianţă cu Prusia, — un viitor fericit, iar' pacea lumii şi a scumpei noastre patrie nu o vor periclita în estindere mai mare.

Incunjurat de representanţa imperiului meu, în ora aceasta serbătorească am o îndoită bucurie pentru norocul cu care a binecuvântat ceriul armele Austriei şi pentru victoriile acestea pline de glorie la cari ni-au fost conduse flamurele. (Aplause vii.)

Pentru-că eu ştiu, că popoarele mele sunt unite cu mine în sentimentul acesta de bucurie, unite întru recunoaşterea noastră, unite pretutindenea unde problema e de a susţineà numele Austriei. (Aplause.)

In cuvinte însufleţite aţi dat lumii prin înşuşi rostul d-voastre testimoniu despre aceasta unire, şi la aceasta vom privì noi cu încredere şi cu sumeţie îndreptăţită. Aceasta vrem să o păzim ca un clenodiu preţios, căci în ea zace o putere de neînvins. (Aclamări.)

Onoraţilor membri ai senatului meu imperial! D-voastră vă veţi întoarce în patria d-voastre cu convingerea, că v'aţi împlinit obligamentea patriotică, ceea-ce eu recunosc cu mulţămită.

Austria a dat dovadă, că ea în forma ei întinerită îşi păstrează bunul seu spirit de mai de demult, şi a luat cu sine pe calea cea nouă de libertate a vieţii de stat partea de moştenire a puterii şi a gloriei sale.

Graţia mea să vă călăuzască pe d-voastră, mâna tatălui ceresc să vă adumbrească, scutindu-vă cu scutul şi cu binecuvâutarea sa, şi tot aşa şi imperiul şi popoarele mele". (Vivate sgomotoase.)*)

Pe lângă întreg tonul cald în care e ţinut acest cuvânt de tron rostit la încheierea sesiunei a doua a sena-

*) Din »*Gaz. Transilvaniei*«, anul 1864 numărul 12.

tului imperial, şi pe lângă toate laudele aduse Ardelenilor, — probabil pentru faptul că cu voturile lor de multe-ori au salvat situaţia guvernului adus în strâmtoare de celelalte partide: opiniunea publică, nici dincoace, nici dincolo, nu prea era încântată de activitatea senatului imperial, desvoltată în aceasta sesiune a doua. N'a resolvat nici o chestie mai însemnată, n'a făcut nici o uşurare poporaţiunei în purtarea sarcinilor publice, ba din contră, a îngreunat-o cu dări nouă şi cu un împrumut de stat în sumă de peste o sută milioane fiorini.

Foarte bătător la ochi a fost apoi faptul, că în cuvântul de tron nu s'a făcut nici o pomenire de *chestia maghiară*, — care în zilele acelea era foarte încordată, căci întreaga ţară se afla de doi ani şi mai bine în stare de asediu, — ceea-ce forma obiect de diferită interpretare. Unii ziceau că e un fel de *desconsiderare* faţă de Maghiari, alţii că e începutul *cedării*. Combinaţia din urmă a fost cea corectă.

Sesiunea a treia.

Sesiunea a treia a senatului imperial s'a deschis în 14 Noemvrie n. 1864, iarăşi prin mesaj de tron, rostit din partea Monarchului.

Nu mult înainte de deschidere se făcuse mare schimbare în guvernul imperial. Contele *Rechberg,* ministru de esterne şi ministru al casei domnitoare, îşi înaintase demisiunea care i-a fost primită în 28 Octomvrie n. şi în aceeaşi zi a fost publicat şi rescriptul preaînalt prin care contele *Alexandru Mensdorf-Pouilly,* locotenent-mareşal campestru, era numit în locul seu ministru de esterne şi ministru al casei domnitoare.

Noul titular dela esterne trecea de om cu cunoştinţe vaste. Avusese mai nainte misiuni diplomatice pe la curţile europene. După publicarea diplomei din Octomvrie 1860 Monarchul 'l-a încredinţat apoi cu organisarea Banatului timişan şi a Voevodinei-sârbeşti, în calitate de comisar împărătesc, iar' pe vremea chiămării sale în fruntea afacerilor esterne ale monarchiei era guvernor şi comandant suprem militar în Galiţia, încă dela anul 1862. Energiei sale este a se atribuì sufocarea încercărilor revoluţionare polone, cari se făcuseră pe atunci în Galiţia.

Politica esternă a imperiului austriac era pusă deci în mâni noue. Dela noul titular al esternelor se aşteptau făptuiri, dar' pentru făptuirile din trecut la respundere el nu aveà să fie tras. Aşa s'au întocmit lucrurile, tocmai în preajma deschiderii sesiunii a treia a senatului imperial.

Atât casa de sus, cât şi cea de jos a senatului s'a întrunit încă în 13 Noemvrie n. in şedinţă, conform vechiului obiceiu, pentru a trece peste primele formalităţi. In casa

de sus Archiducele *Rainer,* ca ministru president, — care era însoţit de ministrii *Mensdorf-Pouilly, Mecsery* şi de cancelariul aulic al Transilvaniei, conte *Nádasdy,* — în o cuvântare scurtă face comunicare, că M. Sa a numit pentru sesiunea aceasta president pe contele *Auersperg,* iar' vicepresident pe contele *Kuefstein.*

Atât presidentul cât şi vicepresidentul îşi ocupă locurile la masa presidială şi cel dintâiu rosteşte o scurtă vorbire de deschidere, aducându-'şi în ea aminte de succesul frumos raportat în cursul anului de glorioasa armată austriacă şi îndemnând membrii casei, ca cu credinţă către împăratul şi cu devotament către patrie să înceapă o nouă activitate pe terenul legislaţiunii, aducând reforme folositoare poporaţiunii.

Se alege apoi biroul şi şedinţa e terminată la oarele 12.

La oarele 12 se deschide şedinţa casei de jos. Presenţi toţi ministrii, afară de Archiducele *Rainer,* apoi vicecancelarul transilvan, baronul *Reichenstein.* Aci ministrul de stat *Schmerling* face comunicare, că pentru sesiunea aceasta president e numit *Dr. Hassner,* iar' vicepresidenţi *von Hopfen* şi *Conrad Schmidt.*

Presidentul *Dr. Hassner* rosteşte o vorbire de deschidere foarte interesantă, accentuând în ea necesitatea de a se ocupa imperiul mai mult cu necasurile *interne,* cu îmbunătăţiri, cu consolidare, cu desvoltare de constituţiuni în ţările autonome.

Spunea, că nu e bine să se ţină morţiş la sisteme, pentru-că geniul timpului trece peste sisteme, nu le bagă în seamă. Să nu se ţină morţiş nici la tratate, pentru-că în timpul din urmă tratatele au ajuns să fie foarte ieftine, şi pe lângă aceasta mai sunt supuse şi ele prescripţiunii, ca ori-ce alte lucruri mărunte.

Sub impresiunea acestor cuvinte mult spunătoare s'a închis şedinţa.

Deschiderea adevărată apoi şi solemnă a senatului imperial s'a făcut în ziua următoare, *14 Noemvrie,* prin următoriul cuvânt de tron rostit din partea Monarchului:

„Onoraţi membri ai senatulni meu imperial! După-ce în decursul trecutului period de şedinţe au fost împlinite acele condiţiuni

pe lângă cari senatul imperial în puterea dreptului seu constituţional poate pertracta toate obiectele comune tuturor regatelor şi ţerilor, — l-'am convocat de nou spre eserciarea acestei activităţi, în calitatea sa de representanţă a imperiului meu întreg.

Deschizându-i sesiunea, vă salut pe d-voastră, Archiduci, principi ai casei mele, ilustri şi onoraţi domni din ambele case ale senatului imperial.

Scopul meu este, ca îndată cu finirea lucrărilor d-voastre în acest period de şedinţe, să fac să între în activitate senatul imperial îngust.

Tot aşa mă aflu în aşteptare, că în jumătatea de către răsărit a imperiului meu activitatea constituţională, care în marele meu principat Transilvania face înaintări îmbucurătoare, să poată fi reîncepută peste tot.

Către ţinta aceasta, care eu doresc să fie ajunsă, atât în interesul acelor regate, cât şi al întregului imperiu, cât mai curând, sunt îndreptate serioasele nisuinţe ale regimului meu.

Increderea şi adevărata pricepere vă vor conduce la un resultat fericitor.

Un şir de evenimente însemnate pentru casa mea şi pentru imperiu s'au întâmplat dela cea din urmă sesiune pănă la cea de astăzi.

Primirea coroanei mexicane împărăteşti, ce a urmat cu învoirea mea din partea domnului frate al meu, Archiducele *Ferdinand Maximilian*, acum Maximilian I. din Mexico, a făcut de trebuinţă regularea drepturilor rudeniilor laterale, care era a se lua în consideraţiune. Spre scopul acesta am încheiat la 9 Aprilie a. c. un contract de familie în Miramare. Regimul meu este însărcinat a vi-'l comunica.

Inspirat de nisuinţa zeloasă de a contribuì la conservarea şi consolidarea păcii comune, mă felicit pentru buna învoială şi raporturile de prietenie cari esistă între regimul meu şi între celelalte puteri mari ale Europei. Eu nu voiu înceta de a păstra acele raporturi cu mare grijă şi a face tot, pentru-ca dela imperiul meu, care în timpul de faţă este ocupat cu probleme atât de importante, se abat încurcăturile din afară.

Causa certei îndelungate din nordul Germaniei se delătură tocmai acum în modul cel mai onorific. Representanţa imperiului meu, condusă de probatul sentiment patriotic, se va simţì satisfăcută, ca şi mine, că răsboiul dintre puterile germane şi Danemarca s'a ter-

minat prin tratatul de pace din 30 Octomvrie subscris în Viena, a cărui ratificare tocmai se aşteaptă peste câte-va zile. Acel tratat cuprinde în sine împlinirea aşteptărilor chiar şi a celor mai încordate.

Bravura trupelor aliate şi a marinei belice austriace şi prusiane a câştigat preţ strălucit, iar' înţeleapta şi dreapta purtare a puterilor neutrale a înlesnit definitiva înţelegere.

Unirea între mine şi augustul meu aliat, regele Prusiei, şi-a întărit de nou valoarea prin resultate memorabile. Iar' eu nu mă îndoiesc, că Germania întreagă, privind la glorioasa şi fericita deslegare a acelei chestiuni prin care ea era cutrieratǎ întru toată fiinţa sa, va afla pacea aceea care pentru siguritatea şi prosperarea proprie, cum şi pentru liniştea şi dreapta cumpănă a Europei, dă o garanţă atât de puternică.

Inrîurinţele funeste pe cari în timpurile de mai dincoace evenimentele din regatul Poloniei le-au eserciat asupra ţerilor învecinate ale imperiului meu, au silit pe regimul meu, spre a mea părere de rău, ca pentru păstrarea liniştei din lăuntru şi pentru apărarea persoanei şi averii locuitorilor pacinici se întroducă măsuri esceptionale. Ele au avut resultat favorabil pentru asigurarea acelor interese periclitate. Am observat cu mulţămire însă, că o parte din acele măsuri se arătară şi până acum a fi de prisos, şi îmi place a spera, că peste puţin le vom vedeà delăturate cu totul.

Afacerile finanţelor imperiului meu vor ocupa mai cu deadinsul luarea aminte a d-voastre.

Referinţele nefavorabile, predomnitoare peste tot în pieţele de bani ale Europei, n'au putut remâneà fără influinţă împedecătoare în desvoltarea Austriei pe terenul naţional-economic şi pe cel finanţiar.

In aceasta posiţiune, fără îndoială grea, acoperirea recerinţelor statului a urmat totuşi totdeuna regulat.

Serioasa nisuinţă de a face economisări ne dă dreptul să aşteptăm, că după-ce vor fi acoperite plăţile estraordinare ale statului, rămase pentru acest period ca să fie plătite, în cele din urmă încurcăturile finanţiare şi cele din bilanţul economiei statului încă vor fi delăturate.

Vi se vor aşterne d-voastre în mod esceptional în periodul de acum al sesiunilor doue bilanţuri, adecă cel pentru anul 1865 şi îndată după el şi cel pentru 1866. Prin aceasta măsură de transiţie este a se pregăti o împărţire regulată a timpului între sesiunile senatului imperial şi între ale dietelor, cum şi a se asigura putinţa de

http://statuldacia.info

a încheia lucrările budgetului de timpuriu, înainte de începerea anului finanțiar.

Cea dintâia lege finanțiară înființată pe cale constituțională se consumă prin computul de stat din anul 1862. Aceasta vi-se va propune d-voastre de către regimul meu încă în sesiunea aceasta.

Recomand pătrunzetoarei d-voastre deliberări proiectele de lege cari vor ajunge la d-voastră cu scop de a se regula contribuțiunea directă, pentru-că întrarea în vigoare cât mai curândă a acelor legi este de dorit, atât în interesul unei repartisări mai drepte și mai uniforme a sarcinei dărilor, cât și în al acoperirei corespunzătoare a trebuințelor statului.

Activitatea d-voastre se va ocupa încă și cu pertractarea altor proiecte finanțiare, al căror scop este corectarea unor legi esistente și încât-va ușurări destul de însemnate pe seama contribuenților.

Intre acestea număr eu proiectul unei legi pentru micșorarea dării capului în marele meu principat Transilvania.

Unirea Germaniei pe terenul economiei naționale, provăzută în art. 19 al actului de confederațiune ca o țintă a nisuințelor confederațiunei respicate într'o formă mai aprigă și mai corespunzătoare împrejurărilor timpului în tratatele mai noue, — de câți-va ani preocupă regimul meu cu tot adinsul.

Peste deslegarea cu bun resultat a problemei acesteia, care zace în referința confederațiunii și care pentru interesele Austriei este de mare importanță, au fost trebuincioase oare-cari negoțiațiuni, pe cari regimul meu le continuă și acum cu acea seriositate care se recere la aceasta chestiune. Resultatele lor vi-se vor împărtăși d-voastre de către regimul meu, și eu sper, că acelea vor aveà urmări favorabile pentru statorirea nouei tarife de vamă, care este să se facă în decursul acestei sesiuni.

Cunoscând eu foloasele pe cari poate să le dee imperiului meu înmulțirea mijloacelor de comunicațiune în toată privința, am însărcinat guvernul meu ca de aci înainte să-'și pună silința necurmată și nepregetitoare spre a înființa o rețeauă de căi ferate, după un anumit plan, așa, încât acela să fie îndestulător pentru trebuințele regatelor și țărilor mele.

Conform acestor scopuri ale mele, regimul meu vă va propune d-voastre peste puțin un șir de proiecte de lege pentru garanța de stat, cerută de mai multe întreprinderi de căi ferate. In tot casul

încă în decursul acestei sesiuni se va supune peste puţin pertractării constituţionale acel proiect al cărui obiect este linia de cale ferată ce duce spre Transilvania şi în lăuntrul ei.

Cu profundă părere de rău am observat grelele calamităţi de cari e încercată industria în ţările mele şi pe airea. Punctul de plecare la care a ajuns ea şi până acuma face totuşi a spera, că sub binecuvântările păcii, scutită prin legi salutare, va ajunge prin puterea proprie la un avânt durabil şi producător de mari foloase.

Regimul meu are gata mai multe proiecte de lege al căror scop este înaintarea intereselor economiei naţionale, precum şi alte propoziţiuni cari cad în competenţa senatului imperial întreg. Acelea încă sunt a se supune consultărilor d-voastre încă în decursul acestei sesiuni.

Este dorinţa mea, pentru a cărei împlinire stă bun (garantează) zelul devotat al d-voastre, că problemele de cari vă apucaţi le voiu vedeà deslegate în curând. Causa este, că regimul meu are pregătit un şir lung de proiecte pentru activitatea senatului imperial mai îngust, a cărui redeschidere e condiţionată dela acea presupunere.

Onoraţi membri ai senatului meu imperial! Indreptându-vă la importantele d-voastre lucrări, pe lângă asigurarea împărăteştei mele graţie şi favor, — recunosc şi greutăţile acelora. Credinţa mea însă e tare, că ajutat de consiliul d-voastre voiu reuşi ca acest imperiu concrezut mie de providenţă să-'l conduc cu mână tare spre un viitor fericit. Aceasta convingere o iau din iubirea şi credinţa, din mintea sănătoasă şi din tăria popoarelor mele, pe cari eu le recomand prea puternicei protecţiuni a ceriului, cu dorinţa ferbinte a inimei mele, ca destinele lor să fie împlinite spre fericirea şi gloria comunei lor patrii." *)

Un întreit »*ura*« a răsunat în sală după terminarea acestui cuvânt de tron, iar' M. Sa cu ceremonialul obicinuit s'a retras în apartamentele sale, anunţând afară 21 salve de tunuri, că solemnitatea deschiderii senatului imperial e terminată.

La actul deschiderii a fost de faţă şi Împărăteasa, cu Archiducesele, precum şi corpul diplomatic. Miliţia făcea afară onorurile cerute.

*) Din »*Gazeta Transilvaniei*«, anul 1864, numărul 90.

Vorbirile Românilor.

Senatul imperial, după-ce a făcut alegerea comisiunilor necesare și a votat *adresa* dată ca răspuns la mesagiul de tron, luase vacanțe în 15 Decemvrie 1864 și numai în 9 Ianuarie 1865 și-a reînceput activitatea.

Discuție mai animată și de interes pentru noi a provocat proiectul de lege despre *reducerea dării personale în Transilvania,* asupra căruia discuția s'a început în casa de jos în ședința din 3 Februarie n. In ședința din 6 Februarie a vorbit apoi la obiect dintre Români

George Barițiu, spunând următoarele:

„Când mi-am luat voie în 19 Noemvrie 1863 se fac propunere pentru totala desființare a contribuțiunii pe cap în Ardeal, eram de credința, că propunerea aceasta, deși nu în același an, dar' totuși în sesiunea cea mai deaproape își va aveà resultatul dorit pentru marele principat al Transilvaniei. Trebuia cu atât mai vârtos se cred într'un ast-fel de resultat, fiind-că ori-și-cum, dar' nu pot presupune că promisiunile făcute marelui principat Transilvania, atât în senatul întărit, cât și mai târziu, nu vor să se împlinească, și pentru-că credeam, că în fine vor dispărea odată din istoria Transilvaniei reminiscențele cele foarte neplăcute de capitație, de așa numitul haraciu turcesc. Pentru-că ce e alta darea pe cap decât o reminiscență de pe timpul vechiu al Turcilor?

Primind eu în sesiunea aceasta proiectul regimului și cetind părerea dată despre el din argumentele aduse acolo, în adevăr n'am putut aștepta alta, decât că se va face propunere, ca darea de cap să se desființeze cu totul. Insă singur proiectul de lege îmi zicea din contră, că se propune numai ca să se ridice a patra și respective a treia parte din darea de cap. Cu toate acestea însă a trebuit să fac în ședința trecută trista esperiență, cum-că dintr'o parte 'i s'ar disputà Ardealului chiar și aceasta mică ușurare, și ușurarea aceasta cu a patra și respective cu a treia parte se consideră, fie-'mi ertat a zice, nu numai ca un sacrificiu sau jertfă, cum se zice în sprijinire, ci chiar ca un fel de elemosină (milă, pomană) ce se dă Ardealului. Ei bine, domnii mei, dar' eu sunt prea convins, că toată poporimea Transilvaniei nu să roagă de milă, ci ea cere numai dreptate. In ședința trecută se zicea dintr'o parte, că dacă s'ar ridica aceasta parte a dării pe cap, pentru a cărei delăturare tocmai se face propunere, atunci suma aceea ar trebuì să se suplinească din

vre-o altă fântână, însă iar' tot numai din Transilvania. Ce e mai mult, chiar comitetul propune, că apoi mai târziu să se poarte de grijă ca scăzământul acesta să se acopere din mijloacele ţării Ardealului.

Care scăzământ, domnii mei? Au doară acela, că Ardealul plăteşte numai 10% contribuţiune pe pământ? Au nu e suma ce o plăteşte în darea de cap mai mare decât contribuţiunea pe pământ? Au nu face aceasta la olaltă 20%? Domnii mei! Aceste contribuţiuni la olaltă fac peste 20%, şi dimpreună cu aruncăturile pentru resbel mai pe atât de mult pe cât se zice că plătesc provinciile germano-slavice. Insă fiind-că la chestiunea aceasta s'au adus înainte mai mult tot cifre, să-'mi fie şi mie ertat a mă servi cu cifre.

Toate venitele cari cugetă statul a le trage din Ardeal pe anul 1865 fac suma de 15 milioane şi 15—16 mii fiorini. Voim să încheiem aici un bilanţ? Eu sunt de acord. Dacă în Ardeal ese venit de 15 milioane şi atâtea sute de mii fiorini, apoi ar trebuì să credem, că aceeaşi sumă ar trebuì să se şi spendeze în ţară, pentru-ca în înţelesul cuvântării domnului profesor Libloy să nu se atingă capitalul în ţară. Insă tocmai aceasta la noi nu să prea întâmplă. Pentru-că ce capătă marele principat Transilvania din acestea 15 milioane? In casul cel mai bun 3.500,000 fl., dacă adecă se va primì budgetul cancelariei aulice a Ardealului. Şi ce încă mai încolo? Poate spesele pentru mica garnisoană ce se ţine în Ardeal şi spesele cari le fac direcţiunile de finanţe. Insă acestea de sigur că nu fac trei milioane, prin urmare Ardealul nu capătă nici pe jumătate din ceea-ce plăteşte pe an în cassa generală a statului. Insă după datele pe cari le am la mână, Ardealul perde încă şi la altă parte, adecă prin negoţul seu pasiv deadreptul şi nemijlocit la provinciile germano-slavice pe tot anul cel puţin căte 5 milioane fiorini.

Tocmai pentru-că la noi nici odată nu se purta grijă de industrie, încât noi tot ce se numeşte manufactură şi fabricat trebue să tragem din provinciile germano-slavice, şi prin aceea suntem tributari provinciilor germano-slave, şi încă contribuenţi de mai 'nainte şi de o sută de ani, ni-se mai trage din mână, nu atât din venitele noastre, cât din capitalul nostru, din an în an cu milioanele.

Cum să poate deci vorbì sub aceste împrejurări de asemenea sarcini contribuţionale, trebue să mărturisesc că nu cuprind cu mintea. O sarcină egală contribuţională numai atunci poate fi, când toţi factorii contribuabilităţii în toate ţerile vor fi deopotrivă, ceea-ce cu

privinţă la Transilvania nu poate fi şi nici că e. Din cuvântările cele alese ale acelor domni cari sprijiniră propositiunea regimului, pe cât mi-să poate nu voiu a repeţi nimic, fiind-că acestea sunt înaltei case prea bine cunoscute. Eu nu voiu a memora nici una, nici din celelalte contribuţiuni, cari să înşiraseră anumit din partea dlui profesor Schuler, ci voiu aici a împrospăta numai încă una contribuţiune care se trage de pe Ardeal, fără ca să se spună vre-odată ţerii acesteia, că în ce proporţiune şi în ce măsură se ridică, şi pe aceasta o numesc eu *contribuţiune de sânge,* despre care în dieta Ardealului s'a făcut vorbă de atâtea ori şi despre care încă s'a petiţionat şi la preaînaltul tron.

Causa recrutaţiunii în Ardeal e tot atât de disproporţionat apăsătoare, ca şi celelalte negoaţe contribuţionale. Nu e de ajuns, că marele principat Transilvania până la anul 1851 afară de regimentele regulate mai susţinù încă şi alte cinci regimente de graniţă, şi că aceste regimente, de comun în timp de pace câte trei mii, iar' alt-fel câte patru mii feciori de regiment, au apărat ţara gratis cu spesele proprii, atât în contra Turcilor, cât şi în contra ciumei şi în contra lotrilor, — dar' apoi aceleaşi regimente la timp şi în toate resbelele trebuiau cea mai mare parte să şi iasă din ţară, iar' ţerii Ardealului nu se resplăti aceasta nici-odată în ceva mod, adecă prin reforme interne, căci mai mult ţara aceasta nici nu a aşteptat şi mai mult nu aşteaptă nici în ziua de astăzi. Ci nu e destul cu aceasta. Ardealului i-s'a tras cu încetul din mâni şi negoţul pentru care el s'a luptat sute de ani ca să şi-'l apere, şi aceasta prin navigaţia cu vapor pe Dunăre.

La prima vedere poate că voiu apărea ridicol, că aduc aceasta din partea Ardealului ca gravamen înainte, ca şi cum n'aşi voì, ca o apă ca aceasta să se folosească în modul acesta, cum trebue să se folosească ori-ce altă apă şi precum în adevăr se şi foloseşte.

Eu însă aceasta o pricep cu totul altmintrelea. Inainte de ce s'a început navigarea cu vapor pe Dunăre, tot negoţul de transit din provinciile germano-slavice, şi încă din toată Germania, către Orient, şi anumit în principatele dela Dunăre şi până la Constantinopol, a trecut prin Ardeal, şi aceasta a fost una dintre cele mai de căpetenie fântâni de venit ale ţerii acesteia. Ei, dar' după ce navigarea pe Dunăre a tras cu totul din mâna Ardealului negoţul de transit, urmarea cea mai naturală ar fi fost, ca să se poarte grijă pentru alte mijloace de comerciu şi comunicaţiune, să se fi deschis

pasurile cele strâmte ale Ardealului către principate prin drumuri bune, să se fi făcut cel puţin cele mai mari două rîuri ale Ardealului, Murăşul şi Oltul, navigabile până la punctul de unde să pot în adevăr face pasabile, şi prin aceasta să să fi esploatat anumit salinele de lângă Murăş cu totul alt-fel, şi aceasta cu atât mai mult, cu cât este de comun cunoscut, că atât într'o parte a Ardealului, cât şi într'una a Ungariei, poporul ţeran chiar şi polenta şi neagra lui pâne în foarte multe locuri şi ţinuturi încă tot mai trebue să o mănânce nesărată, necum să fie în stare a mai da şi vitelor sare.

Acestea sunt fântânile din cari s'ar puteà suplinì darea pe cap, nu numai în totalitatea sa, dar' şi pe de două ori şi de trei ori atâta. Când s'ar bucurà Ardealul de ast-fel de condiţiuni, cu bună seama nu s'ar plânge despre neegalitatea sarcinilor contribuţiunii. Până când însă în Ardeal nu se vor împlinì aceste condiţiuni, până atunci zic eu că în înţelesul domnilor acelora, cari au vorbit în contra propunerii, nu va puteà fi nici vorba de o egală contribuabilitate.

Nu voiu a desfăşurà mai pe larg obiectul acesta, ci spre încheiere mă provoc numai la o faptă împlinită, care venì înainte în dieta Ardealului din anul trecut. Atât la pertractarea chestiunii desărcinării pământului, cât şi la a chestiunii fondului provincial, şi în fine cu ocasiunea unei propuneri făcute de deputatul *Manu* ca să se desfiinţeze darea capului, dieta Ardealului a declarat cu unanimitate, că cea mai ferbinte dorire a ţerii Ardealului, prin urmare şi a dietei e, ca darea de cap să se desfiinţeze cu totul, şi încă fără ca să se mărească celelalte contribuţiuni, fiind-că şi în dietă se făcură provocări tot la totala lipsă de aceleaşi condiţiuni, cari singure pot face pe o ţară, cum e ţara Ardealului, destoinică de a contribuì. Deci, dacă eu voiu vota pentru propunerea regimului, aceasta o voiu face numai într'atâta, în cât pot eu considerà aceasta scădere ca o plătire cu scăzământ făcută în favoarea ţerii Ardealului, iar' nu ca milă, dare de pomană, şi 'mi reservez a propune la timpul seu, ca darea pe cap în Ardeal să se desfiinţeze cu totul, cât se poate mai curând. Dacă propunerea ce stă deodată cu proiectul la ordinea zilei să va primì de către înalta casă, atunci, înalt presidiu, îmi reservez a face altă propunere, ca cel puţin un scop tot să se ajungă, — ca şi aceasta puţintică scădere să nu se amâne la calendele greceşti.“ *)

---

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1865 numărul 12.

Tot în şedinţa din 6 Februarie 1865 a vorbit şi *Gavriil Manu*. Cuvântarea sa a fost de următorul cuprins:

„Voind a lua parte la desbaterea despre scăderea contribuţiunii în Ardeal, trebue să ţin înaintea ochilor şi astăzi numai principiile pe cari le-am pronunţat în 17 Septemvrie 1864 în dieta Ardealului în aceeaşi causă. Eu am zis atunci aşa: „Trebue însă totodată să premit, că nici de cum n'am pornit din principiul, ca venitele statului din Transilvania să se scurteze şi statul peste tot să pătimească în finanţele sale, ci am dorit şi doresc, ca sistema de contribuire după starea materială şi după mijloacele ce le au locuitorii Transilvaniei, cu privire deosebită la contribuţiunea personală, să se rectifice aşa, ca pe viitor să nu mai fie statul silit cea mai mare parte a contribuţiunii din Transilvania să o scoată pe calea esecuţiunilor militare". Am dorit, ca contribuţiunea să se aşeze pe o basă amăsurată, aşa, ca locuitorii să o poată suporta, pentru-că dacă nu vor fi în stare a o suporta, atunci aceasta va urma, nu numai spre ruinarea contribuenţilor şi a ţării, ci va aduce negreşit după sine cea mai mare daună şi pentru stat.

Un alt principiu îl respicaiu aşa, că consecinţele şi urmările egalei îndreptăţiri poftesc, ca populaţiunea Ardealului în negoaţele comune cu privire la împrejurările ţării încă să se trateze într'o formă cu locuitorii celoralalte ţări de coroană.

Din aceasta privire principală purcezând, cred că mă aflu pe asemenea teren principial cu on. propunător *Schneider*, căci eu nu doresc nimica pentru ţara mea ceea-ce n'au celelalte ţări, şi nu doresc nimica din partea celoralalte ţări ce ar trebuì să facă pe dl propunător a zice, că se dă cu mâna plină şi nu cu cea strânsă.

Am deosebită mulţămire, că dl propunător Schneider a zis, că sistema de contribuire în Ardeal, după cum esistă ea, e un abus contribuţional, şi încă neîndurat. Eu sunt mulţămit cu aceea, că înaltul ministeriu de finanţe şi cu deosebire Escel. Sa domnul ministru de finanţe dela 16 Septemvrie 1860 încoace s'a declarat de repeţite-ori, că contribuţiunea personală în Ardeal e nedreaptă şi în proporţiune foarte apăsătoare.

După aceste mărturisiri, atât din partea domnului deputat, cât şi din partea ministeriului, în adevăr n'a-şi fi dorit nimica alta, decât ca cel puţin în principiu să fi fost declarat, că sistema aceasta de contribuţiune nu să mai poate susţineà.

Am deosebită plăcere, că înalta casă n'a primit propunerea d-lui deputat *Sadil*, şi prin aceasta şi-a arătat tendenţa şi aplecarea de a afla o uşurare în contra acestei apăsări contribuabile, încă până a nu întra în viaţă reforma generală contribuţională.

Când mă declar în respectul formal în contra propunerii d-lui deputat *Schneider*, cu care, cum am zis, mă învoiesc în principiu, nu o fac aceasta pentru-că doară a-şi recunoaşte, că propoziţiunea de acum a regimului mulţămeşte dorinţele cele drepte şi pretensiunile ţării. Nici decum. Propoziţiunea regimului în forma ei de acum numai ce mulţămeşte şi uşurează o stare esceptională nedreaptă şi aspru apăsătoare, o stare de o ast-fel de natură, că dacă ar vrea vre-un străin să judece şi caracteriseze ţara Ardealului după sistema de contribuţiune de acum, cu bună seamă, cu toate că deputaţii Ardealului să află aici în senatul imperial, ar trebuì să zică, că Ardealul se pare a fi mai mult o provincià turcească decât o ţară de coroană a monarchiei austriace. Pentru-că acolo, unde pălmaşii şi zilerii trebue să plătească dare tot atât de mare pentru cap câtă plătesc şi proprietarii cei mai mari de pământ, acolo e greu, ba peste putinţă a se vorbì despre îndreptăţirea egală principială şi despre o tratare uniformă.

Conced, că înaltul regim poate de aceea n'a desfiinţat încă până în ziua de astăzi abusul acesta de contribuţiune din Ardeal, pentru-că ar vrea să o facă aceasta în mod radical, deodată cu reforma contribuţională. Insă de cum-va întroducerea noului sistem de contribuţiune, şi cu deosebire a contribuţiunii de câştig, după cum ne indigită deputatul Schneider, se va amâna încă vre-o 4, 5 ani, atunci propunerea regimului aşa, după cum e astăzi, ar mai susţineà încă pe câţi-va ani înainte discordarea poporului.

Insă, cum-că eu mă declar în privinţa formală în contra propunerii lui *Schneider*, o fac numai din acel temeiu, pentru-că mă împintenă la aceasta datele numerice cari îmi stau la îndemână în privinţa aceasta. Căci luând după preliminariul anului trecut, că Ardealul plăteşte 1.471,000 fl. contribuţiune de pământ şi 1.350,000 fl. contribuţiune de cap, aceste contribuţiuni dau următoriul percentual proporţional: în contribuţiunea de pământ 52% şi la contribuţiunea de cap 48%.

In genere cam aceasta proporţiune se află şi în comitate şi jurisdicţiuni, nu însă şi în cercurile singuratice contribuţionale. Pentru-că de es. când cercul de contribuţiune al Lăpuşului ung. are să

depună 12,422 fl., ca dare de pământ, depune ca contribuţiune personală 19,866 fl. Prin urmare contribuţiunea de pământ face 38%, cea personală 62%. Şi dacă ne vom scobori la comune, acolo aflăm o disproporţiune şi mai rea. Aşa de es. în comitatul Solnocul de mijloc, comuna *Carulia* (Karulyfalva) dă contribuţiune de pământ 117 fl. 70 cr. şi contribuţiune personală 436 fl. Cea dintâiu face deci 29%, cea din urmă 71%.

Dacă mă las mai departe în detailuri şi văd cum de es. ese proporţiunea însaşi între comune, atunci aflu o disproporţiune şi mai rea, de es. că numai în comuna Magyar-Decse 15 familii, cari după normativele esistente de contribuţiune ar fi să plătească 62 fl. 57 cr. au plătit în anul trecut 159 fl. 70 cr. Aceasta comună are două mii de suflete, şi dacă voiu repartisa numărul acesta pe toată ţara, luând poporaţiunea întreagă de două milioane, resultatul ese, că ţara, după modul acesta nedrept şi contrar normativelor, plăteşte mai mult cu 97 milioane. Dacă vom întra şi mai afund în mijlocul familiilor, trebue să îndrept aserţiunea onor. domn colonel *Filtsch,* că feciorii plătesc întreaga dare de cap, nu numai când sunt însuraţi şi poartă economia proprie, ci şi când locuesc la olaltă. Aşa se întâmplă de es. în Magyar-Decse, nrul casei 3, că toţi patru feciori trăesc la olaltă, şi totuşi plătesc unul fie-care deplina contribuţiune de cap cu 4 fl. 25 cr. Aşa se întâmplă cu feciorii, cari după normativele esistente ar trebuì se depună numai 3 fl., dar' plătesc 4 fl. 25 cr. Luând dară aceasta sumă la cumpănă, mă aflu silit a mă învoi pe deplin cu declaraţia dlui baron *Tinti,* că suma de contribuţiune, 400 mii fl. e un deficit care nu să poate scoate, şi din acest temeiu am declarat, că nu mă pot unì cu propunerea lui Schneider. Dar' nici din alt temeiu nu mă pot învoì, pentru-că deoare-ce scăzătura în sine nu e de felul acesta, nu pot pricepe, cum vrea acum înalta casă să scoată o rebonificare, o suplinire prin contribuţiunea de pământ, pentru-că n'are nici un motiv la aceasta.

Când m'aşi puteà convinge, că Ardealului i-s'ar da prin aceasta o gratificaţiune, subvenţiune, care nu se cere, atunci ca ardelean, dar' deodată şi ca deputat m'aşi declara pentru propunerea dlui Schneider şi o aşi sprijinì. Dar' fiind-că nu sunt convins despre aceea, trebue să mă declar pentru propunerea regimului, cu toate-că, după cum ziseiu, chiar nici aceasta nu ne mulţămeşte, pentru-că cel sărac, care a plătit până acum 4 fl., numai cu foarte mare greutate va plătì şi 3 fl., şi se va adeverì aserţiunea dlui *Sadil,* care zise: „Tocmai de

se va şi primì legea sancţionată, de sigur că Ardealul cu aceea tot nu va puteà devenì la o atare destoinicie de a contribuì, ca apoi cu toate acestea să nu mai aibă lipsă în viitor de asemenea scăzăminte. Aceste scăzăminte ar venì înainte într'o măsură foarte puţină, dar' totuşi pentru ţară propositiunea régimului ar fi de un folos deosebit. De altmintrelea, de cum-va s'ar primì propunerea lui Schneider, atunci mă voiu afla silit a eşì înainte cu o propunere eventuală ca adaos".*)

In şedinţa din 27 Martie a camerei s'a început desbaterea asupra budgetului. In 31 Martie a ajuns la rând budgetul Ungariei şi al Transilvaniei. A luat cuvântul dintre senatorii români

Ioan cav. de Puşcariu, care a combătut reducerile ce le-a făcut comisiunea finanţiară la spesele cancelariei aulice transilvane. A vorbit următoarele:

— „Comitetul află prea mare recerinţa totală pentru cancelaria aulică transilvană în sumă de 3.543,191 fiorini, căci pe lângă anul trecut e crescută cu 10%, iar' pe lângă anul 1862 cu 21%, şi fiind-că spesele din est-an pentru cancelaria aulică transilvană, faţă cu ale altor ţări, sunt foarte mari.

Dacă partea din urmă a acestui asert este esactă, voiu cerca şi voiu documenta înfăţişând cifrele; iar' cât pentru partea primă a asertului, că budgetul cancelariei aulice transilvane este în necurmată creştere, e adevărată, însă trebue să se ştie apreţui şi causele acestei creşteri.

Regimul transilvan din anul 1861, în nisuinţa sa de a reduce toate la anul 1847, între altele a cercat a restitui instituţiunile cele vechi municipale cu toate consecinţele lor, cu lefile, etc. Deci domnilor, să fie oare cine-va în acest senat imperial de părerea aceea, că în Transilvania trebue reduse toate la anul 1847? Mă îndoesc foarte! Poate nu atât în interesul finanţelor transilvane, cât al celor imperiale. Căci dacă s'ar reduce toate la anul 1847, atunci şi finanţele generale austriace, în locul celor 15 milioane ce curg acum din Transilvania, ar primi poate 3—4 milioane. Iar' de atunci, domnilor, timpurile s'au schimbat. Noi voim asemenea instituţiuni ca d-voastră, dar' pretindem şi asemenea recerinţe. Guvernul de acum a trebuit să mărească cu încetul lefile cele mici, provenite din reducerea la 1847, — ceea-ce a şi făcut din an în an. Dar' lefile acestea sunt

*) Din »*Telegr. Român*«, anul 1865, numărul 13.

departe de a fi ajuns acolo, ba poate în unele privințe nici la jumătate cum sunt în țările dincoace de Leitha". (Oratorul trece la motivele comisiunei și constată, că aceasta a micșorat unele spese, fiind-că n'ar venì a se acoperì din mijloacele imperiului, ci din ale țării, cum e de es. o sută de mii pentru dieta transilvană, pentru care comisiunea crede că ajung 30,000 fiorini, și apoi continuă): „E cunoscut de comun, că M. Sa imperatul, principele nostru, prin diploma din Octomvrie și patenta din Februarie a restaurat constituțiunea cea veche transilvană cu reservarea acelor afaceri comune ce le pertractăm aici, în senatul imperial. Prin urmare, țara Ardealului are dietă proprie, cu sfera de activitate a senatului imperial redus. Până acum cel puțin încă n'am avut nici o dietă ca cele provinciale din Bucovina, Știria, etc. Când vom simțì necesitatea unei atari diete, atunci de sigur nu vom pretinde pentru ea mijloacele imperiului.

De astădată este adunată, domnilor, în Transilvania o dietă cu competența, cu sfera de activitate a senatului imperial redus, și de aceea avem causă a pretinde spesele acestei diete, precum să și întâmplă, din mijloacele imperiului. Adevărat, ni-se va obiecta, că Transilvania nu e așa mare ca teritoriul senatului imperial redus. Aceasta e adevărat, dar' noi nici nu pretindem, nici nu luăm atâtea spese ca senatul imperial redus. Și dacă cum-va în proporțiune pretindem pentru dieta noastră spese mai mari, apoi să se considere, că poate țerile dincoace de Leitha iarăși au alte instituțiuni, cari pretind spese mai mari și pe cari poate că noi nu le avem de loc. De altmintrelea voiu ilustra aceasta proporțiune încă și prin alte esemple. Două preturi, una cu 2—3 miluri pătrate și cu 5000 de suflete, alta cu 20 mile pătrate și 30—40,000 de suflete, costau una cât alta, tot atâta. Se va zice că la una sunt mai puțini amploiați, etc. Dar' în asemenea măsură Transilvania are și mai puțini deputați dietali! Transilvania a luat asupra sa toate sarcinile imperiului, precum unele din datoriile de stat, din subvențiuni, etc. Prin urmare și imperiul să cuvine să poarte servituțile constituționale ale Transilvaniei. De altmintrelea chestiunea aceasta nu să poate pertracta cu pripire și numai așa, ex incidenti. Poate să va desbate în Pesta, în Zagrabia, și analog și în Transilvania". (Oratorul nu e de părerea lui *Barițiu*, că deputații Transilvaniei să află numai *ad hoc* în senatul imperial, ci declară, că ei au venit aci în mod definitiv, în speranța că și pe viitor vor rămâneà statornici membri ai sena-

tului, ceea-ce însă nu împedecă, ca chestiunile să fie vânturate şi în dieta de acasă şi să fie resolvate în înţelegere cu coroana şi cu senatul. Nu crede că s'ar puteà susţineà şi afirma, că pentru aducerea ex incidenti a unei hotărîri ajunge senatul imperial redus, adecă 26 deputaţi din dieta Transilvaniei. Tot aşa se are lucrul şi cu spesele pentru cărţile funduare. Afacerea e o afacere juridică, şi dacă justiţia se plăteşte în monarchia întreagă din mijloacele imperiului, e cu dreptul ca şi cărţile funduare din Transilvania să se facă şi susţină din spesele statului. Continuă apoi astfel): „Dintr'altele, domnii mei, ce s'ar reflecta, când şi dieta transilvană ar adopta principiul statorit de comitetul finanţiar, ca să nu se cheltuiască cu nimic mai mult decum sunt venitele? Transilvania ar zice: Noi toate venitele ţerii vi le-am dat vouă şi n'avem de unde să plătim cele 60,000 pentru cărţile hotarelor, nu dăm cele 60,000. Adevărat, că atunci nu vom aveà cărţi de hotar, nu vom aveà credit, nu vom avea ocasiune a face datorii, şi ţara poate că va sărăcì. Dar' oare pătimi-va numai ţara şi imperiul nu va pătimì nimica? Aceasta e o întrebare, la care poate să-'şi răspundă ori-şi cine. Nu vom da cele 60,000 fl., dar' imperiul nu va primì de 3, 4 şi 5-ori câte 60,000 fl. taxe de transcriere. Şi apoi, domnilor, e rea economia aceea, când cineva nu dă un fiorin, pe care l'ar recăştiga încincit, ba poate înzecit. De aceea cred, că spesele pentru cărţile funduare la toată întâmplarea încă trebue să le poarte finanţele imperiale. Dacă diurnele şi spesele de călătorie ale amploiaţilor transilvăneni comisiunea le află prea mari, apoi nu trebue uitat cât de mici sunt lefile amploiaţilor transilvăneni pe lângă ale celor din ţările germane-slavice. Dacă sunt în Transilvania două tribunale apelative în loc de unul, apoi relele acestea sunt şi pe airea. Transilvania tocmai acum vrea să întroducă instituţiuni noue, de aceea reducerile din budget nu trebue să fie prea mari.

Din toate acestea urmează conclusiunea, că comisiunea finanţiară a şters prea mult din budgetul Transilvaniei, pentru-că tocmai dacă ar fi adevărate toate aserţiunile comisiunii, nu s'ar puteà totuşi şterge decât numai două sute de mii, pe când comisiunea a şters patru sute de mii, va se zică a şters după volnicie. De altcum toate ştergerile la olaltă se urcă la un milion.

Cât pentru spesele gendarmeriei, în ţerile dincoace de Leitha acelea fac aproape la două milioane, va se zică 4% din budgetul întregei administraţiuni politice şi judiciare, pe când în Transilvania

fac 20%, pentru-că gendarmeria în Transilvania e la granița monarchiei. In sfârşit Transilvania are un contingent din fondul țerii de 69,000 fiorini în favorul justiției, şi încă câteva contingente mai mici. Acestea fac la olaltă cam 880,000 fiorini. Acesta este scăzământul cel adevărat, prin urmare pentru administrațiunea politică şi justițiară în Transilvania mai rămân două milioane şi jumătate.

Cunoscând aşa dară, domnilor, adevărata cifră a budgetului încuviințată pentru Transilvania din partea comisiunii, este timpul a revenì asupra părții prime din motivul principal ce l'a adus comisiunea, care zice că: „spesele de până acum pentru cancelaria aulică transilvană față cu spesele din alte provincii sunt foarte mari". Domnilor, aceasta nu e esact. Voiu cerceta cu cifrele la mână. Am luat drept basă datele oficioase statistice din 1864 şi am calculat, că țerile dincoace de Leitha cu vre-o 5653 miluri pătrate trag din finanțele imperiului pentru administrația justițiară şi politică dotațiune cam de 6% pentru milul pătrat. Transilvania are numai 954 miluri pătrate şi două milioane suflete, prin urmare la noi vin pe un mil pătrat numai cam 2%. Dar' să va zice, că trebue să se iee în considerațiune numărul proporțional al poporațiunii. Eu la aceasta răspund, că țările dincoace de Leitha au douăzeci milioane locuitori, şi pretind pentru justiție şi administrațiune 40 milioane. Va se zică vin câte 2 fl. pe cap. Transilvania are două milioane suflete, şi precum am argumentat, pretinde pentru administrațiunea politică şi judițiară în adevăr numai două milioane şi jumătate, va se zică, la noi se vine din finanțele țerii câte 1 fl. 25 cr. pe cap, adecă cu 75 cr. mai puțin decât dincoace de Leitha. Dar' 'mi-să va obiecționa, că aici sunt dările mai mari. Aceasta însă încă nu e adevărat. Țerile dincoace de Leitha plătesc contribuțiune directă 35 milioane, va să zică 1 fl. 75 cr. de cap. Transilvania plăteşte contribuțiune directă cinci milioane şi jumătate, şi aşa se vine pe cap 2 fl. 75 cr, prin urmare cu un fiorin mai mult de cap. Tot în aceasta proporțiune sunt şi contribuțiunile indirecte şi celelalte venite ale țerii. Mi se va zice mai departe: scăzămintele la voi sunt mai mici decât la noi. Domnilor! La dotațiune dincoace de Leitha a-'ți scăzut numai 5%, pe când scăzământul din Transilvania face cam 11%. Şi dacă se va considera, că dotațiunea în sine dela început e prea mică, atunci scăzământul real se poate lua cu 16%.

De aceea, cred că am argumentat, că motivele după cari a urmat comisiunea la scăzămintele din budgetul cancelariei aulice

transilvane nu sunt justificate. Am documentat, că Transilvania şi din alăturarea cifrelor veniturilor şi speselor e nedreptăţită, şi me întreb singur pe mine, ce poate fi causa, că comisiunea a făcut în dotaţiunea transilvană scăzăminte atât de însemnate? Eu nu pot afla nici o causă. Adevărat, că am cetit în jurnale, şi şi aici în senatul imperial s'a atins încâtva, că unii nu sunt mulţămiţi cu conduita transilvănenilor. Insă, domnilor, eu o privesc aceasta ca un fenomen trecător, pentru-că sper şi sunt convins, că în parlamentul austriac libertatea opiniunilor totdeuna se va considerà şi se va respecta.

Domnilor! Fiind-că după propunerile comisiunii tot scăzământul în budget face cam 25 milioane, de aceea la recerinţa totală de 500 milioane scăzământul mediu este cam de 5%. Nu pot a nu recunoaşte necesitatea, că la cruţări trebue să contribuim şi noi cu ceva. Dar' mai mult de cât concedeţi d-voastră, domnilor, să vi-se şteargă din budget, nu putem concede nici noi să se şteargă din budgetul nostru. Noi nu putem lăsa, ca din budgetele celoralalte ţări să se şteargă de abia 5%, iar' dintr'al nostru 11% şi respective 16%. De aceea voiu vota contra propunerii comisiunii, şi-'mi reserv a vota pentru scăzăminte moderate, ce nu trec peste 5%. (Bravo! în dreapta)“.*)

In şedinţa dela 1 Aprilie a luat cuvântul tot în chestia budgetului pentru Transilvania

Ioan cavaler de Aldulian, vorbind astfel:

„Trebue să mă declar în contra propunerii comisiunii finanţiare, pentru-că ştergerile proiectate la capitlul recerinţelor le aflu prea mari. Regimul arată în special, post de post, că-'i trebuesc cu totul 3.543,391 fiorini, iar' comisiunea finanţiară propune a se şterge aproape 400,000 fl., va să zică, cam 11% din recerinţa totală. Dacă va cerceta cineva motivele pe cari comisiunea le aduce în raportul seu pentru motivarea acestei ştergeri, şi dacă este cunoscut cine-va cu referinţele Transilvaniei, apoi va afla, că ştergerile acelea în parte mare se basează pe presumţiuni greşite, şi toate la olaltă, cel puţin după părerea mea, nu sunt apte a justifica ştergerea în cantitatea cea mare proiectată. Motivul cel dintâiu, şi după părerea mea cel mai greu, al comisiunii finanţiare este asemănarea între preliminariul de acum şi între al anului 1862, zicându-se, că atunci regimul s'a ajuns cu 2,900,000 fl. şi a cruţat frumoasa sumă de 313,000 fl.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1865, numărul 26.

Motivul acesta, ori-cât se pare de plausibil la prima vedere, provine dintr'o scădere, căci s'a trecut cu vederea un fapt însemnat, care dacă se va considera după cuviinţă, ne arată motivul cu totul de altă parte. Faptul notoric e adecă, că în urma diplomei din Octomvrie, cu preaînalta resoluţiune din 31 Martie 1861 aşa numitele autorităţi ces. reg. administrative şi judecătoreşti se desfiinţară şi se întroduse administraţia municipală, sub care judecătorii cercuali erau dotaţi cu câte 50 fl. pe an, iar' asesorii sedriilor comitatense, cari duc agendele de consilieri districtuali şi provinciali, trăgeau lefi anuale de câte 100 şi 200 fl. Acea administraţiune municipală, domnilor, unde amploiaţii tuturor jurisdicţiunilor săseşti trăgeau lefile lor din casse comunale şi alodiale. Şi sistemul acesta s'a estins până peste jumătatea primă a anului 1862. Numai în decurgerea semestrului al doilea din anul 1862 s'a reînceput organisarea proprie, deşi numai provisorie a ţerii, numai atunci s'au întrodus lefi ceva mai bune, iar' regularea unei părţi a lefilor, şi anume, dotarea amploiaţilor dela jurisdicţiunile săseşti, în sumă de 221,000 fl., urmă numai către capătul anului 1862, şi regularea lefilor amploiaţilor dela tabla reg., care acolo suplineşte apelatoriul ţerii şi ai cărei amploiaţi ca asesori şi respective ca consilieri de apelaţiune trăgeau lefi numai de câte 3, 4—800 fl., trase după sine urcarea lefilor în doue categorii de câte 1600 fl. şi de câte 2000 fl. numai pe la începutul anului 1863. Colegiul judecătorilor aşa numitului tribunal apelatoric din Sibiiu asemenea numai mai târziu s'a dotat ab aerario, şi anume cu categorii de câte 1600 şi de câte 2000 fl.

Când s'a făcut acea asemănare, s'au trecut cu vederea toate acestea împrejurări, căci dacă s'ar fi luat şi ele în consideraţiune, de sigur s'ar fi convins ori-cine, că suma de 2.900,000 fl., dacă organisaţiunea ar fi fost atât de înaintată precum e astăzi, n'ar fi ajuns nici decum pentru acoperirea speselor administrative ale anului 1862.

Şi nici nu e mirare, căci asemănarea s'a făcut între preliminariul unui an cu stare normală şi între preliminariul unui an în care starea ţerii era neregulată. Dacă vrea să facă cineva vre-o asemănare, apoi trebue să se asemăneze referinţele egale omogene, pentru a ajunge la conclusiune corectă; şi în privinţa aceasta îmi iau voie a face asemănare între preliminariul statului de acum şi între cel de înainte de anul 1860, când referinţele ţerii erau regulate, cel puţin întru atâta, încât se pot numì regulate din punctul de vedere al administraţiunii.

Iau mai întâiu cele două rubrici, ale administraţiunii politice şi judiţiare, acele rubrici, cari sunt combătute mai tare din partea comisiunii finanţiare. Acelea la anul 1858 erau preliminate ast-fel: administraţiunea politică cu 1.148,707 fl. iar' acum după propositiunea originală a regimului cu 913,644 fl. Va se zică cu 235,063 fl. mai puţin. Justiţia a fost preliminată atunci cu 731,675 fl., iar' acum după propositiunea originală a regimului numai cu 722,777 fl. Va se zică şi la rubrica aceasta cu 8898 fl. e mai puţin. Preliminariul de est timp cu frumoasa sumă de 243,961 fl. e mai mic decât cel pentru anul 1860, unde încă nici nu sunt socotite lefile amploiaţilor disponibili, cari atunci nu esistau, iar' acum îngreunează budgetul Transilvaniei.

Se zice mai departe, că contingentul preliminat pentru spesele dietale, 100,000 fl., este prea mare, suma de 30,000 fl. ajunge pentru a acoperì aşa numitele afaceri de legislaţiune ale regimului, respective spesele legislaţiunii peste obiectele de autonomie (administraţiunea politică şi judiţiară). Aici în legătură cu cele ce le-a spus eri mai pe larg un coleg transilvănean şi cu cele amintite azi de Escel. Sa domnul representant al regimului, îmi iau voie a mai atinge numai acea împrejurare, că un fapt s'a trecut cu totul cu vederea, acela, că dieta transilvană constituţionalminte stă din 161 membri. Accentuez »*constituţionalminte*«, înţelegând prin aceasta constituţiunea erezită, din care nu să poate clătina nimic, decât numai pe cale constituţională. Dacă, domnilor, se vor socotì diurnele membrilor dietali cu câte 5 fl., se va vedeà, că suma proiectată spre încuviinţare de 30,000 fl. n'ar ajunge decât pe 30 zile, afară de despăgubirile pentru spesele de călătorie, — cari asemenea compet membrilor ab aerario". (Oratorul arată acì pe larg, că în cele patru săptămâni n'ar fi cu putinţă a pertracta doară nici una din însemnatele propositiuni regeşti ce are să pertracteze dieta transilvană, şi apoi continuă): „Motivarea acestei ştergeri, ca şi când dieta transilvană ar puteà pretinde numai ast-fel de contingent parţial, cum ar compete Transilvaniei când ea ar fi representată în senatul imperial redus, aceasta motivare, domnilor, este un atac pe faţă asupra constituţiunii ţerii. (Aşa e!) Aceasta îmi iau voie a o declara aici pe faţă. Cât pentru calitatea agendelor, nu e diferenţă în timp dacă corpul legislativ aduce o lege cu valoare obligătoare pentru un teritor mai mare ori mai mic. Lucrul, trecerea timpului, sunt aceleaşi, e tot aceeaşi pertractare asupra unei legi.

Şi dacă luăm în considerare numărul membrilor, nu găsim mare deosebire între numărul membrilor senatului imperial redus şi între numărul membrilor dietei transilvane de 161, precum e să fie după constituţiune. De aceea, repet încă odată, că aceasta n'ar fi nimic alta decât o încercare indirectă de a delătura constituţiunea ţerii (Aprobări)."

(Oratorul apără apoi suma de 29,000 fl. pentru orfelinatul din Sibiiu, drept despăgubire pentru cele 5000 gălete de grâu donate aceluia de împărăteasa Maria Teresia la anul 1772, după aceea trece la obiecţionarea făcută în contra celor două judecătorii apelatorice, arătând, că tribunalul de ţară de înainte de anul 1860 a costat mai mult decât cele două tribunale de acum. Aceasta numai din punct de vedere finanţiar, căci de altmintrelea nici oratorul nu să învoeşte cu aceste două tribunale, ci ar voi să fie numai unul. Combate apoi ştergerea sumei de 60,000 fl. pentru întroducerea cărţilor funduare, arătând, că acelea au fost încuviinţate încă în anul trecut şi legea respectivă a şi fost sancţionată de către M. Sa, şi ast-fel nu să potriveşte cu demnitatea casei şi ar fi lucru deplorabil, dacă aceea-ce s'a încuviinţat acum un an, fără a se cheltuì, acum în anul acesta s'ar denega. Dar' chiar şi din punct de vedere finanţiar e de lipsă a se încuviinţa suma aceasta. Asemenea ar fi a se încuviinţa cele 15,000 fl. pentru vindecarea boalelor venerice, unicul institut umanitar sprijinit în Transilvania din partea statului. Continuă apoi astfel):

„Dar' chiar şi când am afla de drepte toate motivele comisiunii finanţiare, acelea totuşi motivează numai o parte din suma aceea care e proiectată a se şterge. O sumă însemnată de mai bine ca o sută mii nu să justifică prin nici un motiv şi rămâne nemotivată, afară dacă drept motiv general s'ar lua urcarea posturilor din recerinţă, ceea-ce însă s'a răsturnat prin cele ce mi-am luat voie a espune tocmai acum. Dacă ne ocupăm cu restituirea ordinei ab ovo, apoi trebue să se urce şi recerinţele, după cum înaintează organisarea, restituirea ordinei în ţară. La toate budgetele celoralalte ţări de coroană ne-am mulţămit cu ştergerea de 5%, ba, precum să hotărì eri la statul ungar, cu ştergere numai de 4%, şi aici să proiectează a se şterge nu mai puţin decât 11% din recerinţa totală. Una se mai considere domnii la acest budget transilvan, şi aceea e îngreunarea budgetului transilvan cu spesele gendarmeriei, în sumă de 476,360 fl." (Oratorul arată pe larg, cum gendarmeria cea multă

din Transilvania nu e pentru ţară, ci pentru păzirea granițelor de către răsărit, şi arată, că dacă în ţările germano-slave, cu poporaţiune de 23 milioane, costă acum gendarmeria 1,700,000 fl., apoi în proporţiune cu numărul locuitorilor din Transilvania ar trebuì să coste 10.400,000 fl. Continuă în urmă aşa):

„Se zice, că ţara Transilvania trebue adusă în stare egală cu celelalte provincii, că Transilvania, faţă cu una din celelalte ţări, costă prea mult. Chiar şi la casul acela, domnilor, când Transilvania ar costa mai mult din finanţele statului, ceea-ce eu nu conced, apoi mă rog să se considere una, şi adecă aceea, că Transilvania să află în complexul imperiului în puterea unui tratat de stat, a unui tratat, care s'a încheiat, nu cu un al treilea despre ţară, ci cu ţara însaşi.

Transilvania n'a venit aici în urma teoriei de prescriere a dreptului (Rechtsverwirkung), ci a venit de bună voe. (Bravo!) Increderea, convingerea a adus Transilvania aici. (Bravo!) Transilvania a crezut, că alipirea sa către constituţiunea imperiului va fi o garanţă mai mult, nu numai pentru consolidarea şi esistenţa imperiului, ci şi pentru esistenţa instituţiunilor sale proprii autonome. (Aprobări). Ce s'ar alege din aceasta autonomie, când principiul cruţării singur s'ar crede a fi de ajuns? Unde ar duce acest principiu dacă ar venì la valoare? De sigur ar duce acolo, că subtrăgând mijloacele, toată viaţa constituţională ar deveni cu neputinţă. Au doară Transilvania e de vină, dacă datoria statului într'un period de abia de zece ani a crescut cu înfricoşata sumă de un miliard şi jumătate? Forma de regim centralistic a urcat aceasta datorie, fără conlucrarea ţării. (Bravo!) Acum, Transilvania cum vine la aceea ca să peardă pentru aceasta constituţiunea, autonomia? (Bravo!)

Domnii au de a mulţămì acestui period al centralisaţiunii mai multe instituţiuni, foarte fructifere. D-voastră, domnilor, aveţi o mulţime de instituţiuni din epoca aceasta. Inţeleg prin aceasta drumurile de apă, multele drumuri ferate ce se estind, fructificând, peste ţările senatului imperial redus, şi toate acestea, domnii mei, vă fac a purta mai uşor urmările acelei periode, a răspunde mai cu înlesnire contribuţiunile cele mari. De aci provine, că Transilvania nu poate contribuì la dările directe în măsura aceea, ca ţările acestea. Transilvania, adecă majoritatea poporaţiunii, cunoaşte drumurile de fer numai din spusele altora, căci cea mai mare parte a locuitorilor Transilvaniei n'a văzut drum de fer.

Ceea-ce avem noi, domnilor, din aceasta epocă, în care datoriile au crescut cu un miliard şi jumătate, nu e nimic alta demn de pomenire, decât numai instituţiunea telegrafului şi casa de nebuni din Sibiiu. (Ilaritate!) Şi chiar şi acest institut de umanitate avem de a-'l mulţămì numai unui act de graţie al M. Sale din anul 1859, dintr'o loterie, şi nu de mai nainte.

Ştergerea, după propunerea comisiunii finanţiare, ar duce la unul, ori la celalalt rău: ori ar influinţa în mod stricător asupra maşinei de guvernare în ţară, ori ar constrânge regimul a încuragia convoirea dietală şi a face schimbări pe calea ordinaţiunilor, va se zică, contra constituţiunii, pentru a corespunde ştergerilor celor atât de mari. Nici una, nici alta nu poate fi în interesul înaltei case. Aceasta din urmă cu atâta mai puţin, căci eu nu pot presupune, că înalta casă, ca corp representativ constituţional, va constrânge regimul nostru într'atâta, încât să introducă în ţară, pe calea octroării schimbări de sistem, anteconstituţionale. (Foarte adevărat!) Să fim cu privire la starea cea clătinată a finanţelor statului, aceasta e cu cuviinţă, la aceasta mă învoiesc din toată inima. Să cruţăm după putinţă şi să căutăm a restabilì echilibrul în economia statului, la aceasta consimţim toţi, domnilor, dar' trebue să avem înaintea ochilor oare-cari margini peste cari nu putem trece fără a lucra în contra adevăratelor scopuri ale statului, ori de a vătăma drepturile ţerilor autonome. Şi eu m'am ocupat cu esaminarea preliminarului pentru Transilvania. Am fost în privinţa aceasta referent al comisiunii finanţiare şi am depus referada numai după ce majoritatea m'a copleşit. Şi vă pot încredinţa, domnilor, că la esaminarea aceasta m'am pus pe basa ablegatului imperial, dar' cu toate acestea, ştergerea în suma proiectată de comisiune nu o putuiu recunoaşte de justificată. Ştergerile ce se pot face, mergând chiar până la marginea estremă a posibilităţii, se află la rubricele: „intercalarii, lefi de disponibilitate", şi la unele posturi ale estraordinarului. Şi cum ziseiu, mergând până la marginea estremă a posibilităţii s'ar puteà cruţa din ordinar numai 91,902 fl. iar' din estraordinar 91,489 fl. peste tot deci 183,391 fl., aşa, încât suma de încuviinţat ar face în calcul rotund, în ordinar 3.110,000 fl., în estraordinar 250,000 fl. cu totul dar' 3.360,000 fl.

Din motivul acesta îmi iau voie a propune: Înalta casă binevoiască a decide, că recerinţa pentru cancelaria aulică transilvană cap. 9 se încuviinţează în suma pentru ordinar de 3.110,000 fl.

estraordinar de 250,000 fl., la olaltă 3.360,000 fl., concezându-se însă în mod expres virementul între ordinar şi estraordinar. (Bravo!) Recomandând înaltei case primirea acestei propuneri, înainte de a încheia nu pot lăsa neamintită una, adecă aceea, că aici e vorba despre budgetul unei ţeri, care cu încredere deplină în diploma împărătească din Octomvrie şi cu păstrarea dreptului de legislaţiune proprie autonomă, în toate acele afaceri ce dincoace de Leitha compet senatului imperial redus, s'a lipit de constituţiunea imperială. Că poporaţiunea acestei ţeri, precum dovedeşte preaumilita adresă a dietei transilvane către M. Sa, din anul 1863, este pătrunsă de sentimentul pietăţii către aceasta autonomie, şi că procedura comisiunii finanţiare, dacă ar strebate, ar face să se pară ca şi cum ar voi să se subtragă mijloacele băneşti pentru de a se stânge cu încetul pe cale indirectă viaţa autonomă în acel mare principat transilvan. Dacă aceasta direcţiune a operaţiunii finanţiare, mai cu seamă în constelaţiunea de faţă a lucrurilor, ar fi politiceşte înţeleaptă, — las să decidă înţelepciunea înaltei case". (Aprobări în centru şi dreapta). *)

Punându-se la vot propunerea lui Ioan *Aldulian*, să respinge şi se primeşte, cu 86 voturi contra 79, propunerea comisiunii finanţiare. Din budgetul Ardealului se şterg deci cam 400,000 fl.

Alte vorbiri mai însemnate membrii români ai senatului imperial n'au ţinut.

Inchiderea sesiunii.

Incheierea solemnă a sesiunii s'a făcut în 27 Iulie n. 1865, adunându-se iarăşi toţi senatorii în sala de ceremonii a palatului din Viena pentru a asculta mesajul de tron pe care în numele Monarchului l'a rostit de astădată Archiducele *Ludovic Victor*. A fost următoriul:

„Onoraţi membri ai senatului imperial!

M'am împărtăşit de încredinţarea onorifică, ca în numele împăratului se încheiu sesiunea presentă a senatului imperial.

Mai întâiu am se împlinesc o datorinţă plăcută, când declar recunoştinţă deplină din partea împăratului pentru zelul patriotic şi pentru activitatea neobosită dovedită în desbaterile atâtor obiecte importante.

---

*) Din »*Teleg. Român.*«, 1865, numărul 27.

Cunoscând bine înrîurința ce o are înaintarea comunicațiunii și a industriei asupra bunei stări, o mare parte a activității noastre a fost dedicată desbaterilor asupra acelor propuneri al căror scop e înaintarea în lăuntru, pe terenul industriei, mijlocirea scutirii legale ce se cere la aceasta și ajutorarea din partea statului pentru atari întreprinderi, cari se pot considera drept factorii cei mai puternici pentru înaintarea producțiunii, a comerciului și a industriei.

Motivele, cari după o esaminare diligentă v'au îndemnat pe d-voastră se primiți noul tratat comercial și vamal cu statele din reuniunea de vamă au condus și pe împăratul să subscrie acel tratat. Fie-ne iertat a spera, că prin înaintarea viuă, curagioasă a puterii industriale din țară și a inteligenței ei prin folosirea repede și îngrijitoare a prerogativelor ce ni-le întinde, tratatul va contribui în mod esențial la ridicarea bunei stări a imperiului. Prin prevenirea ambelor case, deamnă de recunoștință, s'au înființat mai multe legi necesare pentru acoperirea erogațiunilor statului, anume, legea finanțiară pentru 1865.

Merită deplină considerațiune nisuințele dovedite la consultarea asupra acestei legi, ca la întrebuințarea mijloacelor esistente pentru acoperirea erogațiunilor necesare ale statului să se facă o economie pănă la gradul peste care nu este ertat a trece fără a slăbi în lăuntru puterea imperiului iar' în afară posițiunea lui de mare putere.

Susținerea păcii generale în Europa, ceea-ce pururea a fost nisuința guvernului imperial, îi va fi și de acum înainte obiect de îngrijire serioasă.

In chestiunea Schleswig-Holstein, împăratul, în' conțelegere cu suveranul aliat al său, regele din Prusia, nisuește la o deslegare care să corespundă intereselor întregei Germanii și posițiunii Austriei în confederațiunea germană.

Motive importante, cari ating interesele comune ale imperiului și cari tocmai de aceea au întimpinat în șirurile ambelor case espresiuni patriotice, convingătoare, sfătuesc, ca în părțile resăritene ale imperiului să se grăbească convocarea representanților legali ai popoarelor, și tot acestea făcură necesară încheerea acestei sesiuni, înainte de a se termina desbaterile asupra legii finanțiare pentru anul 1866.

Inălțați, preavenerați și mult onorați domni! Mulțămirea cu care cugetul petrece asupra resultatelor luminatei conlucrări patriotice a d-voastre, nu poate slăbì totuși profunda stăruință, ca o pertrac-

44*

tare comună a drepturilor, datorințelor și intereselor comune tuturor țărilor și regatelor să împreune în viitorul cel mai de aproape cu legătura cea tare a unirii toate popoarele acestei împărății.

Aceasta stăruință e înrădăcinată întru recunoașterea condițiunilor de esistență a monarchiei, e înrădăcinată în generoasele sentimente ale credincioasei iubiri și alipiri către tron și patria comună.

Unde speranța are o basă atât de solidă, cu ajutorul lui Dumnezeu în curând va deveni faptă aceea ce acum întimpină espresiune puternică ca o dorință ferbinte." *)

După cetirea mesajului de tron a urmat un întreit »*Hoch*« la adresa monarchului, și apoi membrii senatului s'au depărtat din sala tronului. Din incidentul încheierii sesiunei senatului s'a celebrat serviciu dumnezeesc în biserica sfântului Stefan din Viena, la care au participat toți membrii senatului imperial și toți Archiducii aflători în Viena. Membrii ardeleni ai senatului imperial au plecat apoi acasă, pentru a nu mai fi chemați la Viena la o altă sesiune a senatului imperial.

*) Din »*Concordia*«, anul 1865, numărul 57.

Metropolia din Sibiiu.

Sinodul diecesan din Sibiiu.

După încheierea sesiunii a doua a senatului imperial întrase o mică pausă în politică, și pausa aceasta episcopul *Şaguna* a folosit'o în scopul de a se consulta cu fruntașii credincioșilor bisericei sale în mod canonicesc și cu adevărat constituțional pentru a afla și stabili temeliile pe cari pusă biserica gr.-ort. română din patria aceasta să-'și aibă asigurat viitoriul și garantată esistența.

A convocat deci pe *22 Martie v.* 1864 sinod diecesan la Sibiiu, căruia aveà să-i supună spre esaminare și votare un *statut* referitor la organisarea vieții interne a bisericei gr.-ort. române, începând dela parochie, până sus la eparchie.

In urma hotărârii luate din partea sinodului dela 1860 a bisericei acesteia, episcopul *Şaguna* era dator să convoace acest nou sinod pe 8 Maiu 1861, — dar' vremile nu erau de așa, ca acestei hotărîri capul bisericei orientale române din Ardeal să-'i poată satisface, și ast-fel convocarea sinodului a fost amânată până acuma, când zilele erau mai favorabile și situația mai senină.

Era considerată convocarea acestui nou sinod ca un semn sigur despre apropiata resolvare a chestiei despărțirii hierarchice a Românilor de către Sârbi, în favorul Românilor, și în privința aceasta se așteptau comunicări de mare însemnătate din partea episcopului *Şaguna,* — la deschiderea, sau în decursul desbaterilor sinodului, — pentru-că venind Şaguna dela Viena, lumea credea că trebue să aibă cunoștință esactă despre starea lucrurilor.

Alegerile pentru sinodul acesta al bisericei gr.-ort. române din Ardeal și întrunirea sinodului s'a făcut pe temeiul următoriului *circular episcopesc,* dat din partea episcopului Șaguna:

— „Adunarea noastră bisericească din anul 1860 în punctul 12 al protocolului ei m'a însărcinat pe mine, ca în întâmplarea aceea nenorocoasă, când nu ar urma nici o resoluțiune mai înaltă în obiectul restaurării vechei noastre metropolii până la sărbătoarea sfântului George 1861, după care ar trebuì să urmeze convocarea unui sinod, atunci eu, în înțelesul canoanelor cari prescriu ținerea sinoadelor anuale, se convoc sinodul diecesan pe 8 Maiu 1861. Deșì prea bucuros am urmat eu acestei însărcinări, căci am și fost convocat sinodul chestionat pe 8 Maiu 1861 prin circulariul meu din 28 Martie 1861 numărul consistorial 310, curând după aceea am fost silit a revocà ținerea acelui sinod, prin circulariul meu din 18 Aprilie 1861, numerul cons. 415, în care am espus și causele amânării acelui sinod, însă totodată am și promis sărbătorește, că fără amânare voiu convocà sinodul, cum voiu găsi un timp mai oportun.

Aflând acum timpul oportun și totodată și necesitatea imperativă pentru ținerea unui sinod spre organisarea trebilor noastre bisericești, școlare și fundaționale, și spre a raporta unei adunări bisericești despre cele întâmplate în causa restaurării metropoliei noastre, nu întârziiu a escrie sinod pe Dumineca a treia a sfintelor paresimi, care cade pe 22 Martie în anul acesta, și a pofti pe părinții protopopi, ca pe basa §-lui 11 din protocolul sinodului anului 1860 și a aclusului seu sub lit. P. (pag. 63 și 126—132 din acel protocol) se întocmească cele necesare spre alegerea deputaților. Membrii sinodului, cari potrivit statutului provisoriu despre sinod, sub lit. *a) b) c)* și *d)* nu se aleg ci se convoacă direct, vor primì dela mine hârtie învitătoare. Incă mai rânduesc, ca în toate bisericile noastre eparchiale, în Dumineca a treia, în 22 Martie, să se țină chemarea duhului sfânt, iar' Dumineca a patra, în 29 Martie mulțămită cu doxologia mare după tipicul din liturgier, sau după rânduiala mea ce am publicat cu prilejul sinodului nostru din anul 1850.

Din ședința consistorială ținută la Sibiiu în 20 Februarie 1864. De tot binele voitor archiereu *Andreiu Baron de Șaguna,* m. p. episcop." *)

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1864, numărul 16.

Deschiderea sinodului s'a făcut în ziua stabilită, cu ceremonie mare. S'a oficiat întâiu serviciu dumnezeiesc, de către însuşi episcopul *Şaguna,* cu asistenţă cuvenită, sub decursul căruia *Ioan Popasu* a fost hirotesit întru Archimandrit. După terminarea liturghiei episcopul a cetit rugăciunea pentru invocarea ajutoriului lui Dumnezeu şi coborârea darului duhului sfânt asupra membrilor întruniţi în sinod şi asupra lucrărilor lor.

La oarele unsprezece şi jumătate apoi membrii sinodului să întrunesc de nou în biserica din cetate a Sibiiului, astăzi demolată pentru-ca pe locul pe care se afla se poată fi ridicată frumoasa catedrală care formează o podoabă nouă a Sibiiului şi un nou semn de iubire cu care neamul românesc se lipeşte de sinul maicei sale biserici, şi trimit o delegaţiune de doisprezece membri la episcopul *Şaguna* pentru a-'l învita la şedinţa de deschidere a sinodului.

La întrare în biserică Şaguna e primit cu aclamări sgomotoase. Se aşază în scaunul presidial şi în mijlocul unei tăceri adânci rosteşte următoarea. vorbire archierească de deschidere:

„In numele tatălui şi al fiului şi al sfântului duh.

Să mulţămim lui Dumnezeu, care ne-a învrednicit a ne puteà aduna ca *biserică,* şi a ne consulta asupra obiectelor noastre bisericeşti, şcolare şi fundaţionale.

Ne-am adunat, zic, ca biserică. Sub biserică înţelegem acele două concepte din limba grecească, cari traduse esprimă: „adunarea şi casa domnului".

Aşa dară, noi sub cuvântul *biserică* înţelegem „biserica legii celei noue", pe care Mântuitoriul Iisus Christos a o întemeiat pe pământ spre moştenirea împărăţiei cereşti, şi pe care prorocul Eremia, Cap. 31 v. 31—34 o a numit: „legătură nouă de pace şi aşezământ de pace".

De unde urmează, că noi sub adunarea noastră înţelegem o adunare spirituală spre acel scop, ca să ne consultăm asupra acelor afaceri dela cari atârnă moştenirea împărăţiei cereşti.

Iar' că avem lipsă neîncunjurabilă pentru o asemenea consultare, ştie tot insul dintre noi şi o mărturiseşte ca pe un adevăr în deobşte cunoscut.

Cine nu ştie, că tot omul poartă în sine un simţ înăscut al dependenţei sale dela fiinţa cea mai înaltă dumnezeiască? Manifestarea acestui simţ se chiamă *religie* şi lucră aşa de puternic asupra omului, încât vătămarea cea mai mică ce 'i-se face omului în privinţa simţului seu religionar este pentru el supărarea cea mai dureroasă, căci aceea pătrunde până la suflet, până la conştiinţă, şi turbură convingerile acelea cari pe el au să-'l facă moştean de împărăţia cerească.

Aşa este. Problema adunării noastre este aşezarea trebilor noastre bisericeşti, cari se refer la religia noastră. Insă noi aşezarea trebilor noastre bisericeşti ce ne stă înainte nu o înţelegem aşa, ca şi cum biserica noastră n'ar posede din vechime organisaţia sa, ci înţelegem încetarea acelor împrejurări vitrege, cari din cause politice împedecau până acum valoarea organisaţiunii bisericei noastre. Inţelegem revocarea şi restabilirea instituţiunilor celor vechi şi primitive bisericeşti, şi aducerea lor la valoarea care li-se cuvine.

In decurgerea sinodului nostru vom trata şi despre mijloacele culturei intelectuale, va se zică, despre treaba şcolară. Pentru aceea este de lipsă ca se ating şi acest obiect, ca se vedem încât se ţine de sfera activităţii sinodului nostru.

Precum am zis, că sub *biserică* înţelegem adunarea poporului credincios şi casa de rugăciune spre a moşteni împărăţia cerească, aşa zic mai departe, că sub şcoală înţelegem adunarea tinerimei credincioase şi casa de învăţătură, de cultură, de civilisaţie. Biserica creştină poartă în sine simburele culturii şi al civilisaţiunii, prin institute literare. Temeiul şi începutul acestor institute de luminare ni-l'a dat însuşi fundatorul bisericei noastre, domnul şi mântuitorul nostru Iisus Christos, ceea-ce lămurit se vede din toate învăţăturile lui, şi mai de aproape din acele cuvinte ale lui, cu cari demandase învăţăceilor sei să nu oprească pruncii, ci să-'i lase să vină la el. (Marcu, Cap. 10 v. 14). Apoi trimiţând Christos pe apostolii sei în lume li-a impus lor, ca mai nainte se înveţe popoarele şi apoi se le boteze. (Mateiu, Cap. 29 v. 19). Şi pentru-ca să ştie apostolii că nu este destul a învăţa numai cu cuvinte, precum făceau învăţătorii sectelor evreeşti, ci şi cu fapte, li-a zis lor: „Aşa se lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând ei faptele voastre cele bune se preamărească pe tatăl nostru cel din ceriuri".

Va zice însă cineva, că Christos pomeneşte numai de învăţătură, dar' nu şi de şcoală, prin urmare şcoala nu să ţine de bi-

serică. Insă cine va puteà trage la îndoială, că unde se face amintire despre învăţătură, acolo totodată nu s'ar înţelege de sine şi locul cel menit pentru învăţătură, va se zică: *şcoala?*

Să consultăm scrierile apostolului Pavel în privinţa acestui obiect şi vom afla, că acest apostol dă lui Timoteiu, ca unui episcop, aceasta îndreptare despre creştini: „Carele nu poartă grije de ai sei, şi mai ales de casnicii sei, acela s'a lăpădat de credinţă şi este mai rău decât un necredincios". (Timot. I. Cap. 8.)

Oare putea-va afirma cineva, că aci apostolul înţelege numai îngrijirea cea pentru trup, iar' nu şi îngrijirea cea pentru suflet şi minte a copiilor, când acelaşi apostol scrie cătră Efeseni aşa: „Părinţilor! Hrăniţi pe fiii vostri întru învăţătura şi sfătuirea domnului", (Efes. cap. 6 v. 4), iar' în canonul 86 apostolesc se dă părinţilor acea îndreptare, ca ei să înveţe pe copiii lor în moralitate, după învăţătura înţeleptului Sirach?

Istoria bisericească ne arată, că comunele cele primitive bisericeşti erau foarte îngrijite pentru înfiinţarea şcoalelor. Cine nu ştie de şcoala cea vestită din Alexandria, pe care a întemeiat'o evangelistul Marcu? Nici goanele cele barbare ale împăraţilor păgâni romani n'au putut împedeca pe creştini să nu înfiinţeze şcoale, pentru-că tot istoria ne învaţă, că creştinii pe vremile acelor goane ţineau şcoale pe ascuns, unde să luminau copíii lor, ştiind că acesta a fost duhul învăţăturilor lui Christos şi al poveţelor apostolilor. Iar' când a dat Dumnezeu, că împăraţi creştini au început să stăpânească, atunci sinoadele bisericeşti au îngrijit numài decât şi pentru şcoale. Aşa sinodul local din Gangra, prin canonul 15 pune sub blăstăm pe acei părinţi cari nu se îngrijesc pentru buna creştere şi luminarea copiilor lor.

Ar fi de prisos a lungì cuvântul în acest obiect, în privinţa principială, căci nime nu neagă acel adevăr, că adecă biserica nu se poate gândì fără scoală, şi că şcoala este parte întregitoare a bisericei. Oare nu bisericei, va se zică adunării preoţilor şi creştinilor nostri şi simţului lor religios însoţit de cel naţional avem să mulţămim gimnasiul cel mare şi măreţ dela Braşov şi cel proiectat şi în curând înfiinţând gimnasiu mic în Zarand, la Brad, cele patru şcoale capitale din Braşov, Dobra, Reşinàri şi Satulung, — precum şi cele 600 de şcoale poporale din eparchia noastră ardeleană?

Trec cu tăcerea starea şcoalelor noastre până la finitul secolului 17, şi voiu să amintesc numai cele ce ştim de sigur din acte oficioase

că s'au întâmplat dela anul 1783 până astăzi. La anul 1783 a căpătat biserica noastră din Ardeal earăşi un archiereu, după-ce vă duvise 83 de ani. Ierarchia noastră reînviată, deşi nu cu atributele ei cele vechi şi canonice, şi-a îndreptat numai decât îngrijirea sa către treaba şcolară, şi a instituit un director naţional, cu aprobarea regimului, de care atunci aveà lipsă, căci nu să bucura, ca şi celelalte biserici din ţară, de autonomie.

Acest director era subordonat episcopului nostru, cam până la anul 1837, când atât directorul, cât şi şcoalele noastre confesionale, în urma unei ordinaţiuni guverniale au fost subordonate supremei inspecţiuni a episcopului latino-catolic. Aceasta a durat până la anul 1850, când sinodul nostru din acel an, prin hotărîrea sa de sub punctul 17 a împuternicit pe episcopul seu cu suprema inspecţiune şcolară, iar' pe părinţii protopopi cu direcţiunea tractuală, şi prin aceasta hotărîre sinodală din anul 1850 am scăpat şcoalele noastre de sub suprainspecţiunea unui episcop de biserică străină. Tot acelaşi sinod, precum arată conclusul de sub pct. 12, s'a rugat de M. Sa ca să se îndure a numì la guvernul ţerii un consilier şcolar de legea noastră, care să fie referent la guvern în trebile şcoalelor noastre. Là rugarea aceasta preaumilită a sinodului s'a îndurat M. Sa prin preaînalta hotărîre din 26 Noemvrie a numì la guvernul ţerii un consilier şcolar de legea noastră, şi prin preaînalta resoluţiune din 9 Octomvrie 1862 al reactiva pe acela, la rugarea consistoriului nostru. Mai mari şi mai îndelungate lupte m'au costat pe mine aducerea la valoare a punctului 17 din conclusele sinodului nostru din anul 1850, pentru-că ministeriul de atunci absolutistic a resolvat actul numai la anul 1859 prin emisul seu din 23 Faur aşa, că se încredinţază din partea statului inspecţiunea locală a şcoalelor preoţimei locale, inspecţiunea tractuală protopopilor, iar' episcopului şi consistoriului suprainspecţiunea şi îngrijirea afacerilor şcolare.

In fine într'o ţară cum este patria noastră, unde sunt mai multe religiuni recepte creştine din partea statului egal îndreptăţite, unde representanţii acestor religii creştine sunt îngrijiţi pentru susţinerea religiunilor lor în întregime şi în curăţenia dogmelor lor, unde şcoalele s'au înfiinţat, ori din munificenţa unuia sau a altuia dintre domnitori, ori din munificenţa corporaţiunilor bisericeşti, şi toate aceste şcoale s'au botezat cu caracter confesional după voia fundatorilor lor, deci zic, într'o ţară cum este patria noastră, şi

adaog încă, că într'o ţară în care ast-fel s'au desvoltat trebile şcolare din vechime, sub scutul legilor positive politice, precum le vedem acelea astăzi desvoltate, — legislaţiunea ţerii noastre prea înţelepţeşte a hotărît şi în dieta anului trecut, că adecă religiunile recepte să reguleze, să administreze şi să conducă independente una de alta trebile lor şcolare, înţelegându-se de sine conservarea dreptului de suprainspecţiune al coroanei, determinat prin legile ţerii, care îi compete al esercia, în înţelesul constituţiunii.

Aci trebue să amintesc cu mulţămirea cea mai mare, că înaltul nostru regim constituţional m'a sprijinit în nisuinţele mele în privinţa conducerei trebilor şcolare, căci: 1. Inalta cancelarie aulică transilvană a binevoit a hotărî la anul 1861, în 13 Septemvrie, în urma declaraţiunii mele aprobate şi din partea înaltului guvern al ţerii, că ordinaţiunea ministerială din 23 Februarie 1859 prin care se dispune regularea şcoalelor noastre cu delăturarea jurisdicţiunii bisericeşti să încete, şi că după principiul autonomiei bisericeşti să se încreadă ordinariatului episcopesc. Acest adevăr să poate vedeà din circulariul consistorial numărul 657, anul 1862. — 2. Inaltul presidiu guvernial a binevoit a mă înştiinţa despre graţioasa sa hotărîre din 3 Martie 1863, urmată la pâra înclitului presidiu comitatens al Hunedoarei, că adunările ce se ţin în viitor spre scopuri curat bisericeşti şi şcolare sunt ertate a se ţineà fără intrevenirea comisarului politic. Acest adevăr încă se vede din circulariul consistorial numărul 134 anul 1863.

Ast-fel am stat pănă astăzi cu treaba şcoalelor noastre. Acum întrăm în alt stadiu, adecă în stadiul garanţei constituţionale ce ne dă legea patriei din anul trecut în treaba şcolară, şi într'altele tocmai spre acest sfârşit ne-am şi adunat bisericeşte. Şi aşa de azi înainte soartea şcoalelor noastre va depinde dela sinod, căci a lui problemă va fi a regula şi a conduce treaba şcolară.

Şi fiind-că zace în firea lucrului, că adecă scopurile bisericei şi ale şcoalei pretind şi nişte mijloace băneşti, şi că acestea le şi posedem în mai multe fundaţiuni, ceea-ce s'a văzut lămurit din pertractările sinodului dela anul 1850, pentru aceea şi fondurile bisericeşti, şcolare şi filantropice cer dela noi, ca nu numai să ne îngrijim pentru susţinerea lor, ci ca să ne îngrijim pentru înmulţirea lor, căci ast-fel fiind dispuşi vom puteà fi siguri, că trebile noastre bisericeşti şi şcolare vor înflori, spre binele nostru comun.

Nu va fi de prisos a aminti aci, că sinodul acesta present este al treilea dela anul 1848, când a început biserica noastră se recâştige posiţiunea sa cea cuviincioasă în patrie. Cel dintâiu sinod l-am ţinut la anul 1850, în 12 Martie, iar' al doilea la anul 1860, în 24 Octomvrie. Dacă am voi să recapitulăm afacerile celor două sinoade am afla, că Archiereul întâiaoară la anul 1850 a putut aduna biserica într'un sinod prin representanţii clerului şi ai poporului credincios, după-ce sistema de goană asupra bisericei, cea de 300 de ani, a încetat. In acel sinod am tratat: 1. despre mărturisirea credinţei noastre; 2. despre starea bisericei noastre locale din Ardeal până la anul 1850; 3. despre starea cea viitoare a bisericei noastre faţă cu toţi conaţionalii români de legea noastră ortodoxă din statele Maiestăţii Sale, adecă despre metropolia română de legea ortodoxă răsăriteană, şi 4. despre fondurile bisericeşti.

Iar' în sinodul din anul 1860 am tratat despre înfiinţânda metropolia noastră greco-orientală, pe basa preaînaltului rescript împărătesc din 27 Septemvrie 1860.

Acum vine întrebarea, ce problemă mai deaproape ne stă nouă înainte la acest al treilea sinod? La care răspundem, că problema sinodului nostru present are a cuprinde: 1. raporturi despre cele ce s'au întâmplat ca mai momentuos în privinţa bisericei noastre locale din Ardeal; 2. un raport potrivit conclusului sinodal punctul 12 din anul 1860 privitor la înfiinţânda noastră metropolie, şi 3. aşezarea unui regulament de organisaţie a trebilor noastre bisericeşti, şcolare şi fundaţionale.

In decurgerea pertractării acestor obiecte să va convinge sinodul despre cele ce avem a face cu privire la aceste momente mari, cari taie în viaţa noastră bisericească. Ştiu prea bine, că sinodul nu aşteaptă dela mine cuvinte multe, ci fapte împlinite.

Ştiu şi aceea prea bine, că sinodul aşteaptă ocasiunea de a puteà desvolta activitate pe terenul cel sfânt al bisericei. Pentru aceea încheiu cuvântarea mea cu cuvintele apostolului Pavel, zicând: „Vaţi apropiat fraţilor şi fiilor sufleteşti de muntele Sionului şi de cetatea lui Dumnezeu celui viu, v'aţi apropiat de Ierusalimul cel ceresc şi de adunarea celor dintâiu născuţi, cari sunt scrişi în ceriuri, v'aţi apropiat de duhurile drepţilor şi de Iisus Christos, mijlocitorul aşezământului celui nou de lege", (Evrei, cap. 12 v. 22—24) şi fiţi tari în acea credinţă, că domnul şi mântuitoriul nostru ne va

povățuì în afacerile noastre și va fi cu noi cei adunați în numele lui, căci El a promis a fi acolo unde doi sau trei se vor aduna în numele lui. Amin." *)

După terminarea discursului de deschidere se face imediat verificarea membrilor sinodali, și în urmă se aleg șase secretari pentru purtarea proceselor verbale, doi din cler (protopresbiterii *Ioan Papiu* și *Ioan Rațiu)*, patru mireni *(Ioan Pușcariu, Dr. Meșota, Orbonaș* junior și Ioan *Popescu)*.

Presidentul pune acum la ordinea zilei proiectul de organisare a bisericei, elaborat din partea sa și împărțit membrilor sinodali spre studiare. Se decide, ca proiectul să fie dat întâiu unei comisiuni compusă din 12 membri, pentru-ca esaminându-'l din toate punctele de vedere să vină cu propunere motivată în fața sinodului.

La propunerea episcopului baron de Șaguna în comisiune vin aleși următorii: din cler Ioan *Popasu,* Archimandrit, Panovici, Ioan Rațiu și Hania, protopresbiteri, și dintre mireni Ioan Aldulian, Ioan Bran de Leményi, Munteanu, Datco, Secula din Zarand, Gaetan, Dr. Meșota și profesorul Ioan Popescu.

Presidentul Șaguna face apoi următoarele comunicări:

„In fruntea tuturor acelora ce am să vă aduc înainte, așa zicând toate spre plăcută cunoștință, în fruntea tuturor zic, stă mila, bunătatea și îndurarea împărătească. Căci întâmplarea cea mai momentuoasă urmată în biserica noastră gr.-ort. din Transilvania după sinodul din anul 1860 este aceea, că M. Sa s'a îndurat în urma repețitelor noastre rugări a solvi din vistieria statului pe tot anul 25,000 fl. v. a. pe seama bisericei noastre gr.-orientale din Transilvania, (Să trăiască) cu acea preaînaltă voie espresă, ca din cele 25,000 fl. v. a. să se cheltuiască o mie pe seama seminarului diecesan, iar' celelalte 24,000 fl. să se împărțască între protopopii și preoții nostri, după chibzueala episcopului și a consistorului, și lucrul acesta în 29 Martie 1861 să se facă. Prin urmare de trei ori am primit ajutoriul acesta, și cu ajutorul lui Dumnezeu și în anul acesta îl vom primi". (Ioan *Pușcariu* propune adresă de mulțămită Monarchului, iar' *Hania* mulțămită protocolară episcopului.

*) Din »*Teleg. Român*«, anul 1864, numărul 25.

Presidentul continuă:) „Punctul al doilea e asemenea un moment de tot ponderos în viaţa noastră bisericească, întâmplat în 15 Martie 1862. Acesta este, că toată românimea din statul M. Sale de legea gr.-ort. s'a înţeles prin fruntaşii ei din partea mirenească şi preoţască ca prin o deputaţiune şi prin predarea unui recurs să se înfăţişeze la M. Sa împăratul şi să-'l roage în numele tuturor Românilor gr.-ort. din Monarchia austriacă, ca să se îndure a ne concede constituirea metropoliei noastre pe basa hotărîrei împărăteşti din 27 Septemvrie 1860, despre care am şi tratat în sinodul precedent. Şi aşa o petiţiune colectivă s'a substernut M. Sale, subscrisă de următorii: Eu, episcopul Aradului Procopiu, Archimandritul din Bucovina Bendela, Eudoxiu Hurmuzachi, de Buchenthal, Vasilco, Andrei şi Antoniu Mocsonyi de Foeni, Em. Gozsdu, Filip Pascu, Const. Udrea, Babeşiu, Grigorie Popoviciu, Popasu, Moldovan, secret. aulic, Nicolae Popea, şi Servian-Popoviciu". (La dorinţa sinodului se ceteşte textul petiţiunii în româneşte. *Iacob Bologa* crede că ar trebuì să adreseze sinodul rugare nouă, în care să ceară dela M. Sa resolvarea petiţiunii cetite. Presidentul continuă:) „Propunerea domnului, Bologa e temeinică. Rog însă a să amâna pertractarea ei pănă-când în ordine cronologică voiu raporta în chestia aceasta..." *)

Şedinţa se încheie la orele trei.

Şedinţa a doua.

Ţinută în 23 Martie v. 1864. După autenticarea procesului verbal luat în şedinţa primă, episcopul *Şaguna*, ca president al sinodului, continuă cu comunicările în următoriul mod:

„Aduc la cunoştinţa sinodului, că mi-am ţinut de o datorinţă de tot sfântă şi conştienţioasă cum am întrat în eparchia noastră să caut ceva şi pentru îmbunătăţirea unor împrejurări bisericeşti, dela cari atârnă propăşirea noastră bisericească, intelectuală şi morală. Şi aşa am căutat cu toate prilejurile cum s'ar puteà una sau alta câştiga prin înfiinţarea unei fundaţiuni, sau prin nişte colecte de bănişori, cu cari să cumpărăm realităţi, sau prin alte mijloace. Nisuinţa aceasta a mea a aflat resunetul cel mai mângăitor pentru mine pretutindenea, la bogaţi şi la săraci, la mari şi la mici, aşa încât s'au înfiinţat fundaţiuni, s'au cumpărat realităţi. Şi fiind-că

---

*) Din »*Teleg. Român*« 1864 numărul 25.

aceasta nu odată s'a făcut, ci din an în an s'a câştigat câte ceva, aşa dară fiind sumele noastre la început mici, m'am străduit eu cu ele şi am avut grije să le păstrez. Cu sfârşitul fie-cărui an am dat socoteală consistoriului, şi am scris tot pe hârtie, pentru-că hârtia e bună şi le rabdă toate. Aşa a dat Dumnezeu, că sămânţa de muştar a crescut aşa, încât am văzut că eu singur nu mai pot lucra, dar' nici n'am aflat cu scop aceasta. Şi după-cum m'am esprimat încă în sinodul din 1850, că trebue să avem o grijă mare pentru averea bisericei noastre din Transilvania, şi să avem grijă să nu se primejduiască, atunci încă s'a hotărît prin sinod, să se înfiinţeze o epitropie, şi sinodul a şi numit pe epitropi. Eu, după împrejurările timpului de atunci, am rugat guvernul de atunci să încuviinţeze constituirea unei epitropii diecesane, însă dânsul nu a aflat cu cale să-'mi încuviinţeze rugarea. Aşa am fost silit să duc eu, cum am putut, greutatea aceasta, şi văzând timpuri mai favorabile, în anul 1862 m'am hotărît se ţin o conferenţă cu bărbaţii noştri mai aleşi din Sibiiu, mireni şi preoţi. Pe membrii conferenţei acesteia 'i-am poftit să se declare, oare nu ar aproba cugetul meu, care într'acolo merge, să aşezăm o epitropie diecesană interimală? Sfătuirea aceasta a fost în 1 Iulie 1862. Conferenţa aceasta unanim a primit cugetul meu şi propunerea mea, şi aşa s'au ales atunci trei bărbaţi unanim, unul din cler, dl protop. *Hania,* doi dintre mireni: *Ioan Brote,* din Sibiiu, sau dacă vreţi, din Răşinari, şi dl senator magistratual din Sibiiu, *Petru Roşca.*

Acestor domni am predat socotelile mele. De aceea am pomenit în programa mea şi în raportul meu epitropia aceasta diecesană ca ceva definitiv. Sinodul să binevoiască a hotărî. Eu din parte-'mi gândesc, că raportul acesta acum deodată să poate primì numai spre ştiinţă, căci apoi earăşi voiu reveni la obiectul acesta. Tot aşa am făcut şi la anul 1859, crescând şi înmulţindu-se fundaţiunea Francisc Iosefină. Prevăzând eu atunci că voiu absenta vreme mai îndelungată din Sibiiu, căci era vorba cu senatul imperial înmulţit, aşa atunci, în 1859, prin o conferenţă ţinută s'a ales o epitropie interimală esclusiv numai pentru fundaţiunea Francisc Iosefină, care a stat din părintele protopresbiter Panoviciu, părint. protop. Bodila, dl negustor Bechniţiu şi dl căpitan suprem Bran, care pe atunci era în Sibiiu. Va venì şi raportul epitropiei acesteia la timpul seu la rând.

Cât interes a avut biserica, va să zică representanţa bisericei în privinţa institutului clerical şi pedagogic din Sibiiu, să vede din

actele sinodului dela anul 1850. Aşa dară era lucru prea firesc să mă lupt şi eu încât voiu vedeà că ieartă împrejurările, mai ales băneşti, ca institutul clerical şi pedagogic să devină din când în când într'o stare mai perfectă. De aceea, încă la anul 1846, când am venit ântâia-dată în Transilvania ca vicar general, am rînduit ca cursul clerical în loc de şase luni să fie de un an. La 1851 cursul clerical 'l-am înmulţit la doi ani, întroducând tot-odată şi un curs pedagogic de un an. Dar' apoi sporind în cele de lipsă pentru perfecţionarea acestor două institute, dela anul şcolar 1862/3 s'a mărit cursul clerical încă cu un an, va să zică s'a făcut un curs clerical de trei ani, şi cursul de un an din institutul pedagogic earăşi s'a înmulţit cu un an, şi aşa s'a făcut şi cursul pedagogic de doi ani.

Tot în decursul anului şcolar 1863 am compus o instrucţiune pentru învăţători despre didactica generală şi specială la tratarea cu şcolarii în studiele singuratice, şi am prescris de directivă prin o scrisoare de datul 27 Septemvrie 1862 instrucţiunea aceasta. Instrucţiunea aceasta este aşa zicând o copie de pe instrucţiunea regimului în privinţa şcoalelor poporale sau capitale. Nou nimic nu cuprinde în sine, dar' cuprinde acomodarea practică la imprejurările noastre.

Urmează mai departe să vă raportez *în obiectul metropoliei.* In anul trecut am avut onoare a primì o hârtie presidială a înaltei cancelarii aulice transilvane, prin care înalt acelaşi presidiu mă încunoştiinţează, că M. Sa cu privire la rugarea pe care eu cu mai mulţi bărbaţi români de legea noastră o am aşternut preaînaltului tron în 15 Martie 1862 s'a îndurat preagraţios a mă avisà prin autograful preaîualt din 25 Iunie 1863, că intenţiunea M. Sale este, ca pentru Românii de biserica gr.-orientală să se înfiinţeze o metropolie indepedentă, coordonată cu cea sârbească. Insă înainte de a să hotărì de cătră Maiestatea Sa, că aceea metropolie are a să estinde deocamdată numai asupra marelui principat Transilvania, ori apoi numai decât acum şi asupra Românilor de legea gr.-ort. din Ungaria, Banat şi Bucovina, mă provoacă pe mine sus lăudatul înalt presidiu al cancelariei aulice transilvane să-'mi dau părerea în două direcţiuni, adecă: 1. Cum gândesc eu să fie metropolia aceea pentru toţi Românii din Austria de legea noastră, şi 2. cum gândesc că ar puteà să fie deocamdată numai o metropolie pentru noi Ardelenii?

La casul prim, unde voiu da eu părerea despre aceea că cum ar fi o metropolie pentru toţi Românii de legea noastră din Austria, să dau deslușire și la următoarele întrebări: 1. Unde să fie reședința metropoliei? 2. Să fie unul ori mai mulţi episcopi sufragani? 3. Unde să fie reședința episcopilor sufragani și cum să se stabilească teritoriile lor? 4. Din ce dotaţiune și în ce alt mod să se procure mijloacele de lipsă pentru metropolie? 5. Se dau deslușiri despre chipul și modul în care ar aveà să se aștearnă propunerea la Maiestatea Sa în privința alegerei metropolitului și a noului episcop.

Aceste obiecte mi-au fost propuse spre deslegare și deslușire de sus lăudatul înalt presidiu la mandatul M. Sale. Eu am gândit despre lucrul acesta destul, și fiind-că însuși presidiul î-'mi dă mie voie să mă consult despre obiectul acesta cu vre-o câţi-va fruntași de ai nostri, — așa am și făcut. M'am consultat cu bărbaţi din Banat și Bucovina, și din toate părţile mi-s'a descoperit dorinţa, că eu, când voiu da părerea mea, să nu mă abat dela petiţiunea colectivă din 1862. Și eu încă am fost convins, că așa va fi mai bine, și numai în direcţiunea aceea am dat părerea mea la punctele sus numite. Și adecă la punctul 1. că unde să fie reședinţa metropoliei, eu pe basa istoriei și pe basa faptelor istorice am zis, că *în Ardeal*. Și apoi am spus pe basa concluselor sinodului din 1850, unde se zice, că după-ce s'au schimbat împrejurările politice, ele aduc cu sine ca și lipsele bisericești să se acomodeze după acelea în privința scaunului metropolitan, și așa dar' la *Sibiiu* să fie.

La punctul 2, că episcopi sufragani câţi să fie cari au să se ţină de metropolia aceasta am spus, precum se vede în petiţiunea colectivă, că în Banat ar trebui să fie cel puţin doi, în Arad apoi iarăși să rămână unul și unul în Bucovina. Așa a fost totdeuna înţelesul nostru și aceasta e porunca zilei.

La punctul 3, că unde ar fi reședinţa pentru episcopi am spus, în Cernăuţi, Arad, Timișoara și Caransebeș.

La punctul 4, în privinţa dotaţiunii metropolitului, episcopilor, etc. am dat părerea mea într'acolo, că mai întâiu trebue să se adune un sinod care să pertracteze lucrul și să vadă încât putem noi astăzi și încât pe viitor să ne facem mijloace bănești, și apoi să se vadă că de ce ajutoare și până unde avem lipsă de ajutor din partea statului?

La întrebarea, că cum să se aleagă metropolitul și episcopii am spus, că așa cum e praxa bisericei, că după-ce se alege epis-

copul, actul să aşterne Maiestăţii Sale spre denumire şi întărire. Aşa şi cu metropolitul, după-ce se face alegerea se aşterne Maiestăţii Sale spre întărire şi spre preaînaltă denumire.

Tot în anul trecut, precum ne este tuturor cunoscut, s'a întâmplat o epocă pentru biserica noastră, care totdeuna bucurie şi simţ de mulţămită va arăta cătră toţi aceia, cari au fost factorii faptei aceleia frumoase şi mărețe. Aici înțeleg legea dietală din anul trecut, prin care a ajutat Dumnezeu, sub patronajul preaînalt al M. Sale gloriosului nostru împărat, ca între celelalte biserici recepte creştine din Transilvania să fie primită şi biserica noastră, întocmai cu celelalte egal îndreptăţită.

Ştiind eu că un pom tiner, cât de frumos să fie şi cât de sănătos, când se sădeşte are lipsă de o grijă neîntreruptă din partea grădinariului, aşa fiind şi cu treaba şcolară, s'au mai de aproape zicând, cu dascălii şcolari, am aflat de lipsă a rândui conferențe dăscăleşti pe timpul vacanţelor anului 1863, şi de basă pentru modul ţinerii acestor conferențe am găsit de tot potrivit împrejurărilor noastre metodul lui *Bell* şi *Lancdster*, care cuprinde în sine instrucţiunea reciprocă. Va se zică, când doi amici buni să întâlnesc şi ştiu întră ei ce calităţi au, unul lucrează pentru perfecţionarea celuialalt. Aşa am gândit şi eu, dacă a-şi puteà afla între dascălii mei câţi-va, 6—10 harnici, cari se ţină conferenţe cu fraţii lor şi se le dee inviaţiune în privinţa aceasta, — ar fi bine.

Căutând eu, am aflat 9 inşi în cari am avut încredere, cu atâta mai mult, cu cât întrebând şi alte persoane mai competente m'am încredinţat despre capacitatea lor. Şi aşa s'au ţinut conferenţe în toamna anului trecut, şi mulţămesc providenţei dumnezeeşti, că acelea au decurs prea frumos, peste toată aşteptarea mea, adaogând şi aceea, că nu vor rămâneà pe jos urmările cele bune şi folositoare, cari după firea lor·vor urma din lucrările desbătute şi deslușite în conferinţele acelea dăscăleşti.

Vine rîndul domnilor iarăşi la o împrejurare favorabilă şi îmbucurătoare pentru noi, şi adecă, pentru-ca să fiu scurt, la o bunătate nemărginită a M. Sale. Dar' apoi mărturisesc şi aceea, că şi simţul de dreptate al mai multor bărbaţi de stat a făcut, ca petiţiunea mea din 1 Noemvrie 1863, pe care am predat'o M. Sale împăratului pentru un ajutor din partea statului, ca să ne putem mai bine organisa în privinţa consistoriului, episcopiei şi a institutelor noastre diecesane, să fie bineprimită de cătră M. Sa preaînaltă, care

s'a îndurat a signa petiţiunea aceasta şi a o preda presidiului înaltei cancelarii aulice transilvane.

Inaltaceeaşi iară fără nici o amânare a luat'o în pertractare, a adus'o înaintea senatului imperial şi acolo s'a hotărît prin votare, ca spre scopurile acestea, să putem aveà un consistoriu după cum cer împrejurările de faţă şi lipsele, şi să mai îmbunătăţim starea institutului nostru teologic-pedagogic, să ni-se dee pe tot anul 25,000 fl. v. a. din cassa statului, care sumă M. Sa numai decât a aprobat'o şi a sancţionat'o". (Intreg sinodul se ridică şi erumpe în sgomotoase strigări de „Să trăiască M. Sa!" Presidentul continuă:) „La sinodul din 1860 am îndreptat o hârtie basată pe canoanele şi instituţiunile bisericei noastre cătră metropolitul şi sinodul episcopesc din Carloveţ (punct 8 al sinodului din 1860), unde am descoperit în ce chip dorim noi înfiinţarea unei metropolii române, şi 'i-am poftit şi pe sfinţiile lor, ca văzând adevărul cel mare din canoanele bisericei, nu numai să nu opăcească dorinţa noastră, ci după putinţă să o înainteze. Nu avem însă nici un răspuns.

Tot pe basa punctului 10 lit. *o)* a sinodului din 1860 am îndreptat o rugare cătră domnitorul principatelor unite române pentru un ajutor în bani, la care până astăzi nu a urmat nici un răspuns.

Vine acum domnilor tot obiectul metropoliei, pentru-că din partea înaltului presidiu al cancelariei aulice transilvane am primit însărcinare în 28 Martie a. c. se înştiinţez sinodul nostru de astăzi despre hotărîrea M. Sale din 25 Iunie 1863, despre care am şi amintit. Se înştiinţez sinodul despre părerea mea dată în privinţa acestei preaînalte decisiuni împărăteşti din anul trecut, şi apoi se poftesc sinodul nostru actual a-'şi da părerea sa în privinţa direcţiunii pentru o metropolie numai pentru noi ardelenii.

Când vine treaba la persoana proprie, atunci lucrul merge foarte greu. Aşa domnilor numai atâta pomenesc acì, că în anul trecut, 1 Februarie 1863, am cumpărat din propria mea sărăcie, ori dacă voiţi, bogăţie, o casă în strada Măcelarilor, sub numărul 15, care am şi scris'o pe numele meu, din causa că am rămas dator pentru ea cu o sumă mai însemnată. Dar' acum fiind datoria aceasta depurată prin mine, şi nefiind nici o datorie asupra casei acesteia, aşa pentru toţi timpii o închin bisericei noastre din Ardeal". (Sgomotoase „Să trăiască! Dumnezeu să ţină pe Exel. Sa"). Eu domnilor am gătat raportul meu, şi aşa gândesc, că deocamdată să ne reîntoarcem la obiectul metropoliei, ca să facem prin aceasta îndestulire

şi conclusului sinodului din 1860. Eu cuget, că din trei rapoarte ce am făcut în obiectul acesta aţi putut înţelege până unde am ajuns de 16 ani cu aceasta petiţiune a noastră. Adecă am ajuns acolo, că M. Sa în anul trecut s'a îndurat a enunţa, că trebue să avem şi noi o metropolie naţională în înţelesul canoanelor şi instituţiunilor bisericei noastre, care să fie coordonată, va se zică egal îndreptăţită cu cea sârbească. Insă pentru-ca mai departe să hotărască ceva M. Sa în obiectul acesta la aceea-ce ar privì recursul nostru din 1862, — a cerut desluşire în două puncte, ceea-ce am amintit şi mai sus. Eu din parte-mi gândesc să ne ţermurim acum la hârtia presidială a înaltei cancelarii aulice transilvane". *)

După ascultarea acestui amănunţit raport al episcopului *Şaguna* sinodul decide: Să fie alăturat raportul în întregime la procesul verbal al şedinţei acesteia; să se trimită Monarchului adresă de mulţămire pentru ajutorul dat bisericei gr. ort. române din Ardeal din vistieria statului, şi să se voteze mulţămită protocolară episcopului *Şaguna* pentru ostenelele cele mari şi multe avute pentru-ca să se reverse asupra diecesei sale bunătăţile de cari a avut parte în curs de optsprezece ani.

Punându-se la ordinea zilei hârtia presidentului cancelariei aulice transilvane *în chestia metropoliei*, sinodul aproabă cele spuse drept răspuns din partea episcopului Şaguna, şi accentuiază şi din a sa parte, că reşedinţa metropolitană numai în Transilvania poate să fie, în oraşul *Sibiiu*.

Făcându-se de nou vorbă despre trimiterea unei petiţiuni la împăratul, în care să fie solicitată resolvarea petiţiunii colective din anul 1862 a tuturor credincioşilor bisericei gr. ort. române din imperiul austriac, — sinodul alege pentru compunerea ei o comisiune din care fac parte: Protosincelul *Popea,* apoi Iacob *Bologa, Pinciu* şi Dr. Avram *Tincu*.

Se pune la ordinea zilei raportul epitropiei diecesane despre starea fondurilor şi fundaţiunilor. Raportul constată, că diferitele fonduri şi fundaţiuni dau suma de 83,179 fl. v. a. afară de realităţi. Se ia spre ştire.

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1864, numărul 26.

Şedinţa a treia.

Ţinută în 24 Martie v. La ordinea zilei raportul comisiunii asupra proiectului de organisare presentat din partea episcopului *Şaguna.*

Introducerea discuţiei o face *Şaguna* cu următoarele cuvinte:

„Sunt convins, că onoraţii membri ai sinodului vor primi o deslușire despre proiectul acesta pe care 'l-am elaborat şi 'l-am presentat sinodului, şi vor binevoì a asculta principiile acelea de căpetenie, de mânecare, cari mi-au fost mie de îndreptar. Inainte de toate mă descoper într'acolo, că eu n'aşi dori ca cineva dintre membrii sinodului să privească în proiectul acesta al meu persoana mea, ci doresc să privească numai lucrul care se cuprinde în proiectul acesta.

Aceasta din convingere, din frica lui Dumnezeu, din credinţa neţărmurită cătră biserica noastră şi canoanele ei mărturisesc aici şi înaintea lumii întregi, adaogând şi aceea, că eu m'am aflat îndatorat la începutul, temeiul şi temelia unui asemenea lucru şi proiect, căci vreau să cred, că prin elaboratul acesta al meu am întimpinat voia întregei noastre biserici şi ai factorilor ei.

Prin urmare, când e vorba despre pertractarea lucrului acestuia, sau a proiectului ce am compus, poate fi fie-care convins în sufletul seu, că liber, adecă fără sfieală de mine sau de puterea mea (ca şi când cine ştie ce mare putere ar aveà un episcop, prin urmare şi eu!) are să-'şi descopere părerea sa şi ţinta încotro nisueşte. (Bravo! Să trăiască.)

Sunt de 18 ani în eparchia aceasta, şi fiind-că, sau ca vicariu general în doi ani, sau ca episcop de 16 ani, nu m'am desbrăcat de omenire, va se zică, nu am încetat a fi om, şi ca unul ca acesta, ba şi ca episcop, am putut aveà şi am şi avut slăbiciunile mele, — dar' într'una sunt convins, că asupra bisericei, va se zică asupra aşezemintelor bisericeşti, nu am greşit. Căci când era se bat sau se pedepsesc pe cineva, l'am bătut cu pâne, dar' nu cu piatră, ba nici că l'am bătut s'au pedepsit de bună voie, căci la mine e greutate mare când, nu pedeapsă, ci chiar şi numai dojană sunt silit se dau cuiva.

De 18 ani doresc să fiu părinte, dar' nu judecător. Când sunt judecător, împlinesc aceea ce prescrie biserica. De aci, şi fiind-că nu am lipsă să câştig voia sau bunăvoinţa membrilor acestui sinod

într'un chip dejositor şi vătămător de caracterul unui bărbat sau al unui episcop, prea fireşte urmează din cele-ce am zis până acuma, că eu astăzi, când se va începe prelucrarea, când se va începe prejudecarea proiectului meu, departe sunt, dar' de tot departe de ori-ce idee preconceptă, de ori-ce idee de capriţ, sau de acea ideie, că eu cu voia şi cu voinţa am făcut ceva în elaboratul acesta. Ceea-ce am făcut, să-'mi credeţi şi vă veţi convinge, nu am făcut de capul meu, ci am făcut după cum prescrie biserica. Insă eu m'am dus şi mai departe. Am luat posiţiunea bisericei noastre, precum cea din launtru, aşa şi cea din afară. Capul bisericei noastre e Iisus Christos. Lui ne închinăm. Dar' când e vorba pentru întocmirea trebilor bisericeşti, cere şi învăţătura bisericei noastre, cere şi creşterea noastră şi cere şi înţelepciunea aceea pe care trebue să o plantăm în inimile noastre, să nu facem nimica ce ar avea vre-un semn de vătămare a cuiva. Aci înţelegem vătămarea regimului, vătămarea altor religiuni creştine, sau şi necreştine, pentru-că eu sunt cel dintâiu care zic: se mulţămim lui Dumnezeu şi împăratului, căci am câştigat independenţa bisericei noastre.

Dar' vine întrebarea, cum înţelegem noi autonomia bisericei noastre? Eu gândesc, că precum eu, aşa fie-care mădular al bisericei noastre înţelege aceea ce cu cuvinte lămurite s'a hotărît în dieta ţerii noastre din anul trecut, unde limpede se zice, că şi biserica noastră e receptă întocmai şi e egal îndreptăţită cu celelalte biserici creştine, şi poate regula, administra şi conduce trebile sale în înţelesul canoanelor şi instituţiunilor bisericeşti ale sale. Eu sunt cel dintâiu care aşi greşi de tot când m'aşi fi încumetat să pun în elaboratul meu ceva ce n'ar fi în înţelesul canoanelor şi instituţiunilor bisericei noastre. Prin urmare, numai atâta rugare am cătră membrii sinodului, ca şi ei să purceadă din punctul de vedere care este unic legal, unic legiuit şi unic asigurător de sporiul cel bun al lucrărilor noastre cari ne stau înainte. Din acest punct legal să purceadă şi pe acesta să-'l aibă înaintea ochilor fie-care dintre noi, căci de aci atârnă bunătatea şi legalitatea lucrărilor noastre, de aci atârnă şi aprobarea lucrărilor noastre din partea regimului, cari lucrări, ca să aibă şi afară de biserica noastră valoare şi putere, trebue să se aştearnă spre întărire şi înaltului regim.

La observaţiunile cari se vor face, fie în principiu, fie în părţi singuratice, din partea membrilor sinodali, eu numai cu un cuvânt voiu răspunde totdeuna, adecă cu acest cuvânt, că observaţiunea

cutare are temeiu în sfânta scriptură, are temeiu în canoanele şi instituţiunile bisericeşti, şi aşa eu cu mulţămită o primesc. Sau voiu zice să 'mi-se întărească cu vre-un canon sau vre-o instituţiune a bisericei, şi eu o primesc. Iar' ceea-ce nu va corespunde canoanelor şi instituţiunilor bisericeşti, aceea nu pot primì, nu din vre-o cerbicositate, ci numai pentru-ca să nu vatăm legea bisericească şi politică. Pentru-că în înţelesul canoanelor şi instituţiunilor bisericeşti, biserica noastră are putere să-'şi conducă şi reguleze drepturile sale bisericeşti. (Bravo!) Şi acum, — poftim, domnule referent!" *)

Raportorul comisiunii, protopresbiterul *Hania,* face o espunere amănunţită a principiilor pe cari e clădit întregul proiect de organisare, pe care comisiunea l-a întitulat aşa: „Regulament pentru organisarea trebilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale române de legea gr.-ort. în statele austriace, propus de Exelenţia Sa episcopul bisericei gr.-ort. în Ardeal, Andreiu baron de Şaguna, pertractat şi statorit de sinodul eparchiei ardelene, convocat şi adunat în Sibiiu, în 22 Martie 1864".

Sinodul acceptând titlul acesta întră în desbaterea proiectului, paragraf de paragraf, şi înaintează până la paragraful 18. Se primeşte în general propunerea comisiunii, cu mici îndreptări stilare.

Discuţia se întrerupe la orele două şi jumătate, pentru a fi continuată în

Şedinţa a patra.

Ţinută în 25 Martie v. Se desbate în mod amănunţit *Cap I.* din proiectul cunoscut de organisare, care sună *despre parochii,* înaintând pertractarea până la paragraful 38. Moment însemnat în şedinţa aceasta a fost insistenţa pusă din partea episcopului *Şaguna,* ca să fie lăsată în regulament dispoziţia contemplată din partea sa, că membri ai unei comune bisericeşti pot să fie numai oameni *nepătaţi.* Se ridicase adecă cuvânt, că legea politică pedepseşte oamenii şi pentru lucruri pe cari biserica nu le consideră de punibile, şi aşa se cerea ştergerea acestei restricţiuni. Şaguna şi-a apărat însă punctul de vedere ast-fel: E adevărat că creştinul prin pocăinţă se curăţeşte, dar' mai

*) Din »*Telegr. Român*«, anul 1864, numărul 27.

mult numai înaintea bisericei celei din lăuntru decât înaintea celei din afară. Noi suntem creştini, dar' totodată şi oameni. Sunt păcate cari şi înaintea lumei străine să curăţesc, dar' sunt iarăşi şi de acelea, cari să lipesc oare-cum de păcătosul, şi dacă s'ar îndrepta de zeceori, de douezeci de ori, totuşi lasă pătat pe păcătosul. Biserica nu poate pierde din vedere nici vaza din afară a creştinilor ei. Canoanele poruncesc, ca cel-ce se sfinţeşte preŏt să fie cu renume bun în afară. Asemenea să fie şi cu mireanul. Biserica nu-'l osândeşte, dar' nici nu-'l primeşte. Prin aceasta biserica nu numai că nu pierde nimica, ci încă *câştigă încredere*. Să se zică deci: „n'au fost pedepsiţi pentru vre-o crimă din partea judecătoriei politice, şi-au împlinit datoriile lor parochiale şi sunt majoreni".

Aşa se primeşte. La oarele trei şi trei sferturi şedinţa se încheie.

Şedinţa a cincia.

Ţinută în 26 Martie v. Se discută mai departe regulamentul despre organisarea bisericei. Se manifestă viu interes la fie-care paragraf, pentru a fi formulat cum se poate mai perfect din toate punctele de vedere. Se termină capitlul despre parochii şi se trece la capitlul despre protopresbiterate. Discuţie mai lungă se naşte la paragraful despre alegerea protopopilor, primindu-se în cele din urmă ideea originală, că sinodul protopopesc are se candideze numai prin alegere liberă trei persoane vrednice de a ocupa postul de protopresbiter, dintre cari apoi consistoriul diecesan are dreptul să numească pe cel mai apt sau de cea mai bună speranţă.

Discuţia înaintează până la §-ul 96, şi apoi şedinţa se încheie la orele două şi jumătate.

Şedinţa a şasa.

Ţinută în 27 Martie v. Se discută restul regulamentului bisericesc până la paragraful 122. Discuţie mai animată s'a născut la paragraful despre compunerea consistoriului, care la insistenţele episcopului Şaguna a fost primit în textuarea următoare: „Episcopul denumeşte pe asesorii ordinari şi estraordinari, pe secretari, pe defensorul tainei

căsătoriei și pe celelalte persoane manipulante ale consistoriului, numai dintre membrii cei mai aleși, mai cualificați și mai bine meritați pe terenul bisericei și al școalei din eparchia noastră". La întrebarea pusă Șaguna spune, că încă nu știe din câți membri va fi compus consistoriul. Plată a cerut dela guvern pentru *șase*, — dacă se va încuviința apoi șase rămân, dintre cari unul va fi vicariu.

Ședința se încheie la orele 12 și jumătate.

Ședința a șaptea.

Ultima ședință. S'a ținut în 28 Martie v. Să continuă și se termină discuția asupra regulamentului bisericesc, care are acum 177 paragrafi. Comisiunea mai propune unul (178) de următoriul cuprins: „Sinodul eparchial hotărește, ca regulamentul acesta să se aștearnă Maiestății Sale ces. reg. apostolice spre preagrațioasă sancționare". Se primește.

Se pune în discuție soartea preoților din fundul regiu, iar' în urmă se cetește petițiunea către M. Sa pentru resolvarea chestiei cu metropolia gr.-ort. română.

Se votează, cu àdaosul, ca episcopul *Șaguna* se comunice, atât petițiunea, cât și adresa de mulțămită, care încă nu e gata, și cu alți bărbați competenți, înainte de a le trimite la locul destinațiunii.

In epitropia diecesană se realeg membrii de până acuma (Hania, Brote și Roșca), iar autenticarea procesului verbal al ședinței acesteia se lasă în grija unei comisiuni. Fiind deci terminate agendele sinodului, episcopul Șaguna se scoală în picioare și rostește următoriul cuvânt archieresc de încheiere, pe care membrii sinodului îl ascultă asemenea ridicați în picioare:

„Așa-dară cu ajutoriul lui Dumnezeu am săvârșit lucrările sinodului nostru. Dacă este vre-o mângăere purcezătoare din frica lui Dumnezeu și din nisuința către tot ce este bun, care pentru toți timpii rămâne ce e mai bun, atunci nu este om care se simtă mai mare mângăere de cum simțesc eu. (Se trăiască!)

Eu sunt astăzi plugariul acela, care cu mare grijă a arat holda sa, o a sămănat cu grăunțul cel mai fructifer, a avut toată earna, primăvara și vara grijă de holda sa, și eșind se secere a săcerat seceriș bogat. (Se trăiască).

Insă nu le spun eu acestea în înțelesul bogatului aceluia despre care cetim în Evangelie, că atunci când şi-a umplut magazinele sale a vorbit cătră sine: „Vezi suflete, mânâncă, bea şi te desfătează acum“, ci eu de tot din contră, pentru secerişul acesta mulțămesc lui Dumnezeu, dar' mulțămesc şi roadelor de unde a provenit acest seceriş bogat. Şi când zic, că mulțămesc pentru rodul acesta, înțeleg o adevărată laudă a inimilor, a cugetărilor şi purtărilor celor înțelepte, ale tuturor membrilor sinodului nostru. (Să trăiască!)

Ştiu că veți crede, de aceea zic, că mângăierea aceasta a mea în loc să mă facă fălos, să mă facă fudul, mă va umilì, şi precum plugariul cu atâta mai mare îngrijire are pentru holda sa, cu cât vede mulțimea roadelor ce le capătă de acolo, aşa şi eu, secerişul acesta duhovnicesc ce l'am secerat nu-'l privesc de al mén, ci de al nostru al tuturora, şi voiu căuta ca totdeuna asemenea seceriş să avem.

Ați fost, iubiților frați şi fii sufleteşti, într'adevăr pe muntele Sionului, ați petrecut în cetatea Ierusalimului celui nou, v'ați apropiat, ba v'ați împreunat cu sfinții şi aleşii lui Dumnezeu, ați dovedit că v'ați adunat în numele lui Iisus Christos, dar' prin purtarea şi lucrarea Voastră ați dovedit totdeodată, că într'adevăr Iisus Christos a fost între noi.

De unde armonia aceasta mare, de unde înțelegerea aceasta minunată, dacă nu de acolo, că unicul cap al bisericei noastre a lucrat în mijlocul nostru? In lucrarea noastră se arată lămurit adeverirea cerințelor mântuitoriului Christos, unde zice, că cerul şi pământul vor trece, dar' cuvintele lui vor rămâneà. Unde e Iisus Christos, acolo numai poate să fie dragoste şi înțelegere, şi ast-fel apoi şi sfârşitul numai bun poate să fie.

Aşa şi prin purtarea sinodului s'a arătat, că cuvintele mântuitoriului nu vor trece, deşì cerul şi pământul poate să treacă. Şi precum la început am zis, că să mulțămim lui Dumnezeu că ne-am putut aduna, aşa şi la sfârşit se zicem: mulțămim lui Dumnezeu că ast-fel am putut lucra, spre binele, spre vaza bisericei şi spre cinstea tuturora, Amin“. (Se trăiască nesfârşite).*)

La aceste părinteşti cuvinte a răspuns în numele sinodului Archimandritul *Ioan Popasu,* vorbind următoarele:

„Preastimate şi preavenerate părinte! Prealuminat sinod! Cu drept cuvânt să zice, că un preot bun este o binecuvântare pentru

---

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1864 numărul 31.

poporul pe care-'l păstoreşte. Aşa ce vom zice noi, iubiţi ascultători, despre Preasfinţia Sa, marele nostru Archiereu, care atâta a stăruit pentru îmbunătăţirea intelectuală, morală şi religioasă a poporului ţinător de biserica noastră dreptcredincioasă? Ce vom zice noi despre Preasfinţia Sa, care a stăruit într'atâta pentru înzestrarea eparchiei noastre cu însemnate fundaţiuni, cu realităţi, chiar şi din averea proprie a Escelenţiei Sale? (Să trăiască!) Ce vom zice despre Archiereul nostru, care a mijlocit cu influenţa sa cea puternică la înaltul tron împărătesc de s'a înzestrat eparchia noastră cu 50,000 fl. v. a. pe tot anul? Ce vom zice, iubiţi membri ai venerabilului sinod, de Preasfinţia Sa bunul nostru Archipăstor, care, dându-ne esemplu de credinţă şi alipire neclătită cătră înaltul nostru împărat (Să trăiască!), a condus corabia mult încercatei noastre naţiuni în timpurile cele mai primejdioase cu invederata primejduire a scumpei sale vieţi? Ce vom zice despre Archiereul acela al nostru, care a avut marea bunătate a ne restituì, a reînvia constituţiunea primitivă a bisericei noastre dreptcredincioase? Negreşit, că aceasta vom fi siliţi să mărturisim, că venirea Preasfinţiei Sale în aceasta eparchie a fost cel mai mare dar dumnezeesc asupra noastră a tuturora, căci Preasfinţia Sa este al doilea Moise, care ne-a scăpat de suferinţele timpurilor celor vitregi. Că Preasfinţia Sa este vrednic de a se numì între Archiereii cei mai mari ai bisericei noastre. Şi aşa noi, membrii sinodului, ca adevăraţi fii ai Escelenţiei Voastre, vă mulţămim cu lacrimi pentru toate bunătăţile ce le-aţi vărsat asupra poporului nostru din Transilvania, şi pot zice din toată monarchia austriacă. Vă mulţămim din genunchi pentru cruntele osteneli ce aţi pus la elaborarea proiectului, şi vă rugăm să ne iertaţi pentru slăbiciunile şi nedumeririle ce am arătat în decursul desbaterilor, şi vă făgăduim serbătoreşte înaintea lumii, că vom păstra în inimile noastre strălucitul nume al Escel. Voastre din neam în neam, întru binecuvântare". (Sgomotoase „Să trăiască!")*)

Frumoase şi înălţătoare de inimi au fost aceste ultime momente ale sinodului. Conducătoriul şi membrii sinodului erau de o potrivă convinşi din adâncul inimei, că lucruri mari şi binefăcătoare pentru biserică au săvârşit. Şi între lacrimi de bucurie s'a depărtat din biserică, după cum spune „Telegraful Român", organul oficios al diecesei gr.-ort. române din Ardeal, care îşi încheie raportul dat despre

*) Din »*Teleg. Român*«, anul 1864, numărul 31.

aceasta ultimă ședință a sinodului (numărul 31 din anul 1864) cu următoarele cuvinte:

„Cât au fost de festive momentele când adoratul Archipăstor a rostit profundul seu cuvânt și când părintele Archimandrit i-a răspuns cu voce tremurătoare de gravitatea sentimentelor, nu poate ști decât numai cei ce a fost de față. Părintele episcop era pătruns până la lacrimi. Mulți din părinții sinodului lăcrimau. Au fost momente mari, grave, neuitate și de neuitat".

De notat e, că regulamentul de organisare votat din partea acestui sinod a fost pus în practică numai decât în partea sa referitoare la *parochii*, și că întregul regulament a fost luat de basă la compunerea legii fundamentale actuale a bisericei gr.-ort. române din Transilvania, Ungaria și Banat, a *statutului organic*, inarticulat în șirul legilor țerii.

Petiția sinodului.

Rămâne să mai cunoaștem cuprinsul petițiunei îndreptate în numele acestui sinod diecesan către M. Sa, domnitoriul țerii, în chestia *reînființării metropoliei gr.-ort. române*. A fost de următoriul cuprins:

„Maiestatea Ta ces. reg. apostolică! Preaînălțate împărate și mare principe! Din descoperirile făcute din partea Escelenției Sale preasfințitului părintelui nostru episcop Andreiu baron de *Șaguna* a înțeles sinodul preaumilit subscris, că M. Ta ces. reg. apostolică te-ai îndurat prea grațios în urma petițiunei așternute prin prea sfințiții episcopi Andreiu baron de Șaguna al Ardealului și Procopiu Ivacicovici al Aradului, împreună cu mai mulți deputați români gr. orientali din Ardeal, Banat, Ungaria și Bucovina, în 15 Martie 1862, a te declara prin preaînaltul autograf din 25 Iunie 1863, că intențiunea preaînaltă a M. Tale ces. reg. apostolice este, ca pentru Românii bisericei gr.-ort. să se înființeze o metropolie de sine stătătoare coordinată.

Mai încolo însă ni-se împărtăși și aceea, că mai nainte de a se decide prin M. Ta că fire-ar oare de a se restrânge deocamdată acea metropolie numai la marele principat din Transilvania, ori de a se estinde aceeași acum îndată și asupra Românilor tuturor de religiunea gr.-ort. din Ungaria, a-'i aflat de bine a provoca pe părintele episcopul nostru ca să-'și dee o părere motivată în

ambele aceste direcţiuni, ceea-ce şi urmă din parte-'i, însă numai într'o direcţiune, şi adecă în aceea, ca metropolia chestionată să se estindă acum îndată asupra tuturor Românilor de religiunea gr.-ort. din ţerile M. Tale, şi rămânând ca şi sinodul acesta, în urma unei provocări noue urmate din partea înaltei cancelarii aulice transilvane, încă să se declare în privinţa aceasta, şi anumit în direcţiunea dintâia.

Noi trebue să mărturisim, că pe cât ne îmbucură preaînalta resoluţiune a M. Tale în privinţa înfiinţării unei metropolii române gr.-ort. independente şi coordinate cu cea sârbească, pe atât ne umplu inimile de întristare provocarea de a ne declara în acele direcţiuni, va se zică şi în privinţa restrângerii deocamdată a metropoliei înfiinţânde numai la marele principat al Transilvaniei, deoarece împrejurarea aceasta ne insuflă o grijă şi o temere chiar, că cererile cele multe şi dorinţele cele drepte ale preacredincioşilor sudiţi ai M. Tale români de religiunea gr.-ort. încă sunt departe de realisare, şi că acelea nu se vor împlinì ast-fel după cum cere instituţiunea bisericei noastre, sprijinită de credinţa şi alipirea noastră către tronul împărătesc, documentate deja de atâtea-ori şi prin atâtea sacrificii din parte-ne, ci că prin urmare o parte a naţiunii române de religiunea gr.-ort. din ţerile M. Tale va rămânea şi mai încolo ruptă de matca ei şi subordinată unei hierarchii sârbeşti anticanonice faţă cu coreligionarii români, ceea-ce ar trage după sine, nu numai vătămarea canoanelor şi a dreptului nostru istoric bisericesc, ci şi a convingerei religioase a acelor Români.

Pentru aceea, sinodul acesta, deşi aproabă şi el din parte-'şi paşii făcuţi de preasfinţitul nostru episcop până acum în privinţa restaurării metropoliei noastre, şi prin urmare şi părerea ce şi-o dădù acelaşi la însărcinarea M. Tale numai în a doua direcţiune, că adecă metropolia să se estindă acum îndată asupra tuturor Românilor de religiunea gr.-ort. potrivit cererilor noastre de până acum, şi deşi-'l rugà mai încolo, ca această declaraţiune prea umilită a noastră să o aducă pe cărarea sa cât mai curând la cunoştinţa preaînaltă a M. Tale, totuşi sinodul preaumilit subscris nu să poate reţineà de a nu îndrepta totodată şi o petiţiune nouă către tronul M. Tale, rugându-se prea umilit, ca să te înduri M. Ta pe lângă încuviinţarea petiţiunii aşternute M. Tale în 15 Martie 1862 prin episcopii şi deputaţii români de religiunea gr. ort. din Ardeal, Banat, Ungaria şi Bucovina a ne concede cât mai curând reînfiinţarea metropoliei noastre cu estinderea acum îndată asupra tuturor conaţionalilor şi

coreligionalilor nostri din ţerile amintite, că aşa să ne putem şi noi constitui odată bisericeşte, în sensul canoanelor bisericei noastre.

Aceasta ne vedem constrânşi a cere dela M. Ta cu atât mai vârtos, cu cât:

I. Ne declararăm sărbătoreşte în mai multe rânduri, că noi prin restaurarea vechei metropolìi nu avem de cuget a întroduce nici o noutate în biserica noastră, ci numai aceea ce am avut şi mai înainte şi ce perdurăm numai în urma măsurilor celor siluitoare politice, caşunate prin vitregitatea timpurilor trecute. Pentru-că noi avurăm fericire a documenta înaintea M. Tale în petiţiunile noastre de mai nainte prin nenumărate şi neresturnavere argumente până la evidenţă, că noi am avut metropolia noastră canonică şi legală cu scaunul ei în Ardeal, de care s'au ţinut toţi Românii din Ardeal, Ungaria şi Banat, până la începutul veacului al 18-lea, când aceea încetă de a mai esista, însă numai politiceşte, iar' nu şi bisericeşte, căci bisericeşte ea nici odată n'a încetat, ci există încă şi astăzi.

Acest adevăr istoric nici-odată nu s'a tras la îndoială din partea regimului M. Tale.

II. Intru asemenea ne luarăm voie de nenumărate-ori în petiţiunile aşternute M. Tale a cita canoanele bisericei noastre, cari nu numai că ne dau dreptul, dar' încă ne şi demandă strâns şi sub grea răspundere restaurarea metropoliei noastre, ceea-ce ca nişte erezi credincioşi ai bisericei şi strămoşilor nostri trebue să şi împlinim.

III. Legăturile sclavismului timpurilor trecute cari ţineau ferecată ca pe o sclavă biserica noastră se sfărâmară deja pentru toţi timpii prin iubirea de dreptate a M. Tale, şi astăzi când pretutindenea domneşte libertatea confesională, şi biserica noastră încă este egal îndreptăţită şi autonomă, restrângerile şi asupririle religionare nu mai pot aveà loc, şi prin urmare şi legăturile cu cari se lega metropolia noastră cea veche în urma ordinaţiunilor preaînalte din 30 Septemvrie şi 9 Octomvrie 1783 încă se ridicară.

IV. Restaurarea metropoliei noastre în chipul cel vechiu canonic şi după dreptul ei istoric nedisputaver nu invoalvă şi nu poate involva nici o vătămare a drepturilor altor biserici.

V. Maiestatea Ta ces. reg. apostolică însuţi te-ai îndurat deja în două rânduri a te enunţa în principiu pentru înfiinţarea unei metropolii române gr.-orientale, şi adecă odată în 25 Septemvrie 1860 prin resoluţiunea preaînaltă la rugarea celor trei senatori imperiali, episcopul Andreiu baron de Şaguna, Andreiu de Mocsonyi şi bar.

Nicolau Petrino, declarând părinteşte, că nu eşti neaplecat înfiinţării unei metropolii române, iar' a doua-oară prin resoluţiunea preaînaltă din 25 Iunie 1863, menţionată la începutul rugămintei acesteia.

Ast-fel stând lucrul, va se zică, având noi în privinţa cererei noastre de faţă dreptul istoric, canonicitatea şi legalitatea, documentate aşa de evident, pe partea noastră, şi fiind pe lângă acestea biserica noastră astăzi egal îndreptăţită şi autonomă, suntem nutriţi de acea speranţă mare, că motivele împedecătoare la restaurarea metropoliei, recunoscută în principiu şi de M. Ta, cât mai curând se vor ridica, şi aşa în curând ne vom vedeà neîmpedecaţi întru organisarea şi constituirea canonică a hierarchiei şi bisericei noastre peste tot, — că şi noi, precum toate popoarele de sub sceptrul M. Tale, nu vom fi lipsiţi în privinţa bisericească de salutarele consecvenţe ale egalei îndreptăţiri confesionale, proclamate şi garantate aşa de sărbătoreşte de pe tronul împărătesc, şi că în curând ne vom bucura şi noi de dreptul nostru bisericesc ce ni-'l dau aşezemintele cele positive ale bisericei noastre şi istoria ei.

Maiestate! Românii de religiunea gr.-ort. din ţerile M. Tale sunt de acea convingere, că a bătut şi pentru ei ora deplinei eliberări bisericeşti, şi n'au perdut speranţa, că M. Ta ces. reg. apostolică, faţă cu credinţa şi alipirea lor de tronul împărătesc, documentată până acuma totdeuna cu mii de sacrificii, nu vei mai suferì ca ei să rămână şi mai încolo în privinţa bisericească într'o stare abnormă, anticanonică şi de tot năcăjită, ci te vei îndurà preagraţios a le împlinì dorinţele lor cele ferbinţi şi în privinţa aceasta şi a şterge lacrămile pe cari ei de multe decenii le varsă înaintea tronului Maiestăţii Tale.

Pentru aceea, sinodul acesta reînoindu-'şi preaumilita sa rugăminte mai sus menţionată, rămâne pentru totdeuna cu cea mai profundă credinţă şi devoţiune, ai Maiestăţii Voastre până la moarte credincioşi sudiţi. Din sinodul diecesan al bisericei gr.-ort. ţinut în Sibiiu în 22 şi următoarele zile ale lunei lui Martie 1864." (Urmează subscrierile). *)

---

*) Cf. *Dr. Ilarion Puşcariu:* „Metropolia Românilor ortodoxi din Ungaria şi Transilvania", Sibiiu, 1900. Pag. 218—221.

http://statuldacia.info

Congresul sârbesc din Carloveţ.

Patriarchul sârbesc din Carloveţ muri-se înainte cu doi ani, şi congresul naţional al bisericei greco-orientale din Ungaria şi Banat era convocat pe 4 August n. 1864 la Carloveţ pentru a face alegerea urmaşului.

In urma comunităţii hierarchice pe care Românii gr. ort. din Ungaria şi Banat o aveau cu Sârbii, parte din congres puteau să facă şi câţi-va Români, aleşi în cercuri electorale curat româneşti. Erau însă puţini membrii români ai congresului naţional sârbesc, fiind-că Sârbii s'au fost îngrijit ca cercuri electorale curat româneşti să nu fie prea multe. Ast-fel mulţi nu puteau se între nici în congresul acesta, chemat să aleagă pe noul patriarch sârbesc. De aceea s'a ventilat ideia în preajma alegerilor ce erau să se facă pentru congres, că oare nu ar fi mai bine, dacă Românii rămân acasă şi nu merg la congres, şi dacă peste tot credincioşii români ai bisericei gr.-or. din Ungaria şi Banat nu iau parte la alegerile pentru congres?

Din frământările de natura aceasta a eşit biruitoare ideia acelora cari ziceau, că Românii *trebue* să meargă şi ei la congres, dacă se poate în număr cât de mare, iar' în cas de necesitate fie şi in număr cât de mic, nu pentru-ca să aleagă patriarch sârbesc, ci pentru-ca se preciseze acolo în faţa Sârbilor şi în faţa comisarului împărătesc punctul de vedere al Românilor, care e acela, că *nu mai pot rămânea în comunitate hierarchică cu Sârbii,* şi prin urmare să-'i induplece pe acestia la legarea unei înţelegeri pacinice pentru desfacerea tovărăşiei hierarchice din trecut.

Au ales deci şi Românii 13 deputaţi la congresul sârbesc, cari au luat drumul din vreme spre Carloveţ pentru a fi acolo la deschiderea congresului. Bihorul n'a ales, şi n'a ales nici cercul electoral românesc *Mehadia* din graniţa militară, care a trimis consistoriului din Vârşeţ declaraţie, că de oare-ce:

„din partea naţiunii noastre române din provinciile împărăteşti austriace, precum prin o deputaţiune număroasă la anul 1862, aşa şi după aceea din mai multe părţi s'au subşternut înaintea preaînaltului tron al M. Sale împăratului cererea, că să ni-se dăruiască îngăduinţa de a puteà aveà metropolitul nostru român de mărturisirea noastră răsăriteană ortodoxă, *pe basa fostei metropolii române din Alba-Iulia,* şi cu aceea totodată să avem şi hierarchia noastră română ortodoxă deschilinită de către cea sârbească, din mai multe şi mai mari cause motivată: drept aceea, comunele bisericeşti române din ţinutul Mehadiei nu pot lua parte la adunarea şi ţinerea congresului numit carloviţian, mai ales la alegerea metropolitului pentru naţiunea sârbească, ci lasă alegerea aceea bunăvoinţei fraţilor sârbi. Totdeodată doresc şi aşteaptă preaînalta disposiţiune, după care se va ţineà *un congres naţional pentru naţia noastră română,* la care se va puteà lua înainte, precum alegerea doritului metropolit, aşa şi desbaterea şi organisarea hierarchiei române şi a altor obiecte în interesul bisericei, al preoţimei şi al şcoalelor naţionale, aşa precum se va afla de mai bine şi drept din partea organelor inteligente române bisericeşti şi politiceşti".

Despre cele isprăvite în congres din partea celor 13 deputaţi români a dat raport amănunţit unul dintre conducătorii Românilor, *Vincenţiu Babeşiu*, în »*Concordia*« din Budapesta, în coloanele căreia (Nr. 61 din 1864) scria următoarele:

. . . „În congresul naţiunii ilirice din Carloveţ factorul principal e comisariul împărătesc, ca representant al M. Sale. Deci datorinţa noastră pretindea, ca mai nainte de toate să ne clarificăm treaba cu comisariul împărătesc. Mai întâiu să presintă aceluiaşi Duminecă în 31 Iulie la 9 ore dimineaţa Ilustritatea Sa domnul Andreiu de *Mocsonyi,* descoperindu-'i cu toată bunacuviinţă scopul, interesele şi intenţiunile noastre şi rugându-'l pentru o primire solemnă colectivă a Românilor încă în aceeaşi zi. După o desbatere şi consultare lungă, mai mult cordială decât oficioasă, domnul general şi comisar

46*

împărătesc recunoscù loialitatea şi necesitatea intenţiunilor noastre şi se arătă pătruns de o rară graţie şi bunăvoinţă către Români.

Tot în aceasta zi, între 12 şi 1 după ameazi, cinci trăsuri încărcate cu deputaţii români, cu adânc veneratul lor episcop Ivacicovici în frunte, traseră, venind din Carloveţ, la cortelul preamăritului domn comisar împărătesc în Petrovaradin, unde deputaţii români întâia-oară se presentară oficios, în numele naţiunii române ortodoxe din Ungaria şi Banat, şi fură primiţi şi trataţi într'adevăr ca demnii representanţi ai unei naţiuni atât de brave şi loiale.

De aici încolo terenul nu mai aveà nici o greutate pentru noi. Domnul comisar, convingându-se din paşii şi cuvintele noastre despre atitudinea, loialitatea şi soliditatea intenţiunilor noastre, — ne prevenia cu o graţie şi distingere rară.

Luni, în 1 August, întrând comisariul împărătesc cu prescrisa estraordinară pompă şi solemnitate, între bubuitul tunurilor Petrovaradinului şi a treascurilor Carloviţului, întimpinat de deputaţiuni număroase şi strălucite, cu ovaţiuni şi vivate în Carloveţ, şi ocupânduşi cortelul oficial în casa magistratului, după-ce administratorul metropolitan şi episcopii unul câte unul îşi făcură reverinţa, — deputaţii români iarăşi toţi împreună, cu episcopul lor Ivacicovici în frunte, 'i-se presentară în cel mai sărbătoresc mod. Episcopul Ivacicovici cetì o alocuţiune în care apostrofă, că Românii faţă cu congresul sârbesc electiv sunt necesitaţi a păstra o posiţiune estraordinară, pe care dorind a o motiva, legitima şi scuza, au compus o declaraţiune către Ilustritatea Sa domnul comisar şi un preaumilit memorand către M. Sa, pentru ale căror primire şi graţioasă respectare ei se roagă cu toată cuviinţa. După aceasta îndreptă subscrisul (*Babeşiu*) câte-va cuvinte scuzătoare de acest pas şi întinse domnului comisar ambele scrieri, pe cari Ilustritatea Sa le primi între asigurări de cea mai viuă părtinire a acelora la Maiestatea Sa şi la locurile mai înalte.

Cuprinsul declaraţiunii şi memorandul cred că se va publica cât de curând pe deplin, şi pentru aceea aici mă mărginesc a atinge despre acelea numai atâta, că declaraţiunea are de temă a schiţa momentuoasele cause pentru cari Românii nu pot nici decum să privească congresul alegător din Carloviţ de congres şi al Românilor şi pe alegândul archiepiscop şi metropolit de suprem archipăstor şi al lor, şi pentru aceea nici nu pot lua parte la alegere, — fără ca pentru aceasta să poată cădeà asupra lor şi numai umbra de nelo-

ialitate și renitență. Iar' memorandul lămurește mai pe larg tot aceasta temă și cuprinde preaumilita rugare pentru cât de curânda grațioasă resolvare a metropoliei ortodoxe române.

Cu aceste acte misiunea noastră față cu regimul era terminată, și încă cât de bine terminată. Știrea despre acest pas al nostru, al cărui cuprins și moment până aci numai unor puțini corifei ai Sârbilor, — cu cari noi dintru început întraserăm în relațiuni amicabile, — era cunoscut, să lățì curînd în tot Carlovețul și mărì nespus vaza Românilor și respectul față de conducătorii lor. Deputații români fură chemați și binevăzuți și ospătați la festivele mese, atât ale comisariului, cât și ale administratorului metropolitan, — și nu se poate descrie triumful ce celebrà bunul tact și solidul caracter, frățasca armonie ce manifestară representanții Românilor la toată ocasiunea.

La deschiderea formală a congresului, Joi în 4 August, Românii se înfățișară toți, ținând această solemnitate de o formă neesențială. Ear' apoi desvoltându-se la această ocasiune, cu permisiunea comisarului împărătesc, o luptă parlamentară între părinții partidelor, deși în decursul aceleia mai de către toți cuvântătorii se atingea din adins causa noastră cu hierarchia sârbească, Românii totuși se abținură strâns de ori-ce participare la aceste discuțiuni, luând almintrelea plăcută notiță în inimile lor despre foarte frățeștile espectorațiuni ale deputaților sârbi.

Aici nu pot a nu aminti, că Escelenția Sa dl administrator al metropoliei în cuvântările sale foarte frumoase și frumos perorate de repețite-ori să încercă a aminti și de națiunea română pe lângă cea sârbească, și oare-și-cum a transfigura congresul sârbesc într'o parte de congres și al Românilor, dar' nu-'i se prindea încercarea de fel, și amintirea națiunii române se potrivea în textul orațiunilor sale chiar ca mazărea în părete. Noi din parte-ne atât acea întreprindere a Escel. Sale, cât și unele asemenea răspunsuri ale preamăritului domn comisar împărătesc, le atribuiam laudabilei dorințe de a gajula Românilor presenți.

In fine sosì ziua de Vineri, 5 August, destinată pentru deschiderea actului de alegere. La 8½ ore dimineața să celebrà în catedrală chemarea spiritului sfânt, de aci deputații toți, cu comisariul și cu episcopii în frunte, purceseră în sala de adunare, și Românii, remânând ei cevași îndărăpt, chiar atunci sosiră în sală când comisariul împărătesc s'a fost așezat pe tron. Văzându-'i deci comisariul, cu o nespusă grațiositate se ridică de pe tron și pășì spre ei,

unde apoi spre surprinderea şi uimirea întregei adunări se înţelese cu dl de *Mocsonyi* asupra momentului şi modalităţii făcândei manifestaţiuni. Deci deschizând dl comisariu şedinţa, amintì despre declaraţiunea şi paşii ce-'i făcuseră Românii înainte cu patru zile înaintea sa şi de rugarea lor ca să li-se ierte a face o asemenea declaraţiune şi congresului naţiunii sârbeşti deadreptul, o rugare care n'ar fi cu cale să li-se denege. Una însă adaoge, că adecă nu voeşte şi nu poate se permită, ca asupra declaraţiunii Românilor să se întâmple nici cea mai mică şi mai puţină discuţiune. După aceasta dete cuvântul subscrisului (*Babeşiu*) şi subscrisul îndreptă cătră adunare şi prin adunare cătră naţiunea sârbească un discurs tot de materia declaraţiunii şi a memorandului mai sus amintit, însă de o formă cu totul diferitoare, împreunând ea cât de mult graiul inimei cu cel al minţii, după cum să cuvine aceasta într'un discurs al unei naţiuni cătră altă naţiune amată şi stimată.

Acest discurs ce culmină în despărţirea, înse frăţească şi binevoitoare, de congres, a trebuit să facă mare şi profundă întipărire în ascultători, fiind-că de repeţite-ori erupseră în „*Zsivio*" entusiastice, şi după ridicarea şi îndepărtarea domnului comisar, căruia de loc îi urmară şi Românii, toţi binişor îi petrecură pe acestia, şi anume pe subscrisul cu urări, îmbrăţişeri şi strângeri de mână.

Tot în aceea zi după ameazi Românii, earăşi cu veneratul lor episcop Ivacicovici în frunte, îşi luase sănătate bună, atât dela administratorul metropolitan, a cărui alegere de archiepiscop şi metropolit acum era sigură, cât şi dela domnul general şi comisar împărătesc, cu care ocasiune acest din urmă făcù Românilor pentru purtarea lor cea loială, solidă şi resolută cele mai recunoscătoare elogii şi complimente.

Cu aceasta Românii îşi împliniră, după cum văzurăm, şi după cum ne vom convinge şi din jurnalistica sârbească, cu toată demnitatea frumoasa lor misiune, precum numai se poate dori şi aştepta, şi în ziua următoare plecară din Carloveţ care încătrău. Aşa să împlinesc misiunile, fie ori-cât de grele, dacă ele sunt combinate şi conduse de un cap înţelept, încărcat de ştiinţă şi esperienţă şi devotat curat numai fericirei naţiunii sale şi bunului comun. Pe câţi Sârbi de toată clasa i-am auzit văerându-se că nu au şi ei un *Mocsonyi!* Incheiu cu buna credinţă, că am contribuit earăşi câtva la înaintarea şi popularisarea sfintei noastre cause, şi cu dulcea speranţă, că lucrurile şi ostănelele noastre în Carloveţ nu vor rămânea fără meritatul succes. *Babeşiu*".

Eată acum vorbirea rostită de *Vincențiu Babeșiu* în fața congresului sârbesc în ședința din 5 August n.

„Ilustrisime domnule general și comisariu al congresului! Preamărite congres, mult stimați domni! Dați-'mi voie, ca în acest sărbătoresc moment, când congresul națiunii ilirice, sau proprie sârbești, fiind el constituit și deschis, va să pășească la deslegarea momentuoasei sale taine, — să pot îndrepta către domniile voastre, și prin d-voastră, cari în aceasta adunare pe terenul administrațiunii bisericești representați națiunea sârbească, cătră aceasta nobilă și prețuită națiune, în numele poporului român de religiunea orientală dreptcredincioasă pe carea noi avem onoarea a o representà, un cuvânt frățesc, serios, sincer și solemn.

Permiteți'mi a o face aceasta, de oare-ce d-voastră nu pricepeți a noastră, iar' noi nu pricepem a d-voastre dulce limbă națională în măsura recerută, în limba germană, în limba culturei și estinderei celei mai generale, carea, după cum credem noi, chiar pentru aceasta va răspunde scopului nostru mai pe deplin.

Să-'mi iertați a vă observa aicea mai nainte de toate cu toată cuviința, că cuvântul meu, cuvântul ce am onoare a vi-'l zice, e espresiunea celor mai curate sentimente ale noastre ale tuturora, e resultatul înțelegerii noastre colective.

Prea stimați domni! Când eu și condeputații mei de naționalitatea română din diecesele Aradului, Timișorii și Vârșețului fuserăm încredințați cu misiunea la acest congres național, comitenții noștri, pe temeiul dorinței celei adevărate și comune a poporului, care, firește, lor le era mai bine cunoscută, ne-au descoperit o poftă și o voință deosebită în privința comportării noastre observânde față cu acest mărit congres. Implinirea curată și credincioasă a acelei pofte și voințe noi o recunoaștem de cea mai sfântă lege a datorinței și onoarei, căreia într'o parte și până acum am corespuns prin două scrieri ce conduși de mult amatul și înalt stimatul nostru episcop dela Arad întinserăm Ilustrității Sale domnului ces. reg. general și comisar al congresului cu toată solemnitatea, în ziua solemnei sale întrări în Carloveț, din cari scrieri am avut onoare a vă împărtăși și d-voastre tipărituri, iar' prin acest de față sărbătoresc act dorim și suntem datori a-'i face cu totul din destul întregindu-ne și completându-ne misiunea.

Preastimați domni! Națiunea română de religiunea orientală dreptcredincioasă din toate țerile locuite de ea ale marei Austrie,

iar' anume, acea parte întregitoare a ei ce locuește în Ungaria și Banat, de mulți ani încoace a întreprins la toate potrivitele ocasiuni toți pașii legali ce numai să puteau cugeta spre acel scop, ca legătura administrativă, zic singur numai cea administrativă legătură a bisericei ei române naționale să se desfacă de hierarchia bisericei naționale sârbești din Carloveț, și pentru-ca ea, națiunea română, să se repună iarăși în posesiunea străvechei, independentei sale hierarchii naționale, care pe calea dreptului bisericesc nici-când nu s'a desființat, ci numai în faptă s'a suprimat prin violența nefavorabilelor împrejurări ale timpurilor.

Națiunea română a făcut aceasta, pentru-că legătura administrațiunii bisericei ei cu Carlovețul, care dintru început credem că va fi fost de mare însemnătate și folos pentru ortodoxia întreagă, mai la urmă, în decursul timpurilor, devenì pentru poporul român, și anume pentru cultura și desvoltarea sa națională împedecătoare și apăsătoare, națiunea română a făcut aceasta, și a trebuit s'o facă, și nu va înceta a o face, pentru-că conștiența ei cea deșteptată pe de o parte o face să simtă această legătură cu Carlovețul de ne mai suferibilă, și pentru-că de altă parte esperiența îi arată aceea, că pentru comunele cele mai sfinte interese ale ambelor națiuni ea e foarte periculoasă, și pentru frățasca armonie, iubire și stimă a ambelor națiuni către olaltă nespus de stricăcioasă.

Scurt, conștiența, esperiența, interesul comun și totdeodată plecarea cea mai sinceră către națiunea soră sârbească înduplecară pe națiunea noastră a nu cruța nici un sacrificiu, nici o osteneală, spre a pune odată capăt unei referințe ce se vedea a nu mai puteà servì altui scop, decât reciprocei stricări și slăbiri, înstrăinări și neîncrederi a duor popoare destinate după fire, patrie și biserică, a fi surori adevărate.

Românul multele și feliuritele apăsări și despoieri naționale ce și-a permis față cu el mai marii bisericii sârbești naționale, adese-ori cu multă consecvență și fără de tot scrupulul și toată cruțarea, nu le mai ține minte. El știe bine să deosebească între faptele singuraticilor dignitari cu rea pricepere sau orbiți de egoism și între nobilele sentimente, intențiuni și interese ale iubitei națiuni sore, și chiar pentru aceasta pașii Românului nici decât n'au fost și nu vor fi conduși de ură și mânie, ci curat numai de iubire și amiciție și de comunul sfânt interes.

Inaltele organe ale M. Sale, ba chiar şi M. Sa preagraţiosul nostru domn însuşi, de repeţite-ori a recunoscut prin mai multe înalte şi preaînalte acte şi manifestaţiuni dreptatea, necesitatea şi utilitatea loialelor atâtor nisuinţe ale naţiunii române, şi a binevoit a promite curânda, positiva împlinire a acestora.

Deci, înalt stimaţi domni şi fraţi! Stând treaba aşa, precum noi aceasta în scrierile noastre predate dlui general şi comisar al congresului mai pe larg am lămurit'o, credem a fi arătat clar şi invederat, că archiepiscopul şi metropolitul sau patriarchul ce e să se aleagă prin aceasta mult stimată adunare nici decum nu poate fi destinat ca să fie şi al Românilor archiepiscop şi metropolit, cum-că aşadară participarea naţiunii române prin noi la aceasta alegere ar fi un inconvenient, cvalificat numai spre a împedeca curânda noastră frăţască descurcare şi a mări şi înmulţi pericolele şi daunele legăturii noastre hierarchice.

Din aceasta causă poporul nostru român întreg şi pretutindeni s'a pronunţat cu unanimitate, şi în urma acestora ne-am aflat şi noi determinaţi, a nu lua parte activă la acest congres. Iar' dacă totuşi noi toţi aleşii Românilor am venit a ne înfăţişà aici cu toată cuviinţa, aceasta o făcurăm mai înainte de toate din înăscuta loialitate a noastră către preaînaltele disposiţiuni ale M. Sale preagraţiosului nostru rege şi domn, mai departe din respectul ce-'l avem către preademnul locţiitor al Maiestăţii Sale, domnul comisar al congresului, şi în fine din adevărata, sincera iubire şi stimă ce nutrim în pieptul nostru faţă de sora naţiune sârbească, respective faţă de bravii fii şi representanţi ai ei, pe cari noi, în numele naţiunii noastre, în persoană eram datori din toată inima ai saluta, şi despre sentimentele şi intenţiunile noastre a-'i convinge.

Noi credem că domniile voastre, mult stimaţilor fraţi, cuprindeţi şi apreciaţi motivele şi tendinţele noastre pe deplin şi recunoaşteţi comportarea noastră de unică ce corespunde sfinţeniei causei noastre şi dificultăţii posiţiunei noastre. Deci noi nutrim speranţa, că d-voastră, ca fraţi adevăraţi ai nostri veţi conferì din toate puterile, pentru-ca cât se poate de curând să ne desfacem, regulăm şi fixăm frăţeşte reciprocele noastre referinţe hierarchice, pentru-ca în chipul acesta toate greutăţile şi diferinţele ce esistă între ambele noastre naţiuni cât mai curând să se compună şi delăture, pentru-ca noi de aci înainte ca fraţi buni, liberi de ori-ce temere sau neîncredere către olaltă, de tot îndemnul de mânie şi amărciune, cu puteri unite, sub

scutul preaînaltului, şi chiar prin conţelegerea, iubirea şi solidaritatea bravelor şi loialelor sale popoare, putintelui tron, — să putem conlucra la apărarea şi asigurarea comunei noastre mame bisericeşti dreptcredincioase orientale, a naţionalităţilor şi limbilor noastre, a prosperării noastre morale şi cetăţeneşti!

Fraţilor! Noi cu aceasta ne-am împlinit misiunea noastră. Noi ne despărţim de voi şi eşim din mijlocul vostru, dar' credeţi-ne, în inimă suntem ai vostri, aşa de adevărat, precum suntem credincioşi şi cuvioşi fii ai sfintei biserici ortodoxe orientale. Păstraţi-ne şi voi, vă rugăm, tot asemenea cordiale sentimente. Salutăm pe eroica naţiune sârbească". (Zsivio!)*)

In şedinţa următoare din 6 August n. congresul naţional sârbesc, compus acum numai din 60 membri de naţionalitate sârbească, a procedat la alegerea patriarchului. Aproape totalitatea voturilor (57) a întrunit-o episcopul *Maşirevici*, care a şi fost intărit din partea domnitoriului.

Eată acum actele de mare însemnătate istorică, pe cari în înţelesul celor espuse mai sus deputaţii români ai congresului electiv naţional sârbesc le-au predat comisarului împărătesc, generalului Iosif baron de *Philipovici:*

I. Declaraţia legitimătoare a deputaţilor români din congresul ilirico-naţional din Carloveţ, cătră Ilustritatea Sa dl general şi comisar împărătesc Iosif baron Philipovici de Philipsburg.

„Ilustrisime domnule general, împ. reg. comisar al congresului!

Umilit subscrişii deputaţi aleşi, precum se vede din credenţionalele predate la locul cuvenit, din partea poporaţiunei române şi a clerului român din diecesele Arad, Timişoara şi Vârşeţ, la congresul naţional iliric, convocat din orînduiala preaînaltă pe ziua de astăzi pentru alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ, ne ţinem de cea mai sfântă datorinţă a declara prin aceasta în toată supunerea, cumcă noi;

considerând că sfânta biserică orientală ortodoxă după fiinţa esternă a ei e biserică naţională, şi că ei, fiind ea chemată în urma determinaţiunilor preaînalte de a conduce cultura poporului şi instrucţiunea publică, caracterul naţional, dacă este să corăspundă misiunei sale înalte, nu e iertat şi nu poate să-'i lipsască;

*) Din »*Teleg. Român.*«, 1864, numărul 63.

considerând, că hierarchia de Carloveţ, ca metropolie sau ca patriarchat, după privilegiile sârbeşti şi mai cu samă după caracterul ei inherent istoric şi faptic e o adevărată hierarchie sârbească naţională şi după dorinţa comună în multe moduri esprimată şi interesele inteţitoare ale naţiunei sârbeşti, trebue să rămână curat naţională sârbească;

considerând, că scaunul metropolitan naţional sârbesc, după canoanele bisericeşti pe drept şi după cuviinţă nu e ertat şi nu se poate înlocui decât numai prin representanţii aleşi ai naţiunii sârbeşti şi cu indivizi apţi de naţionalitatea aceasta, şi ori-ce incungere străină taie în dreptul naţional şi în interesele naţiunii sârbeşti;

considerând, că poporaţiunea română din cele trei diecese ortodoxe orientale, Arad, Timişoara şi Vârşeţ, care numără un milion de suflete şi care singură face cu mult mai mult decât o jumătate din întreaga poporaţiune ortodoxă a celor opt diecese cari se ţin de congresul iliric, — de şi are acelaşi simbol al credinţei cu Sârbii, şi după aceasta, precum şi în urma mai multor relaţiuni reciproce, de şi are mai multe puncte de atingere mai de aproape şi aceleaşi interese cu naţiunea sârbească, totuşi nu se ţine nici decât de biserica naţională sârbească şi nu tinde după interese de cultură şi desvoltare naţionale sârbeşti, ci din contră, posede biserica sa proprie română naţională, după fiinţa ei esternă cu totul deosebită, şi cultura şi desvoltarea voeşte şi trebue să şi-o mijlocească naturalminte în spiritul bisericei sale, în limba sa proprie română, cu totul deosebită de cea sârbească, spre scopul acesta însă hierarchia sârbească naţională, după însuşirea, destinaţiunea şi practica ei comprobată de până acuma nici decât nu poate corespunde;

considerând, că Românii gr.-ort. din monarchie peste tot, şi cei din Banat în special, s'au încorporat la hierarchia sârbească naţională de Carloveţ, precum se ştie, numai în mod necanonic, prin puterea lumească, la inteţirea evenimentelor de pe la capătul secolului 17 şi începutul secolului 18, de bună seamă numai cu intenţiune nobilă preaînaltă, adecă spre folosul şi prosperarea ambelor naţiuni, care încorporare însă în decursul timpurilor, abstrăgând dela firea ei necanonică, s'a desvoltat şi arătat foarte nefolositoare, ba de comun periculoasă;

considerând, că scopul hierarchiei bisericeşti de Carloveţ nici decât nu poate sta în periclitarea şi debilitarea ortodoxiei, prin împedecarea instrucţiunei române poporale, a progresului Românilor, a

luminării şi civilisaţiunii poporului român peste tot, — hierarchia naţională sârbească însă a servit scopului acestuia până acum în o măsură ce s'a făcut de proverb, spre cel mai mare năcas şi spre necomputabila scădere a ambelor naţiuni şi a bisericei lor comune;

considerând, că chiar din respectul abnormităţilor şi inconvenienţelor acestor triste ce neodihnesc conştienţa fie-cărui credincios, naţiunea română din toate părţile monarchiei la toate ocasiunile ce 'i-se oferiră, în parte şi întreagă, precum la anul 1850 diecesa Aradului prin sinodul diecesan ţinut atunci, apoi diecesa transilvană prin repeţite sinoade diecesane, regimentul bănăţan român de graniţă în anul 1851 prin toate comunele lui, în fine şi mai cu seamă după eşirea din viaţă a I. P. S. Sale patriarchului sârbesc Iosif baron de *Rajacici* în primăvara anului 1862, prin o deputaţiune număroasă şi văzută, cu cei doi episcopi din Transilvania şi din Arad în frunte, se rugă prea umilit de M. Sa ces. reg. apostolică pentru preagraţioasa ajutorare prin restaurarea metropoliei de demult române naţionale, şi aceste rugăminţi preaumilite se află în pertractare încă şi-'şi aşteaptă resolvarea finală;

considerând, că M. Sa ces. reg. apostolică preagraţiosul nostru domn şi rege s'a îndurat prea părinteşte în preaînalta scrisoare de mână din 27 Septemvrie 1860 în urma petiţiunii predate în aceasta direcţiune de către cei trei consilieri imperiali extraordinari din Banat, Bucovina şi Transilvania a asigura, că preaînalt acelaşi nu e neaplecat la ridicarea unei metropolii române ortodoxe orientale, iar' în preaînalta scrisoare de mână din 25 Iunie 1863 îndreptată către Escel. Sa domnul ministru şi cancelar de curte conte *Nádasdy* s'a îndurat a declara în chestiunea aceasta mai determinat, că intenţiunea preaînalt a aceluiaşi este „de a se ridica pentru Românii bisericei gr.-neunite o metropolie de sine stătătoare, coordinată cu cea sârbească";

considerând, că Românilor totdeuna şi în toate împrejurările necondiţionat credincioşi M. Sale şi glorioşilor antecesori ai preaînalt aceluiaşi, cuvântul adoratului lor monarch li-a fost, le este şi le rămâne totdeuna sfânt, căruia se încred cu toată siguritatea şi a cărui îndeplinire de aproape chiar pentru aceea o aşteaptă cu cea mai deplină încredinţare, că aşa dară în urma preaînaltei acesteia intenţiuni atât de deschis, clar şi de ţermurit, cât şi marinimos şi graţios esprimate, precum şi în urma argumentelor şi faptelor positive, după părerea noastră foarte importante, mai în sus desfăşurate, Românii nu pot şi nu le este ertat nici decât după dreptul canonic

să considere de archiepiscopul şi metropolitul lor pe archiepiscopul şi metropolitul ce e de a se alege acum în Carloveţ, şi încă cu atât mai puţin, cu cât Românii în congresul naţional iliric în faptă abia după nume, însă de loc nu sunt representaţi, de oare-ce ei, deşì după cum e cunoscut formează jumătatea cea cu mult mai mare a ortodoxiei nemijlocit concentrate până acum la Carloveţ, după un us arbitrar care n'are nici o basă de drept şi cuviinţă, întrodus şì susţinut chiar de hierarchia sârbească, sunt representaţi dela câte 60—70,000 de suflete cu câte un deputat, pe când fraţii lor Sârbi au dela câte 13—14 mii de suflete câte un deputat, şi sunt aşadară în comparaţiune cu Românii chiar de cinci ori representaţi, o situaţiune nepotrivită, care s'a recunoscut destul de clar şi în preaînalta scrisoare de mână a M. Sale ces. reg. apostolice cătră fostul patriarch Iosif baron de Rajacici, şi care nu poate să fie decât spre batjocura naţiunei române şi a celor mai sfinte interese bisericeşti şi şcolare ale ei;

considerând, că o participare ori-cât de mică a poporului român ca atare, respective a mandatarilor lui la alegerea metropolitului de Carloveţ, precum ar tăia ea de o parte în dreptul propriu al sororei naţiuni sârbeşti, chiar aşa de altă parte s'ar păreà a întemeia un drept logic şi politic sau moral pentru alesul principe bisericesc asupra Românilor, asupra bisericelor şi a şcoalelor lor, cari ambe consecvenţe, noi, după conştienţa şi simţul nostru de drept, în urma respectului şi iubirei noastre sincere cătră sora naţiune sârbească şi în urma sentimentelor poporului nostru nouă bine cunoscute, ne ţinem de datorinţă a le încunjura cu toată acurateţa;

considerând aşadară toate aceste momente ponderoase, nici decât nu ne simţim aplecaţi de a lua parte la alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ, din contră, constatăm aici solemnelminte şi cu toate consecinţele posibile caracterul curat naţional sârbesc al adunării de alegere, precum şi al principelui bisericesc pe care-'l va alege. Cu deosebire însă şi cu toată seriositatea corespunzătoare ponderosităţii lucrului trebue se accentuăm, că chiar de aici e evident, că două milioane de supuşi credincioşi şi plecaţi M. Sale din naţionalitatea română de religiunea gr.-orientală se află orfani şi lipsiţi de scutinţă, lipsiţi de păstoriul sufletesc suprem şi conducătoriul şcoalelor şi educaţiunei, mai cu seamă în părţile Banatului, unde nu au nici episcopi proprii, ba în unele locuri nici preoţii şi protopopii proprii, şi aşa sunt aproape de a cădeà într'un indiferentism religios periculos şi într'o desperare politică fatală.

Ilustrisime! Aicea trebue să observăm espres, cu provocare la motivele înşirate, că declaraţiunea aceasta a noastră şi abţinerea noastră dela alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ nici decum nu e influenţa oare-carui spirit de oposiţiune sau renitenţă, precum aceste totdeuna au fost departe de Românii credincioşi M. Sale, ci din contră, precum se vede destul de clar din cele premise, e consecvenţa cea mai naturală a conştienţei noastre curate şi a simţului nostru adevărat de loialitate şi dreptate, cu care nici decât nu se uneşte, ca noi Românii să participăm la alegerea unui archiepiscop şi metropolit menit pentru naţiunea sârbească, cu atâta mai puţiu la alegerea unui metropolit sârbesc pentru naţiunea română.

Cum-că acest sentiment şi aceasta convingere a noastră e şi a întreg poporului român, documentează în mod evident fapta, că poporul român, acolo unde locueşte cu totul nemestecat cu Sârbi, anume în frontiera Caransebeşului şi la Oradea-mare, privind însaşi alegerea la congresul iliric de inconvenientă, a denegat-o aceea formalminte şi de regulă numai acolo a ales deputaţi şi ne-a delegat pe noi ca Români de representanţi conştienţioşi ai sei, unde a voit a împedeca prin aceasta ca minoritatea sârbească, cea de altmintrelea foarte neînsemnată, să nu păşască în numele poporului român şi se dee abţinerii lui o espresiune falsă.

Insă nu numai gata, ci foarte fericiţi am fi noi şi întreaga naţiune română de a lua parte la un congres naţional românesc pentru alegerea unui archiepiscop şi metropolit român şi pentru regularea relaţiunilor noastre cu şi cătră hierarchia sârbească, precum şi pentru regularea afacerilor noastre bisericeşti şi şcolare.

In fine nu putem trece cu vederea, Ilustrisime, a nu aminti, cum-că nouă, de după împrejurările umilit înşirate mai sus nu ni-se pare prea drept şi cu cuviinţă ca spesele congresului naţional iliric în asemenea măsură să se reparteze şi asupra familiilor române cari nu sunt representate în acela nici după nume.

Ne rugăm deci, Ilustrisime, cu toată supunerea, ca aceasta scrisoare declaratoare a noastră, pe lângă preaumilitul memorand aici alăturat şi pe lângă esprimarea loialităţii noastre şi a comitenţilor nostri celei mai sincere şi mai necondiţionate, să binevoeşti a o aşterne spre preagraţioasă cunoştinţă şi luare în consideraţiune M. Sale ces. reg. apostolice, preagraţiosului nostru domn. Ai Ilustrităţii Voastre preaplecaţi servi, Carloveţ la 1 August, 1864. Constantin

Gruiciu, protop. Hisiaşului, deputat român al diecesei Timişoara; Ioan *Marcu*, protop. Lugojului, deputat român al diecesei Vârşeţului. Iosif *Beleşiu*, protop. Totvaradiei, deputat român din diecesa Aradului; Nicolae *Andreevici*, preot, directorul şcoalelor naţionale de graniţă, deputat român din diecesa Vârşeţului; Andrei de *Mocsonyi*, deputat român din diecesa Timişorii; Vincenţiu *Babeşiu*, conjude la tabla regească din Pesta, deputat român din diecesa Timişorii; George de *Fogaraşi*, advocat şi proprietar în Lipova, deputat român din diecesa Timişorii; Filip *Pascu*, protofiscalul comitatului Caraş, deputat român din diecesa Vârşeţului; Alexandru de *Atanasievici*, advocat şi proprietar în Lugoj, deputat român din diecesa Vârşeţului; Sigismund *Popoviciu*, advocat, deputat român din diecesa Aradului; Lazar *Ionescu*, advocat, deputat român din diecesa Aradului; Dr. Demetriu *Haţieganu*, advocat, deputat român din diecesa Vârşeţului; Aureliu *Maniu*, advocat, deputat român din diecesa Vârşeţului." *)

II. Memorandul deputaţilor români dela congresul iliric către Majestatea Sa, în causa metropoliei române ortodoxe-orientale, predat comisariului împărătesc baron Philipovici.

„Maiestate imperială regească apostolică! Preagraţioase doamne! Noi preaumiliţi subscrişii, în urmarea preaînaltului act de graţie din 14 Iunie a. c. prin care în mod tradiţional s'a convocat pe ziua de astăzi congresul naţional iliric pentru alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ, furăm aleşi din partea naţiunei române care numără un milion de suflete, de inteligenţa şi de clerul ei, ca să-'i fim representanţi legitimi în causa alegerii archiepiscopului. Şi precum arată credenţionalele predate la locul competent, espresivmente ni-se făcu însărcinarea care de altmintrelea de sine se pricepea, ca noi în numele comitenţilor nostri să ne ridicăm graiul conform cu conştienţa noastră de creştini. Drept aceea ne ţinem de cea mai strânsă datorinţă, ca în consonanţă cu dorinţele loiale binecunoscute, cu interesele prea sfinte şi cu necesităţile imperioase ale comitenţilor nostri să ne deschidem inima cu încredere deplină înaintea M. Tale împărăteşti şi apostolice regeşti preagraţiosului nostru domn şi părintelui ţării, şi din aceste motive cu cea mai adâncă stimă, cu pietate fiiască se dăm espresiune adevărată şi clară sentimentelor ce le

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1864, numărul 61.

păstrăm în ea, precum şi cugetelor ce mişcă şi de cari să ocupă spiritele noastre.

Maiestate! Când M. Ta prin sus lăudatul act de graţie ai arătat salutara intenţiune de principe al ţării de a reda naţiunei sârbeşti, acestui razim mult probat al înaltului tron, pe conducătoriul suprem al bisericelor şi al instrucţiunei naţionale de care cu durere a fost lipsită de trei ani, şi totodată ai binevoit a-'i da prospecte sigure, că curând se vor regula afacerile şcolare şi bisericeşti naţionale sârbeşti, atunci M. Ta prin aceasta deschilinită consideraţiune dovedită faţă de naţiunea sârbească şi prin preaînalta graţie ai deobligat spre mulţămită mare şi sinceră şi pe naţiunea noastră română, care cu naţiunea soră sârbească stă în corelaţiuni de aproape prin mai multe legături tari de iubire şi de stimă, şi prin multe sentimente comune şi interese egale participă la soartea şi norocirea ei, de aceea noi ne grăbim a esprima acum cu solemnitate mulţămita noastră.

Intr'aceea, Maiestate, precum iubirea noastră către deaproapele şi relaţiunile amicale ne îndeamnă a ne bucura de fericirea coreligionarilor nostri de naţionalitate sârbească, şi precum erezitele noastre dispoziţiuni loiale ne demandă a esprima cu cuvinte solemne sentimentele de bucurie înaintea înaltului tron al M. Tale, a regelui şi domnului nostru, nu putem să ascundem cât de tare ne-am amărât şi ne-am supărat văzând, cum într'acelaşi timp, când în analele imperiului Austriei celui mare ce se guvernă după maximele culturei şi ale dreptului egal se înseamnă un act de dreptate şi afect preaînalt al M. Tale în favoarea nobilei naţiuni sârbeşti, tot atunci o altă naţiune nu mai puţin bravă şi plină de merite, şi care pe lângă aceasta e cu mult mai numeroasă, dar' mai neîngrijită şi mai apăsată, înţelegem naţiunea română, încă tot în zadar suspină şi lâncezeşte, nu de ani, ci de decenii, cerând tot aceeaşi favoare şi graţie preaînaltă şi tot spre acelaşi măreţ scop, cu toate că nici-odată nu a intrelăsat, de câte ori 'i-s'a dat ocasiunea, de a ridica către înaltul tron braţele sale cerşitoare de aceeaşi graţie.

Maiestate! Românii cari se ţin de biserica ortodoxă orientală numără numai în Ungaria şi în Banat un milion de suflete, iar' în Transilvania şi Bucovina cel puţin mai odată atâta. Şi acesti Români, cari între toate împrejurările au fost necondiţionat credincioşi M. Tale şi glorioşilor antecesori ai M. Tale, în mare parte sunt lipsiţi de secole de supremul păstor spiritual, deşi aceasta autonomie li-s'a garantat şi lor tocmai aşa ca şi altor popoare ale imperiului, atât prin lege, cât şi prin sfântul cuvânt al M. Tale.

Dar' nici când aceasta lipsă Românii din monarchia austriacă n'au simţit'o mai tare şi mai cu durere decât în periodul din urmă în care îşi eluptară validitate din toate părţile, ba şi de pe tron s'a proclamat epoca progresului general şi a culturei generale prin instrucţiunea generală a poporului şi prin desvoltare, şi deschilinit de când M. Ta ai binevoit prin o sentinţă autorevole a încredinţa în general clerului conducerea şcoalelor poporale şi a culturei poporului, şi ăst-mod pe lângă mântuinţa sufletelor s'a depus în mânile hierarchiei bisericeşti şi învăţământul civil şi progresul poporului.

Maiestate! Dacă luăm în consideraţiune periodul decurs cu glorie al domnirei M. Tale şi resultatele cele strălucite, nu putem a nu ne căştiga convingerea, că încuviinţând M. Ta prea graţios un congres naţional naţiunii sârbeşti pentru alegerea archiepiscopului şi metropolitului ei, şi totodată binevoind a-'i da un prospect sigur şi pentru un alt congres ce se va ţineà în curând, pentru-ca să pertracteze afacerile bisericeşti şi şcolare, aceasta prea înaltă favoare şi graţie îşi află basa mai deaproape în motivul dreptăţii, necesităţii şi al folosului acestor preaînalte disposiţiuni, şi credem cum-că privilegiile vechi numai întru atâta s'au luat în consideraţiune în asta privinţă, în cât ele sunt în consonanţă cu postulatele dreptăţii, necesităţii şi ale folosului.

Din acest motiv, şi pentru-că sentimentele pietăţii sincere ce le legăm de persoana sacră a M. Tale ne opresc a deduce din alt motiv pe domnitori şi actul de graţie al M. Tale decât din motivul dreptăţii, necesităţii şi al folosului acelora, de aceea credem, că e cuviincios de astă-dată să petrecem momentele istorice de drept ale causei noastre, dar' ceea-ce atinge respectele dreptăţii, necesităţii şi ale folosului, după părerea noastră conform împrejurărilor şi faptelor trebue să le accentuăm, nici decum mai slab sau mai puţin înteţitor, şi trebue ca să cerem şi să motivăm acele disposiţiuni preaînalte şi în favoarea naţiunii române celei mult cercetate şi totuşi pururea nemişcat credincioase şi loiale.

Pentru-că ce se atinge deschilinit de Românii ortodoxi din părţile ungarice ale monarchiei, la ale căror interese şi relaţiuni mai cu seamă trebue să ne restrângem, în urmarea situaţiunii şi a mandatului special al nostru, deşi n'avem nici în capul cugetului a repeţì şi a desbate acì gravaminele cele multe şi grele şi incusările aduse până la preaînaltul tron de către poporul român, de clerul şi de inteligenţa lui, mai cu seamă de patru decenii încoace, şi mai ales şi

mai întețitor în timpurile mai noue, în contra supremației bisericei naționale sârbești, care supremație se representa și se susțineà prin hierarchia de Carloveț, și în contra înalților dignitari pentru multele și deschilinitele apăsări naționale, persecutări și volnicii. Dar' totuși îndrăsnim a înșira acì câteva inconveniențe sustătătoare, ce nu se pot desminți, și unele anomalii rele, cari încă de sine fac cu neputință rămânerea Românilor sub hierarchia de Carloveț fără de daune mari, bătătoare la ochi, atât morale, cât și ale ambelor națiuni ortodoxe, și cari arată necesitatea întețitoare pentru desfacerea și despărțirea neamânaveră a conducerei și administrațiunii bisericești și școlare românești de cătră hierarchia sârbească.

Mai întâiu e o faptă istorică, că Românii, și respective diecesele locuite în preponderanță de ei, nici când nu s'au încorporat canonicește ori bisericește la hierarchia de Carloveț, întemeiată la capătul secolului al 17, ci incorporarea s'a făcut prin puterea politică în urmarea evenimentelor politice de atunci, și anume, deoparte în urmarea năvălirilor și cuceririlor făcute de Turci în ținuturile Dunării de jos și ale Tisei, dărâmându-se cu volnicie și în faptă hierarchia română prin trecerea la unire a metropolitului român de Alba-Iulia *Atanasie,* iar' de altă parte în urmarea imigrațiunii de pe acele timpuri ale patriarchului sârbesc din Ipec, *Cernojevici,* și a număroaselor familii sârbești, și în urmarea importantei cărți de libertăți mijlocită în favorul națiunii sârbești și a bisericei orientale ortodoxe. Nu să poate nega, că puterea politică a făcut aceasta cu intențiune nobilă, și dreptul istoric al Românilor de a aveà hierarchie proprie 'l-a recunoscut prin aceea, că archiepiscopului și metropolitului național sârbesc 'i-a dat și titlul de metropolit al națiunei române. Dar' ori-cum, aceasta faptă e unilaterală și necanonică, și tot în acest mod și formă s'a susținut până în ziua de astăzi, o faptă aceasta, care singură de sine e în stare a turbura conștiența vercărui Român ortodox, piu și luminat.

Până ce popoarele creștine fură ocupate în resbele continue în contra semilunei, ba și după aceea, până ce cultura și luminarea popoarelor n'a fost dintre scopurile clare ale guvernelor, s'a putut suferì aceasta stare abnormă în organismul bisericei noastre, în tocmai ca și un reu ascuns, dar' primele raze ale luminei generale revărsate la începutul secolului 19 fură de ajuns, pentru ca să facă a erumpe răul acesta cu toate urmările periculoase, și inconvenientele lui se le arate tot mai mult și mai urît.

Maiestate! E un lucru cunoscut, şi de sigur nu mai are lipsă de vre-o demonstraţiune, că Românii ortodoxi din Ungaria şi Banat, cari numără un milion de suflete, nu sunt Sârbi, că biserica şi şcoala lor nu e biserică şi şcoală sârbească, că scopul culturei şi desvoltării lor nu nisueşte la cursul culturei şi desvoltării slavice sârbeşti, că dreptaceea, bisericele şi şcoalele lor, sau interesele lor de cultură nici decât nu sunt şi nici nu pot fi înrudite sau identice. Că archiepiscopul şi metropolitul sau patriarchul sârbesc naţional întru toată esenţa sa e curat sârbesc naţional, şi după maximele sfintei noastre biserici orientale, al cărei tip estern trebue să fie totdeauna naţional, şi după organismul sustătător recunoscut de legitim şi din partea M. Tale, precum şi după dorinţele esprese şi interesele naţiunii sârbeşti trebue să rămână curat sârbesc, prin urmare e o neputinţă logică şi faptică, ca el să fie totodată şi păstoriul suprem al bisericei române naţionale şi conducătoriul suprem al culturei şi învăţământului român. Că mai departe congresul naţional sârbesc, sau iliric, precum să numeşte în respectivele acte vechi, menit pentru alegerea archiepiscopului şi metropolitului sârbesc naţional şi pentru pertractarea şi deciderea afacerilor de cult şi învăţământ sârbesc naţional, după esenţa sa tradiţională şi după compunerea sa pe basa preaînaltului rescript declarator din 16 Iulie 1779 şi a tradiţiunei legale e cu neputinţă de a fi apt şi chemat şi pentru îngrijirea intereselor române de cult şi învăţământ, şi în genere de a representa după cuviinţă şi poporul român cel duplu aşa de număros, fără dauna proprie a acestui popor.

Maiestate! Intru înţelesul normelor regulative sustătătoare, Sârbii din toată Ungaria, Croaţia, Slavonia şi din toată graniţa militară se ţin de congresul de Carloveţ, pe când Românii nici chiar cei din Ungaria nu sunt toţi representaţi acolo, anume nu e representat districtul Halmagiului. Dar' şi cei ce sunt representaţi acolo, formează majoritatea decisivă a credincioşilor ce se ţin nemijlocit de Carloveţ. Şi totuşi hierarchia de Carloveţ, fără a considera vre-o basă de drept şi cuviinţă, a împărţit cei 75 deputaţi naţionali cari formează congresul după preaînaltul rescript declarator favorizînd în mod bătător la ochi elementul său naţional, astfel încât câte 60—70,000 de Români trimit un deputat, pecând Sârbilor cu calculul de mijloc la 13—14,000 de suflete li-se vine un deputat. Dreptaceea, majoritatea română a poporaţiunei ortodoxe ce se ţine nemijlocit de Carloveţ, în casul cel mai bun, adeca dacă se va încunjura la

alegeri ori-ce amestec neîndreptăţit şi volnic din partea ordinariatelor domnitoare sârbeşti, va fi representată la congres numai cu 15—18 deputaţi, pe când Sârbii în modul cel mai simplu vor avea 57—60 de deputaţi, ceea-ce pentru Români este nedreptate nesuportabilă, ba chiar un scandal public, şi cu atâta mai vârtos, fiind-că spesele congresului de regulă se aruncă asupra tuturor familiilor acelor credincioşi cari se ţin de metropolia de Carloveţ, şi ast-fel majoritatea română, care la congres abia se poate zice că e representată, solveşte majoritatea speselor congresului. Acest rău al nedeplinei representări a Românilor la congres ai binevoit M. Ta imper. reg. apostolică a-'l recunoaşte părinteşte în preaînaltul bilet de mână îndreptat la 27 Septemvrie 1860 cătră fericitul patriarch sârbesc Iosif baron de *Raiacici*, şi totodată te-ai îndurat a ordona, ca Românilor greco-neuniţi din diecesele Arad, Timişoara şi Vârşeţ să li-se asigure o representaţiune cuviincioasă în congresul naţional.

Maiestate! Noi şi întreaga naţiune română ne simţim deobligaţi spre cea mai intimă mulţămită pentru aceasta ordinaţiune preagraţioasă, deşi ea pănă acum, şi anume la alegerile din urmă pentru congres, a rămas cu totul neconsiderată din partea autorităţilor respective. Totuşi trebue să ne esprimăm preaumilit convingerea noastră în asta privinţă, că ştergerea fundamentală a acestui rău ni-o putem imagina numai prin despărţirea totală a Românilor de cătră Carloveţ, şi respective a administraţiunei lor bisericeşti şi şcolare, pentru-că în momentul în care s'ar da Românilor un drept egal de representaţiune la acel congres, ei ar forma acolo majoritatea, şi congresul ar trebuì să încete şi în faptă ar înceta a fi un congres sârbesc naţional. Şi aşa şi hierarchia şi archiepiscopul şi metropolitul sau patriarchul de Carloveţ. Prin ceea-ce bisericei naţionale sârbeşti 'i s'ar da o lovitură de moarte, un cas care ar sta în cel mai aspru contrast cu drepturile şi meritele naţiunei sârbeşti, şi care nici când nu a zăcut şi nici nu va zăcea, nici întru intenţiunea, nici în interesul naţiunei române, şi precum suntem convinşi, tocmai aşa de puţin poate să fie aceasta intenţiunea înaltului regim al Maiestăţii Tale.

Aceste fapte şi respecte au dat ansă naţiunei române de biserica ortodoxă-orientală, ba au silit-o moraliceşte a ruga încă pe antecesorii glorioşi ai M. Tale, dar' deschilinit pe M. Ta, pe adoratul lor rege şi domn, de atâtea-ori şi în unanimitate şi în mod înteţitor, spre ajutorarea şi salvarea dintr'o situaţiune atât de periculoasă,

care apasă şi spiritele şi conştienţele; şi aceasta a cerut-'o să se facă pe calea legală, care unica poate fi folositoare, adecă prin încuviinţarea preaînaltă a restaurării hierarchiei române naţionale, care canoniceşte nici-când nu s'a şters, şi de aceea după dreptul bisericesc sustă încă.

Maiestate! Abia s'a putut când-va, ca cutare popor fidel să fi rugat pe adoratul seu monarch din toate părţile cu atâta pietate şi constanţă pentru o causă dreaptă, ba sfântă şi totodată evident necesară şi folositoare, precum au făcut'o aceasta Românii de religiunea ortodoxă din toate părţile locuite de ei, cerând metropolia lor naţională.

Retăcem acì paşii făcuţi de Români în astă privinţă încă la glorioşii antecesori ai M. Tale. Pestrecem şi graiurile ce s'au ridicat în astă privinţă la dieta din Pojon în anul 1848, ceea-ce şi-a avut de urmare articolul XX. de lege din acelaşi an. Nici nu însuşim vre-o importanţă proiectului de lege ce s'a adus mai târziu în asta chestiune în dieta din Pesta. Nu voim a amintì în astă privinţă nici de postulatele înşirate cu consecvenţă şi primite cu unanimitate pe timpul acela de cătră poporul român la toate ocasiunile şi în toate adunările sale şi în programele sale statorite. Şi şi aceea voim a o constata aici numai ca faptă istorică, că fericitul patriarch *Rajacici* în cunoscuta sa proclamaţiune din 1 Maiu 1848, şi tocmai aşa şi reverendisimul episcop al Bucovinei, într'o scrisoare oficială îndreptată cătră sus lăudatul patriarch în anul 1849, a recunoscut în public şi cu solemnitate dreptul şi necesitatea, ca Românii încă să aibă metropolie română naţională independentă.

Dar' Maiestate! După preaumilita noastră părere, în asta privinţă vor fi netăgăduit de mare importanţă şi firm convingătoare următoarele evenimente:

Diecesele ortodoxe orientale de Arad şi Transilvania, cea dintâia cu peste 400,000, iar' cea din urmă cu peste 600,000 de suflete, încă în anul 1850 din sinoadele lor diecesane au aşternut M. Tale mult stăruitoarea şi inteţitoarea rugare pentru despărţirea de cătră hierarchia de Carloveţ şi înfiinţarea unei metropolii proprii române naţionale, coordinată cu cea sârbească. Ba diecesa dintâia în puterea dreptului ei de autonomie s'a şi declarat formal ca despărţită de cătră hierarchia de Carloveţ. Tot pe acel timp deputaţii şi bărbaţii de încredere ai Românilor din Bucovina, Banat, Transilvania şi Ungaria, cari petreceau la curtea M. Tale, au petiţionat

de repețite-ori în aceasta causă. Maiestatea Ta ces. reg. apostolică ai binevoit preagrațios a primi aceste preaumilite petițiuni, și înaltele organe ale guvernului central al M. Tale au declarat, nu numai cu cuvântul înaintea representanților Românilor, ci și prin jurnalul oficios de atunci întitulat „Der österreichische Correspondent" din 28 Martie 1851, că dorințele Românilor sunt deplin drepte și basate, și că pentru îndeplinirea lor este prospect.

După aceasta întră o pausă lungă, aproape de zece ani. Națiunea română tăcù și așteptà. Tăcù, căci a trebuit să tacă, pentru-că sistema de atunci nu suferia graiul popoarelor. Spera și aștepta, pentru-că se încredea deplin în adoratul seu rege și domn.

In anul 1860 ai binevoit M. Ta împ. reg. apostolică a convoca la senatul imperial estraordinar de representanți pentru naționalitatea română din Transilvania pe episcopul ortodox oriental de acolo, baronul de Șaguna, din Banat și Ungaria pe Andreiu de Mocsonyi, domnul de Foeni, și din Bucovina pe baronul Nicolae de Petrino. Aceia și-au recunoscut îndată de sfântă datorință a lor a reînoì preaumilit înaintea M. Tale cererea Românilor pentru restaurarea metropoliei lor naționale, la ce M. Ta imp. reg. apostolică prin preaînaltul bilet de mână din 27 Septemvrie 1860 ai binevoit a le da asigurarea preagrațioasă, că M. Ta nu ești neaplecat pentru înființarea unei metropolii independente greco-neunite române naționale.

In anul 1860 diecesa de Transilvania ținù iarăși un sinod diecesan, care reînoì preaumilit înaintea M. Tale cererea pentru metropolia română.

In anul 1861 la dieta Ungariei chestiunea naționalităților, precum să știe, a jucat o rolă principală, și fiind-că deputații de naționalitate română au fost, nu numai principalii, ci mai că unicii representanți ai acestei chestiuni, și purtătorii acestei idei, și fiind-că cestiunea metropoliei române, încât metropolia după esența sa esternă e și trebue să fie națională, și în cât ea e chemată și menită a conduce cultura poporului și învățământul acestuia, nu să poate nega că nu stă în aproape relațiune cu chestiunea naționalităților, de aceea a întimpinat resunet și primire în ambele proiecte de legi gătite în astă privință de comisiunea esmisă de dietă în chestiunea naționalităților, cari proiecte însă, precum și celelalte pertractări și lucrări ale acestei diete, rămasera fără vre-un resultat folositor.

In fine, după moartea patriarchului sârbesc baron de *Rajacici*, în anul 1862, Românii din toate părţile monarchiei reînoiră prea umilita lor cerere întețitoare pentru a-'i salva preagraţios de legătura administrativă necanonică, nenaturală, foarte daunăcioasă şi periculoasă cu Carlovețul, şi pentru convocarea unui congres naţional român, ca se restitue metropolia proprie independentă ortodoxă orientală. Anume, o deputaţiune număroasă şi însemnată din Ungaria, Banat, Transilvania şi Bucovina, în frunte cu episcopii de Transilvania şi Arad, predederă Maiestăţii Tale în Martie 1862 o petiţiune prea umilită şi prea loială în astă privinţă, care s'a învrednicit de preaînalta signatură şi s'a luat la pertractare. Tot la acel timp apoi multe comunităţi bisericeşti române au îndreptat asemenea petiţiuni preaumilite către preaînaltul tron, şi regimentul de grauiţă romano-banatic a aşternut încă mai înainte o asemenea petiţiune colectivă, după-ce aceea a fost subscrisă şi încuviinţată de toate comunităţile sale.

In urmarea acestor paşi preaumiliţi şi mult stăruitori ai binevoit M. Ta în biletul preaînalt de mână îndreptat la 25 Iunie 1863 către domnul ministru şi cancelar de curte al Transilvaniei, conte de *Nádasdy*, a esprima asigurarea mult afectuoasă şi mângăetoare, că intenţiunea preaînaltă a M. Tale este „ca pentru Românii de biserica greco-neunită să se înfiinţeze o metropolie independentă, coordinată cu cea sârbească".

Maiestate! Măreţul cuvânt al M. Tale preagraţiosului nostru domn este şi rămâne sfânt înaintea Românului. De aceea, în urmarea promisiunii preagraţioase el este sigur de metropolia sa şi de salvarea conştienţei sale, sigur că biserica şi şcoala sa naţională va scăpa de apăsarea ce s'a aruncat asupră-'i de atâta timp, şi care e atât de grea şi atât de dureroasă şi de comun dăunătoare. Dacă totuşi Românul se simte încă tot neliniştit şi iritat, causa este, că deşi e în posesiunea garanţelor celor mai sigure pentru salvare, totuşi nu simţeşte încă şi nu poate să simţească salvarea însaşi, pentru că impilarea cea veche, cu toate urmările sale grele, încă tot neslăbită îl apasă şi încă tot îi împedecă sistematiceşte progresul şi desvoltarea naţională, iar' epoca eliberării adevărate şi faptice ca şi prin o putere magică inimică nevisibilă tot mai mult să pare a se îndepărta dela realisare.

Preagraţioasa conchemare a M. Tale la congresul naţional iliric pentru alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveț a aflat

poporul român ortodox din Ungaria şi Banat într'aceasta situaţiune şi disposiţiune încordată, şi el a simţit de loc, a recunoscut şi a manifestat pretutindenea în unanimitate, că considerând argumentele, faptele şi respectele premise preaumilit, cari sigur sunt de mare importanţă şi impunătore, e cu neputinţă, ca congresul naţional iliric convocat preaînalt pe ziua de astăzi, să fie menit şi apt a representa şi interesele şcolare şi bisericeşti române naţionale, şi că prin urmare e cu neputinţă, ca archiepiscopul şi metropolitul ales de acel congres să fie chemat şi apt a fi metropolitul român, pe care M. Ta preaînalt ni-la-'i promis de sigur şi ai zis să fie coordinat cu cel din Carloveţ.

Din acest motiv, Maiestate, poporul român, cu clerul şi inteligenţa sa, acolo unde elementul românesc locueşte neamestecat, precum e casul acesta în regimentul de graniţă din Caransebeş şi în părţile învecinate ale regimentului din Biserica-Albă, care ţinut a fost chemat a alege doi deputaţi din statul militar pentru congresul iliric, apoi în districtul Oradea-mere, care aşişderea a fost chemat a alege doi deputaţi, unul din statul preoţesc, şi altul din cel civil, în urmarea decisiunii unanime a alegătorilor nici n'au întreprins alegerea, iar' acolo unde se află poporaţiune şi sârbească, deşi mică, Românii au făcut alegerea şi ne-au ales pe noi prea umilit subscrişii ca representanţi, dar' totuşi cu intenţiunea manifestată în mod espres, ca prin aceasta de o parte să se dee dovadă cu fapta, că diecesele acelea sunt diecese româneşti, şi totodată să se împedece, ca minoritatea sârbească cea foarte puţină să aleagă în numele Românilor, iar' aleşii lor să participe şi în numele Românilor la alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ, şi de altă parte, ca nouă să ni-se dee un mandat formal şi o ocasiune legală a reînoi în termini fideli adevăratul simţ, gelosa dorinţă şi înteţitoarea necesitate a poporului român. Aceasta intenţiune şi respective însărcinare a comitenţilor nostri, ce o credem cu toţii de loială şi consecventă, am socotit a o împlinì, mai întâiu prin prea umilita scrisoare declaratoare predată preademnului comisar de congres al M. Tale, generalmajorului şi brigadirului baron Philipovici de Philipsburg, apoi am corespuns datorinţei noastre şi prin preaumilitul memorand. Prin actul întâiu am arătat în mod sumar dar' fidel comisarului de congres al M. Tale acele motive şi respecte importante pentru cari noi nici decât nu ne putem simţì aplecaţi a participa la alegerea archiepiscopului şi metropolitului de Carloveţ. Iar' prin actul present îndrăsnim a aşterne preaumilita cerere, ca:

Să binevoiască M. Ta imp. reg. apostolică se iee în preagraţioasă consideraţiune ca părinte al ţerii acea scrisoare declaratoare a noastră, care precum suntem încredinţaţi o va aşterne la timpul seu comisarul de congres M. Tale, şi din cuprinsul aceleia, precum şi din memorandul present ce-'l aşternem preaumilit, te îndură Maiestate a recunoaşte cu multă îndurare loialitatea, conştienţa şi demnitatea purtării noastre şi a comitenţilor nostri.

Mai departe binevoieşte Maiestate imp. reg. apostolică, considerând preagraţios causa descrisă fidel mai sus, a te îndura spre biserica şi şcoala română-ortodoxă orientală, cea cu totul devenită orfană şi părăsită, după-ce dela aceasta atârnă apriat salutea şi progresul naţiunei române fidele M. Tale, şi a demanda preagraţios, ca să se decidă definitiv şi cu folos numeroasele şi inteţitoarele petiţiuni preaumilite aşternute de Românii ortodoxi-orientali, şi deschilinit petiţiunea din Martie 1862, pentru restaurarea metropoliei lor şi convocarea unui congres bisericesc român naţional spre scopul acesta.

In fine, în privinţa sinodului episcopesc ce se va ţineà după congresul electiv, în urmarea preaînaltei îndurări, îndrăsnim a aşterne M. Tale următoarele observaţiuni preaumilite:

a) Decumva sinodul alegător ar deveni în starea că ar trebuì să umplă unul sau altul dintre cele două episcopate banatice locuite precum se ştie în preponderanţă de Români, nouă şi naţiunei noastre ni-se pare că o asemenea umplere ar fi menită a îngreuna mult şi a amâna deslegarea dorită a chestiunii metropoliei noastre, şi tocmai din acest motiv noi avem speranţa, şi credem, că aceea nu e neîndreptăţită, că M. Ta deocamdată vei binevoì a nu sancţiona o ast-fel de umplere.

b) Că naţiunea română nu priveşte tocmai cu neîncredere cătră votul sinodului episcopesc de Carloveţ, căruia în preaînaltul bilet de mână din 27 Septemvrie 1860 s'a dat prospect a desbate chestiunea metropoliei noastre din punct de vedere canonic. Dar' trebue să mărturisim, că naţiunea română, precum s'a declarat în petiţiunea sa preaumilită din luna lui Martie 1862, cu mult mai vârtos ar fi dorit, ca emanciparea sa bisericească şi şcolară să o poată mulţămi unui act direct şi neîntârziat al domnitoriului, cu atâta mai vârtos, că aceea formalitate nu o consideră de recerută şi necesară, căci ea serveşte numai spre amânarea causei, şi anume, nu o consideră de recerută şi de necesară pentru aceea, pentru-că incorporarea Românilor şi a dieceselor lor la hierarchia de Carloveţ nu s'a făcut în urmarea unei

decisiuni competente sinodale, ci a urmat numai simplu prin un act direct al domnitoriului, şi că tocmai pentru aceasta, acel sinod, din punctul de vedere canonic abia se pare competent de a-'şi da votul seu valid în asta privinţă. Rămânem cu cea mai adâncă pietate şi stimă omagială. Ai Maiestăţii Tale imp. reg. apostolice, Carloveţ 1 August 1864. Preaumiliţi supuşi:" (Urmează subscrierile în ordinea în care sunt puse pe scrisoarea declaratoare comunicată mai sus).*)

În curând după încheierea congresului naţional sârbesc s'a ţinut sinod episcopesc, tot în Carloveţ, în scopul de a se pronunţa şi acesta în chestia despărţirii hierarchice, din punctul de vedere curat *canonic*.

Din acest sinod episcopesc făceau parte şi episcopii români: Andrei baron de *Şaguna,* al Ardealului, Procopiu *Ivacicovici,* al Aradului şi Eugen *Hacman,* al Bucovinei. Mai erau apoi chemaţi ca bărbaţi de încredere ai Românilor, pentru a contribui la stabilirea punctelor de înţelegere cu votul lor consultativ, următorii mireni: Andrei de *Mocsonyi,* George *Popa,* Vincenţiu *Babeşiu* şi Iulian *Ianculescu.*

Sinodul condus de noul patriarch *Maşirevici,* — care a fost întărit din partea coroanei în demnitatea aceasta nouă numai ca cap bisericesc *al Sârbilor,* — a recunoscut în principiu îndreptăţirea Românilor de a-'şi aveà metropolia lor proprie naţională, şi ast-fel delăturată a fost şi ultima pedecă din calea realisării dorinţei de care erau stăpâniţi Românii gr.-ort. din Ungaria şi Banat.

Reînfiinţarea metropoliei gr.-ort. române era acum numai chestie de timp, şi de aceea sinodul episcopesc dela Carloveţ a întrat şi în desbaterea chestiunilor de interes economic, pentru casul de despărţire.

Nota discordantă, — pentru-că a trebuit să fie şi o ast-fel de notă în acest sinod, — a dat-'o episcopul Bucovinei *Hacman,* care n'a mers alăturea cu ceialalţi Români, ci sub cuvânt că esprimă dorinţele clerului seu bucovinean cerea, să se înfiinţeze metropolie nouă în Ardeal, însă numai pentru Ardeal, şi să se înfiinţeze metropolie nouă şi în Cernăuţ, pentru Bucovina, iar' restul Românilor din Banat şi Ungaria se rămână sub metropolia din Carloveţ.

*) Din »*Teleg. Român*«, anul 1864, numărul 63.

Pentru procederea aceasta resleaţă a episcopului *Hacman* într'o chestie atât de însemnată, de interes vital pentru neamul românesc întreg, credincioşii sei din Bucovina, — cler şi inteligenţă, — 'i-au adresat o lungă representaţiune şi 'i-au spus, că propunerile şi pretensiunile acelea pe cari le făcù episcopul în sinodul episcopesc din Carloveţ nu sunt manifestaţiuni formale ale clerului şi ale eparchiei întregi bucuvinene. 'I-au spus mai departe, că: „nu numai dreptul canonic, ci şi o politică înţeleaptă bisericească şi recerinţa oportunităţii se împotrivesc unor propuneri cari în lăuntru şi în afară rămân departe de toate aşteptările drepte, ci din contră, lovesc în faţă fără sfiială ori-ce îndreptăţire naţională şi canonică". E rugat în fine episcopul în representaţiune, ca pentru a cunoaşte adevăratele dorinţe ale clerului şi poporului credincios, să convoace sinod la Cernăuţ, compus şi din mireni, aleşi pe basa principiului acceptat de Ardeleni. Au mai înaintat apoi Bucovinenii şi ministrului de stat o petiţiune, în care cereau ca episcopul lor să fie îndrumat să convoace „în capitala Cernăuţ un sinod diecesan complet, care să se aleagă pe basa principiului representativ, şi să se compună şi dintr'un număr amăsurat de mireni. Acest sinod să-'l ţină regulat şi decisiunile lui, aduse prin consideraţiune matură, să le subştearnă la înaltele şi preaînaltele locuri".

Părerile răsleţe ale episcopului *Hacman* au făcut bucurie Sârbilor, cari credeau, că după-ce chiar şi un glas românesc e în contra înfiinţării metropoliei române, în feliul cum o cer ceialalţi, coroana se va pune de nou pe gânduri şi va amâna de nou resolvarea chestiei metropoliei române. De împedecat însă nu au împedecat întru nimica mersul lucrurilor, cari s'au desvoltat de acì încolo de sine, aşa cum trebuia să se desvoalte.

Infiinţarea Metropoliei din Sibiiu.

Pe la finea anului a venit apoi vestea de mult aşteptată, despre decretarea despărţirii hierarchice a Românilor de către Sârbi şi înfiinţarea unei Metropolii gr.-ort. române în Sibiiu. Cu datul din 24 Decemvrie 1864 monitorul

oficial »*Wiener Zeitung*« publică (în numărul din 3 Ianuarie n. 1865) următoarele două decrete împărăteşti:

I. Iubite patriarch Maşirevici! Am încuviinţat, ca congresul naţional pentru pertractarea afacerilor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, mai departe pentru aducerea unei învoiri asupra acelei părţi a averii comune a metropoliei de Carloveţ din Ungaria, Croaţia şi Slavonia, împreună cu confiniile militare, care se cuvine cercurilor româneşti desfăcute de către dânsa, să se concheme la Carloveţ. Totdeodată cu congresul naţional să va consulta sinodul episcopilor gr.-orientali sârbeşti, parte pentru de a face alegerile de episcopi trebuincioase, parte pentru de a representa în afacerile mai sus amintite bisericeşti, şcolare şi fundaţionale interesele bisericeşti. Ziua când vor aveà a se deschide ambele adunări are a o defige comisariul nostru, general-majorul Iosif baron Philipovici de Philipsburg, în conţelegere cu Domnia Ta. Viena, 24 Decemvrie 1864. ***Francisc Iosif*** *m. p.*«

II. Iubite baron de ***Şaguna****! Ascultând rugările Românilor gr.-ort. din Transilvania şi Ungaria, în consonanţă cu intenţiunea manifestată prin resoluţiunile mele din 27 Septemvrie 1860 şi din 25 Iunie 1863 am încuviinţat, ca pentru dânşii să se înfiinţeze o metropolie independentă, coordinată cu cea sârbească, şi ca biserica episcopească din Transilvania să se ridice la demnitate metropolitană. Totdeodată aflu a te denumì pe Domnia Ta Archiepiscop şi Metropolit al Românilor gr.-ort. din Transilvania şi Ungaria. Viena, 24 Decemvrie 1864.* ***Francisc Iosif*** *m. p.*«

Suprindere mai plăcută, bucurie mai mare nu s'a putut face Românilor de legea gr.-orientală din Ardeal, Ungaria şi Banat pe zilele Crăciunului din 1864 decât prin publicarea acestor preaînalte rescripte împărăteşti, cari însemnau încheierea unei lupte încordate de şasesprezece ani, purtată cu pricepere din partea celor ce au cunoscut trebuinţele mai apropiate ale Românilor ortodoxi din regatul ungar.

Noul metropolit *Şaguna* a ţinut se aducă însemnatul eveniment la cunoştinţa credincioşilor sei prin următoarea pastorală de Crăciun:

„Andreiu baron de Şaguna, din mila lui Dumnezeu Archiepiscop şi Metropolit al Românilor greco-răsăriteni din Ardeal şi Ungaria, consilier intim de stat, cavaler al ordinului ces. austriac al coroanei de fer cl. I., comandor al ordinului ces. austriac leopoldin, membru pe viaţă al senatului imperial, preşedinte şi membru fundator al Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, membru fundator al museului de ţară, membru ordinar al societăţii pentru cunoştinţa ţerii Ardealului şi al celei de agricultură din Bucovina. Dar vouă, tuturor Românilor greco-răsăriteni de tagma preoţească şi lumească din Ardeal şi Ungaria, şi pace dela Dumnezeu tatăl nostru, carele este în ceriuri!

Bine este a se mărturisì domnului şi a cânta numele tău preaînalt, a vestì dimineaţa mila ta, şi adevărul tău în toată noaptea. (Psalm 9. v. 2—3).

In mâna domnului este stăpânirea pământului şi în vremea cuvioasă va ridica pe folositoriul peste dânsul. (Sirach, cap. 10 v. 4.)

Veselească-se inima celor ce caută spre domnul. Căutaţi pe domnul şi vă întăriţi. Căutaţi faţa lui pururea. Aduceţi-ve aminte de minunile lui, de minunile şi judecăţile gurii lui. (Psalm 104 v. 1—5).

Aceste învăţături sfinte şi nemincinoase, cari sunt luate din cartea vieţii, din sfânta scriptură, lăsându-le înainte, aduc acea veste bună la cunoştinţa voastră, Românilor de legea greco-răsăriteană din Ardeal şi Ungaria, că:

1. Maiestatea Sa preaînduratul nostru împărat Francisc Iosif I. prin preaînalta sa hotărîre din 12/24 Decemvrie 1864 a incuviinţat metropolia cea de mult dorită de noi.

2. Pe mine m'a denumit de Archiepiscop şi Metropolit al Românilor greco-răsăriteni din Ardeal şi Ungaria.

3. A înălţat eparchia noastră din Ardeal la dignitate metropolitană.

4. A rânduit, că metropolia noastră are a consta din eparchiile cele până acum ale Ardealului şi Aradului, — cu luarea afară a comunei bisericeşti sârbe din Arad, — şi apoi din comunele române cari se ţin acum de eparchiile Timişorii şi a Vârşeţului.

5. Din comunele bisericeşti române din protopopiatele Caransebeşului, Mehadiei, Lugojului, Făgetului, Vărădiei, Jebeliului, Vârşeţului, Palancei, Panciovei şi Ciacovei este a se forma o eparchie cu locul reşedinţei în Caransebeş.

6. Comunele bisericeşti din protopopiatele Hâsiaşului, Lipovei, Timişorii, Cianadului, Chichindei şi Becicheretului au să se încorporeze în eparchia Aradului.

7. In privinţa comunelor mestecate din diecesele Aradului, Timişorei şi a Vârşeţului are a se urma după hotărârile sinodului din Carloveţ, care lasă în voia unor asemenea comunităţi a se declara de care metropolie vreau să se ţină, şi apoi oficiolatele subordonate vor trata ast-fel de lucruri şi le vor aşterne spre finală decisiune la cancelaria aulică-ungurească, sau la ministeriul de răsboiu.

Vedeţi, iubiţilor, cât este de bine a se mărturisì Domnului şi a cânta numele lui, a păzi poruncile lui, a se aduce aminte de minunile şi judecăţile lui, a crede că în mâna lui Dumnezeu este pământul, şi că el dă poporului seu în vremea cuvioasă pe împăratul cel folositor, care poartă pe buzele sale ştiinţă, luminare şi dreptate creştinească, şi care nu greşeşte cu gura sa în judecată (Pilde, cap. 16 v. 10), pentru-că păzeşte nevătămat învăţăturile cele dumnezeeşti ale lui Christos.

Astăzi vedem, că Dumnezeu aşa ne-a miluit precum milueşte un tată pe fiĭ sei, astăzi vedem, că înălţatul nostru împărat ca un domnitor folositor dela Dumnezeu trimis să folosească popoarelor sale, ne-a făcut şi nouă dreptate creştinească în urma ştiinţei şi a luminării sale adevărat creştine, pe care toţi acei creştini o vor recunoaşte de judecată dreaptă, carĭ păzesc nevătămat învăţăturile lui Christos.

Ştie împăratul nostru, că noi ca creştini de legea greco-răsăriteană 'i-am fost lui totdeauna credincioşi, cu alipire cătră tronul seu, şi că ast-fel vom rămâneà şi ast-fel vor fi şi urmaşii nostri. De aceea bucuros ne-a făcut şi pe noi părtaşi de bunătăţile acelea pe cari le-a dat şi celoralalte popoare de sub sceptrul seu, prin egala îndreptăţire politică, bisericească şi naţională.

De multe necasuri ne-a mântuit pe noi Dumnezeu prin unsul seu, împăratul nostru Francisc Iosif I., şi ne-a dat prin înaltacelaşi multe bunătăţi. De aceea, înainte de toate să mulţămim lui Dumnezeu cu inima curată şi înfrântă că ne-a mântuit din stricăciune viaţa noastră bisericească, şi că a umplut de bunătăţi pofta noastră ce am avut-'o pentru înfiinţarea unei metropolii naţionale de legea noastră.

Apoi să mulţămim şi împăratului nostru pentru îndurarea sa cea mare, şi să ne rugăm lui Dumnezeu în biserică şi acasă cu acei

doi psalmi (19 şi 20) din Ciaslov prescrişi la începutul rugăciunei de dimineaţă, pentru sănătatea înalt aceluiaşi până la cele mai adânci bătrâneţe şi pentru pacinica şi norocoasa lui domnire, ca şi supuşii lui toţi se petreacă întru linişte şi mulţămire vieaţă lină şi fără gâlceava.

Trebue iubiţilor să stiţi, că mai sunt a se face unele pregătiri pentru-ca metropolia noastră să se poată pune în lucrare. De aceea, acum vă vestesc, cu deosebire celor din eparchiile de acuma a Timişorei şi a Vârşeţului, numai atâta, că M. Sa s'a îndurat a resolvì metropolia pentru noi Românii de legea greco-răsăriteană din Ardeal şi Ungaria, şi pe mine a ma denumì de Archiepiscop şi Metropolit, şi că voesc, ca până la altă rânduială ce va urma în curând, şi adecă până se vor conscrie comunele biericeşti, curate şi amestecate româneşti din acele două eparchii, şi se vor determina protopopiatele, şi până se va alege şi denumì de catră împăratul încă un episcop cu locuinţa în Caransebeş, să fiţi ascultători de episcopii, protopopii şi preoţii vostri de până acum, şi toată cinstirea şi simbriile se le daţi lor, precum le-aţi dat şi până acuma, pentru-că însuşi împăratul ve demandă vouă aceasta.

Porunca aceasta împărătească sfânt să o păziţi, ca eu se pot lucra odihnit pentru cea mai curândă punere în lucrare a hierarchiei noastre şi să-'mi uşurez mie ostenelele mele, cari le fac spre binele vostru. Iar' Dumnezeul nădejdei să ve umplă pe voi toţi de toată bucuria şi pacea, ca se prisosiţi în nădejde cu puterea duhului sfânt, Amin.

Sibiiu, în ziua dintâia a Naşterii Domnului, anul 1864. *Andreiu* m. p.". *)

Circulariul acesta, cel dintâiu pe care Şaguna l-a dat ca metropolit al bisericei sale, a fost cetit în toate bisericile gr.-ort. române din Transilvania, Ungaria şi Banat, şi pe unde este obiceiul de a se colinda la Crăciun s'a cântat în biserici, după terminarea serviciului dumnezeesc, pe când se împărţia anafora, următoarea colindă ocasională, compusă de Dr. *At. M. Marienescu*:

Impăratul nost cel bun
Lui Franţ Iosif Domnului!
P'aste zile de Crăciun
Bucurie ne-a făcut
Astfel cum n'am mai avut.

*) Din »*Tel. Rom.*«, 1864 numărul 102.

Că ni-a dat metropolie
Să-'l pomenim pe vecie,
Metropolie românească,
Ca Românii să-'nflorească,
Toţi Românii bănăţeni
Şi cu fraţii ardeleni
Şi cu fraţii ungureni.

Precum steaua 'n răsărit
Lui Franţ Iosif Domnului!
Pe Christos domn l'a vestit
Veste mare s'a lăţit
Şaguna-'i metropolit!
Şi biserica română
De acum nu e orfană
Că-are tată pe 'nălţatul
Pe Franţ Iosif împăratul
Cu iubire şi dreptate
Şi cu daruri minunate,
Că-are mire pe Andreiu
Cel mai credincios al ei!

Românaşi! De-acum săltaţi,
Lui Franţ Iosif Domnului!
Şi pe Dumnezeu rugaţi:
Impăratul să trăiască,
Şi toată casa 'mpărătească!
O 'nchinăm spre sănătate.

Serbări naţionale au fost aranjate pretutindenea din incidentul acestei mari şi însemnate întâmplări, — pentru Românii gr.-orientali din Transilvania şi Ungaria de importanţă vitală, — şi pretutindenea resuna vezduhul de însufleţite şi nesfârşite: Să trăiasca împăratul Franţ Iosif! Să trăiască metropolia românească! Să trăiască metropolitul Andreiu!

S'a serbat evenimentul şi la Viena, unde senatorii români *Ioan Popasu* şi *Nicolae Popea* au dat un banchet splendid la care au fost invitaţi cei mai de frunte bărbaţi de prin ministeriile de stat. S'au rostit toaste, pentru împăratul, pentru noul metropolit, etc.

Mai remânea acum, ca credincioşii bisericei gr.-ort. române din Ardeal şi Ungaria se aducă şi la cunoştinţa monarchului pe o cale potrivită sentimentele de bucurie de cari erau stăpâniţi pentru preagraţioasa suprindere de care au fost împărtăşiţi. Nu peste mult s'a făcut şi aceasta.

Românii gr.-ort. la monarchul.

In 6 Februarie n. 1865, la oara unu, o delegaţie a Românilor gr.-ort. din Transilvania, Ungaria şi Banat a fost primită în audienţă din partea monarchului, în palatul din Viena.

Delegaţia care mersese la Viena pentru a mulţămi domnitoriului, în numele credincioşilor bisericei gr.-ort. române, pentru înfiinţarea metropoliei noue, — era condusă de metropolitul Andreiu baron de *Şaguna,* şi parte făceau din ea următorii membri: Procopiu *Ivacicovici,* episcopul Aradului, Andreiu de *Mocsonyi,* Simeon *Popoviciu,* septemvir, *Moldovan,* cons. de curte la cancel. trans., Ioan *Popasu,* archimandrit, George *Popa,* comite suprem al Aradului, Ioan *Aldulian,* Ioan *Bran de Leményi,* Ioan *Puşcariu,* Vincenţiu *Babeşiu,* Demet. *Jonescu,* Dr. *Pomuţiu,* protosincelul Nicolae *Popea,* protosincelul Miron *Romanul, Marcu,* protop. Lugojului, Filip *Pascu, Bogdan,* asesor la trib. cambial din Arad, *Radulovici,* propr. de fabrică în Biserica-Albă, Constantin *Udrea* din Lugoj şi Ioan *Peţia* din Caransebeş.

Conducătoriul delegaţiunii, metropolitul *Şaguna,* a rostit la adresa Monarchului următoarea cuvântare:

„Maiestate imp. reg. apostolică! Preagraţioase şi preaînălţate Doamne!

Când Maiestatea Ta înainte de aceasta cu 17 ani ai păşit pe sacrul tron al glorioşilor strebuni, ai binevoit a promulga maxima cea mare evangelică a îndreptăţirii egale pentru toate bisericile creştine şi pentru toate popoarele pe cari îngrijirea înţeleaptă a provedinţei dumnezeeşti le-a împreunat într'un stat puternic sub fericitorul sceptru al preaînălţatei case domnitoare habsburgo-lotaringice şi de secoli le ţine nedespărţite.

Prin aceasta se născură cele mai vii speranţe în popoarele credincioase ale M. Tale, şi noi serbătorirăm atunci numele iubitului monarch, căruia Dumnezeu i-a dat înţelepciune, tărie, putere şi zile,

pentru-ca promisiunea cuvântului împărătesc să o sigileze cu binecuvântata faptă a îndeplinirii, pentru toate timpurile.

Încuragiate şi îmbucurate de resoluţiunea mare şi marinimoasă a M. Tale, deosebit acele biserici şi popoare privesc către un viitor mai frumos, cărora până acum pentru nefavorabilitatea raporturilor soarele egalei îndreptăţiri nu le-a lucit, încălzindu-le cu deplina sa splendoare.

Şi noi, Românii de religiunea gr.-ort. din Transilvania şi Ungaria, uitând trecutul lung plin de dureri, am îndreptat privirile noastre pline de încredere nemişcată cătră tronul M. Tale, dela a cărui îndurare, dreptate şi graţie aşteptam reînvierea unui drept vechiu istoric al bisericii gr.-ort. şi care era adânc înrădăcinat în memoria credinciosului popor.

Cererile noastre preaumilite, însoţite de sentimentele credinţei de supuşi nici-odată clătinate, au aflat preagraţioasă ascultare în inima preanobilului monarch. Prin biletul împărătesc din 24 Decemvrie anul trecut M. Ta ai binevoit a încuviinţa, ca pentru Românii din Transilvania şi Ungaria să se înfiinţeze o metropolie independentă, coordinată celei sârbeşti, şi ca biserica episcopală din Transilvania să se ridice la demnitatea de metropolitană.

Adânca recunoştinţă pentru marea binefacere a acestui preaînalt act împărătesc de graţie ne aduce în aceste momente solemne la poalele sacrului tron, pentru-ca să aşternem cu umilinţă sentimentele noastre cele mai vii şi mai intime de mulţămire, că graţia preaînaltă şi bunăvoinţa părintească a M. Tale imp. reg. apostolice îi primeşte şi pe Românii de religiunea gr.-ort. sub puternicul scut, prin noue semne de graţie şi iubire părintească.

Mai tare şi mai cu efect decât sentimentele noastre proprii de mulţămire va fi esprimată mulţămirea neştearsă a întregului popor român gr.-ort. din Transilvania şi Ungaria, care va considerà preagraţioasa înfiinţare a metropoliei pentru totdeuna de o dovadă permanentă despre îndurarea, dreptatea şi graţia imperială. Şi în nisuinţa neîntreruptă de a educa creştini pioşi împărăţiei lui Dumnezeu şi cetăţeni folositori statului, supuşi mulţămitori şi pururea credincioşi preaînălţatei case austriace, biserica gr.-ort română se va străduì, ca în toate timpurile se rămână deamnă de graţia şi bunătatea împărătească de care s'a împărtăşit în măsură mare, şi de care mâna binecuvântată a M. Tale să se îndure a o împărtăşì preagraţios şi mai departe, întru efectuirea lucrului început.

Dumnezeu te ţină, sprijinească şi scutească, Maiestate, spre binele, fericirea şi pacea tuturor bisericilor şi popoarelor împreunate sub puternicul sceptru al glorioasei case domnitoare de Austria".

Maiestatea Sa împăratul Francisc Iosif I. a răspuns la alocuţiunea metropolitului *Şaguna* următoarele:

»*Mă bucur, că am putut împlinì dorinţele Românilor din Transilvania, Ungaria şi confiniile militare prin reînfiinţarea metropoliei. Recunosc credinţa şi alipirea Românilor cătră tron, despre ce ei în cele mai grele împrejurări au dat probe necontestate. Mă bucur apoi de a puteà saluta ca archiepiscop şi metropolit pe un bărbat prea meritat pentru tron şi patrie, în care eu, precum şi toţi Românii gr.-ort. avem deplină încredere*«.

Monarchul asecurând naţiunea română de mai departea sa favoare şi graţie, a îndreptat câte-va cuvinte graţioase cătră fie-care membru din delegaţiune. După-ce a fost dimisă, delegaţiunea a făcut apoi visite la Archiducele Rainer, la ministrii Schmerling, Mensdorf, Lasser, Mecséry, Plener, şi la cancelarii de curte Zichy, Nádasdy, Reichenstein.*)

Seara la orele şase membrii delegaţiunii române s'au întrunit în sala dela »*Curtea austriacă*«, unde metropolitul *Şaguna* li-a dat un banchet. S'au rostit toaste. Primul 'l-a ridicat metropolitul *Şaguna* pentru împăratul şi casa domnitoare şi pentru guvernul M. Sale. A toastat apoi Andreiu de *Mocsonyi* pentru archiepiscopul şi metropolitul *Şaguna*, scoţindu-'i la iveală meritele pentru tron şi naţiune. S'a sculat în urmă vicepres. tablei reg. transilvane Ioan de *Aldulian*, şi constatând, că „esistă în sinul naţiunii române o familie, şi în fruntea familiei acesteia un bărbat, care în fapte mari, sentimente nobile, merite şi sacrificii, luceşte ca un luceatăr pe orisontul naţiunii române", — ridică păharul întru sănătatea şi lunga vieţuire a lui Andreiu de *Mocsonyi*. Mai vorbeşte archimandritul Ioan *Popasu* închinând întru sănătatea episcopului dela Arad, Procopiu *Ivacicovici*, şi banchetul s'a încheiat, iar' în ziua următoare cei mai mulţi membri ai delegaţiunii au părăsit

*) Din »*Concordia*«, anul 1865, numărul 8.

Viena, plecând, unii spre casă, iar' alţii, în frunte cu *Şaguna,* la Carloveţ, pentru a se înţelege cu Sârbii asupra despărţirii hierarchice.

Eparchiile sufragane.

În 8 Iulie 1865 au fost subscrise şi publicate doue *diplome împărăteşti,* prin cari se înfiinţează eparchia gr.-ort. română a Caransebeşului şi se decretează de română şi aparţinătoare metropoliei din Sibiiu eparchia gr.-ort. a Aradului. Cuprinsul acestor doue diplome e următorul:

I. Noi Francisc Iosif I, împărat al Austriei, etc.

Mişcaţi prin părinteasca dragoste cătră gintea românească, credincioasă bisericii greco-orientale, ne-am îndurat a împlinì, prin benigna noastră resoluţiune din 24 Decemvrie 1864 umilitele rugări ale aceleiaşi, ca să se desfacă legătura prin care până acum a fost împreunată cu metropolia din Carloveţ, şi încât aceeaşi e supusă stăpânirii noastre în regatul nostru Ungaria şi în marele principat Transilvania, să 'i-se dee metropolit propriu, şi hotărîm din necesitatea provenită de aci, cu privire la noua stare a lucrurilor, pentru îngrijirea cuviincioasă a acelor parochii cari în regatul Ungaria au fost până acum supuse jurisdicţiunii spirituale a episcopilor din Arad, Timişoara şi Vârşeţ, prin aceeaşi sus memorată benignă resoluţiune a noastră, din plenitudinea puterii noastre şi autoritatea supremă, ca parochiile acelea române să se concreadă îngrijirii a doi archierei, dintre cari unul, după obiceiul de până acum, îşi va aveà scaunul seu în Arad, iar' celalalt în Caransebeş.

Eparchia Aradului, ce priveşte părţile despre mează-noapte dela fluviul Murăşului, scoţindu-se afară numai parochiile sârbeşti, îşi va păstra în întregime aceleaşi margini de cari s'a bucurat din vechime. Iar' în partea de mează-zi a numitului fluviu, puterea aceleia se va mărì şi estinde. Toate parochiile române adecă, cari se află, sau în viitoriu se vor aflà în cercul protopresbiteratelor Hisiaş, Lipova, Timişoara, Cianad, Chichinda-mare şi Becicherec, se adnexează la eparchia Aradului.

Care împărţire şi mărginire, după-ce se va face, poruncim să se ţină strâns în viitor, până când, sau prin voia noastră, sau a urmaşilor nostri se va hotărî alt-fel. Mai departe demandăm, ca singularii oameni de ritul gr.-oriental şi de naţiunea română, a căror

locuinţă se află în părţile memorate adscrise eparchiei Aradului, pe episcopul din Arad, care poartă acolo acum oficiul episcopesc, sau în puterea denumirii legitime şi a confirmaţiunii noastre mai târziu va purta acel oficiu, să-'l recunoască de al lor archiereu adevărat şi să-'i dee cuviincioasă ascultare în lucrurile ce privesc jurisdicţiunea bisericească a aceluia". (Datul şi subscrierea.)

II. „Mişcaţi prin părinteasca dragoste către gintea românească, credincioasă bisericii de ritul gr.-oriental, ne-am îndurat a împlinì prin benigna noastră resoluţiune din 24 Decemvrie anul domnului 1864 umilitele rugări ale aceleiaşi, ca să se desfacă legătura prin care până acuma a fost împreunată cu metropolia din Carloveţ, şi încât aceeaşi e supusă stăpânirii noastre în regatul nostru Ungaria şi in marele principat Transilvania, să i-se dee metropolit propriu, — hotărîm din necesitatea provenită de acì, cu privire la noua stare a lucrurilor, pentru îngrijirea cuviincioasă a acelor parochii cari în regatul nostru Ungaria au fost până acum supuse jurisdicţiunii spirituale a episcopilor din Arad, Timişoara şi Vârşeţ, prin aceeaşi sus memorată benignă resoluţiune a noastră, din plenitudinea puterii noastre şi autoritatea supremă, ca parochiile acelea române să se concreadă îngrijirii a doi înainte stătători, dintre cari unul, după obiceiul de până acum, îşi va aveà scaunul în Arad, iar' celalalt în Caransebeş. Iar' opidul Caransebeş, în care şi în timpurile vechi a fost episcopie de ritul gr.-ort. hotărîm, de a-'l orna de acum încolo cu scaun şi onoare de episcop, a cărui eparchie va cuprinde toate parochiile române, cari se află, sau în viitoriu se vor afla în cercul protopresbiteratelor Caransebeş, Mehadia, Lugoj, Făget, Varadia sau Oraviţa, Jebel, Vârşeţ, Pălanca, Panciova şi Ciacova.

Care împărţire şi mărginire, după-ce se va face, poruncim să se ţină strâns în viitor, până când sau prin voia noastră sau a următorilor nostri se va hotărî alt-fel. Mai departe demandăm, ca singularii oameni de ritul gr.-oriental şi de naţiunea română, a căror locuinţă se află în memoratele părţi adscrise la eparchia din Caransebeş, pe episcopul din Caransebeş, ori-care în puterea denumirii legitime şi a confirmaţiunii noastre va purta acolo oficiul episcopesc, să-'l recunoască de al lor archiereu adevărat şi să-'i dee cuviincioasa ascultare în lucrurile ce privesc jurisdicţiunea bisericească a aceluia". (Datul şi subscrierea). *)

---

*) Din »*Teleg. Român*« 1864 numărul 25.

Diplomele acestea au fost publicate în catedralele din Arad şi Caransebeş cu mare solemnitate. Pentru nou înfinţata eparchie a Caransebeşului monarchul a numit apoi episcop pe *Ioan Popasu,* care în 15 August 1865 a fost sfinţit întru archiereu, în biserica cea mare din Reşinari. Actul chirotonirii la săvârşit metropolitul Andreiu baron de *Şaguna,* cu împreună lucrarea episcopului din Arad *Procopiu Ivacicovici.* In Septemvrie apoi noul episcop şi-a ocupat scaunul şi şi-a început activitatea, spre mângăierea şi bucuria poporaţiunii gr.-ort. române din părţile bănăţene, care atât de mult şi atât de ferbinte a dorit să-'şi aibă odată pe capul seu bisericesc, nu numai de o lege, ci şi de un neam cu credincioşii sei.

Dieta din Cluj.

1865.

Schimbări în politica imperială.

Am văzut cum senatul imperial a fost trimis acasă din sesiunea a treia înainte de vreme, silit fiind să-'şi întrerupă activitatea la un obiect de mare însemnătate, la budgetul anului 1866. Iar' din cuprinsul mesajului de tron cetit cu ocasiunea închiderei sesiunii ştim, că motivul grăbirii cu care s'a făcut neaşteptata închidere a sesiunii erà dorinţa coroanei de a vedeà convocate cât mai curând dietele ţărilor aparţinătoare la coroana ungară.

Ce însemnà lucrul acesta? O iminentă şi radicală schimbare în politica Vienei, o schimbare în sistemul de guvernare şi în conducerea de stat. Şi schimbarea se începuse deja. Guvernul presidat de Archiducele *Rainer*, al cărui suflet dătător de vieaţă era *Schmerling*, îşi dase demisiunea încă înainte de a se închide sesiunea senatului imperial, iar' cancelar de curte pentru Ungaria, în locul demisionatului conte *Zichy*, a fost numit contele *Majláth György*, cunoscut ca mare autonomist şi neîmpăcat contrar al diplomei din 20 Octomvrie 1860 şi al patentei din 26 Februarie 1861.

Erà deci evident, că coroana *voeşte* o apropiere sinceră de cercurile politice maghiare, în scopul legării unei înţelegeri pacinice şi durabile.

Ce a provocat neaşteptata schimbare în politica imperială? Iată cum s'au întâmplat lucrurile. Monarchul venise în *6 Iunie 1865* la Budapesta, unde a aflat o primire strălucită, şi a aflat şi teren prielnic pentru începerea unor tratări serioase cu fruntaşii Maghiarilor, în scopul le-

gării transacției, devenită urgentă chiar și în urma raporturilor încordate în spre afară.

Monarchul a avut cu ocasiunea aceasta dese întâlniri cu *Deák Ferencz,* și a făcut promisiuni însemnate Maghiarilor, punându-le în vedere *convocarea dietei ungare în viitorul cel mai apropiat.* Ast-fel către deputațiunea compusă din floarea aristocrațimei maghiare, care se presentase în fața monarchului pentru a-'l felicità de bună sosire prin rostul primatelui, cardinalul *Sczitovsky,* — Maiestatea Sa s'a pronunțat cum urmează:

»*Cea mai resolută voință a mea este, a îndestula pe popoarele coroanei Ungariei, cât se poate mai bine. In viitorul cel mai de aproape să va convocà dieta, în care despre o parte vor venì la cunoștința mea dorințele cele îndreptățite ale locuitorilor Ungariei, iar' din altă partè și dorințele mele, dela cari depinde posițiunea monarchiei ca putere, vor afla o apreciare justă, pentru-ca să putem ajunge la ținta către care tindem cu toți, și care de sigur va asigura binele și consolidarea monarchiei*«.

Altei deputațiuni, compusă tot din aristocrați și condusă tot de primatele *Sczitovszky,* monarchul i-a răspuns ast-fel:

»*Mă bucur că văd înaintea mea atâța fii distinși ai cavalereștei națiuni* (maghiare). *Statul* (clasa) *ai cărui membri sunteți d-voastră s'a distins totdeuna prin virtuți politice eminente, prin credință și aderență către monarch. Aceste vîrtuți d-voastră le mai aveți, fără îndoială. Drept aceea, eu aștept de sigur dela fidelitatea și aderența d-voastre, că veți colaborà la realisarea celor mai de aproape măsuri ale mele, cari tind la binele țării. Fiți convinși despre intima mea aplecare și despre sincera mea încredere. Țineți-vă asigurați despre aceasta cu ocasiunea presentă, ca și altă-dată, ori-când.*« *)

Și tot cam de acest cuprins au fost și celelalte multe vorbiri adresate cu ocasiunea aceasta diferitelor deputațiuni maghiare, cari au ținut să se presenteze în fața monarchului.

*) Cf. *G. Barițiu* »*Părți alese*, etc.", vol. III. pag., 311—312).

Iată deci esplicarea, pentru-ce senatul imperial a fost trimis acasă înainte de vreme, pentru-ce guvernul a demisionat și pentru-ce cancelar de curte pentru Ungaria a fost numit tocmai contele Majláth György! Maiestatea Sa erà ferm hotărît se ajungă la înțelegere cu Maghiarii cu ori-ce preț, și să dee resolvare chestiei maghiare, în mod favorabil pentru Unguri. Steaua Maghiarilor se aflà deci în urcare. Dar' în măsura în care se urca steaua Maghiarilor, se apropia de apunere steaua Ardealului, steaua Românilor, al căror rol politic se terminase.

Convocarea dietei ungare.

De acì încolo evenimentele s'au desvoltat repede, surprinderile au urmat una după alta. Inceputul s'a făcut cu convocarea *dietei croate,* deschisă prin mesaj de tron în 2 Noemvrie 1865. Apoi în 17 Septemvrie 1865 au fost publicate rescriptele împărătești prin cari se făcea *convocarea dietei ungare* la Pesta, pe *10 Decemvrie 1865*. Erau două, unul adresat locotenenței, altul jurisdicțiunilor. Cuprinsul lor a fost următorul:

I. Rescript, către locotenența regală.

Francisc Iosif I, din mila lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc. etc.

Îndemnat de dorința vie a inimei noastre părintești de a ajunge cât mai curând la o deslegare legală a chestiunilor pendente de dreptul public și a altora de mare importanță, cari ating binele spiritual și material al iubitului nostru regat Ungaria, luând în considerațiune serioasă condițiunile de viață ale monarchiei noastre întregi și interesele țării, am decis a convoca dieta ungurească pentru *10 Decemvrie 1865* în libera noastră cetate regească Pesta, și în privința alegerilor voim să se aplice regulamentul electoral, încuviințat de noi prin resoluțiunea din 7 Ianuarie 1865.

În preaînalta noastră putere regească aflăm cu cale a încuviința preagrațios, ca comitetele comitatense, desființate în urmarea biletului nostru de mână dela 5 Noemvrie 1861, și corporațiunile representative ale cetăților libere regești, să se concheme în locul adunărilor generale, prevăzute în §-ul 7 Art. V din 1848, spre constituirea cercurilor alegătoare și a comisiunilor centrale electorale, și

prin aceasta vă ordonăm şi vă demandăm, ca să vă ţineţi de datorinţă a face de loc dispoziţiunile legale necesare pentru efectuirea alegerilor.

Cătră cari altmintrelea remânem, etc. Dat în capitala noastră Viena, în Austria, în ziua 17 Septemvrie anul 1865. *Francisc Iosif* m. p. Georg de *Majláth* m. p. Ioan *Bartos* m. p.

II. Rescript cătră jurisdicţiuni.

Noi, Francisc Iosif I, din mila lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc. etc.

Îndemnat de acea dorinţă sinceră a inimei noastre părinteşti, nisuitoare spre fericirea popoarelor noastre, ca prin auguraţiunea noastră regească, prin încoronarea sărbătorească şi prin edarea diplomei inaugurale, să întărim tot mai mult acea legătură de iubire ce ne leagă de iubita noastră Ungaria, — deschidem de nou terenul acela, pe care cu staturile ţării şi cu representanţii ei să ne putem consultà şi să putem face legi salutare, mai nainte de toate despre relaţiunea împrumutată a ţărilor ce se ţin de coroana sfântului Stefan a gloriosului nostru antecesor apostolic, despre deslegarea dreaptă şi cuviincioasă, şi chiar de aceea durabilă, a chestiunilor pendente de dreptul public, amăsurat relaţiunilor mai noue, schimbate esenţialminte, şi despre consonanţa în care au a se aduce drepturile constituţionale ale iubitei noastre Ungaria cu pretensiunile nerefusabile ale esistenţei şi posiţiunei de putere a imperiului.

Spre scopul acesta, şi pentru-ca după deslegarea fericită a susnumitelor chestiuni anterioare să ne putem consulta după dorinţa inimei noastre părinteşti cu staturile credincioase ale iubitei noastre Ungaria şi ale părţilor adnexate, şi cu representanţii ei, despre dispoziţiunile legale cuprinse în preagraţiosul nostru rescript convocător dela 14 Februarie 1861, precum şi despre altele, spre înmulţirea fericirei ţării, înaintarea intereselor spirituale şi materiale, şi alte numeroase, de mare importanţă, cari ţintesc la înaintarea binelui public şi nu pot suferì amânare, — am decis a ordona şi a publica *dieta comună* pentru ziua de 10 Decemvrie anul 1865, care e a doua Dumineca în postul Crăciunului, în cetatea noastră liberă regească Pesta, care din graţia lui Dumnezeu o vom deschide şi conduce în *propria noastră persoană.*

Drept aceea, demandându-vă vouă cu seriositate, vă impunem preagraţios, că în numitul loc şi timp, fără escepţiune, trebue să

trimiteţi din sinul vostru deputaţi după regulamentul electoral publicat pe basa art. V din 1848, bărbaţi iubitori de pace şi linişte, cari să-'şi ţină de datorinţă a fi de faţă la numita dietă, şi acolo să se înţeleagă mai apriat, să se sfătuiască şi să se desbată cu ceialalţi prelaţi şi baroni, cu staturile şi representanţii Ungariei şi ai părţilor adnexate, despre graţioasele noastre intenţiuni şi propuneri, cari ţintesc numai la fericirea ţării, la susţinerea şi înflorirea ei. Cătră cari de altmintrelea remânem aplecaţi cu graţia noastră ces. reg apostolică. Dat în capitala noastră Viena, în Austria, în ziua 17 a lunei Septemvrie, anul 1865. *Francisc Iosif* m. p. Georg de *Majláth* m. p. Ioan *Bartos* m. p.*)

Adresa Lugojenilor.

E de prisos a spune, că Maghiarii au primit cu mare entusiasm publicarea acestor preaînalte rescripte. Dar' le-au primit bine şi Românii din Ungaria şi Banat, după-cum dovedeşte adresa de mulţămire trimisă monarchului din partea congregaţiei comitatense din Lugoj.

In 12 Octomvrie congregaţia comitatului Caraş se întrunise adecă în Lugoj, în formaţiunea ei dela 1861, pentru a alege comisiunea centrală care avea să conducă alegerile de deputaţi pentru dieta din Pesta.

In congregaţie s'a cetit rescriptul împărătesc prin care dieta e convocată la Pesta, s'a făcut apoi alegerea comisiunii centrale, şi în urmă s'a votat o adresă de mulţămire monarchului, pentru convocarea dietei ţării. Adresa eră următoarea:

„Preaînălţate împărate şi rege apostolic! Doamne preagraţioase! Când s'a cetit în şedinţa de astăzi a comitetului nostru comitatens preagraţioasa ordinaţiune a M. Tale prin care se convoacă dieta ţării, toţi am fost pătrunşi de o vie mulţămită şi bucurie, aflându-ne îndemnaţi a da espresiune acestor simţiri prin o preaumilită adresă.

Noi vedem în acest preagraţios rescript şi în manifestul din 20 Septemvrie îndreptat cătră popoarele M. Tale cel mai sigur semn al unui viitor mai bun, şi deşi încă nu ni-s'au împlinit dorinţele şi nu s'a restabilit starea legală cea atât dorită, şi aşa nu ni-s'au vindecat încă ranele ce timpurile trecute ni-le-au înfipt, totuşi

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1865, numărul 73.

amoarea părintească cu care te-ai îndurat M. Ta a spriginì causa noastră cea dreaptă şi prin care durerile ni-s'au şi alinat, ne dă garanţă despre aceea, cum-că patimile noastre se vor vindeca la dieta ce ne stă înainte, căci tare ne e credinţa, cum-că vom afla acea modalitate, prin care de o parte să se îndestuleze *dreptele pretensiuni ale popoarelor* şi ţărilor de dincoace de Leitha, să se păstreze posiţiunea de stat mare şi lucirea imperiului, iar' de altă parte să se asigure libertatea noastră constituţională şi guvernarea independentă a trebilor noastre interne.

Maiestatea Ta însuţi proclami sfântul cuvânt al *păcii,* provocând la unire pe popoarele de sub sfânta coroană ungară, ca să lege mai strâns acea legătură ce în timpul mai de curând s'a desfăcut, şi să se încheie stabil sfânta coaliţiune a păcii. Noi cu cea mai mare promptitudine suntem gata a împlinì aceasta, şi ne vom silì a întemeia între popoarele M. Tale de sub sfânta coroană ungară conţelegerea frăţască, şi cu distingere ne vom nisuì, ca *chestiunea urgentă a naţionalităţilor,* care şi în comitatul nostru e cea mai momentuoasă, să se resolveze la dieta viitoare, pe basa *egalei îndreptăţiri.*

Dacă în trecutul plin de cercări şi patimi, când n'am putut vedeà nici cea mai palidă rază a speranţelor unui viitor mai bun, ne-am păstrat întreaga aderenţă cătră M. Ta, depunându-ne toată încrederea şi speranţa în inima părintească a M. Tale, acum, când vedem ast-fel de semne ale graţiei şi amoarei părinteşti a M. Tale, credinţa şi alipirea noastră va fi neclătită, şi cel mai ferbinte dor al nostru e, a pune pe capul împărătesc reg. apostolic al M. Tale coroana sfântului Stefan, acea coroană, care prin atâtea timpuri grele, aproape o mie de ani, în totdeuna a lucit pe capetele antecesorilor şi străbunilor M. Tale.

Primeşte din nou M. Ta espresiunea celei mai ferbinte mulţămiri pentru determinarea părintească îndreptată întru fericirea Ungariei, şi primeşte acea sinceră declaraţiune, cum-că noi ne purtăm şi totdeuna ne vom purta cu cea mai mare şi omagială alipire cătră înalta persoană a Maiestăţii Tale şi a înaltei familii. Dat, etc.“

La alegerile ţinute în comitatul Caraşului (Banat) Românii au eşit învingători în toate cercurile electorale, semnul că ei erau stăpâni pe situaţia politică, prin urmare ideile şi sentimentele cuprinse în adresa de sus erau ale lor.

---

*) Din »*Concordia*« 1865, Nr. 81.

La Lugoj a fost ales cu mare însufleţire Andreiu de *Mocsonyi,* care remăsese credincios principiilor sale dela 1861, şi erà ferm decis să nu primească candidatura, iar' dacă totuşi va fi ales, să nu primească mandatul şi *să nu între* în parlamentul ungar nici de astă-dată. Dar' la stăruinţele fruntaşilor români din Lugoj, precum şi la rugările lui Vincenţiu *Babeşiu,* s'a supus voinţei alegătorilor, a primit candidatura, a primit mandatul şi a întrat în dieta din Pesta.

Manifest împărătesc.

În adresa Lugojenilor se face pomenire despre un *manifest împărătesc.* Manifestul acesta a fost surprinderea cea mai mare pentru lumea politică din zilele acelea. În acest manifest, datat din 20 Septemvrie 1865, se întunecă *diploma,* şi se sterge cu desăvârşire *patenta,* după-ce Ardealul le inarticulase pe amândouă în condica legilor ţării. Iată cuprinsul acestui însemnat act de stat:

»*Cătră popoarele mele!*

A conservà posiţiunea monarchiei ca putere prin o tractare comună a problemelor mai înalte de stat, şi a asigurà unitatea imperiului pe lângă respectarea diversităţii părţilor lui constitutive şi a desvoltării lui istorice, — acesta este cugetul principal care a aflat espresiune în diploma mea din 20 Octomvrie 1860, şi care-'mi va fi şi de acì înainte idee conducătoare spre binele supuşilor mei credincioşi.

Dreptul popoarelor de a conlucra, decizând prin representaţiuni legale la legislativa şi manipularea finanţelor, aceasta chizăşie sigură prosperării intereselor imperiului şi a ţărilor e sărbătoreşte garantată şi nerevocabil statorită.

Forma esercitării acestui drept o a desemnat legea principală despre representaţiunea imperială, publicată cu *patenta* mea din 1861, iar' în al şaselea articol al memoratei patente am publicat complexul întreg al legilor principale precedente, rechemate în vieaţă şi de nou emise.

De a da vieaţă acestei forme, de a forma un edificiu armonic de constituţiune, s'a încredinţat liberei conlucrări a tuturor popoarelor mele. Cu vie recunoştinţă pot numai amintì de împrejurarea, cum o parte mare a imperiului a fost gata a asculta vocea mea şi

a trimite în un şir de ani representanţii sei în capitala imperiului, spre a deslega probleme de mare însemnătate pe câmpul dreptului şi al economiei de stat şi naţionale.

Intenţiunea mea însă, pe care mi-o conservez neschimbată, şi care ofere intereselor statului întreg garanţă sigură prin formarea dreptului amăsurat constituţiunii, care formare îşi află puterea şi însemnătatea în libera participare a tuturor popoarelor, — a remas neîmplinită.

O mare parte a imperiului, deşi acolo încă bat inimi calde şi patriotice, a perseverat stând departe de activitatea legislativă comună, căutând a-'şi întemeia temerile de drept pe diversitatea hotărîrilor acelor legi fundamentale, cari în complexul lor tocmai formează constituţiunea imperiului.

Datoria mea de regent *mă opreşte de-a mai desconsidera un fapt*, care împedecă realisarea tendinţei mele aplecate spre desvoltarea unei libere vieţi constituţionale, şi care ameninţă fundamentul dreptului tuturor popoarelor. Pentru-că şi pentru ţările acelea, cari nu se ţin de coroana ungurească, îndreptăţirea la comuna legislativă e înrădăcinată numai în acel teren, care în articolul VI al patentei e desemnat drept constituţiune a imperiului.

Pe cât timp lipseşte condiţiunea fundamentală a unui complex plin de vieaţă de legi fundamentale, armonia cea clar cunoscută a părţilor ei constitutive, pe atâta timp nici opul cel mare şi de sigur promiţător de binecuvântare al unei formaţiuni durabile constituţionale pentru imperiu nu poate deveni fapt.

Pentru-ca acum să corăspund cuvântului meu împărătesc, pentru-ca formei să nu se sacrifice esenţa, am decis a păşi mai întâiu pe calea înţelegerii cu representanţii legali ai popoarelor mele din părţile resăritene ale imperiului, şi de a propune, precum dietei ungureşti, aşa şi celei croate, diploma din 20 Octomvrie 1860 şi legea fundamentală despre representanţa imperială, publicată cu patenta din 26 Februarie 1861.

Considerând însă, că după drept este cu neputinţă de a face ca una şi aceeaşi hotărîre pentru o parte a imperiului să fie obiect de desbatere, pe când în acelaşi timp aceeaşi să fie privită în celelalte părţi ale imperiului drept lege obligătoare, mă văd silit *a sistà activitatea legei despre representanţa imperială*, cu acea espresă declaraţiune, că-'mi reserv de a aşterne resultatele desbaterilor dela representaţiunile acelor regate resăritene, dacă cum-va ele ar cuprinde

în sine o modificaţiune a menţionatelor legi, împăcătoare cu esistenţa unitară şi cu posiţiunea imperiului ca putere, — înainte de decisiunea mea, representanţilor legali ai celoralalte regate şi ţări, spre a ascultà şi considerà şi pronunciamentul lor de asemenea ponderositate.

Pot numai să deplâng, că paşul acesta neîncunjurabil aduce cu sine o sistare şi în activitatea constituţională a senatului imperial îngust, însă complexul organic şi egala valoare a tuturor decisiunilor fundamentale ale legii pentru întreaga activitate a senatului imperial face cu neputinţă o despărţire şi o susţinere parţială a activităţii legii.

Pe cât timp representanţa imperiului nu este adunată, problema regimului meu va fi a aduce la îndeplinire toate măsurile cari nu sufer amânare, şi cu deosebire acelea, cari sunt poruncite în urma intereselor finanţiare şi economice.

Liber e drumul care pe lângă observarea dreptului legitim duce la înţelegere, dacă, ceea-ce aştept cu toată încrederea, consideraţiunea popoarelor mele, cătră cari cu încredere se îndreaptă acest cuvânt împărătesc, va fi condusă de un simţ sacrificător şi împăciuitor şi de o pătrundere matură. Viena, 20 Septemvrie 1865. *Francisc Iosif* m. p." *)

Manifestul acesta a fost cuvântul de esplicare asupra schimbării politicei imperiale. Căderea guvernului însemna căderea sistemului de guvernare. Noul guvern trebuia să caute alte base pentru viitorul monarchiei şi pentru rolul ei de mare putere, iar' nouele base puteau fi aflate numai prin o sinceră apropiere de Maghiari. Şi apropierea se putea face numai după delăturarea pedecilor mari: *diploma* şi *patenta,* ceea-ce iarăşi se putea face numai după delăturarea guvernului care le-a dat naştere şi vieaţă.

Convocarea dietei Ardealului.

A urmat apoi convocarea dietei Ardealului la Cluj, *pe 19 Noemvrie 1865.* Rescriptul de convocare era următorul:

„Noi Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc., mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor.

---

*) Din »*Telegraful Român*« 1865, numărul 75.

Ilustri, venerați, nobili, mult onorați, onorați, circumspecți și înțelepți, iubiți credincioși ai nostri!

Prin diploma noastră împărătească dela 20 Octomvrie 1860 am aflat cu cale a restituì instituțiunile constituționale ale țărilor coroanei noastre unguresti, între marginile statorite într'acelea, cu acea intențiune, ca regularea definitivă a raporturilor de drept public al acestor țări să se poată mijlocì pe base durabile.

Pentru-ca chestiunea importantă a regulării raporturilor de drept public al marelui nostru principat Transilvania, pe lângă legătura intimă ce o are aceasta țară cătră coroana ungurească, să ajungă la o deslegare finală și mulțămitoare, am cugetat că e necesitate a convocà dieta constituțională a marelui nostru principat Transilvania pe 19 Noemvrie a. c. în cetatea noastră lib. reg. Cluj, după compunerea statorită în art. de lege XI din anul 1791, și acestei diete i-se va așterne ca obiect esclusiv și unic al desbaterei — *revisiunea* articolului de lege I din anul 1848, despre *uniunea* Ungariei și a Transilvaniei, cu privire la interesele comune ale ambelor țări.

Ca la aceasta dietă să primească o representare amăsurată și acele clase ale poporațiunii cari mai nainte erau neîndreptățite, și a căror egală îndreptățire deplină noi am statorit-o de repețite-ori, declarăm de îndreptățiți a participa la alegerile pentru dietă pe toți aceia, cari după tabelele ultime de contribuțiune plătesc contribuțiune directă, fără contribuțiunea de cap și adaos, o sumă de 8 fl. v. a. Totodată ne-am îngrijit, ca indivizi cari se țin de aceste clase ale poporului mai nainte neîndreptățite să-și afle primire în celelalte părți constitutive legale ale dietei.

Pentru aceasta dietă am numit comisar reg. dietal și locțiitor al persoanei noastre reg. pe în mod sincer iubitul nostru consilier intim, actual president al guvernului nostru reg. transilvan, cavaler al coroanei de fer clasa primă, submareșal campestru conte Folliot de *Crenneville.*

Vouă, iubiților credincioși, vă încredințez cu grație a convocà dieta pe ziua și în locul defipt de noi, și numai decât să emiteți dispozițiunile necesare cătră comitate, districte, înțelegând acì și districtul Năsăudului, cătră scaunele săcuești, apoi cătră scaunele și districtele săsești, cătră cetățile libere reg., înțelegând acì și cele din scaunele și districtele săsești, apoi cătră orașul Orăștie, în fine cătră târgurile Reghinul-Săsesc și Făgăraș, pe cari noi le-am ridicat în

şirul oraşelor, cătră antistiile târgurilor cari au drept de a se representà la dietă în mod constituţional, pentru-ca în înţelesul articolului de lege XI. din anul 1791, împreună cu toţi cei acum declaraţi de îndreptăţiţi la alegere, să îndeplinească alegerea de deputaţi la aceasta dietă cu repeziciunea ce o cer relaţiunile (raporturile) esistente.

Pentru aceasta, dar' esclusiv numai spre scopul îndeplinirii alegerilor, se vor împuternici deschilinit comiţii supremi ai comitatelor, căpitanii supremi ai districtelor, juzii reg. supremi ai scaunelor secueşti, ca în înţelesul instrucţiunii încuviinţate de noi la 25 Martie 1861 şi comunicată vouă prin decretul de curte dela 26 Martie 1861 numărul 886, — sa compună comitetele prescrise prin aceea mai detailat, cu a căror ajutor vor aveà să poarte mare îngrijire pentru efectuirea conştienţioasă a alegerilor, pentru păstrarea liniştei şi a ordinei, iar' starea actuală a oficialilor în acele jurisdicţiuni are să remână in *statu quo*, fără turburarea efectuirii alegerilor.

Faţă cu aceasta convocare ordinată de noi a dietei constituţionale a marelui nostru principat Transilvania, am aflat mai departe cu cale *a desfiinţa* dieta convocată prin rescriptul nostru regesc dela 21 Aprilie 1863 în libera noastră cetate regie Sibiiu, pe basa unui regulament dietal provisoriu, şi noi vă însărcinăm iubiţilor credincioşi, ca aceasta dispoziţiune a noastră să o faceţi cunoscută numai decât jurisdicţiunilor ţării, şi despre aceasta, pe calea presidiului acestei diete, să faceţi a se încunoştiinţa, atât membrii aleşi, cât şi cei chemaţi ai aceleia.

Cărora de altmintrelea remânem neschimbat aplecaţi cu bunăvoinţa şi graţia împărătească regească şi de mare principe.

Dat în palatul de desfătare al nostru *Laxenburg*, la prima Septemvrie unamieoptsuteşasezeci şi cinci, în al 17-lea an al domniei noastre. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte de *Haller* m. p. La preaînaltul mandat al M. Sale imp. reg. apostolice Nicolae conte de *Teleki* m. p.“ *)

S'a întâmplat deci aceea despre ce de mult se vorbia şi de ce se temeau Românii ardeleni. Dieta din Sibiiu a fost *desfiinţată* şi a fost convocată altă dietă la Cluj, compusă cu totul din alte elemente şi pe alte base. Şi lucru curios, Maghiarii o considerau pe aceasta de *constituţională,* deşì în contra dietei din Sibiiu aduseseră ca gravamen la timpul

*) Din »*Concordia*« 1865, Nrul 70.

seu obiecţiunea, că după-ce uniunea a fost decretată şi perfecţionată la 1848, *dietă transilvană nu mai esistă*, şi Ardelenii numai în dieta din Pesta au loc. Li-a convenit însă dieta convocată la Cluj, pentru-că în aceasta le erà asigurată majoritatea. Anume, convocată fiind ea pe basa legii dela 1791 art. XI, numărul regaliştilor era nelimitat, pentru-că în înţelesul acestei legi domnitorul puteà să cheme ca regalişti la dietă atâţa câţi îi plăcea dintre nobilii cari au posesiune de pământ. Şi find-că nobilimea ardeleană erà esclusiv numai maghiară, regaliştii puteau se formeze majoritatea parlamentară în dietă, după-cum adecă au şi format-o, pe-când la dieta din Sibiu ca regalişti au fost chemaţi şi bărbaţi cu trecere din celelalte naţionalităţi, fără privire la avere şi posesiune de pământ. E drept, că chemaţi au fost şi de astădată Români şi Saşi ca regalişti la dieta din Cluj, dar' numărul lor erà disparent pe lângă cel recrutat din nobilimea maghiară.

Special pentru Români erà o îngreunare şi *censul*, care acum erà mai mare decât cel dela 1863, când s'au făcut alegerile pentru dieta din Sibiiu. Foarte mulţi Români, mai nainte cu drept de vot, acum nu mai puteau fi trecuţi în listele electorale, şi ast-fel şi deputaţii români aveau să fie mai puţini în dieta din Cluj, decât în dieta din Sibiiu.

O enigmă mare erà însă pentru Românii ardeleni *scopul* pentru care erà convocată dieta din Cluj: *revisuirea legii de uniune!*

Ei se întrebau aşa: esistă oare aceasta lege cu adevărat, după-ce monarchul declarase, atât în rescriptul adresat dietei ungare la anul 1861, cât şi în rescriptul adresat dietei din Sibiiu la anul 1863, că *uniunea Ardealului cu Ungaria nici odată nu a primit putere de lege?* Poate-se revisuì deci o lege, care n'a esistat mai nainte?

In cercurile guvernamentale şi în cele maghiare erà mare temerea, că Românii şi Saşii nu vor întra în dieta convocată la Cluj, şi atunci întregul plan al guvernului, născocit în favorul Maghiarilor, are se remână baltă. De aceea presa maghiară erà foarte prevenitoare faţă de nemaghiarii din Ardeal şi îndemna pe Unguri, ca în cercurile locuite de Români şi Saşi să nu aspireze la mandate, ci

să lase ca Românii şi Saşii să-şi aibă representanţii lor în dietă. Puteà să le dee ast-fel de sfaturi, ştiind bine, că majoritatea e asigurată pe seama Maghiarilor, prin regaliştii cei mulţi luaţi dintre nobilii maghiari din Ardeal.

Situaţia creată după publicarea convocării dietei dela Cluj se află mai bine espuse în ziarul »*Zukunft*«, care scria pe atunci următoarele:

— „Dieta din Sibiiu dela 1863 a încetat a esista. Preaînaltul rescript din 1 l. c. (Septemvrie) desfiinţază această dietă şi convoacă alta nouă pe 19 Noemvrie n. c. la Cluj. Rescriptul numeşte dieta aceasta „*constituţională*" a marelui principat Transilvania. E cunoscut, că după conceptul strâns al continuităţii maghiare de drept *o atare dietă nu mai esistă,* pentru-că ultima dietă constituţională, în înţelesul acesta, s'a cassat ea pe sine pentru totdeuna prin art. I de lege sancţionat la 10 Iunie 1848, prin care se decretează uniunea cu Pesta. Deşì numitul rescript convoacă noua dietă, parte pe basa creată prin art. XI din 1791, parte pe cea din 1848, totuşi caută se constatăm, că genesa şi a acestei diete e — *octroarea.*

Recunoaştem nisuinţa marinimoasă a coroanei, ca prin o iniţiativă se facă capăt încurcăturilor deplorabile în marele principat (Transilvania), a cărei intenţiune apriată e, a mijlocì între dreptul istoric, dorinţa naţiunii maghiare pentru uniune, şi între *interesele îndreptăţite naţionale ale Românilor şi Saşilor.* Dar' cancelaria de curte alesuşi-a oare spre acest scop calea cea dreaptă şi mijloacele cele adevărate? In asta privinţă *avem îndoielì şi temerì grele.* Dorim să se împlinească dorinţa acelora, cari dela numita octroare nouă sperează împăcarea adevărată a intereselor opuse. Dar' noi vedem în aceasta numai *un esperiment nou,* foarte cutezător pentru regularea chestiunii transilvane ungureşti, şi ne temem foarte, că pentru toate va fi mai mult esploatat decât pentru adevărata împăcare. In privinţa aceasta ni-se pare mai mult decât îngrijitor censul statorit în 8 fl. contribuţiune directă, afară de contribuţiunea de cap şi adaos, pentru dreptul de alegere activă.

Pe când dispoşiţiunea aceasta eschide dela dreptul de alegere *multe mii de Românì foşti îndreptăţiţi la 1863,* articolul XI din 1791, rehabilitat acum, dă elementelor maghiare dreptul de alegere pe care nu l'au avut la 1863. Numirea regaliştilor va fi a doua scală pentru a esamina de pe ea tendenţele maghiare, şi în fine va depinde în mod esenţial dela aceea, cum să vor compune şi cum

vor lucra comitetele constituite pentru alegerile dietale. Restituirea întâmplată mai 'nainte a comiţilor supremi maghiari şi a juzilor supremi regeşti dela 1861, în rescriptul ultim e omen de cea mai mare importanţă.

Provocarea la diploma din Octomvrie în des numitul rescript e tot atât de importantă ca şi reamintirea patentei din Februarie.

Caută să ne pară foarte rău, că în acest rescript să pomeneşte numai despre deplina egală îndreptăţire a »*claselor poporului mai nainte neîndreptăţite*« şi nicăiri nu să foloseşte cuvântul »*egala îndreptăţire naţională*«. Ar fi foarte de dorit, şi e posibil, ca cancelariei de curte transilvane şi ungare să-'i se fi întâmplat la redactarea acestui pasaj numai o greşală de condeiu. Insă dacă se ia în considerare, că art. XI din 1791, citat în numitul rescript, cunoaşte în Ardeal numai trei naţiuni privilegiate, Saşi, Unguri şi Săcui, şi cumcă legile ungureşti dela 1848 într'adevăr au proclamat egala îndreptăţire individuală, dar *au respins egala îndreptăţire naţională*, şi fiind-că numitul rescript a primit în sine, pe lângă un element al legilor din 1848, şi devisa acelei perioade, îndreptăţirea egală pentru toate clasele poporului, — în aceasta împrejurare nu să cere a fi profet pentru a prevedea, că acest pasaj din rescript va provoca mişcare mare de spirite la Românii transilvăneni.

Fiind-că dieta dela Sibiiu din 1863 acum nu mai are validitate legală, Maghiarii cu consecinţă uşor de înţeles vor venì la concluziunea, că *tot ce a făcut dieta aceea e nula şi nimica*. Dieta aceea a trimis deputaţi în senatul creat prin patenta din Febr. Acest senat al imperiului întreg e acum ca şi cassat, cu casa seniorilor şi cu §-ul 13 cu tot. Ne bucurăm din inimă de aceasta. Dar' dieta aceea a inarticulat şi diploma din Octomvrie, pe când noua dietă se va ocupa în înţelesul rescriptului convocător numai cu chestiunea uniunii. Deci chestiunea împăcării cu Viena pentru Transilvania şi Ungaria e îndrumată la Pesta. Ne pare foarte rău, că ministeriul trăeşte în ilusiunea, cumcă în casa deputaţilor din Pesta va fi majoritate pentru o deslegare în înţelesul diplomei din Octomvrie.

Repeţim, domnul *Majláth* lucră, poate contra voinţei sale, *în favorul dualismului,* contra diplomei din Octomvrie. Pentru-că prin acţiunea sa în chestiunea transilvană, prin numirile de până acum ale comiţilor supremi din Ungaria, ajută a se întări influenţa maghiară în contul celoralalte naţionalităţi. Iar' a întări aceasta influenţă înseamnă a lucra *pentru dualism,* pentru-că astăzi abia este Maghiar care să

nu voiască dualismul, cu esceptiunea numai a unei fracțiuni mici aristocratice, fără încurgere asupra decisiunilor casei deputaților din Pesta.

Dieta transilvană dela 1863 a înființat ambele articole de lege, cari se refer la »*efectuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei*«, și la »*întrebuințarea celor trei limbi ale țerii în afacerile publice oficiale*«, cari articole de lege coroana le-a sancționat la 16 Octomvrie 1863 și respective la 5 Ianuarie 1865. Românii transilvăneni cu tot dreptul privesc aceste două acte a le legislațiunii ca *magna charta* pentru îndreptățirea lor egală națională și confesională cu celelalte confesiuni și națiuni recunoscute legalicește în marele-principat. Ori-ce să fi greșit numita dietă prin procedura ei neîncuviințată nici de noi față cu sistema lui Schmerling, *prin sus numitele legi și-a câștigat merite pentru o causă, care față cu Nemții și Maghiarii e solidară pentru noi, pentru toți Slavii din Austria,* pentru-că aceea-ce au câștigat Românii din Transilvania prin numitele două legi, la aceea nisuesc cu mare resoluțiune Cehii, Slovacii, Sârbii, Polonii, Rutenii și Slovenii, adecă la *egala îndreptățire națională.*

Numiții doi articoli de lege, făcând dreptate Românilor, n'au vătămat nici o naționalitate din marele-principat. Intr'adevăr, au făcut o gaură în nedreptatea istorică, adecă în heghemonia politică națională, pe care Maghiarii, împreună cu Sașii, o eserciară în Transilvania în decurs de secole, și aceasta e ce o bine cunoscută partidă nu poate erta dietei transilvane dela 1863.

Ne pare foarte rău, că numitul rescript nici prin un cuvânt *nu-'i liniștește pe Români despre validitatea acestor două legi.* Ministeriul lui Schmerling a promis popoarelor Austriei egala îndreptățire. Nu și-a ținut cuvântul! Ministeriul lui Belcredi reînoi aceasta promisiune și începù într'un mod demn de recunostință cu realisarea acestui principiu dincoace de Leitha. Cancelaria ungurească încă n'a rostit acest cuvânt, deși popoarele de dincolo de Leitha duc lipsă mai mare de egala îndreptățire națională. Față cu dispozițiunile ei administrative de până acum, vedem de ce a încunjurat proclamarea acestui principiu. Dar' Transilvania, precum am spus mai sus, are legi positive, cari în mod sărbătoresc garantează egala îndreptățire națională. Nu știm dacă acestea și astăzi sunt valide după conceptul maghiar de drept, dar' atâta știm, că *națiunea română se ține strâns de acele legi,* și nu va lăsa ca alții să le atingă, pentru-că nu-'i permite conștiența". *) (Vezi nota pe pag. 776.)

Atitudinea Românilor ardeleni.

Nemulţămirea Românilor ardeleni faţă cu situaţia politică ce li-s'a creat prin convocarea dietei la Cluj, pe basele cunoscute şi estrem de favorabile Maghiarilor, a primit manifestare concretă şi pronunţată în *Blaj*, unde întreaga inteligenţă, preoţi şi mireni, s'a întrunit în conferenţă la 21 Septemvrie în reşedenţa metropolitană, şi sub presidenţia metropolitului *Şuluţiu* a ajuns la perfecta înţelegere, că la dieta din Cluj *»Românii ardeleni nu pot lua parte fără să periclitezе drepturile naţionale deja căştigate prin legile sancţionate de domnitoriul ţerii«*.

S'a mai decretat de necesară şi ţinerea unei *conferenţe naţionale*, care ocupându-se cu situaţia nouă să-'şi spună cuvântul decisiv, în mod vrednic şi cu demnitate, luând hotărîrile pe cari le va afla de necesare, amăsurat intereselor poporului român din Ardeal şi amăsurat asigurării esistenţei şi sorţii acestuia din viitor.

S'a convenit apoi, ca după-ce metropolitul Blajului, împreună cu metropolitul Sibiiului, sunt învestiţi cu conducerea afacerilor politice naţionale ale poporului român din Ardeal, aceşti doi archipăstori să se pună cât mai curând în înţelegere cu privire la convocarea unui congres naţional. Metropolitul *Şuluţiu* s'a şi adresat numai decât în mod confidenţial metropolitului Andreiu baron de *Şaguna*, trimiţându-'i în *22 Septemvrie* următoarea scrisoare la Sibiiu:

„Escelenţă! In ce timpuri critice şi în ce pericol mare a devenit, nu numai autonomia patriei noastre, dar' şi drepturile politice şi civile ale naţiunii noastre, de dieta Transilvaniei din 1863/64 prin lege positivă concese şi prin M. Sa sancţionate, de a fi cu totul ignorate, şi pendente, ca la 1848, dela graţia aristocraţiei maghiare, nu fără adâncă a inimii durere şi consternaţiune trebue cu toţii să o vedem, mai cu seamă din decretul prin care pe neaşteptate se disolvează fosta noastră dietă dela 1863/64 şi se convoacă noua dietă transilvană, numai pentru deslegarea chestiunii uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pe basa art. XI al legii din 1791.

In urma acestora, întrebarea cea mai mare de viaţă şi mai grea pentru naţiunea noastră este dar' *„ce ar trebuì să facem?“*.

*) Din *»Concordia«* 1865, numărul 72.

Şi în privinţa aceasta şi eu zic, că de a fost cândva de lipsă, ca naţiunea să aibă cea mai strînsă şi cordială conţelegere şi solidaritate, acum cu adevărat a sosit acel moment.

Eu, întorcându-mă dela Elöpatak, pentru nescai cause grabnice nu am putut veni pe la Sibiiu să am onoare a vorbì şi a ne conţelege în privinţa aceasta cu Escelenţa Ta.

Subseque minteni am înţeles, că ai fi fost, însă mai târziu, adecă după-ce lucrurile prin noul regim să croise aşa precum le vedem, chemat şi Escelenţa Ta la Viena. In treaba patriei? Şi a nouelor strămutări? Şi ce ai isprăvit? Noi nu ştim.

Din diversele veşti şi din relaţiunile gazetelor încă nu ne putem orienta. Atâta aflăm, că Escel. Ta nu ai zăbovit mult în Viena. Şi din grabnica reîntoarcere presupunem, că nu au putut fi plăcute acelea de cari aţi avut a vă da opiniunea. Insă acum »*ardet Ucalegon*«, şi cum zic, drepturile naţionalităţii şi ale limbei noastre, cu toată autonomia patriei noastre, sunt prin convocarea nouei diete aduse cu atât mai tare în pericol, sau de a fi cu totul ignorate, sau de a fi dela graţia aristocraţiei maghiare dependente, cu cât toată puterea, şi regimul dela 1861, s'a dat earăşi în mânile aristocraţiei maghiare, a föispanilor din 1861 şi a comitetelor comitatense din 1848 şi 1861, cari vor şi ordina şi organisa alegerile la dietă, şi ridicându-se censul, după legea ardeleană din 1848, Românii dacă vor şi voi a lua parte la dieta cea nouă dela 19 a venitoriului Novembre a. c., fără îndoială vor remâneà în cea mai mică minoritate. Şi apoi, deşì nu vom vedeà în Cluj pe flamurele maghiare şi pe păreţi scris ca la 1848 »*Unio vagy halál*«, dar' presiunea şi sila cea grea morală şi strigările studenţilor maghiari de pe galerie fără îndoială nu vor lipsì, şi uniunea, de o majoritate silnică, ca şi la 1848, să va decide şi proclama.

In ast-fel de prospect pentru noi şi întreagă naţiunea noastră aşa trist şi consternatoriu de o parte, mai din toate părţile se manifestează din partea fiilor celor zeloşi ai naţiunii noastre flagrantele şi mântuitoriul postulat, că acum sau nici odată să fim în causa naţională într'un cuget, inimă şi solidaritate. De altă parte ne îmbulzesc tare şi din toate părţile ni-se pun întrebările: *Ce să facem?* Luavom parte la noua convocată dietă a Transilvaniei dela 19 Nov. a. c. ori ba? Şi de vom lua, acolo ce vom aveà de a lucrà şi a pretinde?

Aceste întrebări de viaţă sau de moarte, după-cum bine sau rău se vor resolva pentru naţiune şi patrie, mult neodihnind pe in-

teligenţa noastră, după cum din mai multe, din toate părţile, dela mai mulţi fii zeloşi ai naţiunii în aceasta privinţă mie făcutele întrebări şi provocaţiuni am esperiat, şi mai cu deosebire inteligenţa noastră de aci din loc de repeţite-ori m'a rugat, ca să le dau ocasiune de a se conţelege în presenţa mea, şi aşa a-şi face o ideiă mai clară şi armonică asupra punctului, atât de mânecare, cât şi de purtare şi lucrare în un obiect şi neşte împrejurări aşa critice, la cari se vede a fi venit causa noastră naţională. Drept aceea, urmând provocaţiunii şi rugării sus atinse a inteligenţei, 'i-am dat voie de a se aduna într'o conferenţă în presenţa mea, în care conferenţă cu toţi, până la unul, au fost de aceea părere, că sus aduselе întrebări, nu numai că nu se pot deslega decât numai într'o conferenţă naţională, singur de către naţiunea întreagă, acolo prin representanţii sei adunată, dar' nici că e ertat cuiva singuratic dintre Români a se lăsa la deslegarea acelora fără a fi autorisat de naţiune, şi că în cas de ar tenta cineva cevaşi asemenea, ar comite perjuriu călcând jurământul ce l'a pus naţiunea adunată în 1848 şi 1861 în congres naţional şi la a cărui strânsă şi solidară ţinere naţiunea pe fie-care fiu al său 'l-a obligat.

Mai încolo, tot aceasta inteligenţă, rezimându-se tot pe conclusele congreselor noastre naţionale din anii acum pomeniţi, s'a declarat, că naţiunea îşi are de conducători ai sei aleşi *pre noi*, archiereii ambelor confesiuni, şi că în acele congrese, fiind de către naţiune nu numai autorisaţi, dar' şi obligaţi la casuri de imperativă necesitate, precum sunt şi cele de present, a păşi la mijloc spre apărarea naţiunii şi a o aduna într'un congres sau conferenţă, fără a cere la aceea concesiune mai înaltă, decât a face de ştire înaltului guvern regesc, luând naţiunea asupra-şi solidaritate pentru lucrările archiereilor sei, că în cât se ţine de posibilitatea ţinerii unei asemenea conferenţe naţionale, naţiunea se află în această privinţă autorisată prin legea şi dreptul de naţiune hotărît în dieta ţării şi sancţionat de către M. Sa, precum şi prin usul de drept ce de prezent şi-l eserciază naţiunea săsească, care tocmai în asemenea obiect şi causă e convocată în universitate, — după toate acestea argumentări ne-a legat causa naţiunii în aceste critice împrejurări de suflet, provocându-ne să mă pun cu Escelenţa Ta în conţelegere asupra convocării unei conferenţe naţionale. Drept aceea, eu fiind gata cu trup şi suflet a face tot ce pofteşte binele patriei şi al naţiunii, m'am hotărît, având previa conţelegere cu Escelenţa Ta, a conchiema o conferenţă na-

ţională pe 20 Octomvrie n. c., pe ziua aceea adecă de eternă reminiscenţă pentru naţiunea noastră, în care M. Sa preaînălţatul nostru împărat, din plenitudinea inimei sale celei părinteşti şi prea îndurate cătră naţiunea noastră, dând diploma împărătească, pe aceasta mult credincioasă naţiune o a emancipat din sclăvie, şi în care zi, mai încolo, şi naţiunea noastră recunoscătoare de atâtea glorioase faceri de bine ale măritei case împărăteşti, ţinându-'şi de sfântă datorinţă a face tot ce pofteşte întregitatea şi consolidarea imperiului austriac, şi-a trimis representanţii sei în senatul imperial.

Drept aceea, îmi iau voie pe Escelenţa Ta frăţeşte a te provoca, ca prin acest espres, care va aştepta acolo în Sibiiu până vei găti răspunsul, se binevoeşti a-'ţi da în aceasta privinţă consensul şi a-'mi scrie, că în ce chip şi în ce număr şi unde vei conchema Escel. Ta pe fiii credincioşi de confesiunea Escel. Tale, ca şi noi întocmindu-ne după aceea, să lucrăm şi în această privinţă în consonanţă. Iar' totodată vom aveà de a subscrie amândoi o adresă cătră înaltul guvern regesc, în care vom face de ştire ast-fel de lucrare a noastră, dimpreună cu terminul pe care am convocat conferenţa naţională, esprimându-ne în acea adresă, că până când naţiunea în conferenţa adunată nu se va consulta asupra obiectului ce vine în dietă a se lua la pertractare, nici la o afacere în aceasta privinţă nu vom lua parte“. (Datul şi subscrierea). *)

La scrisoarea aceasta metropolitul *Şaguna* a dat următoriul răspuns:

„Escelenţă! Mult preţuita-ţi scrisoare din 22 ale cur. procetindu-o am văzut, că ceri dela mine un răspuns fără amânare în causa naţională. Eu îţi mărturisesc Escelenţă, că nu sunt în stare a corespunde dreptei provocări a Escel. Tale, căci ca Român mărturisesc sincer, că în împrejurările de faţă interne şi esterne nu pot afla compasul basei care să mă manuducă în combinaţii. Eu nu văd alta decât *un chaos, acoperit cu un văl întunecos şi fatal.* Ori-ce aud, ori-ce văd, nu este alta decât o idee pripită, care adese-ori sboară şi prin lume, fără să se afle cineva a o readuce la reson matur şi bineprecugetat. Ce pot zice alta în labirintul acestui chaos, fără să mă vaet cu poetul »*Flere possem, sed juvare non*«.

Mai departe, nevoind a mă lăsa în mai deaproape desfăşurare a stadiului celui fatal în care se află astăzi causa naţională, însă nu

*) Din »*Concordia*«, 1865, numărul 75.

cu vina archiereilor, căci cu văetări naţiunea nu s'ar folosì întru nimica, cutez a observa în privinţa ţinerii unei adunări naţionale numai atâta, că eu, afară de sus lăudata provocare a Escel. Tale, de nicăirea n'am primit nici un semn şi nici o umbră de părere pentru ţinerea vreunei conferenţe naţionale, ci din contră aud, că voci sboară în lume contrare celor din conferenţa ţinută la Escel. Ta, şi adecă, că o conferenţă convocândă prin archierei, fiind octroată, ar fi urgisită.

In ast-fel de posiţiune fatală, şi între astfel de împrejurări critice, pentru mine nimic nu este mai consult, decât să fiu cu priveghiere, ca onoarea naţiunei şi causa ei cea dreaptă să nu se compromită în nici un chip, sau cel puţin nu cu vina archiereilor.

In fine asigurez sincer pe Escel. Ta, că eu numai din veneraţiunea ce o am către persoana Escel. Tale şi din adicţiunea către causa cea dreaptă naţională ţi-am scris acestea, şi te rog, ca acest răspuns al meu să nu-'l măsuri după scurţimea lui cea esternă, ci după cuprinsul lui intern. Cu care veneraţiune distinsă am onoare a rămâneà şi acum al Escel. Tale umilit serv. Sibiiu, 11/23 Septemvrie 1865. Andreiu baron de *Şaguna* m. p.*)

Cuprinsul scrisorii lui *Şaguna*, ajuns în curând la cunoştinţă publică, a stârnit neîncredere în unele cercuri politice române, cari nu-'şi puteau esplica, cum se face, că *Şaguna* se împotriveşte ţinerii unei conferenţe naţionale, într'o chestie de interes atât de mare pentru Românii ardeleni, cum era chestia *uniunii,* asupra căreia mai târziu chiar şi Saşii au ţinut să se pronunţe în universitatea lor, luând posiţie *contra* convocării dietei din Cluj? Din multe părţi enigma a fost deslegată cu presupunerea, că cu ocasiunea ultimei audienţe pe care o avusese la palat, coroana a luat promisiunea metropolitului *Şaguna,* că nu va pune pedeci dietei din Cluj, convocată în chestia uniunii.

Adevărul însă era, că Şaguna nu putea accepta punctul de vedere al acelora cari ziceau, că Românii *să nu meargă* la dieta din Cluj, pentru-că îi era încă în vie memorie faptul, cum un pas analog al Ungurilor şi Secuilor n'a împedecat întru nimica funcţionarea regulată a dietei din Sibiiu, care a adus legi valide şi fără ei. Se temea deci Şaguna, că tot aşa se va proceda şi în dieta din Cluj. Şi temându-se,

*) Din »*Concordia*«, 1865, numărul 86.

că o eventuală conferenţă naţională română s'ar puteà pronunţa pentru pasivitatea parlamentară a Românilor ardeleni faţă cu dieta din Cluj, ceea-ce ar fi fost în detrimentul causei române, care trebuia apărată cu energie în faţa dietei, — a fost în contra convocării conferenţei naţionale şi pentru necondiţionata întrare a Românilor în dieta din Cluj.

Fapt e, că de astă-dată Românii nu şi-au spus cuvântul colectiv, Saşii însă da. Ei în 6 Noemvrie, prin representanţii lor legali, întruniţi în universitatea săsească, au votat o representaţiune lungă, adresată monarchului, *în contra convocării* dietei dela Cluj.

Deschiderea dietei din Cluj.

In 18 Noemvrie n. 1865 membrii dietei transilvane erau adunaţi în număr mare în Cluj. In sara zilei acesteia au ţinut conferenţă prealabilă, la care au luat parte şi câţi-va Români şi Saşi.

In 19 Noemvrie apoi, ziua deschiderei dietei, au mers toţi la biserica romano-catolică, unde episcopul *Fogarassy* a oficiat un solemn serviciu dumnezeesc. S'au întrunit în urmă în sala de şedinţe pentru a auzi din gura presidentului *Kemény,* că deschiderea solemnă a dietei să va face în ziua următoare.

Incă în conferenţa din 18 Noemvrie să luase hotărîre, ca procesele verbale ale dietei să fie purtate *în toate limbile ţerii,* şi că membrilor dietei *le stă în voie să vorbească în ori-care din cele trei limbi ale ţerii.*

Din dieta din Cluj făceau parte următorii Români: ***a)*** Ca **deputaţi aleşi:** Ioan *Balomiri* şi Ioan *Tulbaş* (Orăştie), Iacob *Bologa* (Sebeş) Ioan *Meţianu* şi Ioan *Antoneli* (Făgăraş), Dr. Lazar *Petcu* (Deva), Iosif *Hosszu* (Cojocna), Ladislau *Vajda* (Dobâca), Dr. Ioan *Raţiu* (Haţeg), I. *Bălaş* (Haţeg), Ioan *Boeriu* (Alba-inferioară), Ioan *Florian* şi Ioachim *Murăşan* (Năsăud) şi Ioan *Măcelariu* (Mercurea). ***b)*** Ca **regalişti:** Alesandru *Lazaru,* Ladislau (Vasile) *Butean,* Servian-*Popoviciu,* Nicolau *Barbu,* Samuil *Poruţiu,* Ladislau *Vajda* (era şi deputat ales), Ioan *Aldulian,* Mihail *Orbonaş,* Demetriu *Moga,* Antoniu *Stoica,* George *Roman,* Mateiu *Pop-Grideanul,* Nicolae *Gaetan,* Augustin

Ládai, Ioan *Puşcariu,* Alesandru *Bohaţiel,* Georg *Anghel,* George *Bariţiu,* Iacob *Bologa* (era şi deputat ales), Ioan *Constantin,* Alesandru *Dobra,* episcop în Lugoj, George *Domzsa,* Ilie *Măcelariu,* Ioan *Maior,* Petru *Manu,* Dimitrie *Moldovan,* Gavriil *Muntean,* Constantin Zenovie *Pop,* Macedon *Pop,* Lad. Vasile *Popp,* Andreiu baron de *Şaguna,* conte Alesandru St. *Şuluţiu,* Ioan *Vancea* şi Dr. Paul *Vasiciu.* Va se zică, din 108 deputaţi aleşi ai dietei 14 erau români, şi din 190 regalişti 34 erau români.

George *Bariţiu* nu venise la dietă, pentru-că părerea sa erà, că pe basa legii dela 1791 el nu întruneşte cualificaţiunea cerută de a puteà fi regalist (în ce priveşte nobilimea şi posesiunea), şi ast-fel n'are loc în dietă. De altcum al seu punct de vedere era, ca Românii *să nu între* în dieta din Cluj. Şi mai mulţi nici n'au intrat.

In 20 Noemvrie s'a făcut deschiderea dietei, cetindu-se *în toate limbile ţerii* rescriptul regesc, adresat dietei transilvane. Era de următoriul cuprins:

„Noi Francisc Iosif I, din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, etc. etc.

Trimitem membrilor dietei iubitului nostru mare-principat Transilvania, adunaţi în urmarea convocării noastre pe 19 Noemvrie a. c. salutarea şi graţia noastră.

Prin diploma noastră împărătească dela 20 Octomvrie 1860, publicată ca o lege fundamentală de stat statornică şi nerevocabilă, am recunoscut de a noastră datorinţă de regent a păstra puterea monarchiei şi a da pentru asigurarea ei garanţele stărilor de drept, clare şi solide, şi ale conlucrării armonioase, declarînd totodată, că atari garanţe nu se pot întemeia decât numai prin instituţiuni şi stări de drept, cari corăspund într'o formă conştienţei de drept istorice, diversităţii sustătătoare a regatelor şi ţărilor noastre, şi pretensiunilor legăturii puternice neîmpărţibile şi nedespărţibile a acelora.

Intre marginile statorite în aceasta diplomă a noastră dela 20 Octomvrie 1860 am promis graţios restaurarea constituţiunii avitice a ţărilor noastre ţinătoare de coroana Ungariei, şi cu aceasta şi a iubitului nostru mare-principat Transilvania, şi urmăm numai îndemnurilor interne ale inimei noastre părinteşti când, conform constituţiunii iubitului nostru mare-principat Transilvania, basată pe diploma gloriosului nostru antecesor Leopold I şi pe sancţiunea prag-

matică ce 'i-a urmat, şi statorită prin legi de ţeară, aduse mai târziu, convocăm pe representanţii legali ai ţării *pe basa legilor de mai nainte.*

In urma acestora ne-am aflat prea graţios îndemnaţi a convoca dieta marelui nostru principat Transilvania pe 19 Noemvrie a. c. în libera noastră cetate reg. Cluj, în compunerea statorită prin art. de lege XI din anul 1791.

Ca însă la dieta aceasta să fie representate şi acele clase de popor şi persoane mai 'nainte neîndreptăţite, cari în urmarea egalităţii tuturor supuşilor nostri înaintea legii, prin noi de repeţite-ori proclamată şi asigurată, în urmarea liberei esercieri garantate a religiunii, în urmarea capacităţii de a îmbrăca oficii fără distingere de stare şi naştere, în urmarea îndatoririi tuturora la contribuţiune şi apărare, în urmarea ştergerii robotelor, au întrat în deplină egală îndreptăţire, — am declarat de îndreptăţiţi la alegeri, nu numai pe toţi aceia cari după tabelele de contribuţiune încheiate mai în urmă au răspuns opt fiorini dare directă, afară de aruncuri şi darea capului, ci noi am purtat de grije, ca indivizi cari se ţin de clasele acestea mai nainte nerepresentate, să fie primiţi în şirul celoralalte părţi constitutive ale dietei acesteia.

Cu bucurie vă salutăm ca pe representanţii legali ai iubitului nostru mare-principat Transilvania, şi făcându-vă prin aceasta cunoscut, că de regesc comisar dietal plenipotenţiat al nostru am numit graţios pe sincer iubitul nostru ces. reg. consilier intim şi camerariu, preşedinte al guvernului reg. transilvan, cavaler al ordului coroana de fier cl. I, proprietar al crucii pentru merite militare cu decoraţiunea de răsboiu, locotenent mareşal campestru Ludovic conte *Folliot-Crenevîlle*, — vă provocăm iubiţi credincioşi a pune încredere deplină în toate câte vă va propune el în numele nostru regesc şi a primì determinările noastre ce vi se vor da prin acest comisar plenipotenţiat al nostru cu sentimente mulţămitoare.

Chemaţi de a supune la o consultare matură chestiunea regulării relaţiunilor de drept public al iubitului nostru mare-principat Transilvania şi spre a aduce aceasta chestiune către o deslegare finală în interesul bine priceput al ambelor ţeri, pe lângă legătura strânsă în care stă iubitul nostru mare-principat Transilvania cu coroana noastră ungurească, vă propunem, — precum suntem determinaţi a provoca şi dieta Ungariei convocată acum la revisiunea art. de lege al VII-lea din anul 1847/48, — de unicul şi esclusivul

obiect al consultării voastre *revisiunea întâiului art. de lege al dietei transilvane din anul 1848,* despre *unirea Ungariei și a Transilvaniei,* care în determinațiunile noastre din 20 Octomvrie 1860 am lăsat'o deocamdată neatinsă, și vă provocăm preagrațios, ca determinațiunile acestui articol de lege, cu privire la interesele comune ale acestor două țeri, să le desbateți de nou cu deamănuntul și resultatul consultărilor voastre să-'l subșterneți determinațiunii noastre de rege și mare principe.

Cărora de altmintrelea vă rămânem nestrămutat apleçați, cu grația noastră imper. reg. și de principe. Dat în *Ischl*, șase Octomvrie anul 1865, al împărăției noastre al 17-lea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte *Haller* m. p. La propriul mandat preanînalt al Maiestății Sale imp. reg. apostolice: Stefan de *Horváth* m. p". *)

După cetirea acestui rescript comisariul regesc, contele *Folliot-Crenneville,* a rostit în limba maghiară următoarea cuvântare:

„Inaltă dietă!

Considerând relațiunile timpului present și pretensiunile împrejurărilor, desbaterea de nou a Art. I. de lege din 1848 despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, — ca unica propozițiune reg. la dieta presentă, — e o problemă ponderoasă, nu numai pentru Transilvauia, ci și pentru imperiul întreg.

Deslegarea fericită a problemei acesteia numai prin cumpenire matură, fără patimă și cu cuget curat se poate ajunge. Popoarele Transilvaniei, cari au trăit de secoli sub același ceriu și sub același domnitoriu, au luat într'o formă parte la suferințe și la bucurii, și și-au sacrificat de atâtea-ori în comun averea și sângele, emulând eroicește, — se vor întruni prin înțelegerea resuscitată în nisuințele comune de a înainta bunăstarea acestei țeri frumoase. Sentimentele de conțelegere pun fundament la întărirea și promovarea obiectului așternut dietei, ce stă în legătură strânsă cu viața constituțională a imperiului și causează între milioanele poporațiunii imperiului bucurie și recunoștință.

Tot ochiul din imperiu e îndreptat cătră dieta aceasta, aici în răsărit, așteptând că de acolo de unde emanează soarele lucitor cu căldura sa dătătoare de vieață, va eși doară și acea rază primă care căzând pe sămânța întinsă de Maiestatea Sa, preagrațiosul nostru domn, o va face să înflorească spre fericirea popoarelor Sale.

*) Din »*Concordia*«, 1865, numărul 90.

Terenul de emulaţiune e deschis. Păşască pe el tot insul pătruns de aderenţă cătră M. Sa, de iubirea de patrie şi de încredere faţă unul cu altul. Primească înalta dietă salutarea mea patriotică şi esprimarea dorinţei mele sincere, ca resultatul consultărilor dietei deschise prin mine în numele M. Sale imper. reg. apostolice să convină cu intenţiunea părintească a M. Sale, cu bunăstarea patriei şi a popoarelor".

In numele dietei presidentul *Kemény* a dat comisariului regesc următoriul răspuns la vorbirea ţinută:

„Escelenţa Ta, domnule imp. reg. consilier intim şi comisar regesc! Staturile şi ordinile transilvane s'au înfăţişat la demandarea M. Sale regelui nostru în aceasta încăpere a ţerii, şi s'au supus la ordinea preaînaltă cu atâta mai vârtos, cu cât au fost norocoase a şti mai nainte, din rescriptul convocător, că de obiect al consultărilor lor a fost designat acea chestiune a cărei deslegare au dorit'o de mulţi ani şi care ni-a ţinut patria de atâta timp în încordare dureroasă. E o simţire liniştitoare pentru noi văzând că să începe de nou viaţa noastră constituţională, umplându-ne de acea sperare sigură, că patria noastră iubită nu peste mult se va aşeza în posesiunea deplină a drepturilor ei.

Te rugăm, Escelenţă, să te înduri 'a subşterne M. Sale regelui nostru sentimentele de mulţămită ale staturilor şi ordinilor, şi a-'l asigura despre neclătita noastră credinţă. Dee-'i providenţa cerească regelui nostru domnire îndelungată şi fericită, ca sub guvernarea-'i părintească să poată fi liniştite şi fericite milioanele popoarelor pe cari le-a încredinţat providenţa ocârmuirii lui, şi între acelea şi patria noastră.

Nu pot Escelenţă să nu esprim bucuria staturilor şi a ordinilor, că M. Sa s'a îndurat a te denumi de representant al seu pe Escel. Ta, pe acel bărbat ale cărui virtuţi înalte suntem norocoşi ale cunoaşte şi care sub guvernarea-'i blândă, urmând îndemnului inimii sale nobile, a stăruit cu toată ocasiunea a uşura greutăţile patriei.

Noi credem cu siguritate, ca Escel. Ta vei binevoi a subşterne M. Sale dorinţele drepte şi legale ale staturilor şi ordinilor, şi intrevenind cu influenţa Escel. Tale, le vei mijloci resultatul dorit. Primeşte, Escelenţă, adânca reverinţă a staturilor şi a ordinilor." *)

*) Din »*Concordia*«, anul 1865, numărul 91.

50

In ședința din 22 Noemvrie s'au făcut alegerile de vicepresidenți. Intre opt vicepresidenți unul a fost român (Ioan *Aldulian*) și unul sas (Fridr. *Bömches*).

S'a ales tot atunci o comisiune verificătoare pentru censurarea actelor de alegere și de numire a regaliștilor. Până la terminarea acestei lucrări dieta a luat apoi vacanțe. Membrii ei țineau înse conferențe intime. Ungurii și Secuii separat, Sașii earăși separat, și tot așa și Românii.

Părerea lui Șaguna. Dorințele Sașilor.

In 28 Noemvrie conferență la oarele 10. Presenți mulți Sași și Români dintre membrii dietei. Metropolitul *Șuluțiu* lipsește. Președinte e aclamat contele *Mikó*, care pune în discuție chestia *adresei* ce e a se da drept răspuns la rescriptul regesc. *Zeyk* face propunere, ca în adresă să se spună fără încunjur, că dieta aceasta nu e competentă să iee nici o hotărîre, — fiind-că o dietă a Ardealului *nu mai esistă*. Domnitoriul să fie rugat deci se cheme representanții Ardealului fără amânare la dieta din Pesta.

Ia acum cuvântul metropolitul *Șaguna* și rostește în limba maghiară următoarea vorbire:

„Escelentisime domnule president! Eu voesc se rămân consecvent în toate faptele mele. Eu când sunt pe terenul oficios întrebuințez limba românească, iar' în cercuri private, precum bine știu mulți dintre onorații domni ai acestei conferențe, după împrejurări, persoane și naționalități, mă folosesc, sau de limba ungurească, sau de cea nemțască. Eu onorez mult adunarea noastră privată de astăzi, și îndrăsnesc a o caracterisa într'adevăr de privată, fiind-că Escelența Ta ai binevoit a o declara de atare. Î'mi mărturisesc de altă parte convingerea individuală, că aceasta conferență are împrejurări cari se cuvin unei adunări oficioase.

Mărturisesc, că sunt gata a recunoaște adeveritatea și moralitatea cuvintelor onort. domni antevorbitori, pentru-că eu când sunt pe teren politic, totdeuna sunt amicul moralității. Recunosc deci moralitatea și puterea cea mare morală a cuvintelor aduse din partea celor trei antevorbitori (Zeyk, conte Teleki și Dozsa Sándor. Autorul). Însă de altă parte rog onorata adunare să nu se îndoiască nici despre moralitatea părerilor mele.

Se poate că cineva să va îndoì despre aceasta, cumcă eu ca *novus homo* nu posed nici un simţ constituţional, şi precum zice Neamţul: Ich hätte keine Vorliebe für ein constitutionelles Leben. Mărturisesc într'adevăr, că sunt om destul de flegmatic . . . . nu sunt dedat a umbla la baluri, la teatru, ci tot lângă cărţi şed, fiind-că 'mi simţesc greutatea chemării. Insă totuşi am ceva concept, pot zice concept radical, despre vieaţa constituţională, deşì sunt numai cive nou al constituţionalismului intern, pentru-că până acuma am fost eschis, însă numai din constituţionalismul politic, căci biserica mea are constituţionalism, aşa de perfect încât îl pot recomanda lumii întregi.

Eu aşa-dară în biserica mea am învăţat bunătatea vieţii constituţionale, căci bunătatea constituţionalismului politic, — deşì se zice că e egalitate de drept, — până acuma n'am simţit-o. Dar' în aceasta conferenţă privată pot vorbì curat . . . . . .

Chiar fiind-că sunt om constituţional m'am înfăţişat la aceasta dietă, în urma convingerii mele proprii, ca să dau dovadă despre aceea, că am ceva concept despre constituţionalism, legalitate şi despre urmările acestora. Ei bine, suntem la dietă. Dar' eu totuşi trebue să mărturisesc, că forma compunerii acestei diete *nu e constituţională de loc*, şi de aceea nu-'i sunt amic. Inconsecvenţă însă pe terenul constituţional nu vreau să comit. Eu nu pot merge atât de departe cum au mers cei trei antevorbitori ai mei, pentru-că domniile lor au vorbit la obiect, prin urmare au recunoscut legalitatea acestei diete.

Eu nu cutez merge atât de departe, pentru-că mă tem că membrii numeroşi ai dietei vor zice despre mine, ca despre om singuratic, om privat, om nou: *n'are fond constituţional.* Şi mă înving uşor, pentru-că sunt mulţi, eu însă sunt singur.

Aşa dară şi numai pentru aceea, înainte de ce aşi puteà vorbì la obiect, ca om constituţional poftesc, ca *dieta să se întrunească pe basă dreaptă constituţională.* Aceasta, e drept, arată ceva paliditate . . . După toamnă vine iarna, după iarnă primăvara, şi apoi vara. Totuşi are ceva bunătate paliditatea! Fireşte, ori-ce lucru îşi are bunătatea sa, dacă se basează pe moralitate, pe principii morale.

Modesta mea părere într'acolo bate, că doresc o dietă *pe base constituţionale*, care apoi, acum cutez şi eu a eşì cu espresiunea folosită de antevorbitorul meu, ar luà sub *revisiune* un obiect sau altul, o lege sau alta. Eu încă iau cuvântul acesta *revisiune* în

50*

înţelesul în care 'l-a luat onoratul meu antevorbitor. Dar' totuşi, ce se ţine de litera şi spiritul acestui cuvânt, voesc ca în viitor să nu remânem aşa de strânşi pe lângă litera cuvântului, ci mai vârtos să-'i cuprindem spiritul. Mie, ca preot, dacă citez ceva din sfânta scriptură, î-mi stă bine. Sfântul Pavel învaţă: „nu vă uitaţi atâta la literă, pentru-că litera ucide, ci la spirit, căci acesta dă vieaţă".
Aceste au fost, Escelenţă, pe cari eu, mărturisind adevărul, nepregătit am cutezat a le espune în aceasta conferenţă, pe cale privată şi în mod privat." *)

Ungurii I. *Gaál*, *Teleki* Domonkos şi *Dozsa* Sándor roagă pe *Şaguna* se spună ce înţelege sub dietă constituţională, dar' *Şaguna* nu le dă răspuns.

In numele Saşilor vorbeşte *Rannicher*, deputatul Sibiiului, cerând termin de câteva zile pentru comunicarea hotărîrii ce o vor luà Saşii în chestia uniunii, pentru-că până acum n'au ajuns la înţelegere.

In 1 Decemvrie şedinţă, sub presidiul contelui *Mikó Imre*. In numele Saşilor face comunicare *Rannicher*, că representanţii naţiunii săseşti au hotărît cu majoritate de voturi să ceară, ca să se stabilească între dieta aceasta şi cea din Pesta condiţiunile uniunii, legându-se *tratat formal de stat*, în care să fie garantate drepturile Saşilor *şi ale celoralalte naţionalităţi* din Ardeal.

Deputatul *Maager* doreşte, ca dieta aceasta să aducă o lege nouă electorală, şi pe basa ei să se convoace apoi o dietă, care să se pronunţe în chestia uniunii. Aşteaptă de altcum, ca dieta să recunoască de valide hotărîrile dietei dela Sibiiu din anii 1863/64.

Deputatul *Bömches*, în numele minorităţii Saşilor *declară de validă şi legală uniunea*. Pofteşte, ca representanţii Ardealului să fie chemaţi la dietă la Pesta. In adresă să se treacă însă unele dorinţe ale Saşilor, pe cari M. Sa să fie rugat a le recomanda ca propoziţiuni reg. dietei din Pesta spre primire.

Dorinţele acestea Bömches le preciseazӑ în următoarele şase puncte:

1. *Conservarea constituţiunii săseşti, cu universitatea şi comesul şi cu dreptul de a alege funcţionari.*

---

*) Din »*Concordia*«, 1865, numărul 93.

2. *Teritoriu săsesc* (Sachsenland), *cum a fost până la 1848.*

3. *Limba oficioasă în lăuntru şi în afară să fie pentru Saşi cea germană.*

4. *Autonomie pe seama şcoalelor şi pe seama relig. luterane, precum şi pe seama celoralalte confesiuni.*

5. *Averea comunităţilor şi a scaunelor să remână neatinsă.*

6. *Statul să facă rescumpărarea zecimei preoţimei săseşti.*

In şedinţa aceasta Românii n'au luat parte la discuţie.

Apărarea Românilor.

In 2, 4, 5 şi 6 Decemvrie şedinţe şi discuţii animate. Au luat parte la discuţii dintre Români: Andreiu baron de *Şaguna,* Dr. Ioan *Raţiu,* metropolitul *Şuluţiu,* Ioan *Balomiri,* Dimit. *Moga,* Ales. *Bohaţiel* şi Nicol. *Gaetan.* Toţi au pledat pentru primirea propunerii lui *Şaguna,* de înţelesul, ca Maiestatea Sa să se îndure a sancţiona legea electorală adusă din partea dietei din Sibiiu, şi apoi o dietă transilvană, convocată şi întrunită pe basa acestei legi electorale, să fie însărcinată cu revisiunea Art. de lege I din anul 1848, referitor la uniune.

A mai vorbit dintre Români şi Iosif *Hossu,* care *a acceptat uniunea* şi a făcut propunere cam la fel cu a Sasului *Bömches,* cerând în ea ca dieta din Pesta să iee în considerare dorinţele Românilor ardeleni.

In şedinţa din 6 Decemvrie discuţia să termină apoi şi propunerile ajung la votare. Se respinge cu mare majoritate propunerea lui *Şaguna*, şi se respinge şi propunerea lui *Rannicher*, făcută în numele Saşilor. Se primeşte propunerea lui *Zeyk*, ca dieta se trimită domnitoriului adresă în care să-'i mulţămească pentru restaurarea continuităţii constituţionale şi să-'l roage *să cheme representanţii Ardealului la dieta din Pesta*, fiind-că legea despre uniune e lege perfectă şi numai dieta din Pesta îi poate face revisiunea. Se primesc apoi şi propunerile lui *Bömches* şi *Hossu.* După publicarea resultatului votării, *Şaguna* în

numele Românilor, iar' *Rannicher* în numele Saşilor anunţă vot separat şi *adrese separate*, ca date în numele şi din partea minorităţilor. Li-se promite, că vor fi înaintate monarchului.

S'a ales apoi un comitet pentru compunerea adresei şi proxima şedinţă s'a pus pe 9 Decemvrie.

Iată acum vorbirile rostite din partea Românilor în aceste patru şedinţe întru sprijinirea propunerei lor.

Vorbirea lui Şaguna (ţinută în şedinţa a treia dietală, din 2 Decemvrie): „Inalt presidiu dietal! Eu cu predilecţiunea cea mai mare am venit la aceasta adunare dietală, căci convins sunt, că numai adunarea aceasta dietală îmi dă terenul cel legal pentru a-'mi descoperì convingerile politice. Aşi fi un bărbat care nu studiază lumea, nu studiază cele ce s'au întâmplat şi cele ce se întâmplă în lume, când m'aşi mira, că o disparitate de păreri să va arăta în cuvintele deosebiţilor oratori din adunarea aceasta dietală. Disparitatea aceasta de convingeri politice nici decum nu micşorează predilecţiunea mea pentru a-'mi descoperi părerile politice pe terenul acesta unic legal al dietei. Disparitatea aceasta de convingeri politice deosebite, precum mi-se pare provine de acolo, că după convingerea mea n'avem o condică de drept public, care să normeze şi se reguleze convingerile noastre politice, pentru-că unii vreau să zică, că condica de dreptul public se estinde (strigări: Halljuk!) numai până la legile anului 1848, alţii iarăşi, între cari mă număr şi eu, vreau să zică, că condica noastră de drept public culminează în articolul prim de lege al anului 1863/4. (Oho! ho! Halljuk!)

Pe lângă toate acestea eu zic, că nu este timp pentru lupte politice, nu e timp pentru a trage linia caracteristică între aristocraţie şi democraţie, între conservatism şi liberalism, pentru-că principiul constituţional de egală îndreptăţire este asigurat prin devenirea naţiunilor la cunoştinţă despre valoarea lor în societatea de stat şi despre dreptul ce le compete.

Durabilitatea principiului acestuia constituţional de egală îndreptăţire stă mai presus de ori-ce partide singuratice, pentru-că vocea patriei este, că precum natura susţine genul omenesc după una şi aceiaşi lege, întocmai aşa şi patria are să susţină poporaţiunea sa după una şi aceeaşi lege. Prin urmare, vocea patriei este înfrăţirea naţiunilor. Vocea domnitorului şi a regelui nostru este pacificarea naţiunilor, şi porunca de zi este îmbrăţişarea aristocraţiei

cu democrația, și sărutarea conservatismului cu liberalismul, sau cu alte cuvinte, întimpinarea milei cu adevărul și sărutarea dreptății cu pacea.

Deșì vocile acestea până astăzi încă nu s'au prefăcut în trup și fapte reale, totuși nici-decum nu mă îndoesc, că pronia care ne-a apropiat pe noi într'atâta, încât într'adevăr suntem acì apropiați unii de alții, — căci zeu, foarte departe am fost unii de alții, — aceiași pronie nu se va odihni până atunci, până când de tot și în toate nu ne va apropia pe unii de alții, ca ast-fel pe basa unei condice de drept public se representăm *aram sociorum, sedem ab universo populo concessam uni ordini*.

Din convingerile acestea ale mele urmează, că unificarea convingerilor noastre politice într'o condică de drept public este demandațiunea cea mai supremă. Dieta aceasta, precum vedem, este convocată pe basa legii electorale din anul 1791, cu un adaos lângă ea, ce s'a octroat. Eu o dietă astăzi ast-fel convocată nu o pot ținea de capabilă pentru tratarea vre-unui obiect și pentru aducerea de concluse cu valoare de drept, prin urmare sunt silit a zice, că eu după firea instituțiunilor constituționale, cari încă își au formele lor precise, nu pot să mă las de a'mi da părerea în obiectul zilei, pentru-că pe lângă ast-fel de împrejurări, pe cari ni-le dă dieta aceasta, compusă după legile anului 1791, și cu adaosele acelea, ar trage după sine ilegalitatea convingerilor mele, — iar' eu trebue să mă feresc de așa ceva.

Dieta aceasta nu e capabilă a unifica convingerile noastre politice, ca să ne unim într'o condică de drept public. Dar' și de altmintrelea legea electorală din 1791 este pentru mine de reminiscență jalnică, căci este efluxul unei instituțiuni, care fiind basată pe sistema politică națională a celor trei națiuni de mai nainte recepte, nu recunoaște națiunea română de egal îndreptățită cu ele și nu recunoaște națiunii române dreptul de a fi factor al constituțiunii țării.

Ast-fel e, înalt presidiu, și adaosul acela din rescriptul convocător dela 1 Septemvrie a. c. În adaosul acela se zice, că și membrii acelor clase de popor, cari până acum n'au fost îndreptățite, dacă plătesc 8 fl. dare directă sunt susceputi între alegători. Ori voiu luà eu acest adaos în înțelesul literar, ori în înțelesul cel din lăuntru al acestui act, nu pot trage altă consecință de acolo, fără numai aceea, că și adaosul susține și astăzi sistema politică-națională a acelor trei națiuni de mai nainte recepte, și pe națiunea română și astăzi o degradează la o clasă de popor.

Aşi puteà aduce înainte mai multe momente pentru a dovedì pe larg, că dieta aceasta nu e capabilă a aduce vre-un conclus cu valoare de drept. Dar' nu voesc să abusez de răbdarea înaltului presidiu, şi aşa mă ţermuresc numai la aceea, a face cunoscut, că 'mi iau şi eu voia a face o moţiune în următoarele (Halljuk):

Inalta dietă să binevoiască a votà cătră tron o adresă prea-umilită, cu rugarea, ca M. Sa ces. reg. apostolică să se îndure: I. *a sancţiona legea electorală prelucrată constituţionalminte prin dieta anului 1863 şi 1864 la propunerea regească* (Sgomot. Halljuk) *şi aşternută spre sancţionare,* şi II. *a convoca apoi pe basa acestei legi electorale dieta spre pertractarea proposiţiunii regeşti privitoare la revisiunea articolului prim de lege din 1848 despre uniunea Ardealului cu Ungaria.* (Sgomot. Halljuk).

Îmi iau voie mai departe a ruga înalta casă să binevoiască a sprijinì moţiunea mea spre acel scop, *ca să putem avea o dietă constituţională legală.*" (Tăcere profundă în sală).*)

Vorbirea lui Dr. Ioan Raţiu (rostită în 2 Decemvrie): „Inalt presidiu! 1848, 1863/4 şi 1865! Prin aceşti ani cred eu a desemna esact posiţiunile acelor trei partide, cari au scris deschilinite principii pe stindardele lor. Pe când apărătorii legilor din 1848, respective ai art. I. despre uniunea Ardealului cu ţara ungurească, nu voesc a strămuta nici o literă din acel articol, şi pe când aceia, cari vor ca dieta aceasta să-'şi continue activitatea cu privire la toate ce s'au întâmplat dela 1848 încoace, pretind o schimbare radicală în acel articol, pe atunci aceia a căror devisă e 1863/4, nu află aceasta dietă de competentă şi capabilă de a aduce concluse asupra momentuosului obiect ce stă la ordinea zilei. Inainte de a-'mi da părerea şi a mă alătura la vre-una din programele acestor partide, voiesc mai întâiu să-'mi fac observările mele la părerile şi aserţiunile esprimate pentru legalitatea art. I de lege din 1848.

E drept domnilor, cum-că în dieta din anul 1848, în composiţiunea ei cea nedreaptă de atunci, s'a adus un articol de lege despre uniunea Ardealului cu Ungaria. S'a putut oare aduce un asemenea conclus, care nimiceşte independenţa patriei şi periclitează drepturile naţionale ale majorităţii locuitorilor ţării? A putut decide, aşa zicând, clasa privilegiată asupra unui milion şi trei sute mii de Români, cari în acea dietă n'au fost representaţi?

*) Din »*Concordia*«, anul 1865, numărul 96.

Compunerea dietei într'un stat constituţional trebue să corespundă tuturor intereselor locuitorilor patriei, iar' legile pe cari le aduce dieta ţării trebue să fie efluxul dorinţelor, dacă nu ale totalităţii, apoi cel puţin ale majorităţii locuitorilor ţării. Se poate afirma oare aceasta despre art. I. din 1848? Nu domnilor, nu se poate afirma, pentru-că dorinţa seculară a naţiunii române din Transilvania de a fi susceputǎ în sistema politică naţională, prin urmare, de a fi representată în dietă ca factor politic, nu s'a putut realisa nici în 1848. Aşa Românilor nu li-a rămas alta decât a-'şi face conclusele şi ale comunica dietei, ceea-ce s'a şi întâmplat, după-ce acelea s'au statorit într'o adunare de 40,000 suflete. Cererea îndreptată cătră dietă în punctul 16 conţine: „Că naţiunile conlocuitoare să nu iee la desbatere causa uniunii până ce nu vor primì pe naţiunea română în sistema politică naţională, şi până când naţiunea română nu va fi representată după cuviinţă în dieta ţării." Aceasta dreaptă cerere şi pretensiune a Românilor nu s'a împlinit, şi aşa ei au rămas pe lângă protestul cuprins în acel punct, îndreptat în contra uniunii.

Dela 1848 încoace, cu toate ocasiunile Românii s'au declarat pe faţă asupra acelui articol de lege, s'au declarat în contra uniunii în general, şi în special în contra uniunii decise la anul 1848. Aşa dar' domnilor nu este adevărat, cum-că uniunea ar fi fost o dorinţă generală a ţării. Nu este adevărat, că conclusul uniunii dela 1848 ar fi fost efluxul dorinţelor locuitorilor ţării.

Dar' să vedem mai departe cum a fost considerată acea uniune din partea coroanei, dela 1848 încoace? Ceea-ce s'a întâmplat în cei 12 ani ai absolutismului nu voesc se ating, cu toate că şi în aceşti ani de tristă memorie uniunea nu s'a considerat de legală. Transilvania nu a venit în legătură mai strânsă cu Ungaria, decât cum fu mai nainte.

In rescriptul din Pesta coroana însaşi recunoaşte, cum-că uniunea decisă fără libera învoire a Românilor şi a Saşilor nu s'a înfiinţat nici odată cu putere deplină de lege, şi îndată după publicarea conclusului unilateral s'a desfiinţat. Şi tot coroana recunoaşte, că această uniune, până nu se vor asigura drepturile naţionale ale popoarelor nemaghiare, nici că se poate înfiinţa.

Aceasta declaraţie s'a repeţit din partea coroanei şi în rescriptul cătră dieta din Sibiiu, şi dacă convocarea dietei ardelene pe 4 Nov. 1861 n'a respicat din destul cum-că faptele întâmplate dela 1848

încoace sunt tot atâtea negări ale uniunii, apoi toată îndoiala care a mai putut susta în privinţa aceasta a trebuit se dispară cu convocarea dietei din Sibiiu şi cu sancţionarea legilor aduse de ea.

Din aceste cause cred, că art. I despre nniune nu are cerinţele unei legi perfecte. Cred, că dacă locuitorii Ardealului nu pot scăpa de pertractarea acestui obiect, dacă părerile esprimate de 18 ani în obiectul acesta din partea majorităţii locuitorilor acestei patrii nu sunt de ajuns pentru-ca să se pună acest obiect la o parte pentru totdeuna, atunci trebue să se ia la revisiune formală şi radicală, pentru-că chiar în înţelesul rescriptului din prima Septemvrie 1865 se presupune, că acel articol este manc, este imperfect.

După părerea mea, revisiunea articolului acestuia nu se poate face în dieta presentă, pentru-că aceasta este chemată pe basa art. XI din 1791, care articol nu e întemeiat pe egalitatea de drepturi, şi care pe naţiunea română, deşì s'a susceput în sistema politică-naţională în dieta din 1863, o ignorează. Chiar legile din anul 1848, pe cari eu nu le recunosc de valide, chiar şi acelea au statorit şi primit în sine principiul egalei îndreptăţiri pentru toate naţionalităţile şi confesiunile, fără deosebire de naştere, şi totuşi vedem, că dieta de acum s'a compus esclusiv pe basele privilegiate de înainte de 1848, şi de acì a urmat, că în compunerea ei Românii peste un milion abia au 13 deputaţi, pe când Ungurii şi Secuii, 539 mii, numeră faţă cu ei 194 membri dietali.

Momentuositatea obiectului pretinde deci o ast-fel de compunere a dietei, care se corespundă tuturor intereselor şi tuturor cerinţelor locuitorilor acestei patrii, ca legile ce le va aduce acea representanţă să aibă în sine acea putere morală, care să le asigure totodată şi o vieaţă mai durătoare. Mă alătur la propunerea Escel. Sale metropolitului *Şaguna*". *)

Vorbirea metropolitului Şuluţiu (rostită în 4 Decemvrie): „Escelenţa Voastră, domnule preşedinte, şi mărită adunare! Trebue mai nainte de toate să spun, că eu aici nu am venit şi nu grăesc în numele naţiunii române, dela care nu sunt împuternicit şi pe care nici representată nu o văd. Eu am venit aici ca regalist, care sunt dedat a asculta şi a face voia înduratului meu monarch, care ca atare chiar după art. XI din anul 1791 am dreptul acela, că unde voiu vedeà vătămate drepturile, nu numai ale unei naţiuni,

*) Din »*Concordia*«, anul 1865, numărul 96.

dar' tocmai şi ale unei persoane singuratice, se ridic spre apărare cuvântul meu.

Înainte de toate trebue să mărturisesc şi aceea, că eu pe palostra parlamentarismului nu sunt esercitat, nici nu mă pot măsura cu bărbaţii aceia din nobila naţiune maghiară, cari atâţa ani au asudat şi au încărunţit în arena parlamentarismului, nici nu mă pot lăuda cu talente de orator. De aceea nădăjduesc dela bunătatea Escel. Tale şi a stălucitei adunări a acesteia, că deşi a-şi greşi ceva, ce cu voia n'aşi face, în contra regulelor parlamentarismului, nu-'mi veţi luà în nume de rău. Aceste premiţându-le, acum vin la lucru.

Nu rămâne, domnilor, nici o îndoială, că în acea patrie, unde între diversele naţionalităţi domneşte pacea, dragostea şi adevărata frăţietate, în acea patrie cu bună seamă locueşte şi binecuvântarea şi darul lui Dumnezeu. Acolo înfloresc artele şi ştiinţele, industria şi avuţiile, oraşele şi satele. În reciproca aceasta frăţietate, dragoste şi pace a diverselor naţionalităţi, în unire de inimi stă şi acea putere şi tărie a patriei, care poate insufla oareşi-care respect şi la inimicii cei din afară.

Însă Escel. Voastră, domnule preşedinte, şi mărită adunare, nici aceea nu poate venì la nici o îndoială, că aceasta pace, dragoste şi frăţietate adevărată a naţionalitaţilor numai în acea patrie poate să se întemeieze şi se prindă rădăcini, în care nu sunt naţiunile despărţite, unele naţiuni privilegiate şi suprematisătoare, iar' altele apăsate, subjugate sau suprematisate şi lipsite de egalele drepturi politice şi civile, căci adevărată amiciţie şi sinceritate nu poate fi între domni şi servi, între suprematisător şi între cel suprematisat. Acolo domneşte pace între naţionalităţi, în acea patrie în care beneficiile şi greutăţile sunt întocmai împărţite, unde nu domneşte o naţiune asupra alteia, ci asupra tuturor naţiunilor domneşte singură numai legea şi prin lege domneşte monarchul, şi unde supremaţia singur numai legile patriei o pot esercià. De o pace ca aceasta, basată pe aceste principii de dreptate, a avut lipsă şi patria noastră comună. O pace, o frăţietate ca aceasta a căutat şi naţiunea română totdeuna, iar' mai cu seamă de când a trecut patria noastră sub blândul sceptru al Austriei, şi tot aceea a solicitat, ca să se inarticuleze ca a patra naţiune în Transilvania. Şi frăţietatea aceasta nu a căutat-o la Nord, nici peste Carpaţi, precum ne calumniază inimicii noştri, şi pe cari calumnii timpul încă le-a dat de mult de minciună, ci a căutat'o cu toată

sinceritatea în mijlocul patriei, la conlocuitoarele și surorile națiuni, și mai vârtos la nobila națiune maghiară. Însă durerea durerilor! Nici-odată noi Românii n'am putut-o dobândì, nici aflà, ci mai totdeuna, de câte-ori noi aceasta înfrățire am căutat-o și solicitat-o, ni-se băga nouă de vină, că purtăm interese separatistice, că ne-a amăgit camarila, sau cine știe cine, și de aceea nu putem să ne împăciuim cu nobila națiune maghiară.

Cine e dară de vină, dacă aproape de 200 ani de când tot căutăm pace și frățietate, tot nu ne mai putem înțelege, căci noi, Românii, nu se poate zice că n'am fi căutat-o la locul seu constituțional și la vremea sa? Să fiu iertat domnilor, națiunea română a căutat aceasta frățietate și pace și dreptul seu egal de naționalitate tocmai la nobila națiune maghiară, și încă în dietele dela anii 1744 până la 1791 și 1848. Zice-va cine-va că aceste diete n'au fost legale și constituționale? Și totuși nici-odată n'a fost ascultată dreapta cerere a națiunii române, ci a fost cu asprime mare refusată și îndosită. Iertați-mă, căci îmi plac faptele întâmplate și istorice, se vorbesc și cu esemple să dovedesc.

La 1744 episcopul român baron *Clein*, pentru-că a îndrăsnit a poftì națiunii române drepturile egale dela dieta Transilvaniei a fost urmărit cu feliuri de clevetiri, și mai pe urmă, în urma acestora, avù nenorocirea a murì la Roma în esil, sărac și lipsit de toate.

La 1791 episcopul *Bob,* împreună cu colegul seu, episcopul gr.-ort. *Gerasim*, iarăși pentru asemenea cerere, ca națiunea română să se inarticuleze de a patra națiune, a fost aproape să fie puși sub acusă și acțiune criminală, ca niște trădători de patrie.

La 1848, — voiu să viu la anul fatal, pe care Dumnezeu să nu-'l mai aducă asupra patriei noastre, — la anul acesta națiunea noastră ținând adunarea ei la Blaj, în aceasta adunare a ales o deputațiune cât s'a putut de numeroasă și splendidă și a trimis-o aici, la dieta din Cluj, cu rugarea, ca staturile și ordinile țării adunate atunci să o inarticuleze de a patra națiune și apoi se tracteze despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Ași fi dorit să fi dat Dumnezeu sfântul acea înțelepciune staturilor țării atunci adunate, ca să fi primit deputațiunea, și după-cum dicta înțelepciunea de stat și politica sănătoasă, fără întârziere să fi inarticulat națiunea română, și nu mă îndoiesc, că luptele de astăzi dintre națiunea română și cea maghiară cu bună seamă n'ar fi. Dar' și atunci a fost respinsă, și nici la aceea n'a fost învrednicită,

ca membrii deputaţiunii să fi fost sloboziţi în dietă să-şi poată arăta doririle naţiunii lor.

Cu aceasta dară a treia oră s'a lăsat şi s'a respins prilejul cel bun de a se puteà înfrăţì naţiunile. Deci să vede, că naţiunea română deapururea a căutat dragoste frăţască cu naţiunile conlocuitoare, iar' mai vârtos cu naţiunea maghiară, şi nu ea este care să fi turburat apa cea limpede a păcii şi a înfrăţirii. Şi aceasta e causa pentru care, neîmplinindu-se aceea ce am fi dorit cu toţii să se fi şi împlinit, şi ce pentru pacea publică a naţiunilor şi în interesul comun al patriei dicta dreptatea şi prudenţa politică să se împlinească, — noi şi astăzi stăm în ceartă şi avem să ne ostim cu atâtea nevoi. După proclamarea uniunii a urmat revoluţiunea cea dureroasă, de care nici nu vreau să mai pomenesc. Dar' voiu pomenì, că după înăduşirea revoluţiunii urmà absolutismul, care ţinù 12 ani, atât de lungi cât 12 secoli, şi care ameninţă cu contopirea deplină a tuturor naţionalităţilor şi limbilor în cea germană.

Insă tocmai absolutismul acesta trebuia să ne fie la toate naţionalităţile o şcoală cu 12 profesori învăţaţi, doctori de filosofie şi drepturi, ca să învăţăm din răbdarea noastră cum am trebuì o naţiune faţă cu alta să ne purtăm în vieaţa politică, cu ce măsură de dreptate şi de dragoste să ne măsurăm.

Acum domnilor, trebue să mărturisesc, că noi Românii cu tot dreptul am aşteptat, că fraţii noştri maghiari în aceasta aspră şcoală de 12 ani vor fi învăţat şi ei, că „concordia parvae res crescunt, discordia maximae dillabuntur“, că „fundamentum regni est justitia“, vor fi învăţat cât de greu îi cade unei naţiuni când vede că altă naţiune o suprematisează şi o apasă, şi tot în aceea-'şi bate capul şi într'acolo îşi conformează acţiunile politice, cum să absorbeze pe altă naţiune.

Şi din aceasta causă dară am crezut, că nobila naţiune maghiară va fi cea dintâia care toată ocasiunea şi tot timpul îl va folosì, ca la dieta Transilvaniei cea dintâia să vină şi să inarticuleze naţiunea română de a patra naţiune, sau mai bine, regnicolară în Transilvania, ca prin aceasta să espieze şi păcatele politice ale străbunilor, cari au eschis naţiunea română din toate zidurile şi şanţurile constituţionalismului şi au degradat-o aproape la soartea dobitoacelor.

De aceea noi Românii salutarăm cu cea mai mare bucurie anul 1860 cu diploma din 20 Octomvrie 1860; şi înştiinţarea că la 1863 va să se adune o dietă nouă la Sibiiu cu atât mai cu mare bucurie am primit-o, cu cât am fost convinşi, că nu va lipsì naţiunea ma-

ghiară a-şi arăta dragostea frăţască, fiind barem conlucrătoare la inarticularea naţiunii române.

Durere, că acum a patra oră ne-am înşelat, chiar şi în aşteptarea aceasta. Fraţii maghiari învitaţi la dietă de regele nu au venit, nu au voit să iee parte la aceasta dieţă, şi când aveam lipsă de ei ne-au părăsit, au dat dosul de noi, şi aşa dar' nu a rămas alta, decât ca dieta convocată de legitimul monarch să-'şi continue lucrările sale, şi pe naţiunea română, după propusiţiunea regească, chiar fără fraţii maghiari să o proclame de a patra naţiune regnicolară între celelalte trei naţiuni, şi limba ei să o dăruiască cu asemenea şi egale drepturi cu celelalte două limbi, cu germana şi maghiara.

Acum naţiunea noastră română, cu aceasta achisiţiune căpătată prin legi positive, sancţionate de coroană în cuget curat şi sfânt, erà odihnită şi nu erà alta îndărăt fără numai aceea, ca legea care s'a adus să nu rămână numai pe hârtie, literă moartă, ci să se pună în lucrare şi în vieaţă. Când iată că ne trezim prin întâmplările anului acestuia şi schimbările politice neaşteptate că se convoacă dieta aceasta în care suntem acum de faţă. Spun drept, Escelenţă şi mărită adunare, că deşi prin nouele aceste schimbări vedem a fi toate povîrnite şi lucrate în favoarea uniunii şi a continuităţii dreptului din 1848 cel dorit de fraţii maghiari, totuşi despre dragostea şi bunăvoirea frăţască a naţiunii maghiare cătră naţiunea română nici odată nu ni-am putut pune nădejdea jos cu totul. Între toate am cugetat, că totuşi şi în această dietă naţiunea maghiară se va gândì mai întâiu la împăciuirea inimilor naţionalităţilor din patrie, şi numai după aceea va trece la revisiunea articolului I din 1848.

Socoteam, spun drept, că doară acesta va fi locul unde să ne înfrăţim şi să ne unim inimile, fără care unire a inimilor toate unirile politice sunt nimica, fără putere, nestatornice, şi se spulberă în vânt ca pleava.

Durere, că şi acum noi Românii a cincia oră ne-am înşelat în aşteptarea noastră, dorirea cea dreaptă nici acum nu ni s'a împlinit. Acum ziceţi, că pe lângă toată bunăvoinţa *nu puteţi*, iar' mai nainte, când a-ţi putut, *n'aţi voit!*

Şi cu aceasta stăm iarăşi poncişiu în cele mai odioase conflicte şi remânem în cea mai mare confusiune, de oare-ce noi cu trup cu suflet stăm pe achisiţiunile şi pe terenul care ni-'la dat M. Sa la 1863 prin legea positivă sancţionată de coroană, iar' Escelenţiile Voastre vă lipiţi cu totul de legile aduse în anul 1848, cu cari îm-

preunându-se legile dietei din 1863 fireşte că după pretensiunea Escelenţiilor Voastre ar urma, că tot ce e la mijloc, între 1848 şi 1865, nu ar fi nimica, fără numai o *tabula rasa* şi *fictio juris*. Aici zace deci domnilor causa nefericirilor noastre. Nu ne luaţi dară în nume de rău, nu ne socotiţi turburători de pace, ceea-ce nu suntem, dacă noi acest teren al nostru, de care noi pănă atunci, pănă-când alta lege nu va zice că nu-'l avem, nu ne putem nici-decât lăpada, din toate puterile şi toate virtuţile noastre îl apărăm.

Aceste drepturi ale noastre sunt, precum văd în aceasta casă, obiectul cel mai urâcios al pertractarilor şi din toate părţile atacate, pe cari eu însă, deşì slab în puteri, îmi ţin de cea mai sfântă datorinţă a le apăra.

Ştiu, că nu ne putem măsura pe arena parlamentarismului cu Escelenţiile Voastre, nici cu florile oratorice pe cari le-a desvoltat un prea strălucit vorbitor de aici nu ne putem lăuda. În dispute aşa afunde nici nu vreau să mă las; dar' totuşi voiu să răspund pe scurt la câte un prea onorat orator pe care am avut onoare a-'l auzi acum Sâmbătă, şi mai întâiu domnului Zeyk Károly.

Domnia sa, pentru-ca se arate ilegalitatea terenului nostru, apără cu toate armele legii şi ale oratoriei uniunea din 1848 şi zice, că aceea a fost înfiinţată pe calea cea mai legiuită, şi pentru aceea uniunea legală esistă pănă în ziua de astăzi, în deplina sa valoare. Însă precum mi-se pare, trei deputaţi, Rannicher, Gull şi Dr. Raţiu au înfrânt aserţiunea domnului Zeyk cu documente neresturnabile. Eu, fără a voì să mă las în meritul revisiunii art. I dela 1848, şi fără a puteà acurat determinà gradul terorismului aceluia sub care s'a înfiinţat la 1848 uniunea, atâta pot spune cu siguritate, că faptele şi întâmplările uniunii dela 1848 acum sunt de cetăţeni şi de cei-ce le-au văzut cu ochii cu toate notele şi semnele lor caracteristice întru atâta trecute pe paginile istoriei, încât nu se mai pot nega, nici acoperì mai mult cu nici un fel de căpeneag.

Cine va îndrăsni a nega aceea ce lumea şi noi toţi ştim, că şi sancţiunea acestei legi a uniunii dela 1848 s'a făcut de prea bunul rege Ferdinand V. sub acea nelegiuită şi grea presiune a terorismului, şi tocmai atunci când prin revoluţiune fu silit a-'şi părăsi reşedinţa din Viena şi a fugi la Insbruck, în care oraş pe timpul acela şi eu am fost?

Acum mă întorc la cuvintele mult stimatului domn grof Bethlen Farkas, cătră care nu am destule cuvinte să 'mi pot esprima preţuirea

pentru dragostea care totdeuna zice că a arătat'o cătră naţiunea română. Domnia sa între altele a zis, că inarticularea Românilor a devenit superfluă, după-ce la anul 1848 s'a proclamat egala îndreptăţire individuală şi s'au şters celelalte naţiuni, făcându-se un singur popor, o naţiune liberă.

Eu cred, — nădăjduind ertăciune pentru aceasta dela prea stimatul domn grof, — că tocmai contrariul îl dovedeşte art. V § 3, şi mai vârtos art. VII § 1, 3 şi 5 din legile dietei Ungariei dela 1848, cari articoli de lege apriat dovedesc, că naţiunea maghiară pe sine nu s'a şters şi nu s'a amalgamisat cu celelalte naţionalităţi, cu cea sasă, slavă, română, etc. într'o naţiune politică, ci pe sine s'a scos afară şi s'a consolidat numai pe ea de singură naţiune domnitoare maghiară, şi aşa şi uniunea s'a făcut pe „nemzetegység" maghiar, cu limba oficioasă şi diplomatică numai maghiară, în care au a se contopì toate cele nemaghiare.

Pe lângă aceea, în legile uniunii nici pomană făcându-se despre naţiunea română, cele trei naţiuni din Ardeal totuşi s'au primit în uniunea aceea ca trei naţiuni deosebite, căci în §-ul 3 al sus citatului art. de lege să zice: „Erdélyt, a visszakapcsolt részeket ide nem értve, a legközelebbi közös hongyülésen 69 szavazat illeti. Ezen szavazások a törvényhatóságok között következőleg osztatnak fel: A kilencz magyar, öt székely és tizenegy szász megyéket, székeket és vidékeket, valamint Kolozsvár, Maros-Vásárhely és Fejérvár szab. kir. városokat, két-két, összesen 56 szavazat, a többi képviselési jógot gyakorló városokat, szám szerint 13-at, egyenkint egy-egy szavazat illeti.

Aşa dar' e drept, că toate naţiunile transilvane au trecut ca naţiuni în uniune cu Ungaria. Escelenţa Voastră şi măriţi domni! Eu în lucrurile şi cuvintele mele pururea am fost consecvent. În adunarea regnicolară din Bălgrad eu am declarat în mod solemn, că naţiunea română nu se teme de uniune, însă aşa, ca şi în Transilvania şi în Ungaria să figurăm ca naţiune cu limba proprie şi egal îndreptăţită. Aceasta e o ambiţiune a noastră de care noi nici odată nu ne vom lăpăda. Eu cred că şi nobila naţiune maghiară încă ori unde să fie în lume, ori unde ar vrea să o ducă cine-va sub condiţiunea ca să se contopească în popoarele acelei patrii, de bună seamă ar zice: noi vrem să remânem ca naţiune maghiară, ori în Francia, ori în Germania, ori în Spania.

Nu ne învinovăţiţi, domnilor, dacă şi în inima noastră zace simţul acesta de naţionalitate, dacă şi noi cu ambiţiune ne numim Români

şi ne ţinem de onoare, că suntem după lege naţiune regnicolară şi nu numai suferită. Şi aşa dară noi încă peste tot locul vrem să remânem naţiune română. (Aşa e!)

Acum, după art. VII §-ul citat, naţiunea noastră nu e în siguritate de a nu fi astăzi ori mâne suprematisată şi contopită în naţionalitatea maghiară. Şi aceasta e aceea ce pe noi trebue să ne cutriere până la rărunchi, aceasta e causa pentru care noi cu toate puterile ne lipim de terenul dela anul 1863, nu pentru aceea, pentru-ca să împedecăm naţiunea maghiară ca să nu-şi poată continua constituţionalismul, ci numai pentru-ca să nu perdem noi dreptul de naţiune şi de limbă, pe care 'l-am dobândit.

Nu poftiţi dela noi, cei lipsiţi fără de aceea de alte privilegii, să ne lăpădăm în favoarea uniunii voastre de toate ce am dobândit, când acea uniune nu ne face nici o concesiune, nu ne garantează nimica.

În anul 1848 a fost uşor a delătură naţiunea noastră, neavând şi nedândui-se nimica. Acum însă, în anul 1863, a căpătat aceleaşi drepturi pe cari le-au avut şi celelalte naţiuni în Ardeal, şi acum prin unire, cu o trăsură de condeiu a voì a le lua fără grea interitare şi vătămare a întregei noastre naţiuni, va fi tocmai cu neputinţă, căci naţiunea română şi acum şi totdeuna se va ţineà cu toate puterile de drepturile odată câştigate, fiind-că Românul se ţine de proverbul seu: „Ce e în mână nu-i minciună". (Ilaritate.)

Tot prea onoratul domn grof Bethlen zice, că adunarea naţională din Blaj dela 1848 ar fi fost ilegală şi nimenui nu'i concede a se provocà la decisiunile ei, fiind ilegale. Eu trebue să apăr această adunare. Nu e, domnilor, tocmai aşa de ilegală cum o socotiţi Măriile Voastre, căci aceasta adunare s'a ţinut cu ştirea guvernului şi au fost doi comisari împărăteşti de faţă. Aşa dar' deşi nu a avut după lege toate caracterele legalităţii ca o dietă, totuşi după ordinaţiuni a fost legală, căci a fost conceasă de înaltul guvern.

Mai încolo trebue să zic, că adunarea din Blaj nu a făcut şi n'a putut să facă decisiuni cari se oblige şi pe celelalte naţionalităţi din Transilvania. Însă să-'mi fie ertat a spune, că adunarea aceea a fost după dreptul naturii şi cel dumnezeesc îndreptăţită să-şi facă sie-şi decisiuni, că pe ce cale se umble şi ce şi unde ar trebui să petiţioneze şi ce să soliciteze, să-'şi arate nedreptăţirile politice ei făcute, pentru-că dacă îi este iertat unui individ, chiar şi celui mai de jos simbriaş, a-'şi face o suplică şi a petiţiona, cu atât mai vârtos

http://statuldacia.info

are o naţiune dreptul acesta. Apoi ori-cum, eu socotesc, că în interesul patriei şi al păcii publice ar fi fost şi era o politică foarte sănătoasă, dacă dieta din 1848 nu ar fi respins, ci ar fi primit acea deputaţiune română, trimisă de o adunare de 40,000 de Români, care represintà nişte postulate drepte naţionale şi dorinţele unei naţiuni, care e mai număroasă în Transilvania decât toate celelalte naţionalităţi la olaltă.

Eu cred, că buna cuviinţă, dreptatea, binele patriei şi interesul împăciuirii naţionalităţilor ar fi poftit, ca dieta aceea pe naţiunea română să o respecteze mai mult, şi dacă nu 'i-a putut împlini dorinţele, să-'i fi primit cu onoare şi bunăvoire frăţască măcar deputaţiunea în casă, căci o naţiune de 1.200,000 de suflete, care constitue cea mai mare parte a poporaţiunii patriei, în tot chipul merità onoarea aceea şi nu dispreţul. Dar' durere, aceasta nu s'a întâmplat!

Dacă se respecta acea deputaţiune, sunt convins că era foarte bine pentru patrie, inimile naţiunilor s'ar mai fi apropiat, căci nu e mai mare păcat şi greşală în contra intereselor patriei şi ale păcii, decât când dreptele şi grelele jalbe ale celei mai numeroase poporaţiuni din patrie să resping şi nu se bagă nici într'o seamă.

Acum să mă întorc puţintel şi cătră Măria Sa preastimatul domn Tisza László. După cum am priceput eu, Măria Sa zice, că dacă uniunea la 1848 s'a întâmplat, atunci naţiunea română nu era încă primită între naţiunile regnicolare, şi de aceea Românii nu ar aveà dreptul să se plângă, că uniunea s'a făcut fără ei. Şi precum nu să poate plânge cu dreptul pruncul de curând născut pentru-că popa fără voia lui 'l-a botezat, tot aşa nici naţiunea română nu să poate plânge, că fără voia ei s'a unit Transilvania cu Ungaria.

Insă domnilor, dacă are unde-va valoare zisa aceea: „omnis similitudo claudicat“, aici tocmai îşi are valoarea sa. Pruncul nu are voie şi graiu, iar' despre o naţiune de peste un milion de suflete nu să poate zice că n'are voie şi graiu, pentru-că ea şi la 1848 a arătat, că are şi graiu şi voie, şi aşadară aceasta nu să poate asemăna cu un prunc, botezat de popă fără voia lui. Dar' apoi chiar şi pruncul acela, dacă vine la maturitate poate strica actul popii şi poate trece la altă religiune.

Aşadară, preaonoraţi domni, precum şi mai nainte am avut norocire a zice, dacă să întâmplà, ca la anul 1848 să fie înarticulată naţiunea română de a patra naţiune, şi apoi să se fi început lucrările despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, atunci cred că cu

năcasurile acestea mari, cu caosul acesta în care am ajuns noi şi patria, acum nu am aveà de a face.

Tot Măria Sa domnul Tisza a zis şi aceea, că domnia sa pentru dieta aceasta e alesul ţerii, şi e deputat şi al Românilor, şi al Saşilor, şi al Maghiarilor. Domnul Tisza, dacă se uità la art. XI din 1791, numai decât ar fi putut să se convingă, că Maria Sa nu e deputat al Transilvaniei, nici al naţiunii române, ci e deputatul „statuum et ordinum trium nationum regnicolarium" ! Şi dacă sunt şi o mână de Români aici, apoi acestia nu au venit ca Români, ca fiii unei naţiuni egal îndreptăţite cu celelalte naţiuni conlocuitoare, ci numai ca nişte apendice lângă staturile şi ordinile celoralalte trei naţiuni recepte. Mai încolo, să mă ierte domnul Tisza căci iară fac pomenire de domnia sa, a zis între altele, că toate ce s'au întâmplat dela 1848 încoace, sunt lucruri ilegale, asemenea şi toate lucrările şi decisiunile dietei din 1863 le numeşte ilegale, neobligătoare şi ca neîntâmplate. Pe naţiunea română o îndreaptă cu pretensiunile sale la Pesta, unde dânsul sperează, că toate să vor împlinì, deşì nu poate garanta, şi nici nu vrea a obliga cum-va ori îndatori dieta din Pesta la aşa ceva.

Eu preţuesc mult pe Măria Sa, pentru-că cu inimă deschisă a grăit adevărul, şi mulţămesc din inimă că n'a vândut, cum e zisa românească, pisica în sac. Şi cred că cuvintele Măriei Sale vor fi convins şi pe confratele nostru, domnul Hossu, că nădejdile cu cari vrea se lăpteze pe fraţii sei Români şi vrea să-'i atragă cătră Pesta, n'au nici o garanţă sigură. Se va fi convins şi domnia sa, că nici acolo nu e nici o siguritate pentru noi, ci toate zac în o profundă incertitudine.

Dar' să mă erte domnul Tisza şi toţi cei de opiniunea sa, că noi pe lângă toate acelea ce s'au zis despre legalitatea uniunii din 1848, totuşi ne ţinem, cum zic şi acum, cu trup cu suflet de terenul nostru din 1863, pentru-că repet, ce e în mână nu-'i minciună. Şi cu atât mai vârtos ne ţinem de acel teren, fiind-că e dobândit pe cale legală, e dobândit adecă prin o lege dietală sancţionată de M. Sa, de regele Ungariei şi mare principe al Transilvaniei. Noi dar' să fim avisaţi şi îndreptăţiţi numai ca nişte cerşitori la graţia celoralalte naţiuni conlocuitoare şi earăşi cu petiţiuni să ne degradăm din naţiune egal îndreptăţită la oameni petiţionari? Aceasta, Escel. Voastră şi mărită adunare vatămă greu ambiţiunea, onoarea şi simţul naţional al nostru, şi tae rane de moarte în inimele Românilor, ca ei să se lapede de dreptul lor şi se caute milă şi pomană la Pesta!

Naţiunea română nu cerşeşte graţia Pestei. Românul ce a căpătat şi ce are, dela preaînduratul seu împărat are, şi ce-'i va mai lipsì, earăşi numai dela graţia adoratului seu împărat aşteaptă. Ce va hotărî în privinţa drepturilor naţionalităţilor şi limbilor dieta din Ungaria, nu ştiu. Insă aceea ştiu cu certitudine, că naţiunea română numai cu acest fel de hotărîre va fi mulţămită, care va garanta toate drepturile ei naţionale şi de limbă, dobândite prin legi sancţionate de regele, ear' onoarea ei de naţiune nu o va vătăma.

Dacă ne vom duce ca naţiune la Pesta, atunci poate că naţiunea noastră ar merge mai bucuros, căci eu despre partea mea, dacă mă voiu duce ca naţiune, nu văd nici un pericol pentru naţiunea mea, ci văd dobândă în uniunea cu Ungaria. Iar' să mă duc cerşitor la Pesta, sau să mă văd dus ca o turmă de oi necuvântătoare, îmi ţin de batjocură şi de degradarea cea mai mare, pentru mine şi pentru naţiunea mea. Şi nici odată nu m'aşi ţineà despăgubit sau mângăiat cu libertatea individuală, pe care o are şi cel mai de jos cerşitor, şi care fără libertate naţională e mormânt pentru o naţiune.

Atâta am vrut să zic. Acum numai atâta îmi remâne, să mă alipesc la moţiunea Escelenţiei Sale metropolitului baron de Şaguna. Numai cât spre motivarea alăturării mele la acea moţiune am să mai adaog, că eu mă alipesc la ea:

1. Pentru-că din dieta aceasta, ca convocată după art. XI din 1791, naţiunea română ca atare e cu totul eschisă, şi şi de altmintrelea în rescriptul convocător, nu numai că e ignorată, dar' şi degradată la clasă de popor, prin ce ne simţim tare vătămată ambiţiunea, onoarea şi simţul naţional.

2. Pentru-că tocmai în momentul acesta, când cu atâta sete doresc fraţii Maghiari uniunea Transilvaniei cu Ungaria, la representaţiunea dietei acesteia totuşi nu s'a lăsat censul dictat de art. V § 2 lit *a)* al legilor Ungariei dela 1848, ci cu o inimă îngustă censul a fost suit la 8 fl. contribuţiune directă, când claselor privilegiate, capitatim, fără nici un cens li-s'a dat dreptul de alegere, în contra diplomei dela 20 Octomvrie 1860, care privilegiile nobilimei şi robotele le-a şters, care a dat egală îndreptăţire tuturor naţiunilor şi confesiunilor, şi numai între hotarele acestea s'a restituit şi constituţiunea Ungariei, cum şi autonomia legislaţiunii şi a constituţiunii transilvane, cu schimbări afund tăietoare, cu care modalitate nedreaptă de alegere s'a efectuit compunerea dietei, încât cu toată dreptatea se poate zice, că în dieta aceasta nu e re-

presentată întreagă Transilvania, nici partea cea mai mare a poporaţiunii ei, cu atât mai puţin se poate socotì a fi representată naţiunea română.

Representaţiunea din dieta aceasta, care este pe basa art. XI din 1791 convocată, representă apodictice nimic alta decât status et ordines trium nationum dela 1791. Iar' mânuţa aceasta de Români, treisprezece la număr ca deputaţi, şi 34 de regalişti, după un milion douăsute mii de Români, sunt numai ca o lipitură ad status et ordines din 1791, şi faţă cu representaţiunea Maghiarilor şi a Secuilor, cari în Transilvania abia ajung numărul de 530,000 suflete, şi totuşi în aceasta dietă sunt representaţi cu 193 membri, representaţiunea naţiunii române, care de două ori e mai populată în Transilvania decât toţi Maghiarii şi Secuii la olaltă socotiţi, este numai oare-şi-care satiră ridiculoasă de representaţiune.

Din aceste cause mă alătur dar' lângă moţiunea Escel. Sale domnului baron de *Şaguna*." (Vre-o 2—3 minute tăcere profundă în sală).*)

Vorbirea lui Alesandru Bohaţiel (ţinută în 6 Decemvrie): „Escelentisime domnule president! Inclită adunare! Nu voiu abusa lung cu răbdarea preastimatei adunări. Eu din parte-'mi ziua de 19 Noemvrie 1865 o am luat pentru fiii inclitei naţiuni maghiare şi secuie ca o zi de bucurie, ca o zi de învingere, ca o sărbătoare naţională, ca o sărbătoare mare ce o serbează după un restimp de 17 ani, în care au fost eschişi din drepturile constituţionale, în care timp constituţiunea patriei, parte a fost supusă, parte nu a fost deplin observată.

Eu am venit pe ziua numită ca să mă bucur cu cei-ce se bucură. Am venit nutrit de acea dulce speranţă, că stimaţii fii ai acestor ambe naţiuni surori, cari în 17 ani au învăţat ce este a fi eschis din constituţiune, vor şti apreţui, vor şti considera starea filor naţiunii române, vor fi învăţat a pricepe ce au suferit fiii acestei naţiuni, fiind eschişi din constituţiune de secoli.

Am se mărturisesc cu bucurie domnilor, de o parte că am aflat o deosebire mare între 19 Noemvrie 1865 şi între 30 şi 31 Maiu 1848, am aflat o schimbare, o înaintare mare. Am văzut din faţa mai multor domni vorbitori, şi cu stimă am a mă esprima, că tocmai din faţa domnului consilier guvernial, baronul Kemény Domonkos,

*) Din »*Concordia*«, 1865, nrii 98—99.

am văzut esprimată dorinţa sinceră de a împăciui fiii deosebitelor naţiuni din aceasta patrie. Din vorbirea aceea în care s'a fost întâlnit mintea cu inima şi înţelepciunea împreunată a fost cu simţirile, cu inima m'am convins, că într'adevăr doreşte fericirea şi împăciuirea acestei patrii. (Helyes!) Şi aşa domnilor, de nu să întâmplà o vorbire lungă în ziua de eri în aceasta casă, n'aşi ostenì atenţiunea preaonoratei adunări. Insă eri m'am aflat înşelat în speranţele mele.

In aceasta înaltă casă, înaintea acestei preastimate adunări, s'a desfăşurat în zilele de curând trecute trei opiniuni separate, una a domnului deputat din comitatul Clujului, Carol Zeyk, şi a consoţilor simţurilor domniei sale, a doua a Escel. Sale metropolitului de Şaguna, şi a treia a domnului deputat al cetăţii Sibiiu, consil. guvernial Rannicher.

Fie-care din aceşti trei domni, după ce-'şi esprimă convingerile, aşterne totodată câte un proiect de representaţiune, apărând domnul Zeyk continuitatea dreptului.

Domnul Zeyk, care prin apărarea aceasta, pe lângă aceea că observă regulele oratoriei, vorbeşte cu un cumpăt demn de un membru veteran al acestei adunări, zice în opiniunea sa, că aceasta adunare nu e dietă legală, pentru-că dieta legală a marelui principat Transilvania s'a încheiat în anul 1848 pentru totdeuna, şi aşa, deşi are dorinţa de a complana trebile patriei, nu află locul acesta de competent pentru aceea. Află însă cu cale să se facă representaţiune către Maiestatea Sa, în care să fie rugat, ca să convoace pe representanţii trausilvani la dieta comună din Budapesta.

Escelenţa Sa baronul Şaguna zice asemenea, că după continuitatea dreptului, luat în sensul Escel. Sale, dieta aceasta nu e capabilă de a lua la revisiune articolul I. de lege din 1848. Motivându-'şi părerea mai pe larg, propune să se facă representaţiune către M. Sa, prin care să fie rugat, ca să întărească art. de lege sunător despre compunerea dietei adus în dieta din Sibiiu şi propus M. Sale spre sancţionare, şi întărind acel articol de lége să convoace o altă dietă, pe basa aceluia, spre revisiunea pomenitului articol I. din 1848.

Domnul Rannicher propune, ca acel art. să se ia la revisiune în aceasta dietă.

Opiniunea domnului deputat al Clujului, Zeyk, şi opiniunea Escel. Sale baron de Şaguna, în una se unesc, adecă, nici unul nici

altul nu află dieta aceasta de capabilă de a hotărî în acest obiect, de a lua la revisiune pomenitul articol. Se deosebesc însă în fundamentul părerilor, pentru-că până ce unul afirmă, că loc competent ar fi dieta din Budapesta, Escel. Sa observează, că loc competent spre a lua pomenitul articol de lege la revisiune ar fi dieta Transilvaniei, compusă pe basa legii aduse în dieta din Sibiiu. Se întâlneşte asemenea propunerea Esc. Sale cu propunerea domnului deputat din Sibiiu Rannicher într'un punct, adecă fie-care află de competentă dieta Transilvaniei pentru revisiunea art. I din 1848, adus asemenea în dieta Transilvaniei.

Domnul deputat al Clujului, spre motivarea propunerii sale apără continuitatea de drept, şi afirmă că art. I de lege din 1848 s'a adus cu unanimitate şi posede toate criteriile ce le pofteşte un art. de lege, pentru-ca să fie valid.

Domnilor! Ce se ţine de continuitatea de drept, în principiu mă alătur la opiniunea domnului deputat al Clujului. Eu însă din parte-'mi nu poftesc, ca constituţiunea Transilvaniei să fie *tabula rasa*. Mă deosebesc deci în unele păreri de domnul deputat al Clujului. Să am ertare, domnilor, dacă eu din parte-'mi nu aflu art. I de lege din 1848 aşa de tare în fundamentul seu încât acela să nu aibă lipsă de revisiune, dacă ne vom uita, fie la forma sa esternă, sau la cea internă. Dacă ne vom uita la împrejurările între cari s'a adus acela, nu pomenesc standardele ce au fluturat aici, în aceasta casă, şi în ferestile tuturor caselor din Cluj. Eu acestea nu le-am luat atunci, şi nu vreau să le iau nici astăzi ca semne de intimidare, ci ca semn al erumperii simţemintelor acestei cetăţi. Apoi nu voesc domnilor să aduc în dubietate siguranţa publică din aceasta cetate în 1848. Sunt pentru totdeauna dator a-'mi esprima recunoştinţa, dacă nu voesc a zice admiraţiunea, faţă cu purtarea cea solidă a cetăţenilor acestei cetăţi din 1848. Sunt domnilor dator a o face aceasta, căci nu mi-am putut esprima din destul admiraţiunea faţă cu înţelepciunea ce a desvoltat'o şeful acestei cetăţi din 1848. Cu toate acestea, s'au întâmplat în 1848, atât aici în Cluj, cât şi afară de cetate, unele ca acelea, cari mă silesc a declara, că nu au fost în Transilvania pe timpul aducerii acestei legi peste tot timpuri normale. Nu voesc să pomenesc despre deputaţiunea din Udvarhely, care a avut influenţă asupra familiilor, căci în urma demonstraţiunilor acestei deputaţiuni mai multe familii renumite au fost silite a părăsi cetatea, a-'şi părăsi patria. Dar' pomenesc domnilor întâmplarea aceea, care

s'a întâmplat în una din zilele lui Martie în contra guvernului, când s'a umplut uliţa de pe lângă palatul guvernului de popor strigând: Országgyülés! Unio! etc., într'atâta, încât guvernatorul de atunci şi-a perdut flegma, şi precum îmi spun dela spate, şi am auzit şi eu cu urechile, a strigat cătră popor: Takarodjanak haza! Apoi afară de cetate, în toată ţara, pe toate răsoarele să juca *katonásdi*. Pentru aceea îndrăsnesc a-mi esprima acea convingere, că n'a fost timp normal când s'a adus art. I de lege din 1848. Dar' trebue se zic, că lipseşte din acel articol şi basa morală, iar faţă cu aceasta îndrăsnesc a atrage atenţiunea înaltei case la cele ce a zis domnul deputat din Haţeg la adunarea din Cluj.

Domnilor, să nu luaţi ca şi când eu aşi atribui putere legiuitoare adunării din Blaj. Insă acea adunare, precum m'am convins eri din nişte scrisori aduse aici de un prea stimat bărbat, a fost convocată cu ştirea şi învoirea înaltului guvern de atunci.

Ştiu domnilor, că nu s'au adunat numai atâţa câţi au fost de a se aduna în sunetul ordinaţiunii înaltului guvern. Dar' cum-că adunarea aceea nu a fost »*nyers tömeg*«, mă provoc la un prea-stimat domn care a fost de faţă, ca comisar regal. A fost acolo într'adevăr o mulţime ca la 40,000 de oameni, şi nu numai că nu a fost liniştea turburată nici pe un minut, dar' mai că nu auzai nici vorbă pe uliţele Blajului, nu ai văzut nici un om beat pe uliţele Blajului, semn că acolo a fost adunat un popor matur.

Domnilor, nu atribuiu putere legislativă adunării aceleia, îi atribuiu însă drept de a petiţiona, drept de a-şi esprima dorinţele asupra obiectelor ce erau atunci să se pertracteze în adunarea ţării. Domnilor, în adunarea aceea n'a fost representat „nyers tömeg"-ul. În adunarea aceea, afară de doi veneranzi archipăstori români, a fost representată toată nobilimea transilvană română, a fost representată toată inteligenţa română, şi nu cred să fi lipsit zece Români cari ştiau scrie şi ceti, ca să nu fi fost de faţă. Au fost consilieri guverniali, a fost de faţă un comite suprem din cel mai mare comitat din Transilvania, şi a fost nu numai ca spectator, ci ca participant la sfătuiri. A fost ca al doilea conducător al deputaţiunii care a dus petiţiunea adunării din Blaj la Maiestatea Sa. A fost representată şcoala, ambele diecese prin mai multe zeci de protopopi şi mai multe sute de preoţi, au fost representaţi mai bine de două sute mii cetăţeni liberi din fundul regiu, au fost representate două regimente române de graniţă prin mai mulţi ofiţeri şi veterani, a fost representat

un despărţământ de husari româno-secui, toţi aceştia proprietari din ţară, proprietari a cel puţin unei părţi de şase din ţară. Opiniunea publică a acestora n'a fost iertat să o nebăgăm în seamă aici în dietă în 1848, când s'a adus art. de lege I despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Acestei adunări din Blaj atribuesc dreptul de a-şi esprima dorinţa, şi esprimarea dorinţelor, făcută acolo, nu a fost ertat a o ignora în dietă. Faţă cu aceasta adunare nu stă asemănarea ce au făcut-o doi deputaţi, cumcă a băga în seamă protestul Românilor făcut în Blaj seamănă cu un protest ce ar face pruncul în contra preotului botezător. Nu stă asemănarea, pentru-că Românii adunaţi acolo au fost atunci maturi, îndreptăţiţi a-şi esprima atunci dorinţele, au fost proprietarii a cel puţin părţii a şasa din aceasta patrie.

Asemenea nu stă, după a mea convingere, nici asemănarea ce a făcut-'o domnul Dr. şi profesor de drepturi Dozsa, că uniunea ar semăna cu o căsătorie ce a stat câţiva ani fericită, apoi s'ar începe proces de nulificare, din causa »*silei*«, — pentru-că în contra acestei căsătorii s'a făcut protest înainte.

Din mai sus memoratele motive, domnilor, îndrăsnesc a afirma, că lipseşte partea morală din acea lege, şi aşa domnilor de s'a şi adus acel art. de lege în aceasta casă »*egyhangulag*«, nu s'a declarat pentru el nimeni, afară de aceasta casă, egyhangulag, nici înainte de aducerea lui, nici după aceea. Acel art. de lege n'a fost natural al majorităţii tuturor locuitorilor acestei patrii. Unii dintre domnii vorbitori de eri zic, că dacă fiii naţiunii române aduc la îndoială art. I. de lege sunător despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, pentru ce nu aduc la îndoială şi acel art. de lege care sună despre emanciparea poporului?

La aceasta asemănare a declarat Escel. Sa metropolitul Şuluţiu, că „omnis similitudo claudicat“. Eu încă îndrăsnesc a zice, că e mare deosebire între aceste două legi. Pentru-că până ce una a fost dorinţa seculară a tuturor jobagilor din aceasta ţară, aşa, încât toată ţara s'a declarat pentru aducerea acelui articol, şi tot poporul s'a bucurat de aducerea aceluia, pe atunci în contra aducerii art. de uniune s'a esprimat opiniune contrară din cele mai multe părţi.

Mai este încă o altă împrejurare. Până când putem afirma, că art. I. de lege nu a întrat în viaţă, până atunci al doilea articol de lege s'a efectuit peste tot, cu dispoziţiunile făcute mai târziu. Nu mă pot învoi cu acel prea stimat orator de eri, adecă cu domnul

Dr. Dozsa, nici în argumentările cu cari s'a silit a arăta continuitatea de drept a uniunii. Acel domn, povestind eri în aceasta adunare cum curînd după sancţionarea art. I. de lege s'a sculat pentru a-'l nimici baronul Puchner, comandantul de atunci, numai decât spune, că în contra baronului Puchner a venit Bem, şi earăşi a adus în putere aceasta lege. Adecă argumentează, că generalul partidei revoluţionare Bem a învins pe generalul împărătesc şi a susţinut uniunea.

Domnilor, deşi m'am delectat cu înfiorare de argumentările lăudatului domn doctor de drepturi, totuşi nici decum nu îmi pot esplica pasul lui Bem ca pas legal. Poate-că dreptul public nu 'l-am ascultat dela domnul profesor Dozsa. Dar' e de faţă şi domnul profesor dela care eu am ascultat dreptul public. Acel domn m'a învăţat, că „jus resistendi“ e şters din legile patriei, şi în locul aceluia s'a substituit prin legile patriei noastre altceva. Pentru aceea, pe terenul acesta nu pot urma pe domnul Dr. Dozsa. Din parte-'mi mă infior şi de numele revoluţiunii, decum să pot susţineà principiul, că rescularea şi învingerile generalului partidei revoluţionare Bem ar fi susţinut dreptul continuităţii!

Domnul Dr. Dozsa, deputatul cetăţii Murăş-Oşorheiu, în contra propunerii Escel. Sale baron de Şaguna aduce aceste unele cuvinte din forma jurământului „nec palam, nec oculte . . . machinationibus . . . etc.“ Mai încolo citează din legile patriei legea care sună, că M. Sa prin patente nu va guverna etc., şi zice, că dieta din Sibiiu a fost ilegală şi ilegale au fost toate legile, toate disposiţiunile făcute prin patente şi pe calea octroării, toate sunt ilegale şi cine se provoacă la acelea şi vrea a le susţineà comite perjuriu, şi ar încurge în crima de prodiţiune a patriei. Şi din acest motiv dânsul nu poate apăra propunerea făcută de Escel. Sa metropolitul baron de Şaguna, ca să nu incurgă în crima de perjuriu şi vânzător de patrie.

După cele pomenite mai sus, după argumentările ce le-a tras din învingerile generalului revoluţionar Bem, tare mă mir de scrupulositatea lăudatului domn doctor.

Eu încă nu-'s amic al machinaţiunilor, nu-'s amic al guvernării prin patente, nu-'s amic al octroărilor, însă propunerea pe care a făcut-o Escelenţa Sa nu e machinaţiune, şi propunerea aceasta o poate boteza de machinaţiune numai acela, care poate boteza de paşi legali o erumpere cu putere armată, cum a fost a generalului revoluţionar Bem. Eu din parte-'mi aflu a fi ertat fie-cărui membru al acestei

case a cerca în acest loc schimbarea a ori-ce fel de sisteme, cari ar fi vătămătoare pentru ori-care cetăţean, cu atât mai tare a unei sisteme apăsătoare pentru cea mai număroasă naţiune din patrie. Şi aşa propunerea Ecel. Sale nu poate fi numită machinaţiune, ci pas legal.

Eu încă nu-'s amic al guvernării prin patente, dar' domnilor, sunt împrejurări cari silesc pe regim adese-ori la aceasta. Domnilor! Instrucţiunea tabulară, codicele civil şi criminal, procedura civilă austriacă, legea de desdaunare, toate aceste s'au întrodus prin patente.

S'au nu le-a propus domnul doctor în şcoală toate acestea învăţăceilor sei, şi oare nu s'a folosit de toate, nu numai domnul doctor, ci mai toţi câţi se află în aceasta casă, fără scrupulositate că doară şi-ar vătăma jurământul, şi fără a se teme că vor incurge în crima vânzării de patrie?!

Dieta din Sibiiu a fost convocată prin Maiestatea Sa in modul şi până atunci îndatinat, pe basa legilor vechi, schimbate pe calea octroării după principiul egalei îndreptăţiri, s'a deschis prin comisar regesc ca toate dietele, şi legile aduse din partea ei au fost sancţionate prin Maiestatea Sa, ca toate legile aduse prin alte diete.

Sau domnilor, dieta aceasta nu e convocată pe basa octroării? Deosebirea e numai aceea între cea din Sibiiu şi aceasta, că aceea a fost convocată pe basa egalei îndreptăţiri, aceasta pe basa sistemei feudale. A mea convingere este, atât despre toate sus pomenitele afaceri pe calea patentelor, cât şi despre legile aduse în Sibiiu şi sancţionate prin M. Sa, că nu să mai pot ignora. Sunt legi legale. Şi mai sus pomenitele afaceri, şi legile din 1863/4, au prins nişte rădăcini ca acelea, încât nu se mai pot nimici fără o totală sguduire a statului. Să nu pomenesc alta, fără legile întroduse prin patente despre succesiune, despre deosebirea pământului şi desdaunare, legile aduse în Sibiiu despre egala îndreptăţire a naţiunii române, despre egala îndreptăţire a celor trei limbi ale patriei, etc. etc. Cum le-am puteà noi toate acestea nimici, cum am puteà nimici tot ce a resultat din ele şi în sunetul acelora, fără o sguduire totală?

Eu faţă cu toate acestea diferez în opiniune de domnul Dr. Dozsa, pentru-că a mea cea mai firmă convingere e aceea, că toate acestea se pot lua la revisiune şi modifica în unele puncte pentru viitor, dar' a ignora, nici pentru viitor, cu atât mai puţin pentru trecut, nu le pot. După a mea opiniune numai unul ca acela voeşte într'adevăr fericirea patriei, întărirea şi susţinerea razelor tronului,

care voeşte a împreuna trecutul din 1848 cu susţinerea de curând trecutului din 1853, 1863 şi 1864.

Cu ocasiunea propunerii sale, dl deputat al Sibiiului a adus înainte causele pentru cari a fost chemată naţiunea săsască în Transilvania, adecă pentru apărarea graniţelor. A adus dl deputat din Cinc înainte, că nici naţiunea săcuiască nu a rămas nici odată îndărăt dela împlinirea acestei datorinţe.

Recunosc domnilor, şi cea dintâia şi cea de a doua. Şi recunosc şi aceea ce au adus Secuii din bătălie. Dar' oare domnilor, fiii naţiunii de care mă ţin eu, *retrasus'au vre-odată dela împlinirea acestei datorinţe?* (Helyes!) Oare sub sistema banderiană nu au luat parte mii de Români la împlinirea acestei datorinţe? (Helyes!) Că au luat, sunt dovezi diplomele cele multe nobilitare! Oare de s'ar lua la revisiune osemintele celor căzuţi la Sânt-imbru, şi pe câmpul pânei, ce ar dovedi? Au luat mai esclusive Românii cu Secuii parte la apărarea graniţelor decând s'a întrodus sistema de astăzi, şi deosebit dela anul 1764! Şi ce a fost resplata şi la acestea, afară de monetele cele de veterani şi Kanonen-Kreutz?? A fost aceea, că în anii trecuţi li-s'a disputat fostilor grăniţeri proprietatea posedată de sute de ani, luându-li-se fără ai asculta! (Helyes!)

Acum trec şi fac o mică reflexiune la vorbirea domnului deputat al doilea din Cluj. Dl deputat Hossu asamănă luptele de astăzi naţionale cu luptele confesionale. Îi dau drept şi eu în aceasta asemănare. Insă domnilor, în patria noastră când au încetat luptele confesionale? Atunci când au fost întrebările confesionale în toate minuţiile lor limpezite şi ţermurite. Vedem art. I. din Aprobate, care sună despre egala îndreptăţire a confesiunilor rom. cat., evg. reformată, evg. luterană şi unitară. Insă lupta confesională cu aceasta nu a încetat. Vedem o mulţime de legi în Aprobate, cari regulează relaţiunile confesionale, şi luptele acelea au încetat numai atunci, când principiul egalei îndreptăţiri confesionale a întrat în trupul şi sufletul fie-cărui locuitor din aceasta patrie.

Asemenea, socotesc eu, va fi şi cu întrebarea naţională. Aceasta întrebare numai atunci va înceta a irita pe fiii deosebitelor naţiuni, când va fi prin legi drepte definitiv regulată. Până atunci după a mea convingere — *nu!*

Am de a reflecta puţintele şi la unele aserţiuni s'au declaraţiuni ale dlui consilier guv. conte Bethlen Gábor. Măria Sa a zis în vorbirea sa de eri: „ a román nemesek hasonlók voltak a magyar

nemesekhez és a román jobbágyok a magyar jobbágyokhoz". Am de a observa prea moderat numai atâta, că după lege într'adevăr aşa a fost. Insă domnilor, au stat în contra intrării în viaţă a acestui drept juridic cele patru confesiuni şi trei naţiuni. Aceste şapte au păzit ca şapte cerberi, ca nobilii români şi liberii cetăţeni români din fundul regiu să nu se poată folosi de drepturile cetăţeneşti, pentru-că până la 1700 s'au ţinut toţi nobilii români de confesiunea gr.-ort., împreună cu toţi Românii liberi din fundul regiu, dar' fiind confesiunea lor eschisă, de sine au remas eschişi şi Românii.

Domnul cons. guv. baron Dominic Kemény în vorbirea sa de mai nainte vrednică de toată stima, după a mea convingere, într'un punct, mă rog de ertare, se află în rătăcire. Maria Sa zice, că dela natură fii deosebitelor naţiuni din aceasta patrie sunt cu atragere, cu simpatie unul către altul „a romlatlan egyszerüségben élö nép békében él egymás mellett, de, etc." . . .

(Contele Kemény îl întrerupe pe orator, spunând-'i ungureşte următoarele: „In privinţa aceasta am declarat următoarele: Fanatismul acesta naţional mai lesne ar înceta, dacă popoarele Ardealului de deosebite rase s'ar lăsa de capul lor. Dacă cei mai culţi, şi — aici nu fac escepţiune cu fiii nici unei naţiuni, — n'ar dori a conduce popoarele, ci mai bine s'ar conduce pe sine prin ele. Destul de pacinic ar încăpea lângă olaltă, cu toate că vorbesc limbi deosebite. Şi aceasta e nouă dovadă, că prudenţa cea trează şi instinctul poporului celui simplu, dacă n'ar fi condus în laturi, mai bine-'l fereşte de ilusiuni înşelătoare, decât cultura politică, acoperită cu vălul intrigelor sau uneltirilor măestrite. Cum-că cineva ar conduce rău pe cineva, şi anumit, că cei mai culţi dintre Români ar seduce poporul român, — *asta n'am zis-o!)«*

Alesandru Bohaţiel (răspunde ungureşte): „Cu prima parte a aserţiunii domnului baron mă învoesc pe deplin, adecă mă învoesc cu acea părere, că locuitorii de limbi mestecate, cari trăesc în simplicitate necoruptă, trăesc pacinic într'olaltă. Sunt de acea credinţă, că în toată viaţa mea n'am dat causă la aceea, ca cineva să poată afirma contrariul despre mine. Nu numai eu, ci dacă privesc în jurul salei acesteia, între cei de naţiunea mea, cari s'au înălţat din popor, pe câţi îi văd, foarte mulţi, cari încă justifică pe deplin aserţiunea aceasta a Măriei Tale în familiile lor, despre aceea, că pot trăi în pace în locurile mestecate, mai mulţi dintre noi am dat esemplu, că nu în locurile mestecate, ci chiar sub acelaşi coperiş, chiar în-

tr'una şi aceeaşi casă, trăesc în pace, în bună împreună înţelegere naţiuni deosebite şi confesiuni diverse. Zic, că uitându-ne împrejurul localităţii acesteia, între noi, în familiile noastre, aflăm cuprinse toate cele şase confesiuni şi toate cele patru naţionalităţi, şi tot sub acelaşi coperiş trăesc în pace, ceea-ce serveşte de esemplu despre aceasta, ceea-ce documentează că totuşi suntem cu simpatie unii cătră alţii. (Helyes!)"

(Oratorul continuă apoi iarăşi *româneşte* ca la început): „Insă să fiu iertat preastimate domnule consilier, dacă-'mi fac observaţiunea la a doua, adecă, un fanatism, nu uneltiri măestrite au adus pe tapet chestiunea naţionalităţilor, nici nu birocratismul, precum s'a esprimat nu ştiu care dintre domnii oratori din şedinţa de erialaltă-eri. Intrebarea naţionalităţii române domnilor e seculară, şi o aflăm la anul 1700 în uniunea bisericească a Românilor cu biserica Romei, care numai cu acel scop s'a întâmplat, ca să câştige şi Românii drepturi naţionale. Aceasta întrebare naţională o aflăm în casa legislaţiunii din 1744, 1791, 1848, etc. Vă rog deci domnilor să vă schimbaţi convingerea în privinţa aceasta, ca cum întrebarea ar fi o întrebare măiestrită, şi ca cum aceasta ar fi o întrebare a birocraţilor. Aceasta e o întrebare isvorâtă din inimile Românilor, înainte de secoli, când nu era nici un birocrat român!

Şi întrebarea aceasta ne va apăsa în inimile noastre până atunci, până nu va fi fericită legislaţiunea a o resolva spre îndestulirea tuturor fiilor acestei patrii.

Cu aceasta observaţiune trec la a doua observaţiune ce s'a făcut, de-'mi aduc bine aminte, prin domnia sa, deputatul cetăţii Oşorheiu (Dr. Dozsa), care zice, că prin art. I. din 1848 fiind sistema naţională ştearsă, e împlinită dorinţa Românilor prin adoptarea principiului egalei îndreptăţiri.

Domnilor, din parte-'mi cunosc altmintrelea spiritul legilor din 1848. In spiritul legilor din 1848 stă »*nemzetegység*«, şi îndreptăţirea aceea e estinsă numai peste persoane, e o îndreptăţire personală, nu însă îndreptăţire naţională.

Domnilor, am fost şi eu norocos în 1848 a fi membrul deputaţiunii regnicolare. Ştiu, dar' e dovadă chiar protocolul şedinţelor acelei comisiuni, că în mare parte în Transilvania să susţine dreptul celor trei naţiuni. Se susţine dreptul esclusiv al naţiunii secueşti, se susţine dreptul municipal al naţiunii săseşti, dar' se susţin încă şi privilegiile. Aşa dar', până când se susţin acestea, până atunci

e justificată totdeauna nisuinţa Românilor spre egala îndreptăţire naţională, spre egala îndreptăţire a limbilor. Pentru aceea, domnilor, eu din parte-'mi nu mă pot alătura la propunerea domnului deputat din Cluj Zeyk, ci mă alătur la propunerea Escel. Sale dlui metropolit baron de Şaguna.

Şi aici domnilor mi-aşi încheia vorbirea, însă sunt dator câteva cuvinte reputaţiunii mele.

Eu în 1848 încă am fost în aceasta adunare, am fost membru domnilor al dietei de atunci, şi eu încă mă ţin de numărul acelora cari „egyhangulag kimondották az uniot“. Insă domnilor, n'am făcut-'o aceasta nici intimidat de sgomotul despre care am vorbit mai nainte, nici intimidat de stindardele ce erau în Cluj, ci m'am declarat pe lângă acel articol de lege din adâncă convingere, că pe calea aceea voiu puteà ferici naţiunea mea, că pe acea cale se va puteà ajunge egala îndreptăţire naţională. Am făcut'o din acea convingere, care îmi place a crede că nutreşte şi pe deputatul al doilea din comitatul Clujului (Iosif Hossu). Am făcut'o după ce înainte de aducerea articolului acestuia de lege am primit din mai multe părţi asigurarea, că numai decât, după art. I, după decretarea uniunii, va urma o lege despre egala îndreptăţire a naţiunii române! Aceasta însă, domnilor, nu s'a întâmplat. Sunt aici încă mai mulţi domni, cari în 1848 au fost membri ai comisiunii de zece, în care comisiune s'a pertractat petiţiunea Românilor compusă în Blaj şi adusă la înalta casă prin o deputaţiune număroasă. A fost domnilor unul, care a compus un art. de lege frumos, nu cu multă realitate în el, dar' frumos. A răposat însă domnilor şi acela, căci afară de el nime nu a primit în comisiune acel proiect de lege, şi nici atâta măcar nu s'a întâmplat cu acea petiţiune, cât s'a întâmplat cu a Saşilor.

Petiţiunea Saşilor s'a transpus cu recomandare la dieta din Pesta, petiţiunea noastră s'a transpus simpliciter. Dar' în privinţa egalei îndreptăţiri naţionale nici în comisiunea regnicolară din Pesta nu s'a câştigat mai mult, cum nici în privinţa limbii. Ci din contră, s'a adus o lege despre creşterea populară, care ameninţa naţiunea română în privinţa limbii cu ruinare perfectă. Şi apoi cum s'a efectuit şi principiul egalei îndreptăţiri personale? Il vedem în art. de lege despre alegerea deputaţilor dietali, şi ştim cum se aplică astăzi. I-'l vedem în scoaterea din dietă a advocatului Dr. Petcu, pentru-că nu plăteşte 8 fl. dare directă.

Acestea sunt, preastimaţi domni, causele pentru cari mă aflu silit a mă alătura la propunerea Escel. Sale dlui metropolit baron de *Şaguna,* şi poftesc, ca revisiunea art. I. de lege din 1848 să se întâmple aici, într'o dietă convocată pe basa articolului aceluia de lege pe care 'l-a propus Escelenţa Sa ca să fie rugat M. Sa să-'l sancţioneze." *)

Vorbirea lui I. Balomiri (rostită în şedinţa din 5 Decemvrie): „Escelenţa Ta, domnule preşedinte! Inainte de ce ridic vorbă despre obiectul pus la ordinea zilei, îndrăsnesc a motiva, pentru-ce vorbesc eu în limba românească. La motivarea asta mă aflu îndemnat de domnul deputat Hossu, care a spus, că ca Român ar aveà să vorbească româneşte, dar' pentru-ca să fie priceput (înţeles), vrea să vorbească ungureşte.

Domnul Hossu a vorbit ungureşte, ca să fie priceput, eu vorbesc româneşte, pentru-că vreau să fiu priceput româneşte, find-că şi româneşte ne pricepem mai toţi unii pe alţii (Helyes!)

Dacă mă va întreba cineva, care lege mă îndreptăţeşte la vorbire în limba românească, — întâiu 'i-aşi aduce înainte art. de lege I. din anul 1863, şi de cumva nu ar sta acest articol, apoi aşi aduce înainte egala îndreptăţire naţională, basată pe puterea timpului present.

Escelenţă! Este un proverb latinesc, care sună: „Veritas ordium parit", şi româneşte: „adevărul din gură te face de ură". Deşì proverbul acesta, pe un om care are voie de a spune adevărul îl poate aduce la oare-şi-care îngrijire, mai vârtos cu cât proverbul acesta sună în limba maghiară aşa: „Szolj igazat és betörik a fejedet (ho, ho!) . . . Mă rog numai de ascultare! . . . totuşi eu fără frică voiu îndrăsnì a-'mi declara părerea şi a spune adevărul gol, mai ales asigurat find, că însemnătatea neplăcută a proverbului citat a perit, e prescrisă.

Escelenţă! Un tată pe copilul seu de multe-ori îl dojeneşte şi îl bate, şi totuşi copilul nu-'şi pierde iubirea şi încrederea cătră tatăl seu. Dacă cetim rescriptele împărăteşti prin cari s'a convocat dieta aceasta, şi cari sunt la ordinea zilei, să pare că Românul e socotit numai ca un fiu vitreg al patriei acesteia, şi nu ca fiu dulce şi frate dulce al naţiunilor celoralalte conlocuitoare.

Şi dacă Românii supăraţi au venit la dieta aceasta şi au întrat în ea, au venit aici totuşi conduşi de iubirea şi încrederea lor în

*) Din »*Concordia*«, 1865, numărul 100—101.

împăratul, ca să se declare şi să-'şi descopere părerea lor acolo, unde sunt chemaţi prin împăratul.

Escelenţă! Dacă ne uităm în istorie la originea naţiunilor şi a popoarelor cónlocuitoare din Transilvania aflăm, că nici una nu-'şi are originea eí aici în Transilvania, ci toate sunt venite şi sedite din alte părţi ale lumii, nu sunt deci surori dulci, ci vitrege.

Dacă privim starea poporului român în cultură, industrie, în desvoltarea sa spirituală, apoi comparând şi combinându-'l în privinţele acestea cu popoarele celelalte conlocuitoare, cu durere aflăm starea lui, care, deşì el e cel mai vechiu, e o stare tristă şi de tot diferitoare de starea naţiunilor conlocuitoare, aşa că poporul român e socotit din partea naţiunilor conlocuitoare de o massă crudă numai (nyers tőmeg, nyers erő).

Ce a causat starea aceasta supărăcioasă a Românului?

Constituţiunea veche, adecă cea de până la 1848, care pentru poporul român era mai mult decât vitregă, căci făcând ea pe celelalte naţiuni surori jurate de cruce în contra poporului român, pe acesta 'l-a apăsat, asuprit şi purtat ca pe o slugă.

Şi încă mai cum au remas Românii prin constituţiunea veche ca o massă crudă?

Iată cum Escelenţă! Ajungând unii şi alţii dintre Români în clasa nobilitară şi aristocratică maghiară şi a inteligenţei maghiare, nu au mai putut figura ca Români, ci au trebuit să figureze ca Maghiari, căci aşa erau legile şi starea socială de atunci, le era ruşine a fi Români şi şi astăzi se mai sfiesc a fi şi a se mărturisì de Români.

Şi dacă am căuta noi astăzi în clasa aristocraţilor şi a inteligenţei maghiare după originea genetică naţională a familiilor, am afla un contingent mare de massa aceea crudă românească.

Anul 1848 ce ne-a adus? In anul 1848 schimbându-se ideia dominantă a spiritului timpului, adecă ideia constituţionalismului cu ideia naţionalismului, făcând aceea loc acesteia, — naţiunea maghiară de frica germanisării s'a pătruns de ideia aceea a naţionalismului şi a schimbat constituţiunea veche în favoarea naţionalismului genetic. In interesul naţionalismului s'a schimbat jobăgia naturală în bani şi s'a pus de pe o parte a locuitorilor pe toţi contribuenţii ţerii, şi aşa jobăgia aceea în bani zace astăzi pe noi pe toţi, dând după tot florinul de contribuţiune câte un adaos de 27 cr. pentru desdaunarea jobăgiei naturale.

Dacă căutăm principiul pe care sunt basate legile din 1848, îl aflăm numai cu numele de „jógegyenlőség“, îndreptăţire egală, ori egalitate de drept, — dar' în adevăr nu esistă. Legile din anul 1848 ne pot convinge despre lipsa de egalitate în drept. Dreptul ar fi, dar' egalitate nu e! Dacă vrem să aflăm egalitate perfectă, o putem afla în legile absolutistice bachiane, cu deosebirea că acolo este egalitate dar' nu e drept!

Se vedem ce zic legile din 1848? Art. VII punct 5 sună aşa: „Ungaria este gata a primì şi menţineà toate legile speciale şi libertăţile Ardealului, cari pe lângă aceea că nu împedecă uniunea desăvârşită, promovează libertatea naţională şi egalitatea de drept“. Va se zică, Ungaria susţine privilegiile ardeleneşti cari au fost până acuma în vigoare, şi ca cum ar zice indirecte, ea ţine pe Români tot în acea stare ticăloasă în care au fost şi mai nainte.

Dacă cetim art. 2 din proiectul de lege în privinţa uniunii, apoi art. acesta întăreşte art. 2 de lege al Transilvaniei din anul 1848 despre legea electorală, articolul acesta de lege dă drept de representare în dietă la sate ungureşti, precum e Breţcu, Vizakna, Kolozs, Csikszereda, Szék, Illyefalva, etc. numai pentru-că sunt ungureşti, pe când la alte sate şi oraşe mai mari, ear' cu privire la poporaţiunea număroasă, la starea industriei şi a comerciului, cu mult mai de mare însemnătate, nu le dă, pentru-că acestea sunt româneşti.

În comitatele şi districtele ungureşti, precum şi în scaunele secueşti au toţi Ungurii şi Secuii nobili drept de a vota în persoană la alegeri, pentru-că mai toţi sunt Unguri. Pentru sate e condiţionat dreptul de alegere de un cens de 8 fl. v. a. dare directă, fără darea capului, pentru-că pe sate mulţimea e a Românilor, pe când pentru oraşe şi cetăţi dreptul de alegere esistă pentru toţi cetăţenii şi orăşenii până aci îndreptăţiţi, pentru tot insul care are o casă sau un pământ de 300 fl. ca proprietate, fie proprietatea aceea chiar comună cu muerea sau cu copiii, pentru toţi meseriaşii, industriaşii, negustorii, dacă lucră barem cu un fecior, pentru toţi cari au venit anual de 100 fl. — pentru-că în oraşe şi cetăţi industriaşii, meseriaşii şi negustorii sunt de naţionalitatea ungurească.

Aceasta e egalitatea legilor Transilvaniei, ast-fel e „jógegyenlőség“-ul unguresc din 1848! Ast-fel de egalitate nu poate îndestuli pe Români, o ast-fel de egalitate nu pot dori Românii fără să-'şi dee testimoniu de paupertate cumcă n'au idee despre spiritul timpului.

http://statuldacia.info

Trecând la ordinea zilei, fără de a mă declara la însuşi obiectul pus prin rescriptul reg. în desbaterea acestei adunări, adecă art. I din 1848, constat, că s'a făcut propunere din partea dlui deputat *Zeyk*, că dieta Transilvaniei e ilegală, fiind-că esistenţa legală a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pe temeiul art. I din 1848 nu să poate nega, şi aşa o dietă legală în Transilvania nu poate fi, aducându-se ca motiv, că legile din 1848 trebue să stee în valoare, pentru-că sunt legi constituţionale, şi numai pe cale constituţională se poate şterge şi uniunea, iar' până nu e ştearsă ea esistă.

Acest principiu are consecinţă mare şi ponderoasă. Dacă e aşa, că legile constituţionale numai pe cale constituţională să pot şterge, atunci toate legile din Verböczy, aprobatele şi compilatele, articolii dietali şi novelari, trebue să aibă valoare, şi ar trebui să se nulifice tot ce s'a făcut din 1848 până acuma, fie pe cale politică, fie pe cale judiţială, fiind-că lipseşte basa constituţională. Un om cu caracter, dacă are un principiu bun şi sănătos, rămâne consecvent principiului seu, dacă nu vrea să cadă în volnicie (Willkür).

Acum vine întrebarea: poate-se realisà un ast-fel de principiu, fără să cadă în volnicie? Eu zic că nu să poate realisa, pentru-că sistarea faptică şi încetarea legilor constituţionale în restimpul dela 1848 până acum a causat fapte şi întâmplări, cari nu să mai pot face nefăcute sau neîntâmplate. Aici este luată de basă puterea timpului.

Puterea timpului încă e un drept şi legalitate, un drept natural, o legalitate vie, pe când legalitatea goală, fără putere naturală, e moartă. Eu nu zic, că uniunea nu se poate face; dar' dacă se face acum, apoi e o fiinţă nouă, produsă de puterea timpului de acum, dar' nu de legalitatea anului 1848. Dacă legalitatea constituţională positivă a esistat dela 1848 până acum, de ce nu a fost inactivată? Pentru-că 'i-a lipsit puterea. Şi dacă vine acum la activitate, vine prin puterea de acum. Puterea e un drept, fie că puterea e morală, fisică sau numerică.

Eu dară din partea mea continuitatea nu spun că nu o doresc, dar' zic, că nu o cunosc, ea nu esistă.

Acum vine întrebarea, că pe ce base stăm noi? Eu zic că stăm pe diploma din 20 Octomvrie 1860, căci dacă nu ar fi diploma aceea, atunci nu am fi aici, n'ar fi dieta aceasta, pentru-că pe basa acelei diplome s'a convocat dieta din 1863/64.

Se vedem ce zice diploma din 20 Octomvrie 1860? Diploma în punctul 3 statoreşte numai sfera de activitate mărginită, adecă au-

tonomia ţerii, dar' nu şi legile positive ale constituţiunii celei vechi; şi între autonomie ca basă constituţională şi între legile positive e mare deosebire. Deşi în punctul citat e făcută provocaţiune la constituţiune, la constituţiunea veche a Transilvaniei, totuşi constituţiunea aceea nu se poate pricepe împreună cu materialul ei, cu legile positive ale Transilvaniei, ci numai în principiu, ceea-ce se poate vedeà din autografii împărateşti din 20 Octomvrie către contele de Rechberg şi 21 Decemvrie 1860 către baronul Kemény, prin care 'i-s'a demandat a face disposiţiune pentru compunerea unei diete corespunzătoare a Transilvaniei. Mai încolo, prin disposiţiunile din 24 Martie 1861 s'a demandat în mod special organisarea politică a justiţiei, precum şi observarea legilor civile şi penale din timpul legislaţiunii absolutistice, numai până la statorirea lor pe calea legislaţiunii. De aici se vede, că legile positive nu sunt deodată restituite cu autonomia Transilvaniei. Cine afirmă ilegalitatea dietei transilvane, neagă validitatea diplomei din 20 Octomvrie 1860. Aşa dară propunerea dlui deputat Zeyk eu nu o pot părtinì. Ce se atinge de propunerea Escel. Sale baron de *Şaguna*, o părtinesc din motivele aduse de Escel. Sa." *)

Vorbirea lui Dimitrie Moga (rostită în şedinţa din 6 Decemvrie): „Din catalogul celor insinuaţi spre vorbire puteà vedè orì-cine, că eu, şi aceia cari sunt de o părere cu mine, nu am voit nici decât să ostenim atenţiunea înaltei case cu vorbiri literare şi lungi, şi dacă mi-ar fi venit norocul eri să pot vorbi, m'aşi fi alăturat şi eu cu toată bucuria la propunerea domnului deputat din scaunul Odorheiului, ca să închidem desbaterile. Insă domnilor, acum să-'mi fie iertat pentru greşala aceasta ce o fac în contra voinţei domniei sale, ca să-'mi ridic vorba astăzi. Şi cu atât mai mult mă rog de preaonoraţii domni pentru puţină atenţiune, cu cât socotesc, că nu voiu abusa de pacienţa domnielor voastre, când după o desbatere de trei zile îmi vine timpul şi mie a spune, că pentru-ce sunt de părerea Escel. Sale dlui metropolit baron de Şaguna, şi nu de altă părere din sala aceasta.

Premit înainte domnilor, că nu am de gând a ostenì înalta casă cu aşa lungă vorbire cum a ostenit-o un domn în ziua de eri, dar' atâta vă spun, să ştiţi curat, că pe hârtiuţa aceasta mică (arată o hârtie) sunt însemnate atâtea vorbe, încât de pe ea, fără nici o restrângere a puterilor mele (voia să zică: fără opintire), aşi puteà

*) Din »*Telegraful Român*« 1865, numărul 99.

vorbi de acum, dela oarele 10 şi jum. pănă la 5 ore după ameaz, dar' nu o fac, pentru-că nu aflu de lipsă (mişcare în sală). Fiind-că văd domnilor că nu mă ascultaţi bucuros, trebue să vă spun încă una: eu vorbesc în limba română, măcar-că şi limba maghiară tocmai aşa de bine o ştiu ca şi macar-care dintre dvoastră, nu cumva cum poate socotiţi, din reutate, ci pentru aceea, pentru-că aşa pofteşte onoarea naţiunii de care mă ţin şi onoarea poporului aceluia cu care locuiţi şi dvoastră împreună.

Domnilor! A zice într'o congregaţiune ca aceasta, compusă mai numai din bărbaţi cari locuesc între Români, luând afară poate pe domnii Secui, şi a auzi din gura unui deputat care este representantul unui comitat locuit în cea mai mare parte de Români, că nu pricepe limba românească, spun drept că-'mi este ruşine. Un milion şi o sută mii de Români, dacă nu au meritat nici-atâta ca limba lor să o înveţe şi fraţii maghiari din aceasta patrie, — e lucru trist. Aşi puteà zice mai multe domnilor, însă vorbesc faptele, eu tac (mişcare). Dacă voiţi domnilor, ascultaţi-mă până la sfârşit, dacă nu, apoi voiu tăceà. (Halljuk!)

Escelenţa Sa domnul metropolit baron de Şaguna şi-a luat îndrăsneala, după a mea părere, cu o supunere, cu o modestie nespusă, aşi face propunerea pe care şi eu o sprijinesc. O sprijinesc din causa aceea, care aici e dovedită aşa, încât nu ar trebui să mai vorbesc şi eu pentru dovedirea ei. Noi, şi în special eu, ca Român, la mandatul M. Sale al preagraţiosului nostru monarch, principe al Transilvaniei şi rege al Ungariei am luat parte la dieta transilvană, şi am întrat în dieta din Sibiiu cu mare bucurie. Pentru-ce? Pentru propositiunea primă regească venită la acea dietă, care a fost conglăsuitoare cu dorinţele Românilor din Transilvania, descoperite de sute de ani.

Aşa dară eu, care în anul 1848 am fost cel mai ferbinte părtinitor al art. I de lege adus în dieta aceea, care din nenorocire mi-a împărţit chiar şi familia în deosebite păreri, aşa încât unii din fraţii mei au luat parte la cele mai crâncene bătălii de o parte, iar' ceialalţi au luat parte la ceealaltă parte, — şi cât este de dureros, când un frate este silit a puşca în contra fratelui seu, o poate simţì ori-şi-ce om cu simţ, — eu, care am simţit în 1848 pentru uniune, din ce causă am rătăcit de m'am băgat în dieta din Sibiiu?

Eu, domnilor, fapta aceasta o ţin de faptă naţională, tocmai aşa precum ţineţi dvoastră uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Pu-

neţi-ve domnilor în starea mea. Eu până la 1848 m'am ţinut de clasa privilegiată, am avut drepturi individuale, dar' nu şi drepturi naţionale. Voiu esplica cum. Iată domnilor, art. din 1791 a făcut nişte măsuri, cari pe noi Românii, batăr că am fost legaţi prin privilegii de naţiunea maghiară, totuşi ne-au eschis dela toate beneficiile ţerii, cât numai s'a putut. Dvoastre veţi zice poate, că n'a fost aşa. Vă voiu dovedi însă domnilor minteni.

Dela anul 1791 până la 1837 n'a fost dietă restaurătoare în înţelesul legilor din 1791 pentru guvernarea Transilvaniei, pentru staţiunea de preşedinte la tabla reg., pentru protonotari, etc. In 1837 însă a convocat împăratul Ferdinand o dietă la Sibiu, care a restaurat toate staţiunile acestea şi a făcut pentru posturile amintite candidaţiunile din trei naţiuni şi patru religiuni.

Mi-se va zice, că şi atunci a fost candidat un Român. E drept domnilor, a fost candidat unul care a fost Român, adecă Samuil Pop, însă acel Român, precum se ştie, şi-a părăsit legea numai pentru-ca să ajungă consilier guvernial, şi a ajuns. Acestea le ştiu, pentru-că, când s'a făcut candidaţiunea aceasta am fost în dietă şi eu, ca om tiner şi cancelist la tabla reg. Şi de ar şti cineva că rătăcesc, mă rog să mă îndrepte.

Aşa dară pe lângă toată favoarea legilor, Românul până în anul 1848 ţinându-se de religiunea gr.-cat. sau gr.-ort. ca atare nu a putut să între în biserica constituţiunii nici decât. In 1848 s'a deschis biserica constituţiunii pentru toţi oamenii, s'a deschis şi pentru noi Românii, însă pentru noi Românii numai în idee. Eu am salutat atunci legile acelea, căci am socotit că privilegiile cele ruginite şi legile cari au fost nefavoritoare pentru Români s'au şters cu totul. Am socotit, că acum nu va mai fi întrebarea, de care religiune sau naţiune se ţine unul sau altul, de care familie, etc. ci se va căuta *capacitatea*, se va căuta vrednicia, se vor căuta meritele pentru patrie şi pentru tron când va veni vorba de împlinirea vre-unui post, sau de înaintarea în vre-un rang. Amăgit în aceste visuri am părtinit şi eu uniunea din 1848.

Nu voesc, domnilor, se veniţi la aceea, ca prin vorbirea mea să vă amărâţi. Dar' totuşi trebue să le mărturisesc acestea, căci de nu, veţi zice că sunt om care vorbesc încoace şi încolo, fără de a dovedi prin fapte şi esemple. Vine anul 1848. Românii atunci s'au adunat la Blaj în număr foarte mare şi acolo au făcut o petiţiune cătră dieta de atunci. Cine va zice, că au făcut Românii

alt-ceva acolo i-aşi respunde, că Românii nici-odată nu au făcut şi nu vor face fapte ilegale, pe cari nu le va concede guvernul. Eu domnilor ţin adunarea din Blaj de compusă după lege şi lucrările ei în înţelesul acesta le înţeleg. Adunarea aceea a petiţionat între altele în contra uniunii, pentru aceea, pentru-că adunarea din Blaj a fost matură de a prevedeà, cum-că reutatea aceea care a provenit din legile de mai nainte de uniune, prin uniune nu să va delătura, ci numai mai mare va fi. Nu voesc a aduce multe altele înainte, ci mă restrâng numai la faptele de atunci. Adunarea din Blaj a trimis o deputaţiune de o sută de bărbaţi la dieta din Cluj, care deputaţiune nu a fost ascultată, şi nici n'a putut să fie ascultată, pentru-că petiţiunea aceea nu era obiect al desbaterilor dietei. Eu ca om care între cele mai grele împrejurări am cutezat a spune adevărul şi dreptatea, cutez a spune şi acum, că după-ce petiţiunea aceea n'a venit la dietă pe calea guvernului, apoi nici nu s'a putut lua în pertractare, ca un lucru ce nu s'a ţinut de dietă.

Cu petiţiunea aceasta a mers o deputaţiune şi la împăratul la Viena, şi nefiind împăratul la Viena, s'a dus la Innsbruck, acolo unde a trimis şi dieta transilvană de atunci pe comitele suprem Veer şi pe deputatul Odorheiului Pálffy cu art. I din 1848, şi împăratul a dat o resoluţiune Românilor, de-mi aduc bine aminte, că membrii deputaţiunii române au să meargă la Pesta, şi acolo să se însinueze la palatin şi la ministeriul răspunzător. Ca credincioşi supuşi ai împăratului, în urma acelui mandat preaînalt membrii acelei deputaţiuni, între cari dacă-'mi aduc bine aminte au fost şi Escel. Sale, domnii metropoliţi de acum Şaguna şi Şuluţiu, s'au dus la Pesta şi s'au însinuat la palatin şi la ministrii de atunci Battyányi, Kossuth, Mészáros, etc.

Şi ce au dobândit aceşti bărbaţi de încredere ai Românilor? Dobândit-'au ascultare, fost'au băgaţi în seamă acei bărbaţi, cari atunci au fost tare însufleţiţi de cineva? Eu precum ştiu şi dela alţii, iar' mai cu seamă din o epistolă privată dela un bărbat sdravăn al naţiunii române, dela protopresbiterul *Ighian* zic, că n'au fost băgaţi în seamă de nime. Aşadară au fost siliţi să vină acasă fără resultat. Când s'au întâmplat acestea eu eram domnilor în mijlocul Românilor cu simţuri unioniste maghiare. Puteţi socotì starea în care mă aflam eu atunci. Poate că a fost nefericire, ce însă pentru starea mea privată a fost şi este fericire. Căci eram căsătorit cu o femee de naţiunea maghiară, nu ştiam deci ce să fac, am stat şi

am aşteptat decurgerea lucrurilor. Cum au decurs acestea ştim; ştim cât a fost de tristă acea decurgere a lucrurilor, încât mai tristă nu a putut să fie. (Helyes!)

Acum mulţămită lui Dumnezeu, au trecut peste noi norii cei grei. Nu voesc a aduce înainte unele vorbe pe cari le-a întrebuinţat eri un de altmintrelea prea stimat domn, adecă dl Dozsa, pentru-că respectez cu mult mai mult adunarea aceasta. Deşì nu sunt bătrân ca dânsul, dară totuşi cred, că şi eu sunt veteran în legile patriei şi şi eu aşi puteà esplica câte ceva din ele, însă las acestea acum şi mă duc mai departe.

Ce s'a mai întâmplat atunci nu-'mi mai aduc aminte, fără numai de aceea, că în Transilvania la 1849 pacea s'a liniştit prin aceea, că puterea a venit în mâna domnitoriului nostru preagraţios. Drept, că ministrii de atunci, adecă din 1849, au dat domnitoriului sfaturi, cu ceea-ce eu nu sunt învoit, iau dat sfaturi pentru absolutism, pe cari le-a ascultat în curs de 12 ani. A venit apoi diploma din 20 Octomvrie 1860. Monarchul singur, din graţia ce o are pentru popoarele sale, a dat popoarelor constituţiune. Ce s'a întâmplat la 1861/62 nu vreau să aduc înainte, fiind-că sunt reminiscenţe tristre, ci mă bag în anul 1863, de unde am pornit.

Eu, precum am zis, am întrat în dieta din 1863. Văzând eu luptele la alegeri prin comitate, prin cari Maghiarii să străduiau din toate puterile să fie aleşi deputaţi în acea dietă, aveam oare-şi-cari speranţe, că deputaţii maghiari vor întra cu noi împreună în acea dietă, ceea-ce tare aşi fi dorit. Şi vă mărturisesc înaintea lui Dumnezeu şi a dvoastre, că am dorit aceasta numai pentru aceea, pentru-că propoziţiunea primă regească a sunat pentru ridicarea naţiunei române în sistema celor trei naţiuni şi patru religiuni ale patriei, ca să fie şi ea a patra naţiune, iar' religiunea ei a cincia, respective a şasa religiune.

Dvoastră mai bine ştiţi de ce n'aţi întrat în dieta din 1863/4, eu nu vreau să vă întreb. Mult aşi fi dorit însă, ca să-ţi fi contribuit şi dvoastră la aducerea legii aceleia, batăr cât de puţin, căci aceea ni-ar fi adus nişte fructe dulci şi salutare pentru toţi, şi eu trebue să mărturisesc, că atunci nu aşi fi venit în nefericita stare în care mă aflu acum, ca să stau ca un Român din clasa de mijloc, cu talente mărginite, să apăr terenul din 1863, faţă cu atâţi bărbaţi înţelepţi şi esperţi, pe cari îi pot numì veterani în apărarea constituţiunii şi drepturilor patriei.

Insă soartea a voit altmintrelea. Dvoastră nu a-ţi întrat. Ce am avut noi de a face? Noi pe vorba monarchului, cu ajutoriul acelora cari au binevoit a întra cu noi, am întrát în dietă ca să capete şi poporul român acele drepturi pe cari el de sute de ani le-a dorit şi poftit.

Au întrat în acea dietă sibiiană toţi Românii, fără escepţiune. Au întrat şi Saşii toţi, numai cu esceptiunea unuia, a dlui Brennerberg Franz. Au întrat persoane preaînsemnate şi din naţionalitatea dvoastre, bărbaţi, domnilor, despre al căror caracter nepătat nici monarchul, nici naţiunea maghiară nu s'a îndoit nici-odată, şi oameni ca aceia, cari fală îmi fac că am putut fi părtaş luminatelor consultări ale domniilor lor, atât în Sibiiu, cât şi mai departe, în senatul imperial. Însă să lăsăm senatul acesta pentru mulţi neplăcut. Mulţămită deci domnilor acestora, cari au binevoit a întra în dieta din Sibiiu, cu acel scop, ca sĕ împlinească una din cele mai ferbinţi dorinţe ale Românilor! Şi trebue să mă întorc cătră fraţii deputaţi de naţionalitatea săsască, cu cari am avut onoare a şedea în acea dietă, pentru-ca să le dau cea mai ferbinte mulţămită pentru viua participare la aducerea acelor articoli de lege, prin cari naţiunea română din Transilvania a ajuns egal îndreptăţită cu celelalte naţiuni ale patriei.

Eu însĕ domnilor şi acolo am fost nenorocit, pentru-că nu m'am putut învoì întru toate cu principiile şi voinţa regimului de atunci. Dar' totuşi trebue să mărturisesc cu recunoştinţă, că persecuţiuni pentru aceea nu am răbdat, căci regimul de atunci m'a lăsat în posiţiunea în care s'a îndurat monarchul a mă designà, dar' totuşi lupte am avut şi acolo.

Acum sunt chemat aici, şi declar domnilor, că aici sunt silit a-'mi ridicà vocea pentru terenul câştigat la anul 1863. Nu voiesc însă să-'mi descoper voia mea în obiectul acesta momentuos, care pentru naţiunea română e o întrebare de viaţă, pentru-că tot numai de giaba aşi face aceasta, când puterea aici e toată în mânile dvoastre, fiind-că adunarea aceasta nu e convocată pe o basă favoritoare pentru popor, ci pe nişte base privilegiate.

Dieta din Pesta, domnilor, are nişte base strălucite pentru representaţiunea poporului. Aşa de es. într'un comitat din Ungaria, care să numeşte comitatul Craşului, ori al Caraşului (nu mai ştiu bine, îmi cam uit, fiind-că am îmbătrânit. Ilaritate)... acest comitat, cu o poporaţiune de nu mai mult ca două-sute mii de suflete, cari sunt mai toţi Români, alege şase deputaţi.

Comitatul Maramureşului trimite 9 sau 11, nici nu-'mi aduc bine aminte, de deputaţi. Pofteşti domnule Gaál ceva? Dacă pofteşti, eu bucuros îţi dau cuvântul. (Mişcare. Răspunsuri: nu, nu!) Basa aceea de alegere din Ungaria e după părerea mea o basă dreaptă şi populară. Oare ce s'a întâmplat, domnilor, şi ce a fost causa de nu s'a acceptat şi în Transilvania aceasta basă de alegere în anul 1848, sau măcar acuma la dieta aceasta? Eu nu voiu căutà causa, pentru-că ce-'mi este mie causa, când văd fapta!

Ertaţi-mă domnilor să vă spun numai ce să vorbeşte prin popor şi pe uliţi. Unii zic, că Maghiarii s'au temut, că dacă dau ei basa aceea din Ungaria pentru alegerile de deputaţi, Românii apoi tot Români vor alege prin comitate. Aşa de es. Românii din comitatul Clujului ar fi ales patru deputaţi români, şi apoi aici ar majorisa pe Maghiari. (Mişcare. Oho!) Nu le spun eu acestea, domnilor, ci le spun oamenii dela ţară, cari sunt cevaşi mai nepricepuţi ca noi. (Ilaritate). Insă eu trebue sè spun domnilor, că mare greşală a fost, că legea aceea din Ungaria nu s'a luat de basă şi pentru dieta aceasta. Căci eu pe lângă toate că dvoastră ziceţi, că aceasta nu e dietă, eu totuşi o ţin pe aceasta o adunare de dietă, pentru-că domnilor, precum dieta din Pesta este convocată de regele Ungariei, aşa şi dieta aceasta e convocată de împăratul Austriei, regele Ungariei şi mare principe al Transilvaniei, care a convocat şi dieta din Sibiiu.

Aşa dară eu nu pot zice că aceasta nu ar fi dietă, pentru-că eu sunt supus necondiţionat al împăratului, aşa încât dacă 'mi-ar fi demandat împăratul să mă duc de-adreptul la Pesta, eu şi acolo mă duceam (Helyes!). Dar' nu 'mi-s'a întêmplat. (Halljuk!) Supunerea către împăratul în mine şi în toţi Românii, şi ertaţi-mă să mă estind şi asupra Românilor acelora cari au votat pentru domnii Tisza şi Hossu, — este nemărginită. Causa e simplă. Unde au avut Românii ceva mântuire, când pe Români 'i-au apăsat Saşii în scaunele săseşti, şi când Saşii n'au voit să iee de practicant un Român tare brav şi absolvent de drepturi, şi care a fost jurat la guvern, la magistratul din Sebeş? Acel Român a luat refugiu la împăratul, care 'i-a împlinit cererea. Şi aşa totdeauna, dacă au câştigat Românii ceva bine, numai dela împăratul 'l-au câştigat, şi pentru aceea în năcasurile noastrè noi totdeauna la împăratul fugim.

Acum mă întorc către terenul pe care Escelenţa Sa domnul metropolit baron de Şaguna a binevoit cu vorbe prea blânde a-'l

apărà şi a-'l propune inaltei diete. Şi earăşi trebue să mă rog de ertare. Escel. Sa domnul baron Şaguna, precum şi noi cari ne ţinem în păreri, în suflet şi în timp şi în toate cugetele uniţi cu Escel. Sa, — nu uniţi în religiune, fără uniţi în cugete, — şi trebue să spun, că tare bine 'mi-s'a întâmplat că vorbesc astăzi, căci ieri eram tare mănios asupra cuvintelor dlui profesor Dozsa, şi alt-fel aşi fi vorbit, nu ca astăzi (mişcare), — nu suntem cum crede dl Dozsa. Mie aşa 'mi-se pare, ca-şi-cum dl Dozsa s'ar teme de noi, pentru-că noi credem, că persoana împăratului nu e sfântă, că coroana Ungariei nu e sfântă, că constituţiunea nu e sfântă. Dar' nu e drept. Noi toate acestea le ţinem aşa de sfinte, ca şi d-sa. Dar' ertaţi-mă domnilor să vă spun, că noi avem încă o sfinţenie, şi aceasta e *naţionalitatea română.*

Faceţi domnilor ce veţi socotì, dar' de una vă asigur, dacă nu faceţi dreptate naţiunii române, dacă nu credeţi în sfinţenia simţurilor ei, apoi naţiunea română o va ţinea aceasta de nedreptate. Inzădar vom eşì noi înaintea poporului şi înzădar îi vom zice, că dieta din Pesta îi va da fericire, căci el aceasta nouă nu ni-o va crede, fiind-că mintea lui cea sănătoasă îi spune alt-ceva.

Să amăgesc tare unii domni, şi între acestia, mă rog să mă ertaţi, e şi dl cons. guv. baron Kemény, şi dl comite Bethlen Gábor, ba poate şi dl Dozsa, cari zić, că poporul n'ar face din lucrurile acestea aşa lucru mare „hanem a nép félre van vezetve“, şi după părerea dlui Dozsa „nem izgatott, hanem izgult“ (sau cum a zis, pentru-că vorba aceasta „izgult“ nu am auzit-o pănă eri).

Eu, care sunt născut Român, şi număr 53 de ani, şi sunt născut din părinţi săraci, am avut ocasiune şi am şi astăzi a cunoaşte oamenii din colibele acelea din cari a tras dl redactor Dozsa conclusiunea, că noi suntem toţi colibaşi, oamenii din oraşe şi din palaturi de naţionalitatea română (Ilaritate). Nu rîdeţi domnilor, pentru-că acuma sunt şi dintre noi vre-o câţi-va domni mari. Vă spun curat, că acelea ce le spune dl baron Kemény nu sunt adevărate, precum, să mă erte d-sa, nu sunt nici acelea adevărate, că noi am fi sedus poporul într'o parte ori alta. Cu greutate o spun aceasta, dar' sunt silit, pentru-că, domnilor, eu din copilăria mea am auzit şi aud şi astăzi acea dorinţă între popor, că barem numai odată de ar venì şi Românul tot întru acea stare în care e şi Ungurul. Apoi zice poporul: uite, că dintre Unguri sunt mulţi domni mari, consilieri de curte şi de guvern, etc. dar' apoi noi Românii nu avem mai nimic!

Dvoastră socotiţi poate, că noi ne batem capul pentru pită. Nu, dlor. Aşa eu de es. înainte de 1848 am fost advocat. Am trăit cam un an în Sibiiu. După aceea am părăsit staţiunea de advocat, care dacă o ţineam, cu bună seamă erà cu mult mai grasă decât aceea pe care o am acuma. Şi eu socotesc, că şi alţi bărbaţi dintre Români, cari au ajuns la capacitate ca şi mine, ar fi în stare de a se susţinea şi în alt mod, fără să fie amploiaţi. Aşa dară, cum am zis, staţiunea de advocat eu o am părăsit şi am căpătat o staţiune camerală. Insă după 1848 m'am lăsat de ea şi iar' m'am făcut advocat vre-o nouă luni. Atunci m'a chemat guvernul din Sibiiu la o consultare urbarială la Sibiiu, la care a luat parte şi Escel. Sa dl preşedinte dietal de acuma, baronul Kemény, şi acolo fiind, plenipotenţiatul comisar, Eduard Bach, fără să mă fi întrebat pe mine, — dl vice-preşedinte de acuma, Gustav Groiss, ştie bine, — m'a denumit consilier criminal la Alba-Carolina.

Când am căpătat decret de denumire m'am supărat mai tare decât când am fost oprit dela staţiunea mea camerală, avută pe la 1848. Şi aşa nu e drept, că eu m'am luptat după staţiune de amploiat, precum nici ceialalţi Români nu se bat aşa tare după posturi grase, după-cum am fost învinuiţi, ci dacă ne batem şi ne luptăm pentru drepturile naţiunii noastre, aceasta o facem pentru-că o pofteşte *onoarea naţională,* şi noi avem datorinţă sfântă de a păstra pentru poporul român acele drepturi şi acel teren la care ni-au deschis drumul mai întâiu legile din 1848, şi apoi cele din 1863/4.

Noi, domnilor, pǎrtinim legea din 1863 pentru inarticularea naţiunii române pentru-că aceea e o lege adusă de dietă şi sancţionată de împăratul Austriei, regele Ungariei şi mare principe al Transilvaniei. Părtinim legea aceea cu trup cu suflet şi pentru aceea, pentru-că pentru Români legea e aceea ce pentru un om care vrea să trăească e pânea de toate zilele. Dvoastră ziceţi, şi poate zice şi dl Hossu care să ţine că e Român, că ce avem noi din legea aceea? Ce bine ne-a adus ea nouă? Dar' întrebări ca acestea puteţi pune la copii domnilor, dar' mie, care am răbdat atâtea în 1848, şi care fructele legii aceleia le-am simţit şi după 1848, sub absolutism, nu e de lipsă să 'mi-le spuneţi. Noi avem lipsă de legea aceea, pentru-că dacă noi în Transilvania n'am susţinea sistema de patru naţiuni şi şase confesiuni, am conturba numai sistema aceea care v'a ţinut pe dvoastră până la 1848 în atâta dragoste, conţelegere şi unire, şi pe care şi la ridicarea de staţiuni o aţi observat. Să vă spun un

esemplu, domnilor. La tabla regească s'a întâmplat înainte de aceasta cu o lună de zile că a murit un prea bun coleg al meu, asesorul Orbonaşiu, şi acum vine întrebarea, că cine să ocupe postul acela?

Am auzit, că poate să se denumească un Ungur, ceea-ce eu nici nu cred, pentru-că dacă va sta sistema de patru naţiuni şi şase confesiuni, la postul acesta nu să poate denumì, nici Ungur nicí Român unit, fără numai un Român neunit. Dar' ce veţi zice dvoastră dacă între Românii neuniţi nu să află bărbat apt spre aceasta? Aici domnilor ne întâlnim la olaltă, căci mă puneţi pe mine în paralelă ca Român unit cu un Român neunit şi ziceţi, că Moga e Român şi e mai calificat, şi pentru aceea îl vom pune pe el în postul acesta.

Din acest punct de vedere apăr eu cu trup cu suflet sistema de patru naţiuni şi şase confesiuni în Transilvania. Legile Ungariei sunt liberale, ele deschid calea la cei vrednici şi capabili, acolo vom putea să ne realisăm patriotismul. Acolo însă ne întâlnim iarăşi cu alte interese, carí eu aşi fi dorit să fie hotărâte, pentru-ca să nu mai avem causă de certe. Şi domnilor, noi, cari am luat parte la dieta din Sibiiu, susţinem validitatea legii aduse în Sibiiu ca talisman al Românilor şi atunci când ar zice, nu dl Hossu şi dl baron Kemény că am condus poporul pe cale rătăcită, ci ar zice toată lumea. Pentru-că noi suntem convinşi, că trebue să apărăm legea aceea din toate puterile. Aşa dară nu ne luaţi in nume de rĕu domnilor, dacă noi, convocaţi fiind în dieta aceasta, ne spunem franc părerea, şi trebue să spun şi aceea, că eu am căpătat decret în limba maghiară să vin aici, ceea-ce nu era aşa mare lucru. Dar' când vin aicea văd, că Escel. Sa metropolitul Şuluţiu şi Şaguna sunt chemaţi în limba lor. Ce e aceasta, domnilor, că pe noi, pe amploiaţi, ne-au rupt din corpul naţional şi ne-au chemat în limba maghiară? (Mişcare. Halljuk!) Însă nu mă las în întrebarea aceasta mai departe. Aşa dară domnilor, după-cum am zis, nu am voit a vă combate pe d-voastră, nici nu am urmat pe calea unor vorbitori, fără am apărat şi esecutat numai politica noastră, şi vă rog deci de ertare că v'am ţinut atâta cu vorba, şi vă rog să ţineţi observaţiunile acestea de opiniune dreaptă pentru Români, şi pentru dvoastră nu nedreaptă. Recomand deci moţiunea Escel. Sale dlui metropolit Şaguna la care mă alătur şi eu cu trup cu suflet, — d-voastre spre primire."*)

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1865, numerii 101 şi 102.

Vorbirea lui Nicolae Gaetan (rostită în şedinţa din 6 Decemvrie): „Escelenţă! Domnule preşedinte! Onoraţi membri dietali! După-ce sunt convins pe deplin despre dorinţa onoratei adunări de a încheia desbaterile asupra obiectului ce stă sub desbatere, îmi iau voie a declara, că în vorbire voiu fi foarte scurt, pentru-că părerea şi votul meu ne având nici un mandat nu obligă nici pe naţiunea română din Transilvania, nici poporaţiunea până la 1848 neprivilegiată.

Din parte-'mi părtinesc toată vorbirea preastimatului domn căpitan suprem al districtului Năsĕud, din cuvânt în cuvânt, fiind ea efluxul convingerilor mele interne, ca ale unuia care însumi am fost membru al adunării naţionale dela Blaj din Maiu şi al deputaţiunii trimise la dieta pe atunci adunată în Cluj. In privinţa teoriei continuităţii de drept, desfăşurată într'un timp de două ore şi jumătate de dl deputat al oraşului (cetăţii) M.-Vásárhely, *Dozsa*, mai observ, că 'mi-ar fi părut foarte bine dacă s'ar fi întrerupt desbaterile asupra obiectului ce stă la ordinea zilei pe vre-o 2—3 zile, ca aşa să fi putut venì în posiţiune de a căpăta vorbirea dlui profesor şi deputat în scris şi de a răspunde la ea din pasagiu în pasagiu. Nefiind însă aşa norocit de a avea acea vorbire la disposiţiune, observ cu privire la continuitatea de drept, că una e dreptul, şi alta e forma după care se eserciază.

Se zicem că art. I. din 1848 după toate cerinţele legilor positive transilvane stă neatacat, şi că prin urmare în Transilvania nu să mai poate ţinea dietă, ci Transilvania numai în dieta Ungariei mai poate fi representată. Lipseşte totuşi legea după care Transilvania ar putea trimite deputaţii săi la dieta Ungariei, pentru-că art. II. din 1848 s'a fost făcut numai ad hoc, pentru trimiterea deputaţilor la dieta de atunci. După art. I. §. 2 s'a denumit o deputaţiune care în înţelegere cu ministeriul Ungariei avea să stipuleze condiţiunile unirii. Aceasta nu 'şi-a împlinit misiunea, şi astăzi nu mai esistă, prin urmare legea uniunii earăşi numai prin ţinerea unei diete în Transilvania se poate de nou pertracta, alt-fel ea e nepracticabilă.

Articolului I. din 1848 'i-a lipsit şi criteriul intrinsec, adecă el n'a corăspuns convingerilor majorităţii poporaţiunii ţării şi a produs turburările din 1848. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria în 1848 nu s'a esecutat, pentru-că deputaţii trimişi la dieta din Pesta, după art. II. din 1848, n'au representat majoritatea poporaţiunii, ci numai staturile privilegiate, cetăţile libere şi locurile taxale.

Dacă s'ar fi aplicat şi în Transilvania principiul representaţiunii de popor şi s'ar fi format cercurile electorale ca în Ungaria, aşa ca 30.000 de suflete să dee un deputat, ear' cetăţile cari nu au acest număr s'ar fi încorporat la comunele orăşene şi sătene într'un cerc electoral, şi deputaţii eşiţi din o asemenea alegere ar fi întrat în dieta Ungariei la 1848, aşi zice şi eu că uniunea s'a esecutat, ceea-ce însă nu s'a întâmplat.

Domnul profesor şi deputat Dozsa zice, că uniunea s'a esecutat prin Bem. Dacă stă aceasta, apoi o asemenea aserţiune invoalvă recunoaşterea teoriei perderii de drept!

Nici teoria aceea, că toată legea îşi perde vigoarea numai prin altă lege nu stă, căci multe din legile Transilvaniei sunt abrogate prin us, multe nu se mai pot pune în activitate. Câţi articoli de lege nu se află în archiva dietelor transilvane cari nici nu au văzut lumina şi pe cari domnul profesor nu 'i-ar mai putea pune în lucrare. Sub teoria continuităţii de drept zace ascuns alt-ceva, căci legislaţiunea ţării a primit pe Verböczy şi alte legi adese-ori târziu, după mulţi ani, după-ce asemenea legi se aplicaseră mai întâiu numai de puterea esecutivă, fără greutăţi şi învinuiri.

Întrebarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria nu să poate pertracta nici în dieta presentă, ear' o simplă cetire a art. I. nu să poate numì pertractare. Ba majoritatea dietei nici nu vrea să o pertracteze. Nu să poate pertracta fiind-că această dietă, cum e compusă, nu represintă convingerile majorităţii poporaţiunii ţării, care după averea ce o are poartă mai mare parte din sarcinile publice şi nu e representată. Uniunea ce s'ar face pe basa acestor concluse ar fi fără învoirea Românilor.

Din aceste motive nu pot părtini propunerile domnilor Zeyk şi Rannicher, ci mă alătur la propunerea Escel. Sale domnului metropolit baron de Şaguna, din următoarele motive:

Trăgând din autograful convocător din 6 Octomvrie 1865 unele corolarii, anume, că prin aceasta: 1. se recunoaşte diploma din 20 Oct. 1860 de lege fundamentală de stat, statornică şi nerevocabilă; 2. se recunoaşte autonomia Transilvaniei între marginile precisate prin diploma din 20 Octomvrie 1860 cu privire la obiectele ce sunt a se pertracta în conţelegere cu celelalte provincii ale imperiului; 3. se recunoaşte art. XI. din 1791 lit. *a)* după care se convoacă representanţa ţării pe basa de trei naţiuni; 4. se recunoaşte uniunea Transilvaniei cu Ungaria de întrebare pendentă, — şi asemănând

aceste corolarii cu cuprinsul autografelor din 20 Octomvrie 1860, din 21 Decemvrie 1860, din 26 Februarie 1861, din 21 Aprilie, și mai cu seamă cu al celor din 15 Iunie 1863 și 5 Septemvrie 1863, îndreptate către dieta adunată în Sibiiu, precum și cu articolul despre inarticularea diplomei din 20 Octomvrie 1860 și a patentei din 26 Februarie 1861, cu articolul despre inarticularea națiunii române de națiune egal îndreptățită cu națiunea maghiară, secuiască și sasă, cu articolul despre întroducerea limbei române în afacerile publice, tot legi positive, cari deobligă cel puțin pe domnitorul nostru și națiunea română și sasă deopotrivă: observ, că ordinea dietală după care s'a convocat dieta la Sibiiu în anul 1863 nu să poate socoti de octroată, pentru-că prin acea lege electorală dreptul representațiunii mai mult s'a estins decât restrâns, și îndată s'a și supus desbaterilor pentru facerea unei legi electorale definitive.

După legea aceea electorală națiunea maghiară și cea săcuiască a căpătat din 165 membri dietali cam 70, număr care cu privire la averea acestor două națiuni și cu privire la sarcinile publice ce le poartă, sigur că se poate numi pentru ele favorabil.

E drept aceea ce zice dl Hossu, că națiunea sasă în dieta din 1863 a avut 45 de representanți, și că și acest număr e pentru Sași favorabil. Dar' a avut și națiunea română cam 55 membri, care număr deși nu corăspunde pe deplin proporțiunii averii și sarcinilor de ea purtate, e totuși mai favorabil decât numărul de 13 al dietei presente, și peste tot numărul de 125 deputați față cu 40 regaliști e mai acceptabil decât numărul regaliștilor față cu numărul deputaților din dieta presentă.

Proiectul despre legea electorală substernut de către dieta din Sibiiu spre sancționare e mai întru toate conform cu ordinea dietală după care s'a fost convocat dieta aceea, și prin urmare și resultatul alegerii va fi tot cam același. Propunerea Escel. Sale dlui metropolit baron de Șaguna pentru convocarea altei diete transilvane pe basa acelui proiect de lege o aflu dară pe deplin întemeiată. Lângă acestea mai adaog, că și națiunea română are drept istoric, și anume, venind Ungurii sub Tuhutum în Transilvania, Românii după bătaia ce au avut de voie liberă dând mâna 'și-au ales duce comun pe Tuhutum (Helyes).

Nu voiu să enumăr causele pentru cari națiunea maghiară s'a abătut dela acest tractat, și nici relele ce au urmat de aici, și cari adese-ori s'au repețit. Observ însă, că națiunea română din Transilvania,

după numărositatea şi averea sa are drept a dispune şi vrea să dispună, în conţelegere cu naţiunile conlocuitoare, în faţa M. Sale ces. reg. apostolice asupra uniunii Transilvaniei cu Ungaria, şi la aceasta mă îndreptaţeşte şi numărul Românilor aflători în Ungaria. Ne vom împăca şi trebue să ne împăcăm, pentru-că trăim unii cu alţii. (Helyes !) Să ne punem însă pe teren de onoare, pe teren naţional, căci şi naţiunii maghiare îi va şedea mai bine tratând cu o naţiune liberă, decât dacă ar trata cu sclavii sau supuşii sei.

În fine nu-'mi pot ascunde acea durere ce o am simţit când am auzit strigări de *helyes* la propunerea dlui deputat al Braşovului Bömches, făcândui-se promisiuni, că va fi spriginită în adresă, căci atunci văzuiu, că staturile privilegiate îşi întăresc numai privilegiile în această adunare, spre derăpănarea binelui public şi restrângerea libertăţii cetăţenilor.

E cunoscut, domnilor, că cetatea Braşovului se representează prin un comitet permanent, numit centumvirat, care se întregeşte pe sine şi numai pe sine, care dacă moare vre-un membru, de es. tata, îi urmează fiiul, nepotul, sau alt neam în loc. Ce garanţă e aceasta în privinţa averii comunale şi a altor afaceri cetăţeneşti, şi cum se pot face promisiuni pentru susţinerea acestora, — eu unul nu pricep. Aşi mai avea a reflecta unor oratori, dar' încheiu vorbirea mea şi recomand onorabilelor staturi şi ordine propunerea Escelenţiei Sale de *Şaguna* spre primire". (Helyes.) *)

Modul cum a fost apărată causa naţională în dieta din Cluj a aflat răsunet plăcut pretutindenea printre Români, şi recunoştinţa poporului român faţă de fruntaşii sei, şi mai ales faţă de capii sei bisericeşti, s'a manifestat şi de astădată. Număroase adrese de aderenţă şi de mulţămire au fost trimise la Cluj, şi după încheierea dietei la Sibiiu, la adresa metropolitului *Şaguna*, şi frumoasă a fost primirea ce s'a făcut lui *Şaguna* şi cavalerului Ioan de *Aldulian* în Sibiiu, ear' metropolitului *Şuluţiu* în Blaj, cu ocasiunea reîntoarcerii lor dela dieta din Cluj.

Între membrii români ai dietei din Cluj a domnit cea mai perfectă solidaritate, cu esceptiunea următorilor trei: Iosif *Hossu*, Augustin *Ladai* şi Ioan *Boeriu*, cari s'au răsleţit şi au lucrat după capul lor propriu. Toţi Românii erau

*) Din »*Telegr. Român*«, anul 1865, numărul 102.

firm hotărâţi să iee pe rînd cuvântul în dietă spre a sprigini propunerea metropolitului *Şaguna*, dacă nu să propunea şi accepta închiderea discuţiunii.

Adresa.

Mai rămâne acum să cunoaştem *adresa* dietei din Cluj, înaintată Monarchului. Cuprinsul ei era următorul:

„Sacratisimă Maiestate ces. şi reg. apostolică, prea graţioase Doamne!

Determinaţiunile preagraţioase din timpul mai recent ale M. Voastre referitoare la ţările sfintei coroane ungare, şi mai ales preaînaltul rescript din 6 Octomvrie 1865, numărul 4691, 'l-am salutat cu bucurie, ca rază de speranţă şi garanţă pentru un viitor mai bun, ca garanţă, că M. Voastră, în intenţiunile părinteşti de domnitor al ţării, urmând esemplul glorioşilor înaintaşi, veţi abate ţările sfintei coroane ungare îndărăt la singurul drum fericitor al constituţiunii noastre celei vechi. Înduraţi-vă Maiestate ces. reg. apostolică a primi pentru aceasta, înainte de toate, pe lângă asigurarea neclintitei noastre credinţe omagiale şi a devotatei noastre veneraţiuni, espresiunea celei mai sincere, intime şi vecînice recunoştinţe.

După-ce M. Voastră în urma preaînaltului rescript regesc a binevoit a convoca pe credincioşii supuşi ai M. Voastre pe 19 Nov. a. c. în libera cetate Cluj esclusiv şi numai în scopul, ca să iee în desbatere nouă şi amănunţită articolul de lege I. votat în dieta Ardealului dela 1848 cu privire la uniunea Ardealului cu Ungaria, cu ţinerea în vedere a intereselor comune ale ambelor acestor ţări, şi resultatul consultărilor noastre să-'l aducem numai decât la cunoştinţa M. Voastre, — ne-am înfăţişat, noi subscrişii prea plecaţi credincioşi, la provocarea părintească a preagraţiosului nostru domnitor, cu credincioasă supunere omagială şi mânaţi de sentimentul nostru de drept constituţional în ziua numită şi la locul numit, şi după-ce singurul obiect al desbaterilor noastre, articolul de lege I. al dietei ardelene dela 1848 a fost cetit, revisuit şi supus unei discuţii serioase, demne şi amănunţite de mai multe zile, ne permitem acum să înaintăm resultatul cu adâncă şi preasupusă veneraţiune, spre preagraţioasă regească aprobare.

După-ce gloriosul antecesor în domnie al M. Voastre, Maiestatea Sa Ferdinand V., împărat al Austriei, rege încoronat al Ungariei, mare principe al Ardealului, a binevoit prin preaînaltul rescript din

5 Maiu 1848, datat din Viena, sub numărul 2519, a convoca prea graţios pe 29 Maiu acelaşi an dieta Ardealului în libera cetate regească Cluj, ear' prin acelaşi preaînalt rescript, punct 3 din propoşiţiunile preaînalte regeşti, a îndruma credincioasele staturi, ca: „chestia unirii Ardealului cu Ungaria să o supună unei serioase desbateri, pe basa propunerii făcute la încheierea dietei premergătoare, anume, la 3 Noemvrie 1847, şi adecă, amăsurat legilor esistente, raporturilor constituţionale dintre cele trei naţiuni, şi importanţei obiectului“, — staturile, conform punctului 6 şi 10 din protocoalele dietei, după-ce cele trei puncte prime din proposiţiunile regeşti stăteau în legătură strînsă, şi în casul că uniunea cu Ungaria, atinsă în punctul 3, ajungea să fie decretată, punctul 1 şi 2 cădea de sine, au întrat numai decât în desbaterea punctului 3, şi după-ce acel articol de lege din 1848 cu care se decretase unirea ambelor ţări a fost îmbrăţişat din partea lor cu sentimente de cea mai caldă simpatie şi acceptat în întregimea sa, a fost luat conclusul, ca articolul de lege despre uniune, cu representaţiunea cătră M. Sa şi cătră împuternicitul comisar regesc, formulate toate pentru a fi luate în desbatere, să fie puse în discuţie parlamentară. În urmare, proiectul articolului de lege despre uniunea cu Ungaria şi representaţiunile au fost cetite, votate şi apoi decretată grabnica lor trimitere la Maiestatea Sa, la palatinul, la locotenenţă şi la minister.

Conclusele aci atinse au fost votate, conform protocolului dietal punct 10, de întreaga dietă, cu unanimitate de voturi.

Staturile pe basa concluselor amintite au înaintat proiectul de lege despre uniunea Ardealului cu Ungaria M. Sale împăratului şi regelui de atunci Ferdinand V., cu preasupusa representaţiune din 30 Maiu 1848, prin împuternicitul comisar regesc, consilier intim, baronul Anton de Puchner, ca marelui principe al Transilvaniei spre preaînaltă aprobare. La aceasta prea umilită representaţiune a bine voit M. Sa ces. reg. apostolică cu rescriptul preaînalt din Innsbruck 10 Iunie 1848 numărul 3210 a răspunde din cuvânt în cuvânt următoarele: „Proiectul de lege referitor la uniunea marelui nostru principat Transilvania cu Ungaria, înaintat nouă din partea credincioaselor noastre staturi cu preaumilita representaţiune din 30 Maiu 1848 spre aprobare, 'l-am încuviinţat în întregime şi vi-'l retrimitem cu îndrumarea, să ni-'l presentaţi cât mai curând spre preaînaltă sancţionare“.

M. Sa ces. reg. apostolică s'a îndurat apoi prin un al doilea rescript din aceeaşi zi şi dat sub acelaşi număr a ordona urgent, că

după-ce M. Sa preaînaltă a încuviințat articolul de lege despre uniunea Ardealului cu Ungaria, e necesar să se iee dispoziţiuni, ca la dieta comună ungară, convocată pe 2 Iulie la Pesta, să fie representat şi Ardealul prin deputaţii săi, şi spre acest sfîrşit sunt a se face la timp alegerile în respectivele jurisdicţiuni, dând totodată Maiestatea Sa împuternicire Alteței Sale archiducelui Stefan, palatin al Ungariei şi locţiitor regesc, să aprobe şi dee sancţionare regească după buna sa chibzuială proiectelor de lege pe cari le vor stabili staturile acestor ţări cu privire la modalităţile de alegere.

Preaînaltul rescript regesc a fost cetit împreună cu aprobatul şi alăturatul proiect de lege în şedinţa staturilor din 19 Iunie 1848, conform punctului 52 din protocolul dietal, fiind aprobarea M. Sale cu esprimarea adânc simţitei mulţămiri primită din partea staturilor, şi conform punctului 55 din protocolul dietal, proiectul de lege scris de nou a fost înaintat Maiestăţii Sale spre sancţionare, cu o representaţiune datată din ziua aceea, prin împuternicitul comisar regesc, ear' M. Sa Ferdinand V., cu rescriptul din 11 Iulie 1848, aprobând prin preaînalta subscriere articolul de lege trimis spre sancţionare, s'a îndurat a-'l retrimite staturilor, conform conţinutului rescriptului alăturat la rescript, cu îndrumarea preagraţioasă, ca staturile să dispună cele de lipsă pentru tipărirea şi înaintarea spre preaînaltă subscriere şi împărţire, în esemplare suficiente, pe calea ministrului de interne.

Mai departe s'a îndurat M. Sa a dispune într'alt rescript datat din aceeaşi zi şi acelaşi loc, că după-ce staturile, în urma norocosului resultat al discuţiilor, amăsurat boldului dat de împrejurări, au căutat să corăspundă esact importantei lor misiuni, şi după-ce M. Sa a sancţionat deja în modul usuat, prin preaînalta subscriere, articolul aprobat de lege despre uniunea Ardealului cu Ungaria, ear' de altă parte dieta ungară, unde au să iee parte în viitor şi representanţii Ardealului, e convocată: dieta Ardealului, după-ce 'i-se va publica articolul de lege sancţionat, numai decât şi fără amânare este a se închide şi disolva.

Rescriptul datat din Innsbruck 11 Iulie 1848 şi articolul de lege provăzut cu preaînalta sancţionare, a fost cetit, conform punctului 75 din protocolul dietal, în adunarea staturilor din 18 Iulie, şi staturile primind cu mulţămită graţia M. Sale au hotărît să treacă sancţionatul articol de lege între legile ţării şi să se dispună pe calea guberniului regesc şi a ministeriului tipărirea articolului de lege.

După aceasta, amăsurat îndrumării cuprinse în rescript, împuternicitul comisar reg. baronul Anton de Puchner a închis numai decât dieta dela 1848, cu cuvintele, că a fost cea din urmă.

Aceasta a fost procedura şi încheierea legislaturei dela 1848, cu privire la articolul de lege I. despre uniunea Ardealului cu Ungaria. Cu aceasta a încetat eficacitatea puterii legiuitoare. Ceialalţi paşi a primit să-'i facă esecutiva, şi a trebuit să-'i primească pe basa rescriptului conţinător de preaînalta sancţionare şi a dispunerii staturilor, conform punctului 75 din protocolul dietal. Regescul guberniu a şi satisfăcut acestei însărcinări, căci sub numărul 9169, în 27 Iulie 1848 a trimis, amăsurat ordinului preaînalt cuprins în rescript, rescriptul însuşi în copie, ear' alăturatul articol de lege în original, ministrului ungar de atunci de interne, pentru ca să dispună tipărirea şi împărţirea. În urmarea acestora, ministrul de interne a trimis deocamdată esemplare tipărite cu ordinaţiunea din Budapesta 30 August 1848 numărul 793, în anumit număr, până-când vor sosi esemplarele trimise spre preaînaltă subscriere.

Dar şi în faptă articolul prim de lege despre uniune din anul 1848 a întrat în privinţa administrativă în vigoare prin aceea, că ministeriul unguresc al M. Sale, în urma disolvării cancelariei aulice ardelene, a primit conducerea întregei administraţiuni publice a Ardealului, ear' în privinţa legislativă prin aceea, că regaliştii şi deputaţii Ardealului, mai ales acesti din urmă, aleşi din toate jurisdicţiunile şi naţionalităţile după principiile depuse în articolul de lege VII. din Pojon şi I. din Cluj dela anul 1848 şi în numărul acolo precisat, s'au presentat la dieta comună convocată din partea M. Sale a regelui de atunci Ferdinand V. pe 2 Iulie 1848 la Pesta şi prin M. Sa ces. reg. apostolică cu două rescripte din Innsbruck 26 Iunie 1848 decretată ca dietă a Ungariei unite cu Ardealul, ceea-ce e de obşte cunoscut şi se poate vedea şi din protocolul dietal şi cartea de documente, căci 'şi-au ocupat locurile şi au luat parte la desbaterile dietei, până la conturbarea ordinei şi a păcii în ţară şi ivirea regretabilelor evenimente, urmate de lungi suferinţe.

Datele înşirate aci cu supunere şi scoase în cursul desbaterilor noastre din acte oficioase ne-au întărit de nou şi neclătit în convingerea, că articolul I. de lege din anul 1848 referitor la uniunea Ardealului cu Ungaria posede în plină măsură toate cerinţele pe cari le reclamă legi scrise şi praxa constituţională, observată de secoli în patria noastră, atât în ce priveşte fiinţa, cât şi în ce priveşte forma

pentru a avea valoare de drept, şi ast-fel putere obligătoare o lege, până atunci, până când tot pe calea constituţională, prin factorii constituţionali chemaţi ai legislativei nu vine abrogată ori modificată.

Pentru a nu ne provoca la legi mai vechi, cităm numai art. VII. de lege din 1791, care stabileşte esact, că în Ardeal dreptul de a face, abroga ori interpreta legi compete principelui şi staturilor întrunite în dietă, în comună înţelegere. În articolul de lege XI. din acelaşi an e stabilit în mod detailat, cari membri formează dieta Ardealului, cari obiecte de desbatere aparţin dietei, cum are a se face desbaterea, cum se aduc conclusele şi cum se înaintează prea-înaltei Sale Maiestăţi. Ear' art. de lege IX. din 1744, adus pentru interpretarea părţii III. titlul 12 din aprob. constit. dispune în mod categoric, că conclusele dietei după aprobarea M. Sale primesc putere de lege.

Întregul act al legislaturii stă după aceasta lege din presentarea propunerii, desbaterea dietală şi stabilirea ei, aprobarea şi sancţionarea preaînaltă şi publicarea sancţionatului articol de lege în dietă.

Dacă acum confrontăm fie-care act singuratic săvârşit în jurul art. I. de lege cu disposiţiunile acestea legale, aflăm că dieta dela 1848, convocată prin Maiestatea Sa domnitorul de atunci Ferdinand V., rege încoronat al Ungariei şi mare principe al Transilvaniei, după legile esistente până atunci, şi de fapt întrunită, a procedat cu privire la desbatere şi aducere de conclus, apoi cu privire la aprobarea şi sancţionarea preaînaltă, cum şi cu privire la publicarea obicinuită în ţară a articolului de lege, care ni-s'a dat acum de nou spre desbatere, esact conform disposiţiunilor legii.

După premisele acestea nu ne-ar rămânea alta, decât ca împlinind provocarea M. Voastre ces. şi reg. apostolice, cu preasupusă veneraţiune să înaintăm resultatul consultărilor noastre de acum, şi rugarea preaumilită de aprobare, dacă nu ne-ar sili obiecţiunile făcute în contra valorii de drept a articolului de lege I. din 1848 mai de multe-ori, şi înşirate şi în cursul desbaterilor noastre, să ne facem observările cuvenite, recomandându-le părinteştei graţii a M. Voastre.

Din o parte se ridică gravamen în contra articolului I. de lege din 1848, că pentru crearea lui nu s'a întrebuinţat timpul pe care 'l-a reclamat importanţa obiectului dela legislatură, pentru-că după o discuţie prealabilă de o zi, şi în dietă tot de o zi, încă din aceeaşi şedinţă legea a fost trimisă spre preaînaltă aprobare.

Va ajunge să răspundem numai atâta, că legile noastre nu conţin dispoziţiuni, că cât timp trebue pentru desbaterea unui proiect de lege ca să primească valoare de drept. Dar' ne provocăm şi la istorie, care mărturiseşte, că reunirea patriei comune a fost o dorinţă şi a format obiect de neobosită stăruinţă, atât în sus, spre treptele tronului, cât şi în jos, la toţi patrioţii bine cugetători. Ne provocăm la o întreagă serie de învoeli şi tratate de stat legate între glorioşii antecesori ai M. Voastre şi principii Ardealului autonom, cari numai pentru prepotenţa împrejurărilor n'au putut să fie efectuite, — în cari însă pretensiunile de drept ale sfintei coroane ungare asupra Ardealului au fost totdeauna reservate, şi pe lângă toată despărţirea faptică au fost recunoscute ca esistente şi neprescriptibile. Ne provocăm la protocoalele dietale ungare şi cărţile de documente din anii 1792, 1807, 1825/7, 1832/6, 1844, ear' ardelene din anii 1791, 1841 şi 1846/7, cari dovedesc în mod neîndoios, că chestia mai strânsei uniri a celor doue ţări surori n'a încetat nici-odată a fi obiect de atenţiune, de stăruinţe pentru legislatura Ungariei şi a Ardealului. Ne provocăm în fine la rescriptul regesc preaînalt cu care s'a convocat dieta din Cluj la anul 1848, care prin trecerea chestiunii uniunii ambelor ţări între propoziţiunile regeşti, şi încă cu provocare la representaţiunea staturilor din anul 1847, a atras din destul atenţiunea jurisdicţiunilor asupra chestiunii, pentru-ca să poată provedea deputaţii cu instrucţiuni corăspunzătoare importanţei obiectului, în care privinţă de altcum şi articolul VII. de lege din Pojon din anul 1848, provăzut cu sancţionare preaînaltă, putea servi drept eveniment însemnat prealabil referitor la uniunea Ungariei cu Ardealul.

Nu se poate deci dovedi cu nimica, că artic. I. de lege din 1848 ar fi fost adus cu pripire, ori chiar prin surprindere. Dar' tocmai dacă lipseau toate precedenţele aci preaumilit înşirate, şi chestia uniunii ar fi fost luată în desbatere prealabilă numai în 20 Maiu, ear' în desbatere dietală numai în 30 Maiu 1848 mai ântâiu, nu putem înţelege ce sens putea să aibă o mai lungă desbatere asupra acelei legi unioniste, care fără opunere a fost votată într'o adunare ai cărei membri toţi au fost de o singură părere şi despre care rescriptul de închidere spune, că 'şi-a dat silinţe să-'şi împlinească misiunea amăsurat boldului împrejurărilor.

Tot aşa de puţină basă are şi o altă dificultare, că adecă libertatea manifestării de părere ar fi fost atât de restrânsă la dieta din 1848 în urma afirmativei agitări de spirite, încât siguritatea personală

a membrilor dietei, în cas că-'şi susţineau părerea separată, era ameninţată. Abstrăgând dela aceea, că dacă fie-care lege adusă sub esprimarea însufleţirei generale, chiar şi numai pentru aceasta ar putea să fie declarată de neesistentă, cele mai sănătoase legi ar purta deja la naştere simburele nimicirei în sînul lor, ne permitem aici a observa numai atâta, că împuternicitului comisar regesc de atunci al Maiestăţii Sale ces. reg. apostolice, care era totodată locotenent mareşal-campestru şi general-comandant de ţară, nu 'i-a lipsit nici voinţa, nici puterea de a suprima ori-ce încercare de a împedeca libertatea convingerii şi siguranţa personală, dar' n'a obvenit necesitatea, pentru-că după-cum e cunoscut, în Cluj n'a fost ameninţată nici în cea mai mică măsură ordinea legală, libertatea convingerii şi siguranţa personală sub durata dietei dela 1848.

S'a mai spus chiar şi sub desbaterile de acuma despre articolul I. de lege din 1848, că a fost adus fără cooperarea naţionalităţilor şi claselor după legile de mai nainte neîndreptăţite, deşì după proclamarea egalităţii de drept trebuiau să fie ascultate şi acestea.

Nu putem să ne dimitem la o espunere mai amănunţită, că după constituţiunea Ardealului noţiunea de drept a naţionalităţilor după lege se basează, nu pe limbă şi neam, ci pe deosebitele sisteme politice ale celor trei teritorii ale ţării cu îndreptăţiri separate, în urma cărora nobilul din viţă germană şi română şi cetăţanul dela oraş avea pe aşa numitul teritor unguresc drepturi egale cu nobilul şi cetaţanul ungar, pe când Ungurul nenobil tot aşa era eschis dela favorurile constituţionale ca şi nenobilul român ori sas. Dar' să ni-se permită aici preaumilita observare, că dacă aşa ar trebui să fie cum ni-se spune, atunci totdeauna când se primesc noue straturi şi clase ale poporaţiunii în cadrele legislativei, legile de mai nainte toate trebue să fie abrogate, pentru-că au fost aduse fără ele, un principiu care în consecinţele sale ar trebuì să ducă la descompunerea ordinei sociale.

In cursul desbaterilor noastre s'a mai spus, că valoarea de drept a articol. I. de lege din 1848 a fost suspendată prin faptele de drept public cari au urmat, prin evenimentele desvoltate şi interesele ajunse cu timpul să fie recunoscute de îndreptăţite.

Maiestatea Voastră! Ca cetăţeni născuţi într'o ţară constituţională, cari am gustat bunătăţile constituţiei patriei noastre, nu putem recunoaşte nici-odată corectitatea şi valoarea de drept a doctrinei care admite, că legi aduse pe cale legală constituţională pot fi abrogate

prin ori-ce evenimente sguduitoare, prin ori-ce fel de dispoziţiuni, decât numai prin legislatura constituţională.

O espresiune fidelă a sentimentului nostru de drept constituţional monarchic şi dinastic formează toate acele legi vechi şi noi, cari ridică sfinţita şi inviolabila persoană a monarchului deasupra ori-cărei responsabilităţi şi pun numai în sarcina responsabilelor organe guverniale toate dispoziţiunile contrare legilor. Mânecând din acest punct de vedere, nu s'a întâmplat nimica ce ar putea să nimicească articolul de lege despre uniunea Ardealului cu Ungaria, şi în aceasta convingere a noastră ne întăreşte şi rescriptul preaînalt al M. Voastre ces. reg. apostolice, care lasă neatins acel articol de lege, şi tocmai prin aceea că î-'l supune revisuirii noastre să îndura a-'l recunoaşte ca esistent şi cu putere de drept.

Preaîndurate Doamne! Nu afirmăm că fiecare lege trebue să poarte pecetea nemodificabilităţii, ci recunoaştem, că treptata perfecţionare a legilor e o cerinţă inevitabilă a progresului omenimei. Nici înaintaşii noştri, şi nici noi nu ne-am ascuns din faţa imperativei voci a timpului, a justelor pretensiuni şi a intereselor îndreptăţite, şi totdeauna am stat gata să modificăm vechea noastră constituţiune, amăsurat pretensiunilor spiritului timpului, dar' fără a abandona esenţa şi fiinţa aceleia. Credem, că spre acest sfîrşit singurul drum îndreptăţit, sigur şi ducător la resultate durabile, este numai legislatura noastră constituţională.

Mai departe trebue să mai amintim şi acea obiecţionare adusă în contra artic. I. de lege din 1848, că esemplarele tipărite şi provăzute cu preaînalta subscriere nu au fost împărţite şi depuse la locurile cuvenite.

Să ne fie permis a răspunde numai atâta, că după lege artic. de lege votat de dieta convocată în mod corect din partea principelui ţării are putere neatacabilă imediat cum s'a provăzut cu aprobarea şi apoi cu sancţionarea preaînaltă, e publicat în dietă şi acceptat de bun. După convingerea noastră puterea legislatorică în sensul artic. IX. din 1744 cu aceasta 'şi-a terminat funcţiunea. Ce se face mai departe, e treaba esecutivei, a manipulaţiunei, şi dacă în privinţa aceasta s'a făcut vre-o neglijenţă, este a se pune în contul organelor esecutive, însă neglijenţa nu atinge nici-odată valabilitatea legii. Aceasta se poate aplica cu atât mai vîrtos la dieta dela 1848, fiind-ca în una şi aceeaşi zi au fost cetite rescriptele preaînalte referitoare la sancţionarea articolului de lege şi la disolvarea dietei, — numai decât

şi fără amânare, — prin urmare dieta nu a mai fost pusă în posiţia de a controla esecutarea disposiţiilor sale. De altcum jurisdicţiunile au fost încunoştiinţate în adunările lor municipale despre înactivarea articolului I. de lege din 1848 şi despre trimiterea de deputaţi la dieta convocată pe 2 Iulie 1848 la Pesta.

După-ce în cursul desbaterilor noastre unii s'au dimis şi la condamnarea art. II. de lege al dietei din Cluj, cu toate că singurul obiect al discuţiunii îl forma articolul I. de lege din 1848, ne vedem siliţi a spune în privinţa aceasta fără a ne lăsa în esplicări, că valabilitatea legii acesteia nu poate fi trasă la îndoială din motivul că nu M. Sa însuşi, ci împuternicitul seu a sancţionat-o, pentru-că aci n'a fost vorba de o generală transmisiune a dreptului maiestatic de sancţionare, ci numai de o împuternicire specială pentru un anumit act care compete M. Sale regelui. Această preaînaltă disposiţie a M. Sale nu şterge valabilitatea legii, cu atât mai puţin, că dieta comună din 2 Iulie 1848 s'a constituit după presentarea deputaţilor Ardealului aleşi pe basa acestui articol II. de lege din anul 1848, ear' M. Sa ces. şi reg. apostolică s'a îndurat a recunoaşte de legală această dietă. Prin urmare acest articol de lege întrat în vigoare faptică a fost recunoscut de valabil din partea dietei Ardealului care 'l-a votat, cum şi din partea dietei comune din Pesta care a primit în sinul ei deputaţii Ardealului aleşi pe basa acestei legi, ear' M. Sa ces. reg. apostolică a dat împuternicire ca să fie sancţionat.

Nici obiecţiunea, că articolul II. de lege din 1848 a fost adus numai pentru alegerile de atunci şi că la alegeri ulterioare nu mai poate fi aplicat nu ni-se pare destul de temeinică, pentru-că fie-care lege adusă pentru cazuri speciale are valabilitate până esistă acele cazuri speciale, şi legislaţiunea nu dispune asupra ei altcum.

Acestea sunt, Maiestatea Voastră ces. reg apostolică, motivele cari au fost aduse în contra valabilităţii articolului de lege dat nouă spre revisiune, care a fost obiect al desbaterilor noastre. Precumpănind bine cele înşirate, am ajuns la deplină convingere, că:

după-ce articolul de lege I. din 1848 despre uniunea Ardealului cu Ungaria întruneşte toate condiţiunile legalităţii;

după-ce articolul de lege VII. din Pojon şi I. din Cluj anul 1848, cari se întregesc reciproc, au devenit legi comune ale patriei unite;

după-ce uniunea Ardealului cu Ungaria a devenit fapt împlinit prin întrarea regaliştilor şi a deputaţilor Ardealului în dieta ungară deschisă în 2 Iulie 1848:

nici o dietă specială transilvană, dar' nici o dietă specială ungară nu să mai poate apuca de modificarea articolului de lege referitor la uniunea Ardealului cu Ungaria.

În urmare, nu ne putem considera de competenţi a înlocui membrii decedaţi din comisiunea din §-ul 2 al art. I. de lege din 1848, şi rugăm pe M. Voastră ces. reg. apostolică, să binevoiască a o face aceasta dacă se va ivi necesitatea prin dieta comună ungară, luându-'i din numarul regaliştilor şi deputaţilor ardeleni. Dar' tocmai de-ar fi îndreptaţită actuala noastră adunare să modifice art. I. de lege din 1848, convingerea noastră ne dictează să stăruim din toate puterile, ca legea despre uniune, dacă cumva nu ar esista, la tot casul să se facă acum.

O impune aceasta necesitatea de a pune posiţia de mare putere a monarchiei şi vaza ei în faţa popoarelor europene pe base durabile, şi consideraţia, că o Ungarie puternică, amăsurat trecutului ei istoric, posiţiei ei geografice, raporturilor ei etnografice şi naţional-economice, e factor însemnat, chemat să realiseze acest scop.

O pretinde aceasta necesitatea politică de a se restitui constituţia şi integritatea teritorială a Ungariei, fiind că numai o Ungarie mulţămită şi liniştită în internul ei e în stare să-'şi implinească înalta misiune pe care 'i-a dat-o providenţa divină în regenerarea politică şi naţional-economică a monarchiei.

O cere aceasta o regulare dreaptă şi durabilă a legăturii dintre ţĕrile sfintei coroane ungare şi celelalte părţi ale monarchiei, ceea-ce numai legislaţiunea Ungariei reîntregite poate să o facă cu prospecte sigure, că resultatul va fi deplin şi durabil.

Dar' e chestie de vieaţă pentru Ardeal însuşi uniunea, căci sărăceşte din zi în zi în măsură îngrijitoare, şi prin incapabilitatea de a plăti dările dă tot mai evidentă dovadă, că administrarea sa ca ţară separată se loveşte de pedeci aproape neînvinse, şi că neglesele mijloace de comunicaţiune, şi dela acestea aşteptata îmbunătăţire materială, numai dela unirea sa naturală şi legală e de aşteptat, ear' restaurarea încrederii sdruncinate în puterea legii, satisfacerea pretensiunilor juste şi restrângerea esceselor neîndreptăţite să poate spera numai dela o legislaţiune comună cu Ungaria.

Speranţa aceasta e cu atât mai motivată, cu cât articolul de lege dela Pojon din anul 1848 lasă toate drepturile şi libertăţile, cari nu stau în calea esecutării uniunii şi corăspund principiului de libertate naţională şi egalitate de drept, asigurate pe seama Ardealului, ear'

art. de lege I. din Cluj anul 1848 recunoaşte egalitatea de drept pentru toţi locuitorii ţării, fără deosebire de naţionalitate, limbă şi religiune, ca principiu nestrămutat, declarând toate legile contrare de mai nainte de abrogate; şi ast-fel noi în consecinţă n'avem motiv basat de îngrijire pentru nici o naţionalitate şi confesiune cu privire la uniune, căci pentru împlinirea dorinţelor tuturor popoarelor de sub preaînaltul sceptru al M. Voastre dă garanţă suficientă inima părintească a M. Voastre şi cunoscuta liberalitate şi iubire de dreptate a legislaţiunii comune, garanţă pentru aceea, că drepturile, interesele şi pretensiunile singuraticelor părţi, confesiuni şi naţionalităţi din Ardeal, vor afla apreciare cuvenită în disposiţiunile speciale asupra uniunii, şi pe basa egalităţii de drept şi a echitabilităţii vor fi ast-fel satisfăcute, ca fie-care cetăţean de stat să fie egal îndreptăţit cu privire la favorurile acordate din partea constituţiei şi în asemenea măsură îndatorat să poarte greutăţile, aşa, că naşterea, naţionalitatea şi confesiunea nu va acorda privilegiu pe seama nimănui, ceea-ce noi dorim, sperăm şi implorăm din inimă.

După toate acestea, cu adâncă umilinţă ne rugăm, ca Maiestatea Voastră ces. reg. apostolică să se îndure preagraţios a chema conform disposiţiunilor articolului de lege VII. din Pojon şi I. II. din Cluj anul 1848 pe *regaliştii şi jurisdicţiunile din Ardeal la dieta convocată pe 10 Decemvrie a. c. la Pesta,* dându-le prin aceasta dorita ocasiune, ca să continue pertractările întrerupte la 1848 şi să iee parte la esecutarea uniunii în mod satisfăcător pentru toate interesele, la resolvarea chestiilor vitale pentru monarchia întreagă, la pregătirile pentru marea sărbare regnicolară în care sfânta coroană ungară va împodobi unsul cap al M. Voastre, în sfârşit la întreaga legislatură a patriei comune.

Ne luăm voie a înainta şi alăturata propunere a deputatului din libera cetate Braşov *Frideric Bömches* şi a soţilor sei de principii, cu preaumilita rugare, ca M. Voastră să vă înduraţi preagraţios să recomandaţi spre considerare dietei comune din Pesta dorinţele şi pretensiunile lor întemeiate pe legile ţării şi pe constituţia municipală.

Mai departe alăturăm propunerea deputatului *Iosif Hossu* din comitatul Cojocnei, cu preaumilita rugare, ca să se transmită dietei comune spre luare în considerare, după drept şi echitate.

Alăturăm apoi, ca vot separat, scrisoarea regalistului *Andreiu baron de Şaguna* şi a soţilor seí de principii, pe care au compus-o în formă de *representaţiune*, amăsurat datinelor legale de până acuma,

şi au presentat-o în cursul desbaterilor noastre ca *părere separată*, cu preaumilita observare, că ea a fost subscrisă şi de deputatul oraşului Hunedoara *Lazar Petcu*, a cărui alegere n'a fost verificată, deci, cu neîndreptăţire.

În fine alăturăm cu umilinţă şi votul separat al deputatului din Sibiiu *Iacob Rannicher* şi soţii sei de principii.

Cari, dorind M. Voastre ces. reg. apostolice din adâncul sentimentelor noastre domnie lungă şi fericită, rămânem cu neclătită credinţă de supuşi, cei mai umiliţi ai Maiestăţii Voastre ces. reg. apostolice totdeauna credincioşi servi: Regaliştii şi deputaţii Ardealului întruniţi în dieta ţării.“ *)

Adresa Românilor.

Adresa separată a membrilor români, cari făceau parte din dieta dela Cluj, compusă în formă de *protest* şi înaintată monarchului deodată cu adresa majorităţii, — era de următorul cuprins:

„Sacratisimă ces. reg. şi apost. Maiestate, preaîndurate Doamne!

Naţiunea română din Transilvania, deşi de secoli cea mai apăsată, a fost totdeauna credincioasă apărătoare a tronului, a patriei şi a intereselor monarchiei.

Abia a trecut un deceniu şi jumătate de când s'a delăturat şi în ţara aceasta apăsătorul jug al feudalismului, şi de când se părea a să ivi şi pentru ea zorile unei libertăţi constituţionale.

Însă cu bucuria de a se vedeà ridicată la demnitateá de naţiune politică de mult meritată şi de a întra şi ea ca atare în sistema politică naţională de stat a Transilvaniei, totodată se apropie, ca un torent, cel mai mare pericol, care sub forme constituţionale îi amenința stângerea vieţii naţionale.

Acel pericol deveni ameninţător chiar şi pentru esistenţa monarchiei şi a tronului M. Voastre.

În acele grele timpuri naţiunea română a fost resolută şi constantă întru apărarea tronului M. Voastre şi a esistenţei sale naţionale.

Dacă după restituirea păcii publice, dorinţele şi aşteptările ei temeinice de a se vedeà în usuarea drepturilor constituţionale nu s'au împlinit, s'a consolat cel puţin în constiinţă curată cu aceea, că ea nu a causat acea asprime impusă de împrejurări şi aplicată preste tot întru guvernarea monarchiei întregi.

*) Din „*Hermannstädter Zeitung*“, anul 1865, numărul 303—304.

Cu cât a fost mai ţărmurită libertatea şi vieaţa naţională sub acei ani ai regimului absolutistic, cu atâta a fost bucuria mai generală când a fost fericită naţiunea română a saluta diploma din 20 Oct. 1860, pe care M. Voastră v'aţi îndurat a o emite şi a o declara de lege fundamentală de stat, nerevocabilă.

Deodată cu emiterea acelei diplome v'aţi îndurat M. Voastră preagraţios a recunoaşte necesitatea întroducerii unor schimbări afund tăetoare în constituţiunea Transilvaniei, ordonând prin preaînaltele bilete de mână din 20 Octomvrie şi 21 Decemvrie 1860 ţinerea unei consultari cu bărbaţi din diferitele naţionalităţi şi confesiuni ale ţării, pentru aşternerea proiectelor ei în privinţa statoririi şi organisării representanţei ţării.

Cu părintească M. Voastre îngrijire, prin biletul de mână din 21 Decemvrie 1860 totodată v'aţi îndurat a statori principiul, ca compunerea dietei transilvane ast-fel să se întâmple, încât aceea întru asemenea măsură să mulţămească pretensiunile naţiunilor şi confesiunilor mai nainte îndreptăţite, precum şi dorinţele şi aşteptările naţionalităţilor şi ale confesiunilor mai nainte neîndreptăţite.

În urma părerilor respicate în această conferenţă, şi lipsind o basă dreaptă şi corăspunzătoare intereselor tuturor locuitorilor patriei, s'a emis pentru dieta convocată la Sibiu prin înaltul rescript din 21 Aprilie 1863 un nou regulament de alegere.

Naţiunea română a salutat cu adevărată bucurie ziua deschiderii dietei, ziua de 1 Iulie 1863, ca o zi care în analele patriei noastre a făcut epocă, şi a prins rădăcini afunde în inimile locuitorilor ţării, şi special în inimile tuturor fiilor naţiunii române, căci acestei diete 'i-a fost reservată onoarea de a primi cu consensul preagraţios al M. Voastre ces. reg. apostolice pe naţiunea română în sistema de stat politică naţională a marelui principat Transilvania, ca egal îndreptăţită cu naţiunea maghiară, săcuiască şi sasă.

Preaînaltul rescript salutator din 15 Iunie 1863, îndreptat cătră dieta Transilvaniei, a dat totodată garanţă tare, că o compunere a representanţei ţării după principiile evului mediu, pe basa instituţiunilor vechi, nu mai e cu putinţă.

Prin preaînaltul rescript regesc din prima Septemvrie a. c. s'a convocat dieta presentă, în trăsurile ei generale pe basa art. XI. din anul 1791, prin urmare pe basa unei instituţiuni, care fiind întemeiată pe sistema politică naţională numai de trei naţiuni, nu recunoaşte naţiunea română de factor politic al ţării.

Maiestate! Pătrunşi de cele mai adânci sentimente de reverinţă şi supunere omagială cătră preaînalta voinţă a Maiestăţii Voastre s'au înfăţişat şi preaumilit subscrişii în această dietă. Ne ţinem însa de cea mai strînsă datorinţă de supuşi credincioşi ai M. Voastre de a ne esprima preaumilita noastră convingere, că dieta aceasta în composiţiunea sa presentă nu e capabilă şi competentă de a aduce concluse cu putere de drept, de oare-ce nu poate da espresiune pe deplin dorinţelor celei mai mari şi mai număroase părţi a poporaţiunii ţării, prin urmare nu poate deslega momentuoasa chestiune privitoare la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, căci compunerea ei nu corăspunde, nici principiului de egală îndreptăţire politica-naţională garantat prin art. I. de lege din anul 1863, nici principiului de egalitate de drepturi individuale. Celui dintâiu nu, pentru-că e basată pe art. XI. din anul 1791, care pe naţiunea română ca atare o ignorează cu totul, recunoscând acest articol numai pe „Status et ordines trium nationum, nationis nempe hungaricae, siculicae et saxonicae“... celui al doilea nu, căci pe când nobilii îşi eserciează dreptul de alegere în toată ţara fără nici o ţermurire, dela locuitorii nenobili se cere un cens de 8 fl. v. a. dare directă, fără darea capului şi fără adaose, pentru usuarea acelui drept.

Această dispoziţiune, cu privire la împrejurarea că starea escepţională a nobilimei s'a desfiinţat încă la 1848, cu privire la împrejurarea că principiul egalei îndreptăţiri de 18 ani încoace a avut valoare pănă astăzi în toată monarchia austriacă, e mai asupritoare pentru toţi cetăţenii şi locuitorii Ardealului decât censul întrodus în celelalte provincii austriace, care e cu mult mai mic, deşi starea lor materială e mai favorabilă decât în Transilvania.

Afară de aceasta, după art. XI. din 1791 nu sunt îndreptăţiţi la alegere şi nu sunt alegibili preoţii, profesorii, advocaţii, doctorii şi învăţătorii, cari fac clasa onoraţiorilor în popor, şi cari în calitatea aceasta în toate celelalte provincii ale monarchiei se bucură de acel drept.

Pe când dară comune număroase şi zeci de mii de fii ai patriei, cetăţeni şi ţărani, cari nu să ţin de clasa nobililor, cari însă plătesc 7 fl. 99 cr., şi respective, computând şi taxa capului şi felurite adaose, peste 16 fl. v. a. dare directă, sunt eschişi dela dreptul de alegere şi alegibilitate, pe când preoţii, capelanii, doctorii, profesorii, advocaţii, cu un cuvânt clasa onoraţiorilor asemenea este eschisă dela folosirea aceluiaşi drept toţi: nobilii majoreni, fără privire la cens, şi fără

deosebire dacă se ţin sau nu de clasa onoraţiorilor, esercează per capita dreptul de alegere şi alegibilitate.

Numai de aici a putut urma acea disproporţiune mare în compunerea dietei, în care elementul maghiaro-săcuesc, constătător abia din 600 mii locuitori, este representat prin 59 deputaţi, pe când Românii, peste un milion la număr, cari afară de negoţul şi industria cu care se ocupă, afară de inteligenţa ce o au, posed la olaltă luaţi cel puţin atâta pământ ca şi acela, abia putură reuşi cu 13 deputaţi, şi dacă se află în mijlocul nostru şi regalişti de naţionalitate română, aceasta nu în acea lege din 1871, ci numai în actul de graţie al M. Voastre ces. reg. apostolice, manifestat preagraţios în preaînaltul rescript din prima Septemvrie 1865, îşi are isvorul seu.

Faţă însă cu acest număr de regalişti, cari şi altmintrelea nu vin a se privi de trimişii şi aleşii poporului, se află din partea ceealaltă 92 regalişti, cari toţi, cu prea puţine escepţiuni, se ţin de clasa nobililor.

Pentru aceea, nu ne putem reţineà a nu da acelei convingeri espresiune sinceră, că unei diete compuse pe o ast-fel de basă, după preaumilita noastră părere îi lipseşte puterea morală neapărat de lipsă de a asigura decisiunilor sale vieaţă durabilă.

Momentuositatea obiectului pus la desbatere prin preaînaltul rescript din 1 Septemvrie 1865, care atinge aşa de aproape independenţa patriei, pretinde compunerea unei representanţe despre care să se poată presupune cu inimă liniştită, că ea e efluxul încrederii publice a ţării întregi, şi întru adevăr e aptă de a representa dorinţa ţării.

De aici urmează, că o revisiune a uniunii conchisă de dieta presentă ar susţineà opiniunea publică, că precum în anul 1848 s'a adus articolul despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără concursul şi învoirea naţiunii române, aşa şi astăzi revisiunea lui s'ar privi de urmată fără participarea naţiunii române, care ca atare nu este chemată şi representată în dieta presentă.

Faţă cu ast-fel de împrejurări, şi voind a rămâneà credincioşi convingerilor noastre, ce este una din cele mai morale datorinţe ale membrilor dietali către tron şi patrie, precum şi către sine însuşi, nu ne putem lăsa în pertractarea asupra momentuosului obiect aflător la ordinea zilei în dieta presentă fără periclitarea intereselor patriei în genere, şi în special a pururea credincioasei naţiuni române ai cărei fii suntem, ci ne vedem siliţi de îndemnul celei mai curate convingeri a ne întoarce către M. Voastră ces. reg. apostolică cu

încredere fiască și cu cea mai omagială supunere cu acea preaumilită propunere, ca să vă îndurați preagrațios M. Voastră a relega chestiunea privitoare la uniunea Transilvaniei cu Ungaria la o dietă ardeleană convocată pe o basă corăspunzătoare deopotrivă, atât diferitelor interese ale țării, cât și dreptului public ardelean, restituit prin preaînalta diplomă împărătească din 20 Octomvrie 1860, amplificat și recunoscut din nou prin art. I. de lege din anul 1863.

În fine cutezăm cu cea mai adâncă reverință a trage atențiunea părintească a M. Voastre ces. reg. apostolice asupra articolului de lege privitor la o lege electorală și subșternut spre preaînaltă sancționare cu preaumilita representațiune a dietei ardelene, convocată în anul 1863 în libera cetate regească Sibiiu, care articol de lege, stabilit de dieta amintită este, luând afară vre-o câteva modificări neesențiale, în toate consunător cu proiectul respectiv de lege, împărtășit acelei diete de către regimul M. Voastre ca proposițiune regească.

Îndurându-vă M. Voastră a sancționa preagrațios acel articol de lege, s'ar câștiga prin aceea, după preaumilita noastră părere, o basă legală, constituțională, corăspunzătoare atât diferitelor interese ale patriei, cât și principiului egalității de drepturi pentru toate naționalitățile și locuitorii ei, fără privire la naștere și confesiune, depus preagrațios de M. Voastră ces. reg. apostolică în preaînalta diplomă împărătească din 20 Octomvrie 1860. Ai M. Voastre ces. reg. apostolice, Cluj, în 9 Decemvrie 1865. Cei mai umiliți și cei mai credincioși supuși servi: Alexandru St. *Șuluțiu*, archiepiscopul și metropolitul de Alba-Iulia, regalist. Andreiu baron de *Șaguna*, archiepiscop și metropolit al Românilor de legea gr.-ort. din Ungaria și Transilvania, regalist. Ioan cavaler de *Aldulian*, vice-președinte al tablei regești, regalist. Alesandru *Lazaru*, consilier guvern., Ladislau Vasile *Butean*, consilier guvernial, Elie *Macelariu*, cons. reg. guv., Alexandru *Bohățiel*, căpitan suprem al districtului Năsĕud, regalist. Ioan cavaler de *Pușcariu*, căpitan suprem al districtului Făgăraș, regalist. Dimitrie *Moga*, asesor la tabla reg. transilvană, regalist. Antoniu *Stoica* de Veneția-inferioară, asesor la tabla reg. transilvană, regalist. George *Roman*, asesor la tabla reg. transilvană, regalist. Mateiu *Pop* de Grid, asesor la tabla reg. regalist., Nicolae *Gaetan*, asesor de tablă reg. judiciară și regalist. Dr. Paul *Vasiciu*, consilier de școale, regalist. Dr. Ioan *Maior*, cons. de școale, regalist. Servian *Popoviciu*, secretar reg. guvernial, regalist. Nicolau *Barbu*, secretar guvernial. Samuil *Poruțiu*, secret. guv., regalist. Ladislau *Vajda*,

secretar guv. reg., deputat al comitatului Dobâca. Ioan *Antonelli*, vicar foraneu episcopesc gr.-cat. al Făgăraşului, deputat. Ioan *Meţianu,* protopop şi deputat al Făgăraşului. Ioan *Florian,* deputat din districtul Năsĕud. Dr. Ioan *Raţiu,* deputat din scaunul Mercurea. Ioan *Balomiri*, senator magistratual, deputat din scaunul Orăştiei. Ioan *Bălaş*, deputatul opidului Haţeg. Ioan *Tulbaş*, ces. reg. concipist financiar, deputat al scaunului Orăştia. Dr. Lazar *Petcu,* deputat. Ioan *Măcelariu,* deputat. Ioachim *Murăşan,* deputat din districtul Năsĕud". *)

N'au subscris representaţiunea aceasta a Românilor, fiind-că au votat adresa Maghiarilor, amintiţii membri români ai dietei din Cluj: Iosif *Hossu,* Augustin *Ladai* şi Ioan *Boeriu,* şi n'au subscris-o, pentru-că nu întraseră în dietă, următorii: Mihail *Orbonaş,* Iacob *Bologa,* George *Anghel,* George *Bariţiu,* Ioan *Constantin,* episcopul *Dobra*, George *Domzsa,* Petru *Manu,* Dimitrie *Moldovan,* Gavriil *Muntean,* Const. Zenovie *Pop,* Vasilie L. *Popp,* episcopul *Vancea* şi Macedon *Pop*.

Adresa Saşilor.

Opiniunea separată a membrilor *saşi* din dieta dela Cluj, în chestiunea uniunii, era următoarea:

»*Opiniune separată.* Sunt însămnate şi în toată privinţa vrednice de luare aminte îngrijirile şi temerile, cari atât din punctul de vedere al dreptului constituţional, cât şi cu privire la odată deja aplicata ordine de alegere din 21 Aprilie 1863, pot fi ridicate în contra convocării şi formaţiunii dietei actuale, şi cari în preumilita representaţiune a universităţii naţionale săseşti din 6 Noemvrie 1865 au şi fost de fapt ridicate.

Dacă cu toate acestea s'au presentat în dietă şi representanţi ai poporaţiunii săseşti, decizătoare pentru hotărîrea aceasta a trimiţătorilor lor a fost voinţa monarchului, al cărui glas chemător a-'l asculta a format între toate împrejurările şi totdeauna o sfântă datorinţă pentru fiii poporaţiunii săseşti, precum va forma şi în viitor totdeauna.

După-ce însă majoritatea adunării legiuitoare a adus hotărîrea, că articolul de lege din 1848 despre uniunea Ardealului cu Ungaria are să fie recunoscut ca lege în perfectă vigoare de drept, prin urmare la revisuirea aceluia nu să dimite, ci din contră, să roagă, ca representanţii Ardealului să fie chemaţi la dieta comună din Pesta: subscrişii

*) Din »*Memorial*« de G. Bariţiu, Sibiiu. 1882, pag. 147—153.

membri saşi ai dietei să simţesc în consecinţa datorinţei lor îndemnaţi a da opiniune separată în contra hotărîrii majorităţii.

Conduşi de imperiositatea convingerii celei mai adânci şi pătrunşi cu desăvîrşire de seriositatea şi importanţa chestiilor de pe tapet, nu putem să recunoaştem întreaga valoare de drept a articolului de lege despre uniunea Ardealului, şi de aceea credem, în sensul rescriptului reg. de salutare adresat dietei în 6 Octomvrie 1865, că revisiunea acestui articol, nu numai că după lege e admisibilă, ci că chiar în interesul ţării şi al imperiului e neîncunjurat de lipsă, şi anume din următoarele motive:

Pentru-că articolul din întrebare, I. din anul 1848, nu s'a adus în mod constituţional, pe calea precisată în representaţiunea dietei Ardealului din 7 Martie 1791, din 30 Martie 1838, din 22 Martie 1842 şi din 3 Noemvrie 1847, făcută toçmai în scopul iniciării de pertractări în chestia uniunii, şi nici în modul clar precisat în art. de lege XI. din anul 1791 pentru obiecte de discuţie de importanţă mai mare, mod care de altcum totdeauna a fost cu stricteţă observat, anume pe basa unui operat în toate direcţiunile pe deplin eshauriat şi împărtăşit pentru desbatere tuturor jurisdicţiunilor ţării, operat compus din partea unei deputaţiuni sistematice, — ci chiar fără respectarea preaînaltului rescript ces. reg. de convocare din 5 Maiu 1848, într'o singură şedinţă a fost concipiat, discutat, votat şi înaintat principelui ţării spre aprobare.

Pentru-că articolul n'a fost adus în forma cerută de art. IX. din anul 1744, — ca inevitabilă cerinţă pentru valabilitatea unei legi, — cu preaînalta proprie subscriere şi cu sigilul domnitorului pus pe esemplarele menite de a fi împărţite spre publicare în ţară şi spre aşezare în archivele locurilor vrednice de crezământ, cu atât mai puţin a fost comunicat apoi vre-odată conform dispoziţiunilor art. I. din anul 1847 representanţelor municipale din scaunele săseşti şi din districte în traducere autentică germană, ba nici chiar esemplarul provăzut cu preaînalta reg. subscriere de sancţionare din 14 Iulie 1848 şi menit de a fi de nou înaintat spre a fi autenticat din partea principelui ţării, până acuma n'a putut fi descoperit.

Pentru-că articolul sgudue în temeliile sale dreptul public al Ardealului, basat după sistemul de mai nainte pe esistenţa alor trei naţiuni şi patru confesiuni, ear' acum în urma articolului de lege din 26 Octomvrie 1863 pe perfecta egalitate de drept a patru naţiuni şi şase religiuni, nu e cu nici o consideraţie faţă de convenţia de

54*

stat legată prin diploma leopoldină din 4 Decemvrie 1691 în scopul de a rămânea garantate în mod solemn drepturile şi independenţa marelui principat Transilvania, ear' în faptica sa esecutare poate să slăbească şi să pericliteze legătura făcută prin sancţiunea pragmatică cu privire la uniunea nedespărţită şi nedeslegată a tuturor ţărilor din monarchia austriacă.

Pentru-că articolul recunoaşte în mod categoric eficacitatea art. III. din regatul Ungariei din anul 1848 cu privire şi la Ardeal, ear' cuprinsul acestui articol din urmă ameninţă, nu numai unitatea, forţele şi posiţia de putere mare a întregei monarchii, ci stă în contrazicere şi cu determinaţiunile fundamentale ale dreptului public ardelenesc, fiind-că, după art. V. din anul 1744 suprema putere de stat şi drepturile maiestatice aparţin esclusiv principelui şi au să rămână singur şi numai în posesiunea coroanei, şi aşa nu pot fi transmise palatinului Ungariei, cu atât mai puţin pot fi eserciate apoi din partea ministerului unguresc, învestit în articolul numit cu cele mai estinse drepturi.

Pentru-că articolul despre uniune aduce în cea mai mare nelinişte o majoritate a poporaţiunii ţării, care şi după numărul sufletelor, şi după darea plătită, şi după serviciul militar pe care-'l prestează e o majoritate covîrşitoare, fiind-că ea vede în uniunea Ardealului cu Ungaria, fără prealabilă garantare de condiţiuni stricte, primejdie serioasă pentru conservarea şi apărarea scumpelor sale interese de vieaţă, pentru naţiunea, limba şi religiunea ei.

Pentru-că în fine, chiar şi coroana de nenumărate-ori, îndeosebi însă în rescriptul reg. din 21 Iulie 1861, în răspunsul dat dietei (ungare) la 23 August 1861, şi în rescriptul regesc din 15 Iunie 1863 adresat dietei ardelene, — uniunea (decretată în anul 1848) a Ardealului cu Ungaria a considerat-o ca nici-odată făcută cu putere deplină de lege, şi de aceea a impus actualei diete, cu rescriptul din 6 Octomvrie 1865, revisiunea articolului de lege despre uniune, ca singurul obiect de discuţie, cu provocarea, ca disposiţiunile acestui articol să se supună, cu considerare la interesele comune ale ambelor ţări, de nou unei minuţioase desbateri, în scopul, ca chestia regulării raporturilor de drept public din marele principat Transilvania, care trebue bine precumpănită, să fie adusă la o resolvare finală, conform intereselor bine pricepute ale ambelor acestor ţări, cu ţinerea în vedere a strînsei legături în care stă Ardealul cu coroana ungară.

E de sine înţeles, după toate noţiunile despre condiţiunile unei vieţi constituţionale de stat, că un articol de lege adus din partea dietei ardelene, tot numai din partea representanţilor acestei ţări poate fi revizuit cu putere de drept. Tocmai de aceea, nu suntem de loc în posiţia a ne puteà alătura la rugarea, ca representanţii Ardealului să fie chemaţi la dieta comună din Pesta, şi vrem numai să mai amintim, că lege după care ar fi să se facă alegerile pentru o ast-fel de dietă nu esistă, fiind-că art. II. al dietei transilvane din 1848 e aprobat numai din partea palatinului şi esclusiv numai pentru casul de atunci, fără nici o obligativitate de drept pentru viitor.

Din toate aceste motive, subscrişii membri saşi ai dietei îşi ţin de serioasă datorinţă, — în plină consonanţă cu vederile espuse cu privire la noua discutare a chestiei uniunii în preaumilita representaţiune a universităţii naţionale săseşti din 6 Noemvrie 1865, — a insista pe lângă propunerea lor făcută în dietă, ear' acum pe lângă rugarea supusă cu cea mai mare umilinţă M. Sale ces. reg. apostolice spre luare de preaînaltă hotărîre finală, ca:

Amăsurat cerinţelor cuprinse în preaînaltul rescript reg. din 6 Octomvrie 1865, să se iee în revisiune art. I. de lege al dietei transilvane din anul 1848 despre uniunea Ungariei cu Ardealul în scopul, ca condiţiunile acestei uniuni să fie precisate în mod amănunţit în toate direcţiunile, în special cu privire la asigurarea posiţiei de drept a diferitelor naţiuni şi confesiuni din Ardeal şi să fie garantate în mod durabil prin un contract de stat, legat între ambele ţări şi sancţionat de coroană. Cluj, 12 Decemvrie 1865". (Urmează 28 de subscrieri." *)

Răspunsul Monarchului.

Drept răspuns la adresa dietei din Cluj a urmat cu datul 25 Decemvrie 1865 următorul *rescript împărătesc,* publicat în şedinţa din 10 Ianuarie 1866 a dietei din Cluj:

„Noi, Francisc Iosif I., din graţia lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, mare principe al Transilvaniei şi comite al Săcuilor etc., etc.

Ne-am aflat motivaţi a vă convoca iubiţilor credincioşi cu rescriptul nostru din 1 Septemvrie a. c. la dieta adunată în libera noastră cetate Cluj pe 19 Noemvrie a. c., şi ca obiect esclusiv de pertractare al dietei acesteia am defipt luarea înainte a revisiunii art. I.

*) Din »*Memorial*« de G. Bariţiu, Sibiiu 1882, paginile 153—157.

de lege din 1848, despre uniunea iubitului nostru mare principat al Transilvaniei cu regatul nostru Ungaria, care pănă acum se lăsase de cătră noi neatinsă.

E intenţiunea noastră, manifestată şi în rescriptul regesc din 6 Octomvrie a. c., care îmbrăţişează binele ambelor ţări, că prea importanta chestiune a regulării relaţiunilor de drept de stat ale marelui principat Transilvania, care stă în legătură intimă cu coroana noastră ungurească, să se aducă la o resolvire mulţămitoare. După serioasa voastră representaţiune din 18 Decemvrie a. c. pe care ne-aţi asternut-o, aţi accentuat cu deosebire importanţa politică şi naţională-economică pentru o mai intimă anexare a Ardealului cătră regatul nostru Ungaria. Totodată în dreaptă considerare a intereselor deosebitelor naţionalităţi şi confesiuni ale Ardealului aţi recomandat propunerile formulate ale deputatului din Braşov *Bömches* în interesul naţiunii săseşti, şi cea a deputatului din comitatul Clujului *Iosif Hossu* în favoarea naţiunii româneşti, pentru-ca să se propună la dieta comună. Tot asemenea aţi alăturat la representaţiune şi opiniunile separate ale archiepiscopului gr.-ort. Andreiu baron de Şaguna şi ale deputatului din Sibiiu Iacob Rannicher şi consoţii săi.

Ascultând rugările voastre, şi pentru-ca deslegarea chestiunilor de drept de stat, cari ating întreaga monarchie, să nu sufere nici o amînare, concedem, ca la presenta dietă de încoronare a Ungariei, care va aveà a se ocupa cu regularea acestor chestiuni, să se trimită din partea iubitului nostru mare principat Transilvania representanţi după modul şi ordinea de alegere din anul 1848, pentru apărarea intereselor ţării.

Aplacidând noi representarea Transilvaniei la dieta aceasta, o facem cu acea espresă declaraţiune, că prin aceasta sustarea în dreptul lor a legilor emise până acum să nu să altereze nici-decât. Uniunea definitivă a ambelor ţări, pe care noi numai pe basa regulatelor rapoarte de drept de stat ale ţărilor coroanei Ungariei între olaltă şi cătră imperiu o putem efectui, o facem afară de aceasta pendentă dela cuvenita considerare a intereselor speciale ale marelui nostru principat Transilvania şi dela garantarea pretensiunilor de drept ale deosebitelor naţionalităţi şi confesiuni, pe cari şi voi le-aţi apreţuit, şi dela regularea corăspunzătoare scopului a chestiunilor administrative ale ţării.

Cu privire la aceasta a noastră resoluţiune aflăm a *amâna* dieta presentă până la altă disposiţiune. Totodată demandăm, ca *să*

se păşască fără întârziere la alegerea deputaţilor Transilvaniei ce trebue să se trimită la dieta de încoronare ce-'şi are sesiunea acuma în regatul nostru Ungaria, şi noi vom lăsa a se pune la cale cele de lipsă, ca acea categorie a regaliştilor, căreia după §-ul 1 al art. VII. de lege al Ungariei din anul 1848 să dă în casa magnaţilor drept de vot, să se convoace la Pesta cu cea mai putincioasă înteţire.

Cărora noi de altmintrelea rămânem cu favoarea şi graţia noastră regească şi de mare principe nestrămutat aplecaţi. Dat în reşedinţa şi capitala noastră Viena, în douăzeci şi cinci Decemvrie una mie opt sute şasezeci şi cinci, în anul regimului nostru al optsprezecilea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte *Haller* m. p. La propriul mandat al M. Sale ces. reg. apostolice, conte Nicolau de Teleki m. p.“ *)

Acelaşi dat îl poartă şi al doilea rescript împărătesc, referitor la ordonarea alegerilor în părţile ardelene, pentru dieta din Pesta. E de cuprinsul următor:

„Noi, Francisc Iosif I., din graţia lui Dumnezeu imperat al Austriei, etc., etc.

Inaltnăscuţilor, venerabililor, nobililor, înaltbinenăscuţilor, binenăscuţilor, nobilnăscuţilor, onorabililor, prudenţilor şi înţelepţilor ai nostri iubiţi credincioşi!

La rugările ce ni s'au făcut prin representaţiunea nouă subşternute sub 18 Decemvrie a. c. din partea membrilor dietali ai marelui nostru principat Transilvania, adunaţi în libera noastră cetate Cluj, în urma rescriptului nostru convocatoriu din 1 Septemvrie 1865, şi dând acelora ascultare, ne-am aflat preagraţios îndemnaţi *a concede*, ca la dieta ungurească de faţă, convocată de noi în libera cetate Pesta pe 10 Decemvrie a. c., *să trimită şi marele nostru principat Transilvania, după modul şi ordinea de alegere dela anul 1848, pe chemaţii coroanei şi deputaţii jurisdicţiunilor sale.*

Drept aceea, iubiţilor credincioşi, vă înscercinăm prea graţios a lua măsurile corespunzătoare în comitate, districte, cu includerea districtului Năseud, în scaunele secueşti, apoi în scaunele şi districtele săseşti, in cetăţile libere regeşti şi în opide, pentru-ca în înţelesul decisiunilor articolului II de lege transilvan din 1848 *să se facă în grabă alegerile deputaţilor* şi pentru-ca *aceştia îndată să se trimită la dieta ungurească cea deja deschisă.*

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1866, numărul 2.

Cărora noi de altmintrelea remânem cu favoarea și grația noastră regească și de mare principe nestrămutat aplecați. Dat în reședința și capitala noastră Viena, în douăzeci și cinci Decemvrie o mie optsute șasezeci și cinci, în regimul nostru al optsprezecilea. *Francisc Iosif* m. p. Francisc conte *Haller* m. p. La propriul mandat al M. Sale ces. și reg. apostolice, *Nicolae* conte *Teleki* m. p." *)

Epilog.

Resultatul final al tuturor luptelor naționale purtate de Românii ardeleni, al tuturor visărilor, bucuriilor și așteptărilor lor, îl formează următoarele două rescripte regești, prin cari dieta Transilvaniei se declară *disolvată*, iar' toate lucrările ei, împreună cu legile aduse și deja sancționate, să pun ***»în afară de valoare«***. Eată cuprinsul lor:

I. „Noi, Francisc Iosif I., din grația lui Dumnezeu imperat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc., etc.

Ilustri, reverenzi, spectați, magnifici, generoși, onorați, înțelepți, sincer iubiții nostrii credincioși!

Pentru-ca relațiunile ce se derivă din cuprinsul art. de lege I. făcut în dieta din Cluj la 1848 cu privire la uniunea Transilvaniei cu Ungaria să se reguleze definitiv, am aflat cu cale a convoca prin rescriptul nostru regesc din 1 Septemvrie 1865 dieta Transilvaniei la Cluj, pentru 19 Noemvrie al aceluiași an.

Aceasta dietă, — fiind-că mai târziu, în urma provocării noastre, s'au prezentat pentru deslegarea chestiunilor pendente de dreptul public și deputații Transilvaniei la dieta Ungariei, convocată la Pesta pe 10 Decemvrie 1865, — o am amânat interimal până la resultatul consultărilor începute aici.

După ce însă, spre bucuria sufletului nostru părintesc, în dieta Ungariei acum amintită a resultat între representanții acestei doue țeri ast-fel de conțelegere frățască, în urma căreia scopul ce 'l-am propus dietei Transilvaniei, convocată la Cluj pentru 19 Noemvrie 1865, adecă regularea specială a raporturilor între aceste două țeri legalminte unite, și complanarea intereselor lor împrumutate, se pot ajunge mai iute și sigur pe calea deputațiunii dietei Ungariei spre acest scop denumită, și după-ce și altcum, în urma dispozițiunilor identice, atât ale art. VII al dietei din Pojon, cât și ale art. I. al

*) Din »*Telegraful Român*« 1866, numărul 2.

dietei din Cluj dela anul 1848, stabilirea finală a detailurilor uniunii numai prin legislaţiunea împreunată şi comună a acestor două ţări să va putea mijlocì: dieta susatinsă, convocată de către noi la Cluj pe 19 Noemvrie 1865, şi amânată prin rescriptul nostru regesc datat din 25 Decemvrie 1865, *prin aceasta o disolvăm*.

Cărora de altmintrelea remânem neschimbat aplecaţi cu graţia şi îndurarea noastră împărătească regească şi de mare principe. Dat în capitala noastră imperială Viena, la 20 Iunie 1867. *Francisc Iosif* m. p. *Andrássy* m. p."

II. „Francisc Iosif I., din graţia lui Dumnezeu imperat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, etc., etc.

Restituindu-se dreptul constituţional pentru întregul teritor al imperiului, aflăm cu cale delăturarea îndoelilor esistente cu privire la principiile constituţionale şi la basa dreptului, şi la prevenirea pe viitor a conceptelor de dreptul public. Drept aceea, după-ce relaţiunea de dreptul public a ţerilor coroanei noastre ungureşti faţă cu celelalte ţări de sub domnirea noastră, prin legea făcută în obiectul afacerilor comune în dieta comună convocată la Pesta pentru 10 Decemvrie 1865 din partea Ungariei şi a Transilvaniei, *care este legalminte unită şi sancţionată de către noi,* s'a regulat definitiv pe cale constituţională şi într'un mod care asigură puterea imperiului nostru, şi prin aceasta toate celelalte legi, disposiţiuni şi decisiuni de direcţiune diversă, prin urmare şi *conclusele dietei provinciale transilvane,* convocată la Sibiiu pe 1 Iulie 1863 şi disolvată prin rescriptul nostru reg. datat din 1 Septemvrie 1865, cari se refer la posiţiunea de dreptul public a Transilvaniei faţă cu imperiul, au devenit fără valoare; după-ce mai departe, prin art. VII al dietei din Pojon dela 1847/48 şi art. I al dietei din Cluj dela anul 1848, principiul de *egalitate civilă*, a cărui susţinere o considerăm de una dintre cele mai principale probleme ale chemării noastre de domnitor, şi de altcum este asigurat, fără distincţiune de naţionalitate, religiune şi limbă, şi prin urmare, conclusele dietei sus atinse din Sibiiu, parte vin în contrast cu legile mai noue, parte au devenit de prisos; şi după-ce în fine toate chestiunile cari ating causele interne ale Transilvauiei, în înţelesul legilor mai sus amintite, sunătoare despre uniunea acestor două ţări, *numai în sinul dietei comune,* întrunită la Pesta, se pot deslega definitiv:

În urmarea tuturor acestora, toate conclusele dietei din Sibiiu, convocată pe 1 Iulie 1863 şi disolvată prin rescriptul nostru regesc datat din 1 Septemvrie 1865, *le punem afară din vigoare*.

Cărora de altmintrelea rămânem în continuu aplecați cu grația și îndurarea noastră împărătească, regească și de mare principe. Dat în capitala noastră imperială Viena, 20 Iunie 1867. *Francisc Iosif* m. p. Iuliu conte *Andrássy* m. p.“ *)

*

Și cu aceasta s'a sfîrșit!... O epocă frumoasă în viața publică românească s'a încheiat.

Steaua Românilor ardeleni s'a stîns și a apus.

S'a terminat rolul lor în vieața publică, s'a îngropat autonomia Transilvaniei și s'a sfășiat în bucăți egala îndreptățire națională, asigurată și garantată prin primii doi articoli de lege votați din partea dietei dela Sibiiu și sancționați din partea domnitorului.

Visul a dispărut și a făcut loc realității crude și neîmpăcate, — probabil pentru a se adeverì vorbele ministrului *Schmerling*, rostite la anul 1863, când spunea că: „frumoasa țară (Ardealul) *are să vadă în faptă ce va să zică a ținea la imperiu« !...*

Cu o trăsătură de condeiu au fost nimicite toate bucuriile unui popor credincios patriei și tronului, toate nădejdile sale și întreaga sa muncă din trecut.

Trebue că sunt mari păcatele din trecutul îndepărtat ale acestui bun și blând popor, ale poporului român, pe cari încă nu le-a ispășit pe deplin, — după-cum spunea Bărnuțiu încă la 1861, într'o scrisoare particulară trimisă din Iași lui G. Barițiu.

Trebue să mai aștepte deci.

Și va aștepta, cu proverbiala sa indulgență și cu credința în Dumnezeu și în isbânda causei sale.

---

*) Din »*Teleg. Român*«, anul 1867, numărul 50.

Cuprinsul.

Dieta Ardealului.

Dreptul limbilor ţării.

Pag.

Lege despre sancţionarea şi publicarea legilor.

Legea electorală transilvană.

Schimbări în patenta urbarială.

Discuţie nouă asupra tribunalului suprem.

Representațiune în chestia serviciului militar.

Propuneri, budgete, petițiuni.

Inchiderea dietei.

Senatul imperial.

Metropolia din Sibiiu.

Dieta din Cluj.

http://statuldacia.info